

การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะตามหลักคัมภีร์อักษฺรยาศาสตร์ของ

ปาณินิ

โดย

พระมหาโกมล แก้วตั้ง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา แบบ 2.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2563

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะตามหลักคัมภีร์อัฐฎาธ
ยายีของปาณินิ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา แบบ 2.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
ภาควิชาภาษาตะวันออก
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2563
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

AN ANALYTICAL STUDY OF WORDS FORMATION IN SUANDARANANDABASED
ON ASTADHYAYI OF PANINI

By
Phramaha Komon KAEODUENG

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Doctor of Philosophy (SANSKRIT STUDIES)
Department of Oriental Languages
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2020
Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำใหม่ทางพยางค์เสนาทรนน
ตามหลักคัมภีร์อักษรยาศาสตร์ของปาณินิ
โดย โกมล แก้วดิง
สาขาวิชา สันสกฤตศึกษา แบบ 2.1 ปรัชญาดุขฎฐิบัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก รองศาสตราจารย์ ดร. ปรมัตถ์ คำเอก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปรัชญาดุขฎฐิบัณฑิต

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อมใส)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปรมัตถ์ คำเอก)

.....อาจารย์ที่ปรึกษารวม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา)

.....ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปรมัตถ์ คำเอก)

.....ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา)

.....ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(รองศาสตราจารย์ ดร.โกวิท ภูมิพวง)

61116805 : สันสกฤตศึกษา แบบ 2.1 ปรัชญาดุष्ฎิบัณฑิต

คำสำคัญ : กระบวนการสร้างคำ, คัมภีร์อชันฏาธยายี, ปาณินิ, อัศวโฆษ, มหากาพย์เสานทรนันทะ

พระมทา โภมล แก้วดิง: การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะตามหลักคัมภีร์อชันฏาธยายีของปาณินิ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รองศาสตราจารย์ ดร. ปรมัตถ์ คำเอก

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาประวัติและผลงานของปาณินิและพระอัศวโฆษ 2) เพื่อศึกษาบทต่าง ๆ ลักษณะของฉันทลักษณ์และอลังการในมหากาพย์เสานทรนันทะ 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำตามหลักไวยากรณ์คัมภีร์อชันฏาธยายีของปาณินิ ฉันทลักษณ์ และอลังการในมหากาพย์เสานทรนันทะ บทความวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยกระบวนการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) กรณีศึกษาคือกระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะตามหลักคัมภีร์อชันฏาธยายีของปาณินิ ได้มาโดยการเก็บรวบรวมเอกสารข้อมูลทั้งชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ และทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัยพบว่า

1. ปาณินิมีชีวิตอยู่ในช่วง 400 ปีก่อน ค.ศ. เกิดในสกุลพราหมณ์ มีชื่อว่า ปาณินิ ท่านมีผลงานคือคัมภีร์อชันฏาธยายี ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่ละเอียดผ่านการคัดกรองมาอย่างดี ทั้งเสียง อักษร และหลักไวยากรณ์ จนได้รับยกย่องเป็นบิดาภาษาสันสกฤตมาตรฐาน ผลงานของท่านยังคงเป็นต้นแบบที่เป็นพื้นฐานของทฤษฎีทางภาษาศาสตร์สมัยใหม่ มีอิทธิพลต่อหลักคณิตศาสตร์ ภาษาศาสตร์และปรัชญาอินเดีย
2. พระอัศวโฆษมีชีวิตอยู่ระหว่าง 50 ปีก่อน ค.ศ. ถึง ค.ศ. 100 เป็นกวีคนแรกที่แต่งบทละครสันสกฤต ได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งบทละครสันสกฤต ท่านได้นำไวยากรณ์สันสกฤตมาพัฒนาต่อยอดผลิตผลของไวยากรณ์ในรูปของบทกวี เช่น พุทธจริต เสานทรนันทะ เป็นต้น จนได้รับยกย่องว่าเป็นมหากาพย์ที่มีอิทธิพลต่อความเจริญรุ่งเรืองของวรรณคดีสันสกฤตในสมัยต่อมา
3. กระบวนการสร้างคำตามตำราเรียนในปัจจุบันเป็นการทำให้ง่ายขึ้นสำหรับการเรียนไวยากรณ์สันสกฤตแบบใหม่ ซึ่งไม่ละเอียดเหมือนกระบวนการสร้างคำแบบอ้างอิงสูตรปาณินิ ส่วนฉันทลักษณ์ในมหากาพย์เสานทรนันทะ สรรคที่ 1, 2 และ 3 จำนวน 169 โสลก มีฉันทประเภทต่าง ๆ คือ 1) อนุชฎุฉฉันท 8 พยางค์ 2) ตรีชฎุฉฉันท 11 พยางค์ 3) อติชคตีฉฉันท 13 พยางค์ 4) ศักวีฉฉันท 14 พยางค์ 5) วาควัลลฉฉันท โสลกที่มีฉณะไม่เท่ากัน 6) อุปชาติ โสลกที่มีฉณะเสมอกันครึ่งหนึ่ง และอลังการมี 2 ประเภท คือ 1) อลังการทางเสียง มีครบทั้ง 10 ประเภท มี ปรสารถุฉฉ เป็นต้น 2) อลังการทางความหมาย มี 3 ประเภท คือ (ก) รูปกาลังการ การแสดงความเป็นสิ่งเดียวกันระหว่างอุปมานะและอุปไมย (ข) อุปมาลังการ การเปรียบเทียบความเหมือนกันระหว่างสิ่งสองสิ่ง (ค) รสีอลังการ อลังการมีอรรถรส กล่าวคือแต่งให้เกิดรสต่าง ๆ มีศฤงคารรสเป็นต้น

61116805 : Major (SANSKRIT STUDIES)

Keyword : WORDS FORMATION ASTADHYAYI PANINI ASVAGHOSA SAUNDARANANDA

PHRAMAHA KOMON KAEODUENG : AN ANALYTICAL STUDY OF WORDS FORMATION IN SUANDARANANDBASED ON ASTADHYAYI OF PANINI THESIS ADVISOR : ASSOCIATE PROFESSOR PARAMAT KHAM-EK, Ph.D.

This research article has objectives for 1) studying the history and achievement of Panini and Asvaghosa. 2) studying the texts and the form of poetry and Alankara in Saundarananda Text. 3) Studying the process of word formation follows by Astadhyayi that is Panini's Work, poetry and Alankara in Saundarananda Text. The research article is the qualitative research with documentary research that has explored the process of word formation in Saundarananda Text that follows by Astadhyayi which is Panini's Work as the case study namely; colleting primary data and secondary data and studying the data by content analysis.

The findings revealed that;

1. Panini lived in 400 BC., born in Brahmin known as Panini family. His great work was Astadhyayi. Sanskrit is the well-formed language in pronounce, letter and grammatical principle. Panini had formulated the original grammatical scripture used linguistics known as a standard Sanskrit father. This work still has been described as basic theory of modern linguistics which influenced to mathematics, phonology and Indian philosophy.

2. Venerable Asvaghosa lived between 50 BC to 100 AC. He was the first poet who compiled Sanskrit play, and therefore being known as the father of Sanskrit play. He also deployed Sanskrit grammar to decorate his poetic grammar such as Buddhacarita, Saunadarananda etc. which has been praised as great epic influenced to prosperity of Sanskrit literature in later period.

3. The word forming texts in modern time such as grammar became easier, but found no clear as seen in Sutra reference or traditional texting. Prosody in Saundarananda included the first, second and third Sarga contains 169 verses consisting of various types; 1) Anustuphchanda containing 8 syllables, 2) Tristuphchanda 11 syllables, 3) Atijagati 13 syllables, 4) Sakvarichanda 14 syllables, 5) Vagavallabhachanda with inequal grouped verses, 6) Upajati or half equal grouped verse. Alankara or ornament consists of 2 types; 1) Sound ornament consisting of complete 10 types such as Prasaradaguna etc., 2) Meaning ornament contains 3 types; (1) Rupakalankara describing the identity of Upamana and Upameyya, (2) Upamalankara comparing the similarity of two things, (3) Rasi-alankara or the taste ornament which creates the various tastes such as Sringararasa etc.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์อย่างดียิ่งเยี่ยมจากท่านผู้มีอุปการคุณหลาย ๆ ฝ่ายด้วยกัน ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างยิ่งในเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสम्महाเถร) ศ.ดร. อติตรองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ผู้ซุบเลี้ยงและประสิทธิ์ประสาทความรู้ทั้งฝ่ายคติโลกและคติธรรมของผู้วิจัยอย่างดียิ่งมาโดยตลอด

ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ปรมัตต์ คำเอก ประธานคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้วิชาการต่าง ๆ และให้คำปรึกษาแนะนำข้อมูล ข้อคิดเห็นต่าง ๆ ของการวิจัย พร้อมทั้งช่วยตรวจทานแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ เพื่อความสมบูรณ์ ด้วยความเอาใจใส่ด้วยดีเสมอมา

ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อมใส ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย และผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ได้อำนวยความสะดวกด้านเอกสารวิชาการต่าง ๆ ในการทำวิจัยครั้งนี้ รวมถึงเพื่อนร่วมรุ่นทุกท่านที่ช่วยเหลือสนับสนุนและให้กำลังใจด้วยดีเสมอมา

ขออนุโมทนาขอบคุณอาจารย์รุ่งอรุณ จันทร์สงคราม อาจารย์คนแรกที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ภาษาบาลี และแนะนำข้อมูลพร้อมทั้งให้คำปรึกษาด้วยดีเสมอมา

และสุดท้ายต้องขอขอบคุณ คณะผู้บริหาร คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ ส่วนงานประจำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ที่สนับสนุนและให้กำลังใจด้วยดีเสมอมา และขอขอบคุณเป็นพิเศษ คือ ดร.ชัยชาญ ศรีหามู ผู้ช่วยเหลือในการแปลเอกสารภาษาอังกฤษ

โกมล แก้วดิ่ง

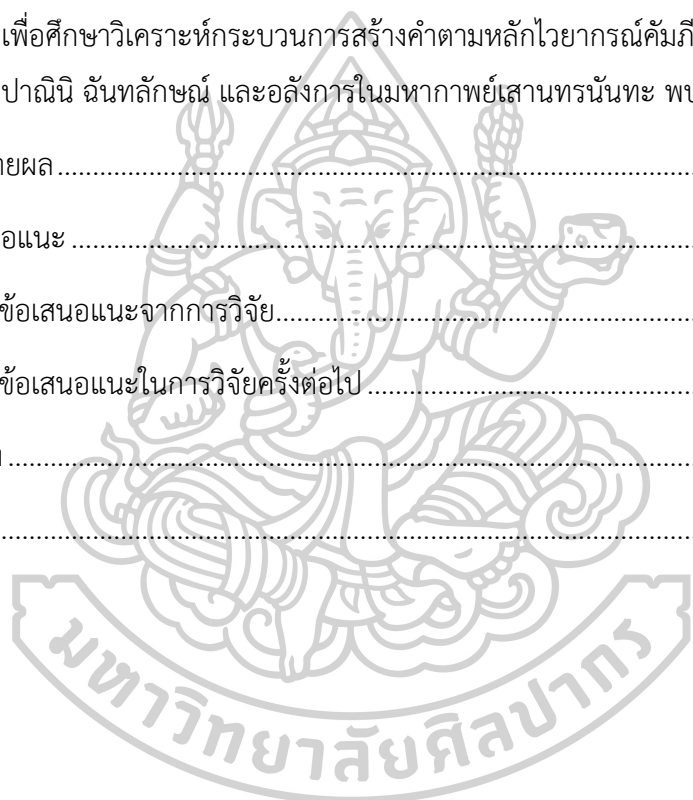
สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่ 1	1
บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	6
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	6
1.4 ขั้นตอนของการวิจัย.....	6
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	6
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
1.7 วิธีการวิจัย.....	7
1.8 ข้อตกลงเบื้องต้นในการวิจัย.....	7
1.9 ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
บทที่ 2	15
ประวัติและผลงานของปาณินิและพระอศิวโฆษ.....	15
2.1 ประวัติและความเป็นมาของภาษาสันสกฤตโดยย่อ.....	15
2.1.1. ภาษาสันสกฤต 3 ยุค.....	18
2.1.2 ความสำคัญของภาษาสันสกฤต.....	20
2.2 ชีวประวัติของปาณินิ.....	21

2.2.1	ชาติกำเนิด	21
2.3	ผลงานประพันธ์ของปาณินิ.....	23
2.3.1	ไวยากรณ์ปาณินิ	23
2.3.2	อิทธิพลของไวยากรณ์ปาณินิต่อคัมภีร์รุ่นหลัง.....	28
2.4	ชีวประวัติพระอศิวโฆษ.....	33
2.4.1	ชาติกำเนิด.....	33
2.4.2	คุณสมบัติของพระอศิวโฆษ.....	37
2.5	ผลงานประพันธ์ของพระอศิวโฆษ.....	38
2.5.1	ประเภทกาพย์.....	39
2.5.2	บทละคร	43
2.5.3	บทสรรเสริญพระพุทธเจ้า.....	44
บทที่ 3	48
	กระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะตามหลักคัมภีร์ปาณินิ	48
3.1	บทนำ.....	48
3.2	กระบวนการสร้างคำในสรรคที่ 1	53
3.3	กระบวนการสร้างคำในสรรคที่ 2	287
3.4	กระบวนการสร้างคำในสรรคที่ 3	478
บทที่ 4	584
	ศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำ ฉันทลักษณ์ และ อลังการในมหากาพย์เสานทรนันทะ	584
4.1	อิทธิพลของวรรณคดีสันสกฤตที่มีต่อพระอศิวโฆษ.....	584
4.1.1	อิทธิพลจากคัมภีร์พระเวท	584
4.1.2	คัมภีร์อัฐภุชาจารย์ของปาณินิ.....	586
4.1.3	รามายณะของวาลมิกี	587
4.2	องค์ประกอบสำคัญของคัมภีร์ไวยากรณ์.....	588

4.2.1	อัษฎาจารย์.....	589
4.2.2	ศีวสูตร.....	590
4.2.3	ธาตุปาฐะ.....	590
4.2.4	คณปาฐะ.....	590
4.3	วิเคราะห์เสานทรนันทะมหากาพย์ตามหลักไวยากรณ์.....	591
4.3.1	บทสนธิ.....	591
4.3.2	บทนาม.....	595
4.3.3	บทอภัยศัพท์.....	599
4.3.4	บทสมาส.....	605
4.3.5	บทตัดทิต.....	607
4.3.6	บทกริยาคุมพากย์.....	609
4.3.7	บทกฤต.....	618
4.4	วิเคราะห์เสานทรนันทะมหากาพย์ตามหลักฉันทลักษณ์.....	622
4.4.1	ลักษณะของฉันท.....	622
4.4.2	ฉันทลักษณ์ที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะ.....	625
4.5	วิเคราะห์เสานทรนันทะมหากาพย์ตามหลักอสังการ.....	646
4.5.1	ลักษณะของอสังการ.....	646
4.5.2	อสังการที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะ.....	650
4.6	บสรูป.....	687
4.6.1	ด้านไวยากรณ์.....	688
4.6.2	ด้านฉันทลักษณ์.....	689
4.6.3	ด้านอสังการ.....	690
4.6.4	ศิลปวรรณกรรมในมหากาพย์เสานทรนันทะ.....	693
4.6.5	การสร้างบทกวีของพระเจ้าสุริยวงศาเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา.....	694

4.6.6 ภาพจินตนาการในมหากาพย์เสานทรนันทะของพระอศวิโฆษ	695
บทที่ 5	697
สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	697
5.1 สรุปผลการวิจัย	697
5.1.1 เพื่อศึกษาประวัติและผลงานของปาณินิและพระอศวิโฆษ พบว่า.....	697
5.1.2 เพื่อศึกษาบทต่าง ๆ ลักษณะของฉันทลักษณ์และอลังการ ๆ พบว่า.....	699
5.1.3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำตามหลักไวยากรณ์คัมภีร์อัฐถายะยีของ ปาณินิ ฉันทลักษณ์ และอลังการในมหากาพย์เสานทรนันทะ พบว่า.....	703
5.2 อภิปรายผล	716
5.3 ข้อเสนอแนะ	721
5.3.1 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย.....	721
5.3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	722
รายการอ้างอิง	723
ประวัติผู้เขียน	760

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภาษาบาลีสันสกฤตจัดเป็นภาษาลำดับเริ่มแรกที่ใช้บันทึกหลักธรรมในพระพุทธศาสนาซึ่งโบราณจารย์ได้รวบรวมไว้ เรียกว่าพระไตรปิฎก และคัมภีร์ที่อธิบายหลักธรรมเหล่านั้นที่เป็นคัมภีร์ปฐมภูมิล้วนรจนาด้วยภาษาบาลีสันสกฤต หากผู้ศึกษาประสงค์จะศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง จำเป็นต้องเข้าใจหลักภาษาบาลีสันสกฤตซึ่งเรียกว่า ไวยากรณ์ เพราะถ้าเข้าใจหลักภาษาแล้วย่อม จะทำให้เข้าใจเนื้อหาของหลักธรรมได้อย่างถูกต้อง และคัมภีร์เหล่านี้มีทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรองอันแสดงถึงภูมิความรู้ความสามารถด้านหลักภาษาของนักปราชญ์ผู้ประพันธ์อธิบายขยายความหลักธรรมดังกล่าว โดยเฉพาะบทประพันธ์ทางวรรณกรรมสันสกฤตที่เป็นมหากาพย์ของกวีแต่ละท่านนั้น มีความโดดเด่นทางการประพันธ์ที่แตกต่างกัน เนื่องจากบทประพันธ์ที่เป็นมหากาพย์นั้นมีทั้งที่เป็นบทร้อยแก้วและบทร้อยกรอง กวีบางท่านมีความเชี่ยวชาญเฉพาะบทประพันธ์ที่เป็นร้อยแก้วบางท่านมีความเชี่ยวชาญเฉพาะบทประพันธ์ที่เป็นร้อยกรอง สำหรับบางท่านมีความเชี่ยวชาญทั้งบทร้อยแก้วและบทร้อยกรอง

ความโดดเด่นในบทประพันธ์ที่สื่อถึงความสามารถของกวีแต่ละท่านเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดแรงจูงใจในการอ่าน ค้นคว้าและการประพันธ์งานอื่น ๆ ตามมา ทั้งยังก่อให้เกิดความรู้สึกใหม่ ๆ ตามมาและเกิดวรรณกรรมสันสกฤตที่ดี ๆ อีกมากมาย กวีที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีของบรรดานักอ่านบทประพันธ์ทางวรรณกรรมสันสกฤต หากจะกล่าวแล้วมีอยู่หลายท่าน เช่น กาลิทาส (Kālidāsa), วาลมิกิ (Vālmīki) และพระอัสวโฆษ (Aśvaghoṣa) เป็นต้น ผลงานการประพันธ์ของแต่ละท่านนั้นเป็นที่รู้จักกันดีในบรรดานักอ่านวรรณกรรมและบทประพันธ์ต่าง ๆ เช่น มหากาพย์เสานทรนันทะของพระอัสวโฆษ, มหากาพย์ รามายณะของท่านวาลมิกิ, บทละครอภิชฌยาน-ศกุนตลาของท่านกาลิทาส เป็นต้น

สำหรับพระอัสวโฆษ (Aśvaghoṣa) เดิมท่านเป็นพราหมณ์ผู้เชี่ยวชาญในไตรเพท ต่อมาได้เปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนา จัดว่าเป็นนักกวีและปราชญ์ชาวอินเดียคนสำคัญที่เป็นนักเทศน์เผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้ากนิษกะ (Kaniska) กษัตริย์ผู้ครองแคว้นกุษาณ (Kusāna) ประมาณ ค.ศ. 100¹ แหล่งข้อมูลภาษาจีน (Chinese sources) กล่าวว่า พระอัสวโฆษเคยทำหน้าที่เป็น “ที่ปรึกษาทางด้านจิตวิญญาณ” (Spiritual counsellor) ของพระเจ้ากนิษกะคู่กับ หมอจระกะ (Caraka) ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษาด้านการไชยา (หมอหลวง = medical adviser) อยู่ในช่วงปี ค.ศ. 78-101 อี.เอช.จอห์นตัน (E.H. Johnston) กล่าวว่า นักปราชญ์ (scholars) ส่วนใหญ่ยอมรับยุคสมัยของพระเจ้ากนิษกะว่าอยู่ในช่วงราวครึ่งหลัง (the last quarter) ของ

¹ A. Keith Berriedale, *A History of Sanskrit Literature* (Oxford: University Press, 1956), 55.

คริสต์ศตวรรษที่ 1 ถึงราวช่วงที่ 2 (the second quarter) ของคริสต์ศตวรรษที่ 2² ท่านเป็นนักปราชญ์และกวีคนแรกที่รจนาทละครสอนธรรมด้วย ภาษาสันสกฤต³ จึงมีผู้ยกย่องให้เป็นบิดาแห่งบทละครสันสกฤต (The Father of Sanskrit Drama)⁴ และได้มีคำนำหน้าชื่อว่า ภิกษุ, อาจารย์, ภทันตะ, มหากวีและมหาวาทีนเป็นต้น⁵ กล่าวกันว่า พระอศ्वโฆษมีความสามารถทำให้คนที่สัจจรไปมาเมื่อได้ฟังธรรมะที่ท่านสอนต่างพากันหยุดฟังเพราะน้ำเสียงและท่วงทำนองการแสดงที่ไพเราะจับใจ⁶ และทำให้มีทั้งหลายละทิ้งหญ้าหรือฟางที่กำลังกินอยู่หันมาฟังคำบรรยายของท่านได้ ดังนั้น จึงได้รับสมญานามว่า อศ्वโฆษ⁷

มหากาพย์เสานทรนันทะ⁸ (Saundarananda) เป็นงานประพันธ์ชนิดที่เป็นกาพย์เพื่อการฟัง (ศร่วยกาวย) ในแบบร้อยกรอง (Poetry) หรือที่เรียกว่า ปद्य (Padya) ในสันสกฤต ถือได้ว่าเป็นมหากาพย์ที่มีชื่อเสียงเรื่องหนึ่งของพระอศ्वโฆษ เป็นผลงานที่ท่านได้ประพันธ์ขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 621 - 649 ประกอบไปด้วยสรรค (ตอน) ทั้งหมด 18 สรรค (sarga) นับได้ 1,066 โศลก (śloka)⁹

พรรณนาประวัติความเป็นมาของพระนันทะ (Nanda) พระอนุชาต่างพระมารดาของพระพุทธเจ้า เริ่มจากเรื่องราวของเมืองกบิลพัสดุ์เป็นต้นไป กล่าวถึงความรักของเจ้าชายนันทะที่ทรงมีต่อพระนางสุนทรী (Sundarī) พระชายา พระพุทธเจ้าทรงโปรดให้เจ้าชายนันทะออกผนวช ความทุกข์โศกของพระนางสุนทรী การพาพระนันทะไปสวรรค การเปรียบเทียบความงามระหว่างนางเทพอัปสรกับพระนางสุนทรী จนในที่สุด พระนันทะทรงปฏิเสชชีวิตทางโลก ทรงมีจิตมั่นในสมณเพศ ออกแสวงหาความหลุดพ้นจนพบและได้ทรงสอนแนวทางความหลุดพ้นนั้นแก่คนอื่น ๆ ซึ่งเรื่องราวทั้งหมดนี้ พระอศ्वโฆษได้ประพันธ์ขึ้นโดยใช้ภาษาสันสกฤตในแบบร้อยกรอง เป็นเรื่องที่น่าสนใจของผู้วิจัยอย่างมากว่าพระอศ्वโฆษได้ประกอบวิธีการสร้างคำต่าง ๆ ในภาษาสันสกฤต มีคำนาม คำกริยาเป็นต้น ในประโยคแต่ละประโยคแบบใดในทางไวยากรณ์ที่สามารถสื่อพฤติกรรมของตัวละครในมหากาพย์เสานทรนันทะได้อย่างดีเยี่ยม และในบทประพันธ์แต่ละโคลงนั้น ท่านเลือกใช้คำที่สื่อความหมาย

² According to Chinese sources, Aśvaghōṣa was ht spiritual counsellor and Caraka was the medical adviser of King Kanīṣka. Of Lévi in JA 1896, s.9, t. VIII, 447 f. on the period of Kanīṣka, s. Appendix V, and Vol. I, 513.

³ Winternitz Maurice, *A History of Indian Literature: Classical Sanskrit Literature*, 2nd ed., vol. III (Delhi: Motilal Banarsidass, 1977), 221.

⁴ The Editors, "Aśvaghosa," *The New Encyclopaedia Britannica (Micropaedia) I*, (1974), 610.

⁵ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศ्वโฆษ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), (6).

⁶ Winternitz Maurice, *A History of Indian Literature*, vol. II (calcutta: The calcutta University Press, 1933), 247. อ้างใน สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์พุทธจรีต (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547), บทนำ (9).

⁷ จำลอง สารพัดนึก, *ประวัติวรรณคดีสันสกฤต (ฉบับปรับปรุงใหม่)* (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550), 194. อ้างในสำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์พุทธจรีต, บทนำ (9).

⁸ จำลอง สารพัดนึก, *ประวัติวรรณคดีสันสกฤต (ฉบับปรับปรุงใหม่)*, 69.

⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศ्वโฆษ, (7).

แบบใด จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นยอดกวีคนหนึ่งที่ใช้ความหมายของคำในบทประพันธ์ได้อย่างยอดเยี่ยม

พระอศฺวโฆษเป็นผู้หนึ่งที่ก่อตั้งนิคายมหายาน เป็นผู้รจนางานสำคัญต่าง ๆ ที่เป็นมหากาพย์ก็คือ เสาหนทรนท (Saundarananda) และพุทธจริต (Buddha-carita) ที่เป็นบทละครคือบทประพันธ์ชื่อว่า ศาโรปุตร-ปรกรณ (Śāriputra-prakarna) อีกทั้งงานละครอื่น ๆ ซึ่งได้สูญหายไปแล้ว พระอศฺวโฆษไม่เพียงแต่เป็นกวีเท่านั้น แต่ยังเป็นปราชญ์อีกด้วย และได้รับงานเกี่ยวกับปรัชญาคือ มหาศรทโรตปาถ (Mahāsradhotapāda), วชรสูจี (Vajrasūcī), คณทิสโตตร (Gandistotra) เป็นต้น ดังนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็นทั้งนักกวีและนักปรัชญาทางพระพุทธศาสนายุคแรกที่ใช้ภาษาสันสกฤตในการรจนางานประพันธ์อันแสดงถึงภูมิความรู้ความสามารถในการเป็นปราชญ์ของท่านที่ปรากฏจนถึงปัจจุบัน

จากการที่ผู้วิจัยเคยได้ศึกษาบทประพันธ์ทางวรรณกรรมสันสกฤตที่เป็นมหากาพย์ในรูปแบบร้อยกรองคือ มหากาพย์เสาหนทรนทของพระอศฺวโฆษ เกิดความประทับใจในโคลงฉันทและโคลงแต่ละโคลงที่ประพันธ์โดยใช้หลักการแต่งภาษาสันสกฤตทางไวยากรณ์ได้อย่างงดงาม โดยเฉพาะความหมายของคำแต่ละคำที่นำมาใช้บ่งบอกถึงความสามารถในความเป็นกวีของท่านอย่างยิ่ง และต้องการที่รู้ให้ลึกลงไปว่าการใช้คำที่สื่อพฤติกรรมของตัวละครในแต่ละโคลงแต่ละตอนในมหากาพย์เสาหนทรนทนั้น ท่านเลือกใช้คำในแง่ของไวยากรณ์ซึ่งสอดคล้องกับหลักไวยากรณ์ของปาณินิอย่างไร

นอกจากนั้น การศึกษากระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสาหนทรนทตามแนวคัมภีร์ อชฺฐาธยายีของปาณินิซึ่งมีอิทธิพลต่อการศึกษาภาษาบาลีอย่างมาก โดยเฉพาะการใช้สูตรในการสร้างคำมีประโยชน์หลากหลายประการ อาทิเช่น สูตรทำให้รู้ถึงทุกขั้นตอนอย่างละเอียดเกี่ยวกับความเป็นมาของศัพท์สันสกฤตทุกแขนง, เป็นหลักฐานที่มั่นคงเชื่อถือได้เนื่องจากเป็นระบบสูตรที่เก่าแก่โบราณสืบทอดมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน, เป็นที่รู้ได้ว่า ศัพท์สันสกฤตแต่ละศัพท์ที่มีมาโดยการผ่านระบบสูตรนั้นเป็นศัพท์ที่ถูกต้องสมบูรณ์ต้องแท้ทุกประการหรือไม่อย่างไร, ทำให้อาจหาญในการวินิจฉัยและทราบได้ว่าศัพท์สันสกฤตใดถูกต้อง-ไม่ถูกต้อง และสูตรทำให้ทราบได้ว่าในยุคสันสกฤตนั้นท่านมีการใช้สำนวนใด ไม่ใช้สำนวนใด โดยมีหลักการอย่างไร นอกจากนี้ ยังมีในแง่ความหมายของภาษาอย่างจริงสามารถทำให้บทประพันธ์ของท่านมีความงดงามทั้งในด้านไวยากรณ์และความหมายที่หลากหลายและลึกซึ้งเช่นนั้น

กรณีตัวอย่างกระบวนการสร้างคำที่ปรากฏในมหากาพย์เสาหนทรนทตามแนวคัมภีร์ อชฺฐาธยายีของปาณินิ ในโคลงที่ 1 ดังนี้

เคาตมะ กปีโล นาม

มุนิธรรมภฤตฺวา วระ |

ภฏว ตปสิ ศฺรานตตะ

กาภุชิวานิว เคาตมะ || 1/1 ||

ได้มีพระมุนีตนหนึ่งนามว่า กปีละเคาตมะ (กปีล เคาตม) เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในบรรดาผู้ทรงคุณธรรมทั้งหลาย และเป็นผู้ประพฤติเคร่งครัดอยู่ในตะบะ

เหมือนตั้งพระมุนีนามว่า กากชีวัตเคาตมะ (กากชีวัตเคาตม)¹⁰

วิภักตินามตามคัมภีร์อักษราจารย์ของปาณินิ มีสูตรว่า

สเวชสเมมาภูษณาภยามภิสงภยา ภยสงสิภยามภยสงโสสามงโยสสุป (4-1-2)

วิภक्ति						
แบบดั้งเดิม มีอิต หรืออนุพันธ์				แบบปัจจุบัน ตัดอิต หรืออนุพันธ์		
เอกวจน	ทวิวจน	พหุวจน		เอกวจน	ทวิวจน	พหุวจน
สุ	เอา	ชส	ปรธมา	ส	เอา	อะ
สุ	เอา	ชส	สโพธน	ส	เอา	อะ
อม	เอาภู	ศส	ทวิตียา	อม	เอา	อะ
ภา	ภยาม	ภิส	ตฤตียา	อา	ภยาม	ภิ
เง	ภยาม	ภยส	จตุรฎิ	เอ	ภยาม	ภยะ
งสิ	ภยาม	ภยส	ปณจมิ	อะ	ภยาม	ภยะ
งส	โอส	อาม	ษษฐิ	อะ	โอะ	อาม
งิ	โอส	สุป	สप्तมิ	อิ	โอะ	สุ

เคาตมะ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

เคาตม	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรธวธาตฺรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
เคาตม + สุ	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
เคาตม + สุ	สุ ชื่อว่าปรธมาปรตยยะ	สเวชสเมมาภูษณาภยามภิส- งภยา ภยสงสิภยามภยสงโส- สามงโยสสุป (4-1-2)
เคาตม + สุ	สุ ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
เคาตม + สุ	ลง สุ ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทวยเกโยรทวิวจนเภาวจน (1-4-22)
เคาตม + สุ	สุ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
เคาตม + สุ	อุ ของ สุ ชื่อว่าอิต	อุปะเทเศ'ชนุนาสิก อิต (1-3-2)
เคาตม + สุ	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เคาตมสุ	ตั้งเป็นบท	สุปติงนตฺ ปทม (1-4-14)
เคาตมร	เปลี่ยน สุ เป็น ร	สมชฺโซ รุ (8-2-66)
เคาตมร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปะเทเศ'ชนุนาสิก อิต (1-3-2)
เคาตมร	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)

¹⁰ สำเนียง เลื่อมใส, มหาคาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 1.

เคาตมร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
เคาตมะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวสานโยรวิสฺรชนียะ (8-3-15)

สำเร็จรูปเป็น **เคาตมะ**

วิภักตกริยา ตามคัมภีร์อักษฺภาธยายีของปาณินิ มีสูตรว่า
ติปตสฺมิ สิปฺถสฺถ มิพฺวสฺมสฺ ตาตาศฺม ภาสํภาณธฺวมิทฺวหิมหิง (3-4-78)

ปรสฺไมบฺท			ปฺรฺช	อาตฺมเนบฺท		
เอกวจน	ทฺวิวจน	พฺหวจน		เอกวจน	ทฺวิวจน	พฺหวจน
ติป	ตสฺ	ณิ	ปรถม ปฺรฺช	ต	อาตาม	ณ
สิป	ถสฺ	ถ	มธยม ปฺรฺช	ถาส	อาถาม	ธวม
มิป	วส	มส	อุตฺตม ปฺรฺช	อิฏฺ	วหิ	มหิง

พฺหฺว	มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้	
ภฺ	ภฺ ชื่อว่า ธาตุ	ภฺวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
ภฺ + ลฺ	ลง ลฺ ในอดีตกาล	ปฺโรกฺษ ลฺ (3-2-115)
ภฺ + ลฺ	ลฺ เป็นฝ้ายปรสฺไมบฺท	ละ ปรสฺไมบฺทม (1-4-99)
ภฺ + ลฺ	ลง ปรสฺไมบฺท ในกัตฺตฺวจาก	เศษาท กรตฺริ ปรสฺไมบฺทม (1-3-78)
ภฺ + ณล	ลง ณล ที่เป็น ลฺ ฝ้ายปรสฺไมบฺท	ปรสฺไมบฺทานำ ณลตฺสฺ- ถลถฺสฺณลวมาะ (4-3-82)
ภฺ + ณล	ณล เป็น ปรธมปฺรฺช	ติงฺสฺตฺริณิ ตฺริณิ ปฺรธม- มธยโมตฺตมาะ (1-4-101)
ภฺ + ณล	ณล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พฺหวจนानเยกคะ (1-4-102)
ภฺ + ณล	ณ และ ล ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7) /หลนตฺยม(1-3-3)
ภฺ + อ	ลบ ณ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ภฺวฺก + อ	เปลี่ยน ภฺ เป็น ภฺวฺก เมื่อมี ลฺ (ณล) อยู่หลัง	ภฺโว วฺคฺลฺงฺลฺ (6-4-88)
ภฺวฺก + อ	อฺ และ กฺ ชื่อว่าอิต	อฺปฺเทเศษนฺนาสิก อิต (1-3-2) /ลศกฺวตฺทฺธิเต (1-3-8)
ภฺว + อ	ลบ อฺ และ กฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ภฺภฺว + อ	ซ็อน ภฺ มาข้างหน้า เมื่อมี ลฺ (ณล) อยู่หลัง	ลฺภฺิ ธาโตรนภฺยาสสย (6-1-8)
ภฺภฺว + อ	ภฺ ตัวที่ซ็อนมา ชื่อว่าอักษฺยาสะ	ปฺรฺวโรภฺยาสะ (6-1-4)
ภฺภฺว + อ	รฺสฺสะ อฺ ของ อักษฺยาสะ เป็น อฺ	หฺรฺสฺวะ (7-4-59)
ภฺภฺว + อ	อฺ ของอักษฺยาสะ เป็น อ เมื่อมี ลฺ (อ) อยู่หลัง	ภฺวเตระ (7-7-73)
พฺหฺว + อ	เปลี่ยน ภฺ ของ อักษฺยาสะ เป็น พ	อภฺยาสะ จฺร จ (8-4-54)

สำเร็จรูปเป็น พจนานุกรม

ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ไวยากรณ์สันสกฤตด้านกระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะของพระอศิวโฆษตามแนวคัมภีร์อักษุอาธยายีของปาณินิ เพื่อต้องการนำเสนอประเด็นที่ยังไม่มีนักวิชาการท่านใดเคยวิเคราะห์มาก่อน เพื่อให้เห็นความงดงามในด้านภาษาสันสกฤตที่ใช้ประพันธ์มหากาพย์ของพระอศิวโฆษอันจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการด้านภาษาบาลีสันสกฤตและพระพุทธศาสนาต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาประวัติและผลงานของปาณินิและพระอศิวโฆษ
- 1.2.2 เพื่อศึกษาบทต่าง ๆ ลักษณะของฉันทลักษณ์และอลังการในมหากาพย์เสานทรนันทะ
- 1.2.3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำตามหลักไวยากรณ์คัมภีร์อักษุอาธยายีของปาณินิ ฉันทลักษณ์ และอลังการในมหากาพย์เสานทรนันทะ

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาเรื่องนี้ จะศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะ ซึ่งมีทั้งหมด 18 สรรค แต่จะนำเฉพาะ 3 สรรค ตอนต้น จำนวน 169 โศลก ประมาณ 1,387 คำ มาศึกษาวิเคราะห์โดยเน้นการศึกษาด้านไวยากรณ์ตามแนวคัมภีร์อักษุอาธยายีของท่านปาณินิ ลักษณะของฉันทลักษณ์และอลังการที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะ เป็นกรณีศึกษานำเสนอ

1.4 ขั้นตอนของการวิจัย

- 1.4.1 เก็บรวบรวมแยกแยะข้อมูลเป็นหมวดหมู่จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง
- 1.4.2 การวิเคราะห์ข้อมูล
- 1.4.3 การสรุปผลการศึกษา
- 1.4.4 การเรียบเรียงเนื้อหาแล้วนำเสนอเป็นรูปเล่ม

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

- 1.5.1 กระบวนการสร้างคำ หมายถึง วิธีการหรือขั้นตอนในการประกอบส่วนย่อย คือ ธาตุ ปัจจัย วิภक्ति เป็นต้นให้เป็นคำต่าง ๆ มี คำนาม คำกริยาที่ปรากฏในบทประพันธ์วรรณกรรมภาษาสันสกฤต เน้นเฉพาะในมหากาพย์เสานทรนันทะ
- 1.5.2 คัมภีร์อักษุอาธยายี หมายถึง คัมภีร์ 8 บท ที่เป็นคัมภีร์หลักไวยากรณ์สันสกฤตที่เก่าแก่ที่สุด
- 1.5.3 ปาณินิ หมายถึง นักปราชญ์ชื่อว่า ปาณินิ เป็นผู้รจนอักษุอาธยายี

1.5.4 **อศฺวโฆษ** หมายถึง นักไต่คว้าที่มีความสามารถในการหาเหตุผลและเป็นกวีผู้เป็นปราชญ์ชาวอินเดียที่มีชื่อเสียงด้านการประพันธ์วรรณกรรมที่โดดเด่นด้วยภาษาสันสกฤต หมายถึงเอาเฉพาะมหากาพย์เสานทรนันทะเท่านั้น

1.5.5 **มหากาพย์เสานทรนันทะ** หมายถึง งานประพันธ์ชนิดที่เป็นกาพย์เพื่อการฟัง (ศฺรฺวย-กาวย) ในแบบร้อยกรอง (Poetry) หรือที่เรียกว่า ปทฺย ในสันสกฤต ถือได้ว่าเป็นมหากาพย์ที่มีชื่อเสียงเรื่องหนึ่งของพระอศฺวโฆษ ผลงานเรื่องนี้ท่านได้ประพันธ์ขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 621 - 649 ประกอบไปด้วย สรรคทั้งหมด 18 สรรค

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 ได้ทราบประวัติและผลงานของนักปราชญ์ด้านไวยากรณ์ชื่อว่าปาณินิและกวีเอกชื่อว่าอศฺวโฆษเป็นอย่างดี

1.6.2 ได้เข้าใจบทต่าง ๆ รวมถึงลักษณะของฉันทลักษณ์และอลังการในมหากาพย์เสานทร-นันทะ

1.6.3 ได้เข้าใจกระบวนการสร้างคำตามหลักไวยากรณ์คัมภีร์อัฐษาธยายีของปาณินิ ประเภทของฉันทลักษณ์ และอลังการในมหากาพย์เสานทรนันทะของพระอศฺวโฆษที่เต็มไปด้วยความสามารถที่ยอดเยี่ยมด้านมุมมองของกวีเอกและการสร้างสรรค์บทประพันธ์ด้วยภาษาสันสกฤตที่งดงาม

1.7 วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาค้นคว้าทางเอกสาร (Documentary Investigation) ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดังนี้

1.7.1 รวบรวมเอกสารข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ที่เป็นภาษาบาลี-สันสกฤต ภาษาไทย และภาษาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย รวมทั้งผลงานของปาณินิและพระอศฺวโฆษ

1.7.2 เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) จะทำการค้นคว้า รวบรวมข้อมูลจากวรรณกรรมต่าง ๆ เช่น หนังสือ งานวิจัย บทความ ข้อเขียน วารสาร บทวิจารณ์ เอกสารต่าง ๆ ทั้งที่เป็นภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ ที่กล่าวถึงปาณินิและพระอศฺวโฆษ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่น พุทธปรัชญา, หนังสือพุทธศาสนมหายาน เป็นต้น

1.7.3 รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล เรียบเรียงประวัติและผลงานของปาณินิและพระอศฺวโฆษ รวมถึงกระบวนการสร้างคำตามหลักไวยากรณ์ในคัมภีร์อัฐษาธยายีของปาณินิ ฉันทลักษณ์ และอลังการที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะ

1.7.4 สรุปผลการวิจัย พร้อมทั้งเสนอแนะประเด็นศึกษาเพิ่มเติมเพื่อประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

1.8 ข้อตกลงเบื้องต้นในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้อักษรที่นำมาอ้างอิงในโคลกแต่ละโคลกในงานวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ปริวรรตจากอักษรเทวนาครี (सिनागरी, Devanāgarī) มาเป็นอักษรไทยในการนำเสนอ ส่วนศัพท์

เฉพาะที่เป็นภาษาสันสกฤต ผู้วิจัยจะใช้เป็นอักษรไทย แต่มีวงเล็บเป็นอักษรโรมันไว้เฉพาะตอนต้น เพื่อสะดวกต่อการอ่าน

1.9 ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.9.1 หนังสือและเอกสารวิชาการ

1) **สำเนียง เลื่อมใส** ได้ปริวรรตและเรียบเรียงหนังสือชื่อ มหากาพย์เสานทรนันทะ ของอศิวโฆษ ซึ่งเป็นบทกวีที่เล่าเรื่องของพระนันทะผู้เป็นพระอนุชาต่างมารดาของพระพุทธเจ้า ต้องจากคนที่รักผนวชเป็นพระตามพระพุทธเจ้าด้วยความไม่เต็มใจ พระพุทธเจ้าจึงทรงออกอุบายเอาชนนันทะได้จนปฏิบัติธรรมบรรลุเป็นพระอรหันต์ สุนทรียรสที่เกิดจากกาพย์นี้คืออารมณ์ของความรัก การพลัดพราก อาลัยอาวรณ์ซึ่งเป็นสิ่งประทับใจเป็นยอดของโลกียรสและเข้าสู่สันติรสทางพระพุทธศาสนาทำให้เสานทรนันทะได้รับความนิยมและเป็นบทละครกาพย์ที่มีความละมุนละไมเต็มไปด้วยรสทางวรรณกรรม มหากาพย์เสานทรนันทะรจนาเป็นร้อยกรองทั้งเรื่องตามกำหนดของทนต์ทินกำหนดไว้ ซึ่งเป็นนักปราชญ์ผู้ให้กำเนิดอสังการในวรรณกรรม นอกจากนั้น เนื้อเรื่องประกอบด้วยรสทางวรรณคดี ผูกอารมณ์ได้ลึกซึ้งอย่างสมบูรณ์ มีการดำเนินเรื่องที่ดี มีการใช้คำศัพท์ที่งดงามแต่ตอนก็ไม่ยากเกินไปและก่อนจะจบแต่ละตอนก็มีการเปลี่ยนฉันทลักษณ์ใหม่ทุกครั้ง นอกจากนี้ยังมีความชัดเจนเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของชีวิต 4 ประการก็คือ กามะ คือความสุขทางโลก อรณะ คือการแสวงหาทรัพย์ ธรรมะ คือประกอบคุณงามความดีและไม่เกษะ คือการแสวงหาความรู้พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด

2) **V.S.Agrawala**, ได้เขียนหนังสือชื่อ India as Known to Panini โดยเนื้อหาสำคัญที่ได้กล่าวคือ ความสัมพันธ์ของปาณินิทางประวัติศาสตร์ที่มีการใช้คำในการสร้างหลักภาษาสันสกฤตที่เกี่ยวข้องกันทางวันเวลา อชฎาจารย์ถือเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ของอินเดีย ที่ปรากฏเป็นหลักฐานทั้งทางการเขียนตัวอักษรแบบสุตรางานเขียนที่เป็นสูตรได้สืบต่อกันมาในรูปของคณะ ซึ่งเป็นแบบคณปาฐะ ที่ส่งผลต่องานของกาศายายนะ และปตัญชลีทั้งสองท่านได้สร้างคำในรูปของคณะ อันถือเป็นหลักพื้นฐานของการแนะนำ การเขียนรูปแบบคณะถือเป็นงานเขียนอิสระ เกิดจากการรวบรวมเพิ่มเติมมาเรื่อย ๆ จากอาจารย์ผู้ศิษย์ในรูปของจรณะหรือโรงเรียนแบบพระเวท

3) **J.K. Nariman** ได้เขียนเรื่อง History of Buddhist Sanskrit โดยได้เขียนประวัติศาสตร์แห่งวิวัฒนาการของภาษาสันสกฤตที่ใช้บันทึกงานนิพนธ์ทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะผลงานของมหายานตั้งแต่ยุคเริ่มต้นหลังพุทธกาล 400 ปี โดยมีวิวัฒนาการคือ คัมภีร์มหาวัสตุ ลลิตวิศตระ เนื้อหาคัมภีร์ส่วนมากย้อนกลับไปเน้นที่หลักคำสอนแบบเดิม ประวัติและผลงานสำคัญของพระอศิวโฆษ คือ พุทธจริต และเสานทรนันทะ วัชรสุจี ซึ่งมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์งานวรรณกรรมยุครุ่งเรืองทั้งของพราหมณ์เดิมและพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เช่น กาลิทาส และนาการชุน ที่เน้นหลักโพธิสัตว์ ปัญญาและกรุณา โดยเฉพาะสูตรล้างการ ซึ่งกล่าวยกย่องงานของพระอศิวโฆษว่าเป็นนักปราชญ์กวีในอุดมคติกับผลงานที่มีอิทธิพลทำให้ผู้คนรู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรมและวัฒนธรรมของชาวพุทธและเป็นแรงบันดาลใจให้นักปราชญ์รุ่นหลังจำนวนมากทั้งทางพระพุทธศาสนาและเถรวาท

4) T. Burrow ได้เขียนหนังสือชื่อ Sanskrit Language กล่าวว่า ภาษาสันสกฤตมีความเชื่อมโยงกับภาษาในตระกูลอินโด-ยูโรเปียน มีการทำให้เห็นหลักการสร้างไวยากรณ์ของสันสกฤตเชิงเปรียบเทียบ ซึ่งมีเนื้อหาคือ ภาษาสันสกฤตกับกลุ่มภาษาอินโด-ยูโรเปียน ประวัติศาสตร์ของภาษาสันสกฤต หลักสัทวิทยาของสันสกฤต การสร้างคำนาม หลักการแจกคำนาม การแจกสังขยา สรรพนาม อพยยศัพท์ กิริยาและการสร้างกิริยา คำที่ยืมมาจากภาษาอื่นเข้ามาสู่สันสกฤต เอกสารดังกล่าวทำให้เห็นภาพชัดของการเชื่อมโยงกันของหลักภาษาสันสกฤตที่ได้รับอิทธิพลมาจากกลุ่มภาษาอินโด-ยูโรเปียนและปาณินิก็ได้นำหลักการดังกล่าวมาสร้างคำและพัฒนาเป็นหลักภาษาที่ปรากฏในอัชฎาธยายี

5) J.K. Nariman ได้เขียนเรื่อง Literary History of Sanskrit Buddhism มีเนื้อหาสรุปว่า เอกสารคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เหลือมาจากนิคายเถรวาทและการเริ่มต้นของเอกสารคัมภีร์มหายานซึ่งเกิดจากการนำมาอ้างอิงที่ปรากฏในเอกสารสำคัญโดยเฉพาะพระพุทธศาสนา มหายานที่ใช้ภาษาสันสกฤต เริ่มด้วยนิคายหลักของพระพุทธศาสนาคือเถรวาทซึ่งใช้คัมภีร์บาลีเป็นหลัก และลักษณะเด่นของคำสอนมหายาน การเริ่มต้นของภาษาสันสกฤตในพระพุทธศาสนาคือ คัมภีร์มหาวิสตุ ทิพยาวทาน ชาตกะ และ ลลิตวิศตรระ งานวรรณกรรมของพระอัครโฆษ เช่น พุทธจริต สุตราลังการ วัชรสุจี เป็นต้น คัมภีร์อวทาน จากนั้นเริ่มมีการเขียนคัมภีร์มหายานในรูปของสูตร เช่น สัทธัมปุลนชริกสูตร สุขาวตีว्यूห-สูตร ลังการาวตาร สมานิราชา เป็นต้น ในยุคของนาคารชุน อารยเทพ อสังคะ เป็นต้น จากนั้นเข้าสู่ยุคสูตรลังการ ซึ่งเน้นวรรณกรรมทางภาษาสันสกฤต

6) Linda Covill เขียนเรื่อง A Metaphorical Study of Saundarananda ได้กล่าวถึงหลักการทำอุปมาอุปมัย โดยเฉพาะการอุปมาเชิงพุทธที่พระอัครโฆษได้ใช้เพื่อต้องการสร้างองค์ความรู้เพื่อพัฒนาจิตใจตามหลักการของพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นวิถีชีวิต วัฒนธรรมของคนในยุคนั้น หนังสือกล่าวถึงการตรวจสอบทางเนื้อหา หน้าที่และเบื้องหลังหลักการอุปมาของเนื้อหาเสานทรนันทะ อันเป็นผลผลิตที่เกิดจากวิวัฒนาการของวรรณกรรมและอุดมการณ์ทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักการพัฒนาจิตใจเพื่อให้หลุดพ้นจากโลกียะซึ่งตกอยู่ในไตรลักษณ์ แต่โลกนี้นั่นเองเป็นเครื่องมือนำไปสู่การรู้แจ้งความจริง จนก่อให้เกิดความงดงามของการเชื่อมโยงวิถีโลกียะเข้าสู่วิมุตติคือโลกุตรอย่างกลมกลืนและตราตรึงผ่านทางวรรณกรรมเชิงกายภาพ

1.9.2 วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

1) ธีรยุทธ สุนทรธา ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การสร้างนามศัพท์และสมาสในเรื่องนโลปาขยาน” เมื่อ พ.ศ. 2521 สรุปได้ว่า

ได้ศึกษาการสร้างนามศัพท์และสมาสในเรื่องนโลปาขยาน มีผลว่า นามศัพท์เกิดจากการนำปัจจัยมาประกอบเข้ากับธาตุและคำที่ลงปัจจัยมาแล้ว การสร้างนามศัพท์มี 2 ประเภท ได้แก่ การสร้างนามศัพท์ประเภทกฤตและการสร้างนามศัพท์ประเภทคำตัดทอน คือ คำกฤตเกิดขึ้นจากการนำเอาปัจจัยขั้นที่หนึ่งมาประกอบกับธาตุ ปัจจัยที่ปรากฏมากที่สุดไปในโลปาขยานคือ อ ปัจจัย และปัจจัยที่ปรากฏน้อยที่สุด คือ วาส (วส) ปัจจัย และหมวดธาตุที่นำมาใช้ในการสร้างคำกฤตไปในโลปาขยานนั้น หมวดที่ปรากฏมากที่สุดคือหมวดที่หนึ่ง และปรากฏน้อยที่สุดคือหมวดที่เจ็ด คำตัดทอนเกิดจากการนำเอาปัจจัยขั้นที่สองมาประกอบกับคำที่มีอยู่ในภาษา ปัจจัยที่ปรากฏมากที่สุด

ในโนโลปายานคือ อ ปัจจย และปัจจยที่ปรากฏน้อยที่สุด คือ อิน และ ถ ปัจจย ส่วนคำสมาสเกิดจากการนำคำนามหรือคำอื่นที่มีชื่ออยู่ในภาษาจำนวน 2 ศัพท์หรือมากกว่าขึ้นไปมารวมกันเป็นคำสมาส

2) ปฐมพงษ์ โปธิ์ประสิทธิพันธ์ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตในคัมภีร์ลลิตวิสตระ” เมื่อ พ.ศ. 2536 สรุปได้ว่า

การศึกษาพบว่าภาษาสันสกฤตในลลิตวิสตระ มีข้อแตกต่างจากสันสกฤตปาณินิ อยู่หลาย ประเด็น มีด้านสนธิ ในลลิตวิสตระ การใช้สนธิไม่เคร่งครัดเหมือนกับสันสกฤตมาตรฐาน, ด้านการสร้างคำและวากยสัมพันธ์ มีการใช้พหูพจน์แทนทวิพจน์ ส่วนการใช้วิภक्तिในบางกรณีไม่เคร่งครัด มีการใช้แทนกันในหลายวิภक्ति ด้านฉันทลักษณ์ ฉันทลักษณ์ทั้งหมดในอธยายที่ 1-4 ที่ใช้แต่งมีอยู่ 2 ประเภท คือใช้ฉันทวรรณพद्यติและมาตราพद्यติ

3) พระมหาโกมล แก้วดิ่ง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบคำนามในคัมภีร์ปทรูปสทธิและลขุสทธิธานตเกมุที” เมื่อ พ.ศ. 2548 สรุปได้ว่า

คัมภีร์ปทรูปสทธิแต่งโดยพระพุทธอัปยเถระ ชาวอินเดียตอนใต้ ราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 ส่วนคัมภีร์ลขุสทธิธานตเกมุที แต่งโดยวราหะ ศิษย์ของภฏโฏชิ ที่กษิต ราวพุทธศตวรรษที่ 11

แม้ว่าคัมภีร์ปทรูปสทธิ จะดำเนินตามวิธีของสูตรไวยากรณ์ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ลขุสทธิธานตเกมุทีเท่าที่ได้ศึกษาในการสร้างคำนาม ดูเหมือนว่าคัมภีร์ปทรูปสทธิไม่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ลขุสทธิธานตเกมุที มีการใช้ชื่อเรียกว่าเฉพาะทางไวยากรณ์ที่ต่างกันหลายแห่ง วิภक्तिสำหรับแจกคำนามในคัมภีร์ปทรูปสทธิก็ลดน้อยลงกว่าที่มีอยู่เดิม เนื่องจากทวิวจนะในภาษาบาลีไม่มี คำนามที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะในภาษาสันสกฤตทั้งหมดถูกเปลี่ยนเป็นคำนามที่ลงท้ายด้วยสระในภาษาบาลี และคัมภีร์ปทรูป-สทธิ ไม่ได้ดำเนินตามประเพณีทางไวยากรณ์ที่ปาณินิ นักไวยากรณ์ผู้ยิ่งใหญ่ได้วางไว้อย่างเคร่งครัด แต่จะดำเนินตามคัมภีร์ทางไวยากรณ์สันสกฤตเล่มอื่น ซึ่งจำเป็นต้องมีการศึกษาค้นคว้าต่อไป

4) พระมหานิพนธ์ ประสานดี ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “อิทธิพลของคัมภีร์กาดันตระที่มีต่อคัมภีร์ไวยากรณ์บาลี” เมื่อ พ.ศ. 2548 สรุปได้ว่า

คัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตมีพัฒนาการอย่างยาวนาน นักบูรพคดีแบ่งไวยากรณ์สันสกฤตเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ ไวยากรณ์กลุ่มปาณินิ และไวยากรณ์สมัยหลังปาณินิ คัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตสมัยหลังปาณินิที่มีรูปแบบต่างไปจากปาณินิคือคัมภีร์กาดันตระของศรวรมัน ที่แต่งในราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 (คริสต์ศตวรรษที่ 2) ซึ่งศรวรมันได้จัดระบบไวยากรณ์สันสกฤตใหม่ให้สามารถศึกษาได้ง่ายขึ้น โดยการจัดสูตรที่มีเนื้อหาแบบเดียวกันหรือใกล้เคียงกันไว้ด้วยกัน เนื้อหาของคัมภีร์กาดันตระมีจำนวน 1,401 สูตร แบ่งเป็น 4 บทหรืออธยายะ แยกเป็น 7 ประกรณ์ม และแยกเป็นปาทะต่าง ๆ ทั้งหมด 25 ปาทะ คัมภีร์ กาดันตระมีผู้อธิบายความเพิ่มเติมในภายหลัง คือ ทุรคสิงหะได้แต่งวฤตติ อธิบายเนื้อความของสูตร และแสดงอุทาหรณ์เพิ่มเติมในราวพุทธศตวรรษที่ 14 (คริสต์ศตวรรษที่ 9) คัมภีร์กาดันตระที่แพร่หลายในอินเดียมีทั้งฉบับทางใต้และฉบับทางเหนือ โดยฉบับทางใต้เป็นที่รู้จักมากกว่า นอกจากนี้ ยังพบกาดันตระในประเทศอื่น ๆ ทั้งฉบับที่แปลเป็นภาษาทิเบต อินโดนีเซีย และพม่า

คัมภีร์ไวยากรณ์บาลีนั้นแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มกัจจายนะ กลุ่มโมคคัลลานะ และกลุ่มสัททนีติ ในไวยากรณ์ทั้งสามกลุ่มนี้ กลุ่มกัจจายนะเป็นกลุ่มที่เก่าแก่และแพร่หลายมากที่สุด ไวยากรณ์ กัจจายนะนี้ตามประเพณีเชื่อว่าแต่งในประเทศอินเดียในราวพุทธศตวรรษที่ 6-7 แต่นักวิชาการสมัยใหม่มีความเห็นว่า คัมภีร์กัจจายนะแต่งหลังสมัยพุทธโฆสจารย์ (พุทธศตวรรษที่ 10) เนื้อหาคัมภีร์กัจจายนะมีสูตร 673 สูตร แบ่งเป็น 4 บท และแยกเป็นกัปปะต่าง ๆ ทั้งหมด 23 กัณฑ์ คัมภีร์กัจจายนะแพร่หลายมากเช่นกัน มีการแต่งคำอธิบายคัมภีร์กัจจายนะทั้งในประเทศอินเดีย ลังกา พม่า และไทย

จากการศึกษาอิทธิพลของคัมภีร์กัจจายนะที่มีต่อไวยากรณ์บาลี เมื่อได้เปรียบเทียบคัมภีร์กัจจายนะกับคัมภีร์กัจจายนะแล้ว พบว่า ผู้แต่งคัมภีร์กัจจายนะได้อาศัยสูตรในคัมภีร์กัจจายนะมาแต่งเป็นไวยากรณ์บาลี ซึ่งสูตรของคัมภีร์ทั้งสองแตกต่างกันเพียงคำศัพท์ที่ใช้ แต่ความหมายเหมือนกัน สูตรในคัมภีร์กัจจายนะมีจำนวนลดน้อยลงเป็นเหตุให้ไวยากรณ์บาลีมีความง่ายขึ้นตามยุคสมัย ไวยากรณ์บาลีสายอื่น ๆ คือ โมคคัลลานะและสัททนีตินั้น พบว่า ไม่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์กัจจายนะโดยตรง คัมภีร์สัททนีติได้รับอิทธิพลทางอ้อมจากคัมภีร์กัจจายนะผ่านคัมภีร์กัจจายนะ ส่วนคัมภีร์โมคคัลลานะได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์จันทร

5) Paul Kiparsky ได้ทำวิจัยเรื่อง On the Architecture of Panini's Grammar เมื่อ พ.ศ. 2551 สรุปได้ว่า

ได้เขียนถึงหลักการสร้างไวยากรณ์ของปาณินิว่าเป็นหลักสากลโดยเริ่มตั้งแต่หลักไวยากรณ์ วากยสัมพันธ์ สันฐานวิทยา สัททวิทยา ซึ่งเป็นที่มาของการสร้างองค์ประกอบของคำที่ปรากฏในรูปแบบของการสร้างคำ และประกอบประโยคขึ้นมา ในการสร้างไวยากรณ์มีองค์ประกอบสำคัญอยู่ 4 อย่างคือ 1) อักษรวิทยา ซึ่งประกอบด้วยกฎทางไวยากรณ์ ประมาณ 4000 2) ศิวสูตร หรือมหิศวสูตร อักษรที่เป็นสัญลักษณ์เฉพาะเพื่อเป็นเครื่องหมายทางไวยากรณ์ที่นำมาสร้างคำ ซึ่งทำให้เกิดปรัทยาหาระที่นำมาออกแบกลุ่มของคำเฉพาะต่าง ๆ 3) ธาตุปาฐะ ประกอบด้วยธาตุสำหรับสร้างคำกิริยา ประมาณ 2000 ธาตุที่มีการทำรูปมาจากสันฐานวิทยากับวากยสัมพันธ์ 4) คนปาฐะ คำที่แจกรูปตามลักษณะเฉพาะของคำนามมีบัญชี 261 รายการที่เป็นเรื่องของกฎซึ่งเปิดช่องไว้สำหรับการเปลี่ยนรูปโดยนักไวยากรณ์รุ่นหลัง และมีการจัดระดับของการสร้างคำคือ ข้อมูลทางอรรถศาสตร์ การปรากฏคำทางสันฐานวิทยา และการสร้างสันฐานแบบนามธรรมและรูปแบบทางสัททวิทยาการแจกวิภักตินามและกิริยา

6) วรกฤต เกื่อนช้าง ได้ทำวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์การใช้ศัพท์กิริยาของอศฺวโฆษในคัมภีร์เสานทรนันทะ” เมื่อ พ.ศ. 2558 สรุปได้ว่า

ได้ศึกษาประวัติความเป็นมาของอศฺวโฆษเป็นกวีและนักแต่งบทละครภาษาสันสกฤตที่มีชื่อเสียงมากผู้หนึ่ง ท่านนับถือพระพุทธศาสนา เชื่อกันว่า เป็นคนร่วมสมัยของพระเจ้ากนิษกะ เมื่อพุทธศักราช 621-649 ตามตำนานจีนว่า ท่านอศฺวโฆษคือบุตรชายของสุวรรณภิกษี ซึ่งพำนักอาศัยอยู่ที่เมืองสาเกต อศฺวโฆษเป็นคนในวรรณะพราหมณ์ แต่เปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาหายานแทน และเป็นผู้หนึ่งของผู้ก่อตั้งนิกายมหายาน เป็นผู้รณางานสำคัญต่าง ๆ ที่เป็นมหากาพย์ก็คือเสานทรนันทะและพุทธจริต ท่านได้มีคำนำหน้าชื่อว่า ภิกษุ, อาจารย์, ภัณฑะ, มหากวีและมหาวาทิน เป็นต้น กล่าวกันว่า อศฺวโฆษมีความสามารถทำให้ม้าทั้งหลายละทิ้งหญ้าหรือฟางที่กำลังกินอยู่หันมา

ฟังคำบรรยายของตนได้ ดังนั้น จึงได้รับสมญานามว่า อัศวโฆษ และได้ชื่อว่าเป็นทั้งนักกวีและนักปรัชญาชาวพุทธยุคแรกที่ใช้ภาษาสันสกฤตในการรจนางานประพันธ์ของตน

จากการศึกษาสารัตถะที่ปรากฏในคัมภีร์มหากาพย์เสานทรนันทะ พบว่าเป็นงานนิพนธ์ชนิดที่เป็นกาพย์เพื่อการฟัง (ศรวยกาวย) ในแบบร้อยกรอง (Poetry) หรือที่เรียกว่า ปद्य ในทางสันสกฤตนั่นเอง ถือได้ว่าเป็นมหากาพย์ที่มีชื่อเสียงเรื่องหนึ่งของอัศวโฆษ ผลงานเรื่องนี้ อัศวโฆษได้รับงานประพันธ์ขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 621-649 ประกอบไปด้วยตอน (สรวค) ทั้งหมด 18 ตอน พรรณนาเรื่องราวประวัติของพระนันทะ พระอนุชาต่างพระมารดาของพระพุทธเจ้า เริ่มจากร່องราวของเมืองกบิลพัสดุ์เป็นต้นไป กล่าวถึงความรักของเจ้าชายนันทะที่ทรงมีต่อพระนางสุนทรืพระชายา พระพุทธเจ้าทรงโปรดให้เจ้าชายนันทะออกผนวช ความทุกข์โศกของพระนางสุนทรื การพาพระนันทะไปสวรรค การเปรียบเทียบความงามระหว่างนางเทพอัปสรกับพระนางสุนทรื จนในที่สุด พระนันทะทรงปฏิเสชชีวิตทางโลก ทรงมีจิตมั่นในสมณเพศ ออกแสวงหาความหลุดพ้นจนพบและได้ทรงสอนแนวทางความหลุดพ้นนั้นแก่ชนอื่น ๆ และจากการศึกษาวิเคราะห์การใช้คำกริยาของอัศวโฆษในคัมภีร์เสานทรนันทะ พบว่า อัศวโฆษได้รับงานประพันธ์ขึ้นโดยใช้ภาษาสันสกฤตในแบบร้อยกรองเป็นที่น่าสนใจอย่างมากว่าอัศวโฆษได้ใช้คำกริยาคุณพากย์หรือกริยาใหญ่ในประโยคแต่ละประโยคแบบสละสลวยในทางไวยากรณ์ที่สามารถสื่อพฤติกรรมของตัวละครในมหากาพย์เสานทรนันทะได้อย่างดีเยี่ยม ไม่ว่าจะเป็นการเดิน, นั่ง, นอน, กิน, ต้ม, ทำ, พุดและคิดเป็นต้น และในบทประพันธ์แต่ละโคลงนั้น ท่านเลือกใช้คำนามและคำกริยาที่สื่อความหมายได้อย่างลึกซึ้ง จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นยอดกวีคนหนึ่งที่ใช้ความหมายของคำศัพท์ในบทประพันธ์ได้อย่างยอดเยี่ยม

7) Suman Chatterjee ทำวิจัยเรื่อง “A Critical Assessment of Saundarananda Kāvya” เมื่อ พ.ศ. 2559 สรุปได้ว่า

เริ่มต้นที่บทนำกล่าวถึงพระอัศวโฆษ (Aśvaghosa) ว่าเป็นกวีและนักเขียนบทละครที่เก่าแก่ที่สุดของวรรณคดีคลาสสิก และในแต่ละบทกล่าวถึงเรื่อง “กาพย์” กล่าวถึงกาพย์ในสรรคทั้ง 18 มื้ออยู่แล้วในภาษาสันสกฤตดั้งเดิม เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและทรงชักชวนให้พระนันทะซึ่งเป็นพระอนุชาต่างมารดาให้ผนวชอย่างไม่เต็มใจ “เอกราชและการปกครอง” กล่าวถึงพระเจ้าศุทโธทนะว่าทรงเป็นผู้แข็งแกร่ง เด็ดเดี่ยว มีความรู้คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ ฉลาด กล้าหาญ มีทักษะในการให้คำปรึกษาการควบคุมตัวเองอย่างมั่นคงและสง่างาม “สภาพสังคมที่ปรากฏในกาพย์เสานทรนันทะ” กล่าวถึงสภาพสังคมที่ปรากฏในเรื่องนี้เป็นแบบดั้งเดิมคือมีการแบ่งชนชั้นเรียกว่า วรรณะเป็น 4 คือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ และศูทร นักวิผู้นี้ยังให้ความสำคัญกับกลุ่มสันยาสี และการสละชีวิตบำเพ็ญพรตมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ ทั้งหมด นอกจากนี้ยังมีการบรรยายภาพการดำเนินชีวิตในสังคมของชาวกบิลพัสดุ์ ประเพณีการแต่งงาน อาหารและเครื่องดื่ม เป็นต้น “ปรัชญาในกาพย์เสานทรนันทะ” กล่าวถึงปรัชญาโลกายัต (กลุ่มวัตถุนิยม) พระอัศวโฆษยังได้บรรยายเรื่อง อริยสัจ 4 (สรรคที่ 16) แนวคิดเรื่องนรก สวรรค์ นิพพานและหลักกรรม ในตอนท้ายได้เน้นเรื่อง ญาณ หรือ ปรัชญา ความกรุณาต่อสรรพสัตว์เพื่อบรรลุพระนิพพาน และ “บทกวีและสุนทรียศาสตร์” อธิบายชีวิตการอภิเษกของพระนันทกุมารกับพระนางสุนทรื ในฐานะที่ได้รับการยกย่องว่ามีรสประณีตกว่างานก่อนคือพุทธจรีตในมหากาพย์เสานทรนันทะนี้บทละครตัวเอกคือ พระพุทธเจ้า ท่านได้แต่งและประยูกต์อลังการหลากหลายชนิด เช่น รส ภาวะ คุณะ อุปมา โทสะ เป็นต้น จนทำให้กลายเป็น “อลังการมหากาพย์”

สรุปว่า การศึกษานี้เป็นแบบวิเคราะห์คำศัพท์ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาทางสังคมและปรัชญา ผู้แต่งมหา
 กาพย์ได้แสดงประเด็นอื่นทางสังคมนอกจากเรื่องการบรรลุนิยาม ตามหลักบทกวีเชิงกาพย์ที่ทำให้เนื้อ
 เรื่องไพเราะ ชื่นใจเปรียบดังรสหวานใสในยาขมเพื่อให้เข้าถึงใจคน ฉะนั้น

8) Mr. Qingkan GE ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “AN ANALYTICAL STUDY OF
 SANSKRIT GRAMMAR IN THE PRAHKHAN INSCRIPTION (VERSE CLXVI-CLXXIX)” เมื่อ พ.ศ.
 2560 สรุปได้ว่า

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ส่วนหนึ่งของจารึกพระขันธ (Prah
 Khan) (โคลงที่ 166-179) ไวยากรณ์ภาษาสันสกฤต การเรียนรู้ไวยากรณ์ทำให้ผู้อ่านสามารถระบุ
 ความคลุมเครือและไม่เหมาะสมอื่น ๆ ทำให้ผู้ตรวจสอบสามารถระบุสิ่งที่ต้องแก้ไขเพื่อให้ข้อความ
 ถูกต้องชัดเจนและอ่านง่ายขึ้น และยังทำให้นักเขียนเข้าใจวิธีการปรับแต่งให้ข้อความคลุมเครือหายไป
 รู้หลักการสื่อความหมายอย่างแจ่มชัดยิ่งขึ้นหรือให้บรรลุผลที่พึงประสงค์อื่น ๆ จารึกพระขันธถือเป็น
 ผลสำเร็จของการวิเคราะห์องค์ประกอบทางสัทวิทยาและสัทวิทยาอย่างเป็นระบบเพื่อกำหนด
 โครงสร้างและหลักไวยากรณ์ เนื้อหาของบทความประกอบด้วยคำอธิบายทางหลักภาษาศาสตร์ที่
 ปรากฏในจารึกพระขันธโดยเน้นการวิเคราะห์ทางไวยากรณ์เป็นพิเศษ เนื้อหาข้อมูลแบ่งออกเป็นสี่
 ส่วนหลักตามเนื้อหา คือ บทที่หนึ่งเป็นการแนะนำเกี่ยวกับภูมิหลังทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์และ
 วัฒนธรรมของวัดพระขันธและจารึกปราคันธ บทที่สองเป็นการวิเคราะห์วากยสัมพันธ์และการแปล
 ตามหลักไวยากรณ์ อย่างแรกเพื่อให้ข้อความที่ชัดเจนมากขึ้น ข้าพเจ้าใช้ตัวเลขสำหรับกรณี
 ไวยากรณ์ เกี่ยวข้องกับโครงสร้างเชิงเส้นของข้อความจารึกภาษาสันสกฤต กล่าวคือ ข้อความที่
 ประกอบด้วยคำต่อเนื่อง ประโยคที่สร้างขึ้นจากลำดับรูปแบบคำพูด คำที่เป็นตัวแทนของหน่วยเสียงที่
 เล็กที่สุดที่ทำงานเปลี่ยนแปลงทางสัทวิทยาและการเกิดเสียง (morpho-phonology) เป็นต้น เช่น
 ด้านคำนาม นอกเหนือจากการแจกวิภक्तिแล้ว ยังถูกผันตามแบบการันต์ พจน์และมีลิงค์ของตัวเอง
 ส่วนคำกริยาผันตามพจน์และบุรุษ นอกจากนี้ยังมีกาลและมาลา เป็นต้น หลังจากนั้นจึงมีการแปล
 แต่ละโคลง บทที่สามว่าด้วยการประกอบรูปสำเร็จของแต่ละคำตามหลักไวยากรณ์โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 ที่เกี่ยวข้องกับการเป็นตัวแทนของคำสมาสสนธิ ข้าพเจ้าได้นำเสนอการวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตใน
 ระบบของรากคำ อุปสรรค ตัวขยาย ธาตุและปัจจัยตามทฤษฎีวากยสัมพันธ์ Apte ซึ่งอย่างน้อยที่สุด
 มุ่งไปที่ข้อเท็จจริงว่าการสร้างคำเชื่อมมีความใกล้ชิดกับหลัก Apte มากกว่าวากยสัมพันธ์อื่น ๆ ดังนั้น
 จึงอนุญาตให้มีการรับรู้ถึงลักษณะการไล่ระดับของคำวลี ข้าพเจ้าแสดงให้เห็นความเป็นไปได้ของการ
 สังเคราะห์คำอธิบายดังกล่าวโดยเครื่องมือทฤษฎีวากยสัมพันธ์แบบ Apte บทสุดท้ายคือบทสรุป
 หลังจากศึกษาการวิเคราะห์ทางไวยากรณ์และความหมายของจารึกพระขันธ ข้าพเจ้าพบว่า การ
 เปรียบเทียบคำศัพท์ตะวันตกมาตรฐานและประโยชน์ของไวยากรณ์อินเดียแบบดั้งเดิม ซึ่งดูเหมือนว่า
 จะเป็นเรื่องธรรมชาติในการศึกษาไวยากรณ์ภาษาด้วยความช่วยเหลือของเครื่องมือที่ใช้ในภาษานี้ มัน
 แสดงให้เห็นว่าคนที่ใช้ภาษานั้นคิดอย่างไรกับไวยากรณ์และโครงสร้างของมันและนำเราให้เข้าใจ
 วัฒนธรรมที่ใช้ภาษานั้น

จากการศึกษาทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ทำให้ได้ทราบถึง
 ความหมายของกวีเอก และแนวทางการประพันธ์มหากาพย์ของปราชญ์ในพระพุทธศาสนาฝ่าย
 มหายานตลอดถึงความแตกฉานด้านหลักภาษาคือไวยากรณ์สันสกฤตอันสามารถนำไปเป็นแนวทางใน

การศึกษาวិจัยด้านภาษาและคั่นคว่ารากศัพท์ที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤตโดยอ้างอิงสูตรคัมภีร์
ไวยากรณ์แบบเก่าเช่นคัมภีร์อชันฏารยัยของปาณินิเป็นต้นรวมถึงฉันทลักษณ์และอสังการอันจะเกิด
จากศึกษาคั่นคว่าต่อไป

บทที่ 2

ประวัติและผลงานของปาณินิและพระอศฺวโฆษ

ชาวอินเดียเป็นชนกลุ่มแรกที่คิดค้นหลักภาษาคือกฎไวยากรณ์ (Grammar) และกฎไวยากรณ์นั้นมีความสำคัญต่อวิทยาศาสตร์อย่างมาก (most important of the sciences) นักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักจนถึงปัจจุบันคือ ปาณินิ (Pāṇini) เป็นนักไวยากรณ์สันสกฤตที่ได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งภาษาศาสตร์¹¹ ผู้ให้กำเนิดภาษาสันสกฤตแบบแผน ท่านได้พัฒนาคัมภีร์ไวยากรณ์เวทาคะ ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์ของศาสนาพราหมณ์ จัดเป็นงานเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ภาษาศาสตร์¹² การประกอบคำนามและคำกริยาของท่านยังคงเป็นรูปแบบพื้นฐานของทฤษฎีทางภาษาศาสตร์สมัยใหม่ มีอิทธิพลต่อหลักคณิตศาสตร์ ภาษาศาสตร์และปรัชญาของอินเดีย¹³ พระอศฺวโฆษ (Aśvaghoṣa) ได้นำหลักไวยากรณ์สันสกฤตมาพัฒนาเพื่อต่อยอดผลิตผลของไวยากรณ์ในรูปของบทกวีประเภทกาพย์จนได้รับยกย่องว่าเป็นมหากาพย์ที่ยอดเยี่ยม ส่งเสริมให้ภาษาสันสกฤตบรรลุถึงความคลาสสิกและเป็นผลผลิตที่นำไปสู่เป้าหมายคือการรู้แจ้งสัจธรรม¹⁴ อันตั้งอยู่บนฐานของพระพุทธศาสนา และส่งอิทธิพลที่สำคัญยิ่งต่อความเจริญเฟื่องฟูของวรรณคดีสันสกฤตในยุคต่อมาที่แพร่ออกไปทั่วโลก¹⁵ บทนี้จึงนำประเด็นประวัติและผลงานของท่านทั้งสองดังนี้

2.1 ประวัติและความเป็นมาของภาษาสันสกฤตโดยย่อ

ภาษาพระเวทเป็นภาษาดั้งเดิมที่มีตั้งแต่ 2,000 หรือ 2,500 ปีก่อนคริสตกาล¹⁶ ซึ่งบอกให้เราทราบว่ามนุษย์ในสมัยก่อนนั้นมีความสามารถทั้งร่างกายและสติปัญญาเป็นอย่างมากจะเห็นได้จากการถ่ายทอดมาหลายศตวรรษจากอาจารย์สู่ศิษย์ด้วยวิธีท่องจำแบบมุขปาฐะ (to a large extent through oral instruction) อันแสดงถึงสติปัญญาความสามารถของมนุษย์ในยุคนั้น แต่ด้านหลักภาษายังไม่ได้วางกฎเกณฑ์ให้เป็นระเบียบรัดกุมและสละสลวยและมีหลักไวยากรณ์อย่างกว้าง ๆ เมื่อปราชญ์นามว่า ปาณินิ ชาวแคว้นคันทาระ (Gandhāra) เห็นว่าภาษาสันสกฤตแบบพระเวทนั้นมีภาษาลึกลับเข้ามา หากไม่เขียนไวยากรณ์ที่เป็นระเบียบแบบแผนไว้จะคละกับภาษาลึกลับ ท่านจึงได้ศึกษาและจัดเรียบเรียงคัมภีร์ไวยากรณ์ขึ้นให้ชื่อว่า อัษฎาধ্যายี (Aṣṭādhyāyī) เพื่อกำจัดความวิตกกังวลที่

¹¹ Bod Rens, *A New History of the Humanities: The Search for Principles and Patterns from Antiquity to the Present* (Oxford: University Press, 2013), 14.

¹² V.S. Agrawala, *INDIA AS KNOWN TO PĀṆINI* (1953), 1.

¹³ Ratnesh Dwivedi, "An Analytical Study of Sanskrit' and 'Panini' as Foundaion of Speech Communication in India and the World," *ESJ-Paris* (2012).

¹⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 231.

¹⁵ A.K. Warder, *Indian Kāvya Literature: Origins and Formation of the Classical Kāvya*, vol. II (Delhi: Motilal Banarsidass, 1974), 181.

¹⁶ สิทธิพิณิจกูวตล, วรรณคดีเปรียบเทียบ (โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, 2517), 169.

จะเกิดขึ้น จึงทำให้เกิดการศึกษาอย่างกว้างขวาง¹⁷ กลายเป็นไวยากรณ์ที่ได้รับการยอมรับอย่างมาก ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของภาษาสันสกฤตที่มีแบบแผน¹⁸ วรรณคดีสันสกฤตแบบแผนที่สำคัญและเป็นที่ยอมรับมากที่สุดคือ รามายณะ (Rāmāyaṇa) และมหาภารตะ (MahāBhārata) ภาษาสันสกฤตมีวิวัฒนาการมาจากภาษาพระเวทที่ปรากฏในคัมภีร์ฤคเวทซึ่งปาณินินำมาปรับปรุงและวางกฎไวยากรณ์ไว้อย่างแน่นอนรัดกุม และยังมีภาษาสันสกฤตอีกสาขาหนึ่ง เรียกว่า ภาษาสันสกฤตผสม (Mixed Sanskrit) หรือ ภาษาสันสกฤตผสมในพระพุทธศาสนา (Buddhist Hybrid Sanskrit) เป็นภาษาสันสกฤตยุคหลังถัดจากภาษาสันสกฤตแบบแผน พบในคัมภีร์พระพุทธศาสนาทั้งในนิกายสรวาสติวาทและพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน¹⁹ ผู้เชี่ยวชาญภาษาสันสกฤตสาขานี้ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคนหนึ่งเป็นที่รู้จักทั้งในอินเดียและจีน คือ ภิกษุชาวจีนชื่อ พระเสวียนจั้ง หรือในชื่อที่ชาวไทยเรียกว่า พระถังซำจั๋ง (Hsüan-Tsang)

ภาษาสันสกฤตจัดอยู่ในตระกูลภาษาที่มีวิภक्तिปัจจัย เป็นภาษาที่รับอิทธิพลมาจากอินเดียและส่งผลมาถึงอาณาจักรในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นภาษาที่เก่าแก่ที่สุดภาษาหนึ่งในบรรดาภาษากลุ่มอินโด-ยูโรเปียน (Indo-European) สาขาย่อยอินโด-อิเรเนียน (Indo-Iranian) และอยู่ในกลุ่มย่อยของอินโด-อารยัน (Indo-Aryan) ภาษาตระกูลนี้ใช้สื่อสารกันในประเทศต่าง ๆ มี อินเดีย ปากีสถาน บังคลาเทศ เนปาล ศรีลังกา หมู่เกาะมัลดีฟส์ และยังขยายไปถึงอัฟกานิสถาน ตะวันออกรวมถึงจีน และเตอร์กิสถาน²⁰ โดยมีวิวัฒนาการมาตามลำดับ ภาษาอินโด-อารยันนั้น อาจแบ่งเป็น 3 สมัย คือ²¹

1) ภาษาสมัยเก่า (Old Indo-Aryan) หมายถึง ภาษาอินโด-อารยันยุคแรกปรากฏอยู่ในคัมภีร์ฤคเวท (Rig-Veda) มีอายุอยู่ราว 4,000 ปี²² ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดในบรรดาคัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์ ต่อมาก็มีปรากฏใช้ในคัมภีร์พระเวทในยุคหลัง ได้แก่ ยજุรเวท (Yajur-Veda) สามเวท (Sāma-Veda) และอาถรรพเวท (Atharva-Veda) เป็นต้น รวมถึงบทกวีของมหากาพย์ คัมภีร์ที่ปาณินิ ปติยชลิ กาลิทาส และคนอื่น ๆ ได้รวบรวมข้อแตกต่างของภาษาในคัมภีร์พระเวทมาจัดเป็นระเบียบหมวดหมู่ด้วย²³

2) ภาษาสมัยกลาง (Middle Indo-Aryan) หมายถึง ภาษาปรากฏซึ่งเป็นภาษาถิ่นของชาวอารยันที่ใช้กับท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศอินเดียในยุคกลาง มีปรากฏในวรรณคดีบาลีและวรรณคดีของศาสนาเชน เช่น ภาษาบาลี (Pāli) ที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาท

¹⁷ Berriedale, *A History of Sanskrit Literature*, xxvi.

¹⁸ Agrawala, *INDIA AS KNOWN TO PĀṆINI*, 1.

¹⁹ T. Burrow, *The Sanskrit Language* (New Delhi: Motilal Banarsidass, 2001), 61.

²⁰ P. Colin Masica, *The Indo-Aryan languages* (Cambridge: University Press, 1991), 8.

²¹ C. Alfred Woolner, *Introduction to Prakrit* (Delhi: Motilal-Banarsidass, 1928), 1., อ้างใน พัฒน์ เพ็งผลา, บาลีสันสกฤตในภาษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ 7 ed. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2547), 5.

²² พระยาอนุนามราชชน (เสฐียรโกเศศ), นิรุกติศาสตร์, (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช), 67. อ้างใน พัฒน์ เพ็งผลา, บาลีสันสกฤตในภาษาไทย, 5.

²³ Woolner, *Introduction to Prakrit*, 1.

ภาษาที่พบในละครและบันทึกคำสอนของศาสนาเซน²⁴ ภาษาในสมัยนี้มีลักษณะโครงสร้างทางเสียง และนอกจากจะเรียกว่าภาษาปรากฏแล้วยังมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ภาษาการละคร” เพราะเหตุที่นำไปใช้เป็นภาษาพูดของตัวละครบางตัวในบทละครสันสกฤตด้วย และภาษาอปภรัมสะ (Apabhramśa) ภาษานี้เป็นที่รู้จักประมาณศตวรรษที่ 10 เป็นภาษาที่ปรากฏใช้ในบทละคร²⁵

3) ภาษาสมัยใหม่ (The Modern Languages) หมายถึง ภาษาต่าง ๆ ในปัจจุบัน เช่น ภาษา เบงกาลี (Bengali) ฮินดี (Hindi) กุชราตี (Gujarati) มราฐี (Marathi) เป็นต้น ภาษาเหล่านี้แม้จะเข้าใจกันว่าสืบมาจากภาษาปรากฏ แต่มีลักษณะของภาษาผิดกันมาก เพราะมีภาษาตระกูลอื่นที่ไม่ได้สืบมาจากภาษาของชาวอารยันเข้าไปปะปนกันมากบ้างน้อยบ้าง แล้วแต่เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์²⁶

ภาษาสันสกฤตมีพัฒนาการในหลายยุคสมัย โดยมีหลักฐานเก่าแก่ที่สุด คือภาษาที่ปรากฏในคัมภีร์ฤคเวท อันเป็นบทสวดสรรเสริญพระเจ้าในลัทธิพราหมณ์ในยุคต้น ๆ จัดเป็นภาษาชั้นสูงและศักดิ์สิทธิ์²⁷ นักวิชาการอาจถือว่าภาษาในคัมภีร์ฤคเวทเป็นภาษาหนึ่งที่ต่างจากภาษาสันสกฤตแบบแผน (Classical language) และเรียกว่า ภาษาพระเวท (Vedic language) ภาษาพระเวทดั้งเดิมยังมิได้มีการวางกฎเกณฑ์ให้เป็นระเบียบรัดกุมและสละสลวย และมีหลักไวยากรณ์อย่างกว้าง ๆ ปรากฏอยู่ในบทสวดในคัมภีร์พระเวท เนื้อหาคือบทสวดสรรเสริญเทพเจ้า ลักษณะเฉพาะที่ปรากฏในภาษาพระเวทคือระดับเสียง (Accent) ซึ่งกำหนดไว้อย่างเคร่งครัด และถือเป็นสิ่งสำคัญของการสวดพระเวทเพื่อให้ได้ผลตามความปรารถนา

ภาษาสันสกฤตมีวิวัฒนาการมาจากภาษาชนเผ่าอารยัน หรืออินโด-ยูโรเปียน (Indo-European) บรรพบุรุษของพวกอินโด-อารยัน ตั้งรกรากอยู่เหนือเอเชียตะวันออก (ตอนกลางของทวีปเอเชีย Central Asia) โดยไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง กลุ่มอารยันต้องเร่ร่อนทำมาหากินเหมือนกับชนเผ่าอื่น ๆ²⁸ เป็นเหตุให้เกิดการแยกย้ายถิ่นฐาน การเกิดประเพณี และภาษาที่แตกต่างกันออกไป ชาวอารยันกลุ่มหนึ่งเมื่อรุกเข้าไปในแถบกลุ่มแม่น้ำสินธุแล้วได้ไปพบกับชนพื้นเมืองที่เรียกว่า ดรಾವิดียน (Dravidian) และเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมและภาษา โดยชนเผ่าอารยันได้นำภาษาพระเวทยุคโบราณเข้าสู่อินเดียพร้อม กับความเชื่อทางศาสนา ภาษาพระเวทนั้นถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเชื่อกันว่าพระเวทเป็นลมหายใจที่อยู่เป็นนิรันดร์ของผู้ทรงอำนาจที่สามารถปกป้องรักษาผู้ศรัทธาได้โดยผ่านการสวดจากฤๅษีผู้ทำพิธี²⁹ จึงมีการเรียนภาษาสันสกฤตกันมาอย่างยาวนานจนปัจจุบัน คำศัพท์ในภาษาไทยนั้นมีคำสันสกฤตอยู่เกือบครึ่ง มีการใช้คำสันสกฤตตั้งแต่สมัยโบราณ เริ่มจากศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงก็พบคำว่า ศรีอินทราทิตย์ เป็นศัพท์สันสกฤตล้วน ๆ นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าจากนิยาย

²⁴ Gaurinath Shastri, *A Concise History of Classical Sanskrit Literature* (Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 1987), 18-19.

²⁵ T. Burrow, *The Sanskrit Language*, 1-2.

²⁶ พัฒน์ เพ็งผลา, บาลีสันสกฤตในภาษาไทย, 4.

²⁷ พัฒน์ เพ็งผลา, บาลีสันสกฤตในภาษาไทย, 7.

²⁸ E. Horowitz, *A Short History of Indian Literature* (London: T. Fisher unwin adelphi terrace, 1907), 2-3.

²⁹ Horowitz, *A Short History of Indian Literature*, 8.

วรรณคดีสันสกฤต เช่น รามายณะ (Rāmāyaṇa) มหาภารตะ (Mahābhārata) ปัญจตันตระ (Pañcatantra) และอื่น ๆ ปัจจุบันคนไทยเป็นจำนวนมากที่เป็นส่วนใหญ่ของประเทศนับถือพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาในประเทศไทยใช้ภาษาบาลีในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แต่ก็ใช้คำศัพท์ที่เป็นภาษาสันสกฤตอยู่มาก เช่น กุศลธรรม อกุศลธรรม กรรม ศาสนา บาตร ศิล ภิขุ ภิกษุณี เป็นต้น³⁰

ภาษาสันสกฤตมีมาก่อนพระพุทธศาสนาอยู่ในตระกูลที่เรียกว่า อินโด-ยูโรเปียน (Indo-European) ซึ่งเก่าแก่หลายพันปีก่อน ภาษาในตระกูลนี้มีถึง 10 สาขาใหญ่ ได้แก่ อินโด-อิเรเนียน (Indo-Iranina) บอลติก (Baltic) อาร์มีเนียน (Armenian) แอลเบเนียน (Albanian) กรีก (Greek) ละติน (Latin) เยอรมนิก (Germanic) เป็นต้น³¹ มีลักษณะเฉพาะคือ มีการเปลี่ยนเสียงเพื่อบอกความหมาย หรือหน้าที่ของคำต่างจากคำในภาษาไทย

2.1.1. ภาษาสันสกฤต 3 ยุค

ภาษาสันสกฤตซึ่งปรากฏในบทสวดที่สวดสรรเสริญเทพเจ้ามีอยู่ในสังหิตา (Samhitā) ต่าง ๆ ของคัมภีร์ฤคเวท การใช้ภาษาและลักษณะของภาษาแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นและยุคสมัย หากพิจารณาตามลักษณะทางคำศัพท์และไวยากรณ์ อาจแบ่งเป็น 3 ยุค คือ

1) ภาษาพระเวท (Vedic Sanskrit)

ภาษาสันสกฤตยุคพระเวทน่าจะอยู่ราว 1500-500 ปีก่อนคริสตกาล เป็นภาษาที่พบได้ในคัมภีร์ฤคเวท (Rig-Veda) สังหิตา (Samhitā) มंत्रะ (Mantra) ในพระเวทต่าง ๆ คัมภีร์พระเวทเป็นหลักฐานที่สำคัญอย่างมาก สิ่งต่าง ๆ ที่เหลืออยู่ก่อนหน้านั้น มีวัฒนธรรมทางวัตถุเป็นหลักฐานโดยตรงต่อสภาพเศรษฐกิจ แต่ส่วนที่เหลือออกนั้น ถ้าไม่มีคัมภีร์พระเวทเป็นเครื่องยืนยันแล้ว สิ่งทั้งหมดล้วนเป็นการคาดเดาไม่ใช่เพราะหลักฐานทางวรรณกรรม³² รูปไวยากรณ์มีความหลากหลายตามสำนักและท้องถิ่น มีลักษณะเด่นคือการเน้นเสียง (accent) ของคำ และมาลา (Mood) บางอย่างที่ไม่ปรากฏในยุคหลัง ภาษาพระเวทซึ่งเก่าแก่มาก เป็นภาษาที่ใช้ในวรรณคดีพระเวทรุ่นเก่าที่สุด และภาษาแบบแผน คือช่วงหลังพระเวท สมัยพุทธกาลลงมาปรากฏในวรรณคดีส่วนใหญ่ที่เรารู้จัก คือ รามายณะและมหาภารตะที่อยู่ในกลุ่มหลังนี้ ยังมีการแบ่งกลุ่มภาษาสันสกฤตผสม หรือสันสกฤตในพระพุทธศาสนาอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งปรากฏในสมัยหลัง ภาษาแต่ละกลุ่มนั้นมีคำศัพท์และไวยากรณ์ในแนวทางเดียวกัน แต่แตกต่างกันในส่วนปลีกย่อย คัมภีร์ภาษาสันสกฤตเบื้องต้นจึงเริ่มที่ภาษาสันสกฤตแบบแผน ซึ่งมีไวยากรณ์ค่อนข้างแน่นอนตายตัว

2) ภาษาสันสกฤตแบบแผน (Classical Sanskrit)

ภาษาสันสกฤตแบบแผนอยู่ในช่วงปลายสมัยพระเวทลงมา ไวยากรณ์มีแบบแผนรัดกุม มีการรจนาคัมภีร์ไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตแบบแผนมากมาย ส่วนหนึ่งก็เพื่อจัดระเบียบหรือหารูปแบบที่ชัดเจน คัมภีร์ไวยากรณ์ที่มีชื่อเสียงมากที่สุด คือคัมภีร์อักษฎายาโยของปาณินิ ด้วยความเป็นระบบระเบียบนี้เอง ภาษาสันสกฤตแบบแผนจึงอาจจะศึกษาเรียนรู้ได้ง่ายและรวดเร็ว เนื่องจากทุก

³⁰ พัทธน์ เพ็งผลา, บาลีสันสกฤตในภาษาไทย, 9-12.

³¹ T. Burrow, *The Sanskrit Language*, 7-8.

³² F. Richard Gombrich, *Theravada Buddhism*, 2nd ed. (London: published in the Taylor & Francis e-Library, 2006), 34.

อย่างเป็นทางการตามกฎกติกา ทำให้มีการเขียนโปรแกรมคอมพิวเตอร์ หรือสังเคราะห์ไวยากรณ์อย่างหลากหลาย สำนักเรียนส่วนใหญ่จึงให้เรียนภาษาสันสกฤตแบบแผน ก่อนจะไปเรียนภาษาสันสกฤตแบบอื่น เอกสาร คัมภีร์ไวยากรณ์ และพจนานุกรม ภาษาสันสกฤตส่วนใหญ่จะใช้ภาษาสันสกฤตแบบแผนเป็นหลัก ภาษาสันสกฤตแบบแผน เกิดขึ้นจากการวางกฎเกณฑ์ของภาษาให้มีแบบแผนที่แน่นอนโดยปาณินิ

นักวิชาการสมัยใหม่มีความเห็นว่าวิธีการศึกษาและอธิบายภาษาของปาณินิเป็นวิธีวรรณนา คือศึกษาและอธิบายตามที่ได้สังเกตเห็นจริง มิได้เรียงเรียงขึ้นตามความเชื่อส่วนตัว มิได้เรียงเรียงขึ้นตามหลักปรัชญา คัมภีร์อักษราจารย์จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์เล่มแรกที่ศึกษาภาษาในแนววิทยาศาสตร์และวิเคราะห์ภาษาได้สมบูรณ์ที่สุด ความสมบูรณ์ของคัมภีร์เล่มนี้ทำให้เกิดความเชื่อในหมู่พราหมณ์ว่า คัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตหรือที่ปาณินิรจนานี้สำเร็จได้ด้วยอำนาจพระศิวะ³³ นักภาษาศาสตร์เชื่อว่าการวางแบบแผนอย่างเคร่งครัดของปาณินิถือเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ภาษาสันสกฤตต้องกลายเป็นภาษาตายอย่างรวดเร็วก่อนเวลาอันควร เพราะทำให้ภาษาสันสกฤตกลายเป็นภาษาที่ถูกจำกัดขอบเขตด้วยกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ที่เคร่งครัดและสลับซับซ้อน

3) ภาษาสันสกฤตผสม (Buddhist Hybrid Sanskrit หรือ Mixed Sanskrit)

ภาษาสันสกฤตผสมนี้พบราวศตวรรษที่ 5-6 ก่อนคริสตกาล โดยมากใช้บันทึกคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน มีลักษณะโครงสร้างหลักแบบเดียวกับภาษาสันสกฤตแบบแผน แต่มีรูปแบบปลีกล่อยเพิ่มเติม มีรูปศัพท์หลายรูปที่คล้ายกับภาษาบาลี และแตกต่างจากภาษาสันสกฤตแบบแผน จนบางครั้งเรียกว่าภาษาสันสกฤตแบบไม่สมบูรณ์ (Broken) เช่น ภิกฺโขส (ของภิกษุรูปหนึ่ง) ในภาษาสันสกฤตแบบแผน (อุ การานต์) แต่ภาษาสันสกฤตผสมอาจใช้ ภิกฺษุสย (โดยใช้แนวเทียบกับ อะ การานต์) เป็นต้น ภาษาสันสกฤตผสมจึงไม่มีแบบแผนที่ตายตัว แต่ยังมีวรรณคดีในพระพุทธศาสนาที่ใช้ภาษาสันสกฤตแบบแผน เช่น งานเขียนของพระอศฺวโฆษ³⁴ ซึ่งเป็นเพราะท่านเคยเป็นพราหมณ์มาก่อนที่มีพื้นความรู้เรื่องภาษาสันสกฤตเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ภายหลังหันมาเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงสามารถเขียนผลงานด้วยภาษาสันสกฤตได้³⁵

ภาษาสันสกฤตผสมเป็นภาษาสันสกฤตที่นักวิชาการบางกลุ่มได้จัดไว้เป็นพิเศษ เนื่องจากมีความแตกต่างจากภาษาพระเวทและภาษาสันสกฤตแบบแผน ภาษาสันสกฤตแบบผสมนี้คือภาษาที่ใช้บันทึกวรรณคดีสันสกฤตทางพระพุทธศาสนาทั้งในนิกายสรวาสตีวาทและมหายาน ภาษาสันสกฤตชนิดนี้ นักปราชญ์บางท่านถือว่าเกิดขึ้นร่วมสมัยกับภาษาสันสกฤตแบบแผน คือในปลายสมัยพระเวทและต้นของยุคภาษาสันสกฤตแบบแผน ส่วนมากปรากฏอยู่ในวรรณกรรมของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน อาทิ เช่น ลลิตวิสตรสูตร (Lalitavistara-Sūtra) ลงกาวตารสูตร (Lankāvatāra-Sūtra) ปรัชญาปารมิตาสูต (Prajñāpāramitā-Sūtra) สทุธรมปุณฺฑริกสูตร

³³ Upinder Singh, *A History of Ancient and Early Medieval India: From the Stone Age to the 12th Century* (Delhi: Pearson Education India, 2008), 258.

³⁴ T. Burrow, *The Sanskrit Language*, 61-62.

³⁵ Franklin Edgerton, "The Prakrit Underlying Buddhistic Hybrid Sanskrit. Bulletin of the School of Oriental Studies," *Bulletin of the School of Oriental Studies, University of London* 8 (1935-37): 503.

(Saddharmapundarīka-Sūtra) และศาสตร์ที่เป็นคำอธิบายหลักพุทธปรัชญาและตรรกวิทยา เช่น มัชฌิมกักริกา (Mādhyamikakārikā) อภิธรรมโกศ (Abhidharmakośa) มหาปรัชญาปารมิตาศาสตร (Mahāprajñāpāramitā-Sāstra) มธยานตานุกมศาสตร (Madhyāntānugama-Sāstra) เป็นต้น ภาษาสันสกฤตแต่ละกลุ่มไม่ได้แยกขาดจากกันเสียทีเดียว และระยะเวลาที่ไม่สามารถระบุได้เด็ดขาด พอจะประมาณได้คร่าว ๆ ตามเวลาที่รจนาคัมภีร์ต่าง ๆ เท่าที่พบและรอดมาจนถึงปัจจุบันเท่านั้น

2.1.2 ความสำคัญของภาษาสันสกฤต

ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาทางศาสนาและวรรณคดี ทั้งยังเป็นภาษาที่ยังมีการศึกษาและใช้สื่อสารตลอดจนการเขียนในส่วนต่าง ๆ ของประเทศอินเดีย ถือว่าเป็นภาษาของคนที่เจริญรุ่งเรืองและประเสริฐ ดังนั้น อักษรที่ใช้เขียนในภาษาจึงเรียกว่า เทวนาครี (Devanāgarī) แปลว่า อักษรที่ใช้ในเมืองของเทวดา ไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตถูกพัฒนาโดยปาณินิและเป็นรากฐานสำคัญของการศึกษาของพวกพราหมณ์ซึ่งจะต้องเริ่มศึกษากันตั้งแต่อายุ 6 ขวบในการจดจำกฎไวยากรณ์ของปาณินิโดยใช้เวลาในการศึกษาต่อไปอีกหลายปี³⁶ และยังคงใช้กันอยู่จนถึงปัจจุบันนี้³⁷

ไวยากรณ์เป็นศาสตร์หนึ่งที่มีความสำคัญ เพราะกล่าวถึงหลักภาษาและวิธีการใช้ภาษาอย่างถูกต้อง ไวยากรณ์นี้จัดเข้าในศิลปศาสตร์ 18 ประเภท³⁸ ที่ชาวอินเดียสมัยก่อนต้องศึกษาเล่าเรียนทั้งยังเป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์ที่เกี่ยวกับพระเวท (เวททางคะ) 6 ประเภท³⁹ หนึ่งในเวททางคะ (Vedānga) เหล่านั้น ไวยากรณ์เป็นศาสตร์สำคัญที่สุดเพราะเป็นอุปการะในการศึกษาพระเวทและศาสตร์อื่น ๆ บุคคลผู้ขาดความรู้ในไวยากรณ์เปรียบเสมือนคนใบ้ที่ไม่สามารถชี้แจงความประสงค์ของตนได้ ด้วยเหตุที่ศาสตร์ดังกล่าวเปรียบเสมือนปากอันเป็นอวัยวะสำคัญยิ่ง⁴¹ ดังนั้น ไวยากรณ์จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นศาสตร์อันทรงคุณค่านับตั้งแต่โบราณกาลเป็นต้นมา

ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้อนัตตธรรมสัมโพธิญาณนั้น มีพราหมณ์ผู้แตกฉานพระเวทและศาสตร์ที่เกี่ยวกับพระเวทเปิดสำนักสอนศาสตร์เหล่านั้นจนมีชื่อเสียง เช่น พราหมณ์พาวรี⁴² พราหมณ์โปกขราตีและศิษย์อัมพัฏฐมาณพ⁴³ ศาสตร์เหล่านั้น นับว่าเป็นศาสตร์ชั้นสูงที่ชนวรรณะอื่นนอกจากพริชาตี (พราหมณ์, กษัตริย์, แพศย์) ไม่สามารถศึกษาเล่าเรียนได้ ทั้งภาษาสันสกฤตก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นภาษาเทวดาที่เหมาะสมกับชนชาวพริชาตีซึ่งถือตนว่าสูงส่งกว่าชนวรรณะอื่น ๆ

³⁶ Rens, *A New History of the Humanities: The Search for Principles and Patterns from Antiquity to the Present*, 17.

³⁷ P. Edward Delavan, *A Sanskrit Primer*, 4th ed. (New York and London: Columbia University Press, 1936), 7.

³⁸ พระอัครคังสะ, สัททนีติปกรณ์ ธาตุมาลา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิย, 2523), 346.

³⁹ พระโมคคัลลานะ, อภิธานปโปตีปิกา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2535), 18.

⁴⁰ ปตัญชลี, วैयाกรณมหาภาษยะ (ปูนา: โรงพิมพ์ภัณฑาคาร์ อินสทิทุต, 1984), 1/1/1.

⁴¹ Dvivedī Kapiladeva, *Āśvaghōṣa and His Times* (New Delhi: Intellectual Publishing House, 1983), 11.

⁴² พระสัทธัมมโชติปาละ, สุตตนิเทศ (ย่างกุ้ง: โรงพิมพ์ซิมพุมิตเชวปีฎกัต, 2498), 982.

⁴³ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาทศปีฎก 2500 สุตตตปิฎก ทีฆนิกาย สีลกขนธวคปาลี (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535), 87-88.

อย่างไรก็ตาม การศึกษาศาสตร์ที่เกี่ยวกับพระเวทที่มีไวยากรณ์เป็นหลัก ได้รับความนิยมน้อยกว่ากว้างขวางตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล จึงทราบได้ว่ามีคัมภีร์ไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตเกิดขึ้นก่อนสมัยพุทธกาล ดังจะเห็นได้ว่าคัมภีร์ปาณินิซึ่งรจนาขึ้นมาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 2 ปรากฏชื่อของนักไวยากรณ์อยู่ถึง 10 ท่าน คือ

1) อापิสลิต (Āpiśali)	ป.า. 6/1/92
2) กาศยปะ (Kāśyapa)	ป.า. 8/4/67. 1/2/25
3) คารคยะ (Gārgya)	ป.า. 7/3/19. 8/4/67. 8/3/20
4) คาลวะ (Gālaya)	ป.า. 6/3/61. 7/1/74. 7/3/19. 8/4/67
5) จากรวรรณะ (Cākravarmaṇa)	ป.า. 6/1/130
6) ภารทวาชะ (Bhāradvāja)	ป.า. 7/2/63
7) ศากฎายณะ (Śakatāyana)	ป.า. 3/4/111. 8/3/18. 8/4/50
8) ศากัลยะ (Śakalya)	ป.า. 1/1/16. 6/1/127. 8/3/19. 8/4/51
9) เสนกะ (Senaka)	ป.า. 5/4/112
10) สโฎฎายณะ (Sphotāyana)	ป.า. 6/1/123

นอกจากนั้น ในคัมภีร์ปาณินิยังกล่าวถึงคัมภีร์ไวยากรณ์ที่รจนาขึ้นก่อนไม่น้อยกว่า 64 คัมภีร์ ทั้งนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญปรัชญามีมางสา (Mīmāṃsā) ยืนยันว่ามีคัมภีร์ไวยากรณ์ที่มีมาก่อนคัมภีร์ปาณินิถึง 85 คัมภีร์⁴⁴ ดังนั้น ในสมัยก่อนและหลังพุทธกาล ไวยากรณ์จึงเป็นศาสตร์ที่รุ่งเรืองมากในแวดวงของผู้ได้รับสมญานามว่าเป็นนักปราชญ์

2.2 ชีวิตประวัติของปาณินิ

2.2.1 ชาตีกำเนิด

ไวยากรณ์ที่ปาณินิรจนาไว้เป็นไวยากรณ์สันสกฤตที่เก่าแก่ที่สุดที่ยังหลงเหลืออยู่ และกว้างขวางลึกซึ้งที่สุด เพราะครอบคลุมกฎไวยากรณ์มากมาย ได้รับการยกย่องว่ามีความบริบูรณ์มากกว่าคัมภีร์ไวยากรณ์อื่น ๆ ในรุ่นแรก ดังนั้น จึงเป็นไวยากรณ์ที่สั้นกะทัดรัดและสมบูรณ์แบบที่สุดในโลก⁴⁵ อาจเป็นเพราะเหตุนี้ทำให้คัมภีร์ไวยากรณ์ที่รจนาขึ้นก่อนหมดความนิยมและค่อย ๆ สาบสูญไป คงเหลือแต่คัมภีร์นี้ที่เป็นประจักษ์พยานของคัมภีร์ไวยากรณ์ทั้งหมด เนื่องด้วยคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตและบาลีที่เกิดขึ้นในภายหลังกว่า 1,000 คัมภีร์ได้อาศัยคัมภีร์นี้เป็นแนวทางในการรจนาขึ้น

คัมภีร์ที่เป็นผลงานของท่านนี้มีส่วนใหญ่ ๆ แปรส่วน เรียกว่า อัชยายะ (Adhayāya) แต่ละส่วนประกอบด้วยส่วนย่อยสี่ส่วนเรียกว่า ปาทะ (Pāda) ประกอบด้วยสูตร (Sūtra) ต่าง ๆ ซึ่งแต่ละสูตรมีความรัดกุมเป็นอย่างมาก บางสูตรจึงมีคำไม่เกิน 2-3 คำ⁴⁶ นักวิชาการทั่วไปมีความเห็นว่าเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์ที่เน้นหลักภาษาในวรรณคดีสันสกฤตรุ่นหลัง (Classical Sanskrit) มากกว่าการเน้น

⁴⁴ Kapiladeva, *Aśvaghoṣa and His Times*, 14-23.

⁴⁵ The Authority of His Majesty's Secretary of State for India in council, *The Imperial Gazetteer of India*, vol. II (London: Oxford University Press, 1908), 263.

⁴⁶ council, *The Imperial Gazetteer of India*, II.

กฎเกณฑ์ภาษาสันสกฤตยุคแรกที่ใช้ในพระเวท (Vedic Sanskrit) แต่ก็มีพัฒนาการที่ถูกต้องจากคัมภีร์พระเวท⁴⁷

ปาณินิมีชื่อเรียกเท่าที่ปรากฏอยู่ 6 ชื่อ คือ ปาณินะ (Pānina), ปาณินิ (Pānini)⁴⁸, ทากษิ-ปุตระ (Dākṣiṣputra), ศาลังกี (Śālaṅkī), ศาลาตุรียะ (Śālaturiya) และ อาหิกะ (Āhika)⁴⁹ ประวัติของปาณินิยังไม่ชัดเจนนัก นักวิชาการทั้งหลายต่างมีความเห็นเกี่ยวกับสมัยของปาณินิไม่ตรงกัน บางท่านมีความเห็นว่าท่านมีชีวิตอยู่ช่วง 300 ก่อน ค.ศ.⁵⁰ บางท่านว่าอยู่ช่วง 350 ก่อน ค.ศ. ร่วมสมัยกับพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ (Alexander)⁵¹ บางท่านว่าอยู่ในช่วงศตวรรษที่ 4 ก่อน ค.ศ.⁵² บางท่านว่าอยู่ระหว่างศตวรรษที่ 5 ถึงศตวรรษที่ 7 ก่อน ค.ศ.⁵³ บางท่านว่าอยู่ในช่วงศตวรรษที่ 4 ถึงศตวรรษที่ 7 ก่อน ค.ศ.⁵⁴ บางท่านว่าเกิดในรัชสมัยพระเจ้านันทะ แห่งเมืองปาตลีบุตร⁵⁵ บางท่านว่าเกิดในรัชสมัยพระเจ้าชยาปิยะ กษัตริย์ผู้ครองแคว้นกาศมีระ⁵⁶ บางท่านว่าเกิดช่วงพุทธศตวรรษที่ 2⁵⁷ บางท่านว่าช่วง 350 ปีก่อน ค.ศ.⁵⁸ บางท่านว่าช่วงระหว่าง 400 ถึง 450 ปีก่อน ค.ศ.⁵⁹ แต่นักวิชาการส่วนมากเห็นว่าท่านอยู่ในช่วง 400 ปี ก่อน ค.ศ.⁶⁰ ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า ปาณินิน่าจะมีชีวิตอยู่ในช่วง 400 ปี

⁴⁷ Berriedale, *A History of Sanskrit Literature*, 8.

⁴⁸ ปณินโน'ปตยมิตยณ ปาณินะ | ปาณินสยาปตย ยูเวติ อธิ ปาณินะ | โภยภู, ปรทีป 1-1-33 | อ้างใน Kapiladeva Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī* (vārāṇṣī: Prakāśaka-viśavavidyālaya prakāna, 1983), 25.

⁴⁹ Kapiladeva, *Aśvaghōṣa and His Times*, 24-25.

⁵⁰ council, *The Imperial Gazetteer of India*, II, 263.

⁵¹ Johannes Bronkhorst, *How the Brahmins Won: From Alexander to the Guptas* (Netherlands: Koninklijke Brill NV, Leiden, 2016), 8.

⁵² Berriedale, *A History of Sanskrit Literature*, 5.

⁵³ Rens, *A New History of the Humanities: The Search for Principles and Patterns from Antiquity to the Present*, 14.

⁵⁴ George Cardona, *Pāṇini: A Survey of Research* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1976), 260.

⁵⁵ Singh, *A History of Ancient and Early Medieval India: From the Stone Age to the 12th Century*, 258. ตสยาปยอนนตโร ราชานนทนามา ภาวษยติ, ตสยาปยอนนตมะ สขยะ ปาณินิรนาม มาณวะ (มณชุศรีมูลกกลป, ปฎล 53, ปฤษจ 611-12); ; Max Müller, *A history of ancient Sanskrit literature* (London: Printed by spottiswoode and co. New-street square, 1859), 242.

⁵⁶ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, vol. III (Delhi: New Gian offset Printers, 1987), 103.

⁵⁷ พระอัครควังสะ, สัทพินิติปกรณ สุตตมาลา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, 2522), 11.

⁵⁸ Winternitz Maurice, *History of Indian Literature*, vol. III (Delhi: Motilal Banarsidass, 1985), 461.

⁵⁹ Kapiladeva, *Aśvaghōṣa and His Times*, 31.

⁶⁰ นักปราชญ์ที่มีชื่อเกือบทั้งหมดเห็นด้วยว่า ปาณินิ มีชีวิตอยู่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 4 (Cardona, *Pāṇini: A Survey of Research*, 260.).

ก่อน ค.ศ. คัมภีร์ปัญญาตันตระระบุว่า ปาณินิถูกสังโฆฆ่าตาย⁶¹ ปัจจุบันรัฐบาลอินเดียยกย่องปาณินิ โดยนำรูปเขียนของปาณินิพิมพ์อยู่ในตราไปรษณียากรห้าปีของอินเดียในปี 2004 ว่าเป็นนักไวยากรณ์ ภาษาสันสกฤตผู้ยิ่งใหญ่ ได้สร้างมาตรฐานไวยากรณ์สันสกฤตสมัยพระเวทเพื่อสร้างภาษาสันสกฤต คลาสสิก ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ภาษาสันสกฤตกลายเป็นภาษาแห่งศาสนาและการเรียนรู้

ท่านเกิดในสกุลพราหมณ์ปณิน (Panina) จึงมีชื่อว่า “ปาณินิ”⁶² ตามชื่อสกุล⁶³ ชื่อเต็มว่า “ทากษีปุตระ ปาณินิ” หรือ “ทากษเย ปาณินิ” เพราะมารดา มีชื่อว่า ทากษี (Dākṣī)⁶⁴ ตามชื่อตระกูล⁶⁵ ในศัพทกัลปทรมะ (Śabdakalpadruma) ระบุว่าบิดาของท่านชื่อว่า ปาณินะ ซึ่งคำว่า ปาณินิ มาจากคำดังกล่าว การเรียกชื่อโดยสืบมาจากชื่อของมารดานั้นเป็นประเพณีของชาวอินเดีย เช่น สารีบุตรเถระ (บุตรนางสารี) และโมคคัลลานเถระ (บุตรนางโมคคัลลี) ปาณินิยังมีอีกชื่อหนึ่งว่า “ศาลาตุริยะ”⁶⁶ เพราะเกิดที่หมู่บ้าน ศาลาตุระ (Ślatura) แคว้นคันธาระ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย (north-west of India) ปัจจุบันคืออัฟกานิสถาน (currently Afghanistan)⁶⁷ หมู่บ้านดังกล่าวอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำสินธุ เป็นปากน้ำทางบรรจบของแม่น้ำสองสาย คือ แม่น้ำคาบูล (Kabul) กับแม่น้ำสินธุ (Indus) ปัจจุบันยังมีปรากฏเนินดินที่ประกอบด้วยโบราณวัตถุอันแสดงว่าเคยเป็นสถานที่เก่าแก่มาก่อน ในบันทึกของพระจินรूपหนึ่ง คือ ซูแอน แซง (Xuanzang) ที่ได้ไปสถานที่นั้นราวคริสต์ศตวรรษที่ 7 กล่าวว่าได้พบรูปปั้นของปาณินิที่หมู่บ้านนั้น และได้เป็นที่เคารพสักการะอย่างยิ่งของชาวอินเดียในสมัยนั้น⁶⁸

2.3 ผลงานประพันธ์ของปาณินิ

2.3.1 ไวยากรณ์ปาณินิ

ปาณินิเป็นนักไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตชั้นเยี่ยม ผลงานของท่านคือคัมภีร์อัชฎาจารย์ คำว่า อัชฎาจารย์ หมายถึง 8 อชฎายะ เป็นคัมภีร์หลักของไวยากรณ์เวทาคะ อันเป็นหลักเกณฑ์ของ

⁶¹ Maurice, *History of Indian Literature*, III, 462; ; สีหะ วैयाกรณสย กรตุรหต ปราณาน ปริยาน ปาณินะ ปังตนตร, มิตรส์ปราปติ, โศลก 36 อ้างใน Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 26.

⁶² ปณิน กา ปุตร ปาณิน เอาระ ปาณิน กา ปุตร ปาณินิ (บุตรของพราหมณ์ชื่อว่าปณินะ ชื่อว่าปาณินะ และบุตรของพราหมณ์ชื่อว่าปณินะ ชื่อว่าปาณินิ อ้างใน Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 25.

⁶³ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, III, 102.

⁶⁴ ปาณินิ โกะ ทากษีปุตร กหา แส | อีสเส ซุฆาต โหตา แส กิ อินกิ มาตา กา นาม ทากษี ธา | บุตรของนางทากษี ชื่อว่าปาณินิ คำว่า ทากษี เป็นชื่อของมารดาปาณินิ, อ้างใน Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 25.

⁶⁵ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, III, 102.

⁶⁶ ศาลาตุโร นาม ครามะ, โส'ภิชโน'ยาสตีติ ศาลาตุริยะ ตตรภวาน ปาณินิ, หมู่บ้านชื่อว่า ศาลาตุระ ปาณินิ อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนั้น จึงชื่อว่า ศาลาตุริยะ อ้างใน Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 26.

⁶⁷ Rens, *A New History of the Humanities: The Search for Principles and Patterns from Antiquity to the Present*, 14., Bronkhorst, *How the Brahmins Won: From Alexander to the Guptas*, 8.

⁶⁸ Singh, *A History of Ancient and Early Medieval India: From the Stone Age to the 12th Century*, 258.

พระเวทหรือศาสนาพราหมณ์ เป็นหนึ่งในไวยากรณ์สันสกฤตที่เก่าแก่ที่สุด แม้ว่าปาณินิจะอ้างถึง คัมภีร์ที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ เช่น อุณาติสูตร (Unādisūtra) ธาตุปาฐะ (Dhātupāṭha) คณปาฐะ (Ganapāṭha) คัมภีร์เล่มนี้เป็นผลงานชิ้นแรกที่ทำให้เราารู้เรื่องระบบภาษาศาสตร์รวมทั้งผลงานของ ปราชญ์รุ่นก่อน ๆ เช่น คัมภีร์ที่เรียกว่า นิรุกตะ (Nirukta) นิฆันฏ (Nighantū) ศึกษา (Śakṣā) จัดเป็น ผลงานเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ทางภาษาศาสตร์ ทฤษฎีการวิเคราะห์ทางสัทศาสตร์ของปาณินิมีความก้าวหน้ากว่าทฤษฎีทางตะวันตกก่อนกลางศตวรรษที่ 20⁶⁹ และการวิเคราะห์การประกอบ คำนามยังใช้เป็นรูปแบบทฤษฎีพื้นฐานทางภาษาศาสตร์สมัยใหม่ เช่น การประสมคำ มีพหุวิธานเป็นต้น และได้กลายเป็นรูปแบบการเขียนคัมภีร์ไวยากรณ์แบบแผนโดยใช้สูตรในเวลาต่อมา ในการ ประกอบคำศัพท์ต่าง ๆ ก็ได้มีส่วนประกอบมาจาก ธาตุปาฐะ และคณปาฐะ เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อ สร้างคำศัพท์ให้สำเร็จ จัดเป็นกฎเกณฑ์ที่เป็นระบบและเป็นเทคนิคขั้นสูง

ในคัมภีร์อักษุณายีนันมีสูตรทางไวยากรณ์ถึง 4,000 สูตร⁷⁰ บางแห่งว่า 3,959 สูตร⁷¹ บาง แห่งว่า 3,996 สูตร⁷² ส่วนคัมภีร์ลघुसिद्धान्तเกามุที่ระบุว่ามี 3,997 สูตร ประกอบด้วย อัยายะ ที่ 1 จำนวน 351 สูตร อัยายะที่ 2 จำนวน 268 สูตร อัยายะที่ 3 จำนวน 631 สูตร อัยายะที่ 4 จำนวน 635 สูตร อัยายะที่ 5 จำนวน 555 สูตร อัยายะที่ 6 จำนวน 736 สูตร อัยายะที่ 7 จำนวน 438 สูตร และอัยายะที่ 8 จำนวน 369 สูตร รวมเป็น 3,983 บวกกับปรตยาหาระอีก 14 สูตร จึงรวมทั้งสิ้น 3,997 สูตร⁷³

คัมภีร์อักษุณายี ไม่ใช่คัมภีร์หลักไวยากรณ์สันสกฤตแรก ๆ แต่มีการพัฒนาจากคัมภีร์รุ่น ก่อนหน้านี้ทั้งหมดที่หายไป เว้นเฉพาะที่ถูกกล่าวถึงโดยปาณินิ ดังนั้น คัมภีร์อักษุณายีจึงกลายเป็น รากฐานของไวยากรณ์ และผลงานคลาสสิกของภาษาสันสกฤตอื่น ๆ เจริญรุ่งเรืองในช่วงศตวรรษที่ 8 -15 หลักไวยากรณ์ปาณินิถูกนำมาใช้เป็นคัมภีร์หลักในการศึกษาภาษาศาสตร์ซึ่งประกอบด้วย วากยสัมพันธ์ สัทศาสตร์และสัทวิทยา หลักการพื้นฐานสองประการที่ใช้ภาษาเป็นพื้นฐานคือการ ไม่ใช้ความซ้ำซ้อนและการประหยัดหรือความรัดกุมของสูตร ผลงานของท่านนี้มีอิทธิพลอย่างมากและ ยาวนานต่อภาษาศาสตร์และตรรกศาสตร์ในโลกตลอดทั้งอินเดียและยุโรป⁷⁴ ปาณินิได้วางหลักเกณฑ์ เรียกว่า สูตร เป็นตัวกำหนดหลักการทางไวยากรณ์ เช่น

- 1) วฤทธิราโฏ (Vrddhir āṭaic) (1-1-1)
- 2) อเทงฺ คุณะ (Adeṅ guṇaḥ) (1-1-2)

⁶⁹ Frits Staal, *Universals: Studies in Indian logic and linguistics* (USA: University of Chicago Press, 1988), 47.

⁷⁰ council, *The Imperial Gazetteer of India*, II, 263.

⁷¹ Rens, *A New History of the Humanities: The Search for Principles and Patterns from Antiquity to the Present*, 14.

⁷² Singh, *A History of Ancient and Early Medieval India: From the Stone Age to the 12th Century*, 258.

⁷³ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 27.

⁷⁴ Rens, *A New History of the Humanities: The Search for Principles and Patterns from Antiquity to the Present*, 17.

ในสูตรเหล่านี้มีตัวอักษรที่เป็นสัญลักษณ์ทางภาษา เรียกว่า อิต (IT) ประกอบเข้ามาเพื่อเป็นเครื่องหมายบางอย่างทางไวยากรณ์ ส่วนอนุพันธะ (anubandha) จ และ ง ในคิวดสูตร (Śiva Sūtras) ที่ 4 (ai, au, c) และสูตรที่ 3 (e, o, m) ตามลำดับ เรียกว่า ปรตยาหาระ (pratyāhāra) ซึ่งแสดงหน่วยเสียง ไอ, เอา และ เอ, โอ ตามลำดับ ส่วน ต ในสูตรทั้งสองก็เป็นเครื่องหมายทางไวยากรณ์ที่เรียกว่า อิต : และสูตร ตปรสตกาลสย (Taparastatkalasya) (1-1-70) แปลว่า สระที่มี ต ตามหลัง และสระที่ตามหลัง ต หมายถึงสระนั้นเท่านั้น หมายความว่า เป็นการแสดงให้เห็นว่าเป็นหน่วยเสียงเดียวเท่านั้น เพราะฉะนั้น สระที่ตามหลัง ต จึงหมายถึงเพียงแค่สระนั้นเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับเสียงสระทั้ง 18 เสียง หรือ 12 เสียง ดังนั้น ในสูตร อเทง คุณะ (1-1-2) นี้ จึงหมายถึงเอาสระ อ, เอ, โอ เท่านั้น ตัวอย่าง เช่น อาต และ อต หมายถึง อา และ อ ตามลำดับ

เพราะฉะนั้น สองสูตรข้างต้นจึงแปลได้ว่า

1) วฤทธิราโทจ (1-1-1) อา, ไอ, เอา เรียกว่า วฤทธิ

2) อเทง คุณะ (1-1-2) อ เอ และ โอ เรียกว่า คุณะ

อิต หรือ อนุพันธะ มีการกำหนดไว้ในสูตรว่า อุปเทศะ'ชุนนาสิก อิต (1-3-2) แปลว่า ในคัมภีร์อุปเทศะ (คัมภีร์ไวยากรณ์ของปาณินิ) อจ (สระ) ที่ขึ้นจุมก จะต้องชื่อว่า อิต ถึงสูตรว่า ลศกวัตทิต (1-3-8) แปลว่า ตัว ล, ศ และ กวรรค ชื่อว่าอิต ในที่ไม่ใช่ตทิต

คำจำกัดความเหล่านี้อ้างอิงถึงการสอนในคัมภีร์ไวยากรณ์หรือคัมภีร์เสริม เช่น ธาตุปาฐะ เป็นต้น ความจริง ข้อความนี้มีความชัดเจนอยู่แล้วในสูตรว่า อุปเทศะ'ชุนนาสิก อิต (1-3-2) ด้วยคำว่า อุปเทศะ (ในคัมภีร์ไวยากรณ์ปาณินิ) คำว่า อุปเทศะ คือ การออกเสียงครั้งแรก (การออกเสียงในคัมภีร์ไวยากรณ์ของปาณินิ) ดังนั้น คัมภีร์ไวยากรณ์ของปาณินิ กายายณะ และปัทมยลีส ล้วนเรียกพยัญชนะตัวสุดท้ายว่า อิต ซึ่งมีคัมภีร์ไวยากรณ์อยู่ 5 คัมภีร์ใหญ่ ๆ คือ ธาตุปาฐะ สูตรปาฐะ คณปาฐะ อุณาติปาฐะ และลึงคานูศาสนะ เนื่องจาก อิต หรือ อนุพันธะเป็นเครื่องหมายทางไวยากรณ์เท่านั้นและถูกลบทิ้งไปเมื่อเป็นบท การลบอิตหรืออนุพันธ์ที่อยู่ในวิภक्ति ปัจจุบัน เป็นต้น ใช้สูตรเดียวกันคือสูตร ตสย โลปะ (1-3-9) แปลว่า โลปะจะต้องมีในที่ของอิต นั้น ดังนั้น ปาณินิจึงได้กำหนดอิต หรือ อนุพันธะด้วยสูตรต่าง ๆ ดังนี้

1) อุปเทศะ'ชุนนาสิก อิต (Upadeśe'janunāsika it) (1-3-2) แปลว่า ในคัมภีร์อุปเทศะ (คัมภีร์ไวยากรณ์ของปาณินิ) อจ (สระ) ที่ขึ้นจุมก จะต้องชื่อว่าอิต

2) หลนตยม (Halantayam) (1-3-3) แปลว่า พยัญชนะตัวสุดท้ายในอุปเทศะ (คัมภีร์ไวยากรณ์ของปาณินิ) เรียกว่า อิต

3) น วิภกเตา ตุสมาะ (Na vibhaktau tusmāh) (1-3-4) แปลว่า ตวรรค, ตัว ส และ ม ในวิภक्ति ไม่ใช่อิต

4) อาทริณิตฎาวะ (Ādirīṇiṭṭāvah) (1-3-5) แปลว่า ณี ญ และ ฑ ที่เป็นตัวต้นธาตุ ในอุปเทศะ ชื่อว่าอิต

5) ษะ ปรตยยสย (Ṣh pratyayasay) (1-3-6) แปลว่า ษ ที่เป็นตัวต้นของปัจจัย ชื่อว่าอิต

6) จญ (Cutū) (1-3-7) แปลว่า จวรรค และ ญวรรค ชื่อว่าอิต

7) **ลศกวัตฺทิตฺเต** (Lasakvataddhite) (1-3-8) ตัว ล, ศ และ กวรรค ชื่อว่าอิตฺ ในที่
ไมใช่ตฺทิตฺ

อุทาหรณ์ของอักษรที่ชื่อว่าอิตฺ หรืออนุพันธ์ นำมาบางส่วนเพื่อเป็นกรณีศึกษา ดังต่อไปนี้

1) วิภักตินาม

วิภักตินาม						
มีอิตฺ หรืออนุพันธ์				ลบอิตฺ หรืออนุพันธ์		
เอกวจน	ทวิวจน	พหุวจน		เอกวจน	ทวิวจน	พหุวจน
สุ	เอา	ชส	ปรลมา	ส	เอา	อะ
สุ	เอา	ชส	สีโพธน	ส	เอา	อะ
อม	เอาภ	ศส	ทวิตฺติยา	อม	เอา	อะ
ภฺ	ภฺยาม	ภฺิส	ตฺถตฺติยา	อา	ภฺยาม	ภฺิ
ง	ภฺยาม	ภฺิส	จตุรฺถิ	เอ	ภฺยาม	ภฺิ
งลฺ	ภฺยาม	ภฺิส	ปณฺจมี	อะ	ภฺยาม	ภฺิ
งส	โอส	อาม	ชชฺฐี	อะ	โอะ	อาม
จ	โอส	สฺป	สปตฺมิ	อิ	โอะ	ส

จากตารางที่กล่าวถึงวิภักตินามทั้งหมดมีทั้งที่เป็นแบบมีอิตฺและลบอิตฺแล้ว อักษรที่ชื่อว่าอิตฺ ซึ่งจะต้องถูกลบเมื่อประกอบเป็นบท มีดังนี้

- (1) อฺ ที่ สุ วิภักติ ชื่อว่าอิตฺ ตามสูตร อุปฺเตเส’ชฺนฺนาสิก อิตฺ (1-3-2)
- (2) ชฺ ที่ ชส วิภักติ ชื่อว่าอิตฺ, ภฺ ที่ เอาภ และ ภฺ วิภักติ ชื่อว่าอิตฺ ตามสูตร จฺญ (1-3-7)
- (3) ปฺ ที่ สฺป วิภักติ ชื่อว่าอิตฺ ตามสูตร หลนฺตยม (1-3-3)
- (4) ศฺ ที่ ศส วิภักติ ชื่อว่าอิตฺ, งฺ ที่ ง, งลฺ, งส และ จฺ ชื่อว่าอิตฺ ตามสูตร ลศกวัตฺทิตฺเต (1-3-8)

2) วิกรมปัจจยฺ ปัจจยฺประจําหมวดธาตุ

ที่	ชื่อหมวด	วิกรมปัจจยฺ	สูตร
1	ภวาทิคณะ	ลง ศป (อ)	กรฺตฺริ ศป (3-1-68)
2	อทาทิคณะ	ลง ศป (อ)	กรฺตฺริ ศป (3-1-68)
3	ชฺโหดฺยาทิคณะ	ลง ศป (อ)	กรฺตฺริ ศป (3-1-68)
4	ทิวาทิคณะ	ลง ศยฺน (ย)	ทิวาทฺภฺิยฺ ศยฺน (3-1-69)
5	สฺวาทิคณะ	ลง ศนฺ (น)	สฺวาทฺภฺิยฺ ศนฺ (3-1-73)

6	ตฺทาทีคณะ	ลง ศ (อ)	ตฺทาทีภยะ ศะ (3-1-77)
7	รฺธาทีคณะ	ลง ศนม (น)	รฺธาทีภยะ ศนม (3-1-78)
8	ตนาทีคณะ	ลง อุ	ตนาทีภฤณภย อุะ (3-1-79)
9	กรยาทีคณะ	ลง ศนา (นา)	กรยาทีภยะ ศนา (3-1-81)
10	จฺรธาทีคณะ	ลง ณีจ (อิ)	สฺตยาปปาศฺรฺปวีณาตฺลศโลกเสนา โลมตฺวจฺรรมวฺรณ จฺรณจฺรธาทีภโย ณีจ (3-1-25)

จากตารางที่กล่าวถึงวิกรมปัจจัย ปัจจัยประจำหมวดธาตุแต่ละหมวด อักษรที่ชื่อว่าอิต ซึ่งจะต้องถูกลบเมื่อประกอบเป็นบทกริยา มีดังนี้

- (1) ณ และ จ ที่ ณีจ ปัจจัย ชื่อว่าอิต ตามสูตร จฺญ (1-3-7)
- (2) น ที่ ศยน, ป ที่ ศป, ม ที่ ศนม ปัจจัย ชื่อว่าอิต ตามสูตร หลนตฺยม (1-3-3)
- (3) ศ ที่ ศ, ศป, ศยน, ศน, ศนม และ ศนา ปัจจัย ชื่อว่าอิต ตามสูตร ลศกฺว-
ตฺทฺธิเต (1-3-8)

3) สตรีปัจจัย

ที่	สตรีปัจจัย	สูตรและอุทาหรณ์
1	ฎาป (อา)	อชาทฺยตฺชฎาป (Ajadyataṣṭap) (4-1-4) เช่น อชา (แม่แพะ)
2	จีป (อี)	อุคิตฺสจ (Ugitasca) (4-1-6) เช่น ปจฺนตี (หุงอยู่)
3	จีษ (อี)	ปุโยคาทาขยาเยม (Pumyogādakhyāyām) (4-1-48) เช่น โคปี (ภรรยาของนายโคบาล)
4	อุง (อู)	อุงฺตะ (Uṅtā) (4-1-66) เช่น กฺรุ (หญิงชาวกรู)
5	จึน (อี)	ศารงฺครวาทฺโย ญิน (Śaraṅgaravadyaṅo ṅin) (4-1-73) เช่น ศารงฺครวี (ลูกตัวเมียของสุนัขจิ้งจอก)
6	ติ	ยฺนสฺติชะ (Yūnastih) (4-1-77) เช่น ยฺวติชะ (หญิงสาว)

จากตารางที่กล่าวถึงสตรีปัจจัย ปัจจัยสำหรับประกอบศัพท์ให้เป็นสตรีลิงค์ อักษรที่ชื่อว่าอิต ซึ่งจะต้องถูกลบเมื่อประกอบเป็นบท มีดังนี้

- (1) ฎ ที่ ฎาป ปัจจัย ชื่อว่าอิต ตามสูตร จฺญ (1-3-7)
- (2) ป ที่ ฎาป, จีป ปัจจัย และ น ที่ จึน ปัจจัย ชื่อว่าอิต ตามสูตร หลนตฺยม (1-3-3)
- (3) ง ที่ จีป, จีษ, อุง, และ จึน ปัจจัย ชื่อว่าอิต ตามสูตร ลศกฺวตฺทฺธิเต (1-3-8)
- (4) ช ที่ จีษ ปัจจัย ชื่อว่าอิต ตามสูตร ชะ ปรตฺยยสฺย (1-3-6)

สรูป คือ อักษรที่ชื่อว่าอิต ไม่ว่าจะเป็นสระหรือพยัญชนะของวิภक्ति ปัจจัย ตามสูตรที่กล่าวมาแล้วนั้นถูกลบทิ้งเมื่อสำเร็จเป็นบทต่าง ๆ แล้ว ด้วยสูตรเดียวกันคือ ตสฺย โลปะ (1-3-9)

คัมภีร์อักษฺรยาศาสตร์ของปาณินิ มีคัมภีร์ที่มาาร่วมกัน 3 คือ มเหศวรสูตร ธาตุปาฐะ และ คณปาฐะ เพื่อสนับสนุนหลักการสร้างไวยากรณ์ปาณินิ

1) มเหศวรสูตร (Maheśvara Sūtra) หรือ ศิวสูตร (Śiva Sūtra)

มเหศวรสูตร ว่าด้วยสูตรที่ประกอบด้วยอักษรที่เป็นสัญลักษณ์เฉพาะเพื่อเป็น เครื่องหมายทางไวยากรณ์ เช่น สูตรว่า อณ หมายถึงสระ อ อิ อุ สูตร เอโอง หมายถึง สระ เอ และ โอ ดังนี้ เป็นต้น เป็นชื่อย่อ แต่ถือว่าเป็นชื่อที่จัดระบบด้านหน่วยเสียงเป็นอย่างดี คัมภีร์นี้อธิบาย ระบบสัทศาสตร์ในบรรทัดแรก 14 สูตรก่อนจะแนะนำหน่วยเสียงที่แตกต่างกันซึ่งใช้สูตรในสัณฐาน วิทยาของภาษาสันสกฤตและถูกอ้างอิงถึงตลอดทั้งคัมภีร์ แต่ละกลุ่มมีคำลึงท้ายที่เรียกว่า ปรตยาหาระ เรียกว่า อิต หรือ อนุพันระ ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้อ้างอิงสัญลักษณ์สำหรับสูตรภายในคัมภีร์กลุ่มเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับหน้าที่ทางไวยากรณ์ต่าง ๆ

2) ธาตุปาฐะ (Dhātupāṭha) ว่าด้วยธาตุต่าง ๆ ประมาณ 2,000 ธาตุ⁷⁵ ที่แสดงถึง ความหมายพื้นฐานหรือความหมายหลักของคำ โดยจัดลำดับคำที่ประกอบด้วยรากศัพท์ (ธาตุ) จัดเป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงธาตุที่เป็นรากศัพท์นำมาประกอบเป็นกริยาแบ่งเป็น 10 หมวด คือ 1) ภวาतिकณะ 2) อทาतिकณะ 3) ชุโหตยาतिकณะ 4) ทิวาतिकณะ 5) สุวาतिकณะ 6) ตุหาतिकณะ 7) รุหาतिकณะ 8) ตนาतिकณะ 9) กรยาतिकณะ 10) จุราतिकณะ

3) คณปาฐะ (Ganapāṭha) ว่าด้วยบทนามต่าง ๆ โดยนำศัพท์ซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่ จะต้องแจกรูปศัพท์ตามคณะของค่านามด้วยสูตรของแต่ละคณะ

นอกจากคัมภีร์ปาณินิแล้ว ยังมีคัมภีร์มหาภาษาษยะของปตัญชลีที่อ้างอิงในอักษฺรยาศาสตร์ เป็น หนึ่งในผลงานที่มีชื่อเสียงด้านไวยากรณ์สันสกฤต แต่ผลงานของปตัญชลีมีรูปที่จำกัดชัดเจน ระบบที่ จัดตั้งขึ้นจึงมีรายละเอียดอย่างมากเกี่ยวกับศีกษา (Śikṣā สัทวิทยาารวมถึงการออกเสียง) และ วยากรณ์ (vyākaraṇa สัณฐานวิทยา) วากยสัมพันธ์ แต่มีการพูดถึงนิรุกติศาสตร์ที่อธิบายความหมาย ตามธรรมชาติ คนมักตีความว่าผลงานของท่านเป็นเครื่องป้องกันคัมภีร์ปาณินิที่ยังขาดความบริบูรณ์ และยังมีข้อผิดพลาดในบางแห่ง นอกจากนี้ท่านยังโจมตีกาตยายนะค่อนข้างรุนแรง แต่ผลงานหลัก ของท่านอยู่ที่การรักษาหลักการทางไวยากรณ์ที่ได้กำหนดไว้

2.3.2 อิทธิพลของไวยากรณ์ปาณินิต่อคัมภีร์รุ่นหลัง

ปาณินิเป็นปูชนียบุคคลทางไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น กาตยายนะ (Kātyāyana) และปตัญชลี (Patañjali) เป็นต้น ที่ให้ความเคารพต่อท่านเป็นอย่างมาก ในเรื่องนี้ ปตัญ ชลีได้กล่าวไว้ว่า ปาณินิเป็นครูผู้ยิ่งใหญ่และคัมภีร์อักษฺรยาศาสตร์ที่ท่านรจนานั้นเป็นมหาสมุทรแห่งการ เรียนรู้ที่กว้างใหญ่ และยังมีนักวิชาการบางท่านยกย่องว่าท่านเป็นกวีอีกด้วย⁷⁶ ดังนั้น คัมภีร์อักษฺรยาศาสตร์ของท่านปาณินิจึงมีอิทธิพลต่อนักไวยากรณ์รุ่นหลัง ๆ เป็นอย่างมาก แต่เนื่องจากคัมภีร์ปาณินิยังมีข้อมูลที่จะต้องเพิ่มเติมในบางแห่ง ดังนั้น เพื่อแก้ไขข้อผิดพลาดและเพิ่มเติมข้อความให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น⁷⁷ กาตยายนะได้รจนา วารตีกะ (Vārttika) เป็นคัมภีร์อธิบายความขึ้น โดยประกอบด้วยสูตรเพิ่ม

⁷⁵ council, *The Imperial Gazetteer of India*, II, 263.

⁷⁶ Singh, *A History of Ancient and Early Medieval India: From the Stone Age to the 12th Century*, 258.

⁷⁷ พระอัครคังษะ, สัททนีติ สุตตมาลา (ย่างกุ้ง: กระทรวงมหาดไทยและการศาสนา, 2508), ๕.

และอุทาหรณ์บางแห่งยังมีวฤตติ (Vritti) ของสูตรเหล่านั้นที่เข้าใจยาก วารติกะนี้ นักปราชญ์กล่าวกันว่า รวบรวมขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 3⁷⁸ ฉะนั้น คัมภีร์ปาณินิที่ได้รับการจัดพิมพ์ในปัจจุบันจึงประกอบด้วย คัมภีร์สามคัมภีร์เหล่านี้ คือ คัมภีร์ปาณินิที่เป็นเพียงสูตร กาศิกา (Kāśikā) ที่เป็นวฤตติ และอุทาหรณ์ของสูตรและวารติกะเป็นสูตรเพิ่ม สูตรเพิ่มต่าง ๆ เหล่านี้มีเครื่องหมายดอกจัน (*) เป็นสัญลักษณ์ นอกจากนี้ ท่านยังได้แต่งคัมภีร์อีก 4 คัมภีร์ คือ 1) สวรรคาโรหณะ-กาวยะ (สวรคาโรหณะ-กาวยะ) 2) ภราชะ-โศลก (ภราชา-โศลก) 3) กาทยายนสมฤติ (กาทยายนสมฤติ) 4) อุภยสาสิกามาถ⁷⁹

ปัทมยูลีมีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น โคณิกปาบุตร (โคณิกปาบุตร), โคนรทียะ (โคนรทียะ), อหิปติ, ฌณิกฤต (ฌณิกฤต)⁸⁰ จูรณิกฤต (จูรณิกฤต) ภาษยการะ (ภาษยการ) และ วรจ⁸¹ ได้รับรณาคัมภีร์อธิบายปาณินิสูตและวารติกะทั้งสองคัมภีร์ โดยเน้นการอธิบายกฎไวยากรณ์ต่าง ๆ เป็นหลัก บางแห่งยังแสดงหลักปรัชญาที่เกี่ยวข้องไว้ด้วย จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นคัมภีร์บ่อเกิดแห่งปรัชญาอินเดีย ฉะนั้น ชื่อเดิมคือ “ภาษยะ” จึงได้รับการเรียกขานว่า “มหาภาษยะ” (Mahābhāṣya) โดยประกอบด้วย “มหา” ศัพท์ที่แสดงความสูงส่งของคัมภีร์ บางแห่งยังเรียกว่า “ปาตยูลภาษาชะ” นักวิชาการมีความเห็นเกี่ยวกับสมัยของปัทมยูลีแตกต่างกัน บางท่านสันนิษฐานว่า เกิดราวพุทธศตวรรษที่ 4 บางท่านกล่าวว่าเกิดหลังพุทธศตวรรษที่ 5 บางท่านกล่าวว่าเกิดราว พ.ศ. 650⁸² ปัทมยูลีนอกจากจะรณาคัมภีร์มหาภาษยะนี้แล้ว ยังรณาคัมภีร์อีก 5 คัมภีร์ คือ ปารตชล-โยคสุตระ (ปารตชล-โยคสุต) สามเวทียะ-นิทานสุตระ (สามเวทียะ นิทานสุต) มหานั้นท-กาวยะ (มหานันท-กาวยะ) คัมภีร์จรกสังหิตา (จรกสังหิตา)⁸³

คัมภีร์อักษฎายีของปาณินิ คัมภีร์วารติกะของกาทยายณะ และคัมภีร์มหาภาษยะของปัทมยูลี คัมภีร์ไวยากรณ์อันยิ่งใหญ่ทั้งสามนี้ได้รับสมญานามว่า “ตรีมุณีไวยากรณ์” (คัมภีร์ไวยากรณ์ของฤชีสามท่าน)⁸⁴ ในวรรณกรรมสันสกฤตต่าง ๆ มักแสดงการนอบน้อมต่อฤชีทั้งสามเหล่านี้ เพราะถือว่าเป็นเหมือนประทีปแห่งความรู้ในไวยากรณ์⁸⁵ แม้ในคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีก็กล่าวถึงชื่อนี้ ไว้เช่นกัน เช่น

พหิทธาติ สททสเถ ติมุณิพยากรณาที่สูติ อตโธ.⁸⁶

ลฆุตติยมปิ ปาณินิพยากรณ

“นโม พุทธาย ภาสาย ยถา ติมุณิลกขณ

ปुरुสูตตมเทเวณ ลฆวี วุตติ วิธียเต”ติ

ติมุณิลกขณนาเมณ วุตติ.⁸⁷

⁷⁸ council, *The Imperial Gazetteer of India*, II, 263.

⁷⁹ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 35.

⁸⁰ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 36.

⁸¹ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, III, 21.

⁸² council, *The Imperial Gazetteer of India*, II, 263.

⁸³ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 37.

⁸⁴ เตชะ ปาณินิกาทยายนปตยูลีนี ตรย มุณิตรยม. (ตัตวโพนินิฎีกา คัมภีร์มกถาวณณา 1)

⁸⁵ ภัฏโฆชิ ทิกษิตะ, สิทธานตเกามุที (เดลฮี: โรงพิมพ์เจาซัมภา, 2545), 1.

⁸⁶ อามัตยัตนเปยณ, นยาสัปทีปิกา (ย่างกุ้ง: โรงพิมพ์กวิมยัตมัน, 2456), 51.

⁸⁷ พระราหุล, โมคคัลลนปัญจิกาทิปะ (โคลัมโบ: โรงพิมพ์กัฟเวณเมนท์, 1896), 20.

เนกตถาภิตเต เนก- สหุตถา ปฏิปชเต
ทพพทตถิเกเนก เสโส ตมิฐิสตถเก.⁸⁸

คัมภีร์ไวยากรณ์ปาดินินั้นเรียบเรียงด้วยสูตรเพียงอย่างเดียว จึงยากแก่การศึกษาค้นคว้า เพราะปราศจากวฤตติคือคำอธิบายสูตร และอุทาหรณ์ ดังนั้น ชยาทิตยะ (Jayāditya) และวามนะ (Vāmana) จึงร่วมกันรจนาคัมภีร์กาศิกา (Kāśikā) ขึ้น โดยประกอบด้วยวฤตติและอุทาหรณ์อย่างบริบูรณ์ คำว่า “กาศิกา” หมายความว่า “คัมภีร์ที่แสดงเนื้อความสูตรให้กระจ่าง”⁸⁹ ผู้รู้สันนิษฐานว่า ท่านทั้งสองไม่ใช่ นักบวชในศาสนาพราหมณ์ แต่เป็นนักบวชศาสนาไชน ที่อยู่ทางแคว้นอัธสัมทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย เพราะในคำเริ่มรจนาคัมภีร์มิได้กล่าววอนบ่นอมพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเหมือนคำเริ่มรจนาคัมภีร์ที่คนนับถือศาสนาพราหมณ์มักกล่าววอนบ่นอมพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า นอกจากนี้ มีคัมภีร์อธิบายกาศิกา ชื่อว่า กาศิกาวิวรณปัญจิกา (Kāśikāvivaranaṇapañcikā) ซึ่งมีอีกชื่อหนึ่งว่า นยาสะ (Nyāsa) ที่ชีเนนทรพุทธิ (Jinendrabuddhi) รจนาไว้ก็น่าจะเป็นศาสนิกชนของศาสนาไชน เพราะว่ามีได้บ่นอมพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าไว้เช่นกัน⁹⁰ ยังมีคัมภีร์อธิบายกาศิกาอีกเล่มหนึ่งชื่อว่า ปทมัญจรี (Padamañjarī) ที่หรัตตะ มิศวะ (Haradatta miśva) รจนาไว้เมื่อประมาณ ค.ศ. 1115 คัมภีร์กาศิกานี้สันนิษฐานว่า รจนาราว ค.ศ. 600-630 ภรตฤหริ (Bhartṛhari) ได้รจนาคัมภีร์วากยปทียะ (Vākyapadīya) ประมาณ ค.ศ. 350 ซึ่งเป็นคัมภีร์ขยายคัมภีร์มหาภาษาษยะด้วยโคลกล้วน ๆ คัมภีร์นี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นปรัชญาแห่งไวยากรณ์⁹¹

คัมภีร์อักษุรยายีนี้ได้ถูกแบ่งออกเป็นส่วน ๆ เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจก่อนหน้าที่ ภฏโฏชิ (Bhaṭṭoji) จะรจนาคัมภีร์สิทธานตเกามูทีขึ้นนั้น มีผู้รจนาคัมภีร์มาแล้วหลายท่าน คือ ธรรมกิริติ (Dharmakīrti) ได้รจนาคัมภีร์ชื่อรูปาวตาร (Rūpavatāra ค.ศ. 1140), วิมลสรสวดี (Vimalasarasvatī) ได้รจนาคัมภีร์ชื่อรูปมาลา (Rūpamālā ก่อน ค.ศ. 1400) และรามจันตระ (Rāmacandra) ได้รจนาคัมภีร์ชื่อปรกริยาเกามูที (Prakriyākaumudī ค.ศ. 1480) ด้วยลักษณะที่รจนากันมากมาย แต่มีข้อผิดพลาดหลักของนักปราชญ์เหล่านี้ คือ ในคัมภีร์เหล่านี้ไม่ได้นำสูตรของอักษุรยายีมาทั้งหมด ดังนั้น ภฏโฏชิจึงได้รจนาคัมภีร์สิทธานตเกามูที (Siddhāntakaumudī) นี้เพื่อรวบรวมสูตรของอักษุรยายีทั้งหมด คัมภีร์สิทธานตเกามูที เป็นคัมภีร์ที่ได้รับการเผยแพร่ออกไปอย่างมาก เนื่องจากง่ายต่อความเข้าใจ เพราะมีความชัดเจน ไม่ซับซ้อน และมีลักษณะที่สละสลวย

ต่อมา ภฏโฏชิ ทิกษิต (Bhaṭṭoji dikṣita) อยู่ในช่วง ค.ศ. 1450⁹² มีผลงานที่เป็นคัมภีร์สำคัญ 3 เล่ม คือ 1) ศัพท์เกาสตุปะ (Śabdakaustubha ฎีกาเกี่ยวกับสูตรต่าง ๆ ของอักษุรยายี) 2) สิทธานตเกามูที (Siddhāntakaumudī) 3) เปราตมโนรมา (Praudhamanoramā เป็นฎีกาของ

⁸⁸ พระสัทธัมมสิริเถระ, สัทธตถถเกทจินตา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, 2545), 271.

⁸⁹ กาศยติ ปรากาศยติ สุตรารมิตติ กาศิกา (Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 39.), กาศยติ ชุณานัน ฤกฏานัน อิติ (Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, vol. II (Delhi: New Gian offset Printers, 1987), 118.)

⁹⁰ วามนะ and ชยาทิตยะ, กาศิกา (พาราณสี: โรงพิมพ์ตารา, 2519), 1.

⁹¹ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 38-39.

⁹² Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 41-42.

ลิตธานตเกามูที) คัมภีร์ศัพทศาสตร์ เป็นผลงานเล่มแรกของท่าน เป็นคัมภีร์ที่เขียนอธิบายเกี่ยวกับอักษรรายยี่ทั้งหมด

คำว่า “ลิตธานตเกามูที” นี้มีความหมายว่า “คัมภีร์อันเป็นประจักษ์แจ้งจันทร์ส่องมดีของนักไวยากรณ์” หมายถึงแสงจันทร์ทำให้มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้โดยไม่ต้องลำบากสายตาดำเหมือนแสงอาทิตย์ คัมภีร์นี้ก็เช่นเดียวกัน สามารถขบไล่ความไม่รู้ให้หมดไป ทั้งง่ายต่อการศึกษาและทำความเข้าใจง่ายยิ่งกว่าคัมภีร์ไวยากรณ์อื่น ๆ และเพราะความสำคัญของคัมภีร์ลิตธานตเกามูที จึงมีฎีกาจำนวนมากมาถูกรจนาขึ้นเกี่ยวกับคัมภีร์เล่มนี้ แม้ภักโฏชิ ทิกษิตเองก็ได้รจนาฎีกาชื่อว่าเปราตมโนรมา หรือทิกษิต (Haridīksita) ได้รจนาฎีกาอธิบายอีกชื่อว่าพฤหัจฉัทธัตนะ (Bṛhacchabdaratna) และลขุศัพทัตนะ (Laghuśabdāratna) ชญาเนนทร์ สรัสวดี (Jñānendra sarasvatī) ได้รจนาฎีกาชื่อว่าตัตตวโปธินี (Tattvabodhinī ค.ศ. 1550-1560) โดยเนื้อหาทั่วไป ฎีกานี้เป็นฉบับย่อของฎีกาเปราตมโนรมา ส่วนนี้ลกันฐะ วาขเปयी (Nīlakantha vājapeyī) ศิษย์ของชญาเนนทร์ สรัสวดี ได้รจนาฎีกาชื่อว่าสุขโปธินี (Sukhabodhinī ค.ศ. 1600-1650) และรามานันทะ (Rāmānanda) ได้รจนาฎีกาชื่อว่าตัตตวทีปิกา (Tattvadīpikā ค.ศ. 1680-1720)⁹³

นาเคศ ภักโฏชะ (Nāgeśa bhāṭṭa) อยู่ในช่วงกลาง ค.ศ. 1670-1750 ท่านเป็นศิษย์ของทิกษิต ผู้เป็นหลานของภักโฏชิ ทิกษิต ท่านเป็นพราหมณ์ชาวมหาราษฏร์ มีอีกชื่อหนึ่งว่า นาโคชีภักโฏชะ (Nāgojī bhāṭṭa) บิดาของท่านคือ ศิวะ ภักโฏชะ (Śiva bhāṭṭa) มารดาชื่อว่า สตีเทวี (Sātīdevī) ท่านเป็นนักปราชญ์ที่เชี่ยวชาญในสาขาวิชามากมาย เช่น ไวยากรณ์ วรรณกรรม อลังการ ปรัชญา ดาราศาสตร์ ได้รับการยกย่องว่าเป็นบุคคลที่สำคัญมาก หลังจากยุคของภรตฤหริ (Bhartṛhari) ได้เขียนผลงานเกี่ยวกับไวยากรณ์ประมาณ 12 คัมภีร์ เฉพาะผลงานที่สำคัญ คือ 1) ปรทีโปทยตะ (Pradīpodyota) 2) ลขุศัพทเทนทุเศขระ (Laghuśabdendusekhara) 3) พฤหัจฉัพทเทนทุเศขระ (Bṛhacchabdendusekhara) คัมภีร์ทั้งสองนี้เป็นคัมภีร์เล่มเดียวกัน แต่อยู่ในรูปแบบย่อและแบบขยาย 4) ปรีภษะนทุเศขระ (Pribhāṣendusekhara) 5) มัญจุษา (Mañjūṣā) 6) ลขุมนัญจุษา (Laghumañjūṣā) 7) ปรมลขุมนัญจุษา (Parama-laghumañjūṣā) 8) สโฟฏวาทะ (Sphoṭavāda) 9) มหาภษะยปรตยาชยานสังครหะ (Mahābhāṣaya-pratyākhyānasamgraha)⁹⁴

ต่อจากยุคสมัยของนาเคศ ภักโฏชะ ได้มีผู้รจนาฎีกาเป็นจำนวนมากที่เกี่ยวกับคัมภีร์เกามูที เช่น 1) ไวถยานาถ ปายคุณทะ (Vaidyanātha pāyagunda) รจนาคัมภีร์ชื่อว่าฉายา (Chāyā ค.ศ. 1750-1800) เป็นฎีกาของอุทยตะและเกามูที 2) วาสูเทว วาขเปयी (Vāsudeva vājapeyī) รจนาคัมภีร์ฎีกา ชื่อว่าพาลมโนรมา (Bālamānoramā ค.ศ. 1740-1800) ซึ่งเป็นฎีกาของคัมภีร์เกามูที คัมภีร์เล่มนี้ได้รับการเผยแพร่ออกไปจำนวนมากเนื่องจากความง่าย สรุปว่า คัมภีร์ลิตธานตเกามูที มีภาษยะ คือคัมภีร์ประเภทอธิบายขยายความอยู่หลายฉบับด้วยกันดังนี้

1) เปราตมโนรมา ท่านภักโฏชิ ทิกษิตะ เป็นผู้รจนาเอง ภาษยะฉบับนี้มีภาษยะที่รจนาขึ้น อธิบาย อยู่ 2 ฉบับด้วยกัน คือ พฤหัจฉัทธัตนะ และลขุศัพทัตนะ

2) ตัตตวโปธินี ท่านชญาเนนทร์สรัสวดี เป็นผู้รจนาระหว่าง ค.ศ. 1550-1560 เฉพาะเล่มที่ 2 และ 3 มิได้อธิบายส่วนที่ว่าด้วยระดับเสียงในคัมภีร์พระเวท

⁹³ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 42.

⁹⁴ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 42-43.

3) สุขโพนินี ท่านนี้ลักษณะ วาขเปยี้ เป็นผู้รจนาเมื่อช่วงกลางของ ค.ศ. 1600-1650 คัมภีร์นี้อธิบายเฉพาะส่วนที่ว่าด้วยระดับเสียงในคัมภีร์พระเวทเท่านั้น

4) ตัตวทีปิกา ท่านรามานันทะ เป็นผู้รจนาระหว่าง ค.ศ. 1680-1720

5) ศัพเพนทุเศขร ท่านนาเศศภักฎฐะ เป็นผู้รจนาเมื่อกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 18 คัมภีร์นี้มีอยู่ด้วยกัน 2 ฉบับคือ

(5.1) พหุหัจฉัพเพนทุเศขร ซึ่งเป็นฉบับยาว ฉบับนี้ไม่มีภาษายะ

(5.2) ลขุศัพเพนทุเศขร ซึ่งเป็นฉบับสั้น ฉบับนี้มักเรียกสั้น ๆ ว่า เศขร มีภาษายะอยู่หลายฉบับด้วยกัน ภาษายะบางฉบับเขียนขึ้นโดยบัณฑิตในสมัยปัจจุบัน

6) ฉายา ท่านไวทยนาถ ปายคุณฐ ได้รจนาขึ้นระหว่าง ค.ศ. 1750-1800

7) พาลมโนรมา ท่านวาสุเทพ ทิกษิตะ เป็นผู้รจนาเมื่อต้น ค.ศ. 1740-1800

คัมภีร์มัธยสิทธานตเกามูที (Madhyasiddhāntakaumudī) เป็นคัมภีร์ที่รจนาเพื่ออธิบายไวยากรณ์สันสกฤตให้ละเอียดมากขึ้นกว่าลขุสิทธานตเกามูที (Laghusiddhāntakaumudī) ที่วรทราชา (Varadarāja ค.ศ. 1475) ได้รจนาไว้ คัมภีร์มัธยสิทธานตเกามูที มีสูตรทั้งหมด 2,315 สูตร

คัมภีร์ลขุสิทธานตเกามูที คือคัมภีร์ที่แสดงวิธีการสำเร็จรูปของคำต่าง ๆ ในภาษาสันสกฤต โดยที่ท่านวรทราชาผู้เป็นศิษย์ของภักฎฐิ ทิกษิต ได้นำสูตรจากคัมภีร์สิทธานตเกามูทีอันเป็นคัมภีร์ที่ปรับปรุงลำดับสูตรในคัมภีร์อัชฎาธยายของปาณินิมาเรียบเรียงใหม่ตามลำดับการสำเร็จรูปของคำ เพื่อปูพื้นฐานให้กับผู้แรกศึกษา โดยอธิบายด้วยวิธีการที่สั้นและกะทัดรัด เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษามากยิ่งขึ้น จึงได้ตั้งชื่อคัมภีร์ว่า “ลขุสิทธานตเกามูที” แปลว่า คัมภีร์อันเป็นประดุจแสงจันทร์ส่องมติของนักไวยากรณ์ เพื่อให้ง่ายต่อผู้แรกศึกษา มีสูตรทั้งหมด 1,277 สูตร มีคัมภีร์อรรถาธิบาย 2 ฉบับ คือ 1) อุเพนทรวิวัตติ (Upendravivrtti) รจนาโดยวิศวนาถศาสตร์ 2) ลขุทิปปณี (Laghutippaṇī) รจนาโดยนารายณทัตต์

การรจนาคัมภีร์ลขุสิทธานตเกามูที เพื่อใช้ศึกษาในระดับขั้นพื้นฐานสำหรับผู้เริ่มศึกษาภาษาสันสกฤต เพราะอธิบายเนื้อความได้อย่างกระชับ ไม่ซับซ้อน มีลักษณะที่สละสลวย และเพื่อย่อความในคัมภีร์สิทธานตเกามูที โดยจัดเนื้อหาสาระเป็นหมวดหมู่ชัดเจนยิ่งขึ้น พร้อมทั้งอธิบายขยายความเนื้อหาและวิธีการทำรูปคำต่าง ๆ

คัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตตามที่กล่าวมานั้นล้วนเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตแบบดั้งเดิมคือประเภทมีสูตร ซึ่งคำว่า สูตร ในที่นี้ หมายถึงกฎ หรือ หลักการสำคัญสั้น ๆ ที่สมบูรณ์ในตัว ดังมีคำกล่าวไว้ว่า “แม้แต่กฎไวยากรณ์ที่ตั้งไว้เป็นหัวข้อหลักในตำราไวยากรณ์สันสกฤตของปาณินิ ก็เรียกว่าสูตร และในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า สุตตะ ในความหมายถึงกฎ หลัก หรือข้อธรรมะสั้น ๆ ที่สมบูรณ์ในตัว เช่นเดียวกับในคัมภีร์พระเวทและวรรณคดีสันสกฤตหลังสมัยพระเวท โดยมักจะหมายถึงเฉพาะถึงตัวกฎปาติโมกข์”⁹⁵ เหตุที่ต้องมีกฎหรือหลักการสั้น ๆ เนื่องจากในสมัยนั้นผู้เรียนยังคงต้องเล่าเรียนแบบมุขปาฐะ คือแบบท่องจำกันอยู่ จำเป็นต้องมีกฎไว้ท่องอย่างสั้น ๆ จุดมุ่งหมายของการแต่งสูตรสั้น ๆ ก็เพื่อให้ผู้เรียนได้จำได้อย่างแม่นยำ เพราะว่าการเรียนการสอนหนังสือในสมัยนั้นต้องท่องจำ ค่านิยมของสังคมในยุคนั้นอยู่ที่ความจำ ถือว่าความจำเป็น

⁹⁵ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), 13.

ความสามารถทางมันสมองของมนุษย์ ถ้าใครท่องจำได้มากถือว่าคนนั้นเก่งที่สุด⁹⁶ การเล่าเรียนแบบท่องจำทำให้ผู้สอนและผู้เรียนได้ใกล้ชิดกัน ได้สร้างสมาธิฝึกจิตของตนอีกด้วย วิธีเรียนด้วยมุขปาฐะนี้นอกจากจะสร้างสัมพันธภาพอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้เรียนและผู้สอนแล้ว ยังเป็นการสร้างสมาธิฝึกจิตของผู้เรียนไปในตัวด้วย นักปราชญ์ยุคก่อนที่มีความคิดเช่นนี้ก็มีไม่น้อย เพลโตเคยกล่าวไว้ว่า “การคิดอักษรขึ้นใช้แทนการท่องจำทำให้มนุษย์ขาดอานุภาพแห่งความทรงจำ คือ แทนที่จะจดจำจากอินทรีย์ภายใน ต้องอาศัยสัญลักษณ์ภายนอกเข้าช่วย”⁹⁷ เนื่องจากชื่อเฉพาะหรือสัญลักษณ์ทางไวยากรณ์มีการนำอักษรมาใช้แทนความหมายอยู่มากเนื่องจากสูตรที่ใช้ท่องจำนั้นมีจำนวนมาก จำเป็นต้องใช้สัญลักษณ์มากตามสูตร ทั้งนี้เพื่อย่อยถ้อยคำให้สั้นกะทัดรัดขึ้น

สรุป ปาณินิมีชื่อว่าเรียกอยู่ 6 ชื่อ คือ ปาณินะ, ปาณินิ, ทากษิปุตระ, ศาลังกี, ศาลาตุรียะ และ อาหิกะ เกิดที่หมู่บ้านศาลาตุระ เมืองคันธาระ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย ช่วงประมาณ 400 ปีก่อนคริสตกาล ปัจจุบันคืออัฟกานิสถาน ณ บ้านเกิดของท่านนั้นมีรูปปั้นที่ชาวอินเดียได้สักการะให้ความเคารพอย่างมาก

คัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตมีวิวัฒนาการอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยพระเวท เริ่มปรับปรุงใหม่คือไวยากรณ์กลุ่มปาณินิและสมัยหลังปาณินิ ปาณินิเป็นคนอินเดียที่เป็นนักไวยากรณ์ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้จัดระเบียบทางภาษาได้อย่างเป็นระบบที่ยังไม่มีชนชาติอื่นเทียบได้และผลงานของท่านถือว่าเก่าแก่ที่สุดที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ท่านได้รจนาคัมภีร์ที่กำหนดมาตรฐานไวยากรณ์สมัยพระเวท รวมถึงการศึกษาคำศัพท์ วิธีการสร้างคำศัพท์และความสัมพันธ์ของคำศัพท์ ชื่อว่าอัษฎายายี อันเป็นการวิเคราะห์ทางภาษาของภาษาสันสกฤต มี 8 อัธยายะ จำนวน 3,997 สูตร เป็นการวางกฎเกณฑ์และแหล่งที่มาของคำศัพท์ ทำให้เกิดภาษาสันสกฤตคลาสสิกขึ้นเป็นจุดเริ่มต้นของยุคหลังพระเวทที่มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมสันสกฤตยุคคลาสสิกและยุคหลัง ๆ อาจเป็นเพราะผลงานของท่านเป็นเหมือนศูนย์กลางที่ยังรากลึกฝังลึกด้านพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์ของอินเดียที่ก้าวไกลกว่าชนชาติอื่น ๆ ถึงกระนั้น ก็ยังเป็นไวยากรณ์ที่ยากอยู่ ดังนั้น นักไวยากรณ์ผู้รจนานในเวลาต่อ ๆ มาจึงได้จัดระบบไวยากรณ์สันสกฤตใหม่ให้สามารถศึกษาได้ง่ายขึ้น โดยการจัดสูตรที่มีเนื้อหาแบบเดียวกันหรือใกล้เคียงกันให้อยู่ในกลุ่มเดียวกันดังจะเห็นได้จากคัมภีร์รุ่นหลัง ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

2.4 ชีวิตประวัติพระอัสวโฆษ

2.4.1 ชาตีกำเนิด

พระอัสวโฆษ (Asvaghosa) ได้รับยกย่องว่าเป็นมหากวีและปราชญ์ชาวอินเดียผู้มีชื่อเสียง ในสมัยพระเจ้ากนิษกะ (Kaniska) กษัตริย์ผู้ครองแคว้นกุษาณ (Kusana) ประมาณ ค.ศ. 100⁹⁸ ผู้มีอำนาจปกครองอยู่ทางตอนเหนือของอินเดียมีเมืองหลวงอยู่ที่ปุรุชปุระ (Purusapura) โดย

⁹⁶ พัฒน์ เพิงผลา, บาลีสันสกฤตในภาษาไทย, 12.

⁹⁷ พระมหาเสฐียรพงศ์ ปุณณวณโณ, ชุมนุสบทความทางวิชาการ, วรรณไวยากรณ์ (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2514), 12.

⁹⁸ Berriedale, *A History of Sanskrit Literature*, 55.

มีหลักฐานบ่งบอกว่าพระองค์ขึ้นครองราชย์ใน ค.ศ. 120⁹⁹ ต่อมาได้รื้อกล้าดินแดนลึกเข้าไปในอินเดีย และได้โจมตีกษัตริย์ผู้ปกครองเมืองปาฏลีบุตรแล้วพาเอาตัวพระอศวโฆษไป¹⁰⁰ แหล่งข้อมูลภาษาจีน (Chinese sources) กล่าวว่า พระอศวโฆษเคยทำหน้าที่เป็น “ที่ปรึกษาทางด้านจิตวิญญาณ” (Spiritual counsellor) ของพระเจ้ากนิษกะคู่กับหมอจารกะ (Caraka) ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษาด้านการใช้ยา (หมอหลวง = medical adviser) อยู่ในช่วงปี ค.ศ. 78-101 อี.เอช.จอห์นตัน (E.H. Johnston) กล่าวว่า นักปราชญ์ (scholars) ส่วนใหญ่ยอมรับบุคลสมัยของพระเจ้ากนิษกะว่าตกอยู่ราวช่วงสี่แคว้นสุดท้าย (the last quarter) ของคริสต์ศตวรรษที่ 1 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 2¹⁰¹ ท่านเป็นกวีคนแรกที่แต่งบทละครสันสกฤต¹⁰² จึงมีผู้ยกย่องให้เป็นบิดาแห่งบทละครสันสกฤต (The Father of Sanskrit Drama)¹⁰³ นอกจากนี้ พระอศวโฆษมีชื่อเสียงด้านการประพันธ์วรรณกรรมมหากาพย์สันสกฤต ด้วยการประพันธ์มหากาพย์พุทธจริต¹⁰⁴ เมื่อปี ค.ศ. 1892 ซิวแวง เลวี (Sylvain Lévi) นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสได้ตีพิมพ์บทที่หนึ่งของคัมภีร์พุทธจริต ทำให้เรารู้จักพระอศวโฆษเพียงเล็กน้อย นอกจากชื่อที่ปรากฏในยุโรป ทุกวันนี้เรารู้จักท่านในฐานะที่เป็นหนึ่งในนักกวีผู้โดดเด่นทางวรรณกรรมสันสกฤตซึ่งมีชื่อเสียงก่อนท่านกาลิทาส เพราะเป็นผู้สร้างบทกวีสรรเสริญวีรบุรุษและแต่งบทละครคำนำสำหรับนักร้อง¹⁰⁵ มีนักปราชญ์ชาวอินเดียได้เขียนชีวประวัติของพระอศวโฆษไว้อย่างละเอียดแล้ว¹⁰⁶ ในงานวิจัยนี้ จะกล่าวถึงชีวประวัติของท่านแต่เพียงย่อ ๆ

พระอศวโฆษเกิดในตระกูลพราหมณ์ มีมารดาชื่อสุวรรณากษี (Suvarnākṣī) ส่วนชื่อบิดาไม่มีหลักฐานปรากฏ¹⁰⁷ ท่านเกิดที่เมืองสาเกต (Sāketa) หรือเรียกว่า อโยธยา (Ayodhyā) แคว้นโกศล¹⁰⁸ บางท่านว่า เมืองพาราณสี (Benares) และเมืองปาตลีบุตร (Patna)¹⁰⁹ คำว่า สาเกตก อาจ

⁹⁹ A. Vincent Smith, *The Early History of India* (1924); rpt (London: Oxford University Press, 1967), 272., อ้างใน สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์พุทธจริต, บทนำ (9).

¹⁰⁰ พระอศวโฆษ, พุทธจริตของอศวโฆษ, trans. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530), ง., อ้างใน สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์พุทธจริต, บทนำ (9).

¹⁰¹ According to Chinese sources, Aśvaghōṣa was ht spiritual counsellor and Caraka was the medical adviser of King Kaniṣka. Of Lévi in JA 1896, s.9, t. VIII, p. 447 f. on the period of Kaniṣka, s. Appendix V, and Vol. I, 513.

¹⁰² Maurice, *A History of Indian Literature: Classical Sanskrit Literature*, III, 221.

¹⁰³ The Editors, "“Asvaghosa,” The New Encyclopaedia Britannica (Micropaedia) I," 610.

¹⁰⁴ Warder, *Indian Kāvya Literature: Origins and Formation of the Classical Kāvya*, II, 146.

¹⁰⁵ J.K. Nariman, *Literary history of Sanskrit Buddhism* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1992), 28.

¹⁰⁶ E.H. Johnston, *The Buddhacarita or Acts of the Buddha, Part 2* (Delhi: Motilal Banarsidass., 1972), XIII-LXXIX.

¹⁰⁷ Berriedale, *A History of Sanskrit Literature*, 55.

¹⁰⁸ Warder, *Indian Kāvya Literature: Origins and Formation of the Classical Kāvya*, II, 144.

¹⁰⁹ Maurice, *A History of Indian Literature*, II, 257.

ได้มาจาก 1) สาเกต ชาตะ (Sākete jātah) และ 2) สาเกต ภาวะ (Sākete bhavah) ความหมายของคำว่า สาเกต ชาตะ (อุตฺปนนะ) หมายถึง เกิดแล้วในเมืองสาเกต ขณะที่ความหมายของคำว่า สาเกต ภาวะ หมายถึง อาศัยอยู่ในเมืองสาเกต ดังนั้นคำว่า สาเกตก อาจหมายถึงทั้งในกรณีของพระอศฺวโฆษ เกิดในเมืองสาเกตและอาศัยอยู่ที่นั่นในช่วงแรกของชีวิตในฐานะ อการาขโย ยติชะ (akārākhyo yatih) ในอารย-มณฺฑล-มูล-กल्प (Ārya-Manjuśrī-mūla-kalpa) เป็น สาเกต-ปุระ-วาสตวฺยชะ (Sāketa-pura-vāstavyah) ในช่วงวัยหนุ่มท่านจะเดินทางไปต่าง ๆ ในฐานะนักโศวาทิและนักเทศน์สอนผู้นับถือพุทธศาสนิกชนจนกระทั่งได้รับชื่อเสียงในฐานะนักวิชาการ - นักกวี ในอินเดียตะวันออกตามที่พระถังซัมจั๋ง (Hsüan-Tsang) กล่าวไว้¹¹⁰ อย่างไรก็ตาม อาจสรุปได้พระอศฺวโฆษเป็นชาวตะวันออก และแน่นอนว่าเป็นพลเมืองของเมืองสาเกต

ตามหลักฐานที่ปรากฏแหล่งที่มาของจีนและทิเบตเห็นด้วยในการยืนยันว่า พระอศฺวโฆษ อยู่ร่วมยุคกับสมัยของกษัตริย์กนิษกะ (ประมาณ - 78-150 ค.ศ.) Hsüan - Tsang กล่าวว่า พระอศฺวโฆษ ในชื่อว่า กะ-นิ-ตะ (Kaniṣka บ้าง) ราชแห่งประเทศยู-ตี ซึ่งเป็นเขตแดนส่วนหนึ่งของการขดใช้ค่าเสียหายจากสงคราม คัมภีร์สัมมุกต-รัตนชะ-ปิฎกชะ-สุตชะ ฉบับภาษาจีน และบันทึกของพระสังฆราชที่ยี่สิบสาม คือ พระเจ้า ฟุ-ฟา-เซียง-หยิน-หยวน (Fu-fa-tsang-yin-yuen) (หมายเลข 1310 ฉบับที่ 5 หน้า 13 ลงวันที่ 472 AD) ยกย่องพระอศฺวโฆษว่าเป็นเหมือนพระโพธิสัตว์ นายแพทย์จระและมถระผู้มีชื่อเสียงร่วมสมัยกับพระเจ้า จัน-ทนะ-กนิษกะ (Kaniṣka) พระอศฺวโฆษได้รับการกล่าวขานว่าเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาพระเจ้ากนิษกะ¹¹¹ และในหนังสือ ซา เปา ซาง กิง (Tsa-h-pao-tsang-king) กล่าวถึงพระอศฺวโฆษว่าเป็นที่ปรึกษาทางด้านศาสนาของพระองค์ และเรียกท่านว่า “พระโพธิสัตว์”¹¹²

ผู้เขียนประวัติของท่านเป็นชาวทิเบตได้กล่าวถึงท่านว่า “ไม่มีปัญหาข้อไหนที่ท่านตอบไม่ได้และท่านไม่เคยปฏิเสธ ท่านสามารถเอาชนะคู่ต่อกรมาได้ตลอด เหมือนกับลมพายุก่ที่พัดต้นไม้ให้ล้มลง”¹¹³ ปีที่เกิดไม่มีระบุไว้แน่ชัด อี.เอช. จอห์นสตัน (E.H. Johnston) มีความเห็นว่า พระอศฺวโฆษ มีชีวิตอยู่ระหว่าง 50 ปีก่อนคริสต์ศักราช ถึง คริสต์ศักราช 100 เป็นอย่างช้าที่สุด¹¹⁴ พี.วี. กาน (P.V. Kane) มีความเห็นว่า พระอศฺวโฆษเป็นกวีในสมัยประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 1 ถึง 2 และเป็นกวีที่นับถือพระพุทธศาสนา ได้แต่งบทละครและบทประพันธ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาไว้¹¹⁵

¹¹⁰ E.H. Johnston, *Saundarananda Kāvya* (Lahor: University of Punjab, 1928), 142., Suman Chatterjee, *A Critical Assessment of Saundarananda Kāvya* (Calcutta: University of Calcutta, 2016), 14.

¹¹¹ B. Bhattacharya, *Āsvaghoṣa: A critical study* (Culcatta: Santiniketan, Bisvabharati Publication, 1976), 4.

¹¹² Asvaghosa, *Fo-SHO-HING-TSAN-KING, A life of Buddha, Sacred Book of the East, Vol. XIX 1883; rpt.*, trans. Samuel Beal (Delhi: Motilal Banarsidass, 1975), ix. อ้างใน พระอศฺวโฆษ, พุทธจริตของอศฺวโฆษ, ง., อ้างใน สำเนียง เลื่อมใส, มหาภาพยพุทธจริต, บทนำ (9).

¹¹³ Nariman, *Literary history of Sanskrit Buddhism*, 29.

¹¹⁴ Johnston, *The Buddhacarita or Acts of the Buddha, Part 2*, XVII.

¹¹⁵ Kane P.V., *History of Sanskrit Poetics*, 4th ed. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1971), 339.

พระอัสวโฆษได้รับการศึกษาอย่างดีจากพระปารศวะ (Pārśva)¹¹⁶ หรือศิษย์ของพระปารศวะเองชื่อ ปุณยยัสส์ (Punyayasās) เป็นอาจารย์ในศิลปะศาสตร์สาขาต่าง ๆ ที่แพร่หลายอยู่ในสมัยนั้น โดยเฉพาะคัมภีร์ศาสตร์ทั้งหลายที่บุคคลวรรณะพราหมณ์จำเป็นจะต้องศึกษา ท่านยังได้ศึกษาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจนตรึงในคุณค่าของพระพุทธศาสนา จึงได้ปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะ ปฏิบัติตนเป็นสาวกที่ยอมอุทิศชีวิตแด่พระพุทธศาสนา¹¹⁷ ด้วยการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ เช่น ประพันธ์วรรณกรรมพระพุทธศาสนาออกมาเป็นจำนวนมากทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง และออกท่องเที่ยวจาริกไปตามสถานที่แทบทุกหนทุกแห่งในประเทศอินเดียพร้อมด้วยสานุศิษย์จำนวนมาก เพื่อเทศนาธรรมะอบรมราชาฎร ชื่อเสียงของพระอัสวโฆษเป็นที่รู้จักกันดีในวงการพระพุทธศาสนาทั่วโลก และท่านเป็นหนึ่งในผู้ก่อตั้งนิกายมหายาน¹¹⁸

ตามบัญชีจีนที่กล่าวถึงพระสังฆราชในอินเดีย พระอัสวโฆษมีชื่อปรากฏหลังพระปารศวะและพระปุณยยัสส์เสมอ แต่มาก่อนพระนาคารชุน (Nāgārjun) และพระอารยเทวะ (Āryadeva)¹¹⁹ หลวงจิ้นอั้ง (I-Tsing) ภิกษุชาวจีนได้กล่าวสรรเสริญพระอัสวโฆษไว้ขณะเมื่อได้จาริกไปในอินเดียช่วงประมาณ ค.ศ. 671-695¹²⁰ ว่าเป็นผู้ได้ส่งเสริมให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมากจึงทำให้ได้รับความเคารพเหนือเทพและมนุษย์ และท่านยังได้กล่าวความตอนหนึ่งอีกว่า

“พระอัสวโฆษเป็นอัครธรรมทูตของพระพุทธศาสนา บทจรณาของท่านใช้ศึกษากันอยู่ทั่วไปตามวัดวาอาราม โดยเฉพาะคัมภีร์มหากาพย์พุทธจริตของท่าน ได้แพร่หลายไปทั่วชมพูทวีปตลอดจนอาณาเขตติดต่อใกล้เคียง มีดินแดนในภาคสมุทรตอนใต้ เป็นอาทิ และท่านยังได้กล่าวอีกว่านักปราชญ์ชั้นเยี่ยม เช่น พระนาคารชุน, พระอารยเทวะ และพระอัสวโฆษ นาน ๆ จึงจะมาปรากฏในโลกสักครั้ง¹²¹

ท่านเป็นหนึ่งในบรรดาภิกษุนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาชาวอินเดียผู้ยิ่งใหญ่ 4 ท่านคือ พระอัสวโฆษ พระอารยเทวะ พระนาคารชุน และพระกุมารลัทธะ ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็น “ดวงตะวัน 4 ดวงที่ให้แสงสว่างแก่ชาวโลก”¹²²

พระอัสวโฆษจึงเป็นมหาภิกษุสำคัญคนหนึ่ง กวีอินเดียรุ่นหลังพระอัสวโฆษหลายคนได้รับอิทธิพลในด้านแนวการประพันธ์จากพระอัสวโฆษ เช่น มาตฤเจฏาะ (Mātrceta), สุระ (Sūra), ภาสะ (Bhāsa), อัสวารัตตะ (Īśvaradatta), กาลิทาส (Kālidāsa) และพาณะ (Bāṇa) เป็นต้น¹²³

¹¹⁶ Khosla Sarala, *Aśvaghōṣa and his times* (New Delhi: Intellectual Publishing House, 1986), 3-4.

¹¹⁷ กรุณา กุศลาสัย and เรื่องอุไร จูตะเสน, *มหากาพย์พุทธจริตของมหากวีอัสวโฆษ* (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2492), ง.

¹¹⁸ เป็นไปได้ว่า สิ่งนี้ตั้งอยู่บนข้อเท็จจริงว่า ผู้ประพันธ์คัมภีร์มหายานศรัทธาปาหะ ได้ระบุชื่อตนเอง

¹¹⁹ Maurice, *A History of Indian Literature*, II, 257.

¹²⁰ Berriedale, *A History of Sanskrit Literature*, 55.

¹²¹ กรุณา กุศลาสัย and เรื่องอุไร จูตะเสน, *มหากาพย์พุทธจริตของมหากวีอัสวโฆษ*, จ.

¹²² Nariman, *Literary history of Sanskrit Buddhism*, 30.

¹²³ Warder, *Indian Kāvya Literature: Origins and Formation of the Classical Kāvya*, II,

2.4.2 คุณสมบัติของพระอศฺวโฆษ

ตามประเพณีจีน พระอศฺวโฆษ ถูกเปลี่ยนจากพราหมณ์เป็นพระพุทธศาสนาโดยพระอาจารย์ปารศวะ พระยวน ฉวาง (พระถังซำจั๋ง) เห็นด้วยกับประวัติของพระอศฺวโฆษ ได้เขียนว่า

“พระอศฺวโฆษ ถูกทำให้เปลี่ยนใจนับถือพระพุทธศาสนาโดยปารศวะ พระอศฺวโฆษผู้ซึ่งเป็นอาจารย์พราหมณ์มีความโดดเด่นที่ไม่มีใครต่อต้านได้ในประเทศอินเดียกลาง - อินเดีย แต่ได้พ่ายแพ้แก่พระปารศวะ ในการโต้วาทีสาธารณะ และตามข้อตกลง พระอศฺวโฆษต้องยอมเป็นศิษย์ของท่าน และออกบวชเป็นภิกษุ”¹²⁴

หลังจากได้เปลี่ยนมาเป็นศิษย์ของพระปารศวะจึงได้ศึกษาปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธศาสนาจนแตกฉาน และได้เผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้าในฐานะภิกษุผู้ถือธุดงค์ ซึ่งเป็นที่นิยมกันของปราชญ์ในสมัยนั้น และท่านมีบทบาท ดังนี้

1) บทบาทในฐานะศิลปิน

พระอศฺวโฆษนอกจากการเป็นกวีและนักเขียนบทละครแล้ว ตามประเพณีจีน ท่านยังเป็นนักดนตรีที่ยิ่งใหญ่ที่ใช้ในการเทศน์กับการร้องประสานเสียงด้วยการร้องเพลงเศร้าโศกที่มีผลต่อการสร้างศรัทธาและนำไปสู่เป้าหมายเพื่อให้ลืมความคิดของตนเอง ลักษณะความเป็นศิลปินจะใส่เนื้อหาแบบดราม่าชีวิตทางโลกที่มีความไม่เที่ยง ครั้งหนึ่ง ในเมืองปาตลีบุตร พระอศฺวโฆษได้เข้าร่วมการประชุมของศิลปินบางคนและตัวเองเล่นฉาบและกลองด้วยความกระตือรือร้น รวมถึงเล่นพิณและกีตาร์ การแต่งเพลงบทละครของท่านแสดงความบริสุทธิ์และสง่างาม ความงามและความโศกเศร้ากลมกลืนกันอย่างสมบูรณ์แบบ ความรู้ของพระอศฺวโฆษเกี่ยวกับสังคีตศาสตร์นี้เห็นได้ชัดในมหากาพย์พุทธจรีตและเสานทรนันทะ ความมีจิตใจอ่อนไหว สุนทรียศาสตร์อย่างเชี่ยวชาญส่งผลให้แสดงออกมาทางดนตรีที่ทำให้การสอนธรรมมีความกลมกลืนอย่างเหมาะสมทำให้ผู้ฟังดึงเข้าสู่ธรรมของคำสอนอย่างมีประสิทธิภาพ¹²⁵

2) บทบาทในฐานะพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา

บุคลิกและภาวะที่แท้จริงของพระอศฺวโฆษคือท่านอุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา และได้อุทิศชีวิตเพื่อเผยแผ่พระสัทธรรมในฐานะพระนักเทศน์ นักกวี ท่านใช้เทคนิคคือการสร้างอารมณ์ของโลกมีเสน่ห์ของกาพย์อลังการ ที่สามารถทำให้คำสอนของพระพุทธเจ้าได้รับความนิยมสูงสุดในศตวรรษที่ 1 ความเป็นจริง พระอศฺวโฆษท่านอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา วิธีการเผยแผ่พระสัทธรรมแก่ชาวโลกยอมใช้เครื่องมือทางโลก จนทำให้วิถีนักพรตดั้งเดิมแบบการมีชีวิตโดดเดี่ยว ถือพรต เพ่งฉาน ณ เขาหิมาลัยค่อย ๆ ถูกเสริมด้วยวิธีที่นิยมของแนวคิดปรัชญาเชิงภักติของมหายานเกิดขึ้น

¹²⁴ Khosla Sarala, *Aśvaghōṣa and his times*, 3-4.

¹²⁵ Bhattacharya, *Aśvaghōṣa: A critical study*, 12.

ปรัชญาเชิงภักติ คือการหลุดพ้นด้วยภักติ การหลุดพ้นในลักษณะที่ต้องใช้ปัญญาชั้นสูง อาจเป็นไปได้สำหรับทุกคน แต่ด้วยเหตุที่มหายานถือว่าทุกคนควรได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้หมด จึงได้เกิดการนำความศรัทธาหรือภักติขึ้นมาเป็นทางของความหลุดพ้น บุคคลผู้ต้องการหลุดพ้น เพียงเอ่ยพระนามพระพุทธเจ้า หรือพระโพธิสัตว์ผู้ทรงมหิทธานุภาพก็สามารถหลุดพ้นได้ พระโพธิสัตว์ย่อมมีส่วนในความคิด นี้ในฐานะเป็นอุดมคติ เป็นสื่อกลางของความคิดและในฐานะเป็นที่ตั้งเห็นความภักติ¹²⁶

แนวคิดเรื่องภักตินี้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้งอย่างน้อยที่สุดในรูปแบบของการสอนธรรมที่มีมานานแล้วก่อนพระอัสวโฆษ การเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปของพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในช่วงระหว่างหลังการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าและการเปลี่ยนแปลงของพระเจ้าอโศก แนวโน้มความไม่ลงรอยกันของแนวคิดเรื่องภักตินี้แฝงอยู่ในพระราชสำนักของรัชสมัยพระเจ้าอโศกและศิลปินที่ได้รับความนิยมในสมัยหลัง และได้รับการสนับสนุนจากนักปรัชญาชาวพุทธ ภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ราชวงศ์กุษาณะ ในช่วงเปลี่ยนผ่านนี้ พระพุทธเจ้าได้รับการยกย่องให้เป็นพระเจ้าและผู้ไถ่โลก การเข้าถึงพุทธภาวะเปิดโอกาสให้ทุกคน¹²⁷

บั้นปลายชีวิตของพระอัสวโฆษ กล่าวกันว่ามีชีวิตอยู่ถึง 80 ปี ซึ่งได้จากคัมภีร์อารยมัณฑุสครีมูลกัลปะ (Ārya-Mañjuśrī-mūla-kalpa) 53 / 940 แต่ไม่มีหลักฐานปรากฏบ่งว่าท่านมรณภาพที่ใด เมื่อใด ชีวิตของนักพรตตามธรรมเนียมนิยมในสมัยโบราณมักไม่ปรากฏ¹²⁸ ซึ่งแสดงให้เห็นการเข้าถึงภาวะสูงสุดคือการบรรลุสิ่งจริงแท้สูงสุด

งานนิพนธ์ของท่านทำให้เรื่องราวของพระพุทธเจ้า และหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแพร่กระจายไปทั่วทุกถิ่นโดยเฉพาะงานมหากาพย์พุทธจรีตที่ทำให้พุทธประวัติเป็นที่ทราบกันอย่างแพร่หลายและได้รับความนิยมกระทั่งปัจจุบันเป็นระยะเวลามากกว่าสองพันปี

2.5 ผลงานประพันธ์ของพระอัสวโฆษ

ผลงานการประพันธ์ของพระอัสวโฆษที่เหลือปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่ไม่ครบบริบูรณ์ทั้งเรื่อง บางเรื่องมีความครบทุกตอนแต่ต้นจนจบ บางเรื่องมีเพียงไม่กี่ตอน ขาดหายไปกว่าครึ่งก็มี ทั้งนี้เพราะผลงานการประพันธ์ส่วนใหญ่ได้สูญหายไปในระยะที่พระพุทธศาสนาเสื่อมจากอินเดีย ราวคริสต์ศตวรรษที่ 10-11¹²⁹ ผู้นับถือพระพุทธศาสนาที่หลบภัยไปประเทศใกล้เคียง เช่น เนปาล ทิเบต จีน เป็นต้น ก็ได้นำคัมภีร์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอันรวมถึงผลงานการประพันธ์ของ

¹²⁶ ประพจน์ อัสววิรุฬหาร, โพธิสัตว์จรรยา: มรรคาเพื่อมหาชน (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), 18-20.

¹²⁷ Bhattacharya, *Aśvaghōṣa: A critical study*, 13.

¹²⁸ Bhattacharya, *Aśvaghōṣa: A critical study*, 14.

¹²⁹ กรุณา กุศลาลัย and เรื่องอุไร จุฑะเสน, มหากาพย์พุทธจรีตของมหากวีอัสวโฆษ, ก.

พระอศิวโฆษาไปด้วย ผลงานที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้มีทั้งมหากาพย์, บทละคร และบทสรรเสริญ พระพุทธเจ้า¹³⁰ ดังนี้

2.5.1 ประเภทกาพย์

มหากาพย์ถือเป็นวรรณกรรมชั้นสูงและได้รับการยอมรับยกย่องว่าเป็นการประพันธ์ที่ครบ สมบูรณ์ทุกสททางวรรณคดีและมีอสังการหลากหลายชนิด คำว่า มหากาพย์ หมายถึงบทประพันธ์ที่มี เกียรติและเป็นที่น่ายกย่อง ขอบเขตของมหากาพย์ควรอยู่ในระดับปานกลาง ไม่ควรใหญ่หรือเล็ก เกินไป จำนวนสรรคขึ้นต่ำควรเป็น 8 สรรค และสูงสุดควรเป็น 50 สรรค สำหรับพุทธจรีต ประกอบด้วย 28 สรรค และเสานทรนันทะประกอบด้วย 18 สรรค ความยาวของสรรคอยู่ในระดับ ปานกลาง การวางแผนการประพันธ์มหากาพย์แต่ละตอนนั้นได้รับการถักทออย่างดี นอกจากนี้ ยังมี คำแนะนำเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่กำลังจะเกิดขึ้นในตอนท้ายของแต่ละสรรคในมหากาพย์นี้ด้วย จนทำให้ งานของพระอศิวโฆษาถือเป็นงานระดับคลาสสิกและเป็นต้นแบบให้นักวีในยุคหลังดำเนินรอยตาม มี มหากาพย์ 2 เรื่อง คือ

1) **พุทธจรีต (Buddha-carita)** มหากาพย์เรื่องนี้ เป็นผลงานประพันธ์ชิ้นเอกของ พระอศิวโฆษา ทำให้ท่านมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในฐานะมหากวีคนหนึ่งของอินเดีย

กวีนิพนธ์ภาษาสันสกฤตเรื่องนี้เป็นแบบมหากาพย์ ท่านประพันธ์ขึ้นมีเนื้อหาบรรยาย ชีวิตประวัติของพระพุทธเจ้าที่อาจเรียกว่าเป็น “พุทธประวัติฉบับภาษาสันสกฤต” เนื้อหาคัมภีร์แบ่ง ออกเป็น 28 บท บรรจุโคลกไว้ทั้งสิ้นจำนวน 2,109 โคลก¹³¹ นับว่าเป็นผลงานที่มีชื่อเสียงที่สุดของ พระอศิวโฆษา ผู้ประพันธ์ขึ้นอย่างระมัดระวังแต่ก็ไพเราะลึกซึ้งจับใจผู้อ่าน ปัจจุบันนี้ ต้นฉบับของกวี นิพนธ์ พุทธจรีตที่เป็นภาษาสันสกฤตขาดตกหล่นไปมาก เหลืออยู่เพียง 17 ปริจเฉท 1,010 โคลก เท่านั้น ที่เห็นเหลืออยู่ครบ 28 ปริจเฉทเฉพาะฉบับที่แปลเป็นภาษาจีน และฉบับแปลเป็นภาษาทิเบต เท่านั้น โดยท่านอมฤตานันทะ (Amrītananda) ราวคริสต์ศตวรรษที่ 19¹³²

กวีนิพนธ์เรื่องพุทธจรีตนี้ เป็นผลงานทางศาสนาที่ได้รับความนิยมยกย่องจากชาวพุทธ ทั่วไป ทั้งฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายาน มีอยู่สมัยหนึ่งที่ชาวพุทธได้นำเอากวีนิพนธ์เรื่องพุทธจรีตของ พระอศิวโฆษานี้มาเป็นบทสวดดีพระรัตนตรัยในวัดต่าง ๆ ทั้งในประเทศอินเดียและประเทศอื่น ๆ กวี นิพนธ์เรื่องนี้นับได้ว่าเป็นกวีสร้างชื่อเสียงและเกียรติคุณให้แก่พระอศิวโฆษาเป็นอย่างมาก มีนักปราชญ์ ทางวรรณคดีสันสกฤตหลายท่านถึงกับยกย่องพระอศิวโฆษาว่าเป็น “รัตนกวี” ชั้นเยี่ยมของอินเดียท่าน หนึ่งเสมอกับท่านฤชีวาละมิกผู้แต่งคัมภีร์มหากาพย์รามายณะ เสมอเหมือนกับท่านกาลิทาสผู้แต่งกวี นิพนธ์เรื่อง “เมฆทุต” และ “รฆุวังศะ”

ภิกษุชาวจีนได้กล่าวสรรเสริญคัมภีร์พุทธจรีตไว้ว่า ตรงนี้ พวกเรามีมหากาพย์ของ พระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรกจริง ๆ ซึ่งประพันธ์โดยกวีที่แท้จริง เป็นกวีผู้มีหัวใจเต็มเปี่ยมไปด้วยความรัก อย่างมากและเต็มเปี่ยมไปด้วยความเคารพในภาพอันสูงส่งของพระพุทธเจ้า และได้ชุ่มซำไปด้วยความ

¹³⁰ Berriedale, *A History of Sanskrit Literature*, 55-59., Warder, *Indian Kāvya Literature: Origins and Formation of the Classical Kāvya*, II, 146-50.

¹³¹ จำนวนโคลกนี้นับจากหนังสือ *Āsvaghōṣa's Buddhacarita or Act of the Buddha* ของ E.H. Johnston, อ้างใน สำเนียง เลื่อมใส, *มหากาพย์พุทธจรีต*, บทนำ (11).

¹³² Maurice, *A History of Indian Literature*, II, 259.

ความจริงเกี่ยวกับพระธรรมของพระพุทธเจ้า สามารถที่จะเสนอชีวประวัติและคำสอนของพระศาสดา ด้วยภาษาที่สูงส่งและมีศิลปะ¹³³ แต่ไม่ใช่ด้วยภาษาที่ไม่ธรรมดา ภาษาสันสกฤตของท่านคือพระอศฺวโฆษไม่มีผิดเลย ถึงแม้ว่าภาษาของท่านไม่ทำตามกฎทางไวยากรณ์อย่างเคร่งครัดของปาณินิ¹³⁴

ในกวีนิพนธ์เรื่องนี้ นอกจากกล่าวถึงชีวประวัติของพระพุทธเจ้าและเรื่องที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เริ่มตั้งแต่การจุติจากสวรรค์มาถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางเจ้าสิริมหามายา พระมารดาประสูติ ตรัสรู้ ทรงแสดงธรรมโปรดสัตว์ เสด็จดับขันธปรินิพพาน จนจบลงด้วยกษัตริย์ชาวพุทธจากเมืองต่าง ๆ ยกทัพมาเพื่อขอแบ่งพระบรมสารีธาตุ ประวัติการทำสังคายนาครั้งที่ 1 และรัชสมัยการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว ยังให้ความรู้ที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับนิยายโบราณที่เล่าสืบ ๆ มาตามประเพณีนิยมของอินเดีย และระบบปรัชญาอินเดียสำนักสางขยะ (Sāṅkhya) ซึ่งมีอยู่ก่อนพระพุทธศาสนา ด้วยสำนวนภาษาสันสกฤตที่เยี่ยม ถึงแม้สำนวนภาษาของท่านจะไม่ทำตามกฎทางไวยากรณ์ของท่านปาณินิทั้งหมด แต่ก็ไม่มีผิดอะไรเลย

2) **เสานทรนันทะ** (Saundarananda) เป็นคัมภีร์มหากาพย์เกี่ยวกับเรื่องของพระอนุชาร่วมพระบิดาของพระพุทธเจ้าพระนามว่า นันทะ (Nanda) ซึ่งได้จำจากพระนางสุนทรีย (Sundarī) ผู้เป็นชายา มีความมั่งคั่งมาก ออกไปครองเพศเป็นนักบวชอยู่ใกล้ชิดพระพุทธเจ้า ต่อมาเมื่อได้สดับพระธรรมคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา ก็ได้พยายามลี้มพระนางสุนทรีย และได้บรรลุพระอรหันต์ในที่สุด¹³⁵

กวีนิพนธ์สันสกฤตเรื่องนี้เป็นงานประเภทมหากาพย์ ซึ่งเป็นเรื่องที่สองของการเป็นนักกวีของพระอศฺวโฆษ เนื้อหาของบทกวีว่าด้วยเรื่องพุทธประวัติที่พระอศฺวโฆษยังมีได้พรรณนาไว้ในกวีนิพนธ์เรื่องพุทธจริตของท่าน และเรื่องเล่าที่เป็นตำนานของพราหมณ์ประกอบด้วย

มหากาพย์เสานทรนันทะแบ่งออกเป็น 18 สรรค¹³⁶ มีโคลกทั้งสิ้นจำนวน 1,066 โคลก ซึ่ง E.H. Johnston ผู้ชำระและจัดพิมพ์หนังสือ The Saundarananda of Āśvaghōṣa เมื่อปี ค.ศ. 1928 ได้ตรวจสอบจากฉบับโบราณขนาดยาวจำนวน 35 ฝูก เขียนด้วยลายมือ ส่วนอีกฉบับหนึ่งเป็นฉบับคัดลอกด้วยลายมือบนแผ่นกระดาษจำนวน 73 แผ่น ซึ่งก่อนหน้านี้นี้ยังไม่มีผู้ใดแปลมหากาพย์เสานทรนันทะเป็นภาษายุโรปตลอดทั้งเรื่อง ดังนั้น การแปลเป็นภาษาอังกฤษของ E.H. Johnston จึงนับว่าเป็นการแปลสู่ภาษายุโรปที่สมบูรณ์แบบทั้งเรื่องเป็นครั้งแรก¹³⁷ และต้นฉบับตัวเขียน 2 ฉบับ ได้ค้นพบที่ประเทศเนปาล ปัจจุบันนี้เก็บรักษาเป็นอย่างดีในห้องสมุดของมหาราชแห่งรัฐเนปาล¹³⁸

สำหรับมหากาพย์เสานทรนันทะปรากฏฉบับที่แปลเป็นภาษาต่าง ๆ ประกอบด้วยฉบับที่แปลเป็นภาษาอังกฤษ โดย อี.เอช. จอห์นสตัน (E.H. Johnston ท่านกล่าวว่า ก่อนหน้านี้นี้ยังไม่มีใครแปลเป็นภาษายุโรปตลอดทั้งเรื่อง มีเพียง 2 สรรค แรกเท่านั้นที่ บัสตง (Baston) แปลเป็นภาษา

¹³³ Nariman, *Literary history of Sanskrit Buddhism*, 31.

¹³⁴ Maurice, *A History of Indian Literature*, II, 260.

¹³⁵ Berriedale, *A History of Sanskrit Literature*, 57.

¹³⁶ Warder, *Indian Kāvya Literature: Origins and Formation of the Classical Kāvya*, II, 147.

¹³⁷ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, (7).

¹³⁸ กรุณา กุศลาลัย and เรื่องอุไร จุฑะเสน, มหากาพย์พุทธจริตของมหากวีอศฺวโฆษ, ข.

ฝรั่งเศส และตีพิมพ์ใน Journal Asiatique หน้า 78-100 เมื่อปี ค.ศ. 1912 ต่อมา ดร. บี.ซี. ลอร์ (Dr. B.C. Law) ได้แปลมหากาพย์เสานทรนันทะทั้งเรื่องเป็นภาษาเบงกลี (Bengli) และจัดพิมพ์โดย Gurudas Chattarji and Sons, Calcutta เมื่อปี ค.ศ. 1922 ดังนั้น มหากาพย์เสานทรนันทะ ฉบับที่ อี.เอช. จอห์นสตัน (E.H. Johnston) แปลเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อปี ค.ศ. 1931 เป็นฉบับแรกที่แปลเป็นภาษายุโรปที่สมบูรณ์ที่สุด ต่อมา เมื่อปี ค.ศ. 1994 มีฉบับที่แปลเป็นภาษาฮินดี โดย สุรยনারายณ เจาธรี (Suiyanarayana Caudhari) และจัดพิมพ์โดย Motilal Banarsidass, Delhi และเมื่อปี พ.ศ. 2543 มีฉบับที่แปลเป็นภาษาไทย โดย ดร. สำเนียง เลื่อมใส ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร¹³⁹

ในกวีนิพนธ์เรื่องนี้ พระอศิวโฆษได้ประพันธ์บรรยายเนื้อหาสาระของบทกวีว่าด้วยเรื่องพระพุทธรูปเจ้าเสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ และทรงให้นันทกุมารพระอนุชาต่างพระมารดาของพระองค์บวช ขณะที่ยังแต่งงานแล้วเสร็จยังไม่ทันได้ส่งตัวเข้าหอร่วมกับแสดงทัศนคติของผู้แต่งเรื่องทาง (path) ที่นำไปสู่การรู้แจ้งธรรม (enlightenment) แม้จะไม่เต็มใจจะบวชนัก แต่จำต้องบวชด้วยเกรงใจพระเชษฐา เมื่อบวชแล้วก็ยังมีใจคิดถึงแต่พระนางสุนทรียผู้เป็นพระชายาสาวแสนสวยที่ยังไม่ทันส่งตัวเข้าหอร่วมกันเป็นอันทำอะไร ในที่สุดพระพุทธรูปเจ้าต้องจับพระหัตถ์พระนันทะเหาะขึ้นไปบนสวรรค์ ระหว่างทางได้พบนางสิงขรปุระรังอัปลักษณ์ดาบอดข้างหนึ่งที่ถูกเขาหิมาลัย พระพุทธรูปเจ้าตรัสถามพระนันทะว่าพระนางสุนทรียสวยกว่าสิงขรไหม ก็ได้รับคำตอบว่าสวยกว่า ต่อมาพระนันทะได้เห็นนางอัปสรมากมาย พระนันทะได้เห็นความแตกต่างของความสวยคิดว่านางสิงขรและพระนางสุนทรียไม่ได้ครึ่งความงามของเหล่านางอัปสรนี้เลย ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา พระนันทะมีความปรารถนาอยากได้นางอัปสรจึงอุทิศเวลาทั้งหมดในการบำเพ็ญเพียรแบบสมณะเพื่อไปสวรรค์ ครั้นต่อมา พระอานนท์ได้สอนพระนันทะว่า แม้ความสุขความเพลิดเพลินในสวรรค์ก็ว่างเปล่าและไม่มีคุณค่า ในที่สุด พระนันทะก็มีความเข้าใจและเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าเพื่อกราบทูลให้ทรงทราบว่าท่านไม่มีความต้องการนางอัปสรแล้ว พระพุทธรูปเจ้าทรงพอพระทัยแล้วทรงสอนพระนันทะในหลายสรรคหะถึงคำสอนของพระองค์ ต่อมาไม่นานนัก ท่านก็เดินเข้าไปในป่า เพื่อปฏิบัติกรรมฐาน 4 ประการ แล้วก็บรรลุเป็นพระอรหันต์และเมื่อบรรลุธรรมแล้ว พระนันทะได้ไปขอบุญพระพุทธรูปเจ้า แต่พระพุทธรูปเจ้าทรงเชื่อใจว่า เนื่องจากตอนนี้พระนันทะได้บรรลุเป้าหมายของตัวเองแล้ว แต่ก็ต้องสอนคำสอนที่ดีต่อคนอื่นด้วยความกรุณาและเพื่อที่จะนำพวกเขาไปสู่ความหลุดพ้นด้วย¹⁴⁰ ในตอนท้าย พระนันทะเองที่เป็นพระอรหันต์แล้วท่านยังเป็นนักสอนที่เป็นสาวกชั้นเลิศอีกด้วย อาจกล่าวได้ว่าเรื่องนี้ด้วยว่า พระอศิวโฆษได้ชื่อว่าเป็นผู้พัฒนาสำนวนการประพันธ์บทกวีนิพนธ์ภาษาสันสกฤตประเภทกาพย์ขึ้นในอินเดียจนได้ชื่อว่าเป็น “บิดาแห่งบทละคร” (The father of drama) ท่านเป็นอาจารย์ที่ใคร ๆ ไม่อาจโต้แย้งในความสามารถ ด้านบทละครได้

ขอนำเนื้อเรื่องของ “เสานทรนันทะ” ฉบับแปลซึ่งถ่ายทอด โดย ดร.สำเนียง เลื่อมใส
 สรรคที่ 1 กบิลวาสุตวรรณ การพรรณนาเมืองกบิลวาสุต
 ตัวอย่าง โคลกที่ 3
 พระมุนีนันได้รีดน้ำนมจากแม่โคเพื่อใช้เป็นเครื่องสังเวชบูชาของตน

¹³⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, (7-8).

¹⁴⁰ Nariman, *Literary history of Sanskrit Buddhism*, 35.

เหมือนกับพระเจ้าแผ่นดินทรงเก็บเอาผลประโยชน์จากแผ่นดิน เพื่อ
ประโยชน์สำหรับพระองค์ และได้คัดเลือกคำพูดในหมู่ศิษย์ทั้งหลาย
ผู้มีตบะสูง เหมือนกับพระมุนีนามว่าวสิษฐะ รีดน้ำนมจากแม่โค¹⁴¹

สรรคที่ 2 ราชวรรณ การพรรณนาถึงพระราชา

ตัวอย่าง โคลกที่ 5

พระองค์ เมื่อถูกศัตรูทั้งหลายร้องทำทนายอยู่ในสนามรบก็ไม่เคยหลบ
หน้าหน้าเพราะพระองค์ทรงมีพระเดชานุภาพ และเมื่อมิตรสหาย
ทั้งหลายมาขอพึ่งพาอาศัยก็ไม่เคยเมินหน้าหนีเช่นกันเพราะพระองค์
ทรงมีความต้องการที่จะพระราชทานความช่วยเหลือ¹⁴²

สรรคที่ 3 ตถาคตวรรณ การพรรณนาถึงพระตถาคต

ตัวอย่าง โคลกที่ 15

หลังจากทรงแนะนำสั่งสอนคนจำนวนมากในเมืองกาสิ เมืองคยา
และเมืองราชคฤห์แล้ว ในครั้งนั้น พระองค์ผู้ทรงประกอบด้วย
พระมหากรุณาธิคุณอย่างยิ่งจึงได้เสด็จไปสู่เมืองของพระราชาบิดา
ด้วยพระประสงค์ที่จะแสดงธรรมโปรด¹⁴³

สรรคที่ 4 ภารยายาจิตก การขออนุญาตภรรยา

ตัวอย่าง โคลกที่ 31

ราชกุมารนันทะ ครั้นได้สดับเรื่องการเสด็จเข้าไปยังพระตำหนักและ
การเสด็จกลับออกไปของพระมหาฤๅษีโดยไม่มีการต้อนรับ(พระองค์)
ผู้ทรงตกแต่งด้วยเครื่องประดับ เสื้อผ้าและมาลัยดอกไม้อันสวยงาม
จึงตัวสั่นหวั่นไหว เหมือนกับต้นกล้วยสุกสั่นไหวเพราะแรงลม¹⁴⁴

สรรคที่ 5 นนทปรวราชน การผนวชของราชกุมารนันทะ

ตัวอย่าง โคลกที่ 40

เมื่อเธอผู้กำลังดำเนินอยู่ในที่กัณดารคือวิภูสงสาร ถูกช่วยเหลือ
ขึ้นสู่หนทางที่ปลอดภัย ทำไมเธอจึงไม่มีความต้องการที่จะก้าวขึ้น
ไปสู่หนทางที่ปลอดภัยนั้นเล่า เหมือนกับสารถีที่พลัดหลงทาง เมื่อ
ได้รับการช่วยเหลือขึ้นสู่หนทางแล้ว ยังไม่อยากจะขึ้นไปสู่หนทาง
นั้นอีก¹⁴⁵

สรรคที่ 6 ภารยาวีลาป การรำพันของภรรยา

ตัวอย่าง โคลกที่ 39

พระนางทรงเป็นภรรยาของราชาฤๅษี ครั้นเมื่อพระสวามีได้ถึง

¹⁴¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 1.

¹⁴² สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 15.

¹⁴³ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 33.

¹⁴⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 45.

¹⁴⁵ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 57.

พระธรรมเป็นที่ฟังแล้ว ความเศร้าโศกไม่สมควรแก่พระนางเลย
 เพราะว่าปาเป็นทีบ่าเพ็ญตบะทั้งหลาย เป็นสมบัติที่พึงหวัง และ
 เป็นสมบัติที่ได้ยึดถือสืบต่อกันมาในราชวงศ์อิกษวากุ¹⁴⁶

2.5.2 บทละคร

บทละครที่ประพันธ์โดยพระอศฺวโฆษที่ปรากฏจากหลักฐานมีจำนวน 3 เรื่องที่จะกล่าว
 ต่อไปนี้ เฉพาะเรื่องที่ 2 เท่านั้น ที่นักปราชญ์หลายท่านเห็นพ้องว่าเป็นผลงานของพระอศฺวโฆษ ส่วน
 อีกหนึ่งเรื่องยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่

1) **วัชรสูจิ** (Vajrasūcī) หรือ “เข็มเพชร” เป็นบทละครที่ถือว่า พระอศฺวโฆษได้
 ประพันธ์ขึ้นวิพากษ์ วิจารณ์การถือขึ้นวรรณะในสังคมอินเดียสมัยโบราณ โดยเฉพาะวรรณะพราหมณ์
 คือวัชรสูจินี้เป็นผลงานด้านไหวพริบซึ่งหนึ่งที่พระอศฺวโฆษประพันธ์ขึ้นว่าด้วยศิลปะของการพูดโต้แย้ง
 หรือโต้ตอบ (Polemics) ข้ออ้างต่าง ๆ ของพราหมณ์¹⁴⁷ จะพบว่าพระอศฺวโฆษมีความรู้เรื่อง
 วรรณกรรมพราหมณ์เป็นอย่างดี ท่านวิพากษ์เรื่องระบบวรรณะพราหมณ์ โดยวิศึกษาทัศนของ
 พราหมณ์และพิสูจน์ทัศนะจากคัมภีร์พราหมณ์เองว่า ข้ออ้างของพวกพราหมณ์เรื่องวรรณะ มีเหตุผล
 อ่อนอย่างไร โดยอ้างข้อความจากคัมภีร์พระเวท (Veda) คัมภีร์มหาภารต มหาภารต
 (Mahābhārata) และคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ (law-book of Manu) มาสนับสนุน¹⁴⁸ เข้าทำนองนาม
 ยกเอาหนามบ่ง

แต่ในฉบับของจีน ผู้แปลเห็นว่า เรื่องวัชรสูจินี้ผู้ประพันธ์คือ พระธรรมกิริติ
 (Dharmakīrti) ไม่ใช่พระอศฺวโฆษ และจอห์นสันก็ได้ตัดออกจากผลงานของพระอศฺวโฆษ¹⁴⁹ โดยมี
 ข้อโต้แย้งออกจะรุนแรง (serious) อยู่เกี่ยวกับว่าเรื่องวัชรสูจินี้เป็นผลงานการประพันธ์ขึ้นของพระ
 อศฺวโฆษหรือไม่ ซึ่ง B.H. Hadgson ได้ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1829 และ L. Wilkinson ได้ชำระต้นฉบับ
 เมื่อ ค.ศ. 1839 ที่แน่ ๆ ก็คือท่านหลวงจีนอี้จิง (I-tsing) และในทิเบตไม่นับเรื่องวัชรสูจินี้เข้าในบรรดา
 งานกวีที่เป็นผลงานพระอศฺวโฆษ นักแปลชาวจีนเห็นว่าลีลาการประพันธ์และแนวคิดที่แสดงออกใน
 เรื่องวัชรสูจิ ไม่เหมือนในงานกวีอื่น ๆ ของพระอศฺวโฆษ จึงพากันให้เครดิตการประพันธ์เรื่องนี้ว่าเป็น
 ของพระธรรมกิริติ¹⁵⁰ ถึงกระนั้นก็ตาม ยังมีนักปราชญ์มากมายที่ยังเห็นว่าวัชรสูจินี้เป็นผลงานการ
 ประพันธ์ของพระอศฺวโฆษแน่นอน วัชรสูจินี้ได้มีผู้แปลเป็นภาษาจีนระหว่างปี ค.ศ. 973 และ ค.ศ.
 981¹⁵¹

¹⁴⁶ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 69.

¹⁴⁷ Berriedale, *A History of Sanskrit Literature*, 56.

¹⁴⁸ Maurice, *A History of Indian Literature*, II, 265.

¹⁴⁹ Johnston, *The Buddhacarita or Acts of the Buddha*, Part 2, XXII.

¹⁵⁰ Bunyin Nanjio, บัญชีรายชื่อที่เป็นงานแปลคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาจีน ข้อ 1303 ฟา-ซาง
 ฉบับภาษาจีนเป็นงานแปลของธรรมกิริติ ที่เป็นคัมภีร์ภาษาสันสกฤต เนื่องจากว่าคัมภีร์เป็นงานด้านปรัชญาที่มี
 การระบอบอย่างผิด ๆ ว่าเป็นงานของพระอศฺวโฆษ (ดูรายละเอียด ในบทที่ว่าด้วยปรมาจารย์และนักกวี ของพระพุทฺธ-
 ศาสนาพุทธ)

¹⁵¹ Maurice, *A History of Indian Literature*, II, 266.

2) **คาริบุตร-ประภณ** (Śāriputra-prakāṣa) เป็นบทละคร 9 องก์ และจัดว่าเป็นบทละครภาษาสันสกฤตที่เก่าแก่ที่สุด แสดงให้เห็นว่าในฐานะที่เป็นนักประพันธ์บทละคร พระอศิวโฆษสมควรที่จะมาก่อนกาลิทาส เป็นเรื่องเกี่ยวกับการสนทนาระหว่างพระสาริบุตร (Śāriputra) กับเพื่อนของท่านคือพระโมคคัลลานะ (Maudgalyāyana) ที่ได้บวชเป็นบรรพชิตจนได้เป็นพระอัครสาวกของพระพุทธเจ้า ตอนท้ายของเรื่องมีบทละครขนาดสั้น 2 เรื่องรวมอยู่ด้วย บรรยายให้เห็นสภาพสังคมของอินเดียในสมัยนั้น โดยแทรกคติทางพระพุทธศาสนาไว้บ้างเล็กน้อย บทละครคาริบุตร-ประภณนี้ ปัจจุบันคงเหลืออยู่เพียงบางส่วนเท่านั้น¹⁵² และเรื่องราวอันเป็นประวัติของพระสาริบุตรกับพระโมคคัลลานะเป็นเรื่องราวที่ดงามเรื่องหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในมหาวรรคในพระไตรปิฎก¹⁵³

3) **ราชฎรปาละ** (Rāṣṭrapāla) ถือกันว่าเป็นบทละคร ผลงานการประพันธ์ของพระอศิวโฆษ ละครเรื่องนี้มีราชฎรปาละเป็นตัวเอกของเรื่อง เนื้อเรื่องเกี่ยวกับการสละทรัพย์สมบัติและครอบครัวเพื่อออกบวช ก่อนจากครอบครัวไป ราชฎรปาละได้แนะนำบิดาและครอบครัวให้มองเห็นความไม่เที่ยงของทรัพย์สมบัติและความสวยงามทั้งหลาย อันเปรียบเสมือนกับดักของนายพรานทำให้คนหลงติดอยู่เรื่อยไป¹⁵⁴

2.5.3 บทสรรเสริญพระพุทธเจ้า

บทสรรเสริญพระพุทธเจ้าเป็นผลงานการประพันธ์ 3 เรื่องนี้ ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ว่าเป็นผลงานการประพันธ์ของพระอศิวโฆษจริงหรือไม่ ประกอบด้วย

1) **มหาศรัโธตปาถ** (Mahāśraddhotapāda) เป็นคัมภีร์ที่มีชื่อเสียงของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในยุคต้น สันนิษฐานกันว่าเป็นผลงานของพระอศิวโฆษ¹⁵⁵ ในประวัติของหลวงจีนเหียนจั่งมีบันทึกไว้ว่า พระอศิวโฆษเป็นผู้ประพันธ์หนังสือเล่มนี้ เป็นคัมภีร์ที่รู้จักกันแพร่หลายมากในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ได้แก่ จีน เกาหลี ทิเบต และโดยเฉพาะประเทศญี่ปุ่นแพร่หลายมากที่สุด¹⁵⁶

ในคัมภีร์นี้กล่าวถึง ตถตา ขอนำข้อมูลจากคัมภีร์มหายานสูตราลังการ พระอสังคะเรียกสิ่งที่เป็นความจริงสูงสุดด้วยคำต่าง ๆ เช่น ตถตา (Tathatā) ธรรมธาตุ (Dharmadhātu) ตัตตะวะ (Tattva) พุทธวะ (Bhuddhiva) เป็นต้น คำทั้งหมดนี้ล้วนหมายถึง สิ่งสัมบูรณ์หรือความจริงสูงสุดที่เป็นแก่นแท้ของสรรพสิ่ง เป็นสถานะไม่มีทวิภาวะที่เป็นสัมพันธ์กันระหว่างผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้

สิ่งสัมบูรณ์เป็นความจริงที่ไม่มีรูปร่างปรากฏ เป็นสิ่งที่พรรณนาไม่ได้ แม้กระทั่งความคิดก็ไม่สามารถที่จะกำหนดลักษณะของสิ่งสัมบูรณ์นั้นได้ สิ่งสัมบูรณ์ไม่ใช่บุคคลแต่เป็นหลักการที่สำคัญ มีสถานะที่ไม่ใช่ทั้งบริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์ เป็นสิ่งเดียวกับพุทธภาวะ ไม่ใช่ทั้งสิ่งที่มีอยู่อย่าง

¹⁵² Warder, *Indian Kāvya Literature: Origins and Formation of the Classical Kāvya*, II, 147.

¹⁵³ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535), 4/60-63/51-55.

¹⁵⁴ Warder, *Indian Kāvya Literature: Origins and Formation of the Classical Kāvya*, II, 152.

¹⁵⁵ Berriedale, *A History of Sanskrit Literature*, 56.

¹⁵⁶ กรุณา กุศลาสัย and เรื่องอุไร จูตะเสน, *มหากาพย์พุทธจริตของมหากวีอศิวโฆษ*, ฉ.

เดียวหรือหลากหลาย เป็นเหมือนอากาศที่แผ่ไปทั่วทุกสิ่ง แต่ไม่ได้รับผลกระทบจากสิ่งใดแม้โดยแก่แท้แล้ว สิ่งสัมบูรณ์จะเป็นเช่นเดียวกับสรรพสิ่งต่าง ๆ แต่สรรพสิ่งนั้นก็ไม่สามารถกำหนดลักษณะของสิ่งสัมบูรณ์ได้ สิ่งสัมบูรณ์เป็นแน่แท้ที่บริสุทธิ์ของพุทธบุคคลทั้งหลาย การทำลายเครื่องปิดกั้นคือกิเลส และเครื่องปิดกั้นคือความรู้ นำไปสู่สิ่งสัมบูรณ์ที่บริสุทธิ์ เป็นสภาวะที่สรรพสิ่งมีสภาวะเป็นอย่างเดียวกัน ดังข้อความอาทิเช่น

สรเวชามวิศิษฎาปี ตถตา ศุทธิมาคตา,
ตถาคตตวั ตสมาจจ ตทศรภาชะ สรวเทหิณะ.

ตถตา แม้จะไม่แตกต่างจากสรรพสิ่ง แต่มันก็เป็นสิ่งบริสุทธิ์ได้
มันก็คือตถาคต เพราะฉะนั้น สัตว์ (สิ่งที่มีร่างกาย) ทั้งปวง
จึงมีเชื้อ (ธรรมชาติ) ของตถาคต (คือเป็นตถาคตครม) ¹⁵⁷

2) **คัมภีร์โกตตระคาถา** (Gandīstotragāthā) เป็นชุมนุมบทฉันท์สำหรับใช้สวดมีทั้งหมด 29 บท ส่วนใหญ่ประพันธ์เป็นสร้อยธรรมาคาถา (sragdharā) เชื่อกันว่า พระอศิวโฆษประพันธ์ขึ้นเพื่อสดุดีพระเกียรติคุณของพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย ¹⁵⁸ งานประพันธ์เรื่องนี้มีผู้รวบรวมให้สมบูรณ์จากฉบับภาษาจีน ซึ่งบาร์อน เอ. ฟอน สเตล-โฮลสไตน์ (Baron A. Von Stael-Holstein) เป็นผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษ ¹⁵⁹

3) **สูตราลังการะ** (Sūtrālaṅkāra) หรือ กัลปนามันตีติกา (Kalpanāmaṅditikā) หรือ กัลปนาลังกฤติกา (Kalpanālaṅkṛtikā) เป็นคัมภีร์ที่ถือว่าพระอศิวโฆษประพันธ์ขึ้นเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปัจจุบันนี้ต้นฉบับภาษาสันสกฤตมีเพียงบางส่วนเท่านั้น ต้นฉบับที่สมบูรณ์เป็นภาษาจีน ต่อมา ฮูเบอร์ (Huber) ได้แปลออกเป็นภาษาฝรั่งเศส ¹⁶⁰ ได้ค้นพบคัมภีร์ที่เขียนด้วยลายมือที่ตูฟาน (Turfan) ¹⁶¹ หลวงจิ้นอ้อจิง (I-Tsing) พระภิกษุชาวจีนก็ได้กล่าวสรรเสริญเรื่องนี้ไว้ในสมุดจารึกการท่องเที่ยวประเทศอินเดียของท่านในครั้งหลังศตวรรษที่ 7 ด้วย ¹⁶²

สูตราลังการะนี้ พระอศิวโฆษประพันธ์เล่าเรื่องชาดก (Jātaka) และอวตาร (Avadāna) ต่าง ๆ เกี่ยวกับผลของกรรมตามสนอง ต้นฉบับภาษาสันสกฤตของเรื่องนี้ได้สูญหายไปแล้ว ที่เหลืออยู่เป็นฉบับแปลภาษาจีนโดยท่านกุมารชีวะ ประมาณ ค.ศ. 405 แม้จะมีผู้เชื่อว่าสูตราลังการเป็นงานประพันธ์ของพระอศิวโฆษ แต่หลวงจิ้นเฮียนจ้วง (Hsüan-Tsang) และท่านมาลิส วินเทอร์นิทซ์ (Maurice winternitz) ก็แย้งว่า น่าจะเป็นผลงานของกุมารลาตะ (Kumāralāta) ท่านเป็นผู้ร่วมยุคสมัยรุ่นน้องของพระอศิวโฆษ และเรื่องในคัมภีร์นี้ส่วนมากนำมาจากพระไตรปิฎก ซึ่งมีเรื่องราวหลาย ๆ เรื่องเป็นเรื่องเก่าแก่ที่เราคุ้นเคย เช่น เรื่องทีรฆายุส (Dirghāyus) เจ้าชายผู้มีอายุยืน และเรื่อง

¹⁵⁷ พระมหาพุทธรัศมี ปราบนอก, "การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหายานสูตราลังการ" (ปริญาเอก มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 69-70.

¹⁵⁸ กรุณา กุศลาสัย and เรื่องอุไร จุฑะเสน, มหากาพย์พุทธจริตของมหากวีอศิวโฆษ, ฉ.

¹⁵⁹ Johnston, *The Buddhacarita or Acts of the Buddha, Part 2*, XXII.

¹⁶⁰ Berriedale, *A History of Sanskrit Literature*, 56.

¹⁶¹ Maurice, *A History of Indian Literature*, II, 267.

¹⁶² กรุณา กุศลาสัย and เรื่องอุไร จุฑะเสน, มหากาพย์พุทธจริตของมหากวีอศิวโฆษ, ฉ.

เจ้าชายแห่งเมืองสีปี (King Síbi) มีเรื่องหนึ่งที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คือเรื่องเกี่ยวกับการจะเกิดมาเป็นมนุษย์นั้นเป็นเรื่องยาก¹⁶³ มีข้อความว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุรุษพึงโยนแอกที่มีรูเดียวลงไปในมหาสมุทร ลมทางทิศตะวันตกพัดแอกนั้นไปทางทิศตะวันตก ลมทางทิศตะวันตกพัดแอกนั้นไปทางทิศตะวันออก ลมทางทิศเหนือพัดแอกนั้นไปทางทิศใต้ ลมทางทิศใต้พัดแอกนั้นไปทางทิศเหนือ ในมหาสมุทรนั้น มีเต้าตบอดอยู่ตัวหนึ่ง ผ่านไป 100 ปี มันจะโผล่ขึ้นมาครั้งหนึ่ง เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร คือ เต้าตบอดนั้น พึงสอดคอเข้าไปในแอกที่มีรูเดียวโน้นได้บ้างไหม” “ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า แต่ถ้าเวลาล่วงเลยไปนาน ๆ บางครั้งบางคราว มันก็จะสอดเข้าไปในแอกนั้นได้บ้าง พระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เต้าตบอดนั้นพึงสอดคอเข้าไปในแอกที่มีรูเดียวโน้นยังเร็วกว่า เรากล่าวว่าการที่คนพาลผู้ไปสู่วิบัติคราวเดียวจะพึงได้เป็นมนุษย์อีกยากกว่านั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะในวิบัตินั้น ไม่มีการประพฤดิธรรม ไม่มีการประพฤดิชอบ ไม่มีการทำกุศล ไม่มีการทำบุญ ในวิบัตินั้น มีแต่สัตว์ผู้เคี้ยวกินกันเอง เคี้ยวกินสัตว์ผู้มิกำลังน้อยกว่า¹⁶⁴

ตัวอย่างเรื่องที่ 57 นั้นเป็นเรื่องที่มีความงดงามที่สุดในบรรดาเรื่องที่รวบรวมไว้ คือ มีชายผู้หนึ่งมีความประสงค์จะบวช จึงเข้าไปวัด พระสารีบุตรสอบถามถึงคุณงามความดีที่เคยทำ ชายผู้นั้นไม่สามารถบอกได้เลยว่าตนเองได้ทำความดีแม้เพียงเล็กน้อยในอดีตชาติเป็นเวลาหลายกัปหลายกัลป์ ท่านจึงไม่ให้เขาบวช ชายคนนั้นจึงร้องไห้และออกไปจากวัด ต่อมาเขาได้พบพระพุทธเจ้าผู้มีพระทัยอันเปี่ยมไปด้วยพระมหากรุณาและทรงมีพระประสงค์จะให้เขาบวช ดุจมารดาผู้มีความรักในบุตร พระพุทธเจ้าทรงวางพระหัตถ์บนหัวของเขา แล้วตรัสถามว่า เธอร้องไห้เพราะเหตุอะไร เขาทูลว่า พระสารีบุตรปฏิเสศการขอบวชของข้าพระองค์ พระพุทธองค์จึงทรงปลอบด้วยพระสุระเสียงดุจฟ้า ร้องจากที่ไกลว่า สารีบุตรมิใช่สัตพัญญู แล้วทรงพาไปที่วัดทรงบอกในที่ประชุมสงฆ์ถึงกรรมดีที่สามารถทำให้เขาหลุดพ้นได้ว่า ในอดีต ชายผู้นี้ได้ท่องเที่ยวไปในป่าเขาเพื่อหาพิน ขณะนั้น มีเสือตัวหนึ่งกระโจนเข้าหาเขา เขาตกใจมากเลยเปล่งอุทานว่า “ข้าขอความนอบน้อมจงมีแต่พระพุทธเจ้า” ด้วยคำอุทานนี้ บุรุษนี้จึงมีสิทธิ์ที่จะหลุดพ้น แล้วพระพุทธเจ้าก็ทรงบวชให้ชายผู้นี้ด้วยพระองค์เองและไม่นานเขาก็ได้เป็นพระอรหันต์¹⁶⁵

ตามความเห็นของหลวงจีนเฮียนจ้วง (Hsüan-Tsang) ท่านกุมารลาตะได้ก่อตั้งนิกายเสาตรานติกะ (Sautrāntika school) ซึ่งมาจากเมืองตักกศิลา (Taxila) ในคัมภีร์นี้เอง อาจารย์หลายท่านของนิกายสรวาสตีวาทีนได้รับความนับถือและบูชาอย่างมาก และเรื่องที่เป็นชาดกทั้งหลายในคัมภีร์กัลปนามณฑิกาส่วนมากนำมาจากพระไตรปิฎกของนิกายนี้¹⁶⁶ ท่านานจันได้กล่าวถึงคัมภีร์หลายเล่มของกุมารลาตะว่าเป็นผลงานของพระอศ्वโฆษ และในทิเบต บทกวีหลายบทของมาตฤเจตะ (Mātrceta) ก็ถูกยกว่าเป็นผลงานของพระอศ्वโฆษเหมือนกัน เพราะนักประวัติศาสตร์ชาวทิเบตมีความเห็นว่า ตาระนาถะ (Tāranātha), มาตฤเจตะ (Mātrceta) เป็นเพียงอีกชื่อหนึ่งของพระอศ्व

¹⁶³ Maurice, *A History of Indian Literature*, II, 267-68.

¹⁶⁴ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500 14/252/20

¹⁶⁵ Maurice, *A History of Indian Literature*, II, XXII.

¹⁶⁶ Maurice, *A History of Indian Literature*, II, 268-69.

โฆษ¹⁶⁷ มาตฤเจตะนั้นเป็นนักกวีที่มีชื่อเสียงอย่างมาก เมื่อประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 7 ดังที่หลวงจีนอ้อจิงได้แสวงบุญที่อินเดีย ขณะนั้น มาตฤเจตะได้เป็นกวีที่มีชื่อเสียงแล้ว บทกวีที่ท่านประพันธ์สรรเสริญพระพุทธเจ้าถูกนำมาขับร้องกันทั่วอินเดีย ตำนานเหล่านี้หลวงจีนอ้อจิงได้พิสูจน์ให้เห็นโดยเล่าให้ฟังว่า ครั้งหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินผ่านป่าไป นกกาขณตัวหนึ่งได้ร้องอย่างไพเราะเสนาะหู เหมือนกับว่านกนั้นกำลังร้องเพลงสรรเสริญพระพุทธเจ้า ขณะนั้นเอง พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสกับพระสาวกว่า “นกตัวนี้ในอนาคตจะเกิดเป็นมาตฤเจตะ” บทสรรเสริญที่มีชื่อเสียงที่สุดของมาตฤเจตะคือ จตุระ-สตกะ สโตตระ (Catuh-Sataka Stotra บทสรรเสริญมี 400 โสลก) และศตปัญญาตติกะ สโตตระ (Śatapañcāstika-Stotra บทสรรเสริญ 150 โสลก) คัมภีร์ทั้ง 2 เล่มนั้น เป็นบทกวีที่เขียนด้วยโคลง ใช้ภาษาที่ง่าย และไม่มีการตกแต่งด้วยอঙ্การ แต่เป็นภาษาที่งดงาม¹⁶⁸

หลวงจีนอ้อจิงได้กล่าวอีกว่า คัมภีร์ทั้งดงามทั้ง 2 เล่มนี้มีความงดงามทัดเทียมกับดอกไม้สวรรค์ และมีหลักธรรมสูงส่งทัดเทียมกับยอดเขา ผลที่ตามมาคือในอินเดีย ทุกคนที่ประพันธ์บทสรรเสริญล้วนเลียนแบบมาตฤเจตะ จึงถือได้ว่าเป็นบิดาแห่งวรรณคดี (father of literature) แม้คนทั้งหลาย เช่น พระโฑธิสต์วอสังคะ (Asaṅga) และวสุพันธู (Vasubandhu) ก็ยกย่องชมเชยท่านผู้นี้เป็นอย่างยิ่ง ทั้งทั้งอินเดียทุกคนผู้ได้พบเป็นพระจะต้องเรียนบทสรรเสริญ 2 บทของมาตฤเจตะทันที เขาสามารถท่องศีล 5 และศีล 10 ได้ บทเรียนนี้เป็นที่ยอมรับทั้งนิกายมหายานและเถรวาท หลวงจีนอ้อจิงเองก็ไม่สามารถที่จะหาคำที่เพียงพอที่จะยกย่องค่าค่าของบทกวี 2 เล่มนี้ และได้เพิ่มเติมว่า บทกวีดังกล่าวมีคุณวิญญานมากและคนเลียนแบบก็มากเช่นกัน¹⁶⁹

สรุป พระอศฺวโฆษเป็นชาวเมืองสาเกต บางคัมภีร์กล่าวว่า ท่านมีชื่อว่าเรียกว่า ตาระนาละ และ มาตฤเจตะ มีชีวิตอยู่ช่วง 50 ปีก่อนคริสต์ศักราช ถึง คริสต์ศักราช 100 เป็นปราชญ์และยอดกวีที่ได้รับยกย่องว่าเป็นกวีที่มีหัวใจเต็มเปี่ยมด้วยเคารพความรักในพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง และมีความรู้แตกฉานในคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยสามารถที่จะเสนอชีวประวัติและคำสอนของพระศาสดาด้วยภาษาที่สูงส่งและมีศิลปะ สำนวนภาษาที่ท่านใช้ประพันธ์ผลงานต่าง ๆ นั้นไม่มีผิดเลย ถึงแม้จะไม่เป็นไปตามกฎทางไวยากรณ์อย่างเคร่งครัดของปาณินีกก็ตาม อันแสดงให้เห็นถึงภูมิความรู้ความสามารถด้านหลักภาษาคือไวยากรณ์สันสกฤตอย่างแตกฉาน ส่วนผลงานต่าง ๆ นั้น เป็นข้อสันนิษฐานของนักปราชญ์ชาวอินเดีย บางเรื่องยังเป็นที่ยกเถียงกันอยู่ โดยเฉพาะผลงานประพันธ์ 3 เรื่องเท่านั้นที่เป็นผลงานของท่านอย่างแน่นอน ส่วนที่เหลือนั้นยังไม่เป็นที่ยุติ แต่ถึงอย่างไร ผลงานการประพันธ์ของท่านเฉพาะมหากาพย์ 2 เรื่องคือ พุทธจริต และเสานทรนนทะ ก็แสดงถึงความเป็นปราชญ์ที่ทรงภูมิความรู้ด้านหลักไวยากรณ์ ฉันทลักษณ์และอঙ্การได้อย่างแน่นอน

¹⁶⁷ Maurice, *A History of Indian Literature*, II, 269-70.

¹⁶⁸ Maurice, *A History of Indian Literature*, II, 270-71.

¹⁶⁹ Maurice, *A History of Indian Literature*, II, 270-71.

บทที่ 3

กระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะตามหลักคัมภีร์ปาณินิ

3.1 บทนำ

ภาษาตระกูลอินโด-ยูโรเปียน (Indo-European) เป็นภาษาที่มีการแจกรูปอย่างเคร่งครัด ประโยคคำพูดในภาษาตระกูลนี้จะประกอบด้วยหน่วยคำที่เป็นอิสระเฉพาะคำ คือคำทุกคำในประโยคจะบ่งชี้ให้เห็นเนื้อหาของคำพูดที่สมบูรณ์ในตัวพร้อมกับบ่งชี้ให้เห็นว่า คำคำนั้นมีความสัมพันธ์กับคำอื่นในประโยคอย่างไร แม้ว่ากาลเวลาจะล่วงเลยมาอย่างยาวนาน ภาษาในตระกูลอินโด-ยูโรเปียนก็ยังได้รักษาลักษณะอันเป็นแก่นแท้เฉพาะตัวไว้เป็นจำนวนมาก ได้แก่ลักษณะดั้งเดิมด้านโครงสร้างเสียง โครงสร้างคำ ความสัมพันธ์ของคำในประโยค เป็นต้น¹⁷⁰ ภาษาสันสกฤตจัดอยู่ในภาษาตระกูลนี้ด้วย ภาษาสันสกฤตกำเนิดมาจากภาษาพระเวท ภาษาสันสกฤตมีคัมภีร์ไวยากรณ์ที่เก่าแก่และได้รับความนับถือมากที่สุดที่ตกทอดมาถึงยุคปัจจุบัน ได้แก่คัมภีร์ไวยากรณ์ปาณินิ ปาณินิเป็นนักเขียนไวยากรณ์สันสกฤตชาวอินเดียที่ได้รับความยอมรับนับถือจากนักไวยากรณ์เป็นอย่างมาก ได้รจนาคัมภีร์อักษุรยายีอยู่ในรูปของสูตร 3,997 สูตร¹⁷¹ เป็นการอธิบายกระบวนการสร้างคำในภาษาสันสกฤตอย่างละเอียดลึกซึ้ง

ในการอธิบายสูตรแต่ละสูตรนั้น จะมีชื่อเฉพาะหรือสัญลักษณ์ทางไวยากรณ์ คัมภีร์ไวยากรณ์มีการนำอักษรมาใช้แทนความหมายอยู่มาก สาเหตุเพราะสูตรที่ใช้ท่องจำนั้นมีจำนวนมาก จำเป็นต้องใช้สัญลักษณ์มากตามสูตร ทั้งนี้เพื่อย่อถ้อยคำให้สั้นกะทัดรัดขึ้น เนื่องจากสมัยก่อนนั้นผู้เรียนต้องเล่าเรียนแบบมุขปาฐะ คือแบบท่องจำอันเป็นการใช้ความสามารถทั้งร่างกายและสติปัญญาในการศึกษาเล่าเรียนเป็นอย่างมากถึงจะประสบความสำเร็จได้

คำ หรือ บท เป็นหน่วยของภาษาที่สื่อถึงความหมายซึ่งประกอบด้วยพยางค์หนึ่งพยางค์หรือมากกว่า ในแต่ละคำจะมีรากศัพท์ของคำที่แสดงถึงความหมายและที่มาของคำนั้น ๆ โดยการนำคำหลายคำมาประกอบกันจะทำให้เกิดวาทจซึ่งใช้สื่อความหมายให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นไป มีส่วนประกอบที่สำคัญคือ ธาตุ (Root) ปัจจัย (Suffixes) และวิภक्ति (Case/Mood)

กระบวนการสร้างคำ (Word Formation) เป็นวิธีการหรือขั้นตอนในการประกอบส่วนย่อย คือ ธาตุ (Root) ปัจจัย (Suffixes) วิภक्ति (Case/Mood) ทำให้เป็นบทต่าง ๆ มี นาม คุณนาม สมาส ตัทธิต กฤต เป็นต้น เป็นคำหลักที่ประกอบเป็นประโยคต่าง ๆ ด้วยการอ้างอิงสูตรจากคัมภีร์อักษุรยายีของปาณินิ ซึ่งเป็นวิธีการแบบโบราณที่มีมาเป็น 1,000 ปี บทที่นำมาประกอบเป็นประโยคทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองนั้น เมื่อแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ตามการประกอบวิภक्तिแล้วมี 2 กลุ่ม คือ บทนามกับบทกริยา

¹⁷⁰ Batakrishna Ghosh, *Linguistic Introduction to Sanskrit* (Calcutta: Arunima Printing Works, 1937), 1-5..

¹⁷¹ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 27., บางท่านว่า 4,000 สูตร อ้างใน วิสุทธ์ บุษยกุล, อักษุรวิสุทธ์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2542), 11.

สำหรับบทนาม โดยเฉพาะคำว่า “นาม” มีนิยามว่า คำที่น้อมนำความหมายเข้ามาหาหรือเข้าไปหาสิ่งที่เราพูดถึงซึ่งเรียกว่า ลิงคะ นามะ หรือปราติปทิกะ เป็นคำที่มีความหมายเหมือนกัน ดังมีข้อความว่า “ลิ่งค์ นามิ ปาฏิปทิกัง สทิสฺ ลิ่งค์ นาม และปาฏิปทิกะ มีความหมายเหมือนกัน”¹⁷² เป็นคำที่ใช้แทนกันได้ คำทั้งสามนี้หมายถึงศัพท์เดิมที่มีความหมาย แต่ไม่ใช่ธาตุ ปัจจัย และวิภक्ति ตามที่ท่านกล่าวไว้ว่า “อรถวธธาตฺรปรตฺยเย ประติปทิกม¹⁷³ (Arthavadadhaturapratyayah prātipadikam 1/2/45) แปลว่า “ศัพท์ที่มีความหมาย ซึ่งไม่ใช่ธาตุ ปัจจัย และศัพท์ลงท้ายด้วยปัจจัย ชื่อว่าปราติปทิกะ” หมายถึงศัพท์เดิมที่ยังไม่ได้ประกอบวิภक्ति เช่น เคาตม กปิล สรส เป็นต้น แบ่งเป็น 3 ลิ่งค์ คือ ปุงลิ่งค์ สตรีลิ่งค์ และนปุงสกลิ่งค์ มี 3 วจนะ คือ เอกวจนะ ทวิวจนะ และพหุวจนะ ซึ่งมีวิภक्तिที่เป็นส่วนประกอบสำคัญในการสร้างเป็นบทนาม ซึ่งตามปกติแล้ว การเรียนการสอนภาษาสันสกฤตนั้น มักเขียนด้วยอักษรเทวนาครี (Devanāgarī) ทั้งนี้ ก็เพื่อฝึกฝนให้ผู้เรียนคุ้นชินกับตัวอักษรของภาษานั้นเอง แต่ในงานวิจัยนี้ ขอเสนอเป็นอักษรไทยตามที่ตกลงไว้แล้วในเบื้องต้น

วิภक्तिเดิมของค่านามในภาษาสันสกฤต ตามคัมภีร์ปาณินิมิรูปวิภक्तिแบบดั้งเดิมตามสูตรที่ปรากฏว่า สเวชสมานุชฎาภยามภิสงภยา ภยสงสิภยามภยสงโสสามงโยสสุป (4-1-2)

วิภक्ति						
แบบดั้งเดิม มีอิต หรืออนุพันธ์			แบบปัจจุบัน ตัดอิต หรืออนุพันธ์			
เอกวจน	ทวิวจน	พหุวจน		เอกวจน	ทวิวจน	พหุวจน
สุ	เอา	ชส	ปรธมา	ส	เอา	อะ
สุ	เอา	ชส	สีโพธน	ส	เอา	อะ
อม	เอาภ	ศส	ทวิตียา	อม	เอา	อะ
ภ	ภยาม	ภิส	ตฤตียา	อา	ภยาม	ภิ
ง	ภยาม	ภยส	จตุรฎี	เอ	ภยาม	ภยะ
งสิ	ภยาม	ภยส	ปณจมี	อะ	ภยาม	ภยะ
งส	โอส	อาม	ชษฐี	อะ	โอะ	อาม
จ	โอส	สุป	สปตมี	อิ	โอะ	สุ

บรรดาวิภक्तिนามทั้งหมดนั้น เมื่อนำไปประกอบท้ายศัพท์แล้วยังมีแบ่งเป็นรูปแข็ง รูปกลาง และรูปอ่อนที่สุดซึ่งมีชื่อเรียกว่า (ก) ปันจ-สถาน (Pañca-Sthāna) หรือ สรวนามสถาน (Sarvanāma-sthāna) คือ สุ, เอา, ชส, อม เอา (ข) ปท-สถาน (Pada-Sthāna) คือ ภยาม, ภิส, ภยาม, ภยส, ภยาม, ภยส, สุป และ (ค) ภ-สถาน (Bha-Sthāna) คือ ศส, ภ, ง, งสิ, งส, โอส, อาม, จ, โอส

¹⁷² พระมหาคุณารักษ์ อภิวิฑฒโน และคณะ, คัมภีร์ปทรูปลิทธิแปลและอธิบาย (ไวยากรณ์บาลี) เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อุษาการพิมพ์, 2536), 103.

¹⁷³ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 37.

วิภक्ति	ปัจ-สถาน			ปท-สถาน			ภ-สถาน		
	เอกวจน	ทวิวจน	พหุวจน	เอกวจน	ทวิวจน	พหุวจน	เอกวจน	ทวิวจน	พหุวจน
ปรธมา	สุ	เอา	ชสุ						
ทวิตียา	อม	เอาภ							ศสุ
ตถตียา					ภยาม	ภิส	ภฺ		
จตุรธี					ภยาม	ภยส	ง		
ปญจมี					ภยาม	ภยส	งสี		
ษษจี							งส	โอส	อาม
สปตมี						สุป	ง	โอส	

บทกริยา คือบทที่แสดงกริยาอาการในประโยคต่าง ๆ ซึ่งมีส่วนประกอบสำคัญ 3 ส่วน คือ ชาติ ปัจจัย และวิภक्ति

ชาติ (Dhātu) คือ รากศัพท์ซึ่งแสดงความหมายของศัพท์ มีสภาพทรงกริยาไว้ ชาติแต่ละตัวมีความหมายมาก บางตัวมีความหมายเปลี่ยนไปตามปัจจัยที่ลงประจําหมวดชาติ บางตัวมีความหมายเปลี่ยนไปตามอุปสรรคที่ประกอบอยู่ข้างหน้าชาติเป็นต้น เป็นเหตุให้ชาติแต่ละตัวมีความหมายมากดังที่กล่าวมา มี 10 หมวด คือ 1) กวาतिकณะ 2) อทาतिकณะ 3) ชุโทยาतिकณะ 4) ทิวาतिकณะ 5) สวาतिकณะ 6) ตุทาतिकณะ 7) รุธาतिकณะ 8) ตนาतिकณะ 9) กรยาतिकณะ 10) จุราतिकณะ

ชาติทั้ง 10 หมวด มีปัจจัยประจําหมวดชาติ และมีหน้าที่ที่แตกต่างกันไปแต่ละหมวด¹⁷⁴ ดังนี้

ที่	ชื่อหมวด	วิกรมปัจจัย	หน้าที่หลัก
1	กวาतिकณะ	ลง ศป (อ)	1) ลง ศป (อ) ปัจจัย หลังชาติ เมื่อมีวิภक्तिหมวด ลภ เป็นต้นอยู่หลัง 2) สรรท่ายชาติเป็นขั้นคุณ คือ อิ/อี>เอ, อุ/อู>โอ และ ฤ/ฤ>อร หมายความว่า สรร อิ พร้อมกับสรรที่เป็นตัวท่ายชาติ เป็น เอ, อุ เป็น โอ, ฤ เป็น อร 3) เอ ตัวท่ายชาติที่มาจากขั้นคุณ ให้เปลี่ยนเป็น อย และ โอ เป็น อว
2	อทาतिकณะ	ลบ ศป (อ)	1) ไม่ลงวิกรมปัจจัยหลังชาติ และปรตยยะ คือ ลง ติ ตะ อนติ เป็นต้น หลังชาติ 2) สรรท่ายชาติในหมวด ลภ, โลภ, ลง และ วิธิลิง เฉพาะเอกวจนจะเป็นขั้นคุณ, ในวจนอื่นไม่เป็นขั้นคุณ
3	ชุโทยาติ-	ลบ ศป (อ)	1) ไม่ลงวิกรมปัจจัยหลังชาติ และปรตยยะในหมวด ลภ

¹⁷⁴ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 126-27.

	คณะ		เป็นต้น 2) ซ้อนธาตุเป็นสองในหมวด ลฎ เป็นต้น และสละท้ายธาตุเป็นชั้นคุณในหมวด ลฎ เฉพาะเอกวจนะ ในวจนะอื่นไม่เป็นชั้นคุณ
4	ทิวาทิคณะ	ลง ศยน (ย)	1) ลง ศยน (ย) ปัจจัยหลังธาตุในหมวด ลฎ เป็นต้น 2) สละท้ายธาตุไม่เป็นชั้นคุณในหมวด ลฎ เป็นต้น 3) สละท้ายธาตุเป็นชั้นคุณ ในหมวด ลฎ เป็นต้น
5	สวาทิคณะ	ลง ศนุ (นุ)	1) ลง ศนุ (นุ) ปัจจัยหลังธาตุ 2) สละท้ายธาตุไม่เป็นชั้นคุณ 3) เปลี่ยน นุ เป็น โน ในฝ่ายปรัสไมบท เอกวจนะ
6	ตฺทาทิคณะ	ลง ศ (อ)	1) ลง ศ (อ) ปัจจัยหลังธาตุในหมวด ลฎ เป็นต้น 2) สละท้ายธาตุไม่เป็นชั้นคุณ ในหมวด ลฎ เป็นต้น 3) สละท้ายธาตุเป็นชั้นคุณ ในหมวด ลฎ เป็นต้น
7	รฺรฐาทิคณะ	ลง ศนม (น)	1) ลง ศนม (น) ปัจจัยที่สละแรกของธาตุในหมวด ลฎ เป็นต้น 2) เปลี่ยน น เป็น น 3) สละท้ายธาตุไม่เป็นชั้นคุณ ในหมวด ลฎ เป็นต้น
8	ตนาทิคณะ	ลง อุ	1) ลง อุ ปัจจัยหลังธาตุในหมวด ลฎ เป็นต้น 2) เปลี่ยน อุ เป็น โอ ในวิกัทธิฝ่ายเอกวจนะเป็นต้น
9	กรยาทิคณะ	ลง ศนา (นา)	1) ลง ศนา (นา) ปัจจัยหลังธาตุในหมวด ลฎ เป็นต้น 2) เปลี่ยน นา เป็น นี และ น 3) สละท้ายธาตุไม่เป็นชั้นคุณ 4) หลังธาตุที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ ในหมวด โลฎ ฝ่ายปรัสไมบท มัธยมบุรุษ เอกวจนะ ให้เปลี่ยน หิ เป็น อาน
10	จฺรฐาทิคณะ	ลง ณีจ (อ)	1) ลง ณีจ (อ) ปัจจัย หลังธาตุ ในแต่ละลการะ 2) สละท้ายธาตุเป็นชั้นวฤทธิ คือ อิ/อี>ไอ, อุ/อุ>เอา, ฤ/ฤ>อาร์ / สละ อ ที่เป็นอุปธา เป็น อา, อิ เป็น เอ, อุ เป็น โอ และ ฤ เป็น อร 3) อ ที่เป็นอุปธา ไม่เป็น อา ในเพราะ กถ, คน และ รจธาตุเป็นต้น

วิกัทธิของบทกริยามี 10 ลการะ ประกอบด้วย

1. ลฎ-(วฺรตฺมานกาล) บอกปัจจุบันกาล แปลว่า อยู่ ย่อม จะ
2. ลิกฺ- (ปโรภษ อนฺทฺยตฺนภฺต) บอกอดีตกาล แปลว่า แล้ว
3. ลฎ-(อนฺทฺยตฺน ภวึษยต) บอกอนาคตกาลที่ไม่ใช่วันนี้ แปลว่า จัก
4. ลฎ-(สํมํนย ภวึษยต) บอกอนาคตกาล แปลว่า จัก

5. โลก-วธิ (อาชญา) อาทิ บอกความบังคับเป็นต้น แปลว่า จง ของจง เกิด
6. ลง-อนทยตนภูตกาล บอกอดีตกาลที่ไม่ใช่วันนี้ แปลว่า ได้...แล้ว
7. วิธิลิง-อาชญา บอกความยอมตาม แปลว่า ควร ฟัง
8. อาศิรลึง-อาศิรวาท บอกความยอมตาม แปลว่า ฟัง
9. ลุง-สามานย ภูต บอกอดีตกาลของวันนี้ แปลว่า ได้...แล้ว
10. ลุง-เหตุเหตุมท ภูต หรือ ภาวิษยต บอกอนาคตของอดีต แปลว่า จัก...แล้ว

ลการะทั้ง 10 หมวด แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม

1. ในสารวธาตุกะ (Sārvadhātuka) ให้ลการะที่เป็นหมวดเหล่านี้ คือ ลฎ, โลก, ลง และ วิธิลิง หลังธาตุ มี 2 แบบ คือ

- 1) แบบวิภักติที่ใช้กับธาตุหมวดที่ 1 4 6 10 ใช้กับแบบที่ 1 (ไม่มีวิภักติแข็ง-อ่อน)
- 2) แบบวิภักติที่ใช้กับธาตุหมวดที่ 2 3 5 7 8 9 ใช้กับแบบที่ 2 (มีวิภักติแข็ง-อ่อน)

2. ในอารธาตุกะ (Ārdhadhātuka) ให้ลการะที่เป็นหมวดเหล่านี้ คือ ลิง, ลฎ, ลฏ, อาศิรลึง (เลฎ), ลุง และ ลุง หลังธาตุ มีแบบเดียว ใช้กับธาตุได้ทุกหมวด ไม่ต้องใช้วิภักติปัจจัยมาประกอบ

รูปวิภักติที่ปรากฏตามสูตรของปาณินิว่า ติปตสณิ สิปลสณิ มิพวสมส ตาตาศณิ ภาสาณานธวมิทวหิมหิง (3-4-78)

ปรสไมปท			ปुरुษ	อาตมเนปท		
เอกวจน	ทวิวจน	พหุวจน		เอกวจน	ทวิวจน	พหุวจน
ติป	ตส	ณิ	ปรถม ปुरुษ	ต	อาตาม	ณ
สิป	ถส	ถ	มธยม ปुरुษ	ถาส	อาถาม	ธวม
มิป	วส	มส	อุตตม ปुरुษ	อิฎ	วหิ	มหิง

รูปวิภักติตามสูตรปาณินินั้นมีชุดเดียว แต่จะเปลี่ยนไปตาม ลการะ ทั้ง 10 หมวดที่ประกอบในแต่ละกาลซึ่งเป็นรูปแบบดั้งเดิมตามที่แสดงไว้ในแต่ละสูตร จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้รูปวิภักติแบบดั้งเดิมในกระบวนการสร้างคำทั้งที่เป็นบทนามและบทกริยาด้วยรูปวิภักติดั้งเดิมเพื่อให้สอดคล้องกับสูตรที่นำมาอ้างอิงในการสร้างรูปคำในมหากาพย์เสานทรนั้น

คำศัพท์ภาษาสันสกฤตซึ่งอยู่ในภาษาตระกูลอินโด-ยูโรเปียน (Indo-European) มีการประกอบด้วยหน่วยคำที่จะต้องนำมาผสมกันก่อนที่จะนำไปใช้ในประโยคต่าง ๆ วิธีการผสมคำต่าง ๆ ล้วนมีกระบวนการสร้างคำโดยอ้างอิงสูตรจากคัมภีร์อัษฎายายีของปาณินิไปตามลำดับ โดยเริ่มจากโคลก (śloka) ที่ 1 ในสรรค (sarga) ที่ 1 ดังนี้

3.2 กระบวนการสร้างคำในสรรคที่ 1

กระบวนการสร้างคำที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะตามแนวคัมภีร์อัชฎายาเยชของปาณินิ ดังนี้

เคาตมะ กปีโล นาม มุนิรธรรมฤตดำ วระ |

พภูว ตปสิ ศฺรานตะ กากชีวานิว เคาตมะ || 1 ||

ได้มีพระมุนิตนหนึ่งนามว่า กปีละเคาตมะ (กปีล เคาตม) เป็นผู้ประเสริฐที่สุด
ในบรรดาผู้ทรงคุณธรรมทั้งหลาย และเป็นผู้ประพฤติเคร่งครัดอยู่ในตะบะ
เหมือนดังพระมุนีนามว่า กากชีวัตเคาตมะ (กากชีวัตเคาตม)¹⁷⁵

1. เคาตมะ ศัพท์เดิมมาจาก เคาตม (โคตม [โค + ตม] ¹⁷⁶ + อด) ¹⁷⁷ + สฺ มีวิธีทำรูป โดยใช้สูตรต่อไปนี้		
เคาตม	เป็นปราติปทิกะ ¹⁷⁸ (ลิงค์)	อรถวทธาตฺรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45) ¹⁷⁹
เคาตม + สฺ	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
เคาตม + สฺ	สฺ ชื่อว่า ปรถมาปรตยยะ	สฺเวาซเสมาณฺณษฎฺฐาภยาม ภิสฺเสภยํ ภยสฺงสิภยามภยส งโสสามงโยสฺสฺป (4-1-2)
เคาตม + สฺ	สฺ ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สฺปะ (1-4-103)
เคาตม + สฺ	ลง สฺ ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทวเยกโยรทวิวงโนกวงเน (1-4-22)
เคาตม + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
เคาตม + สฺ	อุ ของ สฺ ชื่อว่าอิต ¹⁸⁰	อุปเทเศชฺชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
เคาตม + สฺ	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
เคาตมสฺ	ตั้งเป็นบท	สฺปะติงนฺตํ ปทม (1-4-14)
เคาตม ส>รฺ	เปลี่ยน ส เป็น รฺ	สมชฺโช รฺ (8-2-66)
เคาตม รฺ	อุ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทเศชฺชนฺนาสิก อิต(1-3-2)

¹⁷⁵ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 1.

¹⁷⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 377.

¹⁷⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 371.

¹⁷⁸ ปราติปทิกะ (Prātipadika) คือรูปศัพท์ที่มีความหมาย แต่ยังไม่สำเร็จเป็นบทที่จะนำไปประกอบ
ประโยคต่าง ๆ ได้ เพราะยังไม่ประกอบวิภक्तिนาม

¹⁷⁹ ตัวเลขใน (1-2-45) คือการอ้างอิงสูตรในคัมภีร์ปาณินิ ตามลำดับอัชฎายะ ปาทะ และสูตร เช่น (1-
2-45) คือ เลข 1 หมายถึง อัชฎายะที่ 1, เลข 2 หมายถึง ปาทะที่ 2 และ เลข 45 หมายถึง ลำดับสูตรที่ 45

¹⁸⁰ อิต (It) หรืออนุพันธ (Anubandha) คือสระหรือพยัญชนะที่มาพร้อมกับวิภक्ति ปัจจุบัน เป็นต้น ทำให้
เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปศัพท์ทางไวยากรณ์ แต่ไม่มีความหมายพิเศษอย่างอื่นใด ส่วนมากแล้วจะถูกลบทิ้งไป

เคาตม ร>ร	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เคาตม ร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
เคาตม ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวสานโยริวิสรชนียะ (8-3-15)

เคาตม ะ

สำเร็จรูปเป็น **เคาตมะ** (ผู้เคาตมะ)

สูตร **สฺปติงนฺตํ ปทม** (1-4-14) เป็นสูตรที่แสดงถึงศัพท์ที่จะนำไปใช้ในประโยคได้นั้น จะต้องประกอบด้วยวิภक्तिทั้งของคำนามและคำกริยาเพื่อทำให้เป็นบทจึงจะสามารถนำไปใช้ได้ ในภาษาสันสกฤต ศัพท์ทุกศัพท์จะต้องลงวิภक्तिต่อท้ายเสมอ เมื่อลงมาแล้วจะเปลี่ยนแปลงเป็นเช่นไรก็ เป็นไปตามวิธีการของหลักไวยากรณ์ ดังนั้น ในวิทยานิพนธ์นี้ ขอกล่าวถึงสูตรนี้ไว้เฉพาะบทแรกคือ **เคาตมะ** เท่านั้น สำหรับบทอื่น ๆ ก็มีวิธีการดจเดียวกัน

2. **กบิโล** ศัพท์เดิมมาจาก กปิล (กมฺ + อิลจ)¹⁸¹ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1)¹⁸² แต่ในโคลก เมื่อนำบทว่า กปิละ + นาม มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **กบิโล นาม** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

กปิละ + นาม

กปิล ะ>สฺ + นาม

เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส

เมื่อมี น (ขร) อยู่หลัง

วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

กปิล ส>รฺ + นาม

เปลี่ยน ส เป็น ร

สมชฺโซ ระ (8-2-66)

กปิล ร>อุ + นาม

เปลี่ยน ร เป็น อุ เมื่อมี น (หค) อยู่หลัง

หคิ จ (6-1-114)

กปิล อ+อุ>โอ + นาม

ทำเป็นชั้นคุณ คือ อ กับ อุ เป็น โอ

อาทคุณะ (6-1-87)

กปิล โอ นาม

สำเร็จรูปเป็น **กบิโล นาม** (ชื่อว่ากปิละ)

3. **นาม** ศัพท์เดิมมาจาก นาม (นม + ณิจ + ท) + สฺ รูปวิเคราะห์ว่า นมายเต อภยสย เต¹⁸³ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปฺสฺปะ (2-4-82) มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

นาม

เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)

อรถวธาตฺรปรตยยะ

ปราติปทิกม (1-2-45)

นาม

เป็นอภัยยะ

สฺวราทินิปาตมวยยม

(1-1-37)

¹⁸¹ คำว่า กปิล เป็นชื่อของพระมุนีผู้วิเศษ (มุนิวิเศษะ) ดุรายละเอียดใน Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 24.

¹⁸² ตัวเลขที่อยู่ใน (-) ของบทแต่ละบท เป็นการอ้างถึงกระบวนการสร้างคำที่เหมือนกันกับบทที่ผ่านมา ซึ่งดำเนินการตามลำดับสูตร เพื่อให้ย้อนไปดูรายละเอียดในการสร้างคำเหมือนกัน

¹⁸³ ดุรายละเอียดใน Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 861.

นาม + ส	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
นาม + ส	สุ ชื่อว่าปรธมาปรัตยยะ	สเวชชเมมาภูษณภูษณายาม ภิสงเภย์ภ่า ภยสงสิภยามภยส งไสสามงโยสสุป (4-1-2)
นาม + ส	สุ ปรัตยยะ เป็นเอกวณะ	สุปะ (1-4-103)
นาม + ส	ลง สุ ปรัตยยะ ในฐานอย่างเดี่ยว	ทวเยกโยรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
นาม + ส	สุ ชื่อว่าวิกัทธิ	วิกัทธิศจ (1-4-104)
นาม	ลบ สุ วิกัทธิ เมื่ออยู่หลังอัพยัคัพท	อวยาทาปสุปะ (2-4-82)
	สำเร็จรูปเป็น นาม (ชื่อว่า)	
4. มุณี	มุณิ รั คัพทเดิมมาจาก มุณี (มน + อิน) ¹⁸⁴ + ส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้ เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรทททตตปรัตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
มุณี + ส	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
มุณี + ส	สุ ชื่อว่า ปรธมาปรัตยยะ	สเวชชเมมาภูษณภูษณายาม ภิสงเภย์ภ่า ภยสงสิภยามภยส งไสสามงโยสสุป (4-1-2)
มุณี + ส	สุ ปรัตยยะ เป็นเอกวณะ	สุปะ (1-4-103)
มุณี + ส	ลง สุ ปรัตยยะ ในฐานอย่างเดี่ยว	ทวเยกโยรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
มุณี + ส	สุ ชื่อว่าวิกัทธิ	วิกัทธิศจ (1-4-104)
มุณี + ส	อุ ของ สุ ชื่อว่าอิต	อุปเทเศชนนาสิก อิต(1-3-2)
มุณี + ส	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
มุณี ส>ร	เปลี่ยน ส ทำยบท เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
มุณี ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทเศชนนาสิก อิต(1-3-2)
มุณี ร>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
มุณี ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)	ชรวสานโยรวิสรชนียะ (8-3-15)
มุณี ะ	สำเร็จรูปเป็น มุณี (พระมุณี)	

¹⁸⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 748.

5. **ธรรมภุตคำ** ศัพท์เดิมมาจาก ธรรมภุต (ธรรม [ธฤ + มน¹⁸⁵] - ภุต [ภฤ + ตฤ]¹⁸⁶) + อาม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ธรรมภุต ธรรมภุต

ธรรมภุต	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณวทธาตุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ธรรมภุต	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกรวิภกเตา (1-2-64)
ธรรมภุต + อาม	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
ธรรมภุต + อาม	อาม ชื่อว่าชัษฐีปรตยยะ	สเวาชสเมาณษฎฐายาม ภิสเงย้า ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ธรรมภุต + อาม	อาม ปรตยยะ เป็นพหูจนะ	สุปะ (1-4-103)
ธรรมภุต + อาม	ลง อาม ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุ พหูจนม (1-4-21)
ธรรมภุต + อาม	อาม ชื่อว่าวิภกติ	วิภกติศจ (1-4-104)
ธรรมภุตตา ม> -	เปลี่ยน ม ท้ายบท เป็นอนุสวาระ (-) เมื่อมี ส (หล) อยู่หลัง	โม'นุสวาระ (8-3-23)

ธรรมภุตตา -

สำเร็จรูปเป็น **ธรรมภุตคำ** (แห่งผู้ทรงธรรมทั้งหลาย)

ในโคลก เมื่อนำบทว่า มุนิ + ธรรมภุตคำ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **มุนิธรรมภุตคำ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

มุนิ + ธรรมภุตคำ

มุนิ ะ>ส + ธรรมภุตคำ เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส
เมื่อมี ธ (ขร) อยู่หลัง

มุนิ ส>ร + ธรรมภุตคำ เปลี่ยน ส เป็น ร

มุนิ ร + ธรรมภุตคำ อู ของ ร ชื่อว่าอิต

มุนิ ร>ร + ธรรมภุตคำ ลบ อู ที่ชื่อว่าอิต

มุนิ ร ธรรมภุตคำ

สำเร็จรูปเป็น **มุนิธรรมภุตคำ**

6. **วระ** (ผู้ประเสริฐ) ศัพท์เดิมมาจาก วร (วฤ + อป)¹⁸⁷ + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹⁸⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 783.

¹⁸⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 541.

¹⁸⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, vol. IV (Delhi: New Gian offset Printers, 1987), 270.

7. **พญา** ศัพท์เดิมมาจาก ญ ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝ้ายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ญ	ญ ชื่อว่าธาตุ	ญวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
ญ + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)
ญ + ลิกฺ	ลิกฺ เป็นฝ้ายปรัสไมบถ	ละ ปรัสไมปทม (1-4-99)
ญ + ลิกฺ	ลง ปรัสไมบถ ในกัตตุวาก	เศษาท กรตริ ปรัสไมปทม (1-3-78)
ญ + ลิกฺ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺ	ติปตสนิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณาสาถำธวมิทวมหิง (3-4-78)
ญ + ติป > ฌล	เปลี่ยน ติป เป็น ฌล	ปรัสไมปทานำ ฌลตฺสุส- ถลตฺสถนถวมาะ (4-3-82)
ญ + ฌล	ฌล เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตฺรีณิ ปฺรณม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
ญ + ฌล	ฌล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกศะ (1-4-102)
ญ + ฌล	ฌ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
ญ + ฌล	ล ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
ญ + อ	ลป ฌ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
ญ + วุก + อ	ลง วุก อาคม เมื่อมี ลิกฺ (ฌล) อยู่หลัง	ญโว วุกฺลฺงฺลิกฺ (6-4-88)
ญวุก + อ	อฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
ญวุก + อ	กฺ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทริเต (1-3-8)
ญว + อ	ลป อฺ และ กฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
ญญว + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ (ฌล) อยู่หลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภยาสสย(6-1-8)
ญญว + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสา ¹⁸⁸	ปุโรไวภยาสะ (6-1-4)
ญญว + อ	รัสสะ ¹⁸⁹ อฺ ของอภัยสา เป็น อฺ	หฺรสวะ (7-4-59)
ญญว + อ	อฺ ของอภัยสา เป็น อ เมื่อ ลิกฺ (อ) อยู่หลัง	ภวเตระ (7-7-73)
ภ > พ ญว + อ	เปลี่ยน ภ ของอภัยสา เป็น พ	อภยาสะ จฺร จ (8-4-54)
พ ญว อ		

สำเร็จรูปเป็น พญา (เป็นแล้ว)

8. **ตปฺลิ** ศัพท์เดิมมาจาก ตปฺส (ตป + อสนฺ)¹⁹⁰ + จิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

¹⁸⁸ อภัยสา (Abhyāsa) คือ การซ้อนพยางค์ตัวหน้าของธาตุทั้งสระและพยัญชนะเพิ่มขึ้นมาอีกหนึ่งพยางค์

¹⁸⁹ รัสสะ คือ การทำสระเสียงยาวให้เป็นเสียงสั้น (อา>อ, อี>อิ, อุ>อ, ฤ>ฤ)

¹⁹⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 587.

ตปส	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณททธาตุปรตยยะ ปราติปทิกัม (1-2-45)
ตปส + จิ	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
ตปส + จิ	จิ ชื่อว่า สัปตมีปรตยยะ	สุเวทสเมมาณฺษณฺญายาม ภิสงเภยํ ภยสงสิภยยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ตปส + จิ	จิ ปรตยยะ เป็นเอกวณะ	สุปะ (1-4-103)
ตปส + จิ	ลง จิ ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยเภโยรทวิวจโนกวงเน (1-4-22)
ตปส + จิ	จิ ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ตปส + จิ	ง ของ จิ วิภักติ ชื่อว่าอิต	ลศกุตทริเต (1-3-8)
ตปส + อี	ลป ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ตปส อี	สำเร็จรูปเป็น ตปสิ (ในตบะ)	
<p>9. ศรานุตตะ (ผู้ประพฤติเคร่งครัดแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ศรานุต (ศรม + กุต)¹⁹¹ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น</p>		
<p>10. กากชีวาน ศัพท์เดิมมาจาก กากชีวต (กากชี + วต) + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้</p>		
กากชีวต	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณททธาตุปรตยยะ ปราติปทิกัม (1-2-45)
กากชีวต + สฺ	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
กากชีวต + สฺ	สฺ ชื่อว่าปรลมาปรตยยะ	สุเวทสเมมาณฺษณฺญายาม ภิสงเภยํ ภยสงสิภยยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
กากชีวต + สฺ	สฺ ปรตยยะ เป็นเอกวณะ	สุปะ (1-4-103)
กากชีวต + สฺ	ลง สฺ ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยเภโยรทวิวจโนกวงเน (1-4-22)
กากชีวต + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
กากชีว นุ่ม ต + สฺ	ลง นุ่ม อาคม	อุคิทจํ สรวนามสธานเ' ธาโตตะ (7-1-70)
กากชีว นุ่ม ต + สฺ	อุ ที่ นุ่ม ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
กากชีว นุ่ม ต + สฺ	ม ที่ นุ่ม ชื่อว่าอิต	หลนุตยม (1-3-3)

¹⁹¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, vol. V (Delhi: New Gian offset Printers, 1987), 160.

กากษีว น ต + สุ	ลบ อุ และ ม ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กากษีว น ต + สุ	อ ที่ ว ชื่อว่าอุปธา ¹⁹²	อโณตยาต ปูรว อุปธา (1-1-65)
กากษีว น ต + สุ	ทีฆะ ¹⁹³ อ ที่ชื่ออุปธา เป็น อา	सानตมหตะ สโยคสย (6-4-10)
กากษีว น ต + สุ	อุ ที่ สุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
กากษีว น ต + สุ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กากษีว น ต	ลบ ส (สุ) วิภักติ	หลงยาพโย ที่รฆาต สุตีสยปลุกต์ หล (6-1-68)
กากษีว น	ลบ ต สโยคตัวท้าย สำเร็จรูปเป็น กากษีว น (ชื่อว่ากากษีว ต)	สโยคานตสย โลปะ(8-2-23)

11. อิว ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในโคลง เมื่อนำบทว่า กากษีว น + อิว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น กากษีวานิว

อศิศริยหะ สดตฺ ทีปต์ กาศยปวตตปะ |

อาศิศราย จ ตทวฤทเธา สิทธิ กาศยปวตปรั || 2 ||

พระมุนีนัน ได้บำเพ็ญตบะจนมีแสงรุ่งเรืองตลอดเวลา เหมือนดังพระอาทิตย์ และเพราะความแก่กล้าของตบะนั้น ท่านจึงได้บรรลุถึงอำนาจชั้นสูงสุดเหมือนดังพระมุนีนามว่ากาศยปะ¹⁹⁴

12. อศิศริยท ศัพท์เดิมมาจาก ศรี ธาตุ + จลิ ปัจจัย + ติป วิภักติ หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ศรี	ศรี ชื่อว่า ธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ศรี + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
ศรี + ลุง	ลุง เป็นฝ่ายปรัสไมบท	ละ ปรัสไมปทม (1-4-99)
ศรี + ลุง	ลุง ปรัสไมบท ในกัตตุวาจก	เศษาท กรตริ ปรัสไมปทม (1-3-78)
ศรี + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา ตำณธาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
ศรี + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปรัสม-

¹⁹² อุปธา (Upadhā) คือ สระตัวหน้าก่อนอักษรตัวท้ายสุด

¹⁹³ ทีฆะ (Dīrgha) คือ การทำสระเสียงสั้นให้เป็นเสียงยาว (อ>อา, อิ>อี, อุ>อู, ฤ>ฤ)

¹⁹⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพเสนาทรนั้นทะเลของอศิวโฆษ, 1.

ศฺริ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	มธฺยโมตตมาะ (1-4-101) ตานเยกวจนทวิวจน-
ศฺริ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	พหฺวจนนานเยกศะ (1-4-102)
ศฺริ + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
ศฺริ + จฺลิต + ติ	ลจ จฺลิต ปัจจย	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
ศฺริ + จฺลิต > จง + ติ	เปลี่ยน จฺลิต เป็น จง (อ)	จฺลิต ลฺจฺ (3-1-43)
ศฺริศฺริ + จง + ติ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	ณิศฺริทฺรฺสฺรฺญะ กฺรฺตฺริ จง (3-1-48)
ศฺริศฺริ + จง + ติ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภัยสาะ	จง (6-1-11)
ศฺอิตฺริ + อ + ติ	ลป ร ของอภัยสาะ	ปฺรฺวโร ภัยสาะ (6-1-4)
ศฺอิตฺริ + จง + ติ	จ ชื่อว่าอิต	หลาทิหะ เศษะ (7-4-60)
ศฺอิตฺริ + จง + ติ	ง ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
ศฺอิตฺริ + อ + ติ	ลป จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิตฺเต (1-3-8)
อญฺ + ศฺอิตฺริ + อ + ติ	ลจ อญฺ (อ) อากม หน้าธาตุ	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อญฺ + ศฺอิตฺริ + อ + ติ	ญ ชื่อว่าอิต	ลฺงลฺงลฺงกฺษวทฺทตตะ (6-4-71)
อ + ศฺอิตฺริ + อ + ติ	ลป ญ ที่ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
อ + ศฺอิตฺริย + อ + ติ	เปลี่ยน อี ทฺริ เป็น อีย	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อ + ศฺอิตฺริย + อ + ติ	ลป อี ทฺริ	อจฺ ฅนฺธาตฺถฺรฺวํ ยฺวโรยฺง- วเงา (6-4-77)
อ ศฺอิตฺริย อ ต	สำเร็จรูปเป็น อคฺติศฺริยต (ได้อาศัยแล้ว, ได้บำเพ็ญแล้ว)	อิตศฺจ (3-4-100)
13. ยะ ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
ยท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรฺถวทฺธาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ยท + สฺ	ลป ปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
ยท + สฺ	สฺ ชื่อว่า ปรถมาปรตฺยยะ	สฺเวชสเมฆนฺนชฺญนฺนชฺญน ภิสฺเงภฺยํ ภยสฺงสิภฺยนภยส งฺไสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
ยท + สฺ	สฺ ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สฺปะ (1-4-103)
ยท + สฺ	ลจ สฺ ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวเยกโยรฺทวิวจนในกวจน (1-4-22)
ยท + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภกฺติ	วิภกฺติศฺจ (1-4-104)
ยท + สฺ	ยท ศัพท์เป็นสรรพนาม	สฺรวาทินิ สฺรวนนามานิ

		(1-1-27)
ย ท>อ + สฺ	เปลี่ยน ท ท้าย ยท เป็น อ	ตยทาทีนามะ (7-2-102)
ย อ + อ>อ + สฺ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ (ท) เป็น อ	อโต คุณเณ (6-1-97)
ย อ + สฺ		
ย + สฺ	อุ ของ สฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ย + สฺ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ยรฺ	เปลี่ยน ส เป็น รฺ	สมชฺโซ รุะ (8-2-66)
ยรฺ	อุ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ยรฺ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ยรฺ	รฺ ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानมฺ (1-4-110)
ย ร>ะ	เปลี่ยน รฺ เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวसानโยรฺวิสรุชนียะ (8-3-15)
ย ะ		
	สำเร็จรูปเป็น ยะ (ใด)	
สนธิ ดังนี้	ในโคลก เมื่อนำบทว่า อคฺศฺรียต + ยะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น อคฺศฺรียทฺยะ โดยมีวิธีการ	
	อคฺศฺรียต + ยะ	
	อคฺศฺรีย ต>ท + ยะ	เปลี่ยน ต (ฉล) เป็น ท (ชศ)
	สำเร็จรูปเป็น อคฺศฺรียทฺยะ	ฉลํ ชโต'นเต (8-2-39)
14.	สตัดฺ (ตลอดเวลา) ศัพท์เดิมมาจาก สตัด + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อฺยทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น	
15.	ทีปตฺ ศัพท์เดิมมาจาก ทีปต (ทีป + กต) ¹⁹⁵ + อมฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้	
ทีปต	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรฺถวทาทฺรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ทีปต + อม	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
ทีปต + อม	อม ชื่อว่าทวิติยาปรตยยะ	สฺเวชสเมฆนฺชฺญกฺษฺญกฺษฺญกฺษ ภิสฺงกฺษฺยา ภยฺสงฺสฺถิกฺษฺญกฺษ งฺไสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
ทีปต + อม	อม ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ทีปต + อม	ลง อม ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทฺวเยกโยรฺทฺวิจโนกฺวจน (1-4-22)

¹⁹⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 720.

ทีปต + อม	อม ชื่อว่า วิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ทีปต อ+อ>อม	เปลี่ยน อ ที่ ทีปต กับ อ ที่ อม เป็น อ	อมิ ปุรวะ (6-1-107)
ทีปต ม> -	เปลี่ยน ม ท้ายบท เป็นอนุสวาระ (-)	
	เมื่อมี ก (หล) อยู่หลัง	โม'นุสวาระ (8-3-23)
ทีปต -		
	สำเร็จรูปเป็น ทีปต์ (อันรุ่งเรือง)	

กาศยปวัต (เหมือนพระอาทิตย์) ศัพท์เดิมมาจาก กาศยปวัต (กาศยป [กาศย + ปา + ก]¹⁹⁶ + วัต) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กากชีวาน (10) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ลบ ส (สุ) วิภักติ ด้วยสูตร หลงยาพโย ที่รฆาตฺ สฺตีสยปฤกต์ หล (6-1-68) ต่างกันเพียงแต่ไม่ต้องลง นุม อาคม เท่านั้น

16. ตปส	ศัพท์เดิมมาจาก ตปส (ตป + อสน) ¹⁹⁷ + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้ เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถาทาตฺรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ตปส + อม	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
ตปส + อม	อม ชื่อว่า ทวีตียาปรตยยะ	สเวชสเมฆาณฺชฎาภยาม ภิสงเภยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ตปส + อม	อม ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ตปส + อม	ลง อม ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยเกโยรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
ตปส + อม	อม ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ตปส	ลบ อม วิภักติ	สวโมรณปุสกาต (7-1-23)
ตป ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺโซ ระ (8-2-66)
ตป ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
ตป ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ตป ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ตป ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวसानโยรวิสรชณียะ (8-3-15)
ตป ะ		
	สำเร็จรูปเป็น ตปะ (ซึ่งตปะ)	

¹⁹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 120.

¹⁹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 587.

17. **อาศิศราย** ศัพท์เดิมมาจาก อา + ศริ ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝ้ายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อา + ศริ	ศริ ชื่อว่า ธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
อา + ศริ + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกษะ ลิกฺ (3-2-115)
อา + ศริ + ลิกฺ	ลิกฺ เป็นฝ้ายปรัสไมบถ	ละ ปรัสไมปทม (1-4-99)
อา + ศริ + ลิกฺ	ลง ปรัสไมบถ ในกัตตฺวาจก	เศษชาติ กรตริ ปรัสไมปทม (1-3-78)
อา + ศริ + ลิกฺ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺ	ติปตสนิสิปถสมิพวสมสตา ตำณาสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
อา + ศริ + ติป > ฌล	เปลี่ยน ติป เป็น ฌล	ปรัสไมปทานำ ฌลตฺสฺส- ถลถฺสณฺลวมาะ (4-3-82)
อา + ศริ + ฌล	ฌล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตริณิ ตฺริณิ ปฺรท- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
อา + ศริ + ฌล	ฌล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พหฺวจนानเยกศะ (1-4-102)
อา + ศริ + ฌล	ฌ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
อา + ศริ + ฌล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทริเต (1-3-8)
อา + ศริ + อ	ล ฌ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
อา + ศริศฺริ + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อมี ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภฺยาสฺสย (6-1-8)
อา + ศริศฺริ + อ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภฺยาสะ	ปุรวัว'ภฺยาสะ (6-1-4)
อา + ศฺอิศฺริ + อ	ล ฐ ของอภฺยาสะ	หลาหิเศ เศษะ (7-4-60)
อา + ศฺอิศฺเร + อ	ทำเป็นชั้นคุณ ¹⁹⁸ คือ อิ ที่ ริ เป็น เอ	สวรวธาตฺการุทธธาตฺกโยะ (7-3-84)
อา + ศฺอิศฺรย + อ	เปลี่ยน เอ เป็น อย	เอโจ'ยวายาวะ (6-1-78)
อา + ศฺอิศฺรย + อ	อ ที่ ริ ชื่อว่าอุปฺธา	อโล'นฺตฺยาด ปุรว อุปฺธา (1-1-65)
อา + ศฺอิศฺราย + อ	ทีฆะ อ ที่ชื่ออุปฺธา เป็น อา	อต อุปฺธายาะ (7-2-116)
อา ศฺอิศฺราย อ	สำเร็จรูปเป็น อาศิศราย (บรรลฺถึง)	

18. **ตทฺวฤทฺเธา** ศัพท์เดิมมาจาก ตทฺวฤทฺธิ (ตท - ฤทฺธิ [ฤทฺ + ฤทฺ] ¹⁹⁹) + จิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ตทฺวฤทฺธิ + จิ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรฺกวทธาตฺรปฺรตฺยยะ
----------------	------------------------	---------------------

¹⁹⁸ คุณ (Guna) คือ การเปลี่ยนสระเป็นชั้นคุณ คือเป็น อ, เอ, โอ, อร และ อล

¹⁹⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 481.

ตทวุฤทธิ + จิ	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	ปราติปทิกัม (1-2-45)
ตทวุฤทธิ + จิ	จิ ชื่อว่า สัปตมิปรัตยยะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ตทวุฤทธิ + จิ	จิ ปรัตยยะ เป็นเอกวจนะ	สเวชสเมมาณฺษณฺญายาม
ตทวุฤทธิ + จิ	ลง จิ ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ภิสงเภยํ ภยสงสิภยามภยส
ตทวุฤทธิ + จิ	จิ ชื่อว่า วิภักติ	งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ตทวุฤทธิ + จิ	อิ ท้าย ตทวุฤทธิ ชื่อว่า ฆิ	สุปะ (1-4-103)
ตทวุฤทธิ อี>อ+จิ>เอา	เปลี่ยน อี ที่ชื่อ ฆิ เป็น อ	ทวยกโยรทวิวงในกวงเน
ตทวุฤทธิ อี>อ+จิ>เอา	และเปลี่ยน จิ เป็น เอา	(1-4-22)
ตทวุฤทธิ อ + เอา		วิภักติจจ (1-4-104)
ตทวุฤทธิ อ+เอา>เอา	ทำเป็นชั้นวฤทธิ ²⁰⁰ คือ อ กับ เอา เป็น เอา วฤทธิเรจิ (6-1-88)	เศโซ ฆยสชิ (1-4-7)
ตทวุฤทธิ เอา	สำเร็จรูปเป็น ตทวุฤทธิธา (ในเพราะความแก่กล้าของตบะนั้น)	อจจ ฆะ (7-3-119)
19. สิทฺธิ ศัพท์เดิมมาจาก สิทฺธิ (สิธ + กฺติน) ²⁰¹ + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้		
สิทฺธิ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรททททตฺตปรัตยยะ
สิทฺธิ + อม	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	ปราติปทิกัม (1-2-45)
สิทฺธิ + อม	อม ชื่อว่า ทวิติยาปรัตยยะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
สิทฺธิ + อม	อม ปรัตยยะ เป็นเอกวจนะ	สเวชสเมมาณฺษณฺญายาม
สิทฺธิ + อม	ลง อม ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ภิสงเภยํ ภยสงสิภยามภยส
สิทฺธิ + อม	อม ชื่อว่า วิภักติ	งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
สิทฺธิ อี+อ>อิ ม	เปลี่ยน อี กับ อ เป็น อี	สุปะ (1-4-103)
สิทฺธิ อี ม		ทวยกโยรทวิวงในกวงเน
สิทฺธิ ม> -	เปลี่ยน ม ท้ายบท เป็นอนฺสุวาระ (-)	(1-4-22)
สิทฺธิ -	เมื่อมี ก (หล) อยู่หลัง	วิภักติจจ (1-4-104)
	สำเร็จรูปเป็น สิทฺธิ (ซึ่งอำนาจ)	อมิ ปูรวะ (6-1-107)
		โม'นฺสุวาระ (8-3-23)

²⁰⁰ วฤทธิ คือ การเปลี่ยนสระเป็นชั้นวฤทธิ คือเป็น อา, โอา, เอา, อารุ และ อาล

²⁰¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 351.

นี้

20. ปรา ศัพท์เดิมมาจาก ปรา (ปฤ + อจ + อาป) ²⁰² + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่าง		
ปรา	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณทธาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ปรา + อม	ลงปรตฺยยะหลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาทฺ (4-1-1)
ปรา + อม	อม ชื่อว่าทวิตียาปรตฺยยะ	สฺเวาซสเมาณฺณษณฺณายาม ภิสงฺภยํ ภยสงฺสิภยามภยส งฺไสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
ปรา + อม	อม ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ปรา + อม	ลง อม ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทฺวยกโยทรทฺวิวงฺในกฺวจน (1-4-22)
ปรา + อม	อม ชื่อว่า วิภักติ	วิภกฺติศจ (1-4-104)
ปร อ+อ>อา ม	เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา	อมิ ปุรวะ (6-1-107)
ปร อาม		
ปรา ม> -	เปลี่ยน ม ท้ายบทเป็นอนฺสวาระ (-) เมื่อมี ก (หล) อยู่หลัง	โม'นฺสวาระ (8-3-23)
ปรา -	สำเร็จรูปเป็น ปรา (อันสูงสุด)	

หฺวี'ษิ ยศจ สฺวาตฺมารณํ คามรฺกษทฺวสิษจวต |

ตปะศิษณฺญะ จ ศิษเยษุ คามรฺกษทฺวสิษจวต || 3 ||

พระมนินันได้รีดน้ำนมจากแม่โคเพื่อใช้เป็นเครื่องสังเวยบูชาของตน เหมือนกับพระเจ้าแผ่นดินทรงเก็บเอาผลประโยชน์จากแผ่นดิน เพื่อประโยชน์สำหรับพระองค์และได้คัดเลือกคำพูดในหมู่ศิษย์ทั้งหลายผู้มีตบะสูง เหมือนกับพระมนินนามว่าสิษฐะ รีดน้ำนมจากแม่โค²⁰³

21. หฺวี'ษิ ศัพท์เดิมมาจาก หฺวิส (หุ + อสิ) ²⁰⁴ + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้		
หฺวิส หฺวิส หฺวิส	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณทธาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
หฺวิส	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรฺุปาณาเมกเศษ เอกวิภกฺเตา (1-2-64)
หฺวิส + ศส	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาทฺ (4-1-1)
หฺวิส + ศส	ศส ชื่อว่าทวิตียาปรตฺยยะ	สฺเวาซสเมาณฺณษณฺณายาม

²⁰² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 47.

²⁰³ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 1.

²⁰⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 525.

หวิส + ศส	ศส ปรัตยยะ เป็นพหูพจน์	ภิสงภย่ำ ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
หวิส + ศส	ศส ปรัตยยะ ในฐานะมากอย่าง	สุปะ (1-4-103)
หวิส + ศส	ศส ชื่อว่า วิภักติ	พหุฯ พหูพจน์ (1-4-21)
หวิส + ศส>คิ	เปลี่ยน ศส เป็น คิ	วิภักติศจ (1-4-104)
หวิส + คิ	ศ ชื่อว่าอิต	ชศศโสละ คิละ (7-1-20)
หวิส + อี	ลป ศ ที่ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิต (1-3-8)
หวิ นมุ ส + อี	ลง นมุ (น) อาคม	ตสย โลปะ (1-3-9)
หวิ นมุ ส + อี	อู ชื่อว่าอิต	นปฺสกสย ฌลจะ (7-1-72)
หวิ นมุ ส + อี	ม ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
หวิ น ส + อี	ลป อู และ ม ที่ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
หวินส + อี	อิ ที่ วิ ชื่อว่าอุปธา	ตสย โลปะ (1-3-9)
หวินส + อี	ทีฆะ อิ ที่ชื่อว่าอุปธา เป็น อี	อโณตยยต ปูรว อุปธา (1-1-65)
หวิ น> ๒ ส + อี	เปลี่ยน น เป็น อนุสวาระ (-)	सानตมหตะ สโยคสย (6-4-10)
หวิ ส>๒ + อี	เปลี่ยน ส ท้ายบท เป็น ๒	นศจาปทานตสย ฌล (8-3-24)
หวิ ๒ อี	สำเร็จรูปเป็น หวิ°อิ (ซึ่งเครื่องบูชาทั้งหลาย)	๒ฎฺณา ๒ฎฺจะ (8-4-41)

ยศ (ไต) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยะ (13) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

22. **จ** (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ (จณ + ๒ะ)²⁰⁵ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า ยะ + จ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ยศจ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ยะ + จ

ย ะ>ส + จ

เปลี่ยนวิสรคะ (-๒) เป็น ส

เมื่อมี จ (ขร) อยู่หลัง

วิสรขณียสย สะ (8-3-35)

ย ส>ศ + จ

เปลี่ยน ส เป็น ศ เมื่อชนกับ จวรรค

สโตละ ศจฺนา ศจฺจะ (8-4-40)

ย ศ จ

²⁰⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 409.

สำเร็จรูปเป็น ยศจ

23. **สวาตมารถ** (อันเป็นประโยชน์สำหรับตน) ศัพท์เดิมมาจาก สวาตมารถ (สว + อาตมา [อต + มคิน]²⁰⁶ + อรถ [อรถ + ฆณ]²⁰⁷) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

24. **คาม** ศัพท์เดิมมาจาก โค + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

โค	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทาทุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
โค + อม	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
โค + อม	อม ชื่อว่าทวิตียาปรตยยะ	สเวชสเมฆฏษณภยาม ภิสงภยํ ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
โค + อม	อม ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
โค + อม	ลง อม ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทวเยกโยรทวิวงไนกวงเน (1-4-22)
โค + อม	อม ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
คฺ โอ+อ>อา ม	เปลี่ยน โอ ของ โค กับ อ เป็น อา	เอาโต'มศฺโส (6-1-93)
คฺ อา ม	สำเร็จรูปเป็น คาม (ซึ่ง (จาก) แมโค หรือจากแผ่นดิน) ถ้าเปลี่ยน ม เป็น อนุสวาระ (-) มีวิธีการดังนี้	
คฺ ม > -	เปลี่ยน ม ท้ายบท เป็นอนุสวาระ (-) เมื่อมี ก (หล) อยู่หลัง	โม'นฺสวาระ (8-3-23)
คฺ -	สำเร็จรูปเป็น คำ	

25. **อรุกษท** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) อาคม + ทุท ธาตุ + ศป ปัจจัย + ติป วิภักติ
หมวด ลุง ฝ่ายปรสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทุท	ทุท ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ทุท + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
ทุท + ลุง	ลุง เป็นฝ่ายปรสไมบท	ละ ปรสไมปทม (1-4-99)
ทุท + ลุง	ลง ปรสไมบท ในกัตตฺวาจก	เศษาท กรตฺริ ปรสไมปทม (1-3-78)

²⁰⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, vol. I (Delhi: New Gian offset Printers, 1987), 172.

²⁰⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 104.

ทุห + ลุง>ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสมิสิปถสุมิพวสมสตา ตำถสาถาถวมิทวมิมหิง (3-4-78)
ทุห + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปรมม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ทุห + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนนานเยกคะ (1-4-102)
ทุห + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ทุห + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ทุห + ศป + ติ	ลง ศป (อ) วิกรณปัจจย	กรตริ ศป (3-1-68)
ทุห + ศป + ติ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
ทุห + ศป + ติ	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ทุห + อ + ติ	ลป ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อฏ + ทุห + อ + ติ	ลง อฏ (อ) อาคม เมื่อมี ลุง อยู่หลัง	ลุงลงลตถกษททาทตะ (6-4-71)
อฏ + ทุห + อ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + ทุห + อ + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ทุห + สฏ + อ + ติ	ลง สฏ อาคม	สฏ กาทปุระวะ (6-1-135)
อ + ทุห + สฏ + อ + ติ	อ ที่ สฏ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
อ + ทุห + สฏ + อ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + ทุห + ส + อ + ติ	ลป อ และ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ทุห + ส>ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อ + ทุ ห>ฆ + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ห เป็น ฆ	ทาเทธาโตรมะ (8-2-32)
อ + ทุ ฆ>ค + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ฆ เป็น ค	ฉล่ำ ชค ฉติ (8-4-53)
อ + ทุ ค>ก + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ค เป็น ก	ชริ จ (8-4-55)
อ + ทุ>จ ฎ + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ท เป็น ฎ	ฉษสตรโธโร'ระ (8-2-40)
อ + จฎ + ษ + อ + ติ	ลป อ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ จฎ ษ อ ต		

สำเร็จรูปเป็น **อจฎษต** (ได้รีด (เก็บภาษี)แล้ว)

26. **วสิษจวต** ศัพท์เดิมมาจาก วสิษจวต (วศวต + อีวน + ลุก + มตฺป)²⁰⁸ + สฺ มีวิธีทำ
รูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

วสิษจวต	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถาทธาตฺปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
---------	------------------------	--

²⁰⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 302.

วลีษจวต + ส	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
วลีษจวต + ส	สุ ชื่อว่า ปรธมาปรัตยยะ	สเวาชสเมมาณษญญายาม ภิสงเภย้า ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
วลีษจวต + ส	สุ ปรัตยยะ เป็นเอกวณะ	สุปะ (1-4-103)
วลีษจวต + ส	ลง สุ ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยเภโยรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
วลีษจวต + ส	สุ ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
วลีษจวต + ส	อุ ของ สุ วิภักติ ชื่อว่าอิต	อุปะเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
วลีษจวต + ส	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วลีษจวต	ลป ส (สุ) วิภักติ	หลงยาพภโย ที่รฆาต สุตีสยปฤกต์ หล (6-1-68)

สำเร็จรูปเป็น **วลีษจวต** (เหมือนพระเจ้าแผ่นดิน)

ในโคลก เมื่อนำบทว่า คาม + อรุภษต + วลีษจวต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **คามรุภษท**
วลีษจวต โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

คาม + อรุภษต + วลีษจวต

คาม + อรุภษต

สำเร็จรูปเป็น **คามรุภษต**

คามรุภษต + วลีษจวต

คามรุภษ ต>ท + วลีษจวต เปลี่ยน ต (ฉล) เป็น ท (ชศ) ฌล้า ชโศ'นเต (8-2-39)

สำเร็จรูปเป็น **คามรุภษทวลีษจวต**

27. **ตปะศิษญุ** ศัพท์เดิมมาจาก ตปะศิษญ (ตปส - ศิษญ [ศาส + กต]²⁰⁹) + สุป มีวิธี
ทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ตปะศิษญ ตปะศิษญ

ตปะศิษญ เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)

อรถวทาทุปรัตยยะ

ปราติปทิกม (1-2-45)

ตปะศิษญ ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)

สรูปาณาเมกเศษ

เอภวิภกเตา (1-2-64)

ตปะศิษญ + สุป ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ

งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)

ตปะศิษญ + สุป สุป ชื่อว่าสัปตมีปรัตยยะ

สเวาชสเมมาณษญญายาม

ภิสงเภย้า ภยสงสิภยามภยส

งโสสามงโยสสุป (4-1-2)

²⁰⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 108.

ตปะศิษฏ + สุป	สุป ปรีตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
ตปะศิษฏ + สุป	ลง สุป ปรีตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุฯ พหุจนะ (1-4-21)
ตปะศิษฏ + สุป	สุป ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติจจ (1-4-104)
ตปะศิษฏ + สุป	ป ท้าย สุป วิภักติ ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ตปะศิษฏ + ส	ลบ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ตปะศิษฏ อ>เอ + ส	เปลี่ยน อ ท้าย ตปะศิษฏ เป็น เอ	พหุจเน ฌลยเตต (7-3-103)
ตปะศิษฏ เอ ส>ษ	เปลี่ยน ส ของปรีตยยะ เป็น ษ	อาเทศปรีตยยะ (8-3-59)
ตปะศิษฏ เอ ษ		

สำเร็จรูปเป็น **ตปะศิษฏษ** (ผู้มีตปะสูง)

28. **คิษเยษ** (ในคิษยทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก คิษย (ศาส + กยป)²¹⁰ + สุป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษฏษ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

มหาตมยาทที่รชตปโส โย ทิวติย อิวาภต |

ตฤติย อิว ยศจากฤตกาวยางคิรลโยรธिया || 4 ||

พระมนินันได้เป็นเสมือนพระมนินามว่าที่รชตปัส ตอนที่สอง เพราะความมีจิตใจสูงส่งและเป็นเสมือนพระมนินามว่ากาวยะ และพระมนินามว่าอางคิรลสะ ตอนที่สาม เพราะความมีปัญญา²¹¹

29. มหาตมยาท	ศัพท์เดิมมาจาก มหาตมย + งสิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้	
มหาตมย	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุททาทตปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
มหาตมย + งสิ	ลงปรีตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
มหาตมย + งสิ	งสิ ชื่อว่า ปัญจมีปรีตยยะ	สเวชชเมากุณษฎาภยาม ภิสงเภย้า ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
มหาตมย + งสิ	งสิ ปรีตยยะ เป็นเอกจนะ	สุปะ (1-4-103)
มหาตมย + งสิ	ลง งสิ ปรีตยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทวเยกโยรทวิจโนกจเน (1-4-22)
มหาตมย + งสิ	งสิ ชื่อว่า วิภักติ	วิภักติจจ (1-4-104)
มหาตมย + งสิ>อาต	เปลี่ยน งสิ วิภักติ เป็น อาต	ฎางสิงสามินาตสยยะ (7-1-12)
มหาตมย อ+อา>อา ต	ที่ชะ อ ท้าย มหาตมย กับ อา ของ อาต เป็น อา	อกะ สวรณ ที่รชชะ (6-1-101)

²¹⁰ Rājārādhakāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 109.

²¹¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหาภาพยเสานทรนันทะของอัครโฆษ, 2.

มาหัตมย อา ต

สำเร็จรูปเป็น มาหัตมยาค (เพราะความมีจิตใจสูงส่ง)

30. **ทฺริชตปโส** ศัพท์เดิมมาจาก ทฺริชตปส (ทฺริช [ทฤ + ชง]²¹² - ตปส [ตป + อสจ])²¹³ + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทฺริชตปส	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวธาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ทฺริชตปส + สฺ	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
ทฺริชตปส + สฺ	สฺ ชื่อว่าปรถมาปรตฺยยะ	สฺเวชสเมมาณฺษณฺญายาม ภิสงฺเภยํ ภยสงฺสิภยามภยส งฺไสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
ทฺริชตปส + สฺ	สฺ ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สฺปะ (1-4-103)
ทฺริชตปส + สฺ	ลง สฺ ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทฺวเยกโยรทฺวิวงฺไนกวงฺเน (1-4-22)
ทฺริชตปส + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिจ (1-4-104)
ทฺริชตปส + สฺ	อฺ ของ สฺ ชื่อว่าอิต	อฺพเทศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
ทฺริชตปส + ส	ลป อฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ทฺริชตปส ส>รฺ	เปลี่ยน ส เป็น รฺ	สมชฺไซ รุะ (8-2-66)
ทฺริชตปส ร>อฺ	เปลี่ยน รฺ เป็น อฺ เมื่อมี ย (หค) อยู่หลัง	หคิ จ (6-1-114)
ทฺริชตปส อ + อ>โ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อฺ ป็น โ	อาทฺคุณะ (6-1-87)
ทฺริชตปส โ	สำเร็จรูปเป็น ทฺริชตปโส (ชื่อว่าทฺริชตปส)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า มาหัตมยาค + ทฺริชตปโส มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **มาหัตมยาคทฺริชตปโส** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

มาหัตมยาค + ทฺริชตปโส

มาหัตมยาค >ทฺ + ทฺริชตปโส เปลี่ยน ต (ณล) เป็น ทฺ (ชค) ฌลํ ชโต'นฺเต (8-2-39)

สำเร็จรูปเป็น **มาหัตมยาคทฺริชตปโส**

โย (ไต) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยะ (13) เพียงแต่เพิ่มกระบวนการดังนี้ คือ เปลี่ยน ทฺ ห้าย ยท เป็น อ ด้วยสูตร ตยทาทีนಾಮะ (7-2-102) ได้รูปเป็น ย อ + รฺ, เปลี่ยน อ ห้าย ย กับ อ (ท) เป็น อ ด้วยสูตร อโต कुณ (6-1-97), เปลี่ยน รฺ เป็น อฺ เมื่อมี ทฺ (หค) อยู่หลัง ด้วยสูตร หคิ จ (6-1-114) และทำเป็นชั้นคุณคือ อ ห้าย ย กับ อฺ ที่เปลี่ยนมาจาก รฺ (สฺ) เป็น โ ด้วยสูตร อาทฺคุณะ (6-1-87) จึงได้รูปเป็น โย

²¹² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 720.

²¹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 587.

31. **ทวิตีย** (ที่ 2) ศัพท์เดิมมาจาก ทวิตีย (ทวิ + ตีย)²¹⁴ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ทำการลบ วิสระ (-ะ) ที่อยู่ในบาทโคลง เมื่อมีสระตามหลัง ด้วยสูตร โส'จิ โลเป เจต ปาทปุณณม (6-1-134)

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้วให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

32. **อภวต** ศัพท์เดิมมาจาก อภ (อ) อาคม + ภู ธาตุ + ศป ปัจจัย + ติป วิภक्ति หมวดลง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ภู	ภู ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ภู + ลง	ลง ลง ในอดีตกาล	อนทยตเน ลง (3-2-111)
ภู + ลง	ลง เป็นฝ่ายปรัสไมบท	ละ ปรัสไมบทม (1-4-99)
ภู + ลง	ลง ปรัสไมบท ในกัตตฺวาจก	เศษตฺ กฺรตฺริ ปรัสไมบทม (1-3-78)
ภู + ลง > ติป	ใช้ ติป แทน ลง	ติปตฺสณิสิปฺถสฺถมิมฺพวสฺมสฺตา ตำมธาสาถำธวมิมฺพวหิมฺหิง (3-4-78)
ภู + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงฺสฺตรีนฺ ตรีณฺ ปฺรธม- มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
ภู + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานฺเยกวจนฺทฺวิวจน- พฺพวจนานฺเยกสะ (1-4-102)
ภู + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนฺตฺยม (1-3-3)
ภู + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสฺย โลปะ (1-3-9)
ภู + ศป + ติ	ลง ศป (อ) วิภกรรมปัจจัย	กฺรตฺริ ศป (3-1-68)
ภู + ศป + ติ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทฺธิเต (1-3-8)
ภู + ศป + ติ	ป ชื่อว่าอิต	หลนฺตฺยม (1-3-3)
ภู + อ + ติ	ลป ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสฺย โลปะ (1-3-9)
โภ + อ + ติ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อู เป็น โอ	สํวฺรธาตฺกํรธาตฺกโยะ (7-3-84)
ภว + อ + ติ	เปลี่ยน โอ เป็น อว	เอโจ'ยวฺยวอะ (6-1-78)
อภฺ + ภว + อ + ติ	ลง อภฺ (อ) อาคม เมื่อมี ลง อยู่หลัง	ลฺงลฺงลฺงกฺษวฺทฺทฺทตฺตะ (6-4-71)
อภฺ + ภว + อ + ติ	ภู ชื่อว่าอิต	จฺภู (1-3-7)
อ + ภว + อ + ติ	ลป ภู ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสฺย โลปะ (1-3-9)

²¹⁴ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 400.

อ + ภา + อ + ต ลบ อี ที่ ดี อิตศจ (3-4-100)

อ ภา อ ต

สำเร็จรูปเป็น **อภาต** (ได้เป็นแล้ว)

ในโคลก เมื่อนำบทว่า อิว + อภาต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **อิวภาต** โดยมีวิธีการสนธิ
ดังนี้

อิว + อภาต

อิว อ + อ>อา ภาต เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา

อกะ สวรรณ ที่รฆะ

(6-1-101)

อิว อา ภาต

สำเร็จรูปเป็น **อิวภาต**

33. **ตฤตย** (ที่ 3) ศัพท์เดิมมาจาก ตฤตย (ตริ + ตย)²¹⁵ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ทำการลบ วิสระ (-ะ) ที่อยู่ในบาทโคลก เมื่อมีสระตามหลัง ด้วยสูตร โส'จิ โลเป เจต ปาพปฺรณม (6-1-134)

ยศ (ไต) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยะ (13) เพียงแต่ลบ อฺ ที่ สฺ วิภक्ति ที่ชื่อว่าอิต ด้วยสูตร ตสย โลปะ (1-3-9) ได้รูปเป็น ยส, และเปลี่ยน ส เป็น ศ เมื่อชนกับ จวรรค ด้วยสูตร ส'โตะ ศจฺนา ศจฺ (8-4-40)

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

34. **อภุต** ศัพท์เดิมมาจาก อภฺ (อ) อาคม + ภู ชาติ + จลิ ปัจจย + ติปฺ วิภक्ति หมวด
ลฺง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ภู	ภู ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
ภู + ลฺง	ลฺง ลฺง ในอดีตกาล	ลฺง (3-2-110)
ภู + ลฺง	ลฺง เป็นฝ่ายปรัสไมบท	ละ ปรัสไมปทม (1-4-99)
ภู + ลฺง	ลฺง ปรัสไมบท ในกัตตุวาจก	เศชาติ กรตฺริ ปรัสไมปทม (1-3-78)
ภู + ลฺง>ติป	ใช้ ติป แทน ลฺง	ติปตสฺมิสิปฺถสฺถมิพวสฺมสฺตา ตำณเถสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
ภู + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตฺรีณิ ตฺรีณิ ปฺรณม-

²¹⁵ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 400.

ฦ + ตป	ตป เป็น เอกวจนะ	มธยโมตตมาะ (1-4-101) ตานเยกวจนทววจน-
ฦ + ตป	ป ซื่อว่าอิต	พทวจนานเยกคะ (1-4-102)
ฦ + ต	ลป ป ที่ซื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ฦ + จล + ต	ลจ จล ปัจจย	ตลย โลปะ (1-3-9)
อฦ + ฦ + จล + ต	ลจ อฦ (อ) อาคม เมื่อมี ลจ อยู่หล้ง	จล ลจ (3-1-43)
อฦ + ฦ + จล + ต	ฦ ซื่อว่าอิต	ลจลจลจกษททตตะ (6-4-71)
อ + ฦ + จล + ต	ลป ฦ ที่ซื่อว่าอิต	จฦ (1-3-7)
อ + ฦ + ลจ + ต	เปลี่ยน จล เป็น ลจ	ตลย โลปะ (1-3-9)
อ + ฦ + ลจ + ต	อ ซื่อว่าอิต	จและ ลจ (3-1-44)
อ + ฦ + ลจ + ต	จ ซื่อว่าอิต	อุปเทศขนนาสิก อิต(1-3-2)
อ + ฦ + ล + ต	ลป อ และ จ ที่ซื่อว่าอิต	จฦ (1-3-7)
อ + ฦ + ต	ลป ล (ลจ)	ตลย โลปะ (1-3-9)
อ + ฦ + ต	ลป อ ที่ ต	คาคตลฐาฐปาฦฎยะ ลจจะ
อ ฦ ต	สำเร็จรูปเป็น อฦต (ได้เป็นแล้ว)	ปรลไม่ปะทษุ (2-4-77)
สนธิ ดังนี้	สำเร็จรูปเป็น อฦต (ได้เป็นแล้ว)	อิตคจ (3-4-100)
ยะ + จ + อฦต	ในโคลก เมื่อนำบทว่า ยะ + จ + อฦต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น ยคจจากฦต โดยมีวิธีการ	
ยะ + จ		
ย ะ > ล + จ	เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ล	
ย ล > ล + จ	เมื่อมี จ (จล) อยู่หล้ง	วิสรขนิยลย ละ (8-3-35)
ย ล จ	เปลี่ยน ล เป็น ล เมื่อชนกับ จวรรค	ลโตะ ลจนา ลจจะ (8-4-40)
ย ล จ	สำเร็จรูปเป็น ยคจ	
ยคจ + อฦต		
ยคจ อ + อ>อา ฦต	เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา	อกะ สวรณ ทิรฆะ (6-1-101)
ยคจ อา ฦต	สำเร็จรูปเป็น ยคจจากฦต	

35. กาวยางคิริสโยธ คัพท์เดิมมาจาก กาวยางคิริส (กาวย [กุ + ญย]²¹⁶ + องคิริส [อคิ + อส]²¹⁷) + โอส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

กาวยางคิริส	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณททธาตุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
กาวยางคิริส	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกเตา (1-2-64)
กาวยางคิริส + โอส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
กาวยางคิริส + โอส	โอส ชื่อว่าษัษฐีปรตยยะ	สเวชสเมากุณษฎาภยาม ภิสงเภยา ภยสงสิภยามภยส งไสสามงโยสสุป (4-1-2)
กาวยางคิริส + โอส	โอส ปรตยยะ เป็นทวิจนะ	สุปะ (1-4-103)
กาวยางคิริส + โอส	ลง โอส ปรตยยะ ในฐานะสองอย่าง	ทวเยกโยทรทวิจไนกวงเน (1-4-22)
กาวยางคิริส + โอส	โอส ชื่อว่า วิภกติ	วิภกติจ (1-4-104)
กาวยางคิริส + โอส	เปลี่ยน อ ท้าย กาวยางคิริส เป็น เอ เพราะ โอส วิภกติ	โอส จ (7-3-104)
กาวยางคิริส + โอส	เปลี่ยน เอ ท้าย กาวยางคิริส เป็น อย	เอจ'ยววายวะ (6-1-78)
กาวยางคิริส + โอส	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ ฐะ (8-2-66)
กาวยางคิริส + โอร	อ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
กาวยางคิริส + โอร	ลบ อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กาวยางคิริส + โอร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
กาวยางคิริส + โอร	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ชรวसानโยรวิสฺรชนียะ (8-3-15)
กาวยางคิริส + โอส	สำเร็จรูปเป็น กาวยางคิริสโยธ (ของมูนี้ชื่อว่ากาวยะและอังกิริส)	

36. อธิยา คัพท์เดิมมาจาก อธิ (อฺธิ + กฺวิป)²¹⁸ + ภา มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อฺธิ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณททธาตุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
อฺธิ + ภา	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
อฺธิ + ภา	ภา ชื่อว่าตฤติยาปรตยยะ	สเวชสเมากุณษฎาภยาม ภิสงเภยา ภยสงสิภยามภยส งไสสามงโยสสุป (4-1-2)

²¹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 116.

²¹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 15.

²¹⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 798.

ธิ + ฎา	ฎา ปรัตยยะ เป็นเอวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ธิ + ฎา	ลง ฎา ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยะโยทวิจโนกจเน (1-4-22)
ธิ + ฎา	ฎา ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ธิ + ฎา	ฎ ของ ฎา วิภักติ ชื่อว่าอิต	จฎฐ (1-3-7)
ธิ + อา	ลบ ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ธ อี>อีย + อา	เปลี่ยน อี ของ ธิ เป็น อีย เพราะ อา (ฎา) วิภักติ	สตรียะ (6-4-79)
ธ อีย อา	สำเร็จรูปเป็น ธิยา (ด้วยปัญญา)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า กาวายังคิรสโยะ + ธิยา มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น กาวายังคิรสโยะ-
ธิยา โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

กาวายังคิรสโยะ + ธิยา		
กาวายังคิรสโยะ >ส + ธิยา	เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส เมื่อมี ธ (ขร) อยู่หลัง	วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)
กาวายังคิรสโย ส>ร + ธิยา	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุสะ (8-2-66)
กาวายังคิรสโย ร + ธิยา	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
กาวายังคิรสโย ร>ร + ธิยา	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กาวายังคิรสโย ร ธิยา	สำเร็จรูปเป็น กาวายังคิรสโยธิยา	

ตสย วิสตีรณตปสะ ปารุเศว หิมวตะ ศุเก |

เกษตริ จายตนิ โจว ตปสามาศรโม'ภวต || 5 ||

อาศรมที่เป็นทั้งเขตแดนและเป็นทั้งที่พักอาศัย สำหรับการบำเพ็ญตบะของ
พระมุนีผู้ได้บำเพ็ญตบะมาเป็นเวลายาวนานตนนั้น ตั้งอยู่ที่เชิงเขาหิมาลัย
อันสวยงาม²¹⁹

37. ตสย ศัพท์เดิมมาจาก ตท + งส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถาทาตฺรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ตท + งส	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
ตท + งส	งส ชื่อว่า ษัษฐิปรัตยยะ	สเวชสเมฆาณษฎาภยาม ภิสงเภยา ภยสงสิภยามภยส

²¹⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 2.

ตท + งส	งส ปรัตยยะ เป็นเอกวจนะ	งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ตท + งส	ลง งส ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	สุปะ (1-4-103)
ตท + งส	งส ชื่อว่าวิภักติ	ทวเยกโยรทวิวจในกวงเน (1-4-22)
ตท + งส	ตท ศัพท์เป็นสรรพนาม	วิภักติศจ (1-4-104)
ต ท>อ + งส	เปลี่ยน ท ท้าย ตท เป็น อ	สรวาทินี สรวนามานี (1-1-27)
ต อ + อ>อ + งส	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ (ท) เป็น อ	ตยาทาทีนามะ (7-2-102)
ต อ + งส>สย	เปลี่ยน งส วิภักติ เป็น สย	อโต คุณ (6-1-97)
ต อ สย		ฎางสิงสามินาตสยยะ (7-1-12)

สำเร็จรูปเป็น ตสย (ของพระมุนีนั่น)

38. **วิสตฺรณตปส** ศัพท์เดิมมาจาก วิสตฺรณตปส (วิสตฺรณ [วิ + สตฤ + กฤ + น]²²⁰ - ตปส) + งส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วิสตฺรณตปส	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทาทศปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
วิสตฺรณตปส + งส	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
วิสตฺรณตปส + งส	งส ชื่อว่าษัษฐีปรัตยยะ	สเวชสเมฆาณษฎฐาภยาม ภิสเงภย้า ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
วิสตฺรณตปส + งส	งส ปรัตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
วิสตฺรณตปส + งส	ลง งส ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวเยกโยรทวิวจในกวงเน (1-4-22)
วิสตฺรณตปส + งส	งส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
วิสตฺรณตปส + งส	ง ของ งส ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
วิสตฺรณตปส + อส	ลบ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิสตฺรณตปส + อ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุ (8-2-66)
วิสตฺรณตปส + อร	อ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
วิสตฺรณตปส + อร	ลบ อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิสตฺรณตปส + อร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
วิสตฺรณตปส + อ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวसानโยรวิสรชนียะ (8-3-15)

²²⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 463.

วิสฺตีรณตปสฺ อ -ะ

สำเร็จรูปเป็น **วิสฺตีรณตปส** (ผู้บำเพ็ญตบะมานาน)

39. **ปารุเศว** ศัพท์เดิมมาจาก ปารุศฺว (สฺปฤศ + ศฺวณ)²²¹ + จิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี

ปารุศฺว	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถททาทฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ปารุศฺว + จิ	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาทฺ (4-1-1)
ปารุศฺว + จิ	จิ ชื่อว่าสฺปตฺมีปรตฺยยะ	สฺเวชสเมฆณฺญชฺฌาภยาม ภิสฺเฆภฺยํ ภยสฺงสิภยามภยส งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
ปารุศฺว + จิ	จิ ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สฺปะ (1-4-103)
ปารุศฺว + จิ	ลง จิ ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดียวน	ทวเยกโยทรทฺวิวงฺในกวงฺเน (1-4-22)
ปารุศฺว + จิ	จิ ชื่อว่าวิภฺกตฺ	วิภฺกตฺศจ (1-4-104)
ปารุศฺว + จิ	งฺ ของ จิ วิภฺกตฺ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทฺธิเต (1-3-8)
ปารุศฺว + อิ	ลบ งฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
ปารุศฺว อ+อ>เอ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อิ (จิ) เป็น เอ	อาทฺคุณะ (6-1-87)
ปารุศฺว เอ	สำเร็จรูปเป็น ปารุเศว (ในที่ใกล้)	

40. **หิมวต** (แห่งเขาหิมालัย) ศัพท์เดิมมาจาก หิมวตฺ (หน + มก)²²² + งสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วิสฺตีรณตปส (38) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คือ หิมวต + งสฺ ตั้ง ํ ของงสฺ ชื่อว่าอิต ด้วยสูตร ลศกฺวตฺทฺธิเต (1-3-8), ลบ งฺ ที่ชื่อว่า อิต ด้วยสูตร ตสฺย โลปะ (1-3-9), หิมวต + อสฺ เปลี่ยน รฺ (รฺ ที่มาจาก สฺ ของ งสฺ วิภฺกตฺ) เป็น วิสฺรคะ (ะ) ด้วยสูตร ขรวสฺนโยวิสฺรชฺนียะ (8-3-15)

41. **ศุภ** (อันสวยงาม) ศัพท์เดิมมาจาก ศุภ (ศฺภ + ก)²²³ + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

42. **เกษตฺริ** ศัพท์เดิมมาจาก เกษตฺร (กฺษิ + ษฺฏฺรณ)²²⁴ + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี

²²¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 128..

²²² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 538.

²²³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 123.

²²⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 250.

เกษตฺร	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณวทาศตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
เกษตฺร + สฺ	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
เกษตฺร + สฺ	สฺ ชื่อว่า ปรตฺมาปรตฺยยะ	สฺเวทสเมมาฏฺษณฺญายาม ภิสงฺเภยํ ภยสงฺสิภยามภยส งฺไสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
เกษตฺร + สฺ	สฺ ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สฺปะ (1-4-103)
เกษตฺร + สฺ	ลง สฺ ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดียวน	ทฺวเยกโยรทฺวิวงฺในกฺวจน (1-4-22)
เกษตฺร + สฺ	สฺ ชื่อว่า วิภฺกติ	วิภฺกติศฺจ (1-4-104)
เกษตฺร + สฺ>อม	เปลี่ยน สฺ วิภฺกติ เป็น อม	อโตม (7-1-24)
เกษตฺร อ + อ ม	เปลี่ยน อ กับ อ ของ อม (สฺ) เป็น อ	อมิ ปุรวะ (6-1-107)
เกษตฺร + อ ม>-	เปลี่ยน ม ท้ายบท เป็นอนฺสวาระ (-) เมื่อมี จ (หล) อยู่หลัง	โม'นฺสวาระ (8-3-23)
เกษตฺร อ -	สำเร็จรูปเป็น เกษตฺร (อันเป็นเขตแดน)	

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภกติกแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อฺวยาทาปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

43. **อายตฺน** (อันเป็นที่พักอาศัย) ศัพท์เดิมมาจาก อายตฺน (อานฺ + ยต + ลฺยฺญ)²²⁵ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตฺร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น
ในโคลง เมื่อนำบทว่า จ + อายตฺน มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **จายตฺน** โดยมีวิธีการสนธิดังนี้

จ + อายตฺน		
จ อ + อาน>อายตฺน	เปลี่ยน อ กับ อาน เป็น อาน	อกะ สฺวรณ ทิรฺฆะ (6-1-101)
จ อาน	สำเร็จรูปเป็น จายตฺน	

44. **เอว** (นั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก เอว (อิณ + วณ)²²⁶ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภกติกแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อฺวยาทาปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

²²⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 185.

²²⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 299.

45. **ใจ** ศัพท์เดิมมาจาก จ + เอว มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

จ + เอว

จ อ+เอ>ไอ ว ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อ กับ เอ เป็น ไอ วฤทธิเรจิ (6-1-88)

จ ไอ ว

สำเร็จรูปเป็น **ใจ** (และนั่นเทียว)

46. **ตปสาม** ศัพท์เดิมมาจาก ตปส + อาม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตปส ตปส ตปส เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์) อรอุทธานัตตปรตยยะ
ปราติปทิกม (1-2-45)

ตปส ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง) สรูปาณาเมกเศษ
เอกวิภกเตา (1-2-64)

ตปส + อาม ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ งยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)

ตปส + อาม อาม ชื่อว่าชัษฐีปรตยยะ สเวชสเมากษณภยาม
ภิสเงภยา ภยสงสิภยามภยส
งโสสามงโยสสุป (4-1-2)

ตปส + อาม อาม ปรตยยะ เป็นพหุจนะ สุปะ (1-4-103)

ตปส + อาม ลง อาม ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง พหุฯ พหุจนม (1-4-21)

ตปส + อาม อาม ชื่อว่า วิภक्ति วิภक्तिจ (1-4-104)

ตปส อาม

สำเร็จรูปเป็น **ตปสาม** (แห่งตบะทั้งหลาย)

47. **อาศรม** (อาศรม) ศัพท์เดิมมาจาก อาศรม (อาง + ศรม + ยล)²²⁷ + สฺ มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อภวต (ได้เป็นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อภ (อ) + ภฺ ธาตุ + ศป (อ) + ติป (ติ) มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน อภวต (32) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า ตปสาม + อาศรมะ + อภวต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตปสามาศร
โม'ภวต** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตปสาม + อาศรมะ + อภวต

ตปสาม + อาศรมะ

สำเร็จรูปเป็น **ตปสามาศรมะ**

ตปสามาศรมะ > ส + อภวต เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

ตปสามาศรม ส > ร + อภวต เปลี่ยน ส เป็น ร สมชุโษ รุะ (8-2-66)

²²⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 195.

ตปสามาศรม รุ>อุ + อภาต	เปลี่ยน รุ เป็น อุ	อโต โรรปฺลุตาทปฺลุต (6-1-113)
ตปสามาศรม อ+อุ>โอ + อภาต	ทำเป็นชั้นคุณ อ กับ อุ เป็น โอ	อาทฺคุณะ (6-1-87)
ตปสามาศรม โอ + อ>โอ ภาต	เปลี่ยน โอ กับ อ เป็น โอ	เองะ ปทานฺตาทติ(6-1-109)
ตปสามาศรม โอ ภาต		
สำเร็จรูปเป็น ตปสามาศรม'ภาต		

จารุวีรุตตรวนะ ประสนิคมฤทศาทวละ |

หวิรฐุมวิตานเนน ยะ สทาภร อิวาพเภา || 6 ||

อาศรมนั้นมีแนวเถาว์ลัยและต้นไม้ทั้งดงาม มีหญ้าเรียบสนิทและอ่อนนุ่ม
ทั่วทั้งบริเวณ ปรากฏเหมือนกับว่ามีเมฆบดบังอยู่ตลอดเวลา เพราะการ
ปกคลุมด้วยควันจากเครื่องสังเวย²²⁸

48. จารุวีรุตตรวนะ (มีแนวเถาว์ลัยและต้นไม้อันดงาม) ศัพท์เดิมมาจาก จารุวีรุตตรวน (จารุ [จร + ญณ]²²⁹ - วีรุต [วิ + รุช + ฤวิป]²³⁰ - ตรุ [ตฤ + อุ]²³¹ - วณ [วนฤ + ฆ]²³²) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

49. ประสนิคมฤทศาทวละ (มีหญ้าอันเรียบสนิทและอ่อนนุ่ม) ศัพท์เดิมมาจาก ประสนิคมฤทศาทวละ (ประสนิคม [ปร + สนิท + กต] - มฤท [มรท + ฤ] - ศาทวละ [ศาท + ฑวลจ]²³³) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

50. หวิรฐุมวิตานเนน ศัพท์เดิมมาจาก หวิรฐุมวิตาน (หวิส [หุ + อสิ]²³⁴ - ฐุม [ฐ + มก]²³⁵ - วิตาน [วิ + ตน + ฆณ]²³⁶) + ภา มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้
หวิรฐุมวิตาน เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์) อรฺวทธาตฺรปรตฺยยะ

หวิรฐุมวิตาน + ภา	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาทฺ (4-1-1)
หวิรฐุมวิตาน + ภา	ภา ชื่อว่าตฤติยาปรตฺยยะ	สฺเวาซเสมาภฺษณฺภฺษณฺยาม

²²⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 2.

²²⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 445.

²³⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 474.

²³¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 598.

²³² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 261.

²³³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 46.

²³⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 525.

²³⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 801.

²³⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 385.

		ภิสงเภย์ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
หวิฐฐมวิตาน + ฎา	ฎา ปรัตยยะ เป็นเอภวจนะ	สุปะ (1-4-103)
หวิฐฐมวิตาน + ฎา	ลง ฎา ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวเยภโยรทวิวงในภวจน (1-4-22)
หวิฐฐมวิตาน + ฎา	ฎา ซื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
หวิฐฐมวิตาน + ฎา>อิน	เปลี่ยน ฎา วิภักติ เป็น อิน	ฎางสิงสามินาตสุยาะ (7-1-12)
หวิฐฐมวิตาน อ+อิ>เอน	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อิ เป็น เอน	อาทคุณะ (6-1-87)
หวิฐฐมวิตาน เอน	สำเร็จรูปเป็น หวิฐฐมวิตาเนน (ด้วยการปกคลุมด้วยควัญจากเครื่องสังเวย)	

ยะ (ไต) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยะ (13) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

51. สทา	ศัพท์เดิมมาจาก สรว + สปตมีวิภักติ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้	
สรว	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรภวทธาตฺรปรัตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
สรว	สรว ศัพท์ เป็นสรรพนาม	สรวาทินิ สรวนามานิ (1-1-27)
สรว + สปตมี	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
สรว + สปตมี>ทา	ใช้ ทา ปัจจยแทนสัปตมีวิภักติ	สรวไวกานยภยิตตททะ กาเล ทา (6-3-15)
สรว>ส + ทา	เปลี่ยน สรว เป็น ส	สรวสย โส'นยตรสย้า ทิ (5-3-6)

ส ทา

สำเร็จรูปเป็น **สทา** (ในกาลทุกเมื่อ, ตลอดเวลา)

52. อภฺร (เมฆ) ศัพท์เดิมมาจาก อภฺร (อป + ภฤ + ก)²³⁷ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า สทา + อภฺระ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **สทาภฺระ** โดยมีวิธีการสนธิดังนี้

สทา + อภฺระ

²³⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 80.

สทฺ อา + อ>อา ภาระ เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา

อกะ สวรรณะ ที่รฆะ

(6-1-101)

สทฺ อา ภาระ

สำเร็จรูปเป็น **สทาภาระ**

ในบาทคาลมีการสนธิโดยลบ วิสระคะ (-ะ) เมื่อมีสระตามหลัง ด้วยสูตร โส'จิ โลเป เจต ปาทปุรณม (6-1-134) และได้รูปเป็น **สทาภาระ** (สทฺ อา + อ>อา ภาระ) โดยเปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา ด้วยสูตร อกะ สวรรณะ ที่รฆะ (6-1-101)

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิ + ว เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

53. **อพเภอา** ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) อาคม + ภา ธาตุ + จลฺ ปัจจย + ติปฺ วิภक्ति หมด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ภา	ภา ชื่อว่าธาตฺ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ภา + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
ภา + ลุง	ลุง เป็นฝ่ายปรัสไมบท	ละ ปรัสไมบทม (1-4-99)
ภา + ลุง	ลุง ปรัสไมบท ในกัตตฺวาจก	เศษาทฺ กรตฺริ ปรัสไมบทม (1-3-78)
ภา + ลุง>ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตฺสณฺสีปฺถสณฺมิพฺวสมฺสตา ตำนถาสาถำธฺวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
ภา + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตฺรีณฺ ตรีณฺ ปฺรทฺม-มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
ภา + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตฺานเยกฺวจนฺทฺวิวจน-พฺหฺวจนานเยกฺสะ (1-4-102)
ภา + ติป>ณฺล	เปลี่ยน ติป เป็น ณฺล	ปฺรฺสฺไมบฺทานำ ณฺลตฺุสฺสุ-ถลฺลฺสณฺลวมาะ (4-3-82)
ภา + ณฺล	ณฺล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตฺรีณฺ ตรีณฺ ปฺรทฺม-มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
ภา + ณฺล	ณฺล เป็น เอกวจนะ	ตฺานเยกฺวจนฺทฺวิวจน-พฺหฺวจนานเยกฺสะ (1-4-102)
ภา + ณฺล>เอา	เปลี่ยน ณฺล เป็น เอา	เอาตฺ เอา ณฺล (7-1-34)
ภา + จลฺ + เอา	ลุง จลฺ ปัจจย	จลฺ ลฺจิง (3-1-43)
อฏฺ + ภา + จลฺ + เอา	ลุง อฏฺ (อ) อาคม เมื่อมี ลุง อยู่หลัง	ลฺงลฺงลฺงฺกฺษวทฺทฺทาตตะ (6-4-71)
อฏฺ + ภา + จลฺ + เอา	อฏฺ ชื่อว่าอิต	จฺฏฺ (1-3-7)

อ + ภา + จลิ + เอา	ลบ ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ภา + จง + เอา	เปลี่ยน จลิ เป็น จง (อ)	ณิศริทฺรฺสุรฺภุยะ กรฺตริ จง (3-1-48)
อ + ภาภา + จง + เอา	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อมี จง อยู่หลัง	จจิ (6-1-11)
อ + ภาภา + จง + เอา	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภยาสะ	ปุรุโว'ภยาสะ (6-1-4)
อ + ภา + จง + เอา	รัสสะ อา ของอภยาสะ เป็น อ	ทรสฺวะ (7-4-59)
อ + พภา + จง + เอา	เปลี่ยน ฎ เป็น พ	อภยาเส จรฺจ (8-4-54)
อ + พภ + จง + เอา	ลบ อา ของ ภา ธาตุ	อาโต โลป อิกฺกิ จ (6-4-64)
อ + พภ + จง + เอา	จ ชื่อว่าอิต	จฺจ (1-3-7)
อ + พภ + จง + เอา	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิตฺเต (1-3-8)
อ + พภ + อ + เอา	ลบ จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + พภ + อ + เอา > เอา	ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อ กับ เอา เป็น เอา	วฤทธิเรจิ (6-1-88)

สำเร็จรูปเป็น **อพภภา** (ได้บดบังแล้ว)

ในโคลก เมื่อนำบทว่า สทาภฺระ + อิว + อพภภา มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **สทาภฺร อิวพภภา** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สทาภฺระ + อิว + อพภภา		
สทาภฺร + อิว + อพภภา	ลบวิสรรคะ (-) ในโคลก	โส'จิ โลเป เจตาทปุรณฺม
	เมื่อมีสระอยู่หลัง	(6-1-134)
สทาภฺร + อิว อ + อ > อา พภภา	เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา	อกะ สวรฺณ ทิรฆะ
		(6-1-101)
สทาภฺร อิว อา พภภา		
	สำเร็จรูปเป็น สทาภฺร อิวพภภา	

มฤทฺฐิกะ โสภโตสะ สนิคฺโชสะ เกสฺราสฺตรปาดฺมฏฺฐิกะ |

ภูมิกฺภาไครสฺกัรฺโณสะ สางฺคราค อิวภวตฺ || 7 ||

อาศรมนั้นมีสี่คัล้ายกับสร้างกายของมนุษย์ เพราะภาคพื้นทั้งหลายที่ตาตาชไป
ด้วยดินปนทรายที่อ่อนนุ่มและราบเรียบ และมีสีเหลืองอ่อนเพราะการปกคลุม
ด้วยเกสรดอกไม้²³⁸

54. **มฤทฺฐิกะ** ศัพท์เดิมมาจาก มฤทฺ (มรท + ฏ)²³⁹ + ภูสิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้
มฤทฺ มฤทฺ มฤทฺ เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์) อรฺวาทฺธาตฺรปรฺตยยะ
ปราติปทิกม (1-2-45)

²³⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหาภากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโฆษ, 2.

²³⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 774.

มฤท	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกเตา (1-2-64)
มฤท + ภิส	ลงปรตยยะ หลังปราตปทิกะ	งยาปปราตปทิกาท (4-1-1)
มฤท + ภิส	ภิส ชื่อว่าตฤตยาปรตยยะ	สเวชชเมมาณฺชญาภยาม ภิสงภยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
มฤท + ภิส	ภิส ปรตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
มฤท + ภิส	ลง ภิส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุ พหุจนม (1-4-21)
มฤท + ภิส	ภิส ชื่อว่าวิภกติ	วิภกติจจ (1-4-104)
มฤท + ภิส > ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺโซ รุะ (8-2-66)
มฤท + ภิส ร	อู ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
มฤท + ภิส ร	ลบ อู ที่ชื่อว่า อิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
มฤท + ภิส ร	ร ชื่อว่า อวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
มฤท + ภิส ร > ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวसानโยรฺวิสฺรชเนยะ (8-3-15)
มฤท ภิส - ะ	สำเร็จรูปเป็น มฤทภิส (อันอ่อนนุ่ม)	
ต่อไปนี้	55. สไกต ศัพท์เดิมมาจาก สไกต (สีกตา + อณ) ²⁴⁰ + ภิส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตร	
สไกต สไกต สไกต	เป็นปราตปทิกะ (ลิงค์)	อรุทททตฺรปรตยยะ ปราตปทิกม (1-2-45)
สไกต	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกเตา (1-2-64)
สไกต + ภิส	ลงปรตยยะ หลังปราตปทิกะ	งยาปปราตปทิกาท (4-1-1)
สไกต + ภิส	ภิส ชื่อว่าตฤตยาปรตยยะ	สเวชชเมมาณฺชญาภยาม ภิสงภยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
สไกต + ภิส	ภิส ปรตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
สไกต + ภิส	ลง ภิส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุ พหุจนม (1-4-21)
สไกต + ภิส	ภิส ชื่อว่าวิภกติ	วิภกติจจ (1-4-104)
สไกต + ไอส	เปลี่ยน ภิส วิภกติ เป็น ไอส	อโต ภิส ไอส (7-1-9)
สไกต อ + ไอส > ไอส	ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อ กับ ไอส เป็น ไอส	วฤทธิเรจ (6-1-88)
สไกต + ไอส > ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺโซ รุะ (8-2-66)

²⁴⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 414.

ไสกต + ไอ รุ	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ไสกต + ไอ รุ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ไสกต + ไอ รุ	รุ ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
ไสกต + ไอ รุ>ะ	เปลี่ยน รุ เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวสานโยวิสฺรชเนยะ (8-3-15)

ไสกต ไอ –ะ

สำเร็จรูปเป็น **ไสกไตะ** (ด้วยดินปนทรายทั้งหลาย)

56. **สนิคฺโรระ** (อันราบเรียบ) ศัพท์เดิมมาจาก สนิคฺธ (สนิห + กฺต)²⁴¹ + ภิสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

57. **เกสราสฺตรปาณฺฑุภิ** (ด้วยสีเหลืองอ่อนอันปกคลุมด้วยเกสรดอกไม้) ศัพท์เดิมมาจาก เกสราสฺตรปาณฺฑุ (เกสร [ไก + สฺถ + อจ]²⁴² - อาสฺตร [อาน + สฺตถ + อป]²⁴³ - ปาณฺฑุ [ปฺติ + กุ]²⁴⁴) + ภิสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มฤทฺภิ (54) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

58. **ภุมิภาโค** (เพราะภาคพื้นทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ภุมิภาค (ภุมิ [ภู + มิ]²⁴⁵ - ภาค [ภช + ฆณ]²⁴⁶) + ภิสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

59. **อสิกริโณ** (อันดาดาย) ศัพท์เดิมมาจาก อสิกริณ (น + สฺ + กถ + ลฺยฺ) + ภิสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ภุมิภาโค + สิกฺริโณ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ภุมิภาโคสิกริโณ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ภุมิภาโค + สิกฺริโณ

ภุมิภาโค >ส + สิกฺริโณ เปลี่ยนวิสฺรคะ (-ะ) เป็น ส วิสฺรชเนยฺสย สะ (8-3-35)

ภุมิภาโค ส>รุ + สิกฺริโณ เปลี่ยน ส เป็น รุ สมชฺโซ รุ (8-2-66)

ภุมิภาโค รุ>รุ + สิกฺริโณ อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)

ภุมิภาโค รุ + สิกฺริโณ ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

ภุมิภาโค รุ สิกฺริโณ

สำเร็จรูปเป็น **ภุมิภาโคสิกริโณ**

²⁴¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 456.

²⁴² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 197.

²⁴³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 198.

²⁴⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 104.

²⁴⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 534.

²⁴⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 489.

60. **สาขคราค** (สีกลัยสีกายมนุษย์) ศัพท์เดิมมาจาก สาขคราค (สาขค (ส + องค [องค + ฃณ]²⁴⁷) + ราค [รณช + ฃณ]²⁴⁸) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ทำการลบ วิสระ (-) ที่อยู่ในบาทโคลง เมื่อมี สระตามหลัง ด้วยสูตร โส'จิ โลเป เจต ปาทปุรณม (6-1-134)

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อภวต (ได้เป็นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อภ (อ) + ภู ธาตุ + ศป (อ) + ตป (ติ) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อภวต (32) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า สาขคราคะ + อิว + อภวต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **สาขคราคอิวภวต** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สาขคราคะ + อิว + อภวต		
สาขคราค + อิว + อภวต	ลบวิสระ (-) ในบาทโคลง	โส'จิ โลเป เจต
สาขคราค + อิว + อ>อภวต	เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา	ปาทปุรณม (6-1-134)
สาขคราค อิว อา ภวต		อกะ สวรณ ทิรณะ (6-1-101)
สำเร็จรูปเป็น สาขคราคอิวภวต		

ศุจิกิสฺตรถสฺขยาไตะ ปาวโนรภาวโนรปี |

พนฺธมานิว ยสฺตสเถา สโรภี สโรโรหะ || 8 ||

อาศรมนั้นตั้งอยู่ราวกับว่ามีเพื่อนแท้อยู่ด้วย เพราะมีสระน้ำที่มีดอกบัว เป็นสระที่สะอาด รู้กันว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ บริสุทธิ์ และเป็นที่เจริญใจ²⁴⁹

61. ศุจิกิส ศัพท์เดิมมาจาก ศุจ (ศุจ + อิน) ²⁵⁰ + กิส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
ศุจ ศุจ ศุจ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถาทาตุรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ศุจ	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกฺเตา (1-2-64)
ศุจ + กิส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)

²⁴⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 14.

²⁴⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 110.

²⁴⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 2.

²⁵⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 118.

ศุจิ + ภิส	ภิส ชื่อว่าตฤติยาปรตยยะ	สเวชสเมฆาณษฎาภยาม ภิสเงภยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ศุจิ + ภิส	ภิส ปรตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
ศุจิ + ภิส	ลง ภิส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุ พหุจนะ (1-4-21)
ศุจิ + ภิส	ภิส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ศุจิ + ภิส > รุ	เปลี่ยน ส เป็น รุ	สมชุไซะ ระบุ (8-2-66)
ศุจิ + ภิส รุ	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชุนนาสิก อิต(1-3-2)
ศุจิ + ภิส รุ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ศุจิ + ภิส รุ	รุ ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
ศุจิ + ภิส รุ > ะ	เปลี่ยน รุ เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวสานโยรุวิสรชนียะ (8-3-15)

ศุจิ ภิส - ะ

สำเร็จรูปเป็น ศุจิภิส (อันสะอาด)

62. **ตฺริถสฺขยาไตะ** (อันนับว่าศักดิ์สิทธิ์) ศัพท์เดิมมาจาก ตฺริถสฺขยาต (ตฺริถ [ตฤ + ถก]²⁵¹ - สฺขยาต [สฺ + ขยา + กต]) + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ศุจิภิส + ตฺริถสฺขยาไตะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ศุจิภิสตฺริถสฺขยาไตะ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ศุจิภิส + ตฺริถสฺขยาไตะ

ศุจิภิส > สฺ + ตฺริถสฺขยาไตะ เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

ศุจิภิส สฺ ตฺริถสฺขยาไตะ

สำเร็จรูปเป็น **ศุจิภิสตฺริถสฺขยาไตะ**

63. **ปาวไนรุ** (อันบริสุทธิ์) ศัพท์เดิมมาจาก ปาวน (ปุ + ณิจ + ลยุณ)²⁵² + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ไม่ต้องเปลี่ยน รุ เป็น วิสรคะ (ะ) ตามสูตร ขรวสานโยรุวิสรชนียะ (8-3-15)

64. **ภาวไนรุ** (อันเป็นที่เจริญใจ) ศัพท์เดิมมาจาก ภาวน (ภว + ณิจ + ลยุณ)²⁵³ + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ไม่ต้องเปลี่ยน รุ เป็น วิสรคะ (ะ) ตามสูตร ขรวสานโยรุวิสรชนียะ (8-3-15)

²⁵¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 624.

²⁵² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 132.

²⁵³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 508.

65. **อปี** (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्ति แล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ปาวไนะ + ภาวไนะ + อปี มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ปาวไนร-ภาวไนรปี** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ปาวไนะ + ภาวไนะ + อปี

ปาวไน ะ>สฺ + ภาวไน ะ>สฺ + อปี เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรชนียสย สะ (8/3/35)

ปาวไน ส>รฺ + ภาวไน ส>รฺ + อปี เปลี่ยน ส เป็น ร สมชฺโซ รุชะ (8-2-66)

ปาวไน รฺ + ภาวไน รฺ + อปี อุ ของ รฺ ชื่อว่าอิต อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)

ปาวไน รุ>รฺ + ภาวไน รุ>รฺ + อปี ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

ปาวไน รฺ ภาวไน รฺ อปี

สำเร็จรูปเป็น **ปาวไนรภาวไนรปี**

66. **พนฺธฺมาน** (เพื่อนแท้) ศัพท์เดิมมาจาก พนฺธฺมตฺ (พฺนธ + อุ)²⁵⁴ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กากชีวาน (10) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า พนฺธฺมาน + อิว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **พนฺธฺมานิว**

ยส (ใด) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยะ (13) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

67. **ตสเถา** ศัพท์เดิมมาจาก สธา ธาตุ + ติปฺ วิภक्ति หมวด ลีฎ ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สธา สธา ชื่อว่า ธาตุ ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)

สธา + ลีฎ ลง ลีฎ ในอดีตกาล ปโรกเช ลีฎ (3-2-115)

สธา + ลีฎ ลีฎ เป็นฝ่ายปรัสไมบท ละ ปรัสไมปทม (1-4-99)

สธา + ลีฎ ลง ปรัสไมบท ในกัตตุวาทจก เศษตฺ กรตฺริ ปรัสไมปทม (1-3-78)

สธา + ลีฎ>ติป ไข้ ติปฺ แทน ลีฎ ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา
ตำณธาสถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)

สธา + ติป>ณล เปลี่ยน ติปฺ เป็น ณล ปรัสไมปทานำ ณลตฺสุส-

²⁵⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 394.

สภา + ณฑล	ณฑล เป็น ประถมบุรุษ	ถลฤสณลวมาะ (4-3-82) ติงสตรีนี ตรีนี ปรมณ- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
สภา + ณฑล	ณฑล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนานเยกคะ (1-4-102)
สภา + ณฑล>เอา	เปลี่ยน ณฑล เป็น เอา	อาต เอา ณฑล (7-1-34)
สภาสภา + เอา	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อมี ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภยาสสย (6-1-8)
สภาสภา + เอา	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภัยสาสะ	ปุโรไว'ภยาสสะ (6-1-4)
สภาสภา + เอา	ลบ ส ของอภัยสาสะ	หลาทิหะ เศษะ (7-4-60)
ถสภา + เอา	รัสสะ อา ของอภัยสาสะ เป็น อ	หรัสสะ (7-4-59)
ตสภา + เอา	เปลี่ยน ถ เป็น ต	อภยาสะ จรรจ (8-4-54)
ตสถ อา + เอา>เอา	ทำเป็นชั้นวฤทธิ คือ อา กับ เอา เป็น เอา	วฤทธิเรจิ (6-1-88)
ตสถ เอา	สำเร็จรูปเป็น ตสเถา (ตั้งอยู่แล้ว)	
ดั่งนี้	ในโคลก เมื่อนำบทว่า ยะ + ตสเถา มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น ยสตสเถา โดยมีวิธีการสนธิ	
ยะ + ตสเถา		
ยะ>ส + ตสเถา	เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสฤษนียสย สะ (8-3-35)
ย ส ตสเถา	สำเร็จรูปเป็น ยสตสเถา	
68. สโรภะ	ศัพท์เดิมมาจาก สรส (สธ + อสุน) ²⁵⁵ + ภิส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้	
สรส สรส สรส	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถาทธาตฺรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
สรส	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกฺเตา (1-2-64)
สรส + ภิส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
สรส + ภิส	ภิส ชื่อว่าตฤติยาปรตยยะ	สฺวาชสเมากฺษณฺญากฺษยาม ภิสงฺภยํ ภยสงฺสิภยามภยส งฺโสสามงฺโยสสุป (4-1-2)
สรส + ภิส	ภิส ปรตยยะ เป็นพหวจนะ	สุปะ (1-4-103)
สรส + ภิส	ลง ภิส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุฯ พหวจนม (1-4-21)

²⁵⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 288.

สรส + ภิส	ภิส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
สร ส>ร + ภิส	เปลี่ยน ส ท้าย สรส เป็น ร	สสชุไซ ร (8-2-66)
สร ร>อุ + ภิส	เปลี่ยน ร เป็น อุ	หคิ จ (6-1-114)
สร อ+อุ>โอ + ภิส	เปลี่ยน อ กับ อุ เป็น โอ	อาหคุณะ (6-1-87)
สร โอ + ภิส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
สร โอ + ภิส ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
สร โอ + ภิส ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สร โอ + ภิส ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโมวसानม (1-4-110)
สร โอ + ภิส ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวसानโยรวิสรชเนยะ (8-3-15)

สร โอ ภิส -ะ

สำเร็จรูปเป็น สโรภิส (มีสระน้ำ)

69. สสรุโรหะ (อันมีดอกบัว, อันเป็นไปกับด้วยดอกบัว) ศัพท์เดิมมาจาก สสรุโรห (ส + สรส + รุท + ก)²⁵⁶ + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปรยาปตผลปุษาภิส สรวโต วนราชภิส |

ศุศุเล วฤเธ โจว นระ สารณวานิว || 9 ||

อาศรมนั้นสวยงามและอุดมสมบูรณ์ เพราะมีทิวแถวแห่งป่าไม้ที่ให้ดอกออกผล
รายรอบทั่วทุกด้านเปรียบเทียบกับคนผู้มีทุกสิ่งทุกอย่างที่ตนปรารถนา²⁵⁷

70. ปรยาปตผลปุษาภิส ศัพท์เดิมมาจาก ปรยาปตผลปุษา (ปรยาปต [ปริ + อาป + กต]²⁵⁸ - ผล [ผล + อจ]²⁵⁹ - ปุษา [ปุษา + อจ + ฎาป]²⁶⁰) + ภิส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ปรยาปตผลปุษา ปรยาปตผลปุษา

ปรยาปตผลปุษา เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)

อรุทวทาศูทรปรตยยะ
ปราติปทิกม (1-2-45)

ปรยาปตผลปุษา ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)

สรูปาณาเมกเศษ
เอกวิภกเตา (1-2-64)

ปรยาปตผลปุษา + ภิส ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ

งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)

ปรยาปตผลปุษา + ภิส ภิส ชื่อว่าตฤติยาปรตยยะ

สวาชสเมากฤษฏายาม
ภิสงภยา ภยสงสิภยามภยส

²⁵⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 284.

²⁵⁷ สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพยเสนาทรรณนทะของอัครโฆษ, 2.

²⁵⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 73.

²⁵⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 380.

²⁶⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 208.

		งโสสามงโยสุสุป (4-1-2)
ปรยาบตผลปุษา + ภิส	ภิส ปรตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
ปรยาบตผลปุษา + ภิส	ลง ภิส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุ พหุจนะ (1-4-21)
ปรยาบตผลปุษา + ภิส	ภิส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ปรยาบตผลปุษา+ภิส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุโซ รุะ (8-2-66)
ปรยาบตผลปุษา + ภิส	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ปรยาบตผลปุษา + ภิส	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปรยาบตผลปุษา + ภิส	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโมวสานม (1-4-110)
ปรยาบตผลปุษา ภิส>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสระคะ (ะ)	ขรวสานโยรวิสระชนียะ (8-3-15)

ปรยาบตผลปุษา ภิส -ะ

สำเร็จรูปเป็น **ปรยาบตผลปุษาภิส** (อันให้ดอกออกผล, มีผลและดอกอันถึงพร้อมแล้ว)

ต่อไปนี้เป็น

71. สรวโต	ศัพท์เดิมมาจาก สรว (สฤ + วน) ²⁶¹ + ปญจมีวิภักติ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตร	
สรว	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุททธาตุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
สรว + ปญจมี	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
สรว	สรว ศัพท์ เป็นสรรพนาม	สรวาทินิ สรวนามานิ (1-1-27)
สรว + ปญจมี>ตสิล	ใช้ ตสิล ปัจจยแทนปญจมีวิภักติ	ปญจมยาสตสิล (5-3-7)
สรว + ตสิล	อิ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
สรว + ตสิล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทธิเต (1-3-8)
สรว + ตส	ลบ อิ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สรว + ต ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุโซ รุะ (8-2-66)
สรว + ต ร>อุ	เปลี่ยน ร เป็น อุ	อโต โรรปุลูตาทปุลูเต (6-1-113)
สรว + ต อ + อุ>โอ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อุ เป็น โอ	อาทคุณะ (6-1-87)
สรว ต โอ	สำเร็จรูปเป็น สรวโต (โดยประการทั้งปวง)	

72. **วนราชภิส** (เพราะทิวแถวแห่งป่าไม้ทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก วนราช (วน - ราช [ราช + อิล]²⁶²) + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ศุภภิส (61) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

²⁶¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 302.

²⁶² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 130.

73. **ศุศุเภา** ศัพท์เดิมมาจาก ศุภ ชาติ + ต วิภक्ति หมวต ลิกฺห ฝ้ายอาตมเนบพ มีวิธีทำรูป โดยใช้สูตรต่อไปนี้

ศุภ	ศุภ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
ศุภ + ลิกฺห	ลง ลิกฺห ในอดีตกาล	ปโรกฺษะ ลิกฺห (3-2-115)
ศุภ + ลิกฺห	ลิกฺห เป็นฝ้ายอาตมเนบพ	ตงานาวาตมเนบพท (1-4-100)
ศุภ + ลิกฺห > ต	ใช้ ต แทน ลิกฺห	ติปตสฺมิสิปฺถสฺถมิพวสฺมสฺตา ตำมถาสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
ศุภ + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีนฺติ ตฺรีนฺติ ปฺรทฺม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
ศุภ + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พหฺวจนานเยกศะ (1-4-102)
ศุภ + ต > เอส	เปลี่ยน ต เป็น เอส (เอ)	ลิกฺหสฺตมโยเรศิเรจ (3-4-81)
ศุภ + เอส	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทฺธิเต (1-3-8)
ศุภ + เอ	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
ศุศุภ + เอ	ซ้อนชาติเป็นสอง เมื่อ ลิกฺห (เอ) อยู่หลัง	ลิกฺหิ ชาติฺรณภฺยาสสฺย(6-1-8)
ศุศุภ + เอ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสะ	ปุโรวฺภยาสะ (6-1-4)
ศุศุภ เอ	สำเร็จรูปเป็น ศุศุเภา (งดงามแล้ว)	

74. **วฤธเ** ศัพท์เดิมมาจาก วฤธ ชาติ + ต วิภक्ति หมวต ลิกฺห ฝ้ายอาตมเนบพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วฤธ	วฤธ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
วฤธ + ลิกฺห	ลง ลิกฺห ในอดีตกาล	ปโรกฺษะ ลิกฺห (3-2-115)
วฤธ + ลิกฺห	ลิกฺห เป็นฝ้ายอาตมเนบพ	ตงานาวาตมเนบพท (1-4-100)
วฤธ + ลิกฺห > ต	ใช้ ต แทน ลิกฺห	ติปตสฺมิสิปฺถสฺถมิพวสฺมสฺตา ตำมถาสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
วฤธ + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีนฺติ ตฺรีนฺติ ปฺรทฺม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
วฤธ + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พหฺวจนานเยกศะ (1-4-102)
วฤธ + ต > เอส	เปลี่ยน ต เป็น เอส (เอ)	ลิกฺหสฺตมโยเรศิเรจ (3-4-81)
วฤธ + เอส	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทฺธิเต (1-3-8)

วฤธ + เอ	ลป ศุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วฤวฤธ + เอ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่นหลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภยาสย(6-1-8)
วฤวฤธ + เอ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสา	ปุรวฤยาสะ (6-1-4)
ว ฤ>อร วฤธ + เอ	ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ ของอภัยสา เป็น อร	สารวธาตุการธตุกโยะ (7-3-84)
ว อ วฤธ + เอ	ลป ร ของอภัยสา	หลาที เศษะ (7-4-60)
ว อ วฤธ เอ	สำเร็จรูปเป็น วฤฤธ (สมบูรณ์แล้ว, เจริญแล้ว)	

ใจ (และนั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก จ + เอว มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ใจ (45) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

75. **นระ** (คน) ศัพท์เดิมมาจาก นร (นฤ + อจ)²⁶³ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

76. **สารนวาน** (ผู้เพียบพร้อมทุกอย่าง, ผู้มีความเป็นไปกับด้วยทรัพย์) ศัพท์เดิมมาจาก สารนวัต (สาร + ลยฺญ + วัต)²⁶⁴ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กากชีวาน (10) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิ (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า สารนวาน + อิ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **สารนวานิว**

นิวารผลส์ตฺษุโฏะ สวสโถะ คานไตรนตฺสโฏะ |

อาگیرโณ'ปี ตโปภฤทฺทิกะ สุนยฺสุนย อิวารวต || 10 ||

อาศรมนั้นเป็นเหมือนกับว่าวางเปล่าไร้ผู้คน แม้ว่าจะเต็มไปด้วยพระดาบส ทั้งหลายผู้ยินดีในข้าวป่าและผลไม้ ผู้อยู่ประจำในที่ของตน ๆ ผู้มีแต่ความสงบ และไม่มีวามกระสันอยากก็ตาม²⁶⁵

²⁶³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 829.

²⁶⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 328.

²⁶⁵ สำเนียง เลื่อมใส, มหาภคยฺสสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 3.

77. **นีวารผลสตุษฏเฐ** (ผู้ยินดีในข้าวป่าและผลไม้) ศัพท์เดิมมาจาก นีวารผลสตุษฏ (นีวาร [นิ + วฤ + ฆณ]²⁶⁶ - ผล - สตุษฏ [ส + ตุษ + ฤต]²⁶⁷) + ฤส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

78. **สวสไถะ** (ผู้อยู่ในที่ของตน) ศัพท์เดิมมาจาก สวสถ (สว + สธา + ฤ)²⁶⁸ + ฤส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

79. **ศานไตร** (ผู้มีความสงบ) ศัพท์เดิมมาจาก ศานต (ศม + ฤต)²⁶⁹ + ฤส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ไม่ต้องเปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (-ะ) ตามสูตร ขรรสานโยวิสรชนียะ (8-3-15)

80. **อนุตสุไถะ** (ผู้ไม่มีความกระสันอยาก) ศัพท์เดิมมาจาก อนุตสุก (น - อุตสุก [อุต + ส + ฤป + ฤน]²⁷⁰) + ฤส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ศานไตะ + อนุตสุไถะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ศานไทรนุตสุไถะ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ศานไตะ + อนุตสุไถะ		
ศานไตะ ะ>ส + อนุตสุไถะ	เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรชนียสย สะ (8-3-35)
ศานไตะ ส>ร + อนุตสุไถะ	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺโซ รุะ (8-2-66)
ศานไตะ ร + อนุตสุไถะ	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ศานไตะ ร>ร + อนุตสุไถะ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ศานไตะ ร อนุตสุไถะ		
สำเร็จรูปเป็น ศานไทรนุตสุไถะ		

81. **อากรโณ** (อันดาตาษ, อันเต็ม) ศัพท์เดิมมาจาก อากรณ (อาน + ฤ + ฤต)²⁷¹ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

²⁶⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 917.

²⁶⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 239.

²⁶⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 443.

²⁶⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 46.

²⁷⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 229.

²⁷¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 164.

ในโคลง เมื่อนำบทว่า อากีรณะ + อปี มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **อากีรโณ'ปี** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

อากีรณะ + อปี

อากีรณ ะ>ส + อปี เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรขณียสย สะ (8-3-35)

อากีรณ ส>ร + อปี เปลี่ยน ส เป็น ร สมชุโซ รุะ (8-2-66)

อากีรณ ร>อุ + อปี เปลี่ยน ร เป็น อุ เมื่อมี อ อยู่หลัง
อโต โรรบลุตาทปุลูเต
(6-1-113)

อากีรณ อ+อุ>โอ + อปี ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อุ เป็น โอ อาทคุณะ (6-1-87)

อากีรณ โอ + อ>โอ ปี เปลี่ยน โอ กับ อ เป็น โอ เองะ ปทานตาทติ(6-1-109)

อากีรณ โอ ปี

สำเร็จรูปเป็น **อากีรโณ'ปี**

82. **ตโปภฤททิ** ศัพท์เดิมมาจาก ตโปภฤต (ตปส-ภฤต) + ภิส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตโปภฤต ตโปภฤต

ตโปภฤต เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์) อรณวทธาตุปรตยยะ
ปราติปทิกม (1-2-45)

ตโปภฤต

ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)

สรูปาณาเมกเศษ
เอกวิภฤเตา (1-2-64)

ตโปภฤต + ภิส

ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ

งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)

ตโปภฤต + ภิส

ภิส ชื่อว่า ตฤติยาปรตยยะ

สเวชสเมากุณษฎาภยาม
ภิสเงภยา ภยสงสิภยามภยส
งโสสามงโยสสุป (4-1-2)

ตโปภฤต + ภิส

ภิส ปรตยยะ เป็นพหุจนะ

สุปะ (1-4-103)

ตโปภฤต + ภิส

ลง ภิส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง

พหุช พหุจนม (1-4-21)

ตโปภฤต + ภิส

ภิส ชื่อว่า วิภักติ

วิภักติศจ (1-4-104)

ตโปภฤต + ภิส

ตโปภฤต ชื่อว่า ปทะ

สวาทิวสรวนามสธาน
(1-4-17)

ตโปภฤต ต>ท + ภิส

เปลี่ยน ต ท้าย ตโปภฤต เป็น ท

ณล้า ชโ'นเต (8-2-39)

ตโปภฤต + ภิส >ร

เปลี่ยน ส เป็น ร

สมชุโซ รุะ (8-2-66)

ตโปภฤต + ภิส ร

อุ ของ ร ชื่อว่าอิต

อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)

ตโปภฤต + ภิส ร

ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต

ตสย โลปะ (1-3-9)

ตโปภฤต + ภิส ร

ร ชื่อว่า อวसान

วิราโม'วसानม (1-4-110)

ตโปภฤต + ภิส ร>ะ

เปลี่ยน ร เป็น วิสรคะ (ะ)

ขรวसानโยรวิสรขณียะ
(8-3-15)

ตโปภฤต ภิ -ะ

สำเร็จรูปเป็น **ตโปฤทธิกะ** (ด้วยตาบสทั้งหลาย)

83. **ศุนยศุนย** (อันว่างเปล่า) ศัพท์เดิมมาจาก ศุนยศุนย (ศุนา + ยต)²⁷² + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ทำการลบ วิสฺระ (-ะ) ที่อยู่ในบาทโคลก เมื่อมี สระตามหลัง ด้วยสูตร โส'จิ โลเป เจต ปาทปุรณม (6-1-134)

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้วให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อภวต (ได้เป็นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อภฺ (อ) + ภู ธาตุ + ศปฺ (อ) + ตปฺ (ติ) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อภวต (32) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ศุนยศุนย + อิว + อภวต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ศุนยศุนยอิวภวต** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ศุนยศุนย + อิว + อภวต		
ศุนยศุนย + อิว + อภวต	ลบวิสฺระ (-ะ) ในโคลก	โส'จิ โลเป เจต
ศุนยศุนย + อิว + อภวต	เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา	ปาทปุรณม (6-1-134)
ศุนยศุนย อิว อา ภวต		อกะ สวรณ ทิรฆะ
สำเร็จรูปเป็น ศุนยศุนยอิวภวต		(6-1-101)

อคินินา หุยมานานา คิขินา ภูชตามปี |

ติรณานา จาภิเชเกษุ ศุศฺรเว ยตร นิสฺวณะ || 11 ||

ที่อาศรมนั้น เสียงที่ถูกได้ยินคือเสียงของไฟที่กำลังได้รับการสังเวทยุชา เสียงของฝูงนกยูงที่กำลังกู่ร้องและเสียงของทำนาคัดสัตว์ทั้งหลายในเวลาที่มีผู้คนลงอาบ²⁷³

84. **อคินินา** ศัพท์เดิมมาจาก อคฺนิ (อคิ + นิ)²⁷⁴ + อาม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อคฺนิ อคฺนิ อคฺนิ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรฺถาทาตฺรปรตยยะ
		ปราติปทิกม (1-2-45)
อคฺนิ	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สฺรฺปาณาเมกเศษ
		เอกวิภกฺเตา (1-2-64)

²⁷² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 129.

²⁷³ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 3.

²⁷⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 8.

อคฺนฺ + อาม	ลงปรตฺตยยะ หลังปรตฺตปทิกะ	งฺยาปฺปรตฺตปทิกาทฺ (4-1-1)
อคฺนฺ + อาม	อาม ชื่อว่าชัษฐีปรตฺตยยะ	สฺเวาชสเมฆาณฺชฎาภยาม ภิสงฺเฆภฺยา ภยสงฺสภยามภยส งฺโสสามงฺโยสสุป (4-1-2)
อคฺนฺ + อาม	อาม ปรตฺตยยะ เป็นพหฺวจนะ	สุปะ (1-4-103)
อคฺนฺ + อาม	ลง อาม ปรตฺตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหฺษุ พหฺวจนฺม (1-4-21)
อคฺนฺ + อาม	อาม ชื่อว่าวิภักติ	วิภกฺตฺตฺจ (1-4-104)
อคฺนฺ + นฺณ + อาม	ลง นฺณ อาคม ท้ายรัสสสระ	ทรสฺวนทฺยาโป นฺณ (7-1-54)
อคฺนฺ + นฺณ + อาม	ณฺ ท้าย นฺณ อาคม ชื่อว่าอิต	จฺณ (1-3-7)
อคฺนฺ + นฺณ + อาม	อุ ของ นฺ ชื่อว่าอิต	อุปฺเทเศชฺนฺนาสิก อิต(1-3-2)
อคฺนฺ + น + อาม	ลป อุ และ ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
อคฺนฺ อี>อี + น + อาม	ทีฆะ อี เป็น อี เพราะ นาม วิภักติ	นามิ (6-4-3)
อคฺนฺ อี + น + อาม > -	เปลี่ยน ม ท้ายบท เป็นอนฺสวาระ (-) เมื่อมี หฺ (หล) อยู่หลัง	โม'นฺสวาระ (8-3-23)
อคฺนฺ อี นฺ อา -	สำเร็จรูปเป็น อคฺนินฺนา (ของไฟทั้งหลาย)	

85. หุยมานานำ ศัพท์เดิมมาจาก หุยมาน (หฺ + ยก + มาน) + อาม มีวิธีทำรูปโดยใช้
สูตรต่อไปนี้

หุยมาน หุยมาน หุยมาน	เป็นปรตฺตปทิกะ (ลิงค์)	อรฺทวทฺธาตฺรปรตฺตยยะ ปรตฺตปทิกม (1-2-45)
หุยมาน	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรฺูปาณาเมกเศษ เอกวิภกฺเตา (1-2-64)
หุยมาน + อาม	ลงปรตฺตยยะ หลังปรตฺตปทิกะ	งฺยาปฺปรตฺตปทิกาทฺ (4-1-1)
หุยมาน + อาม	อาม ชื่อว่าชัษฐีปรตฺตยยะ	สฺเวาชสเมฆาณฺชฎาภยาม ภิสงฺเฆภฺยา ภยสงฺสภยามภยส งฺโสสามงฺโยสสุป (4-1-2)
หุยมาน + อาม	อาม ปรตฺตยยะ เป็นพหฺวจนะ	สุปะ (1-4-103)
หุยมาน + อาม	ลง อาม ปรตฺตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหฺษุ พหฺวจนฺม (1-4-21)
หุยมาน + อาม	อาม ชื่อว่าวิภักติ	วิภกฺตฺตฺจ (1-4-104)
หุยมาน + นฺณ + อาม	ลง นฺณ อาคม ท้ายรัสสสระ	ทรสฺวนทฺยาโป นฺณ (7-1-54)
หุยมาน + นฺณ + อาม	ณฺ ท้าย นฺณ อาคม ชื่อว่าอิต	จฺณ (1-3-7)
หุยมาน + นฺณ + อาม	อุ ของ นฺ ชื่อว่าอิต	อุปฺเทเศชฺนฺนาสิก อิต(1-3-2)
หุยมาน + น + อาม	ลป อุ และ ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
หุยมาน อ>อา + น + อาม	ทีฆะ อี เป็น อา เพราะ นาม วิภักติ	นามิ (6-4-3)
หุยมาน อา + น + อาม > -	เปลี่ยน ม ท้ายบท เป็นอนฺสวาระ (-)	

เมื่อมี ห (หล) อยู่หลัง

โม'นุสวาระ (8-3-23)

หุยมาน อา น อา -

สำเร็จรูปเป็น หุยมานานำ (ที่ถูกบูชาอยู่)

86. คีชีนนำ	ศัพท์เดิมมาจาก คีชีน (คีชา + อินิ) ²⁷⁵ + อาม	มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้
คีชีน คีชีน คีชีน	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถททตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
คีชีน	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิกฤเตา (1-2-64)
คีชีน + อาม	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
คีชีน + อาม	อาม ชื่อว่าชัษฐีปรตฺยยะ	สเวาชสเมาณฺชฎาภยาม ภิสงเภยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
คีชีน + อาม	อาม ปรตฺยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
คีชีน + อาม	ลง อาม ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุ พหุจนม (1-4-21)
คีชีน + อาม	อาม ชื่อว่า วิกฤติ	วิกฤติศจ (1-4-104)
คีชีน + อาม >-	เปลี่ยน ม ท้ายบท เป็นอนุสวาระ (-) เมื่อมี ก (หล) อยู่หลัง	โม'นุสวาระ (8-3-23)
คีชีน อา -	สำเร็จรูปเป็น คีชีนนำ (ของนกยูงทั้งหลาย)	
87. กุชตาม	ศัพท์เดิมมาจาก กุชต (กุช + กต) ²⁷⁶ + อาม	มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้
กุชต กุชต กุชต	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถททตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
กุชต	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิกฤเตา (1-2-64)
กุชต + อาม	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
กุชต + อาม	อาม ชื่อว่าชัษฐีปรตฺยยะ	สเวาชสเมาณฺชฎาภยาม ภิสงเภยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
กุชต + อาม	อาม ปรตฺยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
กุชต + อาม	ลง อาม ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุ พหุจนม (1-4-21)
กุชต + อาม	อาม ชื่อว่าวิกฤติ	วิกฤติศจ (1-4-104)
กุชต อาม		

²⁷⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 72.²⁷⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 168.

สำเร็จรูปเป็น **กฺษตาม** (กฺร์อองอยู่)

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภาคแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น
ในโคลก เมื่อนำบทว่า กฺษตาม + อปี มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **กฺษตามปี**

88. **ตฺรณานา** (ของทำน้ำทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ตฺรณ + อาม มีกระบวนการสร้างคำ
เหมือน หูยมานานา (85) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + จ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภาคแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

89. **อภิเชเกษุ** (ในการลงอาบทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก อภิเชก (อภิ + ลิจ + ฆณ)²⁷⁷
+ สฺป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษฺเฐษุ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น
ในโคลก เมื่อนำบทว่า จ + อภิเชเกษุ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **จาภิเชเกษุ** โดยมีวิธีการ
สนธิ ดังนี้

จ + อภิเชเกษุ

จ อ + อ>อา ภิเชเกษุ เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา

อกะ สวรรณ ทิรฆะ

(6-1-101)

จ อา ภิเชเกษุ

สำเร็จรูปเป็น **จาภิเชเกษุ**

90. **ศฺศฺรเว** ศัพท์เดิมมาจาก ศฺรฺ ธาตุ + ต วิภาคี หมวด ลิกฺ ฝายอาตมเนบถ มีวิธีทำรูป
โดยใช้สูตรต่อไปนี้

ศฺรฺ

ศฺรฺ ชื่อว่าธาตฺ

ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)

ศฺรฺ + ลิกฺ

ลง ลิกฺ ในอดีตกาล

ปโรกษะ ลิกฺ (3-2-115)

ศฺรฺ + ลิกฺ

ลิกฺ เป็นฝายอาตมเนบถ

ตงานาวาตมเนบถ

(1-4-100)

ศฺรฺ + ลิกฺ > ต

ใช้ ต แทน ลิกฺ

ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา

ตำณธาสาถำธวมิตฺวหิมหิง

(3-4-78)

ศฺรฺ + ต

ต เป็น ประถมบุรุษ

ติงสฺตริณิ ตฺริณิ ปฺรถม-

มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)

ศฺรฺ + ต

ต เป็น เอกวจนะ

ตานเยกวจนทฺวิวจน-

²⁷⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 75.

ศรฺ + ต>เอศ	เปลี่ยน ต เป็น เอศ (เอ)	พหุวจนนานแยกคะ (1-4-102)
ศรฺ + เอศ	ศ ชื่อว่าอิต	ลิกฺษุสฺตมฺโยเรศิเรจ (3-4-81)
ศรฺ + เอ	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)
ศรฺ + วุก + เอ	ลง วุก (ว) อากม	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
ศรฺ + วุก + เอ	อู ชื่อว่าอิต	ภฺโว วุคฺลฺงฺลิโณชะ
ศรฺ + วุก + เอ	ก ชื่อว่าอิต	อุปฺเทเศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
ศรฺ + ว + เอ	ลบ อู และ ก ที่ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)
ศรฺศรฺ + ว + เอ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺษุ อยู่หลัง	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
ศรฺศรฺ + ว + เอ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาสะ	ลิกฺษิ ชาโตรณภฺยาสสฺย(6-1-8)
ศอฺศรฺ + ว + เอ	ลบ ร ของอภัยสาสะ	ปุโรไวภฺยาสสะ (6-1-4)
ศอฺศรฺ ว เอ		หลาหิชะ เศษชะ (7-4-60)

สำเร็จรูปเป็น ศุศฺรเว (ถูกได้ยินแล้ว)

91. ยตฺร ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สप्तมิวิกฺกติ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
ยท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรฺถวทาศฺตฺรปรตฺยชะ
ยท	ยท ศัพท์ เป็นสรรพนาม	ปราติปทิกม (1-2-45)
ยท + สप्तมิ	ลงปรตฺยชะ หลังปราติปทิกะ	สรฺวาทินิ สรฺวนามานิ
ยท + สप्तมิ>ตรล	ใช้ ตรล ปัจจัยแทนสप्तมิวิกฺกติ	(1-1-27)
ยท + ตรล	ล ชื่อว่าอิต	งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
ยท + ตร	ลบ ล ที่ชื่อว่าอิต	สप्तมฺยาสตรล (5-3-10)
ย ท>อ + ตร	เปลี่ยน ท ของ ยท เป็น อ	ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)
ย อ+อ>อ + ตร	ทำเป็นชั้นคุณ คือ อ กับ อ เป็น อ	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
ย อ ตร		ตฺยทาทินามะ (7-2-102)

สำเร็จรูปเป็น ยตฺร (ในอาศรมใด)

92. นิสฺวณะ (เสียง) ศัพท์เดิมมาจาก นิสฺวาน (นิ + สฺวาน + อป)²⁷⁸ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

วิเรชฺรฺหรินา ยตฺร สฺปตา เมธฺยาสฺ เวทิมฺ |

สลาไชรมารวิปฺษุไปรูปหาราชะ กฤตา อิว || 12 ||

ที่อาศรมนั้น กวางหลายตัวซึ่งนอนหลับอยู่ข้าง ๆ แหน่ที่สังเวชฺชฺยา ได้ปรากฏ

²⁷⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 908.

เหมือนกับว่าถูกทำให้เป็นเครื่องสังเวชบุชา พร้อมด้วยข้าวตอกและดอกมาરી
ทั้งหลาย²⁷⁹

93. **วิเรชुरु** ศัพท์เดิมมาจาก วิ + ราช ธาตุ + ฌิ วิภักติ หมวด ลิกฺฆ ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธี
ทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วิ + ราช	ราช ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
วิ + ราช + ลิกฺฆ	ลง ลิกฺฆ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺฆ (3-2-115)
วิ + ราช + ลิกฺฆ	ลิกฺฆ เป็นฝ่ายปรัสไมบท	ละ ปรัสไมบทม (1-4-99)
วิ + ราช + ลิกฺฆ	ลง ปรัสไมบท ในกัตตุวาก	เศษธาตุ กรตริ ปรัสไมบทม (1-3-78)
วิ + ราช + ลิกฺฆ > ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลิกฺฆ	ติปตสฌิสิปุสสฌิมิพวสมสธา ตำณธาสาตำธวมิพวหิมหิง (3-4-78)
วิ + ราช + ฌิ	ฌิ เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรึฌิ ตริฌิ ปรมม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
วิ + ราช + ฌิ	ฌิ เป็น พหุจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุจนาจนเยกคะ (1-4-102)
วิ + ราช + ฌิ > อฺส	เปลี่ยน ฌิ เป็น อฺส (อฺชะ)	ปรัสไมบทานำ ฌลตฺสฺสฺสธล ถฺสธลวมาะ (3-4-82)
วิ + รฺ อฺ > เอ ช + อฺส	เปลี่ยน อฺ เป็น เอ	ตฤผลลภษตฺรปตฺจ (6-4-122)
วิ + รฺ เอ ช + อฺ ส > รฺ	เปลี่ยน ส เป็น รฺ	สมชฺไช รฺชะ (8-2-66)
วิ + รฺ เอ ช + อฺ รฺ	อฺ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทเศชชุนนาสิก อิต(1-3-2)
วิ + รฺ เอ ช + อฺ รฺ > รฺ	ลบ อฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
วิ + รฺ เอ ช + อฺ รฺ	รฺ ชื่อว่า อวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
วิ + รฺ เอ ช + อฺ รฺ > ะ	เปลี่ยน รฺ เป็น วิสฺรฺคะ (ะ)	ชรวसानโยรฺวิสฺรฺชนียะ (8-3-15)
วิ + รฺ เอ ช + อฺ ะ	สำเร็จรูปเป็น วิเรชฺชะ (ปรากฏแล้ว)	

94. **หริณ** ศัพท์เดิมมาจาก หริณ (หฤ + อินจ)²⁸⁰ + ชส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

หริณ หริณ หริณ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรฺกาทธาตฺรปฺรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
หริณ	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สฺรฺปูณาเมกเศษ เอกวิภกฺเตา (1-2-64)

²⁷⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 3.

²⁸⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 514.

หริณ + ชส	ลงปรตยยะ หลังปรตยปะทิกะ	งยาปปรตยปะทิกาท (4-1-1)
หริณ + ชส	ชส ชื่อว่าปรตยปะทิกะ	สเวชสเมฆาณชฎาภยาม ภิสงภยัม ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
หริณ + ชส	ชส ปรตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
หริณ + ชส	ลง ชส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุ พหุจนะ (1-4-21)
หริณ + ชส	ชส ชื่อว่าวิกัตติ	วิกัตติจ (1-4-104)
หริณ + ชส	ช ของ ชส วิกัตติ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
หริณ + อส	ลป ช ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
หริณ อ + อ>อา ส	เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา	ปรตยยะ ปุรวสวณะ (6-1-102)
หริณ อา ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
หริณ อา ร	อ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
หริณ อา ร>ร	ลป อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
หริณ อา ร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
หริณ อา ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (-ะ)	ขรวสานโยรวิสฺรชนียะ (8-3-15)
หริณ อา -ะ	สำเร็จรูปเป็น หริณาะ (กว้างทั้งหลาย)	
<p>บพว่า หริณ ที่ปรากฏในโคลก ให้ลปวิสฺรคะ (-ะ) เมื่อมี ย (หล) อยู่หลัง ด้วยสูตร เอตต โทะ สฺโลโป'โกรณนสมาเส หลิ</p> <p>ในโคลก เมื่อนำบพว่า วิเรชฺ + หริณาะ + ยตฺร มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น วิเรชฺหริณ ยตฺร โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้</p>		
วิเรชฺ + หริณาะ + ยตฺร		
วิเรชฺ ะ>ส + หริณาะ + ยตฺร	เปลี่ยนวิสฺรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสฺรชนียสย สะ (8-3-35)
วิเรชฺ ส>ร + หริณาะ + ยตฺร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
วิเรชฺ ร + หริณาะ + ยตฺร	อ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
วิเรชฺ ร>ร + หริณาะ + ยตฺร	ลป อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิเรชฺ ร + หริณ + ยตฺร	ลปวิสฺรคะ (-ะ) เมื่อ ย (หล) อยู่หลัง	เอตตโทะ สฺโลโป'โกร ณนสมาเส หลิ (6-1-132)
วิเรชฺ ร หริณ ยตฺร	สำเร็จรูปเป็น วิเรชฺหริณ ยตฺร	

ยตฺร (ที่อาศรมไค) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สปฺตมี (ใช้ ตฺร ปัจจัยแทนสฺปตมีวิกัตติ) มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ยตฺร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

95. **สุปตา** (นอนหลับแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก สุปต (สุวป + กต)²⁸¹ + ชสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทริณา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

96. **เมธยาสุ** ศัพท์เดิมมาจาก เมธยา (เมธา + ยต + ฎาป)²⁸² + สุป มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

เมธยา เมธยา เมธยา	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทธาตุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
เมธยา	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกเตา (1-2-64)
เมธยา + สุป	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
เมธยา + สุป	สุป ชื่อว่าสัปตมีปรตยยะ	สเวชสเมากุณษฎาภยาม ภิสเงภยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสุสุป (4-1-2)
เมธยา + สุป	สุป ปรตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
เมธยา + สุป	ลง สุป ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุ พหุจนม (1-4-21)
เมธยา + สุป	สุป ชื่อว่าวิภกติ	วิภกติศจ (1-4-104)
เมธยา + สุป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
เมธยา + สุ	ลป ป ที่ชื่อว่า อิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เมธยา สุ	สำเร็จรูปเป็น เมธยาสุ (สำหรับบุชายัญ)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า สุปตา + เมธยาสุ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **สุปตา เมธยาสุ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สุปตา + เมธยาสุ		
สุปตา + เมธยาสุ	ลปวิสรคะ (-) เมื่อมี ม (หล) อยู่หลัง	เอตตโทชะ สุโลโปโกโร นณสมาสเอ หลิ (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น **สุปตา เมธยาสุ**

97. **เวทิม** ศัพท์เดิมมาจาก เวท (วิท + อิน)²⁸³ + สุป มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

เวทิม เวทิม เวทิม	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทธาตุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
เวทิม	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกเตา (1-2-64)

²⁸¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 375.

²⁸² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 781.

²⁸³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 503.

เวท + สุป	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
เวท + สุป	สุป ชื่อว่าสัปตมีปรตยยะ	สเวทชเสมาภูษณภูษยาม ภิสงเภย้า ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสุสุป (4-1-2)
เวท + สุป	สุป ปรตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
เวท + สุป	ลง สุป ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุฯ พหุจนะ (1-4-21)
เวท + สุป	สุป ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
เวท + สุป	ป ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทอิต (1-3-8)
เวท + ส	ลบ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เวท + ส>ษ	เปลี่ยน ส ของปรตยยะ เป็น ษ	อาเทศปรตยยะ (8-3-59)
เวท ษ	สำเร็จรูปเป็น เวทษ (ใกล้แทนทั้งหลาย)	

98. **สลาไชรุ** (ด้วยข้าวตอกทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก สลาช + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

99. **มารวิปุษไปรุ** (ด้วยดอกมารวิทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก มารวิปุษป (มารวิ [มรุ + อณ + ัง] ²⁸⁴ - ปุษป) + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

100. **อุปหาระ** (นำเข้าไป) ศัพท์เดิมมาจาก อุปหาร (อุป + หฤ + ฆณ) ²⁸⁵ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทริณา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า สลาไชะ + มารวิปุษไปะ + อุปหาระ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **สลาไชรมารวิปุษไปรุอุปหาระ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สลาไชะ + มารวิปุษไปะ + อุปหาระ		
-ไช ะ>ส + -ไป ะ>ส + อุปหาระ	เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรขณียสย สะ (8-3-35)
-ไช ส>ร + -ไป ส>ร + อุปหาระ	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
-ไช ร + -ไป ร + อุปหาระ	อุ ของ ร ชื่อว่า อิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
-ไช ร>ร + -ไป ร>ร + อุปหาระ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
-ไช ร -ไป ร อุปหาระ		

สำเร็จรูปเป็น **สลาไชรมารวิปุษไปรุอุปหาระ**

²⁸⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 697.

²⁸⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 262.

101. **กฤตา** (ถูกทำแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก กฤต (กฤ + กต)²⁸⁶ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **หริณา** (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน **นาม** (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า กฤตา + อิว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **กฤตา อิว** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

กฤตา + อิว

กฤตา + อิว

ลวิสรคะ (-ะ)

เอตตวิหะ สูโลโป'โกร

นณสมาสเ หลิ (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น **กฤตา อิว**

อปี กษุทรมฤคา ยตร ศานตาศเจอร์ะ สม มฤเค |

ศรณเยภยสตปสวิภโย วินย คิกษิตา อิว || 13 ||

ที่อาศรมนั้น ผุ่งสัตว์เล็กสัตว์น้อย ต่างเที่ยวไปพร้อมกับหมู่กวางทั้งหลายอย่างสงบ รวบรวมว่าพวกมันได้ศึกษาระเบียบวินัยจากพระดาบสทั้งหลายผู้เป็นที่พึ่งสำหรับพวกมัน²⁸⁷

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน **นาม** (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

102. **กษุทรมฤคา** (สัตว์เล็กทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก กษุทรมฤค (กษุท [กษุ + รก]²⁸⁸ - มฤค [มฤค + ก]²⁸⁹) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **หริณา** (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ยตร (ที่อาศรมใด) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สप्तมี (ใช้ ตร ปัจจัยแทนสप्तมีวิภक्ति) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **ยตร** (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

103. **ศานตาศ** (อย่างสงบ) ศัพท์เดิมมาจาก ศานต + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **หริณา** (94) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่มีขั้นตอนเพิ่มเติม ดังนี้

ศานต + อสุ

ศานต อ + อ>อา ส เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา

ปรถมโยชะ ปูรวสวธนะ

²⁸⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 174.

²⁸⁷ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 3.

²⁸⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 240.

²⁸⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 764.

(6-1-102)
 ศานตฺ อา ส>ศ เปลี่ยน ส เป็น ศ เหมือนกับ จวรรค สฺโตะ ศุจฺนา ศุจฺ (8-4-40)
 ศานตฺ อา ศ
 สำเร็จรูปเป็น **ศานตาศ**
 บทว่า **ศานตาศ** ที่ปรากฏในโคลก จึงมีรูปว่า **ศานตาศเจอร์**

104. **เจอร์** ศัพท์เดิมมาจาก จร ธาตุ + ฌิ วิภक्ति หมวด ลีฎ ฝ้ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูป
 โดยใช้สูตรต่อไปนี้

จร	จร ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตเว (1-3-1)
จร + ลีฎ	ลง ลีฎ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลีฎ (3-2-115)
จร + ลีฎ	ลีฎ เป็นฝ้ายอาตมเนบท	ตงานาวาตมเนบท (1-4-100)
จร + ลีฎ>ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลีฎ	ติปตสฌิสิปุสสฌิมิพวสมสตา ตำถสาถาถวมิขวมิมหิง (3-4-78)
จร + ฌิ	ฌิ เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรึฌิ ตริฌิ ปรม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
จร + ฌิ	ฌิ เป็น พหูวนะ	ตานยกวจนทวิวจน- พหูวนานยกคะ (1-4-102)
จร + ฌิ>อุส	เปลี่ยน ฌิ เป็น อุส (อุะ)	ปรัสไมปทานา ฌลตุสสุสกล อุสณลวมาะ (3-4-82)
จ อ>เอ ร + อุส	เปลี่ยน อ เป็น เอ	ตฤพลภขตรปศจ (6-4-122)
จ เอ ร + อุ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
จ เอ ร + อุ ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
จ เอ ร + อุ ร>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
จ เอ ร + อุ ร	ร ชื่อว่า อวसान	วิราโมวसानม (1-4-110)
จ เอ ร + อุ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวसानโยรวิสรชนียะ (8-3-15)

จ เอ ร + อุ ะ
 สำเร็จรูปเป็น **เจอร์** (เที่ยวไปแล้ว)

105. **สมิ** (พร้อม, กับ) ศัพท์เดิมมาจาก สมิ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลง
 วิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

106. **มฤโค** (ด้วยกวางทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก มฤค + ภิส มีกระบวนการสร้างคำ
 เหมือน ไสกโตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

107. **ศรณฺเยภยสฺ** ศัพท์เดิมมาจาก ศรณฺย (ศฤ + อนฺย / ศรณ + ย)²⁹⁰ + ภยสฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ศรณฺย ศรณฺย ศรณฺย	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณททาทฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ศรณฺย	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรุปาณาเมกเศษ เอกวิกฤเตา (1-2-64)
ศรณฺย + ภยสฺ	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
ศรณฺย + ภยสฺ	ภยสฺ ชื่อว่าปฺญจมีปรตฺยยะ	สฺวาชสเมาภฺยจฺญายาม ภิสฺงภฺยํ ภยสฺงสิภฺยามภยสฺ งฺไสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
ศรณฺย + ภยสฺ	ภยสฺ ปรตฺยยะ เป็นพหฺวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ศรณฺย + ภยสฺ	ลง ภยสฺ ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหฺษุ พหฺวจนม (1-4-21)
ศรณฺย + ภยสฺ	ภยสฺ ชื่อว่าวิกฤติ	วิกฤติศจ (1-4-104)
ศรณฺย อ>เอ + ภยสฺ	เปลี่ยน อ เป็น เอ เพราะ ภยสฺ วิกฤติ	พหฺวจนเ ฉลยเตด (7-2-103)
ศรณฺย เอ ภย ส>รฺ	เปลี่ยน ส เป็น รฺ	สมชฺโซ ฐะ (8-2-66)
ศรณฺย เอ ภย รฺ	อุ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อุปเตศฺชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
ศรณฺย เอ ภย รฺ	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
ศรณฺย เอ ภย รฺ	รฺ ชื่อว่าอวसान	วิราโม่'วसानม (1-4-110)
ศรณฺย เอ ภย ร>ะ	เปลี่ยน รฺ เป็น วิสฺรฺคะ (-ะ)	ขรฺวसानโยรฺวิสฺรฺชนฺียะ (8-3-15)
ศรณฺย เอ ภย -ะ	สำเร็จรูปเป็น ศรณฺเยภฺยะ (ผู้เป็นที่พึ่งพิง)	

บทว่า **ศรณฺเยภยสฺ** ที่ปรากฏในโคลง ให้เปลี่ยนวิสฺรฺคะ (-ะ) เป็น สฺ เมื่อมี ตฺ (ขรฺ) อยู่หลังด้วยสูตร วิสฺรฺชนฺียสฺย สะ (8-3-35)

108. **ตปฺสฺวิภฺโย** ศัพท์เดิมมาจาก ตปฺสฺวิน (ตปฺส + วิน)²⁹¹ + ภยสฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ตปฺสฺวิน ตปฺสฺวิน ตปฺสฺวิน	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณททาทฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ตปฺสฺวิน	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรุปาณาเมกเศษ เอกวิกฤเตา (1-2-64)
ตปฺสฺวิน + ภยสฺ	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
ตปฺสฺวิน + ภยสฺ	ภยสฺ ชื่อว่า ปฺญจมีปรตฺยยะ	สฺวาชสเมาภฺยจฺญายาม

²⁹⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 28.

²⁹¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 588.

		ภิสงเภย์ ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ตปสวีน + ภยส	ภยส ปรัตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
ตปสวีน + ภยส	ลง ภยส ปรัตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุฯ พหุจนะ (1-4-21)
ตปสวีน + ภยส	ภยส ชื่อว่า วิภักติ	วิภักติจจ (1-4-104)
ตปสวีน + ภยส	ลบ น ท้าย ตปสวีน	น โลปะ ปราติปทิกานตสย (8-2-7)
ตปสวีน + ภย ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
ตปสวีน + ภย ร>อุ	เปลี่ยน ร เป็น อุ เมื่อมี ว (หค) อยู่หลัง	หคิ จ (6-1-114)
ตปสวีน + ภย อ+อุ>โอ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อุ เป็น โอ	อาทคุณะ (6-1-87)
ตปสวีน ภย โอ	สำเร็จรูปเป็น ตปสวีนโย (จากตปสทั้งหลาย)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า **ศรณเยภยยะ + ตปสวีนโย** มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ศรณเยภยส-ตปสวีนโย** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ศรณเยภยยะ + ตปสวีนโย		
ศรณเยภย ย>ส + ตปสวีนโย	เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรชนียสย สะ (8-3-35)
ศรณเยภย ส ตปสวีนโย		
สำเร็จรูปเป็น ศรณเยภยสตปสวีนโย		

109. **วินย** (ซึ่งระเบียบวินัย) ศัพท์เดิมมาจาก วินย (วิ + นี + อจ)²⁹² + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

110. **คิกษิตา** (ศึกษาแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก คิกษิต (คิกษ + กต)²⁹³ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทรินา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้วให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า **คิกษิตายะ + อิว** มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **คิกษิตา อิว** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

คิกษิตายะ + อิว		
คิกษิตา + อิว	ลปวิสรคะ (-ะ)	เอตโตหะ สุลโปโกร นณสมาสเ หลิ (6-1-132)

²⁹² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 400.

²⁹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 70.

สำเร็จรูปเป็น ศักฺษิตา อิว

สํทิกฺเช'ปฺยปฺนรฺภาเว วิรุทฺเธษฺวาคเมษฺวปี |

ปฺรตฺยกฺษิณ อิวากุรฺวสุตโป ยตฺร ตโปธฺนาะ || 14 ||

ที่อาศรมนั้น พระดาบสทั้งหลายต่างทำการบำเพ็ญตบะเหมือนกับได้ประจักษ์
แจ้งความจริงแล้ว แม้ว่าความสงสัยในเรื่องการไม่ต้องกลับมาเกิดอีกและแม้ว่า
ความขัดแย้งกันในคัมภีร์ต่าง ๆ จะยังมีอยู่ก็ตาม²⁹⁴

111. สํทิกฺเช (ถูกสงสัยแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก สํทิกฺช (สํ + ทิห + กฺต)²⁹⁵ + จิ มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ปารฺเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

112. อปฺนรฺภาเว (ในการไม่กลับมาเกิดอีก) ศัพท์เดิมมาจาก อปฺนรฺภาว (น-ปฺนรฺ-ภาว) +
จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารฺเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า สํทิกฺเช + อปี + อปฺนรฺภาเว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น สํทิกฺเช'ปฺย
ปฺนรฺภาเว โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สํทิกฺเช + อปี

สํทิกฺชฺ เอ + อ>เอ ปี เปลี่ยน เอ กับ อ เป็น เอ ตามตัวหน้า เองะ ปทานฺตาทติ(6-1-109)

สํทิกฺชฺ เอ ปี

สำเร็จรูปเป็น สํทิกฺเช'ปี

สํทิกฺเช'ปี + อปฺนรฺภาเว

สํทิกฺเช'ปฺ อี>ย + อปฺนรฺภาเว เปลี่ยน อี เป็น ย อีโก ยณฺจิ (6-1-77)

สํทิกฺเช'ปฺ ย + อปฺนรฺภาเว

สำเร็จรูปเป็น สํทิกฺเช'ปฺยปฺนรฺภาเว

113. วิรุทฺเธษฺ (ถูกขัดแย้งแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก วิรุทฺช (วิ + รฺช + กฺต)²⁹⁶ + สฺปฺ มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษฺณฺษุ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

²⁹⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพยเสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 3.

²⁹⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 709.

²⁹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 420.

114. **อาคเมษุ** (คัมภีร์ทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก อาคม (อาง + คม + อจ)²⁹⁷ + สุป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษฺณุษุ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า วิรุทเธษุ + อาคเมษุ + อปี มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **วิรุทเธษวาคเมษุ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

วิรุทเธษุ + อาคเมษุ

วิรุทเธษ อุ>ว + อาคเมษุ เปลี่ยน อุ เป็น ว อิโก ยณจิ (6-1-77)

วิรุทเธษ ว + อาคเมษุ

สำเร็จรูปเป็น **วิรุทเธษวาคเมษุ**

วิรุทเธษวาคเมษุ + อปี

วิรุทเธษวาคเมษ อุ>ว + อปี เปลี่ยน อุ เป็น ว อิโก ยณจิ (6-1-77)

วิรุทเธษวาคเมษ ว + อปี

สำเร็จรูปเป็น **วิรุทเธษวาคเมษุ**

115. **ปรตยกษิน** (ประจักษ์แล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ปรตยกษิน (ปรตยกษ + อนิ)²⁹⁸ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทริณฯ (92) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

116. **อากรวุตโป** ศัพท์เดิมมาจาก อากรวุตปส + ชส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

อากรวุตปส อากรวุตปส

อากรวุตปส เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์) อรทวธาตฺรปรตยเย
ปราติปทิกม (1-2-45)

อากรวุตปส ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง) สรุปาณาเมกเศษ
เอกวิภกเตฯ (1-2-64)

อากรวุตปส + ชส ลงปรตยเย หลังปราติปทิกะ งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)

อากรวุตปส + ชส ชส ชื่อว่าปรตมาปรตยเย สเวชสเมฆุณฺษุภยาม
ภิสงเภยา ภยสงสิภยามภยส
งโสสามงโยสสุป (4-1-2)

อากรวุตปส + ชส ชส ปรตยเย เป็นพหุวจนะ สุปะ (1-4-103)

²⁹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 165.

²⁹⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 270.

อากรวิสต์ปส + ชส	ลง ชส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุฯ พหุจนม (1-4-21)
อากรวิสต์ปส + ชส	ชส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
อากรวิสต์ปส + ชส	ช ของ ชส วิภักติ ชื่อว่าอิต	จฎฐ (1-3-7)
อากรวิสต์ปส + อส	ลป ช ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อากรวิสต์ป ส>ร + อส	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุโซ ฐะ (8-2-66)
อากรวิสต์ป ร>อุ + อส	เปลี่ยน ร เป็น อุ	อโต โรรปลุตาทปปลุเต (6-1-113)
อากรวิสต์ป อ+อุ>โอ + อส	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อุ เป็น โอ	อาทคุณะ (6-1-87)
อากรวิสต์ป โอ + อ>โอ ส	เปลี่ยน โอ กับ อ เป็น โอ	เองะ ปทานตาทติ(6-1-109)
อากรวิสต์ป โอ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุโซ ฐะ (8-2-66)
อากรวิสต์ป โอ ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อากรวิสต์ป โอ ร>ร	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อากรวิสต์ป โอ ร	ร ชื่อว่า อวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
อากรวิสต์ป โอ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวसानโยรวิสรชนียะ (8-3-15)
อากรวิสต์ป โอ -ะ	สำเร็จรูปเป็น อากรวิสต์โปะ (ผู้ทำการบำเพ็ญตบะ)	

ยตร (ที่อาศรมใด) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สปตมี (ใช้ ตร ปัจจยแทนสปตมีวิภักติ) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยตร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ปรตยกษิณาะ + อิว + อากรวิสต์โปะ + ยตร มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ปรตยกษิณ อิวากรวิสต์โป ยตร** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ปรตยกษิณาะ + อิว + อากรวิสต์โปะ + ยตร		
ปรตยกษิณ ะ>ส + อิว	เปลี่ยนวิสฺรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสฺรชนียสย สะ (8-3-35)
ปรตยกษิณ ส>ร + อิว	เปลี่ยน ส ท้ายบท เป็น ร	สสชุโซ ฐะ (8-2-66)
ปรตยกษิณ ร>อุ + อิว	เปลี่ยน ร เป็น อุ	อโต โรรปลุตาทปปลุเต (6-1-113)
ปรตยกษิณ อ+อุ>โอ + อิว	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อุ เป็น โอ	อาทคุณะ (6-1-87)
ปรตยกษิณ โอ>อว + อิว	เปลี่ยน โอ เป็น อว	เอโจ'ยวาวาระ (6-1-78)
ปรตยกษิณ อ + อิว	ลป ว เมื่อ อ (อศ) อยู่หลัง	โลปะ ศากลยสย (8-3-19)
ปรตยกษิณ อ อิว		
สำเร็จรูปเป็น ปรตยกษิณ อิว		
อิว + อากรวิสต์โปะ		
อิว อ + อ>อา กรวิสต์โปะ	เปลี่ยน อ กับ อา เป็น อา	อกะ สวรณ ทิรฆะ (6-1-101)

อิ ว อ กุรุวัสโตปะ

สำเร็จรูปเป็น **อิ ว กุรุวัสโตปะ**

อิ ว กุรุวัสโตปะ + ยตร

อิ ว กุรุวัสโตปะ + ยตร ลบวิสรรคะ (-ะ) เมื่อ ย (หล) อยู่หลัง เอตตโตทะ สุลโโปโก

รณยสมาเส หลี (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น **ปรตยกษิณ อิ ว กุรุวัสโตปะ ยตร**

117. **ตโปธนะ** (ดาบสทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ตโปธน (ตปสุ + ธน [ธน + อจ]²⁹⁹) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **หริณา** (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ยตร สม มียเต พุรหม ไกศจิตไกคจินน มียเต |

กาล นิมีเต โสโม น จากาล ปรมียเต || 15 ||

ที่อาศรมนั้น พระดาบสบางพวกพากันนึกถึงพรหมอันสูงสุด ไม่มีใครสร้าง
ความเดือดร้อนให้แก่ใคร น้ำใสมูกตวงในเวลาอันสมควรและไม่เคยมีใครตาย
ในเวลาอันไม่สมควร³⁰⁰

ยตร (ที่อาศรมใด) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สปตมี (ใช้ ตร ปัจจัยแทนสัปตมีวิภक्ति) มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน **ยตร** (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

118. **สม** (พร้อม) ศัพท์เดิมมาจาก สม + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्ति
แล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน **นาม** (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

119. **มียเต** ศัพท์เดิมมาจาก มา ธาตุ + ยก ปัจจัย + ต วิภक्ति **หมวด ลภู ฝ่ายอาตมเน**
บ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

มา	มา ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
มา + ลภู	ลง ลภู ในปัจจุบันกาล	วรตมาเน ลภู (3-2-123)
มา + ลภู	ลภู เป็นฝ่ายอาตมเนบ	ตงานาวาตมเนปทม (1-4-100)
มา + ลภู > ต	ใช้ ต แทน ลภู	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณธาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
มา + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
มา + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทิววจน-

²⁹⁹ Rājārādhakāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 776.

³⁰⁰ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 3.

มา + ต>เต	เปลี่ยน อ ที่ ต เป็น เอ	พหุจนวนานแยกคะ (1-4-102) กฺิต อาตมเนปทานำ ญฺเระ (3-4-79)
มา + ยก + เต	ลง ยก ปัจจยในกรรมวจาก	สารวธาตุเก ยก (3-1-67)
มา + ยก + เต	กฺ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทฺธิเต (1-3-8)
มา + ย + เต	ลบ กฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
มา>มี + ย + เต	เปลี่ยน อา ที่ มา เป็น อี	จฺฆมาสเถาคาปาขหาติสํฯ หลี (6-4-66)
มี ย เต	สำเร็จรูปเป็น มียเต (ย่อมถูกนึกถึง)	
นี้	120. พฺรหฺม ศัพท์เดิมมาจาก พฺรหฺมน (วฤหิ + มนิน) ³⁰¹ + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่าง	
พฺรหฺมน	เป็นปราตปทิกะ (ลิงค์)	อรฺทวธาตฺรปรตฺยยะ ปราตปทิกม (1-2-45)
พฺรหฺมน + สฺ	ลงปรตฺยยะ หลังปราตปทิกะ	งฺยาปฺปราตปทิกาท (4-1-1)
พฺรหฺมน + สฺ	สฺ ชื่อว่า ปรธมาปรตฺยยะ	สฺเวชสเมฆาณฺชญาภยาม ภิสงฺภยํฯ ภยสฺงฺสฺภยามภยส งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
พฺรหฺมน + สฺ	สฺ ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สฺปะ (1-4-103)
พฺรหฺมน + สฺ	ลง สฺ ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทฺวเยกโยรฺทวิวงฺในกฺวเน (1-4-22)
พฺรหฺมน + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภกฺติ	วิภกฺติศจ (1-4-104)
พฺรหฺมน + สฺ	อุ ของ สฺ ชื่อว่าอิต	อุปฺเทเศชนฺนาสฺก อิต(1-3-2)
พฺรหฺมน + สฺ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
พฺรหฺมน	ลบ สฺ (สฺ) วิภกฺติ	สฺวโมรฺนปฺสกาต (7-1-23)
พฺรหฺม น>รฺ	เปลี่ยน น เป็น รฺ	อหน (8-2-68)
พฺรหฺม รฺ	อุ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อุปฺเทเศชนฺนาสฺก อิต(1-3-2)
พฺรหฺม รฺ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
พฺรหฺม รฺ>ะ	เปลี่ยน รฺ เป็นวิสรคะ (ะ)	ชฺรฺวสานโยรฺวิสรฺชณียะ (8-3-15)
พฺรหฺม -ะ	สำเร็จรูปเป็น พฺรหฺมะ (พฺรหฺมัน)	

³⁰¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 451.

221. **โกศจิตโกศจิน** (ใคร ๆ) ศัพท์เดิมมาจาก **โกศจิตโกศจิต** + **สุ** เป็นกลุ่มประเภทคำ อพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า **พฺรหฺมะ + โกศจิตโกศจิต** มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **พฺรหฺม โกศจิตโกศจิต** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

พฺรหฺมะ + **โกศจิตโกศจิต**

พฺรหฺม + **โกศจิตโกศจิต** ลบวิสรรคะ (-ะ) เมื่อมี ก (หล) อยู่หลัง เอตตโทสะ สุลโลโป'โกร-
นณฺสมาเส หลิ (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น **พฺรหฺม โกศจิตโกศจิต**

222. **น** (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก **น + สุ** เป็นกลุ่มประเภทคำ อพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า **โกศจิตโกศจิต + น** มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **โกศจิตโกศจินน** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

โกศจิตโกศจิต + น

โกศจิตโกศจิต > น + น เปลี่ยน ต (ยร) ตัวท้ายบท เป็น น ยโร'นฺนาสิเก'นฺนาสิโก วา
(8-4-45)

สำเร็จรูปเป็น **โกศจิตโกศจินน**

มียเต (ย่อมนุกเบียดเบียน) ศัพท์เดิมมาจาก **มา ธาตุ + ยก (ย) ปัจจัย** ในกรรมวาจก + ต วิภक्ति **หฺมวด ลฺภู ฝาย อาตมเนบถ** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **มียเต** (119) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

223. **กาล** (ในกาล) ศัพท์เดิมมาจาก **กาล (กล + อจ)³⁰² + จิ** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **ปารุเศว** (39) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

224. **นิมียเต** (ย่อมนุกตวง) ศัพท์เดิมมาจาก **นิ อุปสรรค + มา ธาตุ + ยก (ย) ปัจจัย** ในกรรมวาจก + ต วิภक्ति **หฺมวด ลฺภู ฝาย อาตมเนบถ** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **มียเต** (116) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

225. **โสโม** (น้ำโสม) ศัพท์เดิมมาจาก **โสม (สุ + มน)³⁰³ + สุ** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **เคาตมะ** (1) แต่เปลี่ยน ร เป็น อ เมื่อมี อ อยู่หลัง ด้วยสูตร **อโต โรรฺปลฺตุทาปฺลฺเต** (6-1-113),

³⁰² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 108.

³⁰³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 416.

ทำเป็นชั้นคุณ คือ อ ท้าย โสเม กับ อุ ที่เปลี่ยนมาจาก รุ (สุ) เป็น โอ ด้วยสูตร อาทคุณะ (6-1-87) ได้รูปเป็น โสโม

ในโคลก เมื่อนำบทว่า โสมะ + น มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **โสโม น** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

โสมะ + น

โสมะ ะ>ส + น เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

โสมะ ส>รุ + น เปลี่ยน ส เป็น รุ สมชุโซ รุละ (8-2-66)

โสมะ รุ>อุ + น เปลี่ยน รุ เป็น อุ อโต โรรปลุตาทปลุเต (6-1-113)

โสมะ อ+อุ>โอ + น ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อุ เป็น โอ อาทคุณะ (6-1-87)

โสมะ โอ น

สำเร็จรูปเป็น **โสโม น**

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

126. **อกาเล** (ในกาลอันไม่สมควร) ศัพท์เดิมมาจาก อกาล (น-กาล) + จ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า จ + อกาเล มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **จกาเล** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

จ + อกาเล

จ อุ + อ>อา กาเล เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา อกะ สวารณ ที่รฆะ (6-1-101)

จ อา กาเล

สำเร็จรูปเป็น **จกาเล**

127. **ปรมียเต** (ย่อมไม่ถูกฆ่า) ศัพท์เดิมมาจาก ปร + มา ธาตุ + ยก (ย) ปัจจัยในกรรมวาจก + ต วิภक्ति หมวด ลฎ ฝ่ายอาत्मเนบพ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มียเต (116) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

นิรเพกษาะ ศรีเรษุ ธรเม ยตร สุวพุทษยะ |

สัททษฎฐา อิว ยตเนน ตาปสาสเตปิเร ตปะ || 16 ||

ที่อาศรมนั้น พระดาบสทั้งหลาย ต่างมีความคิดเห็นเป็นส่วนตัวในเรื่องหลักธรรม และไม่ได้ใส่ใจในร่างกายของตน พวกกันบำเพ็ญตบะไปด้วยความพากเพียรเหมือน

ก็ว่ามีความพึงพอใจอยู่กับความเหน็ดเหนื่อย³⁰⁴

128. **นิรเพกษาะ** (ผู้ไม่ใส่ใจ) ศัพท์เดิมมาจาก นิรเพกษ (นิร + อป + อิกษ + อ)³⁰⁵ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หรือมา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

129. **ศรีเรษุ** (ในร่างกายทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ศรีร (ศฤ + อีรณ)³⁰⁶ + สุป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษฏษุ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

130. **ธรม** (ในหลักธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก ธรฺม + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ยตร (ที่อาศรมใด) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สปัตมี (ใช้ ตร ปัจจยแทนสปัตมีวิภक्ति) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยตร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

131. **สวพทุธยะ** ศัพท์เดิมมาจาก สวพทุธิ (สว + พุธ + กุติณ)³⁰⁷ + ชส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

สวพทุธิ สวพทุธิ สวพทุธิ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวธาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
สวพทุธิ	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกฺเตา (1-2-64)
สวพทุธิ + ชส	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
สวพทุธิ + ชส	ชส ชื่อว่าปรถมาปรตฺยยะ	สเวาชสเมากฺษณฺญายม ภิสงเภยํ ภยสงฺสภยยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
สวพทุธิ + ชส	ชส ปรตฺยยะ เป็นพหฺวจนะ	สุปะ (1-4-103)
สวพทุธิ + ชส	ลง ชส ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหฺชฺ พหฺวจนม (1-4-21)
สวพทุธิ + ชส	ชส ชื่อว่าวิภक्ति	วิภกฺติศจ (1-4-104)
สวพทุธิ + ชส	ช ของ ชส วิภक्ति ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
สวพทุธิ + อส	ลบ ช ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
สวพทุธ อี>เอ + อส	เปลี่ยน อี ท้าย สวพทุธิ เป็น เอ	ชฺลิจ (7-3-109)
สวพทุธ เอ>ออย + อส	เปลี่ยน เอ เป็น ออย	เอโจ'ยวาวาเว (6-1-78)
สวพทุธ อย + อ ส>รฺ	เปลี่ยน ส เป็น รฺ	สมชฺโซ ฐะ (8-2-66)

³⁰⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 4.

³⁰⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 69.

³⁰⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 30.

³⁰⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 434.

สวพทฤ อย + อ ร	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
สวพทฤ อย + อ ร>ร	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สวพทฤ อย + อ ร	รุ ชื่อว่าอวสาน	วิราโมวสานม (1-4-110)
สวพทฤ อย + อ ร>ะ	เปลี่ยน รุ เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวสานโยรวิสฺรชนียะ (8-3-15)

สวพทฤ อย อ -ะ

สำเร็จรูปเป็น **สวพทฤยะ** (ผู้มีความคิดเห็นเป็นของตัวเอง)

132. **สฺหฤษฺฎา** (ผู้ยินดีแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก สฺหฤษฺฎ (สฺ + หฤษ + ฎ)³⁰⁸ + ชสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทรินา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้วให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า สฺหฤษฺฎา + อิว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **สฺหฤษฺฎา อิว** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สฺหฤษฺฎา + อิว

สฺหฤษฺฎา + อิว

ลปวิสฺรคะ (-ะ)

เอตตโทษฺ สุโลโปโกร

นณสฺมาเสฺ หลิ (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น **สฺหฤษฺฎา อิว**

133. **ยตฺเนน** (ด้วยความเหน็ดเหนื่อย) ศัพท์เดิมมาจาก ยตฺน (ยต + นง)³⁰⁹ + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หวิรฐุมวิทาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

134. **ตาปฺสาส** (ตาบสทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ตापฺส (ตปฺส + อน)³¹⁰ + ชสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทรินา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

บทว่า ตापฺสาส ที่ปรากฏในโคลก ให้เปลี่ยนวิสฺรคะ (-ะ) เป็น สฺ เมื่อมี ตฺ (ขร) อยู่หลัง ด้วยสูตร วิสฺรชนียสฺย สะ (8-3-35) จึงได้รูปเป็น ตापฺสาส

135. **เตปิเร** ศัพท์เดิมมาจาก ตปฺ ธาตุ + ฌ วิภक्ति หมวดฺ ลิฎฺ ฝายอาตมเนบฺท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตป

ตปฺ ชื่อว่าธาต

ฎวาทโย ธาตวะ (1-3-1)

³⁰⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 547.

³⁰⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 11.

³¹⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 603.

ตป + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกษะ ลิกฺ (3-2-115)
ตป + ลิกฺ	ลิกฺ เป็นฝ่ายอาตมเนบท	ตงานาวาตมเนปทม (1-4-100)
ตป + ลิกฺ>ณ	ใช้ ณ แทน ลิกฺ	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณเถสาถำฐวมิทวมหิง (3-4-78)
ตป + ณ	ณ เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีณิ ตฺรีณิ ปฺรทม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
ตป + ณ	ณ เป็น พหูวนะ	ตานุเยกวนทวิวจน- พหูวนานเยกศะ (1-4-102)
ตป + ณ>อิเรจ	เปลี่ยน ณ เป็น อิเรจ (อิเร)	ลิกฺสฺตมโยเรศิเรจ (3-4-81)
ตป + อิเรจ	จ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
ตป + อิเร	ลบ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
ต อ>เอ ป + อิเร	เปลี่ยน อ เป็น เอ	ตฤพลภษชฺตฺรปศฺจ (6-4-122)
ต เอ ป อิเร	สำเร็จรูปเป็น เตปิเร (แผดเผาแล้ว; บำเพ็ญแล้ว)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ตาปสาะ + เตปิเร มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตาปสาสฺเตปิเร** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตาปสาะ + เตปิเร		
ตาปสาะ>ส + เตปิเร	เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรฺชนฺยสฺย สะ (8-3-35)
ตาปส่า สฺ เตปิเร		
สำเร็จรูปเป็น ตาปสาสฺเตปิเร		

136. **ตปะ** (ซึ่งตปะ) ศัพท์เดิมมาจาก ตปส + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะ (16) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ศฺรามยนฺโต มฺนโย ยตฺร สฺวรฺคฺคาโยทฺยฺกฺตเจตฺสะ |

ตโปราเคณ ธรรมสฺย วิโลปมิว จกรฺิเร || 17 ||

ที่อาศรมนั้น พระมุนีทั้งหลายต่างทำความเพียรอย่างหนัก เนื่องจากมีความตั้งใจที่จะไปสู่สวรรค์ จึงเหมือนกับว่าได้ทำการลบล้างหลักกรรมชาติ เพราะความหลงใหลในตปะ³¹¹

³¹¹ สำเนียง เลื่อมใส, महाकायैसान्त्वनन्तत्वेऽस्त्वोष्णे, 4.

137. **ศรामยนโต** ศัพท์เดิมมาจาก ศรामยนต (ศรाम + ศยน + อนต)³¹² + ชส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ศรामยนต	ศรामยนต	
ศรामยนต	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทธาตุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ศรामยนต	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกเตา (1-2-64)
ศรामยนต + ชส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
ศรामยนต + ชส	ชส ชื่อว่าปรถมาปรตยยะ	สเวชสเมาณฺชญาญาม ภิสเงยฺยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ศรामยนต + ชส	ชส ปรตยยะ เป็นพหฺวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ศรामยนต + ชส	ลง ชส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหฺช พหฺจนม (1-4-21)
ศรामยนต + ชส	ชส ชื่อว่าวิภกติ	วิภกติจจ (1-4-104)
ศรामยนต + ชส	ช ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
ศรामยนต + อส	ลช ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ศรामยนต + อ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺโซ รุ (8-2-66)
ศรामยนต + อ ร>อ	เปลี่ยน ร เป็น อ	อโต โรรปลฺดาทปฺลเต (6-1-113)
ศรामยนต + อ+อ>โอ	ทำเป็นชั้นคุณ คือ อ กับ อ เป็น โอ	อาทคุณะ (6-1-87)
ศรामยนต โอ	สำเร็จรูปเป็น ศรामยนโต (บำเพ็ญเพียรอยู่)	

138. **มุนโย** (มุนีทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก มุนิ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือนสวพฺุทธยะ (131) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ยตร (ที่อาศรมใด) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สปตมี (ใช้ ตร ปัจจยแทนสแปตมีวิภกติ) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยตร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า มุนยะ + ยตร มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **มุนโย ยตร** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

มุนยะ + ยตร		
มุนย -ะ>ส + ยตร	เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสฺรชฺนียสย สะ (8-3-35)
มุนย ส>ร + ยตร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สสชฺโซ รุ (8-2-66)

³¹² Delavan, A Sanskrit Primer, 95.

มนฺย รุ>อุ + ยตฺร	เปลี่ยน รุ เป็น อุ	อโต โรรปฺลุตาทหฺปฺลุตเต (6-1-113)
มนฺย อ+อุ>โอะ + ยตฺร	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อุ เป็น โอะ	อาทฺคุณฺนะ (6-1-87)
มนฺย โอะ ยตฺร	สำเร็จรูปเป็น มฺนโย ยตฺร	

139. สวรรคาลัยทฺยุกฺตเจตสฺส ศัพท์เดิมมาจาก สวรรคาลัยทฺยุกฺตเจตสฺส (สฺวรฺค [สฺวฺร + ไค + ฏ]³¹³ - อาโยทฺยุกฺต [อาง + อุตฺ + ฎฺ + ฏ]³¹⁴ - เจตสฺ [จิตฺ + อฺสฺน]³¹⁵) + ชสฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

สฺวรฺคาลัยทฺยุกฺตเจตสฺส	สฺวรฺคาลัยทฺยุกฺตเจตสฺส	
สฺวรฺคาลัยทฺยุกฺตเจตสฺส	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรฺกททชฺตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
-เจตสฺ	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สฺรฺอุปณามเอกเศษ เอกวิภกฺเตา (1-2-64)
-เจตสฺ + ชสฺ	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาทฺ (4-1-1)
-เจตสฺ + ชสฺ	ชสฺ ชื่อว่าปรภมาปรตฺยยะ	สฺวาชสฺเมอาภฺษณฺญายาม ภิสฺงภฺยํ ภยสฺงสิภฺยามภยส งฺโสสามงฺโยสฺสุปฺ (4-1-2)
-เจตสฺ + ชสฺ	ชสฺ ปรตฺยยะ เป็นพหฺวจนนะ	สฺปะ (1-4-103)
-เจตสฺ + ชสฺ	ลง ชสฺ ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหฺุ พหฺวจนม (1-4-21)
-เจตสฺ + ชสฺ	ชสฺ ชื่อว่าวิภกฺติ	วิภกฺติศฺจ (1-4-104)
-เจตสฺ + ชสฺ	ช ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
-เจตสฺ + อสฺ	ลป ช ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
-เจตสฺ + อ ส>รฺ	เปลี่ยน ส เป็น รุ	สมชฺโษ รุชะ (8-2-66)
-เจตสฺ + อ รุ	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทเศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
-เจตสฺ + อ รุ>รฺ	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
-เจตสฺ + อ รุ	รุ ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
-เจตสฺ + อ รุ>ะ	เปลี่ยน รุ เป็น วิสฺรฺคะ (ะ)	ชฺรฺวสานโยรฺวิสฺรฺชนียะ (8-3-15)
-เจตสฺ อ -ะ	สำเร็จรูปเป็น สฺวรฺคาลัยทฺยุกฺตเจตสฺส (ผู้มีจิตใจที่จะไปสู่สวรรค์)	

³¹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 484.

³¹⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 42.

³¹⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 459.

140. **ตโปราเคน** (ด้วยความหลงใหลในตบะ) ศัพท์เดิมมาจาก ตโปราค (ตปสุ - ราก) + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หวีธุมวิทาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่มีการเปลี่ยน น ที่อยู่หลัง ร เป็น ณ ด้วยสูตร อฏกูปวางนุมวยวาเย'ปี (8-4-2)

141. **ธรรมสย** ศัพท์เดิมมาจาก ธรรม + งส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ธรรม	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทธาตุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ธรรม + งส	ลงปรตยยะ(วิภักติ) ลงหลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ธรรม + งส	งส ชื่อว่าชะฐีปรตยยะ	สเวชสเมมาฏษญญายาม ภิสงเญย้า ภยสงสิญญายมยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ธรรม + งส	งส ปรตยยะ เป็นเอกวณะ	สุปะ (1-4-103)
ธรรม + งส	ลง งส ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทวยกโยทรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
ธรรม + งส	งส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ธรรม + งส > สย	เปลี่ยน งส วิภักติ เป็น สย	ฎางสิงสามินาตสยยะ (7-1-12)
ธรรม สย	สำเร็จรูปเป็น ธรรมสย (แห่งหลักธรรม, ซึ่งหลักธรรม)	

142. **วิโลปม** (ซึ่งการลบล้าง) ศัพท์เดิมมาจาก วิโลป (วิ + ลุป + ฆณ)³¹⁶ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้วให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า วิโลปม + อิว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **วิโลปมิว**

143. **จกริเร** ศัพท์เดิมมาจาก กฤ ธาตุ + ฌ วิภักติ หมวด ลิกฺฐ ฝ่ายอาत्मเนบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

กฤ	กฤ ชื่อว่าธาตฺ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
กฤ + ลิกฺฐ	ลง ลิกฺฐ ในอดีตกาล	ปโรกษะ ลิกฺฐ (3-2-115)
กฤ + ลิกฺฐ	ลิกฺฐ เป็นฝ่ายอาत्मเนบท	ตงานาวาตมเนบทม (1-4-100)

³¹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 233.

กฤ + ลิกฺ>ณ	ใช้ ณ แทน ลิกฺ	ติปตสมณีสิปถสมณิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
กฤ + ณ	ณ เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปรมณ- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
กฤ + ณ	ณ เป็น พหูวนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนนานเยกสะ (1-4-102)
กฤ + ณ>อิเรจ	เปลี่ยน ณ เป็น อิเรจ (อิเร)	ลิกฺสตณโยเรเศิเรจ (3-4-81)
กฤ + อิเรจ	จ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
กฤ + อิเร	ลป จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กฤกฤ + อิเร	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺิ ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
กฤกฤ + อิเร	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาสะ	ปุโรวภยาสสะ (6-1-4)
กฤ>อรฺ กฤ + อิเร	ทำเป็นชั้นคุณ ฤ ของอภัยสาสะ เป็น อร	สาร์วธาตุการฐธาตุกโยะ (7-3-84)
กฤ อ กฤ + อิเร	ลป ร ของอภัยสาสะ	หลาที เศษะ (7-4-600)
กฤ>จ อ กฤ + อิเร	เปลี่ยน ก ของอภัยสาสะ เป็น จ	กุโหศจะ (7-4-62)
จ อ กฤ>รฺ + อิเร	เปลี่ยน ฤ เป็น ร เมื่อสระอยู่หลัง	อิโก ยณจิ (6-1-77)
จ อ กฤ รฺ อิเร	สำเร็จรูปเป็น จกริเร (กระทำแล้ว)	

อถ เตชสฺวิสทณฺ์ ตปะเกษตรฺ์ ตมาครฺม |

เกจิทิกษวากโว ชคฺมฺ ราชปุตรา วิวตสวะ || 18 ||

ครั้งต่อมา ราชบุตรทั้งหลายผู้เป็นเชื้อสายแห่งราชวงศ์อิกษวากุ จำนวนหนึ่ง ได้เสด็จไปยังอาศรมแห่งนั้นซึ่งเป็นที่พำนักของพระดาบสผู้เรืองเดชและเป็นดินแดนสำหรับการบำเพ็ญตบะ ด้วยมีความต้องการที่จะประทับอยู่ที่นั่น³¹⁷

144. อถ (ครั้งต่อมา) ศัพท์เดิมมาจาก อถ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

145. เตชสฺวิสทณฺ์ (อันเป็นที่พักของดาบสผู้รุ่งเรืองด้วยเดช) ศัพท์เดิมมาจาก เตชสฺวิสทณ (เตชสฺ [ติช + อสนฺ]³¹⁸ - วิสทณ [วิ + สท + ลฺยฺญ]³¹⁹) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือนที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

³¹⁷ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 4.

³¹⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 646.

³¹⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 231.

146. **ตปะเกษตร์** (อันเป็นดินแดนแห่งการบำเพ็ญตบะ) ศัพท์เดิมมาจาก ตปะเกษตร์ (ตปส-เกษตร์) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

147. **ตัม** ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ตท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณททธาตุปรตยยะ ปราติปทิกัม (1-2-45)
ตท + อม	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
ตท + อม	อม ชื่อว่าทวิติยาปรตยยะ	สเวชสเมฆาณชญาภยาม ภิสงเภย์ยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ตท + อม	อม ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ตท + อม	ลง อม ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวเยกโยทรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
ตท + อม	อม ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ตท + ส	ตท ศัพท์เป็นสรรพนาม	สรวาทินี สรวนามานี (1-1-27)
ต ท>อ + อม	เปลี่ยน ท ท้าย ตท เป็น อ	ตยาทาทินามะ (7-2-102)
ต อ+อ + อม	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ (ท) เป็น อ	อโต คุณเณ (6-1-97)
ต อ + อ>อ ม	เปลี่ยน อ กับ อ ของ อม เป็น อ	อมิ ปูรวะ (6-1-107)
ต อ ม		
ต อ ม> -	เปลี่ยน ม ท้ายบท เป็นอนุสวาระ (-)	โม'นุสวาระ (8-3-23)
ต อ -		
	สำเร็จรูปเป็น ตัม (นั่น)	

148. **อาศรม** (สู่อาศรม) ศัพท์เดิมมาจาก อาศรม + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

149. **เกจิต** (พวกหนึ่ง) ศัพท์เดิมมาจาก เกจิต + ชส เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

150. **อิกษวากโว** ศัพท์เดิมมาจาก อิกษวากุ (อิกษุ + อาง + กฤ + ฑ)³²⁰ + ชส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

อิกษวากุ อิกษวากุ อิกษวากุ เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์) อรุณททธาตุปรตยยะ

³²⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 203.

อักษรวากุ	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	ปราติปทิกม (1-2-45) สรูปาณาเมกเศษ เอกรวิภกเตา (1-2-64)
อักษรวากุ + ชส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
อักษรวากุ + ชส	ชส ชื่อว่าปรตมาปรตยยะ	สเวชสเมฆาณษฎาภยาม ภิสงเฆย้า ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
อักษรวากุ + ชส	ชส ปรตยยะ เป็นพหวจนะ	สุปะ (1-4-103)
อักษรวากุ + ชส	ลง ชส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุช พหุจนม (1-4-21)
อักษรวากุ + ชส	ชส ชื่อว่าวิภกติ	วิภกติจจ (1-4-104)
อักษรวากุ + ชส	ช ชื่อว่าอิต	จฎฐ (1-3-7)
อักษรวากุ + อส	ลป ช ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อักษรวากุ อ>โอ + อส	เปลี่ยน อ ท้าย อักษรวากุ เป็น โอ	ชสิ จ (7-3-109)
อักษรวากุ โอ>อว + อส	เปลี่ยน โอ เป็น อว	เอโจ'ยวาวาระ (6-1-78)
อักษรวากุ อว + อ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุโซ รุะ (8-2-66)
อักษรวากุ อว + อ ร	อ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
อักษรวากุ อว + อ ร>ร	ลป อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อักษรวากุ อว + อ ร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโมวสานม (1-4-110)
อักษรวากุ อว + อ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวสานโยรวิสฺรชนียะ (8-3-15)

อักษรวากุ อว อ -ะ

สำเร็จรูปเป็น อักษรวากะ (ผู้เป็นเชื้อสายแห่งราชวงศ์อักษรวากุ)

151. **ชคฺม** ศัพท์เดิมมาจาก คม ธาตุ + ฌิ หมด ลิกฺฐ ฝ้ายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้
สูตรต่อไปนี้

คม	คม ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
คม + ลิกฺฐ	ลง ลิกฺฐ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺฐ (3-2-115)
คม + ลิกฺฐ	ลิกฺฐ เป็นฝ้ายปรัสไมบถ	ละ ปรัสไมปทม (1-4-99)
คม + ลิกฺฐ	ลง ปรัสไมบถ ในกัตตุวาก	เศษาท กรตริ ปรัสไมปทม (1-3-78)
คม + ลิกฺฐ>ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลิกฺฐ	ติปตสฌิสิปถสฌิมิพวสมสตา ตำณถาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
คม + ฌิ	ฌิ เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรึฌิ ตริฌิ ปฺรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
คม + ฌิ	ฌิ เป็น พหวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน-

คค + ฌ>อุส	เปลี่ยน ฌ เป็น อุส	พหูพจน์เอกษะ (1-4-102) ปรสไมปะทานำ ฌลตุสสุ ถลตุสณลวมาะ (3-4-82)
คคค + อุส	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่นหลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภยาสสย(6-1-8)
คคค + อุส	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอัภยาสะ	ปุรวโภยาสะ (6-1-4)
ค>ช คค + อุส	เปลี่ยน ค เป็น ช	กุโหศจจะ (7-4-62)
ชคค + อุส	อ ที่ ค ชื่อว่าอุปธา	อโล'นตยาด ปุรว อุปธา (1-1-65)
ชคค + อุส	ลป อ ที่ชื่อว่าอุปธา	คคหนชชชฌสำ โลปะ กจิตยนจ (6-4-98)
ชคค + อุ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
ชคค + อุ ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชชชฌอสิก อิต(1-3-2)
ชคค + อุ ร>ร	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ชคค + อุ ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ชคค + อุ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (-ะ)	ชรวसानโยรวิสฺรชนียะ (8-3-15)
ชคค อุ ะ	สำเร็จรูปเป็น ชคฺมะ (ไปแล้ว)	

152. **ราชปุตรา** (ราชบุตรทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ราชปุตร (ราช [ราช + ฌณ]³²¹ - ปุตร [ปุ + ตรก]³²²) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทรินา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า อิกฺษวากะ + ชคฺมะ + ราชปุตรา มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **อิกฺษวากโว ชคฺม ราชปุตรา** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

อิกฺษวากะ + ชคฺมะ + ราชปุตรา		
อิกฺษวากว -ะ>ส + ชคฺมะ	เปลี่ยนวิสฺรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสฺรชนียสย สะ (8-3-35)
อิกฺษวากว ส>ร + ชคฺมะ	เปลี่ยน ส เป็น ร	สสชุไซ รุะ (8-2-66)
อิกฺษวากว ร>อุ + ชคฺมะ	เปลี่ยน ร เป็น อุ	อโต โรรปฺลุตาทปฺลุต (6-1-113)
อิกฺษวากว อ+อุ>โอ + ชคฺมะ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อุ เป็น โอ	อาทฺคุณะ (6-1-87)
อิกฺษวากว โอ ชคฺมะ		
สำเร็จรูปเป็น อิกฺษวากโว ชคฺมะ		
อิกฺษวากโว ชคฺมะ + ราชปุตรา		
อิกฺษวากโว ชคฺมะ ะ>ส + ราชปุตรา	เปลี่ยนวิสฺรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสฺรชนียสย สะ (8-3-35)

³²¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 113.

³²² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 167.

อิกษวากโว ชคมุ ส>ร + ราชปุตฺรา	เปลี่ยน ส เป็น ร	สสชุโซ ฐานะ (8-2-66)
อิกษวากโว ชคมุ ร + ราชปุตฺรา	อุ ที่ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อิกษวากโว ชคมุ ร + ราชปุตฺรา	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อิกษวากโว ชคมุ + ราชปุตฺรา	ลบ ร เมื่อมี ร อยู่หลัง	โร ริ (8-3-14)
อิกษวากโว ชคมุ อุ>อุ + ราชปุตฺรา	ที่ชนะ อุ เป็น อุ เมื่อ ร เป็นเหตุให้ลบ ร ตัวหน้า	ตฺรโลเป ปุรวสย ที่รุโฆณะ (6-3-111)

สำเร็จรูปเป็น อิกษวากโว ชคมุ ราชปุตฺรา

153. **วิุตสวะ** (ผู้มีความต้องการที่จะพัก) ศัพท์เดิมมาจาก วิุตสุ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อิกษวากโว (150) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

สุวรรณสฺตมถวรัชฺมานะ สิวโรสกา มหาภูชะ |

ปาตฺริ ศพฺทสย มหตะ ศฺริยา จ วินยสย จ || 19 ||

ราชบุตรเหล่านั้นมีพระวรกายกำยำเหมือนดั่งเสาทอง มีพระอูระเหมือนดั่งอกราชสีห์ มีพระพาล่าสั่นเหมาะที่จะเป็นเครื่องรองรับพระเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ ความสง่างามและพระจริยาวัตรอันดี³²³

154. **สุวรรณสฺตมถวรัชฺมานะ** ศัพท์เดิมมาจาก สุวรรณสฺตมถวรัชฺมน (สุวรรณ [สุ + วรณ + อจ/ สุ + วฤ + นิต]³²⁴ - สฺตมถ [สฺตมถ + อจ]³²⁵ - วรัชฺมน [วฤช + มนิณ]) + ชส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

สุวรรณสฺตมถวรัชฺมน	สุวรรณสฺตมถวรัชฺมน	
สุวรรณสฺตมถวรัชฺมน	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุทวธาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
-วรัชฺมน	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกฺเตา (1-2-64)
-วรัชฺมน + ชส	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
-วรัชฺมน + ชส	ชส ชื่อว่าปรถมาปรตฺยยะ	สฺเวาชสเมากฺษณฺญายาม ภิสฺงเภยา ภยสงฺสฺถิยามภยส งฺโสสามงฺโยสสุป (4-1-2)
-วรัชฺมน + ชส	ชส ปรตฺยยะ เป็นพหฺวจนะ	สุปะ (1-4-103)
-วรัชฺมน + ชส	ลง ชส ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหฺชฺ พหฺวจนฺม (1-4-21)
-วรัชฺมน + ชส	ชส ชื่อว่าวิภกฺติ	วิภกฺติศจ (1-4-104)
-วรัชฺมน + ชส	อ ที่ ม ชื่อว่าอุปฺธา	อฺโถนตฺยยต ปุรว อุปฺธา

³²³ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 4.

³²⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 277.

³²⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 432.

-วรรษม อ>อา น + ชส	ที่ขะ อ ที่ชื่อว่าอุปธา เป็น อา	(1-1-65) สรวนามสุถาเน จาสมพุทธา (6-4-8)
-วรรษม อา น + ชส	ช ชื่อว่าอิต	จฎฐ (1-3-7)
-วรรษม อา น + อส	ลป ช ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
-วรรษม อา น + อ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
-วรรษม อา น + อ ร	อ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
-วรรษม อา น + อ ร>ร	ลป อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
-วรรษม อา น + อ ร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
-วรรษม อา น + อ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวสานโยรวิสฺรชเนยะ (8-3-15)
-วรรษม อา น>ณ อ -ะ	เปลี่ยน น ที่อยู่หลัง ร เป็น ณ	อฎฎุบวงนุมวยวาเย'ปี (8-4-2)

-วรรษม อา ณ อ -ะ

สำเร็จรูปเป็น **สุรณฺสฺตมภววรรษฺมาณะ** (ผู้มีกายกำยำเหมือนดั่งเสาทอง)

155. **สีโหฺรสุกา** (ผู้มีหน้าอกเหมือนนอกราชสีห์) ศัพท์เดิมมาจาก สีโหฺรสุก (สีห-อฺรสุก) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **หริณา** (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

156. **มหาภุชชะ** (ผู้มีแขนลำสัน) ศัพท์เดิมมาจาก มหาภุช + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **หริณา** (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า สีโหฺรสุกา + มหาภุชชะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **สีโหฺรสุกา มหาภุชชะ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สีโหฺรสุกา + มหาภุชชะ

สีโหฺรสุกา + มหาภุชชะ ลปวิสฺรคะ (ะ)

เอตตโทะ สฺโลโป'โกร

นณฺสฺมาเส หลิ (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น **สีโหฺรสุกา มหาภุชชะ**

157. **ปาตฺริ** (เหมาะสม) ศัพท์เดิมมาจาก ปาตฺร (ปา + ตฺรณ)³²⁶ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **เกษตฺริ** (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

158. **ศพุทฺตย** (แห่งเกียรติยศ) ศัพท์เดิมมาจาก ศพุท (ศพุท + ฌณ)³²⁷ + งสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **ธรมฺสย** (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

³²⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 108.

³²⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 21.

159. มหตตะ ศัพท์เดิมมาจาก มหต (มห + อติ) ³²⁸ + งส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้		
มหต	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณททาทุรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
มหต + งส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
มหต + งส	งส ชื่อว่าชัษฐีปรตยยะ	สเวชสเมมาณฺชฎาภยาม ภิสเงภยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
มหต + งส	งส ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
มหต + งส	ลง งส ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยเภโยรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
มหต + งส	งส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติจจ (1-4-104)
มหต + งส	ง ของ งส ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิต (1-3-8)
มหต + อส	ลบ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
มหต + อ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ ฐะ (1-3-9)
มหต + อ ร	อ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
มหต + อ ร>ร	ลบ อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
มหต + อ ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
มหต + อ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวसानโยรวิสรชนียะ (8-3-15)
มหต อ -ะ	สำเร็จรูปเป็น มหตตะ (อันยิ่งใหญ่)	
160. ศรียา ศัพท์เดิมมาจาก ศรี (ศรี + ฤวิป) ³²⁹ + อาม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
ศรี ศรี ศรี	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณททาทุรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ศรี	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอภวิภกเตา (1-2-64)
ศรี + อาม	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ศรี + อาม	อาม ชื่อว่าชัษฐีปรตยยะ	สเวชสเมมาณฺชฎาภยาม ภิสเงภยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ศรี + อาม	อาม ปรตยยะ เป็นพหุวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ศรี + อาม	ลง อาม ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุฯ พหุวจนม (1-4-21)
ศรี + อาม	อาม ชื่อว่า วิภักติ	วิภักติจจ (1-4-104)

³²⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 653.

³²⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 165.

ศฺร อี>อีย + อาม	เปลี่ยน อี เป็น อีย	อจิ ศฺนุธาตฺกรูว่า ยฺไวริยฺจฺวเง (6-4-77)
ศฺร อีย + อาม>-	เปลี่ยน ม ท้ายบท เป็นอนุสวาระ (-) เมื่อมี จ (หล) อยู่หลัง	โม'นุสฺวาระ (8-3-23)
ศฺร อีย อา -	สำเร็จรูปเป็น ศฺริยํ (แห่งความสง่างาม)	

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

161. **วินยสย** (แห่งวัตรปฏิบัติ) ศัพท์เดิมมาจาก วินย + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อรฺหฺรฺปา หยฺนรฺหฺสย มหาตฺมานศฺจลาตฺมนะ |

ปฺราษฺณาะ ปฺรชฺณาวิภฺกตฺสย ภฺราตฺถยฺสย ยฺวียสะ || 20 ||

เพราะว่าราชบุตรเหล่านั้นทรงเป็นบุคคลที่มีค่า ในเมื่อพระอนุชาต่างพระมารดา เป็นผู้ด้อยค่า ทรงมีพระทัยหนักแน่น ในเมื่อพระอนุชาต่างพระมารดามีพระทัยไม่มั่นคงและทรงมีพระปัญญาเฉลียวฉลาด ในเมื่อพระอนุชาต่างพระมารดาเป็นผู้ด้อยปัญญา³³⁰

162. **อรฺหฺรฺปา** (ผู้มีคุณค่า) ศัพท์เดิมมาจาก อรฺหฺรฺป (อรฺหฺ [อรฺหฺ + อจ]³³¹ - รฺป [รฺ + ป > รฺป + อจ]³³²) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทธิมา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

หิ (เพราะว่า) ศัพท์เดิมมาจาก หิ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

163. **อนรฺหฺสย** (ผู้ไม่มีคุณค่า) ศัพท์เดิมมาจาก อนรฺหฺ (น-อรฺหฺ) + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

³³⁰ สำเนียง เลื่อมใส, महाकाव्यैसान्तरनृत्यของอศฺวโมหะ, 4.

³³¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 113.

³³² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 173.

ในโคลง เมื่อนำบทว่า หิ + อนรหสย มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **หุยนรหสย** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

หิ + อนรหสย

หุ -อิ>ย + อนรหสย เปลี่ยน อิ เป็น ย

อิโก ยณจิ (6-1-77)

หุ ย อนรหสย

สำเร็จรูปเป็น **หุยนรหสย**

164. **มหาตมานศ** (ผู้มีใจอันยิ่งใหญ่) ศัพท์เดิมมาจาก มหาตมน (มหา-อาตมน [อต + มนิณ]³³³) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สุวรรณสตรมถวษมาณะ (154) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ไม่ต้องเปลี่ยน น เป็น ณ

165. **จลาตมนะ** ศัพท์เดิมมาจาก จลาตมน (จล [จล + อจ]³³⁴ -อาตมน) + งส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

จลาตมน

เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)

อรทวทษตฺรปรตฺยยะ

ปราติปทิกม (1-2-45)

จลาตมน + งส

ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ

งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)

จลาตมน + งส

งส ชื่อว่าชฺชฐีปรตฺยยะ

สเวชสเมฆณฺชฎาภยาม

ภิสเงภฺยา ภยสงฺสภยามภยส

งโสสามงโยสสุป (4-1-2)

จลาตมน + งส

งส ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ

สุปะ (1-4-103)

จลาตมน + งส

ลง งส ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดียว

ทวเยกโยรทวิวงในกวงเน

จลาตมน + งส

งส ชื่อว่าวิภกฺติ

วิภกฺติศจ (1-4-104)

จลาตมน + งส

ง ชื่อว่าอิต

ลศกฺวตทฺธิเต (1-3-8)

จลาตมน + อส

ลป ง ที่ชื่อว่าอิต

ตสย โลปะ (1-3-9)

จลาตมน + อ ส>ร

เปลี่ยน ส เป็น ร

สมชฺโซ รุะ (8-2-66)

จลาตมน + อ ร

อ ของ ร ชื่อว่าอิต

อุปเตชชุนนาสิก อิต(1-3-2)

จลาตมน + อ ร>ร

ลป อ ที่ชื่อว่าอิต

ตสย โลปะ (1-3-9)

จลาตมน + อ ร

ร ชื่อว่าอวสาน

วิราโม'วสานม (1-4-110)

จลาตมน + อ ร>ะ

เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)

ขรวสานโยรวิสรุชนียะ

(8-3-15)

จลาตมน อ -ะ

สำเร็จรูปเป็น **จลาตมนะ** (ผู้มีใจห้วนไหว)

³³³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 172.

³³⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 438.

ในโคลง เมื่อนำบทว่า มหาตมานะ + จลาตมณะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **มหาตมานศ-
จลาตมณะ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

มหาตมานะ + จลาตมณะ

มหาตมานะ > ส + จลาตมณะ เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส

เมื่อมี ต (ขร) อยู่หลัง

วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

มหาตมานะ > ศ + จลาตมณะ เปลี่ยน ส เป็น ศ เมื่อชนกับ จ

สโตะ ศจุนา ศจจะ (8-4-40)

สำเร็จรูปเป็น **มหาตมานศจลาตมณะ**

166. **ปราชณะ** (ผู้มีปัญญา) ศัพท์เดิมมาจาก ปราชณ (ปร + ชณา + อจ)³³⁵ + ชส มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ทริณา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

167. **ปรชณาวิมุกตสย** (ผู้ปราศจากปัญญา) ศัพท์เดิมมาจาก ปรชณาวิมุกต (ปรชณา
[ปร + ชณา + อจ + ฎาป]³³⁶ - วิมุกต [วิ + มุจ + กต]³³⁷) + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน
ธรมสย (141) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

168. **ภราตถวยสย** (ผู้เป็นบุตรของภราดา) ศัพท์เดิมมาจาก ภราตถวย + งส มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ธรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

169. **ยวียส** ศัพท์เดิมมาจาก ยวียส (ยุวน + อสุน)³³⁸ + งส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่าง
นี้

ยวียส	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรอุททาทุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ยวียส + งส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ยวียส + งส	งส ชื่อว่าชัษฐีปรตยยะ	สเวชสเมฆาณชฎาภยาม ภิสเงภยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ยวียส + งส	งส ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ยวียส + งส	ลง งส ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวเยกโยทรทวิวจโนกวจน (1-4-22)
ยวียส + งส	งส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ยวียส + งส	ง ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทอิต (1-3-8)
ยวียส + อส	ลบ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)

³³⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 309.

³³⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 309.

³³⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 415.

³³⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 27.

ยวีส + อ > ฐ	เปลี่ยน ส เป็น ฐ	สมชุโษ ฐะ (8-2-66)
ยวีส + อ ฐ	อุ ของ ฐ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ยวีส + อ ฐ > ฐ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ยวีส + อ ฐ	ฐ ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
ยวีส + อ ฐ > ะ	เปลี่ยน ฐ เป็น วิสฐคะ (ะ)	ขรวสานโยรวิสฐชนียะ (8-3-15)

ยวีส อ -ะ

สำเร็จรูปเป็น ยวีสะ (เมื่อน้องชาย)

มาตถุศุกาทุปคต่า เต ศรีย น วิเซทเร |

รกรษุศจ ปิตะ สตย ยสมาจฉิครียเร วนั || 21 ||

ราชบุตรเหล่านั้น ไม่ทรงเดือดร้อนเป็นทุกข์ ก็บราชสมบัติที่ตกไป (เป็นของพระอนุชา) เพราะการใช้เป็นสินสอดรางวัลแด่พระมารดา (เลี้ยง) ต่างได้ช่วยกันรักษาคำสัตย์ปฏิญาณของพระราชบิดา ดังนั้น ทุกพระองค์จึงได้ไปอาศัยอยู่ในป่า³³⁹

170. **มาตถุศุกาท** (เพราะการใช้เป็นรางวัลแด่มารดา) ศัพท์เดิมมาจาก มาตถุศุก (มาตถุ [มาน + ตถุจ]³⁴⁰ -ศุก [ศุจ + รน]³⁴¹) + สติ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาตมยาทุ (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

171. **อุปคต่า** ศัพท์เดิมมาจาก อุปคตา (อุป + คม + กต + ฎาป) + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อุปคตา	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรลวทธาตฺรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
อุปคตา + อม	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
อุปคตา + อม	อม ชื่อว่าทวิตียาปรตยยะ	สเวชสเมฆุณษฎฺฐาภยาม ภิสงเฆฎฺฐา ภยสงสิภยามภยส งไสสามงโยสสุป (4-1-2)
อุปคตา + อม	อม ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
อุปคตา + อม	ลง อม ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยกโยรทวิวจโนกวเน (1-4-22)
อุปคตา + อม	อม ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
อุปคต อา + อ > อาม	เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา	อมิ ปูรวะ (6-1-107)
อุปคต อาม		

³³⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 5.

³⁴⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 691.

³⁴¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 116.

สำเร็จรูปเป็น **อุปคตตาม** (อันตกไปแล้ว, อันเข้าถึงแล้ว)

172. **เต** ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ชส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ตท ตท ตท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณทธาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ตท	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรุปาณาเมกเศษ เอกวิภกฺเตา (1-2-64)
ตท + ชส	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาทฺ (4-1-1)
ตท + ชส	ชส ชื่อว่าปรธมาปรตฺยยะ	สฺเวชสเมาณฺชณฺญายาม ภิสงฺเญยฺยา ภยสงฺสิภยยามภยส งฺไสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
ตท + ชส	ชส ปรตฺยยะ เป็นพหฺวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ตท + ชส	ลง ชส ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหฺขุ พหฺวจนม (1-4-21)
ตท + ชส	ชส ชื่อว่าวิภกฺติ	วิภกฺติศฺจ (1-4-104)
ตท + ชส	ตท ชื่อว่า สรรพนาม	สรฺวาทินิ สรฺวนามานิ (1-1-27)
ต ท>อ + ชส	เปลี่ยน ท ห้าย ตท เป็น อ	ตฺยาทาทินามะ (7-2-102)
ต อ+อ>อ + ชส	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ (ท) เป็น อ	อโตฺ คุณเณ (6-1-97)
ต อ + ชส	เปลี่ยน ชส เป็น ศี	ชสชะ ศี (7-1-17)
ต อ + ศี	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทริเต (1-3-8)
ต อ + อี	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
ต อ + อี>เอ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อี เป็น เอ	อาทฺคุณะ (6-1-87)
ต เอ	สำเร็จรูปเป็น เต (เหล่านั้น)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า อุปคตตาม + เต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **อุปคตฺตา เต** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

อุปคตตาม + เต		
อุปคตฺตา ม>- + เต	เปลี่ยน ม เป็น อนุสฺวาระ ()	
	เมื่อมี ต (หล) อยู่หลัง	โม'นฺสฺวาระ (8-3-23)
อุปคตฺตา - เต		
	สำเร็จรูปเป็น อุปคตฺตา เต	

173. **ศฺริ** ศัพท์เดิมมาจาก ศฺรี + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ศฺรี	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณทธาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
------	------------------------	--

ศฺรี + อม	ลงปรตฺตยยะหลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
ศฺรี + อม	อม ชื่อว่าทวิติยาปรตฺตยยะ	สเวทสเมฆาณฺชญาภยาม ภิสงเภยํ ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ศฺรี + อม	อม ปรตฺตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ศฺรี + อม	ลง อม ปรตฺตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวเยกโยทรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
ศฺรี + อม	อม ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ศฺร อี>อีย + อม	เปลี่ยน อี เป็น อีย	อจิ ศฺนฺธาตฺตฺกรุว่า ยโวริยงฺวเงา (6-4-77)
ศฺร อีย + อ ม>-	เปลี่ยน ม ท้ายบท เป็นอนฺสวาระ (-) เมื่อมี จ (หล) อยู่หลัง	โม'นฺสวาระ (8-3-23)

ศฺร อีย อ -

สำเร็จรูปเป็น ศฺริย (ซึ่งสมบัติ)

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

174. **วิเซหิเร** ศัพท์เดิมมาจาก วิ + สห ธาตุ + ฌ วิภักติ หมวด ลิกฺ ฝายอาตมเนบท มี
วิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วิ + สห	สห ชื่อว่าธาตฺ	ภูวาทโย ธาตเว (1-3-1)
วิ + สห + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกฺเซ ลิกฺ (3-2-115)
วิ + สห + ลิกฺ	ลิกฺ เป็นฝายอาตมเนบท	ตงานาวาตมเนบทม (1-4-100)
วิ + สห + ลิกฺ>ฌ	ใช้ ฌ แทน ลิกฺ	ติปตฺตสมิสิปตฺตสมิพวสมสตา ตำณธาสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
วิ + สห + ฌ	ฌ เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีนฺ ตรีณฺ ปฺรทม- มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
วิ + สห + ฌ	ฌ เป็น พหุวจนะ	ตานเยกวจนทวิวงน- พหฺวจนานเยกศะ (1-4-102)
วิ + สห + ฌ>อิเรจ	เปลี่ยน ฌ เป็น อิเรจ (อิเร)	ลิกฺสฺตมโยเรศิเรจ (3-4-81)
วิ + สห + อิเรจ	จ ชื่อว่าอิตฺ	จฺญ (1-3-7)
วิ + สห + อิเร	ลบ จ ที่ชื่อว่าอิตฺ	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
วิ + ส อ>เอ ห + อิเร	เปลี่ยน อ เป็น เอ	ตฺถพฺลภชฺตฺรปฺศจ (6-4-122)
วิ + ส>ษ เอ ห + อิเร	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตฺตยโยะ (8-3-59)

วิษ เอ ห อีเร

สำเร็จรูปเป็น **วิเซหิเร** (เดือตร้อนแล้ว)

175. **รรกษุศ** ศัพท์เดิมมาจาก รกษุ ธาตุ + ฌิ วิภักติ หมวด ลิกฺหุ ฝ่ายปรสไมบห มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

รกษุ	รกษุ ชื่อว่าธาตฺ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
รกษุ + ลิกฺหุ	ลง ลิกฺหุ ในอดีตกาล	ปโรกษะ ลิกฺหุ (3-2-115)
รกษุ + ลิกฺหุ	ลิกฺหุ เป็นฝ่ายปรสไมบห	ละ ปรสไมปทม (1-4-99)
รกษุ + ลิกฺหุ	ลง ปรสไมบห ในกัตตุวาก	เศษาทฺ กรตริ ปรสไมปทม (1-3-78)
รกษุ + ลิกฺหุ > ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลิกฺหุ	ติปตสฌิสิปฺถสฌิมิพวสมสตา ตำณธาสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
รกษุ + ฌิ	ฌิ เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรீฌิ ตฺรீฌิ ปฺรทม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
รกษุ + ฌิ	ฌิ เป็น พหูวนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พหูวนานเยกศะ (1-4-102)
รกษุ + ฌิ > อฺส	เปลี่ยน ฌิ เป็น อฺส	ปรสไมปทานำ ฌลตฺสฺส- ถลตฺสฌนถวมาะ (4-3-82)
รรกษุ + อฺส	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺหุ อยู่หลัง	ลิกฺหุ ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
รรกษุ + อฺส	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยาสะ	ปุโรวภัยาสะ (6-1-4)
รรกษุ + อฺ ส > รุ	เปลี่ยน ส เป็น รุ	สมชฺไช รุะ (8-2-66)
รรกษุ + อฺ รุ	อฺ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทเศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
รรกษุ + อฺ รุ > รุ	ลบ อฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
รรกษุ + อฺ รุ	รุ ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
รรกษุ + อฺ รุ > ะ	เปลี่ยน รุ เป็น วิสฺรฺคะ (ะ)	ชฺรวसानโย'วิสฺรชฺนียะ (8-3-15)

รรกษุ อฺ ะ

สำเร็จรูปเป็น **รรกษุชะ** (รักษาแล้ว)

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า รรกษุชะ + จ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **รรกษุศจ** โดยมีวิธีการสนธิดังนี้

รรกษุชะ + จ

รรกษุ ะ>ส + จ	เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส เมื่อมี จ (ขร) อยู่หลัง	วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)
รรกษุ ส>ศ + จ	เปลี่ยน ส เป็น ศ เมื่อชนกับ จวรรค	สโตะ ศจนา ศจุจะ (8-4-40)
รรกษุ ศ จ	สำเร็จรูปเป็น รรกษุศจ	

176. ปีตุะ ศัพท์เดิมมาจาก ปีตฤ (ปา + ตฤจ) ³⁴² + งส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้		
ปีตฤ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุทททศรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ปีตฤ + งส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ปีตฤ + งส	งส ชื่อว่าษัษฐีปรตยยะ	สเวชสเมฆาณษฎฐาภยาม ภิสเงภย้า ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ปีตฤ + งส	งส ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ปีตฤ + งส	ลง งส ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทวยกโยทรทวิวงไนกวงเน (1-4-22)
ปีตฤ + งส	งส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ปีตฤ + งส	ง ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิต (1-3-8)
ปีตฤ + อส	ลบ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปีต ฤ+อ>อรุ ส	เปลี่ยน ฤ กับ อ ของ อส เป็น อรุ	ฤตอตุ (6-1-111)
ปีต อรุ	ลบ ส ที่อยู่หลัง ร	ราต สสย (8-2-24)
ปีต อรุ >-ะ	เปลี่ยน ร ทำย อรุ เป็น วิสรรคะ (-ะ)	ขรวสานโยรววิสรรชนียะ (8-3-15)
ปีต อ -ะ	สำเร็จรูปเป็น ปีตุะ (ของปีตา)	

177. **สตุย** (ซึ่งคำสตัย) ศัพท์เดิมมาจาก สตุย (สตุ + ยตุ)³⁴³ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

178. ยสมาจ ศัพท์เดิมมาจาก ยท + งสิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
ยท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุทททศรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ยท + งสิ	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ยท + งสิ	งสิ ชื่อว่าปัญญามีปรตยยะ	สเวชสเมฆาณษฎฐาภยาม

³⁴² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 143.

³⁴³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 225.

		ภิสงภยำ ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ยท + งสิ	งสิ ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ยท + งสิ	ลง งสิ ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยกโยรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
ยท + งสิ	งสิ ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ยท + งสิ	ยท ศัพทเป็นสรพนาม	สรวาทีนิ สรวนามานิ (1-1-27)
ย ท>อ + งสิ	เปลี่ยน ท ท้าย ยท เป็น อ	ตยาทาทีนามะ (7-2-102)
ย อ+อ>อ + งสิ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณ (6-1-97)
ย อ + งสิ>สมาต	เปลี่ยน งสิ เป็น สมาต	งสิงโยะ สมาตสมิเนา (7-1-15)

ย อ สมาต

สำเร็จรูปเป็น ยสมาต (เพราะเหตุใด)

179. ฉิศริยเร ศัพทเดิมมาจาก ศริ ชาติ + ณ วิภักติ หมวด ลิกฺฆ ฝายอาตมเนบท มีวิธีทำ
รูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ศริ	ศริ ชื่อว่า ชาติ	ภวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
ศริ + ลิกฺฆ	ลง ลิกฺฆ ในอดีตกาล	ปโรกษะ ลิกฺฆ (3-2-115)
ศริ + ลิกฺฆ	ลิกฺฆ เป็นฝายอาตมเนบท	ตงานาวาตมเนปทม (1-4-100)
ศริ + ลิกฺฆ>ณ	ใช้ ณ แทน ลิกฺฆ	ติปตลณสิปถสมิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิทวมิมหิง (3-4-78)
ศริ + ณ	ณ เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรินิ ตรินิ ปรงม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ศริ + ณ	ณ เป็น พหวจนะ	ตานเยกวงนทวิวงน- พหวงนนานเยกคะ (1-4-102)
ศริศริ + ณ	ซ้อนชาติเป็นสอง เมื่อ ลิกฺฆ อยู่หลัง	ลิกฺฆิ ชาติรณภยาสสย(6-1-8)
ศริศริ + ณ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภยาสะ	ปุโรโว'ภยาสะ (6-1-4)
ศอิศริ + ณ	ลป ร ของอภยาสะ	หลาทิษะ เศษะ (7-4-60)
ศอิศรฺ อี>อีย + ณ	เปลี่ยน อี ที่ ริ เป็น อีย	อจิ ศนุชาติภุรฺวำ ยโวริยงูเงา (6-4-77)
ศ>ณ อิศฺรฺอีย + ณ	เปลี่ยน ศ เป็น ณ เมื่ออยู่หลัง ท (ณย)	ศศโน'ภฺฐิ (8-4-63)
ณอฺิศฺรฺอีย + ณ>อิเรจ	เปลี่ยน ณ เป็น อิเรจ (อิเร)	ลิกฺฆสตณโยเรศิเรจ (3-4-81)
ณอฺิศฺรฺอีย + อิเรจ	จ ชื่อว่าอิต	จฺญู (1-3-7)

ฉอศรีย + อีเร ลบ จ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

ฉอศรีย อีเร

สำเร็จรูปเป็น ฉศรียเร (ออกไปแล้ว)

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ยสมาต + ฉศรียเร มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น ยสมาจฉศรียเร โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ยสมาต + ฉศรียเร

ยสมา ต>จ + ฉศรียเร เปลี่ยน ต เป็น จ เมื่อมี จวรรค อยู่หลัง สโตะ ศจนา ศจจะ (8-4-40)

ยสมา จ ฉศรียเร

สำเร็จรูปเป็น ยสมาจฉศรียเร

180. วนิ (สุ่ป่า) ศัพท์เดิมมาจาก วน + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปุต (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เตษำ มนิรูปาธยาโย เคาตมะ กปีโล'ภาต |

ครุโคตราทตะ เกาตสาสเส ภาวนติ สม เคาตมะ || 22 ||

พระมนีนามว่ากปีละ เคาตมะ ได้เป็นครูของราชบุรุษเหล่านั้น ดังนั้น ราชบุรุษเหล่านั้น ผู้มีโคตรเป็นเกาตสะ จึงได้เปลี่ยนโคตรเป็นเคาตมะ ตามโคตรของครู³⁴⁴

181. **เตษำ** ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อาม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตท ตท ตท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถทธาตฺรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ตท	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกเตา (1-2-64)
ตท + อาม	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทีกาต (4-1-1)
ตท + อาม	อาม ชื่อว่าชัษฐีปรตยยะ	สเวชสเมากุณษฎฺฐาภยาม ภิสงเภยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ตท + อาม	อาม ปรตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
ตท + อาม	ลง อาม ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุ พหุจนม (1-4-21)
ตท + อาม	อาม ชื่อว่าวิกักติ	วิกักติศจ (1-4-104)
ตท + อาม	ตท ศัพท์เป็นสรรพนาม	สรวาทีนิ สรวนามานิ (1-1-27)
ต ท>อ + อาม	เปลี่ยน ท ท้าย ตท เป็น อ	ตยาทาทีนมะ (7-2-102)
ต อ+อ>อ + อาม	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณ (6-1-97)

³⁴⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 5.

ต อ + สฺย + อาม	ลง สฺย อาคม หน้า อาม วิภक्ति	อามิ สรวนามนะ สฺย (7-1-52)
ต อ + สฺย + อาม	ยฺ ซึ่งว่าอิต	จฺย (1-3-7)
ต อ + สฺย + อาม	อฺ ซึ่งว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ต อ + ส + อาม	ลบ อฺ และ ยฺ ที่ซึ่งว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ต อ>เอ + ส + อาม	เปลี่ยน อ ท้าย ต เป็น เอ	พหฺวจน ฌลยเต (7-3-103)
ต เอ + ส>ษ + อาม	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
ต เอ + ษ + อาม>-	เปลี่ยน ม ท้ายบท เป็นอนฺสวาระ (-) เมื่อมี ม (หล) อยู่หลัง	โม'นฺสวาระ (8-3-23)
ต เอ ษ อา -	สำเร็จรูปเป็น เตษฺ (ของ-เหล่านั้น)	

มุนิรฺ (พระมุนี) ศัพท์เดิมมาจาก มฺนิ + สฺย มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุนิรฺ (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

182. **อุปฺรายาย** (ครูผู้สั่งสอนธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก อุปฺรายาย (อุป + อธิ + อี + ฌย)³⁴⁵ + สฺย มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **เคาตมะ** (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เคาตมะ (ผู้เคาตมะ) ศัพท์เดิมมาจาก เคาตม + สฺย มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **เคาตมะ** (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า มฺนิษะ + อุปฺรายายะ + เคาตมะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **มุนิรฺอุปฺรายาย** **เคาตมะ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

มฺนิษะ + อุปฺรายายะ + เคาตมะ		
มฺนิ ษ>สฺ + อุปฺรายายะ	เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรขณียสย สะ (8-3-35)
มฺนิ ส>รฺ + อุปฺรายายะ	เปลี่ยน ส เป็น รฺ	สมชฺโซ รุ (8-2-66)
มฺนิ รฺ + อุปฺรายายะ	อฺ ซึ่งว่า อิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
มฺนิ รฺ>รฺ + อุปฺรายายะ	ลบ อฺ ที่ซึ่งว่า อิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
มฺนิ รฺ อุปฺรายายะ		

สำเร็จรูปเป็น **มุนิรฺอุปฺรายายะ**

มุนิรฺอุปฺรายายะ + เคาตมะ		
มุนิรฺอุปฺรายาย ษ>สฺ + เคาตมะ	เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรขณียสย สะ (8-3-35)
มุนิรฺอุปฺรายาย ส>รฺ + เคาตมะ	เปลี่ยน ส เป็น รฺ	สมชฺโซ รุ (8-2-66)
มุนิรฺอุปฺรายาย รฺ>อฺ + เคาตมะ	เปลี่ยน รฺ เป็น อฺ เมื่ออยู่หลัง อ	อโต โวรปฺลุตาทปฺลุตเต

³⁴⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 262.

(6-1-113)

มนิรูปาธยาย $อ+อุ>โอ +$ เคาตมะ เปลี่ยน $อ$ กับ $อุ$ เป็น $โอ$ อาทคุณะ (6-1-87)

มนิรูปาธยาย $โอ$ เคาตมะ

สำเร็จรูปเป็น **มนิรูปาธยาโย เคาตมะ**

กบิโล (ชื่อว่ากบิละ) ศัพท์เดิมมาจาก กบิล + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ
(1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อภวต (ได้เป็นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก $อ$ (อ) + $ภ$ ธาตุ + $ศ$ (อ) + $ต$ (ติ) มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน อภวต (32) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า กบิละ + อภวต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **กบิโล'ภวต** โดยมีวิธีการ
สนธิ ดังนี้

กบิละ + อภวต

กบิล ะ>สฺ + อภวต เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

กบิล ส>รฺ + อภวต เปลี่ยน ส เป็น รฺ สมชฺโซ รุสะ (8-2-66)

กบิล รฺ>อุ + อภวต เปลี่ยน รฺ เป็น อุ เมื่ออยู่หลัง อ
อโต โรรปลุตาทปฺลุต
(6-1-113)

กบิล $อ+อุ>โอ +$ อภวต ทำเป็นชั้นคุณคือ $อ$ กับ $อุ$ เป็น $โอ$ อาทคุณะ (6-1-87)

กบิล $โอ +$ $อ>โอ$ ภวต เปลี่ยน $โอ$ กับ $อ$ เป็น $โอ$ เองะ ปทานตาทติ(6-1-109)

กบิล $โอ$ ภวต

สำเร็จรูปเป็น **กบิโล'ภวต**

183. **คุรุโคตฺรธา** (จากโคตรของครู) ศัพท์เดิมมาจาก คุรุโคตร (คุรุ [คฤ + อุต]³⁴⁶ - โคตร
[คุ + ตร/โค + ไตร + ก]³⁴⁷) + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาตมยาท (29) ตามที่กล่าว
มาแล้วข้างต้น

184. **อตะ** (ดั่งนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก อตส + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลง
วิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

185. **เกาตฺสาส** (ผู้มีโคตรเป็นเกาตสะ) ศัพท์เดิมมาจาก เกาตส + ชสฺ มีกระบวนการ
สร้างคำเหมือน หรินา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

³⁴⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 340.

³⁴⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 355.

เต (ราชบุตรเหล่านั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เต (172) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า **คุรุโคตฺรราท + อตส + เกตฺตสาะ + เต** มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **คุรุโคตฺรราทตะ เกตฺตสาสฺเต** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

คุรุโคตฺรราท + อตส

สำเร็จรูปเป็น **คุรุโคตฺรราทตส**

คุรุโคตฺรราทตส + เกตฺตสาะ

คุรุโคตฺรราทต ส>รฺ + เกตฺตสาะ เปลี่ยน ส เป็น ร สสชฺไช รุะ (8-2-66)

คุรุโคตฺรราทต ร>รฺ + เกตฺตสาะ ลบ อฺ ที่ชื่อว่า อิต ตสย โลปะ (1-3-9)

คุรุโคตฺรราทต ร>ะ + เกตฺตสาะ เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (-ะ) ขรวสานโยรฺวิสฺรชฺนียะ (8-3-15)

คุรุโคตฺรราทต ะ เกตฺตสาะ

สำเร็จรูปเป็น **คุรุโคตฺรราทตะ เกตฺตสาะ**

เกตฺตสาะ + เต

เกตฺตสา ะ>สฺ + เต เปลี่ยนวิสฺรคะ (-ะ) เป็น ส วิสฺรชฺนียสย สะ (8-3-35)

เกตฺตสา สฺ เต

สำเร็จรูปเป็น **โคตฺรราทตะ เกตฺตสาสฺเต**

186. **ภวนฺติ** ศัพท์เดิมมาจาก ภู ชาติ + ศป ปัจจย + ฌิ วิภักติ หมวด ลภู ฝ่ายปรัสไมทพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ภู ภู ชื่อว่าชาติ ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)

ภู + ลภู ลง ลภู ในปัจจุบันกาล วรฺตมาเน ลภู (3-2-123)

ภู + ลภู ลภู เป็นฝ่ายปรัสไมทพ ละ ปรัสไมทพม (1-4-99)

ภู + ลภู>ฌิ ไข้ ฌิ แทน ลภู ติปตสฌิสิปถสฌิมิพวสมสตา ต้าณถาสถาถ้าวมิทวหิมหิง (3-4-78)

ภู + ฌิ ฌิ เป็น ประณมบุรุษ ดิงสตรึฌิ ตรีฌิ ปฺรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)

ภู + ฌิ ฌิ เป็น พหุวจนะ ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนानเยกสะ (1-4-102)

ภู + ศป + ฌิ ลง ศป (อ) วิภณปัจจย กรฺตริ ศป (3-1-68)

ภู + ศป + ฌิ ศ ชื่อว่าอิต ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)

ภู + ศป + ฌิ ป ชื่อว่าอิต หลนตฺยม (1-3-3)

ภู + อ + ฌิ ลบ ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

ภ อุ>โอ + อ + ฌิ ทำเป็นชั้นคุณคือ อุ เป็น โอ สार्वธาตुकारुत्तुคयो

ภ โอ>อว + อ + ฌิ	เปลี่ยน โอ เป็น อว	(7-3-84)
ภ อว + อ + ฌิ>อนติ	เปลี่ยน ฌิ เป็น อนติ	เอโจ'ยววายวะ (6-1-78)
ภ อว + อ + อ>อนติ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	โณนตะ (7-1-3)
ภ อว อนติ		อโต คุณณ (6-1-97)
สำเร็จรูปเป็น ภวนติ (ย่อมเป็น)		

สม (พร้อม) ศัพท์เดิมมาจาก สม + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

187. **เคาตมะ** (เป็นเคาตมะ) ศัพท์เดิมมาจาก เคาตม + ชสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หริณา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เอกปีโตรรยถา ภราโตรระ ปฤถคฺครุปริครหาต |

ราม เอวาทคารุโคย วาสฺกโทร'ปี เคาตมะ || 23 ||

เปรียบเหมือนกับ ในบรรดาพี่น้องสองคนแม้ว่าจะมีบิดาเป็นคนเดียวกัน รามได้มีโคตรเป็นคารคยะ ส่วนवासฺกัทระ ได้มีโคตรเป็นเคาตมะ เพราะการนับถือครูคนละคนกัน³⁴⁸

188. เอกปีโตร	ศัพท์เดิมมาจาก เอกปีตฤ + โอสฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้	
เอกปีตฤ เอกปีตฤ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุทททาทุปรตยยะ ปราติปทิกัม (1-2-45)
เอกปีตฤ	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกฺเตา (1-2-64)
เอกปีตฤ + โอสฺ	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
เอกปีตฤ + โอสฺ	โอสฺ ชื่อว่าสฺปตมีปรตยยะ	สฺวาชสเมากฺษณฺญายาม ภิสฺงภยฺยา ภยฺสงฺสิภยยามภยฺส งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
เอกปีตฤ + โอสฺ	โอสฺ ปรตยยะ เป็นทวิวจนะ	สุปะ (1-4-103)
เอกปีตฤ + โอสฺ	ลง โอสฺ ปรตยยะ ในฐานะสองอย่าง	ทวเยกโยทรทวิวจนไกวจน (1-4-22)
เอกปีตฤ + โอสฺ	โอสฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिจ (1-4-104)
เอกปีตฤ > ฤ + โอสฺ	เปลี่ยน ฤ เป็น ฤ	อิโก ยณฺจิ (6-1-77)
เอกปีตฤ ฤ + โอสฺ > ฤ	เปลี่ยน สฺ เป็น ฤ	สมชฺุไซ ฤะ (8-2-66)

³⁴⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 5.

เอกปิต ร + โอ ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
เอกปิต ร + โอ ร > ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เอกปิต ร + โอ ร	ร ชื่อว่า อวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
เอกปิต ร + โอ ร > -ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวसानโยรวิสฺรชนียะ (8-3-15)

เอกปิต ร โอ -ะ

สำเร็จรูปเป็น **เอกปีโตรี** (ผู้มีบิดาเป็นคนเดียวกัน)

189. ยถา ศัพท์เดิมมาจาก ยท + ถาล (ปการะ) + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
ยท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถทททตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ยท	ตท ศัพท์ เป็นสรรพนาม	สรวาทินิ สรวนามานิ (1-1-27)
ยท + ถาล	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
ยท + ถาล	ลง ถาล ปัจจัยในความหมายว่า ประการ	ปรการวจน ถาล (5-3-23)
ยท + ถาล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)
ยท + ถา	ลบ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ย ท > อ + ถา	เปลี่ยน ท ของ ตท เป็น อ	ตยทาทินามะ (7-2-102)
ย อ + อ > อ + ถา	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณ (6-1-97)
ยถา	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถทททตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ยถา	เป็นอภัยยะ	สรวาทินิปาตมวฺยยม (1-1-37)
ยถา + สฺ	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
ยถา + สฺ	สฺ ชื่อว่าปรถมาปรตฺยยะ	สฺเวชสเมมาภฺษณฺญายาม ภิสฺงภฺยํ ภยสฺงสิภฺยยามภฺยส งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
ยถา + สฺ	สฺ ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สฺปะ (1-4-103)
ยถา + สฺ	ลง สฺ ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทวฺยโยรทฺวิวจในกวจน (1-4-22)
ยถา + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ยถา	ลบ สฺ วิภักติ เมื่ออยู่หลังอภัยยศัพท์	อวฺยาทาปฺสุปะ (2-4-82)
	สำเร็จรูปเป็น ยถา (ฉันใด)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า เอกปีโตรี + ยถา มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **เอกปีโตรียถา** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

เอกปีโตร์ระ + ยถา

เอกปีโตร์ระ >ส + ยถา	เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)
เอกปีโตร์ระ ส>ร + ยถา	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุระ (8-2-66)
เอกปีโตร์ระ ร + ยถา	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
เอกปีโตร์ระ ร>ร + ยถา	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เอกปีโตร์ระ ร ยถา		

สำเร็จรูปเป็น เอกปีโตร์ระยถา

190. **ภราโตร์ระ** (ในพี่น้องทั้งสอง) ศัพท์เดิมมาจาก ภราตฤ (ภราช + ตฤ) ³⁴⁹ + โอส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เอกปีโตร์ระ (188) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

191. **ปฤคคฺรุปริครหาค** (เพราะการนับถือครูคนละคนกัน) ศัพท์เดิมมาจาก ปฤคคฺรุปริครห (ปฤค [ปฤค + กิต] ³⁵⁰ - คฺรุ - ปริครห [ปริ + ครห + อป] ³⁵¹) + สลี มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาคฺมยาทุ (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

192. **ราม** (ราม) ศัพท์เดิมมาจาก ราม (รม + ฌญ/ รม + ฌ) ³⁵² + สลี มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เอว (นั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก เอว + สลี เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อภว (อภว-ได้เป็นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อภ (อ) + ภู ชาติ + ศป (อ) + ติป (ติ) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อภวต (32) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

193. **คารุโคย** (มีโคตรเป็นคารคยะ) ศัพท์เดิมมาจาก คารคย (ครค + ยญ) ³⁵³ + สลี มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

194. **วาสุภโตร์** (วาสุภโตร์) ศัพท์เดิมมาจาก วาสุภทร (วาสุ [วส + อุณ] ³⁵⁴ - ภทร [ภทิ + รน] ³⁵⁵) + สลี มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

³⁴⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 558.

³⁵⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 225.

³⁵¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 57.

³⁵² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 147.

³⁵³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 327.

³⁵⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 357.

³⁵⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 479.

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า รามะ + เอว + อภวต + การุคยะ + วาสฺกทฺระ + อปี มาสนธิกัน
จะได้รูปเป็น **ราม เอวาทวการุคโย วาสฺกทฺระ'ปี** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

รามะ + เอว

ราม + เอว

ลวิสรรคะ (-ะ)

เอตตวิหะ สฺโลโป'โกร

นณสมาเส หลิ (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น **ราม เอว**

ราม เอว + อภวต + การุคยะ + วาสฺกทฺระ + อปี

ราม เอว อ + อ>อา ภวต เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา

อกะ สวรณ ทิรชชะ

(6-1-101)

ราม เอว อา ภวต

สำเร็จรูปเป็น **ราม เอวาทว**

เอวาทว >ท + การุคยะ

เปลี่ยน ต (ณล) เป็น ท (ชค)

ณล่ำ ชโศ'นเต (8-2-39)

เอวาทว ท + การุคยะ

สำเร็จรูปเป็น **เอวาทวการุคยะ**

เอวาทวการุคยะ + วาสฺกทฺระ

-การุคย ะ>ส + วาสฺกทฺระ

เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส

วิสรขณียสย สะ (8-3-35)

-การุคย ส>ร + วาสฺกทฺระ

เปลี่ยน ส เป็น ร

สมชฺโซ รชะ (8-2-66)

-การุคย ร>อุ + วาสฺกทฺระ

เปลี่ยน ร เป็น อุ เมื่ออยู่หลัง อ

อโต โรรปลุตาทปฺลุต

(6-1-113)

-การุคย อ+อ>โอ + วาสฺกทฺระ

ทำเป็นชั้นคุณ อ กับ อุ เป็น โอ

อาทฺคุณชะ (6-1-87)

-การุคย โอ วาสฺกทฺระ

สำเร็จรูปเป็น **เอวาทวการุคโย วาสฺกทฺระ**

เอวาทวการุคโย วาสฺกทฺระ + อปี

वासฺกทฺร ะ>ส + อปี

เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส

วิสรขณียสย สะ (8-3-35)

वासฺกทฺร ส>ร + อปี

เปลี่ยน ส เป็น ร

สมชฺโซ รชะ (8-2-66)

वासฺกทฺร ร>อุ + อปี

เปลี่ยน ร เป็น อุ เมื่ออยู่หลัง อ

อโต โรรปลุตาทปฺลุต

(6-1-113)

वासฺกทฺร อ+อ>โอ + อปี

ทำเป็นชั้นคุณ อ กับ อุ เป็น โอ

อาทฺคุณชะ (6-1-87)

वासฺกทฺร โอ + อ>โอ ปี

เปลี่ยน โอ กับ อ เป็น โอ

เองชะ ปทานตาทติ(6-1-109)

वासฺกทฺร โอ ปี

สำเร็จรูปเป็น **ราม เอวาทวการุคโย วาสฺกทฺระ'ปี**

เคาตมะ (มีโคตรเป็นเคาตมะ) ศัพท์เดิมมาจาก เคาตม + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน
เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ศากวฤกษ์ประดิฉนน วาส ยสมาจจ จกริเร |

ตสมาทิกษวากูวศยาสเต ฤวิ ศากยา อติ สมฤตตะ || 24 ||

อนึ่ง เพราะราชบุตรเหล่านั้นได้ทรงสร้างที่อยู่อาศัยให้ปกคลุมด้วยต้นสัก ดังนั้น
ราชบุตรผู้สืบเชื้อสายแห่งราชวงศ์อิกษวากูเหล่านั้น จึงปรากฏในโลกว่า ศากยะ³⁵⁶

195. ศากวฤกษ์ประดิฉนน (อันปกคลุมแล้วด้วยต้นสัก) ศัพท์เดิมมาจาก ศากวฤกษ์-
ประดิฉนน (ศาก [ศก + ฌญ]³⁵⁷ - ฤกษ์ [วฤจ + กิต]³⁵⁸ - ประดิฉนน [ปฺริ + ฉน - กต]³⁵⁹) + อม
มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

196. วาส (ซึ่งที่อยู่อาศัย) ศัพท์เดิมมาจาก วาส (วส + ฌญ)³⁶⁰ + อม มีกระบวนการ
สร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ยสมาจ (เพราะเหตุใด) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยสมาจ
(178) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (อนึ่ง) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า ยสมาท + จ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น ยสมาจจ โดยมีวิธีการสนธิ
ดังนี้

ยสมาท + จ

ยสมาท > จ + จ

ยสมาท จ จ

สำเร็จรูปเป็น ยสมาจจ

เปลี่ยน ต เป็น จ เมื่อชนกับจวรรค

สโตะ ศจฺนา ศจฺจะ (8-4-40)

จกริเร (ทำแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก กฤ ธาตุ + ฌ วิภक्ति หมด ลิกฺ ฝายอาत्मเนบท มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน จกริเร (143) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

197. ตสมาท (เพราะเหตุนี้) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน
ยสมาจ (178) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

³⁵⁶ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 5.

³⁵⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 41.

³⁵⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 475.

³⁵⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 486.

³⁶⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 354.

198. **อิกษวากุวศฺยาส** (ผู้สืบเชื้อสายแห่งราชวงศ์อิกษวากุ) ศัพท์เดิมมาจาก อิกษวากุวศฺย (อิกษวากุ-วศฺย [วศ + ยต]³⁶¹) + ชสฺ มีกระบวนการการสร้างคำเหมือน หรือ (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เต (ราชบุตรเหล่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ชสฺ มีกระบวนการการสร้างคำเหมือน เต (172) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า ตสฺมาต + อิกษวากุวศฺยาะ + เต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตสฺมา-ทิกษวากุวศฺยาสเต** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตสฺมาต + อิกษวากุวศฺยาะ + เต

ตสฺมา ต>ท + อิกษวากุวศฺยาะ เปลี่ยน ต (ณล) เป็น ท (ชศ) ฌลํ ไซ'นเต (8-2-39)

ตสฺมา ท อิกษวากุวศฺยาะ

สำเร็จรูปเป็น **ตสฺมาทิกษวากุวศฺยาะ**

ตสฺมาทิกษวากุวศฺยาะ + เต

ตสฺมาทิกษวากุวศฺย ะ>ส + เต เปลี่ยนวิสรรค (-ะ) เป็น ส วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

ตสฺมาทิกษวากุวศฺย ส เต

สำเร็จรูปเป็น **ตสฺมาทิกษวากุวศฺยาสเต**

199. **ภฺวิ** ศัพท์เดิมมาจาก ภฺ + วิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ภฺ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทาทฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ภฺ + วิ	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
ภฺ + วิ	วิ ชื่อว่าสัปตฺมีปรตฺยยะ	สฺเวาชสเมฆาณฺชฺญายาม ภิสฺงภฺยํ ภยฺสงฺสฺถิภฺยามภยฺส งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
ภฺ + วิ	วิ ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ภฺ + วิ	ลง วิ ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวเยกโยรทฺวิวงฺในกวงฺเน (1-4-22)
ภฺ + วิ	วิ ชื่อว่าวิภฺกฺติ	วิภฺกฺติศฺจ (1-4-104)
ภฺ + วิ	งฺ ของ วิ วิภฺกฺติ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทฺธิเต (1-3-8)
ภฺ + วิ>อฺ	ลป งฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
ภฺ อุ>อุว + อฺ	เปลี่ยน อุ ท้าย สวภฺ เป็น อุว	อฺจิ ศฺนฺธาตฺภฺรฺวํ ยฺวโรวฺยงฺวเภา (6-4-77)
ภฺ อุว อฺ		

³⁶¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 242.

สำเร็จรูปเป็น ฤวิ (ในโลก)

200. ศากุยา (ศากุยะ) ศัพท์เดิมมาจาก ศากุย (ศก + ชย)³⁶² + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทธิณา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

201. อิติ (ว่า) ศัพท์เดิมมาจาก อิติ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्ति แล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ศากุยะ + อิติ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น ศากุย อิติ โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ศากุยะ + อิติ

ศากุยา + อิติ

ลวิสรคะ (-ะ)

เอตตโทสะ สุลโลโป'โกร

นณสมาสเ หลิ (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น ศากุยา อิติ

202. สมฤตตะ (ปรากฏแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก สมฤต (สมฤ + กต)³⁶³ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทธิณา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส เตช่า เคาตมคฺจกเร สวว์ศสทฤคิสะ ฤริยะ |

มุนิรุรุวั กุมารสย สครสเยว ภารคฺวะ || 25 ||

พระมุนินามว่าเคาตมะนั้นได้ประกอบพิธีต่าง ๆ แบบเดียวกับที่ทำในวงศ์ตระกูลของตนแก่ราชบุตรเหล่านั้น เหมือนดังพระมุนี นามว่าภารควะ ได้ประกอบพิธีต่าง ๆ แก่ราชกุมารนามว่า สคระ ในเวลาต่อมา³⁶⁴

203. ส ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวธาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ตท + ส	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
ตท + ส	ส ชื่อว่าปรถมาปรตฺยยะ	สเวชสเมมาณฺฆษฺฐาภยาม ภิสฺงภฺยํ ภยฺสงฺสิภยามภยฺส งฺไสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
ตท + ส	ส ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ตท + ส	ลง ส ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวเยกโยรทฺวิวจในกวจน

³⁶² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 44.

³⁶³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 463.

³⁶⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครวิเศษ, 5.

ตท + ส	สุ ชื่อว่าวิภักติ	(1-4-22)
ตท + ส	ตท ศัพท์เป็นสรรพนาม	วิภักติศจ (1-4-104)
ต ท>อ + ส	เปลี่ยน ท ของ ตท เป็น อ	สรวาทินี สรวนนามานี
ต อ + อ>อ + ส	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	(1-1-27)
ต อ + ส	อุ ของ ส ชื่อว่าอิต	ตยทาทีนามะ (7-2-102)
ต อ + ส>ส	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	อโต คุณเณ (6-1-97)
ต>ส อ + ส	เปลี่ยน ต เป็น ส	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ส อ + ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	ตสย โลปะ (1-3-9)
ส อ + ร	อุ ของ ส ชื่อว่าอิต	ตโทะ สะ สวานนตยโยะ
ส อ + ร>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	(7-2-106)
ส อ + ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรคะ (-ะ)	สมชุไซะ รุะ (8-2-66)
ส อ -ะ		อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
	สำเร็จรูปเป็น สะ (นั้น)	ตสย โลปะ (1-3-9)

เตชะ (แก่ราชบุตรเหล่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อาม มีกระบวนการสร้างคำเหมือนเตชะ (181) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า สะ + เตชะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ส เตชะ** โดยมีวิธีการสนธิดังนี้

สะ + เตชะ		
ส + เตชะ	ลปวิสรคะ (-ะ)	เอตตโทะ สุลโโปโกร
		นณสมาสเ หลี (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น **ส เตชะ**

เคาตมศ (ชื่อว่าเคาตมะ) ศัพท์เดิมมาจาก เคาตม + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือนเคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

204. **จกเร** ศัพท์เดิมมาจาก กฤ ธาตุ + ต วิภักติ หมวด ลิกฺหุ ฝ่ายอาตมเนบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

กฤ	กฤ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
กฤ + ลิกฺหุ	ลง ลิกฺหุ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺหุ (3-2-115)
กฤ + ลิกฺหุ	ลิกฺหุ เป็นฝ่ายอาตมเนบท	ตงานาวาตมเนปทม

กฤ + ลิกฺ>ต	ใช้ ต แทน ลิกฺ	(1-4-100) ติปตสณิสิปถสณมิพวสมสตา ตำถสาถำถวมิตวมหิมหิง (3-4-78)
กฤ + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
กฤ + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานยกวจนทวิวจน- พหวจนานนยกศะ (1-4-102)
กฤ + ต>เอศ	เปลี่ยน ต เป็น เอศ (เอ)	ลิกฺสตมโยเรศิเรจ (3-4-81)
กฤ + เอศ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทอิเต (1-3-8)
กฤ + เอ	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กฤกฤ + เอ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺิ ถำไตรนภยาสสย(6-1-8)
กฤกฤ + เอ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปุรโวภยาสะ (6-1-4)
กฤ>อรฺ กฤ + เอ	เปลี่ยน ฤ ของอภัยสาะ เป็น อร	สาร์วธาตุการฐธาตุกโยะ (7-3-84)
กฤ อ กฤ + เอ	ลบ ร ของอภัยสาะ	หลาหิ เศษะ (7-4-600)
กฤ>จ อ กฤ + เอ	เปลี่ยน ก ของอภัยสาะ เป็น จ	กฺุโหศจุะ (7/4/62)
จ อ กฤ>รฺ + เอ	เปลี่ยน ฤ เป็น ร เมื่อสระอยู่หลัง	อิโก ยณจิ (6-1-77)
จ อ กฤ รฺ เอ	สำเร็จรูปเป็น จกฺเร (ทำแล้ว)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า เคาตมะ + จกฺเร มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น เคาตมศจกฺเร โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

เคาตมะ + จกฺเร		
เคาตม ะ>ส + จกฺเร	เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสฺรขณียสย สะ (8-3-35)
เคาตม ส>ศ + จกฺเร	เปลี่ยน ส เป็น ศ เมื่อชนกับจวรรค	สฺโตะ ศจฺนา ศจฺ (8-4-40)
เคาตม ศ จกฺเร		
	สำเร็จรูปเป็น เคาตมศจกฺเร	

205. สววฺศสทฤศิะ ศัพท์เดิมมาจาก สววฺศสทฤศิ (สว-วฺศ-สทฤศิ [สมาน>ส + ทฤศ + กณ + วจฺ] ³⁶⁵) + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สววฺศสทฤศิ	สววฺศสทฤศิ	
สววฺศสทฤศิ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทาตุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)

³⁶⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 235.

สรวศ์สทฤศี	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกเตา (1-2-64)
สรวศ์สทฤศี + ศส	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปุปราติปทิกาท (4-1-1)
สรวศ์สทฤศี + ศส	ศส ชื่อว่าทวิตียาปรัตยยะ	สเวาซสเมมาณฺฆษณฺญายาม ภิสงเภยฺยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
สรวศ์สทฤศี + ศส	ศส ปรัตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
สรวศ์สทฤศี + ศส	ลง ศส ปรัตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุฯ พหุจนม (1-4-21)
สรวศ์สทฤศี + ศส	ศส ชื่อว่าวิภกติ	วิภกติจจ (1-4-104)
สรวศ์สทฤศี + ศส	ศ ของ ศส วิภกติ ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิตเต (1-3-8)
สรวศ์สทฤศี + อส	ลป ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สรวศ์สทฤศ อี + อ>อี ส	เปลี่ยน อี กับ อ เป็น อี	ปรณมโยะ ปูราวสวรณะ (6-1-102)
สรวศ์สทฤศ อี + ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺโซ ฐะ (8-2-66)
สรวศ์สทฤศ อี + ร	อ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเตชชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
สรวศ์สทฤศ อี + ร>ร	ลป อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สรวศ์สทฤศ อี ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
สรวศ์สทฤศ อี ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวसानโยรฺวิสฺรชเนยะ (8-3-15)
สรวศ์สทฤศ อี -ะ	สำเร็จรูปเป็น สรวศ์สทฤศี (อันเป็นแบบเดียวกับที่ทำในวงศ์ตระกูลของตน)	
ต่อไปนี่	206. กริยา ศัพท์เดิมมาจาก กริยา (ภฤ + อियง + ฎाप) ³⁶⁶ + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตร	
กริยา กริยา กริยา	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุทวทาทฺรปรัตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
กริยา	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกเตา (1-2-64)
กริยา + ศส	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปุปราติปทิกาท (4-1-1)
กริยา + ศส	ศส ชื่อว่าทวิตียาปรัตยยะ	สเวาซสเมมาณฺฆษณฺญายาม ภิสงเภยฺยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
กริยา + ศส	ศส ปรัตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
กริยา + ศส	ลง ศส ปรัตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุฯ พหุจนม (1-4-21)

³⁶⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 218.

กริยา + ศส	ศส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
กริยา + ศส	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิตเต (1-3-8)
กริยา + อส	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กริย อ + อ>อา ส	เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา	อกะ สวรรณ ที่รฆะ (6-1-101)
กริย อ + ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
กริย อ + ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
กริย อ + ร>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กริย อ ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
กริย อ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรคะ (ะ)	ขรวसानโยรวิสรชนียะ (8-3-15)

กริย อ -ะ
สำเร็จรูปเป็น **กริยาะ** (ซึ่งพิธีทั้งหลาย)

มุนิร (พระมุนี) ศัพท์เดิมมาจาก มุนิ + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุนิร (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

207. **อูรธว์** (ในเวลาต่อมา) ศัพท์เดิมมาจาก อูรธว์ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า มุนิ + อูรธว์ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **มุนิรธว์** โดยมีวิธีการสนธิดังนี้

มุนิ + อูรธว์		
มุนิ ะ>ส + อูรธว์	เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรชนียสย สะ (8-3-35)
มุนิ ส>ร + อูรธว์	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
มุนิ ร + อูรธว์	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
มุนิ ร>ร + อูรธว์	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
มุนิ ร อูรธว์		
	สำเร็จรูปเป็น มุนิรธว์	

208. **กุมารสย** (แก่ราชกุมาร) ศัพท์เดิมมาจาก กุมาร (ก + มฤ + ฉิจ + อจ)³⁶⁷ + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

³⁶⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 144.

209. **สครสย** (ชื่อว่าสคระ) ศัพท์เดิมมาจาก สคร (สท + คร)³⁶⁸ + งสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้วให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า สครสย + อิว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **สครสเยว** โดยมีวิธีการสนธิดังนี้

สครสย + อิว

สครสย อ + อิว เอ ว ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น เอ อาทคุณะ (6-1-87)

สครสย เอ ว

สำเร็จรูปเป็น **สครสเยว**

210. **ภารควะ** (พระมนีชื่อว่าภารควะ) ศัพท์เดิมมาจาก ภารคว (ภฤคฺ + อด)³⁶⁹ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กณฺวะ ศากุณฺตลสฺเยว ภรตสฺย ตรสิวินะ |

วาลมิกิรว ธิมาศจ ธิมโตรไมถิเลยโยะ || 26 ||

เหมือนตั้ง พระมนีนามว่า กณฺวะ ได้ประกอบพิธีแก่พระภรตะ ผู้คล่องแคล่ว ซึ่งเป็นพระโอรสของพระนางศกุนตลา และเหมือนตั้ง พระมนีนามว่าวาลมิกิผู้มีปัญญาได้ประกอบพิธีแก่พระโอรสผู้มีปัญญาทั้งสองของพระธิดาแห่งพระเจ้ากรุงมิลิลา³⁷⁰

211. **กณฺวะ** (พระมนีชื่อว่ากณฺวะ) ศัพท์เดิมมาจาก กณฺว (กณฺ + กุณ)³⁷¹ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

212. **ศากุณฺตลสฺย** (ผู้เป็นพระโอรสของพระนางศกุนตลา) ศัพท์เดิมมาจาก ศากุณฺตล (ศกุนตลา [ศกุนต + ลา + ก + ฎาป] + ฒก)³⁷² + งสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

³⁶⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 210.

³⁶⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 503.

³⁷⁰ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 6.

³⁷¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 16.

³⁷² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 43.

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ศากุนตลสย + อิว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ศากุนตลสเยว** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ศากุนตลสย + อิว

ศากุนตลสย อ + อิว>เอ ว ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อี เป็น เอ อาทคุณะ (6-1-87)

ศากุนตลสย เอ ว

สำเร็จรูปเป็น **ศากุนตลสเยว**

213. **ภรตสย** (แก่พระภรตะ) ศัพท์เดิมมาจาก ภรต (ภฤ + อลจ)³⁷³ + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

214. **ตรสวินะ** ศัพท์เดิมมาจาก ตรสวิน (ตรส + วิน)³⁷⁴ + งส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่าง

นี้

ตรสวิน	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุทวธาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ตรสวิน + งส	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
ตรสวิน + งส	งส ชื่อว่าชัษฐีปรตฺยยะ	สฺเวชสเมฆุณฺณชฺฌาภยาม ภิสงฺภยํ ภยสฺงสิภยามภยส งฺโสสามงฺโยสสุป (4-1-2)
ตรสวิน + งส	งส ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ตรสวิน + งส	ลง งส ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทฺวเยกโยรทฺวิวจนํกวจเน (1-4-22)
ตรสวิน + งส	งส ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
ตรสวิน + งส	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทธิเต (1-3-8)
ตรสวิน + อส	ลบ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ตรสวิน + อ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺโช รุะ (8-2-66)
ตรสวิน + อ ร	อ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเตชชฺนนาสิก อิต(1-3-2)
ตรสวิน + อ ร>ร	ลบ อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ตรสวิน + อ ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ตรสวิน + อ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)	ชฺรวसानโยรฺวิสรฺชเนยะ (8-3-15)
ตรสวิน อ -ะ		

³⁷³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 484.

³⁷⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 597.

สำเร็จรูปเป็น **ตรสวินะ** (ผู้คล้องแคล้ว)

215. **วาลมิกิร** (พระมุนีชื่อว่าวาลมิกิ) ศัพท์เดิมมาจาก วาลมิกิ (วลมิก + อิล)³⁷⁵ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุนิร (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า วาลมิกิ + อิว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **วาลมิกิร** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

วาลมิกิ + อิว		
วาลมิกิ ะ>ส + อิว	เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรชนียสย สะ (8-3-35)
วาลมิกิ ส>ร + อิว	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺโซ ระบุ (8-2-66)
วาลมิกิ ร + อิว	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
วาลมิกิ ร>ร + อิว	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วาลมิกิ ร อิว		
สำเร็จรูปเป็น วาลมิกิร		

216. **ธิมำศ** (ผู้มีปัญญา) ศัพท์เดิมมาจาก ธิมต (ธิ + มตฺป)³⁷⁶ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กากชีวาน (10) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ธิมำน + จ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ธิมำศจ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ธิมำน + จ		
ธิมำ น>ร + จ	เปลี่ยน น ท้ายบท เป็น ร	นสฉวยปรศาน (8-3-7)
ธิมำ ร + จ	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ธิมำ ร>ร + จ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ธิมำ ร>ะ + จ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรคะ (ะ)	ชรวसानโยรวิสรชนีเย (8-3-15)
ธิมำ ะ>ส + จ	เปลี่ยนวิสรคะ (ะ) เป็น ส	วิสรชนียสย สะ (8-3-35)
ธิมำ + - + ส + จ	ลง อนุสวาระ (-) อาคม หน้า ส (ร)	อนุนาสิกาท ปโร'นุสวาระ (8-3-4)
ธิมำ + - + ส>ศ + จ	เปลี่ยน ส เป็น ศ เมื่อชนกับจวรรค	สโตะ ศจุนา ศจจะ (8-4-40)

³⁷⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 354.

³⁷⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 798.

ธี่มา - ศ จ

สำเร็จรูปเป็น **ธี่มาศจ**

217. **ธี่มโตร** ศัพท์เดิมมาจาก ธี่มต + โอส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ธี่มต ธี่มต	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณททาทุรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ธี่มต	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกเตา (1-2-64)
ธี่มต + โอส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
ธี่มต + โอส	โอส ชื่อว่าษัษฐีปรตยยะ	สเวาษสเมากุณษฎาญายาม ภิสงเภยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุบุ (4-1-2)
ธี่มต + โอส	โอส ปรตยยะ เป็นทวิวงนะ	สุปะ (1-4-103)
ธี่มต + โอส	ลง โอส ปรตยยะ ในฐานะสองอย่าง	ทเวกโยรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
ธี่มต + โอส	โอส ชื่อว่าวิภกติ	วิภกติศจ (1-4-104)
ธี่มต + โอส > ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
ธี่มต + โอรุ	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทเศชชุนนาสิก อิต(1-3-2)
ธี่มต + โอรุ > ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ธี่มต + โอร	รุ ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
ธี่มต + โอร > ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรคะ (ะ)	ชรวสานโยรวิสรชนียะ (8-3-15)
ธี่มต โอส	สำเร็จรูปเป็น ธี่มโตะ (ผู้มีปัญญาทั้งสอง)	

218. **ไมถิเลยโยะ** (แก่พระโอรสของพระธิดาของพระเจ้ากรุงมิลิลาทั้งสอง) ศัพท์เดิมมาจาก ไมถิเลย (มิลิลา + อน > ไมถิล³⁷⁷ + ม)³⁷⁸ + โอส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กาวายังคิรสโยะ (35) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ธี่มโตะ + ไมถิเลยโยะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ธี่มโตรไมถิเลยโยะ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ธี่มโตะ + ไมถิเลยโยะ

ธี่มโต ะ > ส + ไมถิเลยโยะ เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

ธี่มโต ส > ร + ไมถิเลยโยะ เปลี่ยน ส เป็น ร สมชุไซ รุะ (8-2-66)

³⁷⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 785.

³⁷⁸ Dvivedī, Laghusiddhāntakaumudī, 360.

ธีมโต รุ + ไมถิเลโยะ อุ ชื่อว่าอิต อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
 ธีมโต รุ>รุ + ไมถิเลโยะ ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)
 ธีมโต รุ ไมถิเลโยะ
 สำเร็จรูปเป็น **ธีมโตรุไมถิเลโยะ**

ตทวนั มุนินา เตน ไตศจ กษตริยปุคไวะ |

ศานตำ คุปตำ จ ยุคปทพหุมกษตริย ทธ || 27 ||

ป่าแห่งนั้น ได้ทรงไว้ซึ่งความงามแห่งวรรณะพราหมณ์และวรรณะกษัตริย์
 พร้อม ๆ กัน กล่าวคือ มีความสงบ เพราะพระมุนิตนนั้น และถูกคุ้มครอง
 โดยราชบุรุษเชื้อสายกษัตริย์ ผู้กล้าหาญเหล่านั้น³⁷⁹

219. ตท ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทธาตุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ตท + ส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ตท + ส	ส ชื่อว่าปรถมาปรตยยะ	สเวชสเมมาถุชฎาภยาม ภิสงภยา ภยสงสิภยามภยส งไสสามงโยสสุป (4-1-2)
ตท + ส	ส ปรตยยะ เป็นเอกวณะ	สุปะ (1-4-103)
ตท + ส	ลง ส ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวเยกโยรทวิจโนกวงเน (1-4-22)
ตท + ส	ส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ตท + ส	ตท ศัพท์เป็นสรรพนาม	สรวาทินิ สรวนามานิ (1-1-27)
ตท + ส	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ตท + ส>ส	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ตท + ส	ลป ส วิภักติ	สวโมรณปุสกาต (7-1-23)
ตท		
	สำเร็จรูปเป็น ตท (นั้น)	
ตต	เปลี่ยน ท ท้าย ตท เป็น ต ได้บ้าง	วา'วसानะ (8-4-56)

220. วณิ (ป่า) ศัพท์เดิมมาจาก วณ + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42)
 ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

³⁷⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 6.

221. มุณินา ศัพท์เดิมมาจาก มุณี + ภา มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

มุณี	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณททาทุรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
มุณี + ภา	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปุปราติปทิกาท (4-1-1)
มุณี + ภา	ภา ชื่อว่าตฤตียาปรตยยะ	สเวชสเมมาณฺษญาภยาม ภิสงเภยํ ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
มุณี + ภา	ภา ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
มุณี + ภา	ลง ภา ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยเภโยรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
มุณี + ภา	ภา ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
มุณี + ภา	อิ ท้าย มุณี ชื่อว่า ฆิ	เศโฆ ฆยสช (1-4-7)
มุณี + ภา > นา	หลัง อิ ที่ชื่อว่า ฆิ ให้เปลี่ยน ภา เป็น นา	อาโง นาสตริยาม (7-3-120)
มุณี นา	สำเร็จรูปเป็น มุณินา (ด้วยมุณี)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า วนม + มุณินา มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **วณฺ มุณินา** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

วนม + มุณินา		
วณ ม>- + มุณินา	เปลี่ยน ม เป็น อนุสวาระ () เมื่อมี ม (หล) อยู่หลัง	โมนุสวาระ (8-3-23)
วณ - มุณินา	สำเร็จรูปเป็น วณฺ มุณินา	

222. เตน ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ภา มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณททาทุรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ตท + ภา	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปุปราติปทิกาท (4-1-1)
ตท + ภา	ภา ชื่อว่าตฤตียาปรตยยะ	สเวชสเมมาณฺษญาภยาม ภิสงเภยํ ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ตท + ภา	ภา ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ตท + ภา	ลง ภา ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยเภโยรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
ตท + ภา	ภา ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ตท + ภา	ตท ศัพท์เป็นสรรพนาม	สรวาทินี สรวนามานิ

		(1-1-27)
ต ท>อ + ฎา	เปลี่ยน ท ท้าย ตท เป็น อ	ตยาทาทีนามะ (7-2-102)
ต อ+อ>อ + ฎา	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณ (6-1-97)
ต อ + ฎา>อิน	เปลี่ยน ฎา วิภक्ति เป็น อิน	ฎาสังสามินาตสยาะ (7-1-12)
ต อ+อิ>เอน	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อิ เป็น เอน	อาทคุณะ (6-1-87)
ต เอน		

สำเร็จรูปเป็น เตน (ผู้ขึ้น)

223. ไตศ ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ภิส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตท ตท ตท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณวทาทศปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ตท	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกเตา (1-2-64)
ตท + ภิส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ตท + ภิส	ภิส ชื่อว่าตฤติยาปรตยยะ	สเวชเสมาฏษฎาภยาม ภิสเงภยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ตท + ภิส	ภิส ปรตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
ตท + ภิส	ลง ภิส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุ พหุจนม (1-4-21)
ตท + ภิส	ภิส ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
ตท + ภิส	ตท ศัพท์เป็นสรรพนาม	สรวาทีนิ สรวนามานิ (1-1-27)
ต ท>อ + ภิส	เปลี่ยน ท ท้าย ตท เป็น อ	ตยาทาทีนามะ (7-2-102)
ต อ+อ>อ + ภิส	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณ (6-1-97)
ต อ + ภิส>ไอส	เปลี่ยน ภิส วิภक्ति เป็น ไอส	อโต ภิส ไอส (7-1-9)
ต อ+ไอ>ไอ ส	ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อ กับ ไอ เป็น ไอ	วฤทธิเรจิ (6-1-88)
ต ไอ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
ต ไอ ร	อุ ของ ร ชื่อว่า อิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ต ไอ ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่า อิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ต ไอ ร	ร ชื่อว่า อวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ต ไอ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวसानโยรวิสรุชเนยะ (8-3-15)
ต ไอ -ะ		

สำเร็จรูปเป็น ไตะ (เหล่านั่น)

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ไตะ + จ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ไตศจ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ไตตะ + จ

ไต ะ>สฺ + จ

เปลี่ยนวิสรคะ (ะ) เป็น ส

วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

ไต ส>ศฺ + จ

เปลี่ยน ส เป็น ศ เมื่อชนกับจวรรค

สไตตะ ศจฺนา ศจฺจะ (8-4-40)

ไต ศ จ

สำเร็จรูปเป็น **ไตศจ**

224. **กษตริยปุคไวะ** (โดยราชบุตรผู้เชื้อสายกษัตริย์ทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก กษตริย-
ปุคว (กษตริย [กษท + ไตร + ก > กษตร + อีย]³⁸⁰ - ปุคว [ปุมาน + โค + ฏจ]³⁸¹) + ภิสฺ มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

225. **ศานตา** ศัพท์เดิมมาจาก ศานตา (ศม + กต + ฏาป)³⁸² + อมฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้
สูตรต่อไปนี้

ศานตา

เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)

อรถาทาตุรปรตยยะ

ปราติปทิกม (1-2-45)

ศานตา + อม

ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ

งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)

ศานตา + อม

อมฺ ชื่อว่าทวิตียาปรตยยะ

สเวชสเมฆฏจฺญายาม

ภิสฺเงภฺยํ ภยสงฺสิภยามภยส

งฺโสสามงโยสสุป (4-1-2)

ศานตา + อม

อมฺ ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ

สุปะ (1-4-103)

ศานตา + อม

ลง อม ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดียว

ทวเยกโยรทวิจโนกวจเน

(1-4-22)

ศานตา + อม

อม ชื่อว่าวิภक्ति

วิภक्तिศจ (1-4-104)

ศานตฺ อ + อ>อา ม

เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา

อกะ สวรณ ที่รฆะ

(6-1-101)

ศานตฺ อา ม

สำเร็จรูปเป็น **ศานตาม** (ซึ่งความสงบ)

³⁸⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 226.

³⁸¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 163.

³⁸² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 47.

226. **คุปตำ** (อันถุกคุมครองแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก คุปตา (คุป + กต + ฎาป)³⁸³ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ศานตำ (225) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า ศานตาม + คุปตาม + จ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ศานตำ คุปตำ จ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ศานตาม + คุปตาม + จ

ศานตา ม>- + คุปตา ม>- + จ เปลี่ยน ม เป็น อนุสวาระ ()

เมื่อมี ฎ (หล) อยู่หลัง

โม'นุสวาระ (8-3-23)

ศานตา - คุปตา - จ

สำเร็จรูปเป็น **ศานตำ คุปตำ จ**

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + อม เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

227. **ยุคปทพหุภษตรศรีย** (ซึ่งความงามแห่งวรรณะพราหมณ์และกษัตริย์คู่กัน) ศัพท์เดิมมาจาก ยุคปทพหุภษตรศรี (ยุคปต [ยุช + ฆณ]³⁸⁴ [ปต + กวิป]³⁸⁵ - พรหม - ภษตร [ภษท + ไตร + ฏ]³⁸⁶ - ศรี) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ศรีย (173) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

228. **ทธ** ศัพท์เดิมมาจาก ธา ธาตุ + ต วิภक्ति หนวด ลีฎ ฝ้ายอาตมเนบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ธา ชื่อว่าธาตุ ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)

ธา + ลีฎ ลง ลีฎ ในอดีตกาล ปโรกษะ ลีฎ (3-2-115)

ธา + ลีฎ ลีฎ เป็นฝ้ายอาตมเนบท ตงานาวาตมเนปทม (1-4-100)

ธา + ลีฎ>ต ใช้ ต แทน ลีฎ ติปตสมิสิปถสมิพวสมสตา ตำณถาสถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)

ธา + ต ต เป็น ประถมบุรุษ ติงสตรีนี ตรีนี ปุถม-มธยโมตตมาะ (1-4-101)

ธา + ต ต เป็น เอกวจนะ ตานยกวจนทวิวจน-พหุวจนานยกศะ (1-4-102)

ธา + ต>เอศ เปลี่ยน ต เป็น เอศ (เอ) ลีฎสตุณโยเรศิเรจ (3-4-81)

³⁸³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 339.

³⁸⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 44.

³⁸⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 21..

³⁸⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 226.

ธา + เอก	ศ ที่ชื่อว่าอิต	ลศกวดทหิต (1-3-8)
ธา + เอ	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ธาธา + เอ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภยาสสย(6-1-8)
ธาธา + เอ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสา	ปุโรโฆยาสะ (6-1-4)
ธ อ>อ ธา + เอ	รัสสะ อา ของอภัยสา เป็น อ	หรัสสะ (7-4-59)
ธ>ท อ ธา + เอ	เปลี่ยน ธ ของอภัยสา เป็น ท	อภยาสะ จรรจ (8-4-54)
ท อ ธ + เอ	ลบ อา ของ ธา ธาตุ	อาโต โลป อิกฺ จ (6-4-64)
ท อ ธ เอ		

สำเร็จรูปเป็น **ทธ** (ทรงไว้แล้ว)

อโถทกลศ คฤหฺย เตษํ วฤทธิจิกิรชยา |

มุเน ส วียทุตฺตย ตานฺวาจ นฤปาตฺมชาน || 28 ||

ครั้งต่อมาวันหนึ่ง ด้วยมีความปรารถนาที่จะสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ราชบุตรเหล่านั้น พระมุนิตนนั้น จึงได้ถือเอาคนโทน้ำเหาะขึ้นไปในอากาศ แล้วกล่าวกับราชบุตรเหล่านั้นว่า³⁸⁷

อถ (ครั้งต่อมา) ศัพท์เดิมมาจาก **อถ + ส** เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्ति แล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน **นาม (3)** ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

229. **อุทกลศ** (ซึ่งคนโทน้ำ) ศัพท์เดิมมาจาก **อุทกลศ** (อุท [อุท [อุ + กฺวิป + ตฺก] + อจ]³⁸⁸ - กลศ [ก + ลส + อจ]³⁸⁹) + **อม** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **ทีปติ (15)** ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า **อถ + อุทกลศ** มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **อโถทกลศ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

อถ + อุทกลศ

อถ อ + อุ>โอ ทกลศ ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อุ เป็น โอ **อาทฺคุณะ (6-1-87)**

อถ โอ ทกลศ

สำเร็จรูปเป็น **อโถทกลศ**

230. **คฤหฺย** ศัพท์เดิมมาจาก **ครุหฺ ธาตุ + กฺตฺวา** ปัจจัย + **ส** วิภक्ति มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ครุห

ครุห ชื่อว่าธาตุ

ภูวาทโย ธาตฺวะ (1-3-1)

³⁸⁷ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 6.

³⁸⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 229.

³⁸⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 57.

ครห + กฤต	ปัจจัย ชื่อว่ากฤต	กฤตติง (3-1-93)
ครห + กฤต	ลง กฤตปัจจัย หลังธาตุ	ธาโตตะ (3-1-91)
ครห + กฤต	ลง กฤตปัจจัยในกัตตฺวาก	กรตฺริ กฤต (3-4-67)
ครห + กตฺวา	กตฺวา ปัจจัย ชื่อว่ากฤต	กฤตฺยาตะ (3-1-95)
ครห + กตฺวา	ลง กตฺวา ปัจจัย	อลฺลวโวะ ปรดิเชธโยะ ปฺราจํ กตฺวา (3-4-18)
ครห + กตฺวา>ลฺยป	เปลี่ยน กตฺวา (ตฺวา) เป็น ลฺยป (ย)	สมาสฺนลฺยปฺรเว กตฺเว ลฺยป (7-1-37)
ค ร>ฤ ห + ลฺยป (ย)	ทำเป็นสัมประสาธนะ ³⁹⁰ คือ ร เป็น ฤ	ครหิขฺวาวยวฺยวฺยวฺยวฺยวฺยวฺยวฺยว วฤตฺยติปฤจฺจติภฤชฺชตินำ จิติ จ (6-1-16)
คฤห + ลฺยป	ล และ ป ชื่อว่าอิต	หลนฺตยม (1-3-3)
คฤห + ย	ลป ล และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
คฤหฺย	เป็นปรดิปทิกะ (ลิงค์)	กฤตฺตทฺธิตสฺมาสาตฺจ (1-2-46)
คฤหฺย	เป็นอํพยศัพท	กฤนฺเมชนฺตะ (1-1-39)
คฤหฺย	มี กตฺวา ปัจจัยอยู่เป็นอํพยศัพท	กตฺวาโตสนฺกสนฺ (1-1-40)
คฤหฺย + สฺ	ลงปรดิยยะ หลังปรดิปทิกะ	งฺยาปฺปฺราตฺิปทิกาท (4-1-1)
คฤหฺย + สฺ	สฺ ชื่อว่า ปรณฺมาปรดิยยะ	สฺวาชสฺมาภฺนฺชฺญภฺยํ ภฺิสงฺภฺยํ ภฺยสงฺสิภฺยํภฺยส งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
คฤหฺย + สฺ	สฺ ปรดิยยะ เป็นเอกวจนะ	สฺปะ (1-4-103)
คฤหฺย + สฺ	ลง สฺ ปรดิยยะ ในฐานะอย่างเดียวน	ทฺวเยกโยรฺทฺวิจฺไนกฺวณ (1-4-22)
คฤหฺย + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภฺกติ	วิภฺกติศฺจ (1-4-104)
คฤหฺย	ลป สฺ วิภฺกติ เมื่ออยู่หลังอํพยศัพท	อฺวยาทาปฺสุปะ (2-4-82)
	สำเร็จรูปเป็น คฤหฺย (ถือเอาแล้ว)	

เตชะ (แห่งราชบุตรเหล่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อาม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน
เตชะ (181) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

231. **วฤทธิจิกิรัชยา** ศัพท์เดิมมาจาก วฤทธิจิกิรัชชา (วฤทธิ [วฤธ + กฺติน]³⁹¹ - จิกิรัชชา

³⁹⁰ สัมประสาธนะ หมายถึงสระ อี อุ ฤ ฤ ที่เป็นตัวแทนของ ย ว ร ล คือการเปลี่ยนพยัญชนะกึ่งสระให้
กลับ ไปเป็นสระฐานเดียวกัน คือ ย>อ, ว>อ, ร>อ, ล>อ

³⁹¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 481.

[กถ + สน + ฎาป] ³⁹²) + ฎา	มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้	
วฤทธิจิกิรษา	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณทธาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
วฤทธิจิกิรษา + ฎา	ลงปรตฺยยะหลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
วฤทธิจิกิรษา + ฎา	ฎา ชื่อว่า ตฤตฺยียาปรตฺยยะ	สฺเวชสเมมาฏฺฉฎาภยาม ภิสงฺภยํ ภยสงฺสิภยามภยส งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
วฤทธิจิกิรษา + ฎา	ฎา ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
วฤทธิจิกิรษา + ฎา	ลง ฎา ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทฺวยกโยรทฺวิวงฺในกฺวจน (1-4-22)
วฤทธิจิกิรษา + ฎา	ฎา ชื่อว่าวิภักติ	วิภกฺติศจ (1-4-104)
วฤทธิจิกิรษา อ>เอ + ฎา	เปลี่ยน อ เป็น เอ	อจิง จาปะ (7-3-105)
วฤทธิจิกิรษา เอ + ฎา	ฎา ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
วฤทธิจิกิรษา เอ + อ>	สฺบ ฎา ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
วฤทธิจิกิรษา เอ>อ> + อ>	เปลี่ยน เอ เป็น อ>	เอจฺยววายาวะ (6-1-78)
วฤทธิจิกิรษา อ> อ>		

สำเร็จรูปเป็น **วฤทธิจิกิรชยา** (ด้วยความปรารถนาเพื่อความเจริญรุ่งเรือง)

มุณี (พระมุณี) ศัพท์เดิมมาจาก มุณี + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุณี (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส (นั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

232. **วียหฺตฺปตฺย** ศัพท์เดิมมาจาก วียหฺตฺ (วียต-อฺต) + ปตฺ ธาตุ + กฺตฺวา ปัจจัย + สฺ วิภักติ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วียหฺตฺ + ปตฺ	ปตฺ ชื่อว่าธาตฺ	ฎาทยโย ธาตฺวะ (1-3-1)
วียหฺตฺ + ปตฺ + กฺตฺ	ปัจจัย ชื่อว่ากฺตฺ	กฺตฺติง (3-1-93)
วียหฺตฺ + ปตฺ + กฺตฺ	ลง กฺตฺปัจจัย หลังธาตฺ	ธาตฺชะ (3-1-91)
วียหฺตฺ + ปตฺ + กฺตฺ	ลง กฺตฺปัจจัยในกัตฺตฺวจาก	กฺตฺริ กฺตฺ (3-4-67)
วียหฺตฺ + ปตฺ + กฺตฺวา	กฺตฺวา ปัจจัย ชื่อว่ากฺตฺ	กฺตฺตฺยชะ (3-1-95)
วียหฺตฺ + ปตฺ + กฺตฺวา	ลง กฺตฺวา ปัจจัย	อลฺชลฺโวชะ ปฺรติเชธโยชะ ปฺรจํ กฺตฺวา (3-4-18)
วียหฺตฺ + ปตฺ + กฺตฺวา>ลฺยป	เปลี่ยน กฺตฺวา (ตฺวา) เป็น ลฺยป (ย)	สฺมาเส'นลฺยปฺรเว กฺตฺเว ลฺยป (7-1-37)

³⁹² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 446.

วียทุต + ปต + ลยป	ล ชื่อว่าอิต	ลศกวดทหิตเต (1-3-8)
วียทุต + ปต + ลยป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
วียทุต + ปต + ย	ลป ล และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วียทุตปตย	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	กฤตตทหิตสมาสาจ (1-2-46)
วียทุตปตย	เป็นอภัยยศัพท์	กฤนเมชนตะ (1-1-39)
วียทุตปตย	มี กตวา ปัจจัยอยู่เป็นอภัยยศัพท์	กตวาโตสนุกสนะ (1-1-40)
วียทุตปตย + ส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
วียทุตปตย + ส	ส ชื่อว่า ปรถมาปรตยยะ	สเวชสเมมาฏษณภยาม ภิสงเภยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
วียทุตปตย + ส	ส ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
วียทุตปตย + ส	ลง ส ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทวเยกโยรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
วียทุตปตย + ส	ส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติจ (1-4-104)
วียทุตปตย	ลป ส วิภักติ เมื่ออยู่หลังอภัยยศัพท์	อวยาทาปสุปะ (2-4-82)
	สำเร็จรูปเป็น วียทุตปตย (เหาะขึ้นไปในอากาศแล้ว)	
233. ตาน ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
ตท ตท ตท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถททตทปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ตท	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภักเตา (1-2-64)
ตท + ศส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ตท + ศส	ศส ชื่อว่าทิตยาปรตยยะ	สเวชสเมมาฏษณภยาม ภิสงเภยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ตท + ศส	ศส ปรตยยะ เป็นพหวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ตท + ศส	ลง ศส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุ พหวจนม (1-4-21)
ตท + ศส	ศส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติจ (1-4-104)
ตท + ศส	ตท ศัพท์เป็นสรรพนาม	สรวาทีนิ สรวนามานิ (1-1-27)
ต ท>อ + ศส	เปลี่ยน ท ท้าย ตท เป็น อ	ตยาทาทีนมะ (7-2-102)
ต อ+อ>อ + ศส	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณ (6-1-97)
ต อ + ศส	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวดทหิตเต (1-3-8)
ต อ + ศส>อส	ลป ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)

ต อ + อ>อา ส	เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา	ปรณโยะ ปุรวสวรรณะ (6-1-102)
ต อา ส>น	เปลี่ยน ส เป็น น	ตสมาจโนโส นะ ปุสิ (6-1-103)
ต อา น	สำเร็จรูปเป็น ตาน (เหล่านั้น)	

234. อวาจ ศัพท์เดิมมาจาก วจ ธาตุ + ติป วิกัติ หมวด ลิกฺหุ ฝ่ายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วจ	วจ ชื่อว่า ธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
วจ + ลิกฺหุ	ลง ลิกฺหุ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺหุ (3-2-115)
วจ + ลิกฺหุ	ลิกฺหุ เป็นฝ่ายปรัสไมบถ	ละ ปรัสไมปทม (1-4-99)
วจ + ลิกฺหุ	ลง ปรัสไมบถ ในกัตตฺวาจก	เศษาคฺท กรตฺริ ปรัสไมปทม (1-3-78)
วจ + ลิกฺหุ>ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺหุ	ติปตฺสณฺนิสิปฺถสณฺนิพฺพสฺมสฺตา ตำมถาสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
วจ + ติป>ณฺล	เปลี่ยน ติป เป็น ณฺล	ปรัสไมปทานำ ณฺลตฺสฺส- ถลฺถฺสณฺลวมาะ (4-3-82)
วจ + ณฺล	ณฺล เป็น ประณมบุรุษ	ติงฺสฺตฺริณฺนิ ตฺริณฺนิ ปฺรณม- มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
วจ + ณฺล	ณฺล เป็น เอกวจนะ	ตานฺนเยกวจนฺทฺวิวจน- พฺพหฺวนานฺนเยกศะ (1-4-102)
วจ + ณฺล	ณฺ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
วจ + ณฺล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)
วจ + อ	ลบ ณฺ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
ววจ + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อมี ลิกฺหุ อยู่หลัง	ลิกฺหิ ธำโตรนภยาสฺสย (6-1-8)
ววจ + อ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภยาสะ	ปุรวโวิภยาสะ (6-1-4)
ว>อุ วจ + อ	ทำเป็นสัมประสาธนะ คือ ว เป็น อุ	ลิกฺหฺยภยาสฺสโยภเยษาม (6-1-17)
อุวจ + อ	อ ที่ ว ชื่อว่าอุปธา	อโลนฺตฺยาคฺท ปุรว อุปธา (1-1-65)
อุ ว อ>อา จ + อ	ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อ เป็น อา	อต อุปรายายะ (7-2-116)
อุ ว อา จ อ	สำเร็จรูปเป็น อวาจ (กล่าวแล้ว)	

ในโคลง เมื่อนำบทว่า ตาน + อุวาจ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตานูวาจ** โดยมีวิธีการสนธิ
ดังนี้

ตาน + อุวาจ

ตาน อุวาจ

สำเร็จรูปเป็น **ตานูวาจ**

235. **นฤปาตมชาน** ศัพท์เดิมมาจาก นฤปาตมช (นฤป [นฤ + ปา + ฦ]³⁹³ - อาตมช [อาตมณ + ชน + ท]³⁹⁴) + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

นฤปาตมช นฤปาตมช

นฤปาตมช เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)

อรุณวาทาตุรปรตยยะ

ปราติปทิกม (1-2-45)

นฤปาตมช

ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)

สรูปาณาเมกเศษ

เอกรวิกฤเตา (1-2-64)

นฤปาตมช + ศส

ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ

งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)

นฤปาตมช + ศส

ศส ชื่อว่าทวิตียาปรตยยะ

สเวชสเมากฤษฏาภยาม

ภิสงเภยา ภยสงสิภยามภยส

งโสสามงโยสุสุป (4-1-2)

นฤปาตมช + ศส

ศส ปรตยยะ เป็นพหุจนะ

สุปะ (1-4-103)

นฤปาตมช + ศส

ลง ศส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง

พหุ พหุจนม (1-4-21)

นฤปาตมช + ศส

ศส ชื่อว่าวิกฤติ

วิกฤติศจ (1-4-104)

นฤปาตมช + ศส

ศ ชื่อว่าอิต

ลศกวตทิต (1-3-8)

นฤปาตมช + อส

ลป ศ ชื่อว่าอิต

ตสย โลปะ (1-3-9)

นฤปาตมช อ + อ>อา ส เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา

ปรถมโยะ ปูรวสวธนะ

(6-1-102)

นฤปาตมช อา ส>น

เปลี่ยน ส เป็น น

ตสมาจส ไส นะ ปุสิ

(6-1-103)

นฤปาตมช อา น

สำเร็จรูปเป็น **นฤปาตมชาน** (กะราชบุตรทั้งหลาย)

ยา ปเตตกลศาทสมาทกษยยสลิลานุมหิ° |

ธารา ตามนติกรรมย มามนเวต ยถากรรม || 29 ||

“เธอทั้งหลายจงติดตามอาตมามาตามลำดับ โดยอย่าให้ลวงล้าออกไป
นอกเขต สายธารน้ำที่จะหลั่งลงสู่แผ่นดิน จากคนโหน้ำที่มีน้ำไหลออก

³⁹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 919.

³⁹⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 171.

ไม่รู้จักหมดนี้”³⁹⁵

236. ยา ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ยท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทธาตุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ยท + สฺ	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
ยท + สฺ	สฺ ชื่อว่าปรถมาปรตยยะ	สเวชสเมากษณษณภยามา
ยท + สฺ	สฺ ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ยท + สฺ	ลง สฺ ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยกโยรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
ยท + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิกัถิ	วิกัถิสจ (1-4-104)
ยท + สฺ	ยท ศัพท์เป็นสรรพนาม	สรวาทีนิ สรวนามานิ (1-1-27)
ย ท>อ + สฺ	เปลี่ยน ท ท้าย ยท เป็น อ	ตยทาทีนามะ (7-2-102)
ย อ+อ>อ + สฺ	เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณ (6-1-97)
ย อ + ฎาป + สฺ	ลง ฎาป ปรตยยะ	อชาทยตษฎาป (4-1-4)
ย อ + ฎาป + สฺ	ฎ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
ย อ + ฎาป + สฺ	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ย อ + อา + สฺ	ลบ ฎ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ย อ + อา>อา + สฺ	เปลี่ยน อ กับ อา เป็น อา	อกะ สรวณ ที่รฆะ (6-1-101)
ย + อา + สฺ	อุ ของ สฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทเศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ย + อา + สฺ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ย + อา	ลบ สฺ วิกัถิ	หลงยาพโย ที่รฆาต สฺตีสยปลุกต์ หล (6-1-68)

ย อา

สำเร็จรูปเป็น ยา (ใด)

237. ปเตต ศัพท์เดิมมาจาก ปต ธาตุ + ศป ปัจจย + ติป วิกัถิ หมวต วิธิลิง ฝ่ายปรัส
ไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ปต	ปต ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ปต + วิธิลิง	ลง วิธิลิง ในการสั่งเป็นต้น	วิธินมนตรณามนตรณาธิษฎ สंप्रसन्नप्रारुधनेषु लिंग (3-3-161)

³⁹⁵ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 6.

ปต + วิธีลิง	วิธีลิง เป็นฝ่ายปรัสไมบท	ละ ปรัสไมบทม (1-4-99)
ปต + วิธีลิง>ติป	ใช้ ติป แทน วิธีลิง	ติปตสณิสิปถสณมิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิทวมหิมหิง (3-4-78)
ปต + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ปต + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนนานเยกคะ (1-4-102)
ปต + ศป + ติป	ลง ศป (อ) วิกธณปัจจย	กรตริ ศป (3-1-68)
ปต + ศป + ติป	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวดทริเต (1-3-8)
ปต + ศป + ตป	ป และ ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ปต + อ + ติ	ลป ศ, ป และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปต + อ + ยาสฏ + ติ	ลง ยาสฏ อาคม	ยาสฏ ปรัสไมปะเทษุทาทโต จิจจ (3-4-103)
ปต + อ + ยาสฏ + ติ	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทษชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ปต + อ + ยาสฏ + ติ	ฎ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
ปต + อ + ยาส + ติ	ลป อุ และ ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปต + อ + ยาส>อีย + ติ	เปลี่ยน ยาส เป็น อีย	อโต เยยะ (7-2-80)
ปต + อ + อี>เอ ย + ติ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อี เป็น เอ	สรวธาตุการธธาตุกโยะ (7-3-84)
ปต + เอ + ติ	ลป ย เมื่อ วล (คือ ต) อยู่หลัง	โลโป วโยรวล (6-1-66)
ปต + เอ + ติ>ต	ลป อี ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
ปต เอ ต	สำเร็จรูปเป็น ปเตต (พึงตกไป)	

238. **กลศาท** (จากคนโทหน้า) ศัพท์เดิมมาจาก กลศ + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน
มาหัทมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

239. อสมาท ศัพท์เดิมมาจาก อิทม + งสิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
อิทม	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวธาตฺรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
อิทม + งสิ	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
อิทม + งสิ	งสิ ชื่อว่าปัญญาจะมีปรตยยะ	สเวชสเมฆณษฎฐากยาม ภิสงเฆยำ ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
อิทม + งสิ	งสิ ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)

อิทม + งสิ	ลง งสิ ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยะโยรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
อิทม + งสิ	งสิ ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
อิทม + งสิ	อิทม ศัพท์เป็นสรรพนาม	สรวาทีนิ สรวนามานิ (1-1-27)
อิท ม>อ + งสิ	เปลี่ยน ม ท้าย อิทม เป็น อ	ตยาทาทีนมะ (7-2-102)
อิท อ+อ>อ + งสิ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณ (6-1-97)
อ + งสิ	ลบ อิท ทั้ง	หลิ โลปะ (7-2-113)
อ + งสิ>สมาท	เปลี่ยน งสิ เป็น สมารต	งสิงโยะ สมารตสมิเนา (7-1-15)

อ สมารต

สำเร็จรูปเป็น **อสมาท** (นี้)

240. **อกษยยสลิลาณ** (อันมีน้ำไหลออกไม่หมดสิ้นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อกษยยสลิล (อกษยย [น + กษิ + กตวา] - สลิล [สล + อิลจ]³⁹⁶) + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

241. มहीं ศัพท์เดิมมาจาก มहीं (มห + อจ + ังษ) ³⁹⁷ + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
มहीं	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุทททฐปรัตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
มहीं + อม	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
มहीं + อม	อม ชื่อว่าทวิติยาปรัตยยะ	สเวชสเมฆาณชฎาภยาม ภิสงเภย้า ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
มहीं + อม	อม ปรัตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
มहीं + อม	ลง อม ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยะโยรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
มहीं + อม	อม ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
มห อี + อ>อี่ ม	เปลี่ยน อี กับ อ เป็น อี่	อมิ ปูรวะ (6-1-107)
มห + อี่ ม>-	เปลี่ยน ม ท้ายบท เป็นอนุสวาระ (-)	โมนุสวาระ (8-3-23)
มห อี่ -	สำเร็จรูปเป็น มहीं (สู่แผ่นดิน)	

³⁹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 310.

³⁹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 679.

ในโคลง เมื่อนำบทว่า กลศาท + อสฺมาต + อक्षยยสลิลาท + มหี^๑ มาสนธิกัน จะได้รูป
เป็น **กลศาทสฺมาทกฺษยยสลิลานมฺหี^๑** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

กลศาท + อสฺมาต + อक्षยยสลิลาท + มหี^๑

กลศาท>ท + อสฺมาต เปลี่ยน ต เป็น ท ฦลํ ไซ โศ'นฺเต (8-2-39)

กลศาท อสฺมาต

สำเร็จรูปเป็น **กลศาทสฺมาต**

กลศาทสฺมาต>ท + อक्षยยสลิลาท เปลี่ยน ต เป็น ท ฦลํ ไซ โศ'นฺเต (8-2-39)

กลศาทสฺมาท อक्षยยสลิลาท

สำเร็จรูปเป็น **กลศาทสฺมาทกฺษยยสลิลาท**

กลศาทสฺมาทกฺษยยสลิลาท + มหี^๑

กลศาทสฺมาทกฺษยยสลิลาท>น + มหี^๑ เปลี่ยน ต (ยฺร) เป็น น ยโร'นฺนาสิเก'นฺนาสิโก
วา (8-4-45)

กลศาทสฺมาทกฺษยยสลิลาท น มหี^๑

สำเร็จรูปเป็น **กลศาทสฺมาทกฺษยยสลิลานมฺหี^๑**

242. **ธาราท** ศัพท์เดิมมาจาก **ธารา (ธฤ + ฉิจ + ฦณ + ฎाप)**³⁹⁸ + **สุ** มีวิธีทำรูปโดยใช้
สูตรต่อไปนี้

ธारा เป็นปราตีปทิกะ (ลิงค์) อรรถวทาศูรปรตยยะ
ปราตีปทิกม (1-2-45)

ธारा + สุ ลงปรตยยะ หลังปราตีปทิกะ งฺยาปปราตีปทิกาท (4-1-1)

ธारा + สุ สุ ชื่อว่า ปรตมาปรตยยะ สุเวชเสมาญฺชฎาญยาม
ภิสเงญฺยํ ภยสงฺสิญยามภยส
งฺไสสามงฺโยสสุป (4-1-2)

ธारा + สุ สุ ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ สุปะ (1-4-103)

ธारा + สุ ลง สุ ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดียว ทวยเทยโรทวิวจโนกวจเน
(1-4-22)

ธारा + สุ สุ ชื่อว่าวิกตติ วิกตติศจ (1-4-104)

ธारा + สุ อุ ชื่อว่าอิต อุปะเตชชุนนาสิก อิต(1-3-2)

ธारा + สุ ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต ตสฺย โลปะ (1-3-9)

ธारा ลบ สุ วิกตติ หลงยาพภโย ที่รฺมาต
สุตฺตีสยปฏุกต์ หล (6-1-68)

สำเร็จรูปเป็น **ธारा (สายธารน้ำ)**

³⁹⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 795.

243. ตาม ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณทธาตุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ตท + อม	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ตท + อม	อม ชื่อว่าทวิตียาปรตยยะ	สเวชสเมฆาณษฎาภยาม ภิสงเฆย้า ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ตท + อม	อม ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ตท + อม	ลง อม ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยกโยรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
ตท + อม	อม ชื่อว่าวิกฤติ	วิกฤติศจ (1-4-104)
ตท + ส	ตท ศัพท์เป็นสรรพนาม	สรวาทินิ สรวนามานิ (1-1-27)
ต ท>อ + อม	เปลี่ยน ท ท้าย ตท เป็น อ	ตยทาทินามะ (7-2-102)
ต อ + อ>อ ม	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณ (6-1-97)
ต + ฎาป + อ ม	ลง ฎาป ปรตยยะ	อชาทยตษฎาป (4-1-4)
ต + ฎาป + อ ม	ฎ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
ต + ฎาป + อ ม	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ต + อา + อ ม	ลบ ฎ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ต + อา+อ>อา ม	เปลี่ยน อ กับ อา เป็น อา	อมิ ปูรวะ (6-1-107)
ต อา + ม	สำเร็จรูปเป็น ตาม (ซึ่งเขตแดนนั้น)	

244. อนติกรมย ศัพท์เดิมมาจาก น + อติ + กรม ธาตุ + กตวา ปัจจัย + ชส วิกฤติ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

น (น>อน) + อติ + กรม	กรม ชื่อว่าธาต	ฎาทโย ธาตวะ (1-3-1)
อนติ + กรม + กฤต	ปัจจัย ชื่อว่ากฤต	กฤตติง (3-1-93)
อนติ + กรม + กฤต	ลง กฤตปัจจัย หลังธาต	ธาโตชะ (3-1-91)
อนติ + กรม + กฤต	ลง กฤตปัจจัยในกัตตวาก	กรตริ กฤต (3-4-67)
อนติ + กรม + กตวา	กตวา ปัจจัย ชื่อว่ากฤต	กฤตยาะ (3-1-95)
อนติ + กรม + กตวา	ลง กตวา ปัจจัย	อลชลโวชะ प्रतिशेषोश्च ปราจ่า กตวา (3-4-18)
อนติ + กรม + กตวา>ลยป	เปลี่ยน กตวา (ตวา) เป็น ลยป (ย)	สมาเส'นลปูรวะ กตเว ल्यपि (7-1-37)
อนติ + กรม + ल्यपि (ย)	ทำเป็นสัมประสาธนะ คือ ร เป็น ฤ	ครหิชยาวยวยฉิวษฎิวิจติ- วฤศจติปลจจติภฤชชตี'น้า

อนติ + กรรม + ลยป	ล ชื่อว่าอิต	จิติ จ (6-1-16)
อนติ + กรรม + ลยป	ป ชื่อว่าอิต	ลศกวดทริเต (1-3-8)
อนติ + กรรม + ย	ลป ล และ ป ที่ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อนติกรรมย	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	ตสย โลปะ (1-3-9)
		กฤตตทริตสมาสาศจ (1-2-46)
อนติกรรมย	เป็นอภัยยศัพท์	กฤนเมขนตะ (1-1-39)
อนติกรรมย	มี กตวา ปัจจัยอยู่เป็นอภัยยศัพท์	กตวาโตสนุกสนะ (1-1-40)
อนติกรรมย + ชส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
อนติกรรมย + ชส	ชส ชื่อว่า ปรตมาปรตยยะ	สเวชสเมฆาณชญาภยาม
		ภิสเงภยา ภยสงสิภยามภยส
		งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
อนติกรรมย + ชส	ชส ปรตยยะ เป็นพหวจนะ	สุปะ (1-4-103)
อนติกรรมย + ชส	ลง ชส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุช พหวจนม (1-4-21)
อนติกรรมย + ชส	ชส ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
อนติกรรมย	ลป ชส วิภक्ति เมื่ออยู่หลังอภัยยศัพท์	อวยาทาปสุปะ (2-4-82)
	สำเร็จรูปเป็น อนติกรรมย (ไม่ลวงล้ำแล้ว)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ตาม + อนติกรรมย มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตามอนติกรรมย** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตาม + อนติกรรมย
สำเร็จรูปเป็น **ตามอนติกรรมย**

245. มาม ศัพท์เดิมมาจาก อสมท + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อสมท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถาทาตฺรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
อสมท + อม	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
อสมท + อม	อม ชื่อว่าทวิติยาปรตยยะ	สเวชสเมฆาณชญาภยาม
		ภิสเงภยา ภยสงสิภยามภยส
		งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
อสมท + อม	อม ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
อสมท + อม	ลง อม ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทวเยกโยรทวิวจโนกวจเน (1-4-22)
อสมท + อม	อม ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
อสม>ม อท + อม	เปลี่ยน อสม ของ อสมท เป็น ม	ตวมาเวกวจเน (7-2-97)
ม อ+อ>อท + อม	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณ (6-1-97)

ม อ ท>อา + อม	เปลี่ยน ท เป็น อา	ทวิติยายาณจ (7-2-87)
ม อ+อา>อา + อม	เปลี่ยน อ กับ อา เป็น อา	อก สวรรณ ที่รณะ (6-1-101)
ม อา + อ> อา ม	เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา	อมิ ปุรวัระ (6-1-107)
ม อา ม		
	สำเร็จรูปเป็น มาม (ซึ่งเรา)	

246. **อนเวต** ศัพท์เดิมมาจาก อน + อี ธาตุ + ถ วิภक्ति หมวด โลก ฝ้ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อน + อี	อี ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
อน + อี + โลก	ลง โลก ในการบังคับเป็นต้น	โลก จ (3-3-162)
อน + อี + โลก	โลก เป็นฝ้ายปรัสไมบท	ละ ปรัสไมปทม (1-4-99)
อน + อี + โลก>ถ	ใช้ ถ แทน โลก	ติปตสณิสิปถสณมิพวสมสตา ตำมธาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
อน + อี + ถ	ถ เป็น มัชยมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปุรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
อน + อี + ถ	ถ เป็น พหุจนะ	ตานยกวจนทวิจนะ- พหุจนวนนยกสะ (1-4-102)
อน + อี + ศป + ถ	ลง ศป (อ) วิภณปัจจย	กรตริ ศป (3-1-68)
อน + อี + ศป + ถ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
อน + อี + ศป + ถ	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อน + อี + อ + ถ	ลป ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อน + อี + อ>เอ + ถ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อี กับ อ เป็น เอ	สาร์วธาตการุทธธาตูกโยะ (7-3-84)
อน + เอ + ถ>ต	เปลี่ยน ถ เป็น ต	ตสถสณมิปา ตานตณตมาะ (3-4-101)
อน อุ>ว + เอ + ต	เปลี่ยน อุ เป็น ว	อิโก ยณจิ (6-1-77)
อน ว เอ ต		
	สำเร็จรูปเป็น อนเวต (จงติดตาม)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า มาม + อนเวต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **มามนเวต** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

มาม + อนเวต
สำเร็จรูปเป็น **มามนเวต**

247. **ยถากรม** (ตามลำดับ) ศัพท์เดิมมาจาก ยถากรม + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตตะ ปรมิตยุกตวา ศิโรภะ ปรมิปตย จ |

รณานารุหะ สรวะ ศิขรวาหณล็กฤตาน || 30 ||

จากนั้น ราชบุตรทูลทูลพระองค์ ครั้นตรัสตอบว่า “ขอรับ” และได้โน้มไหวพระมุณีด้วยเศียรเกล้าแล้ว จึงพากันเสด็จขึ้นสู่ราชรถทั้งหลายซึ่งเทียมด้วยม้าที่มีฝีเท้าเร็วและที่ประดับตกแต่งไว้แล้ว³⁹⁹

248. ตตะ ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ปณจมีวิภक्ति มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
ตท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทาทุรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ตท	ตท ศัพท์ เป็นสรรพนาม	สรวาทินี สรวนามานี (1-1-27)
ตท + ปณจมี	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ตท + ปณจมี > ตสลิ	ใช้ ตสลิ ปัจจัยแทนปณจมีวิภक्ति	ปณจมยาสตสลิ (5-3-7)
ตท + ตสลิ	อิ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ตท + ตสลิ	ล ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
ตท + ตส	ลป อิ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ตท + ต ส > รุ	เปลี่ยน ส เป็น รุ	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
ตท + ต รุ	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ตท + ต รุ	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ตท + ต รุ	รุ ชื่อว่า อวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ตท + ต รุ > ะ	เปลี่ยน รุ เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวसानโย'วิสรุชนียะ (8-3-15)
ต ท > อ + ต ะ	เปลี่ยน ท ของ ตท เป็น อ	ตยทาทินามะ (7-2-102)
ต อ + อ > อ + ต ะ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณเณ (6-1-97)
ต อ ตะ		
	สำเร็จรูปเป็น ตตะ (ลำดับนั้น)	

249. **ปรมม** (ขอรับ) ศัพท์เดิมมาจาก ปรม (ปฤ + อม + ก)⁴⁰⁰ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

³⁹⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 6.

⁴⁰⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 50.

อิติ (ว่า) ศัพท์เดิมมาจาก อิติ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

250. **อุกตวา** ศัพท์เดิมมาจาก อุจ ธาตุ + กตวา ปัจจัย + ชส วิภक्ति มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อุจ	อุจ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
อุจ + กตต	ปัจจัย ชื่อว่ากตต	กตตติง (3-1-93)
อุจ + กตต	ลง กตตปัจจัย หลังธาตุ	ธาโตชะ (3-1-91)
อุจ + กตต	ลง กตตปัจจัยในกัตตฺวาทก	กรตฺริ กตต (3-4-67)
อุจ + กตวา	กตวา ปัจจัย ชื่อว่ากตต	กตตยาะ (3-1-95)
อุจ + กตวา	ลง กตวา ปัจจัย	อลฺชลโวชะ प्रतिशेषे
		ปราจํ กตวา (3-4-18)
อุจ + กตวา	ก ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)
อุจ + ตวา	ลบ ก ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อุ จ>ก + ตวา	เปลี่ยน จ เป็น ก	โจชะ กุชะ (8-2-30)
อุกตวา	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	กตตตฺทิตฺตสมาสาศจ (1-2-46)
อุกตวา	เป็นอภัยศัพท์	กตฺนเมชฺนตชะ (1-1-39)
อุกตวา	มี กตวา ปัจจัยอยู่เป็นอภัยศัพท์	กตฺวาโตสนฺกฺสนชะ (1-1-40)
อุกตวา + ชส	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
อุกตวา + ชส	ชส ชื่อว่า ปรตฺมาปรตฺยยะ	สฺเวชะสเมฆฺนุชฺฌาภฺยาม
		ภฺิสงฺเฆภฺยา ภฺยสฺงฺสิภฺยามภฺยส
		งฺโสสามฺงฺโยสฺสุป (4-1-2)
อุกตวา + ชส	ชส ปรตฺยยะ เป็นพหฺวจนชะ	สุปะ (1-4-103)
อุกตวา + ชส	ลง ชส ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหฺษุ พหฺวจนม (1-4-21)
อุกตวา + ชส	ชส ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
อุกตวา	ลบ ชส วิภक्ति เมื่ออยู่หลังอภัยศัพท์	อวยาทาปสุปะ (2-4-82)

สำเร็จรูปเป็น **อุกตวา** (ครั้งกล่าวแล้ว)

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ตตส + ปรम्म + อิติ + อุกตวา มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตตะ ปรम्म** มิติยูกตวา โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตตส + ปรम्म + อิติ + อุกตวา		
ตต ส>ร + ปรम्म	เปลี่ยน ส เป็นวิสรรคชะ (-ะ)	สสชฺโซชะ รุชะ (8-2-66)
ตต รุ + ปรम्म	อุ ของ ส ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
ตต รุ>ร + ปรम्म	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ตต รุ + ปรम्म	รุ ชื่อว่า อวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)

ตต ร>ะ + ปรมม เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ) ขรรสานโยรวีสรรชนีเยะ
(8-3-15)

ตต ะ ปรมม

สำเร็จรูปเป็น ตต ะ ปรมม

ตต ะ ปรมม + อิติ

ตต ะ ปรมม อิติ

สำเร็จรูปเป็น ตต ะ ปรมมิติ

ตต ะ ปรมมิติ + อุกตวา

ตต ะ ปรมมิติ อี>ย + อุกตวา เปลี่ยน อี เป็น ย

อิโก ยณจิ (6-1-77)

ตต ะ ปรมมิติ ย อุกตวา

สำเร็จรูปเป็น ตต ะ ปรมมิตยุกตวา

251. **ศิโรภี** (ด้วยเศียรเกล้าทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ศิรส (ศริ + อสน) ⁴⁰¹ + ภิส มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน สโรภี (68) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

252. **ปรมิตย** ศัพท์เดิมมาจาก ปรม + นิ>ณิ + ปต ฐาตุ + กตวา ปัจจัย + ชส วิภักติ มี
วิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ปรมิ + ปต ปต ชื่อว่าฐาตุ ภูวาทโย ฐาตวะ (1-3-1)

ปรมิ + ปต + กต ปัจจัย ชื่อว่ากต กตหติง (3-1-93)

ปรมิ + ปต + กต ลง กตปัจจัย หลังฐาตุ ฐาโตะ (3-1-91)

ปรมิ + ปต + กต ลง กตปัจจัยในกัตตวาจก กรตริ กต (3-4-67)

ปรมิ + ปต + กตวา กตวา ปัจจัย ชื่อว่ากต กตยาะ (3-1-95)

ปรมิ + ปต + กตวา ลง กตวา ปัจจัย อลล์ชโลวะ ประดิษเฐโยะ

ปราจ่า กตวา (3-4-18)

ปรมิ + ปต + กตวา>ลย เปลี่ยน กตวา (ตวา) เป็น ลย (ย) สมาส่นลปุรวะ กตเว ลยป
(7-1-37)

ปรมิ + ปต + ลย (ย) ทำเป็นสัมประสาธนะ คือ ร เป็น ฤ ครหิขยาววยิวชวิจติ-
วฤจติปฤจติภฤจติชติ
จติ จ (6-1-16)

ปรมิ + ปต + ลย ล ชื่อว่าอิต ลศกตทริเต (1-3-8)

ปรมิ + ปต + ลย ป ชื่อว่าอิต หลนตยม (1-3-3)

ปรมิ + ปต + ย ลป ล และ ป ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

ปรมิตย เป็นปราตปทิกะ (ลิงค์) กตตทริตสมาสจ
(1-2-46)

⁴⁰¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 74.

ปฺรณิปตย	เป็นอภัยยศัพท	กฤษณเมฆนตตะ (1-1-39)
ปฺรณิปตย	มี กตฺวา ปัจจยฺยอยู่เป็นอภัยยศัพท	กตฺวาโตสนุกฺสนะ (1-1-40)
ปฺรณิปตย + ชส	ลงปฺรตยยะ หลังปฺราติปทิกะ	งฺยาปฺปฺราติปทิกาท (4-1-1)
ปฺรณิปตย + ชส	ชส ชื่อว่า ปฺรณมาปฺรตยยะ	สฺเวชสเมฆนตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต ภิสงฺภยํ ภยสงฺสภยํภยส งฺสอสมงฺโยสฺสฺส (4-1-2)
ปฺรณิปตย + ชส	ชส ปฺรตยยะ เป็นพหฺวจนะ	สฺปะ (1-4-103)
ปฺรณิปตย + ชส	ลง ชส ปฺรตยยะ ในฐานะมากอยาง	พหฺสุ พหฺจนม (1-4-21)
ปฺรณิปตย + ชส	ชส ชื่อว่าวิภกฺติ	วิภกฺติศจ (1-4-104)
ปฺรณิปตย	ลบ ชส วิภกฺติ เมื่ออยู่หลังอภัยยศัพท	อฺวยาทาปฺสฺปะ (2-4-82)

สำเร็จรูปเป็น **ปฺรณิปตย** (น้อมไหว้แล้ว)

จ (และ) ศัพทเดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศัพท เมื่อลงวิภกฺติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสฺตร อฺวยาทาปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

253. **รณาน** (สุรารณทงหลาย) ศัพทเดิมมาจาก รณ (รณ + กฤษณ)⁴⁰² + ศส มีกระบวนกรสร้างคำเหมือน นฤปาทมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

254. **อารุรหะ** ศัพทเดิมมาจาก ออ + รุหฺ ธาตุ + ฌิ วิภกฺติ หมวด ลิกฺ ฝายปฺรส์ไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สฺตรต่อไปนี้

ออ + รุหฺ	รุหฺ ชื่อว่าธาตฺ	ภฺวาทโย ธาตฺวะ (1-3-1)
ออ + รุหฺ + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปฺโรกฺเช ลิกฺ (3-2-115)
ออ + รุหฺ + ลิกฺ	ลิกฺ เป็นฝายปฺรส์ไมบท	ละ ปฺรส์ไมบทม (1-4-99)
ออ + รุหฺ + ลิกฺ	ลง ปฺรส์ไมบท ในกัตฺตฺวาจก	เศชาตฺ กรตฺริ ปฺรส์ไมบทม (1-3-78)
ออ + รุหฺ + ลิกฺ > ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลิกฺ	ติปตฺสฌิสฺปิถสฌิมิพฺวสมฺสตา ตํมถาสาถํธฺมิทฺวหิมฺหิง (3-4-78)
ออ + รุหฺ + ฌิ	ฌิ เป็น ประณมบุรุษ	ติงสฺตรึฌิ ตฺริฌิ ปฺรณม- มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
ออ + รุหฺ + ฌิ	ฌิ เป็น พหฺวจนะ	ตานเยกฺวจนทฺวิวจน- พหฺวจนานเยกฺสะ (1-4-102)
ออ + รุหฺ + ฌิ > อฺส	เปลี่ยน ฌิ เป็น อฺส	ปฺรส์ไมบทานํ ฌนตฺสฺส- ถลฺลฺสณฺลวมาะ (4-3-82)

⁴⁰² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 90.

อา + รุรุห + อุส	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺห อยู่หลัง	ลิกฺหิ ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
อา + รุรุห + อุส	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยาสะ	ปุรุโวกฺยาสะ (6-1-4)
อา + รุรุห + อุ ส>รุ	เปลี่ยน ส เป็น รุ	สมชฺุไซ รุะ (8-2-66)
อา + รุรุห + อุ รุ	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อา + รุรุห + อุ รุ>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + รุรุห + อุ รุ	รุ ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानมฺ (1-4-110)
อา + รุรุห + อุ รุ>ะ	เปลี่ยน รุ เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวसानโยริวิสรชนียะ (8-3-15)

อา รุรุห อุ ะ

สำเร็จรูปเป็น **อารุรุหะ** (ขั้นแล้ว)

ในโคลก เมื่อนำบทว่า รถาน + อารุรุหะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **รถานารุรุหะ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

รถาน + อารุรุหะ

สำเร็จรูปเป็น **รถานารุรุหะ**

255. สรว	ศัพท์เดิมมาจาก สรว (สฤ + วน) ⁴⁰³ + ชส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้	
สรว สรว สรว	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทาทูรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
สรว	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิกฤเตา (1-2-64)
สรว + ชส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
สรว + ชส	ชส ชื่อว่าปรถมาปรตยยะ	สเวาชสเมากฺษณฺญายาม ภิสงเญยํ ภยสงสิภยยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
สรว + ชส	ชส ปรตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
สรว + ชส	ลง ชส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุชฺ พหุจนม (1-4-21)
สรว + ชส	ชส ชื่อว่าวิกฤติ	วิกฤติศจ (1-4-104)
สรว + ชส	สรว ศัพท์เป็นสรรพนาม	สรวาทินิ สรวนามานิ (1-1-27)
สรว + ชส	เปลี่ยน ชส เป็น ศี	ชสชะ ศี (7-1-17)
สรว + ศี	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทฺธิเต (1-3-8)
สรว + อี	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สรว อ + อี>เอ	ทำขึ้นคุณคือ อ กับ อี เป็น เอ	อาทคุณะ (6-1-87)

⁴⁰³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 302.

สรุจ เอ

สำเร็จรูปเป็น **สรุเว** (ทั้งหมด)

256. **ศิขรวาหาน** (อันเทียมด้วยม้าที่มีฝีเท้าเร็ว) ศัพท์เดิมมาจาก ศิขรวาห (ศิขร [ศิข + รก]⁴⁰⁴ - วาห [วห + ขณ]⁴⁰⁵) + ศสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

257. **อลักฤตาน** (อันประดับตกแต่งแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อลักฤต (อล + กฤ + กต)⁴⁰⁶ + ศสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ศิขรวาหาน + อลักฤตาน มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ศิขรวาหาน-ลักฤตาน** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ศิขรวาหาน + อลักฤตาน

สำเร็จรูปเป็น **ศิขรวาหานลักฤตาน**

ตตะ ส ไตรนคตะ สยนทสไกรนโกคตะ |

ตทาศรมหิปราณต์ ปริจเษป วารินา || 31 ||

จากนั้น พระมุนีนั่นผู้เหาะไปในอากาศ และติดตามด้วยราชบุตรทั้งหลาย ที่ประทับยืนอยู่บนราชรถ จึงได้หลั่งน้ำไปรอบ ๆ เขตแดนของอาศรมแห่งนั้น⁴⁰⁷

ตตะ (ลำดับนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ปณจมีวิภกติ (ใช้ ตสลิ แทนปณจมีวิภกติ) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตตะ (248) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส (พระมุนีนั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ไตร (ด้วยราชบุตรเหล่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **ไตรศ** (223) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

258. **อนुकตะ** (ผู้ติดตามแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อนुकต (อนุ + คม + กต)⁴⁰⁸ + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁴⁰⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 108.

⁴⁰⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 367.

⁴⁰⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 174.

⁴⁰⁷ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโฆษ, 7.

⁴⁰⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 48.

ในโคลง เมื่อนำบทว่า ตตส + สะ + ไตะ + อนุคตะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตตะ ส ไตรนุคตะ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตตส + สะ + ไตะ + อนุคตะ

ตต ส > รุ + สะ	เปลี่ยน ส เป็นวิสรคะ (-ะ)	สสชฺไช รุะ (8-2-66)
ตต รุ + สะ	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ตต รุ > รุ + สะ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ตต รุ + สะ	รุ ชื่อว่า อวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ตต รุ > ะ + สะ	เปลี่ยน รุ เป็น วิสรคะ (ะ)	ขรวसानโยรวิสรชนียะ (8-3-15)

ตต ะ สะ

สำเร็จรูปเป็น **ตตะ สะ**

ตตะ สะ + ไตะ

ตตะ ส + ไตะ	ลบวิสรคะ (-ะ)	เอตตโตทะ สฺโลโป'โกกรณย สมาเส หลิ (6-1-132)
-------------	---------------	---

สำเร็จรูปเป็น **ตตะ ส ไตะ**

ตตะ ส ไตะ + อนุคตะ		
ตตะ ส ไตะ > ส + อนุคตะ	เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น	วิสรชนียสย สะ (8-3-35)
ตตะ ส ไตะ ส > รุ + อนุคตะ	เปลี่ยน ส เป็นวิสรคะ (-ะ)	สสชฺไช รุะ (8-2-66)
ตตะ ส ไตะ รุ + อนุคตะ	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ตตะ ส ไตะ รุ > รุ + อนุคตะ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ตตะ ส ไตะ รุ อนุคตะ		

สำเร็จรูปเป็น **ตตะ ส ไตรนุคตะ**

259. **สยันทนสฺไถร** (ผู้ยืนอยู่บนราชรถ) ศัพท์เดิมมาจาก สยันทนสฺ (สยันทน [สยันท + ยุจ]⁴⁰⁹ - สฺ [สฺถา + ก]⁴¹⁰) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สกฺไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

260. **นโภคตะ** (ผู้เหาะไปในอากาศ) ศัพท์เดิมมาจาก นโภคต (นภ [นห + อมฺน]⁴¹¹ - อฺคต [อฺ + คม + กฺต]) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า สยันทนสฺไถระ + นโภคตะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **สยันทนสฺไถร-นโภคตะ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สยันทนสฺไถระ + นโภคตะ

⁴⁰⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 465.

⁴¹⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 443.

⁴¹¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 826.

สยนทสนสไถ >ส + นโภาคตะ	เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)
สยนทสนสไถ ส>ร + นโภาคตะ	เปลี่ยน ส เป็นวิสรรคะ (-ะ)	สสชุไซ รุะ (8-2-66)
สยนทสนสไถ ร + นโภาคตะ	อุ ของ ร ชื่อว่า อิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
สยนทสนสไถ ร>ร + นโภาคตะ	ลบ อุ ที่ชื่อว่า อิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สยนทสนสไถ ร นโภาคตะ		

สำเร็จรูปเป็น **สยนทสนสไถรนโภาคตะ**

ตท (นั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตท (218) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ต้องลบ อม วิภक्ति ด้วยสูตร สวโมรณปุสกาต (7-1-23)

261. **อาศรมมทีปรานต์** (ซึ่งขอบแห่งเขตแดนของอาศรม) ศัพท์เดิมมาจาก อาศรมมที (อาศรม-มที) - ปรานต์ (ปร + อม + ตน)⁴¹² + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ตท + อาศรมมทีปรานต์ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตทาศรมมที-ปรานต์** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตท + อาศรมมทีปรานต์

สำเร็จรูปเป็น **ตทาศรมมทีปรานต์**

262. **ปริจักษิ** ศัพท์เดิมมาจาก ปริ + กษิป ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺห ฝ่าย ปรสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ปริ + กษิป	กษิป ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ปริ + กษิป + ลิกฺห	ลง ลิกฺห ในอดีตกาล	ปโรกษะ ลิกฺห (3-2-115)
ปริ + กษิป + ลิกฺห	ลิกฺห เป็นฝ่ายปรสไมบถ	ละ ปรสไมบถม (1-4-99)
ปริ + กษิป + ลิกฺห	ลง ปรสไมบถ ในกัตตฺวาจาก	เศษาท กรตฺริ ปรสไมบถม (1-3-78)
ปริ + กษิป + ลิกฺห > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺห	ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา ตำณถาสถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
ปริ + กษิป + ติป > ฌล	เปลี่ยน ติป เป็น ฌล	ปรสไมบถานำ ฌลตฺสฺส- ถลถฺสณลวมาะ (4-3-82)
ปริ + กษิป + ฌล	ฌล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตฺริณิ ตฺริณิ ปรถม- มธฺยไมตฺตมาะ (1-4-101)
ปริ + กษิป + ฌล	ฌล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน-

⁴¹² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 53.

ปริ + กุชิป + ณล	ณ ชื่อว่าอิต	พหุจนวนานแยกคะ (1-4-102)
ปริ + กุชิป + ณล	ล ชื่อว่าอิต	จัญ (1-3-7)
ปริ + กุชิป + อ	ลบ ณ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ลศกวดทริเต (1-3-8)
ปริ + กุชิ กุชิป + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่นหลัง	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปริ + กุชิ กุชิป + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาสะ	ลิกฺ ฐาโตรนภยาสสย(6-1-8)
ปริ + กุอิ กุชิป + อ	ลบ ษ ของอภัยสาสะ	ปุรวโภยาสสะ (6-1-4)
ปริ + กุ>จอิ กุชิป + อ	เปลี่ยน กุ เป็น จ	หลาทิเ สะษะ (7-4-60)
ปริ + จ อิ เกษป + อ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อิ เป็น เอ	กุโหศจจะ (7-4-62)
		สารวธาตุการธาตุกโยะ (7-3-84)

ปริ จ อิ เกษป อ

สำเร็จรูปเป็น **ปริจิกษป** (หลังรดแล้ว)

263. วารินา (ด้วยน้ำ) ศัพท์เดิมมาจาก วาริ (วฤ + ณิจ + อิล)⁴¹³ + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุนินา (221) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่มีการเปลี่ยน น เป็น ณ เพราะ ร ด้วยสูตรอฏกุปวางนุมวยวาเยปี

อษฎฺฐาปทมิวาลิขย นิमितตะ สรภิกถตุ |

ตานุวาจ มุนิเ สติตวา ภูมิปาลสุตานิท || 32 ||

พระมุนีหลังจากขีดเส้นเขตแดนซึ่งทำให้สวยงามด้วยเครื่องหมายต่าง ๆ เหมือนกับกระดานสะกา แล้วจึงได้หยุดยืนกล่าวคำนี้กับราชบุตรเหล่านั้นว่า⁴¹⁴

264. อษฎฺฐาปท (กระดานสะกา) ศัพท์เดิมมาจาก อษฎฺฐาปท (อษฎฺฐา [อศ + กน]⁴¹⁵ - ปท [ปท + อจ]⁴¹⁶) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้วให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

265. อาลิกฺษย ศัพท์เดิมมาจาก อา + ลิกฺษ ธาตุ + กตุวา ปัจจัย + สุ วิภक्ति มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อา + ลิกฺษ	ลิกฺษ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
อา + ลิกฺษ + กตุ	ปัจจัย ชื่อว่ากตุ	กตุทติง (3-1-93)

⁴¹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 348.

⁴¹⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 7.

⁴¹⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 148.

⁴¹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 39.

อา + ลิข + กฤต	ลง กฤตปัจจัย หลังธาตุ	ธาโตชะ (3-1-91)
อา + ลิข + กฤต	ลง กฤตปัจจัยในกัตตฺวาก	กรตฺริ กฤต (3-4-67)
อา + ลิข + กตฺวา	กตฺวา ปัจจัย ชื่อว่ากฤต	กฤตฺยาะ (3-1-95)
อา + ลิข + กตฺวา	ลง กตฺวา ปัจจัย	อลฺลโวะะ ประดิษเฐโยชะ ปราจํ กตฺวา (3-4-18)
อา + ลิข + กตฺวา > ลฺยป	เปลี่ยน กตฺวา (ตฺวา) เป็น ลฺยป (ย)	สมาเส'นณฺปุรเว กตฺเว ลฺยป (7-1-37)
อา + ลิข + ลฺยป	ล ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทริเต (1-3-8)
อา + ลิข + ลฺยป	ป ชื่อว่าอิต	หลนฺตยม (1-3-3)
อา + ลิข + ย	ลป ล และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อาลิขย	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	กฤตฺตทริตฺตสมาสาศจ (1-2-46)
อาลิขย	เป็นอัพยยศัพท์	กฤนฺเมชนฺตะ (1-1-39)
อาลิขย	มี กตฺวา ปัจจัยอยู่เป็นอัพยยศัพท์	กตฺวาโตสนฺกสนฺชะ (1-1-40)
อาลิขย + สฺ	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
อาลิขย + สฺ	สฺ ชื่อว่า ปรตฺมาปรตฺยยะ	สฺเวาชฺสเมฆฺนฺชฺญานฺชฺญานฺชฺญาน ภิสฺนฺชฺญานฺชฺญานฺชฺญาน งฺไสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
อาลิขย + สฺ	สฺ ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สฺปะ (1-4-103)
อาลิขย + สฺ	ลง สฺ ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทฺวเยกโยรฺทฺวิจฺจในกฺวจน (1-4-22)
อาลิขย + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภักติ	วิภกฺติศจ (1-4-104)
อาลิขย	ลป สฺ วิภักติ เมื่ออยู่หลังอัพยยศัพท์	อฺวยาทาปฺสุปะ (2-4-82)
	สำเร็จรูปเป็น อาลิขย (ครึ่งขีดแล้ว)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า อชฺญาปทม + อิว + อาลิขย มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **อชฺญาปทมิ-
วาลิขย** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

อชฺญาปทม + อิว + อาลิขย

อชฺญาปทม + อิว

สำเร็จรูปเป็น **อชฺญาปทมิว**

อชฺญาปทมิว + อาลิขย

อชฺญาปทมิว อ + อา > อา ลิขย เปลี่ยน อ กับ อา เป็น อา

อกะ สฺวรณฺ ทิรฺชชะ
(6-1-101)

อชฺญาปทมิว อา ลิขย

สำเร็จรูปเป็น **อชฺญาปทมิวาลิขย**

266. **นิมิตไตะ** (ด้วยเครื่องหมายทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก นิมิตต (นิ + มิท + กต)⁴¹⁷ + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

267. **สุรภิกฤต** (อันทำให้สวยงามแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก สุรภิกฤต (สุรภี [สุ + รภ + อิน + ังษ]⁴¹⁸ - กฤต) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตาน (เหล่านั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตาน (233) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อุวาจ (กล่าวแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก วจ ธาตุ + ติป วิภक्ति มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อุวาจ (234) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ตาน + อุวาจ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตานูวาจ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตาน + อุวาจ

สำเร็จรูปเป็น **ตานูวาจ**

มุณี (พระมุณี) ศัพท์เดิมมาจาก มุณี + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุณี (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

268. **สฤตวา** ศัพท์เดิมมาจาก สฤ ธาตุ + อิฏ (อิ) อากม + กตวา ปัจจัย + ส วิภक्ति มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สฤ	สฤ ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
สฤ + กฤต	ปัจจัย ชื่อว่ากฤต	กฤตติง (3-1-93)
สฤ + กฤต	ลง กฤตปัจจัย หลังธาต	ธาโตะ (3-1-91)
สฤ + กฤต	ลง กฤตปัจจัยในกัตตฺวาจก	กรฺตฺริ กฤต (3-4-67)
สฤ + กตฺวา	กตฺวา ปัจจัย ชื่อว่ากฤต	กฤตฺยาะ (3-1-95)
สฤ + กตฺวา	ลง กตฺวา ปัจจัย	อลฺชลโวะ ประดิษเฐโยะ ปฺราจํ กตฺวา (3-4-18)
สฤ + อิฏ + กตฺวา	ลง อิฏ (อิ) อากม	อารฺชธาตฺกฺสเยทฺ วลาเทะ (7-2-35)
สฤ + อิฏ + กตฺวา	อิ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
สฤ + อิฏ + กตฺวา	อิ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทฺธิเต (1-3-8)
สฤ + อิ + ทฺวา	ลป อิ และ อิ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)

⁴¹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 884.

⁴¹⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 381.

สฤ + อี + ตวา	ลอบ อา ของ สฤา ธาตุ	อาโต โลป อธิ จ (6-4-64)
สฤตวา	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	กฤตตพริตสมาสาจุจ (1-2-46)
สฤตวา	เป็นอัพยยศัพท์	กฤนเมชนตะ (1-1-39)
สฤตวา	มี กฤตวา ปัจจัยอยู่เป็นอัพยยศัพท์	กฤตวาโตสนุกฺสนะ (1-1-40)
สฤตวา + สฺ	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
สฤตวา + สฺ	สฺ ชื่อว่า ปรธมาปรัตยยะ	สฺเวชสเมมาภูษณฺญายาม ภิสฺเงภฺยํ ภยสฺงสิภฺยยามภยส งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
สฤตวา + สฺ	สฺ ปรัตยยะ เป็นเอกวจนะ	สฺปะ (1-4-103)
สฤตวา + สฺ	ลง สฺ ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทฺวเยกโยรทฺวิวจโนกฺวเน (1-4-22)
สฤตวา + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภักติ	วิภกฺติศฺจ (1-4-104)
สฤตวา	ลอบ สฺ วิภักติ เมื่ออยู่หลังอัพยยศัพท์	อฺวยาทาปฺสฺปะ (2-4-82)
	สำเร็จรูปเป็น สฤตวา (ยีนแล้ว)	
269. ภูมิปาลสูตาน (กะราชบุตรทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ภูมิปาลสูต (ภูมิ [ภู + มิ] ⁴¹⁹ - ปาล [ปาลี (ปล + อิน) + อจ] ⁴²⁰ - สูต [สฺ + กฤ] ⁴²¹) + ศสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น		
270. อิทํ ศัพท์เดิมมาจาก อิทม + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
อิทม	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรฺลวทฺธาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
อิทม + อม	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
อิทม + อม	อม ชื่อว่าทวิตยาปรัตยยะ	สฺเวชสเมมาภูษณฺญายาม ภิสฺเงภฺยํ ภยสฺงสิภฺยยามภยส งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
อิทม + อม	อม ปรัตยยะ เป็นเอกวจนะ	สฺปะ (1-4-103)
อิทม + อม	ลง อม ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทฺวเยกโยรทฺวิวจโนกฺวเน (1-4-22)
อิทม + อม	อม ชื่อว่าวิภักติ	วิภกฺติศฺจ (1-4-104)
อิทม + อม	อิทม ศัพท์เป็นสรรพนาม	สฺรวาทินิ สฺรวณามานิ (1-1-27)

⁴¹⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 534.

⁴²⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 131.

⁴²¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 366.

อิทม	ลบ อม วิภักติ	สวโมรณปุสกาต (7-1-23)
อิท ม>-	เปลี่ยน ม เป็น อนุสวาระ (-)	โม'นุสวาระ (8-3-23)
อิท -		
	สำเร็จรูปเป็น อิท (ซึ่งคำนี้)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ภูมิภาคสุตทาน + อิท มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ภูมิภาคสุตทานิ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ภูมิภาคสุตทาน + อิท
สำเร็จรูปเป็น **ภูมิภาคสุตทานิ**

อสมินธารารปริกษิปเต เนมิจิหิตลกษณ |

นิรมิมิธวั ปุริ ญย มยิ ยาเต ตริวิษฎุปี || 33 ||

“เมื่ออาตมาจากไปสู่สวรรค์แล้ว พวกเธอทั้งหลายจงพากันสร้างเมืองขึ้น
ในเขตแดนแห่งนี้ ซึ่งอาตมาได้หลังน้ำเป็นแนวไว้แล้วและมีเครื่องหมาย
ถูกกำหนดไว้แล้วโดยวงล้อรถของพวกเธอ”⁴²²

271. **อสมิน** ศัพท์เดิมมาจาก อิทม + จิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อิทม	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทาศุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
อิทม + จิ	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
อิทม + จิ	จิ ชื่อว่าปัญญาปริตยยะ	สเวชสเมมาภูษญญายาม ภิสงเยย้า ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
อิทม + จิ	จิ ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
อิทม + จิ	ลง จิ ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยยกโยรทวิวจในกวงเน (1-4-22)
อิทม + จิ	จิ ชื่อว่าวิภักติ	วิภกิติจจ (1-4-104)
อิทม + จิ	อิทม ศัพท์เป็นสรรพนาม	สรวาทินิ สรวนามานิ (1-1-27)
อิท ม>อ + จิ	เปลี่ยน ม ท้าย อิทม เป็น อ	ตยาทาทีนামะ (7-2-102)
อิท อ+อ>อ + จิ	เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณ (6-1-97)
อ + จิ	ลบ อิท ทั้ง	หลิ โลปะ (7-2-113)
อ + จิ>สมิน	เปลี่ยน งสิ เป็น สมิน	งสิงโยะ สมารตสมินา (7-1-15)

⁴²² สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 7.

อ สมิน

สำเร็จรูปเป็น **อสมิน** (นี้)

272. **ธาราปริกษิปเต** (อันเราหั่งน้ำไว้แล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ธาราปริกษิปต (ธารา - ปริกษิปต [ปริ + กษิป + กต]⁴²³) + จิ มีกระบวน การสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าว มาแล้วข้างต้น

273. **เนมิจิहितลกษณ** (อันมีเครื่องหมายถูกกำหนดไว้แล้วด้วยวงล้อ) ศัพท์เดิมมาจาก เนมิจิहितลกษณ (เนมิ [นี + มิ]⁴²⁴ - จิहित [จิหฺน + กต]⁴²⁵ - ลกษณ [ลกษ + ลยฺณ]⁴²⁶) + จิ มี กระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

274. **นิรมิมิธว์** ศัพท์เดิมมาจาก นิร + มา ธาตุ + ฐวม วิภक्ति หมวด โลกฺ ฝ้ายอาตมเน บท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

นิร + มา	มา ชื่อว่าธาตุ	ภวาทโย ธาตวະ (1-3-1)
นิร + มา + โลกฺ	ลก โลกฺ ในการบังคับ	โลกฺ จ (3-3-167)
นิร + มา + โลกฺ	โลกฺ เป็นฝ้ายอาตมเนบท	ตงานาวาตมเนปทม (1-4-100)
นิร + มา + โลกฺ > ฐวม	ใช้ ฐวม แทน โลกฺ	ติปตสณิสิปถสณิมิพวสมสตา ตำถสาถาฐวมิพวหิมหิง (3-4-78)
นิร + มา + ฐวม	ฐวม เป็น มัธยมบุรุษ	ติงสตรึณิ ตริณิ ปฺรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
นิร + มา + ฐวม	ฐวม เป็น พหุวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนानเยกศะ (1-4-102)
นิร + มี + ฐวม	เปลี่ยน อา ของ มา ธาตุ เป็น อี	ฐมาสถาคาปาชหาติส่า หลิ (6-4-66)
นิร + มีมี + ฐวม	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ โลกฺ อยู่หลัง	ลิฏฺฐิ ธาโตรณภยาสสย(6-1-8)
นิร + มีมี + ฐวม	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยาสะ	ปุรุไวภยาสะ (6-1-4)
นิร + ม อี > อี มี + ฐวม	รัสสะ อี ของอภัยาสะ เป็น อี	หฺรสวະ (7-4-59)
นิร ม อี มี ฐวม		

สำเร็จรูปเป็น **นิรมิมิฐวม** (จงสร้าง)

⁴²³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 57.

⁴²⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 924.

⁴²⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 454.

⁴²⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 194.

275. ปุริ (ซึ่งเมือง) ศัพท์เดิมมาจาก ปุร (ปุฤ / ปุร + ก)⁴²⁷ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

276. ยูย ศัพท์เดิมมาจาก ยูษมท (ยูษ + มทิก)⁴²⁸ + ชส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ยูษมท ยูษมท ยูษมท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุททธาตุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ยูษมท	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกเตา (1-2-64)
ยูษมท + ชส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ยูษมท + ชส	ชส ชื่อว่าปรธมาปรตยยะ	สเวชสเมฆาณชฎาภยาม ภิสเงภยา ภยสงสิภยามภยส งไสสามงโยสสุป (4-1-2)
ยูษมท + ชส	ชส ปรตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
ยูษมท + ชส	ลง ชส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุช พหุจนม (1-4-21)
ยูษมท + ชส	ชส ชื่อว่าวิภกติ	วิภกติศจ (1-4-104)
ยูษมท + ชส	ยูษมท ศัพท์เป็นสรพนาม	สรวาทีนิ สรวนามานิ (1-1-27)
ยูษมท + ชส > อม	เปลี่ยน ชส เป็น อม	ง ปรธมโยรม (7-1-28)
ยูษม > ยูย ท + อม	เปลี่ยน ยูษม ของ ยูษมท เป็น ยูย	ยูยวเยา ชลี (7-2-93)
ยูย อ + > อ ท + อม	ทำเป็นขั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณ (6-1-97)
ยูย อ ท + อม		
ยูย + อม	ลบ อท ที่	เศษ โลปะ (7-2-90)
ยูย อม	สำเร็จรูปเป็น ยูยุม (ท่านทั้งหลาย)	

277. มยิ ศัพท์เดิมมาจาก อสมท (อส + มทิก) ⁴²⁹ + จิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
อสมท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุททธาตุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
อสมท + จิ	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
อสมท + จิ	จิ ชื่อว่าปัญญาปรตยยะ	สเวชสเมฆาณชฎาภยาม ภิสเงภยา ภยสงสิภยามภยส งไสสามงโยสสุป (4-1-2)

⁴²⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 172.

⁴²⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 48.

⁴²⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 156.

อสมท + จิ	จิ ปรัตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
อสมท + จิ	ลง จิ ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยะกโยรทวิวงในกวางเน (1-4-22)
อสมท + จิ	จิ ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
อสมท + จิ	อสมท ศัพท์เป็นสรรพนาม	สรวาทีนิ สรวนามานิ (1-1-27)
อสม>ม อท + จิ	เปลี่ยน อสม ของ อสมท เป็น ม	ตวมาเวกวางเน (7-2-97)
ม อ+อ>อท + จิ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณ (6-1-97)
ม อ ท + จิ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิต (1-3-8)
ม อ ท + จิ>อิ	ลบ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ม อ ท>ย + อิ	เปลี่ยน ท เป็น ย	โย'จิ (7-2-89)
ม อ ย อิ		

สำเร็จรูปเป็น มยิ (เมื่อเรา)

278. ยาทะ (ไปแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ยาท (ยา + กต)⁴³⁰ + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

279. ตริวิษณุปี (สู่สวรรค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตริวิษณุ (ตริ + วิศ + กปน)⁴³¹ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตตะ กทาจิตเต วีราสตสมินปรตติเต มุเนนา |

พกรมฺรยวโนททามา คชา อิว นิงฺกุตตะ || 34 ||

ณ เวลานั้นต่อจากนั้นมา เมื่อพระมุนิตนนั้นล่วงลับไปแล้ว ราชบุตรผู้กล้าหาญเหล่านั้นต่างเป็นคนคึกคะนอง เพราะความเป็นหนุ่ม ได้พากันท่องเที่ยวไปทั่วเหมือนกับโขลงช้างสารที่เป็นอิสระจากตะขอของนายควาญช้าง⁴³²

ตตะ (ต่อจากนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ปญจมีวิภักติ (ใช้ ตสิล แทนปญจมีวิภักติ) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตตะ (248) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

280. กทาจิต (ณ เวลานั้น) ศัพท์เดิมมาจาก กทาจิต (กทา + จิต)⁴³³ + จิ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁴³⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 32.

⁴³¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 451.

⁴³² สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 7.

⁴³³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 18.

เต (ราชบุตรเหล่านั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ชศ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เต (172) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ตตส + กทาจิต + เต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น ตตะ กทาจิตเต โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตตส + กทาจิต + เต

ตต ส>ร + กทาจิต + เต	เปลี่ยน ส เป็นวิสรคะ (-ะ)	สสชฺโซ ระบุ (8-2-66)
ตต ร + กทาจิต + เต	อุ ของ ส ชื่อว่า อิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ตต ร>ร + กทาจิต + เต	ลบ อุ ที่ชื่อว่า อิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ตต ร + กทาจิต + เต	ร ชื่อว่า อวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ตต ร>ะ + กทาจิต + เต	เปลี่ยน ร เป็น วิสรคะ (ะ)	ขรวसानโย'วิสรชนียะ (8-3-15)

ตต ะ กทาจิตเต

สำเร็จรูปเป็น ตตะ กทาจิตเต

281. วีราส (ผู้กล้าหาญ) ศัพท์เดิมมาจาก วีร (วิ + อีร + ก)⁴³⁴ + ชศ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทริณา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

282. ตสมิน ศัพท์เดิมมาจาก ตท + จิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุทททาทูรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ตท + จิ	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ตท + จิ	จิ ชื่อว่าปัญญาจิมปรตยยะ	สเวชสเมมาญญชญาญยาม ภิสเงญย่า ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ตท + จิ	จิ ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ตท + จิ	ลง จิ ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทวยยกโยรทวิวจไนกวจเน (1-4-22)
ตท + จิ	จิ ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ตท + จิ	ตท ศัพท์เป็นสรรพนาม	สรวาทินี สรวนามานี (1-1-27)
ต ท>อ + จิ	เปลี่ยน ท ท้าย ตท เป็น อ	ตยาทาทินามะ (7-2-102)
ต อ+อ>อ + จิ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณ (6-1-97)
ต อ + จิ>สมิน	เปลี่ยน จิ เป็น สมิน	งสิงโยะ สมาตสมินา

⁴³⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 472.

(7-1-15)

ต อ สมิน

สำเร็จรูปเป็น **ตสมิน** (นั่น)

ในโคลก เมื่อนำบทว่า วีระ + ตสมิน มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **วีระตสมิน** โดยมีวิธีการ
สนธิ ดังนี้

วีระ + ตสมิน

วีระ -ะ>ส + ตสมิน เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส

วิสรรคณียสย สะ (8-3-35)

วีระ ส ตสมิน

สำเร็จรูปเป็น **วีระตสมิน**

283. **ปรตคเต** (ล่องลับไปแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ปรตคต (ปรติ + คม + กต)⁴³⁵ + จิ มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

284. **มูเนา** ศัพท์เดิมมาจาก มุนิ + จิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

มุนิ

เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)

อรุณทธาตฺรปรตยยะ

ปราติปทิกม (1-2-45)

มุนิ + จิ

ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ

งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)

มุนิ + จิ

จิ ชื่อว่าปัญจมีปรตยยะ

สเวชสเมฆาณฺชญาภยาม

ภิสงเภยํ ภยสงสิภยามภยส

งโสสามงโยสสุป (4-1-2)

มุนิ + จิ

จิ ปรตยยะ เป็นเอกวณะ

สุปะ (1-4-103)

มุนิ + จิ

ลง จิ ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดียว

ทวยกโยรทวิวงในกวงเน

(1-4-22)

มุนิ + จิ

จิ ชื่อว่าวิภักติ

วิภักติศจ (1-4-104)

มุนิ + จิ

อิ ทำย มุนิ ชื่อว่า ฆิ

เศโฆ ฆยสชิ (1-4-7)

มุน อิ>อ + จิ>เอา

เปลี่ยน อิ ที่ชื่อ ฆิ เป็น อ และ จิ เป็น เอา

อจจ เฆะ (7-3-119)

มุน อ + เอา>เอา

ทำเป็นขั้นนฤทธีคือ อ กับ เอา เป็น เอา

นฤทธีเรจิ (6-1-88)

มุน เอา

สำเร็จรูปเป็น **มูเนา** (เมื่อพระมุนี)

285. **พกรมุร** ศัพท์เดิมมาจาก ฎรม ธาตุ + ฌิ วิภักติ หมวด ลิกฺฆ ฝ่ายปรัสไมบถ มีวิธีทำ
รูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ฎรม

ฎรม ชื่อว่าธาตุ

ฎวาทโย ธาตวะ (1-3-1)

ฎรม + ลิกฺฆ

ลง ลิกฺฆ ในอดีตกาล

ปโรกษะ ลิกฺฆ (3-2-115)

⁴³⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 253..

ภรม + ลิกฺ	ลิกฺ เป็นฝ่ายปรัสไมบถ	ละ ปรัสไมปทม (1-4-99)
ภรม + ลิกฺ	ลง ปรัสไมบถ ในกัตตุวจาก	เศษชตฺ ทรฺทริ ปรัสไมปทม (1-3-78)
ภรม + ลิกฺ>ณิ	ใช้ ณิ แทน ลิกฺ	ติปตฺสณิสิปถสณมิพวสมสตา ตำมถาสถำถวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
ภรม + ณิ	ณิ เป็น ประณมบุรุษ	ติงสฺตรีนฺ ตรีณิ ปฺรณม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
ภรม + ณิ	ณิ เป็น พหฺวจนะ	ตานุยกวจนทฺวิวจน- พหฺวจนานุยกศะ (1-4-102)
ภรม + ณิ>อุส	เปลี่ยน ณิ เป็น อุส	ปรัสไมปทานำ ณลตฺสฺส- ถลถฺสณถวมาะ (4-3-82)
ภรภรม + อุส	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺฺ ฐำโตรนภยาสสย(6-1-8)
ภรภรม + อุส	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภยาสะ	ปุโรไวภยาสะ (6-1-4)
ภอ ภรม + อุส	ลบ รฺ ของอภยาสะ	หลาทิะ เศษะ (7-4-60)
ภ>พ อ ภรม + อุส	เปลี่ยน ภฺ ของอภยาสะ เป็น พ	อภยาสะ จรฺ จ (8-4-54)
พ อ ภรม + อุส>ร	เปลี่ยน สฺ เป็น ร	สมชฺไซะ รุะ (8-2-66)
พ อ ภรม + อุ ร	อุ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชฺนุนาสิก อิต(1-3-2)
พ อ ภรม + อุ ร>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
พ อ ภรม + อุ ร	รฺ ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
พ อ ภรม + อุ ร>ะ	เปลี่ยน รฺ เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ชฺรวสานโยรฺวิสฺรชฺนียะ (8-3-15)
พ อ ภรม อุ ะ	สำเร็จรูปเป็น พภฺรมะ (ท่องเทียวไปแล้ว)	

286. **เขวโนทฺทามา** (ผู้คึกคคะนองด้วยความเป็นหนุ่ม) ศัพท์เดิมมาจาก เขวโนทฺทาม (เขวณ [ยฺวณ + อณ]⁴³⁶ - อุทฺทาม [อุตฺ + ทม + อจ]⁴³⁷) + ชสฺ มีกระบวน การสร้างคำเหมือน ทริณฺ (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

287. **คช** (ข้างทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก คช (คช + อจ)⁴³⁸ + ชสฺ มีกระบวน การสร้าง คำเหมือน ทริณฺ (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁴³⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 68.

⁴³⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 240.

⁴³⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 290.

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า พกรมฺ + เยวโนททามะ + คชาะ + อิว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **พกรมฺเยวโนททามา คชา อิว** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

พกรมฺ + เยวโนททามะ + คชาะ + อิว

พกรมฺ >สุ + เยวโนททามะ เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส

เมื่อมี ย (ขร) อยู่หลัง วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

พกรมฺ สุ>รฺ + เยวโนททามะ เปลี่ยน ส เป็น รุ

สมชฺโซ รุสะ (8-2-66)

พกรมฺ รุ + เยวโนททามะ อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต

อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)

พกรมฺ รุ>รฺ + เยวโนททามะ ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต

ตสย โลปะ (1-3-9)

พกรมฺ รุ เยวโนททามะ

สำเร็จรูปเป็น **พกรมฺเยวโนททามะ**

พกรมฺเยวโนททามะ + คชาะ + อิว

-โนททามะ + คชาะ + อิว ลบวิสรรคะ (-ะ)

เอตตโทสะ สุโลโปโกร

นณสมาสเ หลิ (6-1-132)

-โนททามา คชา อิว

สำเร็จรูปเป็น **พกรมฺเยวโนททามา คชา อิว**

288. **นिरङ्कुटा** (ผู้ปราศจากตะขอ) ศัพท์เดิมมาจาก นिरङ्कुต (นिर + อังก + อุตจ)⁴³⁹ + ชสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทริณา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

พทฺธโคธางคฺลิตฺราณา หสฺตวิชฺจิตการมุกา |

ศรารมฺตมฺหาตฺตนา วฺยายตฺวาพทฺธวาสสะ || 35 ||

ราชบุตรเหล่านั้นทรงสวมเครื่องป้องกันพระองคฺลิตฺ ที่ทำขึ้นจากหนัง มีพระหัตถ์จับธนูไว้แน่น มีแสงศรขนาดใหญ่บรรจุเต็มด้วยลูกศร และทรงสวมใส่เครื่องทรงอย่างแน่นหนา⁴⁴⁰

289. **พทฺธโคธางคฺลิตฺราณา** (มีเครื่องป้องกันนิ้วที่ทำจากหนังอันสวมไว้แล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก พทฺธโคธางคฺลิตฺราณ (พทฺธ [พนฺธ + กฺต]⁴⁴¹ - โคธ [คฺธ + ฆณ]⁴⁴² - องคฺลิตฺ [องค + อฺลิจ +

⁴³⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 13.

⁴⁴⁰ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 7.

⁴⁴¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 391.

⁴⁴² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 356.

จีป]⁴⁴³ - ตราณ [ไตร + ลฺยฺญ]⁴⁴⁴) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หรือ (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

290. **หสตวิษิตการมุกะ** (มีธนูอันจับไว้แน่นแล้วด้วยมือ) ศัพท์เดิมมาจาก หสตวิษิต-การมุก (หสต [หส + ตน]⁴⁴⁵ - วิษิต - การมุก [กรมน + อุกญ]⁴⁴⁶) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หรือ (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า พุทโธธางคฺลิตฺราณะ + หสตวิษิตการมุกะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **พุทโธธางคฺลิตฺราณะ หสตวิษิตการมุกะ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

พุทโธธางคฺลิตฺราณะ + หสตวิษิตการมุกะ

พุทโธธางคฺลิตฺราณะ + หสตวิษิตา ◊ ลวิสรคะ (-ะ)

เอตโตหะ สฺโลโปโก

นณสมาสเ หลิ (6-1-132)

พุทโธธางคฺลิตฺราณะ หสตวิษิตา

สำเร็จรูปเป็น **พุทโธธางคฺลิตฺราณะ หสตวิษิตการมุกะ**

291. **ศราธมาตมหาตฺถุณ** (มีแล่งศรอันใหญ่ที่เต็มแล้วด้วยลูกศร) ศัพท์เดิมมาจาก ศราธมาต-มหาตฺถุณ (ศร [ศฤ + อป]⁴⁴⁷ - อาธมาต [อาง + ธมา + กต]⁴⁴⁸ - มหาตฺถุณ [มหา + ตฺถุณ + ฆญ]⁴⁴⁹) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หรือ (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

292. **วฺยายตาพทฺทวาสส** (มีเสื่อ (เครื่องทรง) อันสวมแล้วอย่างแน่น) ศัพท์เดิมมาจาก วฺยายตาพทฺทวาสส (วฺยายต [วิ + อา + ยม + กต]⁴⁵⁰ - อาพทฺท [อาง + พนธ + กต]⁴⁵¹ - วาสส) + ชส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

วฺยายตาพทฺทวาสส วฺยายตาพทฺทวาสส

วฺยายตาพทฺทวาสส เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)

อรทวทาทฺตรปรตยยะ

ปราติปทิกม (1-2-45)

วฺยายตาพทฺทวาสส ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)

สรูปาณาเมกเศษ

เอกวิภกฺเตตา (1-2-64)

⁴⁴³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 16.

⁴⁴⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 654.

⁴⁴⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 526.

⁴⁴⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 108.

⁴⁴⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 27.

⁴⁴⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 175.

⁴⁴⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 641.

⁴⁵⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 551.

⁴⁵¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 180.

-วาสส + ชส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
-วาสส + ชส	ชส ชื่อว่าปรธมาปรตยยะ	สเวชสเมฆาณษฎาภยาม ภิสงเภย้า ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
-วาสส + ชส	ชส ปรตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
-วาสส + ชส	ลง ชส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุช พหุจนม (1-4-21)
-วาสส + ชส	ชส ชื่อว่าวิกติ	วิกติศจ (1-4-104)
-วาสส + ชส	ช ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
-วาสส + อส	ลบ ช ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
-วาสส + อ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุโซ รุะ (8-2-66)
-วาสส + อ ร	อ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
-วาสส + อ ร>ร	ลบ อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
-วาสส + อ ร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
-วาสส + อ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรคะ (ะ)	ชรวสานโยรวิสรชนียะ (8-3-15)
-วาสส อ -ะ	สำเร็จรูปเป็น วยายตาพทรวาสสะ	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ศราธมาตมหาตุณาะ + วยายตาพทรวาสสะ มาสนธิกัน จะได้รูป
เป็น **ศราธมาตมหาตุณา วยายตาพทรวาสสะ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ศราธมาตมหาตุณาะ + วยายตาพทรวาสสะ

ศราธมาตมหาตุณา + วยายตาพทฐา ลบวิสรคะ (-ะ)

เอตตุโทะ สุลโโป'โกร

นณสมาสเ หลิ (6-1-132)

ศราธมาตมหาตุณา วยายตาพทฐา

สำเร็จรูปเป็น **ศราธมาตมหาตุณา วยายตาพทรวาสสะ**

ชิชวาสมานา นาเคษุ เกาศลั ศวาปเทษุ จ |

อนุจกรูรวนสตุสย เทาษยนเตรเทวกรรมณะ || 36 ||

ราชบุตรเหล่านั้น เมื่อจะทรงทดลองความสามารถ กับโขลงช้างและฝูงสัตว์ป่า
ทั้งหลาย ได้ทรงกระทำตามอย่างพระโอรสของพระราชาทูษยันต์ผู้มีการกระทำ
เหมือนกับเทวดาเมื่อครั้งที่ยังประทับอยู่ในป่า⁴⁵²

293. **ชิชวาสมานา** (เมื่อจะทดลอง) ศัพท์เดิมมาจาก ชิชวาสมาน (ชฺวา + สน + อ +
มาน)⁴⁵³ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หริณา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁴⁵² สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโฆษ, 7.

⁴⁵³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 534.

294. **นาเคษุ** (ในข้างทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก นาค (นค + อณ)⁴⁵⁴ + สุป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษฺฐุ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

295. **เกาศล** (ซึ่งความชำนาญ, ซึ่งการต้อนรับ) ศัพท์เดิมมาจาก เกาศล (โกศล + อณ)⁴⁵⁵ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปติ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

296. **ศวาปเทษุ** (ในสัตว์ร้ายทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ศวาปท + สุป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษฺฐุ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภาคแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

297. **อนุจกรุ** ศัพท์เดิมมาจาก อนุ + กฤ ชาติ + ฌิ หมวด ลิกฺห ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อนุ + กฤ	กฤ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
อนุ + กฤ + ลิกฺห	ลง ลิกฺห ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺห (3-2-115)
อนุ + กฤ + ลิกฺห	ลิกฺห เป็นฝ่ายปรัสไมบท	ละ ปรัสไมปทม (1-4-99)
อนุ + กฤ + ลิกฺห	ลง ปรัสไมบท ในกัตตวาจก	เศษาท กรตริ ปรัสไมปทม (1-3-78)
อนุ + กฤ + ลิกฺห > ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลิกฺห	ติปตสฌิสิปถสถมิพวสมสตา ตำมถาสถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
อนุ + กฤ + ฌิ	ฌิ เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตริฌิ ตริฌิ ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
อนุ + กฤ + ฌิ	ฌิ เป็น พหูวนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหูวนานเยกศะ (1-4-102)
อนุ + กฤ + ฌิ > อฺส	เปลี่ยน ฌิ เป็น อฺส	ปรัสไมปทานำ ฌลตฺสฺส- ถลถสถถวมาะ (4-3-82)
อนุ + กฤกฤ + อฺส	ซ้อนชาติเป็นสอง เมื่อ ลิกฺห อยู่หลัง	ลิกฺหิ ชาติโรนภยาสสย(6-1-8)
อนุ + กฤกฤ + อฺส	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาสะ	ปุโรไวภยาสะ (6-1-4)
อนุ + กฤ > อร กฤ + อฺส	เปลี่ยน กฤ ของอภัยสาสะ เป็น อร	สารวชาติการุชชาติกโยะ (7-3-84)
อนุ + กฤ อ กฤ + อฺส	ลบ ร ของอภัยสาสะ	หลาทิ เศษะ (7-4-600)
อนุ + กฤ > จ อ กฤ + อฺส	เปลี่ยน กฤ ของอภัยสาสะ เป็น จ	กุโหศจ (7/4/62)

⁴⁵⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 846.

⁴⁵⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 210.

อนฺ + จ อ ก ฤ > ฐ + อุส	เปลี่ยน ฤ เป็น ฐ เมื่อสระอยู่หลัง	อิโก ยณจิ
อนฺ จ อ ก ฐ + อุ ส > ฐ	เปลี่ยน ส เป็น ฐ	สมชฺโซ ฐะ (8-2-66)
อนฺ จ อ ก ฐ + อุ ฐ	อุ ของ ฐ ชื่อว่า อิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อนฺ จ อ ก ฐ + อุ ฐ > ฐ	ลบ อุ ที่ชื่อว่า อิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อนฺ จ อ ก ฐ + อุ ฐ	ฐ ชื่อว่า อวसान	วิราโม'วसानมฺ (1-4-110)
อนฺ จ อ ก ฐ + อุ ฐ > ะ	เปลี่ยน ฐ เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวसानโยรวิสฺรชนียะ (8-3-15)

อนฺ จ อ ก ฐ อุ ะ

สำเร็จรูปเป็น **อนฺจกฺฐะ** (กระทำตามแล้ว)

298. **วนสฺถสย** (อยู่ในป่า) ศัพท์เดิมมาจาก วนสฺถ (วน-สฺถ) + งสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า **อนฺจกฺฐะ + วนสฺถสย** มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **อนฺจกฺฐรวนสฺถสย** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

อนฺจกฺฐะ + วนสฺถสย

อนฺจกฺฐ ะ > ส + วนสฺถสย เปลี่ยน วิสฺรคะ (-ะ) เป็น ส วิสฺรชนียสย สะ (8-3-35)

อนฺจกฺฐ ส > ฐ + วนสฺถสย เปลี่ยน ส เป็น วิสฺรคะ (-ะ) สสชฺโซ ฐะ (8-2-66)

อนฺจกฺฐ ฐ + วนสฺถสย อุ ของ ฐ ชื่อว่า อิต อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)

อนฺจกฺฐ ฐ > ฐ + วนสฺถสย ลบ อุ ที่ชื่อว่า อิต ตสย โลปะ (1-3-9)

อนฺจกฺฐ ฐ วนสฺถสย

สำเร็จรูปเป็น **อนฺจกฺฐรวนสฺถสย**

299. **เทาชฺยนฺเต** ศัพท์เดิมมาจาก เทาชฺยนฺติ (ทฺชฺยนฺต + อินฺ) ⁴⁵⁶ + งสฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

เทาชฺยนฺติ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรฺถวทาทฺฐปรตฺยยะ ปราติปทิกมฺ (1-2-45)
เทาชฺยนฺติ + งสฺ	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาทฺ (4-1-1)
เทาชฺยนฺติ + งสฺ	งสฺ ชื่อว่า ชฺชฺฐีปรตฺยยะ	สฺเวาชสเมฆาณฺชฺฐาภฺยาม ภิสฺงภฺยํ ภฺยสฺงสฺธิภฺยามภฺยส งฺโสสามงฺโยสฺสุปฺ (4-1-2)
เทาชฺยนฺติ + งสฺ	งสฺ ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
เทาชฺยนฺติ + งสฺ	ลง งสฺ ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทฺวเยกโยรฺทฺวิจฺไนกฺวจน (1-4-22)

⁴⁵⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 755.

เทษยนตฺ + งส	งส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
เทษยนตฺ + งส	อิ ของ เทษยนตฺ ชื่อว่า ฌิ	เศโซ ฌยสชฺ (1-4-7)
เทษยนตฺ อิ>เอ + งส	เปลี่ยน อิ เป็น เอ	ฌรฺจติ (7-3-111)
เทษยนตฺ เอ + งส	ง ของ งส ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิตฺเต (1-3-8)
เทษยนตฺ เอ + อส	ลบ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เทษยนตฺ เอ + อ>เอ ส	เปลี่ยน เอ กับ อ เป็น เอ	งสิงโสศจ (6-1-110)
เทษยนตฺ + เอ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺโซ ฐะ (8-2-66)
เทษยนตฺ + เอ ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
เทษยนตฺ + เอ ร>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เทษยนตฺ + เอ ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानมฺ (1-4-110)
เทษยนตฺ + เอ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวसानโยรฺวิสรฺชนียะ (8-3-15)

เทษยนตฺ เอ -ะ

สำเร็จรูปเป็น **เทษยนตฺเต** (เมื่อพระโอรสของพระเจ้าทฤษยนต์)

300. **เทวกรรมณะ** ศัพท์เดิมมาจาก เทวกรรมน (เทว [ทิว + อจ]⁴⁵⁷ - กรรมน [ภฤ + มนิน]⁴⁵⁸) + งส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรดังนี้

เทวกรรมน	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรฺทวทธาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
เทวกรรมน + งส	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
เทวกรรมน + งส	งส ชื่อว่าชฺชฺฐิปฺรตฺยยะ	สฺเวชสเมฆนฺนชฺชฺฐิปฺรตฺยยาม ภิสฺนงฺยํ ภยสฺงสิภยยามภยส งฺโสสามงโยสสุป (4-1-2)
เทวกรรมน + งส	งส ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
เทวกรรมน + งส	ลง งส ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวเยกโยรฺทวิวจนอวจน (1-4-22)
เทวกรรมน + งส	งส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
เทวกรรมน + งส	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิตฺเต (1-3-8)
เทวกรรมน + อส	ลบ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เทวกรรมน + อ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺโซ ฐะ (8-2-66)
เทวกรรมน + อ ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
เทวกรรมน + อ ร>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เทวกรรมน + อ ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानมฺ (1-4-110)
เทวกรรมน + อ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวसानโยรฺวิสรฺชนียะ

⁴⁵⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 741.

⁴⁵⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 45.

เทวกรรม น>ณ อ -ะ เปลี่ยน น เป็น ณ เพราะ ร (8-3-15)
อฏฺกุปวางฺณมฺวยวาเย’ปี (8-4-2)

เทวกรรม ณ อ -ะ
สำเร็จรูปเป็น **เทวกรรมณะ** (ผู้มีการกระทำเหมือนเทวดา)

ในโคลก เมื่อนำบทว่า เทาษยนเตะ + เทวกรรมณะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **เทาษยนเตระ-เทวกรรมณะ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

เทาษยนเตะ + เทวกรรมณะ

เทาษยนเต ะ>ส + เทวกรรมณะ เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

เทาษยนเต ส>ร + เทวกรรมณะ เปลี่ยน ส เป็นวิสรคะ (-ะ) สสชฺโซ ระ (8-2-66)

เทาษยนเต ร + เทวกรรมณะ อ ของ ร ชื่อว่าอิต อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)

เทาษยนเต ร>ร + เทวกรรมณะ ลบ อ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

เทาษยนเต ร เทวกรรมณะ

สำเร็จรูปเป็น **เทาษยนเตระเทวกรรมณะ**

दानทฤษฏฺวา ปรกฤติ ยาดานวฤทธานวฺยาฆฺรคฺคฺนฺว |

ตาปสาสฺตทวณฺ์ หิตฺวา หิมวณฺ์ สฺเชวเร || 37 ||

พระดาบสทั้งหลาย ครั้นเห็นวราชบุตรเหล่านั้นเจริญเติบโตขึ้น และบรรลู่ถึง
อุปนิสัยตามธรรมชาติของตน เหมือนกับลูกพยัคฆ์ จึงพากันละทิ้งป่าแห่งนั้น
ไปอาศัยอยู่ที่ภูเขาหิมาลัย⁴⁵⁹

दान (ซึ่งวราชบุตรเหล่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **दान**
(233) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

301. **ทฤษฏฺวา** ศัพท์เดิมมาจาก ทฺรศฺ ธาตุ + กฤตฺวา ปัจจัย + ชสฺ วิภक्ति มีวิธีทำรูปโดย
ใช้สูตรต่อไปนี้

ทฺรศฺ	ทฺรศฺ ชื่อว่าธาตฺ	ภูวาทโย ธาตฺวะ (1-3-1)
ทฺรศฺ + กฤตฺ	ปัจจัย ชื่อว่ากฤตฺ	กฤตฺติง (3-1-93)
ทฺรศฺ + กฤตฺ	ลง กฤตฺปัจจัย หลังธาตฺ	ธาโตชะ (3-1-91)
ทฺรศฺ + กฤตฺ	ลง กฤตฺปัจจัยในกัตตฺวาจก	กรตฺริ กฤตฺ (3-4-67)
ทฺรศฺ + กฤตฺวา	กฤตฺวา ปัจจัย ชื่อว่ากฤตฺ	กฤตฺยาชะ (3-1-95)
ทฺรศฺ + กฤตฺวา	ลง กฤตฺวา ปัจจัย	อลฺชลโวชะ ปฺรติเชธโยชะ ปฺรารฺจา กฤตฺวา (3-4-18)

⁴⁵⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพยเสนาทรนันทะของอศฺวโฆษ, 8.

ท ร > ฤ ศ + กตวา	ทำเป็นสัมประสาธนะ คือ ร เป็น ฤ	ครหิซยาวยิวยิววิจิวิจติ- วฤศจติปฤจจติภฤชชตีนำ จิติ จ (6-1-16)
ทฤศ + กตวา	ก ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิตเต (1-3-8)
ทฤศ + ตวา	ลบ ก ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ทฤ ศ > ษ + ตวา	เปลี่ยน ศ เป็น ษ เมื่อ ต (ขร) อยู่หลัง	ขริ จ (8-4-55)
ทฤษ + ต > ฎ วา	เปลี่ยน ต เป็น ฎ เมื่อชนกับ ษ	ษฎฺณา ษฎฺเฑ (8-4-41)
ทฤษฎฺวา	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	กฤตตทิตตสมาสาจ (1-2-46)
ทฤษฎฺวา	เป็นอัพยศัพท	กฤนเมชชเต (1-1-39)
ทฤษฎฺวา	มี กตวา ปัจจัยอยู่เป็นอัพยศัพท	กตวาโตสนุกสนะ (1-1-40)
ทฤษฎฺวา + ชส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ทฤษฎฺวา + ชส	ชส ชื่อว่า ปรถมาปรตยยะ	สเวชชเมฆฎฺษฎฺภยาม ภิสงเฆภยาม ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ทฤษฎฺวา + ชส	ชส ปรตยยะ เป็นพหฺวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ทฤษฎฺวา + ชส	ลง ชส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหฺษ พหฺวจนมน (1-4-21)
ทฤษฎฺวา + ชส	ชส ชื่อว่าวิภกติ	วิภกติจจ (1-4-104)
ทฤษฎฺวา	ลบ ชส วิภกติ เมื่ออยู่หลังอัพยศัพท สำเร็จรูปเป็น ทฤษฎฺวา (ครั้นเห็นแล้ว)	อวยาทาปสุปะ (2-4-82)

302. **ปรกฤติ** (ซึ่งอุปนิสัยตามธรรมดาของตน) ศัพท์เดิมมาจาก ปรกฤติ (ปร + กฤ + กติน)⁴⁶⁰ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สิทธิ (19) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

303. **ยาดาน** (ผู้ถึงแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ยาด + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

304. **วฤทธาน** (ผู้เจริญเติบโตแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก วฤท (วฤธ + กต)⁴⁶¹ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

305. **วยาฆรศิกฺขุน** (ลูกของเสือ) ศัพท์เดิมมาจาก วยาฆรศิกฺ (วยาฆร [วิ + อา + ฆรา + ก]⁴⁶² - ศิกฺ [ศี + อ]⁴⁶³) + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

⁴⁶⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 242.

⁴⁶¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 480.

⁴⁶² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 546.

⁴⁶³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 107.

วยาขรศึ	วยาขรศึ		
วยาขรศึ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)		อรุทธาตุรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
วยาขรศึ	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)		สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกเตา (1-2-64)
วยาขรศึ + ศส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ		งยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
วยาขรศึ + ศส	ศส ชื่อว่าทวิตยาปรตยยะ		สเวชสเมาณฺชฎาภยาม ภิสงเญยํ ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
วยาขรศึ + ศส	ศส ปรตยยะ เป็นพหุจนะ		สุปะ (1-4-103)
วยาขรศึ + ศส	ลง ศส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง		พหุ พหุจนม (1-4-21)
วยาขรศึ + ศส	ศส ชื่อว่าวิภกติ		วิภกติจจ (1-4-104)
วยาขรศึ + ศส	ศ ชื่อว่าอิต		ลศกวัตทิต (1-3-8)
วยาขรศึ + อส	ลป ศ ที่ชื่อว่าอิต		ตสย โลปะ (1-3-9)
วยาขรศึ อุ + อ>อุ ส	เปลี่ยน อุ กับ อ เป็น อุ		ปรถมโยะ ปูรวสวรณะ (6-1-102)
วยาขรศึ อุ ส>น	เปลี่ยน ส เป็น น		ตสมาจจโส นะ ปุสิ (6-1-103)
วยาขรศึ อุ น	สำเร็จรูปเป็น วยาขรศึน		

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิ + ศส เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภกติแล้วให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า วยาขรศึน + อิ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น วยาขรศึนิว โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

วยาขรศึน + อิ
สำเร็จรูปเป็น วยาขรศึนิว

ตาปสาส (ดาบสทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ตาปส + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือนหรินา (93) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตท (นั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตท (219) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ต้องลบ อม วิภกติ ด้วยสูตร สวโมรณปุสกาต (7-1-23)

ในโคลง เมื่อนำบทว่า ตาปสาะ + ตท มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตาปสาสฺตท** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตาปสาะ + ตท

ตาปสา -ะ>ส + ตท เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรรชนีย์สย สะ (8-3-35)

ตาปสา ส ตท

สำเร็จรูปเป็น **ตาปสาสฺตท**

วนิ (ซึ่งป่า) ศัพท์เดิมมาจาก วน + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

306. **หิตวา** ศัพท์เดิมมาจาก หา ธาตุ + กตวา ปัจจัย + ชส วิภक्ति มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

หา	หา ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
หา + กต	ปัจจัย ชื่อว่ากต	กตฺติง (3-1-93)
หา + กต	ลง กตฺปัจจัย หลังธาตุ	ธาโตะ (3-1-91)
หา + กต	ลง กตฺปัจจัยในกัตตฺวาก	กรฺตริ กตฺ (3-4-67)
หา + กตฺวา	กตฺวา ปัจจัย ชื่อว่ากต	กตฺตยาะ (3-1-95)
หา + กตฺวา	ลง กตฺวา ปัจจัย	อลฺลวเะ ปรดิเชธเะ
หา>หิ + กตฺวา	เปลี่ยน หา เป็น หิ	ปรารฺจํ กตฺวา (3-4-18)
หิ + กตฺวา	กฺ ชื่อว่าอิต	ชหาเตศฺจ กตฺวิ (7-4-43)
หิ + ตฺวา	ลบ กฺ ที่ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิตเ (1-3-8)
หิตฺวา	เป็นปรดิปทิกะ (ลิงค์)	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
หิตฺวา	เป็นอพยยศัพท์	กตฺตทฺทิตฺตสมาสาจ (1-2-46)
หิตฺวา	มี กตฺวา ปัจจัยอยู่เป็นอพยยศัพท์	กฺถนเมชนฺตะ (1-1-39)
หิตฺวา + ชส	ลงปรตฺยยะ หลังปรดิปทิกะ	กตฺวาโตสุนฺกฺสนะ (1-1-40)
หิตฺวา + ชส	ชส ชื่อว่าปรธมาปรตฺยยะ	งฺยาปฺปรดิปทิกาท (4-1-1)
หิตฺวา + ชส		สฺเวาชสเมาภฺษณฺภฺยาม
		ภฺสิงฺภฺยํ ภฺยสงฺสิภฺยามภฺยส
		งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
หิตฺวา + ชส	ชส ปรตฺยยะ เป็นพหฺวจนนะ	สุปะ (1-4-103)
หิตฺวา + ชส	ลง ชส ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหฺษุ พหฺวจนม (1-4-21)
หิตฺวา + ชส	ชส ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
หิตฺวา	ลบ ชส วิภक्ति เมื่ออยู่หลังอพยยศัพท์	อฺวยาทาปฺสุปะ (2-4-82)

สำเร็จรูปเป็น **หิตฺวา** (ละทิ้งแล้ว)

307. **หิมวนต์** ศัพท์เดิมมาจาก หิมวต (หิม [หน + มก] + มตฺป)⁴⁶⁴ + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

หิมวต	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณทธาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
หิมวต + อม	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
หิมวต + อม	อม ชื่อว่า ทวิตฺยาปรตฺยยะ	สฺวेषฺสเมฆฺนุชฺฌาภฺยาม ภิสฺนฺเภยฺยา ภฺยสฺนฺสิภฺยามภฺยส งฺโสสามฺงโยสฺสุป (4-1-2)
หิมวต + อม	อม ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
หิมวต + อม	ลง อม ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวเยกโยรทฺวิวจโนกฺวจน (1-4-22)
หิมวต + อม	อม ชื่อว่า วิภฺกฺติ	วิภฺกฺติศฺจ (1-4-104)
หิมว + นฺม ตฺ + อม	ลง นฺม อาคม	อุคฺติหฺจํ สฺรวฺนามสฺถาเน' ธาโตชะ (7-1-70)
หิมว + นฺม ตฺ + อม	อุ ชื่อว่า อิต	อุปฺเทศฺชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
หิมว + นฺม ตฺ + อม	ม ชื่อว่า อิต	หลนฺตฺยม (1-3-3)
หิมว + น ตฺ + อม	ลป อุ และ ม ที่ชื่อว่า อิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
หิมว น ตฺ อ ม > -	เปลี่ยน ม เป็น อนุสฺวาระ (-)	โม'นฺสุวาระ (8-3-23)
หิมว น ตฺ อ -	สำเร็จรูปเป็น หิมวนต์ (สฺงฺภูเขาหิมาลัย)	

308. **ลิเชวิเร** ศัพท์เดิมมาจาก สิว ชาติ + ณ วิภฺกฺติ หนวต ลิกฺหฺ ฝ้ายอาตมเนบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สิว	สิว ชื่อว่าชาติ	ภฺวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
สิว + ลิกฺหฺ	ลง ลิกฺหฺ ในอดีตกาล	ปโรกฺเช ลิกฺหฺ (3-2-115)
สิว + ลิกฺหฺ	ลิกฺหฺ เป็นฝ้ายอาตมเนบท	ตฺงานาวาตมเนบท (1-4-100)
สิว + ลิกฺหฺ > ณ	ใช้ ณ แทน ลิกฺหฺ	ติปฺตฺสณฺนิสฺปิถสฺถมิพฺวสฺมสฺตา ตํณฺถาสาถํธฺวมิทฺวหิมฺหิง (3-4-78)
สิว + ณ	ณ เป็น ประณมบุรุษ	ติงฺสฺตรีณฺ ตรีณฺ ปรณม- มธฺยโมตฺตมาชะ (1-4-101)
สิว + ณ	ณ เป็น พหูวนะ	ตฺานเยกฺวจนทฺวิวจน- พหูวนานฺเยกฺษะ (1-4-102)

⁴⁶⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 538.

สีสิว + ณ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺข อยู่หลัง	ลิกฺขิ ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
สีสิว + ณ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยาสะ	ปุโรไวภยาสะ (6-1-4)
ส อี>อิ สีว + ณ	รัสสะ อี ของอภัยาสะ เป็น อี	หรัสสะ (7-4-59)
ส อี สีว + ณ>อิเรจ	เปลี่ยน ณ เป็น อิเรจ (อิเร)	ลิกฺขิสตมโยเรติเรจ (3-4-81)
ส อี สีว + อิเรจ	จ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
ส อี สีว + อิเร	ลบ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ส อี ส อี>เอ ว + อิเร	ทำเป็นชั้นคุณคือ อี เป็น เอ	सारवृत्तकारुत्तयो (7-3-84)
ส อี ส>ซ เอ ว + อิเร	เปลี่ยน ส เป็น ซ	आत्तप्रत्यये (8-3-59)
ส อี ซ เอ ว อิเร	สำเร็จรูปเป็น ลิเชวิเร (อาศัยอยู่แล้ว)	

ตตสทาक्रमสถานํ कुन्यं टैः कुन्यजेतसः |

ปคยन्โต मन्युना तपता वयाला इव निस्त्वसः || 38 ||

จากนั้น ราชบุตรทั้งหลาย เมื่อทอดพระเนตรเห็นอาศรมสถานแห่งนั้นว่างเปล่าปราศจากพระดาบสเหล่านั้น จึงมีพระทัยว่างเปล่าไร้ที่พึ่ง และถูกแผดเผาด้วยความเสียใจ ทรงถอนหายใจเหมือนกับงูทั้งหลายที่ถูกแผดเผาด้วยความเดือดดาล⁴⁶⁵

ตตส (ต่อจากนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ปญจมีวิกฤติ (ใช้ ตสลิ แทนปญจมีวิกฤติ) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตตะ (248) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส

ตท (นั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตท (219) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ต้องลบ อม วิกฤติ ด้วยสูตร สวโมรณุปสกาต

309. **อาศรมสถาน** (ซึ่งอาศรมสถาน) ศัพท์เดิมมาจาก อาศรมสถาน (อาศรม - สถาน [สธ + ลยฺภู]⁴⁶⁶) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า ตท + อาศรมสถาน มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตทาक्रमสถาน** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตท + อาศรมสถาน

สำเร็จรูปเป็น **ตทาक्रमสถาน**

310. **คุนย** (อันว่างเปล่า) ศัพท์เดิมมาจาก कुन्य + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁴⁶⁵ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 8.

⁴⁶⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 445.

โต (จากตาบสเหล่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **โตศ** (223) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

311. **คุนยเจตสะ** (ผู้มีใจว่างเปล่า) ศัพท์เดิมมาจาก คุนยเจตส (คุนย - เจตส) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สุวรา-โยทุกุตเจตสะ (139) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

312. **ปศุยนโต** (เห็นอยู่) ศัพท์เดิมมาจาก ปศุยนต (ทฤศ + ศตฤ + อนต)⁴⁶⁷ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ศรามยนโต (137) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

313. **มนยุนา** (ด้วยความเศร้าโศก) ศัพท์เดิมมาจาก มนยุ (มน + ยุจ)⁴⁶⁸ + ฆา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุนินา (221) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

314. **ตปตา** (ผู้ถูกแผดเผาแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ตปต (ตเปา + กต)⁴⁶⁹ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทริณา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

315. **วยาลา** (งูทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก วยาล (วิ + อา + อล + อจ)⁴⁷⁰ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทริณา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิ (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า มนยุนา + ตปตา + วยาลา + อิ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **มนยุนา ตปตา วยาลา อิ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

มนยุนา + ตปตา + วยาลา + อิ

มนยุนา + ตปตา + วยาลา + อิ ลบวิสรรค (-ะ)

เอตตโต โห สโลโป'โกรณ

สมาเส หลิ (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น **มนยุนา ตปตา วยาลา อิ**

316. **นิศควส** ศัพท์เดิมมาจาก นิ + ศวส ชาติ + ฌิ วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

นิ + ศวส

ศวส ชื่อว่าชาติ

ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)

นิ + ศวส + ลิกฺ

ลง ลิกฺ ในอดีตกาล

ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)

⁴⁶⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 87.

⁴⁶⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 630.

⁴⁶⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 588.

⁴⁷⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 551.

นิ + ศวส + ลิกฺ	ลิกฺ เป็นฝ่ายปรสไมบท	ละ ปรสไมบทม (1-4-99)
นิ + ศวส + ลิกฺ	ลง ปรสไมบท ในกัตตฺวาจก	เศษชาติ กรตริ ปรสไมบทม (1-3-78)
นิ + ศวส + ลิกฺ>ณิ	ใช้ ณิ แทน ลิกฺ	ติปตฺตณิสิปฺถสณมิพวสมสตา ตำณณาสาถำธวมิทฺวหิมหิง (3-4-78)
นิ + ศวส + ณิ	ณิ เป็น ประณมบุรุษ	ติงสฺตรีนฺ ตรีณฺ ปรณม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
นิ + ศวส + ณิ	ณิ เป็น พหฺวจนะ	ตานุยกฺวจนทฺวิวจน- พหฺวจนานุยกฺสะ (1-4-102)
นิ + ศวส + ณิ>อุส	เปลี่ยน ณิ เป็น อุส	ปรสไมบทานำ ณลตฺสฺส- ถลถฺสณลวมาะ (4-3-82)
นิ + ศวศวส + อุส	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺฺ ฐาโตรณภยาสสย(6-1-8)
นิ + ศวศวส + อุส	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปุรุโวกฺยาสะ (6-1-4)
นิ + ศ อ ศวส + อุส	ลป ว ของอภัยสาะ	หลาทิะ เศษะ (7-4-60)
นิ + ศ อ ศวส + อุ ส>รฺ	เปลี่ยน ส เป็น รฺ	สมชฺุไซะ รุะ (8-2-66)
นิ + ศ อ ศวส + อุ รฺ	อุ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อุปะเทศชฺนุณาสิก อิต(1-3-2)
นิ + ศ อ ศวส + อุ รฺ>รฺ	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะะ (1-3-9)
นิ + ศ อ ศวส + อุ รฺ	รฺ ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
นิ + ศ อ ศวส + อุ รฺ>ะ	เปลี่ยน รฺ เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ชฺรวสานโยรฺวิสรชฺนียะ (8-3-15)
นิ ศ อ ศวส อุ ะ	สำเร็จรูปเป็น นิสฺศวสฺสะ (หายใจแล้ว)	

อถ เต ปุณฺยกรมาณะะ ปรตฺยฺปสฺถิตฺวถฺทฺธะ |

ตฺตร ตชฺไชถฺรฺรูปาชฺยตานุวาปุรฺมทฺโต นิธินฺ || 39 ||

ครั้งต่อมา ราชบุตฺรเหล่านั้นผู้ทรงหมั่นสร้างแต่ความดีและมีความเจริญรุ่งเรือง
เข้าไปตั้งอยู่ตรงหน้า ทรงได้รับขุมทรัพย์จำนวนมากมาย ที่หมู่คนผู้รู้เรื่องนั้น
กราบทูลให้ทรงทราบ ณ สถานที่แห่งนั้น⁴⁷¹

อถ (ครั้งนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก อถ + จิ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว
ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยทาปฺสุปะะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁴⁷¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหาภากย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 8.

เต (ราชบุตรเหล่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เต (172) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

317. **ปุณฺยกรฺมาณะ** (ผู้ทำซึ่งบุญความดี) ศัพท์เดิมมาจาก ปุณฺยกรฺมน (ปุณฺย [ปู + ยต]⁴⁷² - กรฺมน) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สุวรรณสฺตมภวฺรชฺมาณะ (153) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

318. **ปรตฺยฺอุปฺสฺถิตฺวฤทฺษะ** (ผู้มีความเจริญอันเข้าไปตั้งอยู่ข้างหน้า) ศัพท์เดิมมาจาก ปรตฺยฺอุปฺสฺถิตฺวฤทฺษิ (ปรติ - อุปฺสฺถิต [อุป + สฺถา + กฺต]⁴⁷³ - ฤทฺษิ) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สฺวพฺุทฺษะ (131) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

319. **ตฺตร** (ณ สถานที่นั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สฺปฺตฺมี (ใช้ ตฺร ปัจจยฺแทนสฺปฺตฺมี วิภักติ) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยฺตร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

320. **ตชฺไชยฺร** (อันชนผู้รู้เรื่องนั้นทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ตชฺชย (ตท - ชย [ชฺยา + ก]⁴⁷⁴) + ภิสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สกฺไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

321. **อุปฺาขฺยาตฺาน** (เล่าให้ฟังแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อุปฺาขฺยาต (อุป + อา + ขฺยา + กฺต)⁴⁷⁵ + ศสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปฺตฺมชฺาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

322. **อวาปฺุ** ศัพท์เดิมมาจาก อว + อาปฺ ชาติ + ฌิ วิภักติ หมวด ลิกฺ ฝายปฺุสฺไมบฺท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อว + อาปฺ	อาปฺ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
อว + อาปฺ + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปฺุโรกฺเช ลิกฺ (3-2-115)
อว + อาปฺ + ลิกฺ	ลิกฺ เป็นฝายปฺุสฺไมบฺท	ละ ปฺุสฺไมบฺทม (1-4-99)
อว + อาปฺ + ลิกฺ	ลง ปฺุสฺไมบฺท ในกัตฺตฺวาจก	เศษชาติ กรฺตฺริ ปฺุสฺไมบฺทม (1-3-78)
อว + อาปฺ + ลิกฺ > ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลิกฺ	ติปฺตฺสฌิสฺิปฺตฺสฌิมิพฺวสฺมสฺตา ตํณฺถาสฺาถํวมิทฺวหิมฺหิง (3-4-78)
อว + อาปฺ + ฌิ	ฌิ เป็น ประณบฺุรช	ติงฺสฺตฺริฌิ ตฺริฌิ ปฺุรณฺม-มธฺยโมตฺตฺมาชะ (1-4-101)

⁴⁷² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 165.

⁴⁷³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 449.

⁴⁷⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 546.

⁴⁷⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 262.

อว + อาป + ฌิ	ฌิ เป็น พหุวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน-
อว + อาป + ฌิ>อุส	เปลี่ยน ฌิ เป็น อุส	พหุวจนนานเยกคะ (1-4-102)
อว + อาอาป + อุส	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺข อยู่หลัง	ปรสฺไมปะทานำ ฌลตฺสุส-
อว + อาอาป + อุส	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยาสะ	ถลตฺสณฺลวมาะ (4-3-82)
อว อ + อา>อา อาป + อุส	เปลี่ยน อ กับ อา เป็น อา	ลิกฺขิ ฐาโตรนภยาสสย(6-1-8)
อว + อา+อา>อา ป + อุส	เปลี่ยน อา กับ อา เป็น อา	ปุโรโฆยาสะ (6-1-4)
อว + อา ป + อุ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	อกะ สวรฺณ ทิรฺฆะ
อว + อา ป + อุ ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	(6-1-101)
อว + อา ป + อุ ร>ร	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	อกะ สวรฺณ ทิรฺฆะ
อว + อา ป + อุ ร	ร ชื่อว่าอวสาน	(6-1-101)
อว + อา ป + อุ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรฺคะ (ะ)	สมชฺุไซ รุะ (8-2-66)
อว อา ป อุ ะ	สำเร็จรูปเป็น อวาปุะ (ได้รับแล้ว)	อุปเทศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
323. มหฺโต ศัพท์เดิมมาจาก มหฺต (มห + อติ) ⁴⁷⁶ + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		ตสย โลปะ (1-3-9)
มหฺต มหฺต มหฺต	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	วิราโม'วสานม (1-4-110)
มหฺต	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	ชรวสานโยรฺวิสรฺชนียะ
มหฺต + ศส	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	(8-3-15)
มหฺต + ศส	ศส ชื่อว่าทวิตฺยาปรตฺยยะ	
มหฺต + ศส	ศส ปรตฺยยะ เป็นพหุวจนะ	
มหฺต + ศส	ลง ศส ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง	
มหฺต + ศส	ศส ชื่อว่าวิภกฺติ	
มหฺต + ศส	ศ ชื่อว่าอิต	
มหฺต + ศส>อส	ลป ศ ที่ชื่อว่าอิต	
มหฺต + อ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	

⁴⁷⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 652.

มหต + อ รุ	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
มหต + อ รุ>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
มหต + อ รุ	รุ ชื่อว่า อวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
มหต + อ รุ>ะ	เปลี่ยน รุ เป็น วิสรคะ (ะ)	ขรวसानโยวิสรชเนยะ (8-3-15)

มหต อ -ะ

สำเร็จรูปเป็น **มหตะ** (อย่างมาก)

324. **นิธิน** ศัพท์เดิมมาจาก นิธิ (นิ + ธา + กิ)⁴⁷⁷ + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

นิธิ นิธิ นิธิ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทาทตฺรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
นิธิ	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกฺเตา (1-2-64)
นิธิ + ศส	ลงปรตยยะ ปราติปทิกะ	งยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
นิธิ + ศส	ศส ชื่อว่าทวิตยาปรตยยะ	สเวชสเมากฺษณฺญายาม ภิสงเภยํ ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
นิธิ + ศส	ศส ปรตยยะ เป็นพหฺวจนะ	สุปะ (1-4-103)
นิธิ + ศส	ลง ศส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหฺษุ พหฺจนม (1-4-21)
นิธิ + ศส	ศส ชื่อว่าวิภกฺติ	วิภกฺติศจ (1-4-104)
นิธิ + ศส	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทริเต (1-3-8)
นิธิ + ศส>อส	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
นิธฺ อี + อ>อี ส	เปลี่ยน อี กับ อ เป็น อี	ปรถมโยะ ปูรวสวรณะ (6-1-102)
นิธฺ + อี ส>น	เปลี่ยน ส ที่ เป็น น	ตสมาจฺนโส นะ ปุสิ (6-1-103)

นิธฺ อี น

สำเร็จรูปเป็น **นิธิน** (ซึ่งชุมทรัพย์ทั้งหลาย)

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ตชฺไชลละ + อุปาชยาดาน + อวาปุะ + มหตะ + นิธิน มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตชฺไชลลรูปาชยาดานวาปุรมหโต นิธิน** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตชฺไชลละ + อุปาชยาดาน + อวาปุะ + มหตะ + นิธิน

ตชฺไชลละ ะ>ส + อุปาชยาดาน เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรชเนยสย สะ (8-3-35)

ตชฺไชลล ส>รุ + อุปาชยาดาน เปลี่ยน ส เป็นวิสรคะ (-ะ) สสชฺไช รุะ (8-2-66)

ตชฺไชลล รุ + อุปาชยาดาน อุ ของ ส ชื่อว่าอิต อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)

⁴⁷⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 882.

ตชฺไชถ รุ>ร + อุปาขยาตาน	ลบ อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ตชฺไชถ ร อุปาขยาตาน		
สำเร็จรูปเป็น ตชฺไชถรูปาขยาตาน		
ตชฺไชถรูปาขยาตาน + อวาปุะ		
สำเร็จรูปเป็น ตชฺไชถรูปาขยาตานวาปุะ		
ตชฺไชถรูปาขยาตานวาปุะ + มหตะ		
-รูปาขยาตานวาปุ ะ>ส + มหตะ	เปลี่ยนวิสระ (-ะ) เป็น ส	วิสฺรขณียสย สะ (8-3-35)
-รูปาขยาตานวาปุ ส>ร + มหตะ	เปลี่ยน ส เป็นวิสระ (-ะ)	สสชฺไช รุสะ (8-2-66)
-รูปาขยาตานวาปุ ร + มหตะ	อ ของ รู ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
-รูปาขยาตานวาปุ รุ>ร + มหตะ	ลบ อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
-รูปาขยาตานวาปุ ร อ มหตะ		
สำเร็จรูปเป็น ตชฺไชถรูปาขยาตานวาปุรมหตะ		
ตชฺไชถรูปาขยาตานวาปุรมหตะ + นิธิน		
มหต ะ>ส + นิธิน	เปลี่ยนวิสระ (-ะ) เป็น ส	วิสฺรขณียสย สะ (8-3-35)
มหต ส>ร + นิธิน	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺไช รุสะ (8-2-66)
มหต รุ>อ + นิธิน	เปลี่ยน ร เป็น อ เมื่ออยู่หลัง อ	อโต โรรปลุตาทปฺลุตเต (6-1-113)
มหต อ+อ>โอ + นิธิน	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น โอ	อาทคุณะ (6-1-87)
มหต โอ นิธิน		
สำเร็จรูปเป็น ตชฺไชถรูปาขยาตานวาปุรมหโต นิธิน		

อลั ธรรมารถกามาณา นิขิตานามวาปตเย |
 นิธโย ไนกวิธโย ฎุรยสฺเต คตารยะ || 40 ||

ขุมทรัพย์เหล่านั้น มีหลายชนิด มีจำนวนมหาศาล และปลอดภัยจากศัตรู
 เพียงพอที่จะใช้เพื่อให้บรรลุถึงคุณงามความดีตามหลักศาสนา การแสวงหา
 ทรัพย์ และการแสวงหาความสุขทางโลกทุกประการ⁴⁷⁸

325. อลั (เพียงพอ) ศัพท์เดิมมาจาก อลั (อล + อจ)⁴⁷⁹ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยย
 ศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าว
 มาแล้วข้างต้น

⁴⁷⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโฆษ, 8.

⁴⁷⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 113.

326. **ธรมารุณกามานำ** (แห่งความดีตามหลักศาสนา การแสวงหาทรัพย์และการแสวงหาความสุขทางโลก) ศัพท์เดิมมาจาก ธรมารุณกาม (ธรม - อรุณ - กาม [กม + อณ/ชณ]⁴⁸⁰) + อาม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หุยมานานำ (85) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

327. **นิขิลานาม** (ทั้งหมด) ศัพท์เดิมมาจาก นิชิล (นิ + ชิล)⁴⁸¹ + อาม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หุยมานานำ (85) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

328. **อวาปตเย** ศัพท์เดิมมาจาก อวาปติ (อว + อาป + ฤติ)⁴⁸² + เง มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อวาปติ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณวธาตุรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
อวาปติ + เง	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
อวาปติ + เง	เง ชื่อว่า จตุรฤติปรตยยะ	สเวชสเมมาณฺชณฺญายาม ภิสเญภยา ภยสงสิภยามภยส งไสสามงโยสสุป (4-1-2)
อวาปติ + เง	เง ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
อวาปติ + เง	ลง เง ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทวยกโยรทวิวจไนกวจน (1-4-22)
อวาปติ + เง	เง ชื่อว่า วิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
อวาปติ + เง	อิ ทำย อวาปติ ชื่อว่าอิ	เศโซ ฆยสชิ (1-4-7)
อวาปติ อิ>เอ + เง	เปลี่ยน อิ ที่ชื่อว่าอิ เป็น เอ	เขรจติ (7-3-111)
อวาปติ เอ + เง	ง ชื่อว่าอิติ	ลศกวัตทิตเต (1-3-8)
อวาปติ เอ + เอ	ลบ ง ที่ชื่อว่าอิติ	ตสย โลปะ (1-3-9)
อวาปติ เอ>ออย + เอ	เปลี่ยน เอ เป็น อย	เอโจ'ยววายาวะ (6-1-78)
อวาปติ อย เอ	สำเร็จรูปเป็น อวาปตเย (เพื่อให้บรรลุลึง)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ธรมารุณกามานาม + นิชิลานาม + อวาปตเย มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ธรมารุณกามานำ นิชิลานามวาปตเย** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ธรมารุณกามานาม + นิชิลานาม + อวาปตเย

ธรมารุณกามานา ม> - + นิชิลานาม เปลี่ยน ม เป็น อนุสวาระ (-) โม'นุสวาระ

ธรมารุณกามานา - นิชิลานาม

สำเร็จรูปเป็น **ธรมารุณกามานำ นิชิลานาม**

⁴⁸⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 85.

⁴⁸¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 877.

⁴⁸² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 178.

นิชิลานาม + อวาปตเย

สำเร็จรูปเป็น **ธรมารุณกามา** นำ นิชิลานามวาปตเย

329. **นิธโย** (ขุมทรัพย์ทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก นิธ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สวพุทฺษะ (131) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

330. **ไนกวิธโย** (มีหลายอย่าง) ศัพท์เดิมมาจาก ไนกวิธิ (ไนก + วิธ + อิน)⁴⁸³ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สวพุทฺษะ (131) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

331. **ภุรยส** (มีจำนวนมาก) ศัพท์เดิมมาจาก ภุริ (ภุ + ภริน)⁴⁸⁴ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สวพุทฺษะ (131) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า นิธยะ + ไนกวิธยะ + ภุรยะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **นิธโย ไนก-วิธโย ภุรยะ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

นิธยะ + ไนกวิธยะ + ภุรยะ

นิธยะ > ส + ไนกวิธยะ

นิธยะ ส > ร + ไนกวิธยะ

นิธยะ ร > อ + ไนกวิธยะ

เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส

เปลี่ยน ส เป็น ร

เปลี่ยน ร เป็น อ เมื่ออยู่หลัง อ

วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

สมชฺโซ รุะ (8-2-66)

อโต โรรปลฺตุตาทปฺลฺเต
(6-1-113)

นิธยะ อ + อ > โอ + ไนกวิธยะ ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น โอ

นิธยะ โอ ไนกวิธยะ

อาทฺคุณะ (6-1-87)

สำเร็จรูปเป็น **นิธโย ไนกวิธยะ**

ไนกวิธยะ + ภุรยะ

ไนกวิธยะ > ส + ภุรยะ

ไนกวิธยะ ส > ร + ภุรยะ

ไนกวิธยะ ร > อ + ภุรยะ

เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส

เปลี่ยน ส เป็น ร

เปลี่ยน ร เป็น อ เมื่ออยู่หลัง อ

วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

สมชฺโซ รุะ (8-2-66)

อโต โรรปลฺตุตาทปฺลฺเต
(6-1-113)

ไนกวิธยะ อ + อ > โอ + ภุรยะ ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น โอ

ไนกวิธยะ โอ ภุรยะ

อาทฺคุณะ (6-1-87)

สำเร็จรูปเป็น **นิธโย ไนกวิธโย ภุรยะ**

เต (เหล่านี้) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เต (172) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁴⁸³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 397.

⁴⁸⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 536.

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ฎุรยะ + เต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น ฎุรยสุเต โดยมีวิธีการสนธิ
ดังนี้

ฎุรยะ + เต

ฎุรย -ะ>สุ + เต

เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส

วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

ฎุรย สุ เต

สำเร็จรูปเป็น ฎุรยสุเต

332. **คตารยะ** (ปราศจากศัตรู) ศัพท์เดิมมาจาก คตารี (คต [คม + กต] - อริ [ฤ + อิน]⁴⁸⁵) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สวพุทธยะ (130) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตตสฺตปรตฺลมาจฺจ ปริณามาจฺจ กรมณฺชะ |

ตสมินฺวาสตุณิ วาสตุชฺลาชะ ปุริ ศรีมนฺนยเวศยน || 41 ||

จากนั้น เพราะการได้รับขุมทรัพย์นั้นมา และเพราะการน้อมนำแห่งกรรมดี
ราชบุตรเหล่านั้นผู้ทรงรอบรู้เรื่องผังเมืองอย่างดี จึงได้ทรงสร้างเมืองที่สวยงาม
ขึ้น ณ สถานที่แห่งนั้น⁴⁸⁶

ตตสฺ (ต่อจากนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ปณจมีวิภกฺติ (ใช้ ตสฺล แทนปณจมีวิภกฺติ) มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ตตะ (248) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส

333. **ตตปรตฺลมาจฺจ** (เพราะการได้รับขุมทรัพย์นั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตตปรตฺลมาจ (ตท -
ปรตฺลมาจ [ปรติ + ลภ + อจ]⁴⁸⁷) + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหาตมยยาท (29) ตามที่กล่าว
มาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภกฺติแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

334. **ปริณามาจฺจ** (เพราะการน้อมมา) ศัพท์เดิมมาจาก ปริณาม (ปริ + นม + ฆณ)⁴⁸⁸ +
งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหาตมยยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภกฺติแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁴⁸⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 95.

⁴⁸⁶ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 8.

⁴⁸⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 207.

⁴⁸⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 59.

335. **กรรมณะ** (แห่งกรรมตี) ศัพท์เดิมมาจาก กรรมน + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เทวกรรมณะ (300) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตสมิน (นั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตสมิน (282) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

336. วาस्तุนิ ศัพท์เดิมมาจาก วาสตุ (วาส + ตฺณ) ⁴⁸⁹ + จิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
วาस्तุ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุททธาตุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
วาस्तุ + จิ	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
วาस्तุ + จิ	จิ ชื่อว่าสัปตมีปรตยยะ	สเวชสเมฆาณชญาภยาม ภิสงเภยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
วาस्तุ + จิ	จิ ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
วาस्तุ + จิ	ลง จิ ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทวยกโยรทวิวงไนกวงเน (1-4-22)
วาस्तุ + จิ	จิ ชื่อว่า วิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
วาस्तุ + จิ	อุ ท้าย วาสตุ ชื่อว่า ฆิ	เศโซ ฆยสชิ (1-4-7)
วาस्तุ + จิ	ง ชื่อว่าอิติ	ลศกุตทริเต (1-3-8)
วาस्तุ + อี	ลบ ง ที่ชื่อว่าอิติ	ตสย โลปะ (1-3-9)
วาस्तุ + นุม + อี	ลง นุม อาคม	อิโกจิ วิภกเตา (7-1-73)
วาस्तุ + นุม + อี	อุ ชื่อว่าอิติ	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
วาस्तุ + นุม + อี	ม ชื่อว่าอิติ	หลนตยม (1-3-3)
วาस्तุ + น + อี	ลบ อุ และ ม ที่ชื่อว่า อิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วาस्तุ น อี	สำเร็จรูปเป็น วาस्तุนิ (ณ สถานที่)	

337. **วาस्तุชณะ** (ผู้รอบรู้ซึ่งฝั่งเมือง) ศัพท์เดิมมาจาก วาสตุชณ (वासु - ชณ) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทธิณา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปุริ (ซึ่งเมือง) ศัพท์เดิมมาจาก ปุร + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปติ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁴⁸⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 358.

338. ศรีมน	ศัพท์เดิมมาจาก ศรีมต (ศรี + มตฺป) ⁴⁹⁰ + อม	มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้
ศรีมต	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณทธาตุรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ศรีมต + อม	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
ศรีมต + อม	อม ชื่อว่า ทวิตียาปรตยยะ	สเวชสเมฆาณษฎฺฐาภยาม ภิสงเฆยํ ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ศรีมต + อม	อม ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ศรีมต + อม	ลง อม ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยเภโยรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
ศรีมต + อม	อม ชื่อว่า วิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ศรีมต	ลบ อม วิภักติ	สวโมรณปุสกาต (7-1-23)
ศรีมต	สำเร็จรูปเป็น ศรีมต (อันสวयงาม)	
339. นยเวศยน	ศัพท์เดิมมาจาก นิ + อฏฺ (อ) + วิศ ธาตุ + ฌิ (อ) ปัจจัย + ฌิ วิภักติ	
หมวด ลง	ฝ่ายปรสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้	
นิ + วิศ	วิศ ชื่อว่าธาตฺ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
นิ + วิศ + ลง	ลง ลง ในอดีตกาล	อนทยตเน ลง (3-2-111)
นิ + วิศ + ลง	ลง เป็นฝ่ายปรสไมบถ	ละ ปรสไมปทม (1-4-99)
นิ + วิศ + ลง	ลง ปรสไมบถ ในกัตตฺวจาก	เศษาท กรตฺริ ปรสไมปทม (1-3-78)
นิ + วิศ + ลง > ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลง	ติปตสฌิสิปถสฌิมิพวสมสตา ตำณถาสถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
นิ + วิศ + ฌิ	ฌิ เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรฌิ ตรีฌิ ปฺรณม- มธยไมตตมาะ (1-4-101)
นิ + วิศ + ฌิ	ฌิ เป็น พหฺวจนะ	ตานเยกวงนทวิวงน- พหฺวจนานเยกสะ (1-4-102)
นิ + วิศ + ฌิจ + ฌิ	ลง ฌิจ ปัจจัย	สตยาปปาศฺรฺปวิณาทฺลลโลค เสนาโลมตฺวจวรมวรณ จูรณ จฺรธาทีภโย ฌิจ (3-1-25)
นิ + วิศ + ฌิจ + ฌิ	ณ และ จ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
นิ + วิศ + อี + ฌิ	ลบ ณ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)

⁴⁹⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 167.

นิ + วิศ + อี + ศป + ฌิ	ลง ศป ปัจจัย	กรตริ ศป (3-1-68)
นิ + วิศ + อี + ศป + ฌิ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวดทริเต (1-3-8)
นิ + วิศ + อี + ศป + ฌิ	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
นิ + วิศ + อี + อ + ฌิ	ลป ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
นิ + อฏ + วิศ + อี + อ + ฌิ	ลง อฏ อาคม เมื่อ ลง อยู่หลัง	ลุลงลตยงกษวฑูทาทตตะ (6-4-71)
นิ + อฏ + วิศ + อี + อ + ฌิ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
นิ + อ + วิศ + อี + อ + ฌิ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
นย + อ + วิศ + อี + อ + ฌิ	เปลี่ยน อี ที่ นิ เป็น ย	อิโก ยณจิ (6-1-77)
นย + อ + วิศ + อี + อ > เอ + ฌิ	ทำขึ้นคุณคือ อี กับ อ เป็น เอ	อาทคุณะ (6-1-87)
นย + อ + วิศ + เอ > อย + ฌิ	เปลี่ยน เอ เป็น อย	เอโจ'ยววายวะ (6-1-78)
นย + อ + เวศ + อย + ฌิ	ทำเป็นขึ้นคุณคือ อี เป็น เอ	สรวธาตการธธาตูกโยะ (7-3-84)
นย + อ + เวศ + อย + อนติ	เปลี่ยน ฌิ เป็น อนติ	โณนตะ (7-1-3)
นย + อ + เวศ + อย + อนต	ลป อี ที่ ตี	อิตศจ (3-4-100)
นย + อ + เวศ + อย + อน	ลป ต ที่เป็นสังโยคตัวหลัง	สโยคานตสย โลปะ(8-2-23)
นย อ เวศ อย อน		
	สำเร็จรูปเป็น นยเวศยน (ได้สร้างแล้ว)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ศริมต + นยเวศยน มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ศริมนยเวศยน** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ศริมต + นยเวศยน		
ศริม ต > น + นยเวศยน	เปลี่ยน ต (ยร) เป็น น เมื่อมีอนุนาสิก	ยโร'นุนาสิกเก'นุนาสีโก วา
	อยู่หลัง	(8-4-45)
ศริม น นยเวศยน		
	สำเร็จรูปเป็น ศริมนยเวศยน	

สริทวิสตีรณปริข์ สປษฎาญจิตมहाปถ |

ไศลกลปมहावर् परि वरुचमिवापरि || 42 ||

(เมื่อนั้น) มีคูเมืองกว้างเหมือนกับแม่น้ำ มีถนนใหญ่ที่ตัดตรงและโอ้อ่า
มีป้อมปราการใหญ่โตตั้งภูเขา รวกับว่าเป็นเมืองราชคฤห์ อีกเมืองหนึ่ง⁴⁹¹

⁴⁹¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโฆษ, 9.

340. **สริทวิสตีรณปริข** (มีคูเมืองกว้างเหมือนแม่น้ำ) ศัพท์เดิมมาจาก สริทวิสตีรณปริข (สริต [สฤ + อติ]⁴⁹² - วิสตีรณ [วิ + สตฤ + ลยุณ]⁴⁹³ - ปริข [ปริ + ขน + ท]⁴⁹⁴) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก บทว่า **สริทวิสตีรณปริข** ศัพท์เดิมเป็น สริต>ท-วิสตีรณ-ปริข เปลี่ยน ต เป็น ท ด้วยสูตร ฌล่ำ ซโค'นเต (8-2-39)

341. **สพษฎาณจิตมหาปล** (มีถนนใหญ่ที่ตัดตรงและโอ้อ่า) ศัพท์เดิมมาจาก สพษฎาณจิตมหาปล (สพษฎ [สพศ + ฌจ + กต]⁴⁹⁵ - อยจิต [อยจ + กต]⁴⁹⁶ - มหาปล [มหา + ปล + ก]⁴⁹⁷) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก บทว่า **สพษฎาณจิตมหาปล** ศัพท์เดิมเป็น สพษฎ-อยจิต-มหาปล>สพษฎ-อ-อ อยจิต-มหาปล เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา ด้วยสูตรว่า อกะ สวรรณ ทิระฆะ (6-1-101)

342. **ไศลกลปมหาวปร** (มีปราการใหญ่เหมือนภูเขา) ศัพท์เดิมมาจาก ไศลกลปมหาวปร (ไศล [ศิลา + อย]⁴⁹⁸ - กลป [กฤป + ฌณ]⁴⁹⁹ - มหาวปร [มหา + วป + รน]⁵⁰⁰) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

343. **คิริวรช** (เมืองราชคฤห์) ศัพท์เดิมมาจาก คิริวรช (คิริ [คฤ + อี]⁵⁰¹ - วรช [วรช + ฌ]⁵⁰²) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิ (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิ + สฺ เป็นกลุ่มประเภคคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภคติแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

344. **อป** (อื่นอีก) ศัพท์เดิมมาจาก อป (น + ปฤ + อป/อจ)⁵⁰³ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁴⁹² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 293.

⁴⁹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 463.

⁴⁹⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 57.

⁴⁹⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 459.

⁴⁹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 23.

⁴⁹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 29.

⁴⁹⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 137.

⁴⁹⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 64.

⁵⁰⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 266.

⁵⁰¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 328.

⁵⁰² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 555.

⁵⁰³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 64.

ปาณพฺรหฺมณฺณสุมฺหิ สฺวิภฺกตฺตานตฺรปณฺ |

หฺรมยมาลาปริภฺชิตฺ กุกฺษิ หิมคิเรริว || 43 ||

(เมื่อนั้น) มีด้านหน้างามเด่นด้วยหอคอยสีขาว มีร้านตลาดภายในเมือง
ที่จัดแบ่งไว้อย่างเป็นระเบียบ มีแถวแห่งปราสาทราชมณเฑียรตั้งอยู่รายรอบ
เปรียบดังเช่นหุบเขาแห่งภูเขาหิมาลัย ที่มียอดขาวสีขาวงามเป็นหอคอยสีขาว
มีทรัพย์สินสมบัติมากมายถูกเก็บซ่อนไว้ภายใน และมีแถวเห็นเนินเขาเปรียบดัง
แถวแห่งปราสาทราชมณเฑียรตั้งอยู่รายรอบ⁵⁰⁴

345. ปาณพฺรหฺมณฺณสุมฺหิ (มีด้านหน้างามด้วยหอคอยสีขาวเหลือง) ศัพท์เดิมมาจาก
ปาณพฺรหฺมณฺณสุมฺหิ (ปาณพฺร [ป + ติ + กุ > ปาณพฺร + ฐ]⁵⁰⁵ - อนุภฺต [อ + ภู + ฏ + ฏ]⁵⁰⁶ - สุมฺหิ) + ส
มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

346. สฺวิภฺกตฺตานตฺรปณฺ (มีร้านตลาดภายในเมืองที่จัดแจงดีแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก
สฺวิภฺกตฺตานตฺรปณฺ (สฺวิภฺกต [ส + วิ + ภา + ฏ]⁵⁰⁷ - อนุตฺร [อ + ติ + ทร]⁵⁰⁸ - อาปณ [อ + ภา + ฏ + ฏ]⁵⁰⁹) + ส
มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

347. หฺรมยมาลาปริภฺชิตฺ (มีแถวแห่งราชมณเฑียรอันตั้งอยู่แล้วโดยรอบ) ศัพท์เดิมมา
จาก หฺรมยมาลาปริภฺชิตฺ (หฺรมย - มาลา [มา + ลา + ก + ภา]⁵¹⁰ - ปริภฺชิต) + ส มีกระบวนการ
สร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

348. กุกฺษิ	ศัพท์เดิมมาจาก กุกฺษิ + ส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้	
กุกฺษิ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุทวทาศูทรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
กุกฺษิ + ส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
กุกฺษิ + ส	สุ ชื่อว่าปรธมาปรตยยะ	สฺเวชสเมฆาณฺณษฺญาภยาม ภิสฺเงภฺยา ภยสฺงสิภยามภยส งฺโสสามงฺโยสสุป (4-1-2)
กุกฺษิ + ส	สุ ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
กุกฺษิ + ส	ลง ส ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทฺวยกโยทรทฺวิวจโนกฺวจน

⁵⁰⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหาคาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 9.

⁵⁰⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 107.

⁵⁰⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 24.

⁵⁰⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 410.

⁵⁰⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 56.

⁵⁰⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 177.

⁵¹⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 712.

		(1-4-22)
กุกฺษิ + ส	สุ ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
กุกฺษิ + ส > ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺุไซ รุละ (8-2-66)
กุกฺษิ - + ร	ลงอนุสวาระอาคม (-) หน้า ร	อนุสาลีกาต ปโร'นุสวาระ (8-3-4)
กุกฺษิ - + ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
กุกฺษิ - + ร > ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กุกฺษิ - + อ ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
กุกฺษิ - + ร > ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวसानโย'วิสฺรชนียะ (8-3-15)
กุกฺษิ - - ะ	สำเร็จรูปเป็น กุกฺษิเระ (หุบเขา)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ปาณชฺุราภฺุฏาถสมฺุขมฺุ สุ'วิภกฺฺตานตฺฺราปณฺฺม หรมฺฺยมาลาปริกฺษิปฺฺตม มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ปาณชฺุราภฺุฏาถสมฺุขํ สุ'วิภกฺฺตานตฺฺราปณฺฺม หรมฺฺยมาลาปริกฺษิปฺฺตํ** โดยมีวิธีการสนธิ คือ เปลี่ยน ม เป็น อนุสวาระ (-) ด้วยสูตร โม'นุสวาระ (8-3-23)

349. **หิมคิเร'ร** (แห่งภูเขาหิมालัย) ศัพท์เดิมมาจาก หิมคิริ (หิม - คิริ) + งสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เทาษยนฺเต'ร (299) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิ'ว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิ'ว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้วให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า กุกฺษิเระ + หิมคิเร + อิ'ว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **กุกฺษิ' หิมคิเร'ริว** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

กุกฺษิเระ + หิมคิเร + อิ'ว		
กุกฺษิ' + หิมคิเร	ลบวิสฺรคะ (-ะ) เมื่อ ะ (หล) อยู่หลัง	เอตตโทะ สฺโลโป'โก'ร- นณฺสมาเส หลิ (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น **กุกฺษิ' หิมคิเร'**

กุกฺษิ' หิมคิเร + อิ'ว		
กุกฺษิ' หิมคิเร ะ > ส + อิ'ว	เปลี่ยนวิสฺรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสฺรชนียสย สะ (8-3-35)
กุกฺษิ' หิมคิเร ส > ร + อิ'ว	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺุไซ รุละ (8-2-66)
กุกฺษิ' หิมคิเร ร + อิ'ว	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
กุกฺษิ' หิมคิเร ร > ร + อิ'ว	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กุกฺษิ' หิมคิเร ร อิ'ว		

สำเร็จรูปเป็น **กุกฺษิ' หิมคิเร'ริว**

เวทเวททางควิทุษตตฤษะ ษฏสุ กรมสุ |

ศานตเย วฤทเธเย ไจว ยตฺร วิปฺรานซีชปน || 44 ||

ที่เมืองนั้น ราชบุตรทั้งหลาย ได้อัญเชิญหมู่พราหมณ์ ผู้รอบรู้ในพระเวท และเวททางศาสตร์ ผู้ตั้งมั่นในหน้าที่ประจำ 6 ประการ ให้มารายมนต์ เพื่อความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรือง⁵¹¹

350. เวทเวททางควิทุษต ศัพท์เดิมมาจาก เวทเวททางควิทุส (เวท [วิท + ษณ]⁵¹² - เวททางค [เวท + องค]⁵¹³ - วิทุส) + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

เวทเวททางควิทุส เวทเวททางควิทุส

เวทเวททางควิทุส	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุถวธาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
เวทเวททางควิทุส	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรุปาณาเมกเศษ เอกวิกฤเตา (1-2-64)
-วิทุส + ศส	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
-วิทุส + ศส	ศส ชื่อว่าทวิตฺยาปรตฺยยะ	สเวาษตฺมาภูษณฺญายาม ภิสงฺภยา ภยสงฺสภियามภยส งฺโสสามงฺโยสสุป (4-1-2)
-วิทุส + ศส	ศส ปรตฺยยะ เป็นพหฺวจนะ	สุปะ (1-4-103)
-วิทุส + ศส	ลง ศส ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหฺษุ พหฺวจนม (1-4-21)
-วิทุส + ศส	ศส ชื่อว่าวิกฤติ	วิกฤติศจ (1-4-104)
-วิทุส + ศส	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทริเต (1-3-8)
-วิทุส + ศส > อส	ลป ศ ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
-วิทุส + อ ส > รุ	เปลี่ยน ส เป็น รุ	สมชฺโซ รุ (8-2-66)
-วิทุส + อ รุ	อู ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทเศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
-วิทุส + อ รุ > รุ	ลป อู ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
-วิทุส + อ รุ	รุ ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
-วิทุส + อ รุ > ะ	เปลี่ยน รุ เป็น วิสฺรุกะ (ะ)	ชฺรวसानโยรฺวิสรชฺณีเย (8-3-15)
-วิทุ ส > ษ อ -ะ	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตฺยโยะ (8-3-59)
-วิทุ ษ อ -ะ		

สำเร็จรูปเป็น เวทเวททางควิทุษะ (ผู้รอบรู้ในพระเวทและเวททางศาสตร์)

⁵¹¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 9.

⁵¹² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 496.

⁵¹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 501.

351. **ตสฤๅษะ** (ผู้ตั้งมั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตสฤๅสุ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เวทเวททางควิฑุษะ (350) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า เวทเวททางควิฑุษะ + ตสฤๅษะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น เวทเวททางควิฑุษะตสฤๅษะ โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

เวทเวททางควิฑุษะ + ตสฤๅษะ

เวทเวททางควิฑุษะ > ส + ตสฤๅษะ เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

สำเร็จรูปเป็น **เวทเวททางควิฑุษะตสฤๅษะ**

352. **ษฏสุ** ศัพท์เดิมมาจาก ษษ + สุป มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ษษ ษษ ษษ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณททาทุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ษษ	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกเตา (1-2-64)
ษษ + สุป	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ษษ + สุป	สุป ชื่อว่าสัปตมีปรตยยะ	สเวาษสเมาฏษฏษฏายาม ภิสงเภย้า ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ษษ + สุป	สุป ปรตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
ษษ + สุป	ลง สุป ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุษ พหุจนม (1-4-21)
ษษ + สุป	สุป ชื่อว่าวิภกติ	วิภกติศจ (1-4-104)
ษษ + สุป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ษษ + ส	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ษ ษ > ฏ + ส	เปลี่ยน ษ เป็น ฏ	ณล้า ซโศนเต (8-2-39)
ษ ฏ > ฐ + ส	เปลี่ยน ฏ เป็น ฐ	ชริ จ (8-4-55)
ษ ฐ ส		

สำเร็จรูปเป็น **ษฏสุ** (6 ประการ)

353. **กรมสุ** ศัพท์เดิมมาจาก กรมน + สุป มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

กรมน กรมน กรมน	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณททาทุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
กรมน	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกเตา (1-2-64)
กรมน + สุป	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
กรมน + สุป	สุป ชื่อว่าสัปตมีปรตยยะ	สเวาษสเมาฏษฏษฏายาม ภิสงเภย้า ภยสงสิภยามภยส

กรรมน + สุป	สุป ปรีตยยะ เป็นพหุจนะ	งโสสามงโยสุสุป (4-1-2)
กรรมน + สุป	ลง สุป ปรีตยยะ ในฐานะมากอย่าง	สุปะ (1-4-103)
กรรมน + สุป	สุป ชื่อว่าวิภักติ	พหุฯ พหุจนะ (1-4-21)
กรรมน + สุป	ป ชื่อว่าอิต	วิภักติศจ (1-4-104)
กรรมน + ส	ลบ ป ที่ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
กรรม + ส	ลบ น ท้าย กรรมน	ตสย โลปะ (1-3-9)
		นโลปะ ปราติปทิกานตสย (8-2-7)

กรรม ส

สำเร็จรูปเป็น **กรรมสุ** (ในหน้าที่ทั้งหลาย)

354. **ศานตเย** ศัพท์เดิมมาจาก ศานติ + เง มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ศานติ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถททตฺรปฺรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ศานติ + เง	ลงปรีตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
ศานติ + เง	ง ชื่อว่า จตฺรถิปรีตยยะ	สเวชสเมฆาณฺชญาภยาม ภิสงเภยํ ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสุสุป (4-1-2)
ศานติ + เง	ง ปรีตยยะ เป็นเอกจนะ	สุปะ (1-4-103)
ศานติ + เง	ลง เง ปรีตยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทวเภกโยรทวิวงไนกวงเน
ศานติ + เง	ง ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ศานติ + เง	อิ ท้าย ศานติ ชื่อว่า ชิ	เศโซ ฆยสชิ (1-4-7)
ศานตฺ อี>เอ + เง	เปลี่ยน อิ ที่ชื่อว่า ชิ เป็น เอ	เขจรฺจติ (7-3-111)
ศานตฺ เอ + เง	ง ชื่อว่า อิต	ลศกฺวตฺทธิเต (1-3-8)
ศานตฺ เอ + เง>เอ	ลบ ง ที่ชื่อว่า อิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ศานตฺ เอ>ออย + เง	เปลี่ยน เอ เป็น ออย	เอโจ'ยวายาวะ (6-1-78)
ศานตฺ ออย เอ		

สำเร็จรูปเป็น **ศานตเย** (เพื่อความสงบ)

355. **วฤทฺษเย** (เพื่อความเจริญ) ศัพท์เดิมมาจาก วฤทฺษิ + เง มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ศานตเย (354) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ใจ (และนั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก จ + เหว มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ใจ (45) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ยตร (ในเมืองไต) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สปตมี (ใช้ ตร ปัจจัยแทนสัทพจน์วิภักติ) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยตร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

356. **วิปฺรานซีชฺปนฺ** ศัพท์เดิมมาจาก วิปฺราน + อฏฺ (อ) + ชฺปฺ ธาตุ + จฺลฺ ปัจจัย + ฌฺ วิภักติ หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วิปฺราน + ชฺปฺ	ชฺปฺ ชื่อว่าธาตฺ	ภูวาทโย ธาตวະ (1-3-1)
วิปฺราน + ชฺปฺ + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
วิปฺราน + ชฺปฺ + ลุง	ลุง เป็นฝ่ายปรัสไมบท	ละ ปรัสไมบทม (1-4-99)
วิปฺราน + ชฺปฺ + ลุง	ลุง ปรัสไมบท ในกัตตฺวาจก	เศษาทฺ กรตฺริ ปรัสไมบทม (1-3-78)
วิปฺราน + ชฺปฺ + ลุง > ฌฺ	ใช้ ฌฺ แทน ลุง	ติปตฺสฌฺสิปฺถสฺถมิพฺวสมฺสตา ตำมธาสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
วิปฺราน + ชฺปฺ + ฌฺ	ฌฺ เป็น ประถมบุรุษ	ติงฺสฺตฺริฌฺ ตรีฌฺ ปฺรถม- มธฺยໄมตฺตมาະ (1-4-101)
วิปฺราน + ชฺปฺ + ฌฺ	ฌฺ เป็น พหุวจนະ	ตฺานເຍກວຈນທຸວິວຈນ- พหุวจนานເຍກະ (1-4-102)
วิปฺราน + ชฺปฺ + จฺลฺ + ฌฺ	ลุง จฺลฺ ปัจจัย	จฺลฺ ลุง (3-1-43)
วิปฺราน + อฏฺ + ชฺปฺ + จฺลฺ + ฌฺ	ลุง อฏฺ อากม เมื่อ ลุง อยู่หลัง	ลุงลฺถลฺกษฺวทฺทตฺตะ (6-4-71)
วิปฺราน + อฏฺ + ชฺปฺ + จฺลฺ + ฌฺ	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฺฏฺ (1-3-7)
วิปฺราน + อ + ชฺปฺ + จฺลฺ + ฌฺ	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสยໄລະ (1-3-9)
วิปฺราน + อ > อ + ชฺปฺ + จฺลฺ + ฌฺ	ทำเป็นขั้นคุณ อ กับ อ เป็น อ	อໄຕໄคູໄເ (6-1-97)
วิปฺราน + อ + ชฺปฺ + จฺ + ฌฺ	เปลี่ยน จฺ เป็น จ (อ)	ฌฺตฺริທຸສຸກຍະ ກຸຕຣີ ຈງ (3-1-48)
วิปฺราน + ชฺชປ + จງ + ฌฺ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จງ อยู่หลัง	ຈງ (6-1-11)
วิปฺราน + ชฺชປ + จງ + ฌฺ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภัยสະ	ປູຣໂວ'ຖຍາສະ (6-1-4)
วิปฺราน + ชີชປ + จງ + ฌฺ	เปลี่ยน อ ของอภัยสະ เป็น อี	ສນຍະ (7-4-97)
วิปฺราน + ชີชປ + จງ + ฌฺ	ที่หะ อี ของอภัยสະ เป็น อี	ທິຣໂໄລໄໄຂະ (7-4-98)
วิปฺราน + ชີชປ + จງ + ฌฺ	จ ชื่อว่าอิต	ຈງ (1-3-7)
วิปฺราน + ชີชປ + จງ + ฌฺ	ง ชื่อว่าอิต	ລັກວາຕທຣີເຕ (1-3-8)
วิปฺราน + ชີชປ + อ + ฌฺ	ลป จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ຕສຍໄລະ (1-3-9)
วิปฺราน + ชີชປ + อ + ฌ > อนุติ	เปลี่ยน ฌ เป็น อนุติ	ໂໄມ'ນຕະ (7-1-3)
วิปฺราน + ชີชປ + อ + อ > อนุติ	ทำขึ้นเป็นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	ສາຣຸວາຕາກຸຣຸຣາຕຸກໂຍະ (7-3-84)
วิปฺราน + ชີชປ + อ นຕ	ลป อี ที่ ติ	ອິຕຕຈ (3-4-100)

วิปฺราน + ชีชป + อ น ลบ ต ที่เป็นสังโยคตัวหลัง สโยคานตสย โลปะ(8-2-23)
 วิปฺราน ชีชป อน
 สำเร็จรูปเป็น วิปฺรานชีชปน (สวดแล้ว)

ตทภูเมรโยกตฤณำ ปฺรยูกตานุวินิวฤตตเย |

ยตฺร เสวน ปฺรภาเวน ภฤตยทณฺทานชีชปน || 45 ||

ที่เมื่อนั้น ราชบุตรทั้งหลายทรงยังกองทัพของพระองค์ที่จัดเตรียมไว้แล้ว เพื่อ
 การขับไล่ศัตรูทั้งหลายที่มารุกรานแผ่นดินนั้น ให้มีชัยชนะ ด้วยพระเดชานุภาพ
 ของพระองค์⁵¹⁴

357. **ตทภูเมร** (ของแผ่นดินนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตทภูมิ + งส มีกระบวนการสร้างคำ
 เหมือน เทาษยนฺตฺร (299) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

358. **อภโยกตฤณำ** ศัพท์เดิมมาจาก อภโยกตฤ (อภิ + ยุช + ตฤจ)⁵¹⁵ + อาม มีวิธีทำ
 รูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อภโยกตฤ	อภโยกตฤ		
อภโยกตฤ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทาศฺรปฺรตฺยยะ	
อภโยกตฤ	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	ปราติปทิกม (1-2-45)	
อภโยกตฤ + อาม	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	สฺรฺอุปาณาเมกเศษ	
อภโยกตฤ + อาม	อาม ชื่อว่าชฺชฺฐีปรตฺยยะ	เอกวิกฤเตา (1-2-64)	
อภโยกตฤ + อาม	อาม ปรตฺยยะ เป็นพหูจนะ	งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)	
อภโยกตฤ + อาม	ลง อาม ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง	สฺวेषชเมาณฺชฺฐาภยาม	
อภโยกตฤ + อาม	อาม ชื่อว่าวิกฤติ	ภิสงฺเภยํ ภยสงฺสภยามภยส	
อภโยกตฤ + นฺฏ + อาม	ลง นฺฏ อาคม	งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)	
อภโยกตฤ + นฺฏ + อาม	อฺ ชื่อว่าอิต	สฺปะ (1-4-103)	
อภโยกตฤ + นฺฏ + อาม	ฏ ชื่อว่าอิต	พหูฯ พหูจนม (1-4-21)	
อภโยกตฤ + น + อาม	ลบ อฺ และ ฏ ที่ชื่อว่า อิต	วิกฤติศจ (1-4-104)	
อภโยกตฤ + น + อาม	ทิมะ ฤ เป็น ฤ	หฺรสวนทยาโป นฺฏ (7-1-54)	
อภโยกตฤ + น > ญ + อาม	เปลี่ยน น เป็น ญ	อุปเทศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)	
		จฺฐ (1-3-7)	
		ตสย โลปะ (1-3-9)	
		นามิ (6-4-3)	
		ถฺวณฺนสนฺย ญตฺว วาจย ⁵¹⁶	

⁵¹⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 9.

⁵¹⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 74.

⁵¹⁶ Dvivedī, Laghusiddhāntakaumudī, 63.

อภิโยกตฤ ฒ อาม

สำเร็จรูปเป็น **อภิโยกตฤฒาม** (ผู้เข้ามารุกราน)

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ตฤฒะ + อภิโยกตฤฒาม มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตฤฒะ-อภิโยกตฤฒาม** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตฤฒะ + อภิโยกตฤฒาม

ตฤฒะ > ส + อภิโยกตฤฒาม เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

ตฤฒะ ส > ร + อภิโยกตฤฒาม เปลี่ยน ส เป็น ร สมชุไซ รุสะ (8-2-66)

ตฤฒะ ร + อภิโยกตฤฒาม อู ของ ร ชื่อว่าอิต อุประเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)

ตฤฒะ ร > ร + อภิโยกตฤฒาม ลบ อู ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

ตฤฒะ ร อภิโยกตฤฒาม

สำเร็จรูปเป็น **ตฤฒะอภิโยกตฤฒาม**

359. **ปรยุกตตาม** (แห่งศัตรูทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ปรยุกต (ปร + ยช + กต)⁵¹⁷ + อาม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กุชตาม (86) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

360. **วินิวฤตตเย** (เพื่อขับไล่) ศัพท์เดิมมาจาก วินิวฤตติ (วิ + นิ + วฤต + กติน)⁵¹⁸ + เง มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ศานตเย (354) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ตฤฒะอภิโยกตฤฒาม + ปรยุกตตาม + วินิวฤตตเย มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตฤฒะอภิโยกตฤฒาม ปรยุกตตามวินิวฤตตเย** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตฤฒะอภิโยกตฤฒาม + ปรยุกตตาม + วินิวฤตตเย

ตฤฒะอภิโยกตฤฒาม > - เปลี่ยน ม เป็น อนุสวาระ (-) โมนุสวาระ (8-3-23)

ตฤฒะอภิโยกตฤฒาม -

สำเร็จรูปเป็น **ตฤฒะอภิโยกตฤฒาม**

ปรยุกตตาม + วินิวฤตตเย

ปรยุกตตาม > น + วินิวฤตตเย เปลี่ยน ม เป็น น นปรเ นะ (8-3-27)

สำเร็จรูปเป็น **ปรยุกตตามวินิวฤตตเย**

ยตร (ในเมืองใด) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สปตมี (ใช้ ตร ปัจจยแทนสแปตมีวิภक्ति) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยตร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

361. **เสวน** (อันเป็นของตัวเอง) ศัพท์เดิมมาจาก สว + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หวีธุมวิทาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁵¹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 288.

⁵¹⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 479.

362. **ปรภาเวน** (ด้วยกำลัง) ศัพท์เดิมมาจาก ปรภาว (ปร + ภา + ฌณ)⁵¹⁹ + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หิริธุมวิทาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

363. **ภฤตยทณทานซีชปน** (ทำให้มีชัยชนะแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ภฤตยทณทาน + ชป ธาตุ + จลิ ปัจจัย + ฌ วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสนิมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วิปฺราน ซีชปน (357) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จาริตรธนส์ปนนาน สลชชานทีรชทรศินะ |

อรุโตะติชธิปนยตร ศุรานทกษาน กุณุมพินะ || 46 ||

ที่เมื่อนั้น ราชบุตรทั้งหลายทรงยกย่องให้เกียรติหมู่คนที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ผู้สมบูรณ์พร้อมด้วยมารยาท และทรัพย์สิน ผู้มีความละเอียดรอบาปกรรม มีทัศนะยาวไกล ควรแก่การเคารพนับถือ กล่าวหาญ และมีความกระตือรือร้น⁵²⁰

364. **จาริตรธนส์ปนนาน** (ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยมารยาทและทรัพย์) ศัพท์เดิมมาจาก จาริตรธนส์ปน (จาริตร [จร + ฌิตฺรม]⁵²¹ - ธน - สंपन्न [ส + ปทฺเย + กฺต]⁵²²) + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

365. **สลชชาน** (ผู้เป็นไปกับด้วยความละเอียด) ศัพท์เดิมมาจาก สลชช (ส + ลสฺช + อ)⁵²³ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

366. **ทีรชทรศินะ** ศัพท์เดิมมาจาก ทีรชทรศิน (ทีรช - ทรศิน [ทฺฤศ + อฺนิ]) + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทีรชทรศิน	ทีรชทรศิน	
ทีรชทรศิน	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุทวธาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ทีรชทรศิน	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิกฺฤเต (1-2-64)
ทีรชทรศิน + ศส	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
ทีรชทรศิน + ศส	ศส ชื่อว่าทวิตฺยาปรตฺยยะ	สฺเวชสเมากฺษณฺญายม ภิสฺงเภยํ ภยฺสงฺสฺถิภยามภยส งฺไสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)

⁵¹⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 282.

⁵²⁰ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 9.

⁵²¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 444.

⁵²² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 46.

⁵²³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 202.

ที่รหฺมทฺรศินฺ + ศส	ศส ปรตฺตยยะ เป็นพหฺวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ที่รหฺมทฺรศินฺ + ศส	ลง ศส ปรตฺตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหฺษุ พหฺวจนฺม (1-4-21)
ที่รหฺมทฺรศินฺ + ศส	ศส ชื่อว่าวิภักติ	วิภกฺติศจ (1-4-104)
ที่รหฺมทฺรศินฺ + ศส	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทธิเต (1-3-8)
ที่รหฺมทฺรศินฺ + ศส>อส	ลป ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ที่รหฺมทฺรศินฺ + อ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺุไซ รุะ (8-2-66)
ที่รหฺมทฺรศินฺ + อ ร	อ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทษชฺนนาสิก อิต(1-3-2)
ที่รหฺมทฺรศินฺ + อ ร>ร	ลป อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ที่รหฺมทฺรศินฺ + อ ร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานฺม (1-4-110)
ที่รหฺมทฺรศินฺ + อ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ชฺรวสานโยรฺวิสฺรชฺนียะ (8-3-15)

ที่รหฺมทฺรศินฺ อ -ะ

สำเร็จรูปเป็น **ที่รหฺมทฺรศินะ** (ผู้มีทรรศนะยาวไกล)

367. **อรฺหฺโต** (ผู้เหมาะสม) ศัพท์เดิมมาจาก อรฺหฺต (อรฺห + ศตฺถ)⁵²⁴ + ศส มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน มหฺโต (323) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

368. **อติชฺธิปฺน** ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) อาคม + สฺถา ธาตุ + อฏฺ (อ) อาคม + ปุกฺ (ป)
อาคม + ศปฺ ปัจจย + ฌิ วิภักติ หมวด ลุง ฝ่าย ปรัสมฺบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สฺถา	สฺถา ชื่อว่าธาตุ	ภฺวาทโย ธาตฺวะ (1-3-1)
สฺถา + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
สฺถา + ลุง	ลุง เป็นฝ่ายปรัสมฺบท	ละ ปรัสมฺบทฺม (1-4-99)
สฺถา + ลุง	ลง ปรัสมฺบท ในกัตฺตฺวจาก	เศษาทฺ กรฺตฺริ ปรัสมฺบทฺม (1-3-78)
สฺถา + ลุง>ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลุง	ติปฺตสฺมิสิปฺถสฺถมิพฺวสมฺสตา ตำณฺธาสาถำธฺวมิตฺวหิมฺหิง (3-4-78)
สฺถา + ฌิ	ฌิ เป็น ประถมบุรุษ	ติงฺสฺตฺริฌิ ตฺริฌิ ปฺรถม- มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
สฺถา + ฌิ	ฌิ เป็น พหฺวจนะ	ตฺานเยกฺวจนฺทฺวิวจน- พหฺวจนฺนเยกฺสะ (1-4-102)
สฺถา + ศปฺ + ฌิ	ลง ศปฺ (อ) ปัจจย	กรฺตฺริ ศปฺ (3-1-68)
สฺถา + ศปฺ + ฌิ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทธิเต (1-3-8)
สฺถา + ศปฺ + ฌิ	ป ชื่อว่าอิต	หลนฺตฺยม (1-3-3)

⁵²⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 113.

สถา + อ + ฌิ	ลบ ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อฏ + สถา + อ + ฌิ	ลง อฏ (อ) อาคม เมื่อ ลง อยู่หลัง	ลุงลงลุงกษวททาตตะ (6-4-71)
อฏ + สถา + อ + ฌิ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + สถา + อ + ฌิ	ลบ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + สถา>ติษฐ + อ + ฌิ	เปลี่ยน สถา เป็น ติษฐ	ปาฆรรฐมาสฎาณาทาณทฤศ ยรุติสรุติศทสท่า ปิพชิฆรรฐ ติษฐมนยจฉปศยรจฉธาเศศีย สีทาะ (7-3-78)
อ + ติษฐ + อ + ฌิ>อนติ	เปลี่ยน ฌิ เป็น อนติ	โณนตะ (7-1-3)
อ + ติษฐ + อ + อ>อนติ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อาทคุณะ (6-1-87)
อ + ติษฐ + อฏ + อ นติ	ลง อฏ (อ) อาคม	อารฐธาตูกสเยท วลาเทะ (7-2-35)
อ + ติษฐ + อฏ + อ นติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + ติษฐ + อ + อ นติ	ลบ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ติษฐ + อ + ปุก + อ นติ	ลง ปุก อาคม	อรฐทวิวสิริกนุยีกษมา- ยาตำ ปุง เณ (7-3-36)
อ + ติษฐ + อ + ปุก + อ นติ	อ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
อ + ติษฐ + อ + ปุก + อ นติ	ก ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิต (1-3-8)
อ + ติษฐ + อ + ป + อ นติ	ลบ อ และ ก ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ติษฐ + อ + ป + อ นติ	ลบ อ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ + ติษฐ + อ + ป + อ น	ลบ ต ที่เป็นสังโยคตัวหลัง	สโยคานตสย โลปะ(8-2-23)
อ ติษฐ อี ป อ น	สำเร็จรูปเป็น อติษฐปน (ได้ตั้งไว้แล้ว)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า อรฐตะ + อติษฐปน มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **อรฐโต ติษฐปน** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

อรฐตะ + อติษฐปน		
อรฐตะ >ส + อติษฐปน	เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสฤษนียสย สะ (8-3-35)
อรฐตะ ส>ร + อติษฐปน	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
อรฐตะ รุ>อ + อติษฐปน	เปลี่ยน ร เป็น อ เมื่ออยู่หลัง อ	อโต โรรปฐตาทปฐเต (6-1-113)
อรฐตะ อ+อ>โอ + อติษฐปน	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น โอ	อาทคุณะ (6-1-87)
อรฐตะ โอ + อ>โอ ติษฐปน	เปลี่ยน โอ กับ อ เป็น โอ	เองะ ปทานตาทติ (6-1-109)
อรฐตะ โอ ติษฐปน		
สำเร็จรูปเป็น อรฐโต ติษฐปน		

ยตร (ในเมืองโต) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สปตมี (ใช้ ตร ปัจจัยแทนสัปตมีวิภक्ति) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยตร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

369. **ศุราน** (ผู้กล้าหาญ) ศัพท์เดิมมาจาก ศูร (ศูร + อจ)⁵²⁵ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

370. **ทกษาน** (ผู้ขยัน) ศัพท์เดิมมาจาก ทกษ (ทกษ + อจ)⁵²⁶ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

371. **กุกุมพินะ** (ซึ่งคนที่เป็นหัวหน้าครอบครัวทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก กุกุมพิน (กุกุมพ + อนิ)⁵²⁷ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่รฆทรศินะ (366) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

วยศไตสไตสไตรคุโณรยุกตานมติวาควิกรมาทิกะ |

กรมสุ ปตรูเปษุ สจิวาสตานนยยูยชน || 47 ||

ราชบุตรเหล่านั้น ได้ทรงแต่งตั้งคณะมนตรีทั้งหลาย ผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ นั้น ๆ แตกต่างกันไป เช่น มีความคิดหลักแหลม มีวาทีดี และมีความกล้าหาญเป็นต้น ในหน้าที่ต่าง ๆ ที่เหมาะสม (กับความสามารถของพวกเขา)⁵²⁸

372. **วยศไตส** (อันแตกต่างกัน) ศัพท์เดิมมาจาก วยศตท (วิ + อส + กต)⁵²⁹ + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไตศ (223) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ไตส (นั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไตศ (223) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ไตร (นั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไตศ (223) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

373. **คุโณร** (ด้วยคุณทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก คุณ (คุณ + ฆณ)⁵³⁰ + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁵²⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 129.

⁵²⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 670.

⁵²⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 137.

⁵²⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวไมษะ, 10.

⁵²⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 544.

⁵³⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 335.

ในโคลง เมื่อนำบทว่า วยสไตะ + ไตะ + ไตะ + คุไณะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **วยสไตสไตสไตสไต** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

วยสไตะ + ไตะ + ไตะ + คุไณะ

วยสไต ะ>ส + ไตะ ะ>ส + ไตะ เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

วยสไต ส + ไตะ ส + ไตะ

สำเร็จรูปเป็น **วยสไตสไตสไตสไต**

วยสไตสไตสไตสไต + คุไณะ

วยสไตสไตสไต ะ>ส + คุไณะ เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

วยสไตสไตสไต ส>ร + คุไณะ เปลี่ยน ส เป็น ร สมบุโซ รุระ (8-2-66)

วยสไตสไตสไต ร + คุไณะ อ ของ ร ชื่อว่าอิต อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)

วยสไตสไตสไต ร>ร + คุไณะ ลบ อ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

วยสไตสไตสไต ร คุไณะ

สำเร็จรูปเป็น **วยสไตสไตสไตสไตคุไณะ**

374. **ยุกตาน** (ผู้ประกอบแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ยุกต + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า วยสไตสไตสไตสไตคุไณะ + ยุกตาน มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **วยสไตสไตสไตสไตคุไณรยุกตาน** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

วยสไตสไตสไตสไตคุไณะ + ยุกตาน

-ไตสไตสไตสไต ะ>ส + ยุกตาน เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

-ไตสไตสไตสไต ส>ร + ยุกตาน เปลี่ยน ส เป็น ร สมบุโซ รุระ (8-2-66)

-ไตสไตสไตสไต ร + ยุกตาน อ ของ ร ชื่อว่าอิต อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)

-ไตสไตสไตสไต ร>ร + ยุกตาน ลบ อ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

-ไตสไตสไตสไต ร ยุกตาน

สำเร็จรูปเป็น **วยสไตสไตสไตสไตคุไณรยุกตาน**

375. **มติวาควิกรมาทิเก** (มีความคิด วาทะดีและความกล้าหาญเป็นต้น) ศัพท์เดิมมาจาก มติวาควิกรมาทิ (มติ [มน + กติน]⁵³¹ - วาค (ก) [วจ + กิป]⁵³² - วิกรม [วิ + กรม + อจ]⁵³³ - อาทิ [อจ + ทา + กิ]⁵³⁴) + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ศุภภิส (61) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁵³¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 580.

⁵³² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 317.

⁵³³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 373.

⁵³⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 173.

กรมสุ (ในหน้าที่ทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก กรม + สุ + ป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กรมสุ (353) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

376. **ปรตฺรุเปษุ** (อันเหมาะสม) ศัพท์เดิมมาจาก ปรตฺรุ (ปรตฺ + รุ + ป / ปรตฺ + รุ + ป + อจ)⁵³⁵ + สุ + ป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษฺเฐษุ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

377. **สจฺวิวสฺตาน** (ซึ่งคณะมนตรีทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก สจฺวิวสฺต (สจฺ [สจ + อิน]⁵³⁶ - วสฺต) + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตฺม-ชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

378. **นยฺยุชฺชน** ศัพท์เดิมมาจาก นิ + อฏฺ (อ) + ยุชฺ ธาตุ + จลฺ ปัจจย + ฌิ วิภักติ หมวด ลุง ฝ่ายปรสฺไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

นิ + ยุช	ยุช ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
นิ + ยุช + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
นิ + ยุช + ลุง	ลุง เป็นฝ่ายปรสฺไมบท	ละ ปรสฺไมบท (1-4-99)
นิ + ยุช + ลุง	ลุง ปรสฺไมบท ในกัตตฺวาจก	เศษาทฺ กรตฺริ ปรสฺไมบท (1-3-78)
นิ + ยุช + ลุง > ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลุง	ติปตฺสฌิสฺปิถสฺถมิพฺวสมฺสตา ตำมธาสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
นิ + ยุช + ฌิ	ฌิ เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตฺริฌิ ตฺริฌิ ปรถม- มธฺยไมตฺตมาชะ (1-4-101)
นิ + ยุช + ฌิ	ฌิ เป็น พหูวนะ	ตฺวานเยกฺวจนทฺวิวจน- พหูวจนฺนเยกศะ (1-4-102)
นิ + ยุช + จลฺ + ฌิ	ลุง จลฺ ปัจจย	จลฺ ลุง (3-1-43)
นิ + ยุช + จง + ฌิ	เปลี่ยน จลฺ เป็น จง	ฌิสฺตฺริทฺรฺสฺสุภฺยชะ กรตฺริ จง (3-1-48)
นิ + ยุช + จง + ฌิ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จง (6-1-11)
นิ + ยุช + จง + ฌิ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภัยสาชะ	ปุโรโว'ภฺยสาชะ (6-1-4)
นิ + ยุช + จง + ฌิ	ทีฆะ อู ของอภัยสาชะ เป็น อู	ทีโรฆ โล'ฆะ (7-4-98)
นิ + ยุช + จง + ฌิ	จ ชื่อว่าอิต	จฺญู (1-3-7)
นิ + ยุช + จง + ฌิ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทฺริเต (1-3-8)
นิ + ยุช + อ + ฌิ	ลป จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
นิ + อฏฺ + ยุช + อ + ฌิ	ลุง อฏฺ (อ) อากม เมื่อ ลุง อยู่หลัง	ลุงลงลฺถงฺกษฺวทฺทาทตชะ (6-4-71)

⁵³⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 173.

⁵³⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 220.

นิ + อฏ + ยูยช + อ + ฌิ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
นิ + อ + ยูยช + อ + ฌิ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
นย + อ + ยูยช + อ + ฌิ	เปลี่ยน อ เป็น ย	อิโก ยณจิ (6-1-77)
นย + อ + ยูยช + อ + ฌิ > อนติ	เปลี่ยน ฌิ เป็น อนติ	โณนตะ (7-1-3)
นย + อ + ยูยช + อ + อ > อ นติ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อาทุณะ (6-1-87)
นย + อ + ยูยช + อ นต	ลป อ ที่ ตี	อิตศจ (3-4-100)
นย + อ + ยูยช + อ น	ลป ต ที่เป็นสังโยคตัวหลัง	สโยคานตสย โลปะ(8-2-23)
นย อ ยูยช อ น		
สำเร็จรูปเป็น นยยูยชุน (ได้แต่งตั้งแล้ว)		

วสุมทภริวารานไตรลวิไทยรวิสมิเตะ |

ยทพภาเส นระ กิรณิ มนุทระ กิณนโรริว || 48 ||

เมืองนั้น เต็มไปด้วยฝูงชน ผู้มั่งมีสินทรัพย์ แต่ไม่มีความพึงพอใจ มีความรู้ดี แต่ไม่มีความหยิ่งยะโส จึงได้ตั้งงาม เหมือนกับภูเขามันทระ ซึ่งเต็มไปด้วยเหล่ากินนร ผู้มีเครื่องประดับแพรวพราว ผู้ท่องเที่ยวอยู่ตามภูเขา ผู้มีความชำนาญในศิลปะและมีรอยยิ้มที่งดงาม⁵³⁷

379. วสุมทภริ ศัพท์เดิมมาจาก วสุมต (วส + อ + มตป) ⁵³⁸ + ภิส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไป		
วสุมต วสุมต วสุมต	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรทวทฐาตฺรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
วสุมต	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกฺเตา (1-2-64)
วสุมต + ภิส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
วสุมต + ภิส	ภิส ชื่อว่าตฤติยาปรตยยะ	สเวชสเมากฺษณฺญายาม ภิสงฺภยา ภยสงฺสิภยยามภยส งฺไสสามงฺโยสสุป (4-1-2)
วสุมต + ภิส	ภิส ปรตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
วสุมต + ภิส	ลง ภิส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุช พหุจนม (1-4-21)
วสุมต + ภิส	ภิส ชื่อว่าวิภกฺติ	วิภกฺติศจ (1-4-104)
วสุมต + ภิส > รุ	เปลี่ยน ส เป็น รุ	สมชฺโซ รุ (8-2-66)
วสุมต + ภิส รุ	อ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทเศชชุนนาสิก อิต(1-3-2)
วสุมต + ภิส รุ	ลป อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วสุมต + ภิส รุ	รุ ชื่อว่า อวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)

⁵³⁷ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโหมษ, 10.

⁵³⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 306.

วสุมต + ภิ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสโรคะ (ะ)	ขรรสานโยรวีสรชนียะ (8-3-15)
วสุม ต>ท + ภิ ร>ะ	เปลี่ยน ต เป็น ท	ฉล่ำ ซโศ'นเต (8-2-39)
วสุม ท ภิ -ะ	สำเร็จรูปเป็น วสุมทภิ (ผู้มีทรัพย์)	

380. **อวิภรานไตร** (ผู้ไม่มีความพึงพอใจ) ศัพท์เดิมมาจาก อวิภรานต (น - วิภรานต [วิ + ภรม + กต]⁵³⁹) + ภิสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

381. **อลวิไทยร** (ผู้มีความรู้ดี) ศัพท์เดิมมาจาก อลวิทย (อล - วิทย [วิท + กยป]⁵⁴⁰) + ภิสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

382. **อวิสมิตะ** (ผู้ไม่มีความถือตัว) ศัพท์เดิมมาจาก อวิสมิต (น - วิสมิต [วิ + สมิ + กต]⁵⁴¹) + ภิสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า วสุมทภิ + อวิภรานไตะ + อลวิไทยะ + อวิสมิตะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **วสุมทภิวิภรานไตรลวิไทยรวีสมิไตะ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

วสุมทภิ + อวิภรานไตะ + อลวิไทยะ + อวิสมิตะ		
วสุมทภิ ะ>ส + อวิภรานไตะ	เปลี่ยนวิสโรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรชนียสย สะ (8-3-35)
วสุมทภิ ส>ร + อวิภรานไตะ	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
วสุมทภิ ร + อวิภรานไตะ	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
วสุมทภิ ร>ร + อวิภรานไตะ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วสุมทภิ ร อวิภรานไตะ	สำเร็จรูปเป็น วสุมทภิวิภรานไตะ	
วสุมทภิวิภรานไตะ + อลวิไทยะ		
วสุมทภิวิภรานไตะ ะ>ส + อลวิไทยะ	เปลี่ยนวิสโรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรชนียสย สะ (8-3-35)
วสุมทภิวิภรานไตะ ส>ร + อลวิไทยะ	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
วสุมทภิวิภรานไตะ ร + อลวิไทยะ	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
วสุมทภิวิภรานไตะ ร>ร + อลวิไทยะ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วสุมทภิวิภรานไตะ ร อลวิไทยะ	สำเร็จรูปเป็น วสุมทภิวิภรานไตรลวิไทยะ	
วสุมทภิวิภรานไตรลวิไทยะ + อวิสมิตะ		
-ลวิไทย ะ>ส + อวิสมิตะ	เปลี่ยนวิสโรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

⁵³⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 414.

⁵⁴⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 389.

⁵⁴¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 464.

-ลวิไทย ส>ร + อวิสมิไตะ	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุโษ รุะ (8-2-66)
-ลวิไทย ร + อวิสมิไตะ	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
-ลวิไทย ร>ร + อวิสมิไตะ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
-ลวิไทย ร อวิสมิไตะ		

สำเร็จรูปเป็น **วสุมทภริวารานไตรลวิไทยวิสมิไตะ**

ยท (ไต) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยะ (13) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

383. **พภาเส** ศัพท์เดิมมาจาก ภาส ธาตุ + ต หมวด ลิกฺ ฝายอาตมเนบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ภาส	ภาส ชื่อว่าธาต	ภวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ภาส + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)
ภาส + ลิกฺ	ลิกฺ เป็นฝายอาตมเนบท	ตงานาวาตมเนบท (1-4-100)
ภาส + ลิกฺ>ต	ใช้ ต แทน ลิกฺ	ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา ตำมถาสถาถุมิมทวมิมหิง (3-4-78)
ภาส + ต	ต เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปฺรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ภาส + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนानเยกศะ (1-4-102)
ภาส + ต>เอศ	เปลี่ยน ต เป็น เอศ (เอ)	ลิกฺสตณโยเรศิเรจ (3-4-81)
ภาส + เอศ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศทวตทริเต (1-3-8)
ภาส + เอ	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ภภาส + เอ	ซ้อนธาตเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺิ ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
ภภาส + เอ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยาสะ	ปุรุไวภยาสะ (6-1-4)
ภภาส + เอ	รัสสะ อา ของอภัยาสะ เป็น อ	หรัสสะ (7-4-59)
ภ>พ ภาส + เอ	เปลี่ยน ภ ของอภัยาสะ เป็น พ	อภยาสะ จรุ จ (8-4-54)
พ ภาส เอ		

สำเร็จรูปเป็น **พภาเส** (งดงามแล้ว)

384. **นโร** (ด้วยคนทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก นร + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

385. **กีรณ** (อันเกลื่อนกล่น) ศัพท์เดิมมาจาก กีรณ (กฤ + ลฺย) ⁵⁴² + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

386. **มนุทระ** (ภูเขามันทระ) ศัพท์เดิมมาจาก มนุทระ (มนุ + ท + อร) ⁵⁴³ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

387. **กิณนโร** (ด้วยกิณนรทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก กิณนร (กี [กิม] - นร) + กิสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกโตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิ (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า กิณนโร + อิ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **กิณนโร** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

กิณนโร + อิ

กิณนโร > ส + อิ

กิณนโร ส > ร + อิ

กิณนโร ร + อิ

กิณนโร ร > ร + อิ

กิณนโร ร อิ

สำเร็จรูปเป็น **กิณนโร**

เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส

เปลี่ยน ส เป็น ร

อุ ของ ร ชื่อว่าอิ

ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิ

วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

สมชฺโซ รุสะ (8-2-66)

อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)

ตสย โลปะ (1-3-9)

ยตร เต หฤษณฺสนสะ เปารปรีติจิกฤษยา |

ศรีมนตยอุทยานสชฺชานิ ยโครามานยจิกรน || 49 ||

ที่เมืองนั้น ราชบุตรเหล่านั้น เมื่อทรงสภาราษฎรราชฤทัยแล้ว จึงได้ร่วมกันสร้างสถานที่เป็นที่เฉลิมพระเกียรติ ซึ่งรู้จักกันว่าเป็นอุทยานที่สวยงามหลาย แห่ง ด้วยทรงมีพระประสงค์ที่จะทำให้ชาวเมืองเกิดความปิติยินดี ⁵⁴⁴

ยตร (ในเมืองใด) ศัพท์เดิมมาจาก ย + ส + ปตมี (ใช้ ตร ปัจจยแทนส + ปตมีวิภक्ति) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยตร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เต (ราชบุตรเหล่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ต + ช + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เต (172) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁵⁴² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 132.

⁵⁴³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 622.

⁵⁴⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 10.

388. **หฤษณฺมนส** (ผู้มีใจร่าเริงแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก หฤษณฺมนส (หฤษณฺ [หฤษ + กต]⁵⁴⁵ - มนส [มน + อสน]⁵⁴⁶) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วุยายตาพทฺวาสสะ (292) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

389. **เปารปฺริตฺติจิกิรัชยา** (ด้วยความต้องการให้ชาวเมืองเกิดความปิติยินดี) ศัพท์เดิมมาจาก เปารปฺริตฺติจิกิรัชยา (เปาร [ปุร + อย]⁵⁴⁷ - ปฺริตฺติ [ปฺริณ + กตฺติ]⁵⁴⁸ - จิกิรัชยา [กฤ + สน + อ + ฎาป]⁵⁴⁹) + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วุฑฺธิจิกิรัชยา (231) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

390. **ศฺรีมนตฺยฺหฺยานสํชฺลน** ศัพท์เดิมมาจาก ศฺรีมนตฺยฺหฺยานสํชฺลน (ศฺรีมนตฺติ [ศฺรี + มตฺตฺ]⁵⁵⁰ - อฺยฺหฺยาน [อฺย + ยา + ลฺยฺย]⁵⁵¹ - สํชฺลน [สํ + ชฺลน + ก]⁵⁵²) + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ศฺรีมนตฺยฺหฺยานสํชฺลน	ศฺรีมนตฺยฺหฺยานสํชฺลน	
ศฺรีมนตฺยฺหฺยานสํชฺลน	เป็นปราตฺปิทิกะ (ลิงค์)	อรุททททตฺรปรตฺยยะ ปราตฺปิทิกม (1-2-45)
ศฺรีมนตฺยฺหฺยานสํชฺลน	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรุปาณาเมกเศษ เอกวิกฤเตา (1-2-64)
-สํชฺลน + ศส	ลงปรตฺยยะ หลังปราตฺปิทิกะ	งฺยาปฺปราตฺปิทิกาท (4-1-1)
-สํชฺลน + ศส	ศส ชื่อว่าวิทฺติยาปรตฺยยะ	สฺเวชสเมฆาณฺชฺญาภยาม ภิสงฺภยา ภยสงฺสิภยามภยส งฺไสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
-สํชฺลน + ศส	ศส ปรตฺยยะ เป็นพหฺวจนะ	สุปะ (1-4-103)
-สํชฺลน + ศส	ลง ศส ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหฺษุ พหฺวจนม (1-4-21)
-สํชฺลน + ศส	ศส ชื่อว่าวิกฤติ	วิกฤติศจ (1-4-104)
-สํชฺลน + ศส > คี	เปลี่ยน ศส วิกฤติ เป็น คี	ชสศไส คีชะ (7-1-20)
-สํชฺลน + คี	คี ชื่อว่าสรวนามสถานะ	คี สรวนามสฺถานม (1-1-42)
-สํชฺลน + คี	คฺ ของ คี ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)
-สํชฺลน + คี > อี	ลป คฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺลย โลปะ (1-3-9)
-สํชฺลน + นฺม + อี	ลง นฺม อาคม	นปฺสฺกสฺย ฌลจะ (7-1-72)
-สํชฺลน + นฺม + อี	อฺ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทเศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)

⁵⁴⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 546.

⁵⁴⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 606.

⁵⁴⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 239.

⁵⁴⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 368.

⁵⁴⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 446.

⁵⁵⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 167.

⁵⁵¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 242.

⁵⁵² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 199.

-สัชฌ + นุม + อี	ม ท้าย นุม ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
-สัชฌ + น + อี	ลบ อู และ ม ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
-สัชฌ + น + อี	อ ท้าย สัชฌ ชื่อว่าอุปธา	อโณตยาต ปูรว อุปธา (1-1-65)
-สัชฌ อ>อา + น + อี	ทีฆะ อ ที่ชื่อว่าอุปธา เป็น อา	สรวนามสถานเน จาสมพุทธธา (6-4-8)

-สัชฌ อา น อี

สำเร็จรูปเป็น **ศรีมนตยอุทยานสัชฌานี** (อันเป็นที่รู้ว่า เป็นอุทยานที่สวยงาม)

391. **ยโศธามานี** ศัพท์เดิมมาจาก ยโศธามน (ยศส [ยศ + อสนุ + ยญ]⁵⁵³-ธามน [ธา + มนิน]⁵⁵⁴) + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ยโศธามน ยโศธามน

ยโศธามน เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์) อรทวทาทุปรตยยะ
ปราติปทิกม (1-2-45)

ยโศธามน ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่งใน)
สรูปาณาเมกเศษ
เอกวิภกเตา (1-2-64)

ยโศธามน + ศส ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)

ยโศธามน + ศส ศส ชื่อว่าวิทียาปรตยยะ สเวชเสมาภุชญาภยาม
ภิสเงภย้า ภยสงสิภยามภยส
งโสะสามงโยสสุป (4-1-2)

ยโศธามน + ศส ศส ปรตยยะ เป็นพหุจนะ สุปะ (1-4-103)

ยโศธามน + ศส ลง ศส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง พหุฯ พหุจนม (1-4-21)

ยโศธามน + ศส ศส ชื่อว่าวิภกติ วิภกติจจ (1-4-104)

ยโศธามน + ศส>คิ เปลี่ยน ศส วิภกติ เป็น คิ ชสคโส คิ (7-1-20)

ยโศธามน + คิ คิ ชื่อว่าสรวนามสถานเน คิ สรวนามสถานม (1-1-42)

ยโศธามน + คิ คฺ ของ คิ ชื่อว่าอิต ลศกวัตทริเต (1-3-8)

ยโศธามน + คิ>อ ลบ คฺ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

ยโศธามน + อี อ ท้าย ม ชื่อว่าอุปธา
อโณตยาต ปูรว อุปธา
(1-1-65)

ยโศธาม อ>อา + อี ทีฆะ อ ที่ชื่อว่าอุปธา เป็น อา
สรวนามสถานเน จาสมพุทธธา
(6-4-8)

ยโศธาม อา น อี

สำเร็จรูปเป็น **ยโศธามานี** (ซึ่งสถานที่อันเป็นที่ทรงเกียรติยศทั้งหลาย)

⁵⁵³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 26.

⁵⁵⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 794.

392. **อจิกรณ** ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) อาคม + กฤ ธาตุ + จลฺ ปัจจัย + ฌิ วิภक्ति หมวด
 ลุง ฝ่ายปรัสไมบพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

กฤ	กฤ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
กฤ + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
กฤ + ลุง	ลุง เป็นฝ่ายปรัสไมบพ	ละ ปรัสไมบพม (1-4-99)
กฤ + ลุง	ลง ปรัสไมบพ ในกัตตุวจาก	เศษชาติ กรตริ ปรัสไมบพม (1-3-78)
กฤ + ลุง > ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลุง	ติปตสฌิสิปถสฌมิพวสมสตา ตำณถาสถาถุมิพวหิมหิง (3-4-78)
กฤ + ฌิ	ฌิ เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรึฌิ ตริฌิ ปฺรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
กฤ + ฌิ	ฌิ เป็น พหุวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนानเยกศะ (1-4-102)
กฤ + จลฺ + ฌิ	ลง จลฺ ปัจจัย	จลฺ ลุงิ (3-1-43)
กฤ + จง + ฌิ	เปลี่ยน จลฺ เป็น จง (อ)	ฌิศริทฺรฺสฺรฺกฺษยะ กรตริ จง (3-1-48)
กฤกฤ + จง + ฌิ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จงิ (6-1-11)
กฤกฤ + จง + ฌิ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภัยสาะ	ปฺรฺวโร'ภยาสะ (6-1-4)
อฏฺ + กฤกฤ + จง + ฌิ	ลง อฏฺ (อ) อาคม เมื่อ ลุง อยู่หลัง	ลุงลงลงกฺษวทฺทตตะ (6-4-71)
อฏฺ + กฤกฤ + จง + ฌิ	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + กฤกฤ + จง + ฌิ	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อ + กฤ > อรฺ กฤ + จง + ฌิ	ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ เป็น อรฺ	สวรวธาตฺการฺธธาตฺกโยะ (7-3-84)
อ + กฤ อ กฤ + จง + ฌิ	ลป รฺ ของอภัยสาะ	หลาทีะ เศษะ (7-4-60)
อ + กฤ > จ อ กฤ + จง + ฌิ	เปลี่ยน กฤ เป็น จ	กฺุโหศฺจ (7-4-62)
อ + จ อ > อธิ กฤ + จง + ฌิ	เปลี่ยน อ ของอภัยสาะ เป็น อธิ	สนฺยตะ (7-4-97)
อ + จ อธิ > อธิ กฤ + จง + ฌิ	ทีฆะ อธิ ของอภัยสาะ เป็น อธิ	ทีรฺโฆ ลโฆะ (7-4-98)
อ + จ อธิ กฤ + จง + ฌิ	จ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + จิกฤ + จง + ฌิ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทริเต (1-3-8)
อ + จิกฤ + อ + ฌิ	ลป จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อ + จิกฤ + อ > อรฺ + ฌิ	ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ กับ อ เป็น อรฺ	อาทฺคุณะ (6-1-87)
อ + จิกฤ + อรฺ + ฌิ > อนฺติ	เปลี่ยน ฌิ เป็น อนฺติ	โณนฺตะ (7-1-3)
อ + จิกฤ + อรฺ + อนฺต	ลป อธิ ที่ ติ	อิตศฺจ (3-4-100)
อ + จิกฤ + อรฺ + อน	ลป ตฺ ที่เป็นสังโยคตัวหลัง	สฺโยคานฺตสฺย โลปะ(8-2-23)

อ จิก อร อนุ

สำเร็จรูปเป็น **อจิกรณ** (ได้ทำแล้ว)

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ยโศธามานี + อจิกรณ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ยโศธามานยจิกรณ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ยโศธามานี + อจิกรณ

ยโศธามาน อิ>ย + อจิกรณ เปลี่ยน อิ เป็น ย อิโก ยณจิ (6-1-77)

ยโศธามาน ย + อจิกรณ

สำเร็จรูปเป็น **ยโศธามานยจิกรณ**

คิวาะ ปุษกรณิศไจว ปริมาครยคุณามกสะ |

นาขณยา เจตโนตกรษาททิกษุ สรวาสวจิชนน || 50 ||

และโดยที่ไม่มีใครสั่ง แต่เพราะทรงมีพระราชดำริหุดขึ้นเอง ราชบุตรเหล่านั้น จึงได้ทรงให้ชุดสระบัวที่สะอาดสวยงามและมีน้ำที่มีคุณสมบัติเยี่ยมหลาย ๆ แห่ง ไว้ในทิศต่าง ๆ ทั่วทุกทิศ⁵⁵⁵

393. **คิวาะ** (อันสวยงาม) ศัพท์เดิมมาจาก คิวา (คี + วน + ฎาป)⁵⁵⁶ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กริยาะ (206) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

394. **ปุษกรณิศ** (ซึ่งสระบัวทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ปุษกรณี (ปุษกร [ปุษ + กรณ]⁵⁵⁷ + อิน + ฎิป)⁵⁵⁸ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สรวศสทฤศิยะ (204) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ต้องเปลี่ยน น เป็น ณ ด้วยสูตร อฎกูปวางนุญยวาเยปิ (8-4-2) และมี อิ ปัจจัยประจำสตรีลิงค์ด้วย

ไจว (และนั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก จ + เหว มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไจว (45) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ปุษกรณิสะ + ไจว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ปุษกรณิศไจว** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ปุษกรณิสะ + ไจว

ปุษกรณิสะ >ส + ไจว เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

ปุษกรณิสะ >ศ + ไจว เปลี่ยน ส เป็น ศ เมื่อชนกับ จ สโตะ ศจุนา ศจุนะ (8-4-40)

⁵⁵⁵ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 10.

⁵⁵⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 88.

⁵⁵⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III.

⁵⁵⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 200.

สำเร็จรูปเป็น **ปุษกรณิศุโจ**

395. **ปรมาครยคุณามภส** ศัพท์เดิมมาจาก ปรมาครยคุณามภส (ปรม [ปร + มา + ก]⁵⁵⁹ -อาครย - คุณ - อมภส [อ่าป + อสนุ]⁵⁶⁰) + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ปรมาครยคุณามภส	ปรมาครยคุณามภส	
ปรมาครยคุณามภส	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทาทุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ปรมาครยคุณามภส	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกรวิกฤเตา (1-2-64)
-คุณามภส + ศส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
-คุณามภส + ศส	ศส ชื่อว่าทวิตยาปรตยยะ	สเวชสเมากฤษฏายาม ภิสเงยกยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
-คุณามภส + ศส	ศส ปรตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
-คุณามภส + ศส	ลง ศส ปรตยยะ ในฐานะมากอยาง	พหุ พหุจนม (1-4-21)
-คุณามภส + ศส	ศส ชื่อว่าวิกฤติ	วิกฤติศจ (1-4-104)
-คุณามภส + ศส	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิต (1-3-8)
-คุณามภส + ศส > อส	ลป ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
-คุณามภส + อ ส > ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
-คุณามภส + อ ร	อ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
-คุณามภส + อ ร > ร	ลป อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
-คุณามภส + อ ร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
-คุณามภส + อ ร > ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวสานโยรวิสรชนียะ (8-3-15)

-คุณามภส อ -ะ

สำเร็จรูปเป็น **ปรมาครยคุณามภส** (อันมีน้ำที่มีคุณสมบัติดีเยี่ยม)

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิกฤติแล้ว ให้ลปทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

396. **อาชฌยา** (โดยอาชญา) ศัพท์เดิมมาจาก อาชฌยา (อาง + ชฌา + อง + ฎาป)⁵⁶¹ + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วฤทธิจิกฤษยา (231) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁵⁵⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 50.

⁵⁶⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 88.

⁵⁶¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 169.

ในโคลง เมื่อนำบทว่า น + อาชญา มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **นาชญา** โดยมีวิธีการสนธิ
ดังนี้

น + อาชญา

น อ + อา>อา ชญา เปลี่ยน น กับ อา เป็น อา

อกะ สวรรณะ ที่รฆะ

(6-1-101)

น อา ชญา

สำเร็จรูปเป็น **นาชญา**

397. **เจตโนตกรษาท** (เพราะมีความคิดเกิดขึ้น) ศัพท์เดิมมาจาก เจตโนตกรษ (เจตน [จิต + ลยุฏ] ⁵⁶² - อุตกรษ [อุต + กฤษ + ฌ] ⁵⁶³) + งสิ มีกระบวนการ การสร้างคำเหมือน มาหาตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

398. **ทิกษ** ศัพท์เดิมมาจาก ทิศ + สุป มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทิศ ทิศ ทิศ

เป็นปราติบทิกะ (ลิงค์)

อรถาทธาตฺรปรตฺยยะ

ปราติบทิกม (1-2-45)

ทิศ

ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)

สรูปาณาเมกเศษ

เอกวิกฤเตา (1-2-64)

ทิศ + สุป

ลงปรตฺยยะหลังปราติบทิกะ

งยาปฺปราติบทิกาท (4-1-1)

ทิศ + สุป

สุป ชื่อว่าสัปตมิปรตฺยยะ

สฺวาชสเมากฺษณฺญายาม

ภิสงฺภยํ ภยสงฺสภยยามภยส

งฺโสสามงฺโยสสุป (4-1-2)

ทิศ + สุป

สุป ปรตฺยยะ เป็นพหุวจนะ

สุปะ (1-4-103)

ทิศ + สุป

ลง สุป ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง

พหุ พหุวจนม (1-4-21)

ทิศ + สุป

สุป ชื่อว่าวิกฤติ

วิกฤติศจ (1-4-104)

ทิศ + สุป

ป ชื่อว่าอิต

หลนตฺยม (1-3-3)

ทิศ + ส

ลป ป ที่ชื่อว่าอิต

ตฺสย โลปะ (1-3-9)

ท ศ>ษ + ส

เปลี่ยน ศ เป็น ษ

วฺรตฺจภฺรตฺสทฺชมภฺชยชฺรช

ภฺรชจฺจคฺคํ ชะ (8-2-36)

ท ษ>ท + ส

เปลี่ยน ษ เป็น ท

ณฺลํ ชฺโศนฺเต (8-2-39)

ท ท>ค + ส

เปลี่ยน ท เป็น ค

ภฺวินฺปรตฺยยสฺย กฺษะ (8-2-62)

ท ค>ก + ส

เปลี่ยน ค เป็น ก

ชฺริ จ (8-4-55)

ท ก + ส>ษ

เปลี่ยน ส เป็น ษ

อาทศปรตฺยยโยชะ (8-3-59)

ท ก ษ

สำเร็จรูปเป็น **ทิกษ** (ในทศทั้งหลาย)

⁵⁶² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 459.

⁵⁶³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 223.

ในโคลก เมื่อนำบทว่า เจตโนตกรชาต + ทิกษุ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **เจตโนตกรชาตทิกษุ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

เจตโนตกรชาต + ทิกษุ

เจตโนตกรชา ต>ท + ทิกษุ เปลี่ยน ต เป็น ท

ฉลฺลา ชฺโศ'นฺเต (8-2-39)

เจตโนตกรชา ท ทิกษุ

สำเร็จรูปเป็น **เจตโนตกรชาตทิกษุ**

399. **สรวาสู** ศัพท์เดิมมาจาก สรวา (สฤ + วน + ฎาป)⁵⁶⁴ + สุป มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สรวา สรวา สรวา	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทธาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
สรวา	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกฺเตา (1-2-64)
สรวา + สุป	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
สรวา + สุป	สุป ชื่อว่าสัปตมีปรตฺยยะ	สเวชสเมากฺษณฺญายาม ภิสงฺภยํ ภยสงฺสิภยามภยส งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
สรวา + สุป	สุป ปรตฺยยะ เป็นพหฺวจนะ	สุปะ (1-4-103)
สรวา + สุป	ลง สุป ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหฺสุ พหฺวจนม (1-4-21)
สรวา + สุป	สุป ชื่อว่าวิภกฺติ	วิภกฺติศจ (1-4-104)
สรวา + สุป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
สรวา + ส	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สรวา ส	สำเร็จรูปเป็น สรวาสู (ทั้งปวง)	

400. **อจีขนน** (ได้ชุดแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) อาคม + ขนฺ ธาตุ + จฺลิ ปัจจัย + ฌิ วิภกฺติ หมด ลุง ฝ่ายปรสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อจฺกรน (392) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่เพิ่มกระบวนการเปลี่ยน ข ที่เป็นอภฺยาสะ เป็น ฉ ด้วยสูตร กฺโหศฺจจะ (7-4-62) แล้วจึงเปลี่ยน ฉ เป็น จ ด้วยสูตร อภฺยาสะ จรจ (8-4-54)

ในโคลก เมื่อนำบทว่า สรวาสู + อจีขนน มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **สรวาสูวจีขนน** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สรวาสู + อจีขนน

สรวาสู อ>ว + อจีขนน เปลี่ยน อ เป็น ว

อิโก ยณฺจิ (6-1-77)

สรวาสู ว อจีขนน

⁵⁶⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 302.

สำเร็จรูปเป็น สรวาสวจีขนน

มโนชญาะ ศรีมตีะ ปรัชชะ ปฤษูปวเนษุ จ |

สภาวะ กูปวตีศุใจ สมนตาดปรตยติษธิปน || 51 ||

อนึ่ง ราชบุตรเหล่านั้นทรงรับสั่งให้สร้างศาลาที่พักและบ่อน้ำทั้งหลาย ที่น่า
พึงพอใจ งดงามและดีที่สุดในตามถนนและแนวป่าทั้งหลายโดยรอบอีกด้วย⁵⁶⁵

401. **มโนชญาะ** (อันน่าพึงพอใจ) ศัพท์เดิมมาจาก มโนชญา (มนส - ชญา) + ศส มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน กุริยาะ (206) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

402. **ศรีมตีะ** (อันงดงาม) ศัพท์เดิมมาจาก ศรีมตี (ศรี + มตฺป + ังป)⁵⁶⁶ + ศส มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน สรวุศสทศึะ (205) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

403. **ปรัชชะ** (อันดีที่สุด) ศัพท์เดิมมาจาก ปรัชชิ (ปรั + สธา + ก + ังป)⁵⁶⁷ + ศส มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน สรวุศสทศึะ (205) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

404. ปฤษุ ศัพท์เดิมมาจาก ปฤษิน (ปฤษ + อิน) ⁵⁶⁸ + สูป มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
ปฤษิน ปฤษิน ปฤษิน	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรธวทาศูทรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ปฤษิน	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่งใน)	สรวุศสทศึะ เอกรวิภกเตา (1-2-64)
ปฤษิน + สูป	ลงปรตยยะหลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ปฤษิน + สูป	สูป ชื่อว่าสัปตมิปรตยยะ	สเวชชเมฆาภษญญายาม ภิสงเยภยา ภยสงสิภยยามภยส งโสสามงโยสูป (4-1-2)
ปฤษิน + สูป	สูป ปรตยยะ เป็นพหุจนะ	สูปะ (1-4-103)
ปฤษิน + สูป	ลง สูป ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุช พหุจนม (1-4-21)
ปฤษิน + สูป	สูป ชื่อว่าวิภกติ	วิภกตติศจ (1-4-104)
ปฤษิน + สูป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ปฤษิน + ส	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปฤษิน + ส	ลป น ท้าย ปฤษิน ทั้ง	น โลปะ ปราติปทิกานตสย (8-2-7)

⁵⁶⁵ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 10.

⁵⁶⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 167.

⁵⁶⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 298.

⁵⁶⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 29.

ปถิ ส

สำเร็จรูปเป็น **ปถิส** (ที่ถนนทั้งหลาย)

405. **อุปวเนษุ** (ที่แนวป่าทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก อุปวณ (อุป + วณ + ฌ)⁵⁶⁹ + สุป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษฏษุ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (อนึ่ง) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

406. **สภาวะ** (ซึ่งศาลาที่พักทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก สภา (สห + ภา + อง)⁵⁷⁰ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กุริยาะ (206) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

407. **กูปวตีส** (ซึ่งบ่อน้ำทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก กูปวตี + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สรวศสทฤศิระ (205) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ใจ (และนั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก จ + เอ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ใจ (45) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

408. **สมนตาด** (โดยรอบ) ศัพท์เดิมมาจาก สมนตาด + ฎา เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

409. **ปรตยติษธิปน** (ได้สร้างแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ปร + ติ + ฏ (อ) อาคม + สธาธาตุ + ศป ปัจจย + ฌิ วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อดิษธิปน (368) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

หสตุยศวรลสิกรณมสิกรณมนากุล |

อนิคุฒารถิวิภวั นิคุฒชถานเปารุช | 52 |

(เมื่อนั้น) แม้เป็นเมืองที่เืองแน่นด้วยช้าง ม้า และรถ แต่ก็ไม่สกปรก และไม่ยุ่งเหยิง เป็นเมืองที่ไม่ปกปิดทรัพย์สินสำหรับผู้มาขอ แต่เป็นเมืองที่ซ่อนความรู้และความเป็นลูกผู้ชายเอาไว้⁵⁷¹

⁵⁶⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 261.

⁵⁷⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 265.

⁵⁷¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 11.

410. **หสตุยศวรณสกีร์ณ** (อันแน่นด้วยข้าง ม้า และรถ) ศัพท์เดิมมาจาก หสตุยศวรณสกีร์ณ (หสตุ [หสตุ + อินี]⁵⁷² - อศว [อศุ + อณ]⁵⁷³ - รถ [รม + กณ]⁵⁷⁴ - สกีร์ณ [สั + กฏ + ลยฎ]⁵⁷⁵) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

411. **อสกีร์ณ** (อันไม่สกปรก) ศัพท์เดิมมาจาก อสกีร์ณ (น - สกีร์ณ) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

412. **อนากุล** (อันไม่ยุ่งเหยิง) ศัพท์เดิมมาจาก อนากุล (น - อากุล [อาน + กุล + ก]⁵⁷⁶) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า หสตุยศวรณสกีร์ณม + อสกีร์ณม + อนากุลม มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **หสตุยศวรณสกีร์ณมสกีร์ณมณากุล** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

หสตุยศวรณสกีร์ณม + อสกีร์ณม

สำเร็จรูปเป็น **หสตุยศวรณสกีร์ณมสกีร์ณมณากุลม**

หสตุยศวรณสกีร์ณมสกีร์ณมณากุลม

หสตุยศวรณสกีร์ณมสกีร์ณมณากุล ม>- เปลี่ยน ม เป็น - โมนุสวาระ (8-3-23)

สำเร็จรูปเป็น **หสตุยศวรณสกีร์ณมสกีร์ณมณากุล**

413. **อนิคุตมารถวิภว** (อันไม่ปกปิดทรัพย์สินแก่ผู้มาขอ) ศัพท์เดิมมาจาก อนิคุตมารถวิภว (อนิคุต [น + นิ + คห + กต]⁵⁷⁷ - อรถิ [อรถ + อินี]⁵⁷⁸ - วิภว [วิ + ภู + อจ/อป]⁵⁷⁹) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

414. **นิคุตชวานเปารุช** (อันปกปิดความรอบรู้และความเป็นลูกผู้ชาย) ศัพท์เดิมมาจาก นิคุตชวานเปารุช (นิคุต - ชวาน [ชวา + ลยฎ]⁵⁸⁰ - เปารุช [ปุรุช + อณ]⁵⁸¹) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁵⁷² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 529.

⁵⁷³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 144.

⁵⁷⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 90.

⁵⁷⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 132.

⁵⁷⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 164.

⁵⁷⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 877.

⁵⁷⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 105.

⁵⁷⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 487.

⁵⁸⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 547.

⁵⁸¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 239.

สัวิธานมิวารุธานามาธานมิว เตชสำ |

นิเกตมิว วิทยานำ สัเกตมิว สัปทำ || 53 ||

(เมื่อนั้น) เป็นเหมือนแหล่งรวมแห่งทรัพย์สมบัติทั้งหลาย เป็นเหมือนฐานที่ตั้งแห่งอำนาจทั้งหลาย เป็นเหมือนสำนักแห่งวิทยาการทั้งหลาย และเป็นเหมือนจุดรวมแห่งความสุขสมบูรณ์ทั้งหลาย⁵⁸²

415. สัวิธาน (เป็นแหล่งรวม) ศัพท์เดิมมาจาก สัวิธาน (สั + วิ + ธา + ลยุภู)⁵⁸³ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตรี (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้วให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

416. อารุธานำ (แห่งทรัพย์สมบัติทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก อารุ + อาม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หุยมานำ (845) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

417. อาธาน (เป็นที่ตั้ง) ศัพท์เดิมมาจาก อาธาน (อา + ธา + ลยุภู)⁵⁸⁴ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตรี (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้วให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า สัวิธานม + อิว + อารุธานาม + อาธานม + อิว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น สัวิธานมิวารุธานามาธานมิว โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สัวิธานม + อิว + อารุธานาม + อาธานม + อิว

สัวิธานม + อิว

สำเร็จรูปเป็น สัวิธานมิว

สัวิธานมิว + อารุธานาม

สัวิธานมิว อ + อา>อา รุธานาม เปลี่ยน อ กับ อา เป็น อา อกะ สวรรณ ที่รฆะ
(6-1-101)

สำเร็จรูปเป็น สัวิธานมิวารุธานาม

สัวิธานมิวารุธานาม + อาธานม + อิว

สำเร็จรูปเป็น สัวิธานมิวารุธานามาธานมิว

⁵⁸² สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 11.

⁵⁸³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 397.

⁵⁸⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 174.

418. **เตชสำ** (แห่งอำนาจทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก เตชส + อาม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปสาม (46) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก บทว่า เตชสาม ให้เปลี่ยน ม>- ด้วยสูตร โม'นุสวาระ (8-3-23) จึงสำเร็จรูปเป็น **เตชสำ**

419. **นิเกต** (เป็นสำนัก) ศัพท์เดิมมาจาก นิเกต (นิ + กิต + ขณ)⁵⁸⁵ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า นิเกตม + อิว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **นิเกตมिव** โดยมีวิธีการสนธิดังนี้

นิเกตม + อิว

สำเร็จรูปเป็น **นิเกตมिव**

420. **วิทยานำ** ศัพท์เดิมมาจาก วิทยา (วิท + กยป + ฎาป)⁵⁸⁶ + อาม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วิทยา วิทยา วิทยา

เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)

อรถวธาตฺรปรตฺยยะ

ปราติปทิกม (1-2-45)

วิทยา

ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)

สรูปาณาเมกเศษ

เอกวิกฤเตา (1-2-64)

วิทยา + อาม

ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ

งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)

วิทยา + อาม

อาม ชื่อว่าชัษฐีปรตฺยยะ

สฺวาชสเมากฺษฎฺฐาภยาม

ภิสฺงภยํ ภยสฺงสิภยามภยสฺ

งฺโสสามงโยสฺสุป (4-1-2)

วิทยา + อาม

อาม ปรตฺยยะ เป็นพหูจนะ

สุปะ (1-4-103)

วิทยา + อาม

ลง อาม ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง

พหูฯ พหูจนม (1-4-21)

วิทยา + อาม

อาม ชื่อว่าวิกฤติ

วิกฤติศจ (1-4-104)

วิทยา + นฺฎ + อาม

ลง นฺฎ อาคม

หฺรสนฺทยาโป นฺฎ (7-1-54)

วิทยา + นฺฎ + อาม

อุ ชื่อว่าอิต

อุปเทเศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)

วิทยา + นฺฎ + อาม

ฎ ชื่อว่าอิต

จฺฎ (1-3-7)

วิทยา + น + อาม

ลป อุ และ ฎ ที่ชื่อว่าอิต

ตฺสย โลปะ (1-3-9)

⁵⁸⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 876.

⁵⁸⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 389.

วิทยา น อาม

สำเร็จรูปเป็น **วิทยานาม** (แห่งวิชาความรู้ทั้งหลาย)

ในโคลก บทว่า วิทยานาม ให้เปลี่ยน ม>- ด้วยสูตร โม'นุสวาระ (8-3-23) จึงสำเร็จรูปเป็น **วิทยานำ**

421. **สเกต** (เป็นจตุรวม) ศัพท์เดิมมาจาก สเกต (ส + กิต + ฆณ) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้วให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า สเกตม + อิว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **สเกตมिव** โดยมีวิธีการสนธิดังนี้

สเกตม + อิว

สำเร็จรูปเป็น **สเกตมिव**

422. **สंपท** ศัพท์เดิมมาจาก สंपท (ส + ปท + กวิป)⁵⁸⁷ + อาม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สंपท สंपท สंपท

เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)

อรถวธาตुरปรตยยะ

ปราติปทิกม (1-2-45)

สंपท

ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)

สรูปาณาเมกเศษ

เอกวิภกเตา (1-2-64)

สंपท + อาม

ลงปรตยยะหลังปราติปทิกะ

งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)

สंपท + อาม

อาม ชื่อว่าชัษฐีปรตยยะ

สวาชสเมากุณษฎาภยาม

ภิสงภยา ภยสงสิภยามภยส

งไสสามงโยสสุป (4-1-2)

สंपท + อาม

อาม ปรตยยะ เป็นพหวจนะ

สุปะ (1-4-103)

สंपท + อาม

ลง อาม ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง

พหุ พหวจนม (1-4-21)

สंपท + อาม

อาม ชื่อว่า วิภक्ति

วิภกตีสจ (1-4-104)

สंपท อาม

สำเร็จรูปเป็น **สंपทาม** (แห่งความสุขสมบูรณ์ทั้งหลาย)

⁵⁸⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 281.

ในโคลก บทว่า สंपทาม ให้เปลี่ยน ม>- ด้วยสูตร โมนุสวาระ (8-3-23) จึงสำเร็จรูปเป็น
 สंपทำ

वासृगुक्ष कुणवतामासृयं सृणोचिना |

आनरुत् गुणतसासृरानामालानं पाहृसालिना || 54 ||

(เมื่อนั้น) เป็นต้นไม้ที่ฟ้านักของคนทั้งหลายผู้มีคุณความดี เป็นที่พึ่งพาอาศัย
 ของคนทั้งหลาย ผู้แสวงหาที่พึ่ง เป็นเวที (ประลอง) ของนักปราชญ์ทั้งหลาย
 ที่เรียนจบวิทยาการแล้ว และเป็นเสาพยุงยึดของคนทั้งหลายที่มีกำลังมาก⁵⁸⁸

423. **वासृगुक्ष** (เป็นต้นไม้ที่ฟัก) ศัพท์เดิมมาจาก **वासृगुक्ष** (वास [วส + ฆณ]⁵⁸⁹ -
 ृगुक्ष) + **सृ** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **เกษตรี** (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

424. **कुणवताम** ศัพท์เดิมมาจาก **कुणवत्** (कुण + มत्) + **आम** มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตร
 ต่อไปนี้

कुणवत् कुणवत् कुणवत्	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรธวทธาตุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
कुणवत्	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	सृपामामेकशेष เอกรिवิกृเต (1-2-64)
कुणवत् + आम	ลงปรตยยะหลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
कुणवत् + आम	आम ชื่อว่าชัษฐิปรตยยะ	सृवेषसमेगुणषुगुणायाम ภिसंगेगुया ग्यसंगुणायामग्यस ंगुसामंगुयोसृप (4-1-2)
कुणवत् + आम	आम ปรตยยะ เป็นพหุจนะ	सृष (1-4-103)
कुणवत् + आम	ลง आम ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	पहृषु पहृजनम (1-4-21)
कुणवत् + आम	आम ชื่อว่าวิภक्ति	विकृतिसृज (1-4-104)
कुणवत् आम	สำเร็จรูปเป็น कुणवताम (ของคนผู้มีคุณความดีทั้งหลาย)	

425. **आसृयं** (เป็นที่พึ่งพิง) ศัพท์เดิมมาจาก **आसृय** (आंग + सृ + अज)⁵⁹¹ + **सृ** มี
 กระบวนการสร้างคำเหมือน **เกษตรี** (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁵⁸⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 11.

⁵⁸⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 354.

⁵⁹⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 336.

⁵⁹¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 195.

426. **ครโณษินำ** (ของคนที่แสวงหาที่พึงพิงทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ครโณษิน (ครณิ [ศรุ + ลยุณ + อนิ]⁵⁹² - เอชิน [อิษ + อินิ]) + อาม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **คิชนำ** (86) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ต้องเปลี่ยน น เป็น ณ ด้วยสูตร อฏกุปวางนุฆวยวาเยปี (8-4-2)

427. **อานรด** (เป็นเวทีประลอง) ศัพท์เดิมมาจาก อานรด (อาง + นฤต + ฆณ)⁵⁹³ + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

428. **กฤตศาสตร์นาม** ศัพท์เดิมมาจาก กฤตศาสตร์ (กฤต [กฤ + กฤ]⁵⁹⁴ - ศาสตร์ [ศาส + ษฏรณ]⁵⁹⁵) + อาม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

กฤตศาสตร์ กฤตศาสตร์

กฤตศาสตร์ เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์) อรรถทศตวรรษ
ปราติปทิกัม (1-2-45)

กฤตศาสตร์ ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง) สรุปาณาเมกเศษ
เอกริกฤเต (1-2-64)

กฤตศาสตร์ + อาม ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)

กฤตศาสตร์ + อาม อาม ชื่อว่าษฐีปรตยยะ สเวชเสมาฏษฏายาม
ภิสเงภยา ภยสงสิภยามภยส
งไสสามงโยสสุป (4-1-2)

กฤตศาสตร์ + อาม อาม ปรตยยะ เป็นพหุจนะ สุปะ (1-4-103)

กฤตศาสตร์ + อาม ลง อาม ในฐานะมากอย่าง พหุ พหุจนม (1-4-21)

กฤตศาสตร์ + อาม อาม ชื่อว่าวิกฤติ วิกฤติศจ (1-4-104)

กฤตศาสตร์ + นฤ + อาม ลง นฤ อากม หรสวนทยาโป นฤ (7-1-54)

กฤตศาสตร์ + นฤ + อาม อ ชื่อว่าอิต อูปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)

กฤตศาสตร์ + นฤ + อาม ฤ ชื่อว่าอิต จฏ (1-3-7)

กฤตศาสตร์ + น + อาม ลป อ และ ฤ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

กฤตศาสตร์>อา + น + อาม ที่ฆะ อ เป็น อา นามิ (6-4-3)

กฤตศาสตร์>อา + น>ณ + อาม เปลี่ยน น เป็น ณ อฏกุปวางนุฆวยวาเยปี
(8-4-2)

กฤตศาสตร์ อา ณ อาม

สำเร็จรูปเป็น **กฤตศาสตร์นาม** (ของปราชญ์ผู้เรียนจบวิทยาการทั้งหลาย)

⁵⁹² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 28.

⁵⁹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 176.

⁵⁹⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 174.

⁵⁹⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 68.

429. **อาลานัน** (เป็นเสาศูภกษิต) ศัพท์เดิมมาจาก อาลาน (อาจ + ลี + ลยุณ)⁵⁹⁶ + สฺ มี ภาระบวการสร้างคำเหมือน เกษตรี (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า กฤตศาสตราณาม + อาลานัน มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **กฤต-ศาสตราณามาลานัน** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

กฤตศาสตราณาม + อาลานัน

สำเร็จรูปเป็น **กฤตศาสตราณามาลานัน**

ส่วนบทที่เหลือ มีการเปลี่ยน ม เป็น - ด้วยสูตร โม'นุสวาระ (8-3-23)

430. **พาหุศาลินา** (ของคนที่กำลังมากทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก พาหุศาลิน (พาหุ [พาธ + ภู]⁵⁹⁷ - ศาลิน [ศฤ + อัญ]⁵⁹⁸) + อาม มีภาระบวการสร้างคำเหมือน **คิชนินา** (86) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ต้องเปลี่ยน น เป็น ณ ด้วยสูตร อกฺกูปวางนฺมฺยวาเยปี (8-4-2)

สมาไชรุตสไวรทาโยะ กิริยาวิธิเรว จ |

อลังกรุรลวิรยาสเต ชคทฺธาม ตตฺปฺริ || 55 ||

ราชบุตรผู้กล้าหาญเหล่านั้น ทรงประดับตกแต่งเมืองนั้น ให้เป็นเมืองที่น่าทึ่งในโลก ด้วยการจัดประชุม ด้วยการเฉลิมฉลอง ด้วยการบริจาทานและด้วยการประกอบพิธีทางศาสนา⁵⁹⁹

431. **สมาไชร** (ด้วยการประชุมทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก สมาช (สํ + อช + ฌณ)⁶⁰⁰ + ภิส มีภาระบวการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

432. **อุตสไวร** (ด้วยการฉลองทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก อุตสว (อุต + สฺ + อจ)⁶⁰¹ + ภิส มีภาระบวการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

433. **ทาโยะ** (ด้วยการให้ทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ทาย (ทา + ฌณ)⁶⁰² + ภิส มี ภาระบวการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁵⁹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 191.

⁵⁹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 429.

⁵⁹⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 65.

⁵⁹⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 11.

⁶⁰⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 271.

⁶⁰¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 228.

⁶⁰² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 702.

ในโคลง เมื่อนำบทว่า **สมาไชะ + อุตสไวะ + ทาโยะ** มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **สมาไชรุตสไวระทาโยะ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สมาไชะ + อุตสไวะ + ทาโยะ

สมาไช ะ>ส + อุตสไวะ	เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)
สมาไช ส>ร + อุตสไวะ	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
สมาไช รุ + อุตสไวะ	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
สมาไช รุ>ร + อุตสไวะ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สมาไช รุ อุตสไวะ		

สำเร็จรูปเป็น **สมาไชรุตสไวระ**

สมาไชรุตสไวระ + ทาโยะ

สมาไชรุตสไว ะ>ส + ทาโยะ	เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)
สมาไชรุตสไว ส>ร + ทาโยะ	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
สมาไชรุตสไว รุ + ทาโยะ	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
สมาไชรุตสไว รุ>ร + ทาโยะ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สมาไชรุตสไว รุ ทาโยะ		

สำเร็จรูปเป็น **สมาไชรุตสไวระทาโยะ**

434. **กริยาวิริภี** (ด้วยการประกอบพืธีทางศาสนาทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก กริยาวิริ (กริยา [กฤ + อียง + ฎาป]⁶⁰³ - วิริ) + ภีส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ศุจิมิส (60) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เอว (นันทึยว) ศัพท์เดิมมาจาก เอว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्ति แล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า **กริยาวิริภี + เอว** มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **กริยาวิริภีเรว** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

กริยาวิริภี + เอว

กริยาวิริภี ะ>ส + เอว	เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)
กริยาวิริภี ส>ร + เอว	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
กริยาวิริภี รุ + เอว	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
กริยาวิริภี รุ>ร + เอว	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กริยาวิริภี รุ เอว		

สำเร็จรูปเป็น **กริยาวิริภีเรว**

⁶⁰³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 218.

จ (แล) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

435. **อลัจจกรู** (ตกแต่งแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อล + กฤ ชาตุ + ฌิ วิภक्ति หมวด ลิกฺ
ฝายปรัสไมบถ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อนุจกรู (297) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

436. **อลวีรยาส** (ผู้กล้าหาญ) ศัพท์เดิมมาจาก อลวีรย (อล - วีรย [วฤ + ยต]⁶⁰⁴) + ชส
มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทธิมา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เต (ราชบุตรเหล่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ชศ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เต (172)
ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า อลัจจระ + อลวีรยาะ + เต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **อลัจจรูลวีร-**
ยาสเต โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

อลัจจระ + อลวีรยาะ + เต		
อลัจจระ > ส + อลวีรยาะ	เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรชนียสย สะ (8-3-35)
อลัจจระ ส > ร + อลวีรยาะ	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺไซ รุสะ (8-2-66)
อลัจจระ ร + อลวีรยาะ	ตั้ง อู ของ ร ชื่อว่า อิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
อลัจจระ ร > ร + อลวีรยาะ	ลบ อู ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อลัจจระ ร อลวีรยาะ		
สำเร็จรูปเป็น อลัจจรูลวีรยาะ		
อลัจจรูลวีรยาะ + เต		
อลัจจรูลวีรยาะ > ส + เต	เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรชนียสย สะ (8-3-35)
อลัจจรูลวีรยาสเต		
สำเร็จรูปเป็น อลัจจรูลวีรยาสเต		

437. **ชคทฐาม** ศัพท์เดิมมาจาก ชคทฐามน (ชคต [คม + ตฺก]⁶⁰⁵ - ฐามน) + อม มีวิธีทำ
รูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ชคทฐามน	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถาทฐาตฺรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ชคทฐามน + อม	ลงปรตยยะหลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ชคทฐามน + อม	อม ชื่อว่า ทวิตียาปรตยยะ	สเวาชสเมาภูษญญายาม ภิสงเภยฺยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)

⁶⁰⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 474.

⁶⁰⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 497.

ชคทฐามน + อม	อม ปรัตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ชคทฐามน + อม	ลง อม ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวเยกโยรทวิจโนกวจเน (1-4-22)
ชคทฐามน + อม	อม ชื่อว่า วิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ชคทฐามน	ลบ อม วิภักติ	สวโมรณปุสกาต (7-1-23)
ชคทฐาม	ลบ น ที่อยู่ท้าย	น โลปะ ปราติปทิกานตสย (8-2-7)

สำเร็จรูปเป็น **ชคทฐาม** (ให้เป็นเมืองที่น่าทั้งในโลก)

438. **ตตปุรี** (ซึ่งเมืองนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตตปุรี (ตต - ปุรี) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปุต (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ยสมาทนยายตสเต จ กิจินาจักรนกริ |

ตสมาทลเปน กาลเณ ตตตทาปุปรนปุรี || 56 ||

และเพราะเหตุที่ราชบุตรเหล่านั้นไม่ทรงเก็บภาษีใด ๆ โดยไม่เป็นธรรม
ดังนั้น ในเวลานั้น จึงทรงทำให้เมืองนั้นเต็มไปด้วยผู้คน โดยกาลไม่นานนัก⁶⁰⁶

ยสมาท (เพราะเหตุใด) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยสมาจ (178) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

439. **อนยายตส** (ไม่เป็นธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก อนยายตส (น - นยายตส) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วุยายตาพทรวาสสะ (292) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เต (ราชบุตรเหล่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เต (172) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ยสมาท + อนยายตะ + เต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ยสมาทนยายตสเต** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ยสมาท + อนยายตะ + เต

ยสมาท + อนยายตะ

สำเร็จรูปเป็น **ยสมาทนยายตะ**

ยสมาทนยายต >ส + เต เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

ยสมาทนยายต ส เต

สำเร็จรูปเป็น **ยสมาทนยายตสเต**

⁶⁰⁶ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 11.

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

440. กจิน (ซึ่งภาษะอะไร ๆ) ศัพท์เดิมมาจาก กิจิต + อม เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์
เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้ว
ข้างต้น แต่มีกระบวนการเพิ่มเติมคือ เปลี่ยน ก ก็ เป็น กัม และเปลี่ยน ต เป็น น ตามอำนาจของ น ศัพท์
ตัวหลัง ด้วยสูตร ยโร'นฺนาสิเก'นฺนาสิโก วา

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

441. อจิกรนฺกริ (ได้ทำแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) อาคม + กฤ ชาติ + จลิ ปัจจัย +
ณิ วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสนิมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อจิกรน (392) ตามที่กล่าวมาแล้ว
ข้างต้น แต่เพิ่มกระบวนการของซ้อนธาตุเป็นสอง

ตสมาท (เพราะเหตุนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยสมาจ
(178) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

442. อลเปน (อันไม่นาน) ศัพท์เดิมมาจาก อลป (อล + ป)⁶⁰⁷ + ภา มีกระบวนการสร้าง
คำเหมือน หวีรุณมวิตาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ยสมาท + อลเปน มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น ตสมาทลเปน โดยมี
วิธีการสนธิ ดังนี้

ยสมาท + อลเปน

สำเร็จรูปเป็น ตสมาทลเปน

443. กาเลน (โดยกาล) ศัพท์เดิมมาจาก กาล + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน
หวีรุณ- วิตาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตต (นั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตต (219) ตามที่กล่าว
มาแล้วข้างต้น แต่ต้องลบ อม วิภक्ति ด้วยสูตร สวโมรณปฺสกาต

444. ตทา ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สบตมีวิภक्ति มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตท

เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)

อรถาทาตุรปรตยยะ

⁶⁰⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 121.

ตท	ตท ศัพท์ เป็นสรรพนาม	ปราติปทิกม (1-2-45) สรวาทีนิ สรวนามานิ (1-1-27)
ตท + สปตมี	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ตท + สปตมี>ทา	ใช้ ทา ปัจจัยแทนสปตมีวิภักติ	สรไวกานยกีตตทะ กาละ ทา (6-3-15)
ต ท>อ + ทา	เปลี่ยน ท ของ ตท เป็น อ	ตยทาทีนามะ (7-2-102)
ต อ+อ>อ + ทา	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณะ (6-1-97)
ต อ ทา	สำเร็จรูปเป็น ตทา (ในเวลานั้น)	

445. อปุปรนุ ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + ปุรุ ธาตุ + จลি ปัจจัย + ฌิ วิภักติ หมวด ลุง
ฝ่ายปรสไม-บท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ปุรุ	ปุรุ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
ปุรุ + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
ปุรุ + ลุง	ลุง เป็นฝ่ายปรสไมบท	ละ ปรสไมปทม (1-4-99)
ปุรุ + ลุง	ลง ปรสไมบท ในกัตตวาจก	เศษาท กรตริ ปรสไมปทม (1-3-78)
ปุรุ + ลุง>ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลุง	ติปตสฌิสิปถสฌมิพวสมสตา ตำถสาธำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
ปุรุ + ฌิ	ฌิ เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรึฌิ ตริฌิ ปรมม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ปุรุ + ฌิ	ฌิ เป็น พหุจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุจนาจนเยกสะ (1-4-102)
ปุรุ + จลิ + ฌิ	ลง จลิ ปัจจัย	จลิ ลุงิ (3-1-43)
อฏ + ปุรุ + จลิ + ฌิ	ลง อฏ (อ) อาคม เมื่อ ลุง อยู่หลัง	ลุงลงลุงงษททาทตตะ (6- 4-71)
อฏ + ปุรุ + จลิ + ฌิ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฎฐ (1-3-7)
อ + ปุรุ + จลิ + ฌิ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ปุรุ + จง + ฌิ	เปลี่ยน จลิ เป็น จง (อ)	ฌิสริทฐฐฐฐษะ กรตริ จง (3-1-48)
อ + ปุปุรุ + จง + ฌิ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จงิ (6-1-11)
อ + ปุปุรุ + จง + ฌิ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภัยสาสะ	ปุรุโว'ภยสาสะ (6-1-4)
อ + ปุปุรุ + จง + ฌิ	จ ชื่อว่าอิต	จฎฐ (1-3-7)
อ + ปุปุรุ + จง + ฌิ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทฐิเต (1-3-8)

อ + ปุปุรุ + อ + ฌิ	ลบ จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ปุปุรุ + อ + ฌิ > อนติ	เปลี่ยน ฌิ เป็น อนติ	โณนตะ (7-1-3)
อ + ปุปุรุ + อ + อ > อ นติ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อาทคุณะ (6-1-87)
อ + ปุปุรุ + อ นต	ลบ อี ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ + ปุปุรุ + อ น	ลบ ต ที่เป็นสังโยคตัวหลัง	สียอคานตสย โลปะ(8-2-23)
อ + ปุปุรุ > อรุ + อน	รัสสะ อู ของธาตุ เป็น อู	หรัสวะ (7-4-59)
อ ปุปุรุ อน		

สำเร็จรูปเป็น **อปุปรน** (ได้เต็มแล้ว)

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ตทา + อปุปรน มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตทาปุปรน** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตทา + อปุปรน

ตท อา + อ > อา ปุปรน เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา อกะ สวรรณ ทิรฆะ
(6-1-101)

ตท อา ปุปรน

สำเร็จรูปเป็น **ตทาปุปรน**

ปุรี (ซึ่งเมือง) ศัพท์เดิมมาจาก ปุรี + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กปิลสย จ ตสยรเชตตสมินนาครมวาสตุนิ |

ยสฺมาตเต ตตปุรี จกรุสฺตสฺมาตกปิลวาสฺตฺ ตต || 57 ||

และเพราะเหตุที่ราชบุตรเหล่านั้นได้ทรงสร้างเมืองนั้นในพื้นที่อาศรมของพระฤๅษีนามว่ากปิละนั้น ดังนั้น เมืองนั้นจึงได้ชื่อว่ากปิลวาสต⁶⁰⁸

446. **กปิลสย** (ชื่อว่ากปิละ) ศัพท์เดิมมาจาก กปิล + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือนธรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตสย (นั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตสย (37) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁶⁰⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 11.

447. **รเชษฐ** (ของฤๅษี) ศัพท์เดิมมาจาก ฤๅษี (ฤๅษ + อิน)⁶⁰⁹ + งสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เทาษยนนตรี (299) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตสมิน (นั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตสมิน (282) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

448. **อาศรมวาสตุนิ** (ในพื้นที่แห่งอาศรม) ศัพท์เดิมมาจาก อาศรมวาสตุ (อาศรม - วาสตุ) + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วาสตุนิ (336) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ตสย + ฤๅษะ + ตสมิน + อาศรมวาสตุนิ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตสยรเชษฐตสมินนาศรมวาสตุนิ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตสย + ฤๅษะ + ตสมิน + อาศรมวาสตุนิ

ตสย อ + ฤ>อร ฤๅษะ ทำเป็นชั้นคุณ อ กับ ฤ เป็น อร อาทคุณะ (6-1-87)

ตสย + อร ฤๅษะ

สำเร็จรูปเป็น **ตสยรเชษฐ**

ตสยรเชษฐ + ตสมิน

ตสยรเชษฐ >ส + ตสมิน เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

ตสยรเชษฐ ส ตสมิน

สำเร็จรูปเป็น **ตสยรเชษฐตสมิน**

ตสยรเชษฐตสมิน + อาศรมวาสตุนิ

-ตสมิน + น + อาศรมวาสตุนิ ลง งมฺ (น) อาคม โงม หรสวาทจิ งมฺ นิตยม (8-3-32)

-ตสมิน น อาศรมวาสตุนิ

สำเร็จรูปเป็น **ตสยรเชษฐตสมินนาศรมวาสตุนิ**

ยสมต (เพราะเหตุใด) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยสมจ (178) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เต (ราชบุตรเหล่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ชสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เต (172) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตตปุรี (ซึ่งเมื่อนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตตปุร (ตต - ปุร) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปติ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁶⁰⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 287.

449. **จกรูสุ** (ทำแล้ว ศัพท์เดิมมาจาก กฤ ชาติ + ฌิ วิภักติ หมวด ลีฎ ฝ้ายปรัสไมบห มี ภาระบวนการสร้างคำเหมือน อนุจกรูสุ (297) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตสมธาตุ (เพราะเหตุนี้) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + งสิ มีภาระบวนการสร้างคำเหมือน ยสมธาตุ (178) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

450. **กปิลวาสตุ** ศัพท์เดิมมาจาก กปิลวาสตุ (กปิล - วาสตุ) + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

กปิลวาสตุ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณทชาติรูปฤตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
กปิลวาสตุ + สฺ	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
กปิลวาสตุ + สฺ	สุ ชื่อว่าปรณมาปรัตยยะ	สเวชสเมมาฤชฎาภยาม ภิสงเภยา ภยสงสิภยามภยส งไสสามงโยสสุป (4-1-2)
กปิลวาสตุ + สฺ	สุ ปรัตยยะ เป็นเอกวณะ	สุปะ (1-4-103)
กปิลวาสตุ + สฺ	ลง สฺ ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทวเยกโยรทวิจในกวงเน (1-4-22)
กปิลวาสตุ + สฺ	สุ ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
กปิลวาสตุ	ลบ สฺ วิภักติ	สวโมรณปฺสกาต (7-1-23)
กปิลวาสตุ	สำเร็จรูปเป็น กปิลวาสตุ (ชื่อว่ากปิลวาสตุ)	

ตต (เมืองนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สฺ มีภาระบวนการสร้างคำเหมือน ตท (219) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กกนทสย มกนทสย กุศามพสเยว จาครเม |

ปุรุโย ยถา ทิ ศฺรฺยุนเต ตไถว กปิลสย ตต || 58 ||

เมืองทั้งหลายที่สร้างขึ้นในพื้นที่แห่งอาศรมของพระฤๅษีนามว่ากัณฑะ ของพระฤๅษี นามว่ากัณฑะ และของพระฤๅษีนามว่ากุศามพะ ถูกเรียกขาน (ตามชื่อของพระฤๅษี นั้น ๆ) ฉะนั้น เมืองซึ่งสร้างขึ้นในพื้นที่อาศรมของพระฤๅษีนามว่ากปิละนั้น ก็ถูกเรียกขาน (ตามชื่อของพระฤๅษีนามว่ากปิละนั้น) ฉะนั้น⁶¹⁰

451. **กกนทสย** (ของฤๅษีชื่อว่ากัณฑะ) ศัพท์เดิมมาจาก กกนท (กก + อนทจ)⁶¹¹ + งส มีภาระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁶¹⁰ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโฆษ, 12.

⁶¹¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 2.

452. **มกนทสย** (ของฤๅษีชื่อว่ามกนท) ศัพท์เดิมมาจาก มกนท (มก + อนทจ) + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

453. **กุศามพสย** (ของฤๅษีชื่อว่ากุศามพะ) ศัพท์เดิมมาจาก กุศามพ (กุศ [กุ + โศ + พ]⁶¹² - อมพ [อมพ + ฆญ]⁶¹³) + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เอว (เน้นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก เอว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า กุศามพสย + เอว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **กุศามพสเยว** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

กุศามพสย + เอว

กุศามพสย อ + เอ>เอ ว เปลี่ยน อ กับ เอ เป็น เอ โอมางังจ (6-1-95)

กุศามพสย เอ ว

สำเร็จรูปเป็น **กุศามพสเยว**

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

454. **อาศรม** (ในพื้นที่อาศรม) ศัพท์เดิมมาจาก อาศรม + จ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า จ + อาศรม มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **จาศรม** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

จ + อาศรม

จ อ + อา>อา ศรม เปลี่ยน อ กับ อา เป็น อา อกะ สวรรณ ที่รฆะ (6-1-101)

จ อา ศรม

สำเร็จรูปเป็น **จาศรม**

455. **ปุริโย** ศัพท์เดิมมาจาก ปุริ (ปฤ + อิ)⁶¹⁴ + ชส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้
 ปุริ ปุริ ปุริ เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์) อรฎาทธาตฺรปุรตฺยยะ

⁶¹² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 157.

⁶¹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 87.

⁶¹⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 190.

ปุริ	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	ปราติปติกัม (1-2-45) สรูปาณาเมกเศษ เอกรวิภกเตตา (1-2-64)
ปุริ + ชส	ลงปรัตยยะ หลังปราติปติกะ	งยาปุปราติปติกาท (4-1-1)
ปุริ + ชส	ชส ชื่อว่าปรตมาปรัตยยะ	สเวชสเมฆาณชญาภยาม ภิสงเภย่ำ ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ปุริ + ชส	ชส ปรัตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
ปุริ + ชส	ลง ชส ปรัตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุช พหุจนม (1-4-21)
ปุริ + ชส	ชส ชื่อว่าวิภกติ	วิภกติศจ (1-4-104)
ปุริ + ชส	ช ชื่อว่าอิต	จภู (1-3-7)
ปุริ + อส	ลบ ช ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปุริ อี>ย + อส	เปลี่ยน อี เป็น ย	อิโก ยณจิ (6-1-77)
ปุริ ย + อ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
ปุริ ย + อ ร	อ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ปุริ ย + อ ร>ร	ลบ อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปุริ ย + อ ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ปุริ ย + อ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)	ชรวसानโยรวิสรชนียะ (8-3-15)

ปุริ ย อ -ะ
สำเร็จรูปเป็น ปุริยะ (เมืองทั้งหลาย)

ยถา (ฉันไต) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + ถา (ปการะ) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน
ยถา (189) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

หิ (กั) ศัพท์เดิมมาจาก หิ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภกติแล้ว ให้ลบทั้ง
ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

456. **ศรฺยุนเต** ศัพท์เดิมมาจาก ศรฺ ธาตุ + ยก ปัจจย + ณ วิภกติ หมวด ลฺนุ ฝ่ายอา
ตมเนบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ศรฺ	ศรฺ ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ศรฺ + ลฺนุ	ลง ลฺนุ ในปัจจุบันกาล	วรฺตมานे ल्नु (3-2-123)
ศรฺ + ลฺนุ	ลฺนุ เป็นฝ่ายอาตมเนบท	ตงานาวาตมเนปทม (1-4-100)
ศรฺ + ลฺนุ>ณ	ใช้ ณ แทน ลฺนุ	ติปตสณิสิปถสณิมิพวสมสตา ตำณสาธาธวมิทวหิมหิง

ศรฺ + ฌ	ฌ เป็น ประถมบุรุษ	(3-4-78) ติงสุตรีณิ ตรีณิ ปรถม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
ศรฺ + ฌ	ฌ เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหฺวจนानเยกศะ (1-4-102)
ศรฺ + ฌ > อนต	ฌ เป็น อนต	โฌ'นตะ (7-1-3)
ศรฺ + อนเต	เปลี่ยน อ ที่ ต เป็น เอ	ภูติ อาตมเนปทานำ ภูเ (3-4-79)
ศรฺ + ยก + อนเต	ลง ย ปัจจัยในกรรมวาจก	सारवाटुक यक (3-1-67)
ศรฺ + ยก + อนเต	ก ชื่อว่าอิต	लकवतथिति (1-3-8)
ศรฺ + ย + อนเต	ลบ ก ที่ชื่อว่าอิต	तस्य लोपः (1-3-9)
ศ ร > रु + ย + อนเต	ที่ฆะ ฤ ที่ รุ เป็น ฤ	अकृत्सारवाटुकयोर्त्थिश्च (7-4-25)
ศรฺ + य + อ + ो > ो นเต	ทำเป็นชั้นคุณคือ อกับ ो เป็น ो	आतुकुणः (6-1-87)
ศรฺ + य + ो นเต	สำเร็จรูปเป็น ศรฺยฺนเต (ย่อมถูกเรียก)	

457. **ตถา** (ฉนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ถา + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยถา (189) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

เอว (นั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก เอว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्ति แล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ตถา + เอว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตถเ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้
 ตถา + เอว
 ตถ อ + เอ > ใ ว ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อา กับ เอ เป็น ไอ วฤทธิเรจิ (6-1-88)
 ตถ ไอ ว
 สำเร็จรูปเป็น **ตถเ**

กปิลสฺย (ของฤษีชื่อว่ากปิละ) ศัพท์เดิมมาจาก กปิล + งสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสฺย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตต (นั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตท (219) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อาปุระ ปุริ ตตปุรุหตุทกลปาสุเต เตชสารเยณ น วิสมเยณ |

อาปุรุยโสคนธมตจ ศศวตสุตา ยยาเตริว กิริติมณฑะ || 59 ||

ราชบุตรผู้กล้าหาญตั้งพระอินทร์ เหล่านั้น ทรงรักษาเมืองนั้นด้วยพระเดชานุภาพ
ที่ประเสริฐ ไม่ใช่ด้วยความหยิ่งยะโส เพราะฉะนั้น ทุก ๆ พระองค์จึงได้รับ
พระเกียรติยศที่หอมหวานอยู่ตลอดเวลา เปรียบเหมือนราชบุตรทั้งหลายผู้ทรง
เกียรติยศของราชกษัตริย์นามว่า ยยาตี⁶¹⁵

458. **อาปุระ** (รักษาแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อาปุ ธาตุ + ฌิ วิภक्ति หมวด ลิกฺหุ ฝ่ายปรัสนไม
บท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อวาปุรุ (322) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปุริ (ซึ่งเมือง) ศัพท์เดิมมาจาก ปุรุ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปฺตํ (15) ตามที่
กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตต (นั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตท (219) ตามที่กล่าว
มาแล้วข้างต้น แต่ต้องลบ อม วิภक्ति ด้วยสูตร สวโมรณปุสกาต

459. **ปุรุหตุทกลปาสุ** (ผู้กล้าหาญเหมือนพระอินทร์) ศัพท์เดิมมาจาก ปุรุหตุทกลป (ปุรุหตุ
[ปฺฤ + กุ > ปุรุ⁶¹⁶ หเว + กต > หุต]⁶¹⁷ - กลป) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทริณา (94)
ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เต (ราชบุตรเหล่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เต (172)
ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า ปุรุหตุทกลปาสะ + เต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ปุรุหตุทกลปาสุเต** โดย
มีวิธีการสนธิ ดังนี้

ปุรุหตุทกลปาสะ + เต

ปุรุหตุทกลปา สะ>ส + เต เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส

วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

สำเร็จรูปเป็น **ปุรุหตุทกลปาสุเต**

460. **เตชสารเยณ** (ด้วยเดชอันประเสริฐ) ศัพท์เดิมมาจาก เตชสารย (เตชส - อารย [ฤ
+ ฌยต]⁶¹⁸) + ฌา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทวิรรุณมิตาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่
มีการเปลี่ยน น ที่อยู่หลัง ร เป็น ฌ ด้วยสูตร อฏฺกฺปวํงนฺมวยาเย'ปี (8-4-2)

⁶¹⁵ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 12.

⁶¹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 192.

⁶¹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 544.

⁶¹⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 190.

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

461. **วิสมเยน** (ด้วยความหยิ่ง) ศัพท์เดิมมาจาก วิสมย (วิ + สมิ + อจ)⁶¹⁹ + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หวิฐุมวิตาเนน (50) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

อาปุรุ (ได้รับแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อาปุ ธาตุ + ฌิ วิภक्ति หมวด ลิกฺหุ ฝ่ายปรัสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อวาปุรุ (322) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

462. **ยโศคนธมตศ** ศัพท์เดิมมาจาก ยโศคนธมต (ยศส - คนธมต [คนธ + อจ⁶²⁰ > คนธ + มตฺป]) + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ยโศคนธมต ยโศคนธมต

ยโศคนธมต เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์) อรทวทธาตุปรตยยะ
ปราติปทิกม (1-2-45)

ยโศคนธมต ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง) สรุปาณาเมกเศษ
เอกวิภกฺเตา (1-2-64)

ยโศคนธมต + ศส ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ งยาปุปราติปทิกาท (4-1-1)

ยโศคนธมต + ศส ศส ชื่อว่าวิทียาปรตยยะ สเวชเสมาฏษณษฎาภยาม
ภิสเงภยา ภยสงสิภยามภยส
งโสสามงโยสสุป (4-1-2)

ยโศคนธมต + ศส ศส ปรตยยะ เป็นพหุจนะ สุปะ (1-4-103)

ยโศคนธมต + ศส ลง ศส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง พหุฯ พหุจนม (1-4-21)

ยโศคนธมต + ศส ศส ชื่อว่าวิภक्ति วิภกฺติศจ (1-4-104)

ยโศคนธมต + ศส ศ ชื่อว่าอิต ลศกฺวตทริเต (1-3-8)

ยโศคนธมต + อส ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

ยโศคนธมต + อ ส>รฺ เปลี่ยน ส เป็น รฺ สมชฺไช รุะ (8-2-66)

ยโศคนธมต + อ รฺ อุ ของ รฺ ชื่อว่าอิต อุปะเศษนุนาสิก อิต(1-3-2)

ยโศคนธมต + อ ร>รฺ ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

ยโศคนธมต + อ รฺ ร ชื่อว่าอวसान วิราโม'วसानม (1-4-110)

ยโศคนธมต + อ ร>ะ เปลี่ยน รฺ เป็น วิสรุคะ (ะ)
ชรวसानโยรฺวิสรุชนียะ
(8-3-15)

ยโศคนธมต อ -ะ

สำเร็จรูปเป็น **ยโศคนธมตะ** (ซึ่งเกียรติยศที่หอมหวานทั้งหลาย)

⁶¹⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 464.

⁶²⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 300.

จ ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า อาปุะ + ยโตคนธมตะ + จ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **อาปุรย โศคนธ-มตศจ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

อาปุะ + ยโตคนธมตะ + จ

อาปุ ะ>ส + ยโตคนธมตะ เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

อาปุ ส>ร + ยโตคนธมตะ เปลี่ยน ส เป็น ร สมชุโซ รุะ (8-2-66)

อาปุ ร + ยโตคนธมตะ อุ ของ ร ชื่อว่าอิต อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)

อาปุ ร>ร + ยโตคนธมตะ ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

อาปุ ร ยโตคนธมตะ

สำเร็จรูปเป็น **อาปุรยโศคนธมตะ**

อาปุรยโศคนธมตะ + จ

อาปุรยโศคนธมต ะ>ส + จ เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

อาปุรยโศคนธมต ส>ศ + จ เปลี่ยน ส เป็น ศ เมื่อชนกับ จ สโตะ ศจุนา ศจະ (8-4-40)

อาปุรยโศคนธมต ศ จ

สำเร็จรูปเป็น **อาปุรยโศคนธมตศจ**

463. **ศศวต** (ตลอดเวลา) ศัพท์เดิมมาจาก ศศวต + อม เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

464. **สุตา** (ราชบุตรทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก สุต + ชสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หริณา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

465. **ยยาเตร** (ของราชฤๅษีนามว่ายยาตี) ศัพท์เดิมมาจาก ยยาตี (ยา + ฤๅติ) + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เทาษยเนเตร (299) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิวิ (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิวิ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ยยาเตะ + อิวิ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ยยาเตรวิ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ยยาเตะ + อิวิ

ยยาเต ะ>ส + อิวิ เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

ยยาเต ส>ร + อิวิ เปลี่ยน ส เป็น ร สมชุโซ รุะ (8-2-66)

ยยาเต รุ + อิว	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ยยาเต รุ>รุ + อิว	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ยยาเต ร อิว		
สำเร็จรูปเป็น ยยาเตริว		

466. กิริตมฺนตตะ ศัพท์เดิมมาจาก กิริตมฺต (กฤ + กตฺน + มตฺป)⁶²¹ + ชส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

กิริตมฺต	กิริตมฺต	กิริตมฺต	กิริตมฺตเป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุทททตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
กิริตมฺต			ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรุปาณาเมกเศษ เอกริกฤเตา (1-2-64)
กิริตมฺต + ชส			ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
กิริตมฺต + ชส			ชส ชื่อว่าปรธมาปรตฺยยะ	สเวชสเมภาณฺชญาภยาม ภิสงเภยา ภยสงฺสภยามภยส งฺโสสามงฺโยสสุป (4-1-2)
กิริตมฺต + ชส			ชส ปรตฺยยะ เป็นพหฺวณะ	สุปะ (1-4-103)
กิริตมฺต + ชส			ลง ชส ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหฺช พหฺวณม (1-4-21)
กิริตมฺต + ชส			ชส ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिจ (1-4-104)
กิริตมฺต + ชส			ช ชื่อว่าอิต	จฺฐ (1-3-7)
กิริตมฺต + อส			ลบ ช ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กิริตมฺ นมฺ ต + อส			ลง นมฺ อาคม	อฺคิทจํ สรวนามสฺถานเ' ธาโตะ (7-1-70)
กิริตมฺ นมฺ ต + อส			อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
กิริตมฺ นมฺ ต + อส			ม ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
กิริตมฺ น ต + อส			ลบ อุ และ ม ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กิริตมฺ น ต + อ ส>รุ			เปลี่ยน ส เป็น รุ	สมชฺโช รุะ (8-2-66)
กิริตมฺ น ต + อ รุ			อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
กิริตมฺ น ต + อ รุ>รุ			ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กิริตมฺ น ต + อ รุ			รุ ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
กิริตมฺ น ต + อ รุ>ะ			เปลี่ยน รุ เป็น วิสรุคะ (ะ)	ชรวसानโย'วิสรุชนียะ (8-3-15)
กิริตมฺ น ต + อ ะ			สำเร็จรูปเป็น กิริตมฺนตตะ (ผู้ทรงเกียรติยศ)	

⁶²¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 132.

ตณนาถวฤตไตรปิ ราชปุตุไรราชกั ไนว ราช ราชภูริ |

ตาราสหสิโรปิ ทีปยมาไนรณุตติเต จนทร อิวานตริกษั || 60 ||

เมืองนั้น แม้ว่าจะมีราชบุตรทั้งหลายประพฤติพระองค์ตั้งผู้ปกครองก็ตาม แต่เมื่อ
ยังไม่มีพระราชองค์เดียวขึ้นปกครอง จึงไม่งดงามเลย เปรียบเหมือนท้องฟ้าแม้ว่า
จะมีดวงดาวนับพันส่องแสงระยิบระยับก็ตาม แต่เมื่อพระจันทร์ยังไม่ขึ้นไป (ท้องฟ้า)
ย่อมไร้ความสวยงาม⁶²²

ตณ (เมืองนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตท (219) ตามที่
กล่าวมาแล้วข้างต้น

467. **นาถวฤตไตร** (ผู้ประพฤติตนเหมือนผู้ปกครอง) ศัพท์เดิมมาจาก นาถวฤตต (นาถ
[นาถ + อจ]⁶²³ - วฤตต [วฤต + กต]⁶²⁴) + ภิสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่
กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ตท + นาถวฤตไตะ + อปี มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตณนาถวฤต**
ไตรปิ โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตท + นาถวฤตไตะ + อปี

ต ท>น + นาถวฤตไตะ เปลี่ยน ท เป็น น ยโร'นุนาสิกเก'นุนาสีโก วา
(8-4-45)

ต น นาถวฤตไตะ

สำเร็จรูปเป็น **ตณนาถวฤตไตะ**

ตณนาถวฤตไตะ + อปี

ตณนาถวฤตไตะ >ส + อปี เปลี่ยนวิสรรคะ (-) เป็น ส วิสรขณียสย สะ (8-3-35)

ตณนาถวฤตไตะ >ร + อปี เปลี่ยน ส เป็น ร สมชุไซ รุะ (8-2-66)

ตณนาถวฤตไตะ >อปี ตั้งสระอุ ของ รุ ชื่อว่าอิต อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)

ตณนาถวฤตไตะ >อปี ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

ตณนาถวฤตไตะ อปี

สำเร็จรูปเป็น **ตณนาถวฤตไตรปิ**

⁶²² สำเนียง เลื่อมใส, มหাকাพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 12.

⁶²³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 858.

⁶²⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 478.

468. **ราชปุตรี** (มีราชบุตรทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ราชปุตร (ราช [ราช + ฌณ]⁶²⁵ - ปุตร [ปุ + ทร/ ปุ + ไตร + ท]⁶²⁶) + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกโตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

469. **อราชก** (อันไม่มีพระราช) ศัพท์เดิมมาจาก อราชก (น - ราชก [ราชน + กน]⁶²⁷) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ราชปุตรี + อราชก มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ราชปุตรีราชก** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ราชปุตรี + อราชก

ราชปุตรี ะ>สฺ + อราชก เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

ราชปุตรี ส>รฺ + อราชก เปลี่ยนน ส เป็น รฺ สมชฺโซ ระ (8-2-66)

ราชปุตรี รฺ + อราชก อุ ของ รฺ ชื่อว่าอิต อุประเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)

ราชปุตรี รฺ>รฺ + อราชก ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

ราชปุตรี ร อราชก

สำเร็จรูปเป็น **ราชปุตรีราชก**

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เอน (นั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก เอน + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า น + เอน มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **เอน** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

น + เอน

น อ + เอน>เอน เปลี่ยนน อ กับ เอน เป็น ไอน วฤทธิเรจิ (6-1-88)

น ไอน

สำเร็จรูปเป็น **เอน**

470. **รราช** ศัพท์เดิมมาจาก ราช ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝ่ายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ราช ราช ชื่อว่าธาตุ ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)

ราช + ลิกฺ ลง ลิกฺ ในอดีตกาล บโรกเช ลิกฺ (3-2-115)

⁶²⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 113.

⁶²⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 167.

⁶²⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 113.

ราช + ลีฏ	ลีฏ เป็นฝ่ายปรัสไมบท	ละ ปรัสไมบทม (1-4-99)
ราช + ลีฏ	ลง ปรัสไมบท ในกัตตุวาก	เศษาด กรตริ ปรัสไมบทม (1-3-78)
ราช + ลีฏ > ติป	ใช้ ติป แทน ลีฏ	ติปตสมสิปถสถมิพวสมสตา ตำณาสาถำธวมิตวมหิมหิง (3-4-78)
ราช + ติป > ฌล	เปลี่ยน ติป เป็น ฌล	ปรัสไมบทานำ ฌลตสุส- ถลถสถณลวมาะ (4-3-82)
ราช + ฌล	ฌล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนิ ปุรัม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ราช + ฌล	ฌล เป็น เอกวจนะ	ตานยกวจนทวิวจน- พหวจนานนยกศะ (1-4-102)
ราช + ฌล	ฌ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
ราช + ฌล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกวตทริเต (1-3-8)
ราช + อ	ลป ฌ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
รราช + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลีฏ (ฌล) อยู่หลัง	ลีฏิ ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
รราช + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปุโรไวภยาสะ (6-1-4)
รราช + อ	รัสสะ อา ของอภัยสาะ เป็น อ	หรัสสะ (7-4-59)
รราช อ	สำเร็จรูปเป็น รราช (งดงามแล้ว, ส่องแสงแล้ว)	

471. **ราชฏริ** (ซึ่งราชฏร) ศัพท์เดิมมาจาก ราชฏร (ราช + ษตรน)⁶²⁸ + อม มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

472. **ตาราสหสโร** (มีพันแห่งดวงดาวทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ตาราสหสร (ตารา
[ตฤ + ฌิจ + อจ + ฎาป]⁶²⁹ - สหสร [สหส + ร]⁶³⁰) + ภิสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสไกตะ
(55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ตาราสหสโร + อปี มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตาราสหสโรปี** โดย
มีวิธีการสนธิ ดังนี้

⁶²⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 158.

⁶²⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 608.

⁶³⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 316.

ดาราสหสโรระ + อปี		
ดาราสหสโรระ >ส + อปี	เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)
ดาราสหสโรระ >ร + อปี	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุโซ รุระ (8-2-66)
ดาราสหสโรระ ร + อปี	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ดาราสหสโรระ ร >ร + อปี	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ดาราสหสโรระ ร อปี		

สำเร็จรูปเป็น **ดาราสหสโรระปี**

473. **ทีปยมาไนรุ** (ส่องแสงอยู่) ศัพท์เดิมมาจาก ทีปยมาน (ทีป + ยก + มาน)⁶³¹ + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

474. **อนุตติเต** (ไม่ขึ้นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อนุตติต (น - อุตติต [อุต + สทา + กุต]⁶³²) + ภิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ทีปยมาไนะ + อนุตติเต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ทีปยมาไนรุตติเต** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ทีปยมาไนะ + อนุตติเต		
ทีปยมาไนะ >ส + อนุตติเต	เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)
ทีปยมาไนะ >ร + อนุตติเต	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุโซ รุระ (8-2-66)
ทีปยมาไนะ ร + อนุตติเต	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ทีปยมาไนะ ร >ร + อนุตติเต	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ทีปยมาไนะ ร อนุตติเต		

สำเร็จรูปเป็น **ทีปยมาไนรุตติเต**

475. **จนทร** (เมื่อพระจันทร์) ศัพท์เดิมมาจาก จนทร (จท / จนท + รก)⁶³³ + ภิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

476. **อนตริกษ** (ท้องฟ้า) ศัพท์เดิมมาจาก อนตริกษ (อนตร [อติ + ษฏฺรณ]⁶³⁴ - อิกษ [อิกษ + อจ]) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁶³¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 720.

⁶³² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 226.

⁶³³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 427.

⁶³⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 56.

ในโคลง เมื่อนำบทว่า จนฺทฺเร + อิว + อนฺตริกฺษ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **จนฺทฺร อิวานฺตริกฺษ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

จนฺทฺเร + อิว + อนฺตริกฺษ

จนฺทฺร เอ>อฺย + อิว

จนฺทฺร อฺย>อ + อิว

จนฺทฺร อ อิว

สำเร็จรูปเป็น **จนฺทฺร อิว**

จนฺทฺร อิว + อนฺตริกฺษ

จนฺทฺร อิว อ + อ>อานฺตริกฺษ เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา

จนฺทฺร อิว อานฺตริกฺษ

สำเร็จรูปเป็น **จนฺทฺร อิวานฺตริกฺษ**

เปลี่ยน เอ เป็น อฺย

ลบ อฺย เมื่อ อ (อศ) อยู่หลัง

เอโจ'ยวายาวะ (6-1-78)

โลปะ ศากลยสย (8-3-19)

อกะ สวรณ ทิรฆะ

(6-1-101)

โย ชยฺยานถ วยสา คุโณศจ เตษํ

ภฺรตถณํ วุชภ อิวาชสา วุชานํ |

เต ตตร ปฺริยคุรวสฺตมภยฺชิลจนาทิตฺยา

ทศศตโลจนํ ทิวีว || 61 ||

ครั้นต่อมา ราชบุตรเหล่านั้น ผู้มีความรัก และ เคารพในพระเชษฐา ซึ่งเป็นผู้เจริญกว่า ทั้งโดยวัยวุฒิ และคุณวุฒิในระหว่างพี่น้องทั้งหลาย และ เปรียบเสมือนว่าจำฝูง ที่มีความเจริญกว่าด้วยกำลัง ในบรรดาว่า ทั้งหลาย จึงได้พากันอภิเษกพระเชษฐานั้นให้ขึ้นครองราชย์ในเมืองนั้น เหมือนดังทวยเทพทั้งหลาย พากันทำพิธีอินทราภิเษกแก่พระอินทร์ ในสวรรค์⁶³⁵

โย (ไต) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยะ (13) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

477. ชยฺยาน (ปรศสย>ชย+อฺยฺสนฺ (อฺยฺส) = ชยฺยสฺ เปลี่ยน อฺย เป็น อาน)⁶³⁶ ศัพท์เดิมมาจาก ชยฺยสฺ + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ชยฺยสฺ

เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)

อรถวทาทฺรปรตฺยยะ

ปราติปทิกม (1-2-45)

ชยฺยสฺ + สฺ

ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ

งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)

กชยฺยสฺ + สฺ

สฺ ชื่อว่าปรถมาปรตฺยยะ

สฺเวชสฺเมฆฺฆุชฺชุกฺกยาม

ภิสฺงฺภยํ ภยฺสฺงฺสิภยํภยฺส

⁶³⁵ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโหมษ, 12.

⁶³⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 549.

ชยายส + ส	ส ปรัตยยะ เป็นเอกวณะ	งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ชยายส + ส	ลง ส ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	สุปะ (1-4-103)
ชยายส + ส	ส ชื่อว่าวิภักติ	ทวยะโยทรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
ชยาย นุ่ม ส + ส	ลง นุ่ม อาคม	วิภักติศจ (1-4-104)
ชยาย นุ่ม ส + ส	อุ ที่ นุ่ม ชื่อว่าอิต	อุคิทจำ สรวนามสทาเน' ธาโตะ (7-1-70)
ชยาย นุ่ม ส + ส	ม ที่ นุ่ม ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
ชยาย น ส + ส	ลบ อุ และ ม ที่ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ชยายนส + ส	อ ที่ ย ชื่อว่าอุปธา	ตสย โลปะ (1-3-9)
ชยายานส + ส	ทีฆะ อ ที่ชื่ออุปธา เป็น อา	อโลนตยาด ปูรว อุปธา (1-1-65)
ชยายานส + ส	อุ ที่ ส ชื่อว่าอิต	सानตมหตะ สโยคสย (6-4-10)
ชยายานส + ส	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
ชยายานส	ลบ ส (ส) ที่ง	ตสย โลปะ (1-3-9)
ชยายานส	ลบ ต สโยค	หลงยาพโย ที่รฆาต
สำเร็จรูปเป็น ชยายาน (พระเชษฐา)		สุตีสยปลุกต์ หล (6-1-68)
ชยายาน		สโยคานตสย โลปะ(8-2-23)

อถ (ครั้งนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก อถ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

478. **วยสา** ศัพท์เดิมมาจาก **วยส** (วย + อสน)⁶³⁷ + **ภา** มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วยส	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทธาตปรัตยยะ
วยส + ภา	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	ปราติปทิกม (1-2-45)
วยส + ภา	ภา ชื่อว่าตฤติยาปรัตยยะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
วยส + ภา	ภา ปรัตยยะ เป็นเอกวณะ	สเวาซสเมมาฏษญาภยาม
วยส + ภา	ลง ภา ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ภิสงภยำ ภยสงสิภยามภยส
		งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
		สุปะ (1-4-103)
		ทวยะโยทรทวิวงในกวงเน

⁶³⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 269.

วยส + ฎา	ฎา ชื่อว่า วิภักติ	(1-4-22) วิภักติศจ (1-4-104)
วยส + ฎา	ฎ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
วยส + อา	ลบ ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วยส อา		
สำเร็จรูปเป็น วยสา (โดยวิยวุฒิ)		

คุไณศ (โดยคุณวุฒิทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก คุณ + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกโตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า คุไณะ + จ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **คุไณศจ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

คุไณะ + จ		
คุไณะ ะ > ส + จ	เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรขนิยสย สะ (8-3-35)
คุไณะ ส > ศ + จ	เปลี่ยน ส เป็น ศ เมื่อชนกับ จ	สโตะ ศจนา ศจจะ (8-4-40)
คุไณะ ศ จ		

สำเร็จรูปเป็น **คุไณศจ**

เตษำ (เหล่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อาม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เตษำ (181) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

479. **ภราตฤณา** (แห่งพี่น้องทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ภราตฤ + อาม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อภิโยกฤณา (358) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

480. **วฤษภ** (วัวจำฝูง) ศัพท์เดิมมาจาก วฤษภ (วฤษ + อภจ)⁶³⁸ + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้วให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

481. **โอชสา** (ด้วยกำลัง) ศัพท์เดิมมาจาก โอชส (อุช + อสุน)⁶³⁹ + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วยสา (480) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁶³⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 488.

⁶³⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 302.

ในโคลง เมื่อนำบทว่า วุฒษภะ + อิว + โยชสา มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **วุฒษภ อิวาชสา** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

วุฒษภะ + อิว + โยชสา

วุฒษภ + อิว

ลพบวิสรรคะ (-ะ)

เอตตโทหะ สูโลโป'โกร-

นณสมาสเ หลิ (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น **วุฒษภ อิว**

วุฒษภ อิว + โยชสา

วุฒษภ อิว อ + โย>เอา ชสา เปลี่ยน อ กับ โย เป็น เอา

วุฒธิเรจิ (6-1-88)

วุฒษภ อิว โย ชสา

สำเร็จรูปเป็น **วุฒษภ อิวาชสา**

482. **วุฒษภานำ** (แห่งวัวทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก วุฒษ (วุฒษ + ก)⁶⁴⁰ + อาม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กฤตศาสตร์านำ (429) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เต (ราชบุตรเหล่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เต (172) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตตร (ในเมืองนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สप्तมี (ใช้ ตร ปัจจัยแทนสप्तมีวิภक्ति) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยตร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

483. **ปรียคุรวส** ศัพท์เดิมมาจาก ปรียคุรุ (ปรีย [ปรี + ก]⁶⁴¹ - คุรุ [คฤ + อุต]⁶⁴²) + ชส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ปรียคุรุ ปรียคุรุ ปรียคุรุ เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)

อรลวทธาตฺรปรตฺยยะ

ปราติปทิกม (1-2-45)

ปรียคุรุ

ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)

สรูปาณาเมกเศษ

เอกวิภกฺเตา (1-2-64)

ปรียคุรุ + ชส

ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ

งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)

ปรียคุรุ + ชส

ชส ชื่อว่าปรณมาปรตฺยยะ

สฺเวาชสเมากฺษณฺญายาม

ภิสฺเงภฺยํ ภยฺสงฺสฺถิภฺยามภยฺส

งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)

ปรียคุรุ + ชส

ชส ปรตฺยยะ เป็นพหฺวจนะ

สุปะ (1-4-103)

ปรียคุรุ + ชส

ลง ชส ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง

พหฺมุ พหฺวจนม (1-4-21)

ปรียคุรุ + ชส

ชส ชื่อว่าวิภक्ति

วิภกฺติศจ (1-4-104)

ปรียคุรุ + ชส

ช ชื่อว่าอิต

จฺญ (1-3-7)

⁶⁴⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 485.

⁶⁴¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 367.

⁶⁴² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 340.

ปริยคุรุ + อส	ลบ ข ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปริยคุรุ อุ>อว + อส	เปลี่ยน อุ เป็น อว	เอโจ'ยววายาวะ (6-1-78)
ปริยคุรุ อว + อ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซะ รุะ (8-2-66)
ปริยคุรุ อว + อ ร	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ปริยคุรุ อว + อ ร>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปริยคุรุ อว + อ ร	รุ ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ปริยคุรุ อว + อ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวसानโยรวิสฺรชนียะ (8-3-15)

ปริยคุรุ อว อ-ะ

สำเร็จรูปเป็น **ปริยคุรวะ** (ผู้มีความรักและความเคารพ)

484. **ตม** ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทธาตุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ตท + อม	ลงปรตยยะหลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ตท + อม	อม ชื่อว่าทวิตียาปรตยยะ	สเวชสเมฆาณชญาภยาม ภิสงภย้า ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ตท + อม	อม ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ตท + อม	ลง อม ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวเยกโยรทวิวงในกวงเน (1-4-22)
ตท + อม	อม ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ยท + อม	ยท ศัพท์เป็นสรรพนาม	สรวาทินี สรวนามานิ (1-1-27)
ต ท>อ + อม	เปลี่ยน ท เป็น อ	ตยาทาทินามะ (7-2-102)
ต อ+อ>อ + อม	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณเณ (6-1-97)
ต อ + อ>อ ม	เปลี่ยน อ กับ อ ของ อม เป็น อ	อมิ ปูรวะ (6-1-107)
ต อ ม		

สำเร็จรูปเป็น **ตม** (ซึ่งพระเชษฐานั้น)

485. **อภยษณจน** ศัพท์เดิมมาจาก อภิ + อภ (อ) + สิจ ชาติ + จลิจ ปัจจย + ฌิ วิภักติ
หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อภิ + สิจ	สิจ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
อภิ + สิจ + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
อภิ + สิจ + ลุง	ลุง เป็นฝ่ายปรัสไมบท	ละ ปรัสไมปทม (1-4-99)
อภิ + สิจ + ลุง	ลุง ปรัสไมบท ในกัตตวาจาก	เศษาคท กรตริ ปรัสไมปทม

อภิ + สิจ + ลุง > ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลุง	(1-3-78) ติปตสนธิสิปถสถมิพวสมสตา ตำถสาถาถวมิทวหิมหิง (3-4-78)
อภิ + สิจ + ฌิ	ฌิ เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรึฌิ ตรีฌิ ปุรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
อภิ + สิจ + ฌิ	ฌิ เป็น พหูวนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหูวนานเยกสะ (1-4-102)
อภิ + สิจ + จล + ฌิ	ลง จล ปัจจัย	จล ลุง (3-1-43)
อภิ + สิจ + จง + ฌิ	เปลี่ยน จล เป็น จง	ฌิศริทฐฐฎกะ กรตริ จง (3-1-48)
อภิ + สิจ + จง + ฌิ	จ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อภิ + สิจ + จง + ฌิ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกวดทริเต (1-3-8)
อภิ + สิจ + อ + ฌิ	ลบ จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อภิ + อฎ + สิจ + อ + ฌิ	ลง อฎ (อ) เมื่อ ลุง อยู่หลัง	ลุงลงถฎงกษวททตตะ (6-4-71)
อภิ + อฎ + สิจ + อ + ฌิ	ฎ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อภิ + อ + สิจ + อ + ฌิ	ลบ ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อภย + อ + สิจ + อ + ฌิ	เปลี่ยน อ เป็น ย	อิโก ยณจ (6-1-77)
อภย + อ + สิ นมุ จ + อ + ฌิ	ลง นมุ (น) อาคม	อุคิทจ่า สรวนามสถาเน' ธาโตะ (7-1-70)
อภย + อ + สิ นมุ จ + อ + ฌิ	อ ของ นุ ชื่อว่าอิต	อุปเทเศชนนาสิก อิต(1-3-2)
อภย + อ + สิ นมุ จ + อ + ฌิ	ม ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อภย + อ + สิ น จ + อ + ฌิ	ลบ อ และ ม ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อภย + อ + สิ น > - จ + อ + ฌิ	เปลี่ยน น เป็นอนุสาวระ ()	นศจาปทานตสย ฌล (8-3-24)
อภย + อ + สิ -> ญ จ + อ + ฌิ	เปลี่ยนอนุสาวระ () เป็น ญ	อนุสาวรสย ยยิ ปรสวระ (8-4-58)
อภย + อ + สิ > ฌิ ญ จ + อ + ฌิ	เปลี่ยน ส เป็น ฌ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อภย + อ + ฌิ ญ จ + อ + ฌิ > อนุติ	เปลี่ยน ฌ เป็น อนุติ	โณนตะ (7-1-3)
อภย + อ + ฌิ ญ จ + อ + อ > อนุติ	ทำชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	สรวธาตุการฐธาตุโกะ (7-3-84)
อภย + อ + ฌิ ญ จ + อ อนุติ	ลบ อ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อภย + อ + ฌิ ญ จ + อ น	ลบ ต ที่เป็นสังโยคตัวหลัง	สโยคานตสย โลปะ(8-2-23)
อภย อ ฌิ ญ จ อ น		

สำเร็จรูปเป็น **อภยฌิ ญ จ** (ได้อภิเษกแล้ว)

486. **อาทิตยา** (ทวยเทพทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก อาทิตย (อทิตี + ญย)⁶⁴³ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หรินา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ปรียคุรวะ + ตม + อภยชิลจน + อาทิตยา มาสนธิกัน จะได้รูป เป็น **ปรียคุรวสฺตมภยชิลจนนาทิตยา** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ปรียคุรวะ + ตม + อภยชิลจน + อาทิตยา

ปรียคุรวะ > ส + ตม เปลี่ยนวิสรรค (-ะ) เป็น ส วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

สำเร็จรูปเป็น **ปรียคุรวสฺตม**

ปรียคุรวสฺตม + อภยชิลจน

สำเร็จรูปเป็น **ปรียคุรวสฺตมภยชิลจน**

ปรียคุรวสฺตมภยชิลจน + อาทิตยา

-ตมภยชิลจน + อาทิตยา

-ตมภยชิลจน + น + อาทิตยา ลง น อาคม เมื่อสระตามหลัง งโม หรสวาหิจ งามณ นิตยม (8-3-32)

-ตมภยชิลจน น อาทิตยา

สำเร็จรูปเป็น **ปรียคุรวสฺตมภยชิลจนนาทิตยา**

487. **ทศตโลจน** (ซึ่งพระอินทร์) ศัพท์เดิมมาจาก ทศตโลจน (ทศต - โลจน [โลจ + ลยฺภู]⁶⁴⁴) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

488. **ทิว** ศัพท์เดิมมาจาก ทิว + จี มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทิว	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุทวทธาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ทิว + จี	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
ทิว + จี	จี ชื่อว่าสฺปตฺมีปรตฺยยะ	สฺเวชสเมฆาณฺชฺฌาภยาม ภิสฺเงภฺยํ ภยสฺงสิภยามภยส งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
ทิว + จี	จี ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ทิว + จี	ลง จี ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวเยกโยรฺทิวฺวจโนกวจน (1-4-22)
ทิว + จี	จี ชื่อว่าวิภักติ	วิภกฺติศฺจ (1-4-104)
ทิว + จี	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทฺธิเต (1-3-8)
ทิว + จี > อี	ลบ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
ทิว อี		

⁶⁴³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 173.

⁶⁴⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 232.

สำเร็จรูปเป็น ทิว (ในสวรรค์)

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า ทิว + อิว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น ทิววิ โดยมามีวิธีการสนธิ ดังนี้
ทิว + อิว

ทิว อิ + อิ>อี ว เปลี่ยน อิ กับ อิ เป็น อี อกะ สวรรณ ทิรฆะ
(6-1-101)

ทิว อี ว

สำเร็จรูปเป็น ทิววิ

อาจารย์วณวินยวานนยวานกริยวาน
ธรมาย เนนทริยสุชาย ฤตดาตปตฺระ |
ตทฺรธาตฤทฺธิ ปฺริวฤตตะ ส ชุโคป ราชภูริ
สักรนทโน ทิวมิวานุสฤโต มรุทฺธิ || 62 ||

พระราชอาพระองค์นั้น ทรงมีพระจริยาวัตรตรงดงาม มีระเบียบวินัยดี มีนโยบายดี และมีความเคารพอ่อนน้อม ทรงกั้นเขตต์ฉัตรเพื่อความ เจริญแห่งความดี ไม่ใช่เพื่อความสุขส่วนพระองค์ ทรงมีพระอนุชา ทั้งหลายคอยถวายความช่วยเหลือ จึงได้ทรงปกครองเมืองนั้น เหมือนกับพระอินทร์ปกครองสวรรค์ โดยมีพระมรุตเทพทั้งหลาย คอยถวายความช่วยเหลือ⁶⁴⁵

489. อาจารย์วาน (ผู้มีจริยาวัตรตรงดงาม) ศัพท์เดิมมาจาก อาจารย์วต (อาง + จรุ + ฆณ + มตฺป)⁶⁴⁶ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กากชีวาน (10) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

490. วินยวาน (ผู้มีระเบียบวินัยดี) ศัพท์เดิมมาจาก วินยวต (วินย + มตฺป) + สุ มี กระบวนการสร้างคำเหมือน กากชีวาน (10) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

491. นยวาน (ผู้มีนโยบายดี) ศัพท์เดิมมาจาก นยวต (นี + อจ + มตฺป)⁶⁴⁷ + สุ มี กระบวนการสร้างคำเหมือน กากชีวาน (10) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁶⁴⁵ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 13.

⁶⁴⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 168.

⁶⁴⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 828.

492. **กริยาวาน** (ผู้มีความเคารพอ่อนน้อม) ศัพท์เดิมมาจาก กริยาวต (กริยา + มตฺป) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กากษีวาน (10) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

493. **ธรมาย** ศัพท์เดิมมาจาก ธรม + เง มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ธรม	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณวทธาตุรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ธรม + เง	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
ธรม + เง	เง ชื่อว่าจตุรทีปรตยยะ	สเวชสเมมาฏษณญายาม ภิสงเญย้า ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ธรม + เง	เง ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ธรม + เง	ลง เง ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทวยเยกโยรทวิวงไนกวงเน (1-4-22)
ธรม + เง	เง ชื่อว่าวิกักติ	วิกักติศจ (1-4-104)
ธรม + ย	เปลี่ยน เง วิกักติ เป็น ย	งระยะ (7-1-13)
ธรม + ย	ย เป็นเหมือน เง วิกักติ	สถานิวทาเทโศนลวิเฮา (1-1-56)
ธรม อ>อา + ย	ทีฆะ อ ท้าย ธรม เป็น อา เพราะ ย	สุปี จ (7-3-102)
ธรม อา ย	สำเร็จรูปเป็น ธรมาย (เพื่อความเจริญดี)	

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศัพท์ เมื่อลงวิกักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

494. **อินทริยสุชาย** (เพื่อความสุขแห่งตน) ศัพท์เดิมมาจาก อินทริยสุข (อินทริย [อิธิ + รน > อินทร⁶⁴⁸ + ฆจ]⁶⁴⁹ - สุข [สุข + อจ]⁶⁵⁰) + เง มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรมาย (496) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า น + อินทริยสุชาย มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **เนนทริยสุชาย** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

น + อินทริยสุชาย
 น อ + อิ>เอ นทริยสุชาย ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อิ เป็น เอ อาทคุณะ (6-1-87)
 สำเร็จรูปเป็น **เนนทริยสุชาย**

⁶⁴⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 206.

⁶⁴⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 212.

⁶⁵⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 303.

495. **ธฤตาดปตฺระ** (ทรงกั้นเศวตฉัตรแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ธฤตาดปตฺระ (ธฤต [ธฤ + กต]⁶⁵¹ - อาตปตฺระ [อาง + ตป + อจ > อาตป + ไตร + ก]⁶⁵²) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตท (นั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตท (219) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในบทรนี้ประกอบด้วย อม วิภक्ति จึงทำการลบด้วยสูตร สวโมรณปุสกาต

496. **ภราตฤภิ** ศัพท์เดิมมาจาก ภราตฤ + ภิส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ภราตฤ ภราตฤ

ภราตฤ

เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)

อรุณวธาตฺรปรตฺยยะ

ปราติปทิกม (1-2-45)

ภราตฤ

ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)

สรูปาณาเมกเศษ

เอกวิภกฺเตา (1-2-64)

ภราตฤ + ภิส

ลงปรตฺยยะหลังปราติปทิกะ

งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)

ภราตฤ + ภิส

ภิส ชื่อว่าตฤตฺยาปรตฺยยะ

สเวชสเมากฺษณฺญายาม

ภิสงฺภยา ภยสงฺสิภยามภยส

งฺไสสามงฺโยสสุป (4-1-2)

ภราตฤ + ภิส

ภิส ปรตฺยยะ เป็นพหฺวจนะ

สุปะ (1-4-103)

ภราตฤ + ภิส

ลง ภิส ปรตฺยยะ ในฐานะมากอย่าง

พหฺสุ พหฺวจนม (1-4-21)

ภราตฤ + ภิส

ภิส ชื่อว่าวิภक्ति

วิภक्तिศจ (1-4-104)

ภราตฤ + ภิส > รุ

เปลี่ยน ส เป็น รุ

สมชฺโซ รุ (8-2-66)

ภราตฤ + ภิส รุ

อฺ ของ รุ ชื่อว่าอิต

อุปเทเศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)

ภราตฤ + ภิส รุ

ลบ อฺ ที่ชื่อว่าอิต

ตสฺย โลปะ (1-3-9)

ภราตฤ + ภิส รุ

รุ ชื่อว่าอวสาน

วิราโม'วसानม (1-4-110)

ภราตฤ + ภิส รุ > ะ

เปลี่ยน รุ เป็น วิสรุคะ (ะ)

ขรวสานโยรฺวิสรุชนฺียะ

(8-3-15)

ภราตฤ ภิส - ะ

สำเร็จรูปเป็น **ภราตฤภิ** (มีพระอนุชาทั้งหลาย)

497. **ปริวฤตตะ** (ช่วยเหลือแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ปริวฤต (ปฺริ + วฤ + กต)⁶⁵³ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁶⁵¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 804.

⁶⁵² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 170.

⁶⁵³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 478.

ส (พระราชานัน) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

498. **ชุโคป** ศัพท์เดิมมาจาก คุป ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวด ลีฎ ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

คุป	คุป ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
คุป + ลีฎ	ลง ลีฎ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลีฎ (3-2-115)
คุป + ลีฎ > ติป	ใช้ ติป แทน ลีฎ	ติปตสณิสิปถสณิมิพวสมสตา ตำณาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
คุป + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
คุป + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานยกวจนทวิวจน- พหวจนานยกศะ (1-4-102)
คุป + ติป > ฌล	เปลี่ยน ติป เป็น ฌล	ปรัสไมบทานำ ฌลตฺสฺส- ถลถฺสณลวมาะ (4-3-82)
คุป + ฌล	ฌ ชื่อว่าอิต	จฺฐ (1-3-7)
คุป + ฌล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทริเต (1-3-8)
คุป + อ	ลบ ฌ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
คุคฺป + อ	ซ้อนธาตเป็นสอง เมื่อ ลีฎ อยู่หลัง	ลีฎ ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
คุคฺป + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปุโรวภัยสาะ (6-1-4)
คุ > ชุ คุป + อ	เปลี่ยน ค เป็น ช	กุโหศจฺจะ (7-4-62)
ชุ ค อุ > โอ ป + อ	ทำเป็นชั้นคุณ คือ อุ เป็น โอ	สาร์วธาตฺการธธาตฺกโยะ (7-3-84)
ชุ ค โอ ป อ	สำเร็จรูปเป็น ชุโคป (ปกครองแล้ว)	

ราชฏฺริ (ซึ่งราชฏฺร) ศัพท์เดิมมาจาก ราชฏฺร + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า สะ + ชุโคป มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ส ชุโคป** โดยมีวิธีการสนธิดังนี้

สะ + ชุโคป		
สะ + ชุโคป		
ส + ชุโคป	ลปวิสรรคะ (-ะ) เมื่อมี ช (หล) อยู่หลัง	เอตตตโทะ สฺโลโป'โกร- นณฺสมาเส หลิ (6-1-132)

ส ชุโคป

สำเร็จรูปเป็น ส ชุโคป

499. **สักรนทโน** (พระอินทร์) ศัพท์เดิมมาจาก สักรนทน (สั + กรท + ลฺยฺญ)⁶⁵⁴ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

500. **ทิว** (ซึ่งสวรรค์) ศัพท์เดิมมาจาก ทิว (ทิวฺย + ก)⁶⁵⁵ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปฺตํ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

501. **อนุสฤโต** (ช่วยเหลือแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อนุสฤต (อนฺ + สฤ + กฺต)⁶⁵⁶ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

502. มรฺตฺ	ศัพท์เดิมมาจาก มรฺต (มฤ + อฺต) ⁶⁵⁷ + ภิส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้	
มรฺต มรฺต มรฺต	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรฺถวทาทฺรปรฺตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
มรฺต	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่งใน)	สรฺูปาณาเมกเศษ เอกวิภกฺเตา (1-2-64)
มรฺต + ภิส	ลงปรฺตยยะหลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
มรฺต + ภิส	ภิส ชื่อว่าตฤตฺยาปรฺตยยะ	สฺเวาเศษเมอาภฺษณฺญาภฺยาม ภิสเภภฺยา ภฺยสงฺสฺธิภฺยามภฺยส งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
มรฺต + ภิส	ภิส ปรฺตยยะ เป็นพหฺวจนะ	สุปะ (1-4-103)
มรฺต + ภิส	ลง ภิส ปรฺตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหฺษุ พหฺวจนม (1-4-21)
มรฺต + ภิส	ภิส ชื่อว่าวิภक्ति	วิภกฺติศฺจ (1-4-104)
มรฺต + ภิส > รฺ	เปลี่ยน สฺ เป็น รฺ	สมชฺุไช รฺะ (8-2-66)
มรฺต + ภิส รฺ	อฺ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อฺพเทเศษนฺนาสิก อิต(1-3-2)
วมรฺต + ภิส รฺ	ลป อฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
มรฺต + ภิส รฺ	รฺ ชื่อว่าอวสาน	วฺราโม่'วสานม (1-4-110)
มรฺต + ภิส รฺ > ะ	เปลี่ยน รฺ เป็น วิสฺรฺคะ (ะ)	ชฺรวสานโยรฺวิสฺรฺชนฺเยะ

⁶⁵⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 213.

⁶⁵⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 711.

⁶⁵⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 407.

⁶⁵⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 639.

(8-3-15)

มรฺ ๓>ท + ภิ ร>ะ เปลี่ยน ๓ เป็น ท

ณฺลํ ไซฺนฺเต (8-2-39)

มรฺ ท ภิ -ะ

สำเร็จรูปเป็น **มรฺทภิ** (มีมรฺตเทพทั้งหลาย)

ในโคลง เมื่อนำบทว่า สํกรนฺทนะ + ทิวม + อิว + อนุสฺสฺตตะ + มรฺทภิ มาสนธิกัน จะได้
รูปเป็น **สํกรนฺทโน ทิวมิวานุสฺสฺตโต มรฺทภิ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สํกรนฺทนะ + ทิวม + อิว + อนุสฺสฺตตะ + มรฺทภิ

สํกรนฺทนะ + ทิวม

สํกรนฺทน ะ>สฺ + ทิวม เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส

วิสรรชนียสฺย สะ (8-3-35)

สํกรนฺทน ส>รฺ + ทิวม เปลี่ยน ส เป็น รฺ

สมชฺไช รุะ (8-2-66)

สํกรนฺทน รุ>อุ + ทิวม เปลี่ยน รฺ เป็น อุ เมื่ออยู่หลัง อ

อโต โรรปฺลุตาทปฺลุต

(6-1-113)

สํกรนฺทน อ+อุ>โอ + ทิวม ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อุ เป็น โอ

อาทฺคุณะ (6-1-87)

สํกรนฺทน โอ ทิวม

สำเร็จรูปเป็น **สํกรนฺทโน ทิวมิ**

สํกรนฺทโน ทิวมิ + อิว + อนุสฺสฺตตะ + มรฺทภิ

สํกรนฺทโน ทิวมิ + อิว

สํกรนฺทโน ทิวมิ อิว

สำเร็จรูปเป็น **สํกรนฺทโน ทิวมิว**

สํกรนฺทโน ทิวมิว + อนุสฺสฺตตะ + มรฺทภิ

สํกรนฺทโน ทิวมิว + อนุสฺสฺตตะ

-ทิวมิว อ + อุ>อา อนุสฺสฺตตะ เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา

อกะ สวรฺณ ทิรฺฆะ

(6-1-101)

-ทิวมิว อา อนุสฺสฺตตะ

สำเร็จรูปเป็น **สํกรนฺทโน ทิวมิวานุสฺสฺตตะ**

สํกรนฺทโน ทิวมิวานุสฺสฺตตะ + มรฺทภิ

-อนุสฺสฺตตะ + มรฺทภิ

-อนุสฺสฺต ะ>สฺ + มรฺทภิ เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส

วิสรรชนียสฺย สะ (8-3-35)

-อนุสฺสฺต >รฺ + มรฺทภิ เปลี่ยน ส เป็น รฺ

สมชฺไช รุะ (8-2-66)

-อนุสฺสฺต รุ>อุ + มรฺทภิ เปลี่ยน รฺ เป็น อุ เมื่ออยู่หลัง อ

อโต โรรปฺลุตาทปฺลุต

(6-1-113)

-อนุสฺสฺต อ+อุ>โอ + มรฺทภิ ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อุ เป็น โอ

อาทฺคุณะ (6-1-87)

-อนุสฺสฺต โอ มรฺทภิ

สำเร็จรูปเป็น **สํกรนฺทโน ทิวมิวานุสฺสฺตโต มรฺทภิ**

เสานทรนท มหากาเวย กปิลวาสตุรณโน นาม ปฐมะ สรคะ |

สรรคที่ 1 ชื่อว่ากปิลวาสตุรณน (การพรรณนาเมืองกปิลวาสตุ)

ในมหากาพย์เสานทรนทนะ จบ

503. **เสานทรนท** (ชื่อว่าเสานทรนทนะ) ศัพท์เดิมมาจาก เสานทรนท (เสานทร [สุนทร + อจ]⁶⁵⁸ - นนท [นนท + อจ]⁶⁵⁹) + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

504. **มหากาเวย** (ในมหากาพย์) ศัพท์เดิมมาจาก มหากาเวย (มหา + กว + ญย)⁶⁶⁰ + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

505. **กปิลวาสตุรณโน** (การพรรณนาเมืองกปิลวาสตุ) ศัพท์เดิมมาจาก กปิลวาสตุรณน (กปิล - วาสตุ - รณน [วรรณ/วฤ + อจ/ขณ]⁶⁶¹ > วรรณ + ลยุณ]⁶⁶²) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

นาม (ชื่อ) ศัพท์เดิมมาจาก นาม + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้วให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

506. **ปฐมะ** (ที่ 1) ศัพท์เดิมมาจาก ปฐม (ปรถ + อมจ)⁶⁶³ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

507. **สรคะ** (สรรค) ศัพท์เดิมมาจาก สรค (สฤช + ฌณ)⁶⁶⁴ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ธรรมเนียมการเรียบเรียงผลงานทางวิชาการเท่าที่ได้ศึกษามาล้วนกล่าวไปในแนวทางเดียวกันคือข้อความ เนื้อหา คำศัพท์ต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะไม่นิยมกล่าวซ้ำอีก ดังนั้น ในกระบวนการทำรูปของบทที่ปรากฏในสรรคที่ 2 และ 3 จะดำเนินการลดขั้นตอนที่เห็นว่าซ้ำกันมาก เช่น การแยกธาตุ ปัจจัย การตั้งชื่อ การลงวิภक्तिที่บอกหน้าที่ต่าง ๆ ในประโยค และการสนธิภายในกับภายนอกที่ไม่ยากนัก ในการสนธิของบทต่าง ๆ ในโคลง จะเลือกมาเป็นกรณีศึกษาเท่านั้น

⁶⁵⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 424.

⁶⁵⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 822.

⁶⁶⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 116.

⁶⁶¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 277, 80.

⁶⁶² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 286.

⁶⁶³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 273.

⁶⁶⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 294.

เนื่องจากมีกล่าวไว้ในสรรคที่ 1 นี้แล้ว ทั้งนี้ เพื่อให้กระชับขึ้น ส่วนบทที่มีกระบวนการซ้ำกับบทที่ได้กล่าวมาแล้วสามารถย่อไปคู่ตามหมายเลขที่อ้างอิงไว้

3.3 กระบวนการสร้างคำในสรรคที่ 2

ตตะ กทาจิตกาเลน ตทวาป กุลกรมต |

ราชา ศุโททโน นาม ศุทธกรมา ชิเตนทริยะ || 1 ||

ในสมัยหนึ่งต่อจากนั้นมา พระราชาทรงพระนามว่าศุโททณะ ผู้ทรงทำกรรมอันบริสุทธิ์ ผู้ทรงชนะอินทรีย์ของพระองค์ ทรงได้รับราชสมบัตินั้นจากการสืบทอดราชสันตติวงศ์มาตามลำดับกาลเวลา⁶⁶⁵

ตตะ (ลำดับนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ปณจมีวิภक्ति (ใช้ ตลิล แทนปณจมีวิภक्ति) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตตะ (248) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กทาจิต (ในกาลบางคราว) ศัพท์เดิมมาจาก กทาจิต + จิ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กาเลน (โดยกาล) ศัพท์เดิมมาจาก กาล + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทวีรุณ-วิตาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตท (นั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตท (219) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ต้องลบ อม วิภक्ति ด้วยสูตร สวโมรณปสุกต (7-1-23)

508. **อวาป** ศัพท์เดิมมาจาก อว + อาป ชาติ + ติป วิภक्ति ทมวด ลิกฺ ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อว + อาป	อาป ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
อว + อาป + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)
อว + อาป + ลิกฺ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺ	ติปตสฺมิสิปถสฺถมิพฺวสมฺสตา ตำณเถสาธำธวมิจฺวหิมหิจ (3-4-78)
อว + อาป + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสฺตรีณิ ตรีณิ ปฺรณม- มชฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
อว + อาป + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พฺหวจนानเยกสะ (1-4-102)

⁶⁶⁵ สำเนียง เลื่อนมโห, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 14.

อว + อาป + ติป>ณล	เปลี่ยน ติป เป็น ณล	ปรสไมปะทานำ ณลตฺสฺส-
		ถลถฺสณลวมาะ (4-3-82)
อว + อาป + ณล	ณ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
อว + อาป + ณล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)
อว + อาป + อ	ลป ณ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
อว + อาอาป + อ	ซ็อนธาตฺเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภยาสสย(6-1-8)
อว + อาอาป + อ	ตัวที่ซ็อนมา ชื่อว่าอภยาสะ	ปุรวโภยาสะ (6-1-4)
อว อ + อา>อา อาป + อ	เปลี่ยน อ กับ อา เป็น อา	อกะ สวรณ ทิรฆะ
		(6-1-101)
อว + อา+อา>อา ป + อ	เปลี่ยน อา กับ อา เป็น อา	อกะ สวรณ ทิรฆะ
		(6-1-101)

อว อา ป อ
สำเร็จรูปเป็น **อวาป** (ได้รับแล้ว)

ดั่งนี้ ในโคลก เมื่อนำบทว่า ตท + อวาป มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตทวาป** โดยมีวิธีการสนธิ

ตท + อวาป
สำเร็จรูปเป็น **ตทวาป**

509. **กฺลกรฺมาต** (จากการสืบราชสันตติวงศ์) ศัพท์เดิมมาจาก กฺลกรฺม + งสิ มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาตฺมยท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

510. **ราชา** ศัพท์เดิมมาจาก ราชน (ราช + กณิน)⁶⁶⁶ + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ราชน + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
ราชน + สฺ	อุ ของ สฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
ราชน + สฺ	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
ราชน + สฺ	อ ที่ ช ชื่อว่าอุปธา	อโลนตฺยตฺ ปุรว อุปธา
		(1-1-65)
ราชาน + สฺ	ทิฆะ อ ที่ชื่อว่าอุปธา เป็น อา	สรวนามสฺถาเน จาสมพฺทธา
		(6-4-8)
ราชาน	ลป สฺ (สฺ) วิภक्ति	หลงยาพฺภโย ทิรฆาต
		สฺติสยปลกฺตฺ หล (6-1-68)
ราชา	ลป น ตัวท้าย	น โลปะ ปราทิปทิกานตฺสย
		(8-2-7)

⁶⁶⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 126.

สำเร็จรูปเป็น **ราชา** (พระราช)

511. **ศุทโธโธ** (ศุทโธโธ) ศัพท์เดิมมาจาก ศุทโธ (ศุท [ศุ + กุ] ⁶⁶⁷ - โธ [อนุ + ญ] ⁶⁶⁸) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) แต่ในโคลง เมื่อนำบทว่า ศุทโธโธ + นาม มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ศุทโธโธ นาม** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ศุทโธโธ + นาม

ศุทโธโธ ะ>สฺ + นาม

เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส

เมื่อมี นฺ (ขร) อยู่หลัง

วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

ศุทโธโธ ส>รฺ + นาม

เปลี่ยน ส เป็น ร

สมชฺโซ รุสะ (8-2-66)

ศุทโธโธ รุ>อุ + นาม

เปลี่ยน ร เป็น อุ เมื่อมี นฺ อยู่หลัง

หคฺ จ (6-1-114)

ศุทโธโธ อ+อุ>โอ + นาม

ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อุ เป็น โอ

อาทฺคุณะ (6-1-87)

ศุทโธโธ โอ นาม

สำเร็จรูปเป็น **ศุทโธโธ นาม**

นาม (พระนามว่า) ศัพท์เดิมมาจาก นาม + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภาคแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยาทปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

512. **ศุทธรมา** (ผู้ทรงทำกรรมอันบริสุทธิ์) ศัพท์เดิมมาจาก ศุทธรมน (ศุท - กรมน) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ราชา (510) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

513. **ชิตนทริยะ** (ผู้ทรงมีอินทรีย์อันชนะแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ชิตนทริย (ชิต [ช + กุ] ⁶⁶⁹ - อินทริย) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ยะ สสฺยเซ น กามेषฺ ตรีปฺราปฺเตา น วิสฺสฺมึเย |

นาวเมเน ปฺรานถฺตุยา ปเรภฺโย นาปิ วิวฺยเต || 2 ||

พระองค์ไม่ทรงติดอยู่ในอารมณ์ที่น่าใคร่ทั้งหลาย ไม่ทรงตื่นเต้นเมื่อได้รับ

ราชสมบัติ ไม่ทรงดูหมิ่นศัตรูทั้งหลายด้วยความเจริญรุ่งเรืองของพระองค์และ

ไม่ทรงเกรงกลัวศัตรูทั้งหลายเลย ⁶⁷⁰

ยะ (ใด) ศัพท์เดิมมาจาก ยทฺ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยะ (13) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁶⁶⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 119.

⁶⁶⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 303.

⁶⁶⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 534.

⁶⁷⁰ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 14.

514. **สสยเซ** ศัพท์เดิมมาจาก สยช ชาติ + ต วิภक्ति หมวด ลิกฺห ฝายอาत्मเนบพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สยช	สยช ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
สยช + ลิกฺห	ลง ลิกฺห ในอดีตกาล	ปโรกเซ ลิกฺห (3-2-115)
สยช + ลิกฺห > ต	ใช้ ต แทน ลิกฺห	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
สยช + ต	ต เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรீณิ ตรீณิ ปฺรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
สยช + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหฺวจนานเยกสะ (1-4-102)
สยช + ต > เอก	เปลี่ยน ต เป็น เอก (เอ)	ลิกฺหสฺตมโยเรศิเรจ (3-4-81)
สยช + เอก	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทริเต (1-3-8)
สยช + เอ	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สยสยช + เอ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺห (เอ) อยู่หลัง	ลิกฺหิ ฐาโตรนภยาสสย(6-1-8)
สยสยช + เอ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสา	ปุโรไวภยาสะ (6-1-4)
ส สยช + เอ	ลบ ญ ของอภัยสา	หลาหิ เศษะ (7-4-60)
ส สยช เอ	สำเร็จรูปเป็น สสยเซ (ติดอยู่แล้ว)	

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

515. **กาเมษุ** (ในอารมณ์ที่นำใครทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก กาม (กม + อนุ/ฌณ)⁶⁷¹ + สฺย มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษฺณูษุ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

516. **ศรีปฺราปเตา** (เมื่อได้รับราชสมบัติ) ศัพท์เดิมมาจาก ศรีปฺราปติ + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตทวฤทฺธา (18) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

517. **วิสิสมิเย** ศัพท์เดิมมาจาก วิ + สมิ ชาติ + ต วิภक्ति หมวด ลิกฺห ฝายอาत्मเนบพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

⁶⁷¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 85.

วิ + สมิ	สมิ ชื่อว่าธาตุ	ภวาทโย ชาตวะ (1-3-1)
วิ + สมิ + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)
วิ + สมิ + ลิกฺ>ต	ใช้ ต แทน ลิกฺ	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
วิ + สมิ + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีณิ ตฺรีณิ ปฺรถม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
วิ + สมิ + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พหฺวจนานเยกศะ (1-4-102)
วิ + สมิ + ต>เอศ	เปลี่ยน ต เป็น เอศ (เอ)	ลิกฺสฺตมโยเรศิเรจ (3-4-81)
วิ + สมิ + เอศ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทฺธิเต (1-3-8)
วิ + สมิ + เอ	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
วิ + สมิสฺมิ + เอ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺฺชิ ธาโตรนภฺยาสสฺย(6-1-8)
วิ + สมิสฺมิ + เอ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสะ	ปฺรุโรภฺยาสส (6-1-4)
วิ + ส อิ สมิ + เอ	ลบ ม ของอภัยสะ	หลาธิ เศษะ (7-4-60)
วิ + ส อิ สมิ อิ>อฺย + เอ	เปลี่ยน อิ ที่ ริ เป็น อฺย	อจฺจิ สฺนฺธาตฺกฺรฺวำ ยฺโวโรยฺง- วเงา (6-4-77)
วิ + ส อิ สมิ อฺย เอ	สำเร็จรูปเป็น วิสฺสฺมิเย (ต้นต้นแล้ว)	

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

518. **อวเมเน** ศัพท์เดิมมาจาก อว + มนฺ ธาตุ + ต วิภักติ หมวด ลิกฺ ฝายอาตมเนบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อว + มน	มน ชื่อว่าธาตุ	ภวาทโย ชาตวะ (1-3-1)
อว + มน + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)
อว + มน + ลิกฺ>ต	ใช้ ต แทน ลิกฺ	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
อว + มน + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีณิ ตฺรีณิ ปฺรถม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
อว + มน + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พหฺวจนานเยกศะ (1-4-102)
อว + มน + ต>เอศ	เปลี่ยน ต เป็น เอศ (เอ)	ลิกฺสฺตมโยเรศิเรจ (3-4-81)
อว + มน + เอศ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทฺธิเต (1-3-8)

พระทัยมั่นคงและมีพระพักตร์ประกอบด้วยความเมตตา⁶⁷⁴

522. **พลียาน** (ผู้มีกำลัง) ศัพท์เดิมมาจาก พลียต (พล + อิน⁶⁷⁵ > พลิน + ยต) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กากชีวาน (10) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

523. **สตตวส์ปนนะ** (ผู้ถึงพร้อมด้วยความเด็ดเดี่ยว) ศัพท์เดิมมาจาก สตตวส์ปน (สตตว [สต + ตว]⁶⁷⁶ - ส্পน) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

524. **ศรุตวาน** (ผู้คงแก่เรียน) ศัพท์เดิมมาจาก ศรุตวต (ศร + กต > ศรุต⁶⁷⁷ + มตฺ) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กากชีวาน (10) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

525. **พุทธิมาน** (ผู้มีปัญญา) ศัพท์เดิมมาจาก พุทธิมต (พุธ + กตฺ > พุทธิ⁶⁷⁸ + มตฺ) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กากชีวาน (10) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า พุทธิมาน + อปี มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **พุทธิมานปี** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

พุทธิมาน + อปี

สำเร็จรูปเป็น **พุทธิมานปี**

526. **วิกฺรานโต** (ผู้เก่งกล้า) ศัพท์เดิมมาจาก วิกฺรานต (วิ + กรม + กต)⁶⁷⁹ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ในโคลงนี้ เมื่อนำบทว่า วิกฺรานต + นยวาศุโจว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **วิกฺรานโต นยวาศุโจว** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

วิกฺรานต + นยวาศุโจว

วิกฺรานต ะ>ส + นย-

เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส

เมื่อมี น (ขร) อยู่หลัง

วิสรรคณียสย สะ (8-3-35)

วิกฺรานต ส>ร + นย-

เปลี่ยน ส เป็น ร

สมชฺไช รุระ (8-2-66)

⁶⁷⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 14.

⁶⁷⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 400.

⁶⁷⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 224.

⁶⁷⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 170.

⁶⁷⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 434.

⁶⁷⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 375.

วิกิรานต รุ>อุ + นย- เปลี่ยน รุ เป็น อุ เมื่อมี น อยู่หลัง หคิ จ (6-1-114)
 วิกิรานต อ+อุ>โอ + นย- ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อุ เป็น โอ อาทคุณะ (6-1-87)
 วิกิรานต โโอ นยวาศุใจ
 สำเร็จรูปเป็น **วิกิรานโต นยวาศุใจ**

527. **นยวาศุ** ศัพท์เดิมมาจาก นยวต (นย + มตฺป) + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

นยวต + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิกิถติ	วิกิถติศจ (1-4-104)
นยว นฺม ต + สฺ	ลง นฺม อาคม	อุคิทจา สรวนามสถาน' ธาโตะ (7-1-70)
นยว นฺม ต + สฺ	อุ ที่ นฺม ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
นยว นฺม ต + สฺ	ม ที่ นฺม ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
นยว น ต + สฺ	ลป อุ และ ม ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
นยวณต + สฺ	อ ที่ว ชื่อว่าอุปธา	อโณตยยต ปูรว อุปธา (1-1-65)
นยวณต + สฺ	ทิมะ อ ที่ชื่ออุปธา เป็น อา	सानตมหตะ สโยคสย (6-4-10)
นยวณต + สฺ	อุ ที่ สฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
นยวณต + สฺ	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
นยวณต	ลป ส (สฺ)	หลงยาพโย ทิธฆาต สฺติสยปลุกต์ หล (6-1-68)
นยวณ	ลป ต สโยคตัวท้าย	สโยคานตสย โลปะ(8-2-23)

สำเร็จรูปเป็น **นยวณ** (ผู้มีความเป็นผู้นำ)

ใจ (ด้วยนั้นเที่ยว) ศัพท์เดิมมาจาก จ + เอม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ใจ (45) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า นยวณ + ใจ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **นยวาศุใจ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

นยวณ + ใจ		
นยวา น>รุ + ใจ	เปลี่ยน น เป็น รุ เมื่อ จ (ฉว) อยู่หลัง	นสฉวยปรศาน (8-3-7)
นยวา รุ + ใจ	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
นยวา รุ + ใจ	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
นยวา รุ + ใจ	รุ ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
นยวา รุ>ะ + ใจ	เปลี่ยน รุ เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ชรวसानโยวิสฺรชนียะ (8-3-15)
นยวา ะ>ส + ใจ	เปลี่ยนวิสฺรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสฺรชนียสย สะ (8-3-35)

นยวา - ส + ใจ ลง อนุสวาระ (-) อาคม หน้า ส (ร) อนุนาสิกาท ปโร'นุสวาระ
(8-3-4)
นยวา - ส>ศ + ใจ เปลี่ยน ส เป็น ศ เมื่อชนกับ จวรรค สโตะ ศจุนา ศจจะ (8-4-40)
นยวา - ศ ใจ
สำเร็จรูปเป็น **นยวาศใจ**

528. **ธีระ** (ผู้มีใจมั่นคง) ศัพท์เดิมมาจาก ธีร (ธิ + รา + ก, ธิ + อีร + อด) ⁶⁸⁰ + ส มี ภาระบวกรการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

529. **สุขุม** (ผู้ประกอบด้วยเมตตา) ศัพท์เดิมมาจาก สุขุม + ส มีภาระบวกรการสร้างคำ เหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ทำการลบ วิสระ (-ะ) ที่อยู่ในบาทโคลก เมื่อมี สระตามหลัง ด้วยสูตร โส'จ โสเป เจต ปาหปุณณม (6-1-134)

เอว (นันทิเยว) ศัพท์เดิมมาจาก เอว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्ति แล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (แล) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

วบุษมาศจ น จ สตพโร ทกษิโณ น จ นารชวะ |

เตชสรี น จ น กษานตะ กรตา จ น จ วิสมิตะ || 4 ||

พระองค์ทรงมีพระวรกายงดงาม แต่ไม่ทรงแข่งกระด้าง ทรงมีความสุขอ่อนน้อม แต่ไม่ทรงคดโกง ทรงมีพระราชอำนาจ แต่ทรงมีความอดกลั้นอยู่เสมอ ทรงทำงาน ตามหน้าที่ แต่ก็ไม่ทรงอวดอ้าง ⁶⁸¹

530. **วบุษมาศ** (ผู้มีกายงดงาม) ศัพท์เดิมมาจาก วบุสมต (วป + อส > วปส ⁶⁸² + มตป) + ส มีภาระบวกรการสร้างคำเหมือน นยวาศ (526) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า วบุษมาน + จ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **วบุษมาศจ** โดยมีวิธีการ สนธิ ดังนี้

⁶⁸⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 798.

⁶⁸¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 14.

⁶⁸² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 266.

วปุษฺมาน + จ		
วปุษฺมา น>ร + จ	เปลี่ยน น เป็น ร เมื่อ จ (ฉว) อยู่หลัง	นสฉวยปรศาน (8-3-7)
วปุษฺมา ร + จ	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุประเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
วปุษฺมา ร + จ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วปุษฺมา ร + จ	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
วปุษฺมา ร>ะ + จ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวสานโยรวิสฺรชนียะ (8-3-15)
วปุษฺมา ะ>ส + จ	เปลี่ยนวิสฺรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสฺรชนียสย สะ (8-3-35)
วปุษฺมา - ส + จ	ลง อนุสวาระ (-) อาคม หน้า ส (ร)	อนุนาสิกต ปโร'นุสวาระ (8-3-4)
วปุษฺมา - ส>ศ + จ	เปลี่ยน ส เป็น ศ เมื่อชนกับ จวรรค	สโตะ ศจฺนา ศจฺ (8-4-40)
วปุษฺมา - ศ จ		
	สำเร็จรูปเป็น วปุษฺมาศจ	

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (แต่ว่า) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

531. **สตฺโพ** (ผู้แข็งกระด้าง) ศัพท์เดิมมาจาก สตฺพธ (สฺตมภ + กต)⁶⁸³ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

532. **ทกฺษิโณ** (ผู้มีความสุภาพอ่อนน้อม) ศัพท์เดิมมาจาก ทกฺษิณ (ทกฺษ + อินฺ)⁶⁸⁴ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

533. **อารฺชวะ** (ผู้ชื้อตรง) ศัพท์เดิมมาจาก อารฺชว + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า น + อารฺชวะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **นารฺชวะ** โดยมีวิธีการสนธิดังนี้

น + อารฺชวะ

สำเร็จรูปเป็น **นารฺชวะ**

⁶⁸³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 432.

⁶⁸⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 671.

534. **เตชสวี่** ศัพท์เดิมมาจาก เตชสวี่ (เตชส + วินิ)⁶⁸⁵ + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

เตชสวี่ + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
เตชสวี่ + สฺ	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
เตชสวี่ + ส	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เตชสวี่ + ส>รฺ	เปลี่ยน ส เป็น รฺ	สมชฺไซ รฺะ (8-2-66)
เตชสวี่ + รฺ	อุ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
เตชสวี่ + รฺ>รฺ	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เตชสวี่ รฺ	รฺ ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
เตชสวี่ รฺ>ะ	เปลี่ยน รฺ เป็น วิสฺระ (ะ)	ขรวसानโยรฺวิสฺระนียะ (8-3-15)

เตชสวี่ -ะ

สำเร็จรูปเป็น **เตชสวี่ะ** (ผู้มีอำนาจ)

ทำการลป วิสฺระ (ะ) ที่อยู่ในบาทโคลก ด้วยสูตร โส'จิ โลเป เจต ปาทปุรณม (6-1-134)

จึงได้รูปเป็น เตชสวี่

535. **กษานตะ** (ผู้มีความอดกลั้น) ศัพท์เดิมมาจาก กษานต (กษม + กต)⁶⁸⁶ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

536. **กรต** ศัพท์เดิมมาจาก กรตฤ (กร + ตฤจ)⁶⁸⁷ + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

กรตฤ + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
กรตฤ >อนง + สฺ	เปลี่ยน ฤ ท้าย กรตฤ เป็น อนง	กฺทฺศนสฺ ปุรฺทฺโส'เนหฺสํ จ (7-1-94)
กรต อนง + สฺ	อ ที่ น ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
กรต อนง + ส	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทฺธิเต (1-3-8)
กรต อน + ส	ลป อ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กรต อน + ส	อ หน้า น ชื่อว่าอุปธา	อโล'นฺตยฺธาตฺ ปุรวฺ อุปฺธา (1-1-65)
กรต อาน + ส	ทึฆะ อ ที่ชื่อว่าอุปธา เป็น อา	อปฺ ตฤนฺ ตฤจฺ สวสฺถ นปฺตฤ เนษฺภูถฺ ตวษฺภูถฺ กษตฺตฤ โหดฤ โปตฤ ปฺรศาสฺตฤณาม (6-4-11)
กรต อาน + ส	อุ ที่ สฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
กรต อาน + ส	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)

⁶⁸⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 647.

⁶⁸⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 231.

⁶⁸⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 44.

กรตุ อาณ	ลป ส	หลงยาพุกโย ที่รฆมาต
กรตุ อา	ลป นุ ท้ายบท	สุตีสยปฤกต์ หล (6-1-68) น โลปะ ปราติปทิกานตสย (8-2-7)
กรตุ อา	สำเร็จรูปเป็น กรตา (ผู้ทำงานตามหน้าที่)	

537. **วิสมิตะ** (ผู้หยิ่งยโส) ศัพท์เดิมมาจาก วิสมิต + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อากษิปตะ ศตฺรฺภี สํเขย สุหฤทฺภิกฺจ วยปาคริตะ |

อภวทโย น วิมุขสฺเตชสา ทิตสโยว จ || 5 ||

พระองค์เมื่อถูกศัตรูทั้งหลายร้องทำทายเป็นสนามรบก็ไม่เคยหลบหนีหน้าเพราะ
พระองค์ทรงมีพระเดชานุภาพ และ เมื่อมิตรสหายทั้งหลายมาขอพึ่งพาอาศัยก็ไม่
เคยเมินหน้าหนีเช่นกัน เพราะพระองค์ทรงมีความต้องการที่จะพระราชทาน
ความช่วยเหลือ⁶⁸⁸

538. **อากษิปตะ** (ร้องทำทายเป็นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อากษิปต (อาง + กษิป + กต)⁶⁸⁹ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

539. **ศตฺรฺภี** (อันศัตรูทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ศตฺร (ศท + กรฺน)⁶⁹⁰ + ภี มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน มฤทฺภี (54) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

540. **สํเขย** (ในสนามรบ) ศัพท์เดิมมาจาก สํเขย (สํ + ขยา + อง)⁶⁹¹ + จี มีกระบวนการ
สร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

541. **สุหฤทฺภิกฺจ** (อันเพื่อนทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก สุหฤท (สุ + หฤต) + ภี มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ตโปฤทฺภี (82) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁶⁸⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 15.

⁶⁸⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 234.

⁶⁹⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 17.

⁶⁹¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 216.

ในโคลง เมื่อนำบทว่า สุธฤทธิ + จ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **สุทธฤทธิศจ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สุทธฤทธิ + จ

สุทธฤทธิ >ส + จ เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

สุทธฤทธิ ส>ศ + จ เปลี่ยน ส เป็น ศ เมื่อชนกับ จวรรค สโตะ ศจุนา ศจะ (8-4-40)

สุทธฤทธิ ศ จ

สำเร็จรูปเป็น **สุทธฤทธิศจ**

542. **วยุปาศริตตะ** (มาอาศัยแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก วยุปาศริต (วิ + อป + อาง + ศรี + กต)⁶⁹² + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อภวท (ได้เป็นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อภฺ (อ) + ภู ธาตุ + ศปฺ (อ) + ติปฺ (ติ) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อภวตฺ (32) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

โย (พระราชชาติ) ศัพท์เดิมมาจาก ยทฺ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยะ (13) เพียงแต่เพิ่มกระบวนการดังนี้ คือ เปลี่ยน ทฺ ท้าย ยทฺ เป็น อ ด้วยสูตร ตยทาทีนามะ (7-2-102) ได้รูปเป็น ย อ + รุ, เปลี่ยน อ ท้าย ย กับ อ (ท) เป็น อ ด้วยสูตร อโต कुณ (6-1-97), เปลี่ยน รุ เป็น อุ เมื่อมี ท (หศ) อยู่หลัง ด้วยสูตร หศิ จ (6-1-114) และทำเป็นชั้นคุณ คือ อ ท้าย ย กับ อุ ที่เปลี่ยนมาจาก รุ (สฺ) เป็น โอ ด้วยสูตร อาทคุณะ (6-1-87) จึงได้รูปเป็น โย

ในโคลง เมื่อนำบทว่า อภวตฺ + โย มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **อภวทโย** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

อภวตฺ + โย

อภว ต>ทฺ + โย เปลี่ยน ตฺ ท้ายบท เป็น ท ฌล้า ซโศ'นเต (8-2-39)

อภว ท โย

สำเร็จรูปเป็น **อภวทโย**

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

543. **วิมุขส** (ผู้หนีหน้า) ศัพท์เดิมมาจาก วิมุข (วิ + ขน + อจ)⁶⁹³ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

544. **เตชสา** (ด้วยเดช) ศัพท์เดิมมาจาก เตชสฺ + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วยสา (478) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁶⁹² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 164.

⁶⁹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 734.

ในโคลง เมื่อนำบทว่า วิมุขะ + เตชสา มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **วิมุขสุเตชสา** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

วิมุขะ + เตชสา

วิมุข ะ>สุ + เตชสา เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรขณียสย สะ (8-3-35)

วิมุข สุ เตชสา

สำเร็จรูปเป็น **วิมุขสุเตชสา**

545. **ทิตสยา** ศัพท์เดิมมาจาก ทิตฺติ + ญา มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทิตฺติ + ญา ญา ชื่อว่าวิภักติ วิภักติศจ (1-4-104)

ทิตฺติ + ญา ญ ชื่อว่าอิต จญ (1-3-7)

ทิตฺติ + อา ลป ญ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

ทิตฺส อี>เอ + อา ทำเป็นชั้นคุณคือ อี เป็น เอ อาทคุณะ (6-1-87)

ทิตฺส เอ>ออย + อา เปลี่ยน เอ เป็น ออย เอโจ'ยวายาวะ (6-1-78)

ทิตฺส อย อา

สำเร็จรูปเป็น **ทิตสยา** (ด้วยความช่วยเหลือ)

เอว (นั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก เอว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า ทิตสยา + เอว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ทิตสโยว** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ทิตสยา + เอว

ทิตสย อา + เอ>ไอ ว ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อา กับ เอ เป็น ไอ วฤทธิเรจิ (6-1-88)

ทิตสย ไอ ว

สำเร็จรูปเป็น **ทิตสโยว**

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ยะ ปुरुโฆะ ราชภริยาดำ ยิยาสุธรรมปทุตี |

ราชย์ ทิกษามิว วหนวฤตเตนานวคมตปิตถน || 6 ||

พระองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะดำเนินไปตามทางแห่งความถูกต้องที่พระราช
องค์ก่อน ๆ ได้เคยดำเนินมาแล้ว จึงได้ทรงปฏิบัติตามบรรพบุรุษทั้งหลายด้วย
พระจริยาวัตร โดยทรงปกครองราชสมบัติ ประหนึ่งว่าทรงถือครองเพศ

พรหมจรรย์⁶⁹⁴

ยะ (พระราชชาติ) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยะ (13) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

546. **ปุรุโวะ** (องค์ก่อน) ศัพท์เดิมมาจาก ปุรว (ปุรว + อจ)⁶⁹⁵ + ภิสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกโตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

547. **ราชภิสฺ** ศัพท์เดิมมาจาก ราชน + ภิสฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ราชน + ภิสฺ	ภิสฺ ชื่อว่า วิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ราชน + ภิสฺ	ตโปภฤต ชื่อว่า ปทะ	สวาทิวสรวนามสถาเน (1-4-17)
ราช + ภิสฺ	ลบน ท้าย ราชน	น โลปะ ปราติปทิกานตสย (8-2-7)
ราช + ภิสฺ > รุ	เปลี่ยน ส เป็น รุ	สมชฺโซ รุ (8-2-66)
ราช + ภิสฺ รุ	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ราช + ภิสฺ รุ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ราช + ภิสฺ รุ	รุ ชื่อว่า อวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ราช + ภิสฺ รุ > ะ	เปลี่ยน รุ เป็น วิสรคะ (-ะ)	ขรวसानโย'วิสรชนียะ (8-3-15)
ราช ภิสฺ - ะ	สำเร็จรูปเป็น ราชภิสฺ (อันพระราชชาติทั้งหลาย)	

548. **ยาดำ** (ไปแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ยาด + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อุปคตā (171) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า ราชภิสฺ + ยาดำ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ราชภิสฺยาดำ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ราชภิสฺ + ยาดำ		
ราชภิสฺ ะ > ส + ยาดำ	เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส เมื่อ ย อยู่หลัง	วิสรชนียสย ส (8-3-35)
ราชภิสฺ ส > รุ + ยาดำ	เปลี่ยน ส เป็น รุ	สมชฺโซ รุ (8-2-66)
ราชภิสฺ รุ + ยาดำ	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ราชภิสฺ รุ > รุ + ยาดำ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ราชภิสฺ รุ ยาดำ		

⁶⁹⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโหมษ, 15.

⁶⁹⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 222.

สำเร็จรูปเป็น ราชภริยาตำ

549. ยียาสฺรุ ศัพท์เดิมมาจาก ยา ธาตุ + ณี วิภक्ति หมวต ลิกฺห ฝ้ายปรัสไมบพ มีวิธีทำรูป โดยใช้สูตรต่อไปนี้

ยา	ยา ชื่อว่าธาตุ	ภฺวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
ยา + ลิกฺห	ลง ลิกฺห ในอดีตกาล	ปโรกฺษะ ลิกฺห (3-2-115)
ยา + ลิกฺห > ณี	ใช้ ณี แทน ลิกฺห	ติปตฺสณิสิปฺถสฺถณิมิพวสมฺสตา ตำมถาสาถำธวมิทวมหิมหิง (3-4-78)
ยา + ณี	ณี เป็น ประถมบุรุษ	ติงฺสฺตรีนี ตฺรีนี ปฺรถม- มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
ยา + ณี	ณี เป็น พหูวนะ	ตานเยกฺวณทฺวิวจน- พหูวนานเยกฺษะ (1-4-102)
ยา + ณี > อฺส	เปลี่ยน ณี เป็น อฺส (อะ)	ปฺรสฺไมบพทานำ ณฺลตฺสฺสฺถล ถฺสณฺลวมาะ (3-4-82)
ยายา + อฺส	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺห อยู่หลัง	ลิกฺหิ ธาโตรณภฺยาสฺสย(6-1-8)
ยายา + อฺส	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภฺยาสะ	ปุโรไวภฺยาสะ (6-1-4)
ยอ > อ ยา + อฺส	รัสสะ อา ของอภฺยาสะ เป็น อ	หฺรสฺวะ (7-4-59)
ยอ > อี ยา + อฺส	เปลี่ยน อ ของอภฺยาสะ เป็น อี	สฺนยตฺชะ (7-4-19)
ยิ ยา + สฺฏฺ + อฺส	ลง สฺฏฺ อากม	สฺฏฺ กาทฺปุรวะ (6-1-135)
ยิ ยา + สฺฏฺ + อฺส	อฺ ที่ สฺฏฺ ชื่อว่าอิต	อฺปเทฺสฺชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
ยิ ยา + สฺฏฺ + อฺส	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฺฏฺ (1-3-7)
ยิ ยา + สฺ + อฺส	ลบ อฺ และ ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสฺย โลปะ (1-3-9)
ยิ ยาสฺ + อฺ ส > รฺ	เปลี่ยน สฺ เป็น รฺ	สฺมชฺโช รฺชะ (8-2-66)
ยิ ยาสฺ + อฺ รฺ	อฺ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อฺปเทฺสฺชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
ยิ ยาสฺ + อฺ รฺ > รฺ	ลบ อฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสฺย โลปะ (1-3-9)
ยิ ยาสฺ + อฺ รฺ	รฺ ชื่อว่า อวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ยิ ยาสฺ + อฺ รฺ > ะ	เปลี่ยน รฺ เป็น วิสฺรฺคะ (ะ)	ชฺรวसानโยรฺวิสฺรฺชนียะ (8-3-15)

ยิ ยาสฺ อฺ ะ

สำเร็จรูปเป็น ยียาสฺระ (ดำเนินไปแล้ว)

550. ธรรมปฺทฺธฺตี (สู่หนทางแห่งความถูกต้อง) ศัพท์เดิมมาจาก ธรรมปฺทฺธฺตี (ธรรม - ปฺทฺธฺตี) + อมฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สิทธิ (19) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า ยียาสุสะ + ธรรมปทุธดี มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ยียาสุธรรมปทุธดี** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ยียาสุสะ + ธรรมปทุธดี

ยียาสุ สะ>ส + ธรรมปทุธดี เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรุขณียสย สะ (8-3-35)

ยียาสุ ส>ร + ธรรมปทุธดี เปลี่ยน ส เป็น ร สมชุโซ รุสะ (8-2-66)

ยียาสุ รุ + ธรรมปทุธดี อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)

ยียาสุ รุ>ร + ธรรมปทุธดี ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

ยียาสุ รุ ธรรมปทุธดี

สำเร็จรูปเป็น **ยียาสุธรรมปทุธดี**

551. **ราชย์** (ซึ่งราชสมบัตติ) ศัพท์เดิมมาจาก ราชย์ (ราชน + ยก)⁶⁹⁶ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

552. **ทีักษาม** (ทรงถือครองเพศพรหมจรรย์) ศัพท์เดิมมาจาก ทีक्षा (ทีक्ष + อ + ฎาป)⁶⁹⁷ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อุปคต่า (171) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว ศัพท์เดิมมาจาก อิ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า ทีักษาม + อิ ว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ทีักษามิว** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ทีักษาม + อิ ว

สำเร็จรูปเป็น **ทีักษามิว**

553. **วหนวฤตเตน** (ด้วยพระจริยาวัตร) ศัพท์เดิมมาจาก วหนวฤตต (วหน - ฤตต [วฤต + ฤต]⁶⁹⁸) + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หวิฐุมวิตาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

554. **อนวมคต** ศัพท์เดิมมาจาก อน + อฎ (อ) + คม ธาตุ + ศป ปัจจัย + ติป วิภक्तिหมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อน + คม คม ชื่อว่าธาตุ ฎวาทโย ธาตวะ (1-3-1)

อน + คม + ลุง ลง ลุง ในอดีตกาล ลุง (3-2-110)

อน + คม + ลุง>ติป ใช้ ติป แทน ลุง ติปตสณิสิปตสณิมิวสมสตา
ตำมถาสาถำธวมิตวหิมหิง

⁶⁹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 130.

⁶⁹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 714.

⁶⁹⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 478.

อนฺ + คม + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	(3-4-78)
อนฺ + คม + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรทม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
อนฺ + คม + ติป	ปฺ ชื่อว่าอิต	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พฺหวจนानเยกสะ (1-4-102)
อนฺ + คม + ติ	ลป ปฺ ที่ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
อนฺ + คม + ศป + ติ	ลน ศป (อ) วิกรณปฺจจย	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อนฺ + คม + ศป + ติ	ศฺ ชื่อว่าอิต	กรฺตฺริ ศป (3-1-68)
อนฺ + คม + ศป + ติ	ปฺ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)
อนฺ + คม + อ + ติ	ลป ศฺ และ ปฺ ที่ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
อนฺ + อฏฺ + คม + อ + ติ	ลน อฏฺ (อ) อาคม เมื่อมี ลน อยู่หลัง	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อนฺ + อฏฺ + คม + อ + ติ	ฏฺ ชื่อว่าอิต	ลนตฺยม (1-3-3)
อนฺ + อ + คม + อ + ติ	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อนวฺ + อ + คม + อ + ต	เปลี่ยน อ เป็น ว	อิโก ยณฺจ (6-1-77)
อนวฺ + อ + คม + อ + ต	ลป อิ ที่ ติ	อิตศฺจ (3-4-100)
อนวฺ อ คม อ ต	สำเร็จรูปเป็น อนวคฺมต (ปฏิบัติตามแล้ว)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า วหนวฤตเตน + อนวคฺมต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **วหนวฤตเต-
นानวคฺมต** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

วหนวฤตเตน + อนวคฺมต	
วหนวฤตเตน อ + อ > อา นวคฺมต	เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา
วหนวฤตเตน อา นวคฺมต	อกะ สวรณ ทิรฆะ (6-1-101)
สำเร็จรูปเป็น วหนวฤตเตนानวคฺมต	

555. ปิตถฺน ศัพท์เดิมมาจาก ปิตถ (ปา + ตถจ) ⁶⁹⁹ + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
ปิตถ + ศส	ศส ชื่อว่า วิภกฺติ	วิภกฺติศฺจ (1-4-104)
ปิตถ + ศส	ศฺ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)
ปิตถ + อส	ลป ศฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
ปิตถ + อ > อฏฺ ส	ทิฆะ ถ กับ อ เป็น ถ	ปรทมโยะ ปูรวสวรณะ (6-1-102)

⁶⁹⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 143.

ปัต ฤ + ส>น

เปลี่ยน ส เป็น น

ตสมาจโนส นะ पुलิ

(6-1-103)

ปัต ฤ น

สำเร็จรูปเป็น **ปัตฤณ** (ตามบรรพบุรุษทั้งหลาย)

ยสย สุวยวหาราจจ รกษณาจจ สุขี ประชาะ |

ศิศยิเร วิคโตเทเวคาะ ปิตฺรจกคตา อิว || 7 ||

เพราะพระองค์ทรงมีการบริหารจัดการและมีการคุ้มครองรักษาที่ดี ประชาชน
ทั้งหลายจึงพากันนอนหลับอย่างเป็นสุข ปราศจากความหวาดผวา เปรียบ
เหมือนลูกที่นอนอยู่ในตักของพ่อ⁷⁰⁰

556. **ยสย** (ของพระราชชาติ) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน
ตสย (37) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

557. **สุวยวหาราจ** (เพราะทรงมีการบริหารจัดการที่ดี) ศัพท์เดิมมาจาก สุวยวหาร (สุ +
วิ + อว + หฤ + ฆณ)⁷⁰¹ + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้ว
ข้างต้น

จ ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง
ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า สุวยวหาราท + จ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **สุวยวหาราจจ** โดยมี
วิธีการสนธิ ดังนี้

สุวยวหาราท + จ

สุวยวหาราท>จ + จ เปลี่ยน ท ทัยบท เป็น จ

สโตะ ศจฺนา ศจฺจะ (8-4-40)

สุวยวหารา จ จ

สำเร็จรูปเป็น **สุวยวหาราจจ**

558. **รกษณาจ** (เพราะทรงมีการคุ้มครองที่ดี) ศัพท์เดิมมาจาก รกษณ (รกษ + ลยฺฏ)⁷⁰²
+ งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁷⁰⁰ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 15.

⁷⁰¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 129.

⁷⁰² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 79.

ในโคลง เมื่อนำบทว่า รักษณาท + จ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **รักษณาจจ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

รักษณาท + จ

รักษณา ท>จ + จ

รักษณา จ จ

สำเร็จรูปเป็น **รักษณาจจ**

เปลี่ยน ท ท้ายบท เป็น จ

สฺโตะ ศจฺญา ศจฺจะ (8-4-40)

559. **สุขิ** (เป็นสุข) ศัพท์เดิมมาจาก สุข (สุข + อจ)⁷⁰³ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปุต (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

560. **ปรชชะ** ศัพท์เดิมมาจาก ปรชา (ปร + ชน + ท + ฎาป)⁷⁰⁴ + ชส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ปรชา + ชส

ปรชา + ชส

ปรชา + อส

ปรช อา + อ>อา ส

ปรช อา ส>ร

ปรช อาร

ปรช อาร>ร

ปรช อาร

ปรช อาร>ะ

ปรช อาร -ะ

สำเร็จรูปเป็น **ปรชชะ** (ประชชนทั้งหลาย)

ชส ชื่อว่าวิภักติ

ช ชื่อว่าอิต

ลป ช ที่ชื่อว่าอิต

เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา

เปลี่ยน ส เป็น ร

อ ของ ร ชื่อว่าอิต

ลป อ ที่ชื่อว่าอิต

ร ชื่อว่าอวसान

เปลี่ยน ร เป็น วิสรคะ (ะ)

วิภักติศจ (1-4-104)

จฺญ (1-3-7)

ตสย โลปะ (1-3-9)

อกะ สวรณ ทิรชชะ
(6-1-101)

สมชฺโษ รุชะ (8-2-66)

อุปเทศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)

ตสย โลปะ (1-3-9)

วิราโม'วसानม (1-4-110)

ชรวसानโยรฺวิสรชฺนียะ
(8-3-15)

561. **คฺคฺยิเร** ศัพท์เดิมมาจาก คี ชาติ + ฌ วิภักติ หมด ลิกฺ ฝ้ายอาตมเนบพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

คี

คี + ลิกฺ

คี + ลิกฺ>ฌ

คี + ฌ

คี ชื่อว่าชาติ

ลง ลิกฺ ในอดีตกาล

ใช้ ฌ แทน ลิกฺ

ฌ เป็น ประณมบุรุษ

ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)

ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)

ติปตสณฺสีปฺตสณฺมิพฺวสมฺสตา
ตำณสาธาถฺวมิทฺวหิมฺหิง
(3-4-78)

ติงฺสตรฺณี ตรีณฺ ปฺรณม-

⁷⁰³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 363.

⁷⁰⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 249.

คี + ณ	ณ เป็น พหูพจน์	มธยโมตตมาะ (1-4-101) ตานเยกวจนทวิวจน-
คีคี + ณ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺข อยู่หลัง	พหูพจน์นเอกสะ (1-4-102)
คีคี + ณ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภัยสาสะ	ลิกฺขิ ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
คี คี + ณ	รัสสะ อี ของอภัยสาสะ เป็น อี	ปุโรโว'ภยาสสะ (6-1-4)
คี คี + ณ > อีเรจ	เปลี่ยน ณ เป็น อีเรจ (อีเร)	หรัสสะ (7-4-59)
คี คี + อีเรจ	จ ชื่อว่าอิต	ลิกฺขสฺตมโยเรคีเรจ (3-4-81)
คี คี + อีเร	ลบ จ ที่ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
คี ศ อี > ย + อีเร	เปลี่ยน อี ของ คี ธาตุ เป็น ย	ตสย โลปะ (1-3-9)
คี ศ ย อีเร		อิโก ยณจิ (6-1-77)
สำเร็จรูปเป็น คิศยิเร (นอนหลับแล้ว)		

562. **วิคโตเทวคาะ** (ปราศจากความหวาดผว) ศัพท์เดิมมาจาก วิคโตเทวคคะ (วิคต [วิ + คม + กต]⁷⁰⁵ - อุเทวคคะ [อุต + วิช + ฌล + ฎาป]⁷⁰⁶) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน พรชาะ (560) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

563. **ปีตุรงกคตา** (ผู้ที่นอนบนตักของพ่อ) ศัพท์เดิมมาจาก ปีตุรงกคตา (ปีตุรงก [ปีตฤ + องก] - คตา [คม + กต + ฎาป]⁷⁰⁷) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน พรชาะ (560) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ปีตุรงกคตาะ + อิว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ปีตุรงกคตา อิว** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ปีตุรงกคตาะ + อิว

ปีตุรงกคตา + อิว ลบวิสรคะ (-ะ)

เอตตโทะ สฺโลโป'โกร

นณสมาสเ หลิ (6-1-132)

ปีตุรงกคตา อิว

สำเร็จรูปเป็น **ปีตุรงกคตา อิว**

⁷⁰⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 376.

⁷⁰⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 243.

⁷⁰⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 298.

กฤตศาสตร์ กฤตาสโตร วา ชาโต วา วิปุเล กุเล |

อกฤตารโถ น ทฤเศ ยสย ทรศนเมยิวาน || 8 ||

คนที่เป็นนักวิชาการก็ดี คนที่เป็นนักรบก็ดี หรือคนที่เกิดในตระกูลสูงก็ดี หลังจากที่ได้เข้าเฝ้าพระองค์แล้ว คนที่ไม่ได้ในสิ่งที่ตนต้องการไม่เคยถูกพบเห็นเลย (ไม่ปรากฏว่ามีใครไม่ได้สิ่งที่ตนต้องการ)⁷⁰⁸

564. **กฤตศาสตร์** (คนที่เป็นนักวิชาการ) ศัพท์เดิมมาจาก กฤตศาสตร์ (กฤต - ศาสตร์) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

565. **กฤตาสโตร** (คนที่เป็นนักรบ) ศัพท์เดิมมาจาก กฤตาศฺตร + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

วา (กัตี) ศัพท์เดิมมาจาก วา + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

566. **ชาโต** (เกิดแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ชาต (ชน + กต)⁷⁰⁹ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

วา (กัตี) ศัพท์เดิมมาจาก วา + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

567. **วิปุเล** (อันสูงส่ง) ศัพท์เดิมมาจาก วิปุล (วิ + ปุล + ก)⁷¹⁰ + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

568. **กุเล** (ในตระกูล) ศัพท์เดิมมาจาก กุล (กุล + ก)⁷¹¹ + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

569. **อกฤตารโถ** (คนที่ไม่ได้ในสิ่งที่ตนต้องการ) ศัพท์เดิมมาจาก อกฤตารฺถ (น - กฤต - อรฺถ) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁷⁰⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 15.

⁷⁰⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 529.

⁷¹⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 407.

⁷¹¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 152.

570. **ททฤศ** ศัพท์เดิมมาจาก ทฤศ ธาตุ + ต วิภक्ति หมวต ลิกฺษ ฝ่ายอาตมเนบพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทฤศ	ทฤศ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
ทฤศ + ลิกฺษ	ลง ลิกฺษ ในอดีตกาล	ปโรกฺษะ ลิกฺษ (3-2-115)
ทฤศ + ลิกฺษ > ต	ใช้ ต แทน ลิกฺษ	ติปตสมฺมิสิปฺถสฺถมิพฺพสมฺสตา ตำณาสาถำธวมิตฺทวมิตฺทิง (3-4-78)
ทฤศ + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีนฺ ตรีณฺ ปฺรณ- มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
ทฤศ + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานฺเยกฺวจนฺทฺวิวจน- พฺพวจนานฺเยกฺษะ (1-4-102)
ทฤศ + ต > เอก	เปลี่ยน ต เป็น เอก (เอ)	ลิกฺษสฺตมฺโยเรติเรจ (3-4-81)
ทฤศ + เอก	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทริเต (1-3-8)
ทฤศ + เอ	ลป ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
ทฤทฤศ + เอ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺษ อยู่หลัง	ลิกฺษิ ธาโตรฺนภฺยาสสฺย (6-1-8)
ทฤทฤศ + เอ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปุโรวฺภฺยาสะ (6-1-4)
ท ฤ > อรฺ ทฤศ + เอ	ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ ของอภัยสาะ เป็น อร	สาร์วธาตุการฺธธาตุกโยะ (7-3-84)
ท อ ทฤศ + เอ	ลป ร ของอภัยสาะ	หลาเทิ เศษะ (7-4-60)
ท อ ทฤศ เอ	สำเร็จรูปเป็น ททฤศ (เห็นแล้ว)	

ยสฺย ศัพท์เดิมมาจาก ยท + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตสฺย (37) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

571. **ทรศนฺ** (ซึ่งการเห็น) ศัพท์เดิมมาจาก ทรศน (ทฤศ + ลฺยฺญ)⁷¹² + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปติ (15) ตามที่กล่าวมาแล้ว

572. **เอยิวาน** (ผู้ไป) ศัพท์เดิมมาจาก เอยิวต (เอยิวาส) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กากษิวาน (10) ตามที่กล่าวมาแล้ว

ทิตฺ วิปริยมปฺยุกฺโต ยะ ศฺศฺรราว น จุกฺษุเก |

ทฺษกฺฤตฺ พหฺวปี ตฺยกฺตฺวา สสฺมาร กฺฤตฺมณฺวปี || 9 ||

พระองค์เมื่อมีผู้กราบทูลเรื่องที่เป็นประโยชน์แม้ว่าจะไม่น่าฟัง ก็ทรงรับฟัง

⁷¹² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 689.

และไม่ทรงกริ้วโกรธเลย พระองค์จะทรงลืมเรื่องที่คุณอื่นทำไว้ไม่ดีแม้มีอยู่มากมายแล้ว ทรงจดจำแต่เรื่องดี ๆ ที่คนอื่นทำต่อพระองค์แม้มีอยู่เพียงเล็กน้อย⁷¹³

573. **หิต** (ซึ่งเรื่องอันเป็นประโยชน์) ศัพท์เดิมมาจาก หิต (หิ + กต, ธา + กต)⁷¹⁴ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

574. **วิปริย** (อันไม่น่ารัก) ศัพท์เดิมมาจาก วิปริย + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภาคแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

575. **อุกโต** (ถูกบอกแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อุกต (วจ + กต)⁷¹⁵ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า วิปริยม + อปี + อุกโต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **วิปริยมปยุกโต** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

วิปริยม + อปี + อุกโต

วิปริยม + อปี

สำเร็จรูปเป็น **วิปริยมปี**

วิปริยมปี + อุกโต

วิปริยมป อี>ย + อุกโต เปลี่ยน อี เป็น ย อีโก ยณจิ (6-1-77)

วิปริยมป ย อุกโต

สำเร็จรูปเป็น **วิปริยมปยุกโต**

ยะ (ใด) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยะ (13) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

576. **ศุศรว** ศัพท์เดิมมาจาก ศรุ ธาตุ + ทิป วิภาคี หมวด ลิกฺ ฝ่ายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ศรุ

ศรุ ชื่อว่าธาตุ

ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)

ศรุ + ลิกฺ

ลง ลิกฺ ในอดีตกาล

ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)

⁷¹³ สำเนียง เลื่อมใส, มหาทศมาสานทมนนทะของอศฺวโมเช, 15.

⁷¹⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 537.

⁷¹⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 218.

ศรฺ + ลิกฺ>ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺ	ติปตสณิสิปถสณิมิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
ศรฺ + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ศรฺ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนานเยกสะ (1-4-102)
ศรฺ + ติป>ณล	เปลี่ยน ติป เป็น ณล	ปรสโมปะทานำ ณลตฺสฺส- ถลถฺสณลวมาะ (4-3-82)
ศรฺ + ณล	ณ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
ศรฺ + ณล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทฺธิเต (1-3-8)
ศรฺ + อ	ลป ณ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ศรฺศรฺ + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺฺ ฐาโตรนภยาสสย(6-1-8)
ศรฺศรฺ + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปุรโวภยาสะ (6-1-4)
ศอฺศรฺ + อ	ลป ร ของอภัยสาะ	หลาทิะ เศษะ (7-4-60)
ศอฺศรฺ อ>โอ + อ	ทำเป็นชั้นคุณ คือ อ เป็น โอ	สาร์วธาตฺการธธาตฺกโยะ (7-3-84)
ศอฺ ศรฺ โอ>อว + อ	เปลี่ยน โอ เป็น อว	เอโจยวาวาะ (6-1-78)
ศอฺ ศรฺ อว + อ	อ ที่ ร ชื่อว่าอุปธา	อโล'นตฺยาด ปุรว อุปธา (1-1-65)
ศอฺ ศรฺ อ>อว ว + อ	ทำเป็นชั้นวททคือ อ เป็น อว	อต อุปธายาะ (7-2-116)
ศอฺ ศรฺ อว อ	สำเร็จรูปเป็น ศฺศรว (ฟังแล้ว)	

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลปทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

577. **จกฺษฺเภ** ศัพท์เดิมมาจาก กฺษฺภ ฐาตฺ + ต วิภक्ति หมวต ลิกฺ ฝายอาตมเนบถ มีวิธีทำ
รูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

กฺษฺภ	กฺษฺภ ชื่อว่าธาตฺ	ภวาทโย ฐาตวะ (1-3-1)
กฺษฺภ + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	บโรกฺเช ลิกฺ (3-2-115)
กฺษฺภ + ลิกฺ>ต	ใช้ ต แทน ลิกฺ	ติปตสณิสิปถสณิมิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
กฺษฺภ + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)

กษฺภ + ต	ต เป็น เอกวจนะ	दानเยกवजनवृविजन-
		पुवजनानयेकसे (1-4-102)
กษฺภ + ต>เอศ	เปลี่ยน ต เป็น เอศ (เอ)	लिगुसुतमयोरेतिरेज (3-4-81)
กษฺภ + เอศ	ศ ชื่อว่าอิต	लसकुवतथिति (1-3-8)
กษฺภ + เอ	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	तस्य लोपे (1-3-9)
กษฺภกษฺภ + เอ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่นั่ง	लिगुि चाट्रनग्यासस्य(6-1-8)
กษฺภกษฺภ + เอ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสา	पुर्वग्याससे (6-1-4)
กอกษฺภ + เอ	ลบ ษ ของอภัยสา	हलाति सेशे (7-4-60)
ก>จ อุกษฺภ + เอ	เปลี่ยน ก เป็น จ	गुहोसुजे (7-4-62)
จ อุกษฺภ เอ		

สำเร็จรูปเป็น **จุกษฺภ** (โกรธแล้ว)

578. **ทฺษฺภฤต** (ที่คนอื่นทำแล้วไม่ตี) ศัพท์เดิมมาจาก ทฺษฺภฤต (ทฺษ + ภฤ + ฤต)⁷¹⁶ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

579. พหุ ศัพท์เดิมมาจาก พหุ (พหิ + ภูร) ⁷¹⁷ + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
พหุ + อม	อม ชื่อว่าวิภक्ति	विभक्तिसुज (1-4-104)
พหุ	ลบ อม วิภक्ति	स्वमोरनपुसगत (7-1-23)

สำเร็จรูปเป็น **พหุ** (อันมาก)

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า พหุ + อปี + อุกโต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **พหุปี** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

พหุ + อปี		
พหุ อ>ว + อปี	เปลี่ยน อ เป็น ว	ओगो यणजि (6-1-77)
พหุ ว อปี		

สำเร็จรูปเป็น **พหุปี**

580. **ตฺยภฺตฺวา** ศัพท์เดิมมาจาก ตฺยชฺ ธาตุ + ฤตฺวา ปัจจัย + สฺ วิภक्ति มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตฺยชฺ	ตฺยชฺ ชื่อว่าธาตฺ	गुवाथयो धात्वसे (1-3-1)
ตฺยชฺ + ฤตฺ	ลง ฤตฺปัจจัย หลังธาตฺ	धाटोसे (3-1-91)

⁷¹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 734.

⁷¹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 409.

ตยช + กตวา	กตวา ปัจจัย ชื่อว่ากฤต	กฤตยาะ (3-1-95)
ตยช + กตวา	ลง กตวา ปัจจัย	อลฺชลโวะ ประดิษฐ์โยะ ปราจํ กตวา (3-4-18)
ตยช + กตวา	ก ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิตฺเต (1-3-8)
ตยช + ตวา	ลบ ก ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ตย ช>ค + ตวา	เปลี่ยน ช เป็น ค	โจะ ฤะ (8-2-30)
ตย ค>ก + ตวา	เปลี่ยน ค เป็น ก	วา'วसानะ (8-4-56)
ตยกตวา	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	กฤตตฺทิตฺตสมาสาจ (1-2-46)
ตยกตวา	เป็นอภัยยศัพท์	กฤนเมชนตะ (1-1-39)
ตยกตวา + ส	ส ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिจ (1-4-104)
ตยกตวา	ลบ ส วิภक्ति เมื่ออยู่หลังอภัยยศัพท์	อวยาทาปฺสุปะ (2-4-82)
	สำเร็จรูปเป็น ตยกตวา (ลิมแล้ว)	

581. สสมาร ศัพท์เดิมมาจาก สมถ ชาติ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝ้ายปรัสไมบท มีวิธีทำ
รูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สมถ	สมถ ชื่อว่าชาติ	ภฺวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
สมถ + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปฺโรกฺเช ลิกฺ (3-2-115)
สมถ + ลิกฺ>ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺ	ติปตฺตมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณสาธํธวมิทวหิมหิง (3-4-78)
สมถ + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีนฺ ตรีณฺ ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
สมถ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พหฺวจนานเยกศะ (1-4-102)
สมถ + ติป>ณล	เปลี่ยน ติป เป็น ณล	ปฺรสฺไมบทานํ ณลตฺสุส- ถลฺลฺสณฺลวมาะ (4-3-82)
สมถ + ณล	ณ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
สมถ + ณล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิตฺเต (1-3-8)
สมถ + อ	ลบ ณ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สมถ สมถ + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺ ชาติโรนภยาสสย(6-1-8)
สมถสมถ + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยยสะ	ปฺรุโวภยาสะ (6-1-4)
สมถ >อรฺ สมถ + อ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ อภัยยสะ เป็น อร	สํวราตฺการุชฺชาตฺกโยะ (7-3-84)
ส อ สมถ + อ	ลบ ม และ ร ของอภัยยสะ	หลาทิเ สะษะ (7-4-60)
ส อ สมถ >อรฺ + อ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ ของธาตุ เป็น อร	ถตฺตจ สฺโยคาเทรฺคุณะ

(7-4-10)
 ส อ สม อร + อ อ ที่ ม ชื่อว่าอุปธา อโล'นตยาต ปุรว อุปธา
 (1-1-65)
 ส อ สม อ>อา ร + อ ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อ เป็น อา อด อุปธายา (7-2-116)
 ส อ สม อา ร อ
 สำเร็จรูปเป็น **สสมมาร** (จดจำแล้ว)

582. **กฤต** (อันคนอื่นกระทำแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก กฤต + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

583. **อณ** (อันเล็กน้อย) ศัพท์เดิมมาจาก อณ (อณ + อุน)⁷¹⁸ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน พหุ (579) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า กฤตม + อณ + อปี มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **กฤตมณวปี** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

กฤตม + อณ + อปี

กฤตม + อณ

สำเร็จรูปเป็น **กฤตมณ**

กฤตมณ + อปี

กฤตมณ อ>ว + อปี เปลี่ยน อ เป็น ว อโก ยณจิ (6-1-77)

กฤตมณ ว อปี

สำเร็จรูปเป็น **กฤตมณวปี**

ปรณตานนุชคราห วิชคราห กุลทวิชะ |

อาปนนานุปริชคราห นิชคราหาสถิตานปถิ || 10 ||

พระองค์ทรงอนุเคราะห์แก่กุลคนทั้งหลายที่อ่อนน้อมต่อพระองค์ ทรงทำการรบกับคนทั้งหลายที่เป็นข้าศึกต่อราชตระกูล ทรงรับช่วยเหลือคนทั้งหลายที่ประสบภัยพิบัติ และทรงปราบปรามคนทั้งหลายที่ไม่ตั้งอยู่ในวิถีทางที่เหมาะสม⁷¹⁹

⁷¹⁸ Rājārādhakāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 24.

⁷¹⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 16.

584. **ปรณตาน** (ซึ่งคนทั้งหลายที่อ่อนน้อม) ศัพท์เดิมมาจาก ปรณต (ปร + ณม + กต)⁷²⁰ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

585. **อนุชคราห** ศัพท์เดิมมาจาก อนุ + ครห ชาต + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺห ฝายปรัสไม บท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อนุ + ครห	ครห ชื่อว่าชาต	ภูวาทโย ชาตวะ (1-3-1)
อนุ + ครห + ลิกฺห	ลง ลิกฺห ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺห (3-2-115)
อนุ + ครห + ลิกฺห > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺห	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณาสาถำธวมิตวมหิมหิง (3-4-78)
อนุ + ครห + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรทม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
อนุ + ครห + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนานเยกศะ (1-4-102)
อนุ + ครห + ติป > ฦล	เปลี่ยน ติป เป็น ฦล	ปรัสไมพานำ ฦลตฺสุส- ถลถฺสณลวมาะ (4-3-82)
อนุ + ครห + ฦล	ฦล ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
อนุ + ครห + ฦล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทธิเต (1-3-8)
อนุ + ครห + อ	ลป ฦ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อนุ + คร ครห + อ	ซ้อนชาตเป็นสอง เมื่อ ลิกฺห อยู่หลัง	ลิกฺห ฐาโตรนภยาสสย(6-1-8)
อนุ + คร ครห + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปุรวโภยาสะ (6-1-4)
อนุ + คอ ครห + อ	ลป ร ของอภัยสาะ	หลาทิหะ เศษะ (7-4-60)
อนุ + คอ ครห + อ	อ ที่ ร ชื่อว่าอุปธา	อโล'นตฺยาด ปุรว อุปธา (1-1-65)
อนุ + ค อ คร อ > อา ห + อ	ทำเป็นขั้นวฤทธิคือ อ เป็น อา	อต อุปธายาะ (7-2-116)
อนุ + ค > ช อ คร อา ห + อ	เปลี่ยน ค ของอภัยสาะเป็น ช	กุโหศฺจ (7-4-62)
อนุ ช อ คร อา ห อ		

สำเร็จรูปเป็น **อนุชคราห** (อนุเคราะห์แก่กุลแล้ว)

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ปรณตาน + อนุชคราห มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ปรณตานอนุชคราห** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ปรณตาน + อนุชคราห

สำเร็จรูปเป็น **ปรณตานอนุชคราห**

⁷²⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 250.

586. **วิชคราห** (ทำการรบแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก วิ + ครห ธาตุ + ติป วิภักติ หมวด ลิกฺษ ฝายปรัสไมบถ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อนุชคราห (585) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

587. **กุลทวิษะ** ศัพท์เดิมมาจาก กุลทวิษ (กุล - ทวิษ) + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

กุลทวิษ + ศส	ศส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
กุลทวิษ + ศส	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)
กุลทวิษ + อส	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กุลทวิษ + อ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺโซ ระบุ (8-2-66)
กุลทวิษ + อ ร	อ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
กุลทวิษ + อ ร>ร	ลบ อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กุลทวิษ + อ ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
กุลทวิษ + อ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรคะ (ะ)	ขรวसानโย'วิสรชนียะ (8-3-15)

กุลทวิษ อ -ะ

สำเร็จรูปเป็น **กุลทวิษะ** (ซึ่งคนทั้งหลายที่เป็นข้าศึกต่อตระกูล)

588. **อาปนนาน** (ซึ่งคนทั้งหลายผู้ประสภภัยพิบัติ) ศัพท์เดิมมาจาก อาปน (อาน + ปท + กต)⁷²¹ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

589. **ปรีชคราห** (ช่วยเหลือแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ปรี + ครห ธาตุ + ติป วิภักติ หมวด ลิกฺษ ฝายปรัสไมบถ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อนุชคราห (585) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

590. **นิชคราห** (ปราบปรามแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก นิ + ครห ธาตุ + ติป วิภักติ หมวด ลิกฺษ ฝายปรัสไมบถ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อนุชคราห (585) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

591. **อสถิตาน** (ซึ่งคนทั้งหลายที่ไม่ตั้งอยู่) ศัพท์เดิมมาจาก อสถิต (น - สฺถิต [สธา + กต]⁷²²) + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า นิชคราห + อสถิตาน มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **นิชคราหาสถิตาน** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

นิชคราห + อสถิตาน

นิชคราห อ + อ>อา สฺถิตาน เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อ อกะ สวรฺณ ทิรฺฆะ (6-1-101)

⁷²¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 178.

⁷²² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 449.

สำเร็จรูปเป็น นิชคราหาสถิตาน

592. ปลิ ศัพท์เดิมมาจาก ปลิน + จิ	มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้	
ปลิน + จิ	จิ ชื่อว่า วิภักติ	วิภักติจจ (1-4-104)
ปลิน + จิ	ง ชื่อว่า อิต	ลศกวัตทิตเต (1-3-8)
ปลิน + อี	ลบ ง ที่ชื่อว่า อิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปลถ + อี	ลบ อิน ของ ปลิน	ภสย ญูโรปะ (7-1-88)
ปลถ อี		

สำเร็จรูปเป็น ปลิ (ในทางที่เหมาะสม)

ปราเยณ วิชเย ยสย ตจฉิลมนุวرتินะ |

อรชยนิโต ททฤศิเร ธนานิว คุณานปี || 11 ||

โดยทั่วไป คนทั้งหลายที่ประพฤติปฏิบัติตามพระจริยาวัตรในราชอาณาจักร
ของพระองค์นั้น ได้ถูกเห็นว่าเป็นผู้เพิ่มพูนคุณงามความดี เหมือนกับกำลัง
เพิ่มพูนทรัพย์สินเงินทอง⁷²³

593. ปราเยณ (โดยทั่วไป) ศัพท์เดิมมาจาก ปราย (ปร + อย + ฆณ)⁷²⁴ + ฎา มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน หวีธุมวิทาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่มีการเปลี่ยน น ที่อยู่
หลัง ร เป็น ญ ด้วยสูตร อฏกุปวางนุวยวาเย'ปี (8-4-2)

594. วิชเย (ในราชอาณาจักร) ศัพท์เดิมมาจาก วิชย (วิ + ษิ + อจ)⁷²⁵ + จิ มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ยสย (ของพระราชบิดา) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตสย
(37) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

595. ตจฉิล (ซึ่งพระจริยาวัตร) ศัพท์เดิมมาจาก ตจฉิล (ตท - ศีล [ศีล + อจ]⁷²⁶) + อม
มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

596. อนุวرتินะ (ผู้ประพฤติตาม) ศัพท์เดิมมาจาก อนุวرتิน (อนุ + วฤต + อิน)⁷²⁷ +
ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สุวรุคา- โยทฤกตเจตสะ (139) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁷²³ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโฆษ, 16.

⁷²⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 319.

⁷²⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 448.

⁷²⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 113.

⁷²⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 290.

ในโคลง เมื่อนำบทว่า ตท-ศีลม + อนุวرتินะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตจฉีลมนุวرتินะ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตท-ศีลม + อนุวرتินะ

ตท-ศีลม

ตท + ศี>ฉี ลม เปลี่ยน ศ เป็น ฉ เมื่ออยู่หลัง ท (ณย) ศศโน'ฎิ (8-4-63)

ต ท>จ + ฉี ลม เปลี่ยน ท ท้ายบท เป็น จ สโตชะ ศจุนา ศจจะ (8-4-40)

ต จ ฉี ลม

สำเร็จรูปเป็น **ตจฉีลม**

ตจฉีลม + อนุวرتินะ

สำเร็จรูปเป็น **ตจฉีลมนุวرتินะ**

597. **อรชยนต์** (ผู้เพิ่มพิน) ศัพท์เดิมมาจาก อรชยนต์ (อรช + ศยณ + อนต) + ชส มี กระบวนการสร้างคำเหมือน ศรามยนต์ (137) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

598. **ทฤศิเร** ศัพท์เดิมมาจาก ทฤศ ธาตุ + ณ วิภक्ति หมด ลิกฺ ฝ้ายอาตมเนบท มีวิธี ทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทฤศ ทฤศ ชื่อว่า ธาตุ ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)

ทฤศ + ลิกฺ ลง ลิกฺ ในอดีตกาล ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)

ทฤศ + ลิกฺ>ณ ใช้ ณ แทน ลิกฺ ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา
ตำถสาธำธวมิตวหิมหิง
(3-4-78)

ทฤศ + ณ ณ เป็น ประถมบุรุษ ดิงสตรีนี ตรีนี ปฺรถม-
มธยโมตตมาชะ (1-4-101)

ทฤศ + ณ ณ เป็น พหูวนะ ตานเยกวจนทวิวจน-
พหูวนานเยกชะ (1-4-102)

ทฤทฤศ + ณ ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่หลัง ลิกฺิ ธำโตรนภยาสสย(6-1-8)

ทฤทฤศ + ณ ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภัยสาชะ ปุโรโว'ภยาสชะ (6-1-4)

ท ฤ>อรฺ ทฤศ + ณ ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ อภัยสาชะ เป็น อรฺ สารวธาตุการธธาตุกโยชะ
(7-3-84)

ท อ ทฤศ + ณ ลบ รฺ ของอภัยสาชะ หลาทิ เศษชะ (7-4-600)

ท อ ทฤศ + ณ>อิเรจ เปลี่ยน ณ เป็น อิเรจ (อิเร) ลิกฺุสตณโยเรศิเรจ (3-4-81)

ท อ ทฤศ + อิเรจ จ ชื่อว่าอิต จฺญ (1-3-7)

ท อ ทฤศ + อิเร ลบ จ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

ท อ ทฤศ อิเร

สำเร็จรูปเป็น **ทฤศิเร** (เห็นแล้ว)

599. **ธนาน** (ซึ่งทรัพย์สินเงินทองทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ธน (ธน + อจ)⁷²⁸ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาत्मชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือนกับ) ศัพท์เดิมมาจาก อิ + ว เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

600. **คุณาน** (ซึ่งคุณงามความดีทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก คุณ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาत्मชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อธโยษฏฺ ยะ ปรี พรหม น วโยษฏฺ สดตฺ ฤตะเต |

ทานานยทิต ปาเตรภยะ ปาปี นากฤต กิจน || 12 ||

พระองค์ได้ทรงศึกษาหลักแห่งพรหมอันสูงสุดแล้ว และไม่ทรงเคลื่อนจากความมีพระทัยหนักแน่นเลย ตลอดเวลา พระองค์ได้พระราชทานสิ่งของที่ควรให้แก่ผู้ที่สมควรรับสิ่งของพระราชทานทั้งหลายแล้วและไม่ทรงกระทำบาปกรรมใด ๆ เลย⁷²⁹

601. **อธโยษฏฺ** ศัพท์เดิมมาจาก อธิ + อฏฺ (อ) อาคม + อิ ธาตุ + อิฏฺ (อิ) อาคม + จลิต ปัจจัย + ต วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายอาत्मเนบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อธิ + อิ	อิ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
อธิ + อิ + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
อธิ + อิ + ลุง > ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณถาสถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
อธิ + อิ + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
อธิ + อิ + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกสะ (1-4-102)
อธิ + อิ + จลิต + ต	ลุง จลิต ปัจจัย	จลิต ลุงิ (3-1-43)
อธิ + อฏฺ + อิ + จลิต + ต	ลุง อฏฺ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลงลถงกษวฑฺทาทตตะ (6-4-71)
อธิ + อฏฺ + อิ + จลิต + ต	ฏฺ ชื่อว่าอิติ	จฏฺ (1-3-7)
อธิ + อ + อิ + จลิต + ต	ลบ ฏฺ ที่ชื่อว่าอิติ	ตสย โลปะ (1-3-9)

⁷²⁸ Rājārādhakāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 776.

⁷²⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 16.

อติ + อ + อ + อ + สิจ + ต	เปลี่ยน จติ เป็น สิจ	จและ สิจ (3-1-44)
อติ + อ + อ + อ + สิจ + ต	อิ ที่ สิจ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อติ + อ + อ + อ + สิจ + ต	จ ชื่อว่าอิต	จัญ (1-3-7)
อติ + อ + อ + อ + ส + ต	ลบ อิ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อติ + อ + อ + อ + อัญ + ส + ต	ลง อัญ อาคม หน้า ส (สิจ)	อารธธาตูกสเยท วลาเทะ (7-2-35)

อติ + อ + อ + อ + อัญ + ส + ต	ญ ชื่อว่าอิต	จัญ (1-3-7)
อติ + อ + อ + อ + อ + ส + ต	ลบ ญ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อติ + อ + อ + อ + อ + ส + ต	เปลี่ยน อิ ที่ ติ เป็น ย	อิโก ยณจิ (6-1-77)
อติ + อ + อ + อ + อ + อ + ส + ต	เปลี่ยน อิ กับ อ เป็น อา	อกะ สวรรณะ ทิระฆะ (6-1-101)

อติ + อ + อ + อ + อ + ส + ต ทำเป็นชั้นคุณคือ อี เป็น เอ สารวธาตูการธธาตูกโยะ (7-3-84)

อติ + อ + อ + อ + อ + ส + ต	ทำเป็นชั้นวฤทธิ อ กับ เอ เป็น ไอ	วฤทธิเรจิ (6-1-88)
อติ + อ + อ + ส + อ + ต	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อติ + อ + อ + อ + ส + อ + ต	เปลี่ยน ต เป็น ฏ เมื่อชนกับ ษ	ษฏฺณา ษฏฺเฐ (8-4-41)

อติ + อ + อ + อ + ส + อ + ต

สำเร็จรูปเป็น **อริโยษฏ** (ได้ทรงศึกษาแล้ว)

ยะ (พระราชชาติ) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยะ (13) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปร (อันสูงสุด) ศัพท์เดิมมาจาก ปร + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้ว

พฺรหม (ซึ่งพรมัน) ศัพท์เดิมมาจาก พฺรหม + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน พฺรหม (120) ตามที่กล่าวมาแล้ว ในบพนี้ ประกอบด้วย อม วิภक्ति จึงการทำการลบ ด้วยสูตร สุวโมรณปุสกาต (7-1-23)

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบพว่า พฺรหมะ + น จะได้รูปเป็น **พฺรหม น** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

พฺรหมะ + น

พฺรหม + น

ลปวิสรรคะ (-) เมื่อมี น (หล) อยู่หลัง

เอตตโทะ สุลโโป'โกร-
นญสมาเส หลี (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น พรหม น

602. **วโยษฏ** ศัพท์เดิมมาจาก วิ + อฏ (อ) อาคม + อุ ธาตุ + จลิต ปัจจัย + ต วิภक्ति
 หมวด ลุง ฝ่ายอาตมเนบ (อินดี เป็น วโยษฏ มาจาก วิ + อ + ส + ต) มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วิ + อุ	อุ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
วิ + อุ + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
วิ + อุ + ลุง > ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณมิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
วิ + อุ + ต	ต เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปรมม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
วิ + อุ + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนานเยกคะ (1-4-102)
วิ + อุ + จลิต + ต	ลุง จลิต ปัจจัย	จลิต ลุง (3-1-43)
วิ + อฏ + อุ + จลิต + ต	ลุง อฏ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลงลุงกษวทาทตะ (6-4-71)
วิ + อฏ + อุ + จลิต + ต	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
วิ + อ + อุ + จลิต + ต	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิ + อ + อุ + สิจ + ต	เปลี่ยน จลิต เป็น สิจ	จและ สิจ (3-1-44)
วิ + อ + อุ + สิจ + ต	อิ ที่ สิจ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
วิ + อ + อุ + สิจ + ต	จ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
วิ + อ + อุ + ส + ต	ลป อิ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วย + อ + อุ + ส + ต	เปลี่ยน อิ ที่ วิ เป็น ย	อิโก ยณจิ (6-1-77)
วย + อ + อุ > โอ + ส + ต	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น โอ	สาร์วธาตุการธธาตุกโยะ (7-3-84)
วย + โอ + ส > ษ + ต	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
วย + โอ + ษ + ต > ฏ	เปลี่ยน ต เป็น ฏ เมื่อชนกับ ษ	ษฏนา ษฏนะ (8-4-41)
วย โอ ษ ฏ		

สำเร็จรูปเป็น **วโยษฏ** (ได้เคลื่อนไปแล้ว)

สตัด (ตลอดเวลา) ศัพท์เดิมมาจาก สตัด + อม เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิ
 ภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

603. **ธฤเตชะ** ศัพท์เดิมมาจาก ธฤติ (ธฤ + ฤติน)⁷³⁰ + งสิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

⁷³⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 804.

ชฤติ + งสิ	งสิ ชื่อว่าปัญญาปริตยยะ	สเวชสเมฆาณษฎาภยาม ภิสงเฆย้า ภยสงสิภยามภยส งไสสามงโยสสุป (4-1-2)
ชฤติ + งสิ	งสิ ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ชฤติ + งสิ	อิ ของ ชฤติ ชื่อว่า ฆิ	เศโซ ฆยสชิ (1-4-7)
ชฤต อิ>เอ + งสิ	เปลี่ยน อิ เป็น เอ	เขจรังติ (7-3-111)
ชฤต เอ + งสิ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิตเต (1-3-8)
ชฤต เอ + งสิ	อิ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ชฤต เอ + อส	ลบ ง และ อิ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ชฤต เอ + อ>เอ ส	ทำเป็นชั้นคุณคือ เอ กับ อ เป็น เอ	งสิงโสศจ (6-1-110)
ชฤต + เอ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชโซ ระ (8-2-66)
ชฤต + เอ ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ชฤต + เอ ร>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ชฤต + เอ ร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
ชฤต + เอ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสระคะ (ะ)	ขรวสานโยรวิสรชนียะ (8-3-15)

ชฤต เอ -ะ

สำเร็จรูปเป็น **ชฤเตะ** (จากควมมีพระทัยหนักแน่น)

604. **ทานานิ** (ซึ่งสิ่งของที่ควรให้ทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ทาน (ทา + ลยฺญ)⁷³¹ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ศรีมนตยฺหยานส์ชณานิ (390) ตามที่กล่าวมาแล้ว

605. **อทิต** ศัพท์เดิมมาจาก อญฺ (อ) อาคม + ทา ธาตุ + อญฺ (อ) อาคม + จลิ ปัจจัย + ต วิภักติ หมวด ลุง ฝ่ายอาตมเนบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทา	ทา ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ทา + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
ทา + ลุง>ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณิมิพวสมสตา ตำณถาสถาธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
ทา + ต	ต เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนฺ ตรีณฺ ปฺรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ทา + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนानเยกคะ (1-4-102)
ทา + จลิ + ต	ลง จลิ ปัจจัย	จลิ ลฺจि (3-1-43)

⁷³¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 699.

อฏฺ + ทา + จฺลิ + ต	ลง อฏฺ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลงลงลงลงกษวฑฺทาทตะ (6-4-71)
อฏฺ + ทา + จฺลิ + ต	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฺฏฺ (1-3-7)
อ + ทา + จฺลิ + ต	ลบ ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อ + ทา + สฺจิ + ต	เปลี่ยน จฺลิ เป็น สฺจิ	จฺและ สฺจิ (3-1-44)
อ + ทา + สฺจิ + ต	อิ ที่ สฺจิ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
อ + ทา + สฺจิ + ต	จฺ ชื่อว่าอิต	จฺฏฺ (1-3-7)
อ + ทา + ส + ต	ลบ อิ และ จฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อ + ทา + ต	ลบ ส (สฺจิ)	คาคติสฺถาฐฺปาฏฺญะ สฺจิจะ ปรสฺไมปะเทษฺ (2-4-77)
อ + ทฺ อ>อิ + ต	เปลี่ยน อา ของ ทา เป็น อิ	ศาส อิทฺทฺโละ (6-4-34)

อ ทฺ อิต

สำเร็จรูปเป็น **อทิต** (ได้พระราชทานแล้ว)

สนธิ ดังนี้
ในโคลง เมื่อนำบทว่า ทานานิ + อทิต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ทานานยทิต** โดยมีวิธีการ

ทานานิ + อทิต

ทานาน อิ>ย + อทิต เปลี่ยน อิ เป็น ย อิโก ยณฺจิ (6-1-77)

ทานาน ย อทิต

สำเร็จรูปเป็น **ทานานยทิต**

606. **ปาเตรภยะ** (แก่ผู้ที่สมควรรับสิ่งของทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ปาตร (ปา + ษฺฏฺรณ) ⁷³² + ภยสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ศรณฺเยภยสฺ (107) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

607. **ปาปิ** (ซึ่งบาปกรรม) ศัพท์เดิมมาจาก ปाप (ปา + ป) ⁷³³ + อมฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปฺตํ (15) ตามที่กล่าวมาแล้ว

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

608. **อกฤต** ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) อาคม + กฤ ชาติ + จฺลิ ปัจจย + ต วิภक्ति หมวดลง ฝ่ายอาตมเนบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

กฤ ชื่อว่าธาตุ ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)

กฤ + ลง ลง ลง ในอดีตกาล ลง (3-2-110)

⁷³² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 108.

⁷³³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 116.

กฤ + ลุง>ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสมิสิปถสุมิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิทวมหิมหิง (3-4-78)
กฤ + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปรมม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
กฤ + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนนานเยกคะ (1-4-102)
กฤ + จลิต + ต	ลง จลิต ปัจจย	จลิต ลุงิ (3-1-43)
อฏฺ + กฤ + จลิต + ต	ลง อฏฺ (อ) อาคม หน้าธาต	ลุงลงลุงกษวฑฺทาทตะ (6-4-71)
อฏฺ + กฤ + จลิต + ต	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + กฤ + จลิต + ต	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + กฤ + สิจ + ต	เปลี่ยน จลิต เป็น สิจ	จละ สิจ (3-1-44)
อ + กฤ + สิจ + ต	อิ ที่ สิจ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
อ + กฤ + สิจ + ต	จ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + กฤ + ส + ต	ลป อิ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + กฤ + ต	ลป ส (สิจ)	คาคิตถาฐปาฎญายะ สิจะ ปรสโมปะเทษุ (2-4-77)
อ กฤ ต	สำเร็จรูปเป็น อกฤต (ได้ทำแล้ว)	
ในไตรลค เมื่อนำบทว่า น + อกฤต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น นากฤต โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้		
น + อกฤต		
น + อกฤต		
น อ + อ>อา กฤต	เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา	อกะ สวรณ ทิรฆะ (6-1-101)
น อา กฤต	สำเร็จรูปเป็น นากฤต	

กัจจน (อะไร ๆ) ศัพท์เดิมมาจาก กัจจน + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्ति แล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ธฤตยวากษีตปรติขล่ำ ส สทวาชิวทยต่า ฐรึ |

น หยวถฉิจจยตะ สตยถนมหุรตมปี ชีวิต์ || 13 ||

พระองค์ทรงยึดมั่นคำปฏิญาณด้วยพระทัยที่หนักแน่น เหมือนกับม้าพันธุ์ดีลากแอก ที่ยกขึ้นเทียมแล้ว เพราะว่าพระองค์ไม่ทรงต้องการจะมีชีวิตอยู่แม้เพียงชั่วขณะเดียว

โดยเว้นจากความสัตย์⁷³⁴

609. **ธฤตยา** (ด้วยพระทัยที่หนักแน่น) ศัพท์เดิมมาจาก ธฤติ + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ฤทฺธยา (250) ตามที่กล่าวมาแล้ว

610. **อวากุษิต** ศัพท์เดิมมาจาก อา + อฏ (อ) อาคม + วจ ธาตุ + จลิต ปัจจัย + อีฏ อาคม + ติป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อา + วจ	วจ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
อา + วจ + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
อา + วจ + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสมิสิปตสถมิพวสมสตา ตำถสาถาถุมิมิพหิมหิง (3-4-78)
อา + วจ + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรทม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
อา + วจ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานยกวจนทวิวจน- พหวจนानยกสะ (1-4-102)
อา + วจ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อา + วจ + ติ	ลบ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + วจ + จลิต + ติ	ลุง จลิต ปัจจัย	จลิต ลุง (3-1-43)
อา + อฏ + วจ + จลิต + ติ	ลุง อฏ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลงถงกษวฑุทาทตะ (6-4-71)
อา + อฏ + วจ + จลิต + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อา + อ + วจ + จลิต + ติ	ลบ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา+อ>อา + วจ + จลิต + ติ	เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา	อกะ สวรณ ที่รฆะ (6-1-101)
อา + วจ + สิจ + ติ	เปลี่ยน จลิต เป็น สิจ	จและ สิจ (3-1-44)
อา + วจ + สิจ + ติ	อิ ที่ สิจ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อา + วจ + สิจ + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อา + วจ + ส + ติ	ลบ อิ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + วจ + ส + ติ	อ ที่ ว ชื่อว่าอุปธา	อโล'นตยาด ปุรว อุปธา (1-1-65)
อา + วาจ + ส + ติ	ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อ เป็น อา	วทวรชหลนตสยจะ (7-2-3)
อา + วาจ + ส + อีฏ + ติ	ลุง อีฏ อาคมหลัง ส (สิจ)	อสตีสี'โจ'ปฤกเต (7-3-96)
อา + วาจ + ส + อีฏ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)

⁷³⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 16.

อา + วาจ + ส + อี + ตี	ลป ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + วาจ + ษ + อี + ตี	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อา + วาก + ษ + อี + ตี	เปลี่ยน จ เป็น ก	โจะ กุะ (8-2-30)
อา + วาก + ษ + อี + ต	ลป อิ ที่ ตี	อิตศจ (3-4-100)
อา วาก ษ อี ต		
สำเร็จรูปเป็น อาวากษิต (ได้ทรงยึดมั่นแล้ว)		

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ธฤตยา + อาวากษิต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ธฤตยาวากษิต** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ธฤตยา + อาวากษิต		
ธฤตย อา + อา>อา วากษิต	เปลี่ยน อา กับ อา เป็น อา	อกะ สวรรณ ทิรฆะ (6-1-101)

ธฤตย อา วากษิต
สำเร็จรูปเป็น **ธฤตยาวากษิต**

611. **ปรตชญา** (ซึ่งคำปฏิญาณ) ศัพท์เดิมมาจาก ปรตชญา (ปรต + ชญา + อง + ฎाप)⁷³⁵ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อุปคต่า (171) ตามที่กล่าวแล้วข้างต้น

ส (พระราชานัน) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้ว

612. **สทวาชิ** (ม้าพันธุ์ดี) ศัพท์เดิมมาจาก สทวาชิ + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุณิรุ (4) ตามที่กล่าวแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

613. **อุทยต่า** (ที่ยกขึ้นเทียมแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อุทยตา (อุต + ยม + กุต + ฎाप)⁷³⁶ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อุปคต่า (171) ตามที่กล่าวแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า สทวาชิ + อิว + อุทยต่า มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **สทวาชิโวทยต่า** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สทวาชิ + อิว + อุทยต่า		
สทวาชิ + อิว		
สทวาชิ + อิว	ลปวิสรคะ (-ะ)	เอตตโทะ สุโลโป'โกร

⁷³⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 255.

⁷³⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 242.

สทวาซ อี + อี>อี ว เปลี่ยน อี กับ อี เป็น อี
 นณสมาสเ หลี (6-1-132)
 อกะ สวรณ ทิรฆะ
 (6-1-101)

สทวาซ อี ว

สำเร็จรูปเป็น **สทวาชีว**

สทวาชีว + อุทยดำ

สทวาชีว อ + อุ>โอ ทยดำ ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อุ เป็น โอ อาทคุณะ (6-1-87)

สทวาชีว โอ ทยดำ

สำเร็จรูปเป็น **สทวาชีโวทยดำ**

614. **รุรี** (ซึ่งแอก) ศัพท์เดิมมาจาก รุ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

หิ (เพราะว่า) ศัพท์เดิมมาจาก หิ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

615. **อวาณฉิจจุยตะ** (ไม่ต้องการแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อวาณฉิจจุย + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า หิ + อวาณฉิจจุยตะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **หยวาณฉิจจุยตะ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

หิ + อวาณฉิจจุยตะ

ห อี>ย + อวาณฉิจจุยตะ เปลี่ยน อี เป็น ย

อิโก ยณจิ (6-1-77)

ห ย อวาณฉิจจุยตะ

สำเร็จรูปเป็น **หยวาณฉิจจุยตะ**

616. **สตยาน** (จากความสัตย์) ศัพท์เดิมมาจาก สตย + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาคมยาทุ (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

617. **มูหุรุต** (เพียงชั่วขณะเดียว) ศัพท์เดิมมาจาก มูหุรุต + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า สตยาต + มหุรตม + อปี มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **สตยานมหุร
ตมปี** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สตยาต + มหุรตม + อปี

สตยา ต>น + มหุรตม + อปี เปลี่ยน ต (ยฺ) เป็น น

ยโร'นุนาสิก'นุนาสีโก

วา (8-4-45)

สตยา น มหุรตม อปี

สำเร็จรูปเป็น **สตยานมหุรตมปี**

618. **ชีวิต** (ซึ่งชีวิต) ศัพท์เดิมมาจาก ชีวิต + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์
(15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

วิหุชะ ปรยฺปาสิชฺญ วฺยกาสิชฺญาตมวตตยา |

วฺยโรจิชฺญ จ คิษฺณุโกย มาสีเช จนฺทฺรมา อิว || 14 ||

พระองค์ทรงเข้าไปนั่งใกล้ (คบหา) คนที่มีความรู้ทั้งหลาย ทรงปรากฏเด่นสง่า
เพราะทรงควบคุมพระองค์ได้ และทรงเป็นที่รักใคร่ชอบพอสําหรับคนทั้งหลาย
ที่ได้ศึกษาอบรมแล้ว เปรียบเหมือนกับพระจันทร์เพ็ญในเดือนอาศวิน⁷³⁷

619. **วิหุชะ** ศัพท์เดิมมาจาก วิทฺวส (วิท + วส)⁷³⁸ + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

วิทฺวส + ศส

ศส ชื่อว่าวิภक्ति

วิภक्तिศจ (1-4-104)

วิท ว>อุ อส + ศส

ทําเป็นสัมประสาธนะ คือ ว เป็น อุ

วโสชะ สมประสาธนม

(6-4-131)

วิท อุ+อ>อุ ส + ศส

เปลี่ยน อุ (ว) กับ อ เป็น อุ

สัมประสาธนาจจ (6-1-108)

วิท อุ ส>ษ + ศส

เปลี่ยน ส เป็น ษ

อาเทศปรตยโยชะ (8-3-59)

วิหุชะ + ศส

ศ ชื่อว่าอิต

ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)

วิหุชะ + อส

ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต

ตสย โลปะ (1-3-9)

วิหุชะ + อ ส>ร

เปลี่ยน ส เป็น ร

สมชฺโซชะ รุชะ (8-2-66)

วิหุชะ + อ ร

อุ ของ ร ชื่อว่าอิต

อุปเทศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)

วิหุชะ + อ ร>ร

ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต

ตสย โลปะ (1-3-9)

วิหุชะ + อ ร

ร ชื่อว่าอวसान

วิราโม่'วसानม (1-4-110)

วิหุชะ + อ ร>ะ

เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)

ขรวसानโยรฺวิสรฺชนียะ

(8-3-15)

⁷³⁷ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 16.

⁷³⁸ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 107.

วิทุษ อ -ะ

สำเร็จรูปเป็น วิทุษะ (ซึ่งคนที่มีความรู้ทั้งหลาย)

620. **ปรยุปาลีษฏ** ศัพท์เดิมมาจาก ปรี + อุป + อฏ (อ) อาคม + อาส ชาติ + อิฏ (อิ)
อาคม + จลี ปัจจัย + ต วิภักติ หมวด ลุง ฝ่ายอาตมเนบพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ปรี + อุป + อาส	อาส ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
ปรี + อุป + อาส + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
ปรี + อุป + อาส + ลุง > ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสนธิสิปตสนธิมิพวสมสตา ตำมถาสาถำฐวมิทวมหิมหิง (3-4-78)
ปรี + อุป + อาส + ต	ต เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ปรี + อุป + อาส + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกสะ (1-4-102)
ปรี + อุป + อาส + จลี + ต	ลุง จลี ปัจจัย	จลี ลุงิ (3-1-43)
ปรี + อุป + อฏ + อาส + จลี + ต	ลุง อฏ (อ) อาคม หน้าชาติ	ลุงลุงกษททาทตะ (6-4-71)
ปรี + อุป + อฏ + อาส + จลี + ต	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
ปรี + อุป + อ + อาส + จลี + ต	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปรี + อุป + อ + อาส + สิจ + ต	เปลี่ยน จลี เป็น สิจ	จและ สิจ (3-1-44)
ปรี + อุป + อ + อาส + สิจ + ต	อิ ที่ สิจ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
ปรี + อุป + อ + อาส + สิจ + ต	จ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
ปรี + อุป + อ + อาส + ส + ต	ลป อิ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปรี + อุป + อ + อาส + อิฏ + ส + ต	ลุง อิฏ อาคม หน้า ส (สิจ)	อารธชาติกสเยท วลาเทะ (7-2-35)
ปรี + อุป + อ + อาส + อิฏ + ส + ต	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
ปรี + อุป + อ + อาส + อิ + ส + ต	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปรยุ + อุป + อ + อาส + อิ + ส + ต	เปลี่ยน อิ ที่ ริ เป็น ย	อิโก ยณจิ (6-1-77)
ปรยุป + อ+อา>อา ส + อิ + ส + ต	เปลี่ยน อ กับ อา เป็น อา	อกะ สวรรณ ทิระมะ (6-1-101)
ปรยุป + อา ส + อิ + ส > ษ + ต	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
ปรยุป + อา ส + อิ + ษ + ต > ฏ	เปลี่ยน ต เป็น ฏ	ษฏนา ษฏะ (8-4-41)
ปรยุป อ+อา>อา ส + อิ + ษ + ฏ	เปลี่ยน อ กับ อา เป็น อา	อกะ สวรรณ ทิระมะ (6-1-101)

ปรยุป อา ส อิ ษ ฏ

สำเร็จรูปเป็น **ปรยุปาลีษฏ** (ได้เข้าไปนั่งใกล้แล้ว)

621. **วยกาศิษฏ** ศัพท์เดิมมาจาก วิ + อฏ (อ) อาคม + กาศ ชาติ + อิฏ (อิ) อาคม + จลิต ปัจจัย + ต วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายอาตมเนบพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วิ + กาศ	กาศ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
วิ + กาศ + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
วิ + กาศ + ลุง > ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิพวหิมหิง (3-4-78)
วิ + กาศ + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณี ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
วิ + กาศ + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนานเยกคะ (1-4-102)
วิ + กาศ + จลิต + ต	ลุง จลิต ปัจจัย	จลิต ลุง (3-1-43)
วิ + อฏ + กาศ + จลิต + ต	ลุง อฏ (อ) อาคม หน้าชาติ	ลุงลงลถุงกษวฑูทาทตะ (6-4-71)
วิ + อฏ + กาศ + จลิต + ต	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
วิ + อ + กาศ + จลิต + ต	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิ + อ + กาศ + สิจ + ต	เปลี่ยน จลิต เป็น สิจ	จและ สิจ (3-1-44)
วิ + อ + กาศ + สิจ + ต	อิ ที่ สิจ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
วิ + อ + กาศ + สิจ + ต	จ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
วิ + อ + กาศ + ส + ต	ลป อิ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิ + อ + กาศ + อิฏ + ส + ต	ลุง อิฏ อาคม หน้า ส (สิจ)	อารธชาติกสเยฑู วลาเทะ (7-2-35)
วิ + อ + กาศ + อิฏ + ส + ต	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
วิ + อ + กาศ + อิ + ส + ต	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วย + อ + กาศ + อิ + ส + ต	เปลี่ยน อิ ที่ วิ เป็น ย	อิโก ยณจิ (6-1-77)
วย + อ + กาศ + อิ + ส > ษ + ต	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
วย + อ + กาศ + อิ + ษ + ต > ฏ	เปลี่ยน ต เป็น ฏ	ษฏนา ษฏนะ (8-4-41)
วย อ กาศ อิ ษ ฏ		

สำเร็จรูปเป็น **วยกาศิษฏ** (ได้ปรากฏเด่นสง่าแล้ว)

622. **อาตมวตตยา** (ด้วยการควบคุมตัวเองได้) ศัพท์เดิมมาจาก อาตมวตติ (อาตม - วตติ) + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิตตยา (545) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

623. **วยโรจิชฏ** ศัพท์เดิมมาจาก วิ + อฏ (อ) อาคม + รุจ ชาติ + อิฏ (อิ) อาคม + จลิต ปัจจัย + ต วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายอาตมเนบพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วิ + รุจ	รุจ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
----------	-----------------	------------------------

วิ + รุจ + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
วิ + รุจ + ลุง > ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสมณีสิปถสมณิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมัทวมหิมหิง (3-4-78)
วิ + รุจ + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรถม- มธยมตตมาะ (1-4-101)
วิ + รุจ + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนนานเยกสะ (1-4-102)
วิ + รุจ + จลิต + ต	ลง จลิต ปัจจัย	จลิต ลุงิ (3-1-43)
วิ + อฏ + รุจ + จลิต + ต	ลง อฏ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลงลตุงกษวฑฑาทตตะ (6-4-71)
วิ + อฏ + รุจ + จลิต + ต	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
วิ + อ + รุจ + จลิต + ต	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิ + อ + รุจ + สิจ + ต	เปลี่ยน จลิต เป็น สิจ	จและ สิจ (3-1-44)
วิ + อ + รุจ + สิจ + ต	อิ ที่ สิจ ชื่อว่าอิต	อุปะเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
วิ + อ + รุจ + สิจ + ต	จ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
วิ + อ + รุจ + ส + ต	ลป อิ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิ + อ + รุจ + อิฏ + ส + ต	ลง อิฏ อาคม หน้า ส (สิจ)	อารธธาตูกสเยฑ วลาเทะ (7-2-35)
วิ + อ + รุจ + อิฏ + ส + ต	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
วิ + อ + รุจ + อิ + ส + ต	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วย + อ + รุจ + อิ + ส + ต	เปลี่ยน อิ ที่ วิ เป็น ย	อิโก ยณจิ (6-1-77)
วย + อ + ไรจ + อิ + ส + ต	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ เป็น โ	สาร์วธาตูการธธาตูกโยะ (7-3-84)
วย + อ + ไรจ + อิ + ส > ษ + ต	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
วย + อ + ไรจ + อิ + ษ + ต > ฏ	เปลี่ยน ต เป็น ฏ	ษฏนา ษฏะ (8-4-41)
วย อ ไรจ อิ ษ ฏ	สำเร็จรูปเป็น วยโรจิชฏ (ได้เป็นที่รักใคร่แล้ว)	

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภาคแล้ว ให้
ลปทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

624. **คิษณุโย** (ของคนทั้งหลายที่ได้ศึกษาอบรมมาดีแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก คิษณุ (ศาส
+ กต)⁷³⁹ + ฤษ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ศรณเยภยส (107) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁷³⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 108.

625. **มาลีเช** (ในเดือนอาศวิน) ศัพท์เดิมมาจาก มาลีษ + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

626. **จนฺทรมมา** ศัพท์เดิมมาจาก จนฺทรมส (จนฺทร [จทฺ/จนฺท + รก]⁷⁴⁰ + มา + อสิ)⁷⁴¹ + ส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

จนฺทรมส + ส	สฺ ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
จนฺทรมส + ส	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
จนฺทรมส + ส	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
จนฺทรมส + ส	อ ทิ ม ชื่อว่าอุปธา	อโณตยาด ปูรว อุปธา (1-1-65)
จนฺทรมาส + ส	ทิมะ อ ที่ชื่อว่าอุปธา เป็น อา	สรวนามสเถาเน จาสมพุทเธา (6-4-8)
จนฺทรมาส	ลบ ส (สฺ) วิภักติ	หลงยาพโย ทิรฆาต สฺตีสยปลุกต์ หล (6-1-68)
จนฺทรมมา ส>รฺ	เปลี่ยน ส เป็น รฺ	สมชฺโซ รุะ (8-2-66)
จนฺทรมมา รฺ	อุ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
จนฺทรมมา ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
จนฺทรมมา ร	ร ชื่อว่า อวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
จนฺทรมมา ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรฺคะ (ะ)	ขรวสานโย'วิสฺรฺชเนยะ (8-3-15)
จนฺทรมมา ะ	สำเร็จรูปเป็น จนฺทรมมา (พระจันทร์)	

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้วให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อเวทิตุพุทธศาสนาสุตตปิฎก จามุตร จ กษมฺ |

อรกษิทธิโรยวิรยาถยามินทริยานุยปิ จ ปรชชะ || 15 ||

พระองค์ได้รับสิ่งที่เหมาะสมในโลกนี้เพราะทรงมีพระปัญญาสามารถ และได้รับสิ่งที่เหมาะสมในโลกหน้า เพราะทรงศึกษาในศาสตร์ต่าง ๆ อนึ่ง พระองค์ทรงควบคุมดูแลอินทรีย์ทั้งหลายของพระองค์ ด้วยพระทัยอันหนักแน่น และทรงคุ้มครองดูแลประชาชนทั้งหลายด้วยความกล้าหาญ⁷⁴²

⁷⁴⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 427.

⁷⁴¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 429.

⁷⁴² สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 17.

627. **อเวทิต** ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) + วิท ธาตุ + อัญ อากม + จลิต ปัจจัย + อัญ อากม + ติป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสนิมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วิท	วิท ชื่อว่าธาตฺ	ภูวาทโย ธาตวະ (1-3-1)
วิท + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
วิท + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสมิติปุถสุมิติปวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
วิท + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีนี ตรีนี ปฺรถม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
วิท + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พฺหฺวจนานเยกษะ (1-4-102)
วิท + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
วิท + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
วิท + จลิต + ติ	ลุง จลิต ปัจจัย	จลิต ลุง (3-1-43)
อฏฺ + วิท + จลิต + ติ	ลุง อฏฺ (อ) อากม หน้าธาตฺ	ลุงลฺงลฺงกษฺวทฺทาทตະ (6-4-71)
อฏฺ + วิท + จลิต + ติ	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + วิท + จลิต + ติ	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อ + วิท + สิจ + ติ	เปลี่ยน จลิต เป็น สิจ	จลฺและ สิจ (3-1-44)
อ + วิท + สิจ + ติ	อิ ที่ สิจ ชื่อว่าอิต	อุปเทษฺชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
อ + วิท + สิจ + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + วิท + ส + ติ	ลป อิ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อ + เวท + ส + ติ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อิ เป็น เอ	สํวธฺธาตฺกํรธฺธาตฺกโยะ (7-3-84)
อ + เวท + อัญ + ส + ติ	ลุง อัญ (อ) อากม	อํวธฺธาตฺกสฺเยทฺ วลาเทะ (7-2-35)
อ + เวท + อัญ + ส + ติ	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + เวท + อิ + ส + ติ	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อ + เวท + อิ + ส + อัญ + ติ	ลุง อัญ อากมหลัง ส (สิจ)	อสฺตฺติสฺสิจ’ปฺฤกฺเต (7-3-96)
อ + เวท + อิ + ส + อัญ + ติ	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + เวท + อิ + ส + อี + ติ	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อ + เวท + อิ + อี + ติ	ลป ส (สิจ)	คํตฺติสฺถํธฺปาฏฺญะ สิจะ ปฺรศฺไมปะเทษฺ (2-4-77)
อ + เวท + อิ + อี > อี + ติ	เปลี่ยน อิ กับ อี เป็น อี	อกะ สวธฺณ ทิธฺมะ (6-1-101)
อ + เวท + อี + ต	ลป อิ ที่ ติ	อิตศฺจ (3-4-100)

อ เวท อี ต

สำเร็จรูปเป็น **อเวทิต** (ได้รับแล้ว)

628. **พหูธิศาสตร์ภยาม** (เพราะทรงมีปัญญาและการศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ) ศัพท์เดิมมาจาก พหูธิศาสตร์ (พหูธิ - ศาสตร์) + ภยาม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

พหูธิศาสตร์ + ภยาม ภยาม ชื่อว่าวิภักติ วิกฤติจจ (1-4-104)

พหูธิศาสตร์ ภยาม

สำเร็จรูปเป็น **พหูธิศาสตร์ภยาม**

629. **อิห** ศัพท์เดิมมาจาก อิห + สप्तมีวิภักติ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อิห เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์) อรณททศรปรตยยะ
ปราติปทิกม (1-2-45)

อิห อิห ศัพท์ เป็นสรรพนาม สรวาทินิ สรวนามานิ
(1-1-27)

อิห + สप्तมียะ หลังปราติปทิกะ งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)

อิห + สप्तมียะ > ห ใช้ ห ปัจจัยแทนสप्तมียะวิภักติ อิหโม หะ (5-3-11)

อิห > อิศ + ห เปลี่ยน อิห เป็น อิศ อิห อิศ (5-3-3)

อิศ + ห ศ ชื่อว่าอิต ลศกวัตทริเต (1-3-8)

อิ + ห ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

อิ ห

สำเร็จรูปเป็น **อิห** (ในโลกนี้)

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

630. **อมุตร** ศัพท์เดิมมาจาก อทส + สप्तมีวิภักติ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อทส เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์) อรณททศรปรตยยะ
ปราติปทิกม (1-2-45)

อทส อทส ศัพท์ เป็นสรรพนาม สรวาทินิ สรวนามานิ
(1-1-27)

อทส + สप्तมียะ หลังปราติปทิกะ งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)

อทส + สप्तมียะ > ตรล ใช้ ตรล ปัจจัยแทนสप्तมียะวิภักติ สप्तมยาสตรล (5-3-10)

อทส + ตรล ล ชื่อว่าอิต หลนตยม (1-3-3)

อทส + ตร ลบ ล ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

อท ส > อ + ตร เปลี่บน ส เป็น อ ตยทาทีนมะ (7-2-102)

อท อ + อ > อ + ตร ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ โอโต คุณ (6-1-97)

อท>ม อ>อุ + ตร เปลี่ยน ท เป็น ม และ อ เป็น อุ อทโส'เสรทาทุ โท มะ
(8-2-80)

อม อุ ตร

สำเร็จรูปเป็น **อมุตร** (ในโลกหน้า)

631. **กษม** (สิ่งที่เหมาะสม) ศัพท์เดิมมาจาก กษม (กษม + อจ)⁷⁴³ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

632. **อรกษิต** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + รกษ ชาติ + อัญ อาคม + จลี ปัจจัย + อัญ อาคม + ติป วิกฤติ หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

รกษ	รกษ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
รกษ + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
รกษ + ลุง>ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำถสาถาถวมิตวมิมหิง (3-4-78)
รกษ + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปรม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
รกษ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกคะ (1-4-102)
รกษ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
รกษ + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
รกษ + จลี + ติ	ลง จลี ปัจจัย	จลี ลุง (3-1-43)
อฏ + รกษ + จลี + ติ	ลง อฏ (อ) อาคม หน้าชาติ	ลุงลงถุงกษวฑูทาทตะ (6-4-71)
อฏ + รกษ + จลี + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + รกษ + จลี + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + รกษ + สิจ + ติ	เปลี่ยน จลี เป็น สิจ	จละ สิจ (3-1-44)
อ + รกษ + สิจ + ติ	อิ ที่ สิจ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
อ + รกษ + สิจ + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + รกษ + ส + ติ	ลป อิ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + รกษ + อัญ + ส + ติ	ลง อัญ (อ) อาคม	อารชชาติกสเยฑู วลาเทะ (7-2-35)
อ + รกษ + อัญ + ส + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + รกษ + อิ + ส + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)

⁷⁴³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 228.

อ + รกษ + อิ + ส + อี + ติ	ลง อี ภา คคมหลัง ส (สิจ)	อสติสิโจ'ปฤกเต (7-3-96)
อ + รกษ + อิ + ส + อี + ติ	ภู ชื่อว่าอิต	จภู (1-3-7)
อ + รกษ + อิ + ส + อี + ติ	ลบ ภู ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + รกษ + อิ + อี + ติ	ลบ ส (สิจ)	คาคติสธารุปาภุญยะ สิจะ ปรสโมปะเทษุ (2-4-77)
อ + รกษ + อิ+อี>อี + ติ	เปลี่ยน อิ กับ อี เป็น อี	อกะ สวรรณะ ที่รณะ (6-1-101)
อ + รกษ + อี + ต	ลบ อี ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ รกษ อี ต		
สำเร็จรูปเป็น อรกษิต (ได้ทรงควบคุมดูแล)		

633. **โรธยวีรยาภยาม** (เพราะพระทัยอันหนักแน่นและความกล้าหาญ) ศัพท์เดิมมาจาก โรธยวีรยา (โรธย [ธีร + ษยณ]⁷⁴⁴ - วีรยา [วฤ + ยต + ภาป]⁷⁴⁵) + ภยาม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน พุทธิศาสตราภยาม (628) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

634. **อินทริยาณิ** (ซึ่งอินทริย์ทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก อินทริย + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ศรีมนตยพยานัสถานิ (390) ตามที่กล่าวมาแล้ว แต่เพิ่มกระบวนการเปลี่ยน น เป็น ณ เพราะ ร ด้วยสูตร อฏกุปางนุวยวาเย'ปี (8-4-2)

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปราชะ (ซึ่งประชาชนทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ปราช + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปราชะ (560) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ ปราชะ ศัพท์นี้ ลง ศส ทวิติยาวิภक्तिเท่านั้นเอง

อาหาร्षิหุทะขมารตานำ ทวิษดำ โจรชิต์ ยศะ |

อใจษิจจ นโยรมุมี ภูยสา ยศไสว จ || 16 ||

พระองค์ทรงบำบัติความทุกข์ยากของคนผู้เดือดร้อนทั้งหลาย และทรงขจัดทำลายเกียรติยศที่โดดเด่นของข้าศึกทั้งหลาย อนึ่ง พระองค์ทรงรวบรวมแผ่นดินด้วยพระนโยบายที่ดี และทรงปกป้องแผ่นดินนั้นด้วยพระเกียรติยศที่แผ่ไพศาลของพระองค์เอง⁷⁴⁶

⁷⁴⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 807.

⁷⁴⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 474.

⁷⁴⁶ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 17.

635. **อาหารษีท** ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) + หรฺ ธาตุ + จลฺ ปัจจัย + อีฏฺ อาคม + ติปฺ
วิภक्ति หมด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

หฺร	หฺร ชื่อว่าธาตฺ	ภูวาทโย ธาตวះ (1-3-1)
หฺร + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
หฺร + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิทวมหิง (3-4-78)
หฺร + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
หฺร + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกษะ (1-4-102)
หฺร + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
หฺร + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
หฺร + จลฺ + ติ	ลจ จลฺ ปัจจัย	จลฺ ลุง (3-1-43)
อฏฺ + หฺร + จลฺ + ติ	ลจ อฏฺ (อ) อาคม หน้าธาตฺ	ลุงลจลจกษวฑฺทาทตะ (6-4-71)
อฏฺ + หฺร + จลฺ + ติ	ฎ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อ + หฺร + จลฺ + ติ	ลป ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + หฺร + สิจฺ + ติ	เปลี่ยน จลฺ เป็น สิจ	จและ สิจ (3-1-44)
อ + หฺร + สิจฺ + ติ	อิ ที่ สิจ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
อ + หฺร + สิจฺ + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อ + หฺร + ส + ติ	ลป อิ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + หฺร + ส + ติ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อิ เป็น เ	สาร์วธาตฺการธธาตฺกโยะ (7-3-84)
อ + หฺร + ส + อีฏฺ + ติ	ลจ อีฏฺ อาคมหลัง ส (สิจ)	อสติสิโจ'ปฤกเต (7-3-96)
อ + หฺร + ส + อีฏฺ + ติ	ฎ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อ + หฺร + ส + อี + ติ	ลป ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + หฺร + ส > ษ + อี + ติ	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อ + หฺร + ษ + อี + ติ	ลป อิ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ หฺร ษ อี ต		

สำเร็จรูปเป็น **อาหารษีต** (ได้ทรงบำบัดแล้ว)

636. **หุชะม** (ซึ่งความทุกข์) ศัพท์เดิมมาจาก หุชะข (หฺร + ชน + ท) ⁷⁴⁷ + อม มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁷⁴⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 723.

637. **อารุทานำ** (ของคนที่เดือดร้อนทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก อารุต (อาจ + ฤ + ฤต)⁷⁴⁸ + อาม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หุยมานำ (85) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

638. **ทวิษตำ** (ของข้าศึกทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ทวิษต + อาม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กุชตาม (87) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

639. **อูรชิต** (อันโดดเด่นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อูรชิต (อูรช + ฤต)⁷⁴⁹ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

640. **ยศะ** (ซึ่งเกียรติยศ) ศัพท์เดิมมาจาก ยศส + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กาศยปวตตะปะ (16) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

641. **อไฉยจ** ศัพท์เดิมมาจาก อญ (อ) + จิ ธาตุ + จลิ ปัจจัย + อัญ อาคม + ติป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบห มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

จ	จ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
จ + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
จ + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสถมิพวสมสตา ตำมถาสถำธวมิตวมิมหิง (3-4-78)
จ + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
จ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกสะ (1-4-102)
จ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
จ + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
จ + จลิ + ติ	ลุง จลิ ปัจจัย	จลิ ลุง (3-1-43)
อญ + จิ + จลิ + ติ	ลุง อญ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลงถถุงกษวฑฐาทตะ (6-4-71)
อญ + จิ + จลิ + ติ	ญ ชื่อว่าอิต	จญ (1-3-7)
อ + จิ + จลิ + ติ	ลป ญ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + จิ + สิจ + ติ	เปลี่ยน จลิ เป็น สิจ	จและ สิจ (3-1-44)

⁷⁴⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 190.

⁷⁴⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 280.

อ + จิ + ลิจ + ติ	อิ ที่ ลิจ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อ + จิ + ลิจ + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + จิ + ส + ติ	ลบ อิ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ใจ + ส + ติ	ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อิ เป็น ไอ	ลิจิ วฤทธิระ ปรสโทปะเทษุ (7-2-1)
อ + ใจ + ส + อีฏ + ติ	ลง อีฏ อาคมหลัง ส (ลิจ)	อสติลิจโจ'ปฤกเต (7-3-96)
อ + ใจ + ส + อีฏ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + ใจ + ส + อี + ติ	ลบ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ใจ + ส > ษ + อี + ติ	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อ + ใจ + ษ + อี + ต	ลบ อิ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ ใจ ษ อี ต		

สำเร็จรูปเป็น **อใจชิต** (ได้รวบรวมแล้ว)

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

642. **นโยร** (ด้วยนโยบายที่ดีทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก นย + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกโตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

643. **ภูมि** (ซึ่งแผ่นดิน) ศัพท์เดิมมาจาก ภูมิ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สิทธิ (19) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

644. **ภยสา** (อันแผ่ไพศาล) ศัพท์เดิมมาจาก ภยส (ภ + ยส + กวิป)⁷⁵⁰ + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วยสา (478) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

645. **ยศสา** (ด้วยเกียรติยศ) ศัพท์เดิมมาจาก ยศส + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วยสา (478) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เอว (นั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก เอว + ภา เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁷⁵⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 536.

อปฺยาสีทฺหะชิตานปคฺยนฺปรกฺฤตฺยฯ กรุณาตฺมกะ |

นาเรฯชีจฺจ ยโศ โลกาทนฺยายาธึคฺไตรธฺโนะ || 17 ||

อนึ่ง พระองค์เมื่อทอดพระเนตรเห็นคนทั้งหลายผู้ตกทุกข์ได้ยาก จะทรงมีน้ำพระทัยเปี่ยมล้นด้วยพระกรุณาตามธรรมชาติ และไม่ทำให้พระเกียรติยศมัวหมองด้วยทรัพย์สินสมบัติที่ได้มาโดยวิธีที่ไม่ถูกต้องเพราะอาศัยความโลภเลย⁷⁵¹

อปี (อนึ่ง) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

646. อาสีทฺหะ ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) + อสฺ ธาตุ + อีฏฺ อาคม + จฺลึ ปัจจยฺ + อีฏฺ อาคม + ติปฺ วิภक्ति หมด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อสฺ	อสฺ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
อสฺ + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
อสฺ + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตฺสณฺสีปตฺสณฺสีปวสฺมสฺตา ตำมธาสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
อสฺ + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีณิ ตฺรีณิ ปฺรทฺม- มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
อสฺ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานฺยเอกวจนฺทฺวิวจน- พฺหฺวจนานฺยเอกสะ (1-4-102)
อสฺ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนฺตฺยม (1-3-3)
อสฺ + ตี	ลบ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
อสฺ + จฺลึ + ตี	ลุง จฺลึ ปัจจยฺ	จฺลึ ลุงิ (3-1-43)
อฏฺ + อสฺ + จฺลึ + ตี	ลุง อฏฺ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลฺงลฺงกฺษวทฺทาทตะ (6-4-71)
อฏฺ + อสฺ + จฺลึ + ตี	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฺฏฺ (1-3-7)
อ + อสฺ + จฺลึ + ตี	ลบ ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
อ + อสฺ + สฺจ + ตี	เปลี่ยน จฺลึ เป็น สฺจ	จฺละะ สฺจ (3-1-44)
อ + อสฺ + สฺจ + ตี	อิ ที่ สฺจ ชื่อว่าอิต	อุปฺเทคฺชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
อ + อสฺ + สฺจ + ตี	จ ชื่อว่าอิต	จฺฏฺ (1-3-7)
อ + อสฺ + ส + ตี	ลบ อิ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
อ + อาส + ส + ตี	ทำเป็นขั้นคุณคือ อิ เป็น เอ	สํารวธาตฺกการฺธาตฺกโยะ (7-3-84)
อ + อาส + อีฏฺ + ส + ตี	ลุง อีฏฺ (อิ) อาคม	อารฺธาตฺกสฺยทฺ วลาเทะ

⁷⁵¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 17.

อ + อาส + อิกฺ + ส + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	(7-2-35)
อ + อาส + อี + ส + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อ + อาส + อี + ส + อีฏ + ติ	ลง อีฏ อากมหลิ่ง ส (สิจ)	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + อาส + อี + ส + อีฏ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	อสติสีใจ'ปฤกเต (7-3-96)
อ + อาส + อี + ส + อี + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อ + อาส + อี + อี + ติ	ลป ส (สิจ)	ตสย โลปะ (1-3-9)

อ+อา>อา ส + อี+อี>อี + ติ เปลี่ยน อ กับ อา เป็น อา อกะ สวรรณ ที่รฆะ
(6-1-101)

อา ส + อี+อี>อี + ติ เปลี่ยน อี กับ อี เป็น อี อกะ สวรรณ ที่รฆะ
(6-1-101)

อา ส + อี + ต ลป อี ที่ ติ อิตศจ (3-4-100)

อา ส อี ต

สำเร็จรูปเป็น **อาสิต** (ได้เป็นแล้ว)

ในโคลก เมื่อนำบทว่า อปี + อาสิต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **อปยาสิต** โดยมีวิธีการสนธิ
ดังนี้

อปี + อาสิต

อป อี>ย + อาสิต เปลี่ยน อี เป็น ย อโก ยณจิ (6-1-77)

อป ย อาสิต

สำเร็จรูปเป็น **อปยาสิต**

647. **ทุชิตาน** (ซึ่งคนทั้งหลายผู้ตกทุกข์ได้ยาก) ศัพท์เดิมมาจาก ทุชิต (ทุ + ชน + กต)⁷⁵² + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

648. **ปศยน** ศัพท์เดิมมาจาก ปศยนต (ทฤศ + อต) + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ปศยนต + ส สฺ ชื่อว่าวิภक्ति วิภक्तिศจ (1-4-104)

ปศยนต + ส อฺ ชื่อว่าอิต อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)

ปศยนต + ส ลป อฺ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

ปศยนต ลป ส (สฺ) วิภक्ति หลงยาพโย ที่รฆาต

 สฺตีสยปฤกต์ หล (6-1-68)

ปศยน ลป ต ที่เป็นสังโยคตัวหลัง สโยคานตสย โลปะ(8-2-23)

สำเร็จรูปเป็น **ปศยน** (เมื่อเห็น)

⁷⁵² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 723.

649. **ปรกฤตยา** (ตามธรรมชาติ) ศัพท์เดิมมาจาก ปรกฤติ (ปร + ฤ + ฤติ)⁷⁵³ + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ฤฤยา (520) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

650. **กรณาत्मक** (ทรงมีพระทัยเปี่ยมด้วยพระกรุณา) ศัพท์เดิมมาจาก กรณาत्मก (กรณา [ฤ + อนุ + ฎาป]⁷⁵⁴ - อาत्मก) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาत्मะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภัตติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

651. **อาเธาञ्ज** ศัพท์เดิมมาจาก อา + อกฺ (อ) + ฐ ฐาตุ + จฺลิ ปัจจัย + อกฺ อากม + ติป วิภัตติ หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อา + ฐ	ฐ ชื่อว่าฐาตุ	ภูวาทโย ฐาตวะ (1-3-1)
อา + ฐ + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
อา + ฐ + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสฺมิสิปฺถสฺถมิพวสฺมสฺตา ตำมถาสถาถมิทวหิมหิง (3-4-78)
อา + ฐ + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสฺตรีณิ ตฺรีณิ ปฺรณม- มธฺยโมตตมะ (1-4-101)
อา + ฐ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พหฺวจนานเยกศะ (1-4-102)
อา + ฐ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนฺตยม (1-3-3)
อา + ฐ + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อา + ฐ + จฺลิ + ติ	ลุง จฺลิ ปัจจัย	จฺลิ ลุงิ (3-1-43)
อา + อกฺ + ฐ + จฺลิ + ติ	ลุง อกฺ (อ) อากม หน้าฐาตุ	ลุงฺลฺงฺลฺงฺกษวทฺทาทตตะ (6-4-71)
อา + อกฺ + ฐ + จฺลิ + ติ	อกฺ ชื่อว่าอิต	จฺกฺ (1-3-7)
อา + อ + ฐ + จฺลิ + ติ	ลป อกฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อา + อ + ฐ + สฺจ + ติ	เปลี่ยน จฺลิ เป็น สฺจ	จฺและ สฺจ (3-1-44)
อา + อ + ฐ + สฺจ + ติ	อิ ที่ สฺจ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนฺนาสิกิ อิต(1-3-2)
อา + อ + ฐ + สฺจ + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฺกฺ (1-3-7)
อา + อ + ฐ + สฺ + ติ	ลป อิ และ จฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อา+อ>อา + ฐ + สฺ + ติ	เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา	อกะ สวฺรณฺ ทิรฺฆะ (6-1-101)

⁷⁵³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 242.

⁷⁵⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 34.

อา + ฐ > อา + ส + ติ	ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ ฐ เป็น เอา	สิจิ วฤทธิระ ปรสโมปะเทษุ (7-2-1)
อา + ฐ เอา + ส + อีฏ + ติ	ลง อีฏ อาคมหลัง ส (สิจ)	อสติสิโจ'ปฤกเต (7-3-96)
อา + ฐ เอา + ส + อีฏ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อา + ฐ เอา + ส + อี + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + ฐ เอา + ส > ษ + อี + ติ	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อา + ฐ เอา + ษ + อี + ติ	ลป อี ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อา ฐ เอา ษ อี ติ		
สำเร็จรูปเป็น อาเราษิต (ได้มัวหมองแล้ว)		

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ยโค (ซึ่งเกียรติยศ) ศัพท์เดิมมาจาก ยศส + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กาศยปวตตะปะ (16) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

652. **โลกา** (เพราะความโลก) ศัพท์เดิมมาจาก โลก (ลก + ฌณ)⁷⁵⁵ + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหัตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

653. **อนยายาธิคไตร** (อันได้มาด้วยโดยวิธีการที่ไม่ถูกต้อง) ศัพท์เดิมมาจาก อนยายาธิคต (อนยาย [น + นยาย < นิ + อิณ + ฌณ]⁷⁵⁶ - อธิคต [อธิ + คม + กต]) + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

654. **ธโนะ** (ด้วยทรัพย์สมบัติทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ธน + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เสหารทฤตมกิตตวานไมเตรษุ วิคุณษวปี |

นาทิตาสีทิตสีตตุ เสมาชยาตสุวิ สวมรฤวต || 18 ||

พระองค์ไม่ทรงต้องการที่จะตัดความสัมพันธ์ในหมู่มิตรทั้งหลาย แม้ว่าพวกเขาจะไม่มีคุณค่าอะไรก็ตาม เพราะว่าพระองค์ทรงมีความยึดมั่นในความเป็นมิตรอย่างแน่นแฟ้น แต่พระองค์กลับทรงต้องการที่จะราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ตามที่พวกเขาปรารถนา เพราะทรงมีพระทัยเปี่ยมด้วยพระกรุณา⁷⁵⁷

⁷⁵⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 234.

⁷⁵⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 930.

⁷⁵⁷ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 17.

655. **เสหารทฤทฒภกิติวาน** (เพราะทรงมีความยึดมั่นในความเป็นมิตรอย่างแน่นแฟ้น) ศัพท์เดิมมาจาก เสหารทฤทฒภกิติว (เสหารท [สุหฤท + อด] ⁷⁵⁸ - ทฤท [ทฤท + ฤท] ⁷⁵⁹ - ภกิติว) + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหาตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

656. **ไมเตรษ** (ในมิตรทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ไมตร (มิตร + อด) ⁷⁶⁰ + สุป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษฏษุ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

657. **วิคเณษ** (ผู้ไม่มีคุณ) ศัพท์เดิมมาจาก วิคณ (วิ + คุณ + ษณ) ⁷⁶¹ + สุป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษฏษุ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า วิคเณษ + อปี มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **วิคเณษวปี** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

วิคเณษ + อปี

วิคเณษ อก>ว + อปี

วิคเณษ ว อปี

สำเร็จรูปเป็น **วิคเณษวปี**

เปลี่ยน อก เป็น ว

อิโก ยณจิ (6-1-77)

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

658. **อทิตาสีท** ศัพท์เดิมมาจาก อก (อ) + ทาส ชาติ + จลิ ปัจจัย + อีฏ อาคม + ติป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทาส

ทาส + ลุง

ทาส + ลุง>ติป

ทาส + ติป

ทาส ชื่อว่าชาติ

ลุง ในอดีตกาล

ใช้ ติป แทน ลุง

ติป เป็น ประถมบุรุษ

ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)

ลุง (3-2-110)

ติปตสณิสิปตสณิมิวสมสตา

ตำมถาสาถำธวมิตวมิมิง

(3-4-78)

ติงสตรีนี ตรีนี ปุรณ-

มธยโมตตมาะ (1-4-101)

⁷⁵⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 428.

⁷⁵⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 739.

⁷⁶⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 784.

⁷⁶¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 335.

ทาส + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนานนเยกคะ (1-4-102)
ทาส + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ทาส + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ทาส + จลิ + ติ	ลง จลิ ปัจจัย	จลิ ลุจ (3-1-43)
อฏ + ทาส + จลิ + ติ	ลง อฏ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุลงลตถกษวฑูทาทตะ (6-4-71)
อฏ + ทาส + จลิ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อ + ทาส + จลิ + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ทาส + สิจ + ติ	เปลี่ยน จลิ เป็น สิจ	จและ สิจ (3-1-44)
อ + ทาทาส + สิจ + ติ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จิง (6-1-11)
อ + ทาทาส + สิจ + ติ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสา	ปุโรภยาสะ (6-1-4)
อ + ทาทาส + สิจ + ติ	รัสสะ อา ของอภัยสา เป็น อ	ทรสวะ (7-4-59)
อ + ทิทาส + สิจ + ติ	เปลี่ยน อ ของอภัยสา เป็น อิ	สนยตะ (7-4-78)
อ + ทิทาส + สิจ + ติ	อิ ที่ สิจ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
อ + ทิทาส + สิจ + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อ + ทิทาส + ส + ติ	ลป อิ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ทิทาส + ติ	ลป ส (สิจ)	คาคิตสธารุปาญญะ สิจะ ปรสไมปะเทษุ (2-4-77)
อ + ทิทาส + อีฏ + ติ	ลง อีฏ อาคมหลัง ส	อสตีสิจโจ'ปฤกเต (7-3-96)
อ + ทิทาส + อีฏ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อ + ทิทาส + อี + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ทิทาส + อี + ต	ลป อิ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ ทิทาส อี ต	สำเร็จรูปเป็น อทิทาสิต (ได้ตัดแล้ว)	

659. **อทิทาสิต** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + ทา ธาตุ + จลิ ปัจจัย + อฏ อาคม + อีฏ อาคม + ติป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรสไมปะท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทา	ทา ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ทา + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
ทา + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปะตสณิสิปถสณิมิพวสมสตา ตำณธาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
ทา + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรณิ ตรีณิ ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ทา + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน-

ทา + ติป	ป ชื่อว่าอิต	พหุจนวนานแยกคะ (1-4-102)
ทา + ตี	ลบ ป ที่ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ทา + จล + ตี	ลง จล ปัจจย	ตสย โลปะ (1-3-9)
อฏ + ทา + จล + ตี	ลง อฏ (อ) อาคม หน้าธาต	จล ลุจ (3-1-43)
		ลุลงลฤงกษวฑูทาทตะ (6-4-71)
อฏ + ทา + จล + ตี	ฎ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อ + ทา + จล + ตี	ลบ ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ทา + สจ + ตี	เปลี่ยน จล เป็น สจ	จละ สจ (3-1-44)
อ + ท อา>อิ + สจ + ตี	เปลี่ยน อา เป็น อิ	สธาธวโรจจ (1-2-17)
อ + ท อิ + สจ + ตี	อิ ที่ สจ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาศิก อิต(1-3-2)
อ + ท อิ + สจ + ตี	จ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อ + ท อิ + ส + ตี	ลบ อิ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ท อิ + จฎ + ส + ตี	ลง จฎ อาคม	พะ สิ จฎ (8-3-29)
อ + ท อิ + จฎ + ส + ตี	อุ ที่ จฎ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาศิก อิต(1-3-2)
อ + ท อิ + จฎ + ส + ตี	ฎ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อ + ท อิ + จ + ส + ตี	ลบ อุ และ ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ท อิ + จ>ต + ส + ตี	เปลี่ยน จ เป็น ต เมื่อ ส อยู่หลัง	ขริ จ (8-4-55)
อ + ทิ + ต + ส + อฎ + ตี	ลง อฎ อาคมหลัง ส	อสติสิโจ'ปฤกเต (7-3-96)
อ + ทิ + ต + ส + อฎ + ตี	ฎ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อ + ทิ + ต + ส + อี + ตี	ลบ ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ทิ + ต + ส + อี + ตี	ลบ อิ ที่ ตี	อิตศจ (3-4-100)
อ ทิ ต ส อี ต		
	สำเร็จรูปเป็น อทิตสิต (ได้ให้แล้ว)	

ในโคลก เมื่อนำบทว่า น + อทิตาสิต + อทิตสิต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **นาทิตาสิตทิต** สิต โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

น + อทิตาสิต + อทิตสิต

น + อทิตาสิต

น อ + อ>อา ทิตาสิต เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา

อกะ สวรณ ที่รฆะ
(6-1-101)

น อา ทิตาสิต

สำเร็จรูปเป็น **นาทิตาสิต**

นาทิตาสิต + อทิตสิต

นาทิตาสิต ต>ท + อทิตสิต เปลี่ยน ต ท้ายบท เป็น ท

ณล่ำ ซไศ'นเต (8-2-39)

สำเร็จรูปเป็น **นาทิตาสิตทิตสิต**

ตุ (แต่ว่า) ศัพท์เดิมมาจาก ตุ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

660. **เสามุขยาด** (เพราะทรงมีพระทัยเปี่ยมด้วยพระกรุณา) ศัพท์เดิมมาจาก เสามุขย +
งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหาตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

661. **สว** (อันเป็นส่วนพระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก สว (สน + พ)⁷⁶² + อม มีกระบวนการ
สร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

สว ศัพท์เดิมมาจาก สว + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าว
มาแล้วข้างต้น

662. **อรถวต** ศัพท์เดิมมาจาก อรถวต (อรถ + มตฺป) + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้
อรถวต + อม อม ชื่อว่าวิภक्ति วิภक्तिศจ (1-4-104)
อรถวต ลบ อม วิภक्ति สวโมรณปฺสกาต (7-1-23)
อรถวต
สำเร็จรูปเป็น **อรถวต** (ซึ่งทรัพย์สมบัติ)

อนิเวทยากรรมรทฺโทย นาลิกษตฺกิจิพฺลุตเต |

คามธฺรเมณ นารุกษตฺกษีรตฺรเชณ คามิว || 19 ||

พระองค์ผู้ยังไม่ได้สรองสนานพระวรกาย ยังไม่ได้พระราชทานส่วนที่ดีเลิศแก่คน
ที่ควรบูชาทั้งหลาย จะไม่ทรงลิ้มรสอาหารใด ๆ เลย และพระองค์ไม่เคยเรียก
เก็บภาษี (ชูดรีตภาษี) จากแผ่นดินโดยไม่ชอบธรรม เหมือนดังคนริดนมโค
เพราะความกระหายในน้ำนม⁷⁶³

663. **อนิเวติ** (ไม่ได้ให้แล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อนิเวติ (น - นิเวติ) + สุ มีกระบวนการ
สร้างคำเหมือน มุนิะ (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

664. **อกรรม** (ซึ่งส่วนที่เลิศ) ศัพท์เดิมมาจาก อคร (อค + รน)⁷⁶⁴ + อม มีกระบวนการ
สร้างคำเหมือน ทีปต์ (58) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า อนิเวติ + อกรรม มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **อนิเวทยากรรม** โดยมี
วิธีการสนธิ ดังนี้

⁷⁶² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 467.

⁷⁶³ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 17.

⁷⁶⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 11.

อนิเวทึะ + อกรรม

อนิเวทึ ะ>ส + อกรรม เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

อนิเวทึ ส>ร + อกรรม เปลี่ยน ส เป็น ร สมชุไซ รุสะ (8-2-66)

อนิเวทึ ร + อกรรม อุ ของ ร ชื่อว่าอิต อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)

อนิเวทึ ร>ร + อกรรม ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

อนิเวทึ + อกรรม ลบ ร เมื่อมี ร อยู่หลัง โร ริ (8-3-14)

อนิเวทึ + อ>อา กรรม ทึฆะ อ เป็น อา เมื่อมี ร ที่เป็นเหตุ ให้มีการลบอยู่หลัง ฒโรลเป ปูรวสย ที่รุโฆ'ณะ (6-3-111)

อนิเวทึ อ>ย + อา กรรม เปลี่ยน อ เป็น ย อิโก ยณจิ (6-1-77)

อนิเวทึ ย อา กรรม

สำเร็จรูปเป็น **อนิเวทยากรรม**

665. **อรหฺทโย** ศัพท์เดิมมาจาก อรหฺต + ทยส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อรหฺต + ทยส ทยส ชื่อว่าวิภักติ วิภักติจ (1-4-104)

อรหฺ ต>ท + ทยส เปลี่ยน ต เป็น ท ฒล้า ชโ'นเต (8-2-39)

อรหฺ ท + ทย ส>ร เปลี่ยน ส เป็น ร สมชุไซ รุสะ (8-2-66)

อรหฺ ท + ทย ร อุ ของ ร ชื่อว่าอิต อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)

อรหฺ ท + ทย ร ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

อรหฺ ท + ทย ร ร ชื่อว่า อวसान วิราโฆ'วसानม (1-4-110)

อรหฺ ท + ทย ร>ะ เปลี่ยน ร เป็น วิสรรคะ (ะ) ขรวसानโยรวิสรรชนียะ (8-3-15)

อรหฺ ท ทย ะ

สำเร็จรูปเป็น **อรหฺททยะ** (แก่คนที่ควรบูชาทั้งหลาย)

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

666. **อลิษฺต** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) อาคม + ลีหฺ ธาตุ + ตป ปัจจย + ติปฺ วิภักติ หมด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ลีหฺ ลีหฺ ชื่อว่าธาตฺ ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)

ลีหฺ + ลุง ลง ลุง ในอดีตกาล ลุง (3-2-110)

ลีหฺ + ลุง>ตป ใช้ ติปฺ แทน ลุง ติปตสณิสิปตสณิมิวสสมสตา ต้าณถาสถาถ้ามิตฺวหิมหิง (3-4-78)

ลีหฺ + ติปฺ ติป เป็น ประณมบุรุษ ติงสตรีนฺ ตรีณฺ ปฺรณม-มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)

ลิห + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนนานเยกคะ (1-4-102)
ลิห + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ลิห + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ลิห + ศป + ติ	ลง ศป (อ) วิกรณปัจจัย	กรตริ ศป (3-1-68)
ลิห + ศป + ติ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวดทริเต (1-3-8)
ลิห + ศป + ติ	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ลิห + อ + ติ	ลป ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อฏ + ลิห + อ + ติ	ลง อฏ (อ) อากม เมื่อมี ลง อยู่หลัง	ลุลงลตงกษวฑูทาทตะ (6-4-71)
อฏ + ลิห + อ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + ลิห + อ + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ลิห + สฏ + อ + ติ	ลง สฏ อากม	สฏ กาทปุระวะ (6-1-135)
อ + ลิห + สฏ + อ + ติ	อุ ที่ สฏ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
อ + ลิห + สฏ + อ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + ลิห + ส + อ + ติ	ลป อุ และ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ลิห + ส > ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อ + ลิ ห > ฬ + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ห เป็น ฬ	ทาเทธาโตรฆะ (8-2-32)
อ + ลิ ฬ > ค + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ฬ เป็น ค	ฉล่ำ ชค ฉติ (8-4-53)
อ + ลิ ค > ก + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ค เป็น ก	ชริ จ (8-4-55)
อ + ลิ ก + ษ + อ + ติ	ลป อิ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ ลิก ษ อ ต		
สำเร็จรูปเป็น อลิกษต (ได้ลิ้มแล้ว)		

667. **กิจิต** (ซึ่งอาหารอะไร ๆ) ศัพท์เดิมมาจาก กิจิต + อม เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

668. **อปฺลุตตะ** (ผู้ยังไม่ได้อาบน้ำแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อปฺลุต (น + ปฺล + กฺต)⁷⁶⁵ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

669. **คามธฺรเมณ** (จากแผ่นดินโดยไม่เป็นธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก คามธฺรม (คาม - ธฺรม) + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หวิรฐุมิวิตานน (50) ตามที่กล่าวมาแล้ว แต่เพิ่มกระบวนการเปลี่ยน น เป็น ณ เพราะ ร ด้วยสูตร อฏุกฺปวํงนฺมวยาเย'ปี (8-4-2)

⁷⁶⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 377.

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อรุณชต (ได้ชูตรีดแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) อาคม + ทุหฺ ธาตุ + ศปฺ ปัจจัย + ติป
วิภक्ति หมด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อรุณชต (25) ตามที่กล่าวมาแล้ว

670. **กษีรตรเชณ** (ด้วยความกระหายในน้ำนม) ศัพท์เดิมมาจาก กษีรตรช (กษีร [กฺษิ +
อิรณ]⁷⁶⁶ - ตรช [ตฺฤช + ฌณ]⁷⁶⁷) + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หวีรุฐมิวิตาเนน (50) ตามที่
กล่าวมาแล้ว แต่เพิ่มกระบวนการเปลี่ยน น เป็น ญ เพราะ ร ด้วยสูตร อฏฺกฺปฺวางฺนฺมฺยฺวาเย’ปี (8-4-
2)

คาม (ซึ่งโค) ศัพท์เดิมมาจาก โค + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน คาม (24) ตามที่
กล่าวมาแล้ว

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว
ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

นาสฤกษทพลิมปราปต์ นารุณนมานไมศวร |

อาคไมรพุทธิมาธิษทธรรมาย น ตฺ กิรตเย || 20 ||

พระองค์ไม่ทรงทำพิธีกรรม (การบวงสรวง) ที่ไม่เหมาะสม ไม่ทรงถือมานะว่า
พระองค์เป็นใหญ่ ทรงพัฒนาเพิ่มพูนความรู้ด้วยคัมภีร์ทางศาสนาทั้งหลาย
เพื่อความเป็นธรรม ไม่ใช่เพื่อเกียรติยศ⁷⁶⁸

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

671. **อาสฤกษท** ศัพท์เดิมมาจาก อา + อฏ (อ) อาคม + สฤชฺ ธาตุ + ศปฺ ปัจจัย + ติป
วิภक्ति หมด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อา + สฤช	สฤช ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
อา + สฤช + ลุง	ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
อา + สฤช + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสมิสิปตสมิพวสมสตา ตำณธาสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)

⁷⁶⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 234.

⁷⁶⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 600.

⁷⁶⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 18.

อา + สฤช + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสฺตรีณิ ตฺรีณิ ปฺรณม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
อา + สฤช + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พฺหฺวจนานเยกสะ (1-4-102)
อา + สฤช + ติป	ปฺ ชื่อว่าอิต	หลนฺตยม (1-3-3)
อา + สฤช + ติ	ลป ปฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อา + สฤช + ศป + ติ	ลง ศป (อ) วิกรณปจฺจย	กรฺตฺริ ศป (3-1-68)
อา + สฤช + ศป + ติ	ศฺ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทฺธิเต (1-3-8)
อา + สฤช + ศป + ติ	ปฺ ชื่อว่าอิต	หลนฺตยม (1-3-3)
อา + สฤช + อ + ติ	ลป ศฺ และ ปฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อา + อฏฺ + สฤช + อ + ติ	ลง อฏฺ (อ) อาคม เมื่อ ลง อยู่หลัง	ลฺงลฺงลฺงกฺษวทฺทาทตะ (6-4-71)
อา + อฏฺ + สฤช + อ + ติ	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฺฏฺ (1-3-7)
อา + อ + สฤช + อ + ติ	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อา+อ>อา + สฤช + อ + ติ	เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา	อกะ สวรณ ทิรฺฆะ (6-1-101)
อา + สฤช + สฏฺ + อ + ติ	ลง สฏฺ อาคม	สฏฺ กาทปฺรูวะ (6-1-135)
อา + สฤช + สฏฺ + อ + ติ	อฺ ที่ สฏฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทเศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
อา + สฤช + สฏฺ + อ + ติ	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฺฏฺ (1-3-7)
อา + สฤช + ส + อ + ติ	ลป อฺ และ ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อา + สฤช + ส>ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปฺรตฺยโยะ (8-3-59)
อา + สฤช >ค + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ช เป็น ค	โจะ กุะ (8-2-30)
อา + สฤช >ก + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ค เป็น ก	ชฺริ จ (8-4-55)
อา + สฤช + ษ + อ + ติ	ลป อิ ที่ ติ	อิตศฺจ (3-4-100)
อา สฤช ษ อ ติ	สำเร็จรูปเป็น อาสฤชษต (ได้ทำแล้ว)	

672. **พลี** (ซึ่งพลีกรรม) ศัพท์เดิมมาจาก พลี (พล + อิน)⁷⁶⁹ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สิทธิ (19) ตามที่กล่าวมาแล้ว

673. **อปฺราปฺต** (อันไม่เหมาะสม) ศัพท์เดิมมาจาก อปฺราปฺต (น + ปฺร + อาป + กฺต)⁷⁷⁰ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปฺต (15) ตามที่กล่าวมาแล้ว

⁷⁶⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 400.

⁷⁷⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 318.

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
 ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

674. **อารุภษณ** ศัพท์เดิมมาจาก อา + อฏ (อ) อาคม + รุห ธาตุ + ศป ปัจจัย + ติป
 วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อา + รุห	รุห ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
อา + รุห + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
อา + รุห + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา ตำณณาสาถำธวมิมิวหิมหิง (3-4-78)
อา + รุห + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปฺรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
อา + รุห + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกศะ (1-4-102)
อา + รุห + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อา + รุห + ติ	ลบ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + รุห + ศป + ติ	ลง ศป (อ) วิภณปัจจัย	กรตริ ศป (3-1-68)
อา + รุห + ศป + ติ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
อา + รุห + ศป + ติ	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อา + รุห + อ + ติ	ลบ ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + อฏ + รุห + อ + ติ	ลง อฏ (อ) อาคม เมื่อมี ลง อยู่หลัง	ลุงลงลุงกษวฑูทาทตตะ (6-4-71)
อา + อฏ + รุห + อ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏฐ (1-3-7)
อา + อ + รุห + อ + ติ	ลบ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา+อ>อา + รุห + อ + ติ	เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา	อกะ สวรณ ที่รฆะ (6-1-101)
อา + รุห + สฎ + อ + ติ	ลง สฎ อาคม	สฎฐ กาทปุรวะ (6-1-135)
อา + รุห + สฎ + อ + ติ	อุ ที่ สฎ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
อา + รุห + สฎ + อ + ติ	ฎ ชื่อว่าอิต	จฎฐ (1-3-7)
อา + รุห + ส + อ + ติ	ลบ อุ และ ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + รุห + ส > ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อ + รุ ห > ฆ + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ห เป็น ฆ	ทาเทรธาไตรฆะ (8-2-32)
อ + รุ ฆ > ค + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ฆ เป็น ค	ณล่ำ ชศ ณติ (8-4-53)
อ + รุ ค > ก + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ค เป็น ก	ชริ จ (8-4-55)
อา + รุก + ษ + อ + ติ	ลบ อิ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อา รุก ษ อ ต		

สำเร็จรูปเป็น **อาร์กษต** (ได้ถือแล้ว)

675. **มานม** (ซึ่งมานะ) ศัพท์เดิมมาจาก มาน (มา + ลยฺณ)⁷⁷¹ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปุต (15) ตามที่กล่าวมาแล้ว

676. **ไอศวร** (ว่าเป็นใหญ่) ศัพท์เดิมมาจาก ไอศวร (อีส + อีศวร + อด)⁷⁷² + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปุต (15) ตามที่กล่าวมาแล้ว

677. **อาคโมร** (ด้วยคัมภีร์ทางศาสนาทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก อาคม (อา + คม + อจ)⁷⁷³ + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

678. **พุทธิ** (ซึ่งความรู้) ศัพท์เดิมมาจาก พุทธิ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สิทธิ (19) ตามที่กล่าวมาแล้ว

679. **อาธิกษท** ศัพท์เดิมมาจาก อา + อฏ (อ) อาคม + ทิห ชาติ + ศป ปัจจัย + ติป วิกัถิ หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อา + ทิห	ทิห ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
อา + ทิห + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
อา + ทิห + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณิมิพวสมสตา ตำณถาสถาถวมิตวหิมหิง (3-4-78)
อา + ทิห + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปรมม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
อา + ทิห + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนนานเยกสะ (1-4-102)
อา + ทิห + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อา + ทิห + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + ทิห + ศป + ติ	ลุง ศป (อ) วิกธณปัจจัย	กรตริ ศป (3-1-68)
อา + ทิห + ศป + ติ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทธิเต (1-3-8)
อา + ทิห + ศป + ติ	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อา + ทิห + อ + ติ	ลป ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + อฏ + ทิห + อ + ติ	ลุง อฏ (อ) อาคม เมื่อมี ลุง อยู่หลัง	ลุงลงถถกษททาทตะ (6-4-71)

⁷⁷¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 698.

⁷⁷² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 301.

⁷⁷³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 165.

อา + อฏ + ทิห + อ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จัญ (1-3-7)
อา + อ + ทิห + อ + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา+อ>อา + ทิห + อ + ติ	เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา	อกะ สวรรณ ที่รฆะ (6-1-101)
อา + ทิห + สฏ + อ + ติ	ลง สฏ อาคม	สฏ กาทปุระวะ (6-1-135)
อา + ทิห + สฏ + อ + ติ	อุ ที่ สฏ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อา + ทิห + สฏ + อ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จัญ (1-3-7)
อา + ทิห + ส + อ + ติ	ลป อุ และ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + ทิห + ส>ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อา + ทิ ห>ฆ + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ห เป็น ฆ	ทาเทรธาโตรฆะ (8-2-32)
อา + ทิ ฆ>ค + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ฆ เป็น ค	ณล่ำ ชค ฌติ (8-4-53)
อา + ทิ ค>ก + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ค เป็น ก	ชริ จ (8-4-55)
อา + ทิ>ธิ ก + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ท เป็น ธิ	ณษสตุโธโร'ธะ (8-2-40)
อา + ธิกษ + อ + ติ	ลป ธิ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อา ธิกษ อ ต		
สำเร็จรูปเป็น อาธิกษต (ได้เพิ่มพูนแล้ว)		

ธรมาย (เพื่อความเป็นธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก ธรม + เง มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมาย (493) ตามที่กล่าวมาแล้ว

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภาคแล้ว ให้ลปทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ต (แต่) ศัพท์เดิมมาจาก ต + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภาคแล้ว ให้ลปทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

680. **กิริตเย** ศัพท์เดิมมาจาก กิริติ + เง มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

กิริติ + เง	เง ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
กิริติ + เง	อิ ที่ ติ ชื่อว่าอิ	เศโซ ฌยสชิ (1-4-7)
กิริต อิ>เอ + เง	ทำเป็นชั้นคุณคือ อิ ที่ชื่อว่าอิ เป็น เอ	เขรจิติ (7-3-111)
กิริต เอ>ออย + เง	เปลี่ยน เอ เป็น ออย	เอโจ'ยววายวะ (6-1-78)
กิริต ออย + เง	ง ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิตะ (1-3-8)
กิริต ออย + เง	ลป ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กิริต ออย เอ		

สำเร็จรูปเป็น **กิริตเย** (เพื่อเกียรติยศ)

อารยภาวาจร นามฤกษ์ทวิษโต'ปี สโต คุณาน || 21 ||

พระองค์ไม่ทรงทรมาณ (ลงโทษ) คนที่ทำความชั่วบางพวก แม้ว่าพวกเขาสมควร
จะได้รับโทษก็ตาม อนึ่ง พระองค์ไม่เคยปกปิดแม้แต่คุณงามความดีของฝ่ายศัตรู
เพราะพระองค์ทรงมีคุณธรรมประเสริฐ⁷⁷⁴

681. **เกตุศารหาน** (ผู้สมควรที่จะได้รับโทษ) ศัพท์เดิมมาจาก เกตุศารห (เกตุศ [กลิตฺ +
ฆย] ⁷⁷⁵ - อรห) + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สู เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

682. **กาศจิต** (บางพวก) ศัพท์เดิมมาจาก กาศจิต + ศส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์
เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้ว
ข้างต้น

ตุ (กั) ศัพท์เดิมมาจาก ตุ + สู เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง
ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สู เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

683. **อกลิษฏ** ศัพท์เดิมมาจาก อกฺ (อ) อาคม + กลิตฺ ชาติ + จลิตฺ ปัจจัย + ต วิภक्ति
หมวด ลุง ฝ่ายอาตมเนบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

กลิตฺ	กลิตฺ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
กลิตฺ + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
กลิตฺ + ลุง > ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสถมิพวสมสตา ตำถสาถำถวมิตวหิมหิง (3-4-78)
กลิตฺ + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
กลิตฺ + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกสะ (1-4-102)
กลิตฺ + จลิตฺ + ต	ลุง จลิตฺ ปัจจัย	จลิตฺ ลุงิ (3-1-43)
อกฺ + กลิตฺ + จลิตฺ + ต	ลุง อกฺ (อ) อาคม หน้าชาติ	ลุงลงถุงฤชวทาทตะ

⁷⁷⁴ สำเนียง เลื่อนมโห, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโหมษ, 18.

⁷⁷⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 222.

อฏฺ + กฺลิตฺ + จฺลิตฺ + ต	ฏฺ ชื่อว่าอิต	(6-4-71)
อ + กฺลิตฺ + จฺลิตฺ + ต	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	จฺฏฺ (1-3-7)
อ + กฺลิตฺ + สฺจ + ต	เปลี่ยน จฺลิต เป็น สฺจ	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อ + กฺลิตฺ + สฺจ + ต	อิ ที่ สฺจ ชื่อว่าอิต	จฺและ สฺจ (3-1-44)
อ + กฺลิตฺ + สฺจ + ต	จ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
อ + กฺลิตฺ + ส + ต	ลป อิ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	จฺฏฺ (1-3-7)
อ + กฺลิตฺ + ต	ลป ส (สฺจ)	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
		คาคิตฺสฺถาฐฺปาฏฺญะ สฺจจะ
		ปรสฺไมปะเทษฺ (2-4-77)
อ + กฺลิตฺ > ษ + ต	เปลี่ยน ศ เป็น ษ	วรศฺจภรตฺสฺถกฺษมกฺษยชฺรราช
		ภราชจฺฉคํ ษะ (8-2-36)
อ + กฺลิตฺ ษ + ต > ฏ	เปลี่ยน ต เป็น ฏ	ษฺฏฺนา ษฺฏฺจะ (8-4-41)
อ กฺลิต ษ ฏ		
	สำเร็จรูปเป็น อกฺลิตฺษฺฏ (ได้ทรมานแล้ว)	

684. **กฺลิตฺษฺฏฺกรฺมณ** ศัพท์เดิมมาจาก กฺลิตฺษฺฏฺกรฺมณ (กฺลิตฺษฺฏ [กฺลิตฺ + กฺต]⁷⁷⁶ - กรฺมณ) + ศฺส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

กฺลิตฺษฺฏฺกรฺมณ + ศฺส	ศฺส ชื่อว่าวิภกฺติ	วิภกฺติศฺจ (1-4-104)
กฺลิตฺษฺฏฺกรฺมณ + ศฺส	ศฺ ชื่อว่าอิต	ตศฺกฺวตฺทิตฺ (1-3-8)
กฺลิตฺษฺฏฺกรฺมณ + อศ	ลป ศฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
กฺลิตฺษฺฏฺกรฺมณ + อ ส > ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺโซ ษะ (8-2-66)
กฺลิตฺษฺฏฺกรฺมณ + อ ร	อฺ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
กฺลิตฺษฺฏฺกรฺมณ + อ ร > ร	ลป อฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
กฺลิตฺษฺฏฺกรฺมณ + อ ร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม่'วสานม (1-4-110)
กฺลิตฺษฺฏฺกรฺมณ + อ ร > ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ชฺรวสานโยรฺวิสฺรชฺนียะ
		(8-3-15)
กฺลิตฺษฺฏฺกรฺมณ > ญ อ - ะ	เปลี่ยน นฺ ที่อยู่หลัง ร เป็น ญ	อฏฺกฺปวาทฺนฺมวยาเย'ปี
		(8-4-2)

กฺลิตฺษฺฏฺกรฺมณ ญ อ - ะ

สำเร็จรูปเป็น **กฺลิตฺษฺฏฺกรฺมณ** (ซึ่งคนที่ทำกรรมชั่วทั้งหลาย)

685. **อารฺยภาวาจ** (เพราะพระองค์ทรงมีคุณธรรมอันประเสริฐ) ศัพท์เดิมมาจาก อารฺยภาว (อารฺย - ภาว) + งฺลิตฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาตฺมยาทฺ (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁷⁷⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 222.

จ (อนึ่ง) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า อารยภาวาท + จ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **อารยภาวาจจ** โดยมี
วิธีการสนธิ ดังนี้

อารยภาวาท + จ

อารยภาวา ท>จ + จ เปลี่ยน ท ท้ายบท เป็น จ

สโตะ ศจฺนา ศจฺจะ (8-4-40)

อารยภาวา จ จ

สำเร็จรูปเป็น **อารยภาวาจจ**

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

686. **อฆุภษท** ศัพท์เดิมมาจาก อฆฺ (อ) อาคม + คุหฺ ธาตุ + ศปฺ ปัจจัย + ติปฺ วิภक्ति
หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

คุหฺ

คุหฺ ชื่อว่าธาตุ

ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)

คุหฺ + ลุง

ลง ลุง ในอดีตกาล

ลุง (3-2-110)

คุหฺ + ลุง>ติป

ใช้ ติป แทน ลุง

ติปตสณิสิปตสณิมิวสมสตา

ตำมถาสาถำธวมิตฺวหิมหิง

(3-4-78)

คุหฺ + ติป

ติป เป็น ประณมบุรุษ

ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรณม-

มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)

คุหฺ + ติป

ติป เป็น เอกวจนะ

ตानเยกวจนทฺวิวจน-

พฺหฺวจนานเยกศะ (1-4-102)

คุหฺ + ติป

ป ชื่อว่าอิต

หลนตฺยม (1-3-3)

คุหฺ + ติ

ลบ ป ที่ชื่อว่าอิต

ตฺสย โลปะ (1-3-9)

คุหฺ + ศป + ติ

ลง ศป (อ) วิภक्तिปัจจัย

กรฺตฺริ ศป (3-1-68)

คุหฺ + ศป + ติ

ศ ชื่อว่าอิต

ลศกฺวตฺทธิเต (1-3-8)

คุหฺ + ศป + ติ

ป ชื่อว่าอิต

หลนตฺยม (1-3-3)

คุหฺ + อ + ติ

ลบ ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต

ตฺสย โลปะ (1-3-9)

อฆฺ + คุหฺ + อ + ติ

ลง อฆฺ (อ) อาคม เมื่อมี ลุง อยู่หลัง

ลฺุงลฺงลฺงกฺษวทฺทาทตตะ

(6-4-71)

อฆฺ + คุหฺ + อ + ติ

ฆฺ ชื่อว่าอิต

จฺฆฺ (1-3-7)

อ + คุหฺ + อ + ติ

ลบ ฆฺ ที่ชื่อว่าอิต

ตฺสย โลปะ (1-3-9)

อ + คุหฺ + สฺ + อ + ติ

ลง สฺ อาคม

สฺภู กาทปฺรฺวระ (6-1-135)

อ + คุหฺ + สฺ + อ + ติ

อฺ ที่ สฺ ชื่อว่าอิต

อฺปเตศฺชนฺนาสิก อิต(1-3-2)

อ + คุห + สฎ + อ + ตี	ฎ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อ + คุห + ส + อ + ตี	ลป อู และ ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + คุห + ส > ษ + อ + ตี	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อ + คุ ห > ฆ + ษ + อ + ตี	เปลี่ยน ห เป็น ฆ	ทาเทธาโตรมะ (8-2-32)
อ + คุ ฆ > ค + ษ + อ + ตี	เปลี่ยน ฆ เป็น ค	ณล่ำ ชค ฌติ (8-4-53)
อ + คุ ค > ก + ษ + อ + ตี	เปลี่ยน ค เป็น ก	ขริ จ (8-4-55)
อา + คุ > ฌ ก + ษ + อ + ตี	เปลี่ยน ค เป็น ฌ	ณษศตโรโร'ระ (8-2-40)
อ + ฌกษ + อ + ต	ลป อิ ที ตี	อิตศจ (3-4-100)
อ ฌกษ อ ต		
สำเร็จรูปเป็น อฆกษต (ได้ปกปิดแล้ว)		

687. **ทวิษโต** (ของศัตรู) ศัพท์เดิมมาจาก ทวิษต + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหตะ (159) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า น + อฆกษต + ทวิษตะ + อปี มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **นาฆกษตทวิษโต'ปี** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

น + อฆกษต + ทวิษตะ + อปี		
น + อฆกษต		
น อ + อ > อา ฆกษต	เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา	อกะ สวรรณ ทิรมะ
		(6-1-101)

น อา ฆกษต

สำเร็จรูปเป็น **นาฆกษต**

นาฆกษต + ทวิษตะ

นาฆกษ ต > ท + ทวิษตะ เปลี่ยน ต ท้ายบท เป็น ท ณล่ำ ซโ'นเต (8-2-39)

นาฆกษ ท ทวิษตะ

สำเร็จรูปเป็น **นาฆกษตทวิษตะ**

นาฆกษตทวิษตะ + อปี

นาฆกษตทวิษต ะ > ส + อปี เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

นาฆกษตทวิษต ส > ร + อปี เปลี่ยน ส เป็น ร สมชุไซ รุะ (8-2-66)

นาฆกษตทวิษต ร > อ + อปี เปลี่ยน ร เป็น อ อโต โรรบตุตาทปตุเต (6-1-113)

นาฆกษตทวิษต อ + อ > โอ + อปี ทำเป็นชั้นคุณ อ กับ อ เป็น โอ อาทคุณะ (6-1-87)

นาฆกษตทวิษต โอ + อ > โอ ปี เปลี่ยน โอ กับ อ เป็น โอ เองะ ปทานตาทติ(6-1-109)

นาฏกษัตริยวิศโต โอ ปี

สำเร็จรูปเป็น นาฏกษัตริยวิศโต'ปี

688. สโต (ที่มีอยู่) ศัพท์เดิมมาจาก สต (อส + ศตฤ)⁷⁷⁷ + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหตะ (159) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

คุณาน (ซึ่งคุณงามความดีทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก คุณ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อากฤกษทวปุษา ทฤษฏี ประชานำ จนุทรมมา อิว |

ปรสว ฤวิ นามฤกษนมหาวิษมิโวรค || 22 ||

พระองค์ทรงดึงดูดสายตาของประชาชนทั้งหลายด้วยพระวรกายที่งดงาม เหมือนกับดวงจันทร์ และไม่ทรงแตะต้องทรัพย์สินของผู้อื่นในโลกนี้ เหมือนกับคนไม่จับต้องงูที่มีพิษร้ายบนพื้นดิน⁷⁷⁸

689. อากฤกษท ศัพท์เดิมมาจาก อา + อฏ (อ) อาคม + กฤษ ชาติ + จลี ปัจจัย + ติป วิกฤติ หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อา + กฤษ	กฤษ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
อา + กฤษ + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
อา + กฤษ + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา ตำถาสถาถมิทวิหิมหิง (3-4-78)
อา + กฤษ + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปรม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
อา + กฤษ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทิวจน- พหวจนानเยกสะ (1-4-102)
อา + กฤษ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อา + กฤษ + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + กฤษ + จลี + ติ	ลุง จลี ปัจจัย	จลี ลุงิ (3-1-43)
อา + กฤษ + จลี > กส + ติ	เปลี่ยน จลี เป็น กส	ศล อิกูปธาหนีฎะ กสะ (3-1-45)
อา + กฤษ + กส + ติ	ก ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
อา + กฤษ + ส + ติ	ลป ก ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + กฤษ > ก + ส + ติ	เปลี่ยน ษ เป็น ก	ชริ จ (8-4-55)

⁷⁷⁷ Rājārādhakāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 223.

⁷⁷⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 18.

อา + กฤก + ส>ษ + ตี	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อา + อญ + กฤก + ษ + ตี	ลง อญ (อ) อาคม เมื่อมี ลง อยู่หลัง	ลงลงลงกษวฑูทาทตะ (6-4-71)
อา + อญ + กฤก + ษ + ตี	ฎ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อา + อ + กฤก + ษ + ตี	ลบ ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา+อ>อา + กฤก + ษ + ตี	เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา	อกะ สวรรณะ ที่รฆะ (6-1-101)
อา + กฤก + ษ + ต	ลบ อี ที่ ตี	อิตศจ (3-4-100)
อา กฤก ษ ต		
สำเร็จรูปเป็น อากรฤกษต (ได้ตั้งดูแล้ว)		

690. วบุษ	ศัพท์เดิมมาจาก วบุส (วบุ + อสิ) ⁷⁷⁹ + ฎา มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้	
วบุส + ฎา	ฎา ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
วบุส + ฎา	ฎ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
วบุส + อา	ลบ ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วบุ ส>ษ + อา	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
วบุ ษ อา		
สำเร็จรูปเป็น วบุษ (ด้วยกายทั้งดงาม)		

691. ทฤษฏี	ศัพท์เดิมมาจาก ทฤษฏี (ทฤศ + กุติ) ⁷⁸⁰ + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้	
ทฤษฏี + ศส	ฎา ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
ทฤษฏี + ศส	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
ทฤษฏี + อส	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ทฤษฏี อี + อ>อี ส	เปลี่ยน อี กับ อ เป็น อี	ปรถมโยะ ปูรวสวรรณะ (6-1-102)
ทฤษฏี + อี ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
ทฤษฏี + อี ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
ทฤษฏี + อี ร>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ทฤษฏี + อี ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ทฤษฏี + อี ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวसानโยรวิสรชเนีย (8-3-15)
ทฤษฏี + อี -ะ		
สำเร็จรูปเป็น ทฤษฏี (ซึ่งสายตาทั้งหลาย)		

⁷⁷⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 266.

⁷⁸⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 740.

692. **ปรชานำ** ศัพท์เดิมมาจาก ปรชา + อาม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ปรชา + อาม	อาม ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ปรชา + นฺฏ + อาม	ลง นฺฏ อาคม	ทรสวทยาโป นฺฏ (7-1-54)
ปรชา + นฺฏ + อาม	อุ ชื่อว่าอิต	อุเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ปรชา + นฺฏ + อาม	ฏ ชื่อว่าอิต	จฺฏ (1-3-7)
ปรชา + น + อาม	ลบ อุ และ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปรชา + น + อาม > -	เปลี่ยน ม ท้ายบท เป็นอนุสวาระ (-)	
	เมื่อมี ห (หล) อยู่หลัง	โม'นุสวาระ (8-3-23)

ปรชา น อา -

สำเร็จรูปเป็น **ปรชานำ** (ของประชาชนทั้งหลาย)

จนฺทรมา (พระจันทร์) ศัพท์เดิมมาจาก จนฺทรมส + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือนจนฺทรมา (626) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้วให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

693. **ปรสฺว** (ซึ่งทรัพย์สมบัติของผู้อื่น) ศัพท์เดิมมาจาก ปรสว (ปร - สว) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ภฺวิ (ในโลก) ศัพท์เดิมมาจาก ภู + วิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ภฺวิ (199) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้วให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

694. **อามฤชฺชน** ศัพท์เดิมมาจาก อา + อฺ (อ) อาคม + มฤศฺ ธาตุ + ศป ปัจจย + ติปฺ วิภักติ หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อา + มฤศฺ	มฤศฺ ชื่อว่าธาตุ	ภฺวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
อา + มฤศฺ + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
อา + มฤศฺ + ลุง > ติป	ใช้ ติปฺ แทน ลุง	ติปตสฺมิสิปฺถสฺถมิพฺวสฺมสฺตา ตำมถาสถำธฺวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
อา + มฤศฺ + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีณิ ตฺรีณิ ปฺรถม- มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)

อา + มฤศ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนานนเยกศะ (1-4-102)
อา + มฤศ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อา + มฤศ + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + มฤศ + ศป + ติ	ลง ศป (อ) วิกรณปัจจย	กรตริ ศป (3-1-68)
อา + มฤศ + ศป + ติ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวดทริเต (1-3-8)
อา + มฤศ + ศป + ติ	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อา + มฤศ + อ + ติ	ลป ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + อฏ + มฤศ + อ + ติ	ลง อฏ (อ) อาคม เมื่อมี ลุง อยู่หลัง	ลุงลงลฤงกษวฑูทาทตะ (6-4-71)
อา + อฏ + มฤศ + อ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อา + อ + มฤศ + อ + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา+อ>อา + มฤศ + อ + ติ	เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา	อกะ สวรณ ที่รฆะ (6-1-101)
อา + มฤศ + สฏ + อ + ติ	ลง สฏ อาคม	สฏ กาทปุรวะ (6-1-135)
อา + มฤศ + สฏ + อ + ติ	อุ ที่ สฏ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อา + มฤศ + สฏ + อ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อา + มฤศ + ส + อ + ติ	ลป อุ และ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + มฤศ + ส > ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อา + มฤศ > ก + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ศ เป็น ก	ชริ จ (8-4-55)
อา + มฤก + ษ + อ + ติ	ลป อิ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อา มฤก ษ อ ต	สำเร็จรูปเป็น อามฤกษต (ได้แต่ะต้องแล้ว)	

695. **มหาวิษ** (ที่มีพิชร้าย) ศัพท์เดิมมาจาก มหาวิษ (มหา - วิษ [วิษ + ก]⁷⁸¹) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

696. **อูรค** (ซึ่งงู) ศัพท์เดิมมาจาก อูรค (อูร + คม + ท)⁷⁸² + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁷⁸¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 441.

⁷⁸² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 271.

ในโคลง เมื่อนำบทว่า น + อามฤษต + มหาวิชม + อิว + อุรคม มาสนธิกัน จะได้รูป
เป็น **นามฤษนมหาวิชมิวอค์** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

น + อามฤษต + มหาวิชม + อิว + อุรคม

น + อามฤษต

น อ + อา>อา มฤษต

เปลี่ยน อ กับ อา เป็น อา อกะ สวรรณ ทิรฆะ
(6-1-101)

น อา มฤษต

สำเร็จรูปเป็น **นามฤษต**

นามฤษต + มหาวิชม

นามฤษ ต>น + มหาวิชม

เปลี่ยน ต (ยร) เป็น น

ยโร'นุนาสิเก'นุนาสิโก
วา (8-4-45)

นามฤษ น มหาวิชม

สำเร็จรูปเป็น **นามฤษนมหาวิชม**

นามฤษนมหาวิชม + อิว

สำเร็จรูปเป็น **นามฤษนมหาวิชมิว**

นามฤษนมหาวิชมิว + อุรคม

เปลี่ยนวิสรรค (-ะ) เป็น ส

วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

นามฤษนมหาวิชมิว อ+อุ>โอ รคม ทำเป็นชั้นคุณ อ+อุ=โอ

อาทคุณะ (6-1-87)

นามฤษนมหาวิชมิว โอ รค ม> -

เปลี่ยน ม เป็นอนุสวาระ ()

เมื่อมี ว (หล) อยู่หลัง

โม'นุสวาระ (8-3-23)

นามฤษนมหาวิชมิว โอ รค-

สำเร็จรูปเป็น **นามฤษนมหาวิชมิวอค์**

นากรุษทวิชเย ตสย กศจิตโกศจิตกวจิตกษตะ |

อทิษตตสย หสตสถมารเตโภย หยภว ฐนะ || 23 ||

ในราชอาณาจักรของพระองค์ ไม่มีผู้ใดร้องคร่ำครวญว่า เขาถูกทำร้ายโดยคน
บางคนในที่บางแห่ง เพราะว่า ฐน⁷⁸³ที่อยู่ในพระหัตถ์ของพระองค์ มอบความ
ปลอดภัยให้แก่คนทั้งหลายที่ถูกข่มเหง

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

697. **อากรุษท** ศัพท์เดิมมาจาก อา + อฏ (อ) อาคม + กรุศ ธาตุ + ศป ปัจจัย + ติป
วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อา + กรุศ

กรุศ ชื่อว่าธาตุ

ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)

⁷⁸³ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 18.

อา + กรุศ + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
อา + กรุศ + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำถสาถำถวมิตวมหิมหิง (3-4-78)
อา + กรุศ + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปุถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
อา + กรุศ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวนทวิวจน- พหวนานเยกสะ (1-4-102)
อา + กรุศ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อา + กรุศ + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + กรุศ + ศป + ติ	ลง ศป (อ) วิกรณปัจจย	กรตริ ศป (3-1-68)
อา + กรุศ + ศป + ติ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
อา + กรุศ + ศป + ติ	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อา + กรุศ + อ + ติ	ลป ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + อฏ + กรุศ + อ + ติ	ลง อฏ (อ) อากม เมื่อมี ลง อยู่หลัง	ลุลงลถงกษวทาทตตะ (6-4-71)
อา + อฏ + กรุศ + อ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อา + อ + กรุศ + อ + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา+อ>อา + กรุศ + อ + ติ	เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา	อกะ สวรณ ที่รฆะ (6-1-101)
อา + กรุศ + สฏ + อ + ติ	ลง สฏ อากม	สฏ กาทปุวระ (6-1-135)
อา + กรุศ + สฏ + อ + ติ	อุ ที่ สฏ ชื่อว่าอิต	อุปเทเศชนนาสิก อิต(1-3-2)
อา + กรุศ + สฏ + อ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อา + กรุศ + ส + อ + ติ	ลป อุ และ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + กรุศ + ส > ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อา + กรุศ > ก + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ศ เป็น ก	ชริ จ (8-4-55)
อา + กรุศ + ษ + อ + ติ	ลป อิ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อา กรุศ ษ อ ต	สำเร็จรูปเป็น อากรุศต (ได้ร้องคร่ำครวญแล้ว)	

วิษย (ในราชอาณาจักร) ศัพท์เดิมมาจาก วิษย (วิ + ษิ + อจ)⁷⁸⁴ + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁷⁸⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 448.

ตสย (ของพระราชานัน) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตสย (37) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กศจิตุไกศจิต (โดยคนบางคน) ศัพท์เดิมมาจาก กศจิตุไกศจิต + ฎา เป็นกลุ่มประเภทคำ อพยยศัพท์ เมื่อลง วิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

698. กว ศัพท์เดิมมาจาก กิม (ก + ฆิม) ⁷⁸⁵ + สप्तมิวิภักติ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
กิม	กิม ศัพท์ เป็นสรรพนาม	สรวาทินี สรวนามานี (1-1-27)
กิม + สप्तมิ	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
กิม + สप्तมิ>อล	ใช้ อล ปัจจยแทนสप्तมิวิภักติ	กิโม'ล (5-3-12)
กิม + อล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกวดทริเต (1-3-8)
กิม + อ	ลบ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กิม>กว + อ	เปลี่ยน กิม เป็น กว	กวาติ (7-2-105)
กว อ + อ>อ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณเณ (6-1-97)
กว อ		
	สำเร็จรูปเป็น กว (ในที่บางแห่ง)	

699. **จิตกษตะ** (ใคร ๆ) ศัพท์เดิมมาจาก จิตกษต (จิต + กษณ + กต)⁷⁸⁶ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

700. อทิษต ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) อาคม + ทิษ ธาตุ + ศป ปัจจย + ติป วิภักติ		
หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
ทิศ	ทิศ ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ทิศ + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
ทิศ + ลุง>ตีป	ใช้ ตีป แทน ลุง	ตีปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณถาสถาธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
ทิศ + ตีป	ตีป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณี ปฺรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ทิศ + ตีป	ตีป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหฺวจนานเยกสะ (1-4-102)
ทิศ + ตีป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)

⁷⁸⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 127.

⁷⁸⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 224.

ทิตฺ + ติ	ลป ปฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ทิตฺ + ศป + ติ	ลง ศป (อ) วิกรณปัจจัย	กรตริ ศป (3-1-68)
ทิตฺ + ศป + ติ	ศฺ ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิตเต (1-3-8)
ทิตฺ + ศป + ติ	ปฺ ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ทิตฺ + อ + ติ	ลป ศฺ และ ปฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อญฺ + ทิตฺ + อ + ติ	ลง อญฺ (อ) อาคม เมื่อมี ลง อยู่หลัง	ลฺงลฺงลฺงกฺษวทฺทิตเต (6-4-71)
อญฺ + ทิตฺ + อ + ติ	ญฺ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
อ + ทิตฺ + อ + ติ	ลป ญฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ทิตฺ + สฺญ + อ + ติ	ลง สฺญ อาคม	สฺญ กาทปุรวะ (6-1-135)
อ + ทิตฺ + สฺญ + อ + ติ	อฺ ที่ สฺญ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อ + ทิตฺ + สฺญ + อ + ติ	ญฺ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
อ + ทิตฺ + ส + อ + ติ	ลป อฺ และ ญฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ทิตฺ + ส > ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อ + ทิตฺ > ก + ษ + อ + ติ	เปลี่ยน ศ เป็น ก	ชรि จ (8-4-55)
อ + ทิตฺ + ษ + อ + ติ	ลป อฺ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ ทิตฺ ษ อ ต		

สำเร็จรูปเป็น **อทิษต** (ได้แสดงแล้ว)

ตสย (ของพระรชานัน) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตสย (37) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

701. **หสตสถ** (ที่อยู่ในมือ) ศัพท์เดิมมาจาก หสตสถ (หสต - สถ) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

702. **อารเตโภย** (แก่คนทั้งหลายที่ถูกข่มเหง) ศัพท์เดิมมาจาก อารต + ภยส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทรณเภยส (107) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

หิ (เพราะว่า) ศัพท์เดิมมาจาก หิ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

703. **อภวิ** (ซึ่งความปลอดภัย) ศัพท์เดิมมาจาก อภว (น + ภู + อจ/อป)⁷⁸⁷ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁷⁸⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 487.

704. ธนะ	ศัพท์เดิมมาจาก ธน (ธน + อสิ) ⁷⁸⁸ + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้	
ธน + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
ธน + สฺ	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ธน + ส	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ธน + ส > ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺโซ รุะ (8-2-66)
ธน + ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ธน + ร > ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ธน + ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ธน + ร > ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวसानโยรวิสรุชเณยะ (8-3-15)
ธน - ะ	สำเร็จรูปเป็น ธนะ (ธฺ)	

กฤตาคโส'ปี ปรณตานปราคว ปริยการิณะ |

อทรศตสนิครยา ทฤษฏยา ศลฤษเณน วจสาลิจต || 24 ||

ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงคนทั้งหลายที่ทำงานที่น่าพึงพอใจแต่พระองค์ แม่ผู้คนที่ทำความผิดแล้วน้อมยอมรับผิด พระองค์ก็ทอดพระเนตรพวกเขาด้วยพระเนตรที่เปี่ยมด้วยความรัก และทรงชะโลมพวกเขาให้ชุ่มชื้นด้วยพระดำรัสที่นุ่มนวล⁷⁸⁹

705. กฤตาคโส (คนที่ทำความผิด) ศัพท์เดิมมาจาก กฤตาคส (กฤต - อาคส) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิรมตปโส (30) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

706. ปรณตาน (ผู้น้อมเข้าไปแล้ว)ศัพท์เดิมมาจาก ปรณต (ปร + ณม + กต)⁷⁹⁰ + ศสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมซาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

707. ปราคว (ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึง) ศัพท์เดิมมาจาก ปราคว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁷⁸⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 778.

⁷⁸⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 18.

⁷⁹⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 250.

708. **ปริยการิณ** (คนที่ทำสิ่งที่น่าพอใจ) ศัพท์เดิมมาจาก ปริยการิณ (ปริย - การิณ) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

709. **อทรศต** ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) อาคม + ทฤศฺ ธาตุ + ศปฺ ปัจจัย + ติปฺ วิภक्ति
หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทฤศ	ทฤศ ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ทฤศ + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
ทฤศ + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณมิพวสมสตา ตำมถาสถาถุมิพวหิมหิง (3-4-78)
ทฤศ + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนิ ตรีณิ ปฺรณม- มธยโมตตมะ (1-4-101)
ทฤศ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกศะ (1-4-102)
ทฤศ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ทฤศ + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ทฤศ + ศป + ติ	ลง ศป (อ) วิกรณปัจจัย	กรตริ ศป (3-1-68)
ทฤศ + ศป + ติ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
ทฤศ + ศป + ติ	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ทฤศ + อ + ติ	ลป ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อฏฺ + ทฤศ + อ + ติ	ลง อฏฺ (อ) อาคม เมื่อมี ลุง อยู่หลัง	ลุงลงลุงกษวฑฺทาทตตะ (6-4-71)
อฏฺ + ทฤศ + อ + ติ	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + ทฤศ + อ + ติ	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ทฤ > อรฺ ศ + อ + ติ	ทำเป็นขั้นคุณคือ อ เป็น อร	สวารวธาตุการฐธาตุกโยะ (7-3-84)
อ + ท อรฺ ศ + อ + ต	ลป อี ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ ท อรฺ ศ อ ต		

สำเร็จรูปเป็น **อทรศต** (ได้เห็นแล้ว)

710. **สนิครยา** (อันเปี่ยมด้วยความรัก) ศัพท์เดิมมาจาก สนิคริ (สนิห + กฺติน) + ภา มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน อาตมวตตยา (622) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

711. **ทฤษฏฺยา** (ด้วยพระเนตร) ศัพท์เดิมมาจาก ทฤษฏฺ (ทฤศ + กฺติน)⁷⁹¹ + ภา มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ทฤษยา (520) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁷⁹¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 740.

712. **ศลกษณ** (อันนุมนวล) ศัพท์เดิมมาจาก ศลกษณ (ศลิษ + กสน)⁷⁹² + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หวีรุณวิตาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

713. **วจสา** (ด้วยพระดำรัส) ศัพท์เดิมมาจาก วจส (วจ + อสน)⁷⁹³ + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วยสา (478) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

714. **อาลิจต** ศัพท์เดิมมาจาก อา + อฏ (อ) อาคม + ลิจ ชาติ + ศป ปัจจัย + ติป วิกัถติ หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อา + ลิจ	ลิจ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
อา + ลิจ + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
อา + ลิจ + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณิมิพสมสตา ตำมถาสาถำธวมิทวมิมหิง (3-4-78)
อา + ลิจ + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปรม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
อา + ลิจ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนานเยกสะ (1-4-102)
อา + ลิจ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อา + ลิจ + ติลบ	ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + ลิจ + ศป + ติ	ลุง ศป (อ) วิกธณปัจจัย	กรตริ ศป (3-1-68)
อา + ลิจ + ศป + ติ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวตทธิเต (1-3-8)
อา + ลิจ + ศป + ติ	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อา + ลิจ + อ + ติ	ลบ ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + อฏ + ลิจ + อ + ติ	ลุง อฏ (อ) อาคม เมื่อมี ลุง อยู่หลัง	ลุงลงถถงกษททาทตะ (6-4-71)
อา + อฏ + ลิจ + อ + ติ	ฎ ชื่อว่าอิต	จฎฐ (1-3-7)
อา + อ + ลิจ + อ + ติ	ลบ ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา+อ>อา + ลิจ + อ + ติ	เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา	อกะ สวรณ ที่รฆะ (6-1-101)
อา + ลิจ + อ + ต	ลบ อิ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อา ลิจ อ ต		

สำเร็จรูปเป็น **อาลิจต** (ได้ชะโลมแล้ว)

⁷⁹² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 172.

⁷⁹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 246.

พหุวิธยคมทวิทยา วิชเยษวกฤตหละ |

สฤทธะ การตยเค ธรรเม ธรรมาตฤฤจเฉร'ปี นาสรรสตุ || 25 ||

พระองค์ไม่ทรงขึ้นชมยินดีในโลกียวิสัยทั้งหลาย ทรงศึกษาเจนจบวิทยาการ
มากมาย ทรงตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรมที่เป็นยุคทองและไม่ทรงผันแปรจากหลักธรรม
แม่ในภาวะที่คับขัน⁷⁹⁴

715. พหุวิธ คัพทเดิมมาจาก พหุวิ + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

พหุวิ + ศส	ศส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติจ (1-4-104)
พหุวิ + ศส	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
พหุวิ + อส	ลป ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
พหุ อี + อ>อี ส	เปลี่ยน อี กับ อ เป็น อี	ปรณมโยะ ปุรวสวรรณะ (6-1-102)
พหุ + อี ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซะ รุะ (8-2-66)
พหุ + อี ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปะเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
พหุ + อี ร>ร	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
พหุ + อี ร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
พหุ + อี ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวสานโยะวิสรุชนียะ (8-3-15)
พหุ อี -ะ	สำเร็จรูปเป็น พหุวิธะ (อย่างมากมาย)	

716. อธยคมท คัพทเดิมมาจาก อธิ + อฏ (อ) อาคม + คม ธาตุ + ศป ปัจจัย + ติป
วิภักติ หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อธิ + คม	คม ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
อธิ + คม + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
อธิ + คม + ลุง>ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา ตำมถาสถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
อธิ + คม + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุช	ติงสตรีนี ตรีณี ปรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
อธิ + คม + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุจนวนนเยกสะ (1-4-102)
อธิ + คม + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อธิ + คม + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)

⁷⁹⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพยเสานทรนันทะของอัครโฆษ, 18.

อติ + คม + ศป + ตี	ลง ศป (อ) วิกรณปัจจัย	กรตริ ศป (3-1-68)
อติ + คม + ศป + ตี	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวดทริเต (1-3-8)
อติ + คม + ศป + ตี	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อติ + คม + อ + ตี	ลบ ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อติ + อฏ + คม + อ + ตี	ลง อฏ (อ) อาคม เมื่อมี ลุง อยู่หลัง	ลุงลงลตยภษวฑูทาทตะ (6-4-71)
อติ + อฏ + คม + อ + ตี	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อติ + อ + คม + อ + ตี	ลบ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อตย + อ + คม + อ + ตี	เปลี่ยน อ เป็น ย	อิโก ยณจิ (6-1-77)
อตย + อ + คม + อ + ต	ลบ อ ที่ ตี	อิตศจ (3-4-100)
อตย อ คม อ ต		
	สำเร็จรูปเป็น อธยคมต (ได้ศึกษาแล้ว)	

717. **วิหยา** ศัพท์เดิมมาจาก วิหยา (วิห + กยป - ฎาป)⁷⁹⁵ + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตร
ต่อไปนี่

วิหยา + ศส	ศส ชื่อว่าวิกักติ	วิกักติศจ (1-4-104)
วิหยา + ศส	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวดทริเต (1-3-8)
วิหยา + อส	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิหย อา + อ>อา ส	เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา	อกะ สวรณ ที่รฆะ (6-1-101)
วิหย + อา ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชโซ รุะ (8-2-66)
วิหย + อา ร	อ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
วิหย + อา ร>ร	ลบ อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิหย + อา ร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
วิหย + อา ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวสานโยรฺวิสรฺชนียะ (8-3-15)

วิหย อา -ะ
สำเร็จรูปเป็น **วิหยาะ** (ซึ่งวิหยาการทั้งหลาย)

718. **วิษเยษุ** (ในโลกทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก วิษย + สฺป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษฺเญษุ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

719. **อกฺตุหฺล** (ไม่ขึ้นขมยินดี) ศัพท์เดิมมาจาก อกฺตุหฺล (น - กฺตุหฺล [กฺ + ตน + กฺ > กฺ
ตุ + หฺล + อจ]⁷⁹⁶) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁷⁹⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 389.

⁷⁹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 141.

720. **สฤติตะ** (ตั้งมั่นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก สฤติ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

721. **การตยยุค** (ที่เป็นยุคทอง) ศัพท์เดิมมาจาก การตยยุค (การต - ยุค [ยุช + ฆญ]⁷⁹⁷) + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ธรม (ในหลักธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก ธร + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

722. **ธรมธาตุ** (จากหลักธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก ธร + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

723. **กฤจฺเฌร** (ในภาวะที่คับขัน) ศัพท์เดิมมาจาก กฤจฺจฺร (กรฺ + รก)⁷⁹⁸ + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า กฤจฺเฌร + อปี มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **กฤจฺเฌร'ปี** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

กฤจฺเฌร + อปี

กฤจฺจฺร เอ + อ > เอ ปี

เปลี่ยน เอ กับ อ เป็น เอ

เอชะ ปทานตาทติ

(6-1-109)

กฤจฺจฺร เอ ปี

สำเร็จรูปเป็น **กฤจฺเฌร'ปี**

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

724. **อสรสตุ** ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) อาคม + สรฺสฺ ธาตุ + ศปฺ ปัจจยฺ + ติปฺ วิภक्तिหฺมวดฺ ลง ฝายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สรฺสฺ

สรฺสฺ ชื่อว่าธาตฺ

ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)

สรฺสฺ + ลง

ลง ลง ในอดีตกาล

อนทยตเน ลง (3-2-111)

สรฺสฺ + ลง > ติปฺ

ใช้ ติปฺ แทน ลง

ติปตฺสฺมิสฺปิถสฺถมิพฺวสฺมสฺตา

⁷⁹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 43.

⁷⁹⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 174.

สรส + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ตำมถาสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78) ติงสฺตรีนฺ ตรีณฺ ปรถม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
สรส + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พพฺวจนานเยกสะ (1-4-102)
สรส + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
สรส + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
สรส + ศป + ติ	ลง ศป (อ) วิกรณป้งจัย	กรฺตริ ศป (3-1-68)
สรส + ศป + ติ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทฺธิเต (1-3-8)
สรส + ศป + ติ	ป ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
สรส + อ + ติ	ลป ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อฏฺ + สรส + อ + ติ	ลง อฏฺ (อ) อาคม เมื่อมี ลง อยู่หลัง	ลฺงลฺงลฺงกฺษวทฺทตตะ (6-4-71)
อฏฺ + สรส + อ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฺฏ (1-3-7)
อ + สรส + อ + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อ + สรส + อ + ต	ลป อี ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ สรส อ ต	สำเร็จรูปเป็น อสรสตุ (ได้เคลื่อนแล้ว)	

อวรธิษฏฺ คุณเระ ศศฺวทฺวถฺนมิตรสฺปทา |

อวรธิษฏฺ จ วถฺทเธะ นาวถฺตทฺ ครฺหิตะ ปถิ || 26 ||

พระองค์ทรงเพิ่มพูนความเจริญด้วยคุณสมบัติที่ดีตลอดเวลา ทรงเบิกบานพระทัย
เพราะความประสพโชคของมิตรสหาย ทรงตั้งความไว้วางใจในผู้สูงอายูทั้งหลาย
และไม่ทรงดำเนินไปในวิถีทางที่มีผู้คนติเตียน⁷⁹⁹

725. อวรธิษฏฺ ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) อาคม + วถฺ ชาติ + อฏฺ (อ) อาคม + จฺลิ
ป้งจัย + ต วิภักติ หมวด ลฺง ฝ่ายอาตมเนนบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วถฺ	วถฺ ชื่อว่าชาติ	ภฺวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
วถฺ + ลฺง	ลง ลฺง ในอดีตกาล	ลฺง (3-2-110)
วถฺ + ลฺง > ต	ใช้ ต แทน ลฺง	ติปตสฺมิสิปถสฺถมิพพสมสฺตา ตำมถาสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
วถฺ + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีนฺ ตรีณฺ ปรถม-

⁷⁹⁹ สำเนียง เลื่อนมเส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 19.

วฤธ + ต	ต เป็น เอกวจนะ	มธยโมตตมาะ (1-4-101) ตานเยกวจนทวิวจน-
วฤธ + จลิต + ต	ลง จลิต ปัจจัย	พหุวจนนานเยกคะ (1-4-102)
อฏฺ + วฤธ + จลิต + ต	ลง อฏฺ (อ) อาคม หน้าธาตุ	จลิต ลุจ (3-1-43) ลฺงลฺงลฺงกษวฑฺทาทตตะ (6-4-71)
อฏฺ + วฤธ + จลิต + ต	ฏ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
อ + วฤธ + จลิต + ต	ลบ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + วฤธ + สิจ + ต	เปลี่ยน จลิต เป็น สิจ	จและ สิจ (3-1-44)
อ + วฤธ + สิจ + ต	อิ ที่ สิจ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อ + วฤธ + สิจ + ต	จ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
อ + วฤธ + ส + ต	ลบ อิ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ว ฤ>อ ฤ ฐ + ส + ต	ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ เป็น อ ฐ	ฤตศจ สียคาเทรฺคุณะ (7-4-10)
อ + ว อ ฤ ฐ + ส>ษ + ต	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อ + ว อ ฤ ฐ + ษ + ต>ฏ	เปลี่ยน ต เป็น ฏ	ษฺญา ษฺญะ (8-4-41)
อ + ว อ ฤ ฐ + อฏฺ + ษ + ฏ	ลง อฏฺ อาคม	อารชธาตุกสเยท วลาเทะ (7-2-35)
อ + ว อ ฤ ฐ + อฏฺ + ษ + ฏ	ฏ ที่ อฏฺ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
อ + ว อ ฤ ฐ + อิ + ษ + ฏ	ลบ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ ฤ ฐ อิ ษ ฏ	สำเร็จรูปเป็น อวริษฏ (ได้เพิ่มพูนแล้ว)	

คุณะ (ด้วยคุณสมบัติที่ดีทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก คุณ + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกโตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

726. **ศศวท** (ตลอดเวลา) ศัพท์เดิมมาจาก ศศวต + อม เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

727. **อวฤธน** ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) อาคม + วฤธ ธาตุ + ศป ปัจจัย + ติป วิภक्ति หมวด ลฺง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วฤธ	วฤธ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
วฤธ + ลฺง	ลง ลฺง ในอดีตกาล	ลฺง (3-2-110)
วฤธ + ลฺง>ติป	ใช้ ติป แทน ลฺง	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำถาสาถำธวมิตวหิมหิง

วฤธ + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	(3-4-78) ติงสฺตรีณิ ตรีณิ ปฺรณม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
วฤธ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พทฺวจนานเยกสะ (1-4-102)
วฤธ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
วฤธ + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
วฤธ + ศป + ติ	ลง ศป (อ) วิกรณปจฺจย	กรฺตฺริ ศป (3-1-68)
วฤธ + ศป + ติ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทฺธิเต (1-3-8)
วฤธ + ศป + ติ	ป ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
วฤธ + อ + ติ	ลป ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อฏฺ + วฤธ + อ + ติ	ลง อฏฺ (อ) อาคม เมื่อมี ลง อยู่หลัง	ลงลงลฺกฺษทฺทาทตะ (6-4-71)
อฏฺ + วฤธ + อ + ติ	ฎ ชื่อว่าอิต	จฺฎ (1-3-7)
อ + วฤธ + อ + ติ	ลป ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อ + วฤธ + อ + ต	ลป อี ที่ ติ	อิตศฺจ (3-4-100)
อ วฤธ อ ต	สำเร็จรูปเป็น อวฤธต (ได้เบิกบานแล้ว)	

728. **มิตรสัปทา** ศัพท์เดิมมาจาก มิตรสัปท (มิตร [มา + กฺตฺร]⁸⁰⁰ - สัปท [สั + ปท + กฺวิป]⁸⁰¹) + ฎา มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

มิตรสัปท + ฎา	ฎา ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศฺจ (1-4-104)
มิตรสัปท + ฎา	ฎ ชื่อว่าอิต	จฺฎ (1-3-7)
มิตรสัปท + อา	ลป ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
มิตรสัปท อา		

สำเร็จรูปเป็น **มิตรสัปทา** (ด้วยความประสพโชคของมิตรสหาย)

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ศศฺวต + อวฤธต + มิตรสัปทา มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ศศฺวทวฤธน-มิตรสัปทา** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ศศฺวต + อวฤธต + มิตรสัปทา		
ศศฺวต + อวฤธต		
ศศฺว ต>ท + อวฤธต	เปลี่ยน ต ท้ายบท เป็น ท	ณฺล้า ซฺโศ'นฺเต (8-2-39)
ศศฺว ท อวฤธต		
สำเร็จรูปเป็น ศศฺวทวฤธต		

⁸⁰⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 722.

⁸⁰¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 281.

ศศวทวฤต + มิตรสัปทา

ศศวทวฤต ต>น + มิตรสัปทา เปลี่ยน ต (ยร) เป็น น

ยโร'นุนาสิเก'นุนาสิโก
วา (8-4-45)

ศศวทวฤต น มิตรสัปทา

สำเร็จรูปเป็น ศศวทวฤตนมิตรสัปทา

729. อวรรติษฏ ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) อาคม + วฤต ชาติ + อิฏ (อิ) อาคม + จลิ
ปัจจัย + ต วิภक्ति ทมวต ลุง ฝ่ายอาตมเนบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วฤต	วฤต ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
วฤต + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
วฤต + ลุง>ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสณิสิปุถสณิมิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
วฤต + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปรมม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
วฤต + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกสะ (1-4-102)
วฤต + จลิ + ต	ลุง จลิ ปัจจัย	จลิ ลุงิ (3-1-43)
อฏ + วฤต + จลิ + ต	ลุง อฏ (อ) อาคม หน้าชาติ	ลุงลงลถงกษวฑูทาทตตะ (6-4-71)
อฏ + วฤต + จลิ + ต	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏฐ (1-3-7)
อ + วฤต + จลิ + ต	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + วฤต + ลิจ + ต	เปลี่ยน จลิ เป็น ลิจ	จลสะ ลิจ (3-1-44)
อ + วฤต + ลิจ + ต	อิ ที่ ลิจ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
อ + วฤต + ลิจ + ต	จ ชื่อว่าอิต	จฏฐ (1-3-7)
อ + วฤต + ส + ต	ลป อิ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + วฤ>อรร ต + ส + ต	ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ เป็น อร	ฤตศจ สียคาเทรคุณะ (7-4-10)
อ + ว อรร ต + ส>ษ + ต	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อ + ว อรร ต + ษ + ต>ฏ	เปลี่ยน ต เป็น ฏ	ษฏฐนา ษฏฐะ (8-4-41)
อ + ว อรร ต + อิฏ + ษ + ฏ	ลุง อิฏ อาคม	อารฐชาติกสเยฑู วลาเทะ (7-2-35)
อ + ว อรร ต + อิฏ + ษ + ฏ	ฏ ที่ อิฏ ชื่อว่าอิต	จฏฐ (1-3-7)
อ + ว อรร ต + อิ + ษ + ฏ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ ว อรร ต อิ ษ ฏ		

สำเร็จรูปเป็น อวรรติษฏ (ได้ตั้งมั่นแล้ว)

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภาคแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

730. **วฤทเธษุ** (ในคนผู้สูงอายุทั้งหลายป ศัพท์เดิมมาจาก วฤทฺธ (วฤตุ + กฺต)⁸⁰² + สุป
มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษฺณฺษุ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภาคแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

731. **อวฤตท** ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) อาคม + วฤตฺ ธาตุ + ศปฺ ปัจจย + ติปฺ วิภาค
หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วฤต	วฤต ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
วฤต + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
วฤต + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสฺมิสิปถสฺถมิพวสฺมสฺตา ตำณธาสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
วฤต + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสฺตรีนฺ ตรีณฺ ปรณม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
วฤต + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พหฺวจนานเยกศะ (1-4-102)
วฤต + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
วฤต + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
วฤต + ศป + ติ	ลุง ศป (อ) วิกรณปัจจย	กรฺตฺริ ศป (3-1-68)
วฤต + ศป + ติ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทฺริเต (1-3-8)
วฤต + ศป + ติ	ป ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
วฤต + อ + ติ	ลป ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อฏฺ + วฤต + อ + ติ	ลุง อฏฺ (อ) อาคม เมื่อมี ลุง อยู่หลัง	ลุงลงลฺกฺษภวทฺทาทตะ (6-4-71)
อฏฺ + วฤต + อ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฺฏ (1-3-7)
อ + วฤต + อ + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อ + วฤต + อ + ต	ลป อิ ที่	อิตศจ (3-4-100)
อ วฤต อ ต		

สำเร็จรูปเป็น **อวฤตต** (ได้ดำเนินไปแล้ว)

⁸⁰² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 480.

732. **ครุหิตเต** (ที่ถูกคนตีเตียนแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ครุหิต (ครุห + ฤต)⁸⁰³ + จิ มี ภาระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปถิ (ในหนทาง) ศัพท์เดิมมาจาก ปถิน + จิ มีภาระบวนการสร้างคำเหมือน ปถิ (592) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ศโรศรีศมจจตุรฐนุ कुणेरुणरुनरिरमत |

รณรุโรรนาจจุทฤฤตยานุ กโรรนาปีปิตตปุระชาะ || 27 ||

พระองค์ทรงปราบศัตรูทั้งหลายให้สงบลงด้วยลูกศร ทรงทำให้พระประยูรญาติทั้งหลายรื่นรมย์เบิกบานด้วยคุณงามความดี ไม่ทรงกระด้นขำราชบริพารทั้งหลาย ด้วยข้อผิดพลาดของพวกเขา และไม่ทรงเบียดเบียนประชาชนทั้งหลายด้วยการชูดรีตภาษี⁸⁰⁴

733. **ศโรรุ** (ด้วยลูกศรทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ศร (ศฤ + อุป)⁸⁰⁵ + ฤสิ มี ภาระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกโตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

734. **อศิศมจ** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + สม ธาตุ + จลิต ปัจจย + ติป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ศม	ศม ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
ศม + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
ศม + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสมณิสิปถสมิมิพวสมสตา ตำถสาถาถุมิมิพวหิมหิง (3-4-78)
ศม + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรณิ ตริณิ ปุรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ศม + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทิวิจน- พหุวจนानเยกสะ (1-4-102)
ศม + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ศม + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ศม + จลิต + ติ	ลุง จลิต ปัจจย	จลิต ลุงิ (3-1-43)
อฏ + ศม + จลิต + ติ	ลุง อฏ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลงถุงฤษวฑูทาทตะ (6-4-71)

⁸⁰³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 317.

⁸⁰⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 19.

⁸⁰⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 27.

อฏฺ + ศม + จลิ + ติ	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + ศม + จลิ + ติ	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ศม + จง + ติ	เปลี่ยน จลิ เป็น จง	ณิศริทฺรฺสุรฺภยะ กรฺตริ จง (3-1-48)
อ + ศศม + จง + ติ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จงิ (6-1-11)
อ + ศศม + จง + ติ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาสะ	ปุรฺวอภัยสาสะ (6-1-4)
อ + ศิศม + จง + ติ	เปลี่ยน อ ของอภัยสาสะ เป็น อิ	สนยตะ (7-4-78)
อ + ศีศม + จง + ติ	ทึฆะ อิ ของอภัยสาสะ เป็น อี	ทึรฺโฆ ลฺโฆะ (7-4-94)
อ + ศีศม + จง + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + ศีศม + จง + ติ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทริเต (1-3-8)
อ + ศีศม + อ + ติ	ลป จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ศีศม + อ + ต	ลป อิ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ ศีศม อ ต		

สำเร็จรูปเป็น **อศิศมต** (ได้ปราบแล้ว)

735. **ฉตฺรฺน** (ซึ่งศฺตฺรฺทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ศตฺรฺ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วุยาฆฺรฺศิศฺน (305) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ศโรรฺ + อศิศมต + ฉตฺรฺน มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ศโรรฺศิศมฉตฺรฺน** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ศโรรฺ + อศิศมต + ฉตฺรฺน

ศโรรฺ + อศิศมต

สำเร็จรูปเป็น **ศโรรฺศิศมต**

ศโรรฺศิศมต + ฉตฺรฺน

ศโรรฺศิศม ต>ท + ฉตฺรฺน เปลี่ยน ต ท้ายบท เป็น ท ฌลฺลา โขโศ'นเต (8-2-39)

ศโรรฺศิศม ท + ศ>ฉ ฉตฺรฺน เปลี่ยน ศ เป็น ฉ เมื่ออยู่หลัง ท ศศโน'ภู (8-4-63)

ศโรรฺศิศม ท>จ + ฉ ฉตฺรฺน เปลี่ยน ท ท้ายบท เป็น จ สโตะ ศจฺนา ศจฺจะ (8-4-40)

ศโรรฺศิศม จ ฉ ฉตฺรฺน

สำเร็จรูปเป็น **ศโรรฺศิศมฉตฺรฺน**

คุณฺร (ด้วยคุณงามความดีทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก คุณฺ + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกโตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

736. **พฺนฺรฺน** (ซึ่งญาติทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก พนฺรฺ (พนฺธ + อ)⁸⁰⁶ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วุยาฆฺรฺศิศฺน (305) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁸⁰⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 395.

737. **อริรมต** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + รม ธาตุ + จลি ปัจจัย + ติป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

รม	รม ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
รม + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
รม + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณเถสาถำธวมิทวมหิง (3-4-78)
รม + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปรม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
รม + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนานเยกคะ (1-4-102)
รม + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
รม + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
รม + จลิ + ติ	ลง จลิ ปัจจัย	จลิ ลุง (3-1-43)
อฏ + รม + จลิ + ติ	ลง อฏ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลงลุงกษวฑูทาทตะ (6-4-71)
อฏ + รม + จลิ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + รม + จลิ + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + รม + จง + ติ	เปลี่ยน จลิ เป็น จง	ณิศริทฐสฐกษะ กรตริ จง (3-1-48)
อ + รรม + จง + ติ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จง (6-1-11)
อ + รรม + จง + ติ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาสะ	ปุรวักญาสะ (6-1-4)
อ + รรม + จง + ติ	เปลี่ยน อ ของอภัยสาสะ เป็น อี	สนยตะ (7-4-78)
อ + รรม + จง + ติ	ที่มะ อี ของอภัยสาสะ เป็น อี	ทีรโฆ ลโฆะ (7-4-94)
อ + รรม + จง + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + รรม + จง + ติ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทธิเต (1-3-8)
อ + รรม + อ + ติ	ลป จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + รรม + อ + ต	ลป อี ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ รรม อ ต		

สำเร็จรูปเป็น **อริรมต** (ได้ทำให้รึนรมย์เบิกบานแล้ว)

738. **รณธโร** (ด้วยข้อผิดพลาดทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก รณธ (รธ + รก)⁸⁰⁷ + ภิสุ มี กระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁸⁰⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 94.

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

739. **อจุจุท** ศัพท์เดิมมาจาก อญ (อ) + จุท ธาตุ + จลิ ปัจจัย + ติป วิภक्ति หมวด ลุง
ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

จุท	จุท ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
จุท + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
จุท + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา ตำณาสาถำธวมิทวมิมิง (3-4-78)
จุท + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรทม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
จุท + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนานเยกสะ (1-4-102)
จุท + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
จุท + ติ	ลบ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
จุท + จลิ + ติ	ลุง จลิ ปัจจัย	จลิ ลุง (3-1-43)
อญ + จุท + จลิ + ติ	ลุง อญ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลงลุงกษชวทาทตะ (6-4-71)
อญ + จุท + จลิ + ติ	ญ ชื่อว่าอิต	จญ (1-3-7)
อ + จุท + จลิ + ติ	ลบ ญ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + จุท + จง + ติ	เปลี่ยน จลิ เป็น จง	ณิศริทฺรฺสฺรฺกษะ กรฺตฺริ จง (3-1-48)
อ + จุจุท + จง + ติ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จง (6-1-11)
อ + จุจุท + จง + ติ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาสะ	ปุโรไวภยาสะ (6-1-4)
อ + จุจุท + จง + ติ	ทีฆะ อุ ของอภัยสาสะ เป็น อุ	ทีโรโฆ ลโฆะ (7-4-94)
อ + จุจุท + จง + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จญ (1-3-7)
อ + จุจุท + จง + ติ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทธิเต (1-3-8)
อ + จุจุท + อ + ติ	ลบ จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + จุจุท + อ + ต	ลบ อิ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ จุจุท อ ต		

สำเร็จรูปเป็น **อจุจุท** (ได้กระตุ้นแล้ว)

740. **ภฤตยาน** (ซึ่งชำระราชการทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ภฤตย (ภฤ + ภยป)⁸⁰⁸ + ศส มี กระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

741. **ภโร** (ด้วยการชูดรีตภาษีทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ภร (ภ + รา + ก)⁸⁰⁹ + ภิส มี กระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกโตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

742. **อปีพิทต** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + พิท ธาตุ + จลิ ปัจจัย + ติป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

พิท	พิท ชื่อว่าธาต	ภวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
พิท + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
พิท + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา ตำมธาสาถำธวมิมหิมหิง (3-4-78)
พิท + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
พิท + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทิววจน- พหวจนानเยกสะ (1-4-102)
พิท + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
พิท + ติ	ลบ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
พิท + จลิ + ติ	ลง จลิ ปัจจัย	จลิ ลุง (3-1-43)
อฏ + พิท + จลิ + ติ	ลง อฏ (อ) อาคม หน้าธาต	ลุงลงลุงภษททาตตะ (6-4-71)
อฏ + พิท + จลิ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + พิท + จลิ + ติ	ลบ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + พิท + จง + ติ	เปลี่ยน จลิ เป็น จง	ณิศริทฺรฺสฺรฺญะ กรฺตริ จง (3-1-48)
อ + ปิพิท + จง + ติ	ซ้อนธาตเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จง (6-1-11)
อ + ปิพิท + จง + ติ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปุโรไวภยาสะ (6-1-4)
อ + ปิพิท + จง + ติ	ทีฆะ อี ของอภัยสาะ เป็น อี	ทีโรฆิ ลเฆะ (7-4-94)
อ + ปิพิท + จง + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + ปิพิท + จง + ติ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทธิเต (1-3-8)

⁸⁰⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 541.

⁸⁰⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 29.

อ + ปิปิฑ + อ + ตี ลป จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

อ + ปิปิฑ + อ + ต ลป อิ ที่ อิตศจ (3-4-100)

อ ปิปิฑ อ ต

สำเร็จรูปเป็น **อปีปิต** (ได้เบียดเบียนแล้ว)

ปุรชชะ (ซึ่งประชาชนทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ปุรชชะ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปุรชชะ (560) ตามที่กล่าวแล้วข้างต้น แต่ในบทว่า ปุรชชะ นี้ ลง ศส ที่เป็นทวิตยวิภักติ

รุษณาจโจว เสารยาจจ นิขิลำ คามวีวปต |

สขัญญา ทนฺตนีตยา จ ราตริสตรานวีวปต || 28 ||

พระองค์ทรงหว่านพืชทั่วทั้งแผ่นดิน (ทำผืนแผ่นดินทั้งหมดให้เขียวขจี) โดยการคุ้มครองรักษาและโดยความกล้าหาญ อนึ่ง พระองค์ทรงปราบปรามคนทั้งหลายที่ประกอบอาชีพไม่สุจริตในยามค่ำคืนด้วยหลักการปกครองคือการลงโทษที่ชัดเจน⁸¹⁰

รุษณาจ (โดยการคุ้มครองรักษา) ศัพท์เดิมมาจาก รุษณ (รุษ + ลยุณ)⁸¹¹ + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหัตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เอว (นั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก เอว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

743. **เสารยาจ** (โดยความกล้าหาญ) ศัพท์เดิมมาจาก เสารย (ศูร + ษยณ)⁸¹² + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหัตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

744. **นิขิลำ** (ทั่วทั้งแผ่นดิน) ศัพท์เดิมมาจาก นิขิลำ (นิ + ขิล + ฎाप)⁸¹³ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กาศยปวตปรำ (20) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁸¹⁰ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวิโฆษ, 19.

⁸¹¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 19.

⁸¹² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 144.

⁸¹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 877.

คาม (ซึ่งพีช) ศัพท์เดิมมาจาก โค + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน คาม (24) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

745. **อวีวปต** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + วป ธาตุ + จลি ปัจจัย + ติป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วป	วป ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
วป + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
วป + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำมถาสถำธวมิตวมหิมหิง (3-4-78)
วป + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณี ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
วป + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนานเยกสะ (1-4-102)
วป + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
วป + ติ	ลบ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วป + จลิ + ติ	ลง จลิ ปัจจัย	จลล ลุง (3-1-43)
อฏ + วป + จลิ + ติ	ลง อฏ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลงลุงกษททาตตะ (6-4-71)
อฏ + วป + จลิ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + วป + จลิ + ติ	ลบ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + วป + จง + ติ	เปลี่ยน จลิ เป็น จง	ณิศริทฺรฺสฺรฺกษะ กรฺตฺริ จง (3-1-48)
อ + ววป + จง + ติ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จจ (6-1-11)
อ + ววป + จง + ติ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสะ	ปุโรวภัยสะ (6-1-4)
อ + วิวป + จง + ติ	เปลี่ยน อ ของอภัยสะ เป็น อิ	สนยตะ (7-4-78)
อ + วิวป + จง + ติ	ที่ฆะ อิ ของอภัยสะ เป็น อี	ทีรุโฆ โลฆะ (7-4-94)
อ + วิวป + จง + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + วิวป + จง + ติ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิตฺเต (1-3-8)
อ + วิวป + อ + ติ	ลบ จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + วิวป + อ + ต	ลบ อิ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ วิวป อ ต		

สำเร็จรูปเป็น **อวีวปต** (ได้หว่านแล้ว)

746. **สพษญา** ศัพท์เดิมมาจาก **สพษฏี** (สพศ + ณีจ + กุติณ)⁸¹⁴ + **ญา** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **ฤทฐยา** (520) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

747. **ทณฺชนิตฺยา** (ด้วยหลักการปกครองคือการลงโทษที่ชัดเจน) ศัพท์เดิมมาจาก **ทณฺช** นิตฺติ (ทณฺช [ทณฺช + ฌณ]⁸¹⁵ - นิตฺติ [นี + กุติณ]⁸¹⁶) + **ญา** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **ฤทฐยา** (520) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (อนึ่ง) ศัพท์เดิมมาจาก **จ + สุ** เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร **อวฺยาทาปฺสุปะ** (2-4-82) เหมือน **นาม** (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

748. **ราตริสตราน** (ซึ่งคนทั้งหลายที่ประกอบอาชีพไม่สุจริตในยามค่ำคืน) ศัพท์เดิมมาจาก **ราตริสสตร** (ราตริ [รา + ตริป]⁸¹⁷ - สสตร [สท + ตร]⁸¹⁸) + **ศส** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **นฤปาตฺมชาน** (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อวิวปต (ได้ปราบปรามแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก **อภู** (อ) + **วป** **ธาตุ** + **จลิ** **ปัจจย** + **ติป** วิภक्ति **หฺมวด** **ลฺง** **ฝ่าย** **ปฺรสิ** **มฺบ** **ท** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **อวิวปต** (747) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กฺลฺ ราชฺริชฺวฤตฺเตน ยโคคนธฺมวิวปต |

ทีปตฺยา ตม อิวาทิตฺยสฺเตชสารินวิวปต || 29 ||

พระองค์ทรงพิชิตราชตระกูลให้พระเกียรติยศฟุ้งกระจาย ด้วยพระจริยาวัตรเหมือนตั้งราชฤๅษี และ ทรงพิชิตทำลายศัตรูทั้งหลายด้วยพระเดชานุภาพเหมือนตั้งพระอาทิตย์ทำลายความมืดด้วยแสงสว่าง⁸¹⁹

749. **กฺลฺ** (ซึ่งราชตระกูล) ศัพท์เดิมมาจาก **กฺล** + **อม** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **ทีปต** (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

750. **ราชฺริชฺวฤตฺเตน** (ด้วยพระจริยาวัตรเหมือนตั้งราชฤๅษี) ศัพท์เดิมมาจาก **ราชฺริชฺว** **ฤตฺต** (ราช - ธิช - ฤตฺต) + **ญา** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **หฺวิฐฺมฺวิตาน** (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁸¹⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 479.

⁸¹⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 673.

⁸¹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 909.

⁸¹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 131.

⁸¹⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 224.

⁸¹⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 19.

751. **ยโศคนธ** (ให้พระเกียรติยศฟุ้งกระจาย) ศัพท์เดิมมาจาก ยโศคนธ (ยศสุ + คนธ) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปติ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อวีวปต (ได้ทรงพัดแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + วป ธาตุ + จลิ ปัจจัย + ติป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อวีวปต (745) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

752. **ทีปุตยา** (ด้วยแสงสว่าง) ศัพท์เดิมมาจาก ทีปติ (ทีป + กติน)⁸²⁰ + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ฤทฐยา (520) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

753. **ตม** (ซึ่งความมืด) ศัพท์เดิมมาจาก ตมสุ (ตม + อสุ)⁸²¹ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กาศยปวตตปะ (16) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

754. **อาทิตยส** (พระอาทิตย์) ศัพท์เดิมมาจาก อาทิตย (อทิตี + ญ)⁸²² + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เตชสา (ด้วยเดชานุภาพ) ศัพท์เดิมมาจาก เตชสุ + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วยสา (478) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

755. **อริน** (ซึ่งศัตรูทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก อริ (ฤ + อิน)⁸²³ + ศสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นิธิน (324) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อวีวปต (ได้พัดทำลาย) ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + วป ธาตุ + จลิ ปัจจัย + ติป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไม-บท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อวีวปต (745) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า ตมะ + อิว + อาทิตยะ + เตชสา + อริน + อวีวปต มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ตม อิวาทิตยเตชสารินวีวปต** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ตมะ + อิว + อาทิตยะ + เตชสา + อริน + อวีวปต

ตมะ + อิว

⁸²⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 720.

⁸²¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 590.

⁸²² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 173.

⁸²³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 95.

ตม + อิว ลปวิสรคะ (-ะ) เอตตโหระ สุโลโป'โกร
นณสมมาเส หลิ (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น ตม อิว
ตม อิว + อาทิตยะ
ตม อิว อ + อา>อา ทิตยะ เปลี่ยน อ กับ อา เป็น อา อกะ สวรรณ ทิรฆะ
(6-1-101)

ตม อิว อา ทิตยะ
สำเร็จรูปเป็น ตม อิวาทิตยะ
ตม อิวาทิตยะ + เตชสา
ตม อิวาทิตย ะ>ส + เตชสา เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

ตม อิวาทิตย ส เตชสา
สำเร็จรูปเป็น ตม อิวาทิตยส เตชสา
ตม อิวาทิตยส เตชสา + อริน
-เตชส อ + อ>อา ริน เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา อกะ สวรรณ ทิรฆะ
(6-1-101)

-เตชส อ ริน
สำเร็จรูปเป็น ตม อิวาทิตยส เตชสาริน
ตม อิวาทิตยส เตชสาริน + อวิวปต
สำเร็จรูปเป็น ตม อิวาทิตยส เตชสารินวิวปต

อปปรถตปิณฑคไจว สตปุตระสทฤไศรคฺเณะ |

สลิเลเนว จามโกโท วฤตเตนาชิลทตปฺรชา || 30 ||

พระองค์ทรงทำ (ชื่อเสียงของ) บรรพบุรุษทั้งหลายให้แพร่กระจาย ด้วยคุณ
ความดีซึ่งเป็นคุณสมบัติของโอรสที่ประเสริฐ และทรงทำให้ประชาชนทั้งหลาย
พึงพอใจด้วยพระจริยาวัตรของพระองค์ เหมือนกับเมฆทำให้ประชาชนทั้งหลาย
พึงพอใจด้วยน้ำฝน⁸²⁴

756. อปปรถต ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + ปรถ ธาตุ + จลิต ปัจจย + ติป วิภักติ หมวด
ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ปรถ	ปรถ ชื่อว่าธาตฺ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ปรถ + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
ปรถ + ลุง>ตป	ใช้ ตป แทน ลุง	ตปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา ตำมถาสถาถวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)

⁸²⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครวิเศษ, 19.

ปรฤ + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีณี ตรีณี ปรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ปรฤ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนนานเยกสะ (1-4-102)
ปรฤ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ปรฤ + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปรฤ + จล + ติ	ลง จล ปัจจย	จล ลุจ (3-1-43)
อฏ + ปรฤ + จล + ติ	ลง อฏ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลงลงลฤงกษวฑูทาทตะ (6-4-71)
อฏ + ปรฤ + จล + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + ปรฤ + จล + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ปรฤ + จง + ติ	เปลี่ยน จล เป็น จง	ณิศริทฐสุฎยะ กรตริ จง (3-1-48)
อ + ปรปรฤ + จง + ติ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จจ (6-1-11)
อ + ปรปรฤ + จง + ติ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสะ	ปุโรไวภัยสะ (6-1-4)
อ + ปอ ปรฤ + จง + ติ	ลป ร ของอภัยสะ	หลาทิะ เศษะ (7-4-60)
อ + ปอ ปรฤ + จง + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + ปอ ปรฤ + จง + ติ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกวตทิต (1-3-8)
อ + ปอ ปรฤ + อ + ติ	ลป จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ปอ ปรฤ + อ + ต	ลป อ ที่ ต	อิตศจ (3-4-100)
อ ปอ ปรฤ อ ต	สำเร็จรูปเป็น อปปรฤต (ได้ทำให้แพร่กระจาย)	

ปิตฤค (ซึ่งชื่อเสียงของบรรพบุรุษทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ปิตฤ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปิตฤณ (555) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ใจ (และนั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก จ + เอว มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ใจ (45) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ปิตฤณ + ใจ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ปิตฤคใจ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ปิตฤณ + ใจ

ปิตฤ น>ร + ใจ

ปิตฤ ร + ใจ

ปิตฤ ร + ใจ

ปิตฤ ร + ใจ

เปลี่ยน น เป็น ร เมื่อ จ (จ) อยู่หลัง

อ ของ ร ชื่อว่าอิต

ลป อ ที่ชื่อว่าอิต

ร ชื่อว่าอวसान

นสฉวยปรศาน (8-3-7)

อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)

ตสย โลปะ (1-3-9)

วิราไม่วसानม (1-4-110)

ปิตถุ ร>ะ + ไจว	เปลี่ยน ร เป็น วิสรคะ (ะ)	ขรวสานโยรววิสรชนีเยะ (8-3-15)
ปิตถุ ะ>ส + ไจว	เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรชนีเยสย สะ (8-3-35)
ปิตถุ- ส + ไจว	ลง อนุสวาระ (-) อาคม หน้า ส (ร)	อนุนาสีกาท ปโร'นุสวาระ (8-3-4)
ปิตถุ - ส>ศ + ไจว	เปลี่ยน ส เป็น ศ เมื่อชนกับ จวรรค	สโตะ ศจุนา ศจະ (8-4-40)
ปิตถุ - ศ ไจว		
สำเร็จรูปเป็น ปิตถุศไจว		

757. **สตปุตรสทฤไศร** (อันเป็นคุณสมบัติของโอรสที่ประเสริฐ) ศัพท์เดิมมาจาก สตปุตร-สทฤศ (สต - ปุตร - สทฤศ [สมาน + ทฤศ + กณ]⁸²⁵) + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกโตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

คุเณะ (ด้วยคุณความดีทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก คุณ + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกโตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

759. **สลิเลน** (ด้วยน้ำฝน) ศัพท์เดิมมาจาก สลิล (สล + อิลจ)⁸²⁶ + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หวิฐุมวิตาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

759. **อมโภโท** (ก้อนเมฆ) ศัพท์เดิมมาจาก อมโภท (อมภส + ทา + ก)⁸²⁷ + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

760. **วฤตเตน** (ด้วยพระจริยาวัตร) ศัพท์เดิมมาจาก วฤตต + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หวิฐุมวิตาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

761. **อขิหลทต** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + หลาท ฐาตุ + จลิจัย + ติป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

⁸²⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 235.

⁸²⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 310.

⁸²⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 89.

หลาท	หลาท ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
หลาท + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
หลาท + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิทวมหิมหิง (3-4-78)
หลาท + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณี ปรมม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
หลาท + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกคะ (1-4-102)
หลาท + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
หลาท + ตี	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
หลาท + จล + ตี	ลง จล ปัจจัย	จล ลุง (3-1-43)
อฏ + หลาท + จล + ตี	ลง อฏ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลงลงลลุงกษวฑูทาทตะ (6-4-71)
อฏ + หลาท + จล + ตี	ฎ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อ + หลาท + จล + ตี	ลป ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + หลาท + จง + ตี	เปลี่ยน จล เป็น จง	ณิศริทฐสฎญะ กรตริ จง (3-1-48)
อ + หลาทหลาท + จง + ตี	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จง (6-1-11)
อ + หลาทหลาท + จง + ตี	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาสะ	ปุรวโภยสาสะ (6-1-4)
อ + หลาทหลาท + จง + ตี	ลป ล ของอภัยสาสะ	หลาทิะ เศษะ (7-4-60)
อ + หลาทหลาท + จง + ตี	เปลี่ยน ห เป็น ข	กุโหศจ (7-4-62)
อ + หลาทหลาท + จง + ตี	รัสสะ อา ของอภัยสาสะ เป็น อ	ทรสวะ (7-4-59)
อ + หลาทหลาท + จง + ตี	เปลี่ยน อ ของอภัยสาสะ เป็น อิ	สนยตะ (7-4-78)
อ + หลาทหลาท + จง + ตี	จ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อ + หลาทหลาท + จง + ตี	รัสสะ อา ของธาตุ เป็น อ	ทรสวะ (7-4-59)
อ + หลาทหลาท + จง + ตี	ง ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
อ + หลาทหลาท + อ + ตี	ลป จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + หลาทหลาท + อ + ตี	ลป อิ ที่ ตี	อิตศจ (3-4-100)
อ หลาทหลาท อ ต		

สำเร็จรูปเป็น **อขิหลทต** (ได้ทำให้พึงพอใจแล้ว)

ปฺรชา (ซึ่งประชาชนทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ปฺรชา + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปฺรชาะ (560) ตามที่กล่าวแล้วข้างต้น แต่ในบทว่า ปฺรชาะ นี้ ลง ศส ที่เป็นทวิตยวิภักติ

ทาในรชศรวิปุละ โสมี วิปฺรานสุษวต |

ราชธรมสฺถิตตววจจ กาลे สสยมสุษวต || 31 ||

พระองค์ทรงทำให้พราหมณ์ทั้งหลายคั้นน้ำโสม ด้วยการพระราชทานสิ่งของ
จำนวนมากตลอดเวลา และทรงทำให้ข้าวกล้าออกดอกออกผลตามฤดูกาล
เพราะพระองค์ทรงตั้งมั่นอยู่ในราชธรรม⁸²⁸

762. **ทาไนรุ** (ด้วยการพระราชทานสิ่งของทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ทาน (ทา + ล
ยุญ)⁸²⁹ + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกโตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

763. **อชสรวิบุโละ** (อันเป็นจำนวนมากตลอดเวลา) ศัพท์เดิมมาจาก อชสรวิบุล (อชสร -
วิบุล) + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกโตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

764. **โสม** (ซึ่งน้ำโสม) ศัพท์เดิมมาจาก โสม (สุ + มน)⁸³⁰ + อม มีกระบวนการสร้างคำ
เหมือน ทิปต์ (15) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

765. **วิปฺราน** (ซึ่งพราหมณ์ทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก วิปฺร (วป + ร)⁸³¹ + ศส มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

766. **อสุษวต** ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) + สุ ชาติ + จลิ ปัจจย + ติปฺ วิภักติ หมวด ลุง
ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สุ	สุ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
สุ + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
สุ + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณิมพวสมสตา ตำณถาสถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
สุ + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปฺรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
สุ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนानเยกสะ (1-4-102)
สุ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
สุ + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สุ + จลิ + ติ	ลง จลิ ปัจจย	จลิ ลุงิ (3-1-43)
อฏฺ + สุ + จลิ + ติ	ลง อฏฺ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลงถถงกษวฑฺทาทตตะ (6-4-71)

⁸²⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวิโฆษ, 20.

⁸²⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 699.

⁸³⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 416.

⁸³¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 408.

อฏฺ + สฺ + จฺลิ + ติ	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฺฏฺ (1-3-7)
อ + สฺ + จฺลิ + ติ	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
อ + สฺ + จงฺ + ติ	เปลี่ยน จฺลิ เป็น จง	ณฺศฺริทฺรฺสฺรฺกฺษฺยเษ กรฺตฺริ จง (3-1-48)
อ + สฺสฺ + จงฺ + ติ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จงิ (6-1-11)
อ + สฺสฺ + จงฺ + ติ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาสะ	ปฺรฺวโภยฺสาสะ (6-1-4)
อ + สฺสฺ + จงฺ + ติ	ทีฆะ อฺ ของอภัยสาสะ เป็น อฺ	ทีรฺโฆ ลฺโฆะ (7-4-94)
อ + สฺสฺ + จงฺ + ติ	จฺ ชื่อว่าอิต	จฺฏฺ (1-3-7)
อ + สฺสฺ + จงฺ + ติ	งฺ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทฺธิเต (1-3-8)
อ + สฺสฺ + อ + ติ	ลป จฺ และ งฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
อ + สฺสฺ อฺ>โอะ + อ + ติ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อฺ เป็น โอะ	สํวฺรธาตฺกการฺธาตฺกโยะ (7-3-84)
อ + สฺสฺ โอะ>อวฺ + อ + ติ	เปลี่ยน โอะ เป็น อว	เอจฺ'ยวฺยวฺวะ (6-1-78)
อ + สฺสฺ>ษฺ อวฺ + อ + ติ	เปลี่ยน สฺ เป็น ษ	อาเทศปฺรตฺยโยะ (8-3-59)
อ + สฺษฺ อวฺ + อ + ติ	ลป อฺ ที่ ติ	อิตศฺจ (3-4-100)
อ สฺษฺ อวฺ อ ติ		
	สำเร็จรูปเป็น อสุษวต (ได้ให้คั่นแล้ว)	

767. **ราชธรรมสถิตตฺวาจ** (เพราะพระองค์ทรงตั้งมั่นอยู่ในราชธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก ราชธรรมสถิตตฺว (ราช - ธรรม - สถิตตฺว) + งฺสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาตฺมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลปทั้ง ด้วยสูตร อวฺยาทปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กาล (ในกาล) ศัพท์เดิมมาจาก กาล + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

768. **สฺสยม** (ซึ่งข้าวกล้า) ศัพท์เดิมมาจาก สฺสย (สฺส + ย)⁸³² + อมฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปฺตํ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อสุษวต (ได้ให้ออกดอกแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) + สฺ ธาตุ + จฺลิ ปัจจัย + ติปฺ วิภक्ति หมด ลุง ฝ่ายปฺรฺสฺไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อสุษวต (766) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁸³² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 312.

อธรมิษฐามจกถนุณ กถามกถกถะ |

จกฐวฐวฐว จ ปรานฐวฐวฐวญญุทฐิษหตุ || 32 ||

พระองค์ไม่ทรงโปรดการตั้งคำถามหลากหลาย จึงไม่ตรัสเรื่องที่ขัดแย้งกับหลักธรรม แต่ทรงทำให้คนเหล่านี้เกิดความอูตสาหะในการปฏิบัติตามหลักธรรม เหมือนกับว่าพระองค์ทรงเป็นจอมจักรพรรดิ (ผู้หมุนวงล้อแห่งธรรม)⁸³³

769. อธรมิษฐาม (ซึ่งเรื่องที่ไม่ขัดแย้งกับหลักธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก อธรมิษฐา (น - ฐรม - อิฐฐา [อิษ + กตุ + ฐวป]⁸³⁴) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กาศยปวตปฐว (20) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

770. อจกถนุ ศัพท์เดิมมาจาก อญ (อ) + กถ ฐวตุ + จลธิ ปัจจย + ติป วิภักติ หมวด ลุง ฝ่าย ปรสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

กถ	กถ ชื่อว่าฐวตุ	ฐวทโย ฐวตวะ (1-3-1)
กถ + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
กถ + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณิมิวสสมสตา ตำถสาถฐวมิฐวหิมหิง (3-4-78)
กถ + ติป	ติป เป็น ปรธมบุรุษ	ติงสตรินิ ตรินิ ปรธม- มธยไมตตมาะ (1-4-101)
กถ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานุยกวจนทิววจน- พหุวจนานุยกศะ (1-4-102)
กถ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
กถ + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กถ + จลธิ + ติ	ลุง จลธิ ปัจจย	จลธิ ลุง (3-1-43)
อญ + กถ + จลธิ + ติ	ลุง อญ (อ) อาคม หน้าฐวตุ	ลุงลุงถุงกษวฐวทวตตะ (6-4-71)
อญ + กถ + จลธิ + ติ	ญ ชื่อว่าอิต	จญ (1-3-7)
อ + กถ + จลธิ + ติ	ลป ญ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + กถ + จง + ติ	เปลี่ยน จลธิ เป็น จง	ณิศริทฐฐฐฐฐะ กรฐริ จง (3-1-48)
อ + กกถ + จง + ติ	ซ้อนฐวตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จง (6-1-11)
อ + กกถ + จง + ติ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปฐววิภยสาะ (6-1-4)
อ + จกถ + จง + ติ	เปลี่ยน ก ของอภัยสาะ เป็น จ	กวิศฐะ (7-4-62)

⁸³³ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 20.

⁸³⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 214.

อ + จกถ + จง + ตี	จ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อ + จกถ + จง + ตี	ง ชื่อว่าอิต	ลศกวดทริเต (1-3-8)
อ + จกถ + อ + ตี	ลป จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + จกถ + อ + ต	ลป อิ ที่ ตี	อิตศจ (3-4-100)
อ จกถ อ ต		
สำเร็จรูปเป็น อจกถ (ได้ตรัสแล้ว)		

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลปทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า อธรมิษจาม + อจกถ + น มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **อธรมิษจาม-
จกถน** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

อธรมิษจาม + อจกถ + น

อธรมิษจาม + อจกถ

สำเร็จรูปเป็น **อธรมิษจามจกถ**

อธรมิษจามจกถ + น

อธรมิษจามจกถ ต>น + น เปลี่ยน ต (ยร) เป็น น ยโร'นุนาสิเก'นุนาสิโก
วา (8-4-45)

อธรมิษจามจกถ น น

สำเร็จรูปเป็น **อธรมิษจามจกถน**

771. **กถาม** (ซึ่งคำถาม) ศัพท์เดิมมาจาก กถา (กถ + อง + ฎาป)⁸³⁵ + อม มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน กาศยปวตปรา (20) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

772. **อกถกถ** (ไม่ทรงโปรดการตั้งคำถาม) ศัพท์เดิมมาจาก อกถกถ (น - กถกถ [กถม
+ กถ + อง]⁸³⁶) + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

773. **จกรวรรตี** ศัพท์เดิมมาจาก จกรวรรติน (จกร [กฤ + ก]⁸³⁷ - วรรติน [วฤต - อิน]⁸³⁸) +
สุ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

จกรวรรติน + สุ สุ ชื่อว่าวิภक्ति วิภक्तिศจ (1-4-104)

จกรวรรติน + สุ อุ ของ สุ ชื่อว่าอิต อุปเทศชนุนาสิก อิต (1-3-

2)

จกรวรรติน + ส ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

⁸³⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 17.

⁸³⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 17.

⁸³⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 809.

⁸³⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 290.

จกรวรรดิน + ส	อิ ที ติ ชื่อว่าอุปธา	อโณตยาต ปูรว อุปธา (1-1-65)
จกรวรรติน + ส	ทีฆะ อิ ที่ชื่อว่าอุปธา เป็น อี	สรวนามสถาน จาสมพุธา (6-4-8)
จกรวรรติน	ลบ ส (สุ) วิภักติ	หลงยาพโย ที่รฆาต สุตีสยปฤกต์ หล (6-1-68)
จกรวรรตี	ลบ น ตัวท้าย	น โลปะ ปราติปทิกานตสย (8-2-7)

สำเร็จรูปเป็น **จกรวรรตี** (พระเจ้าจักรพรรตี)

อิ (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (แต่ว่า) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปราน (ซึ่งชนเหล่าอื่น) ศัพท์เดิมมาจาก ปร + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมขาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ธรมาย (ในการปฏิบัติธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก ธร + เม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรมาย (493) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

774. **อภยทสี่ษห** ศัพท์เดิมมาจาก อภิ + อุท + อฏ (อ) + สห ธาตุ + จลิ ปัจจัย + ติป วิภักติ หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อภิ + อุท + สห	สห ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
อภิ + อุท + สห + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
อภิ + อุท + สห + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสมิสิปถสภมิพวสมสตา ตำณธาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
อภิ + อุท + สห + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรீณิ ตรีณิ ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
อภิ + อุท + สห + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนนานเยกศะ (1-4-102)
อภิ + อุท + สห + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อภิ + อุท + สห + ติ	ลบ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อภิ + อุท + สห + จลิ + ติ	ลง จลิ ปัจจัย	จลิ ลุจि (3-1-43)

อภย + อุท + สห + จลิ + ติ	เปลี่ยน อ เป็น ย	อิโก ยณจิ (6-1-77)
อภยท + อฏ + สห + จลิ + ติ	ลง อฏ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลงลุงกษวทาทตะ (6-4-71)
อภยท + อฏ + สห + จลิ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อภยท + อ + สห + จลิ + ติ	ลบ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อภยท + อ + สห + จง + ติ	เปลี่ยน จลิ เป็น จง	ณิศริทฐฐฎยะ กรตริ จง (3-1-48)
อภยท + อ + สสท + จง + ติ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จิง (6-1-11)
อภยท + อ + สสท + จง + ติ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสา	ปุรวโภยสา (6-1-4)
อภยท + อ + สีสท + จง + ติ	เปลี่ยน อ ของอภัยสา เป็น อี	สนยตะ (7-4-78)
อภยท + อ + สีสท + จง + ติ	ทีฆะ อี ของอภัยสา เป็น อี	ทีไรโฆ โลโฆ (7-4-94)
อภยท + อ + สีสท + จง + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อภยท + อ + สีสท + จง + ติ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิต (1-3-8)
อภยท + อ + สีสท + อ + ติ	ลบ จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อภยท + อ + สีษท + อ + ติ	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อภยท + อ + สีษท + อ + ต	ลบ อี ที่ ต	อิตศจ (3-4-100)
อภยท อ สีษท อ ต		

สำเร็จรูปเป็น **อภยทสีษท** (ได้ทรงทำให้เกิดความอูตสาหะ)

ราชฎรมนยตฺร จ พเลรณ ส กิจิททิตปต |

ภตโตโยเรว จ โสทโยคํ ทวิชทฐปมทิตปต || 33 ||

พระองค์ไม่ทรงรับสั่งให้ประชาชนทั้งหลายในแผ่นดินจ่ายสิ่งใด ๆ เพิ่มอีก นอกจากภาษีที่ถูกต้อง และทรงรับสั่งทหาหาญทั้งหลายให้ขจัดทำลายความหยิ่งผยองของหมู่ศัตรูด้วยความพยายาม⁸³⁹

ราชฎรม (ซึ่งประชาชน) ศัพท์เดิมมาจาก ราชฎร + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือนที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

775. **อนยตฺร** ศัพท์เดิมมาจาก อนย (อน + ย)⁸⁴⁰ + สप्तมิวิภกติ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อนย	อนย ศัพท์ เป็นสรรพนาม	สรวาทินิ สรวนามานิ (1-1-27)
อนย + สप्तมิ	ลงปรตยยะ หลังปรตปิทิกะ	งยาปปรตปิทิกาท (4-1-1)
อนย + สप्तมิ > ตฺรล	ใช้ ตฺรล ปัจจัยแทนสप्तมิวิภกติ	สप्तมยาสตฺรล (5-3-10)

⁸³⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 20.

⁸⁴⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 60.

อนย + ตรล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกวดทหิตเต (1-3-8)
อนย + ตร	ลป ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อนย ตร		
	สำเร็จรูปเป็น อนยตร (ในแผ่นดิน)	

จ (กั) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

776. **พลร** (จากภาษีที่ถูกต้อง) ศัพท์เดิมมาจาก พล + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธฤเตชะ (603) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส (พระราชานัน) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กิจิต (ซึ่งสิ่งใด ๆ) ศัพท์เดิมมาจาก กิจิต + อม เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

777. **อทิทปต** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + ทป ธาตุ + จล ปัจจย + ตป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทป	ทป ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ทป + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
ทป + ลุง > ตป	ใช้ ตป แทน ลุง	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณถาสถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
ทป + ตป	ตป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปรมม- มธยโมตตมาชะ (1-4-101)
ทป + ตป	ตป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนานเยกสะ (1-4-102)
ทป + ตป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ทป + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ทป + จล + ติ	ลง จล ปัจจย	จล ลุงิ (3-1-43)
อฏ + ทป + จล + ติ	ลง อฏ (อ) อาคม หน้าธาต	ลุงลงถถงกษวฑูทาทตะ (6-4-71)

อฏฺ + ทป + จลฺ + ติ	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + ทป + จลฺ + ติ	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ทป + จง + ติ	เปลี่ยน จลฺ เป็น จง	ณฺศฺริทฺรฺสุรฺภูยชะ กรฺตฺริ จง (3-1-48)
อ + ททป + จง + ติ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จงิ (6-1-11)
อ + ททป + จง + ติ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาชะ	ปุรฺวอภัยสาชะ (6-1-4)
อ + ทิทป + จง + ติ	เปลี่ยน อ ของอภัยสาชะ เป็น อี	สนยตะ (7-4-78)
อ + ทิทป + จง + ติ	ทิมะ อี ของอภัยสาชะ เป็น อี	ทฺริชฺ โลชชะ (7-4-94)
อ + ทิทป + จง + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + ทิทป + จง + ติ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทฺริเต (1-3-8)
อ + ทิทป + อ + ติ	ลป จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ทิทป + อ + ต	ลป อี ที ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ ทิทป อ ต		

สำเร็จรูปเป็น **อทิทปต** (ได้รับสั่งให้จ่ายแล้ว)

778. **ภฤตโยร** ศัพท์เดิมมาจาก ภฤติ (ภฤ + กฺติน)⁸⁴¹ + ภิส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ภฤติ + ภิส	ภิส ชื่อว่าวิภักติ	วิภกฺติศจ (1-4-104)
ภฤติ + ไอส	เปลี่ยน ภิส วิภักติ เป็น ไอส	อโต ภิส ไอส (7-1-9)
ภฤต อี>ย + ไอส	เปลี่ยน อี เป็น ย	อโก ยณฺจิ (6-1-77)
ภฤตย + ไอส >ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺโช รชะ (8-2-66)
ภฤตย + ไอ ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
ภฤตย + ไอ ร	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ภฤตย + ไอ ร	ร ชื่อว่าอวसान	วฺริมา'วसानม (1-4-110)
ภฤตย + ไอ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคชะ (ะ)	ชฺรวसानโยรฺวิสฺรชฺนียชะ (8-3-15)

ภฤตย ไอ -ะ

สำเร็จรูปเป็น **ภฤตโยระ** (ด้วยทวนทรัพย์ทั้งหลาย)

เอว (นั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก เอว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁸⁴¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 541.

ส (พระราชานั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

779. **อุทโยค** (ด้วยความพยายาม) ศัพท์เดิมมาจาก อุทโยค (อุตุ + ยุช + ฆณ)⁸⁴² + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า สะ + อุทโยค มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **โสทโยค** โดยมีวิธีการสนธิดังนี้

สะ + อุทโยค

ส + อุทโยค

ลบวิสรรค (-ะ)

เอตตโทสะ สฺโลโป'โกร

นณสมาสเ หลิ (6-1-132)

ส อ + อุ>โอ ทโยค

ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อุ เป็น โอ

อาทคุณะ (6-1-87)

ส โอ ทโยค

สำเร็จรูปเป็น **โสทโยค**

780. **ทวิษททรูปม** (ซึ่งความหึงหยงของศัตรู) ศัพท์เดิมมาจาก ทวิษททรูป (ทวิษต [ทวิษ + ศตฤ]⁸⁴³ - ทรูป [ทฤป + ฆณ]⁸⁴⁴) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อทีทปต (ได้ทรงให้จัดแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + ทป ธาตุ + จลิ ปัจจัย + ติป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรีสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อทีทปต (777) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ไสวเรวาทิทปจจาปี ภูโย ภูโย คุเณะ กุล |

ปราช นาทิทปจโจว สรวธรมวยวสุถยา || 34 ||

พระองค์ทรงทำราชตระกูลให้สะอาดบริสุทธิ์ยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยคุณธรรม

ทั้งหลายของพระองค์นั่นเอง และไม่ทรงบั่นทอนประชาชนทั้งหลาย

ให้เดือดร้อน เพราะได้กำหนดหน้าที่ของคนทุก ๆ วรณะไว้อย่างดีแล้ว⁸⁴⁵

781. **ไสวร** (อันเป็นของพระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก สว + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกโตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁸⁴² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 242.

⁸⁴³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 771.

⁸⁴⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 687.

⁸⁴⁵ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 20.

เอว (เน้นเสียง) ศัพท์เดิมมาจาก เอว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภาคีแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อทีทปจ (ได้ทำให้สะอาดแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + ทป ธาตุ + จลิ ปัจจัย + ติป วิภาคี หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบถ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อทีทปต (777) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (กั) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภาคีแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภาคีแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ไสวะ + เอว + อทีทปต + จ + อปี มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ไสวเรวาทิทปจจาปี** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ไสวะ + เอว + อทีทปต + จ + อปี

ไสวะ + เอว

ไสวะ > ส + เอว

ไสวะ ส > ร + เอว

ไสวะ ร + เอว

ไสวะ ร > ร + เอว

ไสวะ ร เอว

สำเร็จรูปเป็น **ไสวเรว**

ไสวเรว + อทีทปต

ไสวเรว อ + อ > อา ทิทปต

ไสวเรว อา ทิทปต

สำเร็จรูปเป็น **ไสวเรวาทิทปต**

ไสวเรวาทิทปต + จ

ไสวเรวาทิทป ต > จ + จ

ไสวเรวาทิทป จ จ

สำเร็จรูปเป็น **ไสวเรวาทิทปจจ**

ไสวเรวาทิทปจจ + อปี

ไสวเรวาทิทปจจ อ + อ > อา ปี

ไสวเรวาทิทปจจ อา ปี

เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส

เปลี่ยน ส เป็น ร

อุ ของ ร ชื่อว่าอิต

ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต

วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

สมชุไซ รุสะ (8-2-66)

อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)

ตสย โลปะ (1-3-9)

อกะ สวรรณ ที่รฆะ
(6-1-101)

สโตะ ศจุนา ศจุสะ (8-4-40)

อกะ สวรรณ ที่รฆะ
(6-1-101)

สำเร็จรูปเป็น **ไสวเรวาทีทปจจาปี**

782. **ภุโย** (โดยยิ่ง ๆ ขึ้นไป) ศัพท์เดิมมาจาก ภุยส + ภา เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

คุไณะ (ด้วยคุณธรรมทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก คุณ + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กุลิ (ซึ่งราชตระกูล) ศัพท์เดิมมาจาก กุล + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปฺรชา (ซึ่งประชาชนทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ปฺรชา + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปฺรชชะ (560) ตามที่กล่าวแล้วข้างต้น แต่ ปฺรชชะ ศัพท์นี้ ลง ศส ทวิติยวิภक्तिเท่านั้นเอง

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อทีทปจ (ได้ทรงบ้นทอนให้เดือดร้อนแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) + ทป ชาติ + จลิตฺ ปัจจัย + ติปฺ วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อทีทปตฺ (777) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ใจ (ด้วยนั้นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก จ + เอว มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ใจ (45) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

783. **สรวธรมวยวสฺถยา** (เพราะได้กำหนดหน้าที่ของคนทุก ๆ วรรณะไว้อย่างดีแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก สรวธรมวยวสฺถิ (สรว - ธรม - วยวสฺถา [วิ + อว + สฺถา + อง + ภาป] ⁸⁴⁶) + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วฤทธิจิกิรัชยา (231) ตามที่กล่าวแล้วข้างต้น

อศฺรานตะ สมเย ยชฺวา ยชฺถภูมิมิมปตฺ |

पालनाज्ज त्विखान् पुरम् निरुत्तिकान्मिमपत् || 35 ||

พระองค์ผู้ทรงประกอบพิธีบูชาโยอย่างไม่เห็นดเห็น้อย ทรงรับสั่งให้สร้าง
พื้นที่สำหรับบูชาโยในเวลาอันเหมาะสม และทรงทำให้พราหมณ์ทั้งหลาย
ทำสมาธิถึงพรหมณ์อย่างไม่มีความสะดวกแล้วโดยการคุ้มครองของพระองค์ ⁸⁴⁷

⁸⁴⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 534.

⁸⁴⁷ สำเนียง เลื่อมใส, มหาภคยเสานทรนันทะของอัสวโฆษ, 20.

784. **อศรานตะ** (ผู้ไม่เห็นดีเห็นชั้ย) ศัพท์เดิมมาจาก อศรานต + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

สมเย (ในเวลาอันเหมาะสม) ศัพท์เดิมมาจาก สมย + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

785. **ยชวา** (ผู้ประกอบพิธีบูชาัย) ศัพท์เดิมมาจาก ยชวณ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ราชา (510) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

786. **ยชณภูมิ** (ซึ่งพื้นที่สำหรับบูชาัย) ศัพท์เดิมมาจาก ยชณภูมิ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สิทธิ (19) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

787. **อมิมปต** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + มี ธาตุ + จลิต ปัจจัย + ติป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

มี	มี ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
มี + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
มี + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสมิสิปตสมิมิวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิตวมหิมหิง (3-4-78)
มี + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปรม- มธยโมตตมะ (1-4-101)
มี + ติป	ติป เป็น เอกวณะ	ตานเยกวงนทวิวงน- พหวงนวงนเยกศะ (1-4-102)
มี + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
มี + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
มี + จลิต + ติ	ลุง จลิต ปัจจัย	จลิต ลุง (3-1-43)
อฏ + มี + จลิต + ติ	ลุง อฏ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลุงลุงลุงษวทาทตตะ (6-4-71)
อฏ + มี + จลิต + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + มี + จลิต + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + มี + จง + ติ	เปลียน จลิต เป็น จง	ณิศริทฐสฐฤษะ กรตริ จง (3-1-48)
อ + มีมี + จง + ติ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จง (6-1-11)
อ + มีมี + จง + ติ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสะ	ปุรวโภยาสะ (6-1-4)
อ + มีมี + จง + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)

อ + มีมี + จง + ตี	ง ชื่อว่าอิต	ลศกวดททธิเต (1-3-8)
อ + มีมี + อ + ตี	ลบ จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + มีมี + ปุก + อ + ตี	ลง ปุก อาคม	อรตทิววลีร์กนุยกษมาย- ยาตำ ปุง เณ (7-3-36)
อ + มีมี + ปุก + อ + ตี	อุ ชื่อว่าอิต	อุปะเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อ + มีมี + ปุก + อ + ตี	ก ชื่อว่าอิต	ลศกวดททธิเต (1-3-8)
อ + มีมี + ป + อ + ตี	ลบ อุ และ ก ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + มีมี อี>อา + ป + อ + ตี	เปลี่ยน อี ของ มี ธาตุ เป็น อา	มีนาตมิโนติทิง่า ลยปี จ (6-1-50)
อ + มีมี อา>อ + ป + อ + ตี	รัสสะ อา เป็น อ	หรัสสะ (7-4-59)
อ + มีมี อ + ป + อ + ตี	ลบ อี ที่ ตี	อิตศจ (3-4-100)
อ มีมี อ ป อ ต		
	สำเร็จรูปเป็น อมิมปต (ได้ให้สร้างแล้ว)	

788. **पालनाज** (โดยการคุ้มครอง) ศัพท์เดิมมาจาก ปาลน + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาคุมยาทุ (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

789. **तृषिखान** (ซึ่งพราหมณ์ทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ทฺริช + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

पृथम (ซึ่งพรมัน) ศัพท์เดิมมาจาก พฺรหม + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน พฺรหม (120) ตามที่กล่าวมาแล้ว ในบทนี้ ประกอบด้วย อม วิภक्ति จึงทำการลบด้วยสูตร สุวโมรณปฺสกาต (7-1-23)

790. **निरुतृकिनान** (อย่างไม่มีความสะดวกแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก นิรุทฺริคน + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อมिमपत (ได้ทำให้ระลึกถึงแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + มปฺ ธาตุ + จลิจ ปัจจย + ติปฺ วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อมิมปต (787) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ครูภริวิวิทกาเล เสามยะ โสम्मิมิมปต |

ตปสา เตชสา ไจว ทฺริษตฺโสณยมิมิมปต || 36 ||

พระองค์ผู้มีความอ่อนโยน ทรงรับสั่งให้ราชครูทั้งหลายตวงน้ำโสมตามพิธี

ที่ถูกต้อง ในเวลาอันสมควร ทรงทำลายศัตรูภายในด้วยตบะและทรงปราบ
ปรัมศัตรูภายนอกด้วยพระเดชานุภาพ⁸⁴⁸

791. **คุรุภีร** (โดยราชครูทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก คุรุ + ภีร มีกระบวนการสร้างคำ
เหมือน มฤทุภีระ (54) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

792. **วิริวัต** (ตามวิธีที่ถูกต้อง) ศัพท์เดิมมาจาก วิริวัต (วิธ + อิน + มตฺป)⁸⁴⁹ + ภา เป็น
กลุ่มประเภทคำอภัยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน
นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กาล (ในเวลาอันสมควร) ศัพท์เดิมมาจาก กาล + จี มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุ
เศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

793. **เสามยะ** (ผู้ทรงมีความอ่อนโยน) ศัพท์เดิมมาจาก เสามย (โสสม + ฎยณ)⁸⁵⁰ + สฺ มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

โสมม (ซึ่งน้ำโสม) ศัพท์เดิมมาจาก โสม + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปุตฺ (15)
ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อมิมปต (ได้ให้ดวงแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) + มปฺ ธาตุ + จลฺ ปัจจย + ตปฺ วิภक्ति
หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อมิมปต (787) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตปสา (ด้วยตบะ) ศัพท์เดิมมาจาก ตปสฺ + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วยสา (478)
ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เตชสา (ด้วยเดชานุภาพ) ศัพท์เดิมมาจาก เตชสฺ + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วย
สา (478) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ใจ (และนั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก จ + เอว มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ใจ (45)
ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁸⁴⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 21.

⁸⁴⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 397.

⁸⁵⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 415.

794. **ทวิชตไสนยม** (ซึ่งศัตร์ภายในและภายนอก) ศัพท์เดิมมาจาก ทวิชตไสนย (ทวิชต - ไสนย [เสนา + ญย]⁸⁵¹) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อมิมปต (ได้ทรงทำลายแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + มป ชาติ + จลิต ปัจจัย + ติป วิภักติ หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบต มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อมิมปต (787) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปรชชะ ปรมธรมชณะ สุกษม ธรรมวิวสต |

ทรุศนาจใจ ธรรมสย กาลส สุวคคมิวสต || 37 ||

พระองค์ผู้ทรงรู้หลักธรรมชั้นสูงสุด ได้ทรงทำให้ประชาชนทั้งหลายซึ่มซับเอาหลักธรรมอันละเอียดอ่อน และทรงทำให้ประชาชนทั้งหลายไปอยู่ในสวรรค์ในเวลาอันสมควร เพราะการเห็นธรรมของพระองค์⁸⁵²

ปรชชะ (ซึ่งประชาชนทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ปรชชา + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปรชชะ (560) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ในบทว่า ปรชชะ นี้ ลง ศส ที่เป็นทวิติยาวิภักติ

795. **ปรมธรมชณะ** (ผู้ทรงรู้หลักธรรมชั้นสูงสุด) ศัพท์เดิมมาจาก ปรมธรมชณ (ปรม - ธรมชณ [ธรม + ชณา + ก]⁸⁵³) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

796. **สุกษม** (อันละเอียดอ่อน) ศัพท์เดิมมาจาก สุกษม (สูก + สมณ)⁸⁵⁴ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ธรรม (ซึ่งหลักธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก ธรรม + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

797. **อวิวสต** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + วส ชาติ + จลิต ปัจจัย + ติป วิภักติ หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบต มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วส	วส ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
วส + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
วส + ลุง > ติป ใช้	ติป แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณมิพวสมสตา ตำณถาสาถาธวมิตวหิมหิง

⁸⁵¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 414.

⁸⁵² สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 21.

⁸⁵³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 546.

⁸⁵⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 390.

วส + ตป	ตป เป็น ประถมบุรุษ	(3-4-78) ดิงสุตรีณี ตรีณี ปฐม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
วส + ตป	ตป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกคะ (1-4-102)
วส + ตป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
วส + ต	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วส + จล + ต	ลง จล ปัจจย	จล ลุจ (3-1-43)
อฏ + วส + จล + ต	ลง อฏ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุลงลฤงกษวฑูทาทตะ (6-4-71)
อฏ + วส + จล + ต	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + วส + จล + ต	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + วส + จง + ต	เปลี่ยน จล เป็น จง	ณิศริทสุสฤยะ กรตริ จง (3-1-48)
อ + ววส + จง + ต	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จง (6-1-11)
อ + ววส + จง + ต	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปุรวุภัยสาะ (6-1-4)
อ + วิวส + จง + ต	เปลี่ยน อ ของอภัยสาะ เป็น อี	สนยตะ (7-4-78)
อ + วิวส + จง + ต	ทีฆะ อี ของอภัยสาะ เป็น อี	ทีไรโฆ ลโฆะ (7-4-94)
อ + วิวส + จง + ต	จ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + วิวส + จง + ต	ง ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
อ + วิวส + อ + ต	ลป จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + วิวส + อ + ต	ลป อี ที่	อิตศจ (3-4-100)
อ วิวส อ ต	สำเร็จรูปเป็น อวิวสต (ได้ทำให้ซึมซับแล้ว)	

798. **ทรศนาจ** (เพราะการเห็น) ศัพท์เดิมมาจาก ทรศน + จล มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหัตมยาทุ (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ใจ (และนั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก จ + เอ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ใจ (45) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ธรมสย (ซึ่งธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก ธรม + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กาล (ในเวลาอันสมควร) ศัพท์เดิมมาจาก กาล + จ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

799. **สุวรรณคม** (สู่สุวรรณค์) ศัพท์เดิมมาจาก สุวรรณ (สุว + วน + ก)⁸⁵⁵ + วม มี ภาระบวกรการสร้างคำเหมือน ที่ปด (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อวิวสตุ (ได้ทำให้อยู่แล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อว (อ) + วส ธาตุ + จลิ ปัจจัย + ติป วิภक्ति หมด ลุง ฝ่ายปรัสเซียบพ มีภาระบวกรการสร้างคำเหมือน อวิวสตุ (797) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

วยกตมปยรฤกฤจเฉษฐ นารฐมิษจมติษลิปต |

ปริย อิตเยว จาศกต น สราคาทวิวุธต || 38 ||

พระองค์ไม่ทรงแต่งตั้งคนที่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม แม้ว่าเขาจะมีความชำนาญการ ในภาวะที่คับขันก็ตามและพระองค์ไม่ทรงทำคนที่ไม่มีความสามารถให้ได้รับความ เจริญ เพราะอาศัยความรักใคร่ชอบพอโดยคิดว่าเขาเป็นเพื่อน⁸⁵⁶

800. **วยกตม** (ผู้มีความชำนาญการ) ศัพท์เดิมมาจาก วยกต + วม มีภาระบวกรการสร้าง คำเหมือน ที่ปด (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สู เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

801. **อรฤกฤจเฉษฐ** (ในภาวะที่คับขันทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก อรฤกฤจจฺร (อรฤ - กฤจจฺร) + สูป มีภาระบวกรการสร้างคำเหมือน ตปะศิษฺเฐษฺ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า วยกตม + อปี + อรฤกฤจเฉษฐ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **วยกตม- ปยรฤกฤจเฉษฐ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

วยกตม + อปี + อรฤกฤจเฉษฐ

วยกตม + อปี

สำเร็จรูปเป็น **วยกตมปี**

วยกตมปี + อรฤกฤจเฉษฐ

วยกตมปี อี>ย + อรฤกฤจเฉษฐ เปลี่ยน อี เป็น ย

อิโก ยณจิ (6-1-77)

วยกตมปี ย อรฤกฤจเฉษฐ

สำเร็จรูปเป็น **วยกตมปยรฤกฤจเฉษฐ**

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สู เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁸⁵⁵ Rājārādhakāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 484.

⁸⁵⁶ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 21.

802. **อธรมิษฐม** (ซึ่งคนที่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก อธรมิษฐ + อม มี กระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

803. **อติษฐิปต** ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ + สถา ธาตุ + อฏฺ (อิ) อาคม + ปุ (ป) อาคม + จฺ ลิ ปัจจัย + ติป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสนิมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สธา	สธา ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
สธา + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
สธา + ลุง > ติป	ใช้ ฌิ แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณิมิพวสมสธา ตำณธาสถาธวมิพวหิมหิง (3-4-78)
สธา + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนิ ตรีนิ ปฺรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
สธา + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทิวิจน- พหวจนानเยกศะ (1-4-102)
สธา + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
สธา + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สธา + จฺลิ + ติ	ลุง จฺลิ ปัจจัย	จฺลิ ลุงิ (3-1-43)
อฏฺ + สธา + จฺลิ + ติ	ลุง อฏฺ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลงลุงกษวฑาตตะ (6-4-71)
อฏฺ + สธา + จฺลิ + ติ	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฺฏ (1-3-7)
อ + สธา + จฺลิ + ติ	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + สธา + จง + ติ	เปลี่ยน จฺลิ เป็น จง	ณิศริทฺรฺสฺรฺกษะ กรฺตริ จง (3-1-48)
อ + สธา + จง + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฺจ (1-3-7)
อ + สธา + จง + ติ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทฺธิเต (1-3-8)
อ + สธา + อ + ติ	ลป จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + สธา > ติษฐ + อ + ติ	เปลี่ยน สธา เป็น ติษฐ	ปาฆรธมาสถานาทาณทฤศ ยฺรฺติสฺรฺตฺศทสทา ปิพชฺฆรธม ติษฐมนยจฺฉปศฺยจฺฉเฮาศฺย สีทาะ (7-3-78)
อ + ติษฐ + อฏฺ + อ + ติ	ลุง อฏฺ (อิ) อาคม	อารฺธธาตุกสฺเยท วลาเทะ (7-2-35)
อ + ติษฐ + อฏฺ + อ + ติ	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฺฏ (1-3-7)
อ + ติษฐ + อิ + อ + ติ	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ติษฐ + อิ + ปุ + อ + ติ	ลุง ปุ อาคม	อรฺติหฺวิวฺลฺรีกฺษฺญฺยฺกษฺมา- ยาตา ปุง เณ (7-3-36)

อ + ดิษฐ + อิ + ปุฎ + อ + ตี	อุ ชื่อว่าอิต	อุปะเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อ + ดิษฐ + อิ + ปุฎ + อ + ตี	ก ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
อ + ดิษฐ + อิ + ปุ + อ + ตี	ลป อุ และ ก ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ดิษฐ + อิ + ปุ + อ + ตี	ลป อิ ที่ ตี	อิตศจ (3-4-100)
อ ดิษฐ อิ ปุ อ ตี		

สำเร็จรูปเป็น **อติษฐิปต** (ได้ตั้งแล้ว)

804. **ปรีย** (เป็นเพื่อน) ศัพท์เดิมมาจาก ปรีย + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อติ (ว่า) ศัพท์เดิมมาจาก อติ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เอว (นันทิเยว) ศัพท์เดิมมาจาก เอว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

805. **อศกต** (ซึ่งคนที่ไม่มีความสามารถ) ศัพท์เดิมมาจาก อศกต (น - ศกต [ศก + กต]⁸⁵⁷) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

806. **สราคาท** (เพราะอาศัยความรักใคร่ชอบพอ) ศัพท์เดิมมาจาก สราค (ส + รณช + ฌญ)⁸⁵⁸ + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหัตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

807. **อวิวุธต** ศัพท์เดิมมาจาก อภู (อ) + วุธ ฐาตุ + จลิ ปัจจัย + ติป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วุธ	วุธ ชื่อว่าฐาตุ	ภูวาทโย ฐาตวะ (1-3-1)
วุธ + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
วุธ + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณถาสถาถวมิตวหิมหิง

⁸⁵⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 4.

⁸⁵⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 110.

วฤธ + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	(3-4-78) ติงสตรีณิ ตรีณิ ปฺรทม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
วฤธ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกสะ (1-4-102)
วฤธ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
วฤธ + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วฤธ + จล + ติ	ลง จล ปัจจัย	จล ลุจ (3-1-43)
อฏ + วฤธ + จล + ติ	ลง อฏ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุลงลฤงษวฑูทาทตะ (6-4-71)
อฏ + วฤธ + จล + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + วฤธ + จล + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + วฤธ + จง + ติ	เปลี่ยน จล เป็น จง	ณิศริทฺรฺสฺรฺภยะ กรฺตริ จง (3-1-48)
อ + วฤธ + จง + ติ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จง (6-1-11)
อ + วฤธ + จง + ติ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสะ	ปุโรวฺภยาสะ (6-1-4)
อ + วฤธ + จง + ติ	ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ เป็น อร	สาร์วธาตุการธธาตุกโยะ (7-3-84)
อ + ว อ วฤธ + จง + ติ	ลป ร ของอภัยสะ	หลาทิ เศษะ (7-4-600)
อ + ว อิ วฤธ + จง + ติ	เปลี่ยน อ ของอภัยสะ เป็น อิ	สนยตะ (7-4-78)
อ + ว อี วฤธ + จง + ติ	ที่ฆะ อิ ของอภัยสะ เป็น อี	ทีโรฆ โลฆะ (7-4-94)
อ + วิวฤธ + จง + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + วิวฤธ + จง + ติ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทริเต (1-3-8)
อ + วิวฤธ + อ + ติ	ลป จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + วิวฤธ + อ + ต	ลป อ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ วิวฤธ อ ต		

สำเร็จรูปเป็น อวิวฤธต (ได้ทำให้ได้รับความเจริญแล้ว)

เตชสา จ ตวิษา ไจว रिपुनुत्पदान्पिภสत् |

यत्किंपेन तिपเตन पठित्वि° ज व्यपिभसत् || 39 ||

พระองค์ทรงเผาศัตรูทั้งหลายให้เป็นเถ้าถ่านด้วยพระเดชานุภาพ ทรงทำให้ศัตรูทั้งหลายอับเฉาด้วยความเจริญรุ่งเรือง และทรงทำให้แผ่นดินสว่าง สดใสด้วยพระทีปคือพระเกียรติยศอันเจิดจ้าของพระองค์⁸⁵⁹

⁸⁵⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 21.

เตชสา (ด้วยเตชานภาพ) ศัพท์เดิมมาจาก เตชส + ฐา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วยสา (478) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภัตติแล้ว ให้ ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

808. **ตวิษา** (ด้วยความเจริญรุ่งเรือง) ศัพท์เดิมมาจาก ตวิษ + ฐา มีกระบวนการสร้าง คำเหมือน วยสา (478) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ใจ (และนั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก จ + เอว มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ใจ (45) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

809. **ริปนุ** (ซึ่งศัตรูทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ริป + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วยาขรศิคุน (305) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

810. **ทฤปตาน** (ผู้หยิ่งผยองแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ทฤปต (ทฤป + กต)⁸⁶⁰ + ศส มี กระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

811. **อพีภสตุ** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) + ภส ธาตุ + จลิ ปัจจัย + ติป วิภัตติ หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ภส	ภส ชื่อว่าธาตุ	ภวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
ภส + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
ภส + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา ตำถสาถาธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
ภส + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปุรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ภส + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกสะ (1-4-102)
ภส + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ภส + ติ	ลบ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ภส + จลิ + ติ	ลง จลิ ปัจจัย	จลิ ลุงิ (3-1-43)
อฏ + ภส + จลิ + ติ	ลง อฏ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลงถุงภษวฑูทาทตะ (6-4-71)
อฏ + ภส + จลิ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)

⁸⁶⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 739.

อ + ภส + จลิ + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ภส + จง + ติ	เปลี่ยน จลิ เป็น จง	ณิศริทฺรฺสฺรฺภยะ กรฺตริ จง (3-1-48)
อ + ภภส + จง + ติ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จิง (6-1-11)
อ + ภภส + จง + ติ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภยาสะ	ปุรุโวกฺยาสะ (6-1-4)
อ + ภ>พ ภส + จง + ติ	เปลี่ยน ภ เป็น พ	อภยาสะ จรฺจ (8-4-54)
อ + พิภส + จง + ติ	เปลี่ยน อ ของอภยาสะ เป็น อิ	สนยตตะ (7-4-78)
อ + พิภส + จง + ติ	ทึฆะ อิ ของอภยาสะ เป็น อี	ทึโรฆ ไลฆะ (7-4-94)
อ + พิภส + จง + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฺญู (1-3-7)
อ + พิภส + จง + ติ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทริเต (1-3-8)
อ + พิภส + อ + ติ	ลป จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + พิภส + อ + ต	ลป อิ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ พิภส อ ต		

สำเร็จรูปเป็น **อพิภสต** (ได้แผดเผาแล้ว)

812. **ยโคทีเปน** (ด้วยประทีปคือพระเกียรตียศ) ศัพท์เดิมมาจาก ยโคทีป (ยศส - ทีป [ทีป/ทีป + ก]⁸⁶¹) + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หวิฐุมวิตาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

813. **ทิปเตน** (อันเจ็ดจ้าวแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ทิปต (ทีปต ทีป + กต)⁸⁶² + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หวิฐุมวิตาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

814. **ปฤถิวี**⁸⁶³ (ซึ่งแผ่นดิน) ศัพท์เดิมมาจาก ปฤถิวี (ปฤ + ชีวน + ฐ) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหี⁸⁶³ (241) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลปทั้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

815. **วฺยพิภสต** (ได้ทำให้สว่างสดใสแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก วิ + อฏฺ (อ) + ภส ธาตุ + จลิ ปัจจัย + ติปฺ วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อพิภสต (811) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁸⁶¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 717.

⁸⁶² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 720.

⁸⁶³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 225.

อานฤคส์ยานน ยศเส เตนาทายิ สทาร์ถิเน |

ทรวุยั มหทปิ ตยทุกตวา น ไจวากิรติ กัจจน || 40 ||

พระองค์ทรงพระราชทานสิ่งของแก่ผู้มาขออยู่ตลอดเวลา เพราะทรงมีความเอื้อเฟื้อ ไม่ใช่เพื่อพระเกียรติยศ และพระองค์แม้ว่าจะทรงบริจาคนพระราชทรัพย์จำนวนมากก็ตาม แต่ก็ไม่เคยป่าวประกาศเรื่องราวใด ๆ ออกไป⁸⁶⁴

816. อานฤคส์ยานน (แก่คนผู้มาขอตลอดเวลา) ศัพท์เดิมมาจาก อานฤคส์ย (อานฤคส์ + ษยณ)⁸⁶⁵ + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาคุมยาทุ (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า อานฤคส์ยาทุ + น มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น อานฤคส์ยานน โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

อานฤคส์ยาทุ + น

อานฤคส์ยา ทุ>น + น เปลี่ยน ทุ ท้ายบท เป็น น

สโตะ ศจนา ศจจะ (8-4-40)

อานฤคส์ยา น น

สำเร็จรูปเป็น อานฤคส์ยานน

817. ยศเส ศัพท์เดิมมาจาก ยศส + เง มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ยศส + เง

เง ชื่อว่า วิภक्ति

วิภक्तिศจ (1-4-104)

ยศส + เง

ง ของ เง วิภक्ति ชื่อว่าอิต

ลศกวตทริเต (1-3-8)

ยศส + เอ

ลป ง ที่ชื่อว่าอิต

ตสย โลปะ (1-3-9)

ยศส เอ

สำเร็จรูปเป็น ยศเส (เพื่อเกียรติยศ)

เตน (อันพระราชานั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เตน (222) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

818. อทายิ ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) อาคม + ทา ธาตุ + ยุก (ย) อาคม + จลิ ปัจจัย + ต วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายอาตมเนบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทา

ทา ชื่อว่าธาตุ

ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)

ทา + ลุง

ลง ลุง ในอดีตกาล

ลุง (3-2-110)

ทา + ลุง

ลง ลุง ฝ่ายอาตมเนบทในกรรม

ภาวกรรมโณะ (1-3-13)

⁸⁶⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโฆษ, 21.

⁸⁶⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 177.

ทา + ลุง > ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสณิสติปถสณิมิพวสมสตา ตำณเถสาถำธวมิทวมหิมหิง (3-4-78)
ทา + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปรมม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ทา + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานุเยกวจนทวิวจน- พหวจนानุเยกสะ (1-4-102)
ทา + จลิต + ต	ลง จลิต ปัจจัย	จลิต ลุงิ (3-1-43)
อฏฺ + ทา + จลิต + ต	ลง อฏฺ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลงลตุงกษวฑฺทาทตะ (6-4-71)
อฏฺ + ทา + จลิต + ต	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + ทา + จลิต + ต	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ทา + จินฺ + ต	เปลี่ยน จลิต เป็น จินฺ	จินฺ ภาวกรมโณะ (3-1-66)
อ + ทา + ยุก + จินฺ + ต	ลง ยุก (ย) อาคม เมื่อ จินฺ อยู่หลัง	อาโต ยุก จินฺกฤโตะ (7-3-33)
อ + ทา + ยุก + จินฺ + ต	อุ และ อี ชื่อว่าอิต	อุปเทเศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อ + ทา + ยุก + จินฺ + ต	ก ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
อ + ทา + ยุก + จินฺ + ต	ณ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + ทา + ย + อี + ต	ลป อุ, อี, ก และ ณ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ทา + ย + อี	ลป ต วิภक्ति	จिโน ลุก (6-4-104)

อ ทา ย อี

สำเร็จรูปเป็น **อทายิ** (ได้พระราชทานแล้ว)

819. สทารถิน	ศัพท์เดิมมาจาก สทารถิน + เง มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้	
สทารถิน + เง	เง ชื่อว่า วิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
สทารถิน + เง	ง ของ เง วิภक्ति ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
สทารถิน + เอ	ลป ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สทารถิน เอ		

สำเร็จรูปเป็น **สทารถิน** (เพราะทรงมีความเอื้อเฟื้อ)

820. **ทรวยิ** (ทรวัย) ศัพท์เดิมมาจาก ทรวย (ทรว + ยต)⁸⁶⁶ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตริ (42) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

821. **มทท** ศัพท์เดิมมาจาก มทต + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

⁸⁶⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 758.

มหต + ส	สุ ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
มหต	ลบ สุ วิภักติ	สวโมรณปุสกาต (7-1-23)
สำเร็จรูปเป็น มหต (จำนวนมาก)		

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตยกตวา (บริจาคนแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ตยช ธาตุ + กตวา ปัจจัย + ส วิภักติ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตยกตวา (580) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ใจ (และนั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก จ + เอว มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ใจ (45) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

822. **อากิริติ** ศัพท์เดิมมาจาก อา + อฏ (อ) อาคม + กฤต ธาตุ + จลิ ปัจจัย + ต วิภักติ
หมวด ลุง ฝ่ายอาตมเนบห มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อา + กฤต	กฤต ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
อา + กฤต + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
อา + กฤต + ลุง	ลง ลุง ฝ่ายอาตมเนบหในกรรม	ภาวกรรมโณะ (1-3-13)
อา + กฤต + ลุง > ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำมถาสถำธวมิตวมิมหิง (3-4-78)
อา + กฤต + ต	ต เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนิ ปุรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
อา + กฤต + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกศะ (1-4-102)
อา + กฤต + จลิ + ต	ลง จลิ ปัจจัย	จลิ ลุงิ (3-1-43)
อา + อฏ + กฤต + จลิ + ต	ลง อฏ (อ) อาคม หน้าธาต	ลุงลงถุงกษวฑูทาทตตะ (6-4-71)
อา + อฏ + กฤต + จลิ + ต	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏฐ (1-3-7)
อา + อ + กฤต + จลิ + ต	ลบ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา+อ>อา + กฤต + จลิ + ต	เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา	อกะ สวรณ ที่รฆะ (6-1-101)
อา + กฤต + จิน + ต	เปลี่ยน จลิ เป็น จิน	จิน ภาวกรรมโณะ (3-1-66)

อา + กฤต + จิน + ต	อิ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อา + กฤต + จิน + ต	ณ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
อา + กฤต + อี + ต	ลบ อิ และ ณ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อา + ก ฤ>อรฺ ต + อี + ต	ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ เป็น อร	सारवातुकारवातुगोषे (7-3-84)
อา + ก ो>อิ รฺ ต + อี + ต	เปลี่ยน อ เป็น อิ	सन्यते (7-4-78)
อา + ก ी>อี รฺ ต + อี + ต	ที่หะ อิ เป็น อี	तिरिहो लोषे (7-4-94)
อา + ก ी र् त + อี	ลบ ต วิภक्ति	जिहो लुक् (6-4-104)
อา ก ी र् त्ति		

สำเร็จรูปเป็น **อาگیرติ** (ได้ป่าประกาศแล้ว)

กัจจ (เรื่องราวใด ๆ) ศัพท์เดิมมาจาก กัจจ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เตนาริปี **ทุชะรโต** **นาตยาชิ** **ศรณาคตะ** |

ชิตวา **ทฤปตานปี** **ริปนุน** **เตนาการิ** **วิสมยะ** || 41 ||

พระองค์ไม่ทรงทอดทิ้งผู้คนที่ประสบความทุกข์ที่มาขอพึ่งพระบารมี แม้ว่า
เขาจะเป็นศัตรูก็ตาม และเมื่อทรงชนะศัตรูทั้งหลายที่ยังยโสได้ พระองค์
ก็ไม่เคยแสดงอาการอวดโอ้เลย⁸⁶⁷

เตน (อันพระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เตน (222)
ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

823. **อริรุ** (ศัตรู) ศัพท์เดิมมาจาก อริ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุณิรุ (4) ตามที่
กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า เตน + อริชะ + อปี มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **เตนาริปี** โดยมีวิธีการ
สนธิ ดังนี้

เตน + อริชะ + อปี

เตน + อริชะ

เตน อ + ो>อา ริชะ เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา

อกะ สวรณ ทิรชะ

(6-1-101)

เตน อา ริชะ

⁸⁶⁷ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 21.

สำเร็จรูปเป็น เตนาริระ

เตนาริระ + อปี

เตนาริ ะ>ส + อปี เปลี่ยนนิสรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

เตนาริ ส>ร + อปี เปลี่ยน ส เป็น ร สมชุโซ รุะ (8-2-66)

เตนาริ ร + อปี อุ ชื่อว่า อิต อุประเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)

เตนาริ ร>ร + อปี ลบ อุ ที่ชื่อว่า อิต ตสย โลปะ (1-3-9)

เตนาริ ร อปี

สำเร็จรูปเป็น เตนาริริปี

824. **ทุชะราโต** (คนที่ประสบความสำเร็จ) ศัพท์เดิมมาจาก ทุชะราต (ทุชะ - อารต [อาจ + ฤ + ฤต]⁸⁶⁸) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

825. **อติยาชิ** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) อาคม + ตยช ธาตุ + จลิ ปัจจัย + ต วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายอาत्मเนบห มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตยช	ตยช ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
-----	-----------------	-----------------------

ตยช + ลุง	ล ง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
-----------	-------------------	---------------

ตยช + ลุง	ล ง ลุง ฝ่ายอาत्मเนบหในกรรม	ภาวกรรมโณะ (1-3-13)
-----------	-----------------------------	---------------------

ตยช + ลุง>ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณิมิพวสมสตา ตำณถาสถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
-------------	---------------	---

ตยช + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรீณิ ตรีณิ ปฺรถม- มธยโมตตมะะ (1-4-101)
---------	-------------------	--

ตยช + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกสะ (1-4-102)
---------	----------------	--

ตยช + จลิ + ต	ล ง จลิ ปัจจัย	จลิ ลุงิ (3-1-43)
---------------	----------------	-------------------

อฏ + ตยช + จลิ + ต	ล ง อฏ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ล ง ล ง ลุง กษททาทตะ (6-4-71)
--------------------	--------------------------	----------------------------------

อฏ + ตยช + จลิ + ต	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏฐ (1-3-7)
--------------------	--------------	-------------

อ + ตยช + จลิ + ต	ล บ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
-------------------	---------------------	------------------

อ + ตยช + จิณ + ต	เปลี่ยน จลิ เป็น จิณ	จิณ ภาวกรรมโณะ (3-1-66)
-------------------	----------------------	-------------------------

อ + ตยช + จิณ + ต	อิ ชื่อว่าอิต	อุประเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
-------------------	---------------	-----------------------------

⁸⁶⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 189.

อ + ตยช + จิน + ต	ณ ชื่อว่าอิต	จัญ (1-3-7)
อ + ตยช + อิ + ต	ลบ อิ และ ณ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ตยช + อิ + ต	อ ที่ ย ชื่อว่าอุปธา	อโณตยาต ปูรว อุปธา (1-1-65)
อ + ตย อ>อา ช + อิ + ต	ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อ เป็น อา	อต อุปธายา (7-2-116)
อ + ตย อา ช + อิ	ลบ ต วิภक्ति	จิโน ลุก (6-4-104)
อ ตย อา ช อิ		

สำเร็จรูปเป็น **อตยาชิ** (ได้ทอดทิ้งแล้ว)

826. **ครณาคตะ** (ผู้มาขอพึ่งพระบารมี) ศัพท์เดิมมาจาก ครณาคต (ครณ [ศฤ + ล
ยฺญ]⁸⁶⁹ - อาคต [อาจ + คม + กต]⁸⁷⁰) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าว
มาแล้วข้างต้น

827. **ชิตวา** ศัพท์เดิมมาจาก ชิ ชาติ + กตวา ปัจจัย + สฺ วิภक्ति มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตร
ต่อไปนี้

ชิ	ชิ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
ชิ + กต	ลง กตปัจจัย หลังชาติ	ชาโตะ (3-1-91)
ชิ + กตวา	กตวา ปัจจัย ชื่อว่ากต	กตตยา (3-1-95)
ชิ + กตวา	ลง กตวา ปัจจัย	อลลโวะ ประดิษเฐโยะ ปราจา กตวา (3-4-18)
ชิ + กตวา	ก ชื่อว่าอิต	ลศกตทริเต (1-3-8)
ชิ + ตวา	ลบ ก ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ชิตวา	เป็นปรกติพิกะ (ลิงค์)	กตตทริตสมาสาจ (1-2-46)
ชิตวา	เป็นอภัยศัพท์	กณเมชนตะ (1-1-39)
ชิตวา + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिจ (1-4-104)
ชิตวา	ลบ สฺ วิภक्ति เมื่ออยู่หลังอภัยศัพท์	อวยาทาปสุปะ (2-4-82)

สำเร็จรูปเป็น **ชิตวา** (ชนะแล้ว)

ทฤปตาน (ผู้หยิ่งโง่แล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ทฤปต + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน
นฤปตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + ศส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁸⁶⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 27.

⁸⁷⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 166.

ริปู (ซึ่งศักรูทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ริปู + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ว
ยาขรศิคุน (305) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เตน (อันพระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เตน (222)
ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

828. **อการิ** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) อาคม + กฏ ธาตุ + จลิต ปัจจัย + ต วิภक्ति หมวด
ลุง ฝ่ายอาत्मเนบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

กฏ	กฏ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
กฏ + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
กฏ + ลุง	ลุง ลุง ฝ่ายอาत्मเนบถในกรรม	ภาวกรรมโณะ (1-3-13)
กฏ + ลุง > ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสถมิพวสมสตา ตำถสาธำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
กฏ + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
กฏ + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนญเอกสะ (1-4-102)
กฏ + จลิต + ต	ลุง จลิต ปัจจัย	จลิต ลุงิ (3-1-43)
อฏ + กฏ + จลิต + ต	ลุง อฏ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลุงลุงกษวฑุทาทตะ (6-4-71)
อฏ + กฏ + จลิต + ต	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏฐ (1-3-7)
อ + กฏ + จลิต + ต	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + กฏ + จิณ + ต	เปลี่ยน จลิต เป็น จิณ	จิณ ภาวกรรมโณะ (3-1-66)
อ + กฏ + จิณ + ต	อิ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อ + กฏ + จิณ + ต	ณ ชื่อว่าอิต	จฏฐ (1-3-7)
อ + กฏ + อิ + ต	ลป อิ และ ณ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ก ฏ > อร + อิ + ต	ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ เป็น อร	सार्वธาตุการธธาตุกโยะ (7-3-84)
อ + ก อร + อิ + ต	อ ที่ ก ชื่อว่าอุปธา	อโล'นตยาด ปูรว อุปธา (1-1-65)
อ + ก อ > อา ร + อิ + ต	ทำเป็นชั้นนฤทธิคือ อ เป็น อา	อต อุปธายะ (7-2-116)
อ + ก อา ร + อิ	ลป ต วิภक्ति	จิโน ลุก (6-4-104)

อ ก อ ร อ

สำเร็จรูปเป็น **อการิ** (ได้กระทำแล้ว)

829. **วิสมยะ** (อาการไอ้อวด) ศัพท์เดิมมาจาก วิสมย + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน
เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น เตนาเกทิ มรยาทา กามาทุเทศาทุยาทปิ |

เตน สตสวปี โภเคษุ นาเสวินทุริยวฤตติตา || 42 ||

พระองค์ไม่ทรงทำลายกรอบแห่งพระจริยาวัตรที่ดี เพราะอาศัยความรัก
ความเกลียด หรือความกลัว และแม้ว่าจะมีสิ่งบันเทิงดี ๆ มากมายหลายอย่าง
ก็ตาม แต่พระองค์ก็ไม่ทรงเสวยสุขไปตามอำนาจของอินทรีย์⁸⁷¹

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก **น + สฺ** เป็นกลุ่มประเภทคำอพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อรยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน **นาม** (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เตน (อันพระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก **ตท + ภา** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **เตน** (222)
ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

830. **อเกทิ** ศัพท์เดิมมาจาก **อฏ (อ) อาคม + ภิท ธาตุ + จลิต ปัจจย + ต วิภक्ति** หมวด
ลุง ฝ่ายอาตมเนบพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ภิท	ภิท ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ภิท + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
ภิท + ลุง	ลุง ลุง ฝ่ายอาตมเนบพในกรรม	ภาวกรรมโณะ (1-3-13)
ภิท + ลุง > ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณถาสถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
ภิท + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปฺรถม- มธยโมตตมะะ (1-4-101)
ภิท + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนนานเยกสะ (1-4-102)
ภิท + จลิต + ต	ลุง จลิต ปัจจย	จลิต ลุงิ (3-1-43)
อฏ + ภิท + จลิต + ต	ลุง อฏ (อ) อาคม หน้าธาต	ลุงลุงถุงกษวฑูทาทตะ (6-4-71)
อฏ + ภิท + จลิต + ต	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏฐ (1-3-7)
อ + ภิท + จลิต + ต	ลบ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)

⁸⁷¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 22.

อ + ภิ + จิน + ต	เปลี่ยน จลิ เป็น จิน	จิน ภาวกรรมโณชะ (3-1-66)
อ + ภิ + จิน + ต	อิ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อ + ภิ + จิน + ต	ณ ชื่อว่าอิต	จุง (1-3-7)
อ + ภิ + อี + ต	ลบ อิ และ ณ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ฤ อี > เอ ฑ + อี + ต	ทำเป็นชั้นคุณคือ อิ เป็น เอ	สารวธาตุการธาตุโกโยะ (7-3-84)
อ + ฤ เอ ฑ + อี	ลบ ต วิภักติ	จิโน ลุก (6-4-104)
อ ฤ เอ ฑ อี		

สำเร็จรูปเป็น **อภทิ** (ได้ทำลายแล้ว)

831. **มรยาทา** (พระจริยาวัตรที่ดี) ศัพท์เดิมมาจาก มรยาทา (มรยา + ทา + อง)⁸⁷² + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธารา (242) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

832. **กามาฑ** (เพราะความรัก) ศัพท์เดิมมาจาก กาม + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาตมยาฑ (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

833. **เทวษาฑ** (เพราะความเกลียด) ศัพท์เดิมมาจาก เทวษ (ทวิษ + ฆณ)⁸⁷³ + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาตมยาฑ (29) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

834. **ภยาฑ** (เพราะความกลัว) ศัพท์เดิมมาจาก ภย (ภี + อจ)⁸⁷⁴ + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาตมยาฑ (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เตน (อันพระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตฑ + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เตน (222) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

835. **สตุส** ศัพท์เดิมมาจาก สตุ + สฺป มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

สตุ + สฺป	สฺป ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
สตุ + สฺป	ป ทัย สฺป วิภักติ ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
สตุ + สฺ	ลบ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สตุ สฺ		

⁸⁷² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 643.

⁸⁷³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 772.

⁸⁷⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 483.

สำเร็จรูปเป็น สตสุ (อันตี)

อปิ (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปิ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

836. โภเคษุ (ในสิ่งบันเทิงทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก โภค (ภุช + ฌณ)⁸⁷⁵ + สุป มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษฏุช (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

837. อเสวิ ศัพท์เดิมมาจาก อญ (อ) อาคม + สิว ธาตุ + จลิ ปัจจัย + ต วิภक्ति หมวด
ลุง ฝ่ายอาत्मเนบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สิว	สิว ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
สิว + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
สิว + ลุง	ลุง ลุง ฝ่ายอาत्मเนบทในกรรม	ภาวกรรมโณะ (1-3-13)
สิว + ลุง > ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา ตำถสาธำธวมิมิวหิมหิง (3-4-78)
สิว + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรินิ ตรีนิ ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
สิว + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทิววจน- พหุวจนญเยกสะ (1-4-102)
สิว + จลิ + ต	ลุง จลิ ปัจจัย	จลิ ลุงิ (3-1-43)
อญ + สิว + จลิ + ต	ลุง อญ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลุงถุงกษวฑูทาทตะ (6-4-71)
อญ + สิว + จลิ + ต	ญ ชื่อว่าอิต	จญ (1-3-7)
อ + สิว + จลิ + ต	ลบ ญ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + สิว + จิน + ต	เปลี่ยน จลิ เป็น จิน	จิน ภาวกรรมโณะ (3-1-66)
อ + สิว + จิน + ต	อิ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
อ + สิว + จิน + ต	ณ ชื่อว่าอิต	จญ (1-3-7)
อ + สิว + อิ + ต	ลบ อิ และ ณ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + สอิ > เอ ว + อิ + ต	ทำเป็นชั้นคุณคือ อิ เป็น เอ	สารวธาตุการธธาตุกโยะ (7-3-84)

⁸⁷⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 547.

อ + สฺ เอ ว + อี ลป ต วิภักติ จิโณ ลุภ (6-4-104)
 อ สฺ เอ ว อี
 สำเร็จรูปเป็น **อเสวิ** (ได้เสวยแล้ว)

838. **อินทริยวฤตติตา** (อันเป็นไปตามอำนาจของอินทริย์) ศัพท์เดิมมาจาก อินทริยวฤตติตา + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธารา (242) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า น + อเสวิ + อินทริยวฤตติตา มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **นาเสวิ นทริยวฤตติตา** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

น + อเสวิ + อินทริยวฤตติตา

น + อเสวิ

น อ + อ>อา เสวิ

เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา

อกะ สวรรณ ที่รฆะ
(6-1-101)

น อา เสวิ

สำเร็จรูปเป็น **นาเสวิ**

นาเสวิ + อินทริยวฤตติตา

นาเสว อี + อ>อี นทริยวฤตติตา

เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา

อกะ สวรรณ ที่รฆะ
(6-1-101)

นาเสว อี นทริยวฤตติตา

สำเร็จรูปเป็น **นาเสวินทริยวฤตติตา**

น เตนาทุคติ วิษม์ การยัม กวจน กิจน |

วิปริยปริยโยะ กฤตเย น เตนาคามิ นิกริยะ || 43 ||

พระองค์ไม่ทรงเห็นว่าจะมีหน้าที่ใด ๆ ที่พระองค์พึงปฏิบัติต่อใคร ๆ โดยไม่มี
 ความเท่าเทียมกัน และพระองค์ไม่ทรงบรรลุถึงการกระทำที่แตกต่างกันเลย
 ในการปฏิบัติหน้าที่ทั้งต่อคนที่เกลียดชังและคนที่รักพระองค์⁸⁷⁶

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้
 ลปทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เตน (อันพระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เตน (222)
 ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

839. **อทริศิ** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) อาคม + ทฤศฺ ธาตุ + จลิต ปัจจัย + ต วิภักติ หมวด
 ลุง ฝ่ายอาตมเนบพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

⁸⁷⁶ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 22.

ทฤศ	ทฤศ ชื่อว่าฮาตุ	ภูวาทโย ฮาตวะ (1-3-1)
ทฤศ + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
ทฤศ + ลุง	ลง ลุง ฝ่ายอาตมเนบทในกรรม	ภาวกรรมโณะ (1-3-13)
ทฤศ + ลุง>ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณถาสถำธวมิทวมหิมหิง (3-4-78)
ทฤศ + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนิ ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ทฤศ + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนนานเยกสะ (1-4-102)
ทฤศ + จลิต + ต	ลง จลิต ปัจจัย	จลิต ลุงิ (3-1-43)
อฏฺ + ทฤศ + จลิต + ต	ลง อฏฺ (อ) อาคม หน้าฮาตุ	ลงลงลฤงกษททาตตะ (6-4-71)
อฏฺ + ทฤศ + จลิต + ต	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + ทฤศ + จลิต + ต	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ทฤศ + จิณ + ต	เปลี่ยน จลิต เป็น จิณ	จิณ ภาวกรรมโณะ (3-1-66)
อ + ทฤศ + จิณ + ต	อิ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อ + ทฤศ + จิณ + ต	ณ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + ทฤศ + อิ + ต	ลป อิ และ ณ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ทฤศ>อรรฺศ + อิ + ต	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ เป็น อรร	ถตศจ สียคาเทรคุณะ (7-4-10)
อ + ท อรรฺศ + อิ	ลป ต วิภักติ	จิโน ลฤ (6-4-104)
อ ท อรรฺศ อิ	สำเร็จรูปเป็น อทรฺศิ (ได้เห็นแล้ว)	

840. วิษมฺ (อันไม่เท่าเทียมกัน) ศัพท์เดิมมาจาก วิษม + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตรฺ (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

841. การยฺ (หน้าที่ที่พึงปฏิบัติ) ศัพท์เดิมมาจาก การย (ฤฤ + ณยต)⁸⁷⁷ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตรฺ (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

842. กวจน (ต่อใคร ๆ) ศัพท์เดิมมาจาก กวจน + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศศัพท์เมื่อลง วิภักติแล้ว ให้ลปทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁸⁷⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 108.

กัจจน (ใด ๆ) ศัพท์เดิมมาจาก กัจจน + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

843. **วิปริยปริยโยะ** ศัพท์เดิมมาจาก วิปริยปริย (วิปริย - ปริย) + โอสฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

วิปริยปริย + โอสฺ	โอสฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
วิปริยปริย อ>เอ + โอสฺ	เปลี่ยน อ เป็น เอ	โอสฺ จ (7-3-104)
วิปริยปริย เอ>อย + โอสฺ	เปลี่ยน เอ เป็น อย	เอโจ'ยววายาวะ (6-1-78)
วิปริยปริย อย + โอสฺ >รฺ	เปลี่ยน สฺ เป็น รฺ	สมชฺโซ รุชะ (8-2-66)
วิปริยปริย อย + โอสฺ รฺ	อุ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
วิปริยปริย อย + โอสฺ ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิปริยปริย อย + โอสฺ ร	รฺ ชื่อว่าอวसान	วिरาโม'วसानม (1-4-110)
วิปริยปริย อย โอสฺ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺระคะ (ะ)	ขรวसानโย'วิสฺระชนียะ (8-3-15)

วิปริยปริย อย โอสฺ ะ

สำเร็จรูป **วิปริยปริยโยะ** (แก่คนที่เกลียดชังและรักพระองค์)

844. **กฤตเย** ศัพท์เดิมมาจาก กฤติ + เง มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

กฤติ + เง	ภิสฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
กฤติ + เง	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทริเต (1-3-8)
กฤติ + เอ	ลบ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กฤตฺ อี>ย + เอ	เปลี่ยน อี เป็น ย	อิโก ยณฺจิ (6-1-77)

สำเร็จรูปเป็น **กฤตเย** (ในการปฏิบัติหน้าที่)

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เตน (อันพระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ภู มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เตน (222) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

845. **อคามิ** ศัพท์เดิมมาจาก อกฺ (อ) อากม + คม ธาตุ + จฺลิ ปัจจัย + ต วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายอาตมเนบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

คม	คม ชื่อว่าธาตฺ	ภูวาทโย ธาตฺวะ (1-3-1)
คม + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
คม + ลุง	ลง ลุง ฝ่ายอาตมเนบถในกรรม	ภาวกรรมโณชะ (1-3-13)

คม + ลุง>ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณิมิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิทวมหิมหิง (3-4-78)
คม + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปรมม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
คม + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนนานเยกคะ (1-4-102)
คม + จลิต + ต	ลง จลิต ปัจจย	จลิต ลุงิ (3-1-43)
อฏฺ + คม + จลิต + ต	ลง อฏฺ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลงลถงกษวฑฺทาทตตะ (6-4-71)
อฏฺ + คม + จลิต + ต	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + คม + จลิต + ต	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + คม + จินฺ + ต	เปลี่ยน จลิต เป็น จินฺ	จินฺ ภาวกรมโณะ (3-1-66)
อ + คม + จินฺ + ต	อิต ชื่อว่าอิต	อุปเทเศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อ + คม + จินฺ + ต	ณฺ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + คม + อิต + ต	ลป อิต และ ณฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + คม + อิต + ต	อ ที่ ม ชื่อว่าอุปธา	อโณนตยยต ปูรว อุปธา (1-1-65)
อ + ค อ>อา ม + อิต + ต	ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อ เป็น อา	อต อุปธายะ (7-2-116)
อ + ค อา ม + อิต	ลป ต วิภक्ति	จโณ ลุก (6-4-104)
อ ค อา ม อิต	สำเร็จรูปเป็น อคามิ (ได้บรรลถึงแล้ว)	
846. นิกิริยา ะ ศัพท์เดิมมาจาก นิกิริยา (นิ + กฤ + ศ + ฎาป) ⁸⁷⁸ + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้		
สูตรต่อไปนี้		
นิกิริยา + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
นิกิริยา + สฺ	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทเศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
นิกิริยา + ส	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
นิกิริยา + ส>รฺ	เปลี่ยน ส เป็น รฺ	สมชฺโซ รุะ (8-2-66)
นิกิริยา + รฺ	อุ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทเศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
นิกิริยา + ร	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
นิกิริยา + ร	รฺ ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
นิกิริยา + ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ชรวสานโยรฺวิสฺรชเนยะ (8-3-15)

⁸⁷⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 218.

นิกิริยา ะ

สำเร็จรูป นิกิริยาะ (การกระทำที่แตกต่างกัน)

เตนาปายิ ยถากลปิ โสมศจ ยศ เอว จ |

เวทศจามนายิ สดตฺ เวโทกฺโต ธรรม เอว จ || 44 ||

พระองค์ทรงเสวยน้ำโสมตามพิธีเท่านั้นและทรงรักษาพระเกียรติยศอยู่เสมอ
อนึ่ง พระองค์ทรงสวดบทพระเวทอยู่เป็นประจำ และทรงพิจารณาทบทวน
หลักธรรมที่กล่าวไว้ในพระเวทเป็นประจำเช่นกัน⁸⁷⁹

เตน (อันพระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ฏา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เตน (222)
ตามทีกล่าวมาแล้วข้างต้น

847. อปายิ ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) อาคม + ปา ธาตุ + จลฺ ปัจจย + ต วิภक्ति หมวด
ลุง ฝ่ายอาत्मเนบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ปา	ปา ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
ปา + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
ปา + ลุง	ลุง ลุง ฝ่ายอาत्मเนบทในกรรม	ภาวกรรมโณชะ (1-3-13)
ปา + ลุง > ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำถสาถำถวมิทวมิทิมหิง (3-4-78)
ปา + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนฺ ตรีณฺ ปฺรถม- มธฺยโมตตมาชะ (1-4-101)
ปา + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกชะ (1-4-102)
ปา + จลฺ + ต	ลุง จลฺ ปัจจย	จลฺ ลุง (3-1-43)
อฏฺ + ปา + จลฺ + ต	ลุง อฏฺ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลลลลุงกษวฑฺฑาทตชะ (6-4-71)
อฏฺ + ปา + จลฺ + ต	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อ + ปา + จลฺ + ต	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อ + ปา + จิณฺ + ต	เปลี่ยน จลฺ เป็น จิณ	จิณฺ ภาวกรรมโณชะ (3-1-66)
อ + ปา + ยุกฺ + จิณฺ + ต	ลุง ยุกฺ (ย) อาคม เมื่อ จิณ อยู่หลัง	อาโต ยุกฺ จิณฺกฺฤโตชะ (7-3-33)
อ + ปา + ยุกฺ + จิณฺ + ต	อุ และ อี ชื่อว่าอิต	อุปเตชชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
อ + ปา + ยุกฺ + จิณฺ + ต	กฺ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทฺธิเต (1-3-8)

⁸⁷⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 22.

อ + ปา + ยุก + จิน + ต	ณ ชื่อว่าอิต	จุง (1-3-7)
อ + ปา + ย + อิ + ต	ลป อุ, อิ, กุ และ ณ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ปา + ย + อิ	ลป ต วิภักติ	จิโน ลุก (6-4-104)
อ ปา ย อิ		

สำเร็จรูปเป็น **อปายิ** (ได้เต็มแล้ว)

848. **ยถากลปิ** ศัพท์เดิมมาจาก ยถากลป (ยถา - กลป [กฤป + ฆณ]⁸⁸⁰) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

โสมศ (น้ำโสม) ศัพท์เดิมมาจาก โสม + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอักษยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

849. **ยศ** ศัพท์เดิมมาจาก ยศส + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ยศส + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ยศส + สฺ	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ยศส + ส	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ยศส	ลป สฺ วิภักติ	สวโมรณปฺสกาต (7-1-23)
ยศ ส>รฺ	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺโซ รุ (8-2-66)
ยศ ร	อุ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ยศ ร	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ยศ ร	รฺ ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ยศ ร>-ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวसानโยรฺวิสรุชนียะ (8-3-15)

ยศ ะ

สำเร็จรูป **ยศะ** (เกียรตียศ)

เอว (เท่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก เอว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอักษยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ยศะ + เอว มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ยศ เอว** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

⁸⁸⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 64.

ยศะ + เอว

ยศ + เอว

ลปวิสรคะ (-ะ)

เอตตโทสะ สฺโลโปโกร

นณสมมาเส หลี (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น ยศ เอว

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบบทึง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

850. **เวทศ** (พระเวท) ศัพท์เดิมมาจาก เวท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (อนึ่ง) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบบทึง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

851. **อมุนายิ** ศัพท์เดิมมาจาก อฺ (อ) อากม + มนา ธาตุ + จลิ ปัจจัย + ต วิภक्तिหมวด ลุง ฝ่ายอาตมเนบห มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

มฺนา	มฺนา ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวະ (1-3-1)
มฺนา + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
มฺนา + ลุง	ลุง ลุง ฝ่ายอาตมเนบหในกรรม	ภาวกรรมโณะ (1-3-13)
มฺนา + ลุง > ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสณิสิปตสณิมิพวสมสตา ตำมถาสถาถุมิมิพวหิมหิง (3-4-78)
มฺนา + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
มฺนา + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทิวิจน- พหวจนानเยกสะ (1-4-102)
มฺนา + จลิ + ต	ลุง จลิ ปัจจัย	จลิ ลุงิ (3-1-43)
อฺ + มฺนา + จลิ + ต	ลุง อฺ (อ) อากม หน้าธาตุ	ลุงลุงลุงกษวฑฺทาตตะ (6-4-71)
อฺ + มฺนา + จลิ + ต	อฺ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
อ + มฺนา + จลิ + ต	ลป อฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + มฺนา + จินฺ + ต	เปลี่ยน จลิ เป็น จินฺ	จินฺ ภาวกรรมโณะ (3-1-66)
อ + มฺนา + ยุก + จินฺ + ต	ลุง ยุก (ย) อากม เมื่อ จินฺ อยู่หลัง	อาโต ยุก จินฺกฺฤโตะ (7-3-33)
อ + มฺนา + ยุก + จินฺ + ต	อฺ และ อิ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
อ + มฺนา + ยุก + จินฺ + ต	กฺ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทฺธิเต (1-3-8)

อ + มนา + ยุก + จินฺ + ต	ณ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
อ + มนา + ย + อิ + ต	ลป อ, อิ, กุ และ ณ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + มนา + ย + อิ	ลป ต วิภักติ	จิโน ลุก (6-4-104)
อ มนา ย อิ		
สำเร็จรูปเป็น อมนายิ (ได้สวดแล้ว)		

ในโคลก เมื่อนำบทว่า เวทะ + จ + อมนายิ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **เวทศจามนายิ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

เวทะ + จ + อมนายิ

เวทะ + จ

เวทะ > ส + จ

เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส

วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

เวท ส > ศ + จ

เปลี่ยน ส เป็น ศ

สโตชะ ศจุนา ศจจะ (8-4-40)

เวท ศ จ

สำเร็จรูปเป็น **เวทศจ**

เวทศจ + อมนายิ

เวทศจ อ + อ > อา มนายิ

เปลี่ยน อ กับ อ เป็น อา

อกะ สวรรณ ทิรฆะ

(6-1-101)

เวทศจ อา มนายิ

สำเร็จรูปเป็น **เวทศจามนายิ**

สตัด (เป็นประจํา) ศัพท์เดิมมาจาก สตัด + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

852. **เวโทกโต** (ที่กล่าวไว้ในพระเวท) ศัพท์เดิมมาจาก เวโทกต (เวท - อุกต [วจ + กต]⁸⁸¹) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ธรม (หลักธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก ธรม + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เอว (เช่นกัน) ศัพท์เดิมมาจาก เอว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁸⁸¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 218.

เอวมาทิกริตยกุลโต พงฺวาสุลโกรคุโณะ |

อศฺกยะ ศกฺยสามนฺตะ ศากฺยราชะ ส ศกฺรฺวตฺ || 45 ||

พระราชานั่งชาวศากยะผู้ทรงประกอบด้วยคุณสมบัติมากมาย ซึ่งหาได้ยาก
ดังตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วนี้ ไม่มีผู้ใดมีความสามารถเหนือพระองค์ ทรงมีแต่
เจ้าผู้ครองหัวเมืองมาอ่อนน้อม (พระองค์) จึงทรงปรากฏเหมือนดังพระอินทร์⁸⁸²

เอว (อย่างนี้) ศัพท์เดิมมาจาก เอว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว
ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

853. **อาทิกริตยกุลโต** (ดังตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อาทิกริตยกุล + สุ มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

พฺงฺว (เป็นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ภู ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวต ลิกฺข ฝายปฺรฺสไมบท มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน พงฺว (7) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

854. **อสุลโกร** (อันหาได้ยาก) ศัพท์เดิมมาจาก อสุล (น - สุล [สุ + ล + ชล]⁸⁸³) +
ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสฺกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

คุโณะ (ด้วยคุณสมบัตินี้) ศัพท์เดิมมาจาก คุณ + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน
ไสฺกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

855. **อศฺกยะ** (ไม่มีผู้ใดมีความสามารถเหนือพระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก อศฺกย (น - ศกฺย)
+ สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

856. **ศกฺยสามนฺตะ** (มีแต่เจ้าผู้ครองหัวเมืองมาอ่อนน้อม) ศัพท์เดิมมาจาก ศกฺยสามนฺต
(ศกฺย - สามนฺต [สมฺนตา + อนฺ/อน]⁸⁸⁴) + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าว
มาแล้วข้างต้น

857. **ศากฺยราชะ** (พระราชานั่งชาวศากยะ) ศัพท์เดิมมาจาก ศากฺยราช (ศากฺย - ราช)
+ สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส (นั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าว
มาแล้วข้างต้น

⁸⁸² สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 22.

⁸⁸³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 384.

⁸⁸⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 333.

858. **ศกรวต** (เหมือนดังพระอินทร์) ศัพท์เดิมมาจาก ศกรวต (ศกร [ศก + รก]⁸⁸⁵ + มตฺป) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วลีษวต (26) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อถ ตสมินตถา กाले ธรรมกามา ทิเวกสะ |

วิเจอร์ฐิติ โลกสย ธรรมจรรยา ทิพฤกษวะ || 46 ||

ครั้งต่อมา ณ เวลานั้นเอง เทวดาทั้งหลายผู้มีความรักใคร่ในธรรมและปรารถนาที่จะเห็นการประพุดิธรรมจึงได้ท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ ของโลกมนุษย์⁸⁸⁶

อถ (ครั้งต่อมา) ศัพท์เดิมมาจาก อถ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตสมิน (นั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตสมิน (282) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตถา (นั่นเอง) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ถาล มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยถา (189) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กาล (ณ เวลา) ศัพท์เดิมมาจาก กาล + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

859. **ธรรมกามา** (ผู้มีความรักใคร่ในธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก ธรรมกาม (ธรรม - กาม) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทธิณา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

860. **ทิเวกสะ** (เทวดาทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ทิเวกสฺ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สุวราโยทฤกตเจตสะ (139) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

861. **วิเจอร์ฐ** (เที่ยวไปแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก วิ + จรฺ ธาตุ + ฌิ วิภक्ति หมวต ลิกฺ ฝ่ายปรัสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เจริฐ (104) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

862. **ทิตฺติ** ศัพท์เดิมมาจาก ทิตฺ + จิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทิตฺ + จิ	จิ ชื่อว่า วิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
ทิตฺ + จิ	จ ชื่อว่าอิตฺ	ลศกฺวตทฤติเต (1-3-8)
ทิตฺ + อิตฺ	ลบ จฺ ที่ชื่อว่าอิตฺ	ตสย โลปะ (1-3-9)
ทิตฺ อิตฺ		

⁸⁸⁵ Rājārādhakāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 7.

⁸⁸⁶ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 23.

สำเร็จรูปเป็น **ทิลิ** (ในทิล)

863. **โลกสย** (ของโลกมนุษย์) ศัพท์เดิมมาจาก โลก (โลก + ฌณ)⁸⁸⁷ + ฌส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

864. **ธรรมจรรยา** (ซึ่งการประพฤติธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก ธรรมจรรยา (ธรรม - จรรยา [จร + ยต + ฎาป]⁸⁸⁸) + ฌส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กริยะ (206) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

865. **ทิตถุชวะ** (ผู้ปรารถนาที่จะเห็น) ศัพท์เดิมมาจาก ทิตถุช + ฌส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อิกษวากโว (150) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ธรรมาตมานศจรัตนตเต ธรรมชัชฌาสาชชชช |

ทททศุสตุ วิเศษณ ธรรมาตมานัน นราธิป || 47 ||

เหล่าเทวดาผู้มีใจฝึกฝนในธรรมเหล่านั้นพากันท่องเที่ยวไปยังโลกมนุษย์ด้วยความหวังที่จะค้นหาธรรม จึงได้พบกับพระราชามีพระทัยมุ่งมั่นอยู่ในธรรมเป็นพิเศษพระองค์นั้น⁸⁸⁹

866. **ธรรมาตมานศ** ศัพท์เดิมมาจาก ธรรมาตมาน (ธรรม - อาตมาน) + ฌส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ธรรมาตมาน + ฌส	ฌส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ธรรมาตมาน + ฌส	ช ชื่อว่าอิต	จฏฐ (1-3-7)
ธรรมาตมาน + อส	ลป ช ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ธรรมาตมาน + อส	อ ทิม ชื่อว่าอุปธา	อโล'นตยาด ปุรว อุปธา (1-1-65)
ธรรมาตมาน + อส	ทิมะ อ ที่ชื่อว่าอุปธา เป็น อา	สรวนามสถาเน จาสมพุทธธา (6-4-8)
ธรรมาตมาน + อ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
ธรรมาตมาน + อ ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
ธรรมาตมาน + อ ร	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ธรรมาตมาน + อ ร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
ธรรมาตมาน + อ ร>-ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ชรวสานโยริวิสรชณียะ (8-3-15)

ธรรมาตมาน + อ ะ

สำเร็จรูป **ธรรมาตมานะ** (ผู้มีใจฝึกฝนในธรรม)

⁸⁸⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 230.

⁸⁸⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 438.

⁸⁸⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 23.

867. **จรรนตส** (พากันท่องเที่ยวไป) ศัพท์เดิมมาจาก จรรนต (จร + อนต) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ศุรามยนต์ (137) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เต (เทวดาเหล่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เต (172) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

868. **ธรรมชิชลาสา** ศัพท์เดิมมาจาก ธรรมชิชลาสา (ธรรม - ชิชลาสา [ชลา + สน + อ + ภาว]⁸⁹⁰) + ภาว มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ธรรมชิชลาสา + ภาว	ภาว ชื่อว่า วิภักติ	วิกฤติจจ (1-4-104)
ธรรมชิชลาสา + ภาว	ภู ชื่อว่า อิต	จัญญ (1-3-7)
ธรรมชิชลาสา + อา	ลป ง ที่ชื่อว่า อิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ธรรมชิชลาสา อา>เอ + อา	เปลี่ยน อา เป็น เอ	อาจิ จาปะ (7-3-105)
ธรรมชิชลาสา เอ>อ + อา	เปลี่ยน เอ เป็น อ	เอโจ'ยววายวะ (6-1-78)
ธรรมชิชลาสา อย อา		

สำเร็จรูปเป็น **ธรรมชิชลาสา** (ด้วยความหวังที่จะค้นหาธรรม)

869. **ชคต** ศัพท์เดิมมาจาก ชคต (คม + กวิป + ตก)⁸⁹¹ + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ชคต + อม	อม ชื่อว่า วิภักติ	วิกฤติจจ (1-4-104)
ชคต	ลป อม วิภักติ	สวโมรณปฺสกาต (7-1-23)

สำเร็จรูปเป็น **ชคต** (สุโลกมนุษย์)

870. **ทฤศ** ศัพท์เดิมมาจาก ทฤศ ชาติ + ณี วิภักติ หมวด ลีฎ ฝ้ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทฤศ	ทฤศ ชื่อว่า ชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
ทฤศ + ลีฎ	ลง ลีฎ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลีฎ (3-2-115)
ทฤศ + ลีฎ>ณี	ใช้ ณี แทน ลีฎ	ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา ตำณสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
ทฤศ + ณี	ณี เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ทฤศ + ณี	ณี เป็น พหุวจน	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนानเยกศะ (1-4-102)

⁸⁹⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 534.

⁸⁹¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 497.

ทฤศ + ฌิ>อุส	เปลี่ยน ฌิ เป็น อุส	ปรสไม่พานำ ฌลตฺสฺส- ถลตฺสณฺลวมาะ (4-3-82)
ทฤทฤศ + อุส	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่นหลัง	ลิกฺ ฐาโตรณภยาสสย (6-1-
8)		
ทฤทฤศ + อุส	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปุรวโภยาสะ (6-1-4)
ท ฤ>อรฺ ทฤศ + อุส	ทำเป็นชั้นคุณ ฤ ของอภัยสาะ เป็น อรฺ	สารวธาตุการฐาตุกโยะ(7-3-84)
ท อ ทฤศ + อุส	ลบ รฺ ของอภัยสาะ	หลาทิ เศษะ (7-4-600)
ท อ ทฤศ + อุ ส>รฺ	เปลี่ยน ส เป็น รฺ	สมชฺโซ รุะ (8-2-66)
ท อ ทฤศ + อุ รฺ	อุ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนฺนาสิก อิต(1-3-2) (1-3-2)
ท อ ทฤศ + อุ รฺ>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ท อ ทฤศ + อุ ร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม่'วสานม (1-4-110)
ท อ ทฤศ + อุ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺระคะ (ะ)	ขรวสานโยรวิสฺรชฺนียะ (8-3-15)
ท อ ทฤศ อุ ะ		
	สำเร็จรูปเป็น ทฤศฺ (พบเห็นแล้ว)	
	ต้ (นั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ต้ (147) ตามที่กล่าว มาแล้วข้างต้น	
	871. วิเศษเณ (โดยพิเศษ) ศัพท์เดิมมาจาก วิเศษ (วิ + ศิษ + ฌณ) ⁸⁹² + ฎา มี กระบวนการสร้างคำเหมือน หวิฐุมวิทาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น	
	872. ฐรฺมาตฺมานิ ศัพท์เดิมมาจาก ฐรฺมาตฺมน (ฐรม - อาตฺมน) + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้ สูตรต่อไปนี้	
ฐรฺมาตฺมน + อม	อม ชื่อว่าวิภักติ	วิภกฺติศจ (1-4-104)
ฐรฺมาตฺมน + อม	อ ที่ ม ชื่อว่าอุปธา	อโล'นตฺยาด ปุรว อุปธา (1-1-65)
ฐรฺมาตฺมาน + อม	ทีฆะ อ ที่ชื่อว่าอุปธา เป็น อา	สรวนามสฺถาเน จาสมพุทฺธา (6-4-8)
ฐรฺมาตฺมาน อม		
	สำเร็จรูป ฐรฺมาตฺมานม (ผู้มีพระทัยมั่นอยู่ในธรรม)	

⁸⁹² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 436.

873. **นราธิป** (ซึ่งพระราช) ศัพท์เดิมมาจาก นราธิป (นร [นฤ + อจ]⁸⁹³ - อธิป [อธิ + ปา + ภิ]⁸⁹⁴) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เทเวภยสตุษิตะโยถ โพรธิตตวะ กษิตี วรชน |

อุปตติ ปรมิตะ กุเล ตสย มหิปเตะ || 48 ||

ครั้นต่อมา พระโพรธิตัวเมื่อจะเสด็จจากหมู่เทวดาบนสวรรค์ชั้นดุสิตมา ยังโลกมนุษย์ จึงได้ตั้งปณิธานอันแน่วแน่ที่จะถือกำเนิดในราชตระกูล ของพระราชพระองค์นั้น⁸⁹⁵

874. **เทเวภยส** (จากเทวดาทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก เทว (ทิว + อจ)⁸⁹⁶ + ภยส มี กระบวนการสร้างคำเหมือน ศรณเยภยส (107) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

875. **ตุษิตะโยถ** (ชั้นดุสิต) ศัพท์เดิมมาจาก ตุษิต (ตุษ + กวิป + ตุก)⁸⁹⁷ + ภยส มี กระบวนการสร้างคำเหมือน ศรณเยภยส (107) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อล (ครั้นต่อมา) ศัพท์เดิมมาจาก อล + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्ति แล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า เทเวภยะ + ตุษิตะภยะ + อล มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **เทเวภยส-ตุษิตะโยถ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

เทเวภยะ + ตุษิตะภยะ + อล

เทเวภยะ + ตุษิตะภยะ

เทเวภย ะ>ส + ตุษิตะภยะ เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

เทเวภย ส ตุษิตะภยะ

สำเร็จรูปเป็น **เทเวภยสตุษิตะภยะ**

เทเวภยสตุษิตะภยะ + อล

เทเวภยสตุษิตะภย ะ>ส + อล เปลี่ยนวิสรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรชนียสย สะ (8-3-35)

เทเวภยสตุษิตะภย ส>ร + อล เปลี่ยน ส เป็น ร สมชุไซ รุะ (8-2-66)

เทเวภยสตุษิตะภย รุ>อุ + อล เปลี่ยน ร เป็น อุ อโต โรรปลุตาทปุตเต (6-1-113)

เทเวภยสตุษิตะภย อ+อุ>โอ + อล ทำเป็นชั้นคุณ อ+อุ=โอ อาทคุณะ (6-1-87)

เทเวภยสตุษิตะภย โอ + อ>โอ ถ เปลี่ยน โอ กับ อ เป็น โอ เองะ ปทานตาทติ(6-1-109)

⁸⁹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 829.

⁸⁹⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 38.

⁸⁹⁵ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 23.

⁸⁹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 741.

⁸⁹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 640.

เทเวภยสุตฺตฺยเตภย โอ ฅ

สำเร็จรูปเป็น เทเวภยสุตฺตฺยเตภย' ฅ

876. **โพธิสตฺตว** (พระโพธิสัตว์) ศัพท์เดิมมาจาก โพธิสตฺตว (โพธิ [พฺ + อิน]⁸⁹⁸ - สตฺตว) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

877. **ภุชิตี** (สุโลกมณฺษย์) ศัพท์เดิมมาจาก ภุชิตี (ภุช + ภูตฺน)⁸⁹⁹ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สิทธิ (19) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

878. **วฺรชน** (เมื่อจะเสด็จมา) ศัพท์เดิมมาจาก วฺรชนตฺ (วฺรช + อนต) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปศฺยน (648) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

879. **อุปฺตติ** (ซึ่งกำเนิด) ศัพท์เดิมมาจาก อุปฺตติ (อุป + ปท + ภูตฺน)⁹⁰⁰ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สิทธิ (19) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

880. **ปฺรณฺท** (ทรงตั้งปณฺธานอันแน่วแน่) ศัพท์เดิมมาจาก ปฺร + นี + ฐา ฐาตฺ + ต วิภक्ति ฆวตฺ ฅฺน ฝายอาตฺมเนบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทธ (228) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ภุเล (ในราชตระกูล) ศัพท์เดิมมาจาก ภู + ฅ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตฺสย (พระองค์นั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ฅ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตฺสย (37) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

881. **มฺหีปเต** ศัพท์เดิมมาจาก มหีปติ (มหี [มท + อก > มท + ฅ] ⁹⁰¹ - ปติ [ปา + ทติ] ⁹⁰²) + ฅ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

มฺหีปติ + ฅ	ฅ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
มฺหีปติ + ฅ	อิ ของ มหีปติ ชื่อว่า ฅิ	เศโษ ฅยสฺยิ (1-4-7)
มฺหีปติ อิ>เอ + ฅ	เปลี่ยน อิ เป็น เอ	ฅจรฺจิติ (7-3-111)
มฺหีปติ เอ + ฅ	ฅ ชื่อว่าอิติ	ลศกฺวตฺทฺธิเต (1-3-8)

⁸⁹⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 438.

⁸⁹⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 233.

⁹⁰⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 257.

⁹⁰¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 679.

⁹⁰² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 23.

มหีปตฺ เอ + อส	ลบ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
มหีปตฺ เอ + อ>เอ ส	ทำเป็นชั้นคุณคือ เอ กับ อ เป็น เอ	งสิงโสศจ (6-1-110)
มหีปตฺ + เอ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
มหีปตฺ + เอ ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
มหีปตฺ + เอ ร>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
มหีปตฺ + เอ ร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานมฺ (1-4-110)
มหีปตฺ + เอ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺระ (ะ)	ขรวสานโยรวิสรชเนยะ (8-3-15)

มหีปตฺ เอ -ะ

สำเร็จรูปเป็น **มหีปเตะ** (ของพระราชา)

ตสย เทวี นฤเทวสย มายา นาม ตทาภวต |

วีตโกธธโมมายา มายเวว ทิว เทวตา || 49 ||

ในเวลานั้น พระเทวีพระนามว่ามายน ผู้ทรงปราศจากความโกรธ ความ
มีดมนและความลวง ผู้ทรงเป็นเสมือนเทพธิดานามว่ามายนในสวรรค์
ได้เป็นพระมเหสีของพระราชาพระองค์นั้น⁹⁰³

ตสย (องค์นั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตสย (37)
ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

882. เทวี ศัพท์เดิมมาจาก เทวี (ทิว + อจ + ังป) ⁹⁰⁴ + ส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
เทวี + ส	ส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
เทวี + ส	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
เทวี + ส	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เทวี	ลบ ส วิภักติ	หลงยาพโย ที่รฆาต สุดิสยปลุกต์ หล (6-1-68)

สำเร็จรูปเป็น **เทวี** (เป็นพระเทวี)

883. **นฤเทวสย** (ของพระราชา) ศัพท์เดิมมาจาก นฤเทว (นฤ + ทิว + อจ) + งส มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

884. **มายา** (มายา) ศัพท์เดิมมาจาก มายา (มา + ย + ฎาป)⁹⁰⁵ + ส มีกระบวนการสร้าง
คำเหมือน ธารา (242) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁹⁰³ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 23.

⁹⁰⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 746.

⁹⁰⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 701.

นาม (พระนามว่า) ศัพท์เดิมมาจาก นาม + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตทา (ในเวลานั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สปตมีวิภक्ति มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตทา (444) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อภวต (ได้เป็นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อภ (อ) + ภู ธาตุ + ศป (อ) + ติป (ติ) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อภวต (32) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

885. **วितโภรตโมมายา** (ผู้ทรงปราศจากความโกรธ ความมีดมนและความลวง) ศัพท์เดิมมาจาก วิตโภรตโมมายา (วิต [วิ + อิน + กต]⁹⁰⁶ - โภรต [กรฺ + ฆณ]⁹⁰⁷ - ตมส - มายา) + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธารา (242) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

มายา (นามว่า มายา) ศัพท์เดิมมาจาก มายา + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธารา (242) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิ (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ทิว (ในสวรรค์) ศัพท์เดิมมาจาก ทิว + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิว (488) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

886. **เทวดา** (เป็นเทพธิดา) ศัพท์เดิมมาจาก เทวดา (เทว [ทิว + อจ] + ตล + ฎาป)⁹⁰⁸ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธารา (242) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

สวปน'ถ สมเย ครุภมาวิศนตี ททศ सा |

ษททนต์ วารณิ เศวตไมรวาตมิเวชสา || 50 ||

ครั้งต่อมา ณ กาลสมัยอันสมควร พระนางได้ทรงสุบินเห็นช้างเผือกเชือกหนึ่ง มีงา ๖ งา และมีกำลังมากดุจดั่งช้างเอราวัณเข้ามาสู่พระครรภ์ของพระนาง⁹⁰⁹

887. **สวปน** (ในความฝัน) ศัพท์เดิมมาจาก สวปน (สวป + นน)⁹¹⁰ + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁹⁰⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 470.

⁹⁰⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 220.

⁹⁰⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 742.

⁹⁰⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 23.

⁹¹⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 470.

อล (ครั้งต่อมา) ศัพท์เดิมมาจาก อถ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภक्ति แล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

สมเย (ณ สมัยอันสมควร) ศัพท์เดิมมาจาก สมย (สม + อิณ + อจ)⁹¹¹ + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

888. **ครภม** (สู่พระครภ) ศัพท์เดิมมาจาก ครภ (คฤ + ภณ)⁹¹² + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

889. **อาวิศนต** (เข้ามา) ศัพท์เดิมมาจาก อาวิศนต + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

890. **ททรศ** ศัพท์เดิมมาจาก ทฤศ ฐาตุ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทฤศ	ทฤศ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ฐาตุวะ (1-3-1)
ทฤศ + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)
ทฤศ + ลิกฺ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺ	ติปตสณิสิปถสณิมิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
ทฤศ + ติป > ฌล	เปลี่ยน ติป เป็น ฌล	ปรัสไมบทานำ ฌลตฺสฺส- ถลถฺสณลวมาะ (4-3-82)
ทฤศ + ฌล	ฌล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีนฺ ตรีณฺ ปฺรถม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
ทฤศ + ฌล	ฌล เป็น เอกวจนะ	ตานฺยเอวจนทฺวิวจน- พหฺวจนानฺยเอกศะ (1-4-102)
ทฤศ + ฌล	ฌ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
ทฤศ + ฌล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)
ทฤศ + อ	ลบ ฌ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
ทฤทฤศ + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อมี ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภยาสสฺย (6-1-8)
ทฤทฤศ + อ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภัยสาะ	ปุรุโว'ภยาสะ (6-1-4)
ท ฤ > อรฺ ท ฤ > อรฺ ศ + อ	ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ เป็น อร	สารวธาตุการฐาตุกโยะ (7-3-84)
ท อ ท อรฺ ศ + อ	ลบ ร ของอภัยสาะ	หลาที เศษะ (7-4-600)
ท อ ท อรฺ ศ อ		

⁹¹¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 268.

⁹¹² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 312.

สำเร็จรูปเป็น **ทพฺรศ** (ทรงเห็นแล้ว)

891. **สา** (พระเทวีนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยา (236) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

892. **ชชฺทนต์** (มี 6 งา) ศัพท์เดิมมาจาก ชชฺทนต์ (ชช - ทนต์ [ทม + ตน]⁹¹³) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

893. **วารณ** (ซึ่งข้าง) ศัพท์เดิมมาจาก วารณ (วฤ + ณิจ + ลยุญ)⁹¹⁴ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

894. **เศวตี** (ขาวปลอด) ศัพท์เดิมมาจาก เศวตี (เศวต + อจ)⁹¹⁵ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

895. **ไอราวตี** (ข้างเอราวัณ) ศัพท์เดิมมาจาก ไอราวตี (อิรา + มตุป)⁹¹⁶ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (ตุจ) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

896. **โอชสา** (มีกำลัง) ศัพท์เดิมมาจาก โอชส (อช + อสุน)⁹¹⁷ + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วยสา (478) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตํ วินริทิติคุะ ครุตุวา สวปนี สวปนีวิโท ทวิชชะ |

ตสย ชนม กุมารสย ลกษมีธรมยโศภฤตชะ || 51 ||

พราหมณ์ทั้งหลายผู้รอบรู้เรื่องการทำนายความฝัน เมื่อได้ฟังพระสุบินนิมิตนั้นแล้วต่างได้ทำนายว่า จะมีการประสูติของพระกุมารผู้ประกอบด้วยความมีโชค ธรรม และพระเกียรติยศ⁹¹⁸

ตํ (นั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตํ (147) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁹¹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 681.

⁹¹⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 345.

⁹¹⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 181.

⁹¹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 301.

⁹¹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 302.

⁹¹⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 23.

897. **วินิรฺทิตฺตํ** ศัพท์เดิมมาจาก วิ + นิรฺ + ทิตฺ ชาติ + ฌิ วิภักติ หมด ลิกฺ ฝาย
 ปรสฺไมบพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วิ + นิรฺ + ทิตฺ	ทิตฺ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
วิ + นิรฺ + ทิตฺ + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกฺเช ลิกฺ (3-2-115)
วิ + นิรฺ + ทิตฺ + ลิกฺ > ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลิกฺ	ติปตฺสฌิสฺปิถสฺถมิพวสฺมสฺตา ตํถาสํสาถํธวมิตฺทวมิตฺทิง (3-4-78)
วิ + นิรฺ + ทิตฺ + ฌิ	ฌิ เป็น ประณมบุรุษ	ติงฺสฺตรึฌิ ตรีฌิ ปรณม- มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
วิ + นิรฺ + ทิตฺ + ฌิ	ฌิ เป็น พหูวนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พหูวนานเยกคะ (1-4-102)
วิ + นิรฺ + ทิตฺ + ฌิ > อฺส	เปลี่ยน ฌิ เป็น อฺส	ปรสฺไมบพทานํ ฌลตฺสฺส- ฌลตฺสฺถนลวมาะ (4-3-82)
วิ + นิรฺ + ทิตฺ + อฺส	ซ้อนชาติเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺ ชาติรณภยาสฺสย (6-1-8)
วิ + นิรฺ + ทิตฺ + อฺส	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภยาสะ	ปุโรภยาสะ (6-1-4)
วิ + นิรฺ + ทิตฺ + อฺส > รฺ	เปลี่ยน ส เป็น รฺ	สมชฺไช รฺ (8-2-66)
วิ + นิรฺ + ทิตฺ + อฺส > รฺ	อฺ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทษชฺนนาสิก อิต(1-3-2)
วิ + นิรฺ + ทิตฺ + อฺส > รฺ	ลบ อฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
วิ + นิรฺ + ทิตฺ + อฺส	รฺ ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
วิ + นิรฺ + ทิตฺ + อฺส > ะ	เปลี่ยน รฺ เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ชฺรวสานโย'วิสฺรชฺนียะ (8-3-15)
วิ นิรฺ ทิตฺ อฺ ะ	สำเร็จรูปเป็น วินิรฺทิตฺตํ (ทำนายแล้ว)	

898. **ศฺรุตฺวา** ศัพท์เดิมมาจาก ศฺรฺ ชาติ + กฺตฺวา ปัจจัย + ชสฺ วิภักติ มีวิธีทำรูปโดยใช้
 สูตรต่อไปนี้

ศฺรฺ	ศฺรฺ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
ศฺรฺ + กฺตฺ	ลง กฺตฺปัจจัย หลังชาติ	ชาติวะ (3-1-91)
ศฺรฺ + กฺตฺวา	ลง กฺตฺวา ปัจจัย	อลฺชลโวะ ปรตฺเชธโยะ ปรจํ กฺตฺวา (3-4-18)
ศฺรฺ + กฺตฺวา	กฺ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิตฺเต (1-3-8)
ศฺรฺ + ตฺวา	ลบ กฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
ศฺรุตฺวา	เป็นปรตฺติบทิกะ (ลิงค์)	กฺตฺตฺทิตฺตฺมาสฺสาศจ (1-2-46)
ศฺรุตฺวา	เป็นอภฺยศัพท์	กฺถนเมชฺนตฺ (1-1-39)

ศรุตวา+ ชส ชส ชื่อว่าวิภักติ วิภักติศจ (1-4-104)
 ศรุตวา ลบ ชส วิภักติ เมื่ออยู่หลังอภัยยศัพท อวยาทาปสุปะ (2-4-82)
 สำเร็จรูปเป็น ศรุตวา (ได้ยินแล้ว)

899. **สวปน** (ซึ่งความฝัน) ศัพทเดิมมาจาก สวปน + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือนที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

900. **สวปนวิโท** (ผู้รอบรู้เรื่องการทำนายฝัน) ศัพทเดิมมาจาก สวปนวิโท (สวปน - วิโท) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหโต (323) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในบทนี้ประกอบด้วย ชส วิภักติ

901. **ทวิชชะ** (พราหมณ์ทั้งหลาย) ศัพทเดิมมาจาก ทวิช (ทวิ + ชน + ท)⁹¹⁹ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หริณา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตสย (นั่น) ศัพทเดิมมาจาก ตท + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตสย (37) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

902. **ชนม** (การประสูติ) ศัพทเดิมมาจาก ชนม (ชน + มนิน)⁹²⁰ + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

903. **กุมารสย** (ของพระกุมาร) ศัพทเดิมมาจาก กุมาร (กุ + มฤ + ฌิจ + อจ)⁹²¹ + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

904. **ลักษมีธรมยโคฤตตะ** (ผู้ประกอบด้วยความมีโชค ธรรม และพระเกียรติยศ) ศัพทเดิมมาจาก ลักษมีธรมยโคฤต (ลักษมี [ลักษี + มฤ + อี]⁹²² - ธรรม - ยศส - ฤต) + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหตะ (159) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตสย สตตววิเศษสย ชาเตา ชาตักษไยษิณะ |

สาจลา ปฺรจจาโลรวี ตรงคาภิตเตว เนาะ || 52 ||

ในการประสูติของสัตว์ผู้วิเศษ ผู้ต้องการจะค้นหาความสิ้นไปแห่งการเกิดใหม่
 ของพระองค์นั้น แผ่นดินนี้พร้อมทั้งภูเขาสะเทือนหวั่นไหวไปทั่ว เหมือนดั่ง
 เรือที่ถูกคลื่นน้ำกระทบอย่างแรง⁹²³

⁹¹⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 767.

⁹²⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 509.

⁹²¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 144.

⁹²² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 196.

⁹²³ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 24.

ตสย (พระองค์นั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตสย (37) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

905. **สตุตตวิเศษสย** (ของสัตว์ผู้วิเศษ) ศัพท์เดิมมาจาก สตุตตวิเศษ (สตุตต - วิเศษ) + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

906. **ขาเตา** (ในการประสูติ) ศัพท์เดิมมาจาก ขาติ (ชน + กุติณ)⁹²⁴ + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุเนา (284) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

907. **ชาติกษยไยชิณ** (ผู้ต้องการจะค้นหาความสิ้นไปแห่งการเกิดใหม่) ศัพท์เดิมมาจาก ชาติกษยไยชิณ (ชาติ - กษย [กษิ + อจ]⁹²⁵ - ไยชิณ [ไยชฺ]) + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหตะ (159) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

908. **สาจลา** (พร้อมทั้งภูเขา) ศัพท์เดิมมาจาก สาจลา (สห - อจลา [น + จล + อจ + ฎาป]⁹²⁶) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธารา (242) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

909. **ปรจจาล** ศัพท์เดิมมาจาก ปร + จล ชาติ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ปร + จล	จล ชื่อว่า ชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
ปร + จล + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)
ปร + จล + ลิกฺ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺ	ติปตสณิสิปถสณิมพวสมสตา ตำณสาธำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
ปร + จล + ติป > ฌล	เปลี่ยน ติป เป็น ฌล	ปรสไมบทานำ ฌลตฺตฺส- ถลถฺสณลวมาะ (4-3-82)
ปร + จล + ฌล	ฌล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ปร + จล + ฌล	ฌล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกศะ (1-4-102)
ปร + จล + ฌล	ฌ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
ปร + จล + ฌล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทธิเต (1-3-8)

⁹²⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 530.

⁹²⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 229.

⁹²⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 16.

ปร + จล + อ	ลบ ญ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปร + จจล + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อมี ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภยาสสย(6-1-8)
ปร + จจล + อ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภยาสะ	ปุรวัวภยาสะ (6-1-4)
ปร + จจล + อ	อ ที่ จ ตัวธาตุ ชื่อว่าอุปธา	อโตนตยาด ปุรว อุปธา (1-1-65)
ปร + จจ อ>อา ล + อ	ทำเป็นชั้นนฤทธีคือ อ เป็น อา	อต อุปธายะ (7-2-116)
ปร จจ อา ล อ		
สำเร็จรูปเป็น ปรจจาล (สะท้อนห้วนไหวไปทั่วแล้ว)		

910. **อูรวี** (แผ่นดิน) ศัพท์เดิมมาจาก อูรวี (อูรฺณ + ฤ > อูรว + อจ + ฐึ) ⁹²⁷ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เทวี (882) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

911. **ตรงคามิหิต** (ถูกคลื่นน้ำกระทบอย่างรุนแรงแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ตรงคามิหิต (ตรงค [ตฤ + อจ] ⁹²⁸ - อภิหิต [อภิ + หน + กต] ⁹²⁹) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิวิ (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิวิ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

912. เนาะ ศัพท์เดิมมาจาก เนา (เนท + เทา) ⁹³⁰ + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
เนา + สฺ	สุ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
เนา + สฺ	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
เนา + สฺ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เนา + ส>รฺ	เปลี่ยน สฺ เป็น รฺ	สมชฺไช รุะ (8-2-66)
เนา + รฺ	อุ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
เนา + รฺ	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เนา + รฺ	รฺ ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
เนา + ร>ะ	เปลี่ยน รฺ เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวसानโยรฺวิสรชนียะ (8-3-15)

เนา ะ

สำเร็จรูป **เนาะ** (เรือ)

⁹²⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 273.

⁹²⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 592.

⁹²⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 502.

⁹³⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 928.

สุรยรศมิกิริกฤษฏ์ ปุษุปวรุษั ปปาต ขาต |

ทศวารณกรธาตุาทวนาจโจตรรธาทิว || 53 ||

หยาดฝนแห่งบุปผชาติที่ไม่เหี่ยวแห้ง เพราะแสงอาทิตย์ได้ไปรยลงมาจากท้องฟ้า เหมือนกับไปรยลงมาจากนวนอุทยานชื่อโจตรรธา เพราะถูกเขย่าด้วยวงวงของข้าง ประจำทิศทั้งหลาย⁹³¹

913. **สุรยรศมิกิริ** (เพราะแสงอาทิตย์) ศัพท์เดิมมาจาก สุรยรศมิกิริ (สุรย [สฤ/สุ + กยป]⁹³² - รศมิ [อครุ + มิ]⁹³³) + กฤษ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ศุจิกฤษ (61) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

914. **อกฤษฏ์** (ไม่เหี่ยวแห้งแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อกฤษฏ์ (น - กฤษฏ์ [กฤษ + กต]⁹³⁴) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

915. **ปุษุปวรุษั** (หยาดฝนแห่งบุปผชาติ) ศัพท์เดิมมาจาก ปุษุปวรุษั (ปุษุป [ปุษุ + วจ]⁹³⁵ - วรุษ [วฤษ + วจ]⁹³⁶) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

916. **ปปาต** ศัพท์เดิมมาจาก ปต ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวด ลิก ฝ้ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ปต	ปต ชื่อว่า ธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ปต + ลิก	ลง ลิก ในอดีตกาล	ปโรกษะ ลิก (3-2-115)
ปต + ลิก > ติป	ใช้ ติป แทน ลิก	ติปตสณิสิปถสณิมพสมสตา ตำณสาธำธวมิตวมิมหิง (3-4-78)
ปต + ติป > ณฑ	เปลี่ยน ติป เป็น ณฑ	ปรัสไมบทานำ ณฑตัสสุ- ถลถสณลวมะ (4-3-82)
ปต + ณฑ	ณฑ เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปรม- มธยไมตตมะ (1-4-101)
ปต + ณฑ	ณฑ เป็น เอกวณะ	ตานยกวณทวิวจน- พหุวจนานยกศะ (1-4-102)
ปต + ณฑ	ณฑ ชื่อว่าอิต	จฎฐ (1-3-7)

⁹³¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 24.

⁹³² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 396.

⁹³³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 98.

⁹³⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 222.

⁹³⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 204.

⁹³⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 292.

ปต + ณล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกวดทหิตเต (1-3-8)
ปต + อ	ลบ ณ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปปต + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อมี ลิกฺข อยู่หลัง	ลิกฺขิ ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
ปปต + อ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภยาสะ	ปุรวัว'ภยาสะ (6-1-4)
ปปต + อ	อ ที่ ป ตัวธาตุ ชื่อว่าอุปธา	อโณตยาด ปุรว อุปธา (1-1-65)
ปปฺ อ>อา ต + อ	ทำเป็นชั้นนวุทหิตคือ อ เป็น อา	อต อุปธายะ (7-2-116)
ปปฺ อา ต อ		

สำเร็จรูปเป็น **ปปาท** (ไปรยลงมาแล้ว)

917. **ขาท** (จากทอ่งฟ้า) ศัพท์เดิมมาจาก ข (ขรว/ชน + ท)⁹³⁷ + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหัตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

918. **ทิกวารณกรธาตุท** (เพราะถูกเขย่าด้วยวงข้างประจำทิศ) ศัพท์เดิมมาจาก ทิกวารณกรธาตุ (ทิก - วารณ - กร - อาธุต [อว + ธ + กต]⁹³⁸) + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหัตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

919. **วนาจ** (จากวนอุทยาน) ศัพท์เดิมมาจาก วน + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหัตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

920. **โจตรรธาท** (ชื่อว่าโจตรระ) ศัพท์เดิมมาจาก โจตรรธ (จิตรรธ + อด)⁹³⁹ + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหัตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ทิว ทุนทโย เนทฺรทิวตํ มรุตามิว |

ทิตีเป'ภยธิกํ สุรยะ คิวศจ ปวโน วเว || 54 ||

กลองมากมายในสวรรค์ได้บันลือเสียงลั่นขึ้น เหมือนดังเสียงของมรุตเทพ ทั้งหลายผู้กำลังเล่นคึกคะนอง พระอาทิตย์ได้ส่องแสงเจิดจ้าอย่างยิ่ง และ ลมเย็น ๆ ได้พัดผ่านไป⁹⁴⁰

⁹³⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 267.

⁹³⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 175.

⁹³⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 462.

⁹⁴⁰ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 24.

ทิว (ในสวรรค์) ศัพท์เดิมมาจาก ทิว + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิว (488) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

921. **ทุนทุภโย** (กลองทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ทุนทุภ (ทุนทุ + ภา + ภิ)⁹⁴¹ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สวพทุษยะ (131) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

922. **เนทुरु** ศัพท์เดิมมาจาก นท ชาติ + ณี วิภक्ति หมวด ลีฎ ฝ้ายปรัสไมบพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

นท	นท ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
นท + ลีฎ	ลง ลีฎ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลีฎ (3-2-115)
นท + ลีฎ > ณี	ใช้ ณี แทน ลีฎ	ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา ตำถสาธำธวมิตวมิมหิง (3-4-78)
นท + ณี	ณี เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปรมม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
นท + ณี	ณี เป็น พหูวนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหูวนานเยกสะ (1-4-102)
นท + ณี > อุต	เปลี่ยน ณี เป็น อุต	ปรัสไมพานำ ณฑตุสุส- ถลตุสณลวมาะ (4-3-82)
น อ > เอ ท + อุต	เปลี่ยน อ เป็น เอ	ตฤพผลกษตรปศจ (6-4-122)
น เอ ท + อุต > รุ	เปลี่ยน ส เป็น รุ	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
น เอ ท + อุต รุ	อ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
น เอ ท + อุต รุ > รุ	ลบ อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
น เอ ท + อุต รุ	รุ ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
น เอ ท + อุต รุ > ะ	เปลี่ยน รุ เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวสานโย'วิสฺรชนียะ (8-3-15)

น เอ ท อ ะ
สำเร็จรูปเป็น **เนทुरु** (บันลือเสียงลั่นแล้ว)

923. **ทิวยตา** (ผู้กำลังเล่นคึกคะนอง) ศัพท์เดิมมาจาก ทิวยต + อาม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กุชตาม (87) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

924. **มรุตาม** (ของมรุตเทพทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก มรุต (มฤ + อุต)⁹⁴² + อาม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กุชตาม (87) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁹⁴¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 725.

⁹⁴² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 639.

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

925. **ทิตีเป** ศัพท์เดิมมาจาก ทิปฺ ธาตุ + ต วิภक्ति หมวดฺ ลิกฺ ฝายอาตมเนบถ มีวิธีทำรูป โดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทิตฺ	ทิตฺ ชื่อว่าธาตฺ	ภูวาทโย ธาตวະ (1-3-1)
ทิตฺ + ลิกฺ	ลจฺ ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกษะ ลิกฺ (3-2-115)
ทิตฺ + ลิกฺ > ต	ใช้ ต แทน ลิกฺ	ติปตสณิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณาสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
ทิตฺ + ต	ต เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนฺ ตรีณฺ ปฺรณม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
ทิตฺ + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พหฺวจนานเยกศะ (1-4-102)
ทิตฺ + ต > เอก	เปลี่ยน ต เป็น เอก (เอ)	ลิกฺสตมโยเรศิเรจ (3-4-81)
ทิตฺ + เอก	ศฺ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทฺธิเต (1-3-8)
ทิตฺ + เอ	ลบ ศฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
ทิตฺ + เอ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺฺ ฐาโตรนภฺยาสสฺย (6-1-8)
ทิตฺ + เอ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสະ	ปฺรุโวภฺยาสะ (6-1-4)
ทฺ อี > ทิตฺ + เอ	รัสสะ อี ของอภัยสະ เป็น อี	หฺรสฺวะ (7-4-59)
ทฺ อี ทิตฺ เอ	สำเร็จรูปเป็น ทิตฺเป (ส่องแสงแล้ว)	

926. **อภฺยธิกฺ** (อย่างยิ่ง) ศัพท์เดิมมาจาก อภฺยธิก (อภฺ + อธิ + กน)⁹⁴³ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษฺตรี (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

927. **สุรฺยะ** (พระอาทิตย์) ศัพท์เดิมมาจาก สุรฺย + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

928. **คิวกฺ** (เย็น ๆ) ศัพท์เดิมมาจาก คิวก (คิ + วน)⁹⁴⁴ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁹⁴³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 37.

⁹⁴⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 88.

929. ปวโน (ลม) ศัพท์เดิมมาจาก ปวน (ปุ + ลยุณ)⁹⁴⁵ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

930. วเวา ศัพท์เดิมมาจาก วา ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺหุ ฝ่ายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วา	วา ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
วา + ลิกฺหุ	ลง ลิกฺหุ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺหุ (3-2-115)
วา + ลิกฺหุ>ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺหุ	ติปตสณิสิปตสณิมิวสมสตา ตำถาสาถำธวมิตวมิมหิง (3-4-78)
วา + ติป>ณล	เปลี่ยน ติป เป็น ณล	ปรัสไมปทานำ ณลตฺสฺส- ถลตฺสณลวมาะ (4-3-82)
วา + ณล	ณล เป็น ประณมบุรุษ	ติงสฺตรีนี ตฺรีนี ปฺรณม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
วา + ณล	ณล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พหฺวจนानเยกศะ (1-4-102)
วา + เอา	เปลี่ยน ณล เป็น เอา	อาต เอา ณลชะ (7-1-34)
วาวา + เอา	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อมี ลิกฺหุ อยู่หลัง	ลิกฺหุ ธาโตรนภฺยาสสย(6-1-8)
วาวา + เอา	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภฺยาสะ	ปุโรโว'ภฺยาสะ (6-1-4)
วอา>อ วา + เอา	รัสสะ อา ของอภฺยาสะ เป็น อ	หฺรสฺวะ (7-4-59)
วอ ว อา + เอา>เอา	ทำเป็นชั้นวฤทธิ อา กับ เอา เป็น เอา	วฤทธิเรจ (6-1-88)
วอ ว เอา	สำเร็จรูปเป็น วเวา (พัดผ่านไปแล้ว)	

ตฺตฺษฺสฺตฺตฺษฺสฺตฺตฺสฺจ คุทฺธวาทสาคฺจ เทวตาะ |

สทฺธรมพฺพฺมานน สตฺตฺวานำ จานุกมฺปยา || 55 ||

เทวดาทั้งหลายในสวรรค์ชั้นดุสิตและชั้นสุทธาวาส ต่างพากันชื่นชมยินดี เพราะความเคารพในพระสัทธรรมอย่างมาก และเพราะความเอื้อเฟื้อต่อสัตว์โลกทั้งหลาย⁹⁴⁶

931. ตฺตฺษฺสฺ ศัพท์เดิมมาจาก ตฺตฺษฺ ธาตุ + ณี วิภक्ति หมวด ลิกฺหุ ฝ่ายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตฺตฺษฺ	ตฺตฺษฺ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ตฺตฺษฺ + ลิกฺหุ	ลง ลิกฺหุ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺหุ (3-2-115)

⁹⁴⁵ Rājārādhakāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 82.

⁹⁴⁶ สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพยแสนทรนันทะของอศวโฆษ, 24.

ตฺซฺ + ลิกฺ>ณิ	ใช้ ณิ แทน ลิกฺ	ติปตสณิสิปถสณิมิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิทวหิมหิง (3-4-78)
ตฺซฺ + ณิ	ณิ เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนิ ตรีณิ ปรม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ตฺซฺ + ณิ	ณิ เป็น พหูวนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหูวนานเยกคะ (1-4-102)
ตฺซฺ + ณิ>อุส	เปลี่ยน ณิ เป็น อุส	ปรสโมปะทานำ ณฑตฺส- ถลถสณลวมาะ (4-3-82)
ตฺตฺซฺ + อุส	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺิ ธำไตรนภยาสสย(6-1-8)
ตฺตฺซฺ + อุส	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอัภยาสะ	ปุรวโภยาสะ (6-1-4)
ตฺตฺซฺ + อุ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺโซ รุะ (8-2-66)
ตฺตฺซฺ + อุ ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ตฺตฺซฺ + อุ ร>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ตฺตฺซฺ + อุ ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ตฺตฺซฺ + อุ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ชรวसानโยรวิสฺรชนียะ (8-3-15)
ตฺตฺซฺ อุ ะ	สำเร็จรูปเป็น ตฺตฺซฺะ (ชั้นชนยินดีแล้ว)	
932. ตฺชิตาค ศัพท์เดิมมาจาก ตฺชิตา + ชส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
ตฺชิตา + ชส	ชส ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिจ (1-4-104)
ตฺชิตา + ชส	ช ชื่อว่าอิต	จฺญู (1-3-7)
ตฺชิตา + อส	ลบ ช ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ตฺชิต อา + อ>อา ส	เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา	อกะ สวรณ ที่รฆะ (6-1-101)
ตฺชิต อา + ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺโซ รุะ (8-2-66)
ตฺชิต อา + ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ตฺชิต อา + ร>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ตฺชิต อา ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ตฺชิต อา ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ชรวसानโยรวิสฺรชนียะ (8-3-15)
ตฺชิต อา -ะ	สำเร็จรูปเป็น ตฺชิตา (ชั้นดฺสิต)	

ใจ (และนั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก จ + เอว มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ใจ (45) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

933. **ศุทธาวาสาศ** (ชั้นศุทธาวาส) ศัพท์เดิมมาจาก ศุทธาวาสา (ศุทธ [ศุ + กุต]⁹⁴⁷ -

อาวาสา [อาง + วส + ฌณ + ฎาป]⁹⁴⁸) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตุชิตาศ (934) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ ศัพท์เดิมมาจาก จ + ชส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

934. **เทวดา** (เทวดาทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก เทวดา + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตุชิตาศ (934) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

935. **สทธรรมพหุมาเนน** (เพราะความเคารพในพระสัทธรรมอย่างมาก) ศัพท์เดิมมาจาก สทธรรมพหุมาเนน (สทธรรม - พหุมาเนน [พหุ + มา + ลยฎ]⁹⁴⁹) + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หวีรุณ- วิตานิเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

936. **สตตวานำ** (ต่อสัตว์โลกทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก สตตว + อาม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หุยมานำ (85) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ฎา เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

937. **อนุกมปยา** (เพราะความเอื้อเฟื้อ) ศัพท์เดิมมาจาก อนุกมปา (อนุ + กมป + อ + ฎาป)⁹⁵⁰ + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมชิชฌาสยา (868) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

สมายเยา ยศะเกตุ เศรยะเกตุกระ ประ |

พภุราเช ศานุตยา ลกษมยา ฐโหม วิครหวนิว || 56 ||

พระโพธิสัตว์ผู้ประเสริฐที่สุด ผู้ทรงสร้างธงชัยแห่งความดีสูงสุด ได้บรรลุนจุดสูงสุดแห่งพระเกียรติยศอย่างสมบูรณ์ ทรงปรากฏเด่นด้วยความสงบและ

⁹⁴⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 119.

⁹⁴⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 193.

⁹⁴⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 698.

⁹⁵⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 49.

ด้วยความงาม เหมือนกับว่าพระธรรม (ความดี) ปรากฏเป็นรูปร่างขึ้นมา⁹⁵¹

938. **สมายเยา** ศัพท์เดิมมาจาก สม + อา + ยา ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวต ลิกฺษ ฝาย
ปรสไมบพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สม + อา + ยา	ยา ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
สม + อา + ยา + ลิกฺษ	ลง ลิกฺษ ในอดีตกาล	ปโรกฺษ ลิกฺษ (3-2-115)
สม + อา + ยา + ลิกฺษ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺษ	ติปตสณิสิปถสณมิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิทวมหิง (3-4-78)
สม + อา + ยา + ติป > ฌล	เปลี่ยน ติป เป็น ฌล	ปรสไมพทานำ ฌลตฺสุส- ถลถสณถวมะ (4-3-82)
สม + อา + ยา + ฌล	ฌล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีณิ ตฺรีณิ ปฺรถม- มธฺยโมตตมะ (1-4-101)
สม + อา + ยา + ฌล	ฌล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พหฺวจนानเยกศะ (1-4-102)
สม + อา + ยา + เอ	เปลี่ยน ฌล เป็น เอ	อาต เอ ฌลชะ (7-1-34)
สม + อา + ยายา + เอ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อมี ลิกฺษ อยู่หลัง	ลิกฺษิ ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
สม + อา + ยายา + เอ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภัยยาสะ	ปุโรโว'ภยาสะ (6-1-4)
สม + อา + ยยา + เอ	รัสสะ อา ของอภัยยาสะ เป็น อ	หฺรสฺวะ (7-4-59)
สม+อา+ยย อา+เอ>เอ	ทำเป็นชั้นวฤทธิ อา+เอ เป็น เอ	วฤทธิเรจิ (6-1-88)
สม + อา + ยย เอ	สำเร็จรูปเป็น สมายเยา (บรรลุอย่างสมบูรณ์แล้ว)	

939. **ยสะเกตฺ** ศัพท์เดิมมาจาก ยสะเกตฺ (ยศฺส - เกตฺ) + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตร
ต่อไปนี้

ยสะเกตฺ + อม	อม ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
ยสะเกตฺ อฺ + อ > อฺ ม	เปลี่ยน อฺ กับ อ เป็น อ	อมิ ปุรวะ (6-1-107)
ยสะเกตฺ + อฺ ม > -	เปลี่ยน ม ท้ายบพ เป็นอนฺสวาระ (-)	โม'นฺสวาระ (8-3-23)
ยสะเกตฺ อฺ -	สำเร็จรูปเป็น ยสะเกตฺ (ซึ่งจุดสูงสุดแห่งพระเกียรติยศ)	

940. **เศรยะเกตฺกร** (ผู้ทรงสร้างธงชัยแห่งความดีสูงสุด) ศัพท์เดิมมาจาก เศรยะเกตฺกร
(เศรยฺส - เกตฺ - กร) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁹⁵¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 25.

941. **ประ** (ผู้ประเสริฐที่สุด) ศัพท์เดิมมาจาก **ปร + สุ** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **เคาตมะ (1)** ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

942. **พภราเช** ศัพท์เดิมมาจาก **ภราช ชาติ + ต วิกัถิ หมด ธิฏ ฝ่ายอาตมเนบถ** มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ภราช	ภราช ชื่อว่าชาติ	ภวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
ภราช + ธิฏ	ลง ธิฏ ในอดีตกาล	บโรกษะ ธิฏ (3-2-115)
ภราช + ธิฏ > ต	ใช้ ต แทน ธิฏ	ติปตสมสิปถสถมิพวสมสตา ตำมถาสถำธวมิตวมหิมหิง (3-4-78)
ภราช + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนิ ปุรถม- มธยโมตตมะ (1-4-101)
ภราช + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานยกวจนทวิวจน- พหวจนานนยกศะ (1-4-102)
ภราช + ต > เอส	เปลี่ยน ต เป็น เอส (เอ)	ธิฏสตมโยเรศิเรจ (3-4-81)
ภราช + เอส	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
ภราช + เอ	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ภราภราช + เอ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ธิฏ อยู่หลัง	ธิฏิ ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
ภราภราช + เอ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสา	ปุโรวภัยสา (6-1-4)
ภวภราช + เอ	ลบ ร ของอภัยสา	หลาหิ เศษะ (7-4-600)
ภ > พ อภราช + เอ	เปลี่ยน ภ ของอภัยสา เป็น พ	อภยาสะ จรจ (8-4-54)
พ อ > อภราช + เอ	รัสสะ อ ของอภัยสา เป็น อ	หรัสสะ (7-4-59)
พ อภราช เอ	สำเร็จรูปเป็น พภราเช (ปรากฏเด่นแล้ว)	

943. **ศานตยา** (ด้วยความสงบ) ศัพท์เดิมมาจาก **ศานติ + ญา** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **ทิตสยา (545)** ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

944. ลกษมยา ศัพท์เดิมมาจาก ลกษมิ + ญา มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
ลกษมิ + ญา	ญา ชื่อว่าวิกัถิ	วิกัถิตศจ (1-4-104)
ลกษมิ + ญา	ญ ชื่อว่าอิต	จญ (1-3-7)
ลกษมิ + อา	ลบ ญ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ลกษมิ อี > ย + อา	เปลี่ยน อี ของ มิ เป็น ย	อิโก ยณจิ (6-1-77)
ลกษมิ ย อา	สำเร็จรูปเป็น ลกษมยา (ด้วยความงาม)	

ธโร (พระธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก ธรม + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

945. **วิครหวน** (มีรูปร่างขึ้นมา) ศัพท์เดิมมาจาก วิครหตฺ (วิ + ครห + อจ + มตฺ) ⁹⁵² + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กากษิวนุ (10) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เทวยามปิ ยวียสยามรณยามิว ปาวกะ |

นนโท นาม สโต ชเชล นิตยานนทระ กุเล || 57 ||

ราชกุมารพระนามว่านนทะ ผู้สร้างความเปลิดเปลินให้แก่ราชตระกูล ตลอดเวลาก็ได้ประสูติจากพระเทวีซึ่งเป็นพระมเหสีองค์รองเช่นเดียวกัน เปรียบเหมือนไฟเกิดขึ้นจากไม้สีไฟ ⁹⁵³

946. เทวยาม	ศัพท์เดิมมาจาก เทวี + งสิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้	
เทวี + งสิ	งสิ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
เทวี + งสิ	อิ ที่ วิ ชื่อวานที	ยู สตรยาชเยา นที (1-4-3)
เทวี + อาฏ + งสิ	ลง อาฏ อาคม	อาณนทยาช (7-3-112)
เทวี + อาฏ + งสิ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏฐ (1-3-7)
เทวี + อาฏ + งสิ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิตเต (1-3-8)
เทวี + อาฏ + งสิ	อิ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
เทวี + อา + อส	ลบ ฏ, ง และ อิ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เทวี + อา + อ>อา ส	ทำขึ้นวฤทธิ คือ อา กับ อ กับ อา	อาฏศจ (6-1-90)
เทว อี>ย + อา ส	เปลี่ยน อิ ของ วิ เป็น ย	อิโก ยณจิ (6-1-77)
เทวย + อา ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุโซ ฐะ (8-2-66)
เทวย + อา ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
เทวย + อา ร>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เทวย + อา ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
เทวย + อา ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวसानโยรวิสรุชนียะ (8-3-15)

เทวยอา -ะ

สำเร็จรูปเป็น **เทวยะ** (จากพระเทวี)

⁹⁵² Rājārādhakāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 377.

⁹⁵³ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 25.

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

947. **ยวีสยาม** (ผู้เป็นพระมหาลือเครื่อง) ศัพท์เดิมมาจาก ยวีสี + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เทวยาม (946) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

948. **อรณยาม** (จากไม้สีไฟ) เดิมมาจาก อรณิ (ฤ + อนิ)⁹⁵⁴ + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เทวยาม (946) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ศัพท์นี้เป็น อิการานต์

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

949. **ปาวกะ** (ไฟ) ศัพท์เดิมมาจาก ปาวก (ปู + ญุล)⁹⁵⁵ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

950. **นนโท** (นันทะ) ศัพท์เดิมมาจาก นนท + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

นาม (พระนามว่า) ศัพท์เดิมมาจาก นาม + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

951. **สุโต** (พระราชาขุมาร) ศัพท์เดิมมาจาก สุต (สุ + กต)⁹⁵⁶ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

952. **ชเชย** ศัพท์เดิมมาจาก ชน ธาตุ + ต วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝ่ายอาตมเนบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ชน	ชน ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ชน + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)
ชน + ลิกฺ > ต	ใช้ ต แทน ลิกฺ	ติปตสณิสิปถสณิมิพวสมสตา ตำณธาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
ชน + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรถม- มธยโมตตมะ (1-4-101)

⁹⁵⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 93.

⁹⁵⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 132.

⁹⁵⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 366.

ชน + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน-
		พหวจนนานเยกศะ (1-4-102)
ชน + ต>เอศ	เปลี่ยน ต เป็น เอศ (เอ)	ลิกฺษฺตมโยเรศิเรจ (3-4-81)
ชน + เอศ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทฺธิเต (1-3-8)
ชน + เอ	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
ชชน + เอ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺษฺ อยู่หลัง	ลิกฺษฺิ ธาโตรนภฺยาสสฺย(6-1-8)
ชชน + เอ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสะ	ปุโรวฺภฺยาสส (6-1-4)
ชช น>ณ + เอ	เปลี่ยน น เป็น ณ	สฺโตะ ศฺจฺนา ศฺจฺ (8-4-40)
ชช ณ + เอ	ลบ อ ของธาตุ	คมหนชนชนฆสฺมา โลปะ
		กฺทฺยินฺทฺธิ (6-4-98)

ชชณ เอ

สำเร็จรูปเป็น **ชเชณ** (ประสูตแล้ว)

953. **นิตฺยานนทฺกร** (ผู้สร้างความเฟลิดเฟลินตลอดเวลา) ศัพท์เดิมมาจาก นิตฺยานนทฺกร (นิตฺยา [นิ + ตยป + ฎาป]⁹⁵⁷ - นนท - กร) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กุเล (ในตระกูล) ศัพท์เดิมมาจาก กุล + ภิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ทฺริชมพาทฺหฺรุมหาวกฺษฺา สฺหฺาโส วุภฺษฺเภกฺษฺณะ |

วปฺษฺาครฺเยณ โย นาม สฺนทโรปฺปทฺ ทฺเร || 58 ||

ราชกุมารนั้นทงมีพระพาทายาว มีพระอูระใหญ่ มีพระอังสะเหมือนกับไหล่ราชสีห์ มีพระเนตรเหมือนกับตาของวัวตัวผู้ ทรงมีบทนำหน้าพระนามว่าสุนทร เพราะมีพระวรกายที่งดงามเป็นเลิศ⁹⁵⁸

954. **ทฺริชมพาทฺหฺร** (มีพระพาทายาว) ศัพท์เดิมมาจาก ทฺริชมพาทฺหฺ (ทฺริชม - พาทฺหฺ [พาธ + ฎ]⁹⁵⁹) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธนะ (704) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

955. **มหาวกฺษฺา** ศัพท์เดิมมาจาก มหาวกฺษฺ (มหา - วกฺษฺ [วจ + อสน + สฺฎ]⁹⁶⁰) + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

มหาวกฺษฺ + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิกฺติ	วิกฺติศฺจ (1-4-104)
---------------	------------------	---------------------

⁹⁵⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 879.

⁹⁵⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 25.

⁹⁵⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 429.

⁹⁶⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 243.

มหาวกษส + ส	อ ที่ ษ ชื่อว่าอุปธา	อโณตยาต ปุรว อุปธา (1-1-65)
มหาวกษส + ส	ทีฆะ อ ที่ชื่ออุปธา เป็น อา	सानตมหตะ สโยคสย (6-4-10)
มหาวกษส + ส	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
มหาวกษส + ส	ลบ อุ ที่ชื่ออิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
มหาวกษส	ลบ ส วิภักติ	สวโมรณปุสกาต (7-1-23)
มหาวกษา ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุโซ รุะ (8-2-66)
มหาวกษา ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
มหาวกษา ร	ลบ อุ ที่ชื่ออิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
มหาวกษา ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
มหาวกษา ร>-ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวसानโยรวิสรชนียะ (8-3-15)

มหาวกษา ะ

สำเร็จรูป **มหาวกษาะ** (มีพระอูระใหญ่)

956. **สีहांส** (มีพระอังสะเหมือนกับไหล่ราชสีห์) ศัพท์เดิมมาจาก สีहांส (สีห [สิจ + นุม + ก]⁹⁶¹ - อัส [อัส + ฆณ]⁹⁶²) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

957. **วฤษภกษณะ** (มีพระเนตรเหมือนกับตาวัวตัวผู้) ศัพท์เดิมมาจาก วฤษภกษณ (วฤษภ [วฤษ + อกจ]⁹⁶³ - อิกษณ [อิกษ + ลยญ]) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

958. **วปุษาครุเยณ** (เพราะมีพระวรกายทั้งดงามเป็นเลิศ) ศัพท์เดิมมาจาก วปุษาครุย + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หวีรุฎมิตาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่มีการเปลี่ยน น ที่อยู่หลัง ร เป็น ญ ด้วยสูตร อฏกุปวางนุวยวาเย'ปี (8-4-2)

โย (พระกุมารโต) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยะ (13) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

นาม (พระนามว่า) ศัพท์เดิมมาจาก นาม + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁹⁶¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 344.

⁹⁶² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 2.

⁹⁶³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 488.

959. **สุนทรโรปปท** (ทรงมีบทนำพระนามว่า สุนทร) ศัพท์เดิมมาจาก สุนทรโรปปท (สุนทร [สุ + อุนท + อร]⁹⁶⁴ - อุปปท [อุป + ปท + อจ]⁹⁶⁵) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ทธ (ทรงไว้แล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ธา ธาตุ + ต วิภक्ति หมวด ลีฎ ฝ้ายอาตมเนบท การสร้างคำเหมือน ทธ (228) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

มธมาส อิว ปราปตศจนุโทร นว อิวทิตะ |

องควานิว จานงคะ ส พเภา กานตยา ศรียา || 59 ||

ราชกุมารนั้นทงั้นทงั้นตรงโดดเด่นด้วยความงดงามที่มีเสน่ห์น่ารักใคร่ เหมือนกับเดือนมธ ได้เวียนมาถึงแล้ว เหมือนกับพระจันทร์ข้างขึ้นได้ขึ้นไปแล้ว และเหมือนกับกามเทพได้ปรากฏรูปร่างขึ้นมา⁹⁶⁶

960. **มธมาส** (เดือนมธ) ศัพท์เดิมมาจาก มธมาส (มธ [มน + อ]⁹⁶⁷ - มาส [มส + ฆญ]⁹⁶⁸) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

961. **ปราปตศ** (เวียนมาถึงแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ปราปต (ปร + อาป + กต)⁹⁶⁹ + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

962. **จनुโทร** (พระจันทร์) ศัพท์เดิมมาจาก จนุทร + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

963. **นว** (ข้างขึ้น) ศัพท์เดิมมาจาก นว + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁹⁶⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 373.

⁹⁶⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 39.

⁹⁶⁶ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 25.

⁹⁶⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 595.

⁹⁶⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 718.

⁹⁶⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 318.

964. **อุทิตะ** (ได้ขึ้นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อุทิต (วท + กต / อุต + อณ + กต)⁹⁷⁰ + สู มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

965. **องควาน** (ปรากฏรูปร่าง) ศัพท์เดิมมาจาก องควต (องค + ฆณ + มตฺป)⁹⁷¹ + สู มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กากชีวาน (10) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิ (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิ + สู เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ ศัพท์เดิมมาจาก จ + สู เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

966. **อนงคะ** (กามเทพ) ศัพท์เดิมมาจาก อนงค (น + องค)⁹⁷² + สู มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส (ราชกุมารนั้นเท่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สู มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

967. **พภา** ศัพท์เดิมมาจาก ภา ชาติ + ติป วิภक्ति หมด ลิกฺ ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ภา	ภา ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
ภา + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกฺเช ลิกฺ (3-2-115)
ภา + ลิกฺ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺ	ติปตฺสณิสิปฺถสณิมพวสมสตา ตำณสาธำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
ภา + ติป > ณล	เปลี่ยน ติป เป็น ณล	ปรสฺไมบทานำ ณลตฺสุส- ถลฺถสณฺลวมาะ (4-3-82)
ภา + ณล	ณล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีนฺ ตรีณฺ ปรถม- มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
ภา + ณล	ณล เป็น เอกวจนะ	ตานฺยกวจนทฺวิวจน- พหฺวจนานฺยกศะ (1-4-102)
ภา + เอา	เปลี่ยน ณล เป็น เอา	อาต เอา ณลชะ (7-1-34)
ภาภา + เอา	ซ้อนชาติเป็นสอง เมื่อมี ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺฺ ชาติฺรณฺภยาสฺสย(6-1-8)

⁹⁷⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 239.

⁹⁷¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 14.

⁹⁷² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 41.

ภาภา + เอา	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภัยสาสะ	ปุรวัว'ภยาสะ (6-1-4)
ภ>อ ภา + เอา	รัสสะ อา ของอภัยสาสะ เป็น อ	หรัสสะ (7-4-59)
ภ>พ อ ภา + เอส	เปลี่ยน ภ เป็น พ	อภยาเส จรจ (8-4-54)
พ>อ ภา + เอา>เอา	ทำเป็นชั้นนฤทธิ อา กับ เอา เป็น เอา	นฤทธิเรจิ (6-1-88)
พ>อ ภา เอา		
	สำเร็จรูปเป็น พภา (โดดเด่นแล้ว)	

968. **กานตยา** (นารักใคร่) ศัพท์เดิมมาจาก กานติ (กมุ/กน + กติน)⁹⁷³ + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิตสยา (545) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

969. ศรียา ศัพท์เดิมมาจาก ศรี + ภา มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
ศรี + ภา	ภา ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिจ (1-4-104)
ศรี + ภา	ภ ชื่อว่าอิต	จภู (1-3-7)
ศรี + อา	ลภ ภา ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ศร อี>อีย + อา	เปลี่ยน อี เป็น อีย	อจิ ศนุธาตุกรูว่า ยไวริยงวเง (6-4-77)
ศร อีย อา		
	สำเร็จรูปเป็น ศรียา (ด้วยความงดงามที่มีเสน่ห์)	

ส เต่า สวรรยามาส นเรนทระ ปรยา มุทา |

อรณะ สขชนหสตสโถ ธรรมกาเมา มหานิว || 60 ||

พระราชอาพระองค์นั้น ทรงบำรุงเลี้ยงราชกุมารทั้งสองพระองค์ให้เจริญวัยด้วยความรักหลงใหลอย่างยิ่งเปรียบเหมือนกับทรัพย์จำนวนมากที่อยู่ในมือของคนใจบุญย่อมส่งเสริมให้คุณความดี และความสุขทางโลกเพิ่มขึ้นมากยิ่งขึ้น⁹⁷⁴

ส (พระองค์นั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

970. เตา ศัพท์เดิมมาจาก ตท + เอา มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
ตท + เอา	เอา ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिจ (1-4-104)
ตท + เอา	ตท ชื่อว่าสรรพนาม	สรวาทินี สรวนามานี (1-1-27)
ต ท>อ + เอา	เปลี่ยน ท ท้าย ตท เป็น อ	ตยาทาทีนมะ (7-2-102)

⁹⁷³ Rājārādhakāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 85.

⁹⁷⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 25.

ต อ+อ>อ + เอา	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ (ท) เป็น อ	อโต คุณ (6-1-97)
ต อ + เอา	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
ต อ + เอา	ลบ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ต อ + เอา>เอา	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ เอา เป็น เอา	รฎทธิเรจิ (6-1-88)
ต เอา		
สำเร็จรูปเป็น เต		

971. **สัรวรยามาส** ศัพท์เดิมมาจาก สัรวรยามาส เป็นนามธาตุ + ติป วิภักติ หมวด ลิก ฝายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สัรวรยามาส	สัรวรยามาส ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
สัรวรยามาส + ลิก	ลง ลิก ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิก (3-2-115)
สัรวรยามาส + ลิก>ติป	ใช้ ติป แทน ลิก	ติปตสณิสปิถสณิมิวสมสตา ตำมธาสาถำธวมิตวมหิมหิง (3-4-78)
สัรวรยามาส + ติป>ณล	เปลี่ยน ติป เป็น ณล	ปรัสไมบทานำ ณลตัสสุ- ถลถสณลวมะ (4-3-82)
สัรวรยามาส + ณล	ณล เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปรม- มธยโมตตมะ (1-4-101)
สัรวรยามาส + ณล	ณล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนานเยกสะ (1-4-102)
สัรวรยามาส + ณล	ณ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
สัรวรยามาส + ณล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกวตทธิเต (1-3-8)
สัรวรยามาส + อ	ลบ ณ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สัรวรยามาส อ + อ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	สารวธาตุการฐธาตุกโยะ (7-3-84)

สัรวรยามาส อ

สำเร็จรูปเป็น สัรวรยามาส (บำรุงเลี้ยงดูแล้ว)

972. **นเรนทร** (พระราชา) ศัพท์เดิมมาจาก นเรนทร (นร - อินทร [อิทิ + รน]⁹⁷⁵) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

973. **ปรยา** (ด้วยความรัก) ศัพท์เดิมมาจาก ปรา + ฎ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมชิฆณาสยา (868) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁹⁷⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 206.

974. **มูทา** ศัพท์เดิมมาจาก มุท + ภา มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

มุท + ภา	ภา ชื่อว่า วิภักติ	วิภักตฺสจ (1-4-104)
มุท + ภา	ภ ชื่อว่า อิต	จฺญ (1-3-7)
มุท + อา	ลภ ภา ที่ชื่อว่า อิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
มุท อา	สำเร็จรูปเป็น มูทา (ด้วยความยินดี)	

975. **อรณะ** (ทรัพย์) ศัพท์เดิมมาจาก อรณ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

976. **สขชนหสตสเถ** (อันอยู่ในมือของคนใจบุญ) ศัพท์เดิมมาจาก สขชนหสตสเถ (สขชน - หสเถ - สเถ) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

977. **ธรมกาเมา** ศัพท์เดิมมาจาก ธรมกาม (ธรม - กาม) + เอาฏ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ธรมกาม + เอาฏ	เอาฏ ชื่อว่า วิภักติ	วิภักตฺสจ (1-4-104)
ธรมกาม + เอาฏ	ภ ชื่อว่า อิต	จฺญ (1-3-7)
ธรมกาม + เอา	ลภ ภา ที่ชื่อว่า อิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ธรมกาม อ + เอา > เอา	ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อ กับ เอา เป็น เอา	วฤทธิเรจ (6-1-88)
ธรมกาม เอา	สำเร็จรูปเป็น ธรมกาเมา (ซึ่งคุณความดีและความสุขทางโลกทั้งหลาย)	

978. **มหาน** (จำนวนมาก) ศัพท์เดิมมาจาก มหต + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กากษีวาน (10) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตสย กาเลน สตปุตเรว วฤธาเต ภาวย เตา |

อารยสยารมภมโต ธรมารถาวิว ภูตเย || 61 ||

โดยกาลต่อมา ราชกุมารผู้สูงส่งทั้งสองพระองค์นั้นต่างได้เจริญวัยขึ้นเพื่อความรุ่งเรืองของพระราชอาณาจักรนั้น เปรียบเหมือนกับคุณความดีและทรัพย์ได้เพิ่มพูนขึ้นเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของคนผู้มีจิตใจประเสริฐและคนผู้เป็นใหญ่ในการทำงาน⁹⁷⁶

⁹⁷⁶ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 26.

เตา (นั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + เอา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เตา (974) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

982. **อารยสย** (ของคนที่ผู้มีจิตใจประเสริฐ) ศัพท์เดิมมาจาก อารย + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

983. **อารมภมโต** (ของคนผู้เป็นใหญ่ในการทำงาน) ศัพท์เดิมมาจาก อารมภมโต (อารมภ [อาจ + รภ + ฆณ]⁹⁷⁷ - มโต) + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหตะ (159) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

984. **ธรรมารุเถา** (คุณความดีและทรัพย์ทั้งสอง) ศัพท์เดิมมาจาก ธรรมารุ (ธรรม - อรุ) + เอา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สตปุตเรา (979) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + เอา เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้วให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

985. **ภูตเย** (เพื่อความเจริญรุ่งเรือง) ศัพท์เดิมมาจาก ภูติ (ภู + กุติจ)⁹⁷⁸ + เง มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กิรตเย (680) ตาม ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

**ตโยะ สตปุตโรรมธเย ศากุยราโซ ราช สะ |
มธยเทศ อิว วุยกโต ทิวตปารีปাত্রโยะ || 62 ||**

พระราชแห่งชาวศากยะพระองค์นั้น ทรงปรากฏเด่นอยู่ท่ามกลางราชกุมารผู้สูงส่งทั้งสองพระองค์นั้น เหมือนดั่งมัธยมประเทศงามเด่นอยู่ท่ามกลางระหว่างภูเขาหิมาลัยและภูเขาปารีปাত্র⁹⁷⁹

986. **ตโยะ** ศัพท์เดิมมาจาก ตท + โอส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตท + โอส	โอส ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
ตท + โอส	ตท ศัพท์เป็นสรรพนาม	สรวาทีนิ สรวนามานิ (1-1-27)
ต ท>อ + โอส	เปลี่ยน ท ท้าย ตท เป็น อ	ตยาทาทีนมะ (7-2-102)
ต อ + อ>อ + โอส	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ (ท) เป็น อ	อโต คุณ (6-1-97)
ต อ>เอ + โอส	เปลี่ยน อ เป็น เอ เพราะ โอส วิภक्ति	โอสิจ (7-3-104)
ต เอ>ออย + โอส	เปลี่ยน เอ เป็น อย	เอโจ'ยวาวาระ (6-1-78)

⁹⁷⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 188.

⁹⁷⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 532.

⁹⁷⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 26.

ต เอ>อย + โส ฺร	เปลี่ยน ส เป็น ฺร	สมชุโษ ฺร (8-2-66)
ต เอ>อย + โอร	อุ ของ ฺร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ต อย + โอร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ต อย + โอร	ฺร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
ต อย + โอร ฺระ	เปลี่ยน ฺร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวสานโยรวิสฺรชเนยะ (8-3-15)

ต อย โอ ะ

สำเร็จรูปเป็น ตโยะ (นั้น)

987. **สตปุตรโยร** (แห่งราชกุมารทั้งสองพระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก สตปุตร (สต - ปุตร) + โอส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กาวฺยงคิ-รฺสโยะ (35) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

988. **มธเย** (ในท่ามกลาง) ศัพท์เดิมมาจาก มธย (มน + ยก)⁹⁸⁰ + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ศากยราชา (พระราชแห่งชาวศากยะ) ศัพท์เดิมมาจาก ศากยราช (ศากย - ราช) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

รราช (ปรากฏเด่นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ราช ธาตุ + ตปิ วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝายปรัสไมบห มีกระบวนการสร้างคำเหมือน รราช (470) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส (พระองค์นั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

989. **มธยเทศ** (มัธยมประเทศ) ศัพท์เดิมมาจาก มธยเทศ (มธย - เทศ [ทิต + ฆณ]⁹⁸¹) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้วให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

990. **วฺยกฺโต** (งามเด่นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก วฺยกฺต (วิ + อญชฺ + กฺต)⁹⁸² + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁹⁸⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 603.

⁹⁸¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 747.

⁹⁸² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 529.

991. **หิมวัตปารีปাত্রโยะ** (แห่งภูเขาหิมาลัยและภูเขาปารีปাত্রะ) ศัพท์เดิมมาจาก หิมวัตปารีปাত্র (หิมวัต - ปารีปাত্র) + โอส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กาวยงคิรส์โยะ (35) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตตสฺตโยะ สํสฺกฤตโยะ ฤรเมณ นเรนทรสูนโวะ ฤฤตวิทโยศฺจ |

กาเมษวชฺสรํ ปรมมาท นนฺททะ สรวารฤลิตฺทสฺตฺ น สํรณฺช || 63 ||

ต่อจากนั้นมาโดยลำดับ ในระหว่างราชกุมารทั้งสองพระองค์ผู้ได้ผ่านการประกอบพิธีสังสการและได้ศึกษาวิทยาการต่าง ๆ สำเร็จแล้ว ราชกุมารนันทะทรงประมาทมัวเมา อยู่แต่ในกามสุขทั้งหลายตลอดเวลา ฝ่ายราชกุมารสรวารฤลิตะไม่ทรงติดข้องอยู่ในกามสุขเหล่านั้นเลย⁹⁸³

ตตสฺ (ต่อจากนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ปญจมีวิภกฺติ (ใช้ ตสฺล แทนปญจมีวิภกฺติ) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตตะ (248) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตโยะ (นั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + โอส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตโยะ (990) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

992. **สํสฺกฤตโยะ** (ผู้ผ่านการประกอบพิธีสังสการสำเร็จแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก สํสฺกฤต (สํ + ฤ + ฤต)⁹⁸⁴ + โอส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กาวยงคิ-รส์โยะ (35) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

993. **ฤรเมณ** (โดยลำดับ) ศัพท์เดิมมาจาก ฤรม (ฤรม + ฆณ)⁹⁸⁵ + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หิริฐุมวิตาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่มีการเปลี่ยน น ที่อยู่หลัง ร เป็น ญ ด้วยสูตร อฏฺกฺปวาทฺนฺมวฺยวเ'ปี (8-4-2)

994. **นเรนทรสูนโวะ** ศัพท์เดิมมาจาก นเรนทรสูน (นเรนทร - สูน [สู + ญ]⁹⁸⁶) + โอส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

นเรนทรสูน + โอส	โอส ชื่อว่า วิภกฺติ	วิภกฺติศฺจ (1-4-104)
นเรนทรสูน อุ>ว + โอส	เปลี่ยน อุ เป็น ว	อิโก ยณฺจิ (6-1-77)
นเรนทรสูน ว + โอส>รฺ	เปลี่ยน สฺ เป็น รฺ	สมชฺโช ฐะ (8-2-66)
นเรนทรสูน ว + โอรฺ	อุ ของ รฺ ชื่อว่าอิติ	อุปเตชฺชนฺนาสิกฺ อิตฺ(1-3-2)
นเรนทรสูน ว + โอร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิติ	ตสฺย โลปะ (1-3-9)

⁹⁸³ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 26.

⁹⁸⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 206.

⁹⁸⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 214.

⁹⁸⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 395.

นเรนทรสูณ ว + โอร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
นเรนทรสูณ ว + โอร > ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวสานโยริวิสรชนียะ (8-3-15)

นเรนทรสูณ ว โอร ะ

สำเร็จรูปเป็น **นเรนทรสูณโวะ** (แห่งราชกุมารทั้งสองพระองค์)

995. **กฤตวิทโยศ** (ได้ศึกษาวิทยาการต่าง ๆ สำเร็จแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก กฤตวิทโย (กฤต - วิทโย [วิท + ตยป +]⁹⁸⁷) + โอส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กาวฺยงฺคิรฺสโยะ (35) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (แล) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กามेषุ (ในกามสุขทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก กาม + สฺป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษฺณุชฺ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

996. **อชฺสรฺ** (ตลอดเวลา) ศัพท์เดิมมาจาก อชฺสร + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปฺตฺ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

997. **ปรมมาท** (ประมาทมัวเมา) ศัพท์เดิมมาจาก ปรมมาท (ปร + มท + ฌณ)⁹⁸⁸ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

นนฺท (ราชกุมารนันทะ) ศัพท์เดิมมาจาก นนฺท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

998. **สรวฺรลฺลิตฺ** (ราชกุมารสรวรลลิตะ) ศัพท์เดิมมาจาก สรวฺรลฺลิต (สรว [สฤ + วน]⁹⁸⁹ - อรฺล [อรฺล + ฌณ]⁹⁹⁰ - ลิต [ลิต + กต]⁹⁹¹) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตฺ (ส่วน) ศัพท์เดิมมาจาก ตฺ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁹⁸⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 388.

⁹⁸⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 285.

⁹⁸⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 302.

⁹⁹⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 104.

⁹⁹¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 349.

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

999. **สรรรช** ศัพท์เดิมมาจาก ส + รช ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝายปรัสไมบถ มี
วิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ส + รช	รช ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
ส + รช + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)
ส + รช + ลิกฺ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺ	ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา ตำณาสาถำธวมิทวมิมหิง (3-4-78)
ส + รช + ติป > ฌล	เปลี่ยน ติป เป็น ฌล	ปรัสไมปทานำ ฌลตฺสุส- ถลถสณลวมาะ (4-3-82)
ส + รช + ฌล	ฌล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรทม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
ส + รช + ฌล	ฌล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหฺวจนानเยกศะ (1-4-102)
ส + รช + ฌล	ฌ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
ส + รช + ฌล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทริเต (1-3-8)
ส + รช + อ	ลป ฌ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
ส + รรช + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อมี ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภยาสสย(6-1-8)
ส + รรช + อ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภยาสะ	ปุโรโว'ภยาสะ (6-1-4)
ส รรช อ	สำเร็จรูปเป็น สรรรช (ติดขัดแล้ว)	

ส เปรกฺษโยว ทิ ชีรณมาตุริ จ มฤตฺ จ

วิมฤศน ชคทนภิชณมารตฺจิตตะ |

หฤทยคตปรฆฺณโน น วิษยรติมคม-

ชชนนมรณภยมภิต วิชิฆ่าสะ || 64 ||

ราชกุมารสรวารณสีทะนั้น หลังจากได้ทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บ
และคนตายเหล่านั้น ทรงมีพระทัยที่ปวดร้าว ทรงพิจารณาใคร่ครวญว่า
โลกนี้ช่างมีแต่ความโง่เขลา พระองค์ทรงมีความรังเกียจเกิดขึ้นในพระทัย
ทรงปรารถนาที่จะทำลายภัยที่เกิดจากความเกิด และความตาย โดยเร็ว
จึงไม่ทรงเข้าถึงความยินดีในอารมณ์ต่าง ๆ เลย⁹⁹²

⁹⁹² สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 26.

ส (ราชกุมารสรวารณสิทธิ์นั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1000. **เปรภษย** ศัพท์เดิมมาจาก ปฺร + อีภษ ธาตุ + กตฺวา ปัจจัย + สฺ วิภक्ति มีวิธีทำรูป โดยใช้สูตรต่อไปนี้

ปฺร + อีภษ	อีภษ ชื่อว่าธาตฺ	ภูวาทโย ธาตฺวะ (1-3-1)
ปฺร + อีภษ + กตฺ	ลฺง กตฺปัจจัย หลังธาตฺ	ธาโตชะ (3-1-91)
ปฺร + อีภษ + กตฺวา	ลฺง กตฺวา ปัจจัย	อลฺชลโวชะ ประดิษเฐโยชะ ปฺรจํ กตฺวา (3-4-18)
ปฺร + อีภษ + กตฺวา > ลยป	เปลี่ยน กตฺวา (ตฺวา) เป็น ลยป (ย)	สมาสเฐนลฺยปฺรเว กตฺเว ลยป (7-1-37)
ปฺร + อีภษ + ลยป	ล ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)
ปฺร + อีภษ + ลยป	ปฺ ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
ปฺร + อีภษ + ย	ลป ล และ ปฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
ปฺร อ + อี > เอ ภษ + ย	ทำขึ้นคุณคือ อ กับ อี เป็น เอ	สํวธาตฺการฐธาตฺกโยชะ (7-3-84)
เปรภษย	เป็นปรตฺปิทิกะ (ลิงค์)	กตฺตตฺทิตสมาสศจ (1-2-46)
เปรภษย	เป็นอภฺยศัพท์	กฺฤนเมชนตชะ (1-1-39)
เปรภษย + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
เปรภษย	ลป สฺ วิภक्ति เมื่ออยู่หลังอภฺยศัพท์	อฺวยาทาปฺสฺปะ (2-4-82)
สำเร็จรูปเป็น เปรภษย (ทอดพระเนตรเห็นแล้ว)		

เอว (นั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก เอว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภฺยศัพท์ เมื่อลงวิภक्ति แล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อฺวยาทาปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

หิ (ก็) ศัพท์เดิมมาจาก หิ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภฺยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อฺวยาทาปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1001. **ชีรณ** (ซึ่งคนแก่) ศัพท์เดิมมาจาก ชีรณ (ชฤ + กต) ⁹⁹³ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1002. **อาตฺร** (ซึ่งคนเจ็บ) ศัพท์เดิมมาจาก อาตฺร (อาง + ตฺร + ก) ⁹⁹⁴ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

⁹⁹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 537.

⁹⁹⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 170.

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1003. มฤตฺ (ซึ่งคนตาย) ศัพท์เดิมมาจาก มฤต (มฤ + กต)⁹⁹⁵ + อม มีกระบวนการสร้าง
คำเหมือน ที่ปุตฺ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

1004. วิมฤศนฺ (ทรงมีพระทัยที่ปวดร้าว) ศัพท์เดิมมาจาก วิมฤศนตฺ (วิ + มฤศ + อนต) +
สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปศยนฺ (648) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1005. ชคตฺ ศัพท์เดิมมาจาก ชคต + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ชคต + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
ชคต + สฺ	อฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ชคต + สฺ > ส	ลบ อฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ชคต + ส	ลบ สฺ วิภक्ति	สวโมรณปฺสกาต (7-1-23)
ชคต		

สำเร็จรูปเป็น ชคต (โลก)

1006. อนภิชยมฺ (มีแต่ความโง่เขลา) ศัพท์เดิมมาจาก อนภิชย (น - อภิชย [อภิ + ชยา
+ ภิ]⁹⁹⁶) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตรฺ (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1007. อารตจิตตะ (ทรงพิจารณาใคร่ครวญแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อารตจิตต (อารต [อาว
+ ฤ + กต]⁹⁹⁷ - จิตต [จิต + กต]⁹⁹⁸) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าว
มาแล้วข้างต้น

1008. หฤทยคตปรหมณฺ (ทรงมีความรังเกียจเกิดขึ้นในพระทัย) ศัพท์เดิมมาจาก
หฤทยคตปรหมณ (หฤทย [หฤ + หฤ + กยณ]⁹⁹⁹ - คต [ค + กต]¹⁰⁰⁰ - ปรหมณ [ปร + รม +

⁹⁹⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 769.

⁹⁹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 546.

⁹⁹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 189.

⁹⁹⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 447.

⁹⁹⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 545.

¹⁰⁰⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 298.

นฏ]¹⁰⁰¹) + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1009. **วิษยรติม** (ซึ่งความยินดีในอารมณ์ต่าง ๆ) ศัพท์เดิมมาจาก วิษยรติ (วิษย - รติ [รม
+ กุติณ]¹⁰⁰²) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สิทธิ (19) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1010. **อคมช** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) อาคม + คม ธาตุ + ศป ปัจจัย + ติป วิภक्ति
หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

คม	คม ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
คม + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
คม + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณิมิพวสมสตา ตำมถาสถาถัมมิทวหิมหิง (3-4-78)
คม + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปรมม- มชยโมตตมะ (1-4-101)
คม + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนานเยกสะ (1-4-102)
คม + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
คม + ติ	ลบ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
คม + ศป + ติ	ลุง ศป (อ) วิภกรณปัจจัย	กรตริ ศป (3-1-68)
คม + ศป + ติ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทธิเต (1-3-8)
คม + ศป + ติ	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
คม + อ + ติ	ลบ ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อฏ + คม + อ + ติ	ลุง อฏ (อ) อาคม เมื่อมี ลุง อยู่หลัง	ลุงลงถุงกษวทาทตตะ (6-4-71)
อฏ + คม + อ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + คม + อ + ติ	ลบ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + คม + อ + ต	ลบ อ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ คม อ ต		

สำเร็จรูปเป็น **อคมต** (ได้เข้าถึงแล้ว)

¹⁰⁰¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 394.

¹⁰⁰² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 87.

1011. **ชนนมรณภยม** (ซึ่งภัยที่เกิดจากความเกิดและความตาย) ศัพท์เดิมมาจาก ชนนมรณ-ภย (ชนน [ชน + ลยุญ]¹⁰⁰³ - มรณ [มฤ + ลยุญ]¹⁰⁰⁴ - ภย [ภี + อจ]¹⁰⁰⁵) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1012. **อภิโต** (โดยเร็ว) ศัพท์เดิมมาจาก อภิตส (อภิ + ตสึ)¹⁰⁰⁶ + ภา เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1013. **วิชิฆาสะ** (ทรงปรารถนาที่จะทำลาย) ศัพท์เดิมมาจาก วิชิฆาสุ (วิ + ชิ + สน + อ)¹⁰⁰⁷ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธนะ (704) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

**อุทเวคาทปุณรภเว มนะ ปรณิธาย
ส ยเยา ศยิตวรางคณาทนาสเถ |
นิตี นฤปตินิลยนาทวนคมนกฤตมณะ
สรส อิว มถิตนลินาตกุลหัสะ || 65 ||**

เพราะความว่าวุ่นพระทัย ราชกุมารสรวารลสิทระจึงทรงตั้งพระทัย
แน่วแน่ในการไม่กลับมาเกิดอีก ไม่ทรงตั้งอยู่ในความอยากเซซม
หญิงสาวทั้งหลายที่กำลังนอนหลับไหล ทรงตัดสินพระทัยที่จะเสด็จไป
สู่ป่า จึงได้เสด็จหนีออกจากราชวังในเวลากลางคืนเหมือนกับพญาหงส์
บินหนีไปจากสระน้ำที่มีต้นบัวถูกทำลายแล้ว¹⁰⁰⁸

1014. **อุทเวคาท** (เพราะความว่าวุ่นพระทัย) ศัพท์เดิมมาจาก อุทเวค (อุต + วิช + ฃ)¹⁰⁰⁹ + าสี มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1015. **อปุนรภเว** (ในการไม่กลับมาเกิดอีก) ศัพท์เดิมมาจาก อปุณรภว (น - ปุณร - ภว) + จี มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹⁰⁰³ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, II, 506.

¹⁰⁰⁴ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, III, 636.

¹⁰⁰⁵ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, III, 483.

¹⁰⁰⁶ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, I, 73.

¹⁰⁰⁷ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, IV, 382.

¹⁰⁰⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหาकाพย์เสานทรนันทะของอัสวโฆษ, 27.

¹⁰⁰⁹ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, I, 243.

1016. **มนะ** (ซึ่งพระทัย) ศัพท์เดิมมาจาก มนส (มน + อสนุ)¹⁰¹⁰ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กาศยปวตตปะ (16) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1017. **ปรณิธาย** ศัพท์เดิมมาจาก ปร + ณี (นิ) + ธา ธาตุ + กตวา ปัจจัย + สฺ วิภक्ति มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ปร + ณี + ธา	ธา ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ปร + ณี + ธา + กฤต	ลง กฤตปัจจัย หลังธาตุ	ธาโตชะ (3-1-91)
ปร + ณี + ธา + กตวา	ลง กตวา ปัจจัย	อลฺชลโวชะ प्रतिशेषोชะ ปราจํ กตวา (3-4-18)
ปร+ณี + ธา + กตวา>ลยป	เปลี่ยน กตวา (ตวา) เป็น ลยป (ย)	สมาเส'นญปุระเว กตเว लयप (7-1-37)
ปร + ณี + ธา + लयप	ล ชื่อว่าอิต	ลศกवत्थिते (1-3-8)
ปร + ณี + ธา + लयप	ป ชื่อว่าอิต	हलन्त्यम् (1-3-3)
ปร + ณี + ธา + य	ลป ล และ ป ที่ชื่อว่าอิต	तस्य लोपश्च (1-3-9)
ปรณิธาย	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	कृत्तत्थितसमासाच्च (1-2-46)
ปรณิธาย	เป็นอภัยยศัพท์	कृत्तन्मेचन्दश्च (1-1-39)
ปรณิธาย + स्	สฺ ชื่อว่าวิภक्ति	विभक्तिश्च (1-4-104)
ปรณิธาย	ลป สฺ วิภक्ति เมื่ออยู่หลังอภัยยศัพท์	अव्याहारापसुपश्च (2-4-82)
	สำเร็จรูปเป็น ปรณิธาย (ทรงตั้งแน่นอนแล้ว)	

ส (ราชกุมารสรวารณสีทระนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1018. **ยเยา** ศัพท์เดิมมาจาก ยา ธาตุ + तिप् วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝ่ายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ยา	ยา ชื่อว่า ธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ยา + लिङ्	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	प्पोरुषे लिङ् (3-2-115)
ยา + लिङ्>तिप्	ใช้ तिप् แทน ลิกฺ	तिप्तस्मिस्तिप्तस्त्वस्मिप्वस्मस्ता तांमनासातामिवमिथ्वमिहि (3-4-78)
ยา + तिप्>ण्ल	เปลี่ยน तिप् เป็น ण्ल	प्रसुंभेपानाना ण्लत्सुसु- ल्लत्सुल्लमाश्च (4-3-82)
ยา + ण्ल	ण्ल เป็น ประถมบุรุษ	दिङ्स्त्रीणि त्रिणि प्रथम-

¹⁰¹⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 606.

ยา + ณล	ณล เป็น เอกวางณะ	มธยโมตตมาะ (1-4-101) ตานเยกวางณะทวิวจน- พหุวจนานเยกคะ (1-4-102)
ยา + เอา	เปลี่ยน ณล เป็น เอา	อาต เอา ณละ (7-1-34)
ยายา + เอา	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อมี ลิกฺข อยู่หลัง	ลิกฺขิ ธาโตรนภยาสะย(6-1-8)
ยายา + เอา	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภยาสะ	ปุโรโว'ภยาสะ (6-1-4)
ยอ>อ ยา + เอา	รัสสะ อา ของอภยาสะ เป็น อ	หรัสสะ (7-4-59)
ยอ ย อ + เอา>เอา	ทำเป็นชั้นนฤทธิ อ กับ เอา เป็น เอา	นฤทธิเรจิ (6-1-88)
ยอ ย เอา	สำเร็จรูปเป็น ยเยา (เสด็จไปแล้ว)	

1019. **ศยิตวรางคณาท** (ในความอยากเซชมหญิงสาวทั้งหลายที่หลับแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ศยิตวรางคณา (ศยิต [ศี + กต]¹⁰¹¹ - วรางคณา [วร + องคณา]¹⁰¹²) + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหาตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1020. **อนาสถะ** (ไม่ทรงตั้งอยู่) ศัพท์เดิมมาจาก อนาสถ (น - อาสถ) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1021. **นิติ** (ในเวลากลางคืน) ศัพท์เดิมมาจาก นิตฺ + ิจิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิว (488) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1022. **นฤปตินิลยนาท** (จากพระราชวัง) ศัพท์เดิมมาจาก นฤปตินิลย (นฤปติ [นฤ + ปา + ทติ]¹⁰¹³ - นิลย [นิ + ลี + ลยฺญ]¹⁰¹⁴) + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหาตมยาท (29) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

1023. **วนคมนกฤตมนะ** (ทรงตัดสินพระทัยที่จะเสด็จไปสู่ป่า) ศัพท์เดิมมาจาก วนคมนกฤตมนสฺ (วน - คมน - กฤต - มนสฺ) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหาวุษาะ (955) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1024. **สรส** ศัพท์เดิมมาจาก สรส (สฤ + อสน)¹⁰¹⁵ + งสิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้
สรส + งสิ งสิ ชื่อว่าวิภक्ति วิภक्तिศจ (1-4-104)

¹⁰¹¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 27.

¹⁰¹² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 272.

¹⁰¹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 919.

¹⁰¹⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 898.

¹⁰¹⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 187.

สรส + งสิ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกวดทิตเต (1-3-8)
สรส + งสิ	อิ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
สรส + อส	ลบ ง และ อิ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สรส + อ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุโซ ฐะ (8-2-66)
สรส + อร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
สรส + อร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สรส + อร	ร ชื่อว่าอิต	วิราโม'วसानม (1-4-110)
สรส + อ ร>-ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวสานโยรุวิสรชเนยะ (8-3-15)

สรส อ -ะ

สำเร็จรูปเป็น **สรสะ** (จากสระน้ำ)

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1025. **มถิตนลินาต** (มีต้นบัวถูกทำลายแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก มถิตนลิน (มถิต [มถ + กต]¹⁰¹⁶ - นลิน [นล + อินจ]¹⁰¹⁷) + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหาตมยาทุ (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1026. **กลหิสสะ** (พญาหงส์) ศัพท์เดิมมาจาก กลหิส (กล [กล + ฆย / กล + ญจ + อจ]¹⁰¹⁸ - หิส [หน + ส]¹⁰¹⁹) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เสานทรนทเท มหากาเวย ราชวรณโน นาม ทวิตียะ สรุคะ

สรรคที่ 2 ชื่อราชวรณน (การพรรณนาถึงพระราช)

ในมหาภากยเสานทรนทเท จบ

เสานทรนทเท ศัพท์เดิมมาจาก เสานทรนท (เสานทร - นท) + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

มหากาเวย ศัพท์เดิมมาจาก มหากาเวย (มหา - กาเวย) + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹⁰¹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 584.

¹⁰¹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 836.

¹⁰¹⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 55.

¹⁰¹⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 499.

1027. **ราชวรรณโน** ศัพท์เดิมมาจาก ราชวรรณน (ราช - วรรณ) + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

นาม ศัพท์เดิมมาจาก นาม + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1028. **ทวิติยะ** ศัพท์เดิมมาจาก ทวิติย + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

สรุค ศัพท์เดิมมาจาก สรุค + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

3.4 กระบวนการสร้างคำในสรรคที่ 3

ตปเส ตตะ กปิลวาสตุ หยคชรเถาฆสฺกฺลํ |

ศฺริมทภยมนุรกตชนํ ส วิหาย นิศฺจิตมนว วนํ ยเยา || 1 ||

ต่อจากนั้น ราชกุมารสรวารณสิทธิ์ หลังจากทรงละทิ้งเมืองกปิลวาสตุที่ครคร่าไปด้วยหมู่ฆ่า หมู่ช่างและรถ ซึ่งเป็นเมืองที่รุ่งเรือง ไม่มีภัยอันตรายและมีประชาชนจงรักภักดีแล้ว พระองค์ทรงมีพระทัยแน่วแน่ ได้เสด็จไปสู่ป่าเพื่อการบำเพ็ญตบะ¹⁰²⁰

1029. **ตปเส** (เพื่อการบำเพ็ญตบะ) ศัพท์เดิมมาจาก ตปสฺ + เง มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยศเส (817) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตตะ (ต่อจากนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ปญจมีวิภक्ति (ใช้ ตลิล แทนปญจมีวิภक्ति) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตตะ (248) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1030. **กปิลวาสตุ** ศัพท์เดิมมาจาก กปิลวาสตุ + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

กปิลวาสตุ + อม	อม ชื่อว่า วิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
กปิลวาสตุ	ลบ อม วิภक्ति	สวโมรณปฺสกาต (7-1-23)

สำเร็จรูปเป็น **กปิลวาสตุ** (ซึ่งเมืองกปิลวาสตุ)

1031. **หยคชรเถาฆสฺกฺลํ** (ที่คลาคล่ำไปด้วยหมู่ฆ่า หมู่ช่าง และรถ) ศัพท์เดิมมาจาก หยคชรเถาฆสฺกฺล (หย [หย + อจ / หิ + อจ]¹⁰²¹ - คช [คช + อจ]¹⁰²² - รถ [รม + กถน]¹⁰²³ - โอฆ

¹⁰²⁰ สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพยเสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 28.

¹⁰²¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 504.

¹⁰²² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 290.

¹⁰²³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 90.

[อจุ + ฌญ]¹⁰²⁴ - สักกุล [สั + กุล + ก]¹⁰²⁵) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ศัรมท (ที่รุ่งเรือง) ศัพท์เดิมมาจาก ศัรมต + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ศัรมน (338) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1032. **อภยม** (ไม่มีภัยอันตราย) ศัพท์เดิมมาจาก อภย (น - ภย) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1033. **อนุรกตชน** (มีประชาชนจงรักภักดี) ศัพท์เดิมมาจาก อนุรกตชน (อนุรกต [อนุ + รนช + กต]¹⁰²⁶ - ชน [ชน + อจ]¹⁰²⁷) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า ศัรมต + อภยม + อนุรกตชน มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ศัรมทภย-มฺนุรกตชน** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ศัรมต + อภยม + อนุรกตชน

ศัรมต + อภยม

ศัรม ต>ท + อภยม เปลี่ยน ต ท้ายบท เป็น ท ฌล่ำ ไซ๋นเต (8-2-39)

ศัรม ท อภยม

สำเร็จรูปเป็น **ศัรมทภยม**

ศัรมทภยม + อนุรกตชน

สำเร็จรูปเป็น **ศัรมทภยมฺนุรกตชน**

ส (ราชกุมารสรวารถสิทธิ) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1034. **วิหાય** ศัพท์เดิมมาจาก วิ + หา ชาติ + กตวา ปัจจัย + ส วิภักติ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วิ + หา	หา ชื่อว่าชาติ	ภวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
---------	----------------	-----------------------

วิ + หา + กต	ลง กตปัจจัย หลังชาติ	ชาติอะ (3-1-91)
--------------	----------------------	-----------------

วิ + หา + กตวา	ลง กตวา ปัจจัย	อลฺลโวะะ प्रतिषेธโยะ ปราจ่ำ กตวา (3-4-18)
----------------	----------------	--

¹⁰²⁴ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, I, 302.

¹⁰²⁵ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, V, 212.

¹⁰²⁶ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, I, 50.

¹⁰²⁷ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, II, 505.

วิ + หา + กุตวา>ลยป	เปลี่ยน กุตวา (ตวา) เป็น ลยป (ย)	สมาเส'นญปุระเว กุตเว ลยป (7-1-37)
วิ + หา + ลยป	ล ชื่อว่าอิต	ลศกวดทริเต (1-3-8)
วิ + หา + ลยป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
วิ + หา + ย	ลป ล และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิหาย	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	กฤตตทริตสมาสาจ (1-2-46)
วิหาย	เป็นอภัยยศัพท์	กฤนเมชนตตะ (1-1-39)
วิหาย + ส	ส ชื่อว่าวิภักติ	วิกฤตติจ (1-4-104)
วิหาย	ลป ส วิภักติ เมื่ออยู่หลังอภัยยศัพท์	อวยาทาปสุปะ (2-4-82)
สำเร็จรูปเป็น วิหาย (ทรงละทิ้งแล้ว)		

1035. **นิศฺจิตมนนา** (ทรงมีพระทัยแน่วแน่) ศัพท์เดิมมาจาก นิศฺจิตมนสฺ (นิศฺจิต - มนส) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหาวภาษา (955) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

วนฺ (สู่ป่า) ศัพท์เดิมมาจาก วน + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ยเยา (เสด็จไปแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ยา ธาตุ + ตปฺ วิภักติ หมวด ลิกฺ ฝ่ายปรัสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยเยา (1018) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

วิวิธาคมฺาสตปฺลี ตําคจ วิวิธินยมาศฺรยานมฺูนิน |

เปฺรภุชย ส วิชยตฺฤชากฤปณานนฺวสฺถิตฺ ตปฺ อิตฺติ นยฺวรตต || 2 ||

พระองค์เมื่อทรงเห็นว่าพระมุนีเหล่านั้นยึดถือคัมภีร์ต่าง ๆ กัน อาศัยกฎเกณฑ์ต่าง ๆ กันในการบำเพ็ญตบะ และเป็นผู้นำาสงสารเพราะมีความต้องการในโลกียวิสัยทรงดำริว่า “การบำเพ็ญตบะนี้ไม่มีความแน่นอน” จึงได้เสด็จหลีกหนีไป¹⁰²⁸

1036. **วิวิธาคมฺาส** (ซึ่งคัมภีร์ต่าง ๆ กัน) ศัพท์เดิมมาจาก วิวิธาคม (วิวิธ - อาคม [อา + คม + อจ]¹⁰²⁹) + ศสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตม-ชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตปฺลี (ในการบำเพ็ญตบะ) ศัพท์เดิมมาจาก ตปฺส + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปฺลี (8) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลง เมื่อนำบทว่า วิวิธาคมานุ + ตปฺลี มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **วิวิธาคมฺาสตปฺลี** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

¹⁰²⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหาภากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 28.

¹⁰²⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 165.

วิวิธาคมา น + ตปสี		
วิวิธาคมา น>ร + ตปสี	เปลี่ยน น เป็น ร เมื่อ จ (ณ) อยู่หลัง	นสฉวยปรศาน (8-3-7)
วิวิธาคมา ร + ตปสี	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
วิวิธาคมา ร + ตปสี	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิวิธาคมา ร + ตปสี	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
วิวิธาคมา ร>ะ + ตปสี	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวสานโยรวิสฺรชนียะ (8-3-15)
วิวิธาคมา ะ>ส + ตปสี	เปลี่ยนวิสฺรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสฺรชนียสย สะ (8-3-35)
วิวิธาคมา - ส + ตปสี	ลง อนุสวาระ (-) อาคม หน้า ส (ร)	อนุนาสิกต ปโร'นุสวาระ (8-3-4)

วิวิธาคมา - ส ตปสี

สำเร็จรูปเป็น **วิวิธาคมาตปสี**

ตําค (เหล่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตาน (233) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1037. **วิวิธินยามาศรยาน** (อาศัยกฎเกณฑ์ต่าง ๆ กัน) ศัพท์เดิมมาจาก วิวิธินยามาศรย (วิวิธ - นิยม [นิ + ยม + อป]¹⁰³⁰ - อาศรย [อาน + ศริ + อจ]¹⁰³¹) + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1038. **มุนิน** (ซึ่งมุนีทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก มุนิ + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นิธิน (324) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เปรกษย (ทรงเห็นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ปฺร + อิกษ ธาตุ + กตฺวา ปัจจัย + ส วิภक्तिมีกระบวนการสร้างคำเหมือน เปรกษย (1000) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส (พระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹⁰³⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 886.

¹⁰³¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 195.

1039. **วิษยตฤชากฤปณาน** (เป็นผู้นำสงสารเพราะมีความต้องการในโลกียวิสัย) ศัพท์เดิมมาจาก วิษยตฤชากฤปณ (วิษย - ตฤชา [ตฤช + กฤป + ฎาป]¹⁰³² - กฤปณ [กฤป + กฤษ]) + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นฤปาตมชาน (235) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1040. **อนวสฤติ** (ไม่มีความแน่นอนแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อนวสฤติ (อน + น + สฤติ) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1041. **ตป** ศัพท์เดิมมาจาก ตปส + ส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ตปส + ส	ส ชื่อว่าวิกฤติ	วิกฤติศจ (1-4-104)
ตปส	ลบ ส วิกฤติ	สวโมรณปุสกาต (7-1-23)
ตป ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุ (8-2-66)
ตป ร	อ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชุนนาสิก อิต(1-3-2)
ตป ร>ร	ลบ อ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ตป ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ตป ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรคะ (ะ)	ชรวसानโยรวิสรชนียะ (8-3-15)

ตป -ะ

สำเร็จรูปเป็น **ตปะ** (การบำเพ็ญตบะ)

อิต (ว่า) ศัพท์เดิมมาจาก อิต + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิกฤติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1042. **นยวรตต** ศัพท์เดิมมาจาก นิ + อฏ (อ) อาคม + วฤต ชาติ + จลิต ปัจจัย + ต วิกฤติ หมวด ลุง ฝ่ายอาตมเนบห มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

นิ + วฤต	วฤต ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
นิ + วฤต + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
นิ + วฤต + ลุง>ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณถาสถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
นิ + วฤต + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
นิ + วฤต + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกคะ (1-4-102)
นิ + วฤต + จลิต + ต	ลง จลิต ปัจจัย	จลิต ลุงิ (3-1-43)

¹⁰³² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 644.

¹⁰³³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 177.

นิ + วฤต + จง + ต	เปลี่ยน จลี เป็น จง	ณิศริทฺฐสุรฺกฺษะ กรฺตริ จง (3-1-48)
นิ + วฤต + จง + ต	จ ชื่อว่าอิต	จฺญู (1-3-7)
นิ + วฤต + จง + ต	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทริเต (1-3-8)
นิ + วฤต + อ + ต	ลบ จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
นิ + อฏ + วฤต + อ + ต	ลง อฏ (อ) อาคม เมื่อ ลง อยู่หลัง	ลฺงฺลฺงฺลฺงฺกฺษวฺทฺทตฺตะ (6-4-71)
นิ + อฏ + วฤต + อ + ต	ฏ ชื่อว่าอิต	จฺญู (1-3-7)
นิ + อ + วฤต + อ + ต	ลบ ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
นย + อ + วฤต + อ + ต	เปลี่ยน อี เป็น ย	อิโก ยณฺจิ (6-1-77)
นย + อ + วฤต + อ + ต	ทำเป็นขึ้นคุณคือ ฤ เป็น อร	สวรวธาตฺการฺธธาตฺกโยธะ (7-3-84)
นย อ ว อรฺ ต อ ต	สำเร็จรูปเป็น นยวรัตต (ได้เสด็จหลีกหนีไปแล้ว)	

อถ โมกฺษวาทีนมฺราทฺมปศฺมมตี ตโถทฺรกี |

ตตตวฤตฺมตฺริปาสฺย ชหาวยมปฺยมารฺค อิติ มารฺคโกวิทะ || 3 ||

ครั้นต่อมา พระองค์ผู้ทรงมีความคิดแน่วแน่ในการค้นหาความจริง หลังจากที่เข้าไปอาศัยพระดาบสนามว่าอราทะ ผู้มีปกติกกล่าวสอนเรื่องความหลุดพ้น และพระดาบสนามว่าอูทฺรกะ ผู้มีความรู้เกี่ยวกับการทำจิตให้สงบ พระองค์ผู้ฉลาดในหนทางทรงดำริว่า “แม้ที่นี่ไม่ใช่ทางที่ถูกต้อง” จึงทรงละจากท่านทั้งสองไป¹⁰³⁴

อถ (ครั้นต่อมา) ศัพท์เดิมมาจาก **อถ + ส** เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อฺยฺยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน **นาม (3)** ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1043. **โมกฺษวาทีน** (ผู้มีปกติกกล่าวสอนเรื่องความหลุดพ้น) ศัพท์เดิมมาจาก **โมกฺษวาทีน** (โมกฺษ [โมกฺษ + ฆย]¹⁰³⁵ - วาทีน [วท + ณีนิ]¹⁰³⁶) + **อม** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **ทีปต์ (15)** ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1044. **อราท** (ซึ่งดาบสชื่อว่าอราทะ) ศัพท์เดิมมาจาก **อราท + อม** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **ทีปต์ (15)** ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹⁰³⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 28.

¹⁰³⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 786.

¹⁰³⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 332.

1045. **อุปสมมติ** (ผู้มีความรู้เกี่ยวกับการทำจิตให้สงบ) ศัพท์เดิมมาจาก อุปสมมติ (อุปสม [อุป + สม + ฏ] ¹⁰³⁷ - มติ [มน + ฏติน] ¹⁰³⁸) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สิทธิ (19) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตถา (และ) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ถาสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยถา (189) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1046. **อุทรก** (ซึ่งดาบสชื่อว่าอุทรกะ) ศัพท์เดิมมาจาก อุทรก + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1047. **ตตตวฤทตมตริ** (ผู้ทรงมีความคิดแน่วแน่ในการค้นหาความจริง) ศัพท์เดิมมาจาก ตตตวฤทตมตริ (ตตตว [ตต + ฤ + ฏ + ต > ตต + ตว] ¹⁰³⁹ - ฤทต - มตริ) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุนิรุ (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1048. **อุปาสย** ศัพท์เดิมมาจาก อุป + อาส ชาติ + ฤทตวา ปัจจัย + สฺ วิภक्ति มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อุป + อาส	อาส ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
อุป + อาส + ฤทต	ลง ฤทตปัจจัย หลังชาติ	ชาโตชะ (3-1-91)
อุป + อาส + ฤทตวา	ลง ฤทตวา ปัจจัย	อลล์ลโวชะ प्रतिषेद्यชะ ปราจำ ฤทตวา (3-4-18)
อุป + อาส + ฤทตวา > ลยป	เปลี่ยน ฤทตวา (ตวา) เป็น ลยป (ย)	สมาสเณณปุรุเว ฤทเว ลยป (7-1-37)
อุป + อาส + ลยป	ล ชื่อว่าอิต	ลศกวัตตริเต (1-3-8)
อุป + อาส + ลยป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อุป + อาส + ย	ลป ล และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อุป อ + อา > อา ส + ย	เปลี่ยน อ กับ อา เป็น อา	อกะ สวรณ ที่รฆะ (6-1-101)
อุปาสย	เป็นปราตีปทิกะ (ลิงค์)	ฤทตตทริตสมาสาจ (1-2-46)
อุปาสย	เป็นอภัยยศัพท์	ฤทตเมชนตชะ (1-1-39)
อุปาสย + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिจ (1-4-104)
อุปาสย	ลป สฺ วิภक्ति เมื่ออยู่หลังอภัยยศัพท์	อวยาทาปสุปะ (2-4-82)
สำเร็จรูปเป็น อุปาสย (ทรงเข้าไปอาศัยแล้ว)		

¹⁰³⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 261.

¹⁰³⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 580.

¹⁰³⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 581.

1049. **ชหา** ศัพท์เดิมมาจาก **หา** ธาตุ + **ติป** วิภक्ति **หฺมวต** **ลิฏ** ฝ่ายปรัสไมบพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

หา	หา ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
หา + ลิฏ	ลง ลิฏ ในอดีตกาล	ปโรกษะ ลิฏ (3-2-115)
หา + ลิฏ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิฏ	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณณาสาถำธวมิทวหิมหิง (3-4-78)
หา + ติป > ณล	เปลี่ยน ติป เป็น ณล	ปรัสไมบพานำ ณลตฺสุส- ถลถฺสณลวมาะ (4-3-82)
หา + ณล	ณล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีนี ตฺรีนี ปฺรถม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
หา + ณล	ณล เป็น เอกวจนะ	ตานเวยกวจนทฺวิวจน- พหฺวจนानเวยกษะ (1-4-102)
หา + ณล	ณ ชื่อว่าอิต	จฺญู (1-3-7)
หา + ณล	ล ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
หา + อ	ลบ ณ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
หา + วุ + อ	ลง วุ อากม เมื่อมี ลิฏ (ณล) อยู่หลัง	ภฺโว วุคฺลฺงฺลิฏฺเฆ (6-4-88)
หา + วุ + อ	อ ชื่อว่าอิต	อุปเทษชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
หา + วุ + อ	ก ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทฺธิเต (1-3-8)
หา + ว + อ	ลบ อ และ ก ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
หาหา + ว + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิฏ (ณล) อยู่หลัง	ลิฏฺฐิ ธาโตฺรณภฺยาสสย(6-1-8)
หาหา + ว + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสละ	ปุโรวฺภฺยาสละ (6-1-4)
หาหา + ว + อ	รัสสะ อา ของอภัยสละ เป็น อ	หฺรฺสวระ (7-4-59)
ห > ช หา + ว + อ	เปลี่ยน ห เป็น ช	ภฺโหศฺจ (7-4-62)
ช หา ว อ	สำเร็จรูปเป็น ชหา (ทรงละไปแล้ว)	

1050. **อยม** ศัพท์เดิมมาจาก **อิท** + **สุ** มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

อิท + สุ	สุ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
อิท + สุ	อิท ศัพท์เป็นสรรพนาม	สรวาทินิ สรวณามานิ (1-1-27)
อิท > อย อม + สุ	เปลี่ยน อิท เป็น อย	อิทฺโทย ปฺลฺสิ (7-2-111)
อย อม + สุ	อ ชื่อว่าอิต	อุปเทษชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
อย อม + ส	ลบ อ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
อย อม	ลบ ส วิภक्ति	หลงยาพภฺโย ที่รฺฆาต สุตฺติสยปฺฤกฺตฺ หล (6-1-68)

อย อม

สำเร็จรูปเป็น **อยม** (นี้)

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1051. **อมารุค** (มีใช้ทางที่ถูกต้อง) ศัพท์เดิมมาจาก อมารุค (น - มารุค [มฤค + ฆณ]¹⁰⁴⁰) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า **ชหาว + อยม + อปี + อมารุค** มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ชหาวมปยมารุค** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ชหาว + อยม + อปี + อมารุค

ชหาว + อยม

ชหาว อ + อ > อยม ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ อโต कुण (6-1-97)

ชหาว อ ยม

สำเร็จรูปเป็น **ชหาวมย**

ชหาวมย + อปี

สำเร็จรูปเป็น **ชหาวมยปี**

ชหาวมยปี + อมารุค

ชหาวมยปี อ > ย + อมารุค เปลี่ยน อ เป็น ย อโก यणजि (6-1-77)

ชหาวมยปี य อมารุค

สำเร็จรูปเป็น **ชหาวมปยมารุค**

อติ (ว่า) ศัพท์เดิมมาจาก อติ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1052. **มารุคโกวิท** (ผู้ฉลาดในหนทาง) ศัพท์เดิมมาจาก มารุคโกวิท (มารุค - โกวิท [กฺ + วิท + ก]¹⁰⁴¹) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส วิचारयन् चक्षति किं नु प्रममिति तं तमाम् |

นิต्यมनธิตตะ प्रतตะ प्रमं जचार तप आव तुषर्करि || 4 ||

พระองค์ทรงพิจารณาใคร่ครวญถึงหลักคำสอนต่าง ๆ ในโลกว่า “มีหลักคำสอนอะไรหนอ ดีที่สุด” เมื่อไม่ได้รับความรู้ที่แน่นอนจากผู้อื่น จึงทรงบำเพ็ญตบะที่ทำได้ยาก

¹⁰⁴⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 708.

¹⁰⁴¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 204.

อย่างยิ่ง¹⁰⁴²

ส (พระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1053. **วิจารณ์** (ทรงพิจารณาใคร่ครวญอยู่) ศัพท์เดิมมาจาก วิจารณ์ตุ (วิ + จร + ศยน + อนุต) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปศยน (648) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

1054. **ชคติ** (ในโลก) ศัพท์เดิมมาจาก ชคต + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิวิ (488) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1055. **กิ** ศัพท์เดิมมาจาก กิม + ส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

กิม + ส	ส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
กิม + ส	กิม ชื่อว่าสรรพนาม	สรรวาทีนิ สรวนามานิ (1-1-27)
กิม + ส	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
กิม + ส	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
กิม	ลป ส วิภักติ	สวโมรณปุสกาต (7-1-23)
กิม		

สำเร็จรูปเป็น **กิม** (หลักธรรมอะไร)

นุ (หนอ) ศัพท์เดิมมาจาก นุ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปรम्म (ดีที่สุด) ศัพท์เดิมมาจาก ปรม + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิต (ว่า) ศัพท์เดิมมาจาก อิต + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ติ และ ติ (ต่าง ๆ) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ติ (147) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹⁰⁴² สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 29.

1056. **อาคม** (ซึ่งคำสอน) ศัพท์เดิมมาจาก อาคม + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือนที่ปด (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1057. **นิศจยม** (ซึ่งคำสอนที่แน่นอน) ศัพท์เดิมมาจาก นิศจย + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปด (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1058. **อนธิตะ** (ไม่ได้รับแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อนธิต (น - ธิต [อธ + คม + กุต]) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1059. **ประตะ** (จากคนอื่น) ศัพท์เดิมมาจาก ประ + ปญจมีวิภคิต (ตลิล ปัจจย) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สรวโต (71) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปรมิ (อย่างย้ง) ศัพท์เดิมมาจาก ปรมิ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปด (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1060. **จจาร** ศัพท์เดิมมาจาก จร ธาตุ + ตปิ วิภคิต หมวด ลิก ฝายปรัสไมบห มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

จร	จร ชื่อว่าธาตุ	ภูวทโย ธาตวะ (1-3-1)
จร + ลิก	ลง ลิก ในอดีตกาล	ปโรกษะ ลิก (3-2-115)
จร + ลิก > ตปิ	ใช้ ตปิ แทน ลิก	ติปตลมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณธาสถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
จร + ตปิ > ณฑ	เปลี่ยน ตปิ เป็น ณฑ	ปรัสไมบทานำ ณฑตุสุส- ถลตุสณฑวมาะ (4-3-82)
จร + ณฑ	ณฑ เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรนิ ตรินิ ปรม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
จร + ณฑ	ณฑ เป็น เอกวจนะ	ตานยกวจนทวิวจน- พหวจนानยกศะ (1-4-102)
จร + ณฑ	ณ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
จร + ณฑ	ล ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
จร + อ	ลป ณ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
จจร + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิก (ณฑ) อยู่หลัง	ลิกิ ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
จจร + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปุรวโภยาสะ (6-1-4)
จจร + อ	อ ที่ จ ของธาตุ ชื่อว่าอุปธา	อโล'นตยาด ปุรว อุปธา (1-1-65)
จจจร + อ	ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อ ของอุปธา เป็น อา	อต อุปธายะ (7-2-116)
จจจร + อ		

สำเร็จรูปเป็น จจาร (ทรงบำเพ็ญแล้ว)

ตป (ซึ่งตปะ) ศัพท์เดิมมาจาก ตปส + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กาศยปวตตปะ (16) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

เอว (นั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก เอว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्ति แล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

1061. **ทษกริ** (ที่ทำไดยาก) ศัพท์เดิมมาจาก ทษกร (ทษ + กฤ + ชล)¹⁰⁴³ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

อถ ไนษ มารค อติ วิภษย ตทปิ วิปูลิ ชหา ตปะ |

ธยานวิษยมวคฺมย ปริ พุกฺเข วรณนम्मฤตตวพฺพุทธเย || 5 ||

ต่อมา เมื่อทรงเห็นว่า “นี่ไม่ใช่ทางที่ถูกต้อง” พระองค์จึงได้ละการบำเพ็ญตปะ อันยิ่งใหญ่เมื่อนั้นเสีย และครั้งทรงเข้าพระทัยเกี่ยวกับเรื่องฉานว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุดแล้ว (พระองค์) จึงได้เสวยพระกระยาหารที่มีคุณค่าต่อร่างกายอีกเพื่อให้มีพระสติ ปัญญาค้นหาความจริงอันเป็นอมตะต่อไป¹⁰⁴⁴

อถ (ต่อมา) ศัพท์เดิมมาจาก อถ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

1062. **เอษ** ศัพท์เดิมมาจาก เอตท + สุ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

เอตท + สุ	สุ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिจ (1-4-104)
เอตท + สุ	เอตท ชื่อว่าสรรพนาม	สรฺวาทินิ สรวณามานิ (1-1-27)
เอตท + สุ	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเตชชุนนาสิก อิต(1-3-2)
เอตท + ส	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เอต ท>อ + ส	เปลี่ยน ท ทัย เอตท เป็น อ	ตยทาทีนมะ (7-2-102)
เอต อ + อ>อ + ส	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ (ท) เป็น อ	อโตะ คุณ (6-1-97)
เอ ต>ส อ + ส	เปลี่ยน ต เป็น ส	ตโทะ สะ สวณนตยโยะ (7-2-106)

¹⁰⁴³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 734.

¹⁰⁴⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหาภาพยเสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 29.

เอส อ + ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุโษ รุะ (8-2-66)
เอส อ + ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
เอส อ + ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เอส อ + ร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
เอส อ + ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวสานโยรวิสรุชนียะ (8-3-15)
เอ ส>ษ อ + ะ	เปลี่ยน ส ของปรตัยยะ เป็น ษ	อาเทศปรตัยยะ (8-3-59)
เอษ อ ะ		

สำเร็จรูปเป็น **เอษะ** (นี้)

มารค (ทางที่ถูกต้อง) ศัพท์เดิมมาจาก มารค + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ
(1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิต (ว่า) ศัพท์เดิมมาจาก อิต + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1063. **วिक्षย** ศัพท์เดิมมาจาก วิ + อिक्ष ชาติ + กตวา ปัจจัย + ส วิภक्ति มีวิธีทำรูปโดย
ใช้สูตรต่อไปนี้

วิ + อिक्ष	อिक्ष ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
วิ + อिक्ष + กต	ลง กตปัจจัย หลังชาติ	ชาโตะ (3-1-91)
วิ + อिक्ष + กตวา	ลง กตวา ปัจจัย	อลชลโวะ प्रतिषेधो ปราจำ กตวา (3-4-18)
วิ + อिक्ष + กตวา>ลยป	เปลี่ยน กตวา (ตวา) เป็น ลยป (ย)	สมาเส'ณปุรว กตเว ल्यप (7-1-37)
วิ + อिक्ष + ल्यป	ล ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิต (1-3-8)
วิ + อिक्ष + ल्यป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
วิ + อिक्ष + ย	ลบ ล และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ว อิ + อี>อिक्ष + ย	เปลี่ยน อิ กับ อี เป็น อี	อกะ สวรณ ที่รฆะ (6-1-101)
วिक्षย	เป็นปราตปทิกะ (ลิงค์)	กตตทิตสมาสัจ (1-2-46)
วिक्षย	เป็นอภัยศัพท์	กถนเมชนตะ (1-1-39)
วिक्षย + ส	ส ชื่อว่าวิภक्ति	วิกกติจจ (1-4-104)
วिक्षย	ลบ ส วิภक्ति เมื่ออยู่หลังอภัยศัพท์	อวยาทาปสุปะ (2-4-82)

สำเร็จรูปเป็น **วिक्षย** (ทรงเห็นแล้ว)

ตท (นั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตท (219) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในบทนี้ ประกอบด้วย อม วิภक्ति จึงทำการลบด้วยสูตร สวโมรณปุสกาต (7-1-23)

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1064. **วิปุล** (อันยิ่งใหญ่) ศัพท์เดิมมาจาก วิปุล + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1065. **ชหา** ศัพท์เดิมมาจาก หา ธาตุ + ตป วิภक्ति หมวด ลีฎ ฝ้ายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

หา	หา ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
หา + ลีฎ	ลง ลีฎ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลีฎ (3-2-115)
หา + ลีฎ > ตป	ใช้ ตป แทน ลีฎ	ติปตสณิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณสาธำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
หา + ตป > ฌล	เปลี่ยน ตป เป็น ฌล	ปรัสไมปะทานำ ฌลตสุส- ถลถสณลวมาะ (4-3-82)
หา + ฌล	ฌล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
หา + ฌล	ฌล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนानเยกศะ (1-4-102)
หา + เอา	เปลี่ยน ฌล เป็น เอา	อาต เอา ฌลละ (7-1-34)
หาหา + เอา	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อมี ลีฎ อยู่หลัง	ลีฎิ ธำโตรนภยาสสย(6-1-8)
หาหา + เอา	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภัยสาะ	ปุรวำ'ภยาสะ (6-1-4)
หฺอา > อ หา + เอา	รัสสะ อา ของอภัยสาะ เป็น อ	หฺรฺสวะ (7-4-59)
หฺออ หฺ อหา + เอา > เอา	ทำเป็นชั้นวฤทธิ อา กับ เอา เป็น เอา	วฤทธิเรจิ (6-1-88)
หฺอ > ชฺ อ หฺ + เอา	เปลี่ยน หฺ เป็น ชฺ	กุโหศฺจะ (7-4-62)
ชฺ อ หฺ เอา		
	สำเร็จรูปเป็น ชหา (ทรงละแล้ว)	

ตปะ (ซึ่งการบำเพ็ญตบะ) ศัพท์เดิมมาจาก ตปส + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กาศยปวตตปะ (16) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

1066. **อุทยานวิษยม** (ซึ่งเรื่องเกี่ยวกับมาน) ศัพท์เดิมมาจาก อุทยานวิษย (อุทยาน ไชย + ลยุฏ)¹⁰⁴⁵ - วิษย) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1067. **อวคมย** ศัพท์เดิมมาจาก อว + คม ธาตุ + กตวา ปัจจัย + สฺ วิภक्ति มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อว + คม	คม ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
อว + คม + กฤต	ลง กฤตปัจจัย หลังธาตุ	ธาโตชะ (3-1-91)
อว + คม + กตวา	ลง กตวา ปัจจัย	อลฺชลโวชะ प्रतिशेषोश्च ปราจํ กตวา (3-4-18)
อว + คม + กตวา > ลยป	เปลี่ยน กตวา (ตวา) เป็น ลยป (ย)	สมาเส'นญปุระเว กตเว ल्यपि (7-1-37)
อว + คม + ลยป	ล ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
อว + คม + ลยป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อว + คม + ย	ลป ล และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อวคมย	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	กฤตตทริต समासश्च (1-2-46)
อวคมย	เป็นอภัยศัพท์	กฤนเมชนตะ (1-1-39)
อวคมย + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिश्च (1-4-104)
อวคมย	ลป สฺ วิภक्ति เมื่ออยู่หลังอภัยศัพท์	อวยาทापुसुषะ (2-4-82)
	สำเร็จรูปเป็น อวคมย (เข้าพระทัยแล้ว)	

ปรี (ว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุด) ศัพท์เดิมมาจาก ปรี + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1068. **พฤษ** ศัพท์เดิมมาจาก ฤษ ธาตุ + ต วิภक्ति หมวด ลีฎ ฝ้ายอาตมเนบพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ฤษ	ฤษ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
ฤษ + ลีฎ	ลง ลีฎ ในอดีตกาล	ปโรกษะ ลีฎ (3-2-115)
ฤษ + ลีฎ > ต	ใช้ ต แทน ลีฎ	ติปตสมิสิปุสถมิพวสมสตา तामनासाताधुमिधुमिहि (3-4-78)
ฤษ + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรீणि त्रीणि प्रथम- मध्यमोत्तमाश्च (1-4-101)
ฤษ + ต	ต เป็น เอกวจนะ	दानयेकवजन्तुविवजन्-

¹⁰⁴⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 808.

ภุช + ต>เอศ	เปลี่ยน ต เป็น เอศ (เอ)	พหุजनานแยกสะ (1-4-102)
ภุช + เอศ	ศ ชื่อว่าอิต	ลิกฺษุสฺตมโยเรศิเรจ (3-4-81)
ภุช + เอ	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)
ภุช + เอ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺษุ อยู่หลัง	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
ภุช + เอ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยส	ลิกฺษุ ธาโตรนภฺยาสสย(6-1-8)
ภุ>พฺ ภุช + เอ	เปลี่ยน ภ ของอภัยส เป็น พ	ปุโรวภฺยาส (6-1-4)
พฺ ภุช เอ		อภฺยาส จ ร จ (8-4-54)
	สำเร็จรูปเป็น พุภุเช (เสวยแล้ว)	

1069. **วรานนม** (ซึ่งพระกระยาหารที่มีคุณค่าต่อร่างกาย) ศัพท์เดิมมาจาก วรานน (วร [วฤ + อป]¹⁰⁴⁶ - อนน [อน + นน]¹⁰⁴⁷) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1070. **อมฤตตวพุทธเย** (เพื่อให้มีพระสติปัญญาค้นหาความจริงอันเป็นอมตะ) ศัพท์เดิมมาจาก อมฤตตวพุทธิ (อมฤต [น + มฤ + กต]¹⁰⁴⁸ - ตว [ตณ + ว]¹⁰⁴⁹ - พุทธิ) + เง มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กิรฺตเย (680) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส สุวรรณปนิยคพาหุรุษภคตฺรรายเตกษณะ |

ปลกษมนวิรุหมภยคมตปรมสย นิคฺยวิเรรุพฺกตฺสยา || 6 ||

พระองค์ผู้ทรงมีพระพาหาสีทองลำสันและยาวประดุจแอก ทรงมีลีลาการเดินเหมือนตั้งวีวจำฝูง และมีพระเนตรยาว ได้เสด็จเข้าไปยังต้นโพธิพฤกษ์ ด้วยความประสงค์ที่จะทราบวิธีการตัดสินพระทัยชั้นสูงสุด¹⁰⁵⁰

ส (พระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹⁰⁴⁶ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, IV, 270.

¹⁰⁴⁷ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, I, 58.

¹⁰⁴⁸ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, I, 96.

¹⁰⁴⁹ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, II, 666.

¹⁰⁵⁰ สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพยเสานทรนันทะของอัครโฆษ, 29.

1071. **สุวรรณปิ่นยุคพาหุ** (ทรงมีพระพาหาสีทองล้ำสันและยาวประดุจแอก) ศัพท์เดิมมาจาก สุวรรณปิ่นยุคพาหุ (สุวรรณ [สุ + วรรณ]¹⁰⁵¹ - ปิ่น [ปี + กต]¹⁰⁵² - ยุค [ยุช + ฌณ]¹⁰⁵³ - พาหุ [พาธ + ภู]¹⁰⁵⁴) + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธนะ (704) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1072. **ฤชภคตริ** (ทรงมีลีลาการเดินเหมือนตั้งวัวจำฝูง) ศัพท์เดิมมาจาก ฤชภคตริ (ฤชภ [ฤช + อกจ]¹⁰⁵⁵ - คตริ) + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุนิรุ (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1073. **อายเตกษณะ** (มีพระเนตรยาว) ศัพท์เดิมมาจาก อายเตกษณะ (อายต [อาจ + ยม + กต]¹⁰⁵⁶ - อีกษณ) + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1074. **ปลกษ** (สู่ต้นโพธิพฤกษ์) ศัพท์เดิมมาจาก ปลกษ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1075. **อวนิรุห** ศัพท์เดิมมาจาก อวนิรุห + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1076. **อภยคมต** (ได้เสด็จเข้าไปแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อภิ + อภู (อ) อาคม + คม ธาตุ + ศป ปัจจย + ตป วิภักติ หนวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบห มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อคมช (1010) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1077. **ปรมสย** (ชั้นสูงสุด) ศัพท์เดิมมาจาก ปรม + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1078. **นิศยวิเธ** (ซึ่งวิธีการตัดสินพระทัย) ศัพท์เดิมมาจาก นิศยวิธิ (นิศย [นิรุ + จิ + อป]¹⁰⁵⁷ - วิธิ [วิธ + อิน]¹⁰⁵⁸) + งส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหิปเตะ (881) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹⁰⁵¹ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, V, 386.

¹⁰⁵² Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, III, 159.

¹⁰⁵³ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, IV, 43.

¹⁰⁵⁴ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, III, 429.

¹⁰⁵⁵ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, I, 287.

¹⁰⁵⁶ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, I, 186.

¹⁰⁵⁷ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, II, 901.

¹⁰⁵⁸ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, IV, 397.

1079. **พุกุตสยา** (ด้วยความประสงค์ที่จะทราบ) ศัพท์เดิมมาจาก พุกุตสิ + ภา มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ทิตสยา (545) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อุปวิศย ตตร กฤตพุทธิรวลฤทธิรราชวต |

मारप्लमचयुक्रम्लो पुपुठे पत् किमहार्यमय्यं || 7 ||

หลังจากประทับนั่ง ณ ที่นั้นแล้ว พระองค์ทรงตัดสินพระทัยอย่างแน่วแน่ ทรงมีความ
มั่นคงในพระทัยไม่คลอนแคลนประดุจดั่งขุนเขา จึงได้ทรงชนะกองทัพมารที่น่าเกรง
กลัว และต่อจากนั้นจึงทรงรู้แจ้งสภาวะที่เป็นบรมสุข ที่ไม่มีผู้ขโมยและไม่เสื่อมสลาย¹⁰⁵⁹

1080. **อุปวิศย** ศัพท์เดิมมาจาก อุป + วิศ ธาตุ + กตวา ปัจจัย + ส วิภक्ति มีวิธีทำรูปโดย
ใช้สูตรต่อไปนี้

อุป + วิศ	วิศ ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
อุป + วิศ + กฤต	ลง กฤตปัจจัย หลังธาต	ธาโตชะ (3-1-91)
อุป + วิศ + กตวา	ลง กตวา ปัจจัย	อลฺชลโวชะ प्रतिशेषोश्च ปราจํ กตวา (3-4-18)
อุป + วิศ + กตวา > ลยป	เปลี่ยน กตวา (ตวา) เป็น ลยป (ย)	สมาเสฺนลฺยปुरुवे क्तवे ल्यप (7-1-37)
อุป + วิศ + ลยป	ล ชื่อว่าอิต	ลศกฺวत्थिते (1-3-8)
อุป + วิศ + ลยป	ป ชื่อว่าอิต	หลนฺตยम् (1-3-3)
อุป + วิศ + ย	ลป ล และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อุปวิศย	เป็นปราตปทิกะ (ลิงค์)	กฤตตथितसमासाच्च (1-2-46)
อุปวิศย	เป็นอภัยยศัพท์	กฺฤन्मेचन्तश्च (1-1-39)
อุปวิศย + ส	ส ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिश्च (1-4-104)
อุปวิศย	ลป ส วิภक्ति เมื่ออยู่หลังอภัยยศัพท์	อวฺยาथाปसुषะ (2-4-82)

สำเร็จรูปเป็น **อุปวิศย** (ประทับนั่งแล้ว)

ตตร (ณ ที่นั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สปฺตมี (ใช้ ตร ปัจจัยแทนสฺปตมีวิภक्ति) มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ยตฺร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1081. **กฤตพุทธิ** (ทรงตัดสินพระทัยอย่างแน่วแน่) ศัพท์เดิมมาจาก กฤตพุทธิ (กฤต -
พุทธิ) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุนิร (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹⁰⁵⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 29.

1082. **อจลธฤติ** (ทรงมีความมั่นคงในพระทัย) ศัพท์เดิมมาจาก อจลธฤติ (อจล [น + จล + อจ]¹⁰⁶⁰ - ธฤติ [ธฤ + ฤติน]¹⁰⁶¹) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุนิรุ (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1083. **อหุริราชวต** (ประจูดั่งขุนเขา) ศัพท์เดิมมาจาก อหุริราชวต (อหุริ [อหิ + ฤริน]¹⁰⁶² - ราช + มตฺป) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วลีษรุต (26) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1084. **มารพล** (ซึ่งกองทัพมาร) ศัพท์เดิมมาจาก มารพล (มาร [มฤ + ฆณ]¹⁰⁶³ - พล [พล + อจ]¹⁰⁶⁴) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1085. **อชยท** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) อาคม + ชิ ธาตุ + ศป ปัจจย + ติป วิภक्ति หมวดลง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ชิ	ชิ ชื่อว่าธาตฺ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ชิ + ลง	ลง ลง ในอดีตกาล	อนทยตเน ลง (3-2-111)
ชิ + ลง > ติป	ใช้ ติป แทน ลง	ติปตสณิสิปถสณิมิพวสมสตา ตำณธาสถำธวมิพวหิมหิง (3-4-78)
ชิ + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ชิ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนานเยกสะ (1-4-102)
ชิ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ชิ + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ชิ + ศป + ติ	ลง ศป (อ) วิภทรปัจจย	กรฺตริ ศป (3-1-68)
ชิ + ศป + ติ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทริเต (1-3-8)
ชิ + ศป + ติ	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ชิ + อ + ติ	ลป ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อฏ + ชิ + อ + ติ	ลง อฏ (อ) อาคม เมื่อมี ลง อยู่หลัง	ลฺงลฺงลฺงกฺษวทฺทาทตตะ (6-4-71)
อฏ + ชิ + อ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฺฏ (1-3-7)
อ + ชิ + อ + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)

¹⁰⁶⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 16.

¹⁰⁶¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 804.

¹⁰⁶² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 35.

¹⁰⁶³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 704.

¹⁰⁶⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 397.

อ + ช อี>เอ + อ + ตี	ทำเป็นชั้นคุณคือ อี เป็น เอ	สารวธาตุการธธาตุกโยะ (7-3-84)
อ + ช เอ>ออย + อ + ตี	เปลี่ยน เอ เป็น ออย	เอโจ'ยววายวะ (6-1-78)
อ + ชย + อ + ต	ลบ อี ที่ ตี	อิตศจ (3-4-100)
อ ชย อ ต		
	สำเร็จรูปเป็น อชยต (ได้ทรงชนะแล้ว)	

1086. **อฺครม** (ที่หน้าเกรงกลัว) ศัพท์เดิมมาจาก อฺคร (อฺจ + รก)¹⁰⁶⁵ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อโถ (ต่อจากนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก อโถ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्ति แล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1087. **พฺพฺเช** ศัพท์เดิมมาจาก พฺช ธาตุ + ต วิภक्ति หมวต ลิกฺ ฝายอาตมเนบห มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

พฺช	พฺช ชื่อว่าธาตุ	ภวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
พฺช + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)
พฺช + ลิกฺ>ต	ใช้ ต แทน ลิกฺ	ติปตสณิสิปตสณิมิวสสมสตา ตำมถาสถาถุมิมิวหิมหิง (3-4-78)
พฺช + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
พฺช + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนानเยกศะ (1-4-102)
พฺช + ต>เอศ	เปลี่ยน ต เป็น เอศ (เอ)	ลิกฺสตมโยเรศิเรจ (3-4-81)
พฺช + เอศ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
พฺช + เอ	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
พฺพฺช + เอ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺฐิ ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
พฺพฺช + เอ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปุโรไวภยาสะ (6-1-4)
พฺพฺช เอ		
	สำเร็จรูปเป็น พฺพฺเช (ทรงรู้แจ้งแล้ว)	

1088. **ปทฺ** (ซึ่งสภาวะ) ศัพท์เดิมมาจาก ปท (ปท + อจ)¹⁰⁶⁶ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹⁰⁶⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 218.

¹⁰⁶⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 39.

1089. **คิวิ** (ที่เป็นบรมสุข) ศัพท์เดิมมาจาก คิว + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปด (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1090. **อาหารย** (ที่ไม่มีผู้ขโมย) ศัพท์เดิมมาจาก อาหารย (น - หารย [หฤ + ญยต]¹⁰⁶⁷) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปด (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1091. **อวยย** (ไม่เสื่อมสลาย) ศัพท์เดิมมาจาก อวยย (น - วุย [วุย + อจ]¹⁰⁶⁸) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปด (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อวคมย ต จ กฤตการยมมฤตมนโส ทิเวกสะ |

หฺรชมตฺลคมคณฺมุทิตา วิมุขี ตฺ มารปฺริชตฺปรจุษุเส || 8 ||

เทวดาทั้งหลายผู้มีจิตมุ่งหวังในอมตธรรม เมื่อรู้ว่าพระองค์ได้บรรลุกิจที่ควรทำแล้ว ต่างก็มีความยินดีและมีความเบิกบานใจอย่างหาที่เปรียบมิได้ ส่วนหมู่แห่งมารได้ หลบลิ้นหนีหน้า สิ้นสะท้านไปตาม ๆ กัน¹⁰⁶⁹

อวคมย (รู้แล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อว + คม ธาตุ + กตฺวา ปัจจัย + ชสฺ วิภักติ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อวคมย (1067) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่บทนี้เป็นพหูพจน์ะ จึงต้องลบ ชสฺ วิภักติ

ต (ซึ่งพระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ต (147) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (ก) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้งด้วยสูตร อวยยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1092. **กฤตการยม** (ได้บรรลุกิจที่ควรทำแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก กฤตการย (กฤต - การย [กฤ + ญยต]¹⁰⁷⁰) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปด (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1093. **อมฤตมนโส** (ผู้มีจิตมุ่งหวังในอมตธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก อมฤตมนส (อมฤต - มนส) + ชสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สุวฺรคาโยหฺยูกฺตเจตฺสะ (139) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹⁰⁶⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 532.

¹⁰⁶⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 533.

¹⁰⁶⁹ สำเนียง เสื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 30.

¹⁰⁷⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 108.

ทิวากสะ (เทวดาทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ทิวากสะ + ชสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สุวรุคฺยาโยทฺยุกฺตเจตสสะ (139) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1094. **หฺรุษิ** (ซึ่งความร่าเริง) ศัพท์เดิมมาจาก หฺรุษ (หฺรุษ + ฌณ)¹⁰⁷¹ + อมฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปฺตฺ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1095. **อตุล** (อย่างหาที่เปรียบมิได้) ศัพท์เดิมมาจาก อตุล (น + ตฺล) + อมฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปฺตฺ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1096. **อคมน** ศัพท์เดิมมาจาก อฏฺ (อ) อาคม + คม ธาตุ + ศปฺ ปัจจัย + ฌิ วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรสฺไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

คม	คม ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
คม + ลุง	ล ง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
คม + ลุง > ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลุง	ติปตฺสฌิสิปฺถสฌมิพวสฺมสฺตาทํ ตามถาสถาถํวิทฺวหิมฺหิง (3-4-78)
คม + ฌิ	ฌิ เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรึฌิ ตฺริฌิ ปฺรทฺม- มธฺยเมตฺตมาชะ (1-4-101)
คม + ฌิ	ฌิ เป็น พหูวนะ	ตานเยกวนทฺวิวจน- พหูวนานเยกศชะ (1-4-102)
คม + ฌิ > อนฺติ	เปลี่ยน ฌิ เป็น อนฺติ	โณ'นฺตชะ (7-1-3)
คม + ศปฺ + อนฺติ	ล ง ศปฺ (อ) วิภคณปัจจัย	กรฺตฺริ ศปฺ (3-1-68)
คม + ศปฺ + อนฺติ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทริเต (1-3-8)
คม + ศปฺ + อนฺติ	ป ชื่อว่าอิต	หลนฺตฺยม (1-3-3)
คม + อ + อนฺติ	ลป ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
อฏฺ + คม + อ + อนฺติ	ล ง อฏฺ (อ) อาคม เมื่อมี ลุง อยู่หลัง	ลุงล ง ลุง กษฺวทฺทาทตชะ (6-4-71)
อฏฺ + คม + อ + อนฺติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฺฏ (1-3-7)
อ + คม + อ + อนฺติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
อ + คม + อ + อ > อ นฺติ	ทำเป็นชั้นคุณ คือ อ กับ อ เป็น อ	สํวธาตฺการฺธาตฺกโยชะ (7-3-84)
อ + คม + อ นฺต	ลป อิ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ + คม + อ น	ลป ตฺ ที่เป็นสังโยคตัวหลัง	สํโยคานตฺสย โลปะ(8-2-23)
อ คม อ น		

¹⁰⁷¹ Rājārādhakāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 522.

สำเร็จรูปเป็น **อคมน** (ได้ถึงแล้ว)

1097. **มูทิตา** (ผู้มีความยินดี) ศัพท์เดิมมาจาก มูทิต (มูท + กต)¹⁰⁷² + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หรินา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1098. **วิมุซี** (ผู้มีความเบิกบานใจ) ศัพท์เดิมมาจาก วิมุซี + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สววิศสทุกศีะ (205) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในบทนี้ประกอบ ชส ปรธมาวิภักติ จึงทำการตั้ง ช ของ ชส วิภักติ ชื่อว่าอิต ด้วยสูตร จุญ (1-3-7) และลบ ช ที่ชื่อว่าอิต ด้วยสูตร ตสย โลปะ (1-3-9)

ตุ (ส่วนว่า) ศัพท์เดิมมาจาก ตุ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1099. **มารปรีชต** (หมู่แห่งมาร) ศัพท์เดิมมาจาก มารปรีชต (มาร – ปรีชต [ปรี + สท + กวิป]¹⁰⁷³) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ชคท (869) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1100. **ปรจุกษุเก** (สันสะท้านแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ปร + กษุเก ธาตุ + ต วิภักติ หมวดลิฏ ฝายอาตมเนบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน จุกษุเก (577) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

สนคา จ ภูะ ปรวิจจาล หุตวหสชะ ศิว วเวา |

เนทูปิ จ สฺรทุนทฺภยะ ปรววรัช จามพุธรรวชิตฺ นกะ || 9 ||

อนึ่ง แผ่นดินพร้อมทั้งภูเขาได้สันสะเทือน ลม (ผู้เป็นสหายแห่งไฟ) ที่เย็นสบายได้พัดกระพือ แม้แต่กลองของเทวดาทั้งหลายก็ได้บรรลือเสียงลั่นและท้องฟ้าที่ไร้เมฆฝนก็ได้โปรยฝนลงมา¹⁰⁷⁴

1101. **สนคา** ศัพท์เดิมมาจาก สนคา + ส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สนคา + ส	ส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
สนคา + ส	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
สนคา + ส	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สนคา	ลบ ส วิภักติ	หลงยาพโย ที่รฆาต
		สุตีสยปลุกต์ หล (6-1-68)

สำเร็จรูป **สนคา** (แผ่นดิน)

¹⁰⁷² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 742.

¹⁰⁷³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 65.

¹⁰⁷⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 30.

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1102. ภูะ ศัพท์เดิมมาจาก ภู (ภู + ภูวิป) ¹⁰⁷⁵ + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้		
ภู + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
ภู + สฺ	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ภู + ส	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ภู + ส > รุ	เปลี่ยน ส เป็น รุ	สมชฺโซ ระบุ (8-2-66)
ภู + รุ	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ภู + ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ภู + ร	รุ ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ภู + ร > -ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวसानโย'วิสรุชนียะ (8-3-15)

ภูะ

สำเร็จรูป ภูะ (ภูเขา)

1103. ปรวิจจาล (สันสเทือนแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ปร + วิ + จล ธาตุ + ติป วิภक्ति
หมวด ลิกฺ ฝายปรัสไมบถ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปรจจาล (909) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1104. หุตวหสขะ (ลม) ศัพท์เดิมมาจาก หุตวหสข (หุตวห [หุ + ฤต > หุต + วห +
อจ]¹⁰⁷⁶ - สข [สมาน + ขยา + อัญ]¹⁰⁷⁷) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าว
มาแล้วข้างต้น

คิโว (ที่เย็นสบาย) ศัพท์เดิมมาจาก คิว + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1)
ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

วเวา (พัดกระพือแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก วา ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝายปรัสไมบถ
มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วเวา (930) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เนทฺรุ (บันลือแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก นทฺ ธาตุ + ฌิ วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝายปรัสไมบถ มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน เนทฺรุ (922) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹⁰⁷⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 521.

¹⁰⁷⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 543.

¹⁰⁷⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 204.

อปิ (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1105. **สุรทุนทุยะ** (กลองของเทวดาทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก สุรทุนทุกิ (สุร - ทุนทุกิ)
+ ชสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สวพทุยะ (131) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1106. **ปรววรรษ** ศัพท์เดิมมาจาก ปร + วฤษ ชาติ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺห ฝ่ายปรัสไมบห
มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ปร + วฤษ	วฤษ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
ปร + วฤษ + ลิกฺห	ลง ลิกฺห ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺห (3-2-115)
ปร + วฤษ + ลิกฺห>ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺห	ติปตสณิสิปตสณิมิวสสมสตา ตำมถาสถาธุมิมหิมหิง (3-4-78)
ปร + วฤษ + ติป>ณล	เปลี่ยน ติป เป็น ณล	ปรสไมปะทานา ณลตฺสสุ- ถลตฺสณลวมาะ (4-3-82)
ปร + วฤษ + ณล	ณล เป็น ประณบรูษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ปร + วฤษ + ณล	ณล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหฺวจนานเยกสะ (1-4-102)
ปร + วฤษ + ณล	ณ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
ปร + วฤษ + ณล	ล ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
ปร + วฤษ + อ	ลป ณ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
ปร + วฤษ + อ	ซ้อนชาติเป็นสอง เมื่อ ลิกฺห อยู่หลัง	ลิกฺห ฐาโตรนภยาสสย(6-1-8)
ปร + วฤษ + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภยาสะ	ปุโรภยาสะ (6-1-4)
ปร+วฤ>อรฺ วฤ>อรฺ ษ+อ	ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ เป็น อรฺ	สารวธาตุการฐธาตุโกโยะ (7-3-84)
ปร + ว อ ว อ ร ษ + อ	ลป ร ของอภยาสะ	หลาที เศษะ (7-4-600)
ปร ว อ ว อ ร ษ อ		

สำเร็จรูปเป็น **ปรววรรษ** (ไปรยลงมาแล้ว)

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1107. **อมพุธรวรชิต** (ที่ไร้เมฆฝนแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อมพุธรวรชิต (อมพุธร [อพิ + อุณ >อมพ¹⁰⁷⁸ + ธฤ + อจ]¹⁰⁷⁹ - วรชิต) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร์ (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1108. **นภะ** ศัพท์เดิมมาจาก นภส (นห + อสน)¹⁰⁸⁰ + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

นภส + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิกัถิ	วิกัถิศจ (1-4-104)
นภส + สฺ	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
นภส + สฺ	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
นภส	ลป สฺ วิกัถิ	สวโมรณปฺสกาต (7-1-23)
นภ ส>รฺ	เปลี่ยน ส เป็น รฺ	สมชฺโซ รุะ (8-2-66)
นภ รฺ	อุ ของ รฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
นภ รฺ	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
นภร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
นภ ร>ะ	เปลี่ยน รฺ เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ชฺรวसानโยรฺวิสฺรชฺนียะ (8-3-15)
นภ ะ	สำเร็จรูปเป็น นภะ (ท้องฟ้า)	

อวพุชย ไจว ปรมารณมชรมนุกมปยา วิภุชะ |

นิตยम्मฤตมฺพฺรศยิตฺ ส วรณสีปฺริกรามยาตปฺริ° || 10 ||

และหลังจากตรัสรู้ปรมาตถธรรมที่ไม่มีวันแก่แล้ว พระองค์ผู้เป็นใหญ่เพราะทรงมีพระกรุณา จึงได้เสด็จไปยังเมืองที่ล้อมรอบโดยแม่น้ำวราณสี เพื่อทรงแสดงปรมาตถธรรมที่ยั่งยืนและเป็นอมตะ¹⁰⁸¹

1109. **อวพุชย** ศัพท์เดิมมาจาก อว + พุชฺ ชาติ + กตฺวา ปัจจัย + สฺ วิกัถิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อว + พุชฺ	พุชฺ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
อว + พุชฺ + กตฺ	ลง กตฺปัจจัย หลังชาติ	ชาติวะ (3-1-91)
อว + พุชฺ + กตฺวา	ลง กตฺวา ปัจจัย	อลฺชลโวชะ ปฺรติเชธโยชะ ปฺรารจา กตฺวา (3-4-18)
อว + พุชฺ + กตฺวา>ลยป	เปลี่ยน กตฺวา (ตฺวา) เป็น ลยป (ย)	สมาสฺ'นลฺปฺรเว กตฺเว ลยป (7-1-37)

¹⁰⁷⁸ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, I, 87.

¹⁰⁷⁹ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, II, 782.

¹⁰⁸⁰ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, II, 826.

¹⁰⁸¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 30.

อว + พุช + ลยป	ล ชื่อว่าอิต	ลศกวดทหิตเต (1-3-8)
อว + พุช + ลยป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อว + พุช + ย	ลป ล และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อวพุชย	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	กฤตตทหิตสมาสาจ (1-2-46)
อวพุชย	เป็นอภัยยศัพท์	กฤนเมชนตะ (1-1-39)
อวพุชย + ส	ส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติจ (1-4-104)
อวพุชย	ลป ส วิภักติ เมื่ออยู่หลังอภัยยศัพท์	อวยาทาปสุปะ (2-4-82)
สำเร็จรูปเป็น อวพุชย (ตรัสรู้แล้ว)		

ใจ (และนั่นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก จ + เอ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ใจ (45) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1110. **ปรมารถ** (ซึ่งปรมัตถธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก ปรมารถ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1111. **อชริ** (อันไม่มีวันแก่) ศัพท์เดิมมาจาก อชร + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อนุกรมปยา (เพราะทรงมีพระกรุณา) ศัพท์เดิมมาจาก อนุกรมปา + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมชิขยาสยา (868) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1112. **วิภะ** (ทรงเป็นใหญ่) ศัพท์เดิมมาจาก วิภ + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธนะ (704) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1113. **นิตย** (ที่ยั่งยืน) ศัพท์เดิมมาจาก นิตย + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1114. **อมฤต** (อันเป็นอมตะ) ศัพท์เดิมมาจาก อมฤต + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1115. **อุปทรศยิต** ศัพท์เดิมมาจาก อุป + ทฤศ ธาตุ + ญิ (อิ) ปัจจัยประจำหมวดธาตุ + อัญ (อิ) อากม + ตุมน (ตุม) ปัจจัย + เง วิภักติ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อุป + ทฤศ	ทฤศ ชื่อว่าธาต	ฎาทยธ ธาตวะ (1-3-1)
อุป + ทฤศ + กฤต	ลง กฤตปัจจัย หลังธาต	ธาโตะ (3-1-91)
อุป + ทฤศ + ตุมน	ลง ตุมน ปัจจัย	ตุมนณฺวเลา กุริยาया

อุป + ทฤศ + ตฺมนุ	อุ ที่ มุ ชื่อว่าอิต	กริยารถายาม (3-3-10)
อุป + ทฤศ + ตฺมนุ	นุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อุป + ทฤศ + ตฺม	ลบ อุ และ นุ ที่ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อุป + ทฤศ + ณีจ + ตฺม	ลง ณีจ ปัจจัยประจําหมวดธาตุ	ตสย โลปะ (1-3-9)
		สตยาปปาศรฺพวิณาสูลโลก
		เสนาโลมตวจจรุมรรณ จุรณ
		จฺราทิกโย ณีจ (3-1-25)
อุป + ทฤศ + ณีจ + ตฺม	ณ และ จ ชื่อว่าอิต	จฺภู (1-3-7)
อุป + ทฤศ + อิ + ตฺม	ลบ ณ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อุป + ทฤ>อรฺ ศ + อิ + ตฺม	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ เป็น อร	ฤตศจ สยคาเทรฺคฺณะ
		(7-4-10)
อุป + ทฺรศ + อิ>เอ + ตฺม	ทำเป็นชั้นคุณคือ อิ เป็น เอ	อาทฺคฺณะ (6-1-87)
อุป + ทฺรศ + เอ>อย + ตฺม	เปลี่ยน เอ เป็น อย	เอจฺยววายาวะ (6-1-78)
อุปทฺรศ + อย + อิฏฺ + ตฺม	ลง อิฏฺ อาคม	อารธธาตฺกสเยทฺ วลาเทะ
		(7-2-35)
อุปทฺรศ + อย + อิฏฺ + ตฺม	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฺภู (1-3-7)
อุปทฺรศ + อย + อิ + ตฺม	ลบ ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อุปทฺรศยิตฺม	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	กฤตตฺทิตฺตสมาสาศจ
		(1-2-46)
อุปทฺรศยิตฺม	เป็นอํพยศัพท	กฤณเมชนตะ (1-1-39)
อุปทฺรศยิตฺม + เง	ง ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
อุปทฺรศยิตฺม	ลบ เง วิภक्ति เมื่ออยู่หลังอํพยศัพท	อวยาทาปฺสุปะ (2-4-82)
	สำเร็จรูปเป็น อุปทฺรศยิตฺม (เพื่อทรงแสดง)	

ส (พระองค์) ศัพทเดิมมาจาก ตท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1116. **วราณสีปฺริกราม** (ที่ล้อมรอบโดยแม่น้ำวราณสี) ศัพทเดิมมาจาก วราณสีปฺริกรา (วราณสี [วฤ + ยฺจ + สี] - ปฺริกรา [ปฺริ + กฤ + อป]¹⁰⁸²) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อุปคตา (171) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อฺยาด (ได้เสด็จไปแล้ว) ศัพทเดิมมาจาก อฏฺ (อ) อาคม + ยา ธาตุ + ศปฺ ปัจจัย + ติปฺ วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปฺรฺสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อคมช (1010) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹⁰⁸² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 56.

บุรี° (สู่เมือง) ศัพท์เดิมมาจาก บุรี + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหี° (241) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อถ ธรรมจกรมฤตนาภิ ฤตติมตีสมาธิเนมิมต |

ตตร วินยนิยมารมฤชิรชโคโต หิตาย ปริษทวยวฤตยต || 11 ||

ครั้งนั้น พระองค์ผู้ทรงเห็นแจ้งความจริงได้ทรงหมั่นล่อแห่งธรรม ที่มีความจริงเป็นดุมล่อ มีความมั่นคงแห่งจิตใจ มีความเห็นอันถูกต้อง และมีสมาธิเป็นกงล้อ มีวินัย และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เป็นกำ ในที่ชุมนุมชนแห่งนั้น เพื่อประโยชน์แก่อกุลแก่ชาวโลก¹⁰⁸³

อถ (ครั้งนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก อถ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้วให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1117. **ธรรมจกรมฤตนาภิ** (ซึ่งล่อแห่งธรรมที่มีความจริงเป็นดุมล่อ) ศัพท์เดิมมาจาก ธรรมจกร-มฤตนาภิ (ธรรม - จกร - มฤต [มฤท + กวิป]¹⁰⁸⁴ - นาภิ [นท + อธิ]¹⁰⁸⁵) + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ธรรมจกรมฤตนาภิ + อม	อม ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
ธรรมจกรมฤตนาภิ	ลบ สฺ วิภक्ति	สวโมรณปุสกาต (7-1-23)
สำเร็จรูปเป็น ธรรมจกรมฤตนาภิ		

1118. **ฤตติมตีสมาธิเนมิมต** (มีความมั่นคงแห่งจิต มีความเห็นถูกต้อง และมีสมาธิเป็นกงล้อ) ศัพท์เดิมมาจาก ฤตติมตีสมาธิเนมิมต (ฤตติ [ฤท + กติน]¹⁰⁸⁶ - มติ [มน + กติน]¹⁰⁸⁷ - สมาธิ [สม + อา + ธา + กิ]¹⁰⁸⁸ - เนมิ [นี + มิ]¹⁰⁸⁹) + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ฤตติมตีสมาธิเนมิมต + อม	อม ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
ฤตติมตีสมาธิเนมิมต	ลบ สฺ วิภक्ति	สวโมรณปุสกาต (7-1-23)
สำเร็จรูปเป็น ฤตติมตีสมาธิเนมิมต		

ตตร (นั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สปตมี (ใช้ ตร ปัจจยแทนสัปตมีวิภक्ति) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยตร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹⁰⁸³ สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพยเสานทรนันทะของอัสวโฆษ, 30.

¹⁰⁸⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 769.

¹⁰⁸⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 861.

¹⁰⁸⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 804.

¹⁰⁸⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 580.

¹⁰⁸⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 271.

¹⁰⁸⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 924.

1119. **วินยนิยมารม** (มีวินัยและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เป็นก่า) ศัพท์เดิมมาจาก วินยนิยมาร (วินย - นียม - อร [ฤ + อจ]¹⁰⁹⁰) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1120. **ฤษิรุ** (ผู้ทรงเห็นแจ้งความจริง) ศัพท์เดิมมาจาก ฤษิ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุณิรุ (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ชคโต (แก่ชาวโลก) ศัพท์เดิมมาจาก ชคต + งสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหตะ (159) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1121. **หิตาย** (เพื่อประโยชน์แก่กุล) ศัพท์เดิมมาจาก หิต (หิ / ธา + กต)¹⁰⁹¹ + เง มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรมาย (493) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1122. **ปริษท** (ในที่ชุมนุม) ศัพท์เดิมมาจาก ปริษท + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิว (488) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1123. **อวรตยต** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) อาคม + วฤต ธาตุ + ณีจ (อิ) ปัจจัย + ศป (อ) ปัจจัย + ติป วิภักติ หมวด ลง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วฤต	วฤต ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
วฤต + ลง	ลง ลง ในอดีตกาล	อนทยตเน ลง (3-2-111)
วฤต + ลง > ติป	ใช้ ติป แทน ลง	ติปตสณิสิปถสณมิพวสมสตา ตำณถาสถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
วฤต + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณี ปรงม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
วฤต + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทิววจน- พหุวจนานเยกสะ (1-4-102)
วฤต + ณีจ + ติป	ลง ณีจ ปัจจัย	สทยาปปาศรูปวีณาตุลลลโลก เสนาโลมตวจจรรมวณ จูรณ จุราทิกโย ณีจ (3-1-25)
วฤต + ณีจ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
วฤต + ณีจ + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วฤต + ณีจ + ติ	ณ และ จ ชื่อว่าอิต	จุงู (1-3-7)
วฤต + อี + ติ	ลป ณ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)

¹⁰⁹⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 93.

¹⁰⁹¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 537.

วฤ>อรฺ ต + อิ + ติ	ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ เป็น อร	ฤตศจ สียคาเทรคุณะ (7-4-10)
ว อรฺ ต + อิ>เอ + ติ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อิ เป็น เอ	อาทคุณะ (6-1-87)
ว อรฺ ต + เอ>อฺย + ติ	เปลี่ยน เอ เป็น อฺย	เอโจ'ยวายาวะ (6-1-78)
ว อรฺ ต + อฺย + ศปฺ + ติ	ลง ศปฺ (อ) ปัจจย	กรฺตริ ศปฺ (3-1-68)
ว อรฺ ต + อฺย + ศปฺ + ติ	ศฺ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทริเต (1-3-8)
ว อรฺ ต + อฺย + ศปฺ + ติ	ปฺ ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
ว อรฺ ต + อฺย + อ + ติ	ลบ ศฺ และ ปฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อฏฺ + วรฺต + อฺย + อ + ติ	ลง อฏฺ (อ) อาคม เมื่อ ลง อยู่หลัง	ลฺงลฺงลฺงกฺษวทฺทาทตะ (6-4-71)
อฏฺ + วรฺต + อฺย + อ + ติ	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฺฏฺ (1-3-7)
อ + วรฺต + อฺย + อ + ติ	ลบ ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อ + วรฺต + อฺย + อ + ต	ลบ อิ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ วรฺต อฺย อ ต	สำเร็จรูปเป็น อวรฺตยต (ได้ทรงหมั้นแล้ว)	

อิติ ทฺุขเมตฺทิมสฺย สมฺทลตา ปฺรวรฺติกา |

ศานฺตริยมมฺพาย อิติ ปฺรวิกาศะ ปรมิํทํ จตฺษญฺยํ || 12 ||

เมื่อจำแนกเป็นส่วน ๆ ความจริงอันสูงสุดนี้มี 4 อย่างคือ “นี่คือทุกข์ นี่คือเหตุเกิดแห่งทุกข์ซึ่งเป็นตั้งแถววัลย์ที่กำลังสืบคลานไป นี่คือการดับทุกข์ และนี่คืออุบายในการดับทุกข์”¹⁰⁹²

อิติ (ด้วยประการฉะนี้) ศัพท์เดิมมาจาก อิติ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ดัวยสุตร อฺวยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1124. ทฺุขํ (คือทุกข์) ศัพท์เดิมมาจาก ทฺุข (ทฺุ + ขน + ท) ¹⁰⁹³ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตรํ (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1125. เอตฺท (นี้) ศัพท์เดิมมาจาก เอตฺท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตท (219) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1126. อิมฺ ศัพท์เดิมมาจาก อิมฺ + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สุตรต่อไป

อิมฺ + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
อิมฺ + สฺ	อิมฺ ศัพท์เป็นสรรพนาม	สฺรวาทินิ สฺรวนามานิ

¹⁰⁹² สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโฆษ, 31.

¹⁰⁹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 723.

อิทม + ส	อุ ชื่อว่าอิต	(1-1-27)
อิทม + ส	ลอบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อิ ท>ย ม + ส	เปลี่ยน ท เป็น ย	ตสย โลปะ (1-3-9)
อิ ย ม	ลอบ ส วิภักติ	ยะ เสา (7-2-110)
		หลงยาพโย ที่รฆมาต
		สูตีสยปฤกต์ หล (6-1-68)

สำเร็จรูป **อियม** (นี้)

1127. **อสย** ศัพท์เดิมมาจาก อิทม + งส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อิทม + งส	งส ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
อิทม + งส	อิทม ศัพท์เป็นสรรพนาม	สรวาทีนิ สรวนามานิ (1-1-27)
อิท ม>อ + งส	เปลี่ยน ม เป็น อ	ตยาทาทีนมะ (7-2-102)
อิท อ+อ>อ + งส	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณเณ (6-1-97)
อิท อ + งส	ลอบ อิท	หลิ โลปะ (7-2-113)
อ + งส>สย	เปลี่ยน งส เป็น สย	ฎาสิงสามินาตสยาะ (7-1-12)

อ สย

สำเร็จรูป **อสย** (แห่งทุกขนั้น)

1128. **สมุทยลตา** (เหตุเกิดซึ่งเป็นตั้งแถววัลย์) ศัพท์เดิมมาจาก สมุทยลตา (สมุทย [สม + อุต + อิณ + อจ]¹⁰⁹⁴ - ลตา [ลต + อจ + ฎาป]¹⁰⁹⁵) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธารา (242) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1129. **ปรวรดิกา** (ที่กำลังคืบคลานไป) ศัพท์เดิมมาจาก ปรวรดิกา (ปร + วฤต + ณีจ + ญวล + ฎาป)¹⁰⁹⁶ + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธารา (242) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1130. **ศานตริ** (คือการดับทุกข์) ศัพท์เดิมมาจาก ศานติ (ศม + ฤติน)¹⁰⁹⁷ + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุนิร (4) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

อियม (นี้) ศัพท์เดิมมาจาก อิทม + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อियม (1126) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹⁰⁹⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 277.

¹⁰⁹⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 204.

¹⁰⁹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 293.

¹⁰⁹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 46.

อยม (นี้) ศัพท์เดิมมาจาก อัทม + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อยม (1050) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1131. **อุปาย** (คืออุปายในการดับทุกข์) ศัพท์เดิมมาจาก อุปาย (อุป + อย + ฆณ)¹⁰⁹⁸ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ศานติะ + อยม + อยม + อุปายะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ศานติ-ริยมยมอุปาย** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ศานติะ + อยม + อยม + อุปายะ

ศานติะ + อยม

ศานติ ะ>สฺ + อยม เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส

วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

ศานติ ส>รฺ + อยม เปลี่ยน ส เป็น ร

สสชฺไซ รุสะ (8-2-66)

ศานติ รฺ + อยม อฺ ชื่อว่าอิต

อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)

ศานติ รุ>รฺ + อยม ลบ อฺ ที่ชื่อว่าอิต

ตสย โลปะ (1-3-9)

ศานติ รฺ อยม

สำเร็จรูปเป็น **ศานติริยม**

ศานติริยม + อยม

สำเร็จรูปเป็น **ศานติริยมยม**

ศานติริยมยม + อุปายะ

สำเร็จรูปเป็น **ศานติริยมยมอุปายะ**

อิต (ว่า) ศัพท์เดิมมาจาก อิต + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1132. **ปรัภาคคะ** (เมื่อจำแนกเป็นส่วน ๆ) ศัพท์เดิมมาจาก ปรัภาคศ (ปรั + วิ + ภช + ฆณ +)¹⁰⁹⁹ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1133. **ปรม** (ความจริงอันสูงสุด) ศัพท์เดิมมาจาก ปร + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตรฺ (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1134. **อิหิ** ศัพท์เดิมมาจาก อัทม + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อิหม + สฺ

สฺ ชื่อว่าวิภक्ति

วิภक्तिศจ (1-4-104)

อิหม + สฺ

อิหม ศัพท์เป็นสรรพนาม

สรวาทีนิ สรวนามานิ

(1-1-27)

¹⁰⁹⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 263.

¹⁰⁹⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 410.

อิทม + ส	อุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อิทม + ส	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อิทม	ลบ ส วิภักติ	หลงยาพโย ที่รฆาต สุตีสยปฤกต์ หล (6-1-68)

สำเร็จรูป **อิทม** (นี้)

1135. **จตุษฏย** (มี 4 อย่าง) ศัพท์เดิมมาจาก จตุษฏย (จตุร + ตยป)¹¹⁰⁰ + ส มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตรี (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อภิธาย จ ตรีปริวรรตมตุลมนิวรตยมุตตม |

ทวาทศนียตวิกल्पมฤษิรวินาย เกาณตินส์โคตรมาทิตะ || 13 ||

พระองค์ผู้ทรงเห็นแจ้งความจริง ทรงสอนให้พราหมณ์ผู้มีโคตรเป็นเกาณตินะได้รู้แจ้ง
ความจริงในตอนแรก โดยการตรัสสอนพระธรรมจักรที่หมุนวน 3 รอบ มีข้อกำหนด
อันแน่นอน 12 ประการ ซึ่งไม่มีสิ่งใดเปรียบเทียบได้ ไม่มีผู้ใดหมุนกลับได้ และเป็น
ธรรมชั้นสูงที่สุด¹¹⁰¹

1136. **อภิธาย** ศัพท์เดิมมาจาก อภิ + ธา ธาตุ + กตวา ปัจจัย + ส วิภักติ มีวิธีทำรูปโดย
ใช้สูตรต่อไปนี้

อภิ + ธา	ธา ชื่อว่าธาตุ	ภวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
อภิ + ธา + กต	ลง กตปัจจัย หลังธาตุ	ธาโตะ (3-1-91)
อภิ + ธา + กตวา	ลง กตวา ปัจจัย	อลฺลโวะ ปรดิเชธโยะ ปราจํ กตวา (3-4-18)
อภิ + ธา + กตวา>ตยป	เปลี่ยน กตวา (ตวา) เป็น ตยป (ย)	สมาเส่นณปุรวะ กตเว ตยป (7-1-37)
อภิ + ธา + ตยป	ล ชื่อว่าอิต	ลศกตทริเต (1-3-8)
อภิ + ธา + ตยป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อภิ + ธา + ย	ลบ ล และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อภิธาย	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	กฤตตทริตสมาสาศจ (1-2-46)
อภิธาย	เป็นอพยยศัพท์	กฤนเมชนตะ (1-1-39)
อภิธาย + ส	สุ ชื่อว่าวิภักติ	วิกฤตติศจ (1-4-104)
อภิธาย	ลบ ส วิภักติ เมื่ออยู่หลังพยยศัพท์	อวยาทาปสุปะ (2-4-82)

สำเร็จรูปเป็น **อภิธาย** (ตรัสสอนแล้ว)

¹¹⁰⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 422.

¹¹⁰¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหาากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 31.

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1137. **ตรีปริวรรต** (ที่หมนวน 3 รอบ) ศัพท์เดิมมาจาก ตรีปริวรรต (ตรี + ปริ + วฤต +
ขณ)¹¹⁰² + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อตฺล (ไม่มีสิ่งใดเปรียบเทียบได้) ศัพท์เดิมมาจาก อตุล (น - ตฺล) + อม มีกระบวนการ
สร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1138. **อนิวยุติ** (ไม่มีผู้ใดหมุนกลับได้) ศัพท์เดิมมาจาก อนิวยุติ (น - นิวยุติ) + อม มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1139. **อุตตม** (อันเป็นธรรมขั้นสูงสุด) ศัพท์เดิมมาจาก อุตตม (อุต + ตมป) + อม มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1140. **ทวาทศนียตวิกल्पม** (มีข้อกำหนดอันแน่นอน 12 ประการ) ศัพท์เดิมมาจาก ทวา
ทศ-นียตวิกल्प (ทวาทศ - นียต [นิ + ยม + กต]¹¹⁰³ - วิกल्प [วิ + กฤป + ขณ]¹¹⁰⁴) + อม มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ฤษิ (ผู้ทรงเห็นแจ้งความจริง) ศัพท์เดิมมาจาก ฤษิ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน
มุนิรุ (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1141. **วินินาย** ศัพท์เดิมมาจาก วิ + นิ ชาติ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺฐ ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธี
ทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วิ + นิ	นี่ ชื่อว่า ชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
วิ + นิ + ลิกฺฐ	ลง ลิกฺฐ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺฐ (3-2-115)
วิ + นิ + ลิกฺฐ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺฐ	ติปตสณิสิปถสถมิพวสมสตา ตำถสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
วิ + นิ + ติป > ณล	เปลี่ยน ติป เป็น ณล	ปรัสไมบทานำ ณลตฺสุส- ถลถฺสณลวมาะ (4-3-82)
วิ + นิ + ณล	ณล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีณิ ตฺรีณิ ปฺรถม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
วิ + นิ + ณล	ณล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน-

¹¹⁰² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 63.

¹¹⁰³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 886.

¹¹⁰⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 371.

วิ + นี + ณล	ณ ชื่อว่าอิต	พหูพจน์แยกคะ (1-4-102)
วิ + นี + ณล	ล ชื่อว่าอิต	จุงู (1-3-7)
วิ + นี + อ	ลบ ณ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ลศกวดทิตเต (1-3-8)
วิ + นี + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อมี ลิกู อยู่หลัง	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิ + นี + อ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภัยสะ	ลิกู ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
วิ + นี + อ	รัสสะ อี ของอภัยสะ เป็น อี	ปุโรโว'ภยาสะ (6-1-4)
วิ + นิน อี>ไอ + อ	ทำเป็นชั้นนฤทธีคือ อี เป็น ไอ	หรัสสะ (7-4-59)
วิ + นิน อี>อาย + อ	เปลี่ยน ไอ เป็น อาย	ลิจิ วฤทธีะ ปรสโมปะเทษุ (7-2-1)
วิ นิน อาย อ	สำเร็จรูปเป็น วินินาย (ทรงแนะนำแล้ว)	เอโจ'ยววายวะ (6-1-78)

1142. **เกณฺฑทินสโคตร** (ซึ่งพราหมณ์ผู้มีโคตรเป็นเกณฺฑทินะ) ศัพท์เดิมมาจาก เกณฺฑทิน-สโคตร (เกณฺฑทิน [กฺณฺฑทิน + ฌณ] ¹¹⁰⁵ - สโคตร) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1143. **อาทิตะ** (เป็นเบื้องต้น) ศัพท์เดิมมาจาก อาทิต (อาง + ทา + กิ + กต) ¹¹⁰⁶ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส ทิ โหษสาครมคารมฺปรีชลมาริชนตุํ |

โกธรมททยตรจจลํ ปรัตตาร โลกมปี จ วยตารยต || 14 ||

พระองค์ทรงข้ามห้วงน้ำแห่งความเลวร้ายที่ยากแก่การหยั่งถึง ซึ่งมีกิเลสที่พอกพูนอยู่ในใจเป็นน้ำ มีความทุกข์ทางใจเป็นสัตว์น้ำ มีความโกรธ ความมัวเมาและความกลัวเป็นระลอกคลื่นแล้ว ยังได้ช่วยเหลือสัตว์โลกให้ข้ามพ้นไปด้วย ¹¹⁰⁷

ส (พระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ทิ (กิ) ศัพท์เดิมมาจาก ทิ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้งด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹¹⁰⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 208.

¹¹⁰⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 173.

¹¹⁰⁷ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 31.

1144. **โทษสาคร** (ซึ่งห้วงน้ำแห่งความเลวร้าย) ศัพท์เดิมมาจาก โทษสาคร (โทษ [ทุษ + ณีจ + ฆณ]¹¹⁰⁸ - สาคร [สคร + อน]¹¹⁰⁹) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปดฺ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1145. **อคารม** (ที่ยากแก่การหยั่งถึง) ศัพท์เดิมมาจาก อคาร (น - คาร [คาร + ฆณ]¹¹¹⁰) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปดฺ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1146. **อุปธิชล** (อันมีกิเลสที่พอกพูนอยู่ในใจเป็นน้ำ) ศัพท์เดิมมาจาก อุปธิช (อุป [อุป + ฐา + กิ]¹¹¹¹ - ชล [ชล + วจ]¹¹¹²) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปดฺ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1147. **อาธิชนตุก** (มีความทุกข์ใจเป็นสัตว์น้ำ) ศัพท์เดิมมาจาก อาธิชนตุก + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปดฺ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1148. **โกรธมทยตรงจล** (มีความโกรธ ความมัวเมา และความกลัวเป็นระลอกคลื่น) ศัพท์เดิมมาจาก โกรธมทยตรงจล (โกรธ - มท [มท + วจ]¹¹¹³ - ทย - ตรงจ [ตฤ + องคจ]¹¹¹⁴ - จล) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปดฺ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1149. **ปรตตาร** ศัพท์เดิมมาจาก ปร + ตฤ ฐาตุ + ติป วิภักติ หมวด ลีฎ ฝ้ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ปร + ตฤ	ตฤ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ฐาตวะ (1-3-1)
ปร + ตฤ + ลีฎ	ลง ลีฎ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลีฎ (3-2-115)
ปร + ตฤ + ลีฎ > ติป	ใช้ ติป แทน ลีฎ	ติปตสณิสิปถสณิมพวสมสตา ตำณสาธาธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
ปร + ตฤ + ติป > ณฑ	เปลี่ยน ติป เป็น ณฑ	ปรสไมบทานา ณฑตสุสุ- ถลถสณลวมาะ (4-3-82)
ปร + ตฤ + ณฑ	ณฑ เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปรม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)

¹¹⁰⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 753.

¹¹⁰⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 324.

¹¹¹⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 322.

¹¹¹¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 254.

¹¹¹² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 519.

¹¹¹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 586.

¹¹¹⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 592.

ปร + ตฤ + ณล	ณล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุจนวนนเยกคะ (1-4-102)
ปร + ตฤ + ณล	ณ ชื่อว่าอิต	จัญ (1-3-7)
ปร + ตฤ + ณล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกวดทริเต (1-3-8)
ปร + ตฤ + อ	ลบ ณ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปร + ตฤตฤ + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อมี ลิก อยู่หลัง	ลิกิ ธาโตรนภยาสย(6-1-8)
ปร + ตฤตฤ + อ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภยาสะ	ปุรวัว'ภยาสะ (6-1-4)
ปร+ตฤ>อร ตฤ + อ	ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ เป็น อร	सारवठाकुगरठाकुयो (7-3-84)
ปร + ต อ ตฤ + อ	ลบ ร ของอภยาสะ	หลาทิ เศษะ (7-4-600)
ปร + ต อ ตฤ>อร + อ	ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ ฤ เป็น อาร	ลิจิ วฤทธิระ ปรสโมปะเทษุ (7-2-1)

ปร ต อ ต อาร อ

สำเร็จรูปเป็น **ปรตตาร** (ทรงข้ามแล้ว)

1150. **โลกม** (ซึ่งสัตว์โลก) ศัพท์เดิมมาจาก โลก (โลก + ฆณ)¹¹¹⁵ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1151. **ววยตารยต** ศัพท์เดิมมาจาก วิ + อฏ (อ) อาคม + ตฤ ธาตุ + ณิจ (อิ) ปัจจัย + ศป (อ) ปัจจัย + ติป วิภक्ति หมวด ลง ฝ่ายปรสโมปะท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วิ + ตฤ	ตฤ ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
วิ + ตฤ + ลง	ลง ลง ในอดีตกาล	อนทยตเน ลง (3-2-111)
วิ + ตฤ + ลง>ติป	ใช้ ติป แทน ลง	ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา ตำณธาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
วิ + ตฤ + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
วิ + ตฤ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน-

¹¹¹⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 231.

วิ + ตฤ + ณีจ + ติป	ลง ณีจ ปัจจัย	พหุจنانนแยกคะ (1-4-102) สตยาปาตศรูปวิณาตุลศโลก เสนาโลมตวจรรมวณ จูรณ จुरาทิภโย ณีจ (3-1-25)
วิ + ตฤ + ณีจ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
วิ + ตฤ + ณีจ + ติ	ลบ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิ + ตฤ + ณีจ + ติ	ณ และ จ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
วิ + ตฤ + อี + ติ	ลบ ณ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิ + ตฤ>อาร์ + อี + ติ	ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ ฤ เป็น อาร์	สิจิ วฤทธิระ ปรสโมปะเทษุ (7-2-1)
วิ + ต อาร์ + อี>เอ + ติ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อี เป็น เอ	อาทคุณะ (6-1-87)
วิ + ตาร์ + เอ>อย + ติ	เปลี่ยน เอ เป็น อย	เอโจ'ยววายาวะ (6-1-78)
วิ + ตาร์ + อย + ศป + ติ	ลง ศป (อ) ปัจจัย	กรตริ ศป (3-1-68)
วิ + ตาร์ + อย + ศป + ติ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิตเต (1-3-8)
วิ + ตาร์ + อย + ศป + ติ	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
วิ + ตาร์ + อย + อ + ติ	ลบ ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิ+อฏ+ตาร+อย+อ+ติ	ลง อฏ (อ) อาคม เมื่อ ลง อยู่หลัง	ลงลงลฤงกษวทาทตะ (6-4-71)
วิ+อฏ+ตาร+อย+อ+ติ	ฎ ชื่อว่าอิต	จฎ (1-3-7)
วิ+อ+ตาร+อย+อ+ติ	ลบ ฎ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วอิ>ย+อ+ตาร+อย+อ+ติ	เปลี่ยน อี ที่ วิ เป็น ย	อิโก ยณจิ (6-1-77)
วย+อ+ตาร+อย+อ+ติ	ลบ อี ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
วย อ ตาร์ อย อ ต	สำเร็จรูปเป็น วยตารยต (ให้ข้ามพันแล้ว)	

ส วินัย กาศิษุ คเยษุ พหุชนมโถ คิริวรเช |

ปิตรมปิ ปรมการุณโก นครี ยยวณุชิมฤกษยา ตทา || 15 ||

หลังจากทรงแนะนำสั่งสอนคนจำนวนมากในเมืองกาศี เมืองคยา และเมืองราชคฤห์ แล้ว ในครั้งนั้น พระองค์ผู้ทรงประกอบด้วยพระมหากุณาธิคุณอย่างยิ่ง จึงได้เสด็จไปสู่เมืองของพระราชบิดา ด้วยพระประสงค์ที่จะแสดงธรรมโปรด¹¹¹⁶

ส (พระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹¹¹⁶ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 32.

1152. **วินีย** ศัพท์เดิมมาจาก วิ + นี ธาตุ + กตวา ปัจจัย + สฺ วิภक्ति มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี

วิ + นี	นี ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
วิ + นี + กต	ลง กตปัจจัย หลังธาตุ	ธาโตะ (3-1-91)
วิ + นี + กตวา	ลง กตวา ปัจจัย	อลฺลวเระ ประดิษเฐโยะ ปราจํ กตวา (3-4-18)
วิ + นี + กตวา > ลยป	เปลี่ยน กตวา (ตวา) เป็น ลยป (ย)	สมาเส'นลฺปุระเว กตเว ลยป (7-1-37)
วิ + นี + ลยป	ล ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)
วิ + นี + ลยป	ป ชื่อว่าอิต	หลนฺตยม (1-3-3)
วิ + นี + ย	ลป ล และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วินีย	เป็นปรกติปทิกะ (ลิงค์)	กฤตฺตฺทิตฺตฺสมาสาศฺจ (1-2-46)
วินีย	เป็นอภัยยศัพท์	กฤนฺเมชนฺต (1-1-39)
วินีย + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภกฺติศฺจ (1-4-104)
วินีย	ลป สฺ วิภक्ति เมื่ออยู่หลังอภัยยศัพท์	อวยทาปฺสุปะ (2-4-82)

สำเร็จรูปเป็น **วินีย** (ทรงแนะนำแล้ว)

1153. **กาศิษฺ** (ในเมืองกาศิ) ศัพท์เดิมมาจาก กาศิ (กาศ + อิน)¹¹¹⁷ + สฺป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เวทิสฺ (97) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1154. **คเยษฺ** (ในเมืองคยา) ศัพท์เดิมมาจาก คย (ไค + ฌย)¹¹¹⁸ + สฺป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิสฺ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1155. **พหุชนมฺ** (ซึ่งคนจำนวนมาก) ศัพท์เดิมมาจาก พหุชน (พหุ - ชน) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อโถ (ครั้งนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก อโถ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1156. **คิริวรช** (ในเมืองราชคฤห์) ศัพท์เดิมมาจาก คิริวรช (คิริ [คฤ] + อี)¹¹¹⁹ - วรช [วรช + ฌ]¹¹²⁰ + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹¹¹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 117.

¹¹¹⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 307.

¹¹¹⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 328.

¹¹²⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 554.

1157. **ปีตรยม** (อันเป็นของพระราชบิดา) ศัพท์เดิมมาจาก ปีตรย (ปีตุล + ยต)¹¹²¹ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปิ (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1158. **ปรมการุณิก** (ผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณาธิคุณอย่างยิ่ง) ศัพท์เดิมมาจาก ปรม-การุณิก (ปรม - การุณิก [กรุณา + รก]¹¹²²) + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1159. **นครี** (สู่เมือง) ศัพท์เดิมมาจาก นคร (น + คม + ท > นค + ร)¹¹²³ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ยเยา (เสด็จไปแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ยา ธาตุ + ตปิ วิภक्ति หมวด ลิกฺฆ ฝ่ายปรัสไมบห มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยเยา (1018) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1160. **อนุชิตฤกษ์ยา** (ด้วยพระประสงค์ที่จะแสดงธรรมโปรด) ศัพท์เดิมมาจาก อนุชิตฤกษ์ + ญา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิตสยา (545) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตทา (ในครั้งนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สปตมีวิภक्ति (ทา) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตทา (444) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

วิชาตมกสย ทิ ชนสย พหุวิวิธมารคเสวินะ |

สุรยสทฤศวปรภยทิโต วิขหาร สุรย อิว เคาตมสตุตมะ || 16 ||

เพราะเคาตมพุทธเจ้าผู้ทรงมีพระวรกายรุ่งเรืองดังพระอาทิตย์ เมื่อเสด็จขึ้นสู่ที่สูงแล้ว ได้ทรงกำจัดความมืดคืออวิชชาของคนทั้งหลายที่มีจิตใจติดข้องอยู่ในโลกียวิสัย และการประพฤติปฏิบัติไปตามทางที่แตกต่างกันมากมาย เปรียบเหมือนพระอาทิตย์อุทัยขึ้นแล้วกำจัดความมืดให้หมดไป¹¹²⁴

1161. **วิชาตมกสย** (ที่มีจิตใจติดข้องอยู่ในโลกียวิสัย) ศัพท์เดิมมาจาก วิชาตมก (วิษย - อาตมก) + งสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹¹²¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 149.

¹¹²² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 100.

¹¹²³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 816-17.

¹¹²⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพยเสนาทรนั้นทะของอัครโฆษ, 32.

หิ (กั) ศัพท์เดิมมาจาก หิ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1162. **ขนสย** (ของคน) ศัพท์เดิมมาจาก ขน + งสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมสย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1163. **พหุวิธมารุคเสวินะ** (มีการประพฤติปฏิบัติไปตามทางที่แตกต่างกันมากมาย) ศัพท์เดิมมาจาก พหุวิธมารุคเสวิน (พหุ - วิธ - มารุค - เสวิน [เสว + อิน] ¹¹²⁵) + งสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยวียสะ (169) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1164. **สุรยสทฤศวปุ** (ผู้ทรงมีพระวรกายรุ่งเรืองตั้งพระอาทิตย์) ศัพท์เดิมมาจาก สุรยสทฤศ-วปุ (สุรย - ทฤศ [ทฤศ + กวิป] ¹¹²⁶ - วปุ) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธนะ (704) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1165. **อภยฺยทิโต** (เสด็จขึ้นที่สูงแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อภยฺยทิต (อภิ + อุต + อิน + กต) ¹¹²⁷ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1166. **วิขหาร** ศัพท์เดิมมาจาก วิ + หฺ ชาติ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝ่ายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วิ + หฺ	หฺ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
วิ + หฺ + ลิกฺ	ลฺ ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)
วิ + หฺ + ลิกฺ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺ	ติปตสณิสิปถสถมิพวสมสตา ตำถสาถำถวมิตวมิมหิง (3-4-78)
วิ + หฺ + ติป > ณล	เปลี่ยน ติป เป็น ณล	ปรัสไมบทานำ ณลตฺสฺ- ถลถสณลวมาะ (4-3-82)
วิ + หฺ + ณล	ณล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีณิ ตฺรีณิ ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
วิ + หฺ + ณล	ณล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกสะ (1-4-102)
วิ + หฺ + ณล	ณ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
วิ + หฺ + ณล	ล ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
วิ + หฺ + อ	ลบ ณ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)

¹¹²⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 413.

¹¹²⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 739.

¹¹²⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 239.

วิ + หหฺร + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ (ณฺล) อยู่หลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภยาสสย(6-1-8)
วิ + หหฺร + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยาสะ	ปุโรไวภยาสะ (6-1-4)
วิ + หหฺร + อ	อ ที่ ห ของธาตุ ชื่อว่าอุปธา	อโล'นตฺยตฺ ปุรว อุปธา (1-1-65)
วิ + หหฺร + อ	ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อ ของอุปธา เป็น อา	อต อุปธายา (7-2-116)
วิ + ห>ช หหฺร + อ	เปลี่ยน ห เป็น ช	กุโหศฺจ (7-4-62)
วิ ชหฺร + อ		
	สำเร็จรูปเป็น วิชหาร (ทรงกำจัดแล้ว)	

สุรย (พระอาทิตย์) ศัพท์เดิมมาจาก สุรฺย + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เปรียบเสมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เคาตมส (พระเคาตมพุทธเจ้า) ศัพท์เดิมมาจาก เคาตม + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตมะ (ซึ่งความมืด) ศัพท์เดิมมาจาก ตมฺส (ตม + อสนฺ)¹¹²⁸ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กาศฺยปวตฺตปะ (16) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อภิตสฺตตะ กปิลวาสฺตุ ปรมศฺภาวสฺตฺสฺตฺตํ |

วสฺตุมตฺตฺจฺจิ คีโวปนํ ส ททฺรศ นิสะปฺฤหฺตยา ยถา วนํ || 17 ||

จากนั้น พระองค์ได้ทอดพระเนตรเมืองกปิลวาสฺตุที่ปรากฏอยู่ข้างหน้า ซึ่งได้รับการยกย่องว่ามีอาคารบ้านเรือนสวยงามที่สุด มีความสะอาดทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ และมีสวนหย่อมที่ร่มเย็น โดยไม่ทรงนึกปรารถนาเลย เหมือนกับว่าพระองค์กำลังทอดพระเนตรป่า¹¹²⁹

อภิตส (ข้างหน้า) ศัพท์เดิมมาจาก อภิตสฺ (อภิ + ตสฺล)¹¹³⁰ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹¹²⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 590.

¹¹²⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 32.

¹¹³⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 73.

ตตะ (จากนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ปญจมีวิภक्ति (ใช้ ตสิล แทนปญจมีวิภक्ति) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตตะ (248) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กปิลวาस्तุ (ซึ่งเมืองกปิลวาस्तุ) ศัพท์เดิมมาจาก กปิลวาस्तุ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กปิลวาस्तุ (1030) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1167. **ปรมศุภวาस्तุสฺสตุตฺ** (อันได้รับความยกย่องว่ามีอาคารบ้านเรือนสวยงามที่สุด) ศัพท์เดิมมาจาก ปรมศุภวาस्तุสฺสตุตฺ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปุตฺ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1168. **วสตุมตฺตฺสุจิ** (มีความสะอาดทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ) ศัพท์เดิมมาจาก วสตุมตฺตฺสุจิ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กปิลวาस्तุ (1030) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1169. **ศิวोปนํ** (มีส่วนหย่อมที่ร่มเย็น) ศัพท์เดิมมาจาก ศิวอปน + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปุตฺ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส (พระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ททฺรศ (ทอดพระเนตรแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ททฺศ ธาตุ + ตฺป วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝ่ายปฺรฺส ไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ททฺรศ (890) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1170. **นิสฺสฺปฺฤหฺตฺยา** (โดยไม่ทรงนึกปรารถนา) ศัพท์เดิมมาจาก นิสฺสฺปฺฤหฺติ (นิรฺ + สฺปฺฤหฺ + กฺติณ)¹¹³¹ + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิตฺสฺยา (545) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ยถา (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + ธาตุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยถา (189) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

วนํ (ซึ่งป่า) ศัพท์เดิมมาจาก วน + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปุตฺ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปฺริครหะ ส ทิ พฺภูว นฺยตฺมตฺรํทมนฺนํศฺวระ |

ในกฺวิธกฺยเกษุ กิมุ สฺวชนสฺวเทศชนมิตฺรวสฺตฺษุ || 18 ||

เพราะว่า พระองค์ทรงมีพระทัยแน่วแน่และมีความเป็นใหญ่ในพระองค์เอง จึงไม่

¹¹³¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 459.

ทรงยึดมั่นอยู่กับสิ่งใดไม่จำเป็นต้องพูดถึงคนที่เป็นญาติ ประเทศชาติ ประชาชน มิตรสหาย และ วัตถุที่เป็นของพระองค์ ซึ่งมีแต่จะทำให้เกิดภัยอันตรายต่าง ๆ มากมาย¹¹³²

1171. **อปริครหะ** (ไม่ทรงยึดมั่น) ศัพท์เดิมมาจาก อปริครห (น - ปริครห [ปรี + ครห + อป]¹¹³³) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส (พระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

หิ (เพราะว่า) ศัพท์เดิมมาจาก หิ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

พภูว (เป็นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ภู ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวด ลีฎ ฝ่ายปรัสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน พภูว (7) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1172. **นียตมตริ** (ทรงมีพระทัยแน่วแน่) ศัพท์เดิมมาจาก นียตมตติ (นียต - มตติ) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มนินฺรุ (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1173. **อาตมนีศฺวระ** (มีความเป็นใหญ่ในตนเอง) ศัพท์เดิมมาจาก อาตมนีศฺว (อาตมน - อีศฺว) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1174. **ไนกวิธภยกรษุ** (อันมีแต่จะทำให้เกิดภัยอันตรายต่าง ๆ มากมาย) ศัพท์เดิมมาจาก ไนกวิธภยกร (ไนก - วิธ - ภย - กร) + สฺป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษฺเฐษุ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1175. **กิมุ** (ไม่จำเป็นต้องพูดถึง) ศัพท์เดิมมาจาก กิมุ (กิม + อุ)¹¹³⁴ + อม เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1176. **สวชนสวเทศชนมิตรวสตุษุ** (ในคนที่เป็นญาติ ประเทศชาติ ประชาชน มิตรสหาย และวัตถุที่เป็นของพระองค์ทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก สวชนสวเทศชนมิตรวสตุ (สว - ชน - สว - เทศ

¹¹³² สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 32.

¹¹³³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 57.

¹¹³⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 129.

[ทศ + ฌณ]¹¹³⁵ - ชน - มิตร - วสตุ [วส + ตุน]¹¹³⁶) + สุป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เวทิจู (96) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปรติปุชยา น ส ขหฺรช น จ ศุจฺมวชฺฌยา คมต |

นิคฺฉิตฺตมฺตรฺลิจฺนทฺนโยรฺน ชคาม ทฺุชฺชสฺสุโยศฺจ วิกรฺยํ || 19 ||

พระองค์ไม่ทรงชื่นชมยินดีกับการกราบไหว้บูชา และไม่ทรงถึงความโศกเศร้าพระทัยกับการดูหมิ่นเหยียดหยาม ทรงมีพระทัยที่หนักแน่น ไม่ทรงบรรลู่ถึงอาการเปลี่ยนแปลง ทั้งเมื่อถูกขู่เข็ญด้วยดาบหรือเมื่อได้รับจันทร์หอม ทั้งเมื่อได้รับความทุกข์หรือเมื่อได้รับความสุข¹¹³⁷

1177. **ปรติปุชยา** (กับการกราบไหว้บูชา) ศัพท์เดิมมาจาก ปรติปุชยา (ปรติ - ปุชยา [ปุช + อง + ฎาป]¹¹³⁸) + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมชัชฌาสนยา (868) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส (พระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1178. **ขหฺรช** ศัพท์เดิมมาจาก หฺฤช ธาตุ + ติป วิภक्ति หมด ลิกฺ ฝ่ายปรสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

หฺฤช	หฺฤช ชื่อว่าธาตุ	ฎาวยโย ธาตุวะ (1-3-1)
หฺฤช + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)
หฺฤช + ลิกฺ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺ	ติปตสณิสิปตสณิมิพวสมสตา ตำณสาธำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
หฺฤช + ติป > ฌล	เปลี่ยน ติป เป็น ฌล	ปรสไมบทานำ ฌลตฺุสฺสุ- ถลตฺุสณลวมาะ (4-3-82)
หฺฤช + ฌล	ฌล เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนฺ ตรีณฺ ปรณม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
หฺฤช + ฌล	ฌล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พหฺวจนานเยกศะ (1-4-102)

¹¹³⁵ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, II, 787.

¹¹³⁶ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, IV, 311.

¹¹³⁷ สำเนียง เลื่อมใส, มหาकाพย์เสानทรนนทะของอศฺวโฆษ, 32.

¹¹³⁸ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, III, 211.

หฤฯ + ณล	ณ ชื่อว่าอิต	จัญ (1-3-7)
หฤฯ + ณล	ล ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
หฤฯ + อ	ลบ ณ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
หฤหฤฯ + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ (ณล) อยู่หลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภยาสย(6-1-8)
หฤหฤฯ + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสา	ปุโรภยาสะ (6-1-4)
หฤ>อรฺ หฤ>อรฺ ษ + อ	ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ เป็น อร	ฤตศจ สยิกาเทรฺคุณะ (7-4-10)
ห อ ห อรฺ ษ + อ	ลบ ร ของอภัยสา	หลาเทิ เศษะ (7-4-600)
ห>ช อ ห อรฺ ษ + อ	เปลี่ยน ห เป็น ช	กุโหศจฺ (7-4-62)
ช อ ห อรฺ ษ อ		
	สำเร็จรูปเป็น ชหฺรฺษ (ยินดีแล้ว)	

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1179. **ศุจฺม** (ซึ่งความเศร้าโศกพระทัย) ศัพท์เดิมมาจาก ศุจ (ศุจ + กฺวิป)¹¹³⁹ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1180. **อวชฺฌยา** (กับการดูหมิ่นเหยียดหยาม) ศัพท์เดิมมาจาก อวชฺฌา (อว + ชฺฌา + ก + ฌา)¹¹⁴⁰ + ฌา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมชิชฌาสนยา (868) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อคมฺต (ได้ถึงแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อคฺ (อ) อาคม + คมฺ ธาตุ + ตปฺ ปัจจัย + ติปฺ วิภक्तिหมวด ลจฺ ฝ่ายปรัสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อคมฺชฺ (1010) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1181. **นิศฺจิตฺมฺติรฺ** (ทรงมีพระทัยแน่วแน่) ศัพท์เดิมมาจาก นิศฺจิตฺมฺติ (นิศฺจิต - มฺติ) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มฺนิรฺ (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹¹³⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 118.

¹¹⁴⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 547.

1182. **อลิจนฺทโยธ** (โดยการขู่เชิญด้วยดาบทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก อลิจนฺท (อสิ [อส + อิน]¹¹⁴¹ - จนฺท [จทิ + ฌิจ + ลยุญ]¹¹⁴²) + โอส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กวายนฺทโยธ (35) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1183. **ชคาม** ศัพท์เดิมมาจาก คม ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝ้ายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

คม	คม ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
คม + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)
คม + ลิกฺ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺ	ติปตสณิสิปถสมิพวสมสตา ตำถาสาถำธวมิพวหิมหิง (3-4-78)
คม + ติป > ฌล	เปลี่ยน ติป เป็น ฌล	ปรัสไมปทานำ ฌลตฺสุส- ถลถสณฺถวมาะ (4-3-82)
คม + ฌล	ฌล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีณิ ตฺรีณิ ปฺรถม- มธฺยไมตตมาะ (1-4-101)
คม + ฌล	ฌล เป็น เอกวจนะ	ตานเวยวจนทฺวิวจน- พหฺวจนานเวยคชะ (1-4-102)
คม + ฌล	ฌ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
คม + ฌล	ล ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
คม + อ	ล ฌ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
คคม + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ (ฌล) อยู่หลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภยาสสย(6-1-8)
คคม + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอัภยาสะ	ปุรวโภยาสะ (6-1-4)
คคม + อ	อ ที่ ค ของธาตุ ชื่อว่าอุปธา	อโล'นตฺยตฺ ปุรว อุปธา (1-1-65)
คคาม + อ	ทำเป็นชั้นวททิตคือ อ ของอุปธา เป็น อา	อต อุปธายาะ (7-2-116)
ค > ช คาม + อ	เปลี่ยน ค เป็น ช	กุโหคฺจ (7-4-62)
ชคาม อ		
	สำเร็จรูปเป็น ชคาม (บรรลุลึงแล้ว)	

¹¹⁴¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 153.

¹¹⁴² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 424.

1184. **หุขสุขโยศ** (โดยได้รับความทุกข์หรือความสุขทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก หุขสุข (หุข - สุข [สุข + อจ]¹¹⁴³) + โอส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กาวยงคิรสโยะ (35) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1185. **วิกิริยา** (ซึ่งอาการเปลี่ยนแปลง) ศัพท์เดิมมาจาก วิกิริยา (วิ + ฤ + ศ + ฎาป)¹¹⁴⁴ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อุปคตา (171) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อถ ปารุทิวะ สมุปลภย สุตมุปคต ตถาคต |

ศุทธมพหุตรคานคตะ สุตทรรคโนตสูกตยาภินิรยเยา || 20 ||

ครั้งต่อมา พระราชา (ศุทโธณะ) เมื่อทรงทราบว่าพระตถาคตผู้เป็นพระโอรสของพระองค์เสด็จมาใกล้แล้ว จึงได้เสด็จออกไปอย่างเร่งรีบโดยมีขบวนม้าตามเสด็จไม่มากนัก เพราะทรงมีความเร่าร้อนพระทัยที่จะได้พบกับพระโอรส¹¹⁴⁵

อถ (ครั้งต่อมา) ศัพท์เดิมมาจาก อถ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1186. **ปารุทิวะ** (พระราชา) ศัพท์เดิมมาจาก ปารุทิว (ปฤถิวี [ปฤถ + ษิวน + ฐึษ]¹¹⁴⁶ + อญ)¹¹⁴⁷ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1187. **สมุปลภย** ศัพท์เดิมมาจาก สม + อุป + ลภ ชาติ + กตวา ปัจจย + สุ วิภक्ति มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สม + อุป + ลภ	ลภ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
สม + อุป + ลภ + กฤต	ลง กฤตปัจจย หลังชาติ	ชาโตะ (3-1-91)
สม + อุป + ลภ + กตวา	ลง กตวา ปัจจย	อลลโวะะ प्रतिषेयो
		ปราจ่า กตวา (3-4-18)
สม+อุป+ลภ+กตวา>ลยป	เปลี่ยน กตวา (ตวา) เป็น ลยป (ย)	สมาเส'นญปุรวะ กตเว ลยป (7-1-37)
สม + อุป + ลภ + ลยป	ล ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)

¹¹⁴³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 363.

¹¹⁴⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 218.

¹¹⁴⁵ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 33.

¹¹⁴⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 225.

¹¹⁴⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 127.

สม + อุป + ลภ + ลยป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
สม + อุป + ลภ + ย	ลป ล และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สมฺปลภย	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	กฤตตพริตสมาสาศจ (1-2-46)
สมฺปลภย	เป็นอภัยยศัพท์	กฤณเมชนตะ (1-1-39)
สมฺปลภย + ส	ส ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
สมฺปลภย	ลป ส วิภक्ति เมื่ออยู่หลังอภัยยศัพท์	อวยาทาปสุปะ (2-4-82)

สำเร็จรูปเป็น **สมฺปลภย** (ทรงทราบแล้ว)

1188. **สุตม** (ผู้เป็นพระโอรส) ศัพท์เดิมมาจาก สุต + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือนที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1189. **อุปคต** (เสด็จมาใกล้แล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อุปคต + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือนที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1190. **ตถาคต** (ซึ่งพระตถาคต) ศัพท์เดิมมาจาก ตถาคต (ตถา [ตท + ถา] ¹¹⁴⁸ - คต) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือนที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1191. **ตฺรณม** (อย่างเร่งรีบ) ศัพท์เดิมมาจาก ตฺรณ (ตฺร + ลยฺ) ¹¹⁴⁹ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือนที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1192. **อพหุตฺรคานुकฺตะ** (ผู้ทรงมีขบวนม้าตามเสด็จไม่มากนัก) ศัพท์เดิมมาจาก อพหุตฺรคานुकฺต (อพหุ [น + พหุ] - ตฺรค [ตฺร + ก > ตฺร + คม + ท] ¹¹⁵⁰ - อนุคฺต) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

สุตทฺรศโนตฺสูกตยา (เพราะทรงมีความเร่าร้อนพระทัยที่จะได้พบพระโอรส) ศัพท์เดิมมาจาก สุตทฺรศโนตฺสูกตติ (สุต - ทฺรศน [ทฤศ + ลยฺ] ¹¹⁵¹ - อุตฺสูกตติ [อุต + ส + กฺวิป + กน + กฺติน] ¹¹⁵²) + ฐา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิตฺสยา (545) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1193. **อภินิรยเยา** (เสด็จออกไป) ศัพท์เดิมมาจาก อภิ + นิร + ยา ธาตุ + ติป วิภक्तिหฺมวต ลิกฺ ฝ่ายปฺรส์ไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยเยา (1018) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹¹⁴⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 582.

¹¹⁴⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 641.

¹¹⁵⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 634.

¹¹⁵¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 689.

¹¹⁵² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 229.

สุคตสฤตถาคตมเวกษย นรปติมธีรมาศยา |

เศษมปี จ ชนมศุรุมุขั วีนินิษยา คคนมุตปาด ห || 21 ||

พระสุคตเจ้า ทอดพระเนตรเห็นพระราชามีพระอาการลูกลี้ลูกกลนเสด็จมาอย่างนั้น ด้วยทรงมีความหวังและทอดพระเนตรเห็นผู้คนที่เหลือเป็นผู้มีน้ำตานองหน้า จึงได้เสด็จเหาะขึ้นสู่ท้องฟ้า ด้วยพระประสงค์ที่จะเทศนาสั่งสอนให้บรรลุมรรคผล¹¹⁵³

1194. **สุคตส** (พระสุคตเจ้า) ศัพท์เดิมมาจาก สุคต (สุ + คม + กต) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตถาคตม (เสด็จมาอย่างนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตถาคต (ตถา + อาคต) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1195. **อเวกษย** (ทอดพระเนตรเห็นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อว + อิกษ ชาติ + กตวา ปัจจัย + สฺ วิภक्ति มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เปรกษย (1000) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1196. **นรปติม** (ซึ่งพระราช) ศัพท์เดิมมาจาก นรปติ (นร + ปา + ทติ)¹¹⁵⁴ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สิทธิ (19) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1197. **อธีรม** (ผู้มีพระอาการลูกลี้ลูกกลน) ศัพท์เดิมมาจาก อธีร (น - อธี [อิ + รา + ก / อิ + อีร + อณ]¹¹⁵⁵) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1198. **อาศยา** (ด้วยทรงมีความหวัง) ศัพท์เดิมมาจาก อาศา (อาง + อศุ + อจ + ฎาป)¹¹⁵⁶ + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมชิษณาศยา (868) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1199. **เศษม** (ที่เหลือ) ศัพท์เดิมมาจาก เศษ (เศษ + อจ)¹¹⁵⁷ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปิ (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปิ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹¹⁵³ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 33.

¹¹⁵⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 833.

¹¹⁵⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 798.

¹¹⁵⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 195.

¹¹⁵⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 136.

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1200. **ขนม** (ซึ่งชน) ศัพท์เดิมมาจาก ขน + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15)
ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1201. **อศรมุข** (ผู้มีน้ำตานองหน้า) ศัพท์เดิมมาจาก อศรมุข (อศฺร [น + ศฺริ + พฺนุ / อศ
+ รุก]¹¹⁵⁸ - มุข [ขน + อจ]¹¹⁵⁹) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้ว
ข้างต้น

1202. **วินินิษยา** (ด้วยประพระสงค์ที่จะเทศนาสั่งสอนให้บรรลุมรรคผล) ศัพท์เดิมมาจาก
วินินิษ + ญา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิตฺสยา (545) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1203. **คคนม** (สู่ท้องฟ้า) ศัพท์เดิมมาจาก คคน (ไค + ท / คม + ท > ค + คม + ยุจ)¹¹⁶⁰
+ อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1204. **อุตฺปาท** (เสด็จเหาะขึ้นไปแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อุต + ปต ธาตุ + ติปฺ วิภक्ति
หมวด ลิกฺ ฝ้ายปรัสไมบถ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปปาท (916) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1205. **ห** (แล) ศัพท์เดิมมาจาก ห (หน + ง)¹¹⁶¹ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อ
ลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส วิจฺกรเม ทิว ภูวิว ปฺนรฺปวิเวศ ตสฺถิวาน |

นิศฺจลฺมตฺริศฺยิษฺญ ปฺนรฺพหฺธาภวตฺปฺนรฺภูตฺตฺโลกฺธา || 22 ||

พระองค์เสด็จจรงกรมอยู่ในอากาศเหมือนกับเสด็จอยู่บนพื้นดิน ครั้นประทับยืนแล้ว
ก็ได้ประทับนั่งลงอีก พระองค์ผู้มีพระทัยไม่หวั่นไหว ทรงเอนพระองค์นอนลงแล้วได้
แปลงพระองค์เป็นหลายองค์ ครั้นแล้วก็ได้แปลงพระองค์เป็นองค์เดียวอีกครั้งหนึ่ง¹¹⁶²

ส (พระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่
กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹¹⁵⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 144.

¹¹⁵⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 734.

¹¹⁶⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 285.

¹¹⁶¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 499.

¹¹⁶² สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพยเสนาทรนันทะของอัครโฆษ, 33.

1206. **วิจกรรม** ศัพท์เดิมมาจาก วิ + กรรม ธาตุ + ต วิภक्ति หมวด ลีฎ ฝายอาत्मเนบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วิ + กรรม	กรรม ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
วิ + กรรม + ลีฎ	ลง ลีฎ ในอดีตกาล	ปโรกษะ ลีฎ (3-2-115)
วิ + กรรม + ลีฎ > ต	ใช้ ต แทน ลีฎ	ติปตสมิสิปถสถมิพวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
วิ + กรรม + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
วิ + กรรม + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหฺวจนานเยกศะ (1-4-102)
วิ + กรรม + ต > เอกศ	เปลี่ยน ต เป็น เอกศ (เอ)	ลีฎสถมโยเรศิเรจ (3-4-81)
วิ + กรรม + เอกศ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทริเต (1-3-8)
วิ + กรรม + เอ	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิ + กรรม + เอ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลีฎ อยู่หลัง	ลีฎิ ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
วิ + กรรม + เอ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสา	ปุโรไวภยาสะ (6-1-4)
วิ + กกรรม	ลบ ร ของอภัยสา	หลาที เศษะ (7-4-600)
วิ + ก > จ อกรรม + เอ	เปลี่ยน ก ของอภัยสา เป็น จ	โกโหศจะ (7-4-62)
วิ จ อกรรม เอ	สำเร็จรูปเป็น วิจกรรม (เสด็จจกรรมแล้ว)	

ทิว (ในอากาศ) ศัพท์เดิมมาจาก ทิว + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิว (488) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ภุวิ (บนพื้นดิน) ศัพท์เดิมมาจาก ภู (ภู + ภุวิป)¹¹⁶³ + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ภุวิ (199) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิวิ (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิวิ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้วให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปุณรุ (อีก) ศัพท์เดิมมาจาก ปุณรุ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้วให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹¹⁶³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 521.

1207. **อุปวิเวศ** ศัพท์เดิมมาจาก อุป + วิศ ธาตุ + ติป วิภักติ หมวด ลีฎ ฝ้ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อุป + วิศ	วิศ ชื่อว่าธาตุ	ภวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
อุป + วิศ + ลีฎ	ลง ลีฎ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลีฎ (3-2-115)
อุป + วิศ + ลีฎ > ติป	ใช้ ติป แทน ลีฎ	ติปตสณิสิปตสณิมิวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
อุป + วิศ + ติป > ฌล	เปลี่ยน ติป เป็น ฌล	ปรัสไมพานำ ฌลตฺสุส- ถลตฺสณลวมาะ (4-3-82)
อุป + วิศ + ฌล	ฌล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีนี ตรีนี ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
อุป + วิศ + ฌล	ฌล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนानเยกศะ (1-4-102)
อุป + วิศ + ฌล	ฌ ชื่อว่าอิต	จฺญู (1-3-7)
อุป + วิศ + ฌล	ล ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อุป + วิศ + อ	ล ฌ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อุป + วิศ + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลีฎ (ฌล) อยู่หลัง	ลีฎิ ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
อุป + วิวิศ + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาสะ	ปุโรวภยาสสะ (6-1-4)
อุป + วิเวศ + อ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อี เป็น เอ	สาร์วธาตุการธธาตุกโยะ (7-3-84)

อุป วิเวศ อ
สำเร็จรูปเป็น **อุปวิเวศ** (ประทับนั่งแล้ว)

1208. **ตสถิวาน** (ประทับยืนแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ตสถิวต + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กากษีวาน (9) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1209. **นิศจลมตฺริ** (ผู้มีพระทัยไม่หวั่นไหว) ศัพท์เดิมมาจาก นิศจลมติ (นิศจล - มติ) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุนิร (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1210. **อคยิษฏ** ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) อาคม + ศี ธาตุ + อฏ (อิ) อาคม + จลิจัย + ต วิภักติ หมวด ลุง ฝ้ายอาตมเนบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ศี	ศี ชื่อว่าธาตุ	ภวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
ศี + ลุง	ลง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
ศี + ลุง > ต	ใช้ ต แทน ลุง	ติปตสณิสิปตสณิมิวสมสตา ตำมถาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)

คี + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีณี ตรีนี ประถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
คี + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนนานเยกคะ (1-4-102)
คี + จลิ + ต	ลง จลิ ปัจจัย	จลิ ลุจี (3-1-43)
อฏฺ + คี + จลิ + ต	ลง อฏฺ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลฺงลฺงลฺกฺษวทฺทาทตะ (6-4-71)
อฏฺ + คี + จลิ + ต	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฺฏฺ (1-3-7)
อ + คี + จลิ + ต	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + คี + สิจ + ต	เปลี่ยน จลิ เป็น สิจ	จและ สิจ (3-1-44)
อ + คี + สิจ + ต	อิ ที่ สิจ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อ + คี + สิจ + ต	จ ชื่อว่าอิต	จฺฏฺ (1-3-7)
อ + คี + ส + ต	ลป อิ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ศอ>เอ + ส + ต	ทำเป็นชั้นคุณคือ อี เป็น เอ	สวรธาตุการธาตุกโยะ (7-3-84)
อ + ศเอ>อຍ + ส + ต	เปลี่ยน เอ เป็น อຍ	เอโจ'ยวายาวะ (6-1-78)
อ + ศย + อិฏฺ + ส + ต	ลง อិฏฺ อาคม	อารธาตุกสยทฺ วลาเทะ (7-2-35)
อ + ศย + อิฏฺ + ส + ต	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฺฏฺ (1-3-7)
อ + ศย + อิ + ส + ต	ลป ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ศย + อิ + ส>ษ + ต	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
อ + ศย + อิ + ษ + ต>ฏฺ	เปลี่ยน ต เป็น ฏ	ษฺฏฺนา ษฺฏฺะ (8-4-41)
อ ศย อิ ษ ฏ	สำเร็จรูปเป็น อศยษฏ (ได้บรรทมแล้ว)	

ปุนร (อีก) ศัพท์เดิมมาจาก ปุนร + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1211. **พหุธา** ศัพท์เดิมมาจาก พหุ + ตฤติยาวิภक्ति มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

พหุ	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถาธาตฺรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
พหุ + ตฤติยา	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
พหุ + ตฤติยา>ธา	ใช้ ธา ปัจจัยแทนตฤติยาวิภक्ति	สงฺขยาया วิธารเถ ธา (5-3-42)

พหุ + ธา

สำเร็จรูปเป็น **พหุธา** (โดยเป็นหลายองค์)

อภวต (ได้เป็นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อภู (อ) อาคม + ภู ธาตุ + ศป ปัจจัย + ติป วิภक्ति
หมวด ลง ฝ่ายปรัสไมบพ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อภวต (32) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปุณรุ (อีก) ศัพท์เดิมมาจาก ปุณรุ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว
ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อภูต (ได้เป็นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ภู ธาตุ + จลิจ ปัจจัย + ติป วิภक्ति หมวด ลง ฝ่าย
ปรัสไมบพ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อภูต (34) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตถา (เหมือนอย่างนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ถาล มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยถา
(189) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1212. **เอกรา** (โดยเป็นองค์เดียว) ศัพท์เดิมมาจาก เอก + ตฤติยาวิภक्ति มีกระบวนการ
สร้างคำเหมือน พหุธา (1211) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

สลิเล กษิตาวิ จจาร ชลมิว วิเวศ เมทินี° |

เมฆ อิว ทิว วรุษ ปุณะ ปุณรชวลนนว อิวทิต รวิหะ || 23 ||

พระองค์เสด็จจรงมอยู่บนพื้นน้ำเหมือนกับเสด็จอยู่บนพื้นดิน ทรงดำแทรกเข้าไป
ในแผ่นดินเหมือนกับดำลงไปใต้น้ำ ทรงทำให้ฝนตกในอากาศเหมือนกับเมฆ และ
ทรงเปล่งแสงออกมาซ้ำแล้วซ้ำอีกเหมือนกับพระอาทิตย์ที่ทอแสงอ่อน ๆ¹¹⁶⁴

1213. **สลิเล** (บนพื้นน้ำ) ศัพท์เดิมมาจาก สลิล + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน
ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1214. **กษิตา** (บนพื้นดิน) ศัพท์เดิมมาจาก กษิตี (กษิ + กติน)¹¹⁶⁵ + จิ มีกระบวนการ
สร้างคำเหมือน ตทวฤทเธา (18) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว
ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จจาร (เสด็จจรงมแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก จรุ ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกู ฝ่ายปรัสไมบพ
มีกระบวนการสร้างคำเหมือน จจาร (1060) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹¹⁶⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหาकाण्यเสानทรนันทะของอัสวโฆษ, 33.

¹¹⁶⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 233.

1215. **ขลม** (สู่น้ำ) ศัพท์เดิมมาจาก ขล (ขล + อจ)¹¹⁶⁶ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปุตฺ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1216. **วิเวศ** (เสด็จเข้าไปแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก วิศ ชาติ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝาย ปรัสไมบถ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อุปวิเวศ (1207) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1217. **เมทินี**^๑ (สู่แผ่นดิน) ศัพท์เดิมมาจาก เมทินี (มิท + อจ > เมท + อนิ + ังษ)¹¹⁶⁷ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหี^๑ (241) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1218. **เมฆ** (เมฆ) ศัพท์เดิมมาจาก เมฆ (มิท + อจ)¹¹⁶⁸ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ทิว (ในอากาศ) ศัพท์เดิมมาจาก ทิว + ัง มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิว (488) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1219. **ววรรษ** (ทรงทำให้ฝนตกแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก วฤษ ชาติ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝายปรัสไมบถ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปรววรรษ (1106) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปุนะ (อีก) ศัพท์เดิมมาจาก ปุนร + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปุนร (ซ้ำอีก) ศัพท์เดิมมาจาก ปุนร + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอพยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1220. **อชวลน** ศัพท์เดิมมาจาก อญ (อ) อาคม + ชวล ชาติ + ศป ปัจจัย + ติป วิภक्ति หมวด ลง ฝายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ชวล

ชวล ชื่อว่าชาติ

ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)

¹¹⁶⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 519.

¹¹⁶⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 779.

¹¹⁶⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 776.

ชวล + ลง	ลง ลง ในอดีตกาล	อนทยตเน ลง (3-2-111)
ชวล + ลง > ติป	ใช้ ติป แทน ลง	ติปตสณิสิปถสณมิพวสมสตา ตำถสาถำถวมิทวมหิมหิง (3-4-78)
ชวล + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปุรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ชวล + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกสะ (1-4-102)
ชวล + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ชวล + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ชวล + ศป + ติ	ลง ศป (อ) วิกรณปัจจย	กรตริ ศป (3-1-68)
ชวล + ศป + ติ	ศ และ ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ชวล + อ + ติ	ลป ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อฏ + ชวล + อ + ติ	ลง อฏ (อ) อากม เมื่อมี ลง อยู่หลัง	ลุลงลุลงกษวททาทตะ (6-4-71)
อฏ + ชวล + อ + ติ	ฏ ชื่อว่าอิต	จฏ (1-3-7)
อ + ชวล + อ + ติ	ลป ฏ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ + ชวล + อ + ต	ลป อี ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ ชวล อ ต	สำเร็จรูปเป็น อชวลต (ได้ทรงเปล่งแสงแล้ว)	

นว (อ่อน) ศัพท์เดิมมาจาก นว (นุ + อป)¹¹⁶⁹ + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ
(1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว
ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อุทิต (ทอแสงแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อุทิต + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ
(1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1221. **รวิระ** (พระอาทิตย์) ศัพท์เดิมมาจาก รวิ (รุ + อี)¹¹⁷⁰ + ส มีกระบวนการสร้างคำ
เหมือน มุนิรุ (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹¹⁶⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 836.

¹¹⁷⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 97.

ยุคปชชวลนุ ชวลนวจจ ชลมวลสุชคฺจ เมฆวต |

ตปตกนทสุทศปรภยา ส พณา ปฐทีปต อิว สนุทธยา ฆนะ || 24 ||

พระองค์ทรงเปล่งแสงพวยพุ่งออกมาเหมือนกับไฟ และทรงหลังสายนํ้าออกมาเหมือนกับเมฆพร้อม ๆ กัน ได้ปรากฏงดงามเหมือนกับก้อนเมฆที่เปล่งแสงเรืองรองด้วยรัศมีคล้ายกับสีทองที่ถูกเผาในยามสนธยา¹¹⁷¹

1222. **ยุคปช** (พร้อม ๆ กัน) ศัพท์เดิมมาจาก ยุคปต + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1223. **ชวลนุ** (ทรงเปล่งอยู่) ศัพท์เดิมมาจาก ชวลนุต (ชวล + อนต) + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปศยนุ (648) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1224. **ชวลนวจ** (ซึ่งแสงเหมือนกับไฟ) ศัพท์เดิมมาจาก ชวลนุต (ชวล + ลยฺญ > ชวลน + มตฺป) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วสิขจวต (26) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในบทนี้ประกอบด้วย อม วิภक्ति

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ชลม (ซึ่งน้ำ) ศัพท์เดิมมาจาก ชล + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปตฺ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1225. **อวสุชคฺจ** (ทรงหลังอยู่) ศัพท์เดิมมาจาก อวสุชชุต (อว + สจฺช + อนต) + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปศยนุ (648) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1226. **เมฆวต** (ซึ่งสายนํ้าเหมือนกับเมฆ) ศัพท์เดิมมาจาก เมฆวต (มิท + อจ > เมฆ + มตฺป) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วสิขจวต (26) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในบทนี้ประกอบด้วย อม วิภक्ति

¹¹⁷¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพยเสนาทรนันทะของอศิวโฆษ, 33.

1227. **ตปตกนทกสทฤศปรภยา** (ด้วยรัศมีคล้ายกับสีทองที่ถูกเผา) ศัพท์เดิมมาจาก ตปต-กนทกสทฤศปรภยา (ตปต [ตเปา + กต]¹¹⁷² - กนท [กนี + วุณ]¹¹⁷³ - สทฤศ [สมาน + ทฤศ + กณ]¹¹⁷⁴ - ปรภยา [ปร + ภ + อง + ฎาป]¹¹⁷⁵) + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมชิขณาสยา (868) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส (พระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

พเภา (ปรากฏงดงามแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ภา ธาตุ + ติป วิภักติ หมวด ลีฎ ฝาย ปรัสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน พเภา (967) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1228. **ปรทีปต** (ที่เปล่งแสงแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ปรทีปต (ปร + ทีป + กต)¹¹⁷⁶ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1229. **สนรยยา** (ในยามสนรยา) ศัพท์เดิมมาจาก สนรยา (ส + ไธย + อง / ส + ธา + ยก + ฎาป)¹¹⁷⁷ + ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมชิขณาสยา (868) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1230. **ฆนนะ** (ก้อนเมฆ) ศัพท์เดิมมาจาก ฆน (ฆน + อจ / หน + อป)¹¹⁷⁸ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตมฺทีกษย เหมมณิชาลวณินมิโวดถิตฺ ฐวํ |

ปริติมคมทตฺลํ นฤปติรชนตา นตาจฺจ พหุมานมภยเย | 25 ||

พระราชามือทรงเงยพระพักตร์ขึ้นมองพระพุทธรองค์ ผู้เหมือนกับเป็นธงชัยที่ห้อมล้อม ด้วยกลุ่มทองและแก้วมณีที่ถูกยกขึ้น ได้ทรงบังเกิดความปลื้มปิติอย่างหาที่เปรียบมิได้ ส่วนประชาชนทั้งหลายต่างได้พากันน้อมกายลงแสดงความเคารพอย่างสูง¹¹⁷⁹

¹¹⁷² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 588.

¹¹⁷³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 19.

¹¹⁷⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 235.

¹¹⁷⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 282.

¹¹⁷⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 720.

¹¹⁷⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 241.

¹¹⁷⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 391.

¹¹⁷⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 34.

ตม (ซึ่งพระพุทธรองค์นั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ต (147) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1231. **อุทิกษย** (เงยพระพักตร์มองแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อุท + อิกษ ชาติ + กตุวา ปัจจัย + ส วิภक्ति มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เปรุกษย (1000) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1232. **เหมมณิชาลวณินิ** (ที่ห้อมล้อมด้วยกลุ่มทองและแก้วมณี) ศัพท์เดิมมาจาก เหมมณิชาลวณินิ (เหม [หิ + มน]¹¹⁸⁰ - มณี [มณ + อิน]¹¹⁸¹ - ชาล [ชล + ฌณ]¹¹⁸² - วณินิ [วณ + ณีจ + กต]¹¹⁸³) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1233. **อุตถิต** (ที่ถูกยกขึ้นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อุตถิต [อุต + สธา + กต]¹¹⁸⁴ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1234. **ธวช** (เป็นธงชัย) ศัพท์เดิมมาจาก ธวช [ธวช + อจ]¹¹⁸⁵ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1235. **ปริติม** (ซึ่งความปลื้มปิติ) ศัพท์เดิมมาจาก ปริติ [ปริณ + กตนิ]¹¹⁸⁶ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สิทธิ (19) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อคมท (ได้ถึงแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) อาคม + คม ชาติ + ศป ปัจจัย + ตป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อคมช (1010) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1236. **อตล** (อย่างหาที่เปรียบมิได้) ศัพท์เดิมมาจาก อตลา (น + ตล + ฎาป) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อุปคตา (170) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹¹⁸⁰ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, V, 548.

¹¹⁸¹ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, III, 574.

¹¹⁸² Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, II, 532.

¹¹⁸³ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, IV, 299.

¹¹⁸⁴ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, I, 226.

¹¹⁸⁵ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, II, 810.

¹¹⁸⁶ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, III, 368.

1237. **นฤปติรุ** (พระราชา) ศัพท์เดิมมาจาก นฤปติ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุนิรุ (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1238. **ชนตา** (ประชาชนทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ชนตา [ชน + ตล + ฎาป]¹¹⁸⁷ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตุชิตาศุ (932) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1239. **นตาศุ** (น้อมกายลงแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก นตา [นม + กต + ฎาป]¹¹⁸⁸ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตุชิตาศุ (932) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1240. **พหุมานม** (ซึ่งความเคารพอย่างสูง) ศัพท์เดิมมาจาก พหุ - มาน [มา + ลยฺภู]¹¹⁸⁹ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปติ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1241. **อภยยะ** ศัพท์เดิมมาจาก อภี + อฏฺ (อ) อาคม + ยา ธาตุ + ฌิ วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝ่ายปรสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อภี + ยา	ยา ชื่อว่าธาตฺ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
อภี + ยา + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)
อภี + ยา + ลิกฺ > ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลิกฺ	ติปตสฌิสิปถสถมิพวสมสตา ตำมถาสถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
อภี + ยา + ฌิ	ฌิ เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรึฌิ ตฺริฌิ ปฺรถม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
อภี + ยา + ฌิ	ฌิ เป็น พหูวนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหูวจนानเยกชะ (1-4-102)
อภี + ยา + ฌิ > อฺส	เปลี่ยน ฌิ เป็น อฺส	ปรสไมบทานำ ฌลตฺสฺส- ถลถฺสถนถวมาะ (4-3-82)
อภี + อฏฺ + ยา + อฺส	ลง อฏฺ (อ) อาคม	ลฺงลฺงลฺงกษวทฺทาทตชะ (6-4-71)
อภี + อฏฺ + ยา + อฺส	ฏฺ ชื่อว่าอิต	จฺฏฺ (1-3-7)
อภี + อ + ยา + อฺส	ลบ ฏฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อภฺ อี > ย + อ + ยา + อฺส	เปลี่ยน อี ที่ ภิ เป็น ย	อิกฺ ยณฺจิ (6-1-77)

¹¹⁸⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 506.

¹¹⁸⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 819.

¹¹⁸⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 698.

อภย + อ + ย + อุส	ลบ อา ของ ยา ธาตุ	อาโต โลป อิฎิ จ (6-4-64)
อภย + อ + ย + อุ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุโซ รุะ (8-2-66)
อภย + อ + ย + อุ ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
อภย + อ + ย + อุ ร>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อภย + อ + ย + อุ ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
อภย + อ + ย + อุ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวसानโยริวิสฺรชนียะ (8-3-15)

อภย อ ย อุ ะ

สำเร็จรูปเป็น อภยยะ (ได้แสดงแล้ว)

อถ ภาษณีกฤตมเวกษย มนุชปติมฤทิสปทา |

เปารชนมปิ จ ตตปฺรวณํ นิชคาท ธรรมวินยํ วินายกะ || 26 ||

ครั้งนั้น พระพุทธองค์ผู้ทรงแนะนำทางที่วิเศษ ครั้นทรงหยั่งรู้ว่าพระราชาทรงเหมาะสมที่จะรับฟังธรรมและทรงเห็นว่าประชาชนชาวเมืองต่างมีใจโน้มเอียงไปในทางนั้น เพราะความถึงพร้อมด้วยฤทธานุภาพ (พระองค์) จึงได้ตรัสแสดงพระธรรมวินัย¹¹⁹⁰

อถ (ครั้งนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก อถ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1242. **ภาษณีกฤตม** (ผู้เหมาะสมที่จะรับฟังธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก ภาษณีกฤต (ภาษณี [ภาษ + ลยฺภู]¹¹⁹¹ - กฤต) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1243. **อเวกษย** (ทรงหยั่งรู้แล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อว + อิกฺษ ธาตุ + กตฺวา ปัจจัย + สฺ วิภक्ति มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เปรกษย (1000) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1244. **มนุชปติม** (ซึ่งพระราช) ศัพท์เดิมมาจาก มนุชปติ (มนุช [มน + อุ > มนุ + ชน + ท]¹¹⁹² - ปติ) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สิทธิ (19) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1245. **ฤทิสปทา** (เพราะความถึงพร้อมด้วยฤทธานุภาพ) ศัพท์เดิมมาจาก ฤทิสฺมปทา (ฤทฺธิ [ฤธ + ฤติน]¹¹⁹³ - สฺมปทา [สฺ + ปทา + ฤวิป]¹¹⁹⁴) + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มิตรสฺปทา (728) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹¹⁹⁰ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 34.

¹¹⁹¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 496.

¹¹⁹² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 613.

¹¹⁹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 286.

¹¹⁹⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 281.

1246. **เปารชนม** (ซึ่งประชาชนชาวเมือง) ศัพท์เดิมมาจาก เปารชน (เปาร [ปุร + อณ]¹¹⁹⁵ - ชน) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1247. **ตตฺปรวณ** (ผู้มีใจโน้มเอียงไปทางนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตตฺปรวณ (ตต - ปรวณ [ปุร + ลยฺญ]¹¹⁹⁶) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1248. **นิชคาท** ศัพท์เดิมมาจาก นิ + คท ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวด ลีฎ ฝายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

นิ + คท	คท ชื่อว่าธาต	ภวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
นิ + คท + ลีฎ	ลง ลีฎ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลีฎ (3-2-115)
นิ + คท + ลีฎ > ติป	ใช้ ติป แทน ลีฎ	ติปตสนิสิปถสถมิพวสมสตา ตำมถาสถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
นิ + คท + ติป > ฌล	เปลี่ยน ติป เป็น ฌล	ปรสไมบทานำ ฌลตฺสุส- ถลถสณถวมาะ (4-3-82)
นิ + คท + ฌล	ฌล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
นิ + คท + ฌล	ฌล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหฺวจนานเยกศะ (1-4-102)
นิ + คท + ฌล	ณ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
นิ + คท + ฌล	ล ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
นิ + คท + อ	ลบ ณ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
นิ + คคท + อ	ซ้อนธาตเป็นสอง เมื่อ ลีฎ (ฌล) อยู่หลัง	ลีฎิ ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
นิ + คคท + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปุรวโภยาสะ (6-1-4)
นิ + คคท + อ	อ ที่ ค ของธาต ชื่อว่าอุปธา	อโล'นตฺยยตฺ ปุรว อุปธา (1-1-65)
นิ + คคาท + อ	ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อ ของอุปธา เป็น อา	อต อุปธายาะ (7-2-116)
นิ ค > ช คาท + อ	เปลี่ยน ค เป็น ช	กุโหศฺจ (7-4-62)

¹¹⁹⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 239.

¹¹⁹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 292.

นิ ชคาท อ

สำเร็จรูปเป็น **นิชคาท** (ตรัสแสดงแล้ว)

1249. **ธรมวินย** (ซึ่งพระธรรมวินัย) ศัพท์เดิมมาจาก ธรมวินย (ธรม - วินย) + อม มี ภาระบวการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1250. **วินายกะ** (พระองค์ผู้ทรงแนะนำทางที่วิเศษ) ศัพท์เดิมมาจาก วินายก (วิ + นิ + ญวุล)¹¹⁹⁷ + สฺ มีภาระบวการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

นฤปติสฺตตะ ปฺรณมมาป ผลมมฤตธรมสิทฺธเยะ |

ธรมมตุลฺมธคฺมย มฺเนรฺมฺนเย นนาม ส ยโต คุราวิว || 27 ||

จากนั้น พระราชาได้บรรลุผลขั้นต้นแห่งความสำเร็จในอมตธรรม พระองค์ผู้ทรงสำรวม พระวรกายเหมือนอยู่ใกล้กับครู ทรงนอบน้อมแด่พระมุนี เพราะพระองค์ได้บรรลุธรรม อันหาที่เปรียบมิได้จากพระมุนี¹¹⁹⁸

นฤปติสฺ (พระราชา) ศัพท์เดิมมาจาก นฤปติ + สฺ มีภาระบวการสร้างคำเหมือน มุนิร (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตตะ (จากนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ปญจมีวิภกฺติ (ใช้ ตสิล แทนปญจมีวิภกฺติ) มี ภาระบวการสร้างคำเหมือน ตตะ (248) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1251. **ปฺรณมม** (ขั้นต้น) ศัพท์เดิมมาจาก ปฺรณม (ปฺรณ + อมจ)¹¹⁹⁹ + อม มีภาระบวการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1252. **อาป** ศัพท์เดิมมาจาก อาป ฐาตุ + ติป วิภกฺติ หมด ลิกฺ ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูป โดยใช้สูตรต่อไปนี้

อาป	อาป ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ฐาตวะ (1-3-1)
อาป + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกฺเช ลิกฺ (3-2-115)
อาป + ลิกฺ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺ	ติปตฺสณิสฺปิถสฺถมิพวสมฺสตา ตำณธาสาถำธวมิตฺวหิมฺหิง (3-4-78)
อาป + ติป > ฌล	เปลี่ยน ติป เป็น ฌล	ปฺรสฺไมบทานำ ฌลตฺสุส- ถลตฺสณฺลวมาะ (4-3-82)

¹¹⁹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 863.

¹¹⁹⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหาकाพย์เสानทรนนทะของอัสวโฆษ, 34.

¹¹⁹⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 273.

อาป + ฦล	ฦล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีณี ตรีณี ปฺรทม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
อาป + ฦล	ฦล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พทฺวจนนานเยกสะ (1-4-102)
อาป + ฦล	ฦ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
อาป + ฦล	ล ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
อาป + อ	ลบ ฦ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อาอาป + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลฺกฺ (ฦล) อยู่หลัง	ลฺกฺ ฐาโตรนภฺยาสสฺย(6-1-8)
อาอาป + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอฺภฺยาสะ	ปฺรุโวกฺยาสะ (6-1-4)
อา+อา>อา ป + อ	เปลี่ยน อา กับ อา เป็น อา	อกะ สฺวรณ ทฺริฆะ (6-1-101)

อา ป อ

สำเร็จรูปเป็น อาป (บรรลแล้ว)

1253. **ผลม** (ซึ่งผล) ศัพท์เดิมมาจาก ผล + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1254. **อมฤตธรรมลิตฺยเอะ** (แห่งความสำเร็จแห่งอมตธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก อมฤตธรรมลิตฺย (อมฤต [น - มฤต] - ธรรม - ลิตฺย [ลิต + กฺติ¹²⁰⁰]) + เง มีกระบวนการสร้างคำเหมือน กิรฺตเย (680) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1255. **ธรรมม** (ซึ่งธรรม) ศัพท์เดิมมาจาก ธรรม + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อตฺลม (อันหาที่เปรียบมิได้) ศัพท์เดิมมาจาก อตฺล (น - ตฺล) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1256. **อติคฺมย** (เพราะได้บรรลุ) ศัพท์เดิมมาจาก อติ + คม ธาตุ + กฺตฺวา ปัจจัย + สฺ วิภักติ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อวคฺมย (1067) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1257. **มฺนฺเร** ศัพท์เดิมมาจาก มฺนิ + งฺสิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

มฺนิ + งฺสิ	งฺสิ ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
มฺนิ + งฺสิ	อิ ที่ นิ ชื่อว่าฉิ	เศโษ ฆฺยสฺยิ (1-4-7)
มฺนฺ อิ>เอ + งฺสิ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อิ เป็น เอ	ฆฺเรจฺติ (7-3-111)

¹²⁰⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 351.

มฺนฺ เอ + งฺลี	งฺ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิตฺเต (1-3-8)
มฺนฺ เอ + งฺลี	อิ ชื่อว่าอิต	อุพฺเพตฺเตชฺชนฺนาสิก อิตฺ(1-3-2)
มฺนฺ เอ + อส	ลปฺ งฺ และ อุ ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
มฺนฺ เอ + อ>เอ ส	เปลี่ยนฺ เอ กับ อ เป็น เอ	งฺสิงโสศฺจ (6-1-110)
มฺนฺ + เอ ส>ร	เปลี่ยนฺ ส เป็น ร	สมชฺุไซ รุ (8-2-66)
มฺนฺ + เอ ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุพฺเพตฺเตชฺชนฺนาสิก อิตฺ(1-3-2)
มฺนฺ + เอ ร>ร	ลปฺ อุ ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
มฺนฺ + เอ ร	ร ชื่อว่า อวสาน	วิราโม'วสานมฺ (1-4-110)
มฺนฺ + เอ ร>ะ	เปลี่ยนฺ ร เป็น วิสฺรคฺะ (ะ)	ชฺรวสานโยรฺวิสฺรชฺนีเย
		(8-3-15)

มฺนฺ + เอ ะ

สำเร็จรูปเป็น มฺเนะ (จากพระมนี)

1258. มฺนเย ศัพท์เดิมมาจาก มฺนิ + เง มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

มฺนิ + เง	เง ชื่อว่าวิภักติ	วิภกฺติศฺจ (1-4-104)
มฺนิ + เง	อิ ที่ นิ ชื่อว่าฉิ	เศ'ไซ ษฺยสฺชิ (1-4-7)
มฺนฺ อิ>เอ + เง	ทำเป็นชั้นคุณคือ อิ เป็น เอ	เชฺรจฺติ (7-3-111)
มฺนฺ เอ>อฺย + เง	เปลี่ยนฺ เอ เป็น อฺย	เอ'จ'ยววายาวะ (6-1-78)
มฺนฺ อฺย + เง	งฺ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิตฺเต (1-3-8)
มฺนฺ อฺย + เอ	ลปฺ งฺ ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
มฺนฺ อฺย เอ		
	สำเร็จรูปเป็น มฺนเย (แต่พระมนี)	

1259. นนาม ศัพท์เดิมมาจาก นมฺ ธาตุ + ติปฺ วิภักติ หนวตฺ ลิกฺ ฝ่ายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

นม	นม ชื่อว่าธาตฺ	ภฺวาทโย ธาตฺวะ (1-3-1)
นม + ลิกฺ	ลนฺ ลิกฺ ในอดีตกาล	บ'โรกฺเช ลิกฺ (3-2-115)
นม + ลิกฺ>ติป	ใช้ ติปฺ แทน ลิกฺ	ติปตฺสมิสฺสิปฺถสฺถมิพฺวสมฺสตา
		ตำณฺธาสาถำธฺวมิตฺวหิมฺหิง
		(3-4-78)
นม + ติป>ณล	เปลี่ยนฺ ติป เป็น ณล	ปฺรสฺไมบทานำ ณลตฺสุสฺ-
		ถลฺถฺสณฺลวมาะ (4-3-82)
นม + ณล	ณล เป็น ประถมบุรุษ	ติงฺสตรฺณี ตฺรีณิ ปฺรถม-
		มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
นม + ณล	ณล เป็น เอกวจนะ	ตานฺเยกฺวจนฺทฺวิวจน-
		พฺหฺวจนานฺเยกฺศะ (1-4-102)

นม + ณล	ณ ชื่อว่าอิต	จัญ (1-3-7)
นม + ณล	ล ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
นม + อ	ลบ ณ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
นนม + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ (ณล) อยู่หลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภยาสสย(6-1-8)
นนม + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภยาสะ	ปุรวโภยาสะ (6-1-4)
นนม + อ	อ ที่ น ของธาตุ ชื่อว่าอุปธา	อโล'นตยต ปุรว อุปธา (1-1-65)
นนาม + อ	ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อ ของอุปธา เป็น อา	อต อุปธายะ (7-2-116)
นนาม อ	สำเร็จรูปเป็น นนาม (ทรงนอบน้อมแล้ว)	

ส (พระองค์) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1260. ยโต (ผู้สำรวจพระวรกายแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ยต + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1261. คุราว ศัพท์เดิมมาจาก คุร + จิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

คุร + จิ	จิ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
คุร + จิ	อุ ที่ รุ ชื่อว่าอิ	เศโซ ษยสชิ (1-4-7)
คุร อุ>อ + จิ>เอา	เปลี่ยน อุ ที่ชื่อ อิ เป็น อ และ จิ เป็น เอา	อจจ ฆะ (7-3-119)
คุร อ + เอา>เอา	ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อ กับ เอา เป็น เอา	วฤทธิเรจิ (6-1-88)
คุร เอา	สำเร็จรูปเป็น คุเรา (ไกล้ครู)	

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้วให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

พหวะ ปฺรสนนมนโส'ถ ชนนมนรฤติภีระ |

ศากยตณยวฤษภาะ กฤติโน วฤษภา อิวานลภยตปฺรววระ || 28 ||

ครั้งต่อมา ราชกุมารผู้ประเสริฐซึ่งเกิดในราชวงศ์ศากยะ ผู้ได้สร้างสมบุญมาแล้วจำนวนมาก ต่างทรงมีพระทัยเลื่อมใสและมีความกลัวต่อความทุกข์จากการเกิดและการตาย จึงได้พากันออกผนวชเหมือนกับฝูงวัวพากันวิ่งหนีภัยจากไฟป่า¹²⁰¹

¹²⁰¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหาภาพยเสานทรนันทะของอัสวโฆษ, 34.

1262. **พหวะ** (จำนวนมาก) ศัพท์เดิมมาจาก พหุ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อิกษวากโว (150) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1263. **ปรสนนมนโส** (ต่างทรงมีพระทัยเลื่อมใส) ศัพท์เดิมมาจาก ปรสนนมนส (ปรสนน [ปร + สท + กต]¹²⁰² - มนส) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สวรรคาลัยทุกุตเจตสะ (139) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อล (ครั้นต่อมา) ศัพท์เดิมมาจาก อล + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्ति แล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1264. **ชนนมรณารติภีระ** (ผู้มีความกลัวต่อความทุกข์จากการเกิดและการตาย) ศัพท์เดิมมาจาก ชนนมรณารติภีระ (ชนน - มรณ - อารติ [ออง + ฤ + กตฺติ]¹²⁰³ - ภีระ [ภี + ฤ]¹²⁰⁴) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อิกษวากโว (150) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1265. **ศากยตนยวฤชภา** (ราชกุมารผู้ประเสริฐซึ่งเกิดในราชวงศ์ศากยะ) ศัพท์เดิมมาจาก ศากยตนยวฤชภ (ศากย - ตนย [ตฺน + กยฺน]¹²⁰⁵ - วฤชภ) + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หริณา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1266. **กฤติโน** (ผู้ได้สร้างสมบุญมา) ศัพท์เดิมมาจาก กฤติโน (กฤ + กต + อิน)¹²⁰⁶ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สุวรรณสทมภวรัชมาณะ (154) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1267. **วฤชภา** (วัวทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก วฤชภ + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หริณา (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1268. **อนลภยาต** (จากไฟฟ้า) ศัพท์เดิมมาจาก อนลภย (อนล [น + อล + อจ]¹²⁰⁷ - ภย) + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาคมยาทุ (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²⁰² Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, III, 298.

¹²⁰³ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, I, 189.

¹²⁰⁴ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, III, 515.

¹²⁰⁵ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, II, 583.

¹²⁰⁶ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, II, 176.

¹²⁰⁷ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, I, 113.

1269. **ปรววรชฺชะ** ศัพท์เดิมมาจาก ปร + วฤช ชาติ + ฌิ วิภักติ หมด ลิกฺ ฝ่ายปรัสไมบท
มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ปร + วฤช	วฤช ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
ปร + วฤช + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)
ปร + วฤช + ลิกฺ > ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลิกฺ	ติปตสมณิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณาสาถำธวมิทวมหิมหิง (3-4-78)
ปร + วฤช + ฌิ	ฌิ เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ปร + วฤช + ฌิ	ฌิ เป็น พหูวนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหูวจนानเยกศะ (1-4-102)
ปร + วฤช + ฌิ > อฺส	เปลี่ยน ฌิ เป็น อฺส	ปรัสไมพานำ ฌลตฺสฺส- ถลตฺสถนถวมาะ (4-3-82)
ปร + วฤวฤช + อฺส	ซ้อนชาติเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺ ชาติโรนภยาสสย(6-1-8)
ปร + วฤวฤช + อฺส	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภยาสะ	ปุโรวภยาสะ (6-1-4)
ปร + วฤ > อฺ วฤ > อฺ ช + อฺส	ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ เป็น อฺ	सारวชาติการธชาติกโยะ (7-3-84)
ปร + ว อ ว อฺ ช + อฺส	ลป ร ของอภยาสะ	หลาเท เศษะ (7-4-600)
ปร + ว อ ว อฺ ช + อฺ ส > ร	ลป อา ของ ยา ชาติ	อาโต โลป อิกฺ จ (6-4-64)
ปร + ว อ ว อฺ ช + อฺ ส > ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺโซ ฐะ (8-2-66)
ปร + ว อ ว อฺ ช + อฺ ร	อฺ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ปร + ว อ ว อฺ ช + อฺ ร > ร	ลป อฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปร + ว อ ว อฺ ช + อฺ ร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ปร + ว อ ว อฺ ช + อฺ ร > ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรคะ (ะ)	ชรวสานโยวิสรชนียะ (8-3-15)

ปร ว อ ว อฺ ช อฺ ะ

สำเร็จรูปเป็น **ปรววรชฺชะ** (ออกผนวชแล้ว)

วิขุสฺสฺเต เย'ปี น คฤหาณิ ตนยปีตถมาตฺรเพกฺษยา |

เต'ปี นิยมวิธิมารณาชชคฤหุคฺจ ยุกตมนสฺสจ ทรฺริเร || 29 ||

ส่วนคนที่ทั้งหลายที่ไม่ได้ทิ้งบ้านเรือนออกไป เพราะมีความจำเป็นที่จะต้องดูแลลูก ดูแลพ่อแม่ และแม่ ต่างก็ได้ยึดถือระเบียบปฏิบัติที่เคร่งครัดจนกระทั่งสิ้นชีวิต และพากันทรงไว้ซึ่งจิตใจที่ประกอบด้วยสมาธิอย่างมั่นคง¹²⁰⁸

¹²⁰⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหาภาพยเสานทรนันทะของอัสวโมช, 34.

1270. **วิขหุส** ศัพท์เดิมมาจาก วิ + หา ธาตุ + ฌ วิภักติ หมวด ลิกฺห ฝายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วิ + หา	หา ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
วิ + หา + ลิกฺห	ลง ลิกฺห ในอดีตกาล	ปโรกฺษะ ลิกฺห (3-2-115)
วิ + หา + ลิกฺห>ฌ	ใช้ ฌ แทน ลิกฺห	ติปตฺสฌิสฺปิถสฺถฌิมิพฺวสฺมสฺตา ตำณเถสาถำธฺวมิทฺวหิมหิง (3-4-78)
วิ + หา + ฌ	ฌ เป็น ประถมบุรุษ	ติงฺสฺตรีนฺ ตรีณฺ ปรถม- มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
วิ + หา + ฌ	ฌ เป็น พหูวนะ	ตานฺเยกฺวณฺทฺวิวณฺ- พหูวนานฺเยกฺษะ (1-4-102)
วิ + หา + ฌ>อุส	เปลี่ยน ฌ เป็น อุส	ปรัสไมบทานำ ฌลตฺสฺส- ถลตฺสฺถฌวมาะ (4-3-82)
วิ + หาหา + อุส	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺห อยู่หลัง	ลิกฺหิ ธาโตรณภฺยาสฺสย(6-1-8)
วิ + หาหา + อุส	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปุโรวิภฺยาสะ (6-1-4)
วิ + หา>อ หา + อุส	รัสสะ อา ของอภัยสาะ เป็น อ	หฺรสฺวะ (7-4-59)
วิ + ห>ช อ หา + อุส	เปลี่ยน ห เป็น ช	กุโหฺศฺจ (7-4-62)
วิ + ช อ ห + อุส	ลป อา ของ ยา ธาตุ	อาโต โลป อฺภฺยิ จ (6-4-64)
วิ + ช อ ห + อุส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺุไซ รุะ (8-2-66)
วิ + ช อ ห + อุ ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปฺเตศฺชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
วิ + ช อ ห + อุ ร>ร	ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
วิ + ช อ ห + อุ ร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
วิ + ช อ ห + อุ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรฺคะ (ะ)	ชฺรฺวสานโย'รฺวิสฺรฺชนฺียะ (8-3-15)
วิ ช อ ห อุ ะ	สำเร็จรูปเป็น วิชหะ (ละทิ้งแล้ว)	

ตุ (ส่วนว่า) ศัพท์เดิมมาจาก ตุ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลปทั้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เย (เหล่าไต่) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + ชฺส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เต (172) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลปทั้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1271. **คฤหาณิ** (ซึ่งบ้านเรือนทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก คฤห (คฤห + ก)¹²⁰⁹ + ศส มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ศรีมนตยอุทยานส์ชธานี (390) ตามที่กล่าวมาแล้ว แต่มีการเปลี่ยน น
เป็น ณ ด้วยสูตร อฏกุปวางนุฆววาเย'ปี (8-4-2)

1272. **ตนยปีตุฎมาตฺรเพกษยา** (เพราะมีความจำเป็นจะต้องดูแลลูก พ่อและแม่) ศัพท์
เดิมมาจาก ตนยปีตุฎมาตฺรเพกษา (ตนย - ปีตุฎ - มาตฺร - อเพกษา [อป + อิกษ + อ + ฎาป]¹²¹⁰) +
ฎา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมชิชฌาสนยา (868) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เต (คนเหล่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ชส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เต (172)
ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1273. **นิยมิวิธิม** (ซึ่งระเบียบปฏิบัติที่เคร่งครัด) ศัพท์เดิมมาจาก นิยมวิธิ (นิย - วิธิ) +
อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สิทธิ (19) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1274. **อามรณาช** (จนกระทั่งสิ้นชีวิต) ศัพท์เดิมมาจาก อามรณ (อา - มรณ) + งสิ มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1275. **ชคฤหุศ** ศัพท์เดิมมาจาก ครห ชาติ + ฌิ วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำ
รูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ครห	ครห ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
ครห + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)
ครห + ลิกฺ > ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลิกฺ	ติปตสฌิสิปถสฌมิพวสมสตา ตำณตาสถาธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
ครห + ฌิ	ฌิ เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ครห + ฌิ	ฌิ เป็น พหูวนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหูวจนानเยกศะ (1-4-102)

¹²⁰⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 389.

¹²¹⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 69.

ครห + ฌ>อุส	เปลี่ยน ฌ เป็น อุส	ปรสไม่พานำ ฌลตฺสูส- ถลตฺสูสวมาะ (4-3-82)
ครครห + อุส	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่นหลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภยาสสย(6-1-8)
ครครห + อุส	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปุรวโภยาสะ (6-1-4)
คอกฺรห + อุส	ลบ ร ของอภัยสาะ	หลาทิ เศษะ (7-4-600)
ค>ช อ ครห + อุส	เปลี่ยน ห เป็น ช	กุโหศจฺจะ (7-4-62)
ช อ ค ร>ถ ห + อุส	ทำเป็นสัมประสาธนะคือ ร เป็น ถ	ครหิขยาววิวยวิษฏฺวิจติ- วฤศจติปฤจจติภฤชชตีนำ จิติ จ (6-1-16)
ช อ คฤห + อุ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺไช รุะ (8-2-66)
ช อ คฤห + อุ ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ช อ คฤห + อุ ร>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ช อ คฤห + อุ ร	ร ชื่อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
ช อ คฤห + อุ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺระ (ะ)	ขรวสานโยรฺวิสรชเนยะ (8-3-15)
ช อ คฤห อุ ะ	สำเร็จรูปเป็น ชคฤหะ (ได้ยึดถือแล้ว)	

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1276. **ยุกตมนสศ** (ซึ่งจิตใจที่ประกอบด้วยสมาธิทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก ยุกตมนส (ยุกต - มนส) + ชสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สุวฺคาโยทยุกตเจตสะ (138) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1277. **ทธฺริเร** ศัพท์เดิมมาจาก ธฤ ธาตุ + ฌ วิภักติ หมวด ลิกฺ ฝ่ายอาत्मเนบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ธฤ	ธฤ ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ธฤ + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกฺเช ลิกฺ (3-2-115)
ธฤ + ลิกฺ>ฌ	ใช้ ฌ แทน ลิกฺ	ติปตสฺมิสิปฤสถมิพวสมสตา ตำณธาสาธำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
ธฤ + ฌ	ฌ เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรีณิ ตรีณิ ปฺรถม-

ธฤ + ฌ	ฌ เป็น พหูพจน์	มธยโมตตมาะ (1-4-101) ตานเยกวจนทวิวจน-
ธฤธฤ + ฌ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺข อยู่หลัง	พหูพจน์นเอกศะ (1-4-102)
ธฤธฤ + ฌ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภัยสาสะ	ลิกฺขิ ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
ธฤ>อรฺ ธฤ + ฌ	ทำเป็นชั้นคุณคือ ธฤ เป็น อรฺ	ปุโรโว'ภยาสสะ (6-1-4) สารวธาตุการธฤธฤโยะ (7-3-84)
ธอ ธฤ + ฌ	ลป รฺ ของอภัยสาสะ	หลาทิ เศษะ (7-4-600)
ธ>ทฺ อ ธฤ + ฌ	เปลี่ยน ธฺ ของอภัยสาสะ เป็น ท	อภยาสเส จรฺ จ (8-4-54)
ทฺ อ ธฤ + ฌ>อิเรจ	เปลี่ยน ฌ เป็น อิเรจ (อิเร)	ลิกฺขิสตมโยเรศิเรจ (3-4-81)
ทฺ อ ธฤ + อิเรจ	จ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
ทฺ อ ธฤ + อิเร	ลป จฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ทฺ อ ธฤ >รฺ + อิเร	เปลี่ยน ธฤ เป็น รฺ เมื่อมีสระอยู่หลัง	อิโก ยณฺจิ (6-1-77)
ทฺ อ ธฺ รฺ อิเร		
สำเร็จรูปเป็น ทธฺริเร (ทรงไว้แล้ว)		

น ชิหฺสิ สุกฺษมฺปิ ชนฺตฺมฺปิ ปรวโรปชีวนะ |

กิปฺต วิปฺลคฺณะ กฺลชะ สทฺยะ สทา กิมฺ มฺนฺรฺปาสกะ || 30 ||

แม้คนที่เลี้ยงชีวิตด้วยการฆ่าสัตว์อื่นก็ไม่เบียดเบียนสัตว์เล็กสัตว์น้อย คนที่มีคุณความดี
มากซึ่งเกิดในตระกูลสูง และมีจิตใจเอื้อเฟื้อจะเบียดเบียนสัตว์อื่นได้อย่างไร ไม่จำเป็น
ต้องพูดถึงคนที่เข้าไปรับใช้พระมุนีเจ้าตลอดเวลา¹²¹¹

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลปทั้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1278. ชิหฺสิ ศัพท์เดิมมาจาก หฺสิ ธาตุ + ติปฺ วิภक्ति หมวด ลิกฺขิ ฝ่ายปรสฺไมบท มีวิธีทำรูป
โดยใช้สูตรต่อไปนี้

หฺสิ	หฺสิ ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
หฺสิ + ลิกฺขิ	ลง ลิกฺขิ ในอดีตกาล	ปโรกฺเช ลิกฺขิ (3-2-115)
หฺสิ + ลิกฺขิ>ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺขิ	ติปตสณฺสิปฺถสณฺมิพฺวสมฺสตา ตำณฺสาธํธวมฺทฺวหิมฺหิง (3-4-78)
หฺสิ + ติป>ณล	เปลี่ยน ติป เป็น ณล	ปรสฺไมบทานํ ณลตฺสุส- ถลฺถฺสณฺลวมาะ (4-3-82)

¹²¹¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพยเสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 35.

หีส + ฦล	ฦล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีณี ตรีณี ประถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
หีส + ฦล	ฦล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนนานเยกสะ (1-4-102)
หีส + ฦล	ฦ ชื่อว่าอิต	จัญ (1-3-7)
หีส + ฦล	ล ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
หีส + อ	ลบ ฦ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
หิหีส + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ (ฦล) อยู่หลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภยาสสย(6-1-8)
หิหีส + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสะ	ปุโรไวภยาสะ (6-1-4)
ห>ช อี หีส + อ	เปลี่ยน ห เป็น ช	กุโหศจจะ (7-4-62)
ช อี หีส อ		

สำเร็จรูปเป็น **ชหีส** (เบียดเบียนแล้ว)

สุกษมม (เล็กน้อย) ศัพท์เดิมมาจาก สุกษม (สฺจ + สมน)¹²¹² + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1279. **ชนตุม** (ซึ่งสัตว์) ศัพท์เดิมมาจาก ชนตฺ (ชน + ตฺ)¹²¹³ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยศะเกตุ (939) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1280. **ปรวโรปชีวนะ** (คนที่เลี้ยงชีวิตด้วยการฆ่าสัตว์อื่น) ศัพท์เดิมมาจาก ปรวโรปชีวน (ปร - วธ - อุปชีวน [อุป + ชิว + ลยุญ]¹²¹⁴) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1281. **กิปต** (จะเบียดเบียนสัตว์อื่นได้อย่างไร) ศัพท์เดิมมาจาก กิปต + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²¹² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 390.

¹²¹³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 508.

¹²¹⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 252.

1282. **วิปุลคุณะ** (คนที่มีคุณความดีมาก) ศัพท์เดิมมาจาก วิปุลคุณ (วิปุล - คุณ) + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1283. **กุลชะ** (ผู้เกิดในตระกูลสูง) ศัพท์เดิมมาจาก กุลช (กุล + ชน + ท)¹²¹⁵ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1284. **สทยะ** (ผู้มีจิตใจเอื้อเฟื้อ) ศัพท์เดิมมาจาก สทย (สห + ทย + อป)¹²¹⁶ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

สทา (ตลอดเวลา) ศัพท์เดิมมาจาก สรว + สปตมีวิภक्ति มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สทา (51) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1285. **กิมุ** (ไม่จำเป็นต้องพูดถึง) ศัพท์เดิมมาจาก กิมุ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1286. **มุเนรุ** ศัพท์เดิมมาจาก มุนิ + งส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

มุนิ + งส	งส ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
มุนิ + งส	อิ ที่ นิ ชื่อว่าฉิ	เศโซ ฆยสชิ (1-4-7)
มุน อิ>เอ + งส	ทำเป็นชั้นคุณคือ อิ เป็น เอ	ฆเรจติ (7-3-111)
มุน เอ + งส	ง ชื่อว่าอิต	ลศกวตทริเต (1-3-8)
มุน เอ + อส	ลบ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
มุน เอ + อ>เอ ส	เปลี่ยน เอ กับ อ เป็น เอ	งสิงโสศจ (6-1-110)
มุน + เอ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชโซ ฐะ (8-2-66)
มุน + เอ ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
มุน + เอ ร>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
มุน + เอ ร	ร ชื่อว่า อวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
มุน + เอ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรุคะ (ะ)	ขรวसानโยรุวิสรุชนียะ (8-3-15)

มุน + เอ ะ

สำเร็จรูปเป็น **มุเนะ** (แห่งพระมุนีเจ้า)

¹²¹⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 152.

¹²¹⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 686.

1287. **อุปาสกะ** (คนที่เข้าไปรับใช้) ศัพท์เดิมมาจาก อุปาสก (อุป + อาส + ญลุ) ¹²¹⁷ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อกฤโศทยมะ กฤศรโน'ปี ประปริวาสโ'ปี สน |

นानุยธนมปชหาร ตถา ภูชคาทิวานยวิภาวาทิ วิวูเถ || 31 ||

คนที่มีความขยันไม่เกียจคร้าน ถึงแม้จะเป็นคนขัดสนเงินทองและถึงแม้จะอดทนไม่ได้ต่อการดูหมิ่นเหยียดหยามจากผู้อื่น แต่เขาก็ไม่ล้าชโยมทรัพย์ของผู้อื่น เพราะว่าเขารังเกียจทรัพย์ของผู้อื่นเหมือนกับรังเกียจงูพิษ ¹²¹⁸

1288. **อกฤโศทยมะ** (คนที่มีความขยันไม่เกียจคร้าน) ศัพท์เดิมมาจาก อกฤโศทยม (อกฤศ [น + กฤศ] - อุทยม [อุต + ยม + ฌญ] ¹²¹⁹ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1289. **กฤศรโน** (ผู้เป็นคนขัดสนเงินทอง) ศัพท์เดิมมาจาก กฤศรณ (กฤศ - รณ) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1290. **ประปริวาสโ** (ผู้อดทนไม่ได้ต่อการดูหมิ่นเหยียดหยามจากผู้อื่น) ศัพท์เดิมมาจาก ประปริวาสห (ปร - ปริว [ปริ + ภู + อป] ¹²²⁰ - อสท [น + สท + อจ] ¹²²¹) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

สน (แต่) ศัพท์เดิมมาจาก สน + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²¹⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 263.

¹²¹⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 35.

¹²¹⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 242.

¹²²⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 61.

¹²²¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 313.

1291. **อนยธนม** (ซึ่งทรัพย์สินของคนอื่น) ศัพท์เดิมมาจาก อนยธน (อนย [อน + ย]¹²²² - ธน) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1292. **อปขหาร** (ลักขโมยแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อป + หร ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวด ลีฎ ฝ้ายปรัสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วิขหาร (1166) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตถา (เพราะว่า) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ถาล มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยถา (189) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1293. **ภุชคทา** (จากงูพิษ) ศัพท์เดิมมาจาก ภุชค (ภุช + คม + ท)¹²²³ + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหัตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1294. **อนยวิภวาท** (จากทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น) ศัพท์เดิมมาจาก อนยวิภว (อนย - วิภว [วิ + ภู + อป]¹²²⁴) + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหัตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1295. **อิ** (รังเกียจ) ศัพท์เดิมมาจาก อิ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1296. **วิวยเถ** ศัพท์เดิมมาจาก วยถ ธาตุ + ต วิภक्ति หมวด ลีฎ ฝ้ายอาตมเนบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วยถ	วยถ ชื่อว่าธาต	ภวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
วยถ + ลีฎ	ลง ลีฎ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลีฎ (3-2-115)
วยถ + ลีฎ > ต	ใช้ ต แทน ลีฎ	ติปตสณิสิปถสถมิพวสมสตา ตำถสาธำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
วยถ + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
วยถ + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกศะ (1-4-102)
วยถ + ต > เอส	เปลี่ยน ต เป็น เอส (เอ)	ลีฎสตมโยเรศิเรจ (3-4-81)

¹²²² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 60.

¹²²³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 519.

¹²²⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 410.

ว ยถ + เอศ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวดทหิตเต (1-3-8)
ว ยถ + เอ	ลป ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ว ยว ยถ + เอ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺข อยู่หลัง	ลิกฺขิ ธาโตรนภยาสสย(6-1-8)
ว ยว ยถ + เอ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยาสะ	ปุโรไวภยาสะ (6-1-4)
ว ย>อิ ว ยถ + เอ	ทำเป็นสัมประสมคือ ย เป็น อิ	ครหิขยาวยวิยวิษฏฺวิจติ- วฤศจติปฤจจติภฤชชตีนำ จิติ จ (6-1-16)

ว อิ ว ยถ เอ

สำเร็จรูปเป็น วิว ยถ (รังเกียจแล้ว)

วิภวานวิโต'ปี ตรฺโณ'ปี วิษยจปเลนทฺริโย'ปี สน |

โนว จ ปรยวตฺรคมตฺปรมฺ หิ ตา ทหนโต'ปยมนยต || 32 ||

คนถึงแม้จะร่ำรวยเงินทอง ถึงแม้จะเป็นหนุ่ม และถึงแม้จะมีอินทรีย่อนไหวไปตามโลกีย์
วิสัย แต่เขาก็ไม่ล่วงเกินภรรยาของผู้อื่นเลย เพราะเขานึกถึงภรรยาของผู้อื่นเหล่านั้นว่า
(ร้อน) ยิ่งกว่าไฟ¹²²⁵

1297. วิภวานวิโต (คนผู้ร่ำรวยเงินทอง) ศัพท์เดิมมาจาก วิภวานวิต (วิภว - อนวิต [อนุ +
อิณ + กต]¹²²⁶) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1298. ตรฺโณ (ผู้เป็นหนุ่ม) ศัพท์เดิมมาจาก ตรฺณ (ตฤ + อุณน)¹²²⁷ + สฺ มีกระบวนการ
สร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1299. วิษยจปเลนทฺริโย (ผู้มีอินทรีย่อนไหวไปตามโลกีย์วิสัย) ศัพท์เดิมมาจาก วิษย -
จปเลนทฺริย (วิษย - จป [จป + ลา + ก]¹²²⁸ - อินทฺริย) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ
(1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²²⁵ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 35.

¹²²⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 62.

¹²²⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 598.

¹²²⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 432.

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

สน (แต่ว่า) ศัพท์เดิมมาจาก สน + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ไนว (ไม่นั้นเทียว) ศัพท์เดิมมาจาก น + เอว มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไจว (45) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1300. **ปรยวตฺริ** (ซึ่งเหล่าภรรยาของคนอื่น) ศัพท์เดิมมาจาก ปรยวตี (ปร - ยวตี [ยุ + ศตฤ + ังป]¹²²⁹) + ศส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สวรัสทฤศิะ (205) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อคมต (ได้ล่วงแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อฏ (อ) อาคม + คม ธาตุ + ศป ปัจจัย + ติป วิภक्तिหมวด ลุง ฝ่ายปรัสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อคมช (1010) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปรม (ยิ่งกว่า) ศัพท์เดิมมาจาก ปรม + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

หิ (เพราะว่า) ศัพท์เดิมมาจาก หิ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1301. **ตา** ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ศส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตท + ศส	ศส ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
ตท + ศส	ตท ชื่อว่า สรรพนาม	สรฺวาทินิ สรวนามานิ (1-1-27)
ตท + ศส	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทธิเต (1-3-8)
ตท + อส	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ต ท>อ + อส	เปลี่ยน ท ท้าย ตท เป็น อ	ตยาทาทีนামะ (7-2-102)
ต อ+อ>อ + อส	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ (ท) เป็น อ	อโต คุณเณ (6-1-97)
ต อ + ฎाप + อส	ลง ฎाप ปัจจัย	อชาทฺยตฺชฎाप (2-2-33)
ต อ + ฎाप + อส	ฎ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)

¹²²⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 48.

ต อ + ฎาป + อส	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ต อ + อา + อส	ลบ ฎ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ต อ + อา>อา + อส	เปลี่ยน อ กับ อา เป็น อา	อกะ สวรณ ที่รฆะ (6-1-101)
ต อา + อ>อา ส	เปลี่ยน อา กับ อ เป็น อา	อกะ สวรณ ที่รฆะ (6-1-101)
ต + อา ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ รุะ (8-2-66)
ต + อา ร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ต + อา ร>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ต + อา ร	ร ชื่อว่าอวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
ต + อา ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสรคะ (ะ)	ขรวसानโยรวิสรชนียะ (8-3-15)

ต + อา-ะ

สำเร็จรูปเป็น ตาะ (ซึ่งกรรยาของคนอื่นเหล่านั้น)

1302. **ทหนโต** (กว่าไฟ) ศัพท์เดิมมาจาก ทหน (ทท + ลยุฎ)¹²³⁰ + ปณจมีวิกติ (ตสิล ปัจจย) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สรวโต (70) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1303. **อมนยต** ศัพท์เดิมมาจาก อญ (อ) อาคม + มน ธาตุ + ศยณ ปัจจย + ต วิภक्ति
หมวด ลง ฝ่ายอาตมเนบห มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

มน	มน ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
มน + ลง	ลง ลง ในอดีตกาล	อนทยตเน ลง (3-2-111)
มน + ลง>ต	ใช้ ต แทน ลง	ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา ตำมถาสถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
มน + ต	ต เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปฺรณม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
มน + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกศะ (1-4-102)
มน + ศยณ + ต	ลง ศยณ ปัจจย	ทิวาทิกษะ ศยณ (3-1-69)
อญ + มน + ศยณ + ต	ลง อญ (อ) อาคม หน้าธาต	ลุงลงลถงกษวฑูทาทตตะ

¹²³⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 697.

อฏฺ + มน + ศยน + ต	ฏฺ ชื่อว่าอิต	(6-4-71)
อฏฺ + มน + ศยน + ต	ศฺ ชื่อว่าอิต	จฏฺ (1-3-7)
อฏฺ + มน + ศยน + ต	นฺ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)
อ + มน + ย + ต	ลบ ฏฺ, ศฺ และ นฺ ที่ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
อ ม น ย ต		ตสฺย โลปะ (1-3-9)

สำเร็จรูปเป็น **อมนยต** (ได้นึกถึงแล้ว)

อนฤตฺ ชคาท น จ กคฺจ-

ทฤตฺมปี ชชลฺป นาปริยํ |

ศฺลกฺษณฺมปี จ น ชคาวหิตฺ

หิตฺมปฺยวาจ น จ ไปศฺนวย ยต || 33 ||

ไม่มีใครพูดคำไม่จริง ไม่มีใครพูดคำที่ไม่น่าฟังพอใจแม้ว่าจะเป็นความจริงก็ตาม ไม่มีใครพูดคำที่ไม่มีประโยชน์ แม้ว่าจะเป็นคำที่ไพเราะรื่นหูก็ตามและไม่มีใครพูดคำที่เป็นไปเพื่อการเสียดแทงผู้อื่น แม้ว่าคำนั้นจะมีประโยชน์ก็ตาม¹²³¹

1304. **อนฤตฺ** (ซึ่งคำไม่จริง) ศัพท์เดิมมาจาก อนฤต (น + ฤ + กต)¹²³² + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1305. **ชคาท** (พูดแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก คทฺ ธาตุ + ติปฺ วิภक्ति หมด ลิกฺ ฝายปฺรฺสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน นิชคาท (1248) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยทาปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยทาปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กคฺจิท (ใคร) ศัพท์เดิมมาจาก กคฺจิตฺ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยทาปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²³¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหาคาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 35.

¹²³² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 285.

1306. **ฤตม** (อันเป็นความจริง) ศัพท์เดิมมาจาก ฤต (ฤ + ฤต)¹²³³ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1307. **ชชลป** ศัพท์เดิมมาจาก ชลป ชาติ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝ่ายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ชลป	ชลป ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
ชลป + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลิกฺ (3-2-115)
ชลป + ลิกฺ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺ	ติปตสณิสิปถสณิมิพวสมสตา ตำณธาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
ชลป + ติป > ฌล	เปลี่ยน ติป เป็น ฌล	ปรัสไมบทานำ ฌลตฺสุส- ถลถสณลวมาะ (4-3-82)
ชลป + ฌล	ฌล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ชลป + ฌล	ฌล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหฺวจนานเยกศะ (1-4-102)
ชลป + ฌล	ฌ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
ชลป + ฌล	ล ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
ชลป + อ	ลป ฌ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
ชชลป + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ (ฌล) อยู่หลัง	ลิกฺ ชาติโรทรนภยาสสย(6-1-8)
ชชลป + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปุโรไวภยาสะ (6-1-4)
ชชลป อ	สำเร็จรูปเป็น ชชลป (พูดแล้ว)	

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1308. **อปริย** (ซึ่งคำที่ไม่น่าพึงพอใจ) ศัพท์เดิมมาจาก อปริย (น + ปรี + ก)¹²³⁴ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²³³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 285.

¹²³⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 367.

1309. **ศลกษณม** (อันเป็นคำที่ไพเราะรื่นหู) ศัพท์เดิมมาจาก ศลกษณ (ศลิษ + กสน)¹²³⁵
+ อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1310. **ชคาว** ศัพท์เดิมมาจาก คา ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝ่ายปรัสไมบห มีวิธีทำรูป
โดยใช้สูตรต่อไปนี้

คา	คา ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
คา + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกษะ ลิกฺ (3-2-115)
คา + ลิกฺ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺ	ติปตสนิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณธาสาถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
คา + ติป > ฌล	เปลี่ยน ติป เป็น ฌล	ปรัสไมบทานำ ฌลตฺสุส- ถลถสณถวมาะ (4-3-82)
คา + ฌล	ฌล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
คา + ฌล	ฌล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนानเยกศะ (1-4-102)
คา + เอา	เปลี่ยน ฌล เป็น เอา	อาต เอา ฌลละ (7-1-34)
คาคา + เอา	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อมี ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภยาสสย(6-1-8)
คาคา + เอา	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภยาสะ	ปุโรโว'ภยาสะ (6-1-4)
คฺอา > อ คา + เอา	รัสสะ อา ของอภยาสะ เป็น อ	หฺรสุวะ (7-4-59)
คฺอ คฺ อา + เอา > เอา	ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อ กับ เอา เป็น เอา	วฤทธิเรจิ (6-1-88)
คฺ > ชฺ อ คฺ + เอา	เปลี่ยน หฺ เป็น ชฺ	กฺุโหศฺจ (7-4-62)
ชฺ อ คฺ เอา		

สำเร็จรูปเป็น **ชเคา** (พูดแล้ว)

¹²³⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 172.

1311. **อหิต** (ซึ่งคำที่ไม่มีประโยชน์) ศัพท์เดิมมาจาก อหิต (น + หิ/ธา + กต)¹²³⁶ + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

หิตม (อันเป็นประโยชน์) ศัพท์เดิมมาจาก หิต + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สู เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อวาจ (พูดแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก วจ ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวด ลีฎ ฝ้ายปรัสไมบถ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อวาจ (234) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สู เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สู เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1312. **ไปศุนาย** (เพื่อการเสียดแทงผู้อื่น) ศัพท์เดิมมาจาก ไปศุน + เง มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมาย (493) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1313. **ยตุ** (แม้ว่า) ศัพท์เดิมมาจาก ยตุ + สู มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตท (219) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

มนสา ลูโลก น จ ชาตุ ปรวสุษุ คฤทธานสะ |

กามสุขมสุขโต วิมฤตฺนวิขหาร ตฤปต อิว ตตร สุขชนะ || 34 ||

คนที่มีจิตใจละโมภก็ไม่มีจิตคิดโลภอยากได้ทรัพย์สมบัติของผู้อื่นเลย สัตบุรุษในที่นั้นพิจารณาเห็นว่าความสุขในกามคุณไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง จึงได้พากันดำรงชีวิตเหมือนกับว่าอิ่มพอแล้วในกามคุณ¹²³⁷

1314. **มนสา** (มีจิตใจ) ศัพท์เดิมมาจาก มนส + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วยสา (478) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²³⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 537.

¹²³⁷ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 35.

1315. **ลูโลก** (ผู้ลโมบ) ศัพท์เดิมมาจาก ลูโลก (ลูภ + ฌย)¹²³⁸ + สู มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สู เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (กั) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สู เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1316. **ชาตุ** (คน) ศัพท์เดิมมาจาก ชาตุ (ชน + กตฺน)¹²³⁹ + สู เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1317. **ปรวสุษุ** (ในเหล่าทรัพย์สมบัติของผู้อื่น) ศัพท์เดิมมาจาก ปรวสุ (ปร - วสุ [วส + อ]¹²⁴⁰) + สู มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เวทิสู (97) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1318. **คฤทฺธมานส** (มีจิตคิดโลภอยากได้) ศัพท์เดิมมาจาก คฤทฺธมานส (คฤทฺธ [คฤธ + กต]¹²⁴¹ - มานส [มนส + ฌย]¹²⁴²) + สู มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1319. **กามสุขม** (ซึ่งความสุขในกามคุณ) ศัพท์เดิมมาจาก กามสุข (กาม [กม + ฌย]¹²⁴³ - สุข [สุข + ฌย]¹²⁴⁴) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปตฺ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1320. **อสุขโต** (โดยไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง) ศัพท์เดิมมาจาก อสุข (น - สุข) + ปลายมีวิภक्ति (ตสิล ปัจจย) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สรวโต (71) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²³⁸ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, IV, 234.

¹²³⁹ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, II, 531.

¹²⁴⁰ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, IV, 306.

¹²⁴¹ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, II, 348.

¹²⁴² Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, III, 699.

¹²⁴³ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, II, 85.

¹²⁴⁴ Rājārādhākāntadeva, *ŚABDAKALPADRUMA*, V, 363.

วิมฤตฺสน (พิจารณาเห็นอยู่) ศัพท์เดิมมาจาก วิมฤตฺสนตฺ (วิ + มฤตฺ + อนตฺ)¹²⁴⁵ + สฺ มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ปศฺยน (648) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

วิขหาร (ดำรงชีวิตอยู่แล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก วิ + หฺรฺ ธาตุ + ติปฺ วิภักฺติ หมวตฺ ลิกฺ
ฝายปฺรฺสฺไมบฺท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วิขหาร (1166) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1321. **ตฤปต** (อิมพอแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ตฤปต (ตฤป + กต)¹²⁴⁶ + สฺ มีกระบวนการ
สร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว
ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตฺตร (ในกามคุณนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตฺท + สฺปตฺมี (ใช้ ตฺร ปัจจยแทนสฺปตฺมีวิภักติ) มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน ยตฺร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1322. **สชฺชนะ** (สັตฺบุรุษ) ศัพท์เดิมมาจาก สชฺชนะ (สชฺช + ญจฺ + ลฺยฺญ)¹²⁴⁷ + สฺ มี
กระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น ปฺรฺสฺย กคฺฉิทฺปมาตฺมปิ จ สขฺณ โวจฺจินฺตยตฺ |

มาตฤปิตฤสฺตฤสฺทฤสฺทฤศฺ ส ททฺรศฺ ตฺตร ทิ ปฺรฺสฺปฺริ ชนะ || 35 ||

อนึ่ง คนทุกคนมีแต่ความกรุณา ไม่มีผู้ใดคิดจะทำร้ายบุคคลอื่นเลย เพราะว่าประชาชน
ในเมืองนั้นต่างเห็นกันและกันเป็นเหมือนกับแม่ พ่อ ลูก และเพื่อนของตน¹²⁴⁸

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้
ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1323. **ปฺรฺสฺย** (ซึ่งบุคคลอื่น) ศัพท์เดิมมาจาก ปฺร + งฺสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน
ธรมฺสฺย (141) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กคฺฉิท (ใคร) ศัพท์เดิมมาจาก กคฺฉิตฺ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติ
แล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยาทาปฺสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²⁴⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 414.

¹²⁴⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 644.

¹²⁴⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 220.

¹²⁴⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 36.

1324. **อปฆาตม** (ซึ่งการทำร้าย) ศัพท์เดิมมาจาก อปฆาต (อป + หน + ฆณ)¹²⁴⁹ + อม มี กระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปิ (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปิ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (อนึ่ง) ศัพท์เดิมมาจาก จ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1325. **สขฤโณ** (มีความกรุณา) ศัพท์เดิมมาจาก สขฤณ (ส - [ขฤ + นก])¹²⁵⁰ + ส มี กระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1326. **วยจिनตยต** ศัพท์เดิมมาจาก วิ + อญ (อ) อาคม + จินต ธาตุ + ญจ (อิ) ปัจจัย + ศป (อ) ปัจจัย + ตป วิภक्ति หมวด ลง ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วิ + จินต	จिनต ชื่อว่าธาต	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
วิ + จินต + ลง	ลง ลง ในอดีตกาล	อนทยตเน ลง (3-2-111)
วิ + จินต + ลง > ตป	ใช้ ตป แทน ลง	ติปตสณิสิปถสถมิพวสมสตา ตำณถาสถำธวมิตวหิมหิง (3-4-78)
วิ + จินต + ตป	ตป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปฺรณม- มธยโมตตมะ (1-4-101)
วิ + จินต + ตป	ตป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหวจนนานเยกศะ (1-4-102)
วิ + จินต + ญจ + ตป	ลง ญจ ปัจจัย	สตุยาปปาศรฺบุวิณาตุลศฺโลก เสนาโลมตวจจรมวฺรณ จุรณ จฺราทิกโย ญจ (3-1-25)
วิ + จินต + ญจ + ตป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
วิ + จินต + ญจ + ติ	ลบ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิ + จินต + ญจ + ติ	ณ และ จ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
วิ + จินต + อิ + ติ	ลบ ณ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิ + จินต + อิ > เอ + ติ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อิ เป็น เอ	อาทคุณะ (6-1-87)
วิ + จินต + เอ > อย + ติ	เปลี่ยน เอ เป็น อย	เอโจ'ยวายวาะ (6-1-78)
วิ + จินต + อย + ศป + ติ	ลง ศป (อ) ปัจจัย	กรตฺริ ศป (3-1-68)
วิ + จินต + อย + ศป + ติ	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทฺธิเต (1-3-8)

¹²⁴⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 62.

¹²⁵⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 394.

วิ + จินต + อย + ศป + ติ	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
วิ + จินต + อย + อ + ติ	ลบ ศ และ ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิ+อญ+จินต+อย+อ+ติ	ลง อญ (อ) อาคม เมื่อ ลง อยู่หลัง	ลุงลงลุงกษวทาทตะ (6-4-71)
วิ+อญ+จินต+อย+อ+ติ	ญ ชื่อว่าอิต	จญ (1-3-7)
วิ+อ+จินต+อย+อ+ติ	ลบ ญ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วอิ>ย+อ+จินต+อย+อ+ติ	เปลี่ยน อิ ที่ วิ เป็น ย	อิโก ยณจิ (6-1-77)
วย+อ+จินต+อย+อ+ติ	ลบ อิ ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
วย อ จินต อย อ ต		
	สำเร็จรูปเป็น วยจिनตยต (คิดแล้ว)	

1327. **มาตฤปีตฤสตุหฤตสฤค** (เป็นเหมือนกับแม่ พ่อ ลูก และเพื่อนของตน) ศัพท์เดิมมาจาก มาตฤปีตฤสตุหฤตสฤค (มาตฤ - ปีตฤ - สตุ - สหฤต - สฤค) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส (นั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ททฤค (เห็นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ทฤค ธาตุ + ตป วิภक्ति หมวด ลีฎ ผ่ายปรัสไมบท มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ททฤค (890) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตตร (ในเมืองนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สปต์มี (ใช้ ตร ปัจจัยแทนสปต์มีวิภक्ति) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยตร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

หิ (เพราะว่าป) ศัพท์เดิมมาจาก หิ + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้วให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1328. **ปรสปร** (ซึ่งกันและกัน) ศัพท์เดิมมาจาก ปรสปร + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1329. **ชนะ** (ประชาชน) ศัพท์เดิมมาจาก ชน + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

นิยต์ ภวิษยติ ปตร ภทปิ จ ภูตมปโย |

กรมผลมปิ จ โลกคตริณียเตติ ทรศนมวป สารุ จ || 36 ||

อนึ่ง ประชาชนต่างได้รับความเห็นที่ถูกต้องตรงกันว่า “ผลของกรรมทั้งที่มีแล้ว (ในอดีต)

และทั้งที่มีอยู่ (ในปัจจุบัน) ก็จักต้องมีในโลกหน้าอย่างแน่นอน และคติ (การเวียนว่ายตายเกิด) ของสัตว์โลกก็เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้แน่นอน”¹²⁵¹

1330. **นียต์** (แน่นอน) ศัพท์เดิมมาจาก นียต + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1331. **ภวิษยติ** ศัพท์เดิมมาจาก ภู ธาตุ + อิฏ (อิ) อากม + สย ปัจจัย + ติป วิภक्ति หมวด ลกฏ ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ภู	ภู ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
ภู + ลกฏ	ลง ลกฏ ในอนาคตกาล	ลกฏ เศษะ จ (3-3-13)
ภู + ลกฏ > ติป	ใช้ ติป แทน ลกฏ	ติปตสณิสิปถสณิมิพวสมสตา ตำมธาสาถำธวมิพวหิมหิง (3-4-78)
ภู + ติป	ติป เป็น ประถมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีนี ปฺรถม- มธยโมตตมาะ (1-4-101)
ภู + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทวิวจน- พหุวจนานเยกสะ (1-4-102)
ภู + สย + ติป	ลง สย ปัจจัย	สยตาสี ลกฏฺฐะ (3-1-33)
ภู + สย + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ภู + สย + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ภู + อิฏ + สย + ติ	ลง อิฏ อากม	อารธธาตูกสเยท วลาเทะ (7-2-35)
ภู + อิฏ + สย + ติ	ภู ชื่อว่าอิต	จภู (1-3-7)
ภู + อิ + สย + ติ	ลป ภู ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ภ อู > โอ + อิ + สย + ติ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อู เป็น โอ	สารวธาตูการธธาตูกโยะ (7-3-84)
ภ โอ > อว + อิ + สย + ติ	เปลี่ยน โอ เป็น อว	เอโจ'ยวาวาะ (6-1-78)
ภ อว + อิ + ส > ษ + ติ	เปลี่ยน ส เป็น ษ	อาเทศปรตยโยะ (8-3-59)
ภ อว อิ ษ ย ติ		
	สำเร็จรูปเป็น ภวิษยติ (จักมี)	

1332. **ปรตฺร** (ในโลกหน้า) ศัพท์เดิมมาจาก ปร + สप्तมि (ใช้ ทร ปัจจัยแทนสप्तมิมิภक्ति) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยตฺร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²⁵¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพยเสนาทรนันทะของอัสวโฆษ, 36.

1333. **ภวท** (ที่มีอยู่) ศัพท์เดิมมาจาก ภวต (ภ + อนต) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วลีษรุต (26) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (ทั้ง) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (อนึ่ง) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1334. **ภูตม** (ที่มีแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก ภูต (ภ + กต) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตรฺ (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (ทั้ง) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อโ (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อโ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1335. **กรรมผลม** (ผลของกรรม) ศัพท์เดิมมาจาก กรรมผล (กรรม [กรรม + ผล]¹²⁵² - ผล) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตรฺ (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1336. **โลกคตฺร** (การเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลก) ศัพท์เดิมมาจาก โลกคติ (โลก - คติ) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มุนิรฺ (4) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1337. **นียตา** (เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้) ศัพท์เดิมมาจาก นียตา + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธารา (242) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²⁵² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 214.

อิติ (ว่า) ศัพท์เดิมมาจาก อิติ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ทรศนม (ซึ่งความเห็นที่ถูกต้องตรงกัน) ศัพท์เดิมมาจาก ทรศน + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปุตฺ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อวาป (ได้รับแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อว + อาปฺ ธาตุ + ติปฺ วิภक्ति หมวด ลีฎ ฝายปรัสไมบห มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อวาป (508) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1338. **สาธ** (ประชาชน) ศัพท์เดิมมาจาก สาธ (สาธ + อณฺ)¹²⁵³ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธนุชะ (704) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิติ **กรมณา** **ทศวิธ**

ปรมกฺศเลน **ภูริณา** |

ภฺริศินิ **ศิลลคฺณ** **ปี** **ยฺเค**

วิซหาร **ตฺตร** **มนิสฺศรยาชชนะ** || 37 ||

ในยุคสมัยที่มีความเสื่อมถอย ประชาชนในเมืองนั้นแม้จะมีคุณธรรมย่อหย่อนลงไปบ้าง แต่เพราะได้อาศัยพระมนีเจ้าต่างก็พากันดำรงชีวิตอยู่ด้วยการกระทำที่มีพลังและเป็นกุศลอย่างยิ่ง 10 อย่าง ด้วยประการฉะนี้¹²⁵⁴

อิติ (ด้วยประการฉะนี้) ศัพท์เดิมมาจาก อิติ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1339. **กรมณา** ศัพท์เดิมมาจาก กรมน + ภา มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

กรมน + ภา	ภา ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
กรมน + ภา	ภู ชื่อว่าอิติ	จฺภู (1-3-7)
กรมน + อา	ลป ภู ที่ชื่อว่าอิติ	ตฺลย โลปะ (1-3-9)
กรมน >ณ + อา	เปลี่ยน น เป็น ณ	อฏฺกูปวางนฺมวยาเย’ปี (8-4-2)

กรมน ภา

สำเร็จรูปเป็น **กรมณา** (ด้วยการกระทำ)

¹²⁵³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 329.

¹²⁵⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 36.

1340. **ทศวิเรน** (10 อย่าง) ศัพท์เดิมมาจาก ทศวิธ (ทศ - วิธ) + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หวีธุมวิทาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1341. **ปรมงุศล** (อันเป็นกุศลอย่างยิ่ง) ศัพท์เดิมมาจาก ปรมงุศล (ปรม - กุศล [กุศ + กลน]¹²⁵⁵) + ภา มีกระบวนการสร้างคำเหมือน หวีธุมวิทาเนน (50) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1342. **ภริณา** ศัพท์เดิมมาจาก ภริ (ภ + กริน)¹²⁵⁶ + ภา มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ภริ + ภา	ภา ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ภริ + ภา>นา	เปลี่ยน ภา เป็น นา	อาโง นาสตรียาม (7-3-120)
ภริ + น>ณ อา	เปลี่ยน น เป็น ณ	อภูกุปวางนุมวยวาเย'ปี (8-4-2)

ภริ ณ อา
สำเร็จรูปเป็น **ภริณา** (ที่มีพลัง)

1343. **ภริคินิ** (ที่มีความเสื่อมถอย) ศัพท์เดิมมาจาก ภริคินิ (ภรินศ + อินิ)¹²⁵⁷ + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิว (488) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1344. **คิลิคุณ** (มีคุณธรรมย่อหย่อน) ศัพท์เดิมมาจาก คิลิคุณ (คิลิล [ครล + กิรจ]¹²⁵⁸ - คุณ [คุณ + ฆณ]¹²⁵⁹) + ส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1345. **ยุเค** (ในยุค) ศัพท์เดิมมาจาก ยุค + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

วิซหาร (ดำรงชีวิตอยู่แล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก วิ + หฺร ธาตุ + ติป วิภักติ หมวด ลิกฺฝายปรัสไมบถ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วิซหาร (1166) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตตร (ในเมืองนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สप्तมิ (ใช้ ตร ปัจจัยแทนสप्तมิวิภักติ) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยตร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²⁵⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 160.

¹²⁵⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 536.

¹²⁵⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 556.

¹²⁵⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 73.

¹²⁵⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 335.

1346. **มุณิสัศฺรยาช** (เพราะอาศัยพระมุณีเจ้า) ศัพท์เดิมมาจาก มุณิสัศฺรย (มุณี - สัศฺรย [สั + ศฺริ + อจ]¹²⁶⁰) + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาตมยาทุ (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ชนะ (ประชาชน) ศัพท์เดิมมาจาก ชน + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น จ ตตร กคฺจิทุปตฺติสฺสุขมภิลลาช ไตรคุโณชะ |

สรุวมศิวมวคฺมย ภว ภวสัถฺษยาย วฏฺเต น ชนฺนเน || 38 ||

และเพราะคุณสมบัติเหล่านั้น ในเมืองนั้นจึงไม่มีใครต้องการความสุขจากการเกิดใหม่ พวกเขาเมื่อเข้าใจว่าภพทั้งปวงหาความสุขไม่ได้ จึงพากันประพฤติปฏิบัติเพื่อหวังความ สิ้นสุดแห่งภพ ไม่ใช่เพื่อการเกิดใหม่¹²⁶¹

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตตร (ในเมืองนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สปฺตมิ (ใช้ ตร ปัจจยแทนสฺปตมิวิภक्ति) มี กระบวนการสร้างคำเหมือน ยตร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กคฺจิท (ใคร) ศัพท์เดิมมาจาก กคฺจิต + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศศัพท์ เมื่อลงวิภक्ति แล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1347. **อุปฺตฺติสฺสุข** (ซึ่งความสุขจากการเกิดใหม่) ศัพท์เดิมมาจาก อุปฺตฺติสฺสุข (อุปฺตฺติ [อุป + ปท + กฺติน]¹²⁶² - สุข) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปฺต (15) ตามที่กล่าวมาแล้ว ข้างต้น

1348. **อภิลลาช** ศัพท์เดิมมาจาก อภิ + ลษ ชาติ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺฆ ฝ่ายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อภิ + ลษ	ลษ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
อภิ + ลษ + ลิกฺฆ	ลง ลิกฺฆ ในอดีตกาล	ปโรกฺษะ ลิกฺฆ (3-2-115)
อภิ + ลษ + ลิกฺฆ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺฆ	ติปฺตสฺมิสฺสิปฺตสฺมิพวสฺมสฺตา

¹²⁶⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 155.

¹²⁶¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหาकाพย์เสानทรนนทะของอัสวโฆษ, 36.

¹²⁶² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 257.

อภิ + ลษ + ติป>ณล	เปลี่ยน ติป เป็น ณล	ตำณาสาถำฐวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
อภิ + ลษ + ณล	ณล เป็น ประณมบุรุษ	ปรสฺไมปะทานำ ณลตฺสฺส- ถลถฺสณลวมาะ (4-3-82)
อภิ + ลษ + ณล	ณล เป็น เอกวจนะ	ติงสฺตรีณิ ตฺรีณิ ปฺรณม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
อภิ + ลษ + ณล	ณล เป็น เอกวจนะ	ตานุยกวจนทฺวิวจน- พฺพวจนานุยกศะ (1-4-102)
อภิ + ลษ + ณล	ณ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
อภิ + ลษ + ณล	ล ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
อภิ + ลษ + อ	ลป ณ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อภิ + ลลษ + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ (ณล) อยู่หลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภฺยาสสฺย(6-1-8)
อภิ + ลลษ + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปุรวโภภฺยาสะ (6-1-4)
อภิ + ลลษ + อ	อ ที่ ล ของธาตุ ชื่อว่าอุปธา	อโล'นตฺยาด ปุรว อุปธา (1-1-65)
อภิ + ลลลาษ + อ	ทำเป็นชั้นวทหิคือ อ ของอุปธา เป็น อา	อต อุปธายาะ (7-2-116)
อภิ ลลลาษ อ	สำเร็จรูปเป็น อภิลลาษ (ต้องการแล้ว)	

ไตร (เหล่านั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไตศ (223) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

คุโณะ (เพราะคุณสมบัติทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก คุณ + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกโตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1349. **สรวม** ศัพท์เดิมมาจาก สรว + อม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

สรว + อม	อม ชื่อว่าวิภักติ	วิภกฺติศจ (1-4-104)
สรว + อม	สรว ศัพท์เป็นสรรพนาม	สรวาทีนึ สรวนามานึ (1-1-27)
สรว อ+อ>อ ม	เปลี่ยน อ ที่ ว กับ อ ที่ อม เป็น อ	อมิ ปุรวะ (6-1-107)
สรว อ ม	สำเร็จรูปเป็น สรวม (ทั้งปวง)	

1350. **อคิวม** (อันหาความสุขไม่ได้) ศัพท์เดิมมาจาก อคิ (น - คิว) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทีปต์ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อวคฺมย (เข้าใจแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อว + คมฺ ชาติ + กฺตฺวา ปัจจัย + สฺ วิภักติ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อวคฺมย (1067) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1351. **ภว** (ซึ่งภพ) ศัพท์เดิมมาจาก ภว + อมฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ที่ปุตฺ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1352. **ภวสํกฺษย** (เพื่อหวังความสิ้นสุดแห่งภพ) ศัพท์เดิมมาจาก ภวสํกฺษย (ภว - สํกฺษย [สํ + กฺษิ + อจ]¹²⁶³) + เง มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ฐรมาย (493) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1353. **วฤตเต** ศัพท์เดิมมาจาก วฤตฺ ชาติ + ตฺ วิภักติ หมวตฺ ลิกฺหฺ ฝายอาตมเนบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วฤต	วฤต ชื่อว่าชาติ	ภวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
วฤต + ลิกฺ	ลจฺ ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกฺเช ลิกฺ (3-2-115)
วฤต + ลิกฺ > ต	ใช้ ต แทน ลิกฺ	ติปตฺสณิสิปถสถมิพวสมสตา ตำมถาสถำฐวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
วฤต + ต	ต เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตรินิ ตฺรีณิ ปฺรถม- มธฺยเมตตมาชะ (1-4-101)
วฤต + ต	ต เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทฺวิวจน- พหฺวจนานเยกชะ (1-4-102)
วฤต + ต > เอก	เปลี่ยน ต เป็น เอก (เอ)	ลิกฺสฺตณโยเรติเรจ (3-4-81)
วฤต + เอก	ศฺ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตทฺริเต (1-3-8)
วฤต + เอ	ลป ศฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
วฤวฤต + เอ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺฐิ ธาโตรนภฺยาสสฺย (6-1-8)
วฤวฤต + เอ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาชะ	ปุโรไวภฺยาสชะ (6-1-4)
ว ฤ > อ ฤ วฤต + เอ	ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ เป็น อ ฤ	สํวรวธาตฺการุธาตฺกโยชะ (7-3-84)
ว อ วฤต + เอ	ลป ร ของอภัยสาชะ	หลาเทิ เศษชะ (7-4-600)
ว อ วฤต + เอ		
	สำเร็จรูปเป็น วฤตเต (ประพฤติแล้ว)	

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวฺยทาปสฺปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²⁶³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 229.

1354. **ชนมเน** ศัพท์เดิมมาจาก **ชนมน** (ชน + มน)¹²⁶⁴ + **เง** มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้
ชนมน + เง	เง ชื่อว่าวิภักติ	วิภักตฺสจ (1-4-104)
ชนมน + เง	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทิต (1-3-8)
ชนมน + เอ	ลป ง ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
ชนมน เอ	สำเร็จรูปเป็น ชนมเน (เพื่อการเกิดใหม่)	

อกถักถา **คฤหิณ** **เอว** **ปรมปริศุทธทฤษฎะ** |

โสทรตลี **หิ** **วฤตฺติเร** **พทโว** **รชสฺตฺนฺตฺวมปี** **จกริเร** **ปฺเร** || 39 ||

พวกเขาทั้ง ๆ ที่อยู่ครองเรือนนั่นเอง ได้เป็นผู้หมดความสงสัยที่จะชกถาและมีความคิดเห็นที่บริสุทธิ์อย่างยิ่ง เพราะว่าพวกเขาจำนวนมากได้ตั้งอยู่ในกระแส (บรรลู่โสตาบัน) แล้ว ส่วนอีกพวกหนึ่งก็ได้ทำให้กิเลสเครื่องเศร้าหมองเบาบางลงแล้ว¹²⁶⁵

1355. **อกถักถา** (ผู้หมดความสงสัยที่จะชกถา) ศัพท์เดิมมาจาก **อกถักถ** (น - ถักถ) + **ชส** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **หริณา** (94) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1356. **คฤหิณ** (ผู้อยู่ครองเรือน) ศัพท์เดิมมาจาก **คฤหิ** (คฤหา + อิ) ¹²⁶⁶ + **ชส** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **สุวรรณสฺตมภวรัชมาณะ** (154) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

- เอว** (นั่นเอง) ศัพท์เดิมมาจาก **เอ** + **สุ** เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้วให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร **อวฺยาทาปฺสุปะ** (2-4-82) เหมือน **นาม** (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1357. **ปรมปริศุทธทฤษฎะ** (มีความคิดเห็นที่บริสุทธิ์อย่างยิ่ง) ศัพท์เดิมมาจาก **ปรม-** **ปริศุทธทฤษฎี** (ปรม - ปริศุทธ [ปริ + ศุธ + กฺต]¹²⁶⁷ - ทฤษฎี [ทฤศ + กฺตฺน]¹²⁶⁸) + **ชส** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **สวพฺุทธยะ** (130) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1358. **โสทรตลี** (ในกระแส) ศัพท์เดิมมาจาก **โสทรตส** (สรุ + ตฺฎ + อฺสุน)¹²⁶⁹ + **จิ** มีกระบวนการสร้างคำเหมือน **ทิว** (488) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²⁶⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 509.

¹²⁶⁵ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 37.

¹²⁶⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 351.

¹²⁶⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 119.

¹²⁶⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 740.

¹²⁶⁹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, V, 467.

หิ (เพราะว่า) ศัพท์เดิมมาจาก หิ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1359. **วฤติเร** ศัพท์เดิมมาจาก วฤต ธาตุ + ณ วิภक्ति หมวด ลิกฺหุ ฝ่ายอาत्मเนบถ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

วฤต	วฤต ชื่อว่า ธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
วฤต + ลิกฺหุ	ลง ลิกฺหุ ในอดีตกาล	ปโรกฺษะ ลิกฺหุ (3-2-115)
วฤต + ลิกฺหุ > ณ	ใช้ ณ แทน ลิกฺหุ	ติปตฺสณิสิปฺถสฺถมิพฺวสฺมสฺตา ตำณาสาถำธฺวมิทฺวหิมหิง (3-4-78)
วฤต + ณ	ณ เป็น ประถมบุรุษ	ติงฺสฺตรีนฺ ตรีณฺ ปรฺถม- มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
วฤต + ณ	ณ เป็น พหูวนะ	ตฺานเยกวจนทฺวิวจน- พหูวนานเยกศะ (1-4-102)
วฤตวฤต + ณ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺหุ อยู่หลัง	ลิกฺหุ ธาโตรฺนภฺยาสฺสย(6-1-8)
วฤวฤต + ณ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภัยสยะ	ปุโรว’ภฺยาสะ (6-1-4)
วฤ > อร วฤต + ณ	ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ เป็น อร	สํารวธาตุการธธาตุกโยะ (7-3-84)
วอ วฤต + ณ	ลบ ร ของอภัยสยะ	หลาทิ เศษะ (7-4-600)
วอ วฤต + ณ > อีเรจ	เปลี่ยน ณ เป็น อีเรจ (อีเร)	ลิกฺหุสฺตณโยเรติเรจ (3-4-81)
วอ วฤต + อีเรจ	จ ชื่อว่าอิต	จฺญู (1-3-7)
วอ วฤต + อีเร	ลบ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺลย โลปะ (1-3-9)
วอ วฤต อีเร	สำเร็จรูปเป็น วฤติเร (ตั้งอยู่แล้ว)	

พหฺโว (พวกเขาจำนวนมาก) ศัพท์เดิมมาจาก พหฺ + ชสุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อิกฺษวากฺโว (150) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1360. **รชสฺ** (แห่งกิเลสเครื่องเศร้าหมอง) ศัพท์เดิมมาจาก รชสฺ (รชฺ + อสนฺ)¹²⁷⁰ + งสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มหฺตะ (158) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1361. **ตฺนฺตฺวม** (ซึ่งความเป็นเบาบาง) ศัพท์เดิมมาจาก ตฺนฺตฺว (ตฺน + อฺ > ตฺนฺ¹²⁷¹ + ตฺว) + อม มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ทิปฺตฺ (15) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²⁷⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 83.

¹²⁷¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 583.

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอัพยาศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จกริเร (กระทำแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก กฤ ธาตุ + ณ วิภक्ति หมวด ลีฎ ฝ้ายอาत्मเนบห มีกระบวนการสร้างคำเหมือน จกริเร (142) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1362. **ปเร** ศัพท์เดิมมาจาก ปร + ชส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

ปร + ชส	ชส ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
ปร + ชส	ปร ชื่อว่า สรรพนาม	สรวาทีนิ สรวนามานิ (1-1-27)
ปร + ชส > ศี	เปลี่ยน ชส เป็น ศี	ชสชะ ศี (7-1-17)
ปร + ศี	ศ ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทริเต (1-3-8)
ปร + อี	ลบ ศ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ปร อ + อี > เอ	ทำเป็นขึ้นคุณ คือ อ กับ อี เป็น เอ	อาทคุณะ (6-1-87)
ปร เอ		

สำเร็จรูปเป็น **ปเร** (อีกพวกหนึ่ง)

วฤเต'ตร โย'ปี วิชเยษุ

วิภสทฤเศษุ กศจน |

ตยาควินยนิยมากรโต

วิซหาร โส'ปี น จจาล สตปถาต || 40 ||

ในเมืองนั้น ผู้ใดก็ตามที่เคยประพตียัตถิอยู่ในโลกีย์วิสัยทั้งหลาย ซึ่งเป็นเช่นกับเครื่องทำความวิบัติ แม้ผู้นั้นก็ได้ดำเนินชีวิตไปโดยพึงพอใจอยู่กับการเสียดละ ระเบียบวินัยและการควบคุมตนเองและไม่เคยคลาดเคลื่อนไปจากแนวทางอันเหมาะสมเลย¹²⁷²

วฤเต (ประพตติแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก วฤต ธาตุ + ต วิภक्ति หมวด ลีฎ ฝ้ายอาत्मเนบห มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วฤเต (1353) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1363. **อตร** ศัพท์เดิมมาจาก เอตท + สปตมีวิภक्ति มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

เอตท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถาทธาตฺรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
เอตท	เอตท ศัพท์ เป็นสรรพนาม	สรวาทีนิ สรวนามานิ (1-1-27)

¹²⁷² สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 37.

เอตท + สปตมี	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาบุปราติปทิกาท(4-1-1)
เอตท + สปตมี>ตรล	ใช้ ตรล ปัจจัยแทนสปตมีมีวิภักติ	สปตมยาสตรล (5-3-10)
เอตท + ตรล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิต (1-3-8)
เอตท + ตร	ลบ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
เอตท>อน + ตร	เปลี่ยน เอตท เป็น อน	อน (5-3-5)
อน + ตร	น ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิต (1-3-8)
อ + ตร	ลบ น ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อ ตร		

สำเร็จรูปเป็น **อตร** (ในเมืองนั้น)

โย (ผู้ใด) ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยะ (13) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

วิษเยษุ (ในโลเกียวิสัยทั้งหลาย) ศัพท์เดิมมาจาก วิษย + สฺป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษเณษุ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1364. **วิภวสทฤเศษุ** (อันเป็นเช่นเดียวกับเครื่องทำความวิบัติ) ศัพท์เดิมมาจาก วิภวสทฤศ (วิภว - สทฤศ) + สฺป มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตปะศิษเณษุ (27) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1365. **กศจน** (ก็ตาม) ศัพท์เดิมมาจาก กศจน + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภักติแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1366. **ตยาควินยนิยมากริต** (ผู้พึงพอใจอยู่กับการเสียสละ ระเบียบวินัยและการควบคุมตนเอง) ศัพท์เดิมมาจาก ตยาควินยนิยมากริต (ตยาคว [ตยช + ฌณ]¹²⁷³ - วินย - นิยม - อกริต [อภี + รม + กต]¹²⁷⁴) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

วิซหาร (ดำเนินชีวิตแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก วิ + หรฺ ธาตุ + ติป วิภักติ หมวด ลิกฺ ฝาย ปรัสไมบถ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วิซหาร (1166) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²⁷³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 652.

¹²⁷⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 87.

โส (ผู้นั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ส (203) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จจาล (คลาดเคลื่อนแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก จล ธาตุ + ตปิ วิภक्ति หมวด ลีฎ ฝายปรัสไมบถ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปรัจจาล (909) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1367. **สตปลาต** (จากแนวทางอันเหมาะสม) ศัพท์เดิมมาจาก สตปล (สต - ปล [ปล + ก]¹²⁷⁵) + งสิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน มาหาตมยาท (29) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี จ สวโต'ปี ปรัต'ปี น ภยมภวนน ไทวตะ |

ตตร จ สุตสุสุภิกษคุไณรชหฤษะ ปราชะ กฤตยเค มโนริว || 41 ||

อนึ่ง ไม่มีภัยอันตรายทั้งจากตนเอง จากผู้อื่น และจากโชคชะตาเลย ประชาชนทั้งหลายในเมืองนั้นต่างร่ำเรียงเบิกบาน เพราะมีความสุขดี มีข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์และมีคุณธรรมงดงาม เหมือนกับอยู่ในยุคทองของพระมนู ฉะนั้น¹²⁷⁶

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (อนึ่ง) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1368. **สวโต** (จากตนเอง) ศัพท์เดิมมาจาก สว + ปญจมีวิภक्ति (ตสิล ปัจจัย) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สรวโต (70) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สุ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²⁷⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 29.

¹²⁷⁶ สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพยเสนาทรนันทะของอศวโฆษ, 37.

1369. **ปรโต** (จากผู้อื่น) ศัพท์เดิมมาจาก ปร + ปญจมีวิภक्ति (ตสิล ปัจจย) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สรวโต (71) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อปี (แม่) ศัพท์เดิมมาจาก อปี + สู เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สู เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1370. **ภยม** (ภยอันตราย) ศัพท์เดิมมาจาก ภย + สู มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อภวน (ได้เป็นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อภฺ (อ) + ภู ธาตุ + ศปฺ (อ) + ติปฺ (ติ) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อภวต (32) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

น (ไม่) ศัพท์เดิมมาจาก น + สู เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1371. **ไหวตะ** (จากโชคชะตา) ศัพท์เดิมมาจาก ไหว (เทว + อนุ)¹²⁷⁷ + ปญจมีวิภक्ति (ตสิล ปัจจย) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน สรวโต (70) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตตร (ในเมืองนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตท + สप्तมิ (ใช้ ตร ปัจจยแทนสप्तมิวิภक्ति) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยตร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จ (และ) ศัพท์เดิมมาจาก จ + สู เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1372. **สุสุขสุภิกษคุไนร** (เพราะมีความสุขดี มีข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์และมีคุณธรรมงดงาม) ศัพท์เดิมมาจาก สุสุขสุภิกษคุณ (สุสุข - สุภิกษ [สุ + ภิกษ + อ]¹²⁷⁸ - คุณ) + ภิส มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ไสกไตะ (55) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1373. **ขหฤษะ** ศัพท์เดิมมาจาก หฤษ ธาตุ + ฌิ วิภक्ति หมวด ลีฎ ฝ่ายปรัสไมบพ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

หฤษ	หฤษ ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
หฤษ + ลีฎ	ลง ลีฎ ในอดีตกาล	ปโรกเช ลีฎ (3-2-115)
หฤษ + ลีฎ>ฌิ	ใช้ ฌิ แทน ลีฎ	ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา

¹²⁷⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 750.

¹²⁷⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 510.

หฤฯ + ฌิ	ฌิ เป็น ประถมบุรุษ	ตำมถาสาถำฐวมิหฺวหิมหิง (3-4-78) ติงสุตรีฌิ ตรีฌิ ปรถม- มธฺยโมตตมาะ (1-4-101)
หฤฯ + ฌิ	ฌิ เป็น พหฺวจนะ	ตานุยกวจนทฺวิวจน- พหฺวจนานุยกศะ (1-4-102)
หฤฯ + ฌิ>อุส	เปลี่ยน ฌิ เป็น อุส	ปรสไมปะทานำ ฌลตฺสุส- ถลถฺสณลวมาะ (4-3-82)
หฤหฤฯ + อุส	ซ้อนธาตฺเป็นสอง เมื่อ ลิกฺ อยูหล้ง	ลิกฺ ฐำโตรนภยาสสย(6-1-8)
หฤหฤฯ + อุส	ตัวที่ซ้อนมา ซ้อว่าอภัยสาะ	ปุรวโภยาสะ (6-1-4)
ห ฤ>อรฺ หฤฯ + อุส	ทำเป็นซ้นคุณคือ ฤ เป็น อร	สาร์วธาตฺการฐธาตฺกโยะ (7-3-84)
ห อ หฤฯ + อุส	ลป ร ของอภัยสาะ	หลาหิ เศษะ (7-4-600)
ห>ชฺ อ หฤฯ + อุส	เปลี่ยน ห เป็น ช	กฺุโหศฺจะ (7-4-62)
ช อ หฤฯ + อุ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺุไซ รุะ (8-2-66)
ช อ หฤฯ + อุ ร	อุ ของ ร ซ้อว่าอิต	อุปเทเศชฺนนาสิก อิต(1-3-2)
ช อ หฤฯ + อุ ร>ร	ลป อุ ที่ซ้อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ช อ หฤฯ + อุ ร	ร ซ้อว่าอวสาน	วิราโม'วสานม (1-4-110)
ช อ หฤฯ + อุ ร>ะ	เปลี่ยน ร เป็น วิสฺรศะ (ะ)	ชรวสานโยรฺวิสฺรชฺนียะ (8-3-15)
ช อ หฤฯ อุ ะ	สำเร็จรูปเป็น ชหฤฯ (ร่าเริงเบิกบานแล้ว)	

ปรชชะ (ปรชชานทงหลาย) ศัพทฺเดิมมาจาก ปรชชา + ชสฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปรชชะ (560) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1374. **กฤตฺยฺเค** (ในยฺคทอง) ศัพทฺเดิมมาจาก กฤตฺยฺค (กฤต - ยฺค) + ฌิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปรารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1375. **มนฺร** ศัพทฺเดิมมาจาก มนฺ + ฌสฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

มนฺ + ฌสฺ	ฌสฺ ซ้อว่าวิภกฺติ	วิกฤตฺติศฺจ (1-4-104)
มนฺ + ฌสฺ	อิ ที่ นิ ซ้อว่าฌิ	เศไช ฌยสฺชิ (1-4-7)
มนฺ อุ>โอ + ฌสฺ	ทำเป็นซ้นคุณคือ อุ เป็น โอ	ฌเฐรฺจิติ (7-3-111)
มนฺ โอ + ฌสฺ	ฌ ซ้อว่าอิต	ลศกฺวตฺหฺธิเต (1-3-8)
มนฺ โอ + อส	ลป ฌ ที่ซ้อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
มนฺ โอ + อ>โอ ส	เปลี่ยน โอ กับ อ เป็น โอ	ฌสิงโสศฺจ (6-1-110)
มนฺ + โอ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺุไซ รุะ (8-2-66)

มน + โอ รุ	อุ ของ รุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
มน + โอ รุ>ร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
มน + โอ ร	รุ ชื่อว่า อวसान	วิราโม'วसानม (1-4-110)
มน + โอ ร>ะ	เปลี่ยน รุ เป็น วิสฺรคะ (ะ)	ขรวसानโยรวิสฺรชเนยะ (8-3-15)
มน + โอ ะ		
สำเร็จรูปเป็น มโนะ (ของพระมนุ)		

อิว (เหมือน) ศัพท์เดิมมาจาก อิว + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิต มุทิตมนามย นิราปตกรุรชปุรูปโรปมฺ ปุริ ตต |

อภวททยไตคิกเก มหฺรเชา วิหฺรติ ตตร คิวาย วีตราเค || 42 ||

ครั้งเมื่อพระมหาฤๅษี (พระพุทธเจ้า) ผู้ทรงปราศจากราคะ ผู้ทรงแสดงความจริงใจไม่มีภัย ประทับอยู่เพื่อความร่มเย็นในเมืองนั้น เมืองนั้น จึงได้เป็นเมืองที่มีแต่ความเบิกบาน ยินดี ไม่มีโรค ไม่มีภัยพิบัติ เหมือนกับเมืองของพระราชานามว่ากรุ พระราชานามว่า พระรช และพระราชานามว่าปุรุ ด้วยประการฉะนี้¹²⁷⁹

อิต (ด้วยประการฉะนี้) ศัพท์เดิมมาจาก อิต + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน นาม (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1376. **มุทิต** (อันมีความเบิกบานยินดี) ศัพท์เดิมมาจาก มุทิต (มุท + กต)¹²⁸⁰ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตรฺ (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1377. **อนามย** (อันไม่มีโรค) ศัพท์เดิมมาจาก อนามย (น - อามย [อา + อม + ฆย > อาม + ยา + ก]¹²⁸¹) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตรฺ (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1378. **นิราปต** (อันไม่มีภัยพิบัติ) ศัพท์เดิมมาจาก นิราปท (นิรุ + อาง + ปท + ฤวิป)¹²⁸² + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน วสิชฺรวต (26) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²⁷⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 38.

¹²⁸⁰ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 742.

¹²⁸¹ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 46.

¹²⁸² Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 177.

1379. **กुरुชฌปุรุโปรม** (เหมือนกับเมืองของพระราชานามว่ากुरु พระราชานามว่ารช และพระราชานามว่าปุรุ) ศัพท์เดิมมาจาก กुरुชฌปุรุโปรม (กुरु - รช - ปุรุ - ปุรุ [ปุรุ + ก]¹²⁸³ - อุปม [อุป + มา + อง]¹²⁸⁴) + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1380. **ปุรุ** (เมือง) ศัพท์เดิมมาจาก ปุรุ + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เกษตร (42) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ตต (นั่น) ศัพท์เดิมมาจาก ตต + สุ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตต (219) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อภวท (ได้เป็นแล้ว) ศัพท์เดิมมาจาก อภ (อ) + ภู ธาตุ + ศป (อ) + ตป (ติ) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน อภวต (32) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1381. **อภยไทศิก** (ผู้ทรงแสดงความไม่มีภัย) ศัพท์เดิมมาจาก อภยไทศิก (อภย [น + ภย] - ไทศิก [เทศ ฌย + ษณิก]¹²⁸⁵) + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1382. **มหรุเชา** (เมื่อพระมหาฤๅษี) ศัพท์เดิมมาจาก มหรุช (มหา - ฤช) + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ตทฤทเธา (18) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1383. **วิหริติ** ศัพท์เดิมมาจาก วิหริต (วิ + หฤ + อนต) + จิ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้

วิหริต + จิ	จิ ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
วิหริต + จิ	ง ชื่อว่าอิติ	ลศกวัตทอิเต (1-3-8)
วิหริต + อิ	ลป ง ที่ชื่อว่าอิติ	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิหริต อิ		

สำเร็จรูปเป็น **วิหริติ** (ประทับอยู่)

ตตร (ในเมืองนั้น) ศัพท์เดิมมาจาก ตต + สปตมิ (ใช้ ตร ปัจจัยแทนสปตมิวิภักติ) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ยตร (91) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1384. **คิวย** (เพราะความรุ่มเย็น) ศัพท์เดิมมาจาก คิว + เง มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ธรรมาย (496) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

¹²⁸³ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, III, 172.

¹²⁸⁴ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, I, 258.

¹²⁸⁵ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 751.

1385. **วีตราเค** (ผู้ทรงปราศจากราคะ) ศัพท์เดิมมาจาก วีตราค (วีต [วิ + อิน + กต]¹²⁸⁶ - ราค [รณช + ฆณ]¹²⁸⁷) + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

อิตติ เสานทรนนเท महाकाव्ये तटाकतवरुणो नाम तुट्टिये सरुके

सरुकती 3 ชื่อตटाकतवरुण (การพรรณนาถึงพระตटाकत)

ในมหากาพย์เสานทรนนเท จบด้วยประการฉะนี้

อิตติ (ด้วยประการฉะนี้) ศัพท์เดิมมาจาก อิตติ + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน नाम (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

เสานทรนนเท (ชื่อว่าเสานทรนนเท) ศัพท์เดิมมาจาก เสานทรนนท (เสานทร - นนท) + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

มหากาเวย (ในมหากาพย์) ศัพท์เดิมมาจาก महाकाव्य (มหา - काव्य) + จิ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน ปารุเศว (39) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1388. **ตटाकतवरुणो** (การพรรณนาถึงพระตटाकत) ศัพท์เดิมมาจาก ตटाकतवरुณ (ตटाकत - वरुण) + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน केतมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

นาม (ชื่อว่า) ศัพท์เดิมมาจาก नाम + สฺ เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้ว ให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) เหมือน नाम (3) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

1387. **ตुट्टिये** (ที่ 3) ศัพท์เดิมมาจาก तुट्टिय (ตฺริ + ตिय)¹²⁸⁸ + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน केतมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

सरुके (सरुक) ศัพท์เดิมมาจาก सरुक + สฺ มีกระบวนการสร้างคำเหมือน केतมะ (1) ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

จากกระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนนเทตามสูตรปาณินิ ที่นำเสนอมานั้น จะเห็นขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับสูตรอย่างละเอียด ทำให้เกิดการฝึกฝนความคิดอย่างเป็นระบบระเบียบให้กับผู้ศึกษาได้เป็นอย่างดี

¹²⁸⁶ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 470.

¹²⁸⁷ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, IV, 110.

¹²⁸⁸ Rājārādhākāntadeva, ŚABDAKALPADRUMA, II, 643.

บทที่ 4

ศึกษาวិเคราะห์กระบวนการสร้างคำ ฉันทลักษณ์ และ อลังการในมหากาพย์เสานทรนันทะ

มหากาพย์เสานทรนันทะของพระอศวิโฆษได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีที่มีอยู่ก่อนหน้าท่าน ทั้งด้านแนวคิดเชิงปรัชญา หลักภาษาสันสกฤตแบบแผน วรรณคดีของวาลมิกีคือรามายณะและคัมภีร์ อลังการซึ่งช่วยในการก่อรูปของมหากาพย์เสานทรนันทะเพื่อสนับสนุนหลักการสำคัญที่แตกต่างจาก หลักแนวคิดทางหลักภาษาแบบเดิมและเผยแพร่หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าให้แพร่กระจายไป ในบท นี้จึงยกประเด็นในการศึกษาวิเคราะห์การสร้างคำ ฉันทลักษณ์ และอลังการในมหากาพย์เสานทร- นันทะ ดังนี้

4.1 อิทธิพลของวรรณคดีสันสกฤตที่มีต่อพระอศวิโฆษ

วรรณคดีสันสกฤตแบบพราหมณ์ที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดและงานวรรณกรรมที่ประพันธ์ ต่าง ๆ ของพระอศวิโฆษทั้งโดยตรงและโดยอ้อมที่สามารถสังเกตได้จากเนื้อหาของงานประพันธ์ ในส่วนที่เป็นแนวคิดแบบบวกและความเชื่อแบบลบซึ่งปรากฏในสมัยที่เจริญรุ่งเรือง เช่น เรื่องการแบ่ง ชนชั้นวรรณะซึ่งเป็นเรื่องโจมตีถึงความไม่เป็นธรรมและนำเสนอหลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตาม หลักธรรม วรรณคดีที่มีอิทธิพลต่องานประพันธ์ของพระอศวิโฆษพอจำแนกได้ดังนี้

4.1.1 อิทธิพลจากคัมภีร์พระเวท

วรรณคดีสันสกฤตของอินเดียเกิดจากผลงานการประพันธ์ของนักกวีผู้ยิ่งใหญ่เป็นจำนวนมากมีทั้งด้านคุณภาพและปริมาณ ในยุคเริ่มแรกของชาวอารยันในคัมภีร์พระเวทแสดงความยิ่งใหญ่ ของความรู้สึกด้านสุนทรียศาสตร์ การแสดงออกทางความรู้สึกทำให้เกิดผลงานการประพันธ์ในยุคแรก บทขับในคัมภีร์ฤคเวทได้นำเสนองานด้านวรรณศิลป์ที่ประณีต ซึ่งไม่มีงานใดที่มีคุณค่าเชิงผลิตผลด้าน วรรณกรรมเสมอเหมือน และแสดงให้เห็นความร่ำรวยของความเป็นธรรมชาติที่โดดเด่นด้วยความ รุนแรงและร่าเริงใจ บทขับอื่น ๆ บางบทมีการกล่าวถึงอารมณ์ของมนุษยชาติที่มีต่อสถานที่และ เสียงของธรรมชาติที่เต็มเต็มจิตใจของผู้คน ความลึกซึ้ง และความอัศจรรย์ใจ ฉะนั้น บทกวีในพระเวท จึงเป็นแหล่งทำให้เกิดการพัฒนาข้อมูลของจิตรกรรมทางธรรมชาติและรายละเอียดของจิตใจผู้คน ลักษณะวัฒนธรรมดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความมั่งคั่งของธรรมชาติและควมมีเสน่ห์ของจิตใจผู้คน ซึ่งปรากฏในงานของวาลมิกี (Valmiki) ผู้เป็นกวีคนแรกที่แต่งวรรณกรรมโดยการใช้อลังการ วาลมิกีใช้ การแสดงออกแบบอลังการเพื่อวาดภาพในบทกวีอันส่องความมั่งคั่งสะท้อนให้เห็นถึงสิ่งทั้งปวงของ จักรวาลที่มีการเคลื่อนไหวอย่างละเอียดและแฝงความรู้สึกอย่างมากมาย¹²⁸⁹

¹²⁸⁹ Samir Kumar Datta, *Asvaghosa as a poet and Dramatist – a critical study* (The University of Burdwan, 1979), 1-2.

พระอศิวโฆษาได้รับเอาประเพณีค่านิยมความเป็นอารยันเวทและดำเนินตามแนวของนักกวีคนแรกคือวาลมิกิด้วยความเข้าใจอย่างละเอียดลึกซึ้ง ความเป็นจริง พระอศิวโฆษาท่านเป็นหนึ่งในกวีผู้ยิ่งใหญ่ที่มีไม่กี่คนที่ได้เพิ่มพูนบทกวีของอินเดียด้วยความสมบูรณ์พร้อมของเนื้อหาและเสน่ห์ของการแสดงออก อินเดียสุนทรียศาสตร์พิจารณาการใช้สำนวนและการนำเสนอเนื้อหาโดยนัยว่าเป็นลักษณะเด่นสองประการของบทกวีที่ดีและยอดเยี่ยม และตัดสินใจตามหลักการนี้ บทกวีของพระอศิวโฆษาได้รับยกย่องเป็นตัวแทนของบทกวีที่เลิศ ชีวิตและผลงานของท่านซึ่งเป็นหนึ่งในความคิดหลักของอินเดียนั้นมีคุณค่าต่อการศึกษาย่างเป็นระบบ แหล่งที่มาของการศึกษานี้ นำมาจากภาษาสันสกฤต, จีนและทิเบต ผลงานการประพันธ์ของท่านเป็นที่นิยมอย่างมากจึงมีปรากฏในหลายภาษาและได้ถูกอนุรักษ์สืบทอดโดยนักวิชาการต่าง ๆ เพื่อฟื้นฟูเอกสารศิลปะวรรณกรรมที่ยอดเยี่ยมจากแหล่งต่าง ๆ บรรดานักวิชาการเหล่านี้เกี่ยวกับศาสตร์ที่มีส่วนร่วมในการศึกษาจากมุมมองที่แตกต่างกันกล่าวถึง Samuel Beal, Bohtlingk, Sylvain, Levi, Keilhorn, Winterintz, Windisch, Lüders, Jacobi, FW Thomas, Anesaki, Hopkins, Schrader และ Belmont นอกเหนือจากนักวิชาการชาวต่างประเทศเหล่านี้แล้ว นักวิชาการชาวอินเดียเอง เช่น Haraprasad Sastri, Joglekar, Nandargikar, pandeya, Jagannatha Prasad, Sovani, Bhandari, Lokur และดร. Sukumar Sen ก็มีส่วนร่วมอย่างมากในการฟื้นฟูผลงานการประพันธ์ของพระอศิวโฆษาเช่นเดียวกัน¹²⁹⁰

แนวคิดเชิงปรัชญาความเชื่อที่มีอยู่ก่อนในสังคมอินเดียโบราณมีอิทธิพลต่อความคิดและความเชื่อของคนในยุคที่ถูกโครงสร้างและเนื้อหาของภาษาครอบคลุมไว้ หากปราศจากความเข้าใจความจริงระดับสมมติสัจและปรมาตมสัจของภาษาย่อมตกอยู่ในอำนาจของภาษาซึ่งเป็นเนื้อหาหลักที่พระอศิวโฆษาต้องการนำเอาภาษาสมมติไปสู่การเข้าสู่ความจริงระดับปรมาตมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

โดยทั่วไปภาษาสันสกฤตที่ใช้บันทึกคัมภีร์พระเวทซึ่งมีการสร้างเนื้อหาให้แก่ความคิด โลกทัศน์เป็นภาษาที่ละเอียดและได้ผ่านการคัดกรองมาด้วยดีเป็นเวลานานหลายพันปี ทั้งเสียง อักษร และหลักไวยากรณ์ที่เป็นระบบของภาษาสันสกฤตเป็นความงดงาม มีเสน่ห์ลึกลับซึ่งชวนให้น่าศึกษาอย่างยิ่ง การศึกษาภาษาสันสกฤตสามารถสร้างความคิดอย่างเป็นระบบได้ในใจของผู้ศึกษาได้จริง ทั้งนี้เพราะภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่มีระบบ มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนแน่นอนอย่างยิ่ง นี่เป็นผลมาจากวิธีการคิดอย่างเป็นระบบของผู้ที่ใช้ภาษาสันสกฤตจนเกิดความเชี่ยวชาญ¹²⁹¹

ภาษาสันสกฤตแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ สันสกฤตพระเวทกับสันสกฤตแบบแผน ภาษาสันสกฤตพระเวทอันเป็นภาษาของกลุ่มคัมภีร์สัมหิตาและพราหมณะ เก่าแก่กว่าภาษาสันสกฤตแบบแผน โดยคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดในกลุ่มนี้ คือ ฤคเวท หรือฤคเวทสัมหิตา และอุปนิษท ซึ่งมีเนื้อหาด้านจริยศาสตร์ ปรัชญา จักรวาล กายภาพ¹²⁹² ส่วนภาษาสันสกฤตแบบแผนเป็นภาษาที่ได้รับการพัฒนามาจากภาษาสันสกฤตพระเวทมาอีกต่อหนึ่ง มีการตั้งกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ไว้อย่างชัดเจน

¹²⁹⁰ Datta, *Asvaghosa as a poet and Dramatist – a critical study*, 13-17.

¹²⁹¹ Thomas Egenes, *Introduction to Sanskrit, Part one* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1994), xi-xvii.

¹²⁹² Maurice Winternitz, *A History of Indian Literature*, vol. I (calcutta: University of calcutta 1927), 222.

และเป็นระบบที่สุด โดยนักไวยากรณ์ที่นักปราชญ์ชาวอินเดียและชาวโลกยกย่อง คือปาณินิ ภาษาสันสกฤตแบบแผนนี้เป็นภาษาของวรรณกรรมที่สำคัญ ๆ ของอินเดีย เช่น มหาकाพย์รामायณะ महाकाพย์ภารตะ และวรรณกรรมในยุคหลัง ๆ เช่น ศกุนตลา เมฆุต เป็นต้น¹²⁹³ ด้วยความนิยมดังกล่าว พระอศ्वโฆษก็ได้นำหลักภาษาสันสกฤตที่ใช้อยู่ในสมัยนั้นมาเป็นเครื่องมือสำคัญในการนำหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าไปสู่ประชาชนและสังคม

4.1.2 คัมภีร์อชันฏายีของปาณินิ

ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาในตระกูลอินโด-ยูโรเปียนซึ่งมีโครงสร้างทางภาษาคือไวยากรณ์เป็นหลักสำคัญเบื้องต้น เพราะไวยากรณ์จัดเป็นรากฐานของภาษา หากผู้ศึกษาไม่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องไวยากรณ์ดีพอ จะเป็นการยากที่จะรู้ถึงรากศัพท์ดั้งเดิมของภาษา เมื่อถูกถามถึงศัพท์ บท และประโยคต่าง ๆ หรือจะอธิบายให้ผู้อื่นที่เกิดความสงสัยแล้วต้องการทราบที่มาของศัพท์ก็จะเกิดความอึดอัดใจ ไวยากรณ์จึงนับว่ามีประโยชน์อย่างมากมหาศาลต่อผู้ศึกษาภาษาในตระกูลอินโด-ยูโรเปียน โดยเฉพาะภาษาสันสกฤตนั้นมีคัมภีร์หลักภาษาคือไวยากรณ์ที่เก่าแก่ที่สุดซึ่งตกทอดมาจนถึงปัจจุบันคือคัมภีร์ไวยากรณ์ของปาณินิ

ภาษาสันสกฤตที่ใช้ในสมัยของพระอศ्वโฆษมีโครงสร้างทางหลักภาษาจากคัมภีร์อชันฏายีของปาณินิ ซึ่งภาษาถือเป็นเครื่องมือที่ใช้สื่อสารให้รู้ความหมายและความต้องการของผู้คน และยังใช้บันทึกเรื่องราวในสมัยของตนเป็นหลักฐานไว้ให้ผู้อื่นได้รู้ ในปัจจุบันที่ผู้คนรู้เรื่องราวในอดีตได้ก็เพราะภาษาที่ผู้คนในสมัยโบราณใช้ตัวอักษรบันทึกด้วยภาษาที่ใช้กันในสมัยนั้น ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาหนึ่งที่ใช้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ในอดีตที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน มีทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรองซึ่งถือว่าเป็นภาษาชั้นสูงและเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ ภาษานั้นมีนัยสำคัญ 2 ประการคือ 1) การยอมรับความเกี่ยวเนื่องกันของคำพูดซึ่งขึ้นอยู่กับความนิยมใช้พูดมากกว่าหลักการทางนิรุกติศาสตร์ที่มีไวยากรณ์และโครงสร้าง 2) บ่งชี้ถึงสิ่งที่ปัจจุบันเรียกว่ากระแสภาษา (language drift) ที่เกิดขึ้นโดยการใช้พูดกันอยู่เป็นประจำซึ่งเป็นการไม่ยอมรับโครงสร้างภาษาที่ยุ่ยากของนักภาษาศาสตร์ กระแสภาษานี้เองได้แสดงสถานะที่เป็นกลางระหว่างการยึดมั่นผูกขาดทางภาษาศาสตร์กับการละเมิดกฎเกณฑ์ทางภาษาศาสตร์¹²⁹⁴

สูตรต่าง ๆ ในคัมภีร์อชันฏายี จัดเป็นหลักฐานสำคัญในการประกอบรูปศัพท์ต่าง ๆ ทั้งบทนามและบทกริยาเพื่อนำมาร้อยเรียงเป็นประโยคคำพูด เมื่อนำส่วนประกอบต่าง ๆ มารวมกันตามสูตรของปาณินิแล้ว จึงเกิดเป็นบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น ผลงานที่ปรากฏทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรองล้วนมาจากการประกอบรูปศัพท์ต่าง ๆ ตามขั้นตอนสูตรของปาณินิ มหาकाพย์เสานทรนั้นทะเลเป็นหนึ่งในผลงานของพระอศ्वโฆษที่ได้แต่งเป็นบทร้อยกรองเป็นไปตามสูตรของปาณินิ คัมภีร์ไวยากรณ์กล่าวถึงเนื้อหาของหลักภาษา เมื่อว่าโดยสรุปแล้ว มีส่วนประกอบที่เป็นบทต่าง ๆ ที่ปรากฏในมหาकाพย์เสานทรนั้นทะเล

¹²⁹³ ประวัติวรรณคดีสันสกฤตอย่างละเอียด สามารถศึกษาได้จากหนังสือ ประวัติวรรณคดีสันสกฤตของศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.จำลอง สารพัดนึก, ประวัติวรรณคดีสันสกฤต (ฉบับปรับปรุงใหม่).

¹²⁹⁴ J. David Kalupahana, *A History of Buddhist Philosophy: Continuities and Discontinuities* (USA: University of Hawaii Press, 1992), 61-62.

4.1.3 รามายณะของวาลมิกี

มหากาพย์ที่ยิ่งใหญ่ของอินเดีย คือรามายณะของวาลมิกีและมหากาพย์ของพทรยณะ วยาสะ ถือว่าเป็นบ่อเกิดแรงบันดาลใจของกวีวรรณคดีสันสกฤตคลาสสิก เมื่อศึกษากาพย์ทั้งสองคือ พุทธจรีตและเสานทรนันทะของพระอศฺวโฆษอย่างละเอียดจะเห็นว่าท่านมีความคุ้นเคยกับทั้งคัมภีร์ ฤคเวท มหากาพย์ และวรรณคดีรามายณะของวาลมิกีอย่างมาก จึงมีการอ้างถึงบุรพจารย์และ ปราชญ์โบราณที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญที่ยอดเยี่ยมในพระเวทและมหากาพย์¹²⁹⁵ ผลงาน ที่ผ่านการยอมรับจากปราชญ์เมธีได้นั้นจะต้องมีพื้นฐานความรู้ด้านหลักภาษาและการดำเนินเรื่องที่แฝง ด้วยหลักธรรมเป็นสำคัญ

มหากาพย์เสานทรนันทะนี้ เป็นผลงานการประพันธ์ของพระอศฺวโฆษที่มีอสังการมากกว่า ผลงานการประพันธ์ก่อน ๆ ได้รับอิทธิพลจากมหากาพย์ทั้งสองของอินเดีย ดังนั้น จึงมีการอ้างอิงชื่อ ของวาลมิกีและวยาสะ พร้อมทั้งตัวละครต่าง ๆ ที่ปรากฏในบทต่าง ๆ ในมหากาพย์เสานทรนันทะ อย่างมาก มหากาพย์เสานทรนันทะอ้างถึงระบบต่าง ๆ ของปรัชญาอินเดียโดยเฉพาะปรัชญาโยคะ กวี ยอมรับวาลมิกีที่เป็นกวีคนแรก การบรรยายเรื่องการเดินทางของพระรามเสด็จสู่ป่าและการกลับมา ของพระลักษมีไปยังเมืองที่รกร้างนั้นมีลักษณะคล้ายกับคำพรรณนาในมหากาพย์พุทธจรีต ในการ เสด็จอภิเษกกรรมของเจ้าชายสรวารณสีหะและการกลับเมืองกบิลวาสดุของนายฉันทะ มีหลักฐาน ในมหากาพย์พุทธจรีต ที่แสดงให้เห็นว่าพระอศฺวโฆษมีความชำนาญเกี่ยวกับเนื้อหาในอโยธยากาณณะ ของรามายณะอย่างมาก

บทกวีของพระอศฺวโฆษและบทกวีอื่น ๆ มีความคล้ายกัน คือบทกวีพระอศฺวโฆษและ กาลิทาสถ้ามองอีกด้านหนึ่งอาจถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาวรรณคดี สันสกฤตแบบดั้งเดิม มหากาพย์เสานทรนันทะมีการสละเรื่อออกจากกามสุขมีความคล้ายกับเนื้อ เรื่องของรามายณะ ตามความเป็นจริง พระอศฺวโฆษอ้างถึงวาลมิกีในฐานะกวีคนแรกและงานด้านกวี ของท่านเป็นอนุทธารณ์แรกของบทกวีศิลปะ โดยประยุกต์หลักความคิดทางทฤษฎีการสร้างภาพจาก ภาษาวรรณกรรมเกิดจากวาลมิกี พระอศฺวโฆษมีความชำนาญในมหากาพย์มหากาพย์อย่างมาก ก่อน หน้านี้ คำพรรณนาถึงเมืองราชคฤห์ตามที่ระบุไว้ในมหากาพย์พุทธจรีต มีหลักฐานที่จะพิสูจน์ว่ามี พื้นฐานอยู่บนหลักการพรรณนาความที่คล้ายกับสภาปรวันแห่งมหากาพย์การตะ พระอศฺวโฆษได้รับเอา รูปแบบดังกล่าวนี้ในรามายณะมาใช้ในผลงานการประพันธ์ของท่าน ตามหลักคำสอนของ พระพุทธศาสนาเดิม หัวข้อทั้งหมดที่พระอศฺวโฆษนำมาใช้ ไม่ว่าจะเป็นเนื้อหาหลักของการบรรยาย หรือที่พบในรามายณะ หัวข้อเหล่านี้ประกอบด้วยข้อความเชิงพรรณนาคุณค่าทางวรรณกรรมล้วน ๆ ความคิดจากสำนักปรัชญาต่าง ๆ ความรู้ทางการเมืองและการทหาร วิทยาศาสตร์ จริยธรรมและ จิตวิทยา ทฤษฎีไวยากรณ์และสุนทรียศาสตร์ เป็นต้น ดังนั้น สภาพอดมคติในอโยธยาในช่วงการ ครอบครองของพระทศรธและพระรามสะท้อนให้เห็นตอนที่กล่าวถึงเมือง กบิลวาสดุที่พระเจ้า ศุทโธทนะทรงครอบครอง ภาพฤกษ์ที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะนั้นมีความคล้ายกับคำ พรรณนาในรามายณะ การคร่ำครวญของนางตาราหลังจากการตายของพาลีหรือความน่าสงสารที่เป็น

¹²⁹⁵ Kalupahana, *A History of Buddhist Philosophy: Continuities and Discontinuities*, 53-59.

เสียงร่ำไห้ของนางสีดาหลังจากการถูกเนรเทศ ก็ปรากฏในรูปของบทกวีหรือบทเพลงคร่ำครวญของพระนางสุนทรีย์ที่ถูกพระสวามีละทิ้งในมหากาพย์เสานทรนันทะ

มหากาพย์ของวาลมิกิได้มีอิทธิพลที่เหลือคณานับมีปรากฏในคัมภีร์ฤคเวท ท่านได้นำเสนอในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ตัวละครที่มีอารมณ์หลากหลายและเชื่อมโยงวิธีการนำเสนอตัวละครด้วยรูปภาพจินตนาการทางธรรมชาติ วิธีการนี้เป็นแบบที่พระอศิวโฆษใช้และในวิวัฒนาการของบทกวีสันสกฤตแบบธรรมชาติ บทกวีของพระอศิวโฆษจึงเป็นช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนจากวาลมิกิถึงกาลิทาส และบทกวีสันสกฤตในยุคต่อมา Cowell ซึ่งให้เห็นว่ามีคล้ายกันอย่างมากในการพรรณนาถึงหญิงที่หลับอยู่ในพระราชวังของพระเจ้าศุโทโทณะกับพระเจ้าราวัญ พระเจ้าศุโทโทณะพระบิดาของเจ้าชาย สรวารลสิทระทรงทรุดฮวบลงเมื่อทรงทราบข่าวว่าพระโอรสเสด็จออกไปจากพระราชวังสู่ป่าและฉากนี้ทำให้นึกถึงเหตุการณ์หนึ่งของการตายของพระเจ้าทศรถภายใต้สถานการณ์ที่คล้ายกัน¹²⁹⁶

ดังนั้น วรรณคดีเหล่านี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อการสร้างงานประพันธ์ของพระอศิวโฆษ แต่ถูกนำมาใช้ในบริบทของพระพุทธศาสนาที่มีหลักคำสอนที่สามารถพัฒนาจิต สังคมให้สูงขึ้นในระดับการบรรลุธรรมเพื่อดับทุกข์ โลกทัศน์ที่เกิดจากภาษาสันสกฤตที่บันทึกเนื้อหาพระเวทซึ่งอยู่ในระดับความจริงแบบสมมติสัจถูกพระอศิวโฆษนำมาเป็นสื่อกลางในการนำเสนอหลักคำสอนในบริบทของพระพุทธศาสนาที่จะช่วยต่อยอดให้เกิดการพัฒนาจิตไปสู่ความจริงระดับปรมาตม์ซึ่งจะทำให้เกิดปัญญารู้ความจริงจนสามารถพ้นจากทุกข์ได้อันเป็นความแตกต่างระหว่างโลกทัศน์แบบพราหมณ์ซึ่งจัดเป็นเทวนิยมกับพระพุทธศาสนาที่เป็นอเทวนิยมหรือธรรมนิยม

4.2 องค์ประกอบสำคัญของคัมภีร์ไวยากรณ์

คัมภีร์ไวยากรณ์ของปาณินิ ได้รับการยอมรับในระดับสากลเกี่ยวกับการวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตอย่างลึกซึ้ง มีสูตรเป็นกฎอธิบายโครงสร้างของคำอย่างชัดเจน เป็นการศึกษาและอธิบายตามที่ได้สังเกตเห็นจริง มิได้แต่งขึ้นตามความเชื่อส่วนตัวหรือแต่งขึ้นตามหลักปรัชญา จึงได้รับยกย่องว่าเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์เล่มแรกที่ศึกษาภาษาในแนววิทยาศาสตร์และวิเคราะห์ภาษาได้สมบูรณ์ที่สุด นอกจากนี้ ลักษณะเฉพาะของภาษาสันสกฤตยังดึงดูดทำให้เกิดความสนใจได้อย่างมาก เนื่องจากได้แสดงถึงความสมบูรณ์ของการอธิบายที่ครอบคลุมทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน ในสมัยของปาณินิและข้อมูลที่เป็นลักษณะเฉพาะมักจะเกี่ยวกับการใช้คำศัพท์ต่าง ๆ ในคัมภีร์พระเวท ภูมิภาคและแม้กระทั่งการใช้ในสังคมภาษา นักภาษาศาสตร์ต่างประทับใจในความกระชับที่น่าทึ่งและความสอดคล้องของไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตที่ปาณินิได้แต่งไว้ รวมถึงศัพท์เฉพาะที่ท่านได้คิดสร้างสรรค์และในระบบภาษาที่ซับซ้อนท่านก็ใช้สูตรควบคุมและเชื่อมสัมพันธ์กับสูตรได้อย่างละเอียดซึ่งสอดคล้องกับความคิดของทฤษฎีภาษาศาสตร์สมัยใหม่

แนวคิดด้านศัพท์เฉพาะจำนวนมากที่มีความสำคัญต่อความเข้าใจที่ลึกซึ้งของระบบภาษา แม้ว่าข้อความของไวยากรณ์อาจจะถูกรวบรวมรักษาไว้อย่างดี แต่ก็ต้องมีกรออธิบายขยายความ สูตร

¹²⁹⁶ Kalupahana, *A History of Buddhist Philosophy: Continuities and Discontinuities*, 13-15.

บางอย่างที่กำหนดว่า การใช้กฎไม่ได้ระบุไว้ในหลักไวยากรณ์และจะต้องทำการอนุมาน การเขียนอธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยเสนอความคิดสร้างสรรค์ คำวิจารณ์และเหตุผลของคำศัพท์ตามสูตรของปาณินิ งานวิจัยสมัยใหม่ได้นำหลักการนี้กับการสร้างหลักความคิดทางไวยากรณ์ปาณินิด้านประวัติศาสตร์กับทัศนะการกำหนดโครงสร้างของไวยากรณ์ผ่านการวิเคราะห์โดยใช้ภาษาสันสกฤตเพื่อช่วยตัดสินประเด็นขัดแย้งในการอธิบายขยายความเกี่ยวกับจุดประสงค์ของสูตรและรวบรวมคำแนะนำเพิ่มเติมจากศาสตร์ พิธีกรรมและหลักการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นไปได้ที่จะไม่มีความขัดแย้งในด้านความคิด

ความเป็นจริง คือ ปาณินิได้ศึกษาภาษาสันสกฤตโดยใช้ความเรียบง่ายเป็นหลักการวิเคราะห์ มีข้อพิสูจน์บางอย่างที่ควรพิจารณา คือ บางสูตรในคัมภีร์อัสถาธยายีสะท้อนถึงสิ่งที่อาจมองว่าเป็นการทำให้เข้าใจง่าย ๆ เพียงอย่างเดียว แต่ไม่ตรงกับลักษณะทั่วไปที่มีนัยสำคัญทางภาษา อุทาหรณ์ เช่น คำอธิบายของสูตรมักจะถูกเลือกเพื่อเพิ่มการตัดพยางค์ระหว่างคำให้ได้มากที่สุด เนื้อหาสำคัญเกือบทั้งหมดอยู่ที่นั่น แต่ก็มีบางคำที่เพิ่มเข้าใหม่ นั่นคือกฎการสนธิ แต่ก็ไม่นับว่ามีความสอดคล้องกับหลายภาษาในตระกูลอินโด-ยูโรเปียนด้วยกัน ไวยากรณ์ปาณินิมองค้ประกอบสำคัญอยู่ 4 ประการ คือ อัสถาธยายี ศิวสูตร ธาตุปาฐะ และคณปาฐะ

4.2.1 อัสถาธยายี

คัมภีร์อัสถาธยายี (Aṣṭādhyāyī) เป็นส่วนประกอบที่สำคัญถือเป็นหัวใจหลักของไวยากรณ์สันสกฤต ปาณินิ¹²⁹⁷ โดยปาณินิได้บรรยายถึงไวยากรณ์ของภาษาสันสกฤตแบบแผนอย่างสมบูรณ์ และยังกล่าวถึงข้อยกเว้นอันเป็นลักษณะในภาษาสันสกฤตก่อนยุคแบบแผนว่าด้วยสูตรหรือกฎทางไวยากรณ์ ประกอบด้วย 8 บท มีทั้งหมด 3,997 สูตร สำหรับประกอบรูปศัพท์ต่าง ๆ ทั้งบทรามและบทกริยา คัมภีร์อัสถาธยายีถือเป็นเอกสารทางด้านหลักภาษาและกฎไวยากรณ์ที่เก่าแก่ที่สุดซึ่งปาณินิยังกล่าวอ้างถึงคัมภีร์และอาจารย์ที่ชำนาญด้านคัมภีร์อยู่ก่อน เช่น อุณาติสูตระ และที่อ้างถึงพระเวท เช่น นิรุทตะ นิษัณฐ และ ศิกษา

ลักษณะสำคัญของการสร้างหลักหรือกฎทางไวยากรณ์เป็นการรวมทั้งด้านสัทวิทยา สันฐาน และธาตุ ซึ่งส่งผลให้เกิดความเป็นมาตรฐานทางด้านภาษา¹²⁹⁸ ทั้งด้าน โครงสร้าง ความหมาย วากยสัมพันธ์ของประโยค ซึ่งถือเป็นพื้นฐานของหลักไวยากรณ์ในฐานะเป็นแนวทางคละลักษณะของโครงสร้างภาษาที่ปรากฏในอัสถาธยายีมีลักษณะเด่นชัดโดยตัวเอง ไม่เหมือนกลุ่มภาษากรีกหรือละติน แต่ใช้หลักอภิปรัชญาทางภาษามาเป็นหลักในการสร้างกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์สันสกฤตของปาณินิ

¹²⁹⁷ G. James Locjtfeld, *The Illustrated Encyclopedia of Hinduism: A-M* (New York: The Rosen Publishing Group, 2002), 64-65.

¹²⁹⁸ Locjtfeld, *The Illustrated Encyclopedia of Hinduism: A-M*, 213-15.

4.2.2 ศิวสูตร

มหะเศวรสสูตร (Mahēśvara Sūtra) หรือ ศิวสูตร (Śiva Sūtra) ว่าด้วยสูตรที่ประกอบด้วยอักษรที่เป็นสัญลักษณ์เฉพาะเพื่อเป็นเครื่องหมายทางไวยากรณ์ เช่น สูตรว่า อณ หมายถึงสระ อ อิ อุ สูตร เอโง หมายถึง สระ เอ และ โอ ดังนี้ เป็นต้น มีทั้งหมด 14 โศลกที่จัดระบบสัทวิทยาของสันสกฤตซึ่งถูกอ้างอิงในการสร้างหลักเกณฑ์ทางไวยากรณ์สันสกฤตของปาณินิ นิยมเรียกว่า ศิวสูตร เชื่อว่าปาณินิได้รับการถ่ายทอดจากองค์พระศิวะโดยตรง ประกอบด้วย 1) อ อิ อุ ณ 2) ฤ ฌ ฦ 3) เอ โอ ง 4) ไอ เอา จ 5) ห ย ว ร ฦ 6) ล ณ 7) ณ ม ง ณ น ม 8) ณ ฦ 9) ฌ ฦ ฦ 10) ช พ ค ท ท ศ 11) ข ผ ฉ ฦ จ ฦ ต ว 12) ก ป ย 13) ศ ช ส ร 14) หล

แต่ละโศลกประกอบด้วยศัพท์ของไวยากรณ์สันสกฤต คือ สระและพยัญชนะ ทำให้ปาณินิใช้นามอ้างอิงศัพท์ที่มีปรตยาหาระ ปรตยาหาระคืออักษรเดี่ยว เช่น อล มาจากหน่วยเสียงทุกหน่วยในกลุ่มนั้น เพราะประกอบด้วยหน่วยเสียงของโศลกที่ 1 (อ) กับอิตหรืออนุพันธะที่อยู่สุดท้ายคือ ล ยกตัวอย่างเช่น อจ หมายถึง สระ กล่าวคือหน่วยเสียงทุกหน่วยก่อนอิตหรืออนุพันธะ จ ได้แก่สระ อ อิ อุ ฤ ฌ เอ โอ ไอ เอา และตัวอย่างว่า หล หมายถึง พยัญชนะทุกตัว รวมทั้ง 14 โศลกมีทั้งหมด 281 ปรตยาหาระ แต่ปาณินิใช้เพียง 42 แบบ ยกตัวอย่าง ในอักษฎายายี 6-1-77 คือ อิโก ยณจิ คือ (1) อิก หมายถึงสระ อ อุ ฤ ฌ (2) อิกะ คือ อิก ที่ประกอบขึ้นวิภक्तिที่แสดงความเป็นเจ้าของที่จะต้องถูกแทนที่ ดังนั้น จึงหมายถึง ในรูปของ อิ อุ ฤ ฌ (3) ยณ หมายถึง อัฒสระ คือ ย ว ร ล ที่ประกอบปรตยาหาระที่จะต้องนำไปแทนที่ ดังนั้น อิกะ ยณ จึงหมายถึง ย ว ร ล แทนที่ของ อิ อุ ฤ ฌ (4) อจ หมายถึงสระทั้งหมด (5) อจิ คือ อจ ที่ประกอบสัทมิภक्तिที่เป็นตัวเหตุให้มีการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น จึงหมายถึงก่อนสระทั้งหมด สรุปลักษณะของสูตรว่า อิโก ยณจิ แปลว่า เมื่อมีสระทั้งหมดตามหลัง เปลี่ยน อิ อุ ฤ และ ฌ เป็น ย ว ร และ ล ตามลำดับ

4.2.3 ธาตุปาฐะ

ธาตุปาฐะ (Dhātupāṭha) ว่าด้วยธาตุต่าง ๆ ที่แสดงถึงความหมายพื้นฐานหรือความหมายหลักของคำ โดยจัดลำดับคำที่ประกอบด้วยรากศัพท์ (ธาตุ) ประมาณ 2,000 ธาตุ พร้อมกับการจัดเป็นคณะและมีปัจจัยเป็นเครื่องหมายของแต่ละคณะ ซึ่งมี 10 คณะคือ กวาतिकณะ อทาतिकณะ ชูโหดยาतिकณะ ทิวาतिकณะ สวาतिकณะ ตูทาतिकณะ รุธาतिकณะ ตนาतिकณะ กรยาतिकณะ และจฺรธาतिकณะ

4.2.4 คณปาฐะ

คณปาฐะ (Gaṇapāṭha) ว่าด้วยบทนามต่าง ๆ ที่เป็นคำศัพท์ซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่จะต้องแจกรูปศัพท์ตามคณะของค่านามด้วยสูตรเฉพาะของแต่ละคณะ

สูตรต่าง ๆ ในคัมภีร์อักษฎายายี จัดเป็นหลักสำคัญในการประกอบรูปศัพท์ต่าง ๆ ทั้งบทนามและบทกริยาเพื่อนำมาร้อยเรียงเป็นประโยคคำพูด เมื่อนำส่วนประกอบต่าง ๆ มารวมกันตามสูตรของปาณินิแล้ว จึงเกิดเป็นบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น ผลงานที่ปรากฏทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ล้วนมาจากการประกอบรูปศัพท์ต่าง ๆ ตามขั้นตอนสูตรของปาณินิ มหาทนายเสนาทรนั้นทะเลเป็นหนึ่ง ในผลงานของพระอศิวโฆษที่ได้แต่งเป็นบทร้อยกรองเป็นไปตามสูตรของปาณินิซึ่งได้กล่าวไว้ในบทที่ 3 อย่างละเอียดแล้ว อาจมีบ้างที่ไม่เป็นไปตามสูตร แต่ก็มีเป็นส่วนน้อย

อนึ่ง ในการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำ ฉันทลักษณ์ แลลสังการนั้น จะนำมา กล่าวเฉพาะโคลกบางโคลกในสรรคที่ 1-3 เป็นกรณีศึกษาเท่านั้นโดยจะนำเสนอเป็นประเด็น ๆ ดังต่อไปนี้

4.3 วิเคราะห์เสานทรนันทะมหากาพย์ตามหลักไวยากรณ์

คัมภีร์ไวยากรณ์กล่าวถึงเนื้อหาของหลักภาษา เมื่อว่าโดยสรุปแล้ว มีส่วนประกอบที่เป็น หลักเพื่อการศึกษาวิเคราะห์ และปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะ ดังต่อไปนี้

4.3.1 บทสนธิ

สนธิ คือ เสียงสองเสียงที่ไม่มีเสียงอื่นคั่นอยู่ระหว่างกลางตามคำจำกัดความของปาณินิว่า ประ สนิกรษะ สหิตา (1-4-109) แปลว่า การใกล้ชิดอย่างยิ่งของอักษรทั้งหลาย ชื่อว่า สนธิ (การ สนธิ) หมายความว่า เมื่อสระสองเสียงมาพบกันจะมีการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น การนำศัพท์ตั้งแต่ 2 ศัพท์ขึ้นไปมาเชื่อมเสียงให้กลมกลืนกัน เป็นวิธีการต่อศัพท์และอักษรให้เนื่องกันตามหลักไวยากรณ์ ภาษาสันสกฤต โดยการสนธิทั้งภายใน คือการเปลี่ยนเสียงที่เกิดขึ้นภายในคำเดียวกัน ทั้งภายนอก คือ การเปลี่ยนเสียงที่เกิดจากการเชื่อมศัพท์ 2 ศัพท์ที่ใกล้ชิดกัน มี 3 ประเภท คือ

1) สระสนธิ (อจสนธิ) หมายถึง สนธิที่มีวิธีการเชื่อมโดยอาศัยสระหน้าของบทหลังเป็น เหตุ คือการต่อสระเข้ากับสระด้วยกัน เช่น อิว + อภาต สนธิกันจะได้อรูปเป็น **อิวภาต**

2) พยัญชนะสนธิ (หลสนธิ) หมายถึง สนธิที่มีวิธีการเชื่อมโดยอาศัยพยัญชนะหน้าของ บทหลังเป็นเหตุ คือการต่อพยัญชนะเข้ากับพยัญชนะด้วยกัน กล่าวอย่างกว้าง ๆ คือการเปลี่ยนฐาน กรณ์ และเปลี่ยนคุณภาพ เช่น อศิครियต + ยะ สนธิกันจะได้อรูปเป็น **อศิครियทยะ**

3) วิสรคสนธิ (วิสรคสนธิ) หมายถึง การสนธิที่มีการเปลี่ยนวิสรคตามหลักไวยากรณ์ ของปาณินิ มีเปลี่ยนวิสรคเป็น ส เป็นต้น เช่น ยะ + จ สนธิกันจะได้อรูปเป็น **ยจ**

เมื่อว่าโดยสรุปแล้ว การทำสนธิ มีจุดประสงค์ 3 ประการ คือ

- 1) ย่นอักษรให้น้อยลง
- 2) เป็นอุปการะในการแต่งโคลง ฉันท กาพย์ กลอน
- 3) ทำให้คำพูดสละสลวย เกิดการกลมกลืนของเสียง

ในมหากาพย์เสานทรนันทะมีการสนธิทั้ง 3 ประเภทอยู่มากซึ่งมีกระบวนการในการสนธิ ด้วยสูตรของปาณินิ รายละเอียดปรากฏตามที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 3 ในที่นี้ขอนำมากล่าวไว้เป็น กรณีศึกษาบางโคลก ดังนี้

วิเรขุหริณา ยตฺร สุปตา เมธยาสุ เวทิสฺ |

สลาไชรฺมาธวีปฺษุไปฺรฺพหฺราละ กฤตา อิว || 1/12 ||¹²⁹⁹

ในโคลก เมื่อนำบทว่า วิเรขุ + หริณะ + ยตฺร มาสนธิกัน จะได้อรูปเป็น **วิเรขุหริณา ยตฺร** โดยมีวิธีการสนธิดังกล่าวข้างต้น สามารถวิเคราะห์การสร้างคำต่าง ๆ ได้ดังนี้

¹²⁹⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 3.

วิเรชฺษะ + หริณาสะ + ยตฺร		
วิเรชฺษ ะ>สฺ + หริณาสะ + ยตฺร	เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)
วิเรชฺษ ส>รฺ + หริณาสะ + ยตฺร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺชฺช รุชะ (8-2-66)
วิเรชฺษ รฺ + หริณาสะ + ยตฺร	อุ ของ รฺ ชื่อว่า อิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
วิเรชฺษ รุ>รฺ + หริณาสะ + ยตฺร	ลบ อุ ที่ชื่อว่า อิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิเรชฺษ รฺ + หริณาสะ + ยตฺร	ลบวิสรรคะ (-ะ) เมื่อ ย (หล)	เอตตโทสะ สฺโลโปโกร
	อยู่หลัง	นณสมาสเ หลิ (6-1-132)

วิเรชฺษ รฺ หริณาสะ ยตฺร

สำเร็จรูปเป็น **วิเรชฺษุหริณาสะ ยตฺร**

บพว่า สุปตาสะ + เมธยาสฺ สนธิกันจะได้อรูปเป็น สุปตาส เมธยาสฺ โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้		
สุปตาสะ + เมธยาสฺ		
สุปตาส + เมธยาสฺ	ลบวิสรรคะ (-ะ) เมื่อมี ม (หล) อยู่หลัง	เอตตโทสะ สฺโลโปโกร
		นณสมาสเ หลิ (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น **สุปตาส เมธยาสฺ**

บพว่า สลาไสะ + มารวิบุษโปะ + อุปหาราสะ สนธิกันจะได้อรูปเป็น **สลาไสมารวิบุษโปะ-
รูปหาราสะ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สลาไสะ + มารวิบุษโปะ + อุปหาราสะ		
-ไส ะ>สฺ + -โป ะ>สฺ + อุปหาราสะ	เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)
-ไส ส>รฺ + -โป ส>รฺ + อุปหาราสะ	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชฺชฺช รุชะ (8-2-66)
-ไส รฺ + -โป รฺ + อุปหาราสะ	อุ ของ รฺ ชื่อว่า อิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
-ไส รุ>รฺ + -โป รุ>รฺ + อุปหาราสะ	ลบ อุ ที่ชื่อว่า อิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
-ไส รฺ -โป รฺ อุปหาราสะ		

สำเร็จรูปเป็น **สลาไสมารวิบุษโปะรูปหาราสะ**

บพว่า กฤตาสะ + อิว สนธิกันจะได้อรูปเป็น กฤตาส อิว โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้		
กฤตาสะ + อิว		
กฤตาส + อิว	ลบวิสรรคะ (-ะ)	เอตตโทสะ สฺโลโปโกร
		นณสมาสเ หลิ (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น **กฤตาส อิว**

อากษิปตะ ศตฺรฺกิสะ สฺเขย สฺหฤทฺกิศฺจ วยฺปาศฺริตฺตะ |
อภวทโย น วิมุขสฺเตชฺสา ทิตฺสโยว จ || 2/5 ||¹³⁰⁰

¹³⁰⁰ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 15.

ในโคลก เมื่อนำบทว่า สหฤทธิกะ + จ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **สหฤทธิศจ** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สหฤทธิกะ + จ

สหฤทธิ ะ>ส + จ เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรขณียสย สะ (8-3-35)

สหฤทธิ ส>ศ + จ เปลี่ยน ส เป็น ศ เมื่อชนกับ จวรรค สโตะ ศจุนา ศจจะ (8-4-40)

สหฤทธิ ศ จ

สำเร็จรูปเป็น **สหฤทธิศจ**

บทว่า อภวต + โย สนธิกันจะได้รูปเป็น **อภวทโย** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

อภวต + โย

อภว ต>ท + โย เปลี่ยน ต ท้ายบท เป็น ท ฌล่ำ ซโศ'นเต (8-2-39)

อภว ท โย

สำเร็จรูปเป็น **อภวทโย**

บทว่า วิมุขะ + เตชสา สนธิกันจะได้รูปเป็น **วิมุขสฺเตชสา** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

วิมุขะ + เตชสา

วิมุข ะ>ส + เตชสา เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรขณียสย สะ (8-3-35)

วิมุข ส เตชสา

สำเร็จรูปเป็น **วิมุขสฺเตชสา**

บทว่า ทิตสยา + เอว สนธิกันจะได้รูปเป็น **ทิตสไยว** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ทิตสยา + เอว

ทิตสย อ + เอ>ไ อว ทำเป็นชั้นวฤทธิคือ อ กับ เอ เป็น ไอ วฤทธิเรจิ (6-1-88)

ทิตสย ไอ ว

สำเร็จรูปเป็น **ทิตสไยว**

อานฤคฺสยานน ยศเส เตนาทายิ สทารุณิเน |

ทรวรฺย มหทปิ ตยกตฺวา น ไจวากิรฺติ กิจน || 2/40 ||¹³⁰¹

ในโคลก เมื่อนำบทว่า อานฤคฺสยาท + น มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **อานฤคฺสยานน** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

อานฤคฺสยาท + น

อานฤคฺสยา ท>น + น เปลี่ยน ท ท้ายบท เป็น น สโตะ ศจุนา ศจจะ (8-4-40)

¹³⁰¹ สำเนียง เลื่อมใส, महाकाव्यसाधनान्तरेण, 21.

อานฤศฺยาน น

สำเร็จรูปเป็น อานฤศฺยานน

อถ โมक्षวาทินมราทมุปศมมตี ตโถทฺรํ |

ตตตวฤถตมตฺรปาสย ชหาวยมปฺยมารค อิติ มารคโกวิทะ || 3/3 ||¹³⁰²

ในโคลก เมื่อนำบทว่า ชหาว + อยม + อปี + อมารคะ มาสนธิกัน จะได้รูปเป็น **ชหาวยมปฺยมารค** โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

ชหาว + อยม + อปี + อมารคะ

ชหาว + อยม

ชหาว อ + อ>อ ยม **ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ** อโต คุณ (6-1-97)

ชหาว อ ยม

สำเร็จรูปเป็น **ชหาวยม**

ชหาวยม + อปี

สำเร็จรูปเป็น **ชหาวยมปี**

ชหาวยมปี + อมารคะ

ชหาวยมปี อ>ย + อมารคะ เปลี่ยน อ เป็น ย **อโก ยณจิ (6-1-77)**

ชหาวยมปี ย อมารคะ

สำเร็จรูปเป็น **ชหาวยมปฺยมารคะ**

จากการศึกษาวิเคราะห์ทสนธิในมหากาพย์เสานทรนันทะนั้นนั้น ปรากฏว่า การสนธิในภาษาสันสกฤต นอกจากเพื่อประโยชน์ทางด้านฉันทลักษณ์โดยอ้างสูตรในการเปลี่ยนแปลงตามที่กล่าวมาแล้ว ในเรื่องของพยางค์แยกเป็น 2 ประเภทคือ พยางค์เสียงเบา (ลฆ) และเสียงหนัก (ครุ) ซึ่งพยางค์เสียงหนัก (ครุ) นั้น มีสระเสียงยาว หรือสระเสียงสั้นที่มีพยัญชนะสองตัวขึ้นไปตามหลังสระเสียงสั้นนั้น ส่วนวิสรรคะและอนุสวาระถือเหมือนเป็นพยัญชนะ 1 ตัว ดังนั้น เมื่อประกอบกับสระเสียงสั้นจึงถือว่าเป็นเสียงหนัก (ครุ)

การเปลี่ยนเสียงสระและพยัญชนะในภาษาสันสกฤตมีมากมาย สำหรับการเปลี่ยนเสียงสระที่จะพบเสมอคือการเปลี่ยนเป็นชั้นคุณ (Guna) และวฤทธิ (Vṛddhi) การเปลี่ยนนี้จะพบเสมอในการสนธิและในการนำปัจจัยมาประกอบเข้ากับธาตุหรือค่านาม เมื่อกล่าวอย่างกว้าง ๆ พอสรุปได้ดังนี้

1) สระธรรมดา พบกันระหว่างคู่ตัวเอง จะได้สระเสียงยาวเพียงหนึ่งเสียง เช่น อ + อ = อา, อา + อ = ออา, อิ + อิ = อี, อุ + อุ = อู เช่น อิว + อพเภา = อิวาพเภา (53), สทา + อภระ = สทาภระ (52), ทิว + อิว = ทิวัว (488), ปลิษุ + อุปนเนษุ = ปลิษุปนเนษุ (404) เป็นต้น วิธีการนี้ใช้สูตรเดียวกันคือสูตร อกะ สวรเณ ที่รฺมะ (6-1-101)

¹³⁰² สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 28.

2) อ, อา เป็นตัวตั้ง และสระธรรมดาอื่น ๆ เป็นตัวบวก จะได้ผลลัพธ์เป็นสระชั้นคุณ ที่ตรงกับตัวบวกเพียงหนึ่งเสียง เช่น อ + อิ = เอ, อ + อุ = โอ, อา + ฤ = อรุ ดังในบทว่า อถ + อุทกลศ = อโถทกลศ (229) เป็นต้น วิธีการนี้ใช้สูตร อาทคุณะ (6-1-87)

3) อ, อา เป็นตัวตั้ง สระ เอ, โอ, โอ, เอา เป็นตัวบวก จะได้ผลลัพธ์เป็นสระชั้นวุทธิ ที่ตรงกับตัวบวกเพียงหนึ่งเสียง เช่น อ + เอ = โอ, อ + โอ = โอ, อ + โอ = เอา, อ + เอา = เอา ดังในบทว่า จ + เอว = โจว (45), อิว + โอชสา = อิวชสา (481) เป็นต้น วิธีการนี้ใช้สูตร วุทธิเรจ (6-1-88)

4) ถ้าสระที่เป็นตัวตั้งและตัวบวกอยู่นอกเกณฑ์ 3 ข้อที่กล่าวมาให้เปลี่ยนสระที่เป็น ตัวตั้งเป็นพยัญชนะกึ่งสระ เช่น อิ + อ = ย + อ = ย, อุ + อ = ว + อ = ว, เอ + อ = อย + อ = อย, เอา + อิ = อาว + อิ = อาวิ ดังในคำว่า ทานานิ + อทิต = ทานานยทิต (605), พหุ + อปี = พหุวิ (579), สวพุทธิ>สวพุทเ + อส = สวพุทเษะ (131), คุเรา + อิว = คุราววิ (1261) เป็นต้น วิธีการนี้ใช้ สูตร อโก ยณจิ (6-1-77)

5) เอ, โอ เป็นตัวตั้ง อ เป็นตัวบวกจะไม่ทำตามข้อ 4 แต่ทั้ง เอ และ โอ จะกลืนเสียง อ หายไป จึงต้องทำเครื่องหมายแทนเสียง อ ที่หายไปนั้นไว้ในอักษรเทวนาครี เครื่องหมายนี้มีรูปเป็น S เรียกว่า อวครท เช่น เย + อปี = เย'ปี यैरपि (1270), आस्त्रमो (आस्त्रम) + अगवत् = आस्त्रमो'गवत् आस्त्रमोऽगवत्, (47) อุทาทธมฺหฺมคฺนํ สามารถย่อนดูกระบวนการสร้างคำตามสูตรปาณินิได้ในบทที่ 3 ตามตัวเลขที่อ้างอิงไว้ในวงเล็บ ()

6) อี, อุ, เอ ที่อยู่ท้ายบทนามหรือบทกริยา ทวิวจนะ ไม่มีการทำสนธิใด ๆ ทั้งสิ้น¹³⁰³

4.3.2 บทนาม

นาม คือ บทที่สื่อให้เข้าใจความหมาย หรือให้ความหมายเข้ามาหาตัวบท ได้แก่ คำที่ สำหรับใช้เรียกคน สัตว์ สถานที่ และสิ่งของต่าง ๆ เป็นต้น เมื่อว่าโดยเพศ มี 3 ประเภท คือ

1) ปุงลิงค์ คือ นามที่สมมุติว่าเป็นเพศชาย เช่น เคาตม, กปิล, ศิษย, ราชบุตร, มุนิ, มฤท, ภู, โค เป็นต้น

2) สตรีลิงค์ คือ นามที่สมมุติว่าเป็นเพศหญิง เช่น ฤรिया, มายา, สิทธิ, ศานติ, คติ, ธี, กาศิ เป็นต้น

3) นปุงสกลิงค์ คือ นามที่สมมุติว่า ไม่ใช่ทั้งเพศชายและเพศหญิง เช่น ธน, เกษตร, จณฑ, ชวาน, आयत्न เป็นต้น

ในมหากาพย์เสานทรนันทะ ปรากฎค่านามในเพศทั้ง 3 นี้ เป็นจำนวนมากที่เป็นการันต์ คือศัพท์ที่ลงท้ายด้วยอักษรทั้งที่เป็นสระและพยัญชนะ เช่น กปิล เคาตม อคฺนํ สวสฺถ ศานตฺ สานธวत् ตโปภฤตฺ ศิخين ภูชत् เป็นต้น รายละเอียดปรากฏตามที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 3 ในที่นี้ขอนำมากล่าวไว้ เป็นกรณีศึกษาบางบท ดังนี้

บทว่า **ทีรฺมตปส** ศัพท์เดิมมาจาก **ทีรฺมตปส + ส** มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้
ทีรฺมตปส เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์) อรฺวาทธาตฺรปรตฺยยะ

¹³⁰³ Delavan, A Sanskrit Primer, 26-28.

ที่รหตปส + ส	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	ปราติปทิกม (1-2-45)
ที่รหตปส + ส	สฺ ชื่อว่าปรธมาปรัตยยะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
		สเวชสเมมาณฺษณฺญายาม
		ภิสงเภยํ ภยสงสิภยามภยส
		งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ที่รหตปส + ส	สฺ ปรัตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ที่รหตปส + ส	ลง สฺ ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยกโยรทวิวจไนกวจเน
		(1-4-22)
ที่รหตปส + ส	สฺ ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ที่รหตปส + ส	อุ ของ สฺ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนุนาสิก อิต(1-3-2)
ที่รหตปส + ส	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ที่รหตปส ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุไซ ฐะ (8-2-66)
ที่รหตปส ร>อุ	เปลี่ยน ร เป็น อุ เมื่อมี ย (หค) อยู่หลัง	หคิ จ (6-1-114)
ที่รหตปส อ + อุ>โอ	ทำเป็นขึ้นคุณคือ อ กับ อุ ป็น โอ	อาทคุณะ (6-1-87)
ที่รหตปส โอ		
	สำเร็จรูปเป็น ที่รหตปโต	
	บทว่า ธिया ศัพท์เดิมมาจาก ธี + ภา มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้	
ธี	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถาทธาตฺรปรัตยยะ
		ปราติปทิกม (1-2-45)
ธี + ภา	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
ธี + ภา	ภา ชื่อว่าตฤติยาปรัตยยะ	สเวชสเมมาณฺษณฺญายาม
		ภิสงเภยํ ภยสงสิภยามภยส
		งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ธี + ภา	ภา ปรัตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ธี + ภา	ลง ภา ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทวยกโยรทวิวจไนกวจเน
		(1-4-22)
ธี + ภา	ภา ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
ธี + ภา	ภ ของ ภา วิภักติ ชื่อว่าอิต	จฺญู (1-3-7)
ธี + อา	ลบ ภ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ธ อี>อีย + อา	เปลี่ยน อี ของ ธี เป็น อีย	
	เพราะ อา (ภา) วิภักติ	สตฺริยาะ (6-4-79)
ธ อีย อา		
	สำเร็จรูปเป็น ธिया	

บทว่า ตปสาม ศัพท์เดิมมาจาก ตปส + อาม มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ตปส ตปส ตปส	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณททาทุปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ตปส	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิกฤเต (1-2-64)
ตปส + อาม	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
ตปส + อาม	อาม ชื่อว่า ษัษฐิปตยยะ	สเวชสเมาณษฎษฎษยาม ภิสเงภยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ตปส + อาม	อาม ปรตยยะ เป็นพหูวนะ	สุปะ (1-4-103)
ตปส + อาม	ลง อาม ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหู พหูวนม (1-4-21)
ตปส + อาม	อาม ชื่อว่า วิกฤติ	วิกฤติศจ (1-4-104)
ตปส อาม		

สำเร็จรูปเป็น ตปสาม

บทนามในที่นี้หมายรวมเอาบทที่ประกอบวิภักตินามทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นตัวนามเอง คุณนาม สรรพนาม อพยยศัพท์ สมาส ตัทธิต และกฤต ซึ่งรวมเรียกว่า บทนาม อันปรากฏอยู่ในมหา กาพย์นี้ การแจกค่านามและคุณนามมีส่วนที่ตรงกันอย่างมาก จึงไม่แจกแยกจากกัน ส่วนการแจก สรรพนามและสังขยา (จำนวนนับ) จะต่างไปจากการแจกค่านามมากพอสมควร การแจกบทนาม แบ่ง ออกเป็น 3 วจนะ คือ เอกวจนะ ทวิวจนะ และพหูวจนะ และเพศของบทนามก็แบ่งออกเป็น 3 คือ ปุงลิงค์ สตรีลิงค์ และ นปุงสกลิงค์

บทนามแบ่งได้อย่างกว้าง ๆ เป็น 2 กลุ่มคือ อชันตะ กลุ่มที่ลงท้ายด้วยสระ และ หลันตะ กลุ่มที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ สำหรับกลุ่ม อชันตะ ได้แก่ ศัพท์ที่ลงท้ายด้วยสระทุกสระในภาษา สันสกฤต

ในการแจกบทนามนั้น วิภักติที่นำมาประกอบ มีทั้งอ่อนและแข็ง สำหรับศัพท์เดิมของบท นามที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ (หลันตะ) และที่ลงท้ายด้วย ฤ เมื่อนำไปแจกรูป ศัพท์เดิมนั้นจะแบ่ง ออกเป็น 2 รูป คือ รูปอ่อน (weak) และรูปแข็ง (strong) บ้าง แบ่งเป็น 3 รูป คือ รูปอ่อนที่สุด (weakest) รูปกลาง (middle) และรูปแข็ง (strong) บ้าง การมีรูปอ่อน รูปแข็ง เกิดมาจากการ เปลี่ยนที่ของเสียงเน้นหนัก (accent) ในคำนั้น ๆ¹³⁰⁴

การแจกบทนามในปุงลิงค์และสตรีลิงค์ วิภักติแข็ง คือ ปรธมา เอกวจนะ ทวิวจนะ พหู วจนะ และทวิติยา เอกวจนะ และทวิวจนะ เรียกว่า ปัญจ-สถาน (Pañca-Sathana) ที่เหลือเป็นวิภักติ อ่อน ในกรณีที่บทนามมีรูปที่จะแจกต่างกัน 3 รูป วิภักติต่อไปนี้จัดเป็นวิภักติที่อ่อนที่สุด คือ ทวิติยา พหูวจนะ ตฤติยา จตุรติ ปัญจมี ษัษฐี และสัปตมี เอกวจนะ ษัษฐี และสัปตมี ทวิวจนะ และษัษฐี

¹³⁰⁴ Delavan, A Sanskrit Primer, 22.

พหูพจน์ เรียกว่า ภ-สถาน (Bh-Sathana) และวิภัตติต่อไปนี่จัดเป็นวิภัตติกลาง คือ ตฤติยา จตุรติ ปัญจมี ทวิพจน์ ตฤติยา จตุรติ ปัญจมี และสัปตมี พหูพจน์ เรียกว่า ปท-สถาน (Pada-Sathana)

การแจกพหูพจน์ในบุพสกลิงค์ วิภัตติแข็ง คือ ปรธมา และทวิติยา พหูพจน์ ในกรณีที่มี คำนามมี 3 รูป วิภัตติกลาง คือ ปรธมา และทวิติยา เอกพจน์ วิภัตติอ่อนที่สุด คือ ปรธมา และ ทวิติยา ทวิพจน์ ที่เหลือให้ถือตามการแจกพหูพจน์ในบุพสกลิงค์และสตรีลิงค์

ในการแจกพหูพจน์ตามที่กล่าวมานั้นมีปรากฏในมหาทศมาสานทรนันทะเป็นจำนวนมาก และได้แจกแจงตามกระบวนการอ้างอิงสูตรปาณินิอย่างละเอียดในบทที่ 3 แล้ว ดังนั้น จึงขอนำมา กล่าวเป็นกรณีศึกษาเฉพาะบางกฎ ดังนี้

การเปลี่ยนเสียงของ ส และ ร สำหรับ ส เป็นเสียงอโฆชะ แต่เมื่อไปอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องการเสียงโฆชะ ส จะต้องเปลี่ยนเป็นเสียง ร เช่น มฺนิชะ + ธรรมภฤตฺตา = มฺนิธรรมภฤตฺตา (5) ในทางกลับกัน ร เป็นเสียงโฆชะ เมื่อไปอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องการเสียงอโฆชะ จะต้องเปลี่ยนไปเป็น ศ, ษ, ส ตามความจำเป็น เช่น ยชะ + จ = ยศจ (22), ศฺจฺริชะ + ตฺริธฺสฺชยาไตชะ = ศฺจฺริธฺสฺชยาไตชะ (62)

ตามปกติแล้ว ส เมื่ออยู่หลังโฆชะที่เป็นทั้งสระและพยัญชนะ จะต้องเปลี่ยนเป็นเสียงโฆชะ คือเป็น ร เช่น กาวฺยฺกฺริสโยชะ + ธิยา = กาวฺยฺกฺริสโยธิยา (36) แต่มีข้อยกเว้น 2 ข้อคือ

1) เมื่อ อา อยู่หน้า ส เช่น หริณาสฺ (หริณชะ) ในกรณีนี้ให้ลบ ส เช่น หริณาสฺ + ยตฺร = หริณายตฺร (94)

2) เมื่อ อ อยู่หน้า ส เช่น โสมสฺ ในกรณีนี้มีการเปลี่ยนแปลง 3 ประการ คือ

(ก) เมื่ออยู่หน้าพยัญชนะโฆชะให้เปลี่ยน อส เป็น โอ เช่น โสมะ + น = โสโมน (125)

(ข) เมื่ออยู่หน้า อ ให้เปลี่ยน อส เป็น โอ แล้ว โอ จะกลืนเสียง อ ที่ตามมาเพื่อแทนเสียง อ ที่หายไป ให้ใช้เครื่องหมาย อวฺครหฺ (S) แทน เช่น อากิรณสฺ + อปี = อากิรณ’ปี (81)

(ค) เมื่ออยู่หน้าสระอื่นให้ลบ ส เช่น สฺปฺตาสฺ + เมธฺยาสฺ = สฺปฺตเมธฺยาสฺ (96), กฺฤตฺตาสฺ + อิว = กฺฤตฺตอิว เป็นต้น

กระบวนการเหล่านี้เป็นการทำให้ง่ายสำหรับการศึกษาไวยากรณ์สันสกฤตแบบสมัยใหม่ ซึ่งไม่ละเอียดเหมือนกระบวนการอ้างอิงสูตรของปาณินิ ดังอุทาหรณ์ที่ยกมาในแต่ละข้อ ขอนำเฉพาะข้อ (ข) ว่า อากิรณ’ปี มากล่าวเป็นกรณีศึกษา คือ ถ้าดำเนินการตามสูตรปาณินิ จะมีขั้นตอนดังนี้

บทว่า อากิรณะ + อปี = อากิรณ’ปี โดยมีวิธีการ ดังนี้

อากิรณะ + อปี

อากิรณ ะ>สฺ + อปี เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส วิสรรชนียสย สะ (8-3-35)

อากิรณ ส>รฺ + อปี เปลี่ยน ส เป็น ร สมชฺโซชะ รุชะ (8-2-66)

อากิรณ รุ>อุ + อปี เปลี่ยน รุ เป็น อุ เมื่อมี อ อยู่หลัง
อโต โรรฺปลฺตาทฺปลฺเต (6-1-113)

อากิรณ อ+อุ>โอ + อปี ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อุ เป็น โอ อาทฺคุณชะ (6-1-87)

อากิรณ โอ + อ>โอ ปี เปลี่ยน โอ กับ อ เป็น โอ เองชะ ปทานฺตาทฺติ(6-1-109)

อากิรณ โอ ปี

สำเนียงรูปเป็น อากีร์โณ'ปี

ส่วน ฐ ที่มีมาแต่เดิมหรือที่เกิดจากการเปลี่ยนเสียง ส เมื่อไปอยู่หน้า ฐ จะต้องลบ ฐ ตัวหน้าแล้วชดเชยด้วยการทำสระที่อยู่หน้า ฐ ที่ถูกลบนั้นให้เป็นเสียงยาว¹³⁰⁵ เช่น ชकुมะ + ราชปुत्रा = ชकु ราชปुत्रा (152)

จากกระบวนการสร้างคำตามสูตรปาณินินี้ที่นำมากล่าวนี้ จะเห็นว่า ผลลัพธ์ของบทที่จะนำไปใช้ในประโยคคำพูดต่าง ๆ นั้น มีความเหมือนกันทั้งคัมภีร์แบบเก่าและแบบใหม่ แต่ขั้นตอนและความละเอียดลึกซึ้งในการสร้างคำแตกต่างกันอย่างมาก ดังนั้น การศึกษาไวยากรณ์แบบเก่ามีไวยากรณ์ปาณินิเป็นต้น จึงเป็นการบ่มเพาะอุปนิสัยและพัฒนาวิธีการทำงานของผู้ศึกษาให้มีความละเอียดรอบคอบอย่างมาก

4.3.3 บทอภัยศัพท์

อภัยศัพท์ คือ ศัพท์ที่ประกอบวิภक्तिนามเพื่อให้ผ่านกระบวนการของการเป็นบทตามหลักภาษาแล้วลบทิ้งไป เพราะไม่มีการเสียรูปศัพท์ไป เนื่องจากมีความคงที่ในเรื่องของลิงค์ วจนะ และวิภक्तिทั้งปวง ยกเว้นการทำสนธิ สมาส และ ตัทธิต

ในคัมภีร์สัททนีติ สุตตมาลา แสดงไว้ว่า

स्थित् तिसु लिंगेषु

सप्तपासु ज विभक्तिसु

वचनेषु ज सप्तपेषु

यं न पयति तत्पययि¹³⁰⁶

บทใด มีรูปเหมือนกันทั้งสามลิงค์ เหมือนกันทุกวิภक्ति และเหมือนกันทุกวจนะไม่เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่น บทนั้นชื่อว่าอภัยยะ

อภัยศัพท์ มี 6 ประเภท คือ

1) อุปสัค คือคำที่เติมไว้ข้างหน้าคำอื่น เพื่อให้คำนั้นเกิดความสละสลวย หรือมีความหมายแปลกออกไปจากเดิม เป็นคำที่ใช้เติมหน้ากริยา ทำให้กริยามีความหมายเปลี่ยนไปจากเดิม ใ้มาใช้มากในภาษาสันสกฤต พอ ๆ กับภาษากรีก¹³⁰⁷ หรือประกอบหน้าคำนาม เพื่อขยายคำนามบ้างเป็นบางครั้ง และเป็นคำที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูป ไม่ว่าจะโดยลิงค์ทั้ง 3 หรือวิภक्तिทั้งปวง

คัมภีร์สัททนีติ สุตตมาลา อธิบายว่า

आतवतुर्त् पाठते

गोजि गोजि तमनुवतुते

तमेवणुवो विसैसति

उपसक्तकृत्ति तिठा.¹³⁰⁸

อุปสัค หรือที่เรียกว่าคฤติ จำแนกออกเป็น 3 ประเภท คือ

¹³⁰⁵ Delavan, A Sanskrit Primer, 33-34.

¹³⁰⁶ พระอัครคังสะ, สัททนีติ สุตตมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์, trans. พระมหานามิธร ธมมสาโร และคณะ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, 2545), 1278.

¹³⁰⁷ Delavan, A Sanskrit Primer, 21.

¹³⁰⁸ พระอัครคังสะ, สัททนีติ สุตตมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์, 1224.

(ก) ธาตวัตถพารกะ คือ อุปสรรคที่เบียดเบียนความหมายของธาตุ คือทำให้ความหมายของธาตุมีความหมายตรงกันข้าม เช่น คจจติ-ย่อมไป อาคจจติ-ย่อมมา ชยติ-ย่อมชนะ ปราชยติ-ย่อมแพ้ เป็นต้น

(ข) ธาตวัตถานุวัตตกะ คืออุปสรรคที่คล้อยตามความหมายของธาตุ หมายความว่าไม่ทำให้ความหมายของธาตุเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น คจจติ-ย่อมไป อนุคจจติ-ย่อมไปตาม เสติ-ย่อมนอน อธิเสติ-ย่อมนอนทับ เป็นต้น

(ค) ธาตวัตถวิเสสกะ คืออุปสรรคที่ทำให้ความหมายของธาตุแปลกออกไปจากเดิม แต่ไม่ถึงกับตรงกันข้าม เช่น ภาติ ย่อมมี, อนุภาติ ย่อมแสวย เป็นต้น

2) นิบาต คือคำที่ตั้งอยู่ข้างหน้า ท่ามกลาง และท้ายคำอื่น และเป็นคำที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปไม่ว่าจะโดยลิงค์ทั้ง 3 หรือวิภक्तिทั้งปวง มี จ, วา, หิ, ห, เอว, กจจิต, ยาวต, ตาวต เป็นต้น

3) อวยยิภาวสมาส คือสมาสที่มีอักษยศัพท์ (อุปสรรคและนิบาต) อยู่หน้าและเป็นประธาน ไม่มีการเปลี่ยนแปลงเพราะลิงค์ วจนะ และวิภक्तिทั้งปวง

4) อักษยศัพท์ คือศัพท์ที่เป็นอักษยศัพท์ หมายถึง ศัพท์ที่มีรูปศัพท์คงที่ไม่เปลี่ยนแปลงรูปตามลิงค์และวิภक्तिอย่างไร เช่น คำว่า ตถา เป็นอักษยศัพท์ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปไปตามประเภทของลิงค์และวิภक्ति

5) ปัจจัยใช้แทนวิภक्ति มี ตสลิ (ตะ), ตรล (ตร), ห, อต (อ), ธา, ทา, รหิล (รหิ), ถาล (ถา), ถม (ถม) ปัจจัย เป็นต้น

6) อักษยปัจจัยกต คือ ปัจจัยกตที่เป็นอักษยศัพท์มี ฌมุล (อม), กตวา (ตวา), โต สุน (โตะ), กสุน (อะ) เป็นต้น มีรูปเหมือนกันในลิงค์ วจนะ และวิภक्तिทั้งปวง ไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปศัพท์ไปตามลิงค์ วจนะ และวิภक्ति

ในมหากาพย์เสานทรนันทะ ปรากฏบทอักษยศัพท์อยู่หลายแห่ง รายละเอียดปรากฏตามที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 3 ในที่นี้ขอนำมากล่าวไว้เป็นกรณีศึกษาบางบท ดังนี้

บทว่า นาม ศัพท์เดิมมาจาก นาม + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอักษยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้วให้ลบทิ้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

นาม	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถาทาตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
นาม	เป็นอักษยะ	สฺวราทีนิปาตมวฺยยม (1-1-37)
นาม + ส	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
นาม + ส	สฺ ชื่อว่าปรถมาปรตฺยยะ	สฺเวชสเมฆาณฺชฺญายม ภิสฺงเภยํ ภยสฺงสิภยามภยส งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
นาม + ส	สฺ ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สฺปะ (1-4-103)
นาม + ส	ลง สฺ ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทวฺเยกโยรทฺวิวจนเภาวจน (1-4-22)

นาม + สุ	สุ ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติศจ (1-4-104)
นาม	ลบ สุ วิภักติ เมื่ออยู่หลังอัพยยศัพท์	อวยาทาปสุปะ (2-4-82)
	สำเร็จรูปเป็น นาม	

บทว่า สรวโต ศัพท์เดิมมาจาก สรว + ปณจมีวิภักติ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สรว	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถาทาตุรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
สรว + ปณจมี	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
สรว	สรว ศัพท์ เป็นสรรพนาม	สรวาทินิ สรวนามานิ (1-1-27)
สรว + ปณจมี>ตสลิ	ใช้ ตสลิ ปัจจยแทนปณจมีวิภักติ	ปณจมายาสตสลิ (5-3-7)
สรว + ตสลิ	อิ ชื่อว่าอิต	อุปะเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
สรว + ตสลิ	ล ชื่อว่าอิต	ลศกวัตทิต (1-3-8)
สรว + ตส	ลบ อิ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
สรว + ต ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชุโซ รุะ (8-2-66)
สรว + ต ร>อุ	เปลี่ยน ร เป็น อุ	อโต โรรปลุตาทปุลูเต (6-1-113)
สรว + ต อ + อุ>โอ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อุ เป็น โอ	อาทคุณะ (6-1-87)
สรว ต โอ	สำเร็จรูปเป็น สรวโต	

บทว่า สทา ศัพท์เดิมมาจาก สรว + สปตมีวิภักติ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สรว	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถาทาตุรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
สรว	สรว ศัพท์ เป็นสรรพนาม	สรวาทินิ สรวนามานิ (1-1-27)
สรว + สปตมี	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปปราติปทิกาท (4-1-1)
สรว + สปตมี>ทา	ใช้ ทา ปัจจยแทนสปตมีวิภักติ	สรวไกภานยกีตตทะ กาเล ทา (6-3-15)
สรว>ส + ทา	เปลี่ยน สรว เป็น ส	สรวสย โส'นยตรสย่ำ ทิ (5-3-6)
ส ทา	สำเร็จรูปเป็น สทา	

บทว่า ยตฺร ศัพท์เดิมมาจาก ยท + สปตมีวิภักติ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ยท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถาทาตุรปรตยยะ
----	------------------------	-----------------

ยท	ยท ศัพท์ เป็นสรรพนาม	ปราติปติกัม (1-2-45) สรวาทินี สรวนามานี (1-1-27)
ยท + สप्तมী	ลงปรัตยยะ หลังปราติปติกะ	งยาปปราติปติกาท (4-1-1)
ยท + สप्तมী>ตรล	ใช้ ตรล ปัจจัยแทนสप्तมীวิภक्ति	สप्तมयास्रल (5-3-10)
ยท + ตรल	ล ชื่อว่าอิต	लस्रकृतथिति (1-3-8)
यट + त्र	ल ल ที่ชื่อว่าอิต	तस्य लोप (1-3-9)
य ट>อ + त्र	เปลี่ยน ट ของ यट เป็น ओ	तुयथातिनाम (7-2-102)
य ओ+ओ>อ + त्र	ทำเป็นขั้นคุณ คือ ओ กับ ओ เป็น ओ	ओट कुण (6-1-97)
य ओ त्र	สำเร็จรูปเป็น यत्र	
पहु	บทว่า पहुठा ศัพท์เดิมมาจาก पहु + तुट्टियाविभक्ति มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้ เป็นปราติปติกะ (ลิงค์)	อรุททททตรปรตยยะ ปราติปติกัม (1-2-45)
पहु + तुट्टिया	ลงปรัตยยะ หลังปราติปติกะ	งยาปปราติปติกาท (4-1-1)
पहु + तुट्टिया>ठा	ใช้ ठा ปัจจัยแทนतुट्टियाविभक्ति	संखुयाया विचारण ठा (5-3-42)
पहु + ठा	สำเร็จรูปเป็น पहुठा	
यट	บทว่า यटा ศัพท์เดิมมาจาก यट + टाल (ปการะ) + सु มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้ เป็นปราติปติกะ (ลิงค์)	อรุททททตรปรตยยะ ปราติปติกัม (1-2-45)
यट	ตท ศัพท์ เป็นสรรพนาม	สรวาทินี สรวนามานี (1-1-27)
यट + टाल	ลงปรัตยยะ หลังปราติปติกะ	งยาปปราติปติกาท (4-1-1)
यट + टाल	ลง टाल ปัจจัยในความหมายว่า ประการ	ปกรารวจน टाल (5-3-23)
यट + टाल	ล ชื่อว่าอิต	लस्रकृतथिति (1-3-8)
यट + टा	ल ल ที่ชื่อว่าอิต	तस्य लोप (1-3-9)
य ट>อ + टा	เปลี่ยน ट ของ तट เป็น ओ	तुयथातिनाम (7-2-102)
य ओ+ओ>อ + टा	ทำเป็นขั้นคุณคือ ओ กับ ओ เป็น ओ	ओट कुण (6-1-97)
यटा	เป็นปราติปติกะ (ลิงค์)	อรุททททตรปรตยยะ ปราติปติกัม (1-2-45)
यटा	เป็นอัพยยะ	สรวาทินีปาทมวयय (1-1-37)

ยถา + สฺ	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาทฺ (4-1-1)
ยถา + สฺ	สุ ชื่อว่าปรตมาปรัตยยะ	สฺเวาชสเมฆาณฺชญาภยาม ภิสงฺเภยํ ภยสงฺสิภยามภยส งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
ยถา + สฺ	สุ ปรัตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ยถา + สฺ	ลง สฺ ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทฺวเยกโยรฺทฺวิวจนํกวจเน (1-4-22)
ยถา + สฺ	สุ ชื่อว่าวิภักติ	วิภกฺติศฺจ (1-4-104)
ยถา	ลบ สฺ วิภักติ เมื่ออยู่หลังอัพยัคฆ์	อฺวยาทาปฺสุปะ (2-4-82)

สำเร็จรูปเป็น ยถา

บทว่า สติตฺวา ศัพท์เดิมมาจาก สฺถา ธาตุ + อิกฺ (อิ) อากม + กฺตฺวา ปัจจัย + สฺ วิภักติ มี
วิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

สฺถา	สฺถา ชื่อว่าธาตฺ	ภฺวาทโย ธาตฺวะ (1-3-1)
สฺถา + กฺฤต	ปัจจัย ชื่อว่ากฤต	กฺฤตฺติง (3-1-93)
สฺถา + กฺฤต	ลง กฤตปัจจัย หลังธาตฺ	ธฺาโตชะ (3-1-91)
สฺถา + กฺฤต	ลง กฤตปัจจัยในกัตตฺวาทฺ	กฺรฺตฺริ กฺฤต (3-4-67)
สฺถา + กฺตฺวา	กฺตฺวา ปัจจัย ชื่อว่ากฤต	กฺฤตฺยชะ (3-1-95)
สฺถา + กฺตฺวา	ลง กฺตฺวา ปัจจัย	อฺลฺชลโวชะ ปฺรติเชธโยชะ ปฺรารฺจํ กฺตฺวา (3-4-18)
สฺถา + อิกฺ + กฺตฺวา	ลง อิกฺ (อิ) อากม	อฺวฺรฺธธาตฺกฺสเยทฺ วลาเทชะ (7-2-35)
สฺถา + อิกฺ + กฺตฺวา	ภฺ ชื่อว่าอิต	จฺภู (1-3-7)
สฺถา + อิกฺ + กฺตฺวา	กฺ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทฺริเต (1-3-8)
สฺถา + อี + ตฺวา	ลบ ภู และ กฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
สฺถ + อี + ตฺวา	ลบ อา ของ สฺถา ธาตฺ	อฺอาโต โลป อิกฺ จ (6-4-64)
สติตฺวา	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	กฺฤตฺตฺทฺริตฺสมาศฺจ (1-2-46)
สติตฺวา	เป็นอัพยัคฆ์	กฺฤนเมชนฺตชะ (1-1-39)
สติตฺวา	มี กฺตฺวา ปัจจัยอยู่เป็นอัพยัคฆ์	กฺตฺวาโตสนฺกฺสนชะ (1-1-40)
สติตฺวา + สฺ	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาทฺ (4-1-1)
สติตฺวา + สฺ	สุ ชื่อว่า ปรตมาปรัตยยะ	สฺเวาชสเมฆาณฺชญาภยาม ภิสงฺเภยํ ภยสงฺสิภยามภยส งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
สติตฺวา + สฺ	สุ ปรัตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
สติตฺวา + สฺ	ลง สฺ ปรัตยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทฺวเยกโยรฺทฺวิวจนํกวจเน

สฤตวาท + ส	สุ ชื่อว่าวิภักติ	(1-4-22)
สฤตวาท	ลป สุ วิภักติ เมื่ออยู่หลังอัปยศัพท	วิภักติจจ (1-4-104)
	สำเร็จรูปเป็น สฤตวาท	อวยาทาปสุปะ (2-4-82)

บทว่า **อุปทรศยิต** คัพทเดิมมาจาก อุป + ทฤศ ชาติ + ญจ (อิ) ปัจจยประจําหมวดชาติ + อัญ (อิ) อาคม + ตุมฺน (ตุม) ปัจจย + เง วิภักติ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อุป + ทฤศ	ทฤศ ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
อุป + ทฤศ + กฤต	ลง กฤตปัจจย หลังชาติ	ชาติวะ (3-1-91)
อุป + ทฤศ + ตุมฺน	ลง ตุมฺน ปัจจย	ตุมฺนญฺเวลา กุริยายํ
		กุริยารถายาม (3-3-10)
อุป + ทฤศ + ตุมฺน	อุ ที่ มุ ชื่อว่าอิต	อุปเทศชนนาสิก อิต(1-3-2)
อุป + ทฤศ + ตุมฺน	น ชื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
อุป + ทฤศ + ตุม	ลป อุ และ น ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อุป + ทฤศ + ญจ + ตุม	ลง ญจ ปัจจยประจําหมวดชาติ	สตัยปาครูปวีณาตุลลโลก
		เสนาโลมตวจรรมวณ จูรณ
		จูราทิกโย ญจ (3-1-25)
อุป + ทฤศ + ญจ + ตุม	ณ และ จ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
อุป + ทฤศ + อิ + ตุม	ลป ณ และ จ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อุป + ทฤ>อรฺ ศ + อิ + ตุม	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ เป็น อร	ฤตจจ สยเคาทะคุณะ
		(7-4-10)
อุป + ทฤศ + อิ>เอ + ตุม	ทำเป็นชั้นคุณคือ อิ เป็น เอ	อาทฺคุณะ (6-1-87)
อุป + ทฤศ + เอ>อย + ตุม	เปลี่ยน เอ เป็น อย	เอจยววายวะ (6-1-78)
อุปทฤศ + อย + อัญ + ตุม	ลง อัญ อาคม	อารธชาติกสเยท วลาเทะ
		(7-2-35)
อุปทฤศ + อย + อัญ + ตุม	ญ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
อุปทฤศ + อย + อิ + ตุม	ลป ญ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
อุปทฤศยิตุม	เป็นปราตูปทิกะ (ลิงค์)	กฤตตทริตสมาสาจ
		(1-2-46)
อุปทฤศยิตุม	เป็นอัปยศัพท	กฤนเมชนตะ (1-1-39)
อุปทฤศยิตุม + เง	เง ชื่อว่าวิภักติ	วิภักติจจ (1-4-104)
อุปทฤศยิตุม	ลป เง วิภักติ เมื่ออยู่หลังอัปยศัพท	อวยาทาปสุปะ (2-4-82)
	สำเร็จรูปเป็น อุปทรศยิตุม	

บทอัปยศัพททั้งหมดที่มีคำจำกัดความตามสูตรปาณินิว่า **สวราทินิปาตมวฺยยม** (1-1-37) แปลว่า นิบาตมี สวร เป็นต้น ชื่อว่าอัปยศะ, **ตทริตศจาสฺรววิภักติ** (1-1-38) แปลว่า ตทริที่ลงวิภักติ

ทุกตัว ไม่ได้ชื่อว่าอภัยยะ ด้วย, **กถุนเมฆนตะ** (1-1-39) แปลว่า ศัพท์ที่มีกฤตปัจจัยอยู่ท้ายอันมี ม และ เจจ ปรตยาหาระเป็นที่สุด ชื่อว่าอภัยยะ, **กตฺวา-โตสนฺ-กสนฺ** (1-1-40) แปลว่า ศัพท์ที่ลง กตฺวา, โตสนฺ และ กสนฺ ปัจจัย ชื่อว่าอภัยยะ และสูตรว่า **อวยยิภาวศฺจ** (1-1-41) แปลว่า อภัยยิภาวสมาส ชื่ออภัยยะ ด้วย

บทอภัยยศัพท์ทั้งหมดต้องลงวิภักตินามตามหน้าที่ที่ประกอบใช้ในประโยคคำพูดนั้น ๆ แต่ก่อนที่จะนำไปใช้ในประโยคนั้น ๆ ต้องลงวิภักตินามตามสูตรปาณินิว่า **อวยาทาปฺสฺ** (2-4-82) แปลว่า ลบ อาปฺ ปรตยยะและวิภักตินามท้ายอภัยยศัพท์ ทั้งนี้ เพื่อให้ครบกระบวนการตามขั้นตอน ก่อนที่จะนำไปใช้ ศัพท์ทุกศัพท์ทั้งบทนามและบทกริยาต้องประกอบวิภักติ จึงจะเป็นบทที่สมบูรณ์ ตามคำจำกัดความสูตรปาณินิว่า **สฺบฺติงฺนฺตฺ ปทฺม** (1-4-14) แปลว่า ศัพท์ที่ประกอบด้วยวิภักติแจกนาม และวิภักติแจกกริยา ชื่อว่า ปทะ (บท) และข้อความในปทรูปสิทธิว่า วิภตฺยฺนฺตฺ ปทฺ¹³⁰⁹ แปลว่า ศัพท์ที่มี วิภักติอยู่ท้าย ชื่อว่า ปทะ (บท) ดังนั้น บททุกบทที่ปรากฏใช้ในคัมภีร์ต่าง ๆ ที่เป็นภาษาบาลีสันสกฤต จึงต้องประกอบวิภักติเสมอ

4.3.4 บทสมาส

สมาส¹³¹⁰ คือการนำศัพท์ตั้งแต่ 2 ศัพท์ขึ้นไปมาต่อกัน ให้เป็นศัพท์เดียวกันตามหลัก ไวยากรณ์ภาษาสันสกฤต (สมสนฺ สฺมาสะ การยฺออ ชื่อว่าสมาส)¹³¹¹

สมาสนั้น เมื่อว่าโดยกิจ มี 2 ประเภท คือ

1) ลุप्तสมาส คือ สมาสที่มีการย่อโดยมีการลบวิภักติของบทหน้า เช่น ราชณะ ปุตุระ ราชปุตุระ โอรสของพระราชา

2) อลุप्तสมาส คือ สมาสที่มีการย่อโดยไม่มีการลบวิภักติของบทหน้า เช่น ทีปฺ กโรตี ตี ปิงฺกระ ชื่อว่า ทีปิงฺกร เพราะทำที่พึง

เมื่อว่าโดยสภาวะ มี 2 ประเภท คือ

1) นิตยสมาส คือ สมาสที่มีการย่อแน่นอน ปรากฏเป็นรูปสมาสเท่านั้นไม่ปรากฏเป็นอย่างอื่น เช่น กุมภํ กโรตีติ กุมภการะ¹³¹² ชื่อว่า กุมภการ เพราะทำหม้อ

2) อนิตยสมาส คือ สมาสที่มีการย่อไม่แน่นอน ปรากฏเป็นได้ทั้งในรูปสมาสและไม่ใช้สมาส เช่น ราชณะ ปุตุระ หรือ ราชปุตุระ โอรสของพระราชา

เมื่อว่าโดยชื่อ มี 6 ประเภท คือ

1) อวยยิภาวสมาส (Avyaybhasamāsa) สมาสที่มีอุปสรรคหรือนิบาตเป็นบทหน้า และเป็นประธาน เช่น กฤษณสย สมิปม อุกฤษณม ที่ใกล้แห่งพระกฤษณะ ชื่อว่าอุกฤษณะ, กษตฺราณํ สํปตฺติส สกษตฺรมความสำเร็จของชายชาตินักรบทั้งหลาย ชื่อว่า สกษตฺระ, วิปาศายส อภิมุขม ปรตฺวิปาศม¹³¹³ ข้างหน้าแห่งแม่น้ำวิปาศะ ชื่อว่า ปรตฺวิปาศะ

¹³⁰⁹ พระพุทธปियเถระ, ปทรูปสิทธิ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2543), 8.

¹³¹⁰ พระคันธสารากวีวงศ์, สังวรรณนามัญชรี (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, 2545), 28.

¹³¹¹ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 326.

¹³¹² Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 342.

¹³¹³ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 331-33.

2) กรมธรรยสมาส (Karmadhārayasamāsa) สมาสที่มีบทหน้าขยายบทหลัง และมีบทหลังเป็นประธาน เช่น เทวปุชกะ พราหมณะ เทวพราหมณะ พราหมณ์ผู้บูชาเทพ ชื่อว่า เทวพราหมณะ, กุตลิตะ ปุรุชะ กุปุรุชะ บุรุชผู้ต่ำช้า ชื่อว่า กุปุรุชะ, โศภณะ ปุรุชะ สุปุรุชะ¹³¹⁴ บุรุชผู้สง่างาม ชื่อว่า สุปุรุชะ

3) ทวิคฺสมาส (Dviguṣamāsa) สมาสที่มีบทหน้าเป็นสังขยาที่แสดงจำนวน บทหลังเป็นนามทั่วไป เช่น ปรณจนา คฺวา ปรณจคม¹³¹⁵ วัวทั้งหลาย 5 ตัว ชื่อว่า ปรณจคะ

4) ตัตปุรุชสมาส (Tatpuruṣasamāsa) สมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยวิภักตินาม 6 ประเภท มีทวิติยาวิภักติเป็นต้น และมีบทหลังเป็นประธาน เช่น กฤษณํ ศฺริตชะ กฤษณศฺริตชะ ผู้สรรเสริญซึ่งพระกฤษณะ ชื่อว่า กฤษณศฺริตชะ, หริณา ตฺราราชะ หริตฺราราชะ ผู้ที่พระหริคัมครองรักษา ชื่อว่า หริตฺราราชะ, ยูปาย ทารุ ยูปทารุ ไม้เพื่อเสายัญ ชื่อว่า ยูปทารุ, สโตกาท มุกตะ สโตกานมุกตะ ผู้พ้นแล้วจากน้ำหยดหนึ่ง ชื่อว่า สโตกานมุกตะ, ราชณะ ปุรุชะ ราชปุรุชะ บุรุชของพระราชา ชื่อว่า ราชปุรุชะ, อกษะษุ เคาณชะ อกษะคาณชะ¹³¹⁶ ผู้มีวมาในลูกสกาทั้งหลาย ชื่อว่า อักษะคาณชะ

5) พหุวิหิสมาส (Bahuvrīhisamāsa) สมาสที่มีความหมายเป็นบทอื่น คือ ย ต ศัพท์เป็นต้น และระบुถึงเป็นประธาน เช่น ปราบตม อุกทํ ยํ สะ ปราบโตทกะ น้ำไหลไปสู่ที่ใด ที่นั้น ชื่อว่า ปราบโตทกะ, อุปฺหฤตชะ ปชะ ยสโม สะ อุปฺหฤตปชะ สัตว์เลี้ยงอันบุคคลนำเข้าไปแล้ว เพื่อบุคคลใด บุคคลนั้น ชื่อว่า อุปฺหฤตปชะ, ปิตม อมพรํ ยสย สะ ปิตามพระ ท้องฟ้าของบุคคลใด ถูกตีแล้ว บุคคลนั้น ชื่อว่าปิตามพร¹³¹⁷

6) ทวันทวสมาส (Dvandvasamāsa) สมาสที่มีบททั้งสองเป็นประธาน และในรูปวิเคราะห์ มี จ ศัพท์อยู่ด้วย เช่น อิศฺศจ กฤษณศฺจ อิศฺศกฤษณา พระอิศวรด้วย พระกฤษณะด้วย ชื่อว่า อิศฺศกฤษณา, มาตา จ ปิตา จ มาตาปิตเร มาตาด้วย ปิตาด้วย ชื่อว่า มาตาปิตเร, ปาณิ จ ปาเทจ ปาณิปาทม¹³¹⁸ มือทั้งหลายด้วย เท้าทั้งหลายด้วย ชื่อว่า ปาณิปาทะ

เมื่อว่าโดยจุดประสงค์ มี 3 คือ

- 1) ทำพากย์ในภาษาสันสกฤตให้สละสลวยและขจัดความรุงรังด้วยวิภักติ
- 2) ทำศัพท์ให้น้อยลง คงความไว้เท่าเดิม
- 3) ทำนามนามให้กลายเป็นคุณนามและเปลี่ยนลิงค์ได้

ในมหากาพย์เสานทรนั้นทะ ปรากฎบทสมาสอยู่หลายแห่ง ในที่นี้ขอนำมากกล่าวไว้เป็นกรณีศึกษาบางบท ดังนี้

บทว่า ธรรมภฤตา-แห่งผู้ทรงธรรมทั้งหลาย เป็นทวิติยาตัตปุรุชสมาส

บทว่า กาวยงฺคิรฺสโยชะ-ของมุนีชื่อว่ากาวยะและอางคิรสะ เป็นทวันทวสมาส

บทว่า จารูวีรุตฺรวณะ-มีแนวเถาว์ลย์และต้นไม้อันงดงาม เป็นษัษฐีพหุวิหิสมาส มีทวันทวสมาสอยู่ภายใน

¹³¹⁴ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 340-41.

¹³¹⁵ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 339.

¹³¹⁶ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 334-37.

¹³¹⁷ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 347.

¹³¹⁸ Dvivedī, *Laghusiddhāntakaumudī*, 352-53.

บทว่า ปรสฺนิกฺขมฺภุทฺทสาทฺหุละ-มิหฺญำอันเรียบสนิทและอ่อนนุ่ม เป็นชัษฐีพหุวิหิตสมาส มีทวันทวสมาสอยู่ภายใน

บทว่า หวิรุณฺณวิตาเนน-ด้วยการปกคลุมด้วยคัวญจากเครื่องสังเวย เป็นตฤติยัตตปุรุษสมาส มีปัญจมีตตปุรุษสมาสอยู่ภายใน

บทว่า เกสราสฺตรปาณฺฑุภิกะ-ด้วยสีเหลืองอ่อนอันปกคลุมด้วยเกสรดอกไม้ เป็นกรรมธารยสมาส มีตฤติยัตตปุรุษสมาสอยู่ภายใน

บทว่า ปรยาปฺตผลปุชฺปาภิกะ-อันให้ดอกออกผล, มีผลและดอกอันถึงพร้อมแล้ว เป็นทวันทวสมาส มีกรรมธารยสมาสอยู่ภายใน

บทว่า สุวฺรคฺคาโยทฺยุกฺตเจตสะ-มีจิตใจที่จะไปสู่สวรรค์ เป็นตฤติยพหุวิหิตสมาส มีทวิตียัตตปุรุษสมาสอยู่ภายใน

บทว่า ราชปฺตฺรา-ราชบุตรทั้งหลาย เป็นชัษฐีตตปุรุษสมาส

บทว่า สุวฺรณสฺตมภวฺรชฺมาณะ-มีกายกำยำเหมือนดังเสาทอง เป็นชัษฐีพหุวิหิตสมาส

บทว่า สีโหฺรสฺกา-มีหน้าอกเหมือนนอกราชสีห์ เป็นชัษฐีพหุวิหิตสมาส

บทว่า มหาภุชฺชะ-มีแขนลำสัน เป็นชัษฐีพหุวิหิตสมาส

ส่วนโคลกกว่า

นิวารผลสฺตฺษุโฏกะ สวสฺโถะ คานฺไตรนฺตฺสโฏกะ |

อาภิรฺโณ'ปี ตโปภฺฤทฺทิกะ ศุณฺยศุณฺย อิวาภวต || 1/10 ||¹³¹⁹

มีบทสมาสอยู่ในบาททั้ง 4 คือ

บทว่า นิวารผลสฺตฺษุโฏกะ-ผู้ยินดีในข้าวป่าและผลไม้ เป็นสัปตมีตตปุรุษสมาส มีทวันทวสมาสอยู่ภายใน

บทว่า อนุตฺสฺโฏกะ-ผู้ไม่มีความกระสันอยาก เป็นนบุรพบทชัษฐีพหุวิหิตสมาส

บทว่า ตโปภฺฤทฺทิกะ-ผู้บำเพ็ญตบะ เป็นทวิตียัตตปุรุษสมาส

บทว่า ศุณฺยศุณฺยะ-อันว่างเปล่าและว่างเปล่า เป็นทวันทวสมาส

4.3.5 บทตัทธิต

ตัทธิต คือการเชื่อมคำนามกับปัจจัย เป็นการสร้างคำใหม่เพื่อให้กระชับกว่าการใช้นามล้วน ๆ หรือปัจจัยที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ความย่อ เป็นได้ทุกวิภक्ति และเป็นอภัยศัพท์

ตัทธิตนั้น เมื่อว่าโดยลักษณะทั่วไป มีอยู่ลักษณะอย่างเดียว คือใช้ปัจจัยแทนศัพท์ได้ทั่วไป เมื่อว่าโดยลักษณะเฉพาะ มีหลายประเภท เช่น

- 1) สาธารณตัทธิต ตัทธิตที่มีรูปศัพท์เป็นได้ทั้ง 3 ลิงค์ และใช้ปัจจัยแทนศัพท์ได้ทั่วไป
- 2) อปตฺยาริการตัทธิต ตัทธิตที่ใช้ปัจจัยแทนศัพท์ว่า อปตฺย (อปจฺจ) ลูกหลาน, เชื้อสาย, เหล่ากอ เป็นต้น
- 3) รักตาทฺยรกตตัทธิต ตัทธิตที่ใช้ปัจจัยแทนศัพท์ รกฺต (ย้อม) เป็นต้น

¹³¹⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหาภากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 3.

ในมหากาพย์เสานทรนันทะ ปรากฏบทที่ติดต่อกันหลายแห่ง ในที่นี้ขอนำมากล่าวไว้เป็น
กรณีศึกษาบางบท ดังนี้
โคลงว่า

หวิ°ษิ ยศจ สวาทมารถิ คามรุษทวลีษรุต |
ตปะศิษญูษุ จ ศิษเยษุ คามรุษทวลีษรุต || 1/3 ||¹³²⁰

บทว่า วลีษรุต มาจากศัพท์เดิมว่า วลีษ + จุต ปัจจัยในอุปमानะ (เปรียบเทียบ) ลง วต
ปัจจัยด้วยสูตรในคัมภีร์มูคโพระ¹³²¹ว่า จุต สามเเย (ลง จุต ปัจจัยในความหมายว่า เสมอกัน) เมื่อ
ลง วต ปัจจัยให้ลบปรณาวิริกตี่ข้างหน้า ปัจจัยคือ จุต นี้ มีชื่อว่า วต ปัจจัยในคัมภีร์ปาณินิ โดย
คัมภีร์ปาณินิในอธยายะ 5 ปาทะ 1 สูตร 115-17 อนุญาตให้ลง วต ปัจจัยด้วยสูตร 3 สูตร คือ

1) เตน ตุลยั กริยา เจตวติะ (5-1-115) แปลว่า ถ้ามีกริยาเสมอกัน ให้ลง วต ปัจจัยใน
ความหมายว่า เหมือนกับสิ่งนั้น

2) ตตร ตสเยว (5-1-116) แปลว่า ลง วต ปัจจัยในความหมายว่า เหมือนในสิ่งนั้น
และ เหมือนแห่งสิ่งนั้น

3) ตทรหม (5-1-117) แปลว่า ลง วต ปัจจัยในความหมายว่า ควรค่าซึ่งสิ่งนั้น
แม้คัมภีร์ปาณินิจะกล่าวถึงการลง วต ปัจจัยท้ายบทที่ประกอบด้วยตฤติยาวิริกตี่ สัปตมี
วิริกตี่ ษัษฐิวิริกตี่ และทวิติยาวิริกตี่เท่านั้น แต่ฎีกาสังเขปของมูคโพระกล่าวว่าอาจลงปัจจัยนี้ท้าย
บทนามที่ลงวิริกตี่ทุกศัพท์ตั้งแต่ปรณาวิริกตี่เป็นต้นไป ดังข้อความว่า

กฤษณ อิว กฤษณวต, ศิว ภาตตี เศษะ. เอวิ กฤษณมิว กฤษณวต, ศิว มนเย อิติ เศษะ.
เอวิ สรพพิวิกตยุนตาท จุตปรตยเย กเตร ลุ.¹³²²

แปลว่า “ผู้เหมือนพระนารายณ์ ได้ชื่อว่า กฤษณวต มีค่าที่เหลือว่า พระศิวะย่อมรุ่งโรจน์
เช่นเดียวกันนี้ [ย่อมสำคัญ] เหมือนพระนารายณ์ ได้ชื่อว่า กฤษณวต มีค่าที่เหลือว่า ย่อมสำคัญพระ
ศิวะ โดยประการดังนี้ ลบวิริกตี่ที่ใกล้ จุต ปัจจัยท้ายบทที่ลงวิริกตี่ทั้งปวง”

บทว่า ทวิติย ศัพท์เดิมมาจาก ทวิ + ตีย วิเคราะห์ว่า ทวโยชะ ปุรณะ ทวิติยชะ ลง ตีย
ปัจจัย ด้วยสูตร เทวสตีชะ (5-2-54) มีกระบวนการสร้างคำเหมือน เคาตมะ (1) แต่ทำการลบวิสรคะ
(-ะ) ที่อยู่ในบาทของโคลง เมื่อมีสระตามหลัง ด้วยสูตร โส'จิ โลเป เจต ปาทปุรณม (6-1-134)

บทว่า ตฤติย ศัพท์เดิมมาจาก ตริ + ตีย วิเคราะห์ว่า ตรยณำ ปุรณะ ตฤติยชะ ลง ตีย
ปัจจัย และทำสัมประสาธนะ ริ เป็น ฤ ด้วยสูตร เทรชะ สंप्रसारณं จ (5-2-55) มีกระบวนการสร้างคำ
เหมือน เคาตมะ (1) แต่ทำการลบวิสรคะ (-ะ) ที่อยู่ในบาทของโคลง เมื่อมีสระตามหลัง ด้วยสูตร
โส'จิ โลเป เจต ปาทปุรณม (6-1-134)

¹³²⁰ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 1.

¹³²¹ ไวปทเวชะ, มูคโพรพยาकरणะ (กัลกัตตา: โรงพิมพ์ศิริศฺววิทยารัตนะ, 2449), 440.

¹³²² ศิริศจันทรวิศฺววิทยารัตนะ, มูคโพรสังเกษปฎีกา ในมูคโพรพยาकरणะ (กัลกัตตา: โรงพิมพ์ศิริศฺววิทยา
รัตนะ, 2449), 5/440.

4.3.6 บทกริยาคุณพากย์

บทกริยา คือบทที่เชื่อมธาตุ วิภักติ ปัจจัยนำมารวมกันสำเร็จเป็นบทที่แสดงกริยาหรือ ศัพท์ที่กล่าวกริยา เพื่อใช้เป็นกริยาคุณพากย์

ในมหากาพย์เสานทรนันทะ ปรากฏบทกริยาคุณพากย์อยู่หลายแห่ง ซึ่งมีกระบวนการ สร้างอย่างละเอียดตามที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 3 ในที่นี้ขอนำมากล่าวไว้เป็นกรณีศึกษาบางบท ดังนี้

บทว่า **พภูว** ศัพท์เดิมมาจาก ภู ธาตุ + ติป วิภักติ หมวด ลิกฺห ฝ่ายปรัสไมบถ มีวิธีทำรูป โดยใช้สูตรต่อไปนี้

ภู	ภู ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
ภู + ลิกฺห	ลง ลิกฺห ในอดีตกาล	ปโรกฺษะ ลิกฺห (3-2-115)
ภู + ลิกฺห	ลิกฺห เป็นฝ่ายปรัสไมบถ	ละ ปรัสไมบถม (1-4-99)
ภู + ลิกฺห	ลง ปรัสไมบถ ในกัตตุวจาก	เศษาทฺ กรตฺริ ปรัสไมบถม (1-3-78)
ภู + ลิกฺห > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺห	ติปตฺสฺมิสิปฺตฺสฺมิพฺวสฺมสฺตา ตำณณาสถำธวมิทฺวหิมฺหิง (3-4-78)
ภู + ติป > ฌล	เปลี่ยน ติป เป็น ฌล	ปรัสไมบถานำ ฌลตฺสฺส- ถลตฺสฺถนลวมาะ (4-3-82)
ภู + ฌล	ฌล เป็น ประถมบุรุษ	ติงฺสฺตฺริณิ ตฺริณิ ปฺรถม- มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
ภู + ฌล	ฌล เป็น เอกวจนนะ	ตานฺยเอกฺวจนทฺวิวจน- พฺทฺวจนนานฺยเอกฺษะ (1-4-102)
ภู + ฌล	ณ ชื่อว่าอิต	จฺภู (1-3-7)
ภู + ฌล	ล ชื่อว่าอิต	ทฺลนฺตฺยม (1-3-3)
ภู + อ	ลป ฌ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสฺย โลปะ (1-3-9)
ภู + วุก + อ	ลง วุก อากม เมื่อมี ลิกฺห (ฌล) อยู่หลัง	ภฺโว วุกฺลฺงฺลิกฺห (6-4-88)
ภูวุก + อ	อฺ ชื่อว่าอิต	อฺพฺทฺเศชฺนฺนาสิก อิต(1-3-2)
ภูวุก + อ	กฺ ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทฺธิเต (1-3-8)
ภูว + อ	ลป อฺ และ กฺ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสฺย โลปะ (1-3-9)
ภูภูว + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ ลิกฺห (ฌล) อยู่หลัง	ลิกฺหิ ธาโตรฺนภฺยาสฺสย(6-1-8)
ภูภูว + อ	ตัวที่ซ้อนมา ชื่อว่าอภัยสาะ	ปฺรุโวกฺภฺยาสะ (6-1-4)
ภฺภูว + อ	รัสสะ อฺ ของอภัยสาะ เป็น อฺ	ทฺรฺสวะ (7-4-59)
ภฺภูว + อ	อฺ ของอภัยสาะ เป็น อ เมื่อ ลิกฺห (อ) อยู่หลัง	ภฺวตฺระ (7-7-73)
ภ > พ ภูว + อ	เปลี่ยน ภ ของอภัยสาะ เป็น พ	อภฺยาสะ จฺรุ จ (8-4-54)
พ ภูว อ		

สำเร็จรูปเป็น **พภูว**

บทว่า **อศิศริยท** ศัพท์เดิมมาจาก ศริ ธาตุ + จลิ ปัจจัย + ติป วิภक्ति หมวด ลุง ฝ่าย
 ปรสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ศริ	ศริ ชื่อว่า ธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
ศริ + ลุง	ลุง ลุง ในอดีตกาล	ลุง (3-2-110)
ศริ + ลุง	ลุง เป็นฝ่ายปรสไมบท	ละ ปรสไมปทม (1-4-99)
ศริ + ลุง	ลุง ปรสไมบท ในกัตตฺวาจก	เศษาท กรตริ ปรสไมปทม (1-3-78)
ศริ + ลุง > ติป	ใช้ ติป แทน ลุง	ติปตสณิสิปถสณิมิวสมสตา ตำณธาสาถำธวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
ศริ + ติป	ติป เป็น ประณมบุรุษ	ติงสตรีนี ตรีณิ ปฺรณม- มธฺยเมตตมาะ (1-4-101)
ศริ + ติป	ติป เป็น เอกวจนะ	ตานเยกวจนทิววจน- พหฺวจนानเยกศะ (1-4-102)
ศริ + ติป	ป ชื่อว่าอิต	หลนตฺยม (1-3-3)
ศริ + ติ	ลป ป ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
ศริ + จลิ + ติ	ลุง จลิ ปัจจัย	จลิ ลุงิ (3-1-43)
ศริ + จลิ > จง + ติ	เปลี่ยน จลิ เป็น จง (อ)	ณิศฺริทฺรฺสฺรฺญะะ กรตริ จง (3-1-48)
ศริศฺริ + จง + ติ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อ จง อยู่หลัง	จงิ (6-1-11)
ศริศฺริ + จง + ติ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภัยสาะ	ปฺรโว'ภฺยาสะ (6-1-4)
ศฺอิตฺริ + อ + ติ	ลป ร ของอภัยสาะ	หลาทิะ เศษะ (7-4-60)
ศฺอิตฺริ + จง + ติ	จ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
ศฺอิตฺริ + จง + ติ	ง ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทริเต (1-3-8)
ศฺอิตฺริ + อ + ติ	ลป จ และ ง ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อญฺ + ศฺอิตฺริ + อ + ติ	ลุง อญฺ (อ) อาคม หน้าธาตุ	ลุงลงถฺถงฺกษวทฺทาทตะ (6-4-71)
อญฺ + ศฺอิตฺริ + อ + ติ	ญ ชื่อว่าอิต	จฺญ (1-3-7)
อ + ศฺอิตฺริ + อ + ติ	ลป ญ ที่ชื่อว่าอิต	ตสฺย โลปะ (1-3-9)
อ + ศฺอิตฺริ + อ + ติ	เปลี่ยน อี ที่ ริ เป็น อีย	อจि ศฺนฺธาตฺกรฺวำ ยฺโวริยฺง- วเงา (6-4-77)
อ + ศฺอิตฺริ + อ + ติ	ลป อี ที่ ติ	อิตศจ (3-4-100)
อ ศฺอิตฺริ + อ + ติ		

สำเร็จรูปเป็น **อศิศริยต**

บทว่า **อาศิศราย** ศัพท์เดิมมาจาก อา + ศริ ธาตุ + ติป วิภक्ति หมวด ลิกฺ ฝายปรัสไมบท
มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

อา + ศริ	ศริ ชื่อว่า ธาตุ	ภูวาทโย ธาตุวะ (1-3-1)
อา + ศริ + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกฺษะ ลิกฺ (3-2-115)
อา + ศริ + ลิกฺ	ลิกฺ เป็นฝายปรัสไมบท	ละ ปรัสไมปทม (1-4-99)
อา + ศริ + ลิกฺ	ลง ปรัสไมบท ในกัตตฺวาจก	เศษาทฺ กรตฺริ ปรัสไมปทม (1-3-78)
อา + ศริ + ลิกฺ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺ	ติปตฺสณิสิปฺตฺสณิมิวสฺมสฺตา ตำณฺธาสาถำธฺวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
อา + ศริ + ติป > ฌล	เปลี่ยน ติป เป็น ฌล	ปรัสไมปทานำ ฌลตฺสฺส- ถลตฺสณฺลวมาะ (4-3-82)
อา + ศริ + ฌล	ฌล เป็น ประถมบุรุษ	ติงฺสฺตรีนฺ ตรีณฺ ปรถม- มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
อา + ศริ + ฌล	ฌล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกฺวจนทฺวิวจน- พฺหฺวจนานเยกฺษะ (1-4-102)
อา + ศริ + ฌล	ฌ ชื่อว่าอิต	จฺญฺ (1-3-7)
อา + ศริ + ฌล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกฺวตฺทริเต (1-3-8)
อา + ศริ + อ	ล ฌ และ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
อา + ศริศฺริ + อ	ซ้อนธาตุเป็นสอง เมื่อมี ลิกฺ อยู่หลัง	ลิกฺ ฐาโตรนภฺยาสฺสย(6-1-8)
อา + ศริศฺริ + อ	ตัวที่ซ้อนมา เรียกว่าอภฺยาสะ	ปุรวโ'ภฺยาสะ (6-1-4)
อา + ศฺอิศฺริ + อ	ล ฐ ของอภฺยาสะ	หลาทีษะ เศษะ (7-4-60)
อา + ศฺอิศฺเร + อ	ทำเป็นชั้นคุณคือ อิ ที रि เป็น เอ	สวรวธาตุการฺธธาตุกโยะ (7-3-84)
อา + ศฺอิศฺรย + อ	เปลี่ยน เอ เป็น อย	เอโจ'ยวายาอะ (6-1-78)
อา + ศฺอิศฺรย + อ	อ ที ร ชื่อว่าอุปฺธา	อโล'นฺตฺยาด ปุรว อุปฺธา (1-1-65)
อา + ศฺอิศฺราย + อ	ทีษะ อ ที่ชื่ออุปฺธา เป็น อา	อต อุปฺธายาอะ (7-2-116)
อา ศฺอิศฺราย อ		

สำเร็จรูปเป็น **อาศิศราย**

กริยาคุณพากย์ที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะ เฉพาะสระคะที่ 1, 2 และ 3 มี
หลากหลายซึ่งเป็นการเชื่อมขานของท่านผู้แต่งที่สามารถประกอบบทกริยาเพื่อให้เข้ากับคณะฉันท
และมีความหมายตามที่ผู้แต่งประสงค์ ประกอบด้วยหมวดต่าง ๆ ดังนี้

1) หมวด ลฎ (วรดมานกาล) บอกปัจจุบันกาล แปลว่า ...อยู่, ย่อม..., จะ...

ที่	กริยาคุณพากย์	หมวด	บท	วาก
1	มียเต มาจาก มา + ยก + ต	ลฎ	อาตมเนบท	กรรตฺวาก
2	นิมียเต มาจาก นิ + มา + ยก + ต	ลฎ	อาตมเนบท	กรรตฺวาก
3	ภวนติ มาจาก ภู + ศป + ฌิ	ลฎ	ปรัสไมบท	กรรตฺวาก
4	ศรฺยเนเต มาจาก ศรฺ + ยก + ฌ	ลฎ	อาตมเนบท	กรรตฺวาก

2) หมวด ลิฎ (ปโรกษ อนทฺยตฺนญต) บอกอดีตกาล แปลว่า ...แล้ว

ที่	กริยาคุณพากย์	หมวด	บท	วาก
1	ตสฺเสถ มาจาก สธา + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตฺวาก
2	ศุศฺเสถ มาจาก ศฺ + ต	ลิฎ	อาตมเนบท	กรรตฺวาก
3	ววุธฺเต มาจาก ววุธฺ + ต	ลิฎ	อาตมเนบท	กรรตฺวาก
4	ศุศฺเรเว มาจาก ศฺ + ต	ลิฎ	อาตมเนบท	กรรตฺวาก
5	วิเรชฺรู มาจาก วิ + ราช + ฌิ	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตฺวาก
6	เจระ มาจาก จร + ฌิ	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตฺวาก
7	เตปีเร มาจาก ตป + ฌ	ลิฎ	อาตมเนบท	กรรตฺวาก
8	จกฺริเร มาจาก กฤ + ฌ	ลิฎ	อาตมเนบท	กรรตฺวาก
9	ชคฺมุ มาจาก คม + ฌิ	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตฺวาก
10	วิเชหฺริเร มาจาก วิ + สห + ฌ	ลิฎ	อาตมเนบท	กรรตฺวาก
11	รรกษฺศ มาจาก รกษ + ฌิ	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตฺวาก
12	ฉิครฺยิเร มาจาก ศรี + ฌ	ลิฎ	อาตมเนบท	กรรตฺวาก
13	จกฺเร มาจาก กฤ + ต	ลิฎ	อาตมเนบท	กรรตฺวาก
14	ทเธ มาจาก ธา + ต	ลิฎ	อาตมเนบท	กรรตฺวาก
15	อฺวาจ มาจาก วจ + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตฺวาก
16	อารฺรุหฺ มาจาก อา + รุห + ฌิ	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตฺวาก
17	ปฺริจกฺษป มาจาก ปฺริ + กฺษป + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตฺวาก
18	พกรฺมฺร มาจาก กรม + ฌิ	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตฺวาก
19	อนฺจกฺรฺร มาจาก อนฺ + กฤ + ฌิ	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตฺวาก
20	สิเชหฺวิเร มาจาก สีว + ฌ	ลิฎ	อาตมเนบท	กรรตฺวาก
21	นิศฺศวฺส มาจาก นิ + ศวส + ฌิ	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตฺวาก
22	อวปฺร มาจาก อว + อป + ฌิ	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตฺวาก
23	พภาเส มาจาก ภาส + ต	ลิฎ	อาตมเนบท	กรรตฺวาก
24	อลฺจกฺรฺร มาจาก อลฺ + กฤ + ฌิ	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตฺวาก

25	จกรุส	มาจาก กฤ + ฌิ	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
26	อาปุะ	มาจาก อาป + ฌิ	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
27	รราช	มาจาก ราช + ติป	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
28	ชุโคป	มาจาก คุป + ติป	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
29	อวาป	มาจาก อว + อาป + ติป	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
30	สสณเช	มาจาก สณช + ต	ลิกฺ	อาตมเนบถ	กรรตุวจาก
31	วิสิสฺมิเย	มาจาก วิ + สฺมิ + ต	ลิกฺ	อาตมเนบถ	กรรตุวจาก
32	อวเมเน	มาจาก อว + มน + ต	ลิกฺ	อาตมเนบถ	กรรตุวจาก
33	วิวยเถ	มาจาก วยถ + ต	ลิกฺ	อาตมเนบถ	กรรตุวจาก
34	ยียาสฺรุ	มาจาก ยา + ฌิ	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
35	คิศฺยิเร	มาจาก คี + ฌ	ลิกฺ	อาตมเนบถ	กรรตุวจาก
36	ททฤเศ	มาจาก ทฤศ + ต	ลิกฺ	อาตมเนบถ	กรรตุวจาก
37	ศุศฺรวา	มาจาก ศฺร + ติป	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
38	จุกฺษุเณ	มาจาก กฺษุ + ต	ลิกฺ	อาตมเนบถ	กรรตุวจาก
39	อนฺชฺคราห	มาจาก อนฺ + ครห + ติป	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
40	วิชฺคราห	มาจาก วิ + ครห + ติป	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
41	ปรีชฺคราห	มาจาก ปรี + ครห + ติป	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
42	นิชฺคราห	มาจาก นิ + ครห + ติป	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
43	ททฤคิเร	มาจาก ทฤศ + ฌ	ลิกฺ	อาตมเนบถ	กรรตุวจาก
44	วิเจรฺรุ	มาจาก วิ + จร + ฌิ	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
45	ททฤศฺสุ	มาจาก ทฤศ + ฌิ	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
46	ททฤศ	มาจาก ทฤศ + ติป	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
47	วินิรฺทิตฺสะ	มาจาก วิ + นิร + ทิต + ฌิ	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
48	ปฺรจจาถ	มาจาก ปฺร + จถ + ติป	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
49	ปปาต	มาจาก ปต + ติป	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
50	เนทฺรุ	มาจาก นท + ฌิ	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
51	ทิตฺเท	มาจาก ทิป + ต	ลิกฺ	อาตมเนบถ	กรรตุวจาก
52	วเวา	มาจาก วา + ติป	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
53	ตฺตฺชฺสุ	มาจาก ตฺช + ฌิ	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
54	สฺมายเยา	มาจาก สฺม + อา + ยา + ติป	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
55	พฺราราเช	มาจาก ปรราช + ต	ลิกฺ	อาตมเนบถ	กรรตุวจาก
56	ชเชณ	มาจาก ชณ + ต	ลิกฺ	อาตมเนบถ	กรรตุวจาก
57	พเภา	มาจาก ภา + ติป	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก
58	วฤธาเต	มาจาก วฤถ + อาตาม	ลิกฺ	อาตมเนบถ	กรรตุวจาก
59	สฺรรณช	มาจาก สฺ + รณช + ติป	ลิกฺ	ปรีสไมบถ	กรรตุวจาก

60	ยเยา	มาจาก	ยา + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
61	ชหาว	มาจาก	หา + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
62	จจาร	มาจาก	จร + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
63	ชหา	มาจาก	หา + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
64	พุกุเซ	มาจาก	กุช + ต	ลิฎ	อาตมเนบท	กรรตุวจาก
65	พุกุเ	มาจาก	พุก + ต	ลิฎ	อาตมเนบท	กรรตุวจาก
66	ปรจุกษุเ	มาจาก	ปร + กษุ + ต	ลิฎ	อาตมเนบท	กรรตุวจาก
67	ปรวิจจาล	มาจาก	ปร + วิ + จจ + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
68	ปรววฤษ	มาจาก	ปร + วฤษ + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
69	วินินาย	มาจาก	วิ + นี + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
70	ปรตตาร	มาจาก	ปร + ตต + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
71	วิชหาร	มาจาก	วิ + หร + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
72	ชหฤษ	มาจาก	หฤษ + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
73	ชคาม	มาจาก	คม + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
74	อภินิรยเยา	มาจาก	อภิ + นิร + ยา + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
75	อุตูปปาท	มาจาก	อุต + ปต + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
76	จกรเม	มาจาก	วิ + กรม + ต	ลิฎ	อาตมเนบท	กรรตุวจาก
77	อุปวิเวศ	มาจาก	อุป + วิศ + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
78	วิเวศ	มาจาก	วิศ + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
79	ววฤษ	มาจาก	วฤษ + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
80	อภยยุะ	มาจาก	อภิ + อญ + ยา + ฌิ	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
81	นิชคาท	มาจาก	นิ + คท + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
82	อาป	มาจาก	อาป + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
83	นนาม	มาจาก	นม + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
84	ปรววฤษุะ	มาจาก	ปร + วฤษ + ฌิ	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
85	วิชหุส	มาจาก	วิ + หา + ฌิ	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
86	ชคฤหุศ	มาจาก	ครห + ฌิ	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
87	ทธริเร	มาจาก	ธฤ + ฌ	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
88	ชีหีส	มาจาก	หีส + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
89	อปชหาร	มาจาก	อป + หร + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
90	วิวยเถ	มาจาก	วยถ + ต	ลิฎ	อาตมเนบท	กรรตุวจาก
91	ชคาท	มาจาก	คท + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
92	ชชลป	มาจาก	ชลป + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
93	ชคาว	มาจาก	คา + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
94	อภิลลาษ	มาจาก	อภิ + ลษ + ติป	ลิฎ	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก

95	วฤเต	มาจาก	วฤ + ต	ลิฏ	อาตมเนบ	กรรตุวจาก
96	วฤติเร	มาจาก	วฤ + ฌ	ลิฏ	อาตมเนบ	กรรตุวจาก
97	ชฤษุ	มาจาก	หฤ + ฌ	ลิฏ	ปรัสไมบ	กรรตุวจาก

3) หมวด ลฤ (สามัญ ภาษิต) บอกอนาคตกาล แปลว่า จัก...

ที่	กริยาคุณพากย์			หมวด	บท	วจาก
1	ภาษิต	มาจาก	ภ + อธิ + สย + ติป	ลฤ	ปรัสไมบ	กรรตุวจาก

4) หมวด โลฏ (อาชญา) บอกความบังคับเป็นต้น แปลว่า จง..., ขอจง..., ...เกิด

ที่	กริยาคุณพากย์			หมวด	บท	วจาก
1	อนเวต	มาจาก	อน + อ + ฌ	โลฏ	ปรัสไมบ	กรรตุวจาก
2	นิรมิธว	มาจาก	นิร + มา + ฌ	โลฏ	อาตมเนบ	กรรตุวจาก

5) หมวด ลง (อนทยตณฤตกาล) บอกอดีตกาลที่ไม่ใช่วันนี้ แปลว่า ได้...แล้ว

ที่	กริยาคุณพากย์			หมวด	บท	วจาก
1	อภวต	มาจาก	อภ + ภู + ศป + ติป	ลง	ปรัสไมบ	กรรตุวจาก
2	นยเวศยน	มาจาก	นิ + อภ + วิศ + ฌ(อ) + ฌ	ลง	ปรัสไมบ	กรรตุวจาก
3	อสรต	มาจาก	อภ + สร + ศป + ติป	ลง	ปรัสไมบ	กรรตุวจาก
4	อมนยต	มาจาก	อภ + มน + ศยน + ต	ลง	อาตมเนบ	กรรตุวจาก

6) หมวด วิธิลิง (อาชญา) บอกความยอมตาม แปลว่า ควร..., พึง...

ที่	กริยาคุณพากย์			หมวด	บท	วจาก
1	ปเตต	มาจาก	ปต + ศป + ติป	วิธิลิง	ปรัสไมบ	กรรตุวจาก

7) หมวด ลุง (สามัญฤต) บอกอดีตกาลของวันนี้ แปลว่า ได้...แล้ว

ที่	กริยาคุณพากย์			หมวด	บท	วจาก
1	อรุชท	มาจาก	อร(อ) + หุ + ศป(อ) + ติป	ลุง	ปรัสไมบ	กรรตุวจาก
2	อรุต	มาจาก	อร + ภู + จล + ติป	ลุง	ปรัสไมบ	กรรตุวจาก
3	อพเภา	มาจาก	อร + ภา + จล + ติป	ลุง	ปรัสไมบ	กรรตุวจาก
4	วิปฺรานชชปน	มาจาก	วิปฺราน + อภ + ชป + จล + ฌ	ลุง	ปรัสไมบ	กรรตุวจาก

5	อติษธิปน มาจาก	อฏฺ + สถา + อธิ(อิ) + ปุ(ป) + ศป + ฌิ	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
6	นยยยุชุน มาจาก	นิ + อฏฺ + ยุช + จลฺ + ฌิ	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
7	อจึกรน มาจาก	อฏฺ + กถ + จลฺ + ฌิ	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
8	อจึชนน มาจาก	อฏฺ + ชน + จลฺ + ฌิ	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
9	อปุปรน มาจาก	อฏฺ + ปุร + จลฺ + ฌิ	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
10	ภยษิณจน มาจาก	อภิ + อฏฺ + สิจ + จลฺ + ฌิ	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
11	อนวคต มาจาก	อน + อฏฺ + คต + ศป + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
12	อธโยษฏ มาจาก	อธิ + อฏฺ + อธิ + อธิ + จลฺ + ต	ลุง	อาตมเนบถ	กรรตุวจาก
13	วโยษฏ มาจาก	วิ + อฏฺ + อ + จลฺ + ต	ลุง	อาตมเนบถ	กรรตุวจาก
14	อกถต มาจาก	อฏฺ + กถ + จลฺ + ต	ลุง	อาตมเนบถ	กรรตุวจาก
15	อวากษิต มาจาก	อา + อฏฺ + วจ + จลฺ + อธิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
16	ปรยฺปาสิษฏ มาจาก	ปริ + อุป + อฏฺ + อาส + อธิ(อิ) + จลฺ + ต	ลุง	อาตมเนบถ	กรรตุวจาก
17	วยกาศิษฏ มาจาก	วิ + อฏฺ + กาศ + อธิ + จลฺ + ต	ลุง	อาตมเนบถ	กรรตุวจาก
18	วโยโรจิชฏ มาจาก	วิ + อฏฺ + รุจ + อธิ + จลฺ + ต	ลุง	อาตมเนบถ	กรรตุวจาก
19	อเวทิต มาจาก	อฏฺ + วิท + อธิ + จลฺ + อธิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
20	อรกษิต มาจาก	อฏฺ + รกษ + อธิ + จลฺ + อธิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
21	อหารกษิต มาจาก	อฏฺ + หร + จลฺ + อธิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
22	อจิชิจ มาจาก	อฏฺ + จิ + จลฺ + อธิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
23	อาสิท มาจาก	อฏฺ + อส + อธิ + จลฺ + อธิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
24	อาธาษิจ มาจาก	อา + อฏฺ + ธ + จลฺ + อธิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
25	อทิตาสิต มาจาก	อฏฺ + ทาส + จลฺ + อธิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
26	อทิตสิต มาจาก	อฏฺ + ทา + จลฺ + อธิ + อธิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
27	อติกษต มาจาก	อฏฺ + ลิต + ศป + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
28	อาสถกษท มาจาก	อา + อฏฺ + สถษ + ศป + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
29	อารกษน มาจาก	อา + อฏฺ + รุท + ศป + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
30	อาธิกษท มาจาก	อา + อฏฺ + ทิต + ศป + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
31	อษกษท มาจาก	อฏฺ + คุท + ศป + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
32	อากถกษท มาจาก	อา + อฏฺ + กถษ + จลฺ + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
33	อามถกษน มาจาก	อา + อฏฺ + มถศ + ศป + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
34	อากรกษท มาจาก	อา + อฏฺ + กรศ + ศป + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
35	อทิกษต มาจาก	อฏฺ + ทิต + ศป + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
36	อทรศต มาจาก	อฏฺ + ทธศ + ศป + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก
37	อาสิจต มาจาก	อา + อฏฺ + สิจ + ศป + ติป	ลุง	ปรัสไมบถ	กรรตุวจาก

38	อธยคมท	มาจาก	อธิ + อัญ + คม + ศป + ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
39	อวฤธน	มาจาก	อัญ + วฤธ + ศป + ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
40	อวฤตท	มาจาก	อัญ + วฤต + ศป + ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
41	อวรธิษฏ	มาจาก	อัญ + วฤธ + อัญ + จลิ + ต	ลุง	อาตมเนบท	กรรตุวจาก
42	อวรติษฏ	มาจาก	อัญ + วฤต + อัญ + จลิ + ต	ลุง	อาตมเนบท	กรรตุวจาก
43	อศีศมจ	มาจาก	อัญ + ศม + จลิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
44	อริรมต	มาจาก	อัญ + รม + จลิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
45	อจุจทท	มาจาก	อัญ + จุ + จลิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
46	อปีพิทต	มาจาก	อัญ + ปี + จลิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
47	อวีวปต	มาจาก	อัญ + วป + จลิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
48	อปปรถต	มาจาก	อัญ + ปรถ + จลิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
49	อชิลทต	มาจาก	อัญ + หลาท + จลิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
50	อสุษวต	มาจาก	อัญ + สุ + จลิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
51	อจกถน	มาจาก	อัญ + กถ + จลิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
52	อภยทลีษท	มาจาก	อภี + อุท + อัญ + สท + จลิ+ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
53	อทีทปต	มาจาก	อัญ + ทป + จลิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
54	อมีมปต	มาจาก	อัญ + มี + จลิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
55	อวีวสต	มาจาก	อัญ + วส + จลิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
56	อติษจิปต	มาจาก	อัญ + สธา + อัญ + ปุก + จลิ+ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
57	อวีวฤตต	มาจาก	อัญ + วฤธ + จลิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
58	อพีภสต	มาจาก	อัญ + ภส + จลิ + ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
59	อทายิ	มาจาก	อัญ + ทา + ยุก + จลิ + ต	ลุง	อาตมเนบท	กรรตุวจาก
60	อากีรติ	มาจาก	อา + อัญ + กฤต + จลิ + ต	ลุง	อาตมเนบท	กรรตุวจาก
61	อตยายิ	มาจาก	อัญ + ตยช + จลิ + ต	ลุง	อาตมเนบท	กรรตุวจาก
62	อการิ	มาจาก	อัญ + กฤ + จลิ + ต	ลุง	อาตมเนบท	กรรตุวจาก
63	อภทิ	มาจาก	อัญ + ภท + จลิ + ต	ลุง	อาตมเนบท	กรรตุวจาก
64	อเสวิ	มาจาก	อัญ + เส + จลิ + ต	ลุง	อาตมเนบท	กรรตุวจาก
65	อทรุติ	มาจาก	อัญ + ทรุ + จลิ + ต	ลุง	อาตมเนบท	กรรตุวจาก
66	อคามิ	มาจาก	อัญ + คม + จลิ + ต	ลุง	อาตมเนบท	กรรตุวจาก
67	อพายิ	มาจาก	อัญ + ปา + จลิ + ต	ลุง	อาตมเนบท	กรรตุวจาก
68	อมนายิ	มาจาก	อัญ + มนา + จลิ + ต	ลุง	อาตมเนบท	กรรตุวจาก
69	อคมช	มาจาก	อัญ + คม + ศป + ติป	ลุง	ปรัสไมบท	กรรตุวจาก
70	นยวฤตต	มาจาก	นิ + อัญ + วฤต + จลิ + ต	ลุง	อาตมเนบท	กรรตุวจาก
71	อคยิษฏ	มาจาก	อัญ + คี + อัญ + จลิ + ต	ลุง	อาตมเนบท	กรรตุวจาก

บทกวี ก่อนอื่นควรทราบว่า ธาตุ หมายถึง รากที่เป็นต้นตอของคำต่าง ๆ ทั้งที่เป็นบทกวีและบทนาม หมายถึงรูปก่อนที่จะนำ วิภक्ति ปัจจัย ทั้งของกวีและนามมาประกอบ เมื่อนำมาประกอบกันแล้วจะทำให้เกิดเป็นบทกวีและบทนาม เพื่อนำไปใช้ในประโยคคำพูดต่อไป

บทกวีในภาษาสันสกฤตมีความคล้ายกับบทกวีในภาษากรีกมากที่สุด เป็นกวีที่มีระบบการบ่งบอกกาลเวลาที่มีการพัฒนาอย่างมาก ภาษาสันสกฤตสมัยพระเวท บทกวีจะมีระบบมากพอ ๆ กับบทกวีในภาษากรีก แต่ในภาษาสันสกฤตคลาสสิก ระบบกวีได้ถูกตัดออกเป็นจำนวนมาก¹³²³

การแจกบทกวีมีอยู่ใน 2 บท คือ ปรัสไมบท และอาตมเนบท ยังมีบทกวีกรรมวาก รวมอยู่ด้วย รูปกวีที่แจกในอาตมเนบท อาจจะใช้เป็นทั้งกรรมวากและกรรมวาก เนื่องจากกวีมีการแจกในสองบท ธาตุซึ่งเป็นรากที่ใช้การแจกกวีจึงแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ ปรัสไมปที แจกได้เฉพาะในปรัสไมบท อาตมเนปที แจกได้เฉพาะในอาตมเนบท และ อุกยปที แจกได้ทั้งสองบท

บทกวีที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะ มีทั้งสองบท คือ ปรัสไมบทและอาตมเนบท เป็นกรรมวาก เช่น ฆวนติ, เตปิเร, นยเวศยน, อาสีท เป็นต้น และกรรมวาก เช่น มียเต, ศรูนเต, อทายิ, อากีรติ, อคามิ เป็นต้น

จากข้อมูลที่ยุวิจัยได้นำเสนอ จะเห็นได้ว่ากระบวนการในการสร้างคำให้สำเร็จในแต่ละขั้นตอนนั้น ต้องใช้ความรู้ความสามารถในศาสตร์สาขาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องไวยากรณ์เป็นอย่างมาก ผู้วิจัยเห็นว่าพระอศิวะเป็นผู้แตกฉานภาษาสันสกฤตทั้งในด้านไวยากรณ์ ฉันทลักษณ์และอลังการ ทั้งเป็นปราชญ์ผู้รอบรู้หลักธรรมวินัยอย่างลึกซึ้ง จึงสามารถประพันธ์มหากาพย์เสานทรนันทะนี้ให้เป็นที่ยอมรับของปราชญ์ในสมัยก่อนจวบจนถึงปัจจุบัน

เมื่อกล่าวโดยภาพรวมแล้ว บทกวีที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะ เฉพาะสรรคที่ 1 - 3 มีบทกวีหมวด ลีฎ และ ลุง มากที่สุด ซึ่งเป็นกลุ่มบทกวีที่มีกระบวนการในการสร้างคำที่ยากที่สุด อันแสดงถึงความเป็นนักปราชญ์ที่ทรงภูมิความรู้ความเชี่ยวชาญของพระอศิวะ การประพันธ์มหากาพย์ที่เป็นคำฉันทด้วยภาษาสันสกฤต จัดเป็นเครื่องบรรณาการที่แสดงภูมิรู้ของผู้ประพันธ์ว่ามีความรู้ภาษาสันสกฤตเป็นอย่างดี มีคนเคารพนับถือและสมควรได้รับยกย่องว่าเป็นปราชญ์

4.3.7 บทกฤต

กฤต คือบทเชื่อมธาตุกับปัจจัย เพื่อสร้างบทที่ทำหน้าที่เป็นผู้กระทำกิริยาเป็นต้น หมายความว่า เป็นชื่อของปัจจัยกลุ่มหนึ่งสร้างขึ้นมาโดยการนำเอาธาตุกับปัจจัยมาประกอบกัน

ในมหากาพย์เสานทรนันทะ ปรากฏบทกฤตทั้งที่ใช้เป็นบทนามและบทกวีอยู่หลายแห่ง รายละเอียดปรากฏตามที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 3 ในที่นี้ขอนำมาเฉพาะบทกวีมากกล่าวไว้เป็นกรณีศึกษาบางบท ดังนี้

บทว่า **ศรามยโนโต** ศัพท์เดิมมาจาก ศรามยนตุ + ชส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรอย่างนี้
ศรามยนตุ ศรามยนตุ

¹³²³ Delavan, A Sanskrit Primer, 14-15.

ศรามาณต	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุณวาทาตุรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ศรามาณต	ทำเป็นเอกเศษ (รวมเป็นหนึ่ง)	สรูปาณาเมกเศษ เอกวิภกเตา (1-2-64)
ศรามาณต + ชส	ลงปรตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
ศรามาณต + ชส	ชส ชื่อว่าปรตมาปรตยยะ	สเวชสเมากษณภยาม ภิสงภยา ภยสงสิภยามภยส งโสสามงโยสสุป (4-1-2)
ศรามาณต + ชส	ชส ปรตยยะ เป็นพหุจนะ	สุปะ (1-4-103)
ศรามาณต + ชส	ลง ชส ปรตยยะ ในฐานะมากอย่าง	พหุ พหุจนม (1-4-21)
ศรามาณต + ชส	ชส ชื่อว่าวิภกติ	วิภกติศจ (1-4-104)
ศรามาณต + ชส	ช ชื่อว่าอิต	จภู (1-3-7)
ศรามาณต + อส	ลป ช ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ศรามาณต + อ ส>ร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมชโซ ฐะ (8-2-66)
ศรามาณต + อ ร>อ	เปลี่ยน ร เป็น อ	อโต โรรปลุตาทปปลุต (6-1-113)
ศรามาณต + อ+อ>โอ	ทำเป็นชั้นคุณ คือ อ กับ อ เป็น โอ	อาทคุณะ (6-1-87)
ศรามาณต โอ		
	สำเร็จรูปเป็น ศรามาณโต	

บพว่า **คฤห** ศัพท์เดิมมาจาก **ครห** ชาติ + **กตวา** ปัจจัย + **สุ** วิภกติ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตร

ต่อไปนี้

ครห	ครห ชื่อว่าชาติ	ภูวาทโย ชาติวะ (1-3-1)
ครห + กฤต	ปัจจัย ชื่อว่ากฤต	กฤตติง (3-1-93)
ครห + กฤต	ลง กฤตปัจจัย หลังชาติ	ชาติชะ (3-1-91)
ครห + กฤต	ลง กฤตปัจจัยในกัตตุวาก	กรตริ กฤต (3-4-67)
ครห + กตวา	กตวา ปัจจัย ชื่อว่ากฤต	กฤตยชะ (3-1-95)
ครห + กตวา	ลง กตวา ปัจจัย	อลชลโวชะ प्रतिषेधेชะ ปราจ่า กตวา (3-4-18)
ครห + กตวา>ลยป	เปลี่ยน กตวา (ตวา) เป็น ลยป (ย)	สมาเส'นลปुरुเว กตเว लयप (7-1-37)
ค ร>ฤ ห + लयप (य)	ทำเป็นสัมप्रसरणะคือ ร เป็น ฤ	ครหियาววยिविषुविजि- वृत्तजतिपृज्जतिभृत्तुचिना जिदि ज (6-1-16)
คฤห + लयप	ล และ ป ชื่อว่าอิต	हनन्त्यम् (1-3-3)
คฤห + य	ลป ल และ प ที่ชื่อว่าอิต	तस्य लोप (1-3-9)

คฤหฺย	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	กฤตตพริตสมาสาฯจ (1-2-46)
คฤหฺย	เป็นอัพยยศัพท์	กฤนเมชนตะ (1-1-39)
คฤหฺย	มี กตฺวา ปัจจัยอยู่เป็นอัพยยศัพท์	กตฺวาโตสนุกฺสนะ (1-1-40)
คฤหฺย + สฺ	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาบุปราติปทิกาท (4-1-1)
คฤหฺย + สฺ	สฺ ชื่อว่า ปรตฺมาปรตฺยยะ	สฺเวชสเมมาฏฺษณฺญายาม ภิสฺเณภฺยํ ภยฺสงฺสิภฺยามภยฺส งฺไสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
คฤหฺย + สฺ	สฺ ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สฺปะ (1-4-103)
คฤหฺย + สฺ	ลง สฺ ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทฺวเยกโยรทฺวิจโนกฺวเน (1-4-22)
คฤหฺย + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिจ (1-4-104)
คฤหฺย	ลบ สฺ วิภक्ति เมื่ออยู่หลังอัพยยศัพท์	อฺวยาทาปฺสุปะ (2-4-82)
สำเร็จรูปเป็น คฤหฺย		

บทกริยากฤตเป็นประเภทกริยาในระหว่างคือกริยาที่มีการกระทำที่ไม่สำเร็จบริบูรณ์ ยังมี การกระทำอย่างอื่นต่อไป มีปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะ เฉพาะสรรคที่ 1, 2 และ 3 อีกหลาย บท มีกระบวนการสร้างตามที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 3 ในที่นี้ขอรวบรวมเฉพาะบทกริยากฤตที่เป็นกลุ่ม กตฺวา (ตฺวา) ปัจจัย ดังนี้

ที่	กริยากฤต	
1	วียฺตฺปตฺย มาจาก	วียฺตฺ (วียฺต-อฺต) + ปตฺ + กตฺวา + สฺ
2	อนฺติกรฺมย มาจาก	น + อฺติ + กรฺม + กตฺวา + ชฺส
3	อฺกตฺวา มาจาก	อฺจ + กตฺวา + ชฺส
4	ปรตฺนิปตฺย มาจาก	ปร + นฺิ>ณฺิ + ปตฺ + กตฺวา + ชฺส
5	อาลฺิขฺย มาจาก	อา + ลฺิขฺ + กตฺวา + สฺ
6	สฺถิตฺวา มาจาก	สฺถา + อฺธิ (อฺ) + กตฺวา + สฺ
7	ทฺฤชฺญฺวา มาจาก	ทฺรฺชฺ + กตฺวา + ชฺส
8	หิตฺวา มาจาก	หา + กตฺวา + ชฺส
9	ตฺยกตฺวา มาจาก	ตฺยชฺ + กตฺวา + สฺ
10	ชิตฺวา มาจาก	ชฺ + กตฺวา + สฺ
11	ศฺรฺตฺวา มาจาก	ศฺรฺ + กตฺวา + ชฺส
12	เปฺรฺกษฺย มาจาก	ปร + อฺกษฺ + กตฺวา + สฺ
13	วิหฺย มาจาก	วิ + หา + กตฺวา + สฺ
14	อฺปาสฺย มาจาก	อฺป + อาสฺ + กตฺวา + สฺ
15	วีกฺษฺย มาจาก	วิ + อฺกษฺ + กตฺวา + สฺ

16	อวคฺมย	มาจาก	อว + คม + กฺตฺวา + สฺ
17	อุปฺวิศย	มาจาก	อุป + วิศ + กฺตฺวา + สฺ
18	อวพฺรฺชย	มาจาก	อว + พฺรฺช + กฺตฺวา + สฺ
19	อภิรฺชย	มาจาก	อภิ + ฐา + กฺตฺวา + สฺ
20	วินฺนย	มาจาก	วิ + นฺน + กฺตฺวา + สฺ
21	สมฺปฺลภย	มาจาก	สม + ุป + ลภ + กฺตฺวา + สฺ
22	อเวกฺษย	มาจาก	อว + อิกฺษ + กฺตฺวา + สฺ
23	อุทฺทิกฺษย	มาจาก	อุท + อิกฺษ + กฺตฺวา + สฺ
24	อธฺคฺมย	มาจาก	อธ + คม + กฺตฺวา + สฺ

กริยาภคฺตฺวาที่ประกอบด้วย อตฺ ปัจจย ซึ่งทำให้ธาตุกลายเป็นกริยาในปัจจุบันกาลและอนาคตกาล เฉพาะกลุ่มที่เป็นคุณนาม จะมี 2 รูป คือ รูปอ่อน เป็น อตฺ และรูปแข็ง เป็น อนตฺ ถ้าเป็น สตรีลิงค์ เป็น อนตฺ

ในมหากาพย์เสานทรนันทะนี้ กริยาภคฺตฺวาที่ประกอบด้วย อตฺ ปัจจยซึ่งเป็นรูปแข็งมีปรากฏหลายบทด้วยกัน เช่น ศฺรามยฺนโต เป็นต้น เมื่อประกอบด้วยธาตุ ปัจจยเสร็จเรียบร้อยแล้วนำมาประกอบ วิภคฺตฺวา เช่น ศฺรามยฺนโต + ชสฺ มีกระบวนการตามที่กล่าวแล้วข้างต้น

ส่วนกริยาภคฺตฺวาที่ปรากฏใช้มากในมหากาพย์นี้ คือ กริยาภคฺตฺวาที่ประกอบด้วย กฺตฺวา (ตฺวา) ปัจจย ลงด้วยสูตร อลฺชลฺโวะ ปรฺติเชธฺโยะ ปรฺจํ กฺตฺวา (3-4-18) เช่น อุกฺตฺวา, สฺถิตฺวา, ทฺลฺษณฺวา, หิตฺวา เป็นต้น และที่เปลี่ยนเป็น ย ด้วยสูตร สมฺาเส’ณฺปุรฺเว กฺตฺเว ลฺยฺ (7-1-37) เช่น วิทฺยฺตฺปตฺย, อนตฺกฺรฺมย, ปรฺณปตฺย, อาลฺย, ปรฺกฺษย เป็นต้น

สรุป คือ การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะตามสูตร ปาณินิ มีความละเอียดลึกซึ้งด้านหลักไวยากรณ์อย่างมาก ก่อนอื่นต้องทำความเข้าใจก่อนว่า เดิมทีเดียว ภาษาเป็นภาษาพูด เป็นภาษาที่เกิดขึ้นก่อนจะมีหลักไวยากรณ์ หลักไวยากรณ์เปรียบเหมือนประตูห้อง ส่วนตัวภาษาเปรียบเหมือนตัวห้อง ถึงจะมีหลักไวยากรณ์ละเอียดลึกซึ้งปานใด ตัวภาษาก็ยังมีรายละเอียดปลีกย่อยอีกมาก ทั้งนี้เพราะเกิดจากการนำไปใช้นั่นเอง ภาษาสันสกฤตก็เป็นภาษาหนึ่งที่น่าจะมีความละเอียดลึกซึ้งและได้ผ่านการปรับปรุงแก้ไขมาเป็นอย่างดีทั้งในด้านเสียง อักษร และหลักไวยากรณ์เอง

จากการศึกษากระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะ ทำให้สามารถสร้างความคิดอย่างเป็นระบบในใจของผู้วิจัยเองได้ ทั้งนี้ เพราะภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่มีระบบ มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนแน่นอนอย่างยิ่ง หลาย ๆ ครั้ง ที่ผู้วิจัยมีประสบการณ์ในการประกอบบทตามกระบวนการอ้างสูตรปาณินิเป็นเหตุให้ต้องย้อนกลับไปคิดทบทวนอย่างละเอียดรอบคอบ เพราะสูตรปาณินินี้มีกฎเกณฑ์รายละเอียดปลีกย่อยอีกมาก สังเกตจากอุทาหรณ์ในโคลกต่าง ๆ ของมหากาพย์ที่ได้แสดงขั้นตอนการสร้างคำโดยอ้างอิงสูตรตามที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 3 และนำมากล่าวไว้ตอนต้นนี้ จะเห็นถึงความละเอียดทุกขั้นตอนของกระบวนการสร้างคำก่อนที่จะมาเป็นบท ๆ หนึ่งที่จะนำมาประกอบเป็นโคลกได้ ดังนั้น การศึกษาภาษาสันสกฤตในมหากาพย์โดยอ้างอิงสูตรจากปาณินิจึงเป็นการฝึกฝนความคิดอย่างเป็นระบบระเบียบให้กับผู้ศึกษาได้เป็นอย่างดี เนื่องจากผลลัพธ์อย่างเดียวกัน

แต่สภาพบริบทต่างกันก็ต้องใช้สูตรที่ต่างกันดังนี้เป็นต้น ขอนำอุทาหรณ์ของสูตรที่ทำเป็นชั้นคุณ มาเป็นกรณีศึกษา ดังนี้

สูตรการทำชั้นคุณ คือการเปลี่ยนสระเป็น อ, เอ, โอ, อร และ อล โดยอ้างสูตรดังนี้

1) **อาทคุณะ** (6-1-87) แปลว่า เมื่อสระอยู่หลังจากอวระณะ ให้เอาตัวแทนที่เป็นคุณตัวเดียวไปแทนที่ข้างหน้าและข้างหลัง เช่น **อุปนุหะ** มีวิธีทำรูปอย่างนี้

อุป + อินุหะ

อุป อ+อิ>เอ นุหะ ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อิ เป็น เอ อาทคุณะ (6-1-87)

2) **สารวธาตุการฐาตุกโยะ** (7-3-84) แปลว่า เมื่อมีธาตุหมวดสารวธาตุกะ และอารฐาตุกะ อยู่หลัง ทำเป็นชั้นคุณสระส่วนท้ายที่เป็น อิก (อิ, อี, อุ, อู, ฤ, ฦ) เช่น ภาติ

ภู + ศป (อ) + ติ

ภ อุ>โอ + ศป (อ) + ติ ทำเป็นชั้นคุณคือ อุ เป็น โอ สารวธาตุการฐาตุกโยะ (7-3-84)

3) **ปุคนตลชูปธสย จ** (7-3-86) แปลว่า ทำเป็นชั้นคุณ อิก (อิ, อี, อุ, อู, ฤ, ฦ) ของส่วนประกอบที่เป็นส่วนท้ายของ ปุก และสระเสียงสั้นที่ชื่อว่าอุปธา ทั้งที่เป็นหมวดสารวธาตุกะ และอารฐาตุกะ เช่น เสธติ

สิธ + ศป (อ) + ติ

ส อิ>เอ ธ + ศป (อ) + ติ ทำเป็นชั้นคุณคือ อิ เป็น เอ ปุคนตลชูปธสย จ (7-3-86)

4) **ฤตศจ สโยคาเทรคุณะ** (7-8-10) แปลว่า เปลี่ยนธาตุที่ลงท้ายด้วย ฤ ซึ่งเป็นสระเสียงสั้น ที่มีสังโยคอยู่เบื้องต้นเป็นชั้นคุณ คือ เป็น อร เช่น หวรติ

หฺวฤ + ศป (อ) + ติ

หฺว ฤ>อร + ศป (อ) + ติ ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ เป็น อร ฤตศจ สโยคาเทรคุณะ (7-8-10)

5) **คุโณ'รติสโยคาทโยะ** (7-4-29) แปลว่า เปลี่ยน ฤ ธาตุ และ ฤ ของธาตุซึ่งเป็นสระเสียงสั้นที่มีสังโยคอยู่เบื้องต้น เป็นชั้นคุณ คือ เป็น อร เมื่อ ยก และ หมวด อาศิริลึง ฝ่ายอารฐาตุกะ ที่ขึ้นต้นด้วย ยก (ย) อยู่หลัง เช่น หวรยาด

หฺวฤ + ยาส + ติ

หฺว ฤ>อร + ยาส + ติ ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ เป็น อร คุโณ'รติสโยคาทโยะ (7-4-29)

จากอุทาหรณ์ที่นำมาเป็นกรณีศึกษา จะเห็นว่าขั้นตอนการสร้างบทแต่ละบทนั้นล้วนมีกระบวนการในการอ้างอิงสูตรแตกต่างกัน ทั้งที่มีผลลัพธ์อย่างเดียวกัน อย่างเช่น การทำเป็นชั้นคุณ ฤ เป็น อร เมื่อมีวิภक्ति ปัจจัยแตกต่างกันก็ใช้สูตรในการอ้างอิงแตกต่างกัน ดังนั้น กระบวนการสร้างคำตามสูตรปาณินิ จึงสามารถเพาะบ่มความเป็นคนที่ละเอียดรอบคอบให้กับผู้ศึกษาได้จริง

4.4 วิเคราะห์เสานทรันนมะมหากาพย์ตามหลักฉันทลักษณ์

4.4.1 ลักษณะของฉันท

หลักการประพันธ์ประเภทร้อยกรองที่เรียกว่า ปद्यะ (Padya) ประกอบด้วยโคลก 2 ประเภท คือ

- 1) **มาตราพฤติ** คือ โคลกที่นับมาตรา แต่งโดยกำหนดมาตราในแต่ละบาทของโคลก
- 2) **วรรณพฤติ** คือ โคลกที่นับพยางค์ แต่งโดยกำหนดพยางค์ในแต่ละบาทโคลก

3) ตามโวหารในพระวินัย คำว่า “คณะ” หมายถึงภิกษุจำนวน 3 รูป ต่างจากคำว่า “สงฆ์” ที่หมายถึง 4 รูปขึ้นไป เมื่อเรียกว่าคณะ ก็หมายถึงอักษร 3 พยางค์¹³²⁶

ดังนั้น คณะฉันทในโคลกวรรณพดฺจิงมี 8 คณะ ส่วนคณะฉันทในโคลกมาตราพดฺจิงกำหนดด้วยคณะที่มี 4 มาตรา มี 5 คณะ คณะในโคลกวรรณพดฺจิงทั้ง 8 นั้นมีลักษณะดังต่อไปนี้ (หมายเลข 2 = ครุ, 1 = ลข, อักษรย่อ ค = ครุ, ล = ลข)

1) ม คณะ มีครุล้วน	2 2 2
2) น คณะ มีลขล้วน	1 1 1
3) ภา คณะ มีครุหน้า	2 1 1
4) ย คณะ มีลขหน้า	1 2 2
5) ช คณะ มีครุกลาง	1 2 1
6) ส คณะ มีครุหลัง	1 1 2
7) ร คณะ มีลขกลาง	2 1 2
8) ต คณะ มีลขหลัง	2 2 1

ส่วนวิธีกำหนดครุ ลหุ นั้น ท่านแสดงไว้ในคัมภีร์วุตโตทัย โคลกที่ 7 ว่า

สโยคาคิ จ ทีโฆ จ นิคคหิตปโร จ โย

ครุ วงโก ปาหนโต วา รสโสณโณ มตติโก ลขุ¹³²⁷

อักษรต้นของสังโยค, สระยาวและอักษรที่มีนิคหิตอยู่หลัง ชื่อว่า ครุ อักษรท้ายบาทของโคลกที่ใช้เป็นรูปงอ ชื่อว่า ครุ บ้าง, สระสั้นที่มีหนึ่งมาตราอื่นจากครุ ที่ใช้เป็นรูปตรง ชื่อว่า ลหุ

ฉะนั้น ในโคลกจึงมีครุ หรือ เสียงหนัก 4 ประเภท คือ

- 1) สโยคาคิครุ ครุที่อยู่หน้าพยัญชนะสังโยค คือพยัญชนะที่ไม่มีสระสั้น ได้แก่ สระสั้น หรือมีพยัญชนะประกอบร่วมกับสระสั้น เช่น กตวา, ทิสวา, สุตวา เป็นต้น
- 2) ทิรฆครุ ครุที่เป็นสระยาว หรือพยัญชนะที่ประกอบกับสระยาว เช่น กา กิ กุ เก โก เป็นต้น
- 3) นิคคหิตปรครุ ครุที่มีนิคหิตอยู่หลัง คือสระสั้นหรือพยัญชนะที่ประกอบด้วยนิคคหิต เช่น กิ กิ กุ เป็นต้น

4) ปาหนตครุ ครุที่อยู่ท้ายบาทของโคลก คือสระสั้น ที่ประกอบกับพยัญชนะอยู่ท้ายบาทของโคลก ปาหนตครุนี้ถือว่าเป็นครุพิเศษ มีใช้เฉพาะในโคลกเท่านั้น, และในโคลกวรรณพดฺจิงอยู่ท้ายบาทของโคลกทั้ง 4 ส่วนในโคลกมาตราพดฺจิงอยู่ท้ายเฉพาะบาทคู่ คือบาทที่ 2 และบาทที่ 4 เท่านั้น แตกต่างจากครุประเภทอื่น 3 อย่างที่มีใช้ทั้งในโคลกและนอกโคลก

¹³²⁶ พระคันธสาราภิวังศ์, วุตโตทยมัญชรี ศึกษาเปรียบเทียบฉันทลักษณ์บาลี (กรุงเทพมหานคร: หจก. ซีไอโอเซ็นเตอร์ จำกัด, 2551), 13-14.

¹³²⁷ พระคันธสาราภิวังศ์, วุตโตทยมัญชรี ศึกษาเปรียบเทียบฉันทลักษณ์บาลี, 24-25.

ฉันทกลุ่มมาตราพฤติ

มาตราพฤติ¹³²⁸ คือโคลกที่นับมาตราเป็นหลักในการประพันธ์ โคลกประเภทนี้ มีกำหนดนับมาตราเฉพาะ 4 มาตราเท่านั้น และคณะที่มี 4 มาตราที่มี 5 คณะ คือ

1) ก คณะ	2 1 1
2) ข คณะ	1 2 1
3) ส คณะ	1 1 2
4) สัพพครุคณะ	2 2
5) สัพพลขุคณะ	1 1 1 1

4.4.2 ฉันทลักษณะที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะ

โคลกที่เป็นฉันทปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะนี้ มี 10 ประเภท คือ

1. **ปถยาวัคตระ** (Pathyavaktra) คือ โคลกที่ประกอบด้วย ย, ช, ย, ช คณะในบาททั้ง 4 ท้าย 4 พยางค์แรก

ลักษณะของปถยาวัคตระมีกล่าวไว้ในคัมภีร์วฤตตรัตนาคกร ดังนี้

ยูโซรเซน สรียกรตุตตะ ปถยาวัคตรํ ปกริตติม.¹³²⁹

แปลว่า “คาถาที่มี ช คณะ ท้ายพยางค์ที่ 4 ในบาทคู่ เรียกว่า ปถยาวัคตระ”

คัมภีร์ปิงคฉันทสูตรได้กล่าวถึงเรื่องนี้เช่นกันว่า

ปถยา ยูโซ ช. จตุรธาทีติ วรุตเตเต. ยตฺร วกฺตฺเร ยูชะ ปาทสย จตุรธาทกฺษราทฺรหฺรฺธชการะ ปฺรยูชยเต, ตทวกฺตฺรํ ปถยา นาม. ยสยาปวาทะ.¹³³⁰

แปลว่า “บทว่า จตุรธาท (ท้ายพยางค์ที่ 4) ย่อมติดตามมา ท่านประกอบ ช อักษรถัดจากพยางค์ที่ 4 ของบาทคู่ไว้ในวัคตรโคลกใด วัคตรโคลกนั้นชื่อว่า ปถยาวัคตระ สูตรนี้ห้าม ย คณะ”

แม้คัมภีร์ฉันทโหมมัญชรีก็กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

ยูโซจตุรธาโต เซน ปถยาวัคตรํ ปกริตติม.¹³³¹

แปลว่า “โคลกที่มี ช คณะท้าย 4 พยางค์ในบาทคู่ ท่านเรียกว่า ปถยาวัคตระ”

สรุปลักษณะของปถยาวัคตระ คือ

- 1) มีครุหรือลขุ อยู่พยางค์ที่ 1 และ 8 ของแต่ละบาท
- 2) มีคณะ 6 คณะ คณะใดคณะหนึ่งอยู่พยางค์ที่ 2 3 4 เว้น 2 คณะคือ ส, น คณะ แต่บางครั้งก็มี 2 คณะนี้ปรากฏใช้อยู่เหมือนกัน
- 3) มี ย คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทคี่ คือบาทที่ 1 และ 3
- 4) มี ช คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทคู่ คือบาทที่ 2 และ 4

การเว้น ส และ น คณะทั้งสอง เพราะคณะที่อยู่พยางค์ที่ 2 3 4 ของทุกบาท ชื่อว่า สวามินีคณะ (คณะแม่บ้าน) โดยมีคติว่า ส คณะถือว่าเป็นอริกวรีคณะ คือคณะที่มีศัตรูมาก ส่วน น

¹³²⁸ พระคันธสาราภิวังศ์, วุตโตทยมัญชรี ศึกษาเปรียบเทียบฉันทลักษณะบาลี, 22-23.

¹³²⁹ เกทหารภักฎะ, วฤตตรัตนาคกร (พารานสี: โรงพิมพ์เจ้าขัมภาสันสกฤต, 2532), 5/15.

¹³³⁰ ปิงคละ, ปิงคฉันทสูตร (กัลกัตตา: โรงพิมพ์ลลิตะ, 2380), 5/15.

¹³³¹ คังคาทาสะ, ฉันทโหมมัญชรี, พิมพ์ครั้งที่ 6 ed. (กัลกัตตา: โรงพิมพ์กัลกัตตา, 2353), 4/6.

คณะก็เป็นอีกมิติตคณะ คือคณะที่มีเพื่อนมาก เพราะเหตุที่แม่บ้านซึ่งมีศัตรูมากหรือมีเพื่อนมาก ย่อมจะอยู่ไม่เป็นสุข ดังนั้น จึงควรเว้น ส และ น คณะทั้งสอง

แต่บางครั้งก็ต้องประกอบเป็น ส หรือ น คณะ ในพยางค์ที่ 2 3 4 ซึ่งเกิดจากความจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ถ้าเราจะแต่งโคลงเองควรหลีกเลี่ยงคณะที่ท่านปฏิเสธไว้ เพื่อให้ถูกต้องตามระเบียบที่บัญญัติไว้ในฉันทลักษณ์ที่ท่านกำหนดไว้

ตารางแสดงปัลยาวัคตระ

บาทคี่ คือบาทที่ 1, 3				บาทคู่ คือบาทที่ 2, 4			
พยางค์				พยางค์			
1	2 3 4	5 6 7	8	1	2 3 4	5 6 7	8
ค/ล	ม	ย คณะอยู่ บาทที่ 1	ค/ล	ค/ล	ม	ช คณะอยู่ บาทที่ 2	ค/ล
	ย				ย		
	ร				ร		
ค/ล	ต	ย คณะอยู่ บาทที่ 3	ค/ล	ค/ล	ต	ช คณะอยู่ บาทที่ 4	ค/ล
	ช				ช		
	ภ				ภ		
2	6	1	2	2	6	1	2

อุทากรณของปัลยาวัคตระ ปรากฏในโคลงว่า

เคาตมะ กปีโล นาม มุณีธรรมภุตตา วระ |

พภูว ตปสี ศุรานตะ กากชีวานิว เคาตมะ || 1/1 ||

ได้มีพระมุนีตนหนึ่งนามว่า กปีละเคาตมะ (กปีล เคาตม) เป็นผู้ประเสริฐที่สุด
ในบรรดาผู้ทรงคุณธรรมทั้งหลาย และเป็นผู้ประพุดติเคร่งครัดอยู่ในตะบะ
เหมือนดังพระมุนีนามว่า กากชีวัตเคาตมะ (กากชีวัตเคาตม)¹³³²

ครึ่งโคลงแรก							
พยางค์				พยางค์			
1	2 3 4	5 6 7	8	1	2 3 4	5 6 7	8
ค	ช	ย	ล	ล	ต	ช	ค
2	1 2 1	1 2 2	1	1	2 2 1	1 2 1	2
เคา	ตมะ ก	ปีโล นา	ม	มุ	นิธรรม	ภุตตา ว	ระ

¹³³² สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพยเสนาทรนันทะของอัครโฆษ, 1.

ครึ่งโศลกหลัง							
ล	ภ	ย	ค	ค	ภ	ช	ค
1	2 1 1	1 2 2	2	2	2 1 1	1 2 1	2
พ	ภู ต	ปติ ศุราน	ตะ	กา	ชีวานิ	ว เคาต	มะ

โศลกนี้เป็นอนุษฏุภฉันท์ (Anuṣṭuph) 8 พยางค์ ประเภท ปดฺยาวิกฺตระ มี ย, ช, ย, ช
 คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 คือ

ครึ่งโศลกแรก

มี ย คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 1 คือ ปีโล นา (1 2 2)

มี ช คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 2 คือ ฤตดำ ว (1 2 1)

ครึ่งโศลกหลัง

มี ย คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 3 คือ ปติศุราน (1 2 2)

มี ช คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 4 คือ ว เคาต (1 2 1)

นอกจากนั้น ยังปรากฏในโศลกเหล่านี้ คือ

สรรค	โศลก
1	1/3, 1/7, 1/8, 1/9, 1/10, 1/11, 1/12, 1/13, 1/14, 1/15, 1/16, 1/17, 1/18, 1/20, 1/22, 1/23, 1/24, 1/25, 1/26, 1/28, 1/29, 1/30, 1/32, 1/33, 1/35, 1/37, 1/38, 1/39, 1/41, 1/45, 1/46, 1/47, 1/48, 1/50, 1/51, 1/53, 1/55, 1/56, 1/57, 1/58, 1/59
2	2/2, 2/3, 2/4, 2/7, 2/9, 2/10, 2/12, 2/13, 2/14, 2/15, 2/16, 2/17, 2/18, 2/19, 2/20, 2/21, 2/22, 2/23, 2/24, 2/25, 2/26, 2/27, 2/28, 2/29, 2/30, 2/34, 2/35, 2/36, 2/37, 2/38, 2/39, 2/42, 2/45, 2/46, 2/47, 2/49, 2/50, 2/51, 2/52, 2/53, 2/54, 2/55, 2/56, 2/57, 2/58, 2/59, 2/60, 2/62

สำหรับโศลกประเภทวิปูลา มีความเห็นต่างกันเฉพาะในบาทคู่ คือ บาทที่ 2 และ 4 ส่วน
 บาทคี่ คือบาทที่ 1 และ 3 คือ ต้องมี ภ คณะ เป็นต้นอยู่ท้าย 4 พยางค์แรก มีอธิบายดังนี้ คือ

ตามมติของคัมภีร์มฤตสยูนี ปริจเฉทที่ 5 สูตรที่ 19 ให้ความเห็นว่าเป็น ภการวิปูลา
 จะต้องมี ภ คณะ อยู่ท้าย 4 พยางค์แรกในบาทคี่ และพยางค์ที่ 7 ในบาทคู่เป็นลหุ หมายความว่า
 พยางค์ที่ 7 ในบาทคู่ คือ บาทที่ 2 และ 4 เป็นลหุ คือเป็นหนึ่งในคณะ 4 คณะมี ต (2 2 1), ช (1 2
 1), ภ (2 1 1), น (1 1 1) คณะ

อีกมติหนึ่ง ตามคัมภีร์มฤตตรัตนากรปัญชิกา (อธิบายปริจเฉทที่ 2 คาถา 27) มีความเห็น
 ว่า ถ้าเป็น ภการวิปูลา จะต้องมี ภ คณะอยู่ท้าย 4 พยางค์แรกในบาททั้งหมด ตามความเห็นนี้ พยางค์
 ที่ 5 6 7 จะต้องเป็น ภ คณะเท่านั้น ภการวิปูลา จึงมีรูปที่พยางค์ที่ 5 6 7 เป็น ภ, ภ, ภ, ภ คณะ ถ้า
 เป็น ภการวิปูลาก็มีรูปคณะที่พยางค์ที่ 5 6 7 เป็น ร, ร, ร, ร คณะ

และอีกมติหนึ่ง ตามคัมภีร์ฉันทโฆฏฐิติ¹³³³ ได้กล่าวไว้ว่า ภการวิปูลาเป็นต้นนี้จัดอยู่ในกลุ่มวิภตฺระ เรียกว่า วิปูลาวิภตฺระ และภการวิปูลาเป็นต้นก็เกิดจากการเปลี่ยน ย คณะในบาทสี่ของปถยา-วิภตฺระมาเป็น ภ คณะเป็นต้น หมายความว่า ภการวิปูลาเป็นต้น มี ช คณะท้าย 4 พยางค์แรกในบาทคู่เหมือนปถยาวิภตฺระ ส่วนในบาทสี่ มีคณะ 6 คณะแทนที่ ย คณะ อันได้แก่ ม, ร, ต, ภ, ส, น คณะ ดังนั้น วิปูลาวิภตฺระ จึงมีชื่อว่า มการวิปูลาวิภตฺระ, รการวิปูลาวิภตฺระ, ตการวิปูลาวิภตฺระ, ภการวิปูลาวิภตฺระ, สการวิปูลาวิภตฺระ และ นการวิปูลาวิภตฺระ ตามสมควรแก่คณะในพยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทสี่เหล่านั้น

2. ปรหมภการวิปูลา (Prathamabhakaravipulā) คือ โสลกที่ประกอบด้วย ภ ช ย ช คณะท้าย 4 พยางค์แรกในบาททั้ง 4

ส่วนลักษณะของภการวิปูลามีกล่าวไว้ในคัมภีร์วฤตตรัตนนาคร ดังนี้

ภนาพธิโต ภาทวิปูลา.¹³³⁴

แปลว่า “โสลกที่มี ภ คณะ ท้ายพยางค์ที่ 4 ชื่อว่า ภวิปูลา”

คัมภีร์ปิงคฉันทโฆฏฐิติได้กล่าวถึงเรื่องนี้เช่นกันว่า

ภรา นุเตา จ. อยู่กปาเท ยทา จตุรธาทุกษราตฺ พรโต ยการิ พาทิตวา ภการเรณนาคร ตการา วิภตฺเพน ภวนติ, ตทา อเสา วิปูลา นาม.¹³³⁵

แปลว่า “ภ, ร, น และ ต คณะอีกด้วย ชื่อว่า วิปูลา เมื่อใด ภ, ร, น และ ต อักษรย่อมีได้บ้างโดยห้าม ย อักษรที่อยู่ท้ายพยางค์ที่ 4 ในบาทสี่ เมื่อนั้น โสลกนั้นชื่อว่า วิปูลา”

ข้อความข้างต้นกล่าวถึงวิปูลา 4 ประเภท คือ ภการวิปูลา รการวิปูลา นการวิปูลา และ ตการวิปูลา

อย่างไรก็ตาม ภการวิปูลาเป็นต้นเป็นโสลกที่ประกอบด้วย ภ, ช, ภ, ช คณะท้าย 4 พยางค์แรกในบาททั้ง 4 แต่ถ้าบาทที่ 1 มี ภ คณะท้าย 4 พยางค์แรก ส่วนบาทที่ 3 มี ย คณะท้าย 4 พยางค์แรก โสลกดังกล่าวชื่อว่า ปรหมภการวิปูลา ถ้าบาทที่ 1 มี ย คณะท้าย 4 พยางค์แรก ส่วนบาทที่ 3 มี ภ คณะท้าย 4 พยางค์แรก โสลกดังกล่าวชื่อว่า ตฤตยภการวิปูลา ดังคำอธิบายของปิงคฉันทโฆฏฐิติชื่อมฤต-

อยุช อิติ ซาติปุกฺเข ทวโยรปิ ปาทโยรฺ ครุณหม, วุยกฺติปุกฺเข ปุนเรกฺสย, เอกปุกฺเข ปุณะ ปรหมสย ตฤตยสย วา.¹³³⁶

แปลว่า “คำว่า อยุช หมายถึงเอาบาททั้ง 2 ในฝ่ายซาติ (บาทสี่คู่, บาทที่ 1 และที่ 3) แต่ในฝ่ายวยกฺติ (บาทสี่เดี่ยว) ถือเอาบาทหนึ่งอีก คือ บาทที่ 1 หรือบาทที่ 3 อีกในฝ่ายบาทเดี่ยว”

แม้ฎีกาของวฤตตรัตนนาครชื่อนารายณภักฎีกาก็กล่าวไว้ว่า

ตฺตราปฺยยุกฺปาทสย ซาติปรตเว ทวโยรปฺยยุโชรฺ ภคณาทีโยคฺ, อวยกฺติปรตเว ตฺวนฺยตฺ-
รางคฺกาเรณาปี ลกฺษณารฺถํ ตฺตฺวิโรเธ ตฤตฺติเย วา ภคณาทีโยคฺ.¹³³⁷

¹³³³ พระโกวิทชะ, ฉันทโฆฏฐิติ (มณฑลเศ: โรงพิมพ์มณฑลลาภุมิปฏิภักต, 2481), 116.

¹³³⁴ เกทหารภักฎีกะ, วฤตตรัตนนาคร, 2/27.

¹³³⁵ ปิงคละ, ปิงคฉันทโฆฏฐิติ, 5/20.

¹³³⁶ ปิงคละ, ปิงคฉันทโฆฏฐิติ, 5/20.

¹³³⁷ ภักฎีกานารายณะ, วฤตตรัตนนาครฎีกา (พาราณสี: โรงพิมพ์นิรณยสาคร, 2433), 2/30.

แปลว่า “แม้ในโคลงดังกล่าว การประกอบ ภา คณะเป็นต้นย่อมีในบาทที่ทั้งสอง เมื่อ บาทคี่มีชาติ (บาทคี่คู่) เป็นประธาน แต่เมื่อมียักติ (บาทคี่เดี่ยว) เป็นประธาน การประกอบ ภา คณะเป็นต้นย่อมีในบาทที่ 3 หรือในบาทที่ 1 อันตรงกันข้ามกับบาทที่ 3 นั้น เพื่อเป็นเครื่องหมายโดย กระทำคณะหนึ่งให้เป็นองค์ประกอบ”

สรุปลักษณะของปรถมภการวิปูลา

- 1) มีครูหรือลหุ อยู่พยางค์ที่ 1 และ 8 ของแต่ละบาท
- 2) มีคณะ 6 คณะ คณะใดคณะหนึ่งอยู่พยางค์ที่ 2 3 4 เว้น 2 คณะคือ ส, น คณะ แต่ บางครั้งก็มี 2 คณะนี้ปรากฏใช้อยู่เหมือนกัน
- 3) มี ภา คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทคี่ คือบาทที่ 1
- 4) มี ย คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทคี่ คือบาทที่ 3
- 5) มี ช คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทคู่ คือบาทที่ 2 และ 4

ตารางแสดงปรถมภการวิปูลา

บาทคี่ คือบาทที่ 1, 3				บาทคู่ คือบาทที่ 2, 4			
พยางค์				พยางค์			
1	2 3 4	5 6 7	8	1	2 3 4	5 6 7	8
ค/ล	ม	ภา คณะอยู่ บาทที่ 1	ค/ล	ค/ล	ม	ช คณะอยู่ บาทที่ 2	ค/ล
	ย				ย		
	ร				ร		
ค/ล	ต	ย คณะอยู่ บาทที่ 3	ค/ล	ค/ล	ต	ช คณะอยู่ บาทที่ 4	ค/ล
	ช				ช		
	ภ				ภ		
2	6	2	2	2	6	1	2

อุทาหรณ์ของปรถมภการวิปูลา ปรากฏในโคลงว่า

อศิครियหะ สดตํ ทีปต์ กาศยปวตตะปะ |

อาศิศราย จ ตทวฤทเธา สิทธิ กาศยปวตปุรา || 1/2 ||

พระมุนีนัน ได้บำเพ็ญตบะจนมีแสงรุ่งเรืองตลอดเวลา เหมือนดั่งพระอาทิตย์ และเพราะความแก่กล้าของตบะนั้น ท่านจึงได้บรรลุถึงอำนาจชั้นสูงสุดเหมือน ดั่งพระมุนีนามว่ากาศยปะ¹³³⁸

¹³³⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพเสนาทรนันทะของอัครโฆษ, 1.

เครื่องโศลกแรก							
ล	ร	ภ	ค	ค	ต	ช	ค
1	2 1 2	2 1 1	2	2	2 2 1	1 2 1	2
อ	ศิศรียท	ยะ สต	ต้	ทีป	ต้ กาศย	ปวตต	ปะ
เครื่องโศลกหลัง							
ค	ต	ย	ค	ค	ต	ช	ค
2	2 2 1	1 2 2	2	2	2 2 1	1 2 1	2
อา	ศิศราย	จ ตทวฤท	เธา	สิท	ธี กาศย	ปวตป	ร้

โศลกนี้เป็นอนุษฏุภณันท์ (Anustuph) 8 พยางค์ ประเภท **ปรถมณการวิปูลา** มี ภ, ช, ย, ช คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 คือ

เครื่องโศลกแรก

มี ภ คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 1 คือ ยะ สต (2 1 1)

มี ช คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 2 คือ ปวตต (1 2 1)

เครื่องโศลกหลัง

มี ย คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 3 คือ จ ตทวฤท (1 2 2)

มี ช คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 4 คือ ปวตป (1 2 1)

3. ปรถมณการวิปูลา (Prathamakaravipulā) คือ โศลกที่ประกอบด้วย น, ช, ย, ช คณะท้าย 4 พยางค์แรกในบาททั้ง 4

ลักษณะของนการวิปูลามีกล่าวไว้ในคัมภีร์วฤตตรัตนการ ดังนี้

โน่มพุเศเจนนวิปูลา.¹³³⁹

แปลว่า “โศลกที่มี น คณะ ท้ายพยางค์ที่ 4 ชื่อว่า นวิปูลา”

สรุปลักษณะของปรถมณการวิปูลา

1) มีครุหรือลหุ อยู่พยางค์ที่ 1 และ 8 ของแต่ละบาท
2) มีคณะ 6 คณะ คณะใดคณะหนึ่งอยู่พยางค์ที่ 2 3 4 เว้น 2 คณะคือ ส, น คณะ แต่บางครั้งก็มี 2 คณะนี้ปรากฏใช้อยู่เหมือนกัน

3) มี น คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทคี่ คือบาทที่ 1

4) มี ย คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทคี่ คือบาทที่ 3

5) มี ช คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทคู่ คือบาทที่ 2 และ 4

ตารางแสดงปรถมณการวิปูลา

บาทคี่ คือบาทที่ 1, 3	บาทคู่ คือบาทที่ 2, 4
พยางค์	พยางค์

¹³³⁹ เกทหารภักฎะ, วฤตตรัตนการ, 2/29.

1	2 3 4	5 6 7	8	1	2 3 4	5 6 7	8
ค/ล	ม	น คณะอยู่ บาทที่ 1	ค/ล	ค/ล	ม	ช คณะอยู่ บาทที่ 2	ค/ล
	ย				ย		
	ร				ร		
ค/ล	ต	ย คณะอยู่ บาทที่ 3	ค/ล	ค/ล	ต	ช คณะอยู่ บาทที่ 4	ค/ล
	ช				ช		
	ภ				ภ		
2	6	2	2	2	6	1	2

อุทาหรณ์ของปรณมนการวิปูลา ปรากฏในโคลงว่า

มหาตมยาทที่รชตปโส โย ทิวติย อิวาภวต |

ตฤติย อิว ยศจาญตกาวยางคิรสิโยรฐิยา || 1/4 ||

พระมุนีนันได้เป็นเสมือนพระมุนีนามว่าที่รชตปส ตอนที่สอง เพราะความมีจิตใจ
สูงส่งและเป็นเสมือนพระมุนีนามว่ากาวยะ และพระมุนีนามว่าอางคิรสะ ตอนที่
สาม เพราะความมีปัญญา¹³⁴⁰

ครึ่งโคลงแรก							
ค	ม	น	ค	ค	ช	ช	ค
2	2 2 2	1 1 1	2	2	1 2 1	1 2 1	2
มา	หาตมยาทที่ร	ชตป	โส	โย	ทิวติย	อิวาภ	วต
ครึ่งโคลงหลัง							
ล	ภ	ย	ค	ค	ภ	ช	ค
1	2 1 1	1 2 2	2	2	2 1 1	1 2 1	2
ตฤ	ติย อี	ว ยศจา	ญต	กา	วยางคิ	รสิโย	ยา

โคลงนี้เป็นอนุษฏุภฉันท (Anuṣṭuph) 8 พยางค์ ประเภท ปรณมนการวิปูลา มี น, ช, ย,
ช คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 คือ

ครึ่งโคลงแรก

มี น คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 1 คือ ชตป (1 1 1)

มี ช คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 2 คือ อิวาภ (1 2 1)

ครึ่งโคลงหลัง

มี ย คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 3 คือ ว ยศจา (1 2 2)

มี ช คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 4 คือ สโยรฐิ (1 2 1)

¹³⁴⁰ สำเนียง เลื่อมใส, महाकाव्यसाधनान्तของอศิวโฆษ, 4.

นอกจากนั้น ยังปรากฏในโคลกเหล่านี้ คือ

สรรค	โคลก
1	1/5, 1/6, 1/21, 1/31, 1/42, 1/43, 1/44, 1/49, 1/54
2	2/31, 2/32, 2/33, 2/40, 2/43
3	3/12

4. **ตฤตียนการวิปูลา** (Tṛṭyanakāravipulā) คือ โคลกที่ประกอบด้วย ย, ช, น, ซ คณะท้าย 4 พยางค์แรกในบาททั้ง 4

สรุปลักษณะของตฤตียนการวิปูลา

- 1) มีคुरुหรือลฆุ อยู่พยางค์ที่ 1 และ 8 ของแต่ละบาท
- 2) มีคณะ 6 คณะ คณะใดคณะหนึ่งอยู่พยางค์ที่ 2 3 4 เว้น 2 คณะคือ ส, น คณะ แต่บางครั้งก็มี 2 คณะนี้ปรากฏใช้อยู่เหมือนกัน
- 3) มี ย คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทคี่ คือบาทที่ 1
- 4) มี น คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทคู่ คือบาทที่ 3
- 5) มี ซ คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทคู่ คือบาทที่ 2 และ 4

ตารางแสดงตฤตียนการวิปูลา

บาทคี่ คือบาทที่ 1, 3				บาทคู่ คือบาทที่ 2, 4			
พยางค์				พยางค์			
1	2 3 4	5 6 7	8	1	2 3 4	5 6 7	8
ค/ล	ม	ย คณะอยู่ บาทที่ 1	ค/ล	ค/ล	ม	ซ คณะอยู่ บาทที่ 2	ค/ล
	ย				ย		
	ร				ร		
ค/ล	ต	น คณะอยู่ บาทที่ 3	ค/ล	ค/ล	ต	ซ คณะอยู่ บาทที่ 4	ค/ล
	ช				ช		
	ภ				ภ		
2	6	2	2	2	6	1	2

อุทาหรณ์ของตฤตียนการวิปูลา ปรากฏในโคลกว่า

สุวรรณสตรมถาวรขุมาณะ สีโหรสกา มหาภูษาะ |

ปาตรี ศพทสย มหตะ ศรีย่า จ วินยสย จ || 1/19 ||

ราชบุตรเหล่านั้นมีพระวรกายกำยำเหมือนดั่งเสาทอง มีพระอุระเหมือนดั่งอกราชสีห์ มีพระพาหาลำสันเหมาะที่จะเป็นเครื่องรองรับพระเกียรติยศอันยิ่งใหญ่

ความสง่างามและพระจริยาวัตรอันดี¹³⁴¹

ครึ่งโศลกแรก							
ล	ม	ย	ค	ค	ม	ช	ค
1	2 2 2	1 2 2	2	2	2 2 2	1 2 1	2
สุ	วณฺสฺตม	ภวฺรฺษฺมา	ณฺะ	สฺตี	โหฺรฺสฺกา	มฺหฺภ	ชฺา
ครึ่งโศลกหลัง							
ค	ม	น	ค	ล	ภ	ช	ล
2	2 2 2	1 1 1	2	1	2 1 1	1 2 1	1
ปาด	รฺ ศพฺทฺส	ย มฺท	ตฺะ	ศฺรี	ยํ จ วิ	นยฺสย	จ

โศลกนี้เป็นอนุษฏุกฉันท (Anustuph) 8 พยางค์ ประเภท ตฤตยนิการวิปูลา มี ย, ช, น, ช คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 คือ

ครึ่งโศลกแรก

มี ย คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 1 คือ ภวฺรฺษฺมา (1 2 2)

มี ช คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 2 คือ มฺหฺภ (1 2 1)

ครึ่งโศลกหลัง

มี น คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 3 คือ ย มฺท (1 1 1)

มี ช คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 4 คือ นยฺสย (1 2 1)

นอกจากนั้น ยังปรากฏในโศลกเหล่านี้

สรรค	โศลก
1	1/27, 1/39, 1/40, 1/52
2	2/5, 2/6, 2/8, 2/11, 2/41, 2/44, 2/48, 2/61

5. **ปรถมมการวิปูลา** (Prathamamakaraṅvīpūla) คือ โศลกที่ประกอบด้วย ม ช ย ช คณะท้าย 4 พยางค์แรกในบาททั้ง 4

ลักษณะของมการวิปูลามีใช้น้อยมากในวรรณกรรมสันสกฤต ดังนั้น คัมภีร์วฤตตรัตนาร และปิงคฉันทสูตรจึงมิได้กล่าวถึงมวิปูลาไว้ แม้ในนารายณภักฏิกาก็กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

มวิปูลา ตู กวีปรโยคาภาวานนาสติ.¹³⁴²

แปลว่า “ส่วนมวิปูลาไม่มีปรากฏ เพราะไม่มีอุทาหรณ์ของกวี”

¹³⁴¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 4.

¹³⁴² ภักฏุนารายณะ, วฤตตรัตนารฎีกา, 2/30.

สรุปลักษณะของปรถมการวิปูลา

- 1) มีครุหรือลขุ อยู่พยางค์ที่ 1 และ 8 ของแต่ละบาท
- 2) มีคณะ 6 คณะ คณะใดคณะหนึ่งอยู่พยางค์ที่ 2 3 4 เว้น 2 คณะคือ ส, น คณะ แต่บางครั้งก็มี 2 คณะนี้ปรากฏใช้อยู่เหมือนกัน
- 3) มี ม คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทคี่ คือบาทที่ 1
- 4) มี ย คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทคี่ คือบาทที่ 3
- 5) มี ช คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทคู่ คือบาทที่ 2 และ 4

ตารางแสดงปรถมการวิปูลา

บาทคี่ คือบาทที่ 1, 3				บาทคู่ คือบาทที่ 2, 4			
พยางค์				พยางค์			
1	2 3 4	5 6 7	8	1	2 3 4	5 6 7	8
ค/ล	ม	ม คณะอยู่ บาทที่ 1	ค/ล	ค/ล	ม	ช คณะอยู่ บาทที่ 2	ค/ล
	ย				ย		
	ร				ร		
ค/ล	ต	ย คณะอยู่ บาทที่ 3	ค/ล	ค/ล	ต	ช คณะอยู่ บาทที่ 4	ค/ล
	ช				ช		
	ภ				ภ		
2	6	2	2	2	6	1	2

อุทากรณของปรถมการวิปูลา ปรากฏในโคลกกว่า

ตตะ กทาจิตเต วีราสตสมินปรตคเต มุเนา |

พกรมรเยาวโนททามา คชา อิว นิงรุกตะ || 1/34 ||

ณ เวลานั้นต่อจากนั้นมา เมื่อพระมุนีตนนั้นสว่างลับไปแล้ว ราชบุตรผู้กล้าหาญ
เหล่านั้นต่างเป็นคนคึกคะนอง เพราะความเป็นหนุ่ม ได้พากันท่องเที่ยวไปทั่ว
เหมือนกับโคลงข้างสารที่เป็นอิสระจากตะขอของนายควาญช้าง¹³⁴³

ครึ่งโคลกแรก							
ล	ร	ม	ค	ค	ภ	ช	ค
1	2 1 2	2 2 2	2	2	2 1 1	1 2 1	2
ต	ตะ กทา	จิตเต วี	ราต	ตส	มินปรติ	คเต มุ	เนา

¹³⁴³ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 7.

ครึ่งโคลกหลัง							
ค	ย	ย	ค	ล	ภ	ช	ค
2	1 2 2	1 2 2	2	1	2 1 1	1 2 1	2
พภ	รมุรเยา	วโนททา	มา	ค	ชา อิว	นิงรุก	ศา

โคลกนี้เป็นอนุชฎกฉันท์ (Anusuph) 8 พยางค์ ประเภท **ปรถมมการวิปูลา** มี ม, ช, ย, ช คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 คือ

ครึ่งโคลกแรก

มี ม คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 1 คือ จิตเต วี (2 2 2)

มี ช คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 2 คือ คเต มุ (1 2 1)

ครึ่งโคลกหลัง

มี ย คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 3 คือ วโนททา (1 2 2)

มี ช คณะอยู่พยางค์ที่ 5 6 7 ในบาทที่ 4 คือ นิงรุก (1 2 1)

นอกจากนั้น ยังปรากฏในโคลกเหล่านี้ คือ

สรรค	โคลก
1	1/36
2	2/1

6. **อุปชาติ (Upajati)** คือ โคลกที่ผสมอินทรวัชรากับอุเปนทรวัชรเข้าด้วยกัน หรือเป็นโคลกที่ผสมโคลกหลายชนิดซึ่งมีพยางค์ไม่เท่ากันในแต่ละฉันท์ก็เรียกว่าอุปชาติ

ตามนัยแรก อุปชาติเป็นโคลกผสมระหว่างอินทรวัชรากับอุเปนทรวัชรเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับโคลกอื่น ส่วนนัยหลัง โคลกนี้เป็นโคลกผสมระหว่างโคลกหลายชนิดในฉันท์วรรณพฤติที่มีพยางค์ต่างกัน เหมือนปาหากุลกลโคลกที่เกิดจากการผสมโคลกมาตราพฤติเข้าด้วยกัน ดังนั้น อุปชาตินี้จึงมีประเภทมากมายนับไม่ถ้วน

ลักษณะของอุปชาติ มีกล่าวไว้ในคัมภีร์วฤตตรัตนการ ดังนี้

อนนตโรทริตลขุมภาเขา ปาเทา ยทียาวอุปชาตยสตาเซ.¹³⁴⁴

แปลว่า “โคลกที่มีบาทอันเข้าถึงลักษณะของอินทรวัชร และอุเปนทรวัชรที่กล่าวติดกับคานานี้ ชื่อว่าอุปชาติ”

อิตถัง กิลานยาสุวปี มิศริตาสู สมรนต์ิ ชาติษวิทเมว นาม.¹³⁴⁵

แปลว่า “บัณฑิตทั้งหลายระลึกอยู่ว่า เมื่อโคลกชนิดอื่น ๆ จากนั้นผสมกัน ก็เป็นอุปชาติโดยแท้”

¹³⁴⁴ เกทหารภักฎะ, วฤตตรัตนการ, 3/30.

¹³⁴⁵ เกทหารภักฎะ, วฤตตรัตนการ, 3/31.

ลักษณะของอุเพนทรวัชรา มีกล่าวไว้ในคัมภีร์วฤตตรีตนากร ดังนี้

อุเพนทรวัชรา ชตชาสโต เคา.¹³⁴⁶

แปลว่า “โคลกที่มี ช คณะ, ต คณะ, ช คณะ และครุ 2 ตัว ชื่อว่า อุเพนทรวัชรา”

ลักษณะของอุเพนทรวัชรา

มีคณะ 3 คณะ คือ ช, ต, ช คณะ และครุ 2 พยางค์เรียงลำดับกันไปในทุกบาท

ตารางแสดงอุเพนทรวัชรา

อุเพนทรวัชรา มี 11 พยางค์				
1 2 3	4 5 6	7 8 9	10	11
ช	ต	ช	ค	ค
1 2 1	2 2 1	1 2 1	2	2

อินทรวัชรา คือ โคลกที่ประกอบด้วย ต ต ช คณะ และครุ 2 พยางค์ในบาททั้ง 4

ลักษณะของอินทรวัชรา มีกล่าวไว้ในคัมภีร์วฤตตรีตนากร ดังนี้

สยาทินทรวัชรา ยทิ เตา ชเคา คะ.¹³⁴⁷

แปลว่า “โคลกที่มี ต คณะ 2 คณะ, ช คณะ และครุ 2 ตัว ชื่อว่า อินทรวัชรา”

ลักษณะของอินทรวัชรา

มีคณะ 3 คณะ คือ ต, ต, ช คณะ และครุ 2 พยางค์เรียงลำดับกันไปในทุกบาท

ตารางแสดงอินทรวัชรา

อินทรวัชรา มี 11 พยางค์				
1 2 3	4 5 6	7 8 9	10	11
ต	ต	ช	ค	ค
2 2 1	2 2 1	1 2 1	2	2

อุทากรณ์ของอุปชาตินี้ ปรากฏในโคลกกว่า

ตนาถวฤตไตรปิ ราชปุตโรรรราชกั ไนว ราช ราชภูริ |

ตาราสหลโรริปิ ทีปยมาโนรณุตติเต จนทร อิวานตริกษั || 1/60 ||

เมื่อนั้น แม้ว่าจะมีราชบุตรทั้งหลายประพฤติพระองค์ตั้งผู้ปกครองก็ตาม แต่เมื่อ

¹³⁴⁶ เกทาร์ภัญญะ, วฤตตรีตนากร, 3/29.

¹³⁴⁷ เกทาร์ภัญญะ, วฤตตรีตนากร, 3/28.

ยังไม่มีพระราชองค์เดียวขึ้นปกครอง จึงไม่งดงามเลย เปรียบเหมือนท้องฟ้าแม้ว่า
จะมีดวงดาวนับพันส่องแสงระยิบระยับก็ตาม แต่เมื่อพระจันทร์ยังไม่ขึ้นไป (ท้องฟ้า)
ย่อมไร้ความสวยงาม¹³⁴⁸

บาทที่	พยางค์				
	1 2 3	4 5 6	7 8 9	10	11
1	อินทรวัชรา				
	ต	ต	ช	ค	ค
	2 2 1	2 2 1	1 2 1	2	2
	ตุนาถ	วฤตไตร	ปี ราช	ปุต	ไร
2	อุเปนทรวัชรา				
	ช	ต	ช	ค	ค
	1 2 1	2 2 1	1 2 1	2	2
	รราช	กั โนว	รราช	ราชภู	ริ
3	อินทรวัชรา				
	ต	ต	ช	ค	ค
	2 2 1	2 2 1	1 2 1	2	2
	ตาราส	ทสโรร	ปี ทีปย	มา	ไน
4	อุเปนทรวัชรา				
	ช	ต	ช	ค	ค
	1 2 1	2 2 1	1 2 1	2	2
	รนุตถิ	เต จนุทร	อิวานต	ริก	ขั

โคลกนี้เป็นประเภทอุปชาติ ผสมกันหลายโคลก คือ บาทที่ 1 และที่ 3 ของโคลกนี้ เป็น
อินทรวัชรา ส่วนบาทที่ 2 และที่ 4 เป็นอุเปนทรวัชรา คาถานี้จึงเป็นอุปชาติที่ผสมระหว่างอินทรวัชรา
และอุเปนทรวัชราในบาททั้ง 4

และปรากฏในโคลกว่า

ตตสโตโยะ สัฏกฤตโยะ กรเมณ นเรนทรสุนโวะ กฤตวิทโยศจ |

กาเมชวชสรุ ปรมมาท นนทะ สรวารฤทธิทสุตฺตฺ น สัรรณช || 2/63 ||

ต่อจากนั้นมาโดยลำดับ ในระหว่างราชกุมารทั้งสองพระองค์ผู้ได้ผ่านการประกอบพิธี
สังสการและได้ศึกษาวิทยาการต่าง ๆ สำเร็จแล้ว ราชกุมารนั้นทระหงประมาทมัวเมา
อยู่แต่ในกามสุขทั้งหลายตลอดเวลา ฝ่ายราชกุมารสรวารฤทธิทระหงประดิษฐ์อยู่

¹³⁴⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 12.

ในกามสุขเหล่านี้นเลย¹³⁴⁹

บาทที่	พยางค์				
	1 2 3	4 5 6	7 8 9	10	11
	อุเพนทรวัชรา				
	ช	ต	ช	ค	ค
	1 2 1	2 2 1	1 2 1	2	2
1	ตตสต	โยะ สัสกฤ	ตโยะ กร	เม	ณ
2	นเรนทร	สุนโวะ กฤ	ตวิทย	โยศ	จ
บาทที่	พยางค์				
	1 2 3	4 5 6	7 8 9	10	11
	อินทรวัชรา				
	ต	ต	ช	ค	ค
	2 2 1	2 2 1	1 2 1	2	2
3	กาเมชว	ชสรุ ปฺร	มมาท	นน	ทะ
4	สรวารถ	สิทฺธสฺตุ	น สฺร	รณ	ช

โคลกนี้เป็นประเภทอุปชาติ ผสมกันหลายโคลก คือ บาทที่ 1 และที่ 2 ของโคลกนี้ เป็นอุเพนทรวัชรา ส่วนบาทที่ 3 และที่ 4 เป็นอินทรวัชรา โคลกนี้จึงเป็นอุปชาติที่ผสมระหว่างอุเพนทรวัชราและอินทรวัชราในบาททั้ง 4

พยางค์ว่า ณ ท้ายบาทที่ 1, พยางค์ว่า จ ท้ายบาทที่ 2 และพยางค์ ช ท้ายบาทที่ 4 จัดเป็น ปาทันตฺครุ คือสระสั้น ที่ประกอกับพยัญชนะอยู่ท้ายบาท จัดเป็นครุพิเศษมิใช่เฉพาะในโคลกเท่านั้น

นอกจากนั้น ยังปรากฏในโคลกเหล่านี้ คือ

สรรค	โคลก
2	2/64, 2/65

7. **ปฺรหฺรชฺณิ** (Praharsini) คือ โคลกที่ประกอบด้วย ม น ช ร คณะ และครุ 2 พยางค์ในบาททั้ง 4

ลักษณะของปฺรหฺรชฺณิ มีกล่าวไว้ในคัมภีร์วฤตตรัตนนากร ดังนี้
 มเนา ชเรา คสฺตริตศยติชะ ปฺรหฺรชฺณิ'ยม.¹³⁵⁰

¹³⁴⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโฆษ, 26.

¹³⁵⁰ เกทาร์ภัญญะ, วฤตตรัตนนากร, 3/70.

แปลว่า “โคลงที่มี ม คณะ, น คณะ, ช คณะ, ร คณะ และครุ มีจังหวะหยุด 3 และ 10 พยางค์ ชื่อว่า พรหฺรชฺณี”

สรุปลักษณะของพรหฺรชฺณี

มีคณะ 4 คณะ คือ ม, น, ช, ร คณะ และครุ 1 พยางค์เรียงลำดับกันไปในทุกบาท

ตารางแสดงพรหฺรชฺณี

พรหฺรชฺณี มี 13 พยางค์				
1 2 3	4 5 6	7 8 9	10 11 12	13
ม	น	ช	ร	ค
2 2 2	1 1 1	1 2 1	2 1 2	2

ลักษณะของพรหฺรชฺณี ปรากฏในโคลงว่า

โย ชยยานถ วยสา คุไณศจ เตษำ
 ภฺรตฤณำ วุชภ อิวาชสา วุชษณำ |
 เต ตตร ปฺรียคุรวสฺตมภยชฺณจณนาทิตยา
 ทศศตโลจณํ ทิวีว || 1/61 ||

ครั้นต่อมา ราชบุตรเหล่านั้น ผู้มีความรัก และ เคารพในพระเชษฐา ซึ่งเป็นผู้เจริญกว่า ทั้งโดยวัยวุฒิ และคุณวุฒิในระหว่างพี่น้องทั้งหลาย และ เปรียบเสมือนวัวจำฝูง ที่มีความเจริญกว่าด้วยกำลัง ในบรรดาวัวทั้งหลาย จึงได้พากันอภิเษกพระเชษฐานั้นให้ขึ้นครองราชย์ในเมืองนั้น เหมือนดังทวยเทพทั้งหลาย พากันทำพิธีอินทราภิเษกแก่พระอินทร์ ในสวรรค์¹³⁵¹

บาทที่	พยางค์				
	1 2 3	4 5 6	7 8 9	10 11 12	13
	ม	น	ช	ร	ค
	2 2 2	1 1 1	1 2 1	2 1 2	2
1	โย ชยยา	นถ ว	ยสา คุ	ไณศจ เต	ษำ
2	ภฺรตฤณำ	วุชภ	อิวาช	สา วุชษ	ณำ
3	เต ตตร ป	รียคุ	รวสฺต	มภยชฺณ	จณ
4	นาทิตยา	ทศศ	ตโลจ	ณํ ทิวี	ว

¹³⁵¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 12.

โคลกนี้เป็นอดีตติฉันท (Atijagati) 13 พยางค์ ประเภท **ปรหษณิ** มี ม, น, ช, ร คณะ และครู 1 พยางค์ท้าย

พยางค์ว่า ว ท้ายบาทที่ 4 จัดเป็นบาทันตคุรุ

8. วสันตติลกา (Vasantatilaka) คือ โคลกที่ประกอบด้วย ต, ภ, ช, ช คณะ และครู 2 พยางค์ในบาททั้ง 4

ลักษณะของวสันตติลกา มีกล่าวไว้ในคัมภีร์วฤตตรัตนากร ดังนี้

อุกตา วสันตติลกา ตภชา ชเคา คณะ.¹³⁵²

แปลว่า “โคลกที่มี ต คณะ, ภ คณะ, ช คณะ 2 คณะ และครู 2 ตัว ชื่อว่า วสันตติลกา”

สรุปลักษณะของวสันตติลกา

มีคณะ 4 คณะ คือ ต, ภ, ช, ช คณะ และครู 2 พยางค์เรียงลำดับกันไปในทุกบาท

ตารางแสดงวสันตติลกา

วสันตติลกา มี 14 พยางค์					
1 2 3	4 5 6	7 8 9	10 11 12	13	14
ต	ต	ช	ช	ค	ค
2 2 1	2 2 1	1 2 1	1 2 1	2	2

อุทาหรณ์ของวสันตติลกานี้ ปรากฏในโคลกว่า

อาจารย์วินยวานนยวานุกุริยวาน
 ธรรมาย เนนุทริยสุชาย ฤตดาตปตระ |
 ตทฤราตฤภิ ปวิฤตตะ ส ชุโคป ราชภูริ
 สักรนทโน ทิวมิวานุสฤโต มรุทภิ || 1/62 ||

พระราชอาพระองค์นั้น ทรงมีพระจริยาวัตรตรงดงาม มีระเบียบวินัยดี มีนโยบายดี และมีความเคารพอ่อนน้อม ทรงกั้นเสวตฉัตรเพื่อความ เจริญแห่งความดี ไม่ใช่เพื่อความสุส่วนพระองค์ ทรงมีพระอนุชา ทั้งหลายคอยถวายความช่วยเหลือ จึงได้ทรงปกครองเมืองนั้น เหมือนกับพระอินทร์ปกครองสวรรค์ โดยมีพระมรุตเทพทั้งหลาย คอยถวายความช่วยเหลือ¹³⁵³

¹³⁵² เกทการภักฎะ, วฤตตรัตนากร, 3/79.

¹³⁵³ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัครโฆษ, 13.

บาทที่	พยางค์					
	1 2 3	4 5 6	7 8 9	10 11 12	13	14
	ต	ภ	ช	ช	ค	ค
	2 2 1	2 1 1	1 2 1	1 2 1	2	2
1	อาจารย์	วานวิน	ยวานน	ยวานุกิริ	ยา	วาน
2	ธรมาย	เนนุทริย	สุชขาย	ธฤตาด	ปต	ระ
3	ตทุภราตฤ	ภิระ ปริ	วฤตตะ ส	ชุโคป	ราชฎ	ริ
4	สักรนท	โน ทิว	มิวานุ	สฤโต ม	รุท	ภิระ

โคลกนี้เป็นศักรวิธันท์ (Śakvaṇ) 14 พยางค์ ประเภท **วสันตติลกา** มี ต, ภ, ช, ช คณะ และครุ 2 พยางค์ท้าย

9. อุทคตา (Utgata) โคลกนี้ไม่ปรากฏในฉันทลักษณ์บาลี แต่ปรากฏในฉันทลักษณ์สันสกฤตชื่อว่าควัลลกะ (วาควลลกะ) นับเข้าในวิสมวูตติ ประกอบด้วยลักษณะในบาททั้ง 4 คือ

- 1) บาทที่ 1 ประกอบด้วย ส, ช, ส คณะ และลฆ
- 2) บาทที่ 2 ประกอบด้วย น, ส, ช คณะ และครุ
- 3) บาทที่ 3 ประกอบด้วย ภ, น, ช คณะ ลฆ และครุ
- 4) บาทที่ 4 ประกอบด้วย ส, ช, ส, ช คณะ และครุ

ตามข้อความในคัมภีร์วาควลลกะว่า

ปรลเม สเซา กิล นครุ นสชครุกาณยนนตรม

ยทุยถ ภนชลคาะ สยฺรุโถ สชสา ชเคา ตทปเรย'มฺหุคตา.¹³⁵⁴

แปลว่า “ถ้าในบาทที่ 1 มี ส, ช, ส คณะ และลฆ ในบาทที่ 2 ต่อจากนั้น มี น, ส, ช คณะ และครุ ในบาทที่ 3 มี ภ, น, ช คณะ ลฆ และครุ นอกจากนั้น มี ส, ช, ส, ช คณะ และครุ โคลกนี้ชื่อว่า อุทคตา อื่นจากที่กล่าวไว้”

แม้คัมภีร์วฤตตรัตนากรก็กล่าวถึงโคลกประเภทนี้ด้วยข้อความว่า

สชาติเม สลฆเกา จ นสชครุไกรโถหคตา

ตรฺยงฆฺริคตภนชลา คยฺตาะ สชชสา ชเคา จรณเมกตะ ปเจต.¹³⁵⁵

แปลว่า “โคลกที่มีบาทแรกประกอบด้วย ส คณะ, ช คณะ, ส คณะ และลฆ มีบาทที่ 2 ประกอบด้วย น คณะ, ส คณะ, ช คณะ และครุ มีบาทที่ 3 ประกอบด้วย ภ คณะ, น คณะ, ช คณะ, ลฆ และครุ มีบาทที่ 4 ประกอบด้วย ส คณะ, ช คณะ, ส คณะ, ช คณะ และครุ ท่านกล่าวว่าเป็น อุทคตา”

สรุปลักษณะของอุทคตา

- 1) บาทที่ 1 ประกอบด้วย ส, ช, ส คณะ และลฆ

¹³⁵⁴ ทุกขภัญจนกวี, วาควลลกะ (พาราณสี: โรงพิมพ์เจ้าข้ามฟ้าสันสกฤต, 2476), 5/1/283.

¹³⁵⁵ เกทหารภัญญะ, วฤตตรัตนากร, 5/6.

- 2) บาทที่ 2 ประกอบด้วย น, ส, ช คณະ และคุรุ
 3) บาทที่ 3 ประกอบด้วย ภ, น, ช คณະ ลขุ และคุรุ
 4) บาทที่ 4 ประกอบด้วย ส, ช, ส, ช คณະ และคุรุ

ตารางแสดงอุทคตา

บาทที่	อุทคตา				
1	ส	ช	ส	ล	
	1 1 2	1 2 1	1 1 2	1	
2	น	ส	ช	ค	
	1 1 1	1 1 2	1 2 1	2	
3	ภ	น	ช	ล	ค
	2 1 1	1 1 1	1 2 1	1	2
4	ส	ช	ส	ช	ค
	1 1 2	1 2 1	1 1 2	1 2 1	2

อุทาหรณ์ของอุทคตานี้ ปรากฏในโคลงว่า

ตปเส ตตะ กปิลวาสตุ หยคชเรถาขลล์กัล |

ศรีมทภยมนุรกตชนั ส วิหાય นิคจิตมนาว วณั ยเยา || 3/1 ||

ต่อจากนั้น ราชกุมารสรวารลสิทระ หลังจากทรงละทิ้งเมืองกปิลวาสตุที่ครคร่ำ
 ไปด้วยหมูม้า หมูช้างและรถ ซึ่งเป็นเมืองที่รุ่งเรือง ไม่มีภัยอันตรายและมีประชาชน
 จงรักภักดีแล้ว พระองค์ทรงมีพระทัยแน่วแน่ ได้เสด็จไปสู่ป่าเพื่อการบำเพ็ญตบะ¹³⁵⁶

บาทที่	อุทคตา				
1	ส	ช	ส	ล	
	1 1 2	1 2 1	1 1 2	1	
	ตปเส	ตตะ ก	ปิลวาส	ตุ	
2	น	ส	ช	ค	
	1 1 1	1 1 2	1 2 1	2	
	หยค	ชเรถา	ขลล์ก	ลั	
3	ภ	น	ช	ล	ค
	2 1 1	1 1 1	1 2 1	1	2
	ศรีมท	ภยม	นุรกต	ช	นั

¹³⁵⁶ สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพยเสนาทรนันทะของอัสวโฆษ, 28.

4	ส	ช	ส	ช	ค
	1 1 2	1 2 1	1 1 2	1 2 1	2
	ส วิหา	ย นิศจี	ตมนา	วนั ย	เยา

นอกจากนั้น ยังปรากฏในโคลกเหล่านี้

สรรค	โคลก
3	3/2, 3/3, 3/4, 3/5, 3/6, 3/7, 3/8, 3/9, 3/10, 3/11, 3/12, 3/13, 3/14, 3/15, 3/16, 3/17, 3/18, 3/19, 3/20, 3/21, 3/22, 3/23, 3/24, 3/25, 3/26, 3/27, 3/28, 3/29, 3/30, 3/31, 3/32, 3/33, 3/34, 3/35, 3/36, 3/37, 3/38, 3/39, 3/40, 3/41

10. **บุษปิตาครา** (Puspitagra) คือ โคลกที่มี น, น, ร, ย คณะ ในบาทคือ ส่วนบาทคู่มี น, ช, ช, ร คณะ และครุ

ลักษณะของบุษปิตาครา มีกล่าวไว้ในคัมภีร์วฤตตรัตนนาคร ดังนี้

อยุชิ นยุคเรผโต ยกาโร ชิ จ นเซา ชรคาศจ บุษปิตาครา.¹³⁵⁷

แปลว่า “โคลกที่มี น คณะ 2 คณะ, ร คณะ และ ย คณะ ในบาทคือ ส่วนในบาทคู่มี น คณะ, ช คณะ 2 คณะ, ร คณะ และครุ ชื่อว่า บุษปิตาครา”

สรุปลักษณะของบุษปิตาครา

- 1) บาทที่ 1 และ 3 ประกอบด้วย น, น, ร และ ย คณะ
- 2) บาทที่ 2 และ 4 ประกอบด้วย น, ช, ช, ร คณะ และครุ

ตารางแสดงบุษปิตาครา

บาทที่	บุษปิตาครา				
1/3	น	น	ร	ย	
	1 1 1	1 1 1	2 1 2	1 2 2	
2/4	น	ช	ช	ร	ค
	1 1 1	1 2 1	1 2 1	2 1 2	2

อุทาหรณ์ของบุษปิตาครา ปรากฏในโคลกว่า

อิติ มุทิตมนามย นิราปตกรุรชบุรูปุโรปม ปุริ ตต |

อภวททยไทคิเก มหุเสา วิหริติ ตตร คิวาย วิตราเค || 3/42 ||

¹³⁵⁷ เกทหารภักฎะ, วฤตตรัตนนาคร, 4/10.

ครั้นเมื่อพระมหาฤๅษี (พระพุทธรเจ้า) ผู้ทรงปราศจากราคะ ผู้ทรงแสดงความไม่มีภัย
 ประทับอยู่เพื่อความร่มเย็นในเมืองนั้น เมืองนั้น จึงได้เป็นเมืองที่มีแต่ความเบิกบาน
 ยินดี ไม่มีโรค ไม่มีภัยพิบัติ เหมือนกับเมืองของพระราชานามว่ากुरु พระราชานามว่า
 พระรช และพระราชานามว่าปุรุ ด้วยประการฉะนี้¹³⁵⁸

บาทที่	บุษปิตาครา				
	น	น	ร	ย	
1	1 1 1	1 1 1	2 1 2	1 2 2	
	อิตติ มุ	ทิตม	นามย	นิราปต	
	น	ช	ช	ร	ค
2	1 1 1	1 2 1	1 2 1	2 1 2	2
	กुरु	ชูปุรุ	บุโรป	ม ปุรุ	ตต
	น	น	ร	ย	
3	1 1 1	1 1 1	2 1 2	1 2 2	
	อภว	ทภย	ไทศิกะ	มทรเซา	
	น	ช	ช	ร	ค
4	1 1 1	1 2 1	1 2 1	2 1 2	2
	วิหร	ติ ตตร	ศิวาย	วิตรา	เค

สรูป คือ การศึกษาวิเคราะห์ด้านฉันทลักษณ์ คือการศึกษาตามคัมภีร์วฤตตรัตนนากรเป็น
 ต้นที่แสดงฉันทลักษณ์อันว่าด้วยกฎระเบียบในการวางศัพท์ที่เป็นเสียงครุและลหุ ในรูปแบบต่าง ๆ ใน
 การประพันธ์ที่เป็นร้อยกรองซึ่งเรียกว่าปद्यะ (ปद्य) ดังนั้น อุทาหรณ์ที่เป็นโคลกในมหากาพย์เสา
 นทรนั้นทะเลเฉพาะสรรคที่ 1 2 และ 3 ประกอบด้วยฉันทประเภทต่าง ๆ ดังนี้

- 1) **อนุษฎุฉันท** (Anushtubh) 8 พยางค์ มีโคลกดังนี้
 - 1.1) ปถยาวัคตระ (Pathyāvakra) ปรากฎในโคลกเหล่านี้

สรรค	โคลก
1	1/1, 1/7, 1/8, 1/9, 1/10, 1/11, 1/12, 1/13, 1/14, 1/15, 1/16, 1/17, 1/18, 1/20, 1/22, 1/23, 1/24, 1/25, 1/26, 1/28, 1/29, 1/30, 1/32, 1/33, 1/35, 1/37, 1/38, 1/39, 1/41, 1/45, 1/46, 1/47, 1/48, 1/50, 1/51, 1/53, 1/55, 1/56, 1/57, 1/58, 1/59
2	2/2, 2/3, 2/4, 2/7, 2/9, 2/10, 2/12, 2/13, 2/14, 2/15, 2/16, 2/17, 2/18, 2/19, 2/20, 2/21, 2/22, 2/23, 2/24, 2/25, 2/26, 2/27, 2/28, 2/29, 2/30, 2/34, 2/35, 2/36, 2/37, 2/38, 2/39,

¹³⁵⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนั้นทะเลของอศิวโฆษ, 38.

	2/41, 2/42, 2/45, 2/46, 2/47, 2/49, 2/50, 2/51, 2/52, 2/53, 2/54, 2/55, 2/56, 2/57, 2/58, 2/59, 2/60, 2/62
--	--

1.2) ประถมภการวิปูลา (Prathamabhakaravipula) 1 โศลก คือโศลกที่ 2 ใน
สรรคที่ 1

1.3) ประธมนการวิปูลา (Prathanakaravipula) ปรากฏในโศลกเหล่านี้

สรรค	โศลก
1	1/4, 1/5, 1/6, 1/21, 1/31, 1/42, 1/43, 1/44, 1/49, 1/54
2	2/31, 2/32, 2/33, 2/40, 2/43
3	3/12

1.4) ตฤตียนการวิปูลา (Trityanakaravipula) ปรากฏในโศลกเหล่านี้

สรรค	โศลก
1	1/19, 1/27, 1/52
2	2/5, 2/6, 2/8, 2/11, 2/41, 2/44, 2/48, 2/61

1.5) ประธมมการวิปูลา (Prathamamakaravipula) ปรากฏในโศลกเหล่านี้

สรรค	โศลก
1	1/34, 1/36
2	2/1

2) **ตริษฎฐฉันท์** (Tristuph) 11 พยางค์ มีโศลกดังนี้

2.1) อุปชาติ (Upajati) คือ โศลกที่ผสมอินทรวีชรา กับอูเพนทรวีชราเข้าด้วยกัน หรือเป็นโศลกที่ผสมโศลกหลายชนิดซึ่งมีพยางค์ไม่เท่ากันในแต่ละฉันท์ก็เรียกว่าอุปชาติ ปรากฏในโศลกเหล่านี้

สรรค	โศลก
1	1/60
2	2/63, 2/64, 2/65

3) **อติชคตีฉันท์** (Atijagati) 13 พยางค์ มีประหษณิ 1 โศลก คือโศลกที่ 61 ในสรรคที่

4) ศักวรีฉันท (Śakvāri) 14 พยางค์ มีวสันตติลกา 1 โสลก คือโสลกที่ 62 ในสรรคที่

1

5) วาควัลลฉันท (Vagvallabha) ประเภทวิสมวฤตติคือโสลกที่มีคณะไม่เสมอกัน หมายความว่า บาททั้ง 4 ในโสลกไม่เหมือนกัน โสลกชนิดนี้มีกำหนดคณะในพยางค์ที่ 5 6 7 ในแต่ละ บาทเท่านั้น พยางค์อื่นไม่มีกำหนดคณะไว้ ทำให้บาททั้ง 4 ไม่แตกต่างกัน มี 1 โสลก คือ

อุทคตา (Utgata) ปรากฏในโสลกเหล่านี้

สรรค	โสลก
3	3/1, 3/2, 3/3, 3/4, 3/5, 3/6, 3/7, 3/8, 3/9, 3/10, 3/11, 3/12, 3/13, 3/14, 3/15, 3/16, 3/17, 3/18, 3/19, 3/20, 3/21, 3/22, 3/23, 3/24, 3/25, 3/26, 3/27, 3/28, 3/28, 3/30, 3/31, 3/32, 3/33, 3/34, 3/35, 3/36, 3/37, 3/38, 3/39, 3/40, 3/41

6) อุปชาติ (Upajāti) ประเภทอัทธสมวฤตติคือโสลกที่มีคณะเสมอกันครึ่งหนึ่ง หมายความว่า บาทที่ 1 และ 3 มีคณะเหมือนกัน ส่วนบาทที่ 2 และ 4 ก็มีคณะเหมือนกัน มี 1 โสลก คือ ปุષปีตาครา (Puspitāgrā)

4.5 วิเคราะห์เสานทรนันทะมหากาพย์ตามหลักอสังการ

4.5.1 ลักษณะของอสังการ

อสังการ หมายถึงอารมณ์เครื่องประดับตกแต่งบทประพันธ์โดยใช้ถ้อยคำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายละเอียดลึกซึ้งอันจะมีผลต่อผู้อ่าน การอ่านมีความสำคัญมากเพราะจะช่วยส่งเสริมให้ผู้อ่านมีความรู้เพิ่มขึ้น ถ้าผู้อ่านสามารถจับใจความสำคัญหรือสาระของเรื่องนั้น ๆ ได้ ก็จะทำให้เข้าใจเนื้อหาสำคัญของเรื่อง เป็นการเพิ่มอรรถรสในการอ่านมากยิ่งขึ้น สำหรับหนังสือที่อ่านกันอยู่ในปัจจุบันนี้มีหลากหลาย ทั้งบันเทิงคดีและสารคดี คำว่า วรรณคดีและวรรณกรรม เป็นคำที่ผู้อ่านได้ยินกันมาก เพื่อเป็นการปูพื้นให้เข้าใจคำดังกล่าวจึงขอยกข้อความจากการใช้ภาษามาอธิบาย คือ

คำว่า “วรรณคดี” มีความหมายที่ใช้กันทั่วไป 2 ประการ คือ ความหมายแรก ได้แก่เรื่อง ที่แต่งเรียบเรียงออกมาเป็นหนังสือ หรือนัยหนึ่งหมายถึงหนังสือทั่วไปนั่นเอง แต่มีความหมายว่าเป็นหนังสือเก่า ถือเป็นมรดกสืบทอดกันมาแต่โบราณ ส่วนความหมายที่ 2 มีความหมายคล้ายคลึงกับคำ “กวีนิพนธ์” คือถือว่าเป็นหนังสือที่ได้รับยกย่องแล้วจากกลุ่มคนที่น่าจะเป็นคนชั้นนำในวงการหนังสือ มีนัยลึกลงไปอีกว่าคุณค่าสูงส่งเข้าขั้นวรรณศิลป์ ถือเป็นแบบอย่างว่าดีควรยกย่องเชิดชูกันต่อ ๆ ไป

ส่วนคำว่า “วรรณกรรม” เป็นคำที่เกิดหลังคำวรรณคดี หมายถึงหนังสือหรือเอกสารที่ได้ประกอบขึ้นโดยมีชั้นเชิงทางศิลป์ มักเรียบเรียงขึ้นด้วยความพยายามที่จะสื่อสารประการต่าง ๆ เป็นที่

น่าสังเกตว่า รูปแบบลักษณะงานเขียนในปัจจุบันส่วนใหญ่ถือว่าเป็นวรรณกรรมทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสั้น นวนิยาย ร้อยกรองบทความ บทวิจารณ์ สารคดี¹³⁵⁹

ประเทศอินเดียถือว่าเป็นบ่อเกิดสรรพวิชาหลายแขนงรวมทั้งภาษาบาลีและสันสกฤตที่เข้ามามีอิทธิพลต่อวรรณคดีไทย ศ.ดร. กุสุมา รักษมณี ได้เขียนหนังสือเรื่องการวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต สรุปความจากหนังสือเล่มนี้ได้ว่า ทฤษฎีสันสกฤตแบ่งออกเป็นทฤษฎีสำคัญ 8 ทฤษฎี

- 1) ทฤษฎีรส ว่าด้วยอารมณ์ของผู้อ่าน
- 2) ทฤษฎีอสังการ ว่าด้วยความงามในการประพันธ์
- 3) ทฤษฎีคุณ ว่าด้วยลักษณะเด่นของการประพันธ์
- 4) ทฤษฎีรिति ว่าด้วยลีลาในการประพันธ์
- 5) ทฤษฎีธvani ว่าด้วยความหมายแฝงในการประพันธ์
- 6) ทฤษฎีวโภภคิติ ว่าด้วยภาษาในการประพันธ์
- 7) ทฤษฎีอนุมิติ ว่าด้วยการอนุมานความหมายในการประพันธ์
- 8) ทฤษฎีเอาจิตยะ ว่าด้วยความเหมาะสมในการประพันธ์

ทฤษฎีรส คือ ปฏิกริยาทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นในใจผู้อ่านเมื่อได้รับรู้อารมณ์ที่กวีถ่ายทอดไว้ในวรรณคดี วรรณคดีเกิดขึ้นเมื่อกวีมีอารมณ์สะท้อนใจแล้วถ่ายทอดออกมาในบทประพันธ์ อารมณ์ต่าง ๆ ที่แสดงไว้ในผลงานเรียกว่า ภาวะ มี 9 ภาวะ คือ

- 1) รติ-ความรัก
- 2) หาสะ-ความขบขัน
- 3) โศกะ-ความทุกข์โศก
- 4) โกรธะ-ความโกรธ
- 5) อุตสาหะ-ความมุ่งมั่น
- 6) ภยะ-ความน่ากลัว
- 7) ชุคุปสา-ความน่ารังเกียจ
- 8) วิสมยะ-ความน่าพิศวง
- 9) ศมะ-ความสงบ¹³⁶⁰

ผู้ที่มีการศึกษามาอย่างดีจากครูอาจารย์ จึงจะสามารถแยกแยะรสต่าง ๆ ได้เหมือนคนตาดีมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ทั้งความรู้ที่ได้ศึกษามาอย่างดีก็จะส่งผลให้ประพจน์ตนเป็นคนดีในการบำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ส่วนรวม¹³⁶¹ ดังนั้น การอ่านวรรณคดีต่าง ๆ ของผู้ที่มีความรู้ดีจึงจะทำให้ผู้อ่านได้รับรู้ภาวะที่กวีแสดงไว้แล้วก็จะเกิดอารมณ์ตอบสนองต่อภาวะนั้นเรียกว่า รส มี 9 รส ประกอบด้วย ศฤงคารรส-ความซาบซึ้งในความรัก เป็นต้นซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดของแต่ละรสพร้อมทั้งอุทาหรณ์ประกอบในการอธิบายรสสังการต่อไปข้างหน้า

¹³⁵⁹ อิงอร สุพันธ์วัฒน์, วรรณกรรมวิจารณ์ (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พรินท์ จำกัด, 2547), 1.

¹³⁶⁰ อิงอร สุพันธ์วัฒน์, วรรณกรรมวิจารณ์, 18-19.

¹³⁶¹ พระคันธสาราภิวังศ์, สุโพธาลังการมัญชรี (กรุงเทพมหานคร: หจก.ไทยรายวันการพิมพ์, 2546),

วรรณคดีนั้นมีหลากหลายประเภท เฉพาะเนื้อหาของบทประพันธ์ที่มีส่วนต่อการเกิดรสได้ คือวรรณคดีพระพุทธศาสนา วรรณคดีพิธีกรรม วรรณคดีสดุดี วรรณคดีนิราศ และวรรณคดีบันเทิง ในงานวิจัยนี้เน้นวรรณคดีทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น จึงขอกล่าวเฉพาะวรรณคดีพระพุทธศาสนาที่มีจุดประสงค์เพื่อเชิญชวนผู้อ่านให้เข้าถึงคำสอนของพระพุทธศาสนาตามเป้าหมายหลักคือมรรค ผล นิพพาน วรรณคดีพระพุทธศาสนาจึงอาจแบ่งออกเป็นหลายประเภทตามจุดประสงค์ ดังนี้

1) **วรรณคดีพระพุทธศาสนาที่พระพันธ์ขึ้นเพื่อแสดงเรื่องที่เป็นนามธรรมคือความดีและความชั่วให้ปรากฏเป็นรูปธรรม** เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจได้ง่าย จึงต้องมีการกำหนดเวลา ขนาด หรือจำนวนเป็นตัวเลข ให้เป็นรูปลักษณะที่ชัดเจนขึ้น เช่น บทพรรณนารกในไตรภูมิพระร่วง เมื่อบรรยายภาพนรกที่น่ากลัว ผู้อ่านก็จะเกิดความกลัวต่อบาป ผู้อ่านที่ได้รับภยานกรสจากบทพรรณนารกก็จะหาทางเลี่ยงไม่ยอมทำบาป เพราะกลัวตกนรก หรือเมื่อกวีพรรณนาเปรตผู้รับกรรมจากการนำเอาอาหารที่เหลือเดนไปถวายพระสงฆ์ ผู้อ่านก็จะเกิดพิภตสรส เป็นต้น นั่นโทปนันทสูตรคำหลวง เป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นว่า ทิฐิเป็นอธรรมที่พึงสลัดทิ้ง ผู้แต่งก็จะแสดงความพิศวง ความรู้สึกอัศจรรย์ใจเกิดอัทธูตรสซึ่งเหนือกว่าฝ่ายอธรรม เป็นต้น

2) **วรรณคดีพระพุทธศาสนาที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงความดีงามของหลักธรรมในพระพุทธศาสนา** เรื่องมหาชาติคำหลวง ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีในพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ กวีได้แสดงให้เห็นความอุตสาหะของพระเวสสันดรทั้งการบำเพ็ญธรรม และการบำเพ็ญทาน พระเวสสันดรมีพระทัยมุ่งมั่นในการบำเพ็ญธรรมตลอดเวลา เมื่อมีความอุตสาหะก็ย่อมบรรลุผลได้ การที่จะมีความอุตสาหะบำเพ็ญธรรมที่เป็นของยากก็จะต้องมีจิตใจที่สงบและบริสุทธิ์เสียก่อน เรื่องนี้จึงประกอบไปด้วย วีรรสและศานตริส

3) **วรรณคดีพระพุทธศาสนาที่มุ่งแสดงความสูงส่งของพระพุทธศาสนา** เรื่องปฐมสมโพธิกถา แสดงภาวะน่าพิศวงว่า เมื่อพระมหากษัตริย์จะเสด็จปฏิสนธิในพระครรภ์พระมารดานั้น ได้เกิดบุญนิमित 32 ประการ ผู้อ่านที่มีศรัทธาเป็นพื้นฐานได้รับรู้ความน่าพิศวงตามที่กวีพรรณนา ก็ย่อมจะเกิดความอัศจรรย์ใจ ประทับใจ เกิดเป็นอัทธูตรส¹³⁶²

ทฤษฎีอ齡การ คือ การใช้ถ้อยคำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายลึกซึ้งให้เป็นประหนึ่งอาการของบทประพันธ์ เสียงและความหมายของศัพท์ที่จัดเป็นบทประพันธ์ได้ ต้องร้อยกรองเรียบเรียงตามอ齡การนั้น ๆ อย่างเป็นเรื่องเป็นราว¹³⁶³ อ齡การแบ่งออกเป็น อ齡การทางเสียง (ศัพทาลังการ) และอ齡การทางความหมาย (อธาลังการ) คำอ齡การที่นี้ ใช้ในความหมายที่แคบ ถ้าใช้คำว่า อ齡การศาสตร์ จะมีความหมายกว้างขึ้น หมายถึง วิชาว่าด้วยการประพันธ์วรรณคดี

อ齡การทั้งทางเสียงและทางความหมายมีจำนวนมากมาย ขอยกมาพอสังเขป ดังนี้

อ齡การทางเสียง คือการเล่นคำด้วยเสียงหนัก เสียงเบา เสียงที่มีฐาน วรรณเดียวกัน เป็นต้นเพื่อให้เกิดความไพเราะของเสียงในบทประพันธ์ อ齡การทางเสียงที่สำคัญ คือ

1) ยมก (Yamaka) คือการซ้ำพยางค์ที่มีเสียงเหมือนกัน แต่สื่อความหมายต่างกัน ในคำประพันธ์วรรคเดียวหรือบทเดียวกัน

¹³⁶² อิงอร สุพันธ์วณิช, วรรณกรรมวิจารณ์, 20.

¹³⁶³ พระคัมภีร์สาราภิงค์, สุโพธาลังการมัญชรี 22.

2) อนุปราสา (Anuprasa) คือ การซ้ำเสียงพยัญชนะ ซึ่งอาจเป็นพยัญชนะเดียวหรือพยัญชนะซ้อนก็ได้ ในคำประพันธ์วรรคเดียวกัน

อลังการทางความหมาย คือ การใช้สำนวนโวหารเปรียบเทียบหรือสำนวนโวหารที่แฝงความหมายเพื่อให้มีการตีความได้ละเอียดลึกซึ้งต่าง ๆ กันไป ในระยะแรก ๆ มักเป็นสำนวนโวหารง่าย ๆ ต่อมาจึงพลิกแพลงให้สลับซับซ้อนมากขึ้นจนเป็นการใช้ความหมายที่ซ่อนเร้นเจตนาของผู้ประพันธ์ อลังการทางความหมายที่สำคัญ คือ

1) อุปมา (Upama) คือการนำสิ่งที่กวีต้องการแสดงลักษณะเด่นไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเด่นนั้นเป็นที่ยอมรับกันแล้ว โดยมีคำที่มีความหมายทำนองว่า เหมือน คล้าย เป็นคำแสดงความเปรียบเทียบ เช่น ดวงหน้านางนวลกระจ่างดุจดวงจันทร์

2) รูปกะ (Rūpaka) คือการเปรียบเทียบทำนองเดียวกับอุปมา แต่ด้วยการกล่าวว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ดวงหน้าของนางคือดวงจันทร์

3) อดีโยกติ (Atisayokti) คือการกล่าวให้เกินความจริง เช่น

จงอวดผิวเรื่องรองของนางเกิด

ทองจะหมองลงทันที

จงเงยหน้าขึ้นมาเกิด

ท้องฟ้าจะมีดวงจันทร์สองดวง

อลังการทางความหมายในสันสกฤตมีเป็นจำนวนมาก แต่จะนำมากล่าวเฉพาะที่มีปรากฏในสรรคที่ 1-3 ของมหากาพย์เสานทรนั้นเท่านั้น

อลังการ คือ การใช้ถ้อยคำที่ไพเราะ และโวหารที่มีความหมายลึกซึ้ง จึงน่าจะเป็นส่วนสำคัญที่กวีมักจะใช้ในงานประพันธ์ของตน การใช้ภาษากวีนิพนธ์ที่ประดับด้วยอลังการจนต่างไปจากภาษาธรรมดา น่าจะมีความประสงค์ในการใช้ ดังต่อไปนี้

1) เพื่อแสดงความสามารถของตน

กวีเป็นผู้ที่มีอารมณ์และสไตล์ประสาอ่อนไหวมากกว่าบุคคลธรรมดา จึงต้องสรรหาคำที่พิเศษ สามารถแสดงความสามารถของตนให้ปรากฏเด่นชัดออกมา ดังจะเห็นได้จากกวีไทยที่นิยมเล่นคำที่มีความหมายต่างกัน แต่มีเสียงเหมือนกัน เช่น ต้องดูเจพิ พิต้อง คำแรกหมายถึงต้นไม้ ต้องคำที่ 2 หมายถึง ตะต้อง เป็นต้น

2) เพื่อแสดงความคิดหรืออารมณ์ที่ลึกซึ้ง

อารมณ์ที่ลึกซึ้งนี้อาจจะเป็นอารมณ์รัก เช่น

อากาศเป็นสมุดแสน

เป็นลาน เล่าฤ

ดินดั่งหมึกละลายธาน

ทั่วห้อง

เมรุจดจางานปาน

ปากไก่ ก็ดี

จารีกรักเรียนร้าง

ร่ำแล้วฤพลอ

(นิราศกรุงเก่า)

3) เพื่อเลี่ยงการกล่าวตรง ๆ

บางครั้งกวีจึงใจใช้ภาษาอลังการเพื่อเลี่ยงการกล่าวออกมาตรง ๆ เช่น

กษัตริย์พฤกษา

ปวงประชาราชนรากไม้

จะยืนต้นอย่างไร เมื่อรากน้อยใหญ่ถูกทำลาย
 บทประพันธ์นี้เป็นการเตือนพระมหากษัตริย์โดยอ้อม เพราะไม่อาจพูดตรง ๆ ได้¹³⁶⁴
 จากข้อมูลที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าวรรณคดีสันสกฤตนั้นมีอลังการ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ อลังการทางเสียงและความหมาย ซึ่งประกอบด้วยรส 9 รส ที่ปรากฏในวรรณคดี เฉพาะในงานวิจัยนี้ ขอนำมากล่าวเฉพาะที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะ

4.5.2 อลังการที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะ

มหากาพย์เสานทรนันทะนี้เพียบพร้อมด้วยอลังการทางเสียง (ศัพทอลังการ) 10 ประการ และอลังการทางความหมาย (อรรถอลังการ) 2 ประเภท ดังที่ผู้ศึกษาจะนำมาเสนอตามลำดับ โดยจะนำข้อความจากคัมภีร์กาวยาทรศะมาอธิบายออลังการแต่ละอย่างโดยสังเขป อีกทั้งจะนำข้อความจากมหากาพย์ เสานทรนันทะที่ประดับด้วยอลังการนั้น ๆ มาแสดงพอเป็นอุทาหรณ์ตามสมควร

1. อลังการทางเสียง (ศัพทอลังการ) มี 10 ประเภท คือ

1) **ปราสาทคุณ (Prasādaguna)** คือ รสคำแจ่มกระจ่าง หมายความว่า มีเนื้อความชัดเจน และอ่านเข้าใจง่าย ดังคัมภีร์กาวยาทรศะกล่าวว่า

ปราสาทต ปราสิทธารถ- มินโทรินทิวรทุติ
 ลกษม ลกษมี ตโนตีติ ปริตติสุภคั วจะ.¹³⁶⁵

“ถ้อยคำที่มีเนื้อความชัดเจน เข้าใจง่าย ประกอบด้วยปราสาทคุณ ดังคำว่า อินโทรินทิวรทุติ ลกษม ลกษมี ตโนตี (ร้อยกระท่ายคล้ายดอกบัวเขียว ย่อมกระจายสิริแห่งดวงจันทร์)”

โคลกนี้หมายความว่า ถ้อยคำที่มีเนื้อความชัดเจน เข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อนเหมือนบทที่มีความหมายหลายอย่างในศัพท์เดียว จัดเป็นปราสาทคุณ จะเห็นได้ว่า ในอุทาหรณ์ข้างต้น คำว่า อินทุ (ดวงจันทร์), อินทิวร (ดอกบัวเขียว), ทุติ (สิริ) มีเนื้อความชัดเจนทำให้เข้าใจเนื้อความได้ง่าย

วยุตปนนมิตี เคาทีโยร นาติรุท'มปิษยเต
 ยถานตยรชุนาพชนม- สทฤกษาङโก วลกษคะ.¹³⁶⁶

“กวีเคาฑะประสงค์เออว่า บทประพันธ์ที่ประกอบด้วยอันวัตถศัพท์ แม้จะไม่ปรากฏชัดเจนก็ประกอบด้วยปราสาทคุณ ดังอุทาหรณ์ว่า อนตยรชุนาพชนม- สทฤกษาङโก วลกษคะ (ดวงจันทร์ที่มีสีขาวมีร้อยกระท่ายคล้ายดอกบัวเขียว อันไม่ขาวมากนัก)”

โคลกนี้แสดงลักษณะของปราสาทคุณตามความเห็นของกวีเคาฑะ (Gauda) ว่า แม้บางศัพท์อาจมีเนื้อความไม่ปรากฏชัดเจน คือ มีความหมายอื่นแย้งก็ตาม แต่ก็จัดเป็นปราสาทคุณได้ เพราะ

¹³⁶⁴ อิงอร สุพันธุ์วณิช, วรรณกรรมวิจารณ์, 26-28.

¹³⁶⁵ ทัดติน, กาวยาทรศะ (ปูนา: โรงพิมพ์กันดารการ์, 2513), 1/45.

¹³⁶⁶ ทัดติน, กาวยาทรศะ, 1/46.

ประกอบด้วยศัพท์ที่มีความหมายตามรูปวิเคราะห์ (อันวัดศัพท์) เพราะทำให้เกิดความวิจิตรแห่งบทประพันธ์ด้วยการวางลำดับบทไว้อย่างมั่นคง

อุทาหรณ์ในเรื่องนี้ คือ คำว่า อรุณ ปรากฏชัดเจนในความหมายว่า พระอรุณ ไม่ปรากฏชัดเจนในความหมายว่า ชาว จัดว่าเป็นวิรุทธัตถันตรโทษ เช่นเดียวกันนี้ แม้คำว่า อพชนม ก็ไม่ปรากฏชัดเจนในความหมายว่า ดอกบัว คำว่า สทฤษ ก็เป็นศัพท์ที่อาจเพิ่มเข้ามาแปลได้ด้วยความเป็นอุปมา-คัพภพหุวิหิตสมาส (พหุวิหิตสมาสที่มีอุปมาเป็นท้อง) โดยไม่ต้องเขียนไว้โดยตรง แต่การเขียนโดยตรงเช่นนี้จัดเป็นอภิปทตาโทษ (โทษมีบทเกิน) นอกจากนั้น คำว่า วลฤษ ก็เป็นอภิปยุตโทษ (โทษไม่ควรประกอบ) ดังนั้น แม้บทเหล่านี้จะประกอบด้วยโทษหลายประการ ก็เป็นที่พึงพอใจของกวีเคาชะ เพราะมีการวางลำดับบทไว้อย่างมั่นคง

อุทาหรณ์ของปราสาทคุณในมหากาพย์เสานทรนันทะนี้ ปรากฏในโคลกว่า

เคาตมะ กปีโล นาม มุณีธรรมฤตดำ วระ |

พภูว ตปสี ศุรานตะ กากษีวานิว เคาตมะ || 1/1 ||

ได้มีพระมุณีตนหนึ่งนามว่า กปีละเคาตมะ (กปีล เคาตม) เป็นผู้ประเสริฐที่สุด
ในบรรดาผู้ทรงคุณธรรมทั้งหลาย และเป็นผู้ประพฤติเคร่งครัดอยู่ในตะ
เหมือนดังพระมุณีนามว่า กากษีวัตเคาตมะ (กากษีวัตเคาตม)¹³⁶⁷

ในโคลกที่เป็นอุทาหรณ์ บททุกบทแนบชิดกันเหมือนประโยคร้อยแก้วทั่วไปและปราศจากพยากิณณโทษ (โทษสับสน) คือวางบทไว้สับสนไม่เป็นระเบียบ

2) **โอชคุณ (Ojaguna)** คือ ความซาบซึ้งตรึงใจ กล่าวคือ การผูกบทหลายบทเป็นบทสมาสยาว ๆ ดังคัมภีร์กาวยาทรศะกล่าวว่า

โอชะ สมาสกุยสตุว- เมตท คหุยสย ชีวิตม

ปทุเยปยทาทุกษิณตยานา- มิตเมกั ปรายณม.¹³⁶⁸

“ความมีบทสมาสมาก ชื่อว่า โอชคุณ โอชคุณนี้เป็นชีวิตของร้อยแก้ว
โอชคุณนี้เป็นที่อาศัยสำคัญประการหนึ่งแม้ในร้อยกรอง [ตามความเห็น]
ของชาวเคาชะผู้มีใช้ชาวใต้

บทประพันธ์ที่ผูกบทนามสองบทหรือสามบทเป็นต้นไปเป็นสมาส ย่อมประกอบด้วยโอชคุณ คุณประเภทนี้มีได้ทั้งในคัทยะ (ร้อยแก้ว) และ ปัทยะ (ร้อยกรอง) ข้อนี้เป็นที่ยอมรับของกวีทั้งสองสำนัก คือ กวีเคาชะ (Gauda) และไวทรภะ (Vaidarbha) แต่กวีไวทรภะกล่าวว่าชีวิตของร้อย

¹³⁶⁷ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 1.

¹³⁶⁸ ทัณติน, กาวยาทรศะ, 1/80.

แก้ว ส่วนนกวี เคาทะที่เน้นระเบียบอันเคร่งครัดของบทประพันธ์กล่าวว่าเป็นที่อาศัยสำคัญของร้อยแก้ว และร้อยกรอง

ตทศุรณำ สฐุนาณจ พาทุลาตปตวมิศรไณะ

อุจจาวจปรการี ตท- ทฤศยมาชยายิกาทิษุ.¹³⁶⁹

“โอชคุณนั้นมีเนกประการด้วยความมีมากบ้าง น้อยบ้าง หรือระคนกันบ้าง ของอักษรเสียงแข็ง (ธนิต) และอักษรเสียงอ่อน (สิถิล) พึงตรวจดูในคัมภีร์ อาชยายิกาเป็นต้น”

โคลกนี้กล่าวว่า โอชคุณมีเนกประการโดยจำแนกได้ดังนี้ คือ

- 1) โอชคุณที่มีมหาปราณอักษรคือธนิตมาก
- 2) โอชคุณที่มีอัลปราณอักษรคือสิถิลมาก
- 3) โอชคุณที่มีอักษรทั้งสองอย่างระคนกัน

อุทาหรณ์ของโอชคุณดังกล่าวปรากฏในร้อยแก้วคือคัมภีร์อาชยายิกาเป็นต้น อาทิ ศัพทใน อาชยายิกาทิษุ (ในคัมภีร์อาชยายิกาเป็นต้น) หมายถึง จัมป (บทประพันธ์ผสมร้อยแก้วกับร้อยกรอง) และวิรุทะ (บทประพันธ์ผสมร้อยแก้วกับร้อยกรองซึ่งกล่าวสรรเสริญพระราชา)

อสุตมสตุกปรยยสตุ- สมสตุการำศุสสุตรา

ปีนสตุณสตุิตาตามร- กมรวสตุเรว วารุณี.¹³⁷⁰

“ทิตตวันตทที่ปกคลุมด้วยแสงสุริยา อันทอดลงที่ภูเขาสดง
ยอมมดงามประดุจสตรีผู้นั่งห่มผ้าสวยงามสีแดงอ่อนมือชูชัน”

โคลกนี้แสดงอุทาหรณ์ของโอชคุณในร้อยกรองตามความเห็นของกวีคาทะ จะเห็นได้ว่า อุทาหรณ์ข้างต้นเต็มไปด้วยบทสมาสในบทอุปมาและอุปไมยทั้งสองฝ่าย

อิติ ปทเย’ปี เปารสตุยา พนธนตุโยชสุวินีรุคิระ

อนเย ตวนากุลั ทฤทฺย- มิจฺจนตุโยช คิร่า ยถา.¹³⁷¹

“กวีคาทะชาวตะวันตกมักผูกศัพท์ที่มีโอชคุณแม้ในร้อยกรองตามที่กล่าวมาแล้ว แต่กวีเหล่านี้ประสงค์เอาบทประพันธ์ที่ไม่สับสน และน่าพึงพอใจว่าเป็นโอชคุณ ดังอุทาหรณ์ที่จะกล่าวต่อไป”

¹³⁶⁹ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 1/81.

¹³⁷⁰ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 1/82.

¹³⁷¹ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 1/83.

ตามความเห็นของกวีเคาพะชาวตะวันออก โอชคุณต้องประกอบด้วยบทสมายาว ๆ และประกอบใช้ในร้องกรองอีกด้วย แต่กวีเหล่าอื่นเห็นว่า โอชคุณจะมีบทสมายาวก็ตาม สั้นก็ตาม หรือไม่มีก็ตาม ถ้าน่าฟังพอใจด้วยความเข้าใจง่ายไม่สับสน ก็นับเข้าในโอชคุณได้

ปโยธรรตโฏตสงค- ลคนสนธยาตาปาศูกา
กสย กามาตุริ เจโต วารุณี น กริษยติ.¹³⁷²

“ทิศตะวันตกที่แสงสนธยาคือผ้าสไบอันมาถึงกลีบเมฆแห่งเนินอก จักไม่กระทำ
จิตของใครให้กระสับกระส่ายด้วยราคะหรือไร”

ในอุทาหรณ์ข้างต้น ครึ่งโคลกแรกแม้จะมีบทสมายหลายบทเชื่อมกัน ก็เข้าใจง่ายไม่สับสน ในครึ่งโคลกหลังแม้จะมีบทสมายบทเดียว คือ กามาตุรม ก็ไม่ทำให้บทประพันธ์เสื่อมจากโอชคุณ เพราะมีเนื้อความเข้าใจง่ายไม่สับสน

อุทาหรณ์ของโอชคุณในมหากาพย์เสานทรนันทะนี้ ปรากฏในโคลกว่า

นิวารผลส์ตฺษุเฏาะ สวสฺสเณะ คานโตรณตฺสเณะ |

อาภิโร’ปิ ตโปภฤทฺทิกะ สุนยฺสุนย อิวาภวต || 1/10 ||

อาศรมนั้นเป็นเหมือนกับว่าวางเปล่าไร้ผู้คน แม้ว่าจะเต็มไปด้วยพระดาบส
ทั้งหลายผู้นิยิตในข้าวป่าและผลไม้ ผู้อยู่ประจำในที่ของตน ๆ ผู้มีแต่ความสงบ
และไม่มีความกระสันอยากก็ตาม¹³⁷³

โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของโอชคุณ จะเห็นได้ว่าบทสมายมีอยู่ในบาททั้งสี่ของโคลกนี้ คือ
บทว่า นิวารผลส์ตฺษุเฏาะ ในบาทที่ 1, บทว่า อนฺตฺสเณะ ในบาทที่ 2, บทว่า ตโปภฤทฺทิกะ ในบาทที่ 3
และบทว่า สุนยฺสุนยะ ในบาทที่ 4 จึงเป็นโอชคุณ

3) มธฺวรตาคุณ (Madhuvrataguna) คือ การมีเสียงอ่อนหวาน กล่าวคือ ประกอบ
ศฤงคารรสเป็นต้นไว้ในบทประพันธ์ หรือประกอบสระและพยัญชนะที่มีฐาน, กรณ์ และมาตรา
เหมือนกันไว้ใกล้กัน หรือกล่าวซ้ำเสียงในพยางค์ส่งผลให้มีเสียงคล้องจองกัน ดังคัมภีร์กาวยาทรรศะ
กล่าววว่า

มธฺวริ รสวท วาจิ วสฺตุนยปิ รสสฺถิติษะ

เยน มาทฺยนฺติ อิมฺนโต มธฺเนว มธฺวรตา.¹³⁷⁴

“บทประพันธ์ที่มีรส [อันมีศฤงคารรสเป็นต้น] ประกอบด้วยมธฺวรตาคุณ

¹³⁷² ทัดทิน, กาวยาทรรศะ, 1/84.

¹³⁷³ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโฆษ, 3.

¹³⁷⁴ ทัดทิน, กาวยาทรรศะ, 1/51.

การดำรงอยู่แห่งรสย่อมมีในบทประพันธ์และเรื่องราว ซึ่งทำให้ผู้มีปัญญา
ลุ่มหลง ประคองแมลงงูลุ่มหลงด้วยมธุรสฉะนั้น”

มธุรสตาคุณเป็นบทประพันธ์ที่ประกอบด้วยศลงคารรสเป็นต้น ซึ่งแวดล้อมด้วยภาวะ
วิภาวะ และอนุภาวะตามสมควร บทประพันธ์ดังกล่าวทำให้ผู้มีปัญญาลุ่มหลง เหมือนแมลงงูลุ่มหลง
น้ำผึ้งอันหอมหวาน

ยยา กยาจิต ศรุตยา ยต สมาน’มธุญเต
ตทุรูปา หิ ปทาสกติเต สาณุปราสา รสาวหา.¹³⁷⁵

“ความคล้องจอง [ของอักษร] ย่อมเป็นที่รู้ได้ด้วยการสาธยายอย่างใดอย่างหนึ่ง
การมีเสียงคล้องจองกันที่มีวิธีอื่นแสดงรสได้ ซึ่งมีลักษณะเช่นนั้น ย่อมก่อให้เกิด
อรรถรส”

โคลกนี้กล่าวถึงมธุรสตาคุณประเภทปทาสิกตอนุปราสะ (Padasakti Anuprasa) คือ การ
มีเสียงคล้องจองกันด้วยการมีบทฐานเดียวกันอยู่ใกล้กัน ท่านจะกล่าวอุทาหรณ์ในโคลกต่อไป

เอช ราชา ยทา ลกษมี ปราปตวาน พราหมณปริเย
ตตะ ปรมฤติ ธรรมสย โลก’สมินนุตสโว’ภาต.¹³⁷⁶

“พระราชผู้เป็นที่ชื่นชมของพราหมณ์พระองค์นี้ ทรงบรรลุลิทธิสมบัติในกาลใด
จำเดิมแต่กาลนั้น ความเจริญแห่งธรรมได้มีแล้วในโลกนี้”

โคลกนี้กล่าวถึงเรื่องที่พระราชาทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ด้วยทศพิธราชธรรม จะ
เห็นได้ว่า โคลกที่เป็นอุทาหรณ์นี้มีอักษรที่มีฐานเหมือนกันอยู่ใกล้กัน เช่น ในบาทที่ 1 มีมูรณยฐานอยู่
ใกล้กัน คือ ษ และ ร, ตาลัพยฐาน คือ ช และ ย, ทนตยฐาน คือ ท และ ล, และมูรณยฐาน คือ ษ
และ ร ดังนี้ เป็นต้น

อิตีทำ นาทุตต์ เคาไทรนุปราสตุ ตตปริเย
อนุปราสาทปี ปราโย ไวทรไกรทมิษยเต.¹³⁷⁷

“กวีเคาตะไม่ยกย่องโคลกข้างต้นนี้ แต่การกล่าวซ้ำอักษรเป็นที่พึงพอใจ
ของกวีเหล่านั้น ส่วนกวีไวทรภประสงค์เอาโคลกข้างต้นนี้มากกว่าการ
กล่าวซ้ำอักษร”

¹³⁷⁵ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 1/52.

¹³⁷⁶ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 1/53.

¹³⁷⁷ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 1/54.

กวีทั้งสองสำนักก็มีความเห็นไม่ตรงกันในเรื่องมธรรตาคูณนี้ คือ กวีเคาพะเห็นว่า ปทาสักติมธรรตาคูณที่มีเสียงคล้องจองกันไม่อาจก่อให้เกิดรศทางวรรณคดีได้ จึงยกย่องอนุปราสมธรรตาคูณที่เป็นการกล่าวซ้ำเสียง ส่วนกวีไวทระยกย่องปทาสักติมธรรตาคูณมากกว่าอนุปราสมธรรตาคูณ

วรรณาวฤตติ'รณุปราสะ ปาเทษุ จ ปเทษุ จ
ปुरुวานุภวส์สการ- โพธิณี ยทยทุรตา.¹³⁷⁸

“ถ้าอักษรที่แสดงการดารีที่เกิดจากการรับฟังอักษรที่กล่าวมาก่อนอยู่ใกล้กัน การกล่าวอักษรซ้ำกันในบาทโคลกและบท [มีบทนามหรืออาชยาดเป็นต้น ที่มีในบาทโคลก] ชื่อว่า อนุปราสคุณ”

โคลกนี้กล่าวถึงมธรรตาคูณประเภทที่ 2 ชื่อว่า วรรณาวฤตติ (วรรณาวฤตติ) คือ การกล่าวซ้ำเสียง กล่าวคือออกเสียงซ้ำกันบ่อย ๆ นั่นเอง การกล่าวซ้ำเสียงนี้ส่งผลให้เกิดความเพราะพริ้งยิ่งนัก การกล่าวซ้ำเสียงเช่นนี้มีได้ทั้งในบาทโคลก ทั้งในบทที่ประกอบในบาทโคลก ดังอุทาหรณ์ที่ท่านผู้แต่งจะนำเสนอต่อไป

จนทุเร ศรนนิศไตตต์เส กุณทสทวทสนนิเก
อินทูนีลนิกั ลกษุม สนนทธาตยลินะ ศรียม.¹³⁷⁹

“รอยกระต่ายคล้ายแก้วอินทนิล ซึ่งปรากฏในดวงจันทร์อันเสมอเหมือนพวงดอกกล้า และประดุกเทริดดอกไม้แห่งราตรีฤดูสารท ย่อมทรงสิริของแมลงกู่ไว้ด้วยดี”

โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของมธรรตาคูณประเภทที่ 2 ซึ่งเรียกว่า วรรณาวฤตติอนุปราสะ คือ การกล่าวซ้ำเสียง หมายถึง ศ 2 พยางค์ในบาทที่ 1, ก และ น 2 พยางค์ในบาทที่ 2, น และ ล 2 พยางค์ในบาทที่ 3 ส่วนในบาทที่ 4 มีเสียงตันตยฐานเหมือนกัน คือ ท และ ธ, ต และ น ดังนั้น สามบาทแรกจึงเป็นอุทาหรณ์ของการกล่าวซ้ำเสียง ส่วนบาทที่ 4 เป็นอุทาหรณ์ของการมีเสียงคล้องจองกัน

จารุ จานทรมส์ ภีรุ พิมพ์ ปศุโยตทมพเร
มนมโน มนมถากุรานต์ นิรทย์ หนตุมุทยตม.¹³⁸⁰

“แม้เธอผู้ฉลาดกลัว ขอเธอจงแหงนดูพระจันทร์เพ็ญนั้นอันงดงามบนท้องฟ้า ซึ่งพยายามจะรังแกจิตของฉันทิ์ถูกราคะบีบคั้นอย่างไร้ความปราณี”

¹³⁷⁸ ทัดทิน, กวยาทรศะ, 1/55.

¹³⁷⁹ ทัดทิน, กวยาทรศะ, 1/56.

¹³⁸⁰ ทัดทิน, กวยาทรศะ, 1/57.

ในโคลกข้างต้น บาทที่ 1 มีเสียงคล้องจองกัน คือ เสียง จา และ รุ บาทที่ 2 มีเสียงซ้ำกัน คือ เสียง มพ 2 แห่ง และบาทที่ 3 คือ มนธ กับ มนม บาทที่ 4 มีเสียงคล้องจองกัน คือ เสียง ท และ ต ซึ่งมีฐานเหมือนกัน แต่มีสระต่างกัน นอกจากนั้น โคลกนี้ยังประกอบด้วยศกฺขการรสประเภท วิปัลลิมภะ คือ ความรักในขณะพลัดพราก จึงก่อให้เกิดมธุรตาคุณในฝ่ายศัพท์และอรรถทั้งสองอย่าง

อิตยอนุปราส'มิจฉนติ นาติทุรานตรศฺรติม

น ตุ รามามุขามโกช- สทกฺศจฺนทฺรมา อิติ.¹³⁸¹

“กวีทั้งหลายชมเชยอนุปราสคุณที่มีเสียงไม่ห่างไม่ถูกคั่นไกลน้กอย่างนี้ แต่ไม่ชมเชยอนุปราสคุณที่มีเสียงห่างกันมากกว่า รามามุขามโกชสทกฺศ จนทฺรมา (ดวงจันทร์เหมือนบัวคือใบหน้าของหญิงสาว)”

ในอุทาหรณ์ข้างต้น คำว่า มา ใน รามา และ จนทฺรมา แม้เป็นเสียงซ้ำกัน ก็อยู่ห่างกันเกินไป กวีจึงไม่ชมเชยอนุปราสคุณในลักษณะเช่นนี้

สุวระ ชระ ชละ กานฺตะ กายะ โภปศฺจ ณะ กฤศะ

จฺยุโต มาโน'ธิโก ราโค โมโห ชาโต'สโว คตตะ.¹³⁸²

“ความรักถึงรุนแรงยิ่ง ที่รักข้างใจดำนึก สรีระและความโกรธของฉันเหี่ยวแห้งแล้ว ความถือตัวหมดสิ้นแล้ว ความรักเพิ่มพูน ความสับสนบังเกิดชีวิตของฉันเกือบจะละลายหายไป”

โคลกนี้เป็นคำกล่าวของภรรยาที่ตัดพ้อสามีผู้ทอดทิ้งตนไป ในบาทที่ 1 มี ร อักษร 2 พยางค์ใน สุวระ และ ชร, ช อักษร 2 พยางค์ใน ชระ และ ชละ ในบาทที่ 2 มี ก อักษร 3 พยางค์ใน กา, โภ และ กฤ ในบาทที่ 3 และที่ 4 มี ต อักษร 3 พยางค์ใน จฺยุโต, ชาโต และ คตตะ

อย่างไรก็ตาม โคลกนี้มีเสียงวิสรรชนีย์ที่นับว่าเป็นเสียงกระด้างในครั้งโคลกแรก ส่งผลให้ไม่เกิดวิปัลลิมภศกฺขการรสประเภทหรือวิปโยคศกฺขการรสปะ คือ ความรักในเวลาพลัดพราก

อิตฺยาที พนฺธปารุชฺยํ ไศถิลยฺยจ นฺยจฉติ

อโต ไนวมฺนุปราสํ ทากฺษิณฺตยาะ ปฺรยฺยุชเต.¹³⁸³

“โคลกมีอย่างนี้เป็นต้นแสดงความกระด้างและความมีเสียงอ่อนในบทประพันธ์ ดังนั้น ชาวไตไวยทระจะจึงไม่ประกอบใช้ออนุปราสคุณที่มีโทษเช่นนี้”

ครั้งโคลกแรกของโคลกก่อนมีเสียงวิสรรชนีย์มาก ส่งผลให้เกิดเสียงกระด้างในบทประพันธ์ นอกจากนั้น ครั้งโคลกหลังก็มีแต่อักษรสลิทที่เป็นเสียงอ่อน ส่งผลให้จังหวะเสียงไม่

¹³⁸¹ ทัณฺฑิน, กาวยาทรศะ, 1/58.

¹³⁸² ทัณฺฑิน, กาวยาทรศะ, 1/59.

¹³⁸³ ทัณฺฑิน, กาวยาทรศะ, 1/60.

สม่ำเสมอ กัน ดังนั้น ชาวใต้ไทรภะจึงไม่นิยมใช้อ่อนุปราศคุณ คือ การกล่าวอักษรซ้ำกัน ในลักษณะดังกล่าว ทั้งนี้ เพราะไม่มีมรรตาคคุณนั่นเอง

อุทาหรณ์ของอนุปราสมรรตาคคุณในมหากาพย์เสานทรนันทะนี้ ปรากฏในโคลงว่า

อคินีน่า หุยมานาน่า คิขิน่า กุชตามปี |

ติธาน่า จาภิเชเกษุ ศุศุเว ยตร นิสวนะ || 1/11 ||

ที่อาศรมนั้น เสียงที่ถูกได้ยินคือเสียงของไฟที่กำลังได้รับการสังเวชบูชา เสียงของฝูงนกยูงที่กำลังกู่ร้องและเสียงของทำนาคัดศีลที่ทั้งหลายในเวลาที่มีผู้คนลงอาบ¹³⁸⁴

โคลงที่เป็นอุทาหรณ์นี้มีอักษรที่มีสถานเหมือนกันอยู่ใกล้กัน เช่น

ก. ในบาทที่ 1 มีทันตยสถานอยู่ใกล้กัน คือ น อักษรใน นีน่า, นาน่า

ข. ในบาทที่ 2 มีทันตยสถานอยู่ใกล้กัน คือ น และ ต อักษรใน นำ และ ตา

ค. ในบาทที่ 3 มีทันตยสถานอยู่ใกล้กัน คือ ต และ น อักษรใน ตี, นำ

ง. ในบาทที่ 4 มีทันตยสถานอยู่ใกล้กัน คือ ต และ น อักษรใน ตร, นิ, นะ

4) สมตาคคุณ (Samataguna) คือ การมีเสียงสม่ำเสมอในการเลือกอักษรมาเรียงลำดับ โดยมีพยัญชนะเสียงอ่อนฐานเดียวกันจำนวนมาก, พยัญชนะเสียงแข็งฐานเดียวกันจำนวนมากหรือพยัญชนะเสียงอ่อนผสมเสียงแข็งที่มีฐานเดียวกัน ดังคัมภีร์กาวยาทรศะกล่าวว่า

สมิ พนเรชววิษมิ เต มฤตสุณฺณมธยมา

พณธา มฤตสุณฺณมิศฺร- วรณวินยาสโยนยะ.¹³⁸⁵

“ความมีเสียงสม่ำเสมอในบทประพันธ์ ชื่อว่า สมตาคคุณ บทประพันธ์ที่ประกอบด้วย สมตาคคุณเหล่านั้นแบ่งออกเป็น [สามประเภท คือ] มฤตพินธะ, สณฺณพินธะและมีธมพินธะซึ่งมีสาเหตุคือการประกอบอักษรเสียงอ่อน อักษรเสียงแข็ง และอักษรเสียงอ่อนผสมเสียงแข็ง”

ตามข้อความข้างต้น สมตาคคุณเป็นรศคำที่มีเสียงสม่ำเสมอในจังหวะสูง (อุปกรม) และจังหวะต่ำ (อุปสหาร) แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1) มฤตพินธะ (Mrdubandha) คือ บทประพันธ์ที่ประกอบอักษรเสียงอ่อน คือ วรรณอักษร 20 เสียงยกเว้น ฐ วรรณ, สังโยคที่ประกอบกับพยัญชนะตัวท้ายวรรณ ลหุอักษรที่ 1 ที่ 3 ของวรรณ และ ร, ณ ที่ประกอบพร้อมกับสระเสียงสั้น

2) สณฺณพินธะ (Sphutabandha) คือ บทประพันธ์ที่ประกอบอักษรเสียงแข็ง คือ สระเสียงยาว, พยัญชนะ ฐ วรรณ 5 เสียง, อักษรที่ 1 และที่ 3 ของวรรณที่ซ้อนหน้าอักษรที่ 1 และ 3 ของวรรณ, อักษรที่ 2 และที่ 4 ของวรรณ และตาลัพยะ ศ พร้อมด้วยมูรธันยะ ช อักษร

¹³⁸⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 3.

¹³⁸⁵ ทัดติน, กาวยาทรศะ, 1/47.

3) มัชฌิมพันธะ (Madhyamabandha) คือ บทประพันธ์ที่ประกอบอักษรเสียงอ่อนผสมเสียงแข็ง

ท่านจะแสดงอุทาหรณ์ของมฤตพันธะเป็นต้นตามลำดับในโคลกต่อไป

โกกิลาลาปวาจาโล มาไมติ มลยานิละ

อุจฉลจฉีกรัจฉาจฉ- นิรุมรามะกะโณกษิตะ.¹³⁸⁶

“ลมจากเทือกเขามลย์อันส่งเสียงแข็งแซ่ด้วยเสียงของนักรการเวก รำเพยพัดมาถึงเราอยู่ ลมจากเทือกเขามลย์ที่ประพรมด้วยละอองน้ำตก อันใสสะอาดยังมีหยาดน้ำพัดกระจายรอบด้านรำเพยพัดมาถึงเราอยู่”

ครึ่งโคลกแรกเป็นอุทาหรณ์ของมฤตพันธะ คือ บทประพันธ์ที่ประกอบอักษรเสียงอ่อน จะเห็นได้ว่า ท่านผู้แต่งเริ่มต้นใช้มฤตอักษรด้วยคำว่า กอกิลาลาป เป็นต้นไปจนถึงคำสุดท้ายว่า มลยานิละ ครึ่งโคลกหลังเป็นอุทาหรณ์ของสพฺฏพันธะ คือ บทประพันธ์ที่ประกอบอักษรเสียงแข็ง จะเห็นได้ว่า ท่านผู้แต่งเริ่มต้นใช้สพฺฏอักษรด้วยคำว่า อุจฉลจฉีกรัจฉา เป็นต้นไปจนถึงคำสุดท้ายว่า นิรุมรามะกะโณกษิตะ

จนทนปรณโยทคนธิรมนโท มลยมารุตะ

สปฺรุต รุทมทุโรยโย วรรามามุขานิไละ.¹³⁸⁷

“ลมอ่อนจากเทือกเขามลย์อันมีกลิ่นหอมอบอวลเพราะระคนด้วยจันทน์ กำราบความมั่นคงของเราแล้ว ย่อมแข่งขันกับลมจากโอษฐ์ของหญิงงาม”

โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของมัชฌิมพันธะ คือ บทประพันธ์ที่ประกอบอักษรเสียงอ่อนผสมเสียงแข็ง จะเห็นได้ว่า มีเสียงอ่อนผสมเสียงแข็งอยู่ในบาททั้ง 4 โดยทั่วไป

อิตยานาโลจย ไชษมยมรธาตงการทมพเรา

อเพษุมาณา ววุฤเท เปารสตุยา กาวยบทุตติะ.¹³⁸⁸

“ลำดับบทประพันธ์ที่มุ่งสู่เนื้อความและความงามแห่งอสังการ [มีอุปมาสังการ เป็นต้น] โดยมีได้เน้นถึงความมีเสียงไม่สม่ำเสมอ กัน ดำเนินไปในกวีเคาฑะชาวตะวันออก ย่อมงดงาม”

แม้กวีไวทรภะชาวใต้จะเน้นอักษรเสียงอ่อน เสียงแข็ง และเสียงผสมตามที่กล่าวมาแล้ว แต่กวีเคาฑะชาวตะวันออกเน้นเนื้อความและความงามแห่งอสังการมีอุปมาสังการเป็นต้น กล่าวคือ ถ้ามีเนื้อความอ่อนโยนนุ่มนวล ก็จัดเป็นมฤตพันธะ ถ้ามีเนื้อความหยาบไม่นุ่มนวล ก็จัดเป็นสพฺฏพันธะ หรือ วิกฎพันธะ หรือถ้ามีเนื้อความทั้งสองอย่างนั้นผสมกัน ก็จัดเป็นมิสสกพันธะ

¹³⁸⁶ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 1/48.

¹³⁸⁷ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 1/49.

¹³⁸⁸ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 1/50.

อุทาหรณ์ของสมตาคคุณ ประเภทมฤกษัพันระในมหากาพย์เสาทรนันทะ ปรากฏในโคลงว่า

กปิลสย จ ตสยรเชสตุสมินนาครมาวาสตุนิ |

ยสมตเต ตตปุรี จกรุสตุสมตกปิลวาสตุ ตต || 1/57 ||

และเพราะเหตุที่ราชบุตรเหล่านั้นได้ทรงสร้างเมืองนั้นในพื้นที่อาศรมของพระฤๅษี
นามว่ากปิละนั้น ดังนั้น เมืองนั้นจึงได้ชื่อว่ากปิลวาสตุ¹³⁸⁹

โคลงนี้เป็นบทประพันธ์ที่ประกอบอักษรเสียงอ่อน จะเห็นได้ว่า ท่านผู้แต่งเริ่มต้นใช้มฤกษ
อักษรด้วยคำว่า กปิลสย เป็นต้นไปจนถึงคำสุดท้ายว่า ตสมตกปิลวาสตุ ตต มีเพียงสฤกษอักษร
เล็กน้อย คือ ษ ในบาทที่ 1 ว่า ตสยรเชส, ศ ในบาทที่ 2 ว่า ตสมินนาครมาวาสตุนิ ดังนั้น จึงเป็นมฤกษ
สมตาคคุณ

อุทาหรณ์ของสมตาคคุณ ประเภทสฤกษัพันระในมหากาพย์เสาทรนันทะนี้ ปรากฏในโคลง
ว่า

พลียานสตุตวลปนะ คุรุตวาน พุทธิมานปี |

วิกฺรานโต นยวาศุโจว ธีระ สุมข เอว จ || 2/3 ||

พระองค์ทรงมีพระพลกำลังเข้มแข็ง ทรงถึงพร้อมด้วยความดีเดี่ยวย ทรงเป็น
ผู้คงแก่เรียน ทรงมีพระปัญญาเฉลียวฉลาด มีความเก่งกล้า มีความเป็นผู้นำ มี
พระทัยมั่นคงและมีพระพักตร์ประกอบด้วยความเมตตา¹³⁹⁰

โคลงนี้เป็นอุทาหรณ์ของสฤกษัพันระ คือ บทประพันธ์ที่ประกอบอักษรเสียงแข็ง จะเห็นได้
ว่าท่านผู้แต่งประกอบใช้สฤกษอักษรในบาททั้ง 4 คือ สระเสียงยาวว่า ลียา, และสังโยคว่า สตุตว, ปน
นะ ในบาทที่ 1, สระเสียงยาวว่า วาน, มา และสังโยคว่า พุฑ ในบาทที่ 2 อีกทั้งประกอบใช้ ศ ในคำว่า
คุรุตวาน, สระเสียงยาวว่า รานโต, โจ และ ศ อักษรใน ศุโจว ในบาทที่ 3, สระเสียงยาวว่า ธี, เอ ใน
บาทที่ 4 ดังนั้น จึงเป็นสฤกษสมตาคคุณ

อุทาหรณ์ของสมตาคคุณ ประเภทมธยมัพันระในมหากาพย์เสาทรนันทะ ปรากฏในโคลงว่า

ตตะ กทาจิตกาเลน ตทวาป กุลกรมาต |

ราชา ศุทฺโทโน นาม ศุทฺธกรมา ชิเตนฺทริยะ || 2/1 ||

ในสมัยหนึ่งต่อจากนั้นมา พระราชาทรงพระนามว่าศุทฺโทณะ ผู้ทรงทำกรรม
อันบริสุทธิ์ ผู้ทรงชนะอินทรีย์ของพระองค์ ทรงได้รับราชสมบัตินั้นจากการสืบ
ราชสันตติวงศ์มาตามลำดับกาลเวลา¹³⁹¹

¹³⁸⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสาทรนันทะของอศฺวโฆษ, 11.

¹³⁹⁰ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสาทรนันทะของอศฺวโฆษ, 14.

¹³⁹¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสาทรนันทะของอศฺวโฆษ, 14.

โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของมัธยมพันธะ คือ บทประพันธ์ที่ประกอบอักษรเสียงอ่อนผสมเสียงแข็ง จะเห็นได้ว่า มีเสียงอ่อนผสมเสียงแข็งอยู่ในบาททั้ง 4 โดยทั่วไป กล่าวคือ ในบาทที่ 1 และที่ 2 ไม่มีธนิธอักษร มีเพียงสระเสียงยาวและพยัญชนะสังโยคเพื่อให้มีเสียงแข็ง แต่ในบาทที่ 3 มีธนิธอักษรคือ ศ และ ฐ ใน ศุทุโธ และในบาทที่ 4 มีธนิธอักษรคือ ศ และ ฐ ใน ศุทุธ จึงเป็นมัธยมสมตาคุณ

5) สุกุมารตาคุณ (Sukumārataguna) คือ การมีเสียงนุ่มนวลชดช้อย โดยมีพยัญชนะเสียงอ่อนมากกว่าธนิธอักษรและไม่มีอักษรออกเสียงยาก คือ สนธิ, สมาส และสังโยคที่ประกอบบทไว้ไม่ดี หรือเป็นความนุ่มนวลด้วยการประกอบคำที่สละสลวย โดยหลีกเลี่ยงจากความไม่สุภาพและความไม่เหมาะสม ดังคัมภีร์กาวยา-ทรรศะกล่าวว่า

อนิษฐุราภุชราลัย สุกุมาร'มิหะษยเต
พนธ'ไศถิลย'โทษสตุ' ทรุคิตะ สรวโกมเล.¹³⁹²

“สุกุมารตาคุณที่มีเสียงไม่กระด้างเป็นอันมาก กวีประสงค์เอาในที่นี้ เพราะเรา
ได้แสดงโทษคือความมีเสียงอ่อนแห่งบทประพันธ์ในบทกวีที่มีเสียงอ่อนล้วน ๆ”

สุกุมารตาคุณเป็นคุณที่มีเสียงอ่อนเป็นอันมาก โดยมีเสียงแข็งแทรกอยู่บ้างเล็กน้อย ย่อมจะเป็นที่ชื่นชมของกวี เหมือนพวงไข่มุกที่มีแก้วทับทิมเรียงรายอยู่บ้างในบางแห่ง ย่อมงามตระการน่าชื่นชม ที่จริงแล้ว บทกวีที่มีเสียงอ่อนล้วน ๆ ย่อมเป็นโทษที่ไม่น่าปรารถนา เพราะมีเสียงอ่อนอย่างเดียวนั่นเอง

มณฑลลิกฤตย พรหาณิ กณ'โรรมธรรคิติกะ
กลาปินะ ปฺรณฤตยนติ กาละ ชิมุตมาลินี.¹³⁹³

“นกยูงรำแพนหางรำยรำอยู่ มีลำคอเปล่งเสียงขันขานอันไพเราะ ในเวลาฝนตก
มีเมฆเป็นมาลัย”

โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของสุกุมารตาคุณ จะเห็นได้ว่า โคลกนี้ประกอบด้วยอักษรเสียงอ่อนเป็นอันมาก คือ ม และ ก เป็นต้นในบาททั้ง 4 แต่มีเสียงแข็ง คือ จ และ ร เป็นต้นแทรกอยู่บ้าง จึงก่อให้เกิด สุกุมารตาคุณ และหลีกเลี่ยงจากโทษที่มีอักษรเสียงอ่อนล้วน ๆ

อิตย'นุรุชชิต เหวารุโธ นาลงกาโรปี ตาทฤศะ
สุกุมารตโย ไวด- ทาโรหติ สตำ มนะ.¹³⁹⁴

“เนื้อความที่กล่าวมานี้มิได้ไพเราะมากนัก เพราะเมื่อถึงการเช่นนั้นก็ไม่มี

¹³⁹² ทัณทิน, กาวยาทรรศะ, 1/69.

¹³⁹³ ทัณทิน, กาวยาทรรศะ, 1/70.

¹³⁹⁴ ทัณทิน, กาวยาทรรศะ, 1/71.

ถึงอย่างนั้น โสลกนั้นย่อมทำให้ใจของสาธุชนสับสนด้วยความมีสุกumarตาคุณ”

โสลกนี้กล่าวถึงความเห็นของอาจารย์โภชราชะที่เห็นว่า สุกumarตาคุณไม่เพียงแต่มีเสียงนุ่มนวลชัดเจนตามที่กล่าวมาแล้ว แต่ยังต้องประกอบด้วยอสังการทางความหมาย (อรรถสังการ) คือ สมาสวฤตตอลังการ ซึ่งกล่าวอุปมานะโดยย่อ แต่มุ่งให้หมายถึงอุปไมยอีกด้วย จึงจะนับว่าเป็นสุกumarตาคุณอย่างแท้จริง มิฉะนั้นก็ไม่อาจนับว่าเป็นบทกวีได้ด้วยควมมีเสียงนุ่มนวลชัดเจนเท่านั้น

ที่ปตมิตยปไรรูग्มนา กฤจโธรทรมปี พยเต

นยกษณ กษยิตะ ปกษะ กษตริยานำ กษณาทิตี.¹³⁹⁵

“กวีเคาพะอื่นเห็นว่า บทประพันธ์ที่ออกเสียงยาก ย่อมงดงามในรสทั้งหลาย จึงแต่งบทประพันธ์ที่ออกเสียงยากเช่นนั้นไว้โดยมาก ดังอุทาหรณ์ว่า พระเจ้า ธรรมผู้บอดได้กำจัดหมู่กษัตริย์ทั้งหลายโดยพลัน”

โสลกนี้กล่าวถึงความเห็นของกวีเคาพะที่ไม่ยอมรับสุกumarตาคุณในรสลังการ มีวีรรส เป็นต้น กล่าวคือ กวีเคาพะเหล่านั้นไม่ยอมรับว่าเป็นสุกumarตาคุณด้วยการประกอบใช้อักษรเสียงแข็ง ในบทประพันธ์ที่แสดงวีรรส เป็นต้น ดังนั้น อุทาหรณ์ที่ประกอบอักษรเสียงแข็งไว้ในวีรรส เป็นต้น จึงพ้นไปจากสุกumarตาคุณ แต่เป็นบทกวีที่งดงามได้ แม้เราทราบ (ความแค้นเคือง) และพิภตสรส (ความเปื้อนระอาชิงช้า) เป็นต้นก็เช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม กวีไวทรรพะยอมรับอุทาหรณ์ดังกล่าวว่าเป็นสุกumarตาคุณอีกด้วย

อุทาหรณ์ของสุกumarตาคุณในมหาภายเสาทรนันทะนี้ ปรากฏในโสลกว่า

ยสย สุยวหาราจจ รกษณาจจ สุขํ ปฺรชาษ |

ศึคยเร วิคโตเทวคาะ ปิตฺรังกคตา อิว || 2/7 ||

เพราะพระองค์ทรงมีการบริหารจัดการและมีการคุ้มครองรักษาที่ดี ประชาชนทั้งหลายจึงพากันนอนหลับอย่างมีความสุข ปราศจากความหวาดผวา เปรียบเหมือนลูกที่นอนอยู่ในตักของพ่อ¹³⁹⁶

โสลกนี้ประกอบด้วยอักษรเสียงอ่อนเป็นอันมาก คือ ย และ ส เป็นต้นในบาททั้ง 4 แต่มีเสียงแข็ง คือ ช อักษรแทรกอยู่ในบาทที่ 2 และ ศ อักษรแทรกอยู่ในบาทที่ 3 จึงก่อให้เกิดสุกumarตาคุณ และหลีกเลี่ยงจากโทษที่มีอักษรเสียงอ่อนล้วน ๆ

6) **ศลิษฏุคุณ (Ślistgūna)** คือ การมีเสียงกลมกลืนกันด้วยอักษรเสียงอ่อน คือ สระเสียงสั้น, อักษรที่ 1 ที่ 3 และที่ 5 ของวรรคทั้งห้า และ ย ร ลว ดังคัมภีร์กาวยาทรศะกล่าวว่า

¹³⁹⁵ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 1/72.

¹³⁹⁶ สำเนียง เลื่อมใส, มหาภายเสาทรนันทะของอศิวโฆษ, 15.

ศลิขณุมสฤษฏไศลิลย- มลปปราณฤษโรตตร
ศิลิล มาลตีมาลา โลลาลิลลิลลา ยลา.¹³⁹⁷

“บทประพันธ์ที่มีอักษรสิลิลซึ่งได้ชื่อว่า อัลปราณ และแม้จะมีเสียงอ่อนก็มีเสียงอ่อนไม่ปรากฏชัดเจน ชื่อว่า ศลิขณุกุณ ดังอุทาหรณ์ว่า มาลตีมาลาโลลาลิลลิลลา (ดอกมะลิเต็มไปด้วยแมลงภู่ที่ลุ่มหลง)

คำว่า ปราณ (Prāṇa) ในโคลกนี้ คือสมหายใจอกที่เกิดจากการพยายามเปล่งเสียง อัลปราณ (Alpapraṇa) คือ อักษรที่มีลมน้อย หมายถึง สระเสียงสั้น อักษรที่ 1 ที่ 3 และที่ 5 ของวรรค ทั้งห้า และ ย ร ล ว ทั้งหมดนี้ชื่อว่า อัลปราณ

อนุปราสธียา เคาไทส ตทฤษฏี พนธเคารวาท
ไวทรไกรมาลตีทาม ลงชิต รัมไรริติ.¹³⁹⁸

“กวีเคาตะประสงคเอาอุทาหรณ์ดังกล่าว เพราะทำให้เข้าใจการกล่าวซ้ำเสียง และมีคุณภาพแห่งบทประพันธ์ ส่วนกวีไวทรภะประสงคเอาอุทาหรณ์ว่า มาลตีทาม ลงชิต รัมไรระ (แมลงภู่ว่อนพวงดอกมะลิ)”

สรุปความว่า กวีเคาตะประสงคเอาอุทาหรณ์ที่กล่าวไว้ในโคลกก่อนว่า มาลตีมาลา โลลาลิล- ลิลลา (ดอกมะลิเต็มไปด้วยแมลงภู่ที่ลุ่มหลง) ซึ่งมีอักษรเสียงอ่อนล้วน ๆ แต่มีสระเสียงยาว ประกอบร่วม ส่วนกวีไวทรภะประสงคเอาอุทาหรณ์ว่า มาลตีทาม ลงชิต รัมไรระ (แมลงภู่ว่อนพวงดอกมะลิ) ซึ่งมีรัตนอักษร 2 เสียง คือ ม ใน ลงชิต และ ภ ใน รัมไรระ ประกอบร่วม อุทาหรณ์ของศลิขณุกุณในมหากาพย์เสานทรนันทะนี้ ปรากฏในโคลกว่า

จารูวีรุตตรวนะ ปรสนิครมฤตาทวละ |
หวิฐุมวิทาเนน ยะ สทาทร อิวาพเภา || 1/6 ||

อาศรมนั้นมีแนวแถววัลย์และต้นไม้ทั้งดงาม มีหญ้าเรียบสนิทและอ่อนนุ่มทั่วทั้งบริเวณ ปรากฏเหมือนกับว่ามีเมฆบดบังอยู่ตลอดเวลา เพราะการปกคลุมด้วยควันจากเครื่องสังเว¹³⁹⁹

โคลกนี้ประกอบด้วยอักษรเสียงอ่อนเป็นอันมากในบาททั้ง 4 แต่มีเสียงแข็ง คือ ธ อักษรใน ปรสนิคร แทรกอยู่ในบาทที่ 2, ธ อักษรใน ฐม แทรกอยู่ในบาทที่ 3 และ ภ อักษร 2 เสียงใน สทาทร และ อิวาพเภา แทรกอยู่ในบาทที่ 4 จึงเป็นศลิขณุกุณ

¹³⁹⁷ ทัมพิน, กวยาทรศะ, 1/43.

¹³⁹⁸ ทัมพิน, กวยาทรศะ, 1/44.

¹³⁹⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 2.

7) อุทาร์ตวคุณ (Udaratvaguna) คือ การแสดงคุณธรรมอันสูงส่งน่าอัศจรรย์ เช่น ความเสียสละ เป็นต้น หรือการประกอบบทวิเสสนะที่น่าชมเชย ดังคัมภีร์กาวยาทรศะกล่าวไว้ว่า

อุตฤกรษวานุ คุณะ กศจิตฺ ยสมินฺนุกเต ปฺรตียเต
ตทุทราหุยฺ เตน สนาถา กาวยปฺทตฺติเต.¹⁴⁰⁰

“เมื่อบุคคลกล่าวบทประพันธ์ใด คุณธรรมอันสูงส่งอันใดอันหนึ่ง ย่อมปรากฏ
บทประพันธ์นั้นชื่อว่าประกอบด้วยอุทาร์ตวคุณ ลำดับแห่งบทประพันธ์ย่อมทรง
สง่าด้วยอุทาร์ตวคุณนั้น”

โคลกนี้กล่าวถึงลักษณะของอุทาร์ตวคุณว่า อุทาร์ตวคุณ คือ การแสดงคุณธรรมอันสูงส่ง
น่าอัศจรรย์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การพลีชีพเป็นทาน การยอมสละชีพเพื่อรักษาศีล ความเพียรกล้า
จนไม่คำนึงถึงชีวิต เป็นต้น บทประพันธ์ที่เปรียบพร้อมด้วยอุทาร์ตวคุณนี้ ย่อมจะทรงความสง่างาม
น่าชื่นชมกว่าบทประพันธ์ทั่วไป อุทาร์ตวคุณที่กล่าวถึงในที่นี้ดำรงอยู่ในเนื้อความ ส่วนอุทาร์ตวคุณที่
ดำรงอยู่ในศัพท์เป็นความสละสลวยของบทในพากย์

อรธินา กฤปณา ทฤษฏิสฺตวณฺมุเข ปติตา สกฤต
ตทวสธา ปุนฺรทเว นานยสย มุขมิกฺษเต.¹⁴⁰¹

“ข้าแต่สมมุติเทพ ดวงตาที่ยากไร้ของยากได้ประสบกับพระพักตร์ของพระองค์
เพียงครั้งเดียว ระยะเวลาที่ย่อมจะไม่แลดูพักตร์ของผู้อื่นอีกเลย”

โคลกนี้กล่าวถึงคุณธรรมอันสูงส่งยิ่งในการบริจาทานของพระราชาว่า เมื่อบรรดาเหล่า
ยากได้เห็นพระพักตร์ที่เปี่ยมด้วยความการุญแล้ว ย่อมไม่แลดูพักตร์ของผู้อื่นอีก เพราะพวกเขาได้รับ
สิ่งที่ตนต้องการจากพระราชานั้นแล้ว

อิติ ตยาคสย วากเย’สมินฺ นุตฺกรษะ สาธุ ลกฺษยเต
อเนโนว ปถานยตฺร สมานนยาย’มูหยตม.¹⁴⁰²

“ความยิ่งยวดของการบริจาทาน บุคคลย่อมทราบได้เป็นอย่างดีในพากย์นี้
ผู้มีปัญญาจงตรวจดูกาพย์ที่มีแนวทางเสมอกับนัยนี้เถิด”

อุทาหรณ์ข้างต้นกล่าวเชิญชวนให้ผู้มีปัญญาคิดแต่งกาพย์ที่มีแนวทางอันแสดงความ
ยิ่งยวดในการบริจาทานของพระราชาตามที่กล่าวไว้

¹⁴⁰⁰ ทัมพิน, กาวยาทรศะ, 1/76.

¹⁴⁰¹ ทัมพิน, กาวยาทรศะ, 1/77.

¹⁴⁰² ทัมพิน, กาวยาทรศะ, 1/78.

ศลายไยรุ วิเศษไณรยุกต- มุทาร์ ไกศุจิพิษเต
ยถา ลีลามพชกริธา- สโร เหมางคทาทยะ.¹⁴⁰³

“กวีบางท่านประสงค์เอาบทประพันธ์ที่ประกอบด้วยบทวิเสสนะที่น่าชมเชย
ว่าเป็นอุทราตาคุณ เช่น ลีลามพช (ดอกบัวงาม) กริธาสรส (สระเล่นน้ำ)
เหมางคท (กำไลทอง)”

อุทราตาคุณที่กล่าวไว้แล้วในโคลกก่อน หมายถึง การกล่าวถึงคุณธรรมอันสูงส่ง ตามนัยนี้
คำว่า อุทรา ใช้ในความหมายว่า “สูงส่ง” มีอุทราตาคุณอีกประเภทหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการใช้บทวิเสสนะ
มาขยายความเพื่อแสดงการชมเชย ตามนัยหลังนี้ใช้ในความหมายว่า “ชมเชย”

อุทราตาคุณตามนัยหลังเป็นความเห็นของกวีบางท่านที่เห็นว่า การประกอบใช้บทวิเส
สนะเพื่อชมเชยวิเสสยะให้สูงส่งย่อมยั้งจิตของผู้อ่านผู้ชมให้รื่นรมย์ด้วยคุณอันสูงส่งเช่นเดียวกัน อนึ่ง
ท่านประกอบใช้บทว่า ศลายไยรุ (น่าชมเชย) เป็นต้นเป็นพหูพจน์เพื่อแสดงว่า การมีบทวิเสสนะ 1
หรือ 2 บท ไม่นับว่าเป็นอุทราตาคุณในเรื่องนี้ ต้องประกอบด้วยบทวิเสสนะตั้งแต่ 3 บทขึ้นไป จึงจะ
นับว่าเป็นอุทราตาคุณ

ท่านแสดงอุทราตาคุณของอุทราตาคุณตามนัยนี้ว่า ลีลามพช (ดอกบัวงาม) คำว่า ลีลา (งาม)
เป็นบทวิเสสนะชมเชยดอกบัว คำว่า กริธา (เล่น) เป็นบทวิเสสนะชมเชยสระ ส่วนคำว่า เหมางคท
แปลว่า “กำไลทอง” โดยคำว่า เหม (ทอง) เป็นบทวิเสสนะชมเชยกำไลเท้าคือ องคท
อุทราตาคุณของอุทราตาคุณในมหากาพย์เสานทรนันทะนี้ ปรากฏในโคลกว่า

วปุษมาศจ น จ สตพโร ทกษิโณ น จ นารชวะ |

เตชสวีน จ น กษานตะ กรตา จ น จ วิสมิตะ || 2/4 ||

พระองค์ทรงมีพระวรกายงดงาม แต่ไม่ทรงแข่งกระด้าง ทรงมีความสุขภาพอ่อนน้อม
แต่ไม่ทรงคดโกง ทรงมีพระราชอำนาจ แต่ทรงมีความอดกลั้นอยู่เสมอ ทรงทำงาน
ตามหน้าที่ แต่ก็ไม่ทรงอวดอ้าง¹⁴⁰⁴

โคลกนี้ประกอบด้วยวิเสสนะที่น่าชมเชย คือบทว่า วปุษมาศจ น จ สตพโร (ทรงมีพระ
วรกายงดงาม แต่ไม่ทรงแข่งกระด้าง), ทกษิโณ น จ นารชวะ (ทรงมีความสุขภาพอ่อนน้อม แต่ไม่ทรง
คดโกง), เตชสวีน จ น กษานตะ (ทรงมีพระราชอำนาจ แต่ทรงมีความอดกลั้นอยู่เสมอ) และ กรตา จ
น จ วิสมิตะ (ทรงทำงานตามหน้าที่ แต่ก็ไม่ทรงอวดอ้าง) จึงเป็นอุทราตาคุณที่มีบทวิเสสนะที่ชมเชย
พระเจ้าศุทโธทนะ

8) กานติคุณ (Kantiguna) คือ รสคำที่น่าพึงพอใจ กล่าวคือ ไม่พูดเกินความจริง โดย
สื่อความหมายตรงกับภาวะที่เป็นไปได้ ไม่เกินเลยจากความเป็นจริง ดังคัมภีร์กาวยาทรศะกล่าววว่า

¹⁴⁰³ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 1/79.

¹⁴⁰⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 14.

กานต์ สรวชคตกานต์ เลากิการถานติกรมต

ตจ วารตตาทิธาเนษุ วรณนาสวปี ทศยุคเต.¹⁴⁰⁵

“บทประพันธ์อันเป็นที่พึงใจของชนทั้งปวง เพราะไม่พ้นไปจากเนื้อความ
ที่ปรากฏในโลก ชื่อว่า กานต์คุณ บทประพันธ์นั้นปรากฏในการกล่าวถึง
เรื่องที่มีจริง และในการกล่าวพรรณนา [บุคคลสิ่งของ]”

บทประพันธ์ที่ไม่พ้นไปจากเนื้อความที่ปรากฏในโลก โดยกล่าวถึงเรื่องที่มีอยู่จริงในโลก
ย่อมเป็นที่พึงพอใจของคนทั่วไป จึงเป็นกานต์คุณ ส่วนบทประพันธ์ที่ผิดไปจากเนื้อความที่ชาวโลก
ทั่วไปรับรู้กัน ย่อมไม่ก่อให้เกิดความเข้าใจแก่ผู้ฟัง ดังนั้น กานต์คุณนี้จึงดำรงอยู่ในเนื้อความ พบใน
การกล่าวถึงเรื่องที่มีจริง เช่น การไต่ถามสารทุกข์สุกดิบ การสนทนาปราศัย และในการกล่าว
พรรณนาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

คฤหาณิ นาม ตาเนยว ตโปราศิริ ภาวาทศะ

สมภวายติ ยาเนยว ปาวไนะ ปาทปาสุภี.¹⁴⁰⁶

“บุคคลเช่นท่านผู้บำเพ็ญตบะสูงส่ง ย่อมชำระเรือนเหล่าใดด้วยบาทฐลี
อันทำให้หมดจด เรือนเหล่านั้นเป็นเรือนอันน่ายกย่อง”

โคลกนี้แสดงอุทาหรณ์ของกานต์คุณที่กล่าวถึงเรื่องที่มีจริง ตามข้อความในโคลก ผู้พูด
กล่าวยกย่องนักบวชผู้บำเพ็ญตบะสูงส่งว่าทำให้เรือนหมดจดได้ด้วยบาทฐลีของตน การกล่าวเช่นนี้
เป็นเรื่องที่มีจริงตามความเข้าใจของชาวโลกผู้นับถือศาสนาพราหมณ์ว่านักบวชผู้ทรงตบะที่มาสู่เรือน
ย่อมทำให้เรือนหมดจดน่ายกย่อง

อนโยรนวทยางคิ สตนโยร ชนมภมาณโยะ

อวกาโค น ปรัยยาปตสว พาทุลตานตเร.¹⁴⁰⁷

“แม้เธอผู้มีวัยระงาม ช่องว่างของถันทั้งสองข้างเหล่านี้ของเธอ ไม่เพียงพอ
ในอกระหว่างแขนเลย”

โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของกานต์คุณที่กล่าวพรรณนาสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามธรรมเนียมที่มีจริงใน
โลก โดยกล่าวถึงถันทั้งสองข้างว่าใหญ่กว่าอก ทำให้ออกไม่เพียงพอจะรับถันทั้งสองข้างได้ การกล่าวถึง
ความใหญ่ของถันในลักษณะนี้เป็นสิ่งที่มีจริงในโลก เพราะถันของหญิงอินเดียจำนวนมากมีขนาด
เช่นนั้น จึงเป็นกานต์คุณ

¹⁴⁰⁵ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 1/85.

¹⁴⁰⁶ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 1/86.

¹⁴⁰⁷ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 1/87.

อิติ สมภวายเมไวตทวิเศษายานส์สฤกตม

กานต์ ภวติ สรวสย โลกยาตราณวรดินะ¹⁴⁰⁸

“ข้อความที่กล่าวไว้ด้วยคาถาสองบทนี้ควรมีได้ เนื้อความดังกล่าว ถูกปรุงแต่งด้วยบทวิเสสนะที่แสดงความอุกฤษฏ์ จึงเป็นที่ชอบใจ ของสรรพชนผู้คล้อยตามธรรมเนียมในโลก”

โคลกนี้กล่าวรวมถึงกานติคุณที่ได้แสดงไว้ในสองโคลกก่อนว่า เนื้อความที่นับว่าเป็นกานติคุณนั้นต้องเป็นสิ่งที่มีปรากฏอยู่จริงในโลก ไม่ใช่จินตนาการเพื่อฝันที่ไม่มีจริง อีกทั้งยังต้องประกอบด้วยบทขยายที่แสดงความยิ่งยวดอย่างใดอย่างหนึ่ง มิฉะนั้น ก็ไม่จัดเป็นกานติคุณ ดังคำว่า สूरयो'स्तं ยาทิ (ดวงอาทิตย์อัสดงคต), เคาะ เศเต (วัวขาว) ซึ่งแม้จะเป็นเรื่องที่มีจริงในโลก ก็ไม่นับว่าเป็นกานติคุณ

โลกาตีต อิวาตยรล- มธยาโรปย วิวกษิตะ

โย'รลสเตนาตีตชยณตี วิทคธา เนตเร ชนาะ.¹⁴⁰⁹

“เนื้อความใดถูกยกขึ้นกล่าวไว้ในสิ่งที่ยิ่งยวดเกินไป คล้ายกับพันไป จาก [ธรรมเนียมของ] โลก กวีชาวเคาตะชอบใจเนื้อความนั้น แต่กวี ชาวไวทระกะอื่นไม่ชอบใจ”

กวีชาวเคาตะชอบใจกานติคุณที่กล่าวถึงความยิ่งยวดซึ่งคล้ายกับพันไปจากธรรมเนียมอันเป็นที่ประจักษ์ของชาวโลก แต่กวีชาวไวทระกะไม่ชอบใจกานติคุณดังกล่าว เพราะเห็นว่ากานติคุณควรกล่าวถึงสิ่งที่มีจริงในโลก

เทวาธิษณยมิวาราย- มทยปรภฤติ โน คฤหม

ยุษมตปาทรชะปาด- เชาตนิะเศษกิลพิษม.¹⁴¹⁰

“ตั้งแต่นั้นไป เรือนของพวกเราได้ถูกล้างบาปทุกอย่างด้วยละอองธูลี ที่ตกไปจากเท้าของท่าน จัดเป็นสิ่งที่น่าเคารพบูชาดุจตั้งเทวาลัย”

โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของกานติคุณที่กล่าวถึงเรื่องราวที่ผิดไปจากธรรมเนียมของโลก กล่าวคือ การที่เรือนเป็นสิ่งหมดจดจากบาปได้ด้วยการกระทบกับธูลีจากเท้าของนักบวชผู้ประเสริฐ เป็นสิ่งที่พราหมณ์รับรู้กัน แต่การที่เรือนนั้นน่าเคารพบูชาดุจเทวาลัย เป็นเรื่องที่ผิดไปจากธรรมเนียมของชาวโลก

¹⁴⁰⁸ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 1/88.

¹⁴⁰⁹ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 1/89.

¹⁴¹⁰ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 1/90.

อลปิ นิรมิตมาภาศ- มนาโลจโยว เวธสา

อิทเมววิธึ ภาวิ ภาตยาสะ สตนชฎมภณม.¹⁴¹¹

“พระพรหมทรงเนรมิตท้องฟ้าให้คับแคบ เพราะมิได้ใส่ใจถึงการขยายตัว
แห่งถันเช่นนี้ที่จะบังเกิดขึ้นของเธอ”

โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของกานติคุณที่กล่าวพรรณาสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งผิดไปจากธรรมเนียมของโลก กล่าวคือ ถันของสตรีทั่วไปมักมีขนาดเท่าผลมะตูมหรือผลทับทิม การกล่าวพรรณากลันของสตรีว่าใหญ่มาจนกระทั่งท้องฟ้าคับแคบ เป็นการกล่าวที่ผิดไปจากธรรมเนียมของโลก

อิทมตยุกตริตยุกต- เมตท เคาโทปลาติตม

ปรุสธานึ ปรากปรณิตนตฺ สารมณยสฺย วรตฺมณะ.¹⁴¹²

“กวีทั้งหลายกล่าวว่า บทประพันธ์ที่กล่าวมานี้เป็นคำพูดเกินไป กวีชาวเคาตะ
ชอบใจบทประพันธ์ประเภทนี้ แต่บทประพันธ์ที่ได้กล่าวไว้เป็นเบื้องต้น ซึ่งดำรง
อยู่ [ในธรรมเนียมของชาวโลก] เป็นแก่นสารของแนวนิพนธ์อื่นจากกวีชาวเคาตะ”

โคลกที่ 90-91 ข้างต้นไม่จัดว่าเป็นกานติคุณตามความเห็นของกวีชาวไวทระ แต่จัดเป็น
กานติคุณตามความเห็นของกวีชาวเคาตะ สรุปความว่า กวีชาวเคาตะชอบบทประพันธ์ที่พ้นไปจาก
ธรรมเนียมของชาวโลก ส่วนกวีชาวไวทระชอบบทประพันธ์ที่สอดคล้องกับธรรมเนียมของชาวโลก
อุทาหรณ์ของกานติคุณในมหากาพย์เสาทรนันทะนี้ ปรากฏในโคลกว่า

อปิ ฤษุทรมฤคา ยตร ศานตาศเจอร์สะ สมํ มฤเค |

ศรณเยภยสตปสฺวิภโย วินยํ ศิกษิตา อิว || 1/13 ||

ที่อาศรมนั้น ผุ่งสัตว์เล็กสัตว์น้อย ต่างเที่ยวไปพร้อมกับหมู่กวางทั้งหลายอย่าง
สงบ รวบรวมว่าพวกมันได้ศึกษาระเบียบวินัยจากพระดาบสทั้งหลายผู้เป็นที่พึ่ง
สำหรับพวกมัน¹⁴¹³

โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของกานติคุณที่กล่าวพรรณาสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยพ้นไปจากธรรมเนียม
ของชาวโลก กล่าวคือ ผุ่งสัตว์เล็กสัตว์น้อยและหมู่กวางมักหวาดระแวงคน แต่ด้วยเมตตาอนุภาพของ
พระดาบสผู้ได้บรรลุมะตามาน ทำให้สัตว์เหล่านั้นสงบเสงี่ยมมีระเบียบวินัยเป็นอย่างดี จึงเป็นกานต
คุณที่พ้นไปจากธรรมเนียมของชาวโลก

อีกอุทาหรณ์หนึ่งของกานติคุณในเรื่องนี้ คือโคลกว่า

¹⁴¹¹ ทัมทิน, กาวยาทรสะ, 1/91.

¹⁴¹² ทัมทิน, กาวยาทรสะ, 1/92.

¹⁴¹³ สำนึก เลื่อมใส, มหากาพย์เสาทรนันทะของอัสวโฆษ, 3.

ยะ สสยเซ น กามะษุ ศรีปราปเตา น วิสิสมิเย |

นาวเมเน ปราณฤทฐยา ปเรโภย นาปี วิวูยเถ || 2/2 ||

พระองค์ไม่ทรงติดอยู่ในอารมณ์ที่น่าใคร่ทั้งหลาย ไม่ทรงตื่นตื่นเมื่อได้รับ
ราชสมบัติ ไม่ทรงดูหมิ่นศัตรูทั้งหลายด้วยความเจริญรุ่งเรืองของพระองค์และ
ไม่ทรงเกรงกลัวศัตรูทั้งหลายเลย¹⁴¹⁴

โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของกานติคุณที่กล่าวพรรณาสั่งใดสิ่งหนึ่งตามธรรมเนียมที่มีจริงใน
โลก จะเห็นได้ว่า คุณธรรมของพระเจ้าศุทโธนะที่ท่านผู้แต่งพรรณนาไว้ในโคลกนี้ เป็นสิ่งที่มีจริงใน
โลก จึงเป็นกานตคุณที่ดำรงอยู่ในธรรมเนียมของชาวโลก

9) **อรถยักติคุณ** (Arthavyaktiguna) คือ ความเป็นไปแจ่มแจ้งของเนื้อความ
กล่าวคือ มีความหมายชัดเจน ไม่กำกวมก่อให้เกิดความสงสัย ดังคัมภีร์กาวยาทรรศะกล่าวว่า

อรถยักติ รเนยตว- อรถสย หริโณทฤถตา

ภูะ ชุรกุษณณนาคาสฤค- โลหิตา ทุทเธริติ.¹⁴¹⁵

“การที่เนื้อความไม่ถูกนำเข้ามาเพิ่ม ชื่อว่า อรถยักติคุณ ดังอุทาหรณ์ว่า
แผ่นดินถูกพระนารายณ์ [ที่แปลงเป็นสฤก] ชุดช้อยออกจากสาครอันแดง
ด้วยเลือดของนาคที่ถูกกระแทกด้วยกีบเท้า”

บทต่าง ๆ ในโคลกนี้แสดงข้อความโดยตรง ไม่มีบทที่นำเพิ่มเข้ามาแปล จึงมีความหมาย
ชัดเจนไม่กำกวม จัดเป็นอรถยักติคุณ อรถยักติคุณดังกล่าวนี้ดำรงอยู่ในศัพท์ เพราะนับเข้าใน
อสังการทางเสียง (ศัพท์หลังการ) ส่วนอรถยักติคุณที่ดำรงอยู่ในความหมาย นับเข้าในสภาวะฤตติ
อสังการ ท่านผู้แต่งคัมภีร์กาวยาทรรศะจึงไม่จำแนกคุณประเภทนี้เป็นอรถยักติคุณโดยเสียงและ
อรถยักติคุณโดยความหมาย เหมือนที่มีจำแนกไว้ในอสังการศาสตร์บางฉบับ

มหิ มหาราธาณ โลหิตาทุทฤโตทเธ

อิตียตเยว นิรุทธิษณ เนยตว’มูรคาสฤชะ.¹⁴¹⁶

“มหาสฤก [แปลงจากพระนารายณ์] ชวนนำแผ่นดินขึ้นมาจากสาคร
อันแดงฉาน เมื่อบทประพันธ์เช่นนี้ถูกแสดงไว้ การนำ [บทอื่น] มากกล่าว
ไว้ว่า อูรคาสฤชะ (เพราะเลือดของพญานาค)”

โคลกนี้แสดงอุทาหรณ์ของบทประพันธ์ที่เป็นเนยยัตถโทษ (โทษเพิ่มบทอื่นเข้ามา)
หมายความว่า ข้อความจะชัดเจนได้ก็ต่อเมื่อต้องเพิ่มบทอื่นเข้ามา เช่น ในอุทาหรณ์ข้างต้น ประโยคนี้

¹⁴¹⁴ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโฆษ, 14.

¹⁴¹⁵ ทัมทิน, กาวยาทรรศะ, 1/73.

¹⁴¹⁶ ทัมทิน, กาวยาทรรศะ, 1/74.

ความยังไม่เต็ม ฟังแล้วต้องนึกว่าทำไมสาครจึงแดงฉาน ทำให้ข้อความไม่สมบูรณ์ ดังนั้น ประโยคนี้จึงเป็นเนยยัตถโทษ ในกรณีตรงกันข้าม ถ้านำบทอื่นเข้ามา คือแสดงเหตุที่มีสีขาวว่าสาครแดงฉานเพราะเลือดของพญานาค ก็เป็นที่เข้าใจ ไม่เป็นเนยยัตถโทษ

เนทฤศํ พหุ มนยเนเต มารคโยรุภโยรปิ

น หิ ปตฺติเต สุภคา ศพฺพทนายวิลงฺขินี.¹⁴¹⁷

“กวีทั้งหลายได้ชมเชยบทประพันธ์เช่นนี้ในแนวประพันธ์ทั้งสองฝ่าย เพราะการรับรู้ที่ข้ามศัพท์และความเหมาะสมเป็นเรื่องเข้าใจได้ยาก”

โคลกนี้มีข้อความต่อเนื่องกับโคลกก่อนว่า กวีทั้งหลายไม่ชมเชยบทประพันธ์เช่นนี้ในแนวประพันธ์ทั้งสองฝ่ายคือ ฝ่ายเคาะและไวทระ ทั้งนี้เพราะการเข้าใจความของเรื่องราว นั้น ๆ ควรจะรู้กันได้ด้วยคำหรือความเหมาะสมตามฐานะ ถ้าผู้แต่งเก็บคำนั้นไว้ในใจของตน ไม่แสดงออกมา ผู้อื่นก็เข้าใจความไม่ได้

อุทาหรณ์ของอรธยักติคุณในมหากาพย์เสาทรรนันทะนี้ ปรากฏในโคลกว่า

เทวยามปิ ยวียสยามรณยามิว ปาวกะ |

นนโท นาม สุโต ชเชล นิตยานนทระ กุเล || 2/57 ||

ราชกุมารพระนามว่านันทะ ผู้สร้างความเพลิดเพลินให้แก่ราชตระกูล ตลอดเวลาก็ได้ประสูติจากพระเทวีซึ่งเป็นพระมเหสีองค์รองเช่นเดียวกัน เปรียบเหมือนไฟเกิดขึ้นจากไม้สีไฟ¹⁴¹⁸

บทต่าง ๆ ในโคลกนี้แสดงข้อความโดยตรง ไม่มีบทที่นำเพิ่มเข้ามาแปล จึงมีความหมายชัดเจนไม่กำกวม จัดเป็นอรธยักติคุณ

10) สมာธิคุณ (Samadhiguna) คือ รสคำที่กล่าวถึงสิ่งที่ไม่จริงให้เหมือนมีจริง เช่น กล่าวถึงสิ่งที่ไม่มีชีวิตให้เหมือนมีชีวิต หรือกล่าวถึงสิ่งที่ไม่มีรูปให้เหมือนมีรูป เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้มีภาพพจน์ชัดเจน ดังคัมภีร์กาวยาทรรศะกล่าวว่า

อนยธรมสฺตโต’นยตฺร โลกสีมานุโรธินา

สมยคาริยเต ยตฺร ส สมာธิจะ สมฤโต ยถา.¹⁴¹⁹

“สภาพของสิ่ง [ที่มีจริง] อื่น ย่อมถูกยกขึ้นไว้ในสิ่ง [ที่ไม่มีจริง] อื่นจากนั้น อย่างเหมาะสม โดยคล้ายตามความเข้าใจของชาวโลก อลังการทางเสียงนี้ เรียกว่า สมာธิ ดังอุทาหรณ์ต่อไปนี้”

¹⁴¹⁷ ทัณฺฑิน, กาวยาทรรศะ, 1/75.

¹⁴¹⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสาทรรนันทะของอศฺวโฆษ, 25.

¹⁴¹⁹ ทัณฺฑิน, กาวยาทรรศะ, 1/93.

ตามคำอธิบายในโคลกนี้ สมာธิคุณ คือ การยกเอาสภาพปกติของสิ่งที่มีจริงไปใส่ไว้ในสิ่งที่ไม่จริง แต่การยกเอาไปใส่ไว้นั้นเป็นไปโดยชอบ คือไม่ผิดไปจากที่ชาวโลกใช้และเข้าใจกัน ความหมายนี้ก็คือพูดถึงสิ่งที่ไม่จริงให้เหมือนมีจริง เช่น พูดถึงสิ่งที่ไม่มีชีวิตให้เหมือนมีชีวิตหรือพูดถึงสิ่งที่ไม่มีรูปให้เหมือนมีรูป เป็นต้น ท่านจะกล่าวถึงประเภทของสมาธิคุณในโคลกต่อไป

กุ่มุทานิ นิมีลนติ กมลानुณมิษนติ จ

อิตี เนตรกริยาธยาสาละ ลพธา ตทวาจินี ศรุติะ.¹⁴²⁰

“ดอกกุ่มุทหุบเข้า ดอกกมลแย้มบาน บทกริยา [คือ นิมีลนติ (ยุบเข้า) และ อุณมิษนติ (แย้มบาน)] ที่แสดงกริยาของจักขุนี้ ย่อมมีได้ เพราะ ยกกริยาของจักขุไว้ [ในดอกกุ่มุทและดอกกมล]”

ดอกกุ่มุทเป็นดอกบัวที่หุบเข้าในเวลากลางวัน แย้มบานในเวลากลางคืน ส่วนดอกกมลแย้มบานในเวลากลางวัน หุบเข้าในเวลากลางคืน ข้อนี้เป็นสิ่งที่ปรากฏชัดเจนในโลก แม้กริยาเปิดและปิดของจักขุก็ถูกยกขึ้นกล่าวโดยอ้อมในดอกกุ่มุทและดอกกมล จึงกล่าวว่า กุ่มุทานิ นิมีลนติ (ดอกกุ่มุทหุบเข้า) กมลानุณมิษนติ (ดอกกมลแย้มบาน) ดังนั้น บทประพันธ์ที่ดำรงอยู่ในเนื้อความ โดยยกกริยาของจักขุที่มีใช้ประธานไว้ในกริยาของดอกบัวที่เป็นประธานในเรื่องนี้ จึงเป็นสมาธิคุณ

นิษญุตโตทศิรณวานตาหิ เคาณวุตติวุยปาศรยม

อิติสุนทร’มณยตร ครามยกษำ วิคาหเต.¹⁴²¹

“ศัพท์ว่า นิษญุต (ถ่ม) อุทศิรณ (เรอ) และ วานต (อาเจียน) เป็นต้น เมื่อมีสภาพโดยอ้อมเป็นที่อาศัย ก็เป็นการตึง แต่ยอมถึงความมัวหมอง ด้วยคามมโหษในความหมายโดยตรงอื่น”

โคลกนี้กล่าวถึงการใช้คำที่เกี่ยวกับการถ่ม เรอ และอาเจียน เป็นต้นที่เหมาะสมถูกต้องตามหลักภาษา กล่าวคือ ถ้ากล่าวถึงสภาวะเหล่านั้นไว้โดยตรง ย่อมจะไม่สุภาพ จัดเป็นคามมโหษ (โหษไม่สุภาพ) แต่ถ้ากล่าวโดยปริยายในลักษณะที่ยกขึ้นใส่ไว้ในสิ่งที่ไม่มีชีวิตจิตใจตามลักษณะของสมาธิคุณ ก็จัดเป็นอสังการทางเสียง (ศัพทาลังการ) อีกประการหนึ่งที่กวียกย่อง ท่านจะแสดงอุทาหรณ์ในโคลกต่อไป

ปทมานยรกำศุนิษญุตตะ ปิตวา ปาวกวิปฺรุชะ

ภูโย วมนตีว มุโข รุทศิรณารุณเรณุกิชะ.¹⁴²²

“ดอกปทุมดูตติ่มสะเกิดไฟที่แสงสุริยาคายออก รวากะว่าคายออก อยู่เสมอด้วยช่องที่มีเกสรสีแดงระเรื่ออันถูกคลี่ออกแล้ว”

¹⁴²⁰ ทัมทิน, กาวยาทรศะ, 1/94.

¹⁴²¹ ทัมทิน, กาวยาทรศะ, 1/95.

¹⁴²² ทัมทิน, กาวยาทรศะ, 1/96.

โคลกนี้กล่าวถึงดอกบัวที่ขยายกลีบเกสรในเวลาลมรำเพยพัดมาในยามสายัณห์ ศัพท์ว่า นิษฺยุต (ถ่ม) เป็นต้น แม้จะกล่าวถึงการถ่มน้ำลายหรือเสลดได้โดยตรง ก็อาจใช้เป็นสำนวนที่กล่าว โดยอ้อมได้ จึงเป็นที่ชอบใจของกวี แต่ถ้าใช้เป็นคำกล่าวโดยตรง ก็เป็นคามมโหฆ ดังนั้น จึงนับเข้าใน สมာธิคุณ จะเห็นได้ว่า ในโคลกนี้ ท่านกล่าวถึงตีมแสวงอาทิตย์และการคายรัศมีในลักษณะที่กล่าวโดย อ้อมโดยมีกัตตาคือดอกปทุมและกรรมคือสะเก็ดไฟซึ่งไม่มีชีวิตจิตใจ จึงพ้นไปจากคามมโหฆ

อิติ หฤทฺหมหฤทฺยนฺตุ นิษฺชีวติ วรุริติ
 ยุคฺปนไนถรรมาณา- มธฺยาสศฺจ สมฺฤโต ยถา.¹⁴²³

“บทดังกล่าวน่าชอบใจ ส่วนบทประพันธ์ว่า วรุระ นิษฺชีวติ (หญิงสาวถ่มเสลด) ไม่น่าชอบใจ และพึงทราบว่าการยกสภาพของสิ่งที่ไม่จริงไว้ในสิ่งที่มีจริงอื่น [ชื่อว่า สมာธิคุณ] ดังอุทาหรณ์ที่จะกล่าวต่อไป”

ตามคำอธิบายข้างต้น บทว่า นิษฺชีวติ (ถ่มเสลด) ที่ประกอบใช้ในความหมายโดยตรง ย่อม ก่อให้เกิดความน่ารังเกียจ จึงเป็นคามมโหฆ และบทว่า วรุ (หญิงสาว) ที่ประกอบใช้ในพากย์นี้ก็ยิ่งทำให้เพิ่มความน่ารังเกียจมากขึ้นไปอีก สมာธิคุณจึงต้องเป็นการยกสภาพของสิ่งที่ไม่จริงไว้ในสิ่งที่มีจริง หรือเป็นการกล่าวโดยอ้อมเท่านั้น

คุรุครฺภกรฺกลานฺตาสะ สฺตนนฺตโย เมฆปงฺกตฺยะ
 อจฺลาธิตฺยโกตฺสงค- มิมาะ สมฺธิเศรฺเต.¹⁴²⁴

“กลุ่มเมฆเหล่านี้เห็นดเห็น้อยเพราะเต็มไปด้วยครรภ์หนัก จึงพรำบ่นอยู่ นอนหนุนอ้อมอกของยอดเขาทิศใต้”

โคลกนี้กล่าวถึงเรื่องที่หญิงตั้งครรภ์นอนหนุนอกของเพื่อนหญิง เรื่องครรภ์หนัก และเรื่อง พรำบ่น โดยยกเรื่องเหล่านี้ขึ้นไว้พร้อมกันในสภาพของเมฆ จึงก่อให้เกิดความอัศจรรย์ และเป็นที่ชอบใจของกวี

อุตฺสงคฺศยนฺ สฺขยาะ สฺตนนฺ เคารฺวํ กุลมะ
 อิตีเม ครฺภิณีธฺรมา พหฺโว’ปฺยตฺร ทฺรฺศิตาตะ.¹⁴²⁵

“สภาวะของหญิงมีครรภ์หลายประการเหล่านี้ คือ การที่หญิงสาวนอน หนุนอกของเพื่อนหญิง การพรำบ่น ความหนัก ความเห็นดเห็น้อย ท่าน แสดงไว้ในบทประพันธ์นี้”

¹⁴²³ ทัณฺทิน, กาวฺยาทรฺศะ, 1/97.

¹⁴²⁴ ทัณฺทิน, กาวฺยาทรฺศะ, 1/98.

¹⁴²⁵ ทัณฺทิน, กาวฺยาทรฺศะ, 1/99.

โคลกนี้กล่าวเปรียบข้อความที่กล่าวไว้ในโคลกก่อนว่า การที่หญิงสาวนอนหนุนอกของเพื่อนหญิง เหมือนเมฆนอนอาศัยยอดเขาทิศใต้ การพำร่ำบนเหมือนเมฆคำราม ความหนักของครรภ์เหมือนเมฆก้อนใหญ่ และความเหน็ดเหนื่อยเหมือนเมฆที่ลอยต่ำลง

ตเทตต กาวยสรวสวฺ สมานินนาม โย คุณะ
กวิสารถะ สมโคร'ปี ตเมน'มนุคจจติ.¹⁴²⁶

“เพราะฉะนั้น สมานิคคุณจึงเป็นแก่นสารของกาพย์ กวีสืบต่อ ๆ กันมา
ทั้งหมดย่อมไปตามสมานิคคุณนั้น”

โคลกนี้เป็นคำลงท้ายเรื่องสมานิคคุณ หมายความว่า กวีฝ่ายเคาฑะและไวทรณะเป็นต้นย่อมรับสมานิคคุณว่าเป็นรสคำอันสูงส่ง เป็นแก่นสารของกวีนิพนธ์ ดังนั้น กวีสืบต่อ ๆ กันมาจึงประพันธ์สมานิคคุณในบทประพันธ์ของตน

อุทาหรณ์สมานิคคุณในมหากาพย์เสานทรนั้นทะนุนี้เป็นประเภทรูปธรรมสมาธิ (รูปธรรมสมาธิ) คือ การยกสภาพของสิ่งที่ประกอบด้วยรูปขึ้นไว้ในสิ่งที่ปราศจากรูป หมายถึงกล่าวถึงสิ่งที่ปราศจากรูปให้เหมือนมีรูป ดังอุทาหรณ์ว่า

กุลฺ ราชริชิวฤตเตน ยโศคนธมวิวปต |
ทีปตยา ตม อิวาทิตยสเดชสารินวิวปต || 2/29 ||

พระองค์ทรงพิตราชตระกูลให้พระเกียรติยศฟุ้งกระจาย ด้วยพระจริยาวัตร
เหมือนดังราชฤชี และ ทรงพิศทำลายศัตรูทั้งหลายด้วยพระเดชานุภาพ
เหมือนดังพระอาทิตย์ทำลายความมืดด้วยแสงสว่าง¹⁴²⁷

ข้อความในโคลกนี้มีลักษณะของการนำเอาสภาพของสิ่งที่มีรูปมาใส่ไว้ในสิ่งที่ปราศจากรูป จะเห็นได้ว่า การพิศเป็นเรื่องของสิ่งที่ประกอบด้วยรูป แต่ท่านยกไปใส่ในราชตระกูลที่ไม่มีรูปโดยอุปมาว่าพิตราชตระกูลให้พระเกียรติยศฟุ้งกระจายด้วยพระจริยาวัตรเหมือนดังราชฤชี และพิศทำลายศัตรูทั้งหลายด้วยพระเดชานุภาพ เหมือนดังพระอาทิตย์ทำลายความมืดด้วยแสงสว่าง โคลกนี้จึงเป็นสมานิคคุณ ประเภทรูปธรรมสมาธิ คือ การยกสภาพของสิ่งที่ประกอบด้วยรูปขึ้นไว้ในสิ่งที่ปราศจากรูป

2. **อลังการทางความหมาย** (อรถาลังการ) ที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนั้นทะนุ มี 3 ประเภท คือ

1) **รูปกาลังการ** (Rūpakalāṅkara) คือ การแสดงความเป็นสิ่งเดียวกันระหว่างอุปมานะและอุปไมย

คัมภีร์กาวยาทรศะกล่าวถึงลักษณะของรูปกาลังการ ดังต่อไปนี้

¹⁴²⁶ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 1/100.

¹⁴²⁷ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนั้นทะนุของอศิวโฆษ, 19.

อุปไมว ตีโรฎต- เกทา รูปกมุจยเต
 ยถา พาหุลตา ปาณิ- ปทมัม จรณปลลวระ.¹⁴²⁸

“อุปมาที่มีความต่างกันถูกปกปิดไว้ ท่านเรียกว่า รูปกะ ดังอุทาหรณ์ว่า พาหุลตา (เถาว์ลัยคือแขน), ปาณิปทมณ (ดอกบัวคือมือ), จรณปลลวระ (ใบไม้อ่อนคือบาท)”

โคลกนี้แสดงเรื่องรูปกาลังการ คือ การแสดงความเป็นสิ่งเดียวกันของอุปมานะและอุปไมย หมายความว่า รูปกะนั้นก็คืออุปมานั้นเอง แต่เป็นเรื่องปกปิดความต่างกัน โดยยกเอาแต่ความไม่ต่างกันของวัตถุที่เป็นอุปมานะและอุปไมยขึ้นกล่าวไว้ ก็เป็นที่เข้าใจกันดี โดยไม่ต้องมีศัพท์หรือความใด ๆ ระบุ เช่น พาหุลตา (เถาว์ลัยคือแขน), ปาณิปทมณ (ดอกบัวคือมือ), จรณปลลวระ (ใบไม้อ่อนคือบาท) อุทาหรณ์เหล่านี้ไม่ต้องระบุอุปมาเข้ามา ก็เป็นอันเข้าใจกันได้ว่าเป็นอุปมา การแต่งที่ประกอบศัพท์ทำนองนี้ เรียกว่า รูปกะ

อุทาหรณ์รูปกาลังการในมหากาพย์เสานทรนันทะ คือ โคลกว่า

เตชสา จ ตวิษา ไจว रिपुनทฤปदानพิภสत् |
 ยโคทีเปน ทิปีเตน ปลถิริ° จ วุยพิภสत् || 2/39 ||

พระองค์ทรงเผาศัตรูทั้งหลายให้เป็นเถ้าถ่านด้วยพระเดชานุภาพ ทรงทำให้ศัตรูทั้งหลายอับเฉาด้วยความเจริญรุ่งเรือง และทรงทำให้แผ่นดินสว่าง สดใสด้วยพระทีปคือพระเกียรติยศอันเจิดจ้าของพระองค์¹⁴²⁹

ในโคลกข้างต้น คำว่า ยโคทีเปน (ด้วยพระทีปคือพระเกียรติยศ) เป็นบทอุปมานะและอุปไมยที่รวมเข้าเป็นบทเดียวกัน โดยไม่แยกว่าพระทีปเป็นอุปมานะ พระเกียรติยศเป็นอุปไมย จึงเป็นรูปกาลังการ

2) อุปมาลังการ (Upamalaṅkara) คือ การเปรียบเทียบความเหมือนกันระหว่างสิ่งสองสิ่ง

คัมภีร์กาวยาทรศะกล่าวถึงลักษณะของอุปมาลังการ ดังต่อไปนี้

ยถา กถณจิต สาทฤศยัม ยโตรทฤตัม ปรัตยเต
 อุปมา นาม सा तस्यै प्रप्लव्जो यं प्रत्रस्यते.¹⁴³⁰

“ความเป็นสภาพเสมอกันอันปรากฏแล้วด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง บุคคลย่อมรู้ได้ในอลังการใด อลังการนั้น ชื่อว่า อุปมาลังการ ข้าพเจ้าจะแสดงความพิสดารของอุปมาลังการนั้นดังต่อไปนี้”

¹⁴²⁸ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 2/66.

¹⁴²⁹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโฆษ, 21.

¹⁴³⁰ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 2/14.

โคลกนี้แสดงเรื่องอุปมาลังการ คือ การเปรียบเทียบ ท่านกล่าวว่า อุปมา คือ ความเป็นสภาพเสมอกันระหว่างวัตถุอันเป็นตัวเปรียบเทียบและวัตถุที่รับเปรียบเทียบ หมายความว่า นำเอาวัตถุอีกอย่างหนึ่งซึ่งมีลักษณะการละม้ายกันมาเปรียบกับวัตถุอีกอย่างหนึ่ง คำที่นำมาเปรียบเทียบ เรียกว่า อุปมานะ สิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ เรียกว่า อุปไมย เราใช้การเปรียบเทียบเพื่อช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจมากขึ้น สิ่งที่นำมาเปรียบนั้นเป็นสิ่งที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว จะช่วยให้เข้าใจสิ่งที่คนอ่านยังไม่เข้าใจ อุทาหรณ์ เช่น กรตลม อมโภรุหมิว อาตามรม (ฝ่ามือสีแดงระเรื่อเหมือนดอกบัว) ในข้อความนี้ ท่านแสดงความเปรียบเทียบเพื่อช่วยให้คนเข้าใจว่าฝ่ามือมีลักษณะอย่างไร บทว่า กรตลม (ฝ่ามือ) เป็นบทอุปไมย ส่วนบทที่นำมาเปรียบเทียบคือ อมโภรุหมิว (ดอกบัว) เป็นบทอุปมานะ บทอุปมานะนี้เป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว เมื่อนำมาเปรียบจะช่วยให้เข้าใจว่า ฝ่ามือแดงระเรื่อเหมือนดอกบัว นอกจากบทอุปมานะและอุปไมยแล้ว ยังมีข้อความอีก 2 อย่างในประโยคอุปมา คือ อุปมา (ความเปรียบเทียบ) คือ ความเสมอกันระหว่างฝ่ามือและดอกบัว และอุปมาโชตกะ (คำแสดงความเปรียบเทียบ) คือ อิว (เหมือน) ข้อความทั้ง 4 อย่างนี้ คือ อุปมานะ อุปไมย อุปมา และอุปมาโชตกะ มักปรากฏในประโยคอุปมาเสมอ

อุทาหรณ์อุปมาลังการในมหากาพย์เสานทรนันทะ คือ โคลกว่า

มธุมาส อิว ปราปตคจนโทร นว อิวทิตะ |

องควานิว จานงคะ ส พเภ กานตยา ศรียา || 2/59 ||

ราชกุมารนันทะนั้นทรงโดดเด่นด้วยความงดงามที่มีเสน่ห์น่ารักใคร่ เหมือนกับเดือนมธุ ได้เวียนมาถึงแล้ว เหมือนกับพระจันทร์ข้างขึ้นได้ขึ้นไปแล้ว และเหมือนกับกามเทพได้ปรากฏรูปร่างขึ้นมา¹⁴³¹

โคลกนี้เปรียบราชกุมารนันทะว่าเหมือนเดือนมธุ พระจันทร์ข้างขึ้น และกามเทพ จึงเป็นอุปมาลังการ

3) รสีอลังการ (Rasi-alamkara) คือ อลังการมีอรรณรส กล่าวคือ แต่งให้เกิดรสต่าง ๆ มีศฤงคารรส (ความซาบซึ้งในความรัก) เป็นต้น

คัมภีร์กาวยาทรศะ (ปริเฉทที่ 2 โคลก 280-292) กล่าวถึงรส 8 ประการโดยสังเขป แต่นาฏยศาสตร์ที่ภทรตมุนี (อัยยะที่ 6 และที่ 7) ได้จำแนกรสไว้ 9 ประการโดยพิสดาร ขอนำข้อความจากคัมภีร์กาวยาทรศะมากล่าวไว้ในที่นี้ก่อน แล้วจึงนำข้อความจากนาฏยศาสตร์มาแสดงตามลำดับ ดังต่อไปนี้

มฤเตติ เปรตย สักนตุ ยยา เม มรณ มตม

ไสชวานูวี มยา ลพธา กถมไตรว ชนมมนิ.¹⁴³²

“ข้าสำคัญว่าเธอสิ้นชีพแล้ว จึงประสงค์ความตายเพื่อพบกับหญิงใด
ในปรโลก หญิงผู้มีเอวบางร่างน้อยนั้น ข้าได้พบอีกในชาตินี้ได้อย่างไร”

¹⁴³¹ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 25.

¹⁴³² ทัณติน, กาวยาทรศะ, 2/280.

โคลกนี้เป็นคำพูดของเจ้าชายกุวलयศวะผู้เป็นสามีซึ่งเห็นภรรยาของตนชื่อว่าเจ้าหญิงมทาลสา ซึ่งเสียชีวิตแล้วฟื้นคืนชีพใหม่อีกด้วยเดชานูภาพของพญานาค จัดเป็นอุทาหรณ์ของศตงคารรส (ศตงคาร) ประเภทสัมโมคะ (สัมโมคศตงคาร) คือ ความรักในเวลาอยู่ร่วมกัน หมายถึง ความรักของชายหญิงที่ครองคู่กันด้วยความรักใคร่ ซึ่งนำหน้าโดยวิปรลัมภะ (วิปรลมภ) หรือวิปโยคะ คือ ความรักในเวลาพลัดพราก หมายถึง ความรักของชายหญิงที่ครองคู่แล้วหรือยังมีได้ครองคู่ แต่ต้องมาพลัดพรากจากกันด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง

(1) ศตงคารรส (Śringararasa-ความซาบซึ้งในความรัก)

ปรากฏ ปรีติรุ ทรศิตา เสย์ รติะ ศตงคารตำ คตา
รูปพาหุเลยโยเคน ตทิตี รสทวจะ.¹⁴³³

“ท่านแสดงความปิติยินดีในบทประพันธ์แรก ในบทประพันธ์หลังนี้แสดงความปิติยินดีนั้น[ที่มีภรรยาเป็นอารมณ์] จึงถึงความเป็นศตงคารรส เพราะประกอบด้วยความมากแห่งสภาพ [คือ วิภาวะ อนุภาวะ และวยภิจารีภาวะ] ดังนั้น บทประพันธ์นี้จึงเป็นรสสื่อถึงการ”

บทประพันธ์แรกคือข้อความที่กล่าวไว้ในโคลก 279 กล่าวถึงความปิติยินดีของพระนารายณ์ผู้มีเทพธิดาเป็นอารมณ์ แต่บทประพันธ์ดังกล่าวไม่นับว่าเป็นรสสื่อถึงการประเภทศตงคารรส (ความซาบซึ้งในความรัก) เพราะไม่ประกอบด้วยวิภาวะเป็นต้น จึงจัดเป็นปิยตราสังการ คือ การกล่าวถึงความพึงใจยิ่ง ส่วนข้อความในโคลก 280 ข้างต้นประกอบด้วยวิภาวะ อนุภาวะ และวยภิจารีภาวะ จึงเป็นรสสื่อถึงการ จำแนกได้ดังต่อไปนี้

ก. รติสถายีภาวะ (อาการทางใจที่ยินดี) คือ ความยินดีที่เกิดแก่เจ้าชายกุวलयศวะซึ่งเห็นเจ้าหญิงมทาลสา ซึ่งเสียชีวิตแล้วฟื้นคืนชีพใหม่ กล่าวไว้ด้วยโคลก 280

ข. อารัมมณวิภาวะ (อารมณ์ของความยินดี) คือ เจ้าหญิงมทาลสา กล่าวไว้ด้วยโคลก 280

ค. อุททิปนวิภาวะ (สภาพแวดล้อม) คือ การที่เจ้าหญิงมทาลสาเสียชีวิต และฟื้นคืนชีพใหม่ กล่าวไว้ด้วยโคลก 280

ฆ. อนุภาวะ (ผลของความยินดี) คือ การที่เจ้าชายกุวलयศวะกล่าวโคลกนี้ กล่าวไว้ด้วยโคลก 280

ง. วยภิจารีภาวะ (อาการปรากฏในบางขณะ) คือ ความผลุนผลัน (อาเวค) เป็นต้น อนุমানรู้โดยอ้อม

จ. ศตงคารรส (ความซาบซึ้งในความรัก) คือ ความยินดีที่ถูกทำให้เพิ่มพูนขึ้นด้วยภาวะเหล่านี้ ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์ แม้บทประพันธ์นี้จัดเป็นศตงคารรส (ความซาบซึ้งในความรัก) เพราะเป็นที่ตั้งแห่งรส

¹⁴³³ ทัณติน, กวยาทรศะ, 2/281.

(2) เราทรรส (Raudrarasa-ความแค้นเคือง)

นิกฤหย เกศษวากฤษฏา กฤษณา เยนาครโต มม
 โส'ย ทุสะสนะ ปาโป ลพฐะ กิ ชิวติ กฤษณม.¹⁴³⁴

“ทุหศาสน์ไฉจับเกสาของพระนางเทราปตีแล้วจุดดิ่งไปต่อหน้าข้า ทุหศาสน์
 ผู้หยาบช้านั้นถูกข้าจับกุมได้แล้ว จะมีชีวิตอยู่เพียงครู่เดียวได้อย่างไร”

อิตยารุหย ปรา โภฎิ โกรโธ เราทราตมตำ คตะ
 ภิมสย ปศยตะ ศตรุ- มิตเยตทรสทวจะ.¹⁴³⁵

“ในบทประพันธ์ข้างต้น ความโกรธของภีมะผู้พบเห็นศตรุได้ถึงความยิ่งยวด
 แล้วเข้าถึงสภาวะอันโหดร้าย ดังนั้น บทประพันธ์นี้จึงมีเราทรรส (เราทุร)”

โคลก 282 เป็นอุทาหรณ์ของรสีลังการ ประเภทเราทรรส (เราทุร-ความแค้นเคือง) โคลก
 หลังเป็นคำอธิบายความเป็นเราทรรส (ความแค้นเคือง) ให้ปรากฏชัดเจนด้วยวิภาวะเป็นต้น จำแนก
 ได้ดังต่อไปนี้

ก. โกรธสถายิภาวะ (อาการทางใจที่โกรธ) คือ ความโกรธที่เกิดแก่ภีมะจับทุหศาสน์
 ได้ในการรบวันที่ 16 ของสงครามทุ่งกุเลขेत्र กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ข. อารัมมณวิภาวะ (อารมณ์ของความโกรธ) คือ ทุหศาสน์กล่าวไว้ด้วยโคลก
 ทั้งหมด

ค. อุทที่ปนวิภาวะ (สภาพแวดล้อม) คือ การที่ภีมะระลึกถึงเรื่องที่ทุหศาสน์จับ
 เกสาของพระนางเทราปตีแล้วจุดดิ่งไป กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ฌ. อนุภาวะ (ผลของความโกรธ) คือ การที่ภีมะตำว่าทุหศาสน์ว่าเป็นผู้หยาบช้า
 กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ง. วยภิจาริภาวะ (อาการปรากฏในบางขณะ) คือ ความดุร้าย (อุคคตา) ความผยอง
 (คพพ) เป็นต้น อนุমানรู้โดยอ้อม

จ. เราทรรส (ความแค้นเคือง) คือ ความโกรธที่ถูกทำให้เพิ่มพูนขึ้นด้วยภาวะ
 เหล่านี้ ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์ แม้บทประพันธ์นี้จัดเป็นเราทรรส (ความแค้น
 เคือง) เพราะเป็นที่ตั้งแห่งรส

(3) วีรรส (Virarasa-ความชื่นชมในความกล้าหาญ)

อชิตวา สารณวารมูวี- มนิษฏวา วิวิโร มไชะ
 อทตวา จารณมฤถิโย ภเวยะ ปารุถิเว กถม.¹⁴³⁶

“กษัตริย์ผู้มิได้รับชัยชนะหนีอุปฐพีพร้อมด้วยสาคร มิได้บวงสรวง [ทวยเทพ]
 ด้วยการบูชายัญ มิได้บริจาครทรัพย์แก่ยาจกทั้งหลาย จะพึงเป็นกษัตริย์ได้อย่างไร”

¹⁴³⁴ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 2/282.

¹⁴³⁵ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 2/283.

¹⁴³⁶ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 2/284.

อิตฺยุตฺตสาหะ ปฺรกฤชฺฐาตฺมา ตฺิษฺจนฺ วฺีรฺรสาตฺมฺนา
 รสวตฺตวํ คิรฺรามาสาํ สมฺรตฺยิตฺตฺมิศฺวระ.¹⁴³⁷

“ความอุตสาหะที่มีสภาพยิ่งยวดอย่างนี้ ดำรงอยู่ด้วยสภาพของวีรรส ย่อมสามารถ
 ให้สำเร็จความเป็นรสีอสังการแห่งถ้อยคำนี้ได้”

โคลก 284 เป็นอุทาหรณ์ของรสีอสังการ ประเภทวีรรส (ความชื่นชมในความกล้าหาญ)
 โคลกหลังเป็นคำอธิบายความเป็นวีรรสให้ปรากฏชัดเจนโดยจำแนกเป็นความกล้าหาญในการรบ
 (บาทที่ 1 ของโคลก 284) การประพตติธรรม (บาทที่ 2 ของโคลก 284) และการบริจาต (บาทที่ 3
 ของโคลก 284) จำแนกได้ดังต่อไปนี้

ก. วีรสถายีภาวะ (อาการทางใจที่กล้าหาญ) คือ ความกล้าหาญที่เกิดแก่พระราชารู้
 อางหาญในการรบ การประพตติธรรม และการบริจาต กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ข. อาร์มมณวิภาวะ (อารมณ์ของความกล้าหาญ) คือ ศัตรู ภัยที่บูชาเทพ และ
 ยาจก กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ค. อุททีปนวิภาวะ (สภาพแวดล้อม) คือ ความวุ่นวายในสนามรบ ความสงบในที่
 บูชายัญ และเสียงเอ็ดอึงของยajak กล่าวไว้โดยอ้อมด้วยโคลกทั้งหมด

ฌ. อนุภาวะ (ผลของความกล้าหาญ) คือ การแสวงหาฝักฝาย เป็นต้น กล่าวไว้โดย
 อ้อมด้วยโคลกทั้งหมด

ง. วยภิจารีภาวะ (อาการปรากฏในบางขณะ) คือ ความพอใจ (อิตติ) ความปลาบ
 ปลื้ม (หริสสะ) เป็นต้นที่เกิดแก่พระราชาดังกล่าว อนุমানรู้โดยอ้อม

จ. วีรรส (ความชื่นชมในความกล้าหาญ) คือ ความกล้าหาญที่ถูกทำให้เพิ่มพูนขึ้น
 ด้วยภาวะเหล่านี้ ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์ แม้บทประพันธ์นี้จัดเป็นวีรรส (ความ
 ชื่นชมในความกล้าหาญ) เพราะเป็นที่ตั้งแห่งรส

(4) การุณยรส (Kārunyārāsa- ความสงสาร)

ยสฺยาะ กุสฺมศฺยยาปิ โภมฺลางฺคฺยา รุชากฺรี
 สาธิตฺเตตฺถ กถํ ติณฺวี หุตฺตาคฺนฺวตี จิตฺตํ.¹⁴³⁸

“แม่เตียงนอนบุปผชาติยอมทำความเจ็บปวดแก่หญิงใดผู้มีผิวกายนุ่มนวล
 หญิงนั้นจะนอนบนกองพินอันมีเปลวเพลิงเผาร้อนได้อย่างไร”

อิตฺติ การุณยฺมฺหฺตฺริกฺต- มลฺกการฺตยา สมฺฤตฺตม

ตฺถาปเร’ปิ พิกฺตส- หาสฺยาทฺฤตฺถายานกา.¹⁴³⁹

“ความน่าสงสารที่ประกอบด้วยวิภาวะเป็นต้น ท่านกล่าวไว้ในบทประพันธ์นี้
 ด้วยความเป็นรสีอสังการ แม้พิกตสรส หาสยรส อัฏฐตรส และภยานกรสอื่น

¹⁴³⁷ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 2/285.

¹⁴³⁸ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 2/286.

¹⁴³⁹ ทัณทิน, กาวยาทรศะ, 2/287.

ก็พึงทราบเหมือนอย่างนี้”

โคลก 286 เป็นอุทาหรณ์ของรสสื่อลังการ ประเภทการณยรส (การณย-ความสงสาร) โคลก หลังเป็นการระบุนามเป็นการณยรส (ความสงสาร) พร้อมทั้งแสดงถึงรสอื่น ๆ คือ พีภตสรส (พีภตส-ความเปื้อระอาชิงซัง) หาสยรส (หาสย-ความสนุกสนาน) อัทฤตสรส (อฤต-ความอัศจรรย์ใจ) และภ ยานกรส (ความเกรงกลัว) นอกจากรส 4 ประเภทที่กล่าวมาแล้ว คือ ศฤงคารรส (ความซาบซึ้งใน ความรัก) เราทรรส (ความแค้นเคือง) วีรรส (ความชื่นชมในความกล้าหาญ) และการณยรส (ความ สงสาร) สรุปความว่า คัมภีร์กายาทรศะกล่าวถึงรส 8 ประเภทในรสสื่อลังการ โดยยกเว้นศานตรส (ความสงบใจ) แต่อลังการสันสกฤตบางฉบับกล่าวถึงรส 8 ประเภทโดยเพิ่มศานตรสไว้อีกด้วย

อุทาหรณ์ของการณยรสข้างต้น จำแนกตามรสสื่อลังการดังนี้

ก. การณยสถายีภาวะ (อาการทางใจที่สงสาร) คือ ความสงสารที่เกิดแก่ผู้เห็นหญิง ผู้มีผิวขาวนุ่มนวลซึ่งใกล้จะเสียชีวิต กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ข. อารัมมณวิภาวะ (อารมณ์ของความกล้าหาญ) คือ หญิงผู้มีผิวขาวนุ่มนวลซึ่งใกล้ จะเสียชีวิต กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ค. อุทที่ปนวิภาวะ (สภาพแวดล้อม) คือ การที่หญิงนั้นระลึกถึงเตียงนอนบุบผชาติ กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ฌ. อนุภาวะ (ผลของความสงสาร) คือ การกล่าวถ้อยคำที่เปี่ยมด้วยความสงสาร เช่นนี้ของผู้เห็น กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ง. วยภิจารีภาวะ (อาการปรากฏในบางขณะ) คือ การดำริในใจว่าหญิงนั้นจะนอน ได้อย่างไร (จินตนา) เป็นต้น ที่เกิดแก่ผู้เห็นหญิงนั้น อนุমানรู้โดยอ้อม

จ. การณยรส (ความสงสาร) คือ ความสงสารที่ถูกทำให้เพิ่มพูนขึ้นด้วยภาวะเหล่านี้ ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือขมนาฏศิลป์ แม้บทประพันธ์นี้ก็จัดเป็นการณยรส (ความสงสาร) เพราะเป็นที่ตั้งแห่งรส

(5) พีภตสรส (Piphatsarasa-ความเปื้อระอาชิงซัง)

ปายั ปายั ตวารินา โศณิต์ ปาณสมบุญเษะ

เกาณปาะ สห นฤตยุนติ กพนไธ รนตรฤษณะ.¹⁴⁴⁰

“ฝึกระสือผู้มีไส้เป็นเครื่องประดับ ใช้อุ้งมือตีมโละทิตแห่งศตวรรษของพระองค์
ซ้ำแล้วซ้ำเล่า ย่อมร้ายรำพร้อมทั้งร่างกายที่ไร้หัว”

โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของพีภตสรส คือ รสเกลียด จำแนกตามรสสื่อลังการ ดังนี้

ก. ชิคุจฉาสถายีภาวะ (อาการทางใจที่รังเกียจ) คือ ความรังเกียจที่เกิดแก่ผู้เห็นผี กระสือ กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

¹⁴⁴⁰ ทัณติน, กายาทรศะ, 2/288.

ข. อารัมมณวิภาวะ (อารมณ์ของความรังเกียจ) คือ ผีกระสือผู้มีไส้เป็นเครื่องประดับ ใช้อุ้งมือตีโลหิตแห่งศัตรูซ้ำแล้วซ้ำเล่า กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ค. อุททีปนวิภาวะ (สภาพแวดล้อม) คือ โลหิตของศัตรู และร่างกายที่ไร้หัว กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ฌ. อนุภาวะ (ผลของความรังเกียจ) คือ การถ่มน้ำลาย หรือการอาเจียนของผู้เห็นผีกระสือ อนุมานรู้โดยอ้อม

ง. วยกิจาริภาวะ (อาการปรากฏในบางขณะ) คือ ความเพ้อคลั่ง (อุปมาร) และความหลง (โมหะ) เป็นต้น อนุมานรู้โดยอ้อม

จ. พิภัตสรส (ความเปื้อนระอาชิงขัง) คือ ความรังเกียจที่ถูกทำให้เพิ่มพูนขึ้นด้วยภาวะเหล่านี้ ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์ แม้บทประพันธ์นี้จัดเป็นพิภัตสรส (ความเปื้อนระอาชิงขัง) เพราะเป็นที่ตั้งแห่งรส

(6) হাস্যরস (Hasyarasa-ความสนุกสนาน)

อิทมมลานมานายา ลคนํ สตนตณฺเฑ ตว
ฉาทยตามุตตรีเยณ นวํ นชปทํ สช.¹⁴⁴¹

“สหายรัก เธอจงใช้ผ้าคลุมปิดรอยเล็บใหม่ที่ติดอยู่ข้างถันของเธอ
ผู้เย่อหยิ่งถือตัวเถิด”

โคลกนี้เป็นคำกล่าวถึงหญิงสาวที่พูดล้อเลียนเพื่อนสาวที่ทำตัวเย่อหยิ่ง แต่ไปแอบนอนกับบุรุษในที่ลับ หมายความว่า แม้เธอจะทำตัวเย่อหยิ่ง แต่รอยเล็บใหม่ที่ติดอยู่ข้างถันของเธอแสดงว่าเธอมิได้มีความเย่อหยิ่งเหมือนที่แสดงออกภายนอก ถ้าเธอต้องการจะปกปิดเรื่องนี้ก็ควรใช้ผ้าคลุมรอยเล็บไว้เถิด

โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของ হাস্যরস (ความสนุกสนาน) จำแนกตามรสสื่อถึงการ ดังนี้

ก. হাস্যস্থায়ীภาวะ (อาการทางใจที่ขบขัน) คือ ความขบขันที่เกิดหญิงผู้พูดข้อความนี้กับเพื่อนสาว กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ข. อารัมมณวิภาวะ (อารมณ์ของความขบขัน) คือ หญิงสาวผู้แสร้งทำตัวเย่อหยิ่ง กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ค. อุททีปนวิภาวะ (สภาพแวดล้อม) คือ รอยเล็บใหม่ กล่าวไว้ด้วยคำว่า นวํ นชปทํ

ฌ. อนุภาวะ (ผลของความขบขัน) คือ การล้อเลียนของเพื่อนสาว กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ง. วยกิจาริภาวะ (อาการปรากฏในบางขณะ) คือ การแสร้งสำรวม (อพหิตถา) เป็นต้น อนุมานรู้โดยอ้อม

¹⁴⁴¹ ทัณฺฑิน, กาวยาทรศะ, 2/289.

จ. หาสยรส (ความสนุกสนาน) คือ ความขบขันที่ถูกทำให้เพิ่มพูนขึ้นด้วยภาวะเหล่านี้ ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์ แม้บทประพันธ์นี้จัดเป็นหาสยรส (ความสนุกสนาน) เพราะเป็นที่ตั้งแห่งรส

(7) อัฏฐุตรส (Adphutarasa- ความอัศจรรย์ใจ)

อศุภานิ ปรวาลานิ ปุષปี ทาราทิภูษณม

ศาชาศุจ มนทิตราณเยษำ จิตรํ นนทศาจีนาม.¹⁴⁴²

“ยอดอ่อนของต้นไม้อันงดงามเหล่านี้ เป็นอาภรณ์ ดอกไม้เป็นเครื่องประดับ มีสร้อยมุกเป็นต้น และกิ่งก้านสาขาก็เป็นเรือน ช่างน่าอัศจรรย์นัก”

โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของอัฏฐุตรส (ความอัศจรรย์ใจ) จำแนกตามรสอสังการ ดังนี้

ก. วิมยสถายีภาวะ (อาการทางใจที่พิศวง) คือ ความอัศจรรย์ของยอดอ่อน ดอกไม้ และกิ่งก้านสาขา กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ข. อารัมมณวิภาวะ (อารมณ์ของความพิศวง) คือ ต้นไม้ในสวรรค์ที่กล่าวถึงเรื่องนี้ กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ค. อุททีปนวิภาวะ (สภาพแวดล้อม) คือ ความยิ่งใหญ่ของต้นไม้ในสวรรค์ที่มีอาภรณ์ สร้อยมุก และเรือนกล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ฆ. อนุภาวะ (ผลของความพิศวง) คือ ความแข็งทื่อที่เกิดจากความพิศวง (ถมก) และความเหน็ดเหนื่อย (เขท) เป็นต้น อนุมานรู้โดยอ้อม

ง. วยภิจารีภาวะ (อาการปรากฏในบางขณะ) คือ ความตริก (วิตกก) เป็นต้น อนุมานรู้โดยอ้อม

จ. อัฏฐุตรส (ความอัศจรรย์ใจ) คือ ความพิศวงที่ถูกทำให้เพิ่มพูนขึ้นด้วยภาวะเหล่านี้ ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์ แม้บทประพันธ์นี้จัดเป็นอัฏฐุตรส (ความอัศจรรย์ใจ) เพราะเป็นที่ตั้งแห่งรส

(8) ภยานกรส (Phayanakarasa-ความเกรงกลัว)

อิทํ มโฆนะ กุลิศํ ธาราสนนิตานลม

สมรณํ ยสย ไทตยสตรึ- ครภปาตาย กลปเต.¹⁴⁴³

“การระลึกถึงศาสตราโดยอ้อมเป็นไปเพื่อให้เมียของอสูรต้องแท้จริง ศาสตรานี้คืออชิวราวุธที่มีไฟติดโคนอยู่ที่คัมภีร์ของพระอินทร์”

โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของภยานกรส (ความเกรงกลัว) จำแนกตามรสอสังการ ดังนี้

ก. ภยานกสถายีภาวะ (อาการทางใจที่กลัว) คือ ความกลัวแห่งเมียของอสูร กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

¹⁴⁴² ทัศน, กาวยาทรศะ, 2/290.

¹⁴⁴³ ทัศน, กาวยาทรศะ, 2/291.

- ข. อารัมมณวิภาวะ (อารมณ์ของความกลัว) คือ พระอินทร์ กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด
- ค. อุทที่ปนวิภาวะ (สภาพแวดล้อม) คือ วชิราวุธ กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด
- ฌ. อนุภาวะ (ผลของความกลัว) คือ การแท้งครรภ์ กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด
- ง. วยภิจารีภาวะ (อาการปรากฏในบางขณะ) คือ ความรีบร้อนหลบหลีกให้ห่างไกล (อาเวค) ความหลงไม่รู้ว่าคืออะไรอย่างแน่ชัด (สมโหม) เป็นต้น อนุมานรู้โดยอ้อม
- จ. ภยานกรส (ความเกรงกลัว) คือ ความกลัวที่ถูกทำให้เพิ่มพูนขึ้นด้วยภาวะเหล่านี้ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์ แม้บทประพันธ์นี้ก็จัดเป็นภยานกรส (ความเกรงกลัว) เพราะเป็นที่ตั้งแห่งรส

วากยสุยาครามยตาโยนิร- มาธูเรย ทุศิตโต รสชะ
อิห ตวษฏุรสายตตา รสวัตตา สมฤตา คิราม.¹⁴⁴⁴

“รสที่มีเหตุคือความไม่หยาบคายของบทประพันธ์ ข้าพเจ้าได้แสดงไว้ในมธุรสตาคุณแล้ว ส่วนในรสีอสังการนี้ ได้กล่าวถึงความเป็นอสังการที่มีรสที่ประกอบด้วยรส 8 ประการ”

โคลกกล่าวสรุปรส 8 ประการว่า มธุรสตาคุณเป็นรสทางวรรณคดีที่ยกขึ้นกล่าวโดยอ้อม เพราะเป็นบทประพันธ์ไพเราะไม่หยาบคาย แต่ศตงคารรสเป็นต้น 8 ประการที่กล่าวไว้ในรสีอสังการจัดเป็นรสทางวรรณคดีโดยตรง

เมื่อทราบรสของอสังการต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ต่อไปจะได้นำอุทาหรณ์จากโคลกในมหากาพย์เสานทรนันทะที่ประกอบด้วยรสีอสังการมากกล่าวตามลำดับดังต่อไปนี้

1. ศตงคารรส (Śringārarasa-ความซาบซึ้งในความรัก) นับเข้าในธรมศตงคารรส (ธรมศตงคาร คือ รสรักที่เนื่องด้วยธรรมะ ปรากฏในโคลกว่า

ตตุษุสตุษิตาศไจว ศุทรวาสาศจ เทวตตะ |

สทธรรมพหุมาเนน สตตวนำ จานุกมปยา || 2/55 ||

เทวดาทิ้งหลายในสวรรค์ชั้นดุสิตและชั้นสุทรวาส ต่างพากันชื่นชมยินดี เพราะความเคารพในพระสัทธรรมอย่างมาก และเพราะความเอื้อเฟื้อต่อสัตว์โลกทั้งหลาย¹⁴⁴⁵

ศตงคารรส (ความซาบซึ้งในความรัก) ในวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับธรรมะ เรียกว่า ธรมศตงคารรส คือ รสรักที่เนื่องด้วยธรรม เป็นความปิติยินดีที่เกิดร่วมกับโสมนัสมหากุศลจิต จึงจำแนกตามรสีอสังการ ดังนี้

¹⁴⁴⁴ ทัณทิน, กวยาทรศะ, 2/292.

¹⁴⁴⁵ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษ, 24.

ก. รติสถายีภาวะ (อาการทางใจที่ยินดี) คือ ความยินดีที่เกิดแก่เทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิตและพรหมอนาคามีพร้อมด้วยพระอรหันต์ในชั้นสุทธาวาส กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ข. อารัมมณวิภาวะ (อารมณ์ของความยินดี) คือ พระโพธิสัตว์ที่ประสูติจากครรภ์ของพระมารดา กล่าวไว้โดยย่อ

ค. อุททีปนวิภาวะ (สภาพแวดล้อม) คือ ความเคารพในพระสัทธรรมอย่างมากและเพราะความเอื้อเพื่อต่อสัตว์โลกทั้งหลาย กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ข. อนุภาวะ (ผลของความยินดี) คือ การที่เทวดาทั้งหลายโปรยดอกไม้ทิพย์และกลิ่นกลองทิพย์ด้วยความปีติโสมนัส อนุমানรู้โดยย่อ

ง. วยกิจาริภาวะ (อาการปรากฏในบางขณะ) คือ ความผลุนผลัน (อาเวค) เป็นต้น อนุমানรู้โดยย่อ

จ. ศฤงคารรส (ความซาบซึ้งในความรัก) คือ ความยินดีที่ถูกทำให้เพิ่มพูนขึ้นด้วยภาวะเหล่านี้ ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์ แม้บทประพันธ์นี้ก็จัดเป็นศฤงคารรส (ความซาบซึ้งในความรัก) เพราะเป็นที่ตั้งแห่งรส

2. วีรรส (Virarasa-ความชื่นชมในความกล้าหาญ) อุทาหรณ์ของความกล้าหาญในการรบและการบริจาต ปรากฏในโคลกว่า

อากุชิปะตะ ศตฺรูกิเส สัเขย สุหฤทฺทิกจ วยปาศฺริตะ |

อภวทโย น วิมุขสฺเตชสา ทิตฺสโยว จ || 2/5 ||

พระองค์เมื่อถูกศัตรูทั้งหลายร้องทำทนายอยู่ในสนามรบก็ไม่เคยหลบหนีหน้าเพราะพระองค์ทรงมีพระเดชานุภาพ และ เมื่อมิตรสหายทั้งหลายมาขอพึ่งพาอาศัยก็ไม่เคยเมินหน้าหนีเช่นกัน เพราะพระองค์ทรงมีความต้องการที่จะพระราชทานความช่วยเหลือ¹⁴⁴⁶

โคลกข้างต้นจำแนกตามรสอสังการ ดังต่อไปนี้

ก. วีรสถายีภาวะ (อาการทางใจที่กล้าหาญ) คือ ความกล้าหาญที่เกิดแก่พระราชผู้ถูกศัตรูร้องทำทนายอยู่ในสนามรบ และความกล้าหาญที่เกิดแก่พระราชผู้มิตรสหายมาขอพึ่งพาอาศัย กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ข. อารัมมณวิภาวะ (อารมณ์ของความกล้าหาญ) คือ ศัตรูและมิตรสหาย กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ค. อุททีปนวิภาวะ (สภาพแวดล้อม) คือ การที่พระองค์พระองค์ทรงมีพระเดชานุภาพ กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด และความต้องการที่จะพระราชทานความช่วยเหลือ กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

¹⁴⁴⁶ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์แสนพรหมทนต์ของอัครโฆษ, 15.

ข. อนุภาวะ (ผลของความกล้าหาญ) คือ การแสวงหาฝักฝาย เป็นต้น กล่าวไว้โดยอ้อมด้วยโคลกทั้งหมด

ง. วยกิจาริภาวะ (อาการปรากฏในบางขณะ) คือ ความพอใจ (ฉิติ) ความปลาบปลั้ม (หริสสะ) เป็นต้นที่เกิดแก่พระราชาดังกล่าว อนุมานรู้โดยอ้อม

จ. วีรส (ความชื่นชมในความกล้าหาญ) คือ ความกล้าหาญที่ถูกทำให้เพิ่มพูนขึ้นด้วยภาวะเหล่านี้ ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์ แม้บทประพันธ์นี้จัดเป็นวีรส (ความชื่นชมในความกล้าหาญ) เพราะเป็นที่ตั้งแห่งรส

ส่วนอุทาหรณ์ของความกล้าหาญในการประพดติธรรม ปรากฏในโคลกว่า

ตปเส ตตะ กปิลวาสตุ หยครเถาขลล์กุล |

ศริมททยมนรุตชนั ส วิหาย นิฉจิตมนา วน ยเยา || 3/1 ||

ต่อจากนั้น ราชกุมารสรวารลสิทธะ หลังจากทรงละทิ้งเมืองกปิลวาสตุที่ครคร่ำไปด้วยหมู่มา หมู่ข้างและรถ ซึ่งเป็นเมืองที่รุ่งเรือง ไม่มีภัยอันตรายและมีประชาชนจงรักภักดีแล้ว พระองค์ทรงมีพระทัยแน่วแน่ ได้เสด็จไปสู่ป่าเพื่อการบำเพ็ญตบะ¹⁴⁴⁷

โคลกข้างต้นจำแนกตามรสอสังการ ดังต่อไปนี้

ก. วีรสถายิภาวะ (อาการทางใจที่กล้าหาญ) คือ ความกล้าหาญที่เกิดแก่ราชกุมารสรวารลสิทธะ กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ข. อารัมมณวิภาวะ (อารมณ์ของความกล้าหาญ) คือ พระนิพพานอันเป็นจุดมุ่งหมายของการออกบวช กล่าวไว้โดยอ้อมด้วยโคลกทั้งหมด

ค. อุททิปนวิภาวะ (สภาพแวดล้อม) คือ การละทิ้งเมืองกปิลวาสตุ และการเสด็จไปสู่ป่าเพื่อการบำเพ็ญตบะ กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ข. อนุภาวะ (ผลของความกล้าหาญ) คือ การบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นต้น กล่าวไว้โดยอ้อมด้วยโคลกทั้งหมด

ง. วยกิจาริภาวะ (อาการปรากฏในบางขณะ) คือ ความพอใจ (ฉิติ) ความปลาบปลั้ม (หริสสะ) เป็นต้นที่เกิดแก่ราชกุมารสรวารลสิทธะ อนุมานรู้โดยอ้อม

จ. วีรส (ความชื่นชมในความกล้าหาญ) คือ ความกล้าหาญที่ถูกทำให้เพิ่มพูนขึ้นด้วยภาวะเหล่านี้ ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์ แม้บทประพันธ์นี้จัดเป็นวีรส (ความชื่นชมในความกล้าหาญ) เพราะเป็นที่ตั้งแห่งรส

3. การุณยรส (Karunyarasa- ความสงสาร) ปรากฏในโคลกว่า

อปยาสีทหะชิตานุปคยนปรกฤตยา กรุณาตมกะ |

¹⁴⁴⁷ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศวโฆษ, 28.

นาเราจีจ ยโค โลภาทนยายาธิไตรธนะ || 2/17 ||

อนึ่ง พระองค์เมื่อทอดพระเนตรเห็นคนทั้งหลายผู้ตกทุกข์ได้ยาก จะทรงมีน้ำพระทัยเปี่ยมล้นด้วยพระกรุณาตามธรรมชาติ และไม่ทำให้พระเกียรติยศมัวหมองด้วยทรัพย์สมบัติที่ได้มาโดยวิธีที่ไม่ถูกต้องเพราะอาศัยความโลภเลย¹⁴⁴⁸

โคลกข้างต้นจำแนกตามรสอสังการ ดังต่อไปนี้

ก. การุณยสถายีภาวะ (อาการทางใจที่สงสาร) คือ ความสงสารที่เกิดแก่พระเจ้าศุทโทณะ กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ข. อารัมมณวิภาวะ (อารมณ์ของความกล้าหาญ) คือ ผู้ตกทุกข์ได้ยาก กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ค. อุททีปนวิภาวะ (สภาพแวดล้อม) คือ การทอดพระเนตรเห็นคนทั้งหลายผู้ตกทุกข์ได้ยาก และการไม่ทำให้พระเกียรติยศมัวหมอง กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ฆ. อนุภาวะ (ผลของความสงสาร) คือ การมีน้ำพระทัยเปี่ยมล้นด้วยพระกรุณาตามธรรมชาติ กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ง. วยภิจาริภาวะ (อาการปรากฏในบางขณะ) คือ การดำริในใจว่าจะช่วยเหลือผู้ตกทุกข์อย่างไร (จินตา) เป็นต้น ที่เกิดแก่พระเจ้าศุทโทณะ อนุমানรู้โดยอ้อม

จ. การุณยรส (ความสงสาร) คือ ความสงสารที่ถูกทำให้เพิ่มพูนขึ้นด้วยภาวะเหล่านี้ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์ แม้บทประพันธ์นี้ก็จัดเป็นกรุณยรส (ความสงสาร) เพราะเป็นที่ตั้งแห่งรส

4. พีภัตสรส (Piphatsarasa-ความเปื้อนระอาชิงชัง) ปรากฏในโคลกว่า

ส เปรกษไยว หิ ซีธณมาตุร์ จ มฤตฺ จ

วิมฤตฺน ชคทนภิชณมารตจิตตะ |

หฤททยคตปรฆฏโณ น วิษยรติมคค-

ชชนนมรณภยมภิโต วิชิฆ่าสะ || 2/64 ||

ราชกุมารสรวารลสิทระนั้น หลังจากได้ทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บ และคนตายเหล่านั้น ทรงมีพระทัยที่ปวดร้าว ทรงพิจารณาใคร่ครวญว่า โลกนี้ช่างมีแต่ความโง่เขลา พระองค์ทรงมีความรังเกียจเกิดขึ้นในพระทัย ทรงปรารถนาที่จะทำลายภัยที่เกิดจากความเกิด และความตาย โดยเร็ว จึงไม่ทรงเข้าถึงความยินดีในอารมณ์ต่าง ๆ เลย¹⁴⁴⁹

โคลกข้างต้นจำแนกตามรสอสังการ ดังต่อไปนี้

¹⁴⁴⁸ สำเนียง เลื่อมใส, महाकाव्यसाधनान्तर्गतोऽश्वमेधः, 17.

¹⁴⁴⁹ สำเนียง เลื่อมใส, महाकाव्यसाधनान्तर्गतोऽश्वमेधः, 26.

ก. ชีคุจฉาสถายีภาวะ (อาการทางใจที่รังเกียจ) คือ ความรังเกียจที่เกิดแก่ราชกุมารสรวารณสิทธิ์ กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ข. อารัมมณวิภาวะ (อารมณ์ของความรังเกียจ) คือ คนแก่ คนเจ็บ และคนตาย กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ค. อุททีปนวิภาวะ (สภาพแวดล้อม) คือ การทอดพระเนตรเห็น คนเจ็บ และคนตาย เหล่านั้น กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ข. อนุภาวะ (ผลของความรังเกียจ) คือ การมีพระทัยที่ปวดร้าว การพิจารณาใคร่ครวญว่าโลกนี้ช่างมีแต่ความโง่เขลา ความปรารถนาที่จะทำลายภัยที่เกิดจากความเกิดและความตายโดยเร็ว และการไม่ยินดีในกามคุณ 5 กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ง. วยกิจาริภาวะ (อาการปรากฏในบางขณะ) คือ ความขวนขวาย (อุสุสุก) ความระลึกได้ (สติ) และความลำบากใจ (วิสาท) เป็นต้น ที่บังเกิดแก่ราชกุมารสรวารณสิทธิ์ อนุมานรู้โดยอ้อม

จ. พิภัตสรส (ความเปื้อนระอาชิงชัง) คือ ความรังเกียจที่ถูกทำให้เพิ่มพูนขึ้นด้วยภาวะเหล่านี้ ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์ แม้บทประพันธ์นี้จัดเป็นพิภัตสรส (ความเปื้อนระอาชิงชัง) เพราะเป็นที่ตั้งแห่งรส

5. อัทภูตรส (Adphutarasa- ความอัศจรรย์ใจ) ปรากฏในโคลกว่า

ตสย สตตววิเศษสย ชาเตา ชาตักขโยนิณะ |

สาจลา ปุจฉาโลรวี ตรงคามิหเตว เนาะ || 2/52 ||

ในการประสูติของสัตว์ผู้วิเศษ ผู้ต้องการจะค้นหาความสิ้นไปแห่งการเกิดใหม่
ของพระองค์นั้น แผ่นดินนี้พร้อมทั้งภูเขาได้สะเทือนหวั่นไหวไปทั่ว เหมือนดัง
เรือที่ถูกคลื่นน้ำกระทบอย่างแรง¹⁴⁵⁰

โคลกข้างต้นจำแนกตามรสอสังการ ดังต่อไปนี้

ก. วิมยสถายีภาวะ (อาการทางใจที่พิศวง) คือ การที่แผ่นดินและภูเขาสะเทือนหวั่นไหวไปทั่ว กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ข. อารัมมณวิภาวะ (อารมณ์ของความพิศวง) คือ การประสูติของพระโพธิสัตว์ กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด (แม้แผ่นดินและภูเขาจะไม่มีจิตรับรู้ ก็เปรียบดังมีจิตรับรู้การประสูติของพระโพธิสัตว์ จึงแสดงอาการสะเทือนหวั่นไหวด้วยความปิติยินดี)

ค. อุททีปนวิภาวะ (สภาพแวดล้อม) คือ ความกว้างใหญ่ไพศาลของแผ่นดินและความสูงใหญ่ของภูเขาทั้งหลายในหมื่นจักรวาล กล่าวไว้โดยอ้อมด้วยโคลกทั้งหมด

ข. อนุภาวะ (ผลของความพิศวง) คือ ความแข็งทื่อที่เกิดจากความพิศวง (ถมภ) และความเหน็ดเหนื่อย (เขท) เป็นต้น อนุมานรู้โดยอ้อม

¹⁴⁵⁰ สำเนียง เลื่อมใส, มหาเทพยแสนทรนันทะของอศวโฆษ, 24.

ง. วัยพิจารณาภาวะ (อาการปรากฏในบางขณะ) คือ ความตริ๊ก (วิตกก) เป็นต้น อนุমানรู้ โดยอ้อม

จ. อัฏฐตรส (ความอัศจรรย์ใจ) คือ ความพิศวงที่ถูกทำให้เพิ่มพูนขึ้นด้วยภาวะเหล่านี้ ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์ แม้บทประพันธ์นี้จัดเป็นอัฏฐตรส (ความอัศจรรย์ใจ) เพราะเป็นที่ตั้งแห่งรส

6. ศานตรส (Śantarasa-ความสงบใจ) ศานตรสนี้ไม่ปรากฏในคัมภีร์ภควัทธรรมศาสตร์ แต่ปรากฏในอสังการสันสกฤตอื่น เช่น คัมภีร์รสจानत्रिकाกล่าวว่

กาเวย ศานโต'ปี รโส'นภวสัททวาท. ตตร นิรวะทะ สถายีภาวะ. ตทุกตม-
น ยตร ทุขํ น สุขํ น จินตา น เทวษราเคา น จ กาจิจจฉา
รสะ สะ ศานตะ กถิตอ มุเนนทโระ สรวะศุ ภาเวษุ คมปธานะ.¹⁴⁵¹

“แม้ในกาพย์ก็พบศานตรส เพราะเป็นสิ่งที่สำเร็จได้ด้วยความรู้สึก สถายีภาวะในศานตรสนั้นเป็นความสงบไม่กระตือรือร้น ดังคำกล่าวว่

‘ในรสใดไม่มีทุกข์ สุข ความคิด การแสวงหา ความกำหนด และความอยากได้อย่างใดอย่างหนึ่ง รสนั้นชื่อว่า ศานตรส มุนีผู้ประเสริฐได้กล่าวไว้ มีความสงบเป็นประธานในภาวะทั้งปวง’”

ศานตรส (ความสงบใจ) นี้ ปรากฏในโคลกว่

อติ มุทิตมนามย นิราปตกรุรขุปุรูปุโรปมึ ปุริ ตต |

อภวททยไตเคเก มหุรษา วิหริติ ตตร คิวาย วิตราเค || 3/42 ||

ครั้งเมื่อพระมหาฤษี (พระพุทธเจ้า) ผู้ทรงปราศจากราคะ ผู้ทรงแสดงความจริงใจ
ประทับอยู่เพื่อความร่วมมือในเมื่อนั้น เมื่อนั้น จึงได้เป็นเมืองที่มีแต่ความเบิกบาน
ยินดี ไม่มีโรค ไม่มีภัยพิบัติ เหมือนกับเมืองของพระราชานามว่าปุรุ พระราชานามว่า
พระรรษุ และพระราชานามว่าปุรุ ด้วยประการฉะนี้¹⁴⁵²

โคลกข้างต้นจำแนกตามรสอสังการ ดังต่อไปนี้

ก. สมสถายีภาวะ (อาการทางใจที่สงบ) คือ ความสงบที่เกิดแก่ชาวเมืองกปิลวาสดูกกล่าวไว้ด้วยโคลกนี้

ข. อารัมมณวิภาวะ (อารมณ์ของความสงบ) คือ พระพุทธเจ้า กล่าวไว้ด้วยโคลกนี้

ค. อุททีปนวิภาวะ (สภาพแวดล้อม) คือ การที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในเมืองเพื่อความร่วมมือในเมื่อนั้น กล่าวไว้ด้วยโคลกนี้

ข. วัยพิจารณาภาวะ (อาการปรากฏในบางขณะ) คือ ความพอใจในการปฏิบัติธรรมของชาวเมือง (อติ) ความเข้าใจในการปฏิบัติธรรม (มติ) และความรู้ตัวในขณะปฏิบัติธรรม (สติ) เป็นต้น กล่าวไว้โดยอ้อมด้วยข้อความในพากย์ทั้งหมด

¹⁴⁵¹ วิทเวศวรปาณเตยยะ, รสจानत्रिका (พาราณสี: โรงพิมพ์เจ้าขัมภาสันสกฤต, 2516), 66.

¹⁴⁵² สำนึกเยิง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอัสวโฆษ, 38.

ง. อนุภาวะ (ผลของความสงบ) คือ การที่เมืองกปิลวาสดูเป็นเมืองที่มีแต่ความเบิกบานยินดี ไม่มีโรค ไม่มีภัยพิบัติ กล่าวไว้ด้วยโคลกนี้

จ. ศานตรส (ความสงบใจ) คือ ความสงบที่ถูกทำให้เพิ่มพูนขึ้นด้วยภาวะเหล่านี้ ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์ แม้บทประพันธ์นี้จัดเป็นศานตรส (ความสงบใจ) เพราะเป็นที่ตั้งแห่งรส

อีกอุทาหรณ์หนึ่งของศานตรส (ความสงบใจ) ในมหากาพย์เสานทรนันทะ คือโคลกว่า

นฤปติสตุตตะ ปฐมมาป ผลมมฤตธรรมสิทธิเยะ |

ธรรมตุลลมิคคย มุเนรรุมนเย นนาม ส ยโต คุราวิว || 3/27 ||

จากนั้น พระราชาได้บรรลุผลขั้นต้นแห่งความสำเร็จในอมตธรรม พระองค์ผู้ทรงสำรวมพระวรกายเหมือนอยู่ใกล้กับครู ทรงนอบน้อมแด่พระมุนี เพราะพระองค์ได้บรรลุธรรมอันหาที่เปรียบมิได้จากพระมุนี¹⁴⁵³

โคลกข้างต้นจำแนกตามรสสื่อสังการ ดังต่อไปนี้

ก. สมสถายีภาวะ (อาการทางใจที่สงบ) คือ ความสงบที่เกิดแก่พระเจ้าศุทโธทนะผู้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน กล่าวไว้ด้วยโคลกนี้

ข. อารัมมณวิภาวะ (อารมณ์ของความสงบ) คือ พระพุทธเจ้า กล่าวไว้ด้วยโคลกนี้

ค. อุททีปนวิภาวะ (สภาพแวดล้อม) คือ การอยู่ใกล้พระพุทธเจ้า กล่าวไว้ด้วยโคลกนี้

ฆ. วยภิจาริภาวะ (อาการปรากฏในบางขณะ) คือ ความพอใจในการปฏิบัติธรรมของพระเจ้าศุทโธทนะ (ฉิติ) ความเข้าใจในการปฏิบัติธรรม (มตี) และความรู้ตัวในขณะปฏิบัติธรรม (สติ) เป็นต้น กล่าวไว้โดยอ้อมด้วยข้อความในพากย์ทั้งหมด

ง. อนุภาวะ (ผลของความสงบ) คือ การที่พระราชาทรงเป็นผู้ทรงสำรวมพระวรกายและนอบน้อมพระพุทธเจ้า กล่าวไว้ด้วยโคลกนี้

จ. ศานตรส (ความสงบใจ) คือ ความสงบที่ถูกทำให้เพิ่มพูนขึ้นด้วยภาวะเหล่านี้ ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์ บทประพันธ์นี้จัดเป็นศานตรส (ความสงบใจ) เพราะเป็นที่ตั้งแห่งรส

4.6 บสรูป

พระอศฺวโฆษมีเป้าหมายในการเผยแผ่พระสัทธรรมของพระพุทธเจ้า โดยผ่านผลงานการประพันธ์ที่เป็นมหากาพย์ ในฐานะที่เป็นกวีนักเทศน์ ดังนั้น ศิลปะมินิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุดและบทประพันธ์ที่เป็นมหากาพย์ เป็นเพียงศาสตร์ที่ให้เข้าถึงศิลปะคือนิพพาน เป็นสิ่งปลอม¹⁴⁵⁴ ท่านเป็นผู้แต่งบทกวีที่สำคัญสองเรื่องคือ มหากาพย์พุทธจริตและเสานทรนันทะ นอกเหนือจากการกล่าวถึงชีวประวัติในงานเหล่านี้และลำดับความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของมหากาพย์แล้ว ยังมีการ

¹⁴⁵³ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศฺวโฆษ, 34.

¹⁴⁵⁴ Bhattacharya, *Asvaghosa: A critical study*, 245.

พัฒนารูปแบบการประพันธ์อย่างต่อเนื่องในฐานะที่เป็นมหากาพย์ ทำให้มหากาพย์เสานทรนันทะได้รับการพัฒนาให้ประณีตมากกว่ามหากาพย์พุทธจรีต¹⁴⁵⁵

คำว่า มหากาพย์ เป็นคำที่มีความสำคัญเนื่องจากเป็นบทประพันธ์ที่มีเกียรติและเป็นที่น่ายกย่อง เสานทรนันทะของพระอศิวโฆษ ควรเรียกว่า มหากาพย์ เพราะบทประพันธ์นี้มีการพรรณนาถึงการสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาโดยมีพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้สนับสนุนช่วยเหลือในฐานะที่ทรงมีบทบาทสูงส่ง นอกจากนี้งานนี้ยังประกอบด้วยการรวบรวมสรรคะจำนวนมากเข้าด้วยกัน¹⁴⁵⁶

ขอบเขตของมหากาพย์ควรอยู่ในระดับปานกลาง ไม่ควรใหญ่หรือเล็กเกินไป จำนวนสรรคขึ้นต่ำควรเป็น 8 สรรค และสูงสุดควรเป็น 50 สรรค สำหรับเสานทรนันทะประกอบด้วย 18 สรรค ความยาวของสรรคอยู่ในระดับปานกลาง การวางแผนการประพันธ์มหากาพย์แต่ละตอนนั้นได้รับการถักทออย่างดี นอกจากนี้ ยังมีคำแนะนำเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่กำลังจะเกิดขึ้นในตอนท้ายของแต่ละสรรคในมหากาพย์นี้ด้วย

มหากาพย์เสานทรนันทะได้รับการตั้งชื่อตามตัวละครที่โดดเด่น เช่น พระพุทธเจ้าทรงเป็นวีรบุรุษ พระนันทะก็มีบทบาทสำคัญ บุคลิกภาพอันงดงามของพระพุทธเจ้าที่ทรงทำหน้าที่เป็นกำลังใจ ทรงอบรมสั่งสอนพระนันทะด้วยทรงเปี่ยมด้วยพระเมตตา ดังนั้น พระพุทธเจ้าที่ทรงโปรดพระนันทะ และทรงดูแลเอาใจใส่มีบทบาทที่โดดเด่นในเสานทรนันทะจึงควรถูกมองว่าเป็นวีรบุรุษในเสานทรนันทะ¹⁴⁵⁷ ถึงนักวิชาการบางท่านมีความเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นวีรบุรุษในมหากาพย์นี้ ซึ่งเป็นฐานะที่เข้าใจกันได้ แต่มหากาพย์นี้ พระอศิวโฆษผู้ประพันธ์ตั้งชื่อว่า เสานทรนันทะ ซึ่งหมายถึงพระนันทะผู้เป็นพระอนุชา จึงควรเป็นพระนันทะพุทธอนุชาเป็นผู้โดดเด่นในมหากาพย์นี้

ในมหากาพย์ พระเอกควรมีเกียรติในทุก ๆ ด้าน อาจเป็นเทพเจ้าหรือเป็นกษัตริย์ที่มีสายเลือดวรรณะชั้นสูง ซึ่งพระอศิวโฆษได้พรรณนาในมหากาพย์เสานทรนันทะว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นวีรบุรุษอย่างแน่นอน กวีได้บรรยายภาพพระพุทธเจ้าว่าเป็นมนุษย์ผู้ประเสริฐที่สุดที่เกิดมาเป็นเหล่ากอของอิกษวากุของวรรณะกษัตริย์

นอกจากการวางตัวละครอย่างเป็นระบบแล้ว ยังมีลักษณะของหลักไวยากรณ์ ฉันทลักษณ์ และอঙ্กการ รวมถึงจินตนาการด้านศิลปกรรมเป็นต้นที่ปรากฏในมหากาพย์นี้ซึ่งเป็นอาภรณ์ที่ประดับประดับบทประพันธ์ให้สง่างามยิ่งขึ้น ขอสรุปในแต่ละประเด็น ดังนี้

4.6.1 ด้านไวยากรณ์

กระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะตามสูตรปาณินิ มีความละเอียดลึกซึ้ง ด้านหลักไวยากรณ์อย่างมาก ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่นับว่ามีความละเอียดลึกซึ้งและได้ผ่านการปรับปรุงแก้ไขมาเป็นอย่างดีทั้งในด้านเสียง อักษร และหลักไวยากรณ์

จากการศึกษากระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะ ทำให้สามารถสร้างความคิดอย่างเป็นระบบในใจของผู้ศึกษาเองได้ ด้วยว่าภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่มีระบบ มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนแน่นอนอย่างยิ่ง เพราะสูตรปาณินิมีกฎเกณฑ์รายละเอียดปลีกย่อยอีกมาก สังเกตจากอุทาหรณ์ในโคลกต่าง ๆ ของมหากาพย์ที่ได้แสดงขั้นตอนการสร้างคำโดยอ้างอิงสูตรตามที่กล่าว

¹⁴⁵⁵ Bhattacharya, *Aśvaghoṣa: A critical study*, 250-51.

¹⁴⁵⁶ Bhattacharya, *Aśvaghoṣa: A critical study*, 258-59.

¹⁴⁵⁷ Bhattacharya, *Aśvaghoṣa: A critical study*, 260-61.

ไว้แล้ว จะเห็นถึงความละเอียดทุกขั้นตอนของกระบวนการสร้างคำก่อนที่จะมาเป็นบท ๆ หนึ่งที่จะนำมาประกอบเป็นโคลกได้

การศึกษาภาษาสันสกฤตในมหากาพย์โดยอ้างอิงสูตรจากปาณินิจึงเป็นการฝึกฝนความคิดอย่างเป็นระบบระเบียบให้กับผู้ศึกษาได้เป็นอย่างดี เนื่องจากผลลัพธ์อย่างเดียวกันแต่สภาพบริบทต่างก็ต้องใช้สูตรที่ต่างกัน ขั้นตอนการสร้างบทแต่ละบทนั้นล้วนมีกระบวนการในการอ้างอิงสูตรแตกต่างกัน ทั้งที่มีผลลัพธ์อย่างเดียวกัน ดังนั้น กระบวนการสร้างคำตามสูตรปาณินิ จึงสามารถเพาะบ่มความเป็นคนที่ละเอียดรอบคอบให้กับผู้ศึกษาได้จริง

4.6.2 ด้านฉันทลักษณ์

การศึกษาวិเคราะห์ด้านฉันทลักษณ์ คือการศึกษาตามคัมภีร์วฤตตรัตนากรเป็นต้นที่แสดงฉันทลักษณ์อันว่าด้วยกฎระเบียบในการวางศัพท์ที่เป็นเสียงหนัก (คุรุ) และเสียงเบา (ลหุ) เป็นแบบต่าง ๆ ในการประพันธ์ที่เป็นร้อยกรองซึ่งเรียกว่าปद्यะ (ปद्य) ต้องอาศัยความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในการประพันธ์ จึงจะผลิตผลงานการประพันธ์ให้เป็นที่ยอมรับของปราชญ์เมธีอื่น ๆ ได้

ในมหากาพย์เสานทรนั้นทะเลเฉพาะสรรคที่ 1 2 และ 3 มีจำนวน 169 โศลก ประกอบด้วยฉันทประเภทต่าง ๆ ดังนี้

1) อนุษฏกฉันท (Anuṣṭubh) 8 พยางค์ มีจำนวน 122 โศลก ประกอบด้วย

1.1) ปถยาวัคตระ (Pathyavaktra) จำนวน 90 โศลก ปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 42 โศลก และสรรคที่ 2 จำนวน 48 โศลก

1.2) ปรถมภการวิปูลา (Prathamabhakaravipula) จำนวน 1 โศลก ปรากฏในสรรคที่ 1 โศลกที่ 2

1.3) ปรถมณการวิปูลา (Prathamanakaravipula) จำนวน 16 โศลก ปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 10 โศลก ในสรรคที่ 2 จำนวน 5 โศลก และในสรรคที่ 3 จำนวน 1 โศลก

1.4) ตฤตียนการวิปูลา (Tṛtīyanakaravipula) จำนวน 12 โศลก ปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 4 โศลก และในสรรคที่ 2 จำนวน 8 โศลก

1.5) ปรถมมการวิปูลา (Prathamamakaravipula) จำนวน 3 โศลก ปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 2 โศลก และในสรรคที่ 2 จำนวน 1 โศลก

2) ตรีษฏกฉันท (Trisṭubh) 11 พยางค์ เป็นประเภทอุปัชาติ คือ โศลกที่ผสมอินทรวัชรากับอุเพนทรวัชรเข้าด้วยกัน หรือเป็นโศลกที่ผสมโศลกหลายชนิดซึ่งมีพยางค์ไม่เท่ากันในแต่ละฉันทก็เรียกว่าอุปัชาติ จำนวน 3 โศลก ซึ่งปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 1 โศลก และในสรรคที่ 2 จำนวน 2 โศลก

3) อติชคตีฉันท (Atijagati) 13 พยางค์ เป็นปรหริชฉินิ จำนวน 1 โศลก ปรากฏในสรรคที่ 1 โศลกที่ 61

4) ศักวาริฉันท (Śakvarī) 14 พยางค์ เป็นวสันตติลกา จำนวน 1 โศลก ปรากฏในสรรคที่ 1 โศลกที่ 62

5) วากวัลลภฉันท (Vāgvalabhā) ประเภทวิสมวฤตติคือโศลกที่มีคณะไม่เสมอกันหมายความว่า บาททั้ง 4 ในโศลกไม่เหมือนกัน โศลกชนิดนี้มีกำหนดคณะในพยางค์ที่ 5 6 7 ในแต่ละ

บาทเท่านั้น พยางค์อื่นไม่มีกำหนดคณะไว้ ทำให้บาททั้ง 4 ไม่แตกต่างกัน มีจำนวน 41 โศลก คือเป็นอุทกตา (Utgata) จำนวน 41 โศลก ซึ่งปรากฏในสรรคที่ 3 ทั้งหมด

6) **อุปชาติ** (Upajati) ประเภทอัฐสมวฤตติคือโศลกที่มีคณะเสมอกันครึ่งหนึ่ง หมายความว่า บาทที่ 1 และ 3 มีคณะเหมือนกัน ส่วนบาทที่ 2 และ 4 ก็มีคณะเหมือนกัน เป็นปุชปีตา-ครา (Puspitagra) จำนวน 1 โศลก ปรากฏในสรรคที่ 3 โศลกที่ 42

4.6.3 ด้านอลังการ

อลังการ คือ การเลือกใช้คำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายลึกซึ้งให้เป็นประหนึ่งอารมณ์ของบทประพันธ์ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ อลังการทางเสียง (ศัพทอลังการ) และอลังการทางความหมาย (อรรถอลังการ)

4.6.3.1 **อลังการทางเสียง (ศัพทอลังการ)** คือการเลือกใช้คำเพื่อให้เกิดความไพเราะของเสียงในบทประพันธ์ นั่นก็คือคุณที่เกิดจากการเลือกใช้คำของผู้ประพันธ์ มีปรากฏในมหากาพย์เสนาทร-นันทะครบทั้ง 10 ประเภท คือ

1) **ปราสาทคุณ** (Prasadaguna) คือรสคำแจ่มกระจ่าง หมายความว่า มีเนื้อความชัดเจน และอ่านเข้าใจง่าย มีอุทาหรณ์ของปราสาทคุณในโศลกที่ 1/1 ในโศลกนี้ บททุกบทแนบชิดกันเหมือนประโยคร้อยแก้วทั่วไปและไม่มีพยางค์โทษ (โทษสับสน) คือวางบทไว้สับสนไม่เป็นระเบียบ

2) **โอชคุณ** (Ojaguna) คือความซาบซึ้งตรึงใจ กล่าวคือ การผูกบทหลายบทเป็นบทสมาสยว ๆ มีอุทาหรณ์ของโอชคุณในโศลกที่ 1/10 โศลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของโอชคุณ จะเห็นได้ว่าบทสมาสมีอยู่ในบาททั้งสี่ของโศลกนี้ คือ บทว่า นีวารผลสตุษเฐ ในบาทที่ 1, บทว่า อนุตสุเฐ ในบาทที่ 2, บทว่า ตโปฤทฐิ ในบาทที่ 3 และบทว่า ศูนย์ศูนย์ ในบาทที่ 4 จึงเป็นโอชคุณ

3) **มธุรัตาคคุณ** (Madhuvrataguna) คือการมีเสียงอ่อนหวาน กล่าวคือ ประกอบศลงคารรสเป็นต้นไว้ในบทประพันธ์ หรือประกอบสระและพยัญชนะที่มีสถาน, กรณ์ และมาตราเหมือนกันไว้ใกล้กัน หรือกล่าวซ้ำเสียงในพยางค์ส่งผลให้มีเสียงคล้องจองกัน มีอุทาหรณ์ของอนุปราสมธุรัตาคคุณในโศลก 1/11 ซึ่งโศลกที่เป็นอุทาหรณ์นี้มีอักษรที่มีสถานเหมือนกันอยู่ใกล้กัน เช่น

ก. ในบาทที่ 1 มีทันตยสถานอยู่ใกล้กัน คือ น อักษรใน นินา, นานา

ข. ในบาทที่ 2 มีทันตยสถานอยู่ใกล้กัน คือ น และ ต อักษรใน นา และ ตา

ค. ในบาทที่ 3 มีทันตยสถานอยู่ใกล้กัน คือ ต และ น อักษรใน ตี, นา

ฌ. ในบาทที่ 4 มีทันตยสถานอยู่ใกล้กัน คือ ต และ น อักษรใน ตร, นิ, นะ

4) **สมตาคคุณ** (Samataguna) คือการมีเสียงสม่ำเสมอในการเลือกอักษรมาเรียงลำดับ โดยมีพยัญชนะเสียงอ่อนสสถานเดียวกันจำนวนมาก, พยัญชนะเสียงแข็งสสถานเดียวกันจำนวนมากหรือพยัญชนะเสียงอ่อนผสมเสียงแข็งที่มีสสถานเดียวกัน มีอุทาหรณ์ของสมตาคคุณ ประเภทมฤทพันธะในโศลกที่ 1/57 โศลกนี้เป็นบทประพันธ์ที่ประกอบอักษรเสียงอ่อน จะเห็นได้ว่า ท่านผู้แต่งเริ่มต้นใช้มฤทอักษรด้วยคำว่า กปิลสย เป็นต้นไปจนถึงคำสุดท้ายว่า ตสมตคปิลวาสตุ ตต มีเพียงสฤทอักษรเล็กน้อย คือ ษ ในบาทที่ 1 ว่า ตสยรเชส, ศ ในบาทที่ 2 ว่า ตสมินนาศรมวาสตุนิ ดังนั้น จึงเป็นมฤทสมตาคคุณ

อุทาหรณ์ของสมตาคคุณ ประเภทสฤทพันธะในโศลกที่ 2/3 โศลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของสฤทพันธะ คือ บทประพันธ์ที่ประกอบอักษรเสียงแข็ง จะเห็นได้ว่าท่านผู้แต่งประกอบใช้สฤทอักษรใน

บาททั้ง 4 คือ สระเสียงยาวว่า ลียา, และสังโยคว่า สดตว, ปนนะ ในบาทที่ 1, สระเสียงยาวว่า วาน, มา และสังโยคว่า พุท ในบาทที่ 2 อีกทั้งประกอบใช้ ศ ในคำว่า ศรุตวาน, สระเสียงยาวว่า รานโต, ไจ และ ศ อักษรใน ศุโจ ในบาทที่ 3, สระเสียงยาวว่า อี, เอ ในบาทที่ 4 ดังนั้น จึงเป็นสพฺพสมตาคุณ

อุทาหรณ์ของสมตาคุณ ประเภทมัธยมพันธะในโคลกที่ 2/1 โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของมัธยมพันธะ คือ บทประพันธ์ที่ประกอบอักษรเสียงอ่อนผสมเสียงแข็ง จะเห็นได้ว่า มีเสียงอ่อนผสมเสียงแข็งอยู่ในบาททั้ง 4 โดยทั่วไป กล่าวคือ ในบาทที่ 1 และที่ 2 ไม่มีนิตอักษร มีเพียงสระเสียงยาว และพยัญชนะสังโยคเพื่อให้มีเสียงแข็ง แต่ในบาทที่ 3 มีนิตอักษรคือ ศ และ ฐ ใน ศุทโร และในบาทที่ 4 มีนิตอักษรคือ ศ และ ฐ ใน ศุทโร จึงเป็นมัธยมสมตาคุณ

5) สุกุมารตาคุณ (Sukumarataguna) คือการมีเสียงนุ่มนวลชดช้อย โดยมีพยัญชนะเสียงอ่อนมากกว่านิตอักษรและไม่มีอักษรออกเสียงยาก คือ สนธิ, สมาส และสังโยคที่ประกอบบทไว้ไม่ดี หรือเป็นความนุ่มนวลด้วยการประกอบคำที่สละสลวย โดยหลีกเลี่ยงจากความไม่สุภาพและความไม่เหมาะสมมีอุทาหรณ์ของสุกุมารตาคุณในโคลกที่ 2/7 โคลกนี้ประกอบด้วยอักษรเสียงอ่อนเป็นอันมาก คือ ย และ ส เป็นต้นในบาททั้ง 4 แต่มีเสียงแข็ง คือ ษ อักษรแทรกอยู่ในบาทที่ 2 และ ศ อักษรแทรกอยู่ในบาทที่ 3 จึงก่อให้เกิดสุกุมารตาคุณ และหลีกเลี่ยงจากโทษที่มีอักษรเสียงอ่อนล้วน ๆ

6) สลิชฎคุณ (Slistguna) คือการมีเสียงกลมกลืนกันด้วยอักษรเสียงอ่อน คือ สระเสียงสั้น, อักษรที่ 1 ที่ 3 และที่ 5 ของวรรคทั้งห้า และ ย ร ล มีอุทาหรณ์ของสลิชฎคุณในโคลกที่ 1/6 โคลกนี้ประกอบด้วยอักษรเสียงอ่อนเป็นอันมากในบาททั้ง 4 แต่มีเสียงแข็ง คือ ฐ อักษรใน ปุรสนิธ แทรกอยู่ในบาทที่ 2, ฐ อักษรใน ฐม แทรกอยู่ในบาทที่ 3 และ ภ อักษร 2 เสียงใน สทาภร และ อิวาพภา แทรกอยู่ในบาทที่ 4 จึงเป็นสลิชฎคุณ

7) อุทาร์ตวคุณ (Udaratvaguna) คือการแสดงความสูงส่งน่าอัศจรรย์ เช่น ความเสียสละ เป็นต้น หรือการประกอบบทวิเสสนะที่น่าชมเชย มีอุทาหรณ์ของอุทาร์ตวคุณในโคลกที่ 2/4 โคลกนี้ประกอบด้วย วิเสสนะที่น่าชมเชย คือบทว่า วปุษมาศจ น จ สดพโร (ทรงมีพระวรกายงดงาม แต่ไม่ทรงแข็งกระด้าง), ทกษิณ น จ นารชวะ (ทรงมีความสุภาพอ่อนน้อม แต่ไม่ทรงคดโกง), เตชสู น จ น กษานตะ (ทรงมีพระราชอำนาจ แต่ทรงมีความอดกลั้นอยู่เสมอ) และ กรตา จ น จ วิสมิตะ (ทรงทำงานตามหน้าที่ แต่ก็ไม่ทรงอวดอ้าง) จึงเป็นอุทาร์ตวคุณที่มีบทวิเสสนะที่ชมเชยพระเจ้าศุทโรทนะ

8) กานติคุณ (Kantiguna) คือรสคำที่น่าฟังใจ กล่าวคือ ไม่พูดเกินความจริง โดยสื่อความหมายตรงกับภาวะที่เป็นไปได้ ไม่เกินเลยจากความจริง มีอุทาหรณ์ของกานติคุณในโคลกที่ 1/13 โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของกานติคุณที่กล่าวพรรณนาสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยพันไปจากธรรมเนียมของชาวโลก กล่าวคือ ผุ่งสัตว์เล็กสัตว์น้อยและหมู่กวางมักหวาดระแวงคน แต่ด้วยเมตตาภาพของพระดาบสผู้ได้บรรลุมตตาตามาน ทำให้สัตว์เหล่านั้นสงบเสงี่ยมมีระเบียบวินัยเป็นอย่างดี จึงเป็นกานติคุณที่พันไปจากธรรมเนียมของชาวโลก

อีกอุทาหรณ์หนึ่งของกานติคุณในโคลกที่ 2/2 โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของกานติคุณที่กล่าวพรรณนาสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามธรรมเนียมที่มีจริงในโลก จะเห็นได้ว่า คุณธรรมของพระเจ้าศุทโรทนะที่ท่านผู้แต่งพรรณนาไว้ในโคลกนี้ เป็นสิ่งที่มีจริงในโลก จึงเป็นกานติคุณที่ดำรงอยู่ในธรรมเนียมของชาวโลก

9) **อรถวยักติกุณ** (Arthavyaktiguna) คือความเป็นไปแจ่มแจ้งของเนื้อความ กล่าวคือ มีความหมายชัดเจน ไม่กำกวมก่อให้เกิดความสงสัย มีอุทาหรณ์ของอรถวยักติกุณในโคลก 2/57 ซึ่งมีบทต่าง ๆ ในโคลกนี้แสดงข้อความโดยตรง ไม่มีบทที่นำเพิ่มเข้ามาแปล จึงมีความหมายชัดเจนไม่กำกวม จัดเป็นอรถวยักติกุณ

10) **สมาธิคุณ** (Samadhiguna) คือรศคำที่กล่าวถึงสิ่งที่ไม่จริงให้เหมือนมีจริง เช่น กล่าวถึงสิ่งที่ไม่มีชีวิตให้เหมือนมีชีวิต หรือกล่าวถึงสิ่งที่ไม่มีรูปให้เหมือนมีรูป เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้มี ภาพพจน์ชัดเจน มีอุทาหรณ์สมาธิคุณประเภทรูปธรรมสมาธิ คือ การยกสภาพของสิ่งที่ประกอบด้วยรูป ขึ้นไว้ในสิ่งที่ปราศจากรูป เป็น การกล่าวถึงสิ่งที่ปราศจากรูปให้เหมือนมีรูป ในโคลกที่ 2/29 ข้อความ ในโคลกนี้มีลักษณะของการนำเอาสภาพของสิ่งที่มีรูปมาใส่ไว้ในสิ่งที่ปราศจากรูป จะเห็นได้ว่า การพูด เป็นเรื่องของสิ่งที่ประกอบด้วยรูป แต่ท่านยกไปใส่ในราชตระกูลที่ไม่มีรูปโดยอุปมาว่าพัทธราชตระกูล ให้พระเกียรติยศฟุ้งกระจายด้วยพระจริยาวัตรเหมือนตั้งราชฤๅษี และพัทธทำลายศัตรูทั้งหลายด้วยพระ เดชานุภาพ เหมือนตั้งพระอาทิตย์ทำลายความมืดด้วยแสงสว่าง โคลกนี้จึงเป็นสมาธิคุณ ประเภทรูป ธรรมสมาธิ คือ การยกสภาพของสิ่งที่ประกอบด้วยรูปขึ้นไว้ในสิ่งที่ปราศจากรูป

4.6.3.2 **อลังการทางความหมาย** (อธาลังการ) คือ การใช้โวหารเปรียบเทียบหรือ โวหารแฝงความหมายเพื่อให้มีการตีความได้ลึกซึ้งต่าง ๆ กันไป ในระยะแรก ๆ มักเป็นโวหารง่าย ๆ ซึ่งเปรียบว่าสิ่งหนึ่งดั่งาม ฯลฯ เหมือนอีกสิ่งหนึ่ง ต่อมาจึงพลิกแพลงให้สลับซับซ้อนมากขึ้น จนเป็น การใช้ความหมายที่ซ่อนเร้นเจตนาของผู้พูด

ตามทัศนะทัณจิต (Dandin) มหาภคยัควรรจะมีอลังการ การกล่าวถึงคุณลักษณะอลังการ นี้พบมากในมหาภคยัควรร มี ออลังการเป็นลักษณะที่สำคัญของมหาภคยัควรร ตามความคิดของสำนักวิ สันสกฤตโบราณ บทกวีที่เป็นมหาภคยัควรรสามารถดึงดูดทำให้คนสนใจได้ องค์ประกอบที่สำคัญอยู่ที่การ ใช้งานอย่างเหมาะสมของอลังการต่าง ๆ เช่น ยมก อุปมา เป็นต้น

อลังการทางความหมาย ที่ปรากฏในมหาภคยัควรรเสานทรนั้นทะ มี 3 ประเภท คือ

1) **รูปกาลังการ** (Rupakalankara) การแสดงความเป็นสิ่งเดียวกันระหว่างอุปมานะ และอุปไมย มีอุทาหรณ์รูปกาลังการปรากฏในโคลกที่ 2/39 ในโคลกนี้ คำว่า ยโคทีเพน (ด้วยประทีป คือพระเกียรติยศ) เป็นบทอุปมานะและอุปไมยที่รวมเข้าเป็นบทเดียวกัน โดยไม่แยกว่าประทีปเป็น อุปมานะ พระเกียรติยศเป็นอุปไมย จึงเป็นรูปกาลังการ

2) **อุปมาลังการ** (Upamalankara) การเปรียบเทียบความเหมือนกันระหว่างสิ่งสอง สิ่ง มีอุทาหรณ์อุปมาลังการปรากฏในโคลกที่ 2/59 โคลกนี้เปรียบราชกุมารนั้นทะว่าเหมือนเดือนมฤ พระจันทร์ข้างขึ้น และกามเทพ จึงเป็นอุปมาลังการ

3) **รสลอลังการ** (Rasi-alankara) ออลังการมีอรรถรส กล่าวคือ แต่งให้เกิดรสต่าง ๆ มี ศฤงคารรส (ความซาบซึ้งในความรัก) เป็นต้น มีอุทาหรณ์ที่ประกอบด้วยรสลอลังการ มีศฤงคารรส เป็นต้น ดังต่อไปนี้

(1) ศฤงคารรส (Śringārasa-ความซาบซึ้งในความรัก) นับเข้าในธรรมศฤงคารรส คือ รสรักที่เนื่องด้วยธรรมะ ปรากฏในโคลกที่ 2/55 ศฤงคารรสในวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาที่ เกี่ยวกับธรรมะ เรียกว่า ธรรมศฤงคารรส (ความซาบซึ้งในความรัก) คือ รสรักที่เนื่องด้วยธรรม เป็น ความปีติยินดีที่เกิดร่วมกับโสมนัสมหาภูคสลจิต ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์

(2) วีรรส (Virarasa-ความชื่นชมในความกล้าหาญ) มีอุทาหรณ์ของความกล้าหาญในการรบและการบริจาค ปรากฏในโคลกที่ 2/5 โคลกนี้ มีความกล้าหาญที่เกิดแก่พระราชผู้ถูกศัตรู ร้องทำทนายอยู่ในสนามรบ และความกล้าหาญที่เกิดแก่พระราชผู้มีมิตรสหายมาขอพึ่งพาอาศัย ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์ ส่วนอุทาหรณ์ของความกล้าหาญในการประพடுத்தกรรม ปรากฏในโคลกที่ 3/1 โคลกนี้ มีความกล้าหาญที่เกิดแก่ราชกุมารสรวารธสีหะ ทรงมีพระนิพพานอันเป็นจุดมุ่งหมายของการออกบวช จึงทรงการละทิ้งเมืองกบิลวาสดุ และเสด็จไปสู่ป่าเพื่อการบำเพ็ญตบะ ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์

(3) การุณยรส (Karunyarasa- ความสงสาร) ปรากฏในโคลกที่ 2/17 โคลกนี้ มีความสงสารที่เกิดแก่พระเจ้าศุทโธทนะ ที่ทรงเห็นผู้ตกทุกข์ได้ยาก ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์

(4) พีภัตสรส (Piphatsarasa-ความเบื่อระอาชิงชัง) ปรากฏในโคลกที่ 2/64 โคลกนี้มีความเบื่อหน่ายที่เกิดแก่ราชกุมารสรวารธสีหะ เพราะทรงเห็นคนแก่ คนเจ็บ และคนตาย จึงทรงมีพระทัยที่ปวดร้าว การพิจารณาใคร่ครวญว่าโลกนี้ช่างมีแต่ความโง่เขลา ความปรารถนาที่จะทำลายภัยที่เกิดจากความเกิดและความตายโดยเร็ว และการไม่ยินดีในกามคุณ 5 ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์

(5) อัฏฐตรส (Adphutarasa- ความอัศจรรย์ใจ) ปรากฏในโคลกที่ 2/52 โคลกนี้มีการที่แผ่นดินและภูเขาสะเทือนหวั่นไหวไปทั่ว สาเหตุมาจากการประสูติของพระโพธิสัตว์ ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์

(6) ศานตรส (Śantarasa-ความสงบใจ) ปรากฏในโคลกที่ 3/42 โคลกนี้มีความสงบที่เกิดแก่ชาวเมืองกบิลวาสดุ คือการที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในเมืองเพื่อความร่มเย็นในเมืองนั้น ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์ อีกอุทาหรณ์หนึ่งของศานตรส (ความสงบใจ) คือโคลกที่ 3/27 โคลกนี้มีความสงบที่เกิดแก่พระเจ้าศุทโธทนะผู้บรรลุนิพพานเป็นพระโสดาบัน ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์

4.6.4 ศิลปวรรณกรรมในมหากาพย์เสานทรนันทะ

ในมหากาพย์เสานทรนันทะ พระอศิวโฆษาใช้ศิลปวรรณกรรมเชิงนวนิยายในการนำเสนอวิธีการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ลักษณะที่โดดเด่นของศิลปะนี้ประกอบด้วยบทสนทาระหว่างครูและศิษย์ จากนั้น ครูก็นำวิธีการของตนไปแก้ปัญหา ศิลปะนี้ประกอบด้วยการสร้างสถานการณ์ที่น่าทึ่งซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อกระตุ้นความอยากรู้อยากเห็นในใจของผู้อ่านให้ติดตามเนื้อหาและแนวโน้มของบทสนทนาและเพื่อรักษาความสนใจของผู้อ่านจนกว่าจะจบละครแบบความสุข วรรณศิลป์นี้ใช้องค์การในมหากาพย์มหากาพย์และปุราณะซึ่งได้รับอิทธิพลจากเวทศาสตร์ถึงพระอศิวโฆษา¹⁴⁵⁸

ในการพรรณนาคุณสมบัติของพระเจ้าศุทโธทนะนั้น พระอศิวโฆษาแสดงความชำนาญในอรรถศาสตร์ของเกาติลยะ และงานอื่น ๆ ที่คล้ายกับการเมืองในพุทธจริต วรรณนาพระเจ้าศุทโธทนะขึ้นมาเพื่อเป็นกษัตริย์ในอุดมคติโดยการมีศิลปะวิทยาและภูมิปัญญาของพระองค์เชื่อมโยงกับนักพรตผู้สูงอายุและผู้มีประสบการณ์ ผู้สืบทอดราชวงศ์อันเป็นมรดกที่สูงส่ง ความแข็งแกร่งทางศีลธรรมและ

¹⁴⁵⁸ Datta, *Asvaghosa as a poet and Dramatist – a critical study*, 15-17.

ความเมตตากรุณา มีอธิปไตยและการมองการณ์ไกล กษัตริย์ในอุดมคติของ พระอศิวโฆษนี้มี ความสำคัญพอ ๆ กับกษัตริย์ในอุดมคติของวยาสะ ในศานติประวัติของมหาภารตะ และในคัมภีร์ อรรถศาสตร์ของเกาติลยะ พระเจ้าศุทโธทนะทรงมองประชาชนในฐานะบุตรพระองค์เองที่จะต้อง ค้ำครองป้องกันทำให้พวกพราหมณ์สามารถนั่งสมาธิโดยไม่มีอุปสรรคที่จะทำให้จิตอยู่กับปรมาตม์ ส่วน เกาติลยะต้องการความเป็นมิตรและการอุทิศตนอย่างมั่นคง และพระอศิวโฆษนิยมคุณสมบัติเหล่านี้ ของกษัตริย์ในอุดมคติเช่นกัน กษัตริย์ในอุดมคติต้องทรงพระองค์เป็นมิตรกับทุกคนที่เกี่ยวข้องและจะ ดำเนินการเกี่ยวกับการปกครองราชอาณาจักรในฐานะผู้มีปัญญาไหวพริบอย่างชาญฉลาด ความคิดเห็นเหล่านี้บ่งบอกถึงความชำนาญของพระอศิวโฆษเกี่ยวกับการเมืองอินเดียโบราณ ตามความเป็น จริงแล้ว ในมหากาพย์เสานทรนันทะ พระอศิวโฆษใช้คำว่า ทฤษฎีที่ ใช้เกี่ยวกับการเมืองอินเดียเป็น เรื่องวิทยาศาสตร์การปกครอง การอ้างอิงถึงหัวข้อต่าง ๆ ที่มีอยู่ในการศึกษาภาษาสันสกฤตในสาขาที่ แตกต่างกันไปเพื่อยืนยันมุมมองของสุนทรียศาสตร์ของอินเดียว่า กวีจะต้องมีความชำนาญกับเนื้อหาที่ นำเสนอในสาขาหลากหลายและสำหรับการสร้างบทกวีซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างจินตนาการกับ เหตุผล บางครั้ง พระอศิวโฆษอาจจะมิบทบาทในฐานะนักเทศน์และนักปรัชญา และบางครั้งก็เป็น นักการเมืองที่ฉลาดหลักแหลม แต่ในเบื้องต้นท่านเป็นกวีและความเป็นกวีของท่านที่ครองใจ นักปราชญ์วรรณศิลป์ได้อย่างมั่นคง ทั้งนี้ ในบทกวีของอินเดีย อลังการและรูปแบบวรรณกรรมที่ถึง ความสมบูรณ์แบบที่สุดได้ หลังจากได้รับการพัฒนาผลงานการประพันธ์ด้วยมือของพระอศิวโฆษ¹⁴⁵⁹

บทกวีไม่เพียงแต่นำไปสู่ความมีชื่อเสียง และความร่ำรวยเท่านั้น แต่ยังคงวัตถุประสงค์ หลักคือความสุขอันประเสริฐที่หลังจากได้รับความเพลิดเพลินของการหยั่งถึงสุนทรียศาสตร์ ยัง สามารถสอนหลักธรรมได้ด้วย พระอศิวโฆษได้กล่าวไว้ในบทสรุปของมหากาพย์เสานทรนันทะว่า บท กวีไม่ได้แต่งขึ้นเพื่อประโยชน์ของกวีอย่างเดียว แต่มีจุดประสงค์เพื่อถ่ายทอดความจริงชั้นสูงสุด คือ ความหลุดพ้นและความสงบสุข หมายความว่า รูปแบบของบทกวีเป็นเพียงเครื่องมือเพื่อวัตถุประสงค์ ในการเผยแผ่ศีลธรรมและหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

4.6.5 การสร้างบทกวีของพระอศิวโฆษเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยผ่านสื่อกลางทางบทกวีและการเขียน เอกสารวรรณกรรมเพื่อวัตถุประสงค์ในการสอนธรรมให้นำไปสู่การบรรลุธรรมเป็นเรื่องที่ยากอย่าง มาก เพราะอาจจะทำให้ผู้อ่านละเอียดเนื้อหาระที่ เป็นความจริงแท้ แต่จะนำผู้อ่านให้ยึดติดกับอารมณ์ ของบทกวี กาพย์หรือบทกวีเป็นเรื่องของอารมณ์ซึ่งเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์และมีวิธีการแต่งโดย ผ่านศิลปะที่มีทักษะความสามารถรอบรู้วิธีการแต่งด้วยสำนวนโวหารและขั้นตอนที่ดีจึงจะสามารถ นำเสนอสาระหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาไปสู่ผู้อ่านได้ พระอศิวโฆษจึงตัดสินใจที่จะนำบทกวีของ ท่านมาเป็นสื่อในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยใช้บทกวีของท่านเพื่อนำไปสู่ความเห็นแจ้งความจริง ชั้นปรมาตม์ ซึ่งจะนำไปสู่การหลุดพ้นและความสงบสุข เป็นการปฏิบัติหน้าที่ทั้งเป็นกวีและพระสาวกที่ ชื่อสัตย์ของพระพุทธเจ้าในเวลาเดียวกัน

¹⁴⁵⁹ Datta, *Asvaghosa as a poet and Dramatist – a critical study*, 53-54.

พระอศฺวโฆษประสงค์ที่จะแสดงให้เห็นความชำนาญด้านศิลปะด้วยบทกวีของท่านโดยวิธีการใช้ยาขม (ปรมัตถธรรม) เคลือบน้ำตาล (กวี)¹⁴⁶⁰ เช่นเดียวกับการรักษาโรค เพราะโลกที่มนุษย์อาศัยอยู่เต็มไปด้วยความทุกข์ ท่านจึงต้องพิสูจน์ตัวเองว่าเป็นกวีที่โดดเด่นและประพันธ์บทกวีให้อยู่ในเส้นทางของการหลุดพ้นซึ่งเป็นเรื่องน่าเบื่อและไม่น่าสนใจ เปรียบเสมือนยาขมที่ไม่ถูกใจคนไข้ และจะต้องประพันธ์ผลงานให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์รูปแบบของฉันทลักษณ์รวมถึงให้อยู่ในรูปแบบของบทกวีที่ประกอบด้วยอสังการต่าง ๆ จึงจะสามารถดึงดูดผู้คนที่สนใจใคร่เรียนรู้และมองเห็นคุณค่าของการอ่านวรรณกรรมและการเรียนรู้ ทั้งนี้ ก็เพื่อเป้าหมายคือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยผ่านสื่อบทกวีอันจะขับเคลื่อนหลักคำสอนสร้างความประทับใจให้ผู้อ่านได้ซาบซึ้งใจในพระพุทธคุณ

4.6.6 ภาพจินตนาการในมหากาพย์เสานทรนันทะของพระอศฺวโฆษ

การสร้างคำอุปมาอุปมัยได้รับการยกย่องว่ามีความสำคัญอย่างมากเพราะนำเสนอให้ผู้อ่านมีภาพจินตนาการซึ่งกวีต้องการที่จะให้เกิดกับผู้อ่าน มหากาพย์เสานทรนันทะในสคระแรกได้พรรณนาภาพของปาละเมาะที่ตั้งอยู่บนยอดเทือกเขาหิมาลัย การนำเสนอรูปแบบที่โดดเด่นด้วยอุปกรณ์วรรณกรรมนี้ ได้รับการยกย่องในตำราโบราณเกี่ยวกับการวิจารณ์และบทกวี บทกวีเชิงจินตนาการที่แทรกซึมชีวิตและวิญญานในการสร้างศิลปะร่วมที่นำแบบของกวีไวทระมาใช้ พระอศฺวโฆษได้นำรูปแบบนี้มาใช้ถือว่าเป็นการบ่งบอกความผูกพันของท่านกับแนวคิดของกวีไวทระ ซึ่งมีรูปแบบที่ได้รับมาจากศิลปินที่มีชื่อเสียง เช่น วาลมิกีและกาลิทาส การพรรณนายอดเขาหิมาลัย พระอศฺวโฆษได้พรรณนาว่ามีปาละเมาะที่เหมาะสมกับการฝึกฝนวิถิปรดอย่างเข้มงวด ไม้เลื้อยและต้นไม้ในปาละเมาะนี้สวยงามมากถูกปกคลุมด้วยหญ้าสีเขียวฉ่ำฉ่ำและควันที่เกิดจากไฟสังเวทปรากฏอยู่ในนั้นเหมือนเป็นโขงของเมฆมืดคลุมภาคพื้น หาดทรายของแม่น้ำที่ไหลผ่านนั้นถูกปกคลุมด้วยดอกไม้ประดับประดาอย่างสวยงาม ส่องประกายบนยอดต้นไม้และภูเขาทั้งคู่ รอบแท่นบูชาหญ้า หมู่กวางอย่างกรายเหมือนกับว่าถูกดึงดูดโดยการปรากฏตัวของดอกไม้และอาหารที่ใช้สำหรับการประกอบพิธีบูชาหญ้า ผงสัตว์ตัวเล็กตัวน้อยเหล่านี้เคลื่อนไหวได้อย่างอิสระ เนื่องได้รับคำสั่งสอนเกี่ยวกับจรรยาบรรณจากนักพรตที่อาศัยอยู่ในอาศรม ประชาณผู้ซึ่งตกอยู่ในภวังค์แห่งสรวงสวรรค์หลังจากที่นั่งกรรมฐานอย่างยาวนานในที่พำนักเพื่อฝึกฝนกรรมฐานอย่างเข้มงวด ความเหน็ดเหนื่อยดูเหมือนจะหมดสิ้นราวกับว่าจะปรียเปรมผ่านความมดงามของการฝึกฝนจิต การพรรณนาทั้งหมดของอาศรมจึงเต็มไปด้วยรูปกวีแบบเทพนิยาย ซึ่งถือได้ว่ามีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของรูปแบบมาตรฐานบทกวีอินเดีย¹⁴⁶¹

มหากาพย์เสานทรนันทะได้แสดงให้เห็นถึงสื่อการสอนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อความบันเทิงโดยผ่านสำนวนการการใช้ภาษาตามหลักไวยากรณ์ปาณินิ ความสัมพันธ์ระหว่างภาพจินตนาการของบทกวีและองค์ประกอบของฉันทลักษณ์รวมถึงรสของอสังการเป็นหนึ่งในการพึ่งพาอาศัยกันและกันที่กวีแสดงให้เห็นท่วงทำนองของรสที่ละขั้นตอนทำให้กลายเป็นภาพที่ประสบความสำเร็จของการแสดงออกทางบทกวีอันเป็นที่มาของการได้รับความนิยมที่ประทับใจของกวี

¹⁴⁶⁰ Maurice, *A History of Indian Literature*, II, 264.

¹⁴⁶¹ Datta, *Asvaghosa as a poet and Drametist – a critical study*, 1-2.

ทั้งหลายว่าเป็นบทกวีที่ยอดเยี่ยมซึ่งเป็นผลงานการประพันธ์ของพระอศฺวโฆษผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นบิดาคนแรกแห่งบทละครสั้นสกฤตที่ทรงอิทธิพลจนถึงปัจจุบัน

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะค้นคว้าและวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะตามหลักคัมภีร์อัฐภชาจารย์ของปาณินิ (An Analytical study of Words formation in Suandarananda Based on Astadhyayi of Panini) ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้คือ (1) เพื่อศึกษาประวัติและผลงานของปาณินิและพระอศฺวโฆษ (2) เพื่อศึกษาบทต่าง ๆ ลักษณะของฉันทลักษณ์และอঙ্กการในมหากาพย์เสานทรนันทะ (3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำตามหลักไวยากรณ์คัมภีร์อัฐภชาจารย์ของ ปาณินิ ฉันทลักษณ์ และอঙ্กการในมหากาพย์เสานทรนันทะ สามารถสรุปผลการค้นคว้าและวิจัยได้ดังนี้

5.1.1 เพื่อศึกษาประวัติและผลงานของปาณินิและพระอศฺวโฆษ พบว่า

ปาณินิ (Pāṇini) เป็นนักไวยากรณ์สันสกฤตได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาผู้ให้กำเนิดภาษาสันสกฤตแบบแผน มีชื่อเรียกอยู่ 6 ชื่อ คือ ปาณินะ, ปาณินิ, ทากษิปุตระ, ศาลังกี, ศาลาตุรียะ และอาหิกะ นักวิชาการทั้งหลายต่างมีความเห็นเกี่ยวกับสมัยของปาณินิไม่ตรงกัน แต่ส่วนมากเห็นว่าท่านมีชีวิตอยู่ในช่วง 400 ปี ก่อนคริสตกาล เกิดในสกุลพราหมณ์ปณิน จึงมีชื่อว่า “ปาณินิ” แปลว่า “ตระกูลของพราหมณ์ปณิน” มีชื่อเต็มว่า “ทากษิปุตระ ปาณินิ” แปลว่า “ปาณินิบุตรนางทากษิ” ชื่อว่า “ศาลาตุรียะ” หมายถึงชาวบ้านศลาตุระ ในแคว้นคันธาระ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดียปัจจุบันคืออัฟกานิสถาน หลักไวยากรณ์ปาณินิถือเป็นหลักไวยากรณ์ที่มีความเป็นสากล จัดอยู่ในยุคสันสกฤตคลาสสิก เป็นผลงานเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ทางภาษาศาสตร์ ทฤษฎีการวิเคราะห์ทางสัทศาสตร์ของปาณินิมีความก้าวหน้ากว่าทฤษฎีทางตะวันตกก่อนกลางศตวรรษที่ 20 และการวิเคราะห์การประกอบคำนิยมยังใช้เป็นรูปแบบทฤษฎีพื้นฐานทางภาษาศาสตร์สมัยใหม่ เช่น การประสมคำ มีพหุวิหิตมาส เป็นต้น และได้กลายเป็นรูปแบบการเขียนคัมภีร์ไวยากรณ์แบบแผน โดยใช้สูตรในเวลาต่อมา ในการประกอบคำศัพท์ต่าง ๆ ก็ได้นำส่วนประกอบมาจาก ธาตุปาฐะ และคณปาฐะ เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อสร้างคำศัพท์ให้สำเร็จ จัดเป็นกฎเกณฑ์ที่เป็นระบบและเป็นเทคนิคขั้นสูง

ผลงานการประพันธ์ของปาณินิ คือ คัมภีร์อัฐภชาจารย์ มีสูตรทางไวยากรณ์ถึง 4,000 สูตร บางแห่งว่า 3,959 สูตร บางแห่งว่า 3,996 สูตร ส่วนคัมภีร์ลขุสิทธานตเกมุทีระบุว่ามี 3,997 สูตร ประกอบด้วย อธิยายะที่ 1 จำนวน 351 สูตร อธิยายะที่ 2 จำนวน 268 สูตร อธิยายะที่ 3 จำนวน 631 สูตร อธิยายะที่ 4 จำนวน 635 สูตร อธิยายะที่ 5 จำนวน 555 สูตร อธิยายะที่ 6 จำนวน 736 สูตร อธิยายะที่ 7 จำนวน 438 สูตร และอธิยายะที่ 8 จำนวน 369 สูตร รวมเป็น 3,983 บวกกับปรัตยาหาระอีก 14 สูตร จึงรวมทั้งสิ้น 3,997 สูตร

คัมภีร์อัฐภชาจารย์ ไม่ใช่คัมภีร์หลักไวยากรณ์สันสกฤตแรก ๆ แต่มีการพัฒนาจากคัมภีร์รุ่นก่อนหน้าทั้งหมดที่หายไป เว้นเฉพาะที่ถูกกล่าวถึงโดยปาณินิ ดังนั้น คัมภีร์อัฐภชาจารย์จึงกลายเป็น

รากฐานของไวยากรณ์ และผลงานคลาสสิกของภาษาสันสกฤตอื่น ๆ เจริญรุ่งเรืองในช่วงศตวรรษที่ 8 - 15 หลักไวยากรณ์ปาณินิถูกนำมาใช้เป็นคัมภีร์หลักในการศึกษาภาษาศาสตร์ซึ่งประกอบด้วย วากยสัมพันธ์ สันฐานวิทยาและสัทวิทยา หลักการพื้นฐานสองประการที่ใช้ภาษาเป็นพื้นฐานคือการ ไม่ใช้ความซ้ำซ้อนและการประหยัดหรือความรัดกุมของสูตร ผลงานของท่านนี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อ ภาษาศาสตร์และตรรกศาสตร์ในโลกตลอดทั้งอินเดียและยุโรป

พระอัสวโฆษ (Aśvaghoṣa) เป็นนักกวีและปรัชญาชาวอินเดีย ร่วมสมัยกับพระเจ้า กนิษกะ (Kaniska) กษัตริย์ผู้ครองแคว้นกุษาณ (Kusāna) ประมาณ ค.ศ. 100 บางคัมภีร์กล่าวว่า ท่านมีชื่อเรียกว่า ตาระนาถะและมาตฤเจตะ มีชีวิตอยู่ช่วง 50 ปีก่อนคริสต์ศักราช ถึง คริสต์ศักราช 100 เป็นปราชญ์และยอดกวีที่ได้รับยกย่องว่าเป็นกวีที่มีหัวใจเต็มเปี่ยมด้วยเคารพความรักใน พระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง และมีความรู้แตกฉานในคำสอนของพระพุทธเจ้า ท่านเป็นกวีคนแรกที่แต่งบท ละครสันสกฤต จึงมีผู้ยกย่องให้เป็นบิดาแห่งบทละครสันสกฤต นอกจากนี้ งานประพันธ์มหากาพย์ พุทธจริต เป็นหนึ่งในวรรณกรรมสันสกฤตซึ่งมีชื่อเสียงก่อนกาลิทาส พระอัสวโฆษเกิดในตระกูล พราหมณ์ มารดาชื่อสุวรรณากษี (Suvarnakṣī) ส่วนชื่อบิดาไม่มีหลักฐานปรากฏ เกิดที่เมืองสาเกต แคว้นโกศล ในช่วงวัยหนุ่มท่านจะเดินทางไปต่าง ๆ ในฐานะนักโศภิตาและนักเทศน์สอนผู้นับถือ พระพุทธศาสนาจนกระทั่งได้รับชื่อเสียงในฐานะนักวิชาการและนักกวี ท่านเป็นศิษย์ของพระปารศวะ เพราะพ่ายแพ้การโศภิตา จากนั้นจึงได้ศึกษาพระธรรมและเป็นอาจารย์เผยแผ่พระพุทธศาสนาในเวลา ต่อมา

ผลงานการประพันธ์ของพระอัสวโฆษที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้มีทั้งมหากาพย์ บทละคร และบทสรรเสริญพระพุทธเจ้า คือ (1) **พุทธจริต** เป็นมหากาพย์กวีนิพนธ์ภาษาสันสกฤตมีเนื้อหา บรรยายชีวประวัติของพระพุทธเจ้าแบ่งออกเป็น 28 บท 2,109 โศลก ในกวีนิพนธ์เรื่องนี้ นอกจาก กล่าวถึงชีวประวัติของพระพุทธเจ้าและเรื่องที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ แล้ว ยังให้ความรู้ที่ให้รายละเอียด เกี่ยวกับนิยายโบราณที่เล่าสืบ ๆ มาตามประเพณีนิยมของอินเดีย และระบบปรัชญาอินเดียสำนักสา งขยะ ด้วยสำนวนภาษาสันสกฤตดีเยี่ยม ถึงแม้สำนวนภาษาของท่านจะไม่ทำตามกฎทางไวยากรณ์ของ ท่านปาณินิทั้งหมด แต่ก็ไม่มีผิดอะไรเลย (2) **เสานทรนันทะ** เป็นมหากาพย์เกี่ยวกับเรื่องของพระ อนุชาร่วมพระบิดาของพระพุทธเจ้าชื่อนันทะ ซึ่งได้จากพระนางสุนทรียผู้เป็นชายา ออกไปครองเพศ เป็นนักรบขอยุ่ใกล้ชิดพระพุทธเจ้า ต่อมาเมื่อได้สดับพระธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติธรรมได้ บรรลุพระอรหันต์ในที่สุด มหากาพย์เสานทรนันทะแบ่งออกเป็น 18 สรรค 1,066 โศลก ต้นฉบับ ตัวเขียน 2 ฉบับ ได้ค้นพบที่ประเทศเนปาล (3) **วัชรสุติ** เป็นบทละครที่ถือกันว่า พระอัสวโฆษได้แต่ง ขึ้นวิพากษ์ วิจารณ์การถือขึ้นวรรณะในสังคมอินเดียสมัยโบราณ โดยเฉพาะวรรณะพราหมณ์ เป็น ผลงานแสดงความเป็นปราชญ์มีไหวพริบชิ้นหนึ่งที่พระอัสวโฆษแต่งขึ้นว่าด้วยศิลปะของการพูดโต้แย้ง หรือโต้ตอบ (Polemics) ข้ออ้างต่าง ๆ ของพราหมณ์ (4) **ศาริปุตร-ประกรณะ** เป็นบทละคร 9 องก์ และจัดว่าเป็นบทละครภาษาสันสกฤตที่เก่าแก่ที่สุด แสดงให้เห็นพระอัสวโฆษน่าจะมาก่อนกาลิทาส เป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวประวัติของพระสาริปุตรและพระโมคคัลลานะที่ได้บวชเป็นบรรพชิตจนได้เป็น พระอัครสาวกของพระพุทธเจ้า ตอนท้ายของเรื่องมีบทละครขนาดสั้น 2 เรื่องรวมอยู่ด้วย บรรยายให้ เห็นสภาพสังคมของอินเดียในสมัยนั้น โดยแทรกคติทางพระพุทธศาสนาไว้บ้างเล็กน้อย (5) **ราชฎรปาละ** ถือกันว่าเป็นบทละคร ผลงานประพันธ์ของพระอัสวโฆษ ละครเรื่องนี้มีราชฎรปาละ

เป็นตัวเอกของเรื่อง เนื้อเรื่องเกี่ยวกับการสละทรัพย์สมบัติและครอบครัวเพื่อออกบวช ก่อนจากครอบครัวไป ราษฎรปาละได้แนะนำบิดาและครอบครัวให้มองเห็นความไม่เที่ยงของทรัพย์สมบัติและความสวยงามทั้งหลายอันเปรียบเสมือนกับดักของนายพรานทำให้คนหลงติดอยู่เรื่อยไป (6) **มหาครัทโธตปาต** เป็นคัมภีร์ที่มีชื่อเสียงของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในยุคต้น (7) **คัมภีร์สโตตระ** เป็นชุมนุมบทฉันท์สำหรับใช้สวดมีทั้งหมด 29 บท ส่วนใหญ่แต่งเป็นสรีคราคาธา (sragdharā) เชื่อกันว่าพระอศิวโฆษแต่งขึ้นเพื่อสวดดีพระเกียรติคุณของพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย (8) **สูตราลังการ** หรือ กัลปนา-มันทิติกา เป็นคัมภีร์ที่ถือว่าพระอศิวโฆษแต่งขึ้นเผยแพร่พระพุทธศาสนา ปัจจุบันนี้ต้นฉบับภาษาสันสกฤตมีเพียงบางส่วนเท่านั้น ต้นฉบับที่สมบูรณ์เป็นภาษาจีน

พระอศิวโฆษได้นำหลักไวยากรณ์สันสกฤตมาพัฒนาเพื่อต่อยอดผลิตผลของไวยากรณ์ในรูปของบทกวีประเภทกาพย์จนได้รับยกย่องว่าเป็นมหากาพย์ที่ยอดเยี่ยม ส่งเสริมให้ภาษาสันสกฤตบรรลุถึงความคลาสสิก โดยเฉพาะมหากาพย์เสานทรนั้นท่อนั้นเป็นผลผลิตที่นำไปสู่เป้าหมายคือการรู้แจ้งสัจธรรมอันตั้งอยู่บนฐานของพระพุทธศาสนา และทรงอิทธิพลที่สำคัญยิ่งต่อความเจริญเฟื่องฟูของวรรณคดีสันสกฤตในยุคต่อมาที่แพร่ออกไปทั่วโลก

5.1.2 เพื่อศึกษาบทต่าง ๆ ลักษณะของฉันทลักษณ์และอลังการ ๆ พบว่า

คัมภีร์ไวยากรณ์ของปาณินิ ได้รับการยอมรับในระดับสากลเกี่ยวกับการวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตอย่างลึกซึ้ง มีสูตรเป็นกฎอธิบายโครงสร้างของคำอย่างชัดเจน เป็นการศึกษาและอธิบายตามที่ได้สังเกตเห็นจริง ได้รับยกย่องว่าเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์เล่มแรกที่ศึกษาภาษาในแนววิทยาศาสตร์และวิเคราะห์ภาษาได้สมบูรณ์ที่สุด โดยใช้สูตรควบคุมและเชื่อมสัมพันธ์กับสูตรได้อย่างละเอียด ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของทฤษฎีภาษาศาสตร์สมัยใหม่ คัมภีร์ไวยากรณ์ปาณินิมีองค์ประกอบสำคัญอยู่ 4 ประการ คือ (1) อัชฎาธยายี ว่าด้วยสูตรหรือกฎทางไวยากรณ์ ประมาณ 3,997 สูตร สำหรับประกอบรูปศัพท์ต่าง ๆ ทั้งบทนามและบทกริยา (2) มเหศวรสสูตร หรือ ศิวสูตร ว่าด้วยสูตรที่ประกอบด้วยอักษรที่เป็นสัญลักษณ์เฉพาะเพื่อเป็นเครื่องหมายทางไวยากรณ์ เช่น สูตรว่า อณ หมายถึงสระ อ อี อุ สูตร เอโอง หมายถึง สระ เอ และ โอ ดังนี้ เป็นต้น (3) ธาตุปาฐะ ว่าด้วยธาตุต่าง ๆ ที่แสดงถึงความหมายพื้นฐานหรือความหมายหลักของคำ โดยจัดลำดับคำที่ประกอบด้วยรากศัพท์ (ธาตุ) ประมาณ 2,000 ธาตุ พร้อมกับการจัดเป็นคณะและมีปัจจัยเป็นเครื่องหมายของแต่ละคณะ (4) คณปาฐะ ว่าด้วยบทนามต่าง ๆ ที่เป็นคำศัพท์ซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่จะต้องแจกรูปศัพท์ตามคณะของค่านามด้วยสูตรเฉพาะของแต่ละคณะ

สูตรต่าง ๆ ในคัมภีร์อัชฎาธยายี จัดเป็นหลักสำคัญในการประกอบรูปศัพท์ต่าง ๆ ทั้งบทนามและบทกริยาเพื่อนำมาร้อยเรียงเป็นประโยคคำพูด เมื่อนำส่วนประกอบต่าง ๆ มารวมกันตามสูตรของปาณินิแล้วจึงเกิดเป็นบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น ผลงานที่ปรากฏทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรองล้วนมาจากการประกอบรูปศัพท์ต่าง ๆ ตามขั้นตอนสูตรของปาณินิ มหากาพย์เสานทรนั้นท่อนหนึ่ง ในผลงานของพระอศิวโฆษที่ได้แต่งเป็นบทร้อยกรองเป็นไปตามสูตรของปาณินิ คัมภีร์ไวยากรณ์กล่าวถึงเนื้อหาของหลักภาษา เมื่อว่าโดยสรุปแล้ว มีส่วนประกอบที่เป็นบทต่าง ๆ ที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนั้นท่อน ดังต่อไปนี้

บทสนธิ คือ เสียงสองเสียงที่ไม่มีเสียงอื่นคั่นอยู่ระหว่างกลางตามคำจำกัดความของปาณินิว่า ประ สนิกรุชะ สหิตา แปลว่า การใกล้ชิดอย่างยิ่งของอักษรทั้งหลาย ชื่อว่า สนธิ (การ

สนธิ) โดยการสนธิทั้งภายใน คือการเปลี่ยนเสียงที่เกิดขึ้นภายในคำเดียวกัน ทั้งภายนอก คือการเปลี่ยนเสียงที่เกิดจากการเชื่อมศัพท์ 2 ศัพท์ที่ใกล้ชิดกัน มี 3 ประเภท คือ (1) **สระสนธิ** หมายถึง สนธิที่มีวิธีการเชื่อมโดยอาศัยสระหน้าของบทหลังเป็นเหตุ คือการต่อสระเข้ากับสระด้วยกัน เช่น อิว + อกวต สนธิกันจะได้อรูปเป็น **อิวากวต** (2) **พยัญชนะสนธิ** หมายถึง สนธิที่มีวิธีการเชื่อมโดยอาศัย พยัญชนะหน้าของบทหลังเป็นเหตุ คือการต่อพยัญชนะเข้ากับพยัญชนะด้วยกัน กล่าวอย่างกว้าง ๆ คือการเปลี่ยนฐานกรณ์ และเปลี่ยนคุณภาพ เช่น อกศิริยต + ยะ สนธิกันจะได้อรูปเป็น **อกศิริยทุยะ** (3) **วิสรรคสนธิ** หมายถึงการสนธิที่มีการเปลี่ยนวิสรรคตามหลักไวยากรณ์ของปาณินิ มีเปลี่ยนวิสรรค เป็น สฺ เป็นต้น เช่น ยะ + จ สนธิกันจะได้อรูปเป็น **ยจ** การทำสนธิ มีจุดประสงค์ 3 ประการ คือ (1) ย่ออักษรให้น้อยลง (2) เป็นอุปการะในการแต่งฉันท (3) ทำให้คำพูดสละสลวย เกิดการกลมกลืนของเสียง

บทนาม คือ บทที่สื่อให้เข้าใจความหมาย ได้แก่ คำที่ใช้เรียกคน สัตว์ สถานที่ และสิ่งของต่าง ๆ เป็นต้น เมื่อว่าโดยเพศ มี 3 ประเภท คือ (1) **บุคลิङ्** คือ นามที่สมมุติว่าเป็นเพศชาย เช่น เคาตม, กปิล, ศิษ्य เป็นต้น (2) **สตรีलिङ्** คือ นามที่สมมุติว่าเป็นเพศหญิง เช่น กุรिया, มายา, สิทธิ เป็นต้น (3) **นบุङ्गलिङ्** คือ นามที่สมมุติว่า ไม่ใช่ทั้งเพศชายและเพศหญิง เช่น ธน, เกษตร, จันทน เป็นต้น

บทอภัยศัพท์ คือ ศัพท์ที่ประกอบวิภक्तिนามเพื่อให้ผ่านกระบวนการของการเป็นบทตามหลักภาษาแล้วลบทิ้งไป มีความคงที่ในเรื่องของलिङ् वचने และวิภक्तिทั้งปวง ยกเว้นการทำสนธิสมาส และ ตัทธิต มี 6 ประเภท คือ (1) **อุปสัค** คือคำที่เติมไว้ข้างหน้าคำอื่น เพื่อขยายความหมายของธาตุเป็นส่วนมาก หรือประกอบหน้าคำนาม เพื่อขยายคำนามบ้างเป็นบางครั้ง และเป็นคำที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูป (2) **นิบาต** คือคำที่ตั้งอยู่ข้างหน้า ทามกลางและท้ายคำอื่น เป็นคำที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูป (3) **อวยยิภาวสมาส** คือสมาสที่มีอภัยศัพท์ (อุปสัคและนิบาต) อยู่หน้าและเป็นประธาน ไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปเพราะलिङ् वचने และวิภक्तिทั้งปวง (4) **อภัย-ตัทธิต** คือตัทธิตที่เป็นอภัยศัพท์ หมายถึง ตัทธิตที่มีรูปศัพท์คงที่ไม่เปลี่ยนรูปตามलिङ्และวิภक्तिอย่างไร (5) **ปัจจัยใช้แทนวิภक्ति** มี ตสิ (ตะ), ต्र (ตร), ह, ओ (อ), षा, ता, र् (ร), ण (ร), ण (ร), ण (ร) ปัจจัย เป็นต้น (6) **อภัยปัจจัยกฤต** คือ ปัจจัยกฤตที่เป็นอภัยศัพท์มี णमु (อม), क्त्वा (ตวา), टो (โตะ), क् (ก) เป็นต้น

บทสมาส คือการนำศัพท์ตั้งแต่ 2 ศัพท์ขึ้นไปมาต่อกัน ให้เป็นศัพท์เดียวกันตามหลักไวยากรณ์สันสกฤตมี 2 ประเภท คือ (1) **ลुप्तसमास** สมาสที่มีการย่อโดยมีการลบวิภक्तिของบทหน้า (2) **अलुप्तसमास** สมาสที่มีการย่อโดยไม่มีการลบวิภक्तिของบทหน้า ว่าโดยสภาวะ มี 2 ประเภท คือ (1) **नित्यसमास** สมาสที่ย่อแน่นอน (2) **अनित्यसमास** สมาสที่ย่อไม่แน่นอน ว่าโดยชื่อ มี 6 ประเภท คือ (1) **อวยยิภาวสมาส** สมาสที่มีอุปสัคหรือนิบาตเป็นบทหน้า และเป็นประธาน (2) **กรมธารยสมาส** สมาสที่มีบทหน้าขยายบทหลัง และมีบทหลังเป็นประธาน (3) **ทวิकुสมาส** สมาสที่มีบทหน้าเป็นสังขยาที่แสดงจำนวน บทหลังเป็นนามทั่วไป (4) **ตัดปุรุชสมาส** สมาสที่มีบทหน้าลงวิภक्तिนาม 6 ประเภท มีทวิติยวิภक्ति เป็นต้น และมีบทหลังเป็นประธาน (5) **พหุวิหิสมาส** สมาสที่มีความหมายเป็นบทอื่น คือ ย ต ศัพท์ เป็นต้น และระบู่ถึงเป็นประธาน (6) **ทวันทวสมาส** สมาสที่มีบททั้งสองเป็นประธาน และในรูปวิเคราะห์ มี ज ศัพท์อยู่ด้วย การประกอบศัพท์สมาสมิจุดประสงค์ 3 ประการคือ (1) ทำ

พากย์ในภาษาสันสกฤตให้สละสลวยและขจัดความรุงรังด้วยวิภक्ति (2) ทำศัพท์ให้น้อยลง คงความไว้เท่าเดิม (3) ทำนามนามให้กลายเป็นคุณนามและเปลี่ยนลิงค์ได้

บทัตถิต คือการเชื่อมคำนามกับปัจจัย เป็นการสร้างคำใหม่เพื่อให้กระชับกว่าการใช้นามล้วน ๆ คือใช้ปัจจัยแทนศัพท์ได้ทั่วไป เมื่อว่าโดยลักษณะเฉพาะ มีหลายประเภท เช่น (1) สาธารณัตถิต ตัทถิตที่มีรูปศัพท์เป็นได้ทั้ง 3 ลิงค์ และใช้ปัจจัยแทนศัพท์ได้ทั่วไป (2) อปตัยัติการตัทถิต ตัทถิตที่ใช้ปัจจัยแทนศัพท์ว่า อปตฺย ลูกหลาน, เชื้อสาย, เหล่ากอ เป็นต้น (3) รักษาทยรรกตัทถิต ตัทถิตที่ใช้ปัจจัยแทนศัพท์ รกฺต (ย้อม) เป็นต้น

บทกริยาคุณพากย์ คือบทที่เชื่อมธาตุ วิภक्ति ปัจจัยนำมารวมกันสำเร็จเป็นบทที่แสดงกริยาหรือศัพท์ที่กล่าวกริยา เพื่อใช้เป็นกริยาคุณพากย์ บทกริยาในภาษาสันสกฤตมีความคล้ายกับบทกริยาในภาษากรีกมากที่สุด เป็นกริยาที่มีระบบการบ่งบอกกาลเวลาที่มีการพัฒนาอย่างมาก ภาษาสันสกฤตสมัยพระเวท บทกริยาจะมีระบบมากพอ ๆ กับบทกริยาในภาษากรีก แต่ในภาษาสันสกฤตคลาสสิก ระบบกริยาได้ถูกตัดออกเป็นจำนวนมาก

บทกฤต คือบทที่เชื่อมธาตุกับปัจจัย เพื่อสร้างบทที่ทำหน้าที่เป็นผู้กระทำกริยาเป็นต้น หมายความว่า เป็นชื่อของปัจจัยกลุ่มหนึ่งสร้างขึ้นมาโดยการนำเอาธาตุกับปัจจัยมาประกอบกันเป็นได้ทั้งบทนามและบทกริยา สำหรับบทกริยากฤตส่วนมากเป็นประเภทกริยาในระหว่างคือกริยาที่มีการกระทำที่ไม่สำเร็จบริบูรณ์ ยังมีการกระทำอย่างอื่นต่อไป

ฉันทลักษณ์ เป็นหลักการประพันธ์ประเภทร้อยกรองที่เรียกว่า ปद्यะ (Padya) ประกอบด้วยโคลก 2 ประเภท คือ (1) **มาตราพฤติ** คือ โคลกที่นับมาตรา กำหนดมาตราของแต่ละบาทในแต่ละโคลก (2) **วรรณพฤติ** คือ โคลกที่นับพยางค์ กำหนดพยางค์ของแต่ละบาทในแต่ละโคลก ฉันทจึงเป็นเหตุให้เกิดโคลก ส่วนโคลกเป็นผลของฉันท ฉันทในฉันทลักษณ์ คือ กลุ่มคำที่ท่านกำหนดด้วยครุและลหุ ฉันทฉันทในโคลกวรรณพฤติมีครุและลหุ ฉันทละ 3 พยางค์ ด้วยเหตุผล 3 อย่าง คือ (1) สภาพของพระศิวะที่มีอยู่ในอาตมมันมี 3 อย่างคือ สัตตวะ รชะ ตมะ ท่านจึงจัดฉันทฉันทให้มี 3 พยางค์ตามสภาพของพระศิวะ (2) เสียงสระมี 3 ระดับ คือ อุทาดตะ (เสียงสูง), อนุทาดตะ (เสียงต่ำ), สวริตะ (เสียงกลาง) ฉันทจึงมี 3 พยางค์ตามเสียงเหล่านี้ (3) ตามโองการในพระวินัย คำว่า “ฉันท” หมายถึงอักษร 3 พยางค์ ฉันทฉันทในโคลกวรรณพฤติจึงมี 8 ฉันท ส่วนฉันทฉันทในโคลกมาตราพฤติ กำหนดด้วยฉันทที่มี 4 มาตรา มี 5 ฉันท ฉันทในโคลกวรรณพฤติทั้ง 8 นั้นมีลักษณะ (หมายเลข 2 = ครุ, 1 = ลหุ) ดังต่อไปนี้ 1) ม ฉันท มีครูล้วน (2 2 2) 2) น ฉันท มีลหุล้วน (1 1 1) 3) ภ ฉันท มีครุหน้า (2 1 1) 4) ย ฉันท มีลหุหน้า (1 2 2) 5) ช ฉันท มีครุกลาง (1 2 1) 6) ส ฉันท มีครุหลัง (1 1 2) 7) ร ฉันท มีลหุกลาง (2 1 2) 8) ต ฉันท มีลหุหลัง (2 2 1)

ในโคลกมีครุ หรือเสียงหนัก 4 ประเภท คือ (1) สังโยคาคิครุ ครุที่อยู่หน้าพยัญชนะสังโยค คือพยัญชนะที่ไม่มีสระคั่น ได้แก่ สระสั้น (2) ทิรชครุ ครุที่เป็นสระยาว (3) นิคคหิตปรครุ ครุที่มีนิคหิตอยู่หลัง (4) ปาทันตครุ ครุที่อยู่ท้ายบาทของโคลก คือสระสั้น ที่ประกอบกับพยัญชนะอยู่ท้ายบาทของโคลก ส่วนฉันทกลุ่มมาตราพฤติ มีกำหนดนับมาตราเฉพาะ 4 มาตราเท่านั้น และฉันทที่มี 4 มาตราก็มี 5 ฉันท คือ 1) ภ ฉันท (2 1 1) 2) ช ฉันท (1 2 1) 3) ส ฉันท (1 1 2) 4) สัพพครุฉันท (2 2) 5) สัพพลหุฉันท (1 1 1)

อลังการ หมายถึงอารมณ์เครื่องประดับตกแต่งบทประพันธ์โดยใช้ถ้อยคำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายละเอียดลึกซึ้ง อลังการสันสกฤตแบ่งออกเป็นทฤษฎีสำคัญ 8 ทฤษฎี (1) ทฤษฎีรส ว่าด้วยอารมณ์ของผู้อ่าน (2) ทฤษฎีอลังการ ว่าด้วยความงามในการประพันธ์ (3) ทฤษฎีคุณ ว่าด้วยลักษณะเด่นของการประพันธ์ (4) ทฤษฎีรติ ว่าด้วยลีลาในการประพันธ์ (5) ทฤษฎีธvani ว่าด้วยความหมายแฝงในการประพันธ์ (6) ทฤษฎีวโภภติ ว่าด้วยภาษาในการประพันธ์ (7) ทฤษฎีอนุมิตติ ว่าด้วยการอนุมานความหมายในการประพันธ์ (8) ทฤษฎีเออาจิตยะ ว่าด้วยความเหมาะสมในการประพันธ์

ทฤษฎีรส คือ ปฏิกริยาทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นในใจผู้อ่านเมื่อได้รับรู้อารมณ์ที่กวีถ่ายทอดไว้ในวรรณคดี อารมณ์ต่าง ๆ ที่แสดงไว้ในผลงานการประพันธ์เรียกว่า ภาวะ มี 9 ภาวะ คือ (1) รติ-ความรัก (2) หาสะ-ความขบขัน (3) โศกะ-ความทุกข์โศก (4) โภระ-ความโกรธ (5) อุตสาหะ-ความมุ่งมั่น (6) ภัยะ-ความน่ากลัว (7) ชุคุปสา-ความน่ารังเกียจ (8) วิสมยะ-ความน่าพิศวง (9) คมะ-ความสงบ

วรรณคดีพระพุทธรศาสนามุ่งจุดประสงค์เพื่อเชิญชวนผู้อ่านให้เข้าถึงหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา อาจแบ่งออกเป็นหลายประเภทตามวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อแสดงเรื่องที่เป็นนามธรรมคือความดีและความชั่วให้ปรากฏเป็นรูปธรรม เน้นภยรส 2) เพื่อแสดงความดีงามของหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เน้นอุตสาหะและศมรส 3) เพื่อแสดงความสูงส่งของพระพุทธศาสนา เน้นอัทฤตรส

ทฤษฎีอลังการ คือ การใช้ถ้อยคำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายลึกซึ้งให้เป็นเสมือนเครื่องประดับของบทประพันธ์ เสียงและความหมายของศัพท์ที่จัดเป็นบทประพันธ์ได้ ต้องร้อยกรองเรียบเรียงตามอลังการนั้น ๆ อย่างเป็นเรื่องเป็นราว อลังการแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ 1) **อลังการทางเสียง** คือการเล่นคำด้วยเสียงครุ เสียงลหุ เสียงที่มีฐานกรณ์เดียวกันเป็นต้น เพื่อให้เกิดความไพเราะของเสียงในบทประพันธ์ อลังการทางเสียงที่สำคัญ คือ (1) ยมก คือการซ้ำพยางค์ที่มีเสียงเหมือนกัน แต่สื่อความหมายต่างกัน คำประพันธ์วรรคเดียวหรือบทเดียวกัน (2) อนุปราสะ คือการซ้ำเสียงพยัญชนะ ซึ่งอาจเป็นพยัญชนะเดียวหรือพยัญชนะซ้อนก็ได้ ในคำประพันธ์วรรคเดียวกัน 2) **อลังการทางความหมาย** คือ การใช้สำนวนโวหารเปรียบเทียบหรือสำนวนโวหารที่แฝงความหมาย เพื่อให้มีการตีความได้ละเอียดลึกซึ้งต่าง ๆ กันไป อลังการทางความหมายที่สำคัญ คือ (1) อุปมา คือการนำสิ่งที่กวีต้องการแสดงลักษณะเด่นไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเด่นนั้นเป็นที่ยอมรับกันแล้ว โดยมีคำที่มีความหมายทำนองว่า เหมือน คล้าย เป็นคำแสดงความเปรียบเทียบ เช่น ดวงหน้านางนวลกระจ่างดุจดวงจันทร์ (2) รูปกะ คือการเปรียบเทียบทำนองเดียวกับอุปมา แต่ด้วยการกล่าวว่ามีสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ดวงหน้าของนางคือดวงจันทร์ (3) อดีศโยคติ คือการกล่าวให้เกินความจริงจากสิ่งที่มีอยู่ตามปกติ กวีที่ใช้อลังการในผลงานการประพันธ์ของตนด้วยการใช้ภาษากวีนิพนธ์ที่ประดับด้วยอลังการจนต่างไปจากภาษาธรรมดา น่าจะมีความประสงค์ในการใช้ คือ 1) เพื่อแสดงความสามารถของตน 2) เพื่อแสดงความคิดหรืออารมณ์ที่ลึกซึ้ง 3) เพื่อเลี่ยงการกล่าวตรง ๆ ดังจะเห็นได้จากมหากาพย์เสานทรนันทะที่เป็นผลงานการประพันธ์ของพระอศิวโฆษ

5.1.3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำตามหลักไวยากรณ์คัมภีร์อักษฎาจารย์ของ ปาณินิ ฉันทลักษณ์ และอลังการในมหากาพย์เสานทรนันทะ พบว่า

1. สรุปการวิเคราะห์ตามหลักไวยากรณ์

หลักไวยากรณ์ที่อ้างอิงสูตรต่าง ๆ ตามขั้นตอนการทำตัวรูปศัพท์ในคัมภีร์อักษฎาจารย์ จัดเป็นหลักสำคัญในการประกอบรูปศัพท์ต่าง ๆ ทั้งบทนามและบทกริยา มีกระบวนการในการสร้าง คำเป็นจำนวนมาก สรุปเป็นประเด็นดังนี้

บทสนธิ ในมหากาพย์เสานทรนันทะมีการสนธิทั้ง 3 ประเภท สระสนธิ พยัญชนะสนธิ และวิสรรคสนธิอยู่มากซึ่งมีกระบวนการในการสนธิด้วยสูตรของปาณินิ เช่น ในโคลก่ว่า

วิเรขุรหริณา ยตฺร สุปตา เมธยาสุ เวทิจู |

สลาไชรมาธวีปุษไปรูปหาราธะ กฤตา อิว || 1/12 ||

บพว่า วิเรษะ + หริณาะ + ยตฺร สนธิกันจะไ้รูปเป็น วิเรษุรหริณา ยตฺร โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

วิเรษะ + หริณาะ + ยตฺร		
วิเรษุ ะ>ส + หริณาะ + ยตฺร	เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรขณียสย สะ (8-3-35)
วิเรษุ ส>ร + หริณาะ + ยตฺร	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมขุโซ รุสะ (8-2-66)
วิเรษุ ร + หริณาะ + ยตฺร	อุ ของ ร ชื่อว่าอิต	อุปเทศขณุนาสิก อิต(1-3-2)
วิเรษุ รุ>ร + หริณาะ + ยตฺร	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
วิเรษุ ร + หริณาะ + ยตฺร	ลบวิสรรคะ (-ะ) เมื่อ ย (หล)	เอตตโทธะ สูลโโป'โกธ
	อยู่หลัง	นณสมมาเส หลิ (6-1-132)
วิเรษุ ร หริณา ยตฺร		
	สำเร็จรูปเป็น วิเรษุรหริณา ยตฺร	

บพว่า สุปตาธะ + เมธยาสุ สนธิกันจะไ้รูปเป็น สุปตา เมธยาสุ โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สุปตาธะ + เมธยาสุ		
สุปตา + เมธยาสุ	ลบวิสรรคะ (-ะ) เมื่อมี ม (หล) อยู่หลัง	เอตตโทธะ สูลโโป'โกธ
		นณสมมาเส หลิ (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น สุปตา เมธยาสุ

บพว่า สลาไชธะ + มาธวีปุษไปธะ + อุปหาราธะ สนธิกันจะไ้รูปเป็น สลาไชรมาธวีปุษไปรูปหาราธะ โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

สลาไชธะ + มาธวีปุษไปธะ + อุปหาราธะ		
-ไช ะ>ส + -ไป ะ>ส + อุปหาราธะ	เปลี่ยนวิสรรคะ (-ะ) เป็น ส	วิสรขณียสย สะ (8-3-35)
-ไช ส>ร + -ไป ส>ร + อุปหาราธะ	เปลี่ยน ส เป็น ร	สมขุโซ รุสะ (8-2-66)
-ไช ร + -ไป ร + อุปหาราธะ	อุ ของ ร ชื่อว่า อิต	อุปเทศขณุนาสิก อิต(1-3-2)

-ไซ รุ>รุ + -ไป รุ>รุ + อุปหาราละ ลป อุ ที่ชื่อว่าอิต ตสย โลปะ (1-3-9)

-ไซ รุ -ไป รุ อุปหาราละ

สำเร็จรูปเป็น สลาไซรุมารวีบุษไปรูปหาราละ

บทว่า กฤตตะ + อิว สนธิกันจะได้อรูปเป็น กฤตตะ อิว โดยมีวิธีการสนธิ ดังนี้

กฤตตะ + อิว

กฤตตะ + อิว ลปวิสรคะ (-ะ)

เอตตโทสะ สุลโโป'โกระ

นณสมาสะ หลี (6-1-132)

สำเร็จรูปเป็น กฤตตะ อิว

การสนธิในภาษาสันสกฤต นอกจากเพื่อประโยชน์ทางด้านฉันทลักษณ์โดยอ้างสูตรในการเปลี่ยนแปลงตามที่กล่าวมาแล้ว ในเรื่องของพยางค์แยกเป็น 2 ประเภทคือ พยางค์เสียงเบา (ลขุ) และเสียงหนัก (ครุ) ซึ่งพยางค์เสียงหนัก (ครุ) นั้น มีสระเสียงยาว หรือสระเสียงสั้นที่มีพยัญชนะสองตัวขึ้นไปตามหลังสระเสียงสั้นนั้น ส่วนวิสรคะและอนุสวาระถือเหมือนเป็นพยัญชนะ 1 ตัว ดังนั้น เมื่อประกอบกับสระเสียงสั้นจึงถือว่าเป็นเสียงหนัก (ครุ)

ในภาษาสันสกฤต มีการเปลี่ยนเสียงสระและพยัญชนะมากมาย สำหรับการเปลี่ยนเสียงสระที่พบเสมอคือการเปลี่ยนเป็นขั้นคุณและวฤทธิ การเปลี่ยนนี้จะพบเสมอในการสนธิและในการนำปัจจัยมาประกอบเข้ากับธาตุหรือคำนาม เมื่อกกล่าวอย่างกว้าง ๆ พอสรุปได้ดังนี้

(1) สระธรรมดา พบกันระหว่างคู่ตัวเอง จะได้สระเสียงยาวเพียงหนึ่งเสียง เช่น อ + อ = ออา, อา + อ = อา, อิ + อิ = อี, อุ + อุ = อู เช่น อิว + อพเภา = อิวาพเภา (53), สทา + อภระ = สทาภระ (52), ทิริ + อิว = ทิริว (488), ปลิษุ + อุปวเนษุ = ปลิษุปวเนษุ (404) เป็นต้น วิธีการนี้ใช้สูตรเดียวกันคือสูตร อกะ สวรเณ ทิระฆะ (6-1-101)

(2) อ, อา เป็นตัวตั้ง และสระธรรมดาอื่น ๆ เป็นตัวบวก จะได้ผลลัพธ์เป็นสระขั้นคุณที่ตรงกับตัวบวกเพียงหนึ่งเสียง เช่น อ + อิ = เอ, อ + อุ = โอ, อา + ฤ = อรุ ดังในบทว่า อถ + อุกถลคฺ = อโถกถลคฺ (229) เป็นต้น วิธีการนี้ใช้สูตร อาทคุณะ (6-1-87)

(3) อ, อา เป็นตัวตั้ง สระ เอ, โอ, โโอ, เอา เป็นตัวบวก จะได้ผลลัพธ์เป็นสระขั้นวฤทธิที่ตรงกับตัวบวกเพียงหนึ่งเสียง เช่น อ + เอ = โอ, อ + โอ = โโอ, อ + โโอ = เอา, อ + เอา = เอา ดังในบทว่า จ + เอว = ไจว (45), อิว + โอชสา = อิวาชสา (481) เป็นต้น วิธีการนี้ใช้สูตร วฤทธิเรจ (6-1-88)

(4) ถ้าสระที่เป็นตัวตั้งและตัวบวกอยู่นอกเกณฑ์ 3 ข้อที่กล่าวมาให้เปลี่ยนสระที่เป็นตัวตั้งเป็นพยัญชนะกึ่งสระ เช่น อิ + อ = ย + อ = ย, อุ + อ = ว + อ = ว, เอ + อ = อย + อ = อย, เอา + อิ = อาว + อิ = อาวิ ดังในคำว่า ทานานิ + อทิต = ทานานยทิต (605), พหุ + อปี = พหุปี (579), สวพฺทฺธิ>สวพฺทฺธ + อส = สวพฺทฺธยะ (131), คุเรา + อิว = คุราวิว (1261) เป็นต้น วิธีการนี้ใช้สูตร อิกโก ยณจ (6-1-77)

(5) เอ, โอ เป็นตัวตั้ง อ เป็นตัวบวกจะไม่ทำตามข้อ 4 แต่ทั้ง เอ และ โอ จะกลืนเสียง อ หายไป จึงต้องทำเครื่องหมายแทนเสียง อ ที่หายไปนั้นไว้ ในอักษรเทวนาครี เครื่องหมายนี้มีรูปเป็น

S เรียกว่า อวครห เช่น เย + อปี = เย'ปี येऽपि (1270), อาศรม (อาศรมะ) + อภต = อาศรม'ภต आश्रमोऽभवत्, (47) อุทาหรณ์ทั้งหมดนี้ สามารถย้อนดูกระบวนการสร้างคำตามสูตรปาณินิได้ในบทที่ 3 ตามตัวเลขที่อ้างอิงไว้ในวงเล็บ ()

(6) อี, อุ, เอ ที่อยู่ท้ายบทนามหรือบทกริยา ทวิวจนะ ไม่มีการทำสนธิใด ๆ ทั้งสิ้น
บทนาม ในเพศทั้ง 3 นี้ มีเป็นจำนวนมากที่เป็นการันต์ คือศัพท์ที่ลงท้ายด้วยอักษรทั้งที่เป็นสระและพยัญชนะ เช่น กปิล เคาตม อคฺนิ สวสฺส ศานตฺ สานธวตฺ ตโปภฤตฺ ศิขินฺ กูชตฺ เป็นต้น เช่น

บทว่า **ทірขตปโส** ศัพท์เดิมมาจาก ทірขตปส + สฺ มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ทірขตปส	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถวทาทฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ทірขตปส + สฺ	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปฺปราติปทิกาทฺ (4-1-1)
ทірขตปส + สฺ	สฺ ชื่อว่าปรภมาปรตฺยยะ	สฺเวชฺสเมฆฏษณฺญายาม ภิสฺงภยํ ภยสฺงสิภยามภยส งฺโสสามงฺโยสฺสุป (4-1-2)
ทірขตปส + สฺ	สฺ ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สฺปะ (1-4-103)
ทірขตปส + สฺ	ลง สฺ ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทฺวเยกโยรทฺวิจโนกฺวเน (1-4-22)
ทірขตปส + สฺ	สฺ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिจ (1-4-104)
ทірขตปส + สฺ	อุ ของ สฺ ชื่อว่าอิต	อุปฺเตชฺชนฺนาสิก อิต(1-3-2)
ทірขตปส + ส	ลบ อุ ที่ชื่อว่าอิต	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
ทірขตปส ส>รฺ	เปลี่ยน ส เป็น รฺ	สมชฺโซ รฺ (8-2-66)
ทірขตปส รฺ>อุ	เปลี่ยน รฺ เป็น อุ เมื่อมี ย (หฺศ) อยู่หลัง	หฺศิ จ (6-1-114)
ทірขตปส อ + อุ>โอ	ทำเป็นขั้นคุณคือ อ กับ อุ ป็น โอ	อาทฺคุณะ (6-1-87)
ทірขตปส โอ	สำเร็จรูปเป็น ทірขตปโส	

บทนามในที่นี้หมายรวมเอาบทที่ประกอบวิภक्तिนามทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นตัวนามเอง คุณนาม สรรพนาม อพยยศัพท์ สมาส ตัทธิศ และกฤต ซึ่งรวมเรียกว่า บทนาม อันปรากฏอยู่ในมหาภาพยนี้ การแจกค่านามและคุณนามมีส่วนที่ตรงกันอย่างมาก จึงไม่แจกแยกจากกัน ส่วนการแจกสรรพนามและสังขยา (จำนวนนับ) จะต่างไปจากการแจกค่านามมากพอสมควร การแจกบทนาม แบ่งออกเป็น 3 วจนะ คือ เอกวจนะ ทวิวจนะ และพหุวจนะ และเพศของบทนามก็แบ่งออกเป็น 3 คือ ปุงลิงค์ สตรีลิงค์ และ นปุงสกลิงค์

บทนามแบ่งได้อย่างกว้าง ๆ เป็น 2 กลุ่มคือ สระการันต์ กลุ่มที่ลงท้ายด้วยสระ และพยัญชนะการันต์ กลุ่มที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ ในการแจกบทนามนั้น วิภक्तिที่นำมาประกอบ มีทั้งอ่อนและแข็ง สำหรับศัพท์เดิมของบทนามที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะและที่ลงท้ายด้วย ฤ เมื่อนำไปแจกรูป

ศัพท์เดิมนั้นจะแบ่งออกเป็น 2 รูป คือ รูปอ่อนและรูปแข็งบ้าง แบ่งเป็น 3 รูป คือ รูปอ่อนที่สุด รูปกลาง และรูปแข็งบ้าง การมีรูปอ่อน รูปแข็ง เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนที่ของเสียงเน้นหนักในคำนั้น ๆ

การแจกบทนามในปุงลิงค์และสตรีลิงค์ วิภक्तिแข็ง คือ ปรธมา เอกวจนะ ทวิวจนะ พหุวจนะ และทวิติยา เอกวจนะ และทวิวจนะ เรียกว่า ปัญจ-สถาน ที่เหลือเป็นวิภक्तिอ่อน ในกรณีที่บทนามมีรูปที่จะแจกต่างกัน 3 รูป วิภक्तिต่อไปนี้จัดเป็นวิภक्तिที่อ่อนที่สุด คือ ทวิติยา พหุวจนะ ตฤติยา จตุรถี ปัญจมี ษัษฐี และสัปตมี เอกวจนะ ษัษฐี และสัปตมี ทวิวจนะ และษัษฐี พหุวจนะ เรียกว่า ภ-สถาน และวิภक्तिต่อไปนี้จัดเป็นวิภक्तिกลาง คือ ตฤติยา จตุรถี ปัญจมี ทวิวจนะ ตฤติยา จตุรถี ปัญจมี และสัปตมี พหุวจนะ เรียกว่า ปท-สถาน ส่วนการแจกบทนามในนปุงสกลิงค์ วิภक्तिแข็ง คือ ปรธมา และทวิติยา พหุวจนะ ในกรณีที่คำนามมี 3 รูป วิภक्तिกลาง คือ ปรธมา และทวิติยา เอกวจนะ วิภक्तिอ่อนที่สุด คือ ปรธมา และทวิติยา ทวิวจนะ ที่เหลือให้ถือตามการแจกบทนามในปุงลิงค์และสตรีลิงค์

ในการแจกบทนามตามที่กล่าวมานั้นมีปรากฏในมหาทศานุกรานันท์เป็นจำนวนมาก และได้แจกแจงตามกระบวนการอ้างอิงสูตรปาณินิอย่างละเอียดในบทที่ 3 แล้ว ดังนั้น จึงขอนำมากล่าวเฉพาะบางกฎ คือ การเปลี่ยนเสียงของ ส และ ร สำหรับ ส เป็นเสียงอโฆชะ แต่เมื่อไปอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องการเสียงโฆชะ ส จะต้องเปลี่ยนเป็นเสียง ร เช่น มุนิชะ + ธรรมภฤตฺตา = มุณิรธรรม-ภฤตฺตา (5) ในทางกลับกัน ร เป็นเสียงโฆชะ เมื่อไปอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องการเสียงอโฆชะ จะต้องเปลี่ยนไปเป็น ศ, ษ, ส ตามความจำเป็น เช่น ยชะ + จ = ยศจ (22), ศุจิจิชะ + ตีรธสฺสชยาไตชะ = ศุจิสฺสตีรธสฺสชยาไตชะ (62)

ตามปกติแล้ว ส เมื่ออยู่หลังโฆชะที่เป็นทั้งสระและพยัญชนะ จะต้องเปลี่ยนเป็นเสียงโฆชะ คือเป็น ร เช่น กาวฺยํคฺริสโยชะ + ธิยา = กาวฺยํคฺริสโยธิยา (36) แต่มีข้อยกเว้น 2 ข้อ คือ 1) เมื่อ อา อยู่หน้า ส เช่น หริณาสฺ (หริณชะ) ในกรณีนี้ให้ลบ ส เช่น หริณาสฺ + ยตฺร = หริณายตฺร (94) 2) เมื่อ อ อยู่หน้า ส เช่น โสมสฺ ในกรณีนี้มีการเปลี่ยนแปลง 3 ประการ คือ (ก) เมื่ออยู่หน้า พยัญชนะโฆชะให้เปลี่ยน อส เป็น โอ เช่น โสมะ + น = โสโม น (125) (ข) เมื่ออยู่หน้า อ ให้เปลี่ยน อส เป็น โอ แล้ว โอ จะกลืนเสียง อ ที่ตามมา เพื่อแทนเสียง อ ที่หายไป ให้ใช้เครื่องหมาย อวฺครหฺ (S) แทน เช่น อาภิรณสฺ + อปี = อาภิรโณ'ปี (81) (ค) เมื่ออยู่หน้าสระอื่นให้ลบ ส เช่น สุปฺตาสฺ + เมธฺยาสฺ = สุปฺตเมธฺยาสฺ (96), กฤตฺตาสฺ + อิว = กฤตฺตอิว เป็นต้น

ขั้นตอนวิธีการทำรูปศัพท์ที่เป็นกระบวนการเหล่านี้เป็นการทำให้ง่ายสำหรับการศึกษาวैयाकरणสันสกฤตแบบสมัยใหม่ ซึ่งไม่ละเอียดเหมือนกระบวนการอ้างอิงสูตรของปาณินิ แต่ก็เป็นการศึกษาที่เป็นการเริ่มต้นที่ดีก่อนที่จะเข้าไปศึกษาอย่างละเอียดแบบปาณินิ สำหรับอุทาหรณ์ที่ยกมาในแต่ละข้อ เช่น ข้อ (ข) บทว่า อาภิรโณ'ปี ถ้าดำเนินการตามวิธีการทำรูปศัพท์ของสูตรปาณินิ จะมีขั้นตอนดังนี้

บทว่า อาภิรณชะ + อปี = อาภิรโณ'ปี โดยมีวิธีการ ดังนี้

อาภิรณชะ + อปี

อาภิรณ ะ>สฺ + อปี

อาภิรณ ส>รฺ + อปี

อาภิรณ ร>อุ + อปี

เปลี่ยนวิสรรคะ (-) เป็น ส

เปลี่ยน ส เป็น ร

เปลี่ยน ร เป็น อุ เมื่อมี อ อยู่หลัง

วิสรรชนียสย สชะ (8-3-35)

สมชฺโช รชะ (8-2-66)

อโต โวรปฺลุตาทปฺลุตเต

(6-1-113)

อาภิรณ อ+อุ>โอ + อปี ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อุ เป็น โอ

อาทคุณะ (6-1-87)

อาภิรณ โอ + อ>โอ ปี เปลี่ยน โอ กับ อ เป็น โอ

เองะ ปทานตาทติ(6-1-109)

อาภิรณ โอ ปี

สำเร็จรูปเป็น **อาภิรณ'ปี**

ส่วน รุ ที่มีมาแต่เดิมหรือที่เกิดจากการเปลี่ยนเสียง ส เมื่อไปอยู่หน้า รุ จะต้องลบ รุ ตัวหน้าแล้วชดเชยด้วยการทำสระที่อยู่หน้า รุ ที่ถูกลบนั้นให้เป็นเสียงยาว เช่น ชคมุะ + ราชปุตรา = ชคมุ ราช-ปุตรา (152)

จากกระบวนการสร้างคำตามสูตรปาณินีนี้นำมากล่าวนี้ จะเห็นว่า ผลลัพธ์ของบทที่จะนำไปใช้ในประโยคคำพูดต่าง ๆ นั้น มีความเหมือนกันทั้งคัมภีร์แบบเก่าและแบบใหม่ แต่ขั้นตอนและความละเอียดลึกซึ้งในการสร้างคำแตกต่างกันอย่างมาก ดังนั้น การศึกษาไวยากรณ์แบบเก่ามีไวยากรณ์ปาณินีเป็นต้น จึงเป็นการบ่มเพาะอุปนิสัยและพัฒนาวิธีการทำงานของผู้ศึกษาให้มีความละเอียดรอบคอบอย่างมาก

บทอภัยศัพท์ คือศัพท์ที่ไม่มีการเสียรูปศัพท์ไป คือไม่เปลี่ยนไปตามลิงค์ วจนะ และวิภक्ति มีอยู่หลายแห่ง เช่น

บทว่า **นาม** ศัพท์เดิมมาจาก นาม + ส เป็นกลุ่มประเภทคำอภัยศัพท์ เมื่อลงวิภक्तिแล้วให้ลบทั้ง ด้วยสูตร อวยาทาปสุปะ (2-4-82) มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

นาม	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุททาทตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
นาม	เป็นอภัยยะ	สุวราทีนิปาตมวฺยยม (1-1-37)
นาม + ส	ลงปรตฺยยะ หลังปราติปทิกะ	งฺยาปฺปราติปทิกาท (4-1-1)
นาม + ส	สุ ชื่อว่าปรลมาปรตฺยยะ	สุวาชสเมฆาภูษณฺญายม ภิสงฺภยํ ภยสงฺสิภยามภยส งฺโสสามงฺโยสสุป (4-1-2)
นาม + ส	สุ ปรตฺยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
นาม + ส	ลง ส ปรตฺยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทวฺยเภโยรทฺวิวจโนกวจเน (1-4-22)
นาม + ส	สุ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिศจ (1-4-104)
นาม	ลบ ส วิภक्ति เมื่ออยู่หลังอภัยศัพท์	อวยาทาปสุปะ (2-4-82)

สำเร็จรูปเป็น **นาม**

บทว่า **ยถา** ศัพท์เดิมมาจาก ยท + ถาล (ปการะ) + ส มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ยท	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรุททาทตฺรปรตฺยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
----	------------------------	--

ยท	ตท ศัพท์ เป็นสรรพนาม	สรวาทินี สรวนามานิ (1-1-27)
ยท + ถาล	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปุปราติปทิกาท (4-1-1)
ยท + ถาล	ลง ถาล ปัจจัยในความหมายว่า ประการ	ปรการวจน ถาล (5-3-23)
ยท + ถาล	ล ชื่อว่าอิต	ลศกุตททิต (1-3-8)
ยท + ถา	ลบ ล ที่ชื่อว่าอิต	ตสย โลปะ (1-3-9)
ย ท>อ + ถา	เปลี่ยน ท ของ ตท เป็น อ	ตยทาทีนมะ (7-2-102)
ย อ+อ>อ + ถา	ทำเป็นชั้นคุณคือ อ กับ อ เป็น อ	อโต คุณ (6-1-97)
ยถา	เป็นปราติปทิกะ (ลิงค์)	อรถาทธาตฺรปรตยยะ ปราติปทิกม (1-2-45)
ยถา	เป็นอภัยยะ	สรวาทินีปาตมวยยม (1-1-37)
ยถา + ส	ลงปรัตยยะ หลังปราติปทิกะ	งยาปุปราติปทิกาท (4-1-1)
ยถา + ส	ส ชื่อว่าปรถมาปรตยยะ	สเวชสเมมาภฺษณฺญายม ภิสภฺยํ ภยสงฺสภฺยยามภยส งฺโสสามงฺโยสสุปะ (4-1-2)
ยถา + ส	ส ปรตยยะ เป็นเอกวจนะ	สุปะ (1-4-103)
ยถา + ส	ลง ส ปรตยยะ ในฐานะอย่างเดียว	ทวเยกโยรทวิวงฺในกวงฺเน (1-4-22)
ยถา + ส	ส ชื่อว่าวิภกติ	วิภกตฺตจ (1-4-104)
ยถา	ลบ ส วิภกติ เมื่ออยู่หลังอภัยศัพท์	อวยาทาปฺสุปะ (2-4-82)
	สำเร็จรูปเป็น ยถา	

บทอภัยศัพท์ทั้งหมดต้องลงวิภกตินามตามหน้าที่ที่ประกอบใช้ในประโยคคำพูดนั้น ๆ แต่ก่อนที่จะนำไปใช้ในประโยคนั้น ๆ ต้องลงวิภกตินามตามสูตรปาณินิว่า **อวยาทาปฺสุปะ** (2-4-82) (ลบ อापฺ ปรตยยะและวิภกตินามทำอภัยศัพท์) ทั้งนี้ เพื่อให้ครบกระบวนการตามขั้นตอนก่อนที่จะนำไปใช้ ศัพท์ทุกศัพท์ทั้งบทนามและบทกริยาต้องประกอบวิภกติ จึงจะเป็นบทที่สมบูรณ์ตามคำจำกัดความสูตรปาณินิว่า **สุปฺติงนฺตฺ ปทม** (1-4-14) (ศัพท์ที่ประกอบด้วยวิภกติแจกนาม และวิภกติแจกกริยา ชื่อว่า ปทะ (บท)) ดังนั้น บททุกบทที่ปรากฏใช้ในคัมภีร์ต่าง ๆ ที่เป็นภาษาบาลีสันสกฤตจึงต้องประกอบวิภกติเสมอ

บทสมาส คือการประกอบศัพท์ตั้งแต่ 2 ศัพท์ขึ้นไปมาต่อกัน ให้เป็นศัพท์เดียวกัน อยู่หลายแห่ง เช่น บทว่า ธรรมภุตา-แห่งผู้ทรงธรรมทั้งหลาย เป็นทวิติยัตตปุรุชสมาส บทว่า กาวยงคิ-รสโยะ-ของมุณีชื่อว่ากาวยะและอาจิศะ เป็นทวันทวสมาส บทว่า จารูวีรุตฺรจนะ-มีแนวเกววัลย์และต้นไม้อันงดงาม เป็นษัษฐีพหุวิหิสมาส มีทวันทวสมาสอยู่ภายใน บทว่า ปรสนิคฺรมกฺฤตาทวละ-มีหญ้าอันเรียบสนิทและอ่อนนุ่ม เป็นษัษฐีพหุวิหิสมาส มีทวันทวสมาสอยู่ภายใน บทว่า หวิรฺธุม-วิตาเนน-ด้วยการปกคลุมด้วยคิ้วจากเครื่องสังเวย เป็นตฤติยัตตปุรุชสมาส มีปัญจมีตตปุรุชสมาส

อยู่ภายใน บทว่า เกสรสาสตรปาณหุภะ-ด้วยสีเหลืองอ่อนอันปกคลุมด้วยเกสรดอกไม้ เป็นกรมธารยสมาส มีตฤติยาตัดปุระสมาสอยู่ภายใน บทว่า ปรยาปตผลปุชปาภะ-อันให้ดอกออกผล, มีผลและดอกอันถึงพร้อมแล้ว เป็นวันทวสมาส มีกรมธารยสมาสอยู่ภายใน บทว่า สุวราโคโยทฤกตเจตสะ-มีจิตใจที่จะไปสู่สวรรค์ เป็นตฤติยาพหุวิหิตสมาส มีทิวติยาตัดปุระสมาสอยู่ภายใน บทว่า ราชปุตรา-ราชบุตรทั้งหลาย เป็นชัษฐิตตัดปุระสมาส บทว่า สุวรรณสตมภวระฆมาณะ-มีกายกำยำเหมือนดังเสาทอง เป็นชัษฐิพหุวิหิตสมาส บทว่า สีโหระสุกา-มีหน้าอกเหมือนนอกราชสีห์ เป็นชัษฐิพหุวิหิตสมาส บทว่า มหาภูชาะ-มีแขนลำสัน เป็นชัษฐิพหุวิหิตสมาส บทว่า นีวารผลสัตฺษุโฏาะ ผู้ยินดีในข้าวป่าและผลไม้ เป็นสัตฺษุมีตตัดปุระสมาส มีวันทวสมาสภายใน บทว่า อนุตฺสโกะ ผู้ไม่มีความกระสันอยาก เป็นนบุรพบทชัษฐิพหุวิหิตสมาส บทว่า ตโปภฤทฺหะ ผู้บำเพ็ญตบะ เป็นทิวติยาตัดปุระสมาส บทว่า ศุนยศุนยะ อันว่างเปล่าและว่างเปล่า เป็นวันทวสมาส

บทตัดทิต คือบทที่เชื่อมคำนามกับปัจจัย เพื่อสร้างคำใหม่ให้กระชับกว่าการใช้นามล้วน ๆ มีอยู่หลายแห่ง เช่น บทว่า วลีษจวต มาจากศัพท์เดิมว่า วลีษ + วต ปัจจัยในอุปมานะ (เปรียบเทียบ) บทว่า **ทิวติย** ศัพท์เดิมมาจาก ทิว + ตย วิเคราะห์ว่า ทวโยะ ปุระณะ ทิวติยะ ลง ตย ปัจจัย ด้วยสูตร เทวสติยะ (5-2-54) ทำการลบลวิสรรคะ (-ะ) ที่อยู่ในบาทของโคลก เมื่อมีสระตามหลัง ด้วยสูตร โส'จิ โลเป เจต ปาทปุระณม (6-1-134) บทว่า **ตฤติย** ศัพท์เดิมมาจาก ตริ + ตย วิเคราะห์ว่า ตรยาณำ ปุระณะ ตฤติยะ ลง ตย ปัจจัย และทำสัมประสาธนะ ริ เป็น ฤ ด้วยสูตร เตรง สंप्रसारณं ज (5-2-55) ทำการลบลวิสรรคะ (-ะ) ที่อยู่ในบาทของโคลก เมื่อมีสระตามหลัง ด้วยสูตร โส'จิ โลเป เจต ปาทปุระณม (6-1-134)

บทกริยาคุมพากย์ คือบทที่เชื่อมธาตุ วิภक्ति ปัจจัยให้เป็นบทเดียวกันสำเร็จเป็นบทที่แสดงกริยา เพื่อใช้เป็นกริยาคุมพากย์ มีอยู่มาก เช่น

บทว่า **พภูว** ศัพท์เดิมมาจาก ภู ธาตุ + ติป วิภक्ति หมด ลิกฺ ฝายปรัสไมบท มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ภู	ภู ชื่อว่าธาตุ	ภูวาทโย ธาตวะ (1-3-1)
ภู + ลิกฺ	ลง ลิกฺ ในอดีตกาล	ปโรกฺเซ ลิกฺ (3-2-115)
ภู + ลิกฺ	ลิกฺ เป็นฝายปรัสไมบท	ละ ปรัสไมปทม (1-4-99)
ภู + ลิกฺ	ลง ปรัสไมบท ในกัตตฺวาจก	เศชาตฺ กฺรตฺริ ปรัสไมปทม (1-3-78)
ภู + ลิกฺ > ติป	ใช้ ติป แทน ลิกฺ	ติปตฺสณิสิปตฺสณิมิวสฺมสฺตา ตำณตฺสาถำธฺวมิตฺวหิมหิง (3-4-78)
ภู + ติป > ณล	เปลี่ยน ติป เป็น ณล	ปรัสไมปทานำ ณลตฺสุส- ถลตฺสณลฺวมาะ (4-3-82)
ภู + ณล	ณล เป็น ประถมบุรุษ	ติงสฺตฺรีณิ ตฺรีณิ ปฺรถม- มธฺยโมตฺตมาะ (1-4-101)
ภู + ณล	ณล เป็น เอกวจนะ	ตานเยกฺวจนทฺวิวจน- พฺหฺวจนานเยกฺสะ (1-4-102)

ฦ + ฦล	ฦ ฦื่อว่าอิต	จฦ (1-3-7)
ฦ + ฦล	ล ฦื่อว่าอิต	หลนตยม (1-3-3)
ฦ + อ	ลบ ฦ และ ล ฦื่อว่าอิต	ตลย โลปะ (1-3-9)
ฦ + วุฦ + อ	ลง วุฦ อาคม เมือมี ลีฦ (ฦล) อยู่หลัง	ฦโว วุคฺลฺงลึโฦะ (6-4-88)
ฦวุฦ + อ	อ ฦื่อว่าอิต	อูปะเทคชนุณาสิก อิต(1-3-2)
ฦวุฦ + อ	ฦ ฦื่อว่าอิต	ลศกฺวตทริเต (1-3-8)
ฦวุ + อ	ลบ อ และ ฦ ฦื่อว่าอิต	ตลย โลปะ (1-3-9)
ฦวุ + อ	ฦ้อนธาตุเป็นสอง เมือ ลีฦ (ฦล) อยู่หลัง	ลีฦ ฦาโตรนภยาสลย(6-1-8)
ฦวุ + อ	ตัวที่ฦ้อนมา ฦื่อว่าอภยาสะ	ปุโรโวกภยาสะ (6-1-4)
ฦวุ + อ	ร้สสะ อู ของอภยาสะ เป็น อ	ทรสวะ (7-4-59)
ฦวุ + อ	อู ของอภยาสะ เป็น อ เมือ ลีฦ (อ) อยู่หลัง	ภวเตระ (7-7-73)
ฦ>พ ฦวุ + อ	เปลี่ยน ฦ ของอภยาสะ เป็น พ	อภยาสะ จร จ (8-4-54)
พ ฦวุ อ		

สำเร็จรูปเป็น พฦว

กรียาคุมพากย์ที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะ เฉพาะสรรคที่ 1, 2 และ 3 มีหลากหลายซึ่งเป็นความเชี่ยวชาญของท่านผู้แต่งที่สามารถประกอบบทกรียาเพื่อให้เข้ากับคณณะฉันท์ และมีความหมายตามทีผู้แต่งประสงค์ ประกอบด้วยหมวดต่าง ๆ ดังนี้

- 1) หมวด ลฦ (วรดมานกาล) บอกปัจจุบันกาล จำนวน 4 บท
- 2) หมวด ลีฦ (ปโรกษ อนทยตณญุต) บอกอดีตกาล จำนวน 97 บท
- 3) หมวด ลตฦ (สามานย ภวิชยต) บอกอนาคตกาล จำนวน 1 บท
- 4) หมวด โลฦ (อาชญาที) บอกความบังคับเป็นต้น จำนวน 2 บท
- 5) หมวด ลง (อนทยตณญุตกาล) บอกอดีตกาลที่ไม่ใช่วันนี้ จำนวน 4 บท
- 6) หมวด วิธิลิง (อาชญา) บอกความยอมตาม จำนวน 1 บท
- 7) หมวด ลง (สามานยญุต) บอกอดีตกาลของวันนี้ จำนวน 71 บท

จากข้อมูลทีผู้วิจัยได้นำเสนอ จะเห็นได้ว่กระบวนการในการสร้างคำให้สำเร็จในแต่ละขั้นตอนั้น ต้องใช้ความรู้ความสามารถในศาสตร์สาขาทีเกี่ยวกับเรื่องไวยากรณ์เป็นอย่างมาก ผู้วิจัยเห็นว่าพระอศวโฆษเป็นผู้แตกฉานภาษาสันสกฤตทั้งในด้านไวยากรณ์ ฉันทลักษณ์และอลงการ ทั้งเป็นปราชญ์ผู้รอบรู้หลักธรรมวินยอย่างลึกซึ้ง จึงสามารถประพันธ์มหากาพย์เสานทรนันทะนี้ให้เป็นที่ยอมรับของปราชญ์ในสมัยก่อนจวบจนถึงปัจจุบัน เมือกล่าวโดยภาพรวมแล้ว บทกรียาทีปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะ เฉพาะสรรคที่ 1 - 3 มีบทกรียาหมวด ลีฦ และ ลง มากทีสุด ซึ่งเป็นกลุ่มบทกรียาทีมีกระบวนการในการสร้างคำทียากทีสุด อันแสดงถึงความเป็นนักปราชญ์ทีทรงภูมิความรู้ความเชี่ยวชาญของพระอศวโฆษ การประพันธ์มหากาพย์ทีเป็นคำฉันท์ด้วยภาษาสันสกฤต จัดเป็นเครื่องบรรณาการทีแสดงภูมิรู้ของผู้ประพันธ์ว่มีความรู้ภาษาสันสกฤตเป็นอย่างดี สมกับสมญานามว่ปราชญ์เมธี ทีได้รับการยกย่องยิ่งนัก

บทกฤต คือบทเชื่อมธาตุกับปัจจัย เพื่อสร้างบทที่ทำหน้าที่เป็นผู้กระทำกริยาเป็นต้น มีทั้งที่ใช้เป็นบทนามและบทกริยาอยู่มาก เช่น

บทว่า **คฤหฺย** ศัพท์เดิมมาจาก **ครหฺ** ธาตุ + **กฤตฺวา** ปัจจัย + **สุ** วิภक्ति มีวิธีทำรูปโดยใช้สูตรต่อไปนี้

ครหฺ	ครหฺ ชื่อว่าธาตฺ	ภฺวาทโย ธาตฺวะ (1-3-1)
ครหฺ + กฤตฺ	ปัจจัย ชื่อว่ากฤตฺ	กฤตฺติง (3-1-93)
ครหฺ + กฤตฺ	ลง กฤตฺปัจจัย หลังธาตฺ	ธาโตชะ (3-1-91)
ครหฺ + กฤตฺ	ลง กฤตฺปัจจัยในกัณฑ์ตฺวาจก	กรฺตฺริ กฤตฺ (3-4-67)
ครหฺ + กฤตฺวา	กฤตฺวา ปัจจัย ชื่อว่ากฤตฺ	กฤตฺยาะ (3-1-95)
ครหฺ + กฤตฺวา	ลง กฤตฺวา ปัจจัย	อลฺลชโลวะ ปรดิเชธโยชะ ปรจํ กฤตฺวา (3-4-18)
ครหฺ + กฤตฺวา > ลยปฺ	เปลี่ยน กฤตฺวา (ตฺวา) เป็น ลยปฺ (ย)	สมาเส'นลฺปุรฺเว กฤตฺเว ลยปฺ (7-1-37)
คฺร > ฤ หฺ + ลยปฺ (ย)	ทำเป็นสัมประสาธนะคือ ร เป็น ฤ	ครฺหิชาวยิวยิวชฺวีจฺฉิตฺ- วฤจฺฉติปฤจฺฉติภฤจฺฉติหน้า จิตฺ จ (6-1-16)
คฤหฺ + ลยปฺ	ล และ ป ชื่อว่าอิตฺ	หลนฺตยม (1-3-3)
คฤหฺ + ย	ลปฺ ล และ ป ที่ชื่อว่าอิตฺ	ตฺสย โลปะ (1-3-9)
คฤหฺย	เป็นปรดิปทิกะ (ลิงค์)	กฤตฺตฺทิตฺตฺสมาสาจจ (1-2-46)
คฤหฺย	เป็นอภัยยศัพท์	กฤนฺเมชนฺตชะ (1-1-39)
คฤหฺย	มี กฤตฺวา ปัจจัยอยู่เป็นอภัยยศัพท์	กฤตฺวาโตสนฺกฺสนฺชะ (1-1-40)
คฤหฺย + สฺ	ลงปรดิยยะ หลังปรดิปทิกะ	งฺยาปฺปรดิปทิกาทฺ (4-1-1)
คฤหฺย + สฺ	สุ ชื่อว่า ปรลมาปรดิยยะ	สฺวาชฺสเมฆาภฺษณฺญายาม ภฺสิสฺงภฺยํ ภฺยสฺงสฺถิภฺยยามภฺยสฺ งฺโสสามฺงโยสฺสุป (4-1-2)
คฤหฺย + สฺ	สุ ปรดิยยะ เป็นเอกวจนะ	สฺอุปชะ (1-4-103)
คฤหฺย + สฺ	ลง สฺ ปรดิยยะ ในฐานะอย่างเดี่ยว	ทฺวเยกโยรฺทฺวิวจฺไนกฺวจน (1-4-22)
คฤหฺย + สฺ	สุ ชื่อว่าวิภक्ति	วิภक्तिจจ (1-4-104)
คฤหฺย	ลปฺ สฺ วิภक्ति เมื่ออยู่หลังอภัยยศัพท์	อฺวยาทาปฺสฺอุปชะ (2-4-82)

สำเร็จรูปเป็น **คฤหฺย**

บทกริยากฤตเป็นประเภทกริยาในระหว่างคือกริยาที่มีการกระทำที่ไม่สำเร็จบริบูรณ์ ยังมีกริยากระทำอย่างอื่นต่อไป มีปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะ เฉพาะสรรคที่ 1, 2 และ 3 อีกหลายบท

กริยาภคที่ประกอบด้วย อต ปัจจัย ซึ่งทำให้ธาตุกลายเป็นกริยาในปัจจุบันกาลและอนาคตกาล เฉพาะกลุ่มที่เป็นคุณนาม จะมี 2 รูป คือ รูปอ่อน เป็น อต และรูปแข็งเป็น อนต ถ้าเป็นสตรีลิงค์ เป็น อนติ

ในมหากาพย์เสานทรนันทะนี้ กริยาภคที่ประกอบด้วย อต ปัจจัยซึ่งเป็นรูปแข็งมีปรากฏหลายบทด้วยกัน เช่น ศุรามยโนโต เป็นต้น เมื่อประกอบกับธาตุ ปัจจัยเสร็จเรียบร้อยแล้วนำมาประกอบ วิภักตินาม เช่น ศุรามยนต + ชส มีกระบวนการตามที่กล่าวมาแล้ว

ส่วนกริยาภคที่ปรากฏใช้มากในมหากาพย์นี้ คือ กริยาภคที่ประกอบด้วย กตวา (ตวา) ปัจจัย คัมภีร์ปาณินิให้ลง กตวา (ตวา) ปัจจัย ด้วยสูตร **อลฺขลฺโวะ ปฺรติเชธโยะ ปฺรารำ กตวา** (3-4-18) เช่น อุกตวา, สติตวา, ทฤษฏวา, หิตวา เป็นต้น และให้เปลี่ยนเป็น ย ด้วยสูตร **สมาสฺนณฺปุรวะ กตเว ลยป** (7-1-37) เช่น วิหฺยตฺปตฺย, อนตฺกรมฺย, ปฺรณฺยตฺย, อาลฺย, เปรฺกษฺย เป็นต้น

จากข้อมูลที่นำมากล่าวนี้ เป็นการสรุปประเด็นเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะตามสูตรปาณินิ ซึ่งมีความละเอียดลึกซึ้งด้านหลักไวยากรณ์อย่างมาก ก่อนอื่นต้องทำความเข้าใจก่อนว่า เดิมทีเดียว ภาษาเป็นภาษาพูด เป็นภาษาที่เกิดก่อนจะมีหลักไวยากรณ์ หลักไวยากรณ์เปรียบเหมือนประตูห้อง ส่วนตัวภาษาเปรียบเหมือนตัวห้อง ถึงจะมีหลักไวยากรณ์ละเอียดสักปานใด ตัวภาษาก็ยังมีรายละเอียดปลีกย่อยอีกมาก ทั้งนี้เพราะเกิดจากการนำไปใช้นั่นเอง ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาหนึ่งที่น่าจะมีความละเอียดลึกซึ้งและได้ผ่านการปรับปรุงแก้ไขมาเป็นอย่างดีทั้งในด้านเสียง อักษร และตัวหลักไวยากรณ์เอง

การศึกษากระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะ ทำให้สามารถสร้างความคิดอย่างเป็นระบบในใจของผู้วิจัยเองได้ ทั้งนี้ เพราะภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่มีระบบ มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนแน่นอนอย่างยิ่ง หลาย ๆ ครั้ง ที่ผู้วิจัยมีประสบการณ์ในการประกอบบทตามกระบวนการอ้างอิงสูตรปาณินิเป็นเหตุให้ต้องย้อนกลับไปคิดทบทวนอย่างละเอียดรอบคอบ เพราะสูตรปาณินิมีกฎเกณฑ์รายละเอียดปลีกย่อยอีกมาก สังเกตจากอุทาหรณ์ในโคลกต่าง ๆ ของมหากาพย์ที่ได้แสดงขั้นตอนการสร้างคำโดยอ้างอิงสูตรตามที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 3 และนำมากล่าวไว้ตอนต้นนี้ จะเห็นถึงความละเอียดทุกขั้นตอนของกระบวนการสร้างคำก่อนที่จะมาเป็นบท ๆ หนึ่งที่จะนำมาประกอบเป็นโคลกได้ ดังนั้น การศึกษาภาษาสันสกฤตในมหากาพย์โดยอ้างอิงสูตรจากปาณินิจึงเป็นการฝึกฝนความคิดอย่างเป็นระบบระเบียบให้กับผู้ศึกษาได้เป็นอย่างดี เนื่องจากผลลัพธ์อย่างเดียวกันแต่สภาพแวดล้อมต่างกันก็ต้องใช้สูตรที่ต่างกันดังนี้ เป็นต้น เช่นอุทาหรณ์ของสูตรที่ทำเป็นขั้นคุณว่า

สูตรการทำขั้นคุณ คือการเปลี่ยนสระเป็น อ, เอ, โอ, อร และ อล โดยอ้างสูตรดังนี้

1) **อาทคุณะ** (6-1-87) แปลว่า เมื่อสระอยู่หลังจากอวระณะ ให้เอาตัวแทนที่เป็นคุณตัวเดียวไปแทนที่ข้างหน้าและข้างหลัง เช่น **อุปนฺทระ** มีวิธีทำรูปอย่างนี้

อุป + อินฺทระ

อุป อ+อิ>เอ นฺทระ ทำเป็นขั้นคุณคือ อ กับ อิ เป็น เอ อาทคุณะ (6-1-87)

2) **สารวธาตการธธาตุโยะ** (7-3-84) แปลว่า เมื่อมีธาตุหมวดสารวธาตูกะ และ อารธธาตูกะ อยู่หลัง ทำเป็นขั้นคุณสระส่วนท้ายที่เป็น อิก (อิ, อี, อุ, อู, ฤ, ฦ, ฦ) เช่น ภาติ

ภู + ศป (อ) + ติ

ภ อุ>โอ + ศป (อ) + ติ ทำเป็นขั้นคุณคือ อุ เป็น โอ สารวธาตการธธาตุโยะ (7-3-84)

3) **ปุคนุตลหุปรสย จ** (7-3-86) แปลว่า ทำเป็นชั้นคุณ อิก (อิ, อี, อุ, อู, ฤ, ฦ, ฤ, ฦ) ของ ส่วนประกอบที่เป็นส่วนท้ายของ ปุกุ และสระเสียงสั้นที่ชื่อว่าอุปธา ทั้งที่เป็นหมวดสาธิตาตุกะ และ อารธธาตุกะ เช่น เสธติ

สิธ + ศป (อ) + ติ

ส อิ>เอ ธ + ศป (อ) + ติ ทำเป็นชั้นคุณคือ อิ เป็น เอ ปุคนุตลหุปรสย จ (7-3-86)

4) **ฤตศจ สโยคาเทรคุณะ** (7-8-10) แปลว่า เปลี่ยนธาตุที่ลงท้ายด้วย ฤ ซึ่งเป็นสระ เสียงสั้น ที่มีสังโยคอยู่เบื้องต้นเป็นชั้นคุณ คือ เป็น อร เช่น หวรติ

หฺวฤ + ศป (อ) + ติ

หฺว ฤ>อร + ศป (อ) + ติ ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ เป็น อร ฤตศจ สโยคาเทรคุณะ (7-8-10)

5) **คุโณ'รติสโยคาทโยะ** (7-4-29) แปลว่า เปลี่ยน ฤ ธาตุ และ ฤ ของธาตุซึ่งเป็นสระ เสียงสั้นที่มีสังโยคอยู่เบื้องต้น เป็นชั้นคุณ คือ เป็น อร เมื่อ ยก และ หมวด อาศิริลึง ฝ่ายอารธธาตุกะ ที่ขึ้นต้นด้วย ยก (ย) อยู่หลัง เช่น หวรยาศ

หฺวฤ + ยาส + ติ

หฺว ฤ>อร + ยาส + ติ ทำเป็นชั้นคุณคือ ฤ เป็น อร คุโณ'รติสโยคาทโยะ (7-4-29)

จากอุทาหรณ์ของสูตรดังกล่าว จะเห็นขั้นตอนการสร้างบทแต่ละบทนั้นล้วนมี กระบวนการในการอ้างอิงสูตรแตกต่างกัน ทั้งที่มีผลลัพธ์อย่างเดียวกัน อย่างเช่น การทำเป็นชั้นคุณ ฤ เป็น อร เมื่อมีวิภक्ति ปัจจัยแตกต่างกันก็ใช้สูตรในการอ้างอิงแตกต่างกัน ดังนั้น กระบวนการสร้างคำ ตามสูตรปานิณี จึงสามารถเพาะบ่มความเป็นคนที่ละเอียดรอบคอบให้กับผู้ศึกษาได้เป็นอย่างดี

2. สรุปการวิเคราะห์ตามหลักฉันทลักษณ์

การศึกษาวเคราะห์ด้านฉันทลักษณ์ คือการศึกษาตามคัมภีร์วฤตตรัตนากรเป็นต้นที่แสดง ฉันทลักษณ์อันว่าด้วยกฎระเบียบในการวางศัพท์ที่เป็นเสียงครุและลหุ ในรูปแบบต่าง ๆ ในการ ประพันธ์ที่เป็นร้อยกรองซึ่งเรียกว่าปद्यะ ดังนั้น อุทาหรณ์ที่เป็นโคลกในมหากาพย์เสานทรนั้นทะ เฉพาะสรรคที่ 1 2 และ 3 ประกอบด้วยฉันทประเภทต่าง ๆ ดังนี้ 1) **อนุษฎฐฉันท** 8 พยางค์ มี จำนวน 122 โคลก ประกอบด้วย 1.1) ปถยาวิภตระ จำนวน 90 โคลก ปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 42 โคลก และสรรคที่ 2 จำนวน 48 โคลก 1.2) ปรถมภการวิปูลา จำนวน 1 โคลก ปรากฏในสรรคที่ 1 โคลกที่ 2 1.3) ปรถมณการวิปูลา จำนวน 16 โคลก ปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 10 โคลก ในสรรค ที่ 2 จำนวน 5 โคลก และในสรรคที่ 3 จำนวน 1 โคลก 1.4) ตฤตียนการวิปูลา จำนวน 12 โคลก ปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 4 โคลก และในสรรคที่ 2 จำนวน 8 โคลก 1.5) ปรถมมการวิปูลา จำนวน 3 โคลก ปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 2 โคลก และในสรรคที่ 2 จำนวน 1 โคลก 2) **ตรีษฎฐฉันท** 11 พยางค์ เป็นประเภทอุปชาติ คือ โคลกที่ผสมอินทรวชิรากับอุเพนทรวชิราเข้าด้วยกัน หรือเป็นโคลกที่ ผสมโคลกหลายชนิดซึ่งมีพยางค์ไม่เท่ากันในแต่ละฉันทที่เรียกว่าอุปชาติ จำนวน 3 โคลก ปรากฏใน สรรคที่ 1 จำนวน 1 โคลก และในสรรคที่ 2 จำนวน 2 โคลก 3) **อติชคตีฉันท** 13 พยางค์ เป็นปรหรัชนี จำนวน 1 โคลก ซึ่งปรากฏในสรรคที่ 1 โคลกที่ 61 4) **ศักวรฉันท** 14 พยางค์ เป็น วสันตติลกา จำนวน 1 โคลก ปรากฏในสรรคที่ 1 โคลกที่ 62 5) **วาควัลลฉันท** ประเภทวิสมวฤตติ คือโคลกที่มีคณะไม่เสมอกัน หมายความว่า บาททั้ง 4 ในโคลกไม่เหมือนกัน โคลกชนิดนี้มีกำหนด คณะในพยางค์ที่ 5 6 7 ในแต่ละบาทเท่านั้น พยางค์อื่นไม่มีกำหนดคณะไว้ ทำให้บาททั้ง 4 ไม่

แตกต่างกัน มีจำนวน 41 โศลก คือเป็นอุทคตา จำนวน 41 โศลก ปรากฏในสรรคที่ 3 ทั้งหมด
6) **อุปชาติ** ประเภทอัทธสมวฤตติคือโศลกที่มีคณะเสมอกันครึ่งหนึ่ง หมายความว่า บาทที่ 1 และ 3 มีคณะเหมือนกัน ส่วนบาทที่ 2 และ 4 ก็มีคณะเหมือนกัน เป็นปุชปีตาครา จำนวน 1 โศลก ซึ่งปรากฏในสรรคที่ 3 คือโศลกที่ 42

3. สรุปการวิเคราะห์ตามหลักอสังการ

มหากาพย์เสานทรนันทะนี้เพียบพร้อมด้วยอสังการทางเสียง 10 ประการ และอสังการทางความหมาย 3 ประเภท ดังที่นำมาเสนอตามลำดับ ดังนี้ จึงขอสรุปข้อความจากมหากาพย์เสานทรนันทะที่ประดับด้วยอสังการนั้น ๆ ดังนี้ 1) **อสังการทางเสียง** มี 10 ประเภท คือ (1) **ปรสาทคุณ** คือ รสคำ แจ่มกระจ่าง หมายความว่า มีเนื้อความชัดเจน และอ่านเข้าใจง่าย (2) **โอชคุณ** คือ ความซาบซึ้งตรึงใจ กล่าวคือ การผูกบทหลายบทเป็นบทสมาสยาว ๆ (3) **มธุรสตาคุณ** คือ การมีเสียงอ่อนหวาน กล่าวคือ ประกอบศฤงคารรสเป็นต้นไว้ในบทประพันธ์ หรือประกอบสระและพยัญชนะที่มีสถาน, กรณ และมาตราเหมือนกันไว้ใกล้กัน หรือกล่าวซ้ำเสียงในพยางค์ส่งผลให้มีเสียงคล้องจองกัน (4) **สมตาคคุณ** คือ การมีเสียงสม่ำเสมอในการเลือกอักษรมาเรียงลำดับโดยมีพยัญชนะเสียงอ่อนฐานเดียวกันจำนวนมาก, พยัญชนะเสียงแข็งสถานเดียวกันจำนวนมากหรือพยัญชนะเสียงอ่อนผสมเสียงแข็งที่มีสถานเดียวกัน (5) **สุกุมารตาคุณ** คือ การมีเสียงนุ่มนวลชดช้อย โดยมีพยัญชนะเสียงอ่อนมากกว่าชนิดอักษรและไม่มีอักษรออกเสียงยาก คือ สนธิ, สมาส และสังโยคที่ประกอบบทไว้ไม่ดี หรือเป็นความนุ่มนวลด้วยการประกอบคำที่สละสลวย โดยหลีกเลี่ยงจากความไม่สุภาพและความไม่เหมาะสม (6) **ศลิษฏคุณ** คือ การมีเสียงกลมกลืนกันด้วยอักษรเสียงอ่อน คือ สระเสียงสั้น, อักษรที่ 1 ที่ 3 และที่ 5 ของวรรคทั้งห้า และ ย ร ล ว (7) **อุทาร์ตวคุณ** คือ การแสดงคุณธรรมอันสูงส่งนำอัศจรรย์ เช่น ความเสียสละ เป็นต้น หรือการประกอบบทวิเสสนะที่น่าชมเชย (8) **กานติคุณ** คือ รสคำที่น่าพึงใจ กล่าวคือ ไม่พูดเกินความจริง โดยสื่อความหมายตรงกับภาวะที่เป็นไปได้ ไม่เกินเลยจากความจริง (9) **อรถายักติคุณ** คือ ความเป็นไปแจ่มแจ้งของเนื้อความ กล่าวคือ มีความหมายชัดเจน ไม่กำกวมก่อให้เกิดความสงสัย (10) **สมาริคุณ** คือ รสคำที่กล่าวถึงสิ่งที่ไม่จริงให้เหมือนมีจริง เช่น กล่าวถึงสิ่งที่ไม่มีชีวิตให้เหมือนมีชีวิต หรือกล่าวถึงสิ่งที่ไม่มีรูปให้เหมือนมีรูป เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้มีภาพพจน์ 2) **อสังการทางความหมาย** ที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะ มี 3 ประเภท คือ (1) **รูปกาลังการ** การแสดงความเป็นสิ่งเดียวกันระหว่างอุปมานะและอุปไมย (2) **อุปมาลังการ** การเปรียบเทียบความเหมือนกันระหว่างสิ่งสองสิ่ง (3) **รสือลังการ** อสังการมีอรรถรส กล่าวคือ แต่งให้เกิดรสต่าง ๆ มีศฤงคารรส (ความซาบซึ้งในความรัก) เป็นต้น สรุปคือ รสมีปรสาทคุณเป็นต้น 10 ประเภท เป็นรสทางวรรณคดีที่ยกขึ้นกล่าวโดยอ้อม เพราะเป็นบทประพันธ์ไพเราะไม่หยาบคาย แต่ศฤงคารรสเป็นต้น 9 ประเภทที่กล่าวไว้ในรสือลังการ จัดเป็นรสทางวรรณคดีโดยตรง

บทประพันธ์ที่ประกอบด้วยภาวะ วิภาวะ อนุภาวะ และววยภิจารีภาวะ จัดเป็นรสือลังการ เช่น ศฤงคารรส (ความซาบซึ้งในความรัก) นับเข้าในธรรมศฤงคารรส (ธรรมศฤงคาร) คือ รสรักที่เนื่องด้วยธรรมะ ปรากฏในโศลกว่า

ตตุษตตุษิตาคุใจว ศุทรวาสาศจ เทวตาะ |

สทธรรมพหุมาเนน สตตวานำ จานุกมปยา || 2/55 ||

เทวดาทั้งหลายในสวรรค์ชั้นดุสิตและชั้นสุทธาวาส ต่างพากันชื่นชมยินดี เพราะความเคารพในพระสัทธรรมอย่างมาก และเพราะความเอื้อเฟื้อต่อสัตว์โลกทั้งหลาย

ศฤงคารรส (ความซาบซึ้งในความรัก) ในวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับธรรมะ เรียกว่า ธรรมศฤงคารรส คือ รสรักที่เนื่องด้วยธรรม เป็นความปิติยินดีที่เกิดร่วมกับโสมนัสมหากุศลจิต จึงจำแนกตามรสสี่ประการ ดังนี้

ก. รติสถายีภาวะ (อาการทางใจที่ยินดี) คือ ความยินดีที่เกิดแก่เทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิตและพรหมอนาคามีพร้อมด้วยพระอรหันต์ในชั้นสุทธาวาส กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ข. อารัมมณวิภาวะ (อารมณ์ของความยินดี) คือ พระโพธิสัตว์ที่ประสูติจากครรภ์ของพระมารดา กล่าวไว้โดยอ้อม

ค. อุททีปนวิภาวะ (สภาพแวดล้อม) คือ ความเคารพในพระสัทธรรมอย่างมากและเพราะความเอื้อเฟื้อต่อสัตว์โลกทั้งหลาย กล่าวไว้ด้วยโคลกทั้งหมด

ข. อนุภาวะ (ผลของความยินดี) คือ การที่เทวดาทั้งหลายไปรดดอกไม้ทิพย์และกลิ่นกลองทิพย์ด้วยความปิติโสมนัส อนุমানรู้โดยอ้อม

ง. วยกิจาริภาวะ (อาการปรากฏในบางขณะ) คือ ความผลุนผลัน (อาเวค) เป็นต้น อนุমানรู้โดยอ้อม

จ. ศฤงคารรส (ความซาบซึ้งในความรัก) คือ ความยินดีที่ถูกทำให้เพิ่มพูนขึ้นด้วยภาวะเหล่านี้ ซึ่งบังเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือชมนาฏศิลป์ แม้บทประพันธ์นี้ก็จัดเป็นศฤงคารรส (ความซาบซึ้งในความรัก) เพราะเป็นที่ตั้งแห่งรส

จากข้อมูลที่ได้สรุปมา จึงสามารถกล่าวโดยภาพรวมว่า ปาณินิมีชีวิตอยู่ในช่วง 400 ปีก่อน ค.ศ. เกิดในสกุลพราหมณ์ มีชื่อว่า ปาณินิ ท่านมีผลงานคือคัมภีร์อชันชัญญายัย ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่ละเอียดผ่านการคัดกรองมาอย่างดี ทั้งเสียง อักษร และหลักไวยากรณ์ ท่านได้พัฒนาคัมภีร์ไวยากรณ์จนมาเป็นต้นแบบของภาษาศาสตร์ พระอศฺวโฆษมีชีวิตอยู่ระหว่าง 50 ปีก่อน ค.ศ. ถึง ค.ศ. 100 เป็นกวีคนแรกที่แต่งบทละครสันสกฤต ท่านได้นำไวยากรณ์สันสกฤตมาพัฒนาต่อยอดผลิตผลของไวยากรณ์ในรูปของบทกวี เช่น พุทธจริต เสานทรนันทะ จนได้รับยกย่องว่าเป็นมหากาพย์ที่ยอดเยี่ยม โดยเฉพาะมหากาพย์เสานทรนันทะนั้นเป็นผลผลิตที่นำไปสู่เป้าหมายคือการรู้แจ้งสัจธรรม และกระบวนการสร้างคำตามตำราเรียนในปัจจุบันเป็นการทำให้ง่ายขึ้นสำหรับการเรียนไวยากรณ์สันสกฤตแบบใหม่ ซึ่งไม่ละเอียดเหมือนกระบวนการสร้างคำแบบอ้างอิงสูตรปาณินิ ส่วนฉันทลักษณ์ในมหากาพย์เสานทรนันทะ สรรคที่ 1, 2 และ 3 จำนวน 169 โคลก มีฉันทประเภทต่าง ๆ คือ 1) อนุชฎฉันท 8 พยางค์ 2) ตรีชฎฉันท 11 พยางค์ 3) อดิชคตีฉันท 13 พยางค์ 4) ศักวีฉันท 14 พยางค์ 5) วาควัลลฉันท โคลกที่มีคณะไม่เท่ากัน 6) อุปชาติ โคลกที่มีคณะเสมอกันครึ่งหนึ่ง และอลังการมี 2 ประเภท คือ 1) อลังการทางเสียง มีครบทั้ง 10 ประเภท มีปรสาทคุณเป็นต้น 2) อลังการทางความหมาย มี 3 ประเภท คือ (ก) รูปกาลังการ การแสดงความเป็นสิ่งเดียวกันระหว่างอุปมานะและอุปไมย (ข) อุปมาลึงการ การเปรียบเทียบความเหมือนกันระหว่างสิ่งสองสิ่ง (ค) รสีอลังการ อลังการมีอรรถรส กล่าวคือแต่งให้เกิดรสต่าง ๆ มีศฤงคารรสเป็นต้น

5.2 อภิปรายผล

มหากาพย์เสานทรนันทะเป็นผลงานการประพันธ์ที่มีอิทธิพลมากกว่าผลงานการประพันธ์ก่อน ๆ แสดงให้เห็นการพัฒนาขึ้นไปตามลำดับผลงานที่สร้างออกมา พระอศิวโฆษเป็นกวียุคแรก ๆ บทกวีของท่านได้รับอิทธิพลจากมหากาพย์ทั้งสองของอินเดีย มีการอ้างอิงถึงวาลมิกิและวยาสะ มหากาพย์เสานทรนันทะอ้างอิงถึงระบบแนวคิดต่าง ๆ ของปรัชญาอินเดียโดยเฉพาะปรัชญาโยคะ เห็นได้จากรูปแบบการบรรยายเรื่องการเดินทางของพระรามเสด็จสู่ป่าและการกลับมาของพระลักษมณ์ ไปยังเมืองที่รกร้างนั้นมีลักษณะคล้ายกับคำพรรณนาในมหากาพย์พุทธจริต ในการเสด็จอภิเนกษกรรมของเจ้าชายสรวารณสิทธิ์และการกลับเมืองกบิลวาสดุของนายฉันทะ ที่แสดงให้เห็นว่าพระอศิวโฆษมีความรอบรู้เรื่องอโยธยา-กานตะของรามายณะอย่างมากซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ Datta Samir Kumar¹⁴⁶² ที่พบว่า พระอศิวโฆษได้นำหลักการของวรรณคดีที่มีอยู่ก่อนและเพิ่มความรู้ของพระพุทธศาสนาเพื่อให้รู้ความจริงเชิงปรมัตถ์ซึ่งเป็นความรู้ชั้นสูงในสมัยนั้นที่ไม่มีในหลักคำสอนอื่น และความเห็นของ J.K.Nariman¹⁴⁶³ ว่า ภาษาสันสกฤตมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในยุคเริ่มต้นเป็นอย่างมาก จนทำให้เกิดความนิยมนำภาษาสันสกฤตมาเขียนงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

บทกวีของพระอศิวโฆษและบทกวีอื่น ๆ มีความคล้ายกัน คือบทกวีพระอศิวโฆษและกาลี-ทาสถ้ามองอีกด้านหนึ่งอาจถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาวรรณคดีสันสกฤตแบบดั้งเดิม เช่น มหากาพย์เสานทรนันทะมีการสละเรื่อนออกจากกามสุขมีความคล้ายกับเนื้อเรื่องของรามายณะ มีการอ้างอิงถึงฤชิวาลมิกิในฐานะกวีคนแรกและงานด้านกวีของท่านเป็นอุทาหรณ์แรกของบทกวีศิลปะ โดยประยุกต์หลักความคิดทางทฤษฎีการสร้างภาพจากภาษาวรรณกรรมเกิดจากฤชิวาลมิกิ พระอศิวโฆษมีความชำนาญในมหากาพย์มหาภารตะอย่างมาก ก่อนหน้านี้ มีหลักฐานที่จะพิสูจน์ว่ามีพื้นฐานอยู่บนหลักการพรรณนาความที่คล้ายกับสภาปรวันแห่งมหากาพย์ภารตะ พระอศิวโฆษได้รับเอารูปแบบดังกล่าวนี้ในรามายณะมาใช้ในผลงานการประพันธ์ของท่านตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเดิม หัวข้อทั้งหมดที่พระอศิวโฆษนำมาใช้ ไม่ว่าจะป็นเนื้อหาหลักของการบรรยายหรือที่ค้นพบในรามายณะ หัวข้อเหล่านี้ประกอบด้วยข้อความเชิงพรรณนาคุณค่าทางวรรณกรรมล้วน ๆ ความคิดจากสำนักปรัชญาต่าง ๆ ความรู้ทางการเมืองและการทหาร วิทยาศาสตร์ จริยธรรมและจิตวิทยา ทฤษฎีไวยากรณ์และสุนทรียศาสตร์ เป็นต้น ดังนั้น สภาพุดมคติในอโยธยาในช่วงการครองราชย์ของพระทศรถและพระรามสะท้อนให้เห็นตอนที่กล่าวถึงเมืองกบิลวาสดุที่พระเจ้าศุทโธทนะทรงครองราชย์ ภาพฤชิตที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะนั้นมีความคล้ายกับคำพรรณนาในรามายณะ การคร่ำครวญของนางตาราหลังจากการตายของพาลีหรือความน่าสงสารที่เป็นเสียงร่ำไห้

¹⁴⁶² Datta, *Asvaghosa as a poet and Drametist – a critical study*, 15-17.

¹⁴⁶³ Nariman, *Literary history of Sanskrit Buddhism*, 1-2.

ของนางสีดาหลังจากการถูกเนรเทศ ก็ปรากฏในรูปของบทกวีหรือบทเพลงคร่ำครวญของพระนาง
สุนทรีที่ถูกพระสวามีละทิ้งในมหากาพย์เสานทรนันทะ

อย่างไรก็ตาม พระอศวิโฆษมีเป้าหมายในการเผยแพร่พระสัทธรรมของพระพุทธเจ้า โดย
ผ่านผลงานการประพันธ์ที่เป็นมหากาพย์ ดังนั้น กาพย์จึงมีนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุดซึ่งสอดคล้อง
กับ Linda Covill ที่เห็นว่างานมหากาพย์เสานทรนันทะต้องการแสดงให้เห็นความจริงที่เป็น
อริยสัจ ¹⁴⁶⁴ ส่วนมหากาพย์เป็นเพียงเครื่องมือที่ให้เข้าถึงนิพพาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ B.
Bhattacharya ¹⁴⁶⁵ ที่ถือเป็นแนวคิดสำคัญที่สุดของพระอศวิโฆษผู้แต่งบทกวีที่สำคัญสองเรื่องคือ มหา
กาพย์พุทธจริตและเสานทรนันทะ นอกเหนือจากการกล่าวถึงชีวประวัติในงานเหล่านี้และลำดับ
ความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของมหากาพย์แล้ว ยังมีการพัฒนารูปแบบการประพันธ์อย่าง
ต่อเนื่องในฐานะที่เป็นมหากาพย์ ทำให้มหากาพย์เสานทรนันทะได้รับการพัฒนาให้ประณีตยิ่งขึ้น
ขอบเขตของมหากาพย์ควรอยู่ในระดับปานกลาง ไม่ควรใหญ่หรือเล็กเกินไป จำนวนสรรคขึ้นต่ำควร
เป็น 8 สรรค และสูงสุดควรเป็น 50 สรรค สำหรับเสานทรนันทะประกอบด้วย 18 สรรค ความยาว
ของสรรคอยู่ในระดับปานกลาง การวางแผนการประพันธ์มหากาพย์แต่ละตอนนั้นได้รับการถักทอเป็น
อย่างดี นอกจากนี้ ยังมีคำแนะนำเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่กำลังจะเกิดขึ้นในตอนท้ายของแต่ละสรรคในม
หากาพย์นี้ด้วย ตัวละครที่โดดเด่นคือ พระพุทธเจ้าทรงเป็นวีรบุรุษ พระนันทะเป็นตัวละครที่แสดง
อารมณ์และเป็นตัวละครแบบโลกวิสัยที่แสดงให้เห็นสังขารและการปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรม โดยมี
พระพุทธเจ้าทรงอบรมสั่งสอนด้วยพระเมตตา พระพุทธเจ้ามีบทบาทที่โดดเด่นจึงควรถูกมองว่าเป็น
วีรบุรุษในเสานทรนันทะซึ่งสอดคล้องกับ Cheterjee ที่พบว่า พระพุทธเจ้าเป็นตัวละครเอก เพราะใน
มหากาพย์พระองค์ช่วยให้พระนันทะบรรลุธรรม ¹⁴⁶⁶ นอกจากการวางตัวละครอย่างเป็นระบบแล้ว ยัง
มีลักษณะของหลักไวยากรณ์ ฉันทลักษณ์และอสังการ รวมถึงจินตนาการด้านศิลปกรรมเป็นต้นที่
ปรากฏในมหากาพย์นี้ซึ่งเป็นอาภรณ์ที่ประดับประดาบทประพันธ์ให้สง่างามยิ่งขึ้น ขอสรุปในแต่ละ
ประเด็น ดังนี้

1) **ด้านไวยากรณ์** กระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะตามสูตรในคัมภีร์
อัชฎาถยานีของปาณินิ มีความละเอียดลึกซึ้งด้านหลักไวยากรณ์อย่างมาก ภาษาสันสกฤตเป็นภาษา
ที่นับว่ามีความละเอียดรัดกุมและผ่านการปรับปรุงแก้ไขมาเป็นอย่างดีทั้งในด้านเสียง อักษร และหลัก
ไวยากรณ์ การศึกษาภาษาสันสกฤตในมหากาพย์โดยอ้างอิงสูตรจากปาณินิจึงเป็นการฝึกฝนความคิด
อย่างเป็นระบบระเบียบให้กับผู้ศึกษาได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับ Paul Kiparsky ว่า ไวยากรณ์
ปาณินินิมีโครงสร้างเป็นสากลและส่งผลต่อนักปราชญ์ นักกวีรุ่นหลังอย่างมาก ¹⁴⁶⁷ จะเห็นได้จากมหา
กาพย์มีการอ้างอิงสูตรจากปาณินิอย่างเป็นระบบ เป็นการประกอบบทต่าง ๆ ตามกระบวนการสร้าง

¹⁴⁶⁴ Covill Linda, *A Metaphorical Study of Saudarananda* (Delhi: Motilal Banarsidass, 2009), 36.

¹⁴⁶⁵ Bhattacharya, *Aśvaghōṣa: A critical study*, 245.

¹⁴⁶⁶ Chatterjee, *A Critical Assessment of Saundarananda Kāvya*, 124.

¹⁴⁶⁷ Paul Kiparsky, "On the Architecture of Panini's Grammar." อ้างใน <https://www.Research-gate.net/publication/221145943> (ออนไลน์) 20 กันยายน 2563

คำโดยอ้างอิงสูตรของหลักไวยากรณ์ปาณินิแต่ให้ความหมายเชิงพหูพจน์ กระบวนการสร้างคำในภาษาสันสกฤตนั้นมีวิธีการที่หลากหลายเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อม เนื่องจากผลลัพธ์อย่างเดียวกัน แต่สภาพบริบทต่างกัน ขั้นตอนการสร้างบทแต่ละบทก็ต้องมีกระบวนการในการอ้างอิงสูตรแตกต่างกัน ดังอุทาหรณ์ในมหากาพย์เสานทรนันทะที่นำมาแสดงขั้นตอนการสร้างบทแต่ละบทนั้นล้วนมีกระบวนการในการอ้างอิงสูตร เช่น การทำเป็นชั้นคุณ ฤ เป็น อรุ เมื่อมีวิภक्ति ปัจจัยแตกต่างกันก็ใช้สูตรในการอ้างอิงแตกต่างกัน ดังนั้น กระบวนการสร้างคำตามสูตรปาณินิ จึงสามารถเพาะบ่มความเป็นคนที่ละเอียดรอบคอบให้กับผู้ศึกษาได้

2) **ด้านฉันทลักษณ์** มหากาพย์เสานทรนันทะเฉพาะสรรคที่ 1, 2 และ 3 จำนวน 169 โศลก ประกอบด้วยฉันท ดังนี้ 1) **อนุชฎฉันท** 8 พยางค์ มี 122 โศลก ประกอบด้วย 1.1) ปถยาวัคตระ 90 โศลก ปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 42 โศลก และสรรคที่ 2 จำนวน 48 โศลก 1.2) ปรถมภการวิปูลา มี 1 โศลก ปรากฏในสรรคที่ 1 โศลกที่ 2 1.3) ปรถมภการวิปูลา มี 16 โศลก ปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 10 โศลก ในสรรคที่ 2 จำนวน 5 โศลก และในสรรคที่ 3 จำนวน 1 โศลก 1.4) ตฤตียนการวิปูลา มี 12 โศลก ปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 4 โศลก และในสรรคที่ 2 จำนวน 8 โศลก 1.5) ปรถมภการวิปูลา มี 3 โศลก ปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 2 โศลก และในสรรคที่ 2 จำนวน 1 โศลก 2) **ตรีชฎฉันท** 11 พยางค์ เป็นประเภทอุปชาติ คือ โศลกที่ผสมอินทรวัชรากับอุเพนทรวัชราเข้าด้วยกัน มี 3 โศลก ปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 1 โศลก และในสรรคที่ 2 จำนวน 2 โศลก 3) **อติชคตีฉันท** 13 พยางค์ เป็นประหรรษินิ มี 1 โศลก ปรากฏในสรรคที่ 1 โศลกที่ 61 4) **ศักวรีฉันท** 14 พยางค์ เป็นวสันตติลกา มี 1 โศลก ปรากฏในสรรคที่ 1 โศลกที่ 62 5) **วาควัลลภฉันท** คือ โศลกที่มีคณะไม่เสมอกัน มี 41 โศลก คือเป็นอุทคตา จำนวน 41 โศลก ปรากฏในสรรคที่ 3 ทั้งหมด 6) **อุปชาติ** คือโศลกที่มีคณะเสมอกันครึ่งหนึ่ง หมายความว่า บาทที่ 1 และ 3 มีคณะเหมือนกัน ส่วนบาทที่ 2 และ 4 ก็มีคณะเหมือนกัน เป็นปุชปีตาครา มี 1 โศลก ซึ่งปรากฏในสรรคที่ 3 คือโศลกที่ 42

3) **ด้านอลังการ** มหากาพย์เสานทรนันทะนี้ประกอบด้วยอลังการ ดังนี้ คือ 1) **อลังการทางเสียง** มี 10 ประเภท คือ (1) **ปรสารทคุณ** มีเนื้อความชัดเจน และอ่านเข้าใจง่าย (2) **โอชคุณ** การผูกบทหลายบทเป็นบทสมาสยาว ๆ (3) **มธูรตาคุณ** การประกอบศฤงคารรส เป็นต้นไว้ในบทประพันธ์ หรือประกอบสระและพยัญชนะที่มีสถาน, กรณ์ และมาตราเหมือนกันไว้ใกล้กัน หรือกล่าวซ้ำเสียงในพากย์ส่งผลให้มีเสียงคล้องจองกัน (4) **สมตาคคุณ** มีเสียงสม่ำเสมอในการเลือกอักษรมาเรียงลำดับโดยมีพยัญชนะเสียงอ่อนสถานเดียวกันจำนวนมาก, พยัญชนะเสียงแข็งสถานเดียวกันจำนวนมากหรือพยัญชนะเสียงอ่อนผสมเสียงแข็งที่มีสถานเดียวกัน (5) **สุกุมารตาคุณ** มีเสียงนุ่มนวลชดช้อยโดยมีพยัญชนะเสียงอ่อนมากกว่าพยัญชนะเสียงแข็งและไม่มีอักษรออกเสียงยาก คือ สนิธิ, สมาส และสังโยคที่ประกอบบทไว้ไม่ดี หรือเป็นความนุ่มนวลด้วยการประกอบคำที่สละสลวยโดยหลีกเลี่ยงจากความไม่สุภาพและความไม่เหมาะสม (6) **ศลิษฏคุณ** มีเสียงกลมกลืนกันด้วยอักษร

เสียงอ่อน คือ สระเสียงสั้น, อักษรที่ 1 ที่ 3 และที่ 5 ของวรรคทั้งห้า และ ย ร ล ว (7) **อุทาร์ตวคุณ** คือการแสดงคุณธรรมอันสูงส่งนำอัครจริย เช่น ความเสียสละ เป็นต้น หรือการประกอบบทวิเสสนะที่น่าชมเชย (8) **กานติคุณ** รสคำที่น่าพึงพอใจ โดยสื่อความหมายตรงกับภาวะที่เป็นไปได้ ไม่เกินเลยจากความจริง (9) **อรถยักติคุณ** มีความหมายชัดเจน ไม่กำกวมก่อให้เกิดความสงสัย (10) **สมาธิคุณ** รสคำที่กล่าวถึงสิ่งที่ไม่จริงให้เหมือนมีจริง เช่น กล่าวถึงสิ่งที่ไม่มีชีวิตให้เหมือนมีชีวิต หรือกล่าวถึงสิ่งที่ไม่มีรูปให้เหมือนมีรูป เป็นต้น 2) **อลังการทางความหมาย** ที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะ มี 3 ประเภท คือ (1) **รูปกัลการ** การแสดงความเป็นสิ่งเดียวกันระหว่างอุปมานะและอุปไมย (2) **อุปมาลัการ** การเปรียบเทียบความเหมือนกันระหว่างสิ่งสองสิ่ง (3) **รสีลัการ** การแต่งให้เกิดรสต่าง ๆ มีศฤงคารรส (ความซาบซึ้งในความรัก) เป็นต้น สรุปรคือ รสมีประเภทเป็นต้น 10 ประเภท เป็นรสทางวรรณคดีที่ยกขึ้นกล่าวโดยอ้อม เพราะเป็นบทประพันธ์ไพเราะไม่หยาบคาย แต่ศฤงคารรสเป็นต้น 9 ประเภทที่กล่าวไว้ในรสีลัการ จัดเป็นรสทางวรรณคดีโดยตรง

ในมหากาพย์เสานทรนันทะ พระอศิวโฆษาใช้วรรณศิลป์เชิงบทละครในการนำเสนอวิธีการเผชิญปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อให้ดำเนินไปสู่การรู้แจ้งและเข้าใจหลักสัจธรรม นอกจากการแสดงสุนทรียรสที่มีความสะเทือนและตราตรึงใจของชาวโลกโดยทั่วไปคือการแสดงอารมณ์ความรักและความทุกข์เพราะความพลัดพรากของพระนันทะดั่งที่ สำเนียง เลื่อมใส เน้นให้เห็นภาพแห่งภาวะโลกีย์รสกับสันติรสของพระพุทธานุชาสนา มีความละมุนละไมเต็มไปด้วยรสทางวรรณกรรม ซึ่งนำไปสู่จุดมุ่งหมายชีวิตคือ กามะ อรรถะ ธรรมะ และโมกษะ¹⁴⁶⁸ พระอศิวโฆษายังได้นำเทคนิคต่าง ๆ ทั้งหลักภาษา ฉันทลักษณ์ และอลังการที่ ประกอบด้วยความจริง ธรรมะ ปรัชญา เป็นต้นที่ปรากฏในมหากาพย์ เพื่อพัฒนาจิตของผู้ฟังหรือผู้อ่านวรรณกรรมให้สูงขึ้น เช่น บทสนทนาระหว่างครูและศิษย์เพื่อการเรียนรู้และแก้ปัญหา ศิลปะนี้ประกอบด้วยการสร้างสถานการณ์ที่น่าทึ่งซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อกระตุ้นความอยากรู้อยากเห็นในใจของผู้อ่านให้ติดตามเนื้อหาและแนวโน้มของบทสนทนาเพื่อนำเสนอความจริงของชีวิตกล่าวคืองานมหากาพย์คือการสอนปรัชญาซึ่งสอดคล้องกับความคิดของ C.Kunhan Raja¹⁴⁶⁹ และเพื่อรักษาความสนใจของผู้อ่านจนกว่าจะจบละครแบบความสุข วรรณศิลป์นี้ใช้อลังการมาประกอบเพื่อนำไปสู่เป้าหมายระดับต่าง ๆ ของพระพุทธานุชาสนา

นอกจากนั้น ยังได้เห็นหลักการปกครองโดยพรณนาคคุณสมบัติของพระเจ้าศุทโททนะ ในอุตมคติ พระอศิวโฆษาแสดงความชำนาญในอรรถศาสตร์ของเกาติลยะ และงานอื่น ๆ ที่คล้ายกับการเมืองในพุททจริต พรณนาพระเจ้าศุทโททนะขึ้นมาเพื่อเป็นกษัตริย์ในอุตมคติผู้มีศิลปะวิทยาและภูมิปัญญา ทรงธรรม ผู้สืบทอดราชวงศ์อันเป็นมรดกที่สูงส่ง ความแข็งแกร่งทางศีลธรรมและความเมตตาการุณา มืออหิปัตยและการมองการณ์ไกล กษัตริย์ในอุตมคติของพระเจ้าศุทโททนะนี้มีความสำคัญ

¹⁴⁶⁸ สำเนียง เลื่อมใส, มหากาพย์เสานทรนันทะของอศิวโฆษา, บทคัดย่อ.

¹⁴⁶⁹ Raja C. Kunhan, *Survey of Sanskrit Literature* (Bombay: Bharata Vidya Bhavan, 1962), vii-viii.

พอ ๆ กับกษัตริย์ในอุดมคติของ วายาสะ ในศานติประวัติของมหาภารตะ และในคัมภีร์อรรถศาสตร์ของ เกาติลยะ พระเจ้าศุทโธทนะทรงมองประชาชนในฐานะบุตรพระองค์เองที่จะต้องคุ้มครองป้องกันทำให้พวกเขาสามารถนั่งสมาธิโดยไม่มีอุปสรรคที่จะทำให้จิตอยู่กับปรมาต্ম ส่วนเกาติลยะต้องการความเป็นมิตรและการอุทิศตนอย่างมั่นคง และพระอัสวโฆษนิยามคุณสมบัติเหล่านี้ของกษัตริย์ในอุดมคติเช่นกัน กษัตริย์ในอุดมคติต้องทรงพระองค์เป็นมิตรกับทุกคนที่เกี่ยวข้องและจะดำเนินการเกี่ยวกับการปกครองราชอาณาจักรในฐานะผู้มีปฏิญาณไหวพริบอย่างชาญฉลาด ความคิดเห็นเหล่านี้บ่งบอกถึงความชำนาญของพระอัสวโฆษเกี่ยวกับการเมืองอินเดียโบราณ ในมหากาพย์เสานทรนั้น พระอัสวโฆษใช้คำว่า ทนตนิติ คือกฎหมายด้านการปกครอง เอกสารที่อ้างอิงในงานมหากาพย์นี้แสดงให้เห็นความรู้แตกฉานในศาสตร์ต่าง ๆ จนกวีสามารถนำมาผสมผสานระหว่างจินตนาการกับเหตุผล เต็มไปด้วยอสังการและรูปแบบวรรณกรรมที่เกิดจากการแตกฉานด้านไวยากรณ์สันสกฤตและเทคนิคเพื่อนำจิตของผู้อ่านไปสู่การรู้แจ้งความจริงและพ้นจากทุกข์

การเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยผ่านสื่อกลางทางบทกวีและการเขียน เอกสารวรรณกรรมเพื่อวัตถุประสงค์ในการสอนธรรมให้นำไปสู่การบรรลุธรรมเป็นเรื่องที่ยากอย่างมาก เพราะอาจจะทำให้ผู้อ่านละทิ้งเนื้อหาสาระที่เป็นความจริงแท้ แต่จะนำผู้อ่านให้ยึดติดกับอารมณ์ของบทกวี กาพย์หรือบทร้อยเป็นเรื่องราวของอารมณ์ซึ่งเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์และมีวิธีการแต่งโดยผ่านศิลปะที่มีทักษะความสามารถรอบรู้วิธีการแต่งด้วยสำนวนโวหารและขั้นตอนที่ดีจึงจะสามารถนำเสนอสาระหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาไปสู่ผู้อ่านได้ พระอัสวโฆษจึงตัดสินใจที่จะนำบทกวีของท่านมาเป็นสื่อในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยใช้บทกวีของท่านเพื่อนำไปสู่ความเห็นแจ้งความจริงขั้นปรมาต্মที่แฝงด้วยความเป็นไตรลักษณ์ ซึ่งจะนำไปสู่การหลุดพ้นและความสงบสุข เป็นการปฏิบัติหน้าที่ทั้งเป็นกวีและพระสาวกที่ซื่อสัตย์ของพระพุทธเจ้าในเวลาเดียวกัน ด้วยความชำนาญด้านศิลปะด้วยบทกวี ท่านไชยาชม (ปรมาตมธรรม) เคลื่อนน้ำตา (กวี) เช่นเดียวกับการรักษาโรค เพราะโลกที่มนุษย์อาศัยอยู่เต็มไปด้วยความทุกข์ ท่านจึงต้องการใช้งานประพันธ์บทกวีให้นำไปสู่เส้นทางของการหลุดพ้นซึ่งเป็นเรื่องน่าเบื่อและไม่น่าสนใจ เปรียบเสมือนยาขมที่ไม่ถูกใจคนไข้ และจะต้องประพันธ์ผลงานให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์รูปแบบของฉันทลักษณ์รวมถึงให้อยู่ในรูปแบบของบทกวีที่ประกอบด้วยอสังการต่าง ๆ จึงจะสามารถดึงดูดผู้คนให้สนใจใคร่เรียนรู้และมองเห็นคุณค่าของการเสพวรรณกรรมและการเรียนรู้ ทั้งนี้ ก็เพื่อเป้าหมายคือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยผ่านสื่อบทกวีอันจะขับเคลื่อนหลักคำสอนสร้างความประทับใจให้ผู้อ่านได้ซาบซึ้งใจในพระพุทธคุณ

การสร้างคำอุปมาอุปไมยได้รับการยกย่องว่ามีความสำคัญอย่างมากเพราะนำเสนอให้ผู้อ่านมีภาพจินตนาการซึ่งกวีต้องการที่จะให้เกิดกับผู้อ่านและนำไปสู่ภาพของความเป็นจริงของโลกและจิตมนุษย์ที่เกี่ยวข้องผูกพันกับอารมณ์ของโลก นอกจากคำอุปมาที่นำมาใช้เพื่อให้เกิดความความงามแล้วยังถูกนำมาใช้เพื่อให้เกิดปัญหา มองเห็นความเป็นจริงซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Linda

Covill ที่เห็นว่าการใช้คำอุปมาอุปไมยของพระอศฺวโฆษถูกนำมาใช้เพื่อจุดประสงค์ของ พระพุทธศาสนา คือ การรู้แจ้งความจริง¹⁴⁷⁰ มหาภาพยเสานทรนันทะในสรรคแรกได้พรรณนาภาพของ ป่าละเมาะที่ตั้งอยู่บนยอดเทือกเขาหิมาลัย การนำเสนอรูปแบบที่โดดเด่นด้วยอุปกรณ์วรรณกรรมนี้ ได้รับการยกย่องในตำราโบราณเกี่ยวกับการวิจารณ์และบทกวี บทกวีเชิงจินตนาการที่แทรกซึมชีวิต และวิญญานในการสร้างศิลปะร่วมที่นำแบบของกวีไวทระมาใช้ พระอศฺวโฆษได้นำรูปแบบนี้มาใช้ ถือว่าเป็นการบ่งบอกความผูกพันของท่านกับแนวคิดของกวีไวทระซึ่งมีรูปแบบที่ได้รับมาจากศิลปิน ที่มีชื่อเสียง คือ วาลมิกิและกาลิทาส การพรรณนายอดเขาหิมาลัย พระอศฺวโฆษได้พรรณนาว่ามีป่า ละเมาะที่เหมาะสมกับการฝึกฝนวิถีสรรตอย่างเข้มงวด ไม้เลื้อยและต้นไม้ในป่าละเมาะนี้สวยงามมากถูก ปกคลุมด้วยหญ้าสีเขียวฉ่ำฉ่ำและควันที่เกิดจากไฟสังเวทปรากฏอยู่ในนั้นเหมือนเป็นโซ่ของเมฆมืด คลุมภาคพื้น หาดทรายของแม่น้ำที่ไหลผ่านนั้นถูกปกคลุมด้วยดอกไม้ ประดับประดาอย่างสวยงาม ส่องประกายบนยอดต้นไม้และภูเขาทั้งลูก รอบแทนบุชายัญ หมุกวางอย่างกรายเหมือนกับว่าถูกดึงดูด โดยการปรากฏตัวของดอกไม้และอาหารที่ใช้สำหรับการประกอบพิธีบูชาัญ ผุงสัตว์ตัวเล็กตัวน้อย เหล่านี้เคลื่อนไหวได้อย่างอิสระ เนื่องจากได้รับคำสั่งสอนและหลักธรรมจากนักพรตที่อาศัยอยู่ใน อาศรม ประชาญผู้ซึ่งตกอยู่ในภวังค์แห่งสรวงสวรรค์หลังจากที่นังกรรมฐานอย่างยาวนานในที่พำนัก เพื่อฝึกฝนกรรมฐานอย่างเข้มงวด ความเหน็ดเหนื่อยดูเหมือนจะหมดสิ้นราวกับว่าจะปรีย์เปรมผ่าน ความงดงามของการฝึกฝนจิต การพรรณนาทั้งหมดของอาศรมจึงเต็มไปด้วยรูปกวีแบบเทพนิยาย ซึ่ง ถือได้ว่ากวีได้รับการศึกษาแบบมาตรฐานบทกวีอินเดียไว้ได้อย่างดี

มหาภาพยเสานทรนันทะได้แสดงให้เห็นถึงสื่อการสอนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อ ความพันทุกข์โดยผ่านสำนวนการใช้ภาษาตามหลักไวยากรณ์แบบสูตรของปาณินิ ความสัมพันธ์ ระหว่างภาพจินตนาการของบทกวีและองค์ประกอบของฉันทลักษณ์รวมถึงถึงการมีความเป็น เอกภาพในการพึ่งพาอาศัยกันและกันที่กวีแสดงให้เห็นท่วงทำนองของสุนทรียรสเชิงสันติผ่านการรู้ แจ้งความเป็นจริงของสรรพสิ่งทีละขั้นตามลำดับ จากโลกียะสู่โลกุตตระ ทำให้กลายเป็นภาพที่ประสบ ความสำเร็จอย่างสูงยิ่งของลำดับแห่งบทกวี จนเป็นที่มาของการได้รับความนิยมแก่บรรดากวีทั้งหลาย ว่าเป็นบทกวีที่ยอดเยี่ยมซึ่งเป็นผลงานการประพันธ์ของพระอศฺวโฆษผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นบิดาคนแรกแห่ง บทละครสันสกฤตที่ทรงอิทธิพลจนถึงปัจจุบัน

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า ประวัติและผลงานของปาณินิและพระอศฺว โฆษเป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง และนอกจากนี้ความสามารถในด้านต่าง ๆ ของปาณินิและอศฺวโฆษยังเป็น ที่ควรศึกษา ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการศึกษาประวัติและผลงานในด้านต่าง ๆ ของ ปาณินิและพระอศฺวโฆษอย่างละเอียดและเผยแพร่เพื่อการศึกษาประวัติและผลงานเชิงลึก

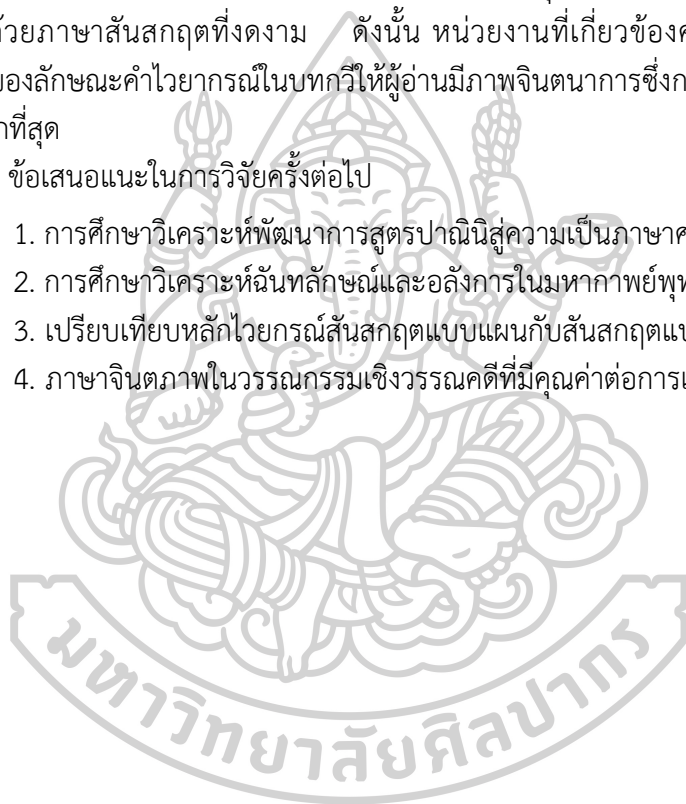
¹⁴⁷⁰ Covill Linda, *A Metaphorical Study of Saudarananda*, vii.

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ลักษณะของฉันทลักษณ์และอลังการในมหากาพย์เสานทรนันทะ มีความงามในด้านฉันทลักษณ์ และมีรสของอลังการที่เป็นเลิศ แม้แต่การวางตัวละคร การปรับปรุงแก้ไขคำให้มีรสของอลังการยังสามารถแสดงความสุนทรีย์รสออกมาได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องเผยแพร่บทประพันธ์ผลงานให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์รูปแบบของฉันทลักษณ์รวมถึงให้อยู่ในรูปแบบของบทกวีที่ประกอบด้วยอลังการต่าง ๆ จึงจะสามารถดึงดูดผู้คนที่สนใจใคร่รู้และนำจิตมุ่งตรงสู่การรู้แจ้งสัจธรรม

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า ได้เข้าใจกระบวนการสร้างคำตามหลักไวยากรณ์คัมภีร์อักษุรยาศาสตร์ของปาณินิ ประเภทของฉันทลักษณ์ และอลังการในมหากาพย์เสานทรนันทะของพระอศิวโฆษที่เต็มไปด้วยความสามารถที่ยอดเยี่ยมด้านมุมมองของกวีเอกและการสร้างสรรค์บทประพันธ์ด้วยภาษาสันสกฤตที่งดงาม ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการนำเสนอความสัมพันธ์ของลักษณะคำไวยากรณ์ในบทกวีให้ผู้อ่านมีภาพจินตนาการซึ่งกวีต้องการที่จะให้เกิดกับผู้อ่านให้ได้มากที่สุด

5.3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการสูตรปาณินิสู่ความเป็นภาษาศาสตร์
2. การศึกษาวิเคราะห์ฉันทลักษณ์และอลังการในมหากาพย์พุทธจริต
3. เปรียบเทียบหลักไวยากรณ์สันสกฤตแบบแผนกับสันสกฤตแบบพระพุทธานุศาสตร์
4. ภาษาจินตภาพในวรรณกรรมเชิงวรรณคดีที่มีคุณค่าต่อการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

รายการอ้างอิง

รายการอ้างอิง

- Agrawala, V.S. *India as Known to Pāṇini*. 1953.
- Asvaghosa. *Fo-Sho-Hing-Tsan-King, a Life of Buddha, Sacred Book of the East, Vol. Xix* 1883; *Rpt.* Translated by Samuel Beal. Delhi: Motilal Banarsidaass, 1975.
- Berriedale, A. Keith. *A History of Sanskrit Literature*. Oxford: University Press, 1956.
- Bhattacharya, B. *Aśvaghōṣa: A Critical Study*. Culcatta: Santiniketan, Bisvabharati Publication, 1976.
- Bronkhorst, Johannes. *How the Brahmins Won: From Alexander to the Guptas*. Netherlands: Koninklijke Brill NV, Leiden, 2016.
- Cardona, George. *Pāṇini: A Survey of Research*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1976.
- Chatterjee, Suman. *A Critical Assessment of Saundarananda Kāvya*. Calcutta: University of Calcutta, 2016.
- council, The Authority of His Majesty's Secretary of State for India in. *The Imperial Gazetteer of India*. Vol. II, London: Oxford University Press, 1908.
- Covill Linda. *A Metaphorical Study of Saudarananda*. Delhi: Motilal Banarsidass, 2009.
- Datta, Samir Kumar. *Asvaghosa as a Poet and Drametist – a Critical Study*. The University of Burdwan, 1979.
- Delavan, P. Edward. *A Sanskrit Primer*. 4th New York and London: Columbia University Press, 1936.
- Dvivedī, Kapiladeva. *Laghusiddhāntakaumudī. vārāṇṣī: Prakāśaka-viśavavidyālaya prakāana*, 1983.
- Dwivedi, Ratnesh. "An Analytical Study of Sanskritt' and 'Panini' as Foundaion of Speech Communication in India and the World." *ESJ-Paris*. (2012): 28. Accessed 20/04/2020.

- Edgerton, Franklin "The Prakrit Underlying Buddhistic Hybrid Sanskrit. *Bulletin of the School of Oriental Studies.*" *Bulletin of the Schook of Oriental Studies, University of London* 8 (1935-37): 16.
- Egenes, Thomas. *Introduction to Sanskrit, Part One.* Delhi: Motilal Banarsidass, 1994.
- Ghosh, Batakrishna. *Linguistic Introduction to Sanskrit.* Calcutta: Arunima Printing Works, 1937.
- Gombrich, F. Richard. *Theravada Buddhism.* 2nd London: published in the Taylor & Francis e-Library, 2006.
- Horowitz, E. *A Short History of Indian Literature.* London: T. Fisher unwin adelphi terrace, 1907.
- Johnston, E.H. *The Buddhacarita or Acts of the Buddha, Part 2.* Delhi: Motilal Banarsidass., 1972.
- . *Saundarananda Kāvya.* Lahor: University of Punjab, 1928.
- Kalupahana, J. David. *A History of Buddhist Philosophy: Continuities and Discontinuities.* USA: University of Hawaii Press, 1992.
- Kapiladeva, Dvivedī. *Aśvaghōṣa and His Times.* New Delhi: Intellectual Publishing House, 1983.
- Khosla Sarala. *Aśvaghōṣa and His Times.* New Delhi: Intellectual Publishing House, 1986.
- Locjtfeld, G. James. *The Illustrated Encyclopedia of Hinduism: A-M.* New York: The Rosen Publishing Group, 2002.
- Masica, P. Colin. *The Indo-Aryan Languages.* Cambridge: University Press, 1991.
- Maurice, Winternitz. *A History of Indian Literature.* Vol. II, calcutta: The calcutta University Press, 1933.
- . *History of Indian Literature.* Vol. III, Delhi: Motilal Banarsidass, 1985.
- . *A History of Indian Literature: Classical Sanskrit Literature.* 2nd Vol. III, Delhi: Motilal Banarsidass, 1977.

- Maurice Winternitz. *A History of Indian Literature*. Vol. I, Calcutta: University of Calcutta 1927.
- Müller, Max. *A History of Ancient Sanskrit Literature*. London: Printed by Spottiswoode and Co. New-street square, 1859.
- Nariman, J.K. *Literary History of Sanskrit Buddhism*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1992.
- P.V., Kane. *History of Sanskrit Poetics*. 4th Delhi: Motilal Banarsidass, 1971.
- Paul Kiparsky. "On the Architecture of Panini's Grammar." Accessed 20 กันยายน 2563.
- Raja C. Kunhan. *Survey of Sanskrit Literature*. Bombay: Bharata Vidya Bhavan, 1962.
- Rājārādhākāntadeva. *Śabdakalpadruma*. Vol. I, Delhi: New Gian offset Printers, 1987.
- . *Śabdakalpadruma*. Vol. V, Delhi: New Gian offset Printers, 1987.
- . *Śabdakalpadruma*. Vol. IV, Delhi: New Gian offset Printers, 1987.
- . *Śabdakalpadruma*. Vol. II, Delhi: New Gian offset Printers, 1987.
- . *Śabdakalpadruma*. Vol. III, Delhi: New Gian offset Printers, 1987.
- Rens, Bod. *A New History of the Humanities: The Search for Principles and Patterns from Antiquity to the Present*. Oxford: University Press, 2013.
- Shastri, Gaurinath. *A Concise History of Classical Sanskrit Literature*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 1987.
- Singh, Upinder. *A History of Ancient and Early Medieval India: From the Stone Age to the 12th Century*. Delhi: Pearson Education India, 2008.
- Smith, A. Vincent. *The Early History of India (1924); Rpt.* London: Oxford University Press, 1967.
- Staal, Frits. *Universals: Studies in Indian Logic and Linguistics*. USA: University of Chicago Press, 1988.
- T. Burrow. *The Sanskrit Language*. New Delhi: Motilal Banarsidass, 2001.
- The Editors. "Asvaghosa," *The New Encyclopaedia Britannica (Micropaedia) I.* 1974.

Warder, A.K. *Indian Kāvya Literature: Origins and Formation of the Classical Kāvya*.
Vol. II, Delhi: Motilal Banarsidass, 1974.

Woolner, C. Alfred. *Introduction to Prakrit*. Delhi: Motilal-Banarsidass, 1928.

กรรณา กุศลาสัย, และ เรื่องอุไร จูตะเสน. มหาकाพย์พุทธจริตของมหากวีอศ्वโฆष. พระนคร: โรงพิมพ์
ไทยเชชม, 2492.

เกทาร์ภัญญะ. วฤตตรัตนากร. พาราณสี: โรงพิมพ์เจ้าข้ามภาสันสกฤต, 2532.

คังคาทาสะ. ฉันโหมัญชรี. พิมพ์ครั้งที่ 6 กัลกัตตา: โรงพิมพ์กัลกัตตา, 2353.

คิริศจันทรวิทาร์ตนะ. มุครโพรสังเกชปฏีกา ในมุครโพรชยาकरणะ. กัลกัตตา: โรงพิมพ์คิริศวิทาร์
รตนะ, 2449.

จำลอง สารพัฒน์. ประวัติวรรณคดีสันสกฤต (ฉบับปรับปรุงใหม่). กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.

ทัณติน. กาวยาทระ. ปูนา: โรงพิมพ์กันดารการ์, 2513.

ทุกขภัญชนกวี. วาควัลลชะ. พาราณสี: โรงพิมพ์เจ้าข้ามภาสันสกฤต, 2476.

ปตัญชลิ. วยาकरणมหาภาษาชะ. ปูนา: โรงพิมพ์กันตาคาร อินสทิท, 1984.

ประพจน์ อศ्वวิรุฬการ. โพรธิสตวรชยา: มรรคาเพื่อมหาชน. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2546.

ปิงคละ. ปิงคฉันตสุตร. กัลกัตตา: โรงพิมพ์ลิตะ, 2380.

พระโกวิทะ. ฉันโทการตี. มันทเลย์: โรงพิมพ์มณฑลาภุมิปฏิกัต, 2481.

พระคันธสารากิวศ. วฤตโตทยมัญชรี ศึกษาเปรียบเทียบฉันตลักษณ์บาลี. กรุงเทพมหานคร: หจก.ซีเอ
ไอเซ็นเตอร์ จำกัด, 2551.

———. สังวรรณนามัญชรี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, 2545.

———. สุโพรธาลังการมัญชรี กรุงเทพมหานคร: หจก.ไทยรายวันการพิมพ์, 2546.

พระธรรมกิตติมหาเถระ. พาลาวตาโร. ลำปาง: โรงพิมพ์จิตวัฒนาการพิมพ์, 2541.

พระพุทธิปิยเถระ. ปทรุปลิทธิ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2543.

- พระมหาคุณารักษ์ อภิวัตตโน และคณะ. คัมภีร์ปทรูปสิทธิแปลและอธิบาย (ไวยากรณ์บาลี) เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อุษาการพิมพ์, 2536.
- พระมหาพุทธรักรักษ์ ปราบนอก. "การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหายานสูตราลังการ." ปริญญาเอก, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.
- พระมหาเสฐียรพงศ์ ปุณณวณโณ. ชุมนุมบทความทางวิชาการ, วรรณไวทยากร. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2514.
- พระโมคคัลลานะ. อภิธานปุทีปิกา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2535.
- พระยาอนุমানราชธน (เสฐียรโกเศศ). นิรุกติศาสตร์. พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- พระราหุล. โมคคัลลานปัญจิกาปิยะ. โคโลมโบ: โรงพิมพ์กัฟเวนเมนท์, 1896.
- พระสัทธัมมโชติपालะ. สุตตนิเทศ. ย่างกุ้ง: โรงพิมพ์ซิมพุมิตเซวปฏิกัต, 2498.
- พระสัทธัมมสิริเถระ. สัททตถเภทจินตา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, 2545.
- พระอัครวงษ์สะ. สัททนีติ สุตตมาลา. ย่างกุ้ง: กระทรวงมหาดไทยและการศาสนา, 2508.
- . สัททนีติ สุตตมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์. Translated by พระมหานิมิตร ธรรมสาร และคณะ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, 2545.
- . สัททนีติปกรณ์ ธาตุมาลา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, 2523.
- . สัททนีติปกรณ์ สุตตมาลา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, 2522.
- พระอศิวโฆษ. พุทธจริตของอศิวโฆษ. Translated by จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.
- พัฒน์ เพ็งผลา. บาลีสันสกฤตในภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 7 กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2547.
- ภัญญูนารายณะ. วฤตตรัตนากรฎีกา. พาราณสี: โรงพิมพ์นิรณยสาคร, 2433.
- ภัญญูโชติ ทีกษิตะ. สิทธานตเกมุที. เดลฮี: โรงพิมพ์เจ้าซิมภา, 2545.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

———. พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500 ชุดตบตีปิฎก ที่ฉนิภาเย สี่กษณฐวคฺपालิ.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

วามนะ, และ ชยาทิตยะ. กาศิกา. พาราณสี: โรงพิมพ์ตารา, 2519.

วิเศษวศรปถนเตยยะ. รสจกนทริกก. พาราณสี: โรงพิมพ์เจกษัฒภกษัณสกฤต, 2516.

วิสุทฺฐ บุษยกุล. อักษรวิสุทฺฐ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรื้อนแก้วการพิมพ์, 2542.

โวปะเทวะ. มุคธโพธวยกरणะ. กัลกัตตา: โรงพิมพ์คิริศวิทยารัตนะ, 2449.

สำเนียง เลื้อมใส. มหกกภยัพุทจริต. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
2547.

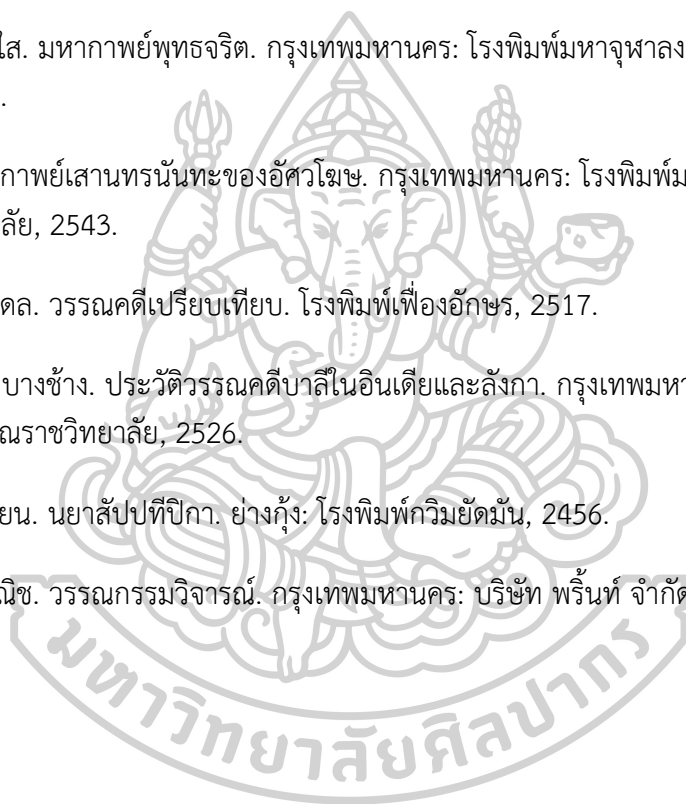
———. มหกกภยเสกนทรนัฑะของอัสวโฆษ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, 2543.

สิททา พินิจภูวตล. วรรณคตีเปริยบเทียบ. โรงพิมพ์เฟื้องอักษร, 2517.

สุภกพรณ ญ บางช้ง. ประวัตีวรรณคตีบาลีในอินเดียและล้งกา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2526.

อ้มาตยัตันเปียน. นยาสัปปทีปิกา. ย้งก้ง: โรงพิมพ์กวิมยัตมัน, 2456.

อิงอร สุพันธุ์วณิข. วรรณกรรมวิจารณ์. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พรันท์ จ้งกัต, 2547.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
หนังสือตอบรับบทความ

ที่ วส. ๐๐๒/๒๕๖๔

สำนักงานโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทร. ๐๙๙-๙๒๔-๕๔๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘

๕ มกราคม ๒๕๖๔

เรื่อง ตอบรับบทความลงตีพิมพ์วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร

เรียน/เจริญพร พระมหาโกมล แก้วดิ่ง, ปรมัตถ์ คำเอก และ จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา

ตามที่ท่านได้ส่งบทความเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำในมหากาพย์
เสานทรนันทะ ตามหลักคัมภีร์อักษฎาจารย์ของปามินี” ลงตีพิมพ์ในวารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร
กองบรรณาธิการ ขอแจ้งให้ทราบว่าบทความของท่านได้ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ
(Peer Review) และได้รับการพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๖
(พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๖๓) ซึ่งท่านสามารถดาวน์โหลดบทความฉบับสมบูรณ์ได้ที่
<https://www.tci-thaijo.org/index.php/journal-peace> ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

อนึ่ง วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ISSN : 2539-6765 (Online) ได้ผ่านการประเมิน
คุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) โดยได้รับการจัดให้อยู่ใน วารสารกลุ่มที่ ๑ : วารสาร
ที่ผ่านการรับรองคุณภาพของ TCI (จนถึง ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๗) และจะถูกคัดเลือกเข้าสู่ฐานข้อมูล
ASEAN Citation Index (ACI) ต่อไป

(พระมหาตวงเด่น รัฐญาโณ, ผศ.ดร.)

บรรณาธิการ วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร

กองบรรณาธิการวารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร
โทร ๐๙๙-๙๒๔-๕๔๐๑, ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๒๘
ผู้ประสานงาน: พระมหาปิยะนัฐ ปิยรัตนโน
โทร. ๐๖๑-๒๙๖-๑๖๕๔ Email: piyanat.so@mcu.ac.th

ภาคผนวก ข
บทความวิทยานิพนธ์

วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร
Journal of MCU Peace Studies

JMPS

E-ISSN: 2539-6765

ปีที่ 8 ฉบับที่ 6 (พฤศจิกายน - ธันวาคม 2563) | Vol. 8 No. 6 (November - December 2020)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY

(10)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทบรรณาธิการ	(6)
บทความวิจัย: Research Articles	
The Competitive Factors of Laminated Floorcovering Market in Thailand.....	2055-2067
<i>Nuttapol Thongsrikhow and Treenet Tuntrakul</i>	
รูปแบบการส่งเสริมและการปฏิบัติต่อศาสนาในประเทศไทยและสิงคโปร์: A Model for the Promotion and Treatment Towards Religions in Thailand and Singapore.....	2068-2081
<i>พระมหาเกรียงศักดิ์ อินฺทปญฺโญ, พระสุธีรัตนบัณฑิต, พระครูอุทัยกิจจารักษ์, และพระครูวศินวรกิจ: Phramaha Kriangsak Indhapanno, Phrasuthirattanabundit, Phrakruuthaikijjarak, and Phrakruwasinwarakit</i>	
การรับและส่งต่อเนื้อหาทรายการวิทยุของเยาวชนยุค 4.0: Receiving and Forwarding Radio Program Content among Youth in 4.0 Era.....	2082-2097
<i>กาญจนา เขียววิทย์การ: Kanchana Chiawwitkan</i>	
การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะตามหลักคัมภีร์อักษรธานยี่ของปาณินิ: An Analytical Study of Words Formation in Saunda - rananda Based on Astadhyayi of Panini.....	2098-2115
<i>พระมหาโกมล แก้วตั้ง, ปรมัตถ์ คำเอก และ จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา: Phramaha Komon Kaeodueng, Paramat Kham-ek, and Chirapat Prapandvidya</i>	
มโนทัศน์การเดินทางกับการมองธรรมชาติในวรรณกรรมการเดินทางไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา-รัชกาลที่ 5 กรุงรัตนโกสินทร์: The Concepts of Travel and Views on Nature in the Thai Travel-Related Literature from Ayutthaya Period to the Reign of King Rama 5 of Rattanakosin Period.....	2116-2127
<i>กิติราช พงษ์เฉลียว, กิรติ ธนะไชย และ โสภี อุ้นทะยา: Kitirach Pongchaliew, Keerati Dhanachai and Sopee Untaya</i>	

(11)

เรื่อง	หน้า
วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นวิถึพุทธกับการเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัวพ่อ-แม่มือใหม่: The Buddhist Culture and Local Wisdom Towards The Enhancement of Stability for Inexperienced Parents.....	2128-2137
<i>พระครูนิวริฐคิลขันธ, อัครเดช พรหมกัลป์ และรัตติยา เทนืออำนาจ: Phrakhrunivitsinlakhon, Akkaradecha Brahmakappa and Rattiya Nua-amnat</i>	
ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการพัฒนารัฐกิจร้านอาหารไทยอย่างยั่งยืน: Factors Influencing the Development of Sustainable Restaurant in Thailand.....	2138-2150
<i>ประภัสสร รังสิโรจน์: Prapassorn Rungsiroj</i>	
การพัฒนาารูปแบบการบริหารจัดการสู่ความเป็นเลิศด้านนาฏศิลป์ ดนตรี คีตศิลป์ และทัศนศิลป์ของสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์: The Development of a Management Model Towards Excellence in Dramatic Arts, Musical Arts, and Visual Arts of Bunditpatanasilpa Institute.....	2151-2164
<i>ธนาวุฒิ สุขสำราญ, จักรกฤษณ์ โปณะทอง และ จตุพล ยงศร: Thanawuth Suksamran, Chakrit Ponathong and Chatupol Yongsorn</i>	
การประเมินสภาพปัจจุบันและความคาดหวังในการเสริมสร้างคุณลักษณะภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมของนักศึกษาสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้: The Assessment of Current State and Expectations for Strengthening the Characteristics of Innovation Leadership of Higher Education Students in the Three Southern Border Provinces.....	2165-2178
<i>รังสรรค์ ปู่ทอง, จักรกฤษณ์ โปณะทอง และจตุพล ยงศร: Rungsan Puthong, Chakrit Ponathong and Chatupol Yongsorn</i>	
ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการตลาดเสื้อผ้าเด็กในสวนตลาดไฮเปอร์มาร์เก็ต: Factors Affecting the Management of the Children's Wear Market in the Hypermarkets.....	2179-2189
<i>กานต์ลีนี ฉัตรวิริยานนท์, ศิริวิทย์ กุลโรจนภัทร และ ดวงกมล จันทรรัตน์มณี: Kansinee Chatwiriyonont, Siravit Koolrojanapat and Duangkamon Chantararatmanee</i>	

(12)

เรื่อง	หน้า
ปัจจัยเชิงสาเหตุที่มีอิทธิพลต่อผลการดำเนินงานองค์กรของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย: Casual Factors Influencing Organizational Performance of Electricity Generating Authority of Thailand	2190-2202
<i>สุชฎาน หรรษสุข, ธนพล ก่อฐานะ และ บัณฑิต ผังนิรันดร์:</i> <i>Sushayan Hunsasuk, Tanapol Kortana and Bundit Pungnirund</i>	
ระบบการสร้างความยุติธรรมในการแต่งตั้งข้าราชการตำรวจระดับสถานีตำรวจ: The Justice system for the appointment of police officers at the police station level.....	2203-2216
<i>ดิฐภัทร บวรชัย: Dithapart Borwomchai</i>	
การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี: The Development of Training Course for Cultivating Citizenship for Primary School Students Under Nonthaburi Provincial Administrative Organization.....	2217-2227
<i>เครือวัลย์ พิลาทา: Kluawan Pilata</i>	
การศึกษารูปแบบการนิเทศแบบร่วมศึกษาวิชาชีพเพื่อศึกษางานวิชาการด้านการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: A Study of a Cooperative Professional Learning Supervision Model for the Study of Academic Work on Learning Assessment and Evaluation in Basic Educational Institutions in Northeastern Region.....	2228-2241
<i>วิรัชพัชร นิลแก้วบวรวิษญ์ และ ธัชชัย จิตรนันท์:</i> <i>Wirunpueh Nilkaewbowonvit and Thatchai Chittranan</i>	
การบริหารจัดการธุรกิจรับเหมาก่อสร้างในเขตอำเภอเมืองจังหวัดนครปฐม: The Construction Business Management in Muang District, Nakhon Pathom Province.....	2242-2253
<i>ยงยุทธ ศรีสวัสดิ์ และ ชลกรก โขชิดคณิน:</i> <i>Yongyut Srisawat and Chonkanok Kositcanin</i>	

(13)

เรื่อง	หน้า
แบบจำลองปัจจัยที่ส่งผลต่อการประกอบธุรกิจการขายและบริการเกี่ยวกับอุปกรณ์คอมพิวเตอร์ และซอฟต์แวร์ ในประเทศไทย: A Model of Factors Affecting the Sales and Service Business on Computer Equipment and Software in Thailand.....	2254-2270
รินทร์ลภัส นันทธีรพัฒน์ และ ณัฐสพันธ์ เผ่าพันธ์: <i>Rhynlapas Nanthatheeraphat and Natsapan Paopun</i>	
การพัฒนาคุณลักษณะ ตัวบ่งชี้ และแบบประเมินคุณธรรมอัตลักษณ์สำหรับนักเรียนในสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี: The Development of Characteristics, Indicators and Moral Identity Assessment Scale for Students under Nonthaburi Provincial Administrative Organization.....	2271-2282
นัฐราพร พิษญากร, บุญเรียง ขจรศิลป์ และธนีนาฏ ณ สุนทร: Nataraporn Pichayagorn, Boonreang Kajomsin and Taneenart Na-soontorn	
การพัฒนาการออกแบบอารยบริการสำหรับนักท่องเที่ยวสูงอายุในแผนกงานหลักของที่พักแรม: The Development of Universal Service Design for Senior Tourists in Major Departments of Accommodation Sector.....	2283-2298
อริยา พงษ์พานิช และ ฉลองศรี ทิมลสมพงศ์: <i>Ariya Pongpanich and Chalongsri Pimonsompong</i>	
การศึกษาทักษะเชิงสร้างสรรค์และผลิตภาพสำหรับนักศึกษา สถาบันอุดมศึกษาเอกชน: A Study on Creative and Productive Skills for Students in Private Higher Education Institutions.....	2299-2310
ประภา เทียนเกษม, จักรกฤษณ์ โปณะทอง และจตุพล ยงศรี: <i>Prapa Tienkasem, Chakrit Ponathong and Chatupol Yongsorn</i>	
แนวทางการพัฒนาการจัดการของผู้ประกอบการธุรกิจไม้ยางพาราแปรรูปในภาคใต้ตอนบน: A Guideline for Developing the Management of the Processed Rubberwood Business Operators in the Upper Southern Region.....	2311-2324
ภัทร์ศศิ์ ทิดจันทร์: Phatsasi Heedjun	

(14)

เรื่อง	หน้า
ความเชื่อทางจิตวิญญาณทวดที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดตรัง: The Spiritual Belief on "Thuat" Influencing the Local Culture in Trang Province.....	2325-2336
<i>ศศลักษณ์ ทองขาว, กิตติพร ไชยโรจน์, कुमार ไชยโรจน์, และอำนาจ ทองขาว: Sasalak Tongkaw, Kittiporn Chairot, Kunaporn Chairot, and Aumnat Tongkaw</i>	
กลยุทธ์การพัฒนาสมรรถนะของนักศึกษาอาชีวศึกษายุคการศึกษา 4.0 สถาบันการ อาชีวศึกษาภาคกลาง 2 สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา: The Strategies for the Competency Development in the Era of Education 4.0 of Vocational Students in the Institute of Vocational Education Central Region 2 Under the Office of Vocational Education Commission.....	2337-2349
<i>กาญจนา สุขใจ, และพา อักษรเสื่อ: Kanjana Sukja, and Pha Agsonsua</i>	
แนวทางการใช้บริการที่ปรึกษาในภาคธุรกิจอุตสาหกรรมสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืน: A Guideline for the Use of Consulting Services in Industrial Business for Sustainable Success.....	2350-2362
<i>ธนพัฒน์ พรธนะประเทศ, และธานินทร์ ศิลป์จารุ: Thanapat Panthanapratez, and Thanin Silpcharu</i>	
การประเมินหลักสูตรบริหารธุรกิจบัณฑิต (นานาชาติ) ของสถาบันอุดมศึกษาเอกชน: The Assessment of International Curriculum on Business Administration of the Private Higher Education Institutions.....	2363-2376
<i>ชัชวาล หังสพฤกษ์, จักรกฤษณ์ โปณะทอง, และจตุพล ยงคร: Chatchawarn Hungsapuck, Chakrit Ponathong, and Chatupol Yongsorn</i>	
การประเมินความต้องการจำเป็นทักษะการทำงานแห่งอนาคตสำหรับนักศึกษาของ สถาบันอุดมศึกษาในกำกับของรัฐ: Needs Assessment of Future Work Skills for Students at Autonomus Universities.....	2377-2391
<i>รัตนา ปฏิสอนธิเจริญ, จตุพล ยงคร, และ จักรกฤษณ์ โปณะทอง: Ratana Patisonthicharoen, Chatupol Yousorn, และ Chakrit Ponathong</i>	

(15)

เรื่อง	หน้า
รูปแบบการบูรณาการวัฒนธรรมการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์วิถีธรรม: A Model of Integration of Health Care Culture with Buddhist Medicines.....	2392-2407
นิตยาภรณ์ สุระสาย, นิตานาจ โสภาพล และมณฑิชา รักศิลป์: <i>Nittayapom Surasai, Nisanart Sopapol and Monthicha Raksilp</i>	
การรื้อฟื้นความทรงจำร่วมเกี่ยวกับเจ้าฟ้าในรัฐฉานของชาวไทใหญ่ในต้นศตวรรษที่ 21: A Revival of Collective Memories on Sawbwa in Shan State of Tai Yai in the Early 21st Century.....	2408-2423
อภิสิทธิ์ ประวัตินเมือง, และ อุคมพร ชีระวิริยะกุล: <i>Apisit Pravatmuang, and Udomporn Teeraviriyakul</i>	
การศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพความคาดหวังเกี่ยวกับคุณลักษณะจิตบริการของ นักศึกษามหาวิทยาลัยพายัพ: A Study of Current Conditions and Expectations Regarding the Development of Activities Model to Enhance the Service Mind of Payap University Students.....	2424-2438
ประภัสสร สมสถาน, จตุพล ยงคร, และ จักรกฤษณ์ โปณะทอง: <i>Prapatsorn Somsathan, Chatupol Yongsom, and Chakrit Ponathong</i>	
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ: The Sufficiency Economy Philosophy and Mobilizing Sub-District Public Training Unit in the Social Development Based on Buddhist Integration Under the Driven According to the Civil State.....	2439-2451
อัครเดช พรหมกัลป์, พระราชรัตน์เวที, และรัตติยา เหนืออำนาจ: <i>Akkaradecha Brahmakappa, Phraratrdhanavedhi, and Rattiya Nua-amnat</i>	

(16)

บทความวิชาการ : Articles

- การรับมือสถานการณ์โควิดเชิงพุทธ: Dealing with the Covid-19 Situation Based
on the Buddhist Way..... 2452-2464
นภาพัทธ์ งามบุษบงโสภิน, และ มนต์รี สิริโรจนานันท์:
Napapat Ngambutsabongsophon, and Montree Sirarojjananan
- วิเคราะห์ครอบครัวสันติสุขเชิงพุทธ: An Analysis of the Buddhist Peaceful
Family..... 2465-2473
ปิ่นทิพย์ มโนสุจริตธรรม, พระมหาพรชชา ธรรมหาโส, และ รุ่งโรจน์ ศิริพันธ์: Pinthip
Manosujarittam, Phramaha Hansa Dhammaso, and Roongroj Siriphan

การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะ
ตามหลักคัมภีร์อัฐภษาจารย์ของปาณินิ*
An Analytical Study of Words Formation
in Saundarananda Based on Astadhyayi of Panini

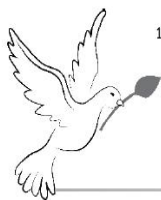
¹พระมหาโกมล แก้วดิ่ง, ปรมัตถ์ คำเอก และ จิรพัฒน์ ประพันธ์วิธยา

¹Phramaha Komon Kaeodueng, Paramat Kham-ek, and Chirapat Prapandvidya

มหาวิทยาลัยศิลปากร

Silpakom University, Thailand.

¹Corresponding Author's Email: pali.2015kamaro@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาประวัติและผลงานของปาณินิและพระอศิวโฆษ 2) เพื่อศึกษาบทต่าง ๆ ลักษณะของฉันทลักษณ์และอสังการในมหากาพย์เสานทรนันทะ 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำตามหลักไวยากรณ์คัมภีร์อัฐภษาจารย์ของปาณินิ ฉันทลักษณ์ และอสังการ ในมหากาพย์เสานทรนันทะ บทความวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยกระบวนการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) กรณีศึกษาคือกระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะตามหลักคัมภีร์อัฐภษาจารย์ของปาณินิ ได้มาโดยการเก็บรวบรวมเอกสารข้อมูลทั้งชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ และทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัยพบว่า 1) ปาณินิมีชีวิตอยู่ในช่วง 400 ปีก่อน ค.ศ. เกิดในสกุลพราหมณ์ มีชื่อว่า ปาณินิ ท่านมีผลงานคือคัมภีร์อัฐภษาจารย์ ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่ละเอียดผ่านการคัดกรองมาอย่างดี ทั้งเสียง อักษร และหลักไวยากรณ์ จนได้รับยกย่องเป็นบิดาภาษาสันสกฤตมาตรฐาน ผลงานของท่านยังคงเป็นต้นแบบที่เป็นพื้นฐานของทฤษฎีทางภาษาศาสตร์สมัยใหม่ มีอิทธิพลต่อหลักคณิตศาสตร์ ภาษาศาสตร์และปรัชญาอินเดีย 2) พระอศิวโฆษมีชีวิตอยู่ระหว่าง 50 ปีก่อน ค.ศ. ถึง ค.ศ. 100 เป็นกวีคนแรกที่แต่งบทละครสันสกฤต ได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งบทละครสันสกฤต ท่านได้นำไวยากรณ์สันสกฤตมาพัฒนาต่อยอดผลิตผลของไวยากรณ์ในรูปของบทกวี เช่น พุทธจรีต เสานทรนันทะ เป็นต้น จนได้รับยกย่องว่าเป็นมหากาพย์ที่มีอิทธิพลต่อความเจริญรุ่งเรืองของวรรณคดีสันสกฤตในสมัยต่อมา 3) กระบวนการสร้างคำตามตำราเรียนในปัจจุบันเป็นการทำให้ง่ายขึ้นสำหรับการเรียนไวยากรณ์สันสกฤตแบบใหม่ ซึ่งไม่ละเอียดเหมือนกระบวนการสร้างคำแบบอ้างอิงสูตร

* Received November 16, 2020; Revised November 26, 2020; Accepted December 26, 2020

ปาณินิ ส่วนฉันทลักษณะในมหากาพย์เสานทรนันทะ สรรคที่ 1, 2 และ 3 จำนวน 169 โสลก มีฉันทประเภทต่าง ๆ คือ 1) อนุชฎฉันท 8 พยางค์ 2) ตริชฎฉันท 11 พยางค์ 3) อติชคตฉันท 13 พยางค์ 4) ศักวรีฉันท 14 พยางค์ 5) วาควัลลฉันท โสลกที่มีคณะไม่เท่ากัน 6) อุปชาติ โสลกที่มีคณะเสมอกันครึ่งหนึ่ง และอลังการ เป็นต้น

คำสำคัญ : กระบวนการสร้างคำ; มหากาพย์เสานทรนันทะ; คัมภีร์อักษฎายา; ปาณินิ

Abstract

This research article has objectives for 1) studying the history and achievement of Pāṇini and Aśvaghōṣa. 2) studying the texts and the form of poetry and Alaṅkāra in Saundarananda Text. 3) studying the process of word formation follows by Aṣṭadhayāyī that is Pāṇini's Work, poetry and Alaṅkāra in Saundarananda Text. The research article is the qualitative research with documentary research that has explored the process of word formation in Saundarananda Text that follows by Aṣṭadhayāyī which is Pāṇini's Work as the case study namely; collecting primary data and secondary data and studying the data by content analysis.

The findings revealed that; 1) Pāṇini lived in 400 years before A.C., born in Brahmin known as Pāṇini family. His great work was Aṣṭadhayāyī. Sanskrit is the well-formed language in pronounce, letter and grammatic principle. Pāṇini had formulated the original grammatic scripture used linguistics known as a standard Sanskrit father. This work still has been described as basic theory of modern linguistics which influenced to mathematics, phonology and Indian philosophy. 2) Venerable Aśvaghōṣa had lived between 50 BC to 100 AC. He was the first poet who compiled Sanskrit play, and therefore being known as the father of Sanskrit play. He also developed Sanskrit grammar to decorate his poetic grammar such as Buddhacarita, Saundarananda etc. which has been praised as great epic influenced to prosperity of Sanskrit literature in later period. 3) The word forming texts in modern time such as grammar became easier, but found no clear as seen in Sutra reference or traditional texting. Prosody in Saundarananda included the first, second and third Sarga are 169 verses consisting of various types; 1) Anuṣṭubhchanda containing 8 syllables, 2) Triṣṭubhchanda 11 syllables, 3) Atijagatī 13 syllables, 4) Śakvarīchanda 14 syllables, 5) Vāṅvallabhachanda with unequal grouped verses, 6) Upajāti or half equal grouped verse. Alaṅkāra or ornament consists of 2 types; 1) Sound ornament consisting of complete 10 types such as Prasādaguṇa etc., 2) Meaning ornament contains 3 types; (1) Rūpakālaṅkāra describing the

วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ปีที่ 8 ฉบับที่ 6 (พฤศจิกายน-ธันวาคม 2563) 2100

identity of Upamāna and Upameyya, (2) Upamālakāra comparing the similarity of two things, (3) Rasī-alankāra or the taste ornament which creates the virous tastes such as Śringārarasa etc.

Keywords: The process of word formation; Saunadarananda Text; Aṣṭadhayāyī; Pāṇini

บทนำ

ภาษาบาลีสันสกฤตเป็นภาษาลำดับเริ่มแรกที่ใช้บันทึกหลักธรรมในพระพุทธศาสนาซึ่งพระโอรณาจารย์ได้รวบรวมไว้ เรียกว่า พระไตรปิฎก และคัมภีร์ที่อธิบายหลักธรรมเหล่านั้นที่เป็นคัมภีร์ปฐมภูมิล้วนประพันธ์ด้วยภาษาบาลีสันสกฤต หากผู้ศึกษาประสงค์จะศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งจำเป็นต้องเข้าใจหลักภาษาบาลีสันสกฤตซึ่งเรียกว่า ไวยากรณ์ เพราะถ้าเข้าใจหลักภาษาแล้ว่อมจะทำให้เข้าใจเนื้อหาของหลักธรรมได้อย่างถูกต้อง และคัมภีร์เหล่านั้นมีทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรองอันแสดงถึงภูมิความรู้ความสามารถด้านหลักภาษาของนักปราชญ์ผู้ประพันธ์อธิบายขยายความหลักธรรมดังกล่าว โดยเฉพาะบทประพันธ์ทางวรรณกรรมสันสกฤตที่เป็นมหากาพย์ของกวีแต่ละท่านนั้น มีความโดดเด่นทางการประพันธ์ที่แตกต่างกัน เนื่องจากบทประพันธ์ที่เป็นมหากาพย์นั้นมีทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง กวีบางท่านมีความเชี่ยวชาญเฉพาะบทประพันธ์ที่เป็นร้อยแก้ว บางท่านมีความเชี่ยวชาญเฉพาะบทประพันธ์ที่เป็นร้อยกรอง สำหรับบางท่านมีความเชี่ยวชาญทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง

ความโดดเด่นในบทประพันธ์ที่สื่อถึงความสามารถของกวีแต่ละท่านเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดแรงจูงใจในการอ่าน ค้นคว้าและการประพันธ์งานอื่น ๆ ตามมา ทั้งยังก่อให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ และเกิดวรรณกรรมสันสกฤตที่ดี ๆ อีกมากมาย กวีที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันอย่างดีของบรรดานักอ่านบทประพันธ์ทางวรรณกรรมสันสกฤต หากจะกล่าวแล้วมีอยู่หลายท่าน เช่น กาลิทาส, วาลมิกิ และอศฺวโฆษ เป็นต้น ผลงานการประพันธ์ของแต่ละท่านนั้นเป็นที่รู้จักกันดีในบรรดานักอ่านวรรณกรรมและบทประพันธ์ต่าง ๆ เช่น มหากาพย์เสานทรนันทะของพระอศฺวโฆษ, มหากาพย์รามายณะของท่านวาลมิกิ, บทละครอภิชาตยาน-ศกุนตลาของท่านกาลิทาส เป็นต้น

พระอศฺวโฆษมีชื่อเสียงด้านการประพันธ์วรรณกรรมมหากาพย์สันสกฤต ด้วยการประพันธ์มหากาพย์พุทธจริต (Warder, 1974) เมื่อปี ค.ศ. 1892 ซิลแวง เลวี (Sylvain Lévi) นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสได้ตีพิมพ์บทที่หนึ่งของคัมภีร์พุทธจริต ทำให้เรารู้จักพระอศฺวโฆษเพียงเล็กน้อย นอกจากชื่อที่ปรากฏในยุโรป ทุกวันนี้เรารู้จักท่านในฐานะที่เป็นหนึ่งในกวีผู้โดดเด่นทางวรรณกรรมสันสกฤตซึ่งมีชื่อเสียงก่อนกาลิทาส เพราะเป็นผู้สร้างบทกวีสรรเสริญวีรบุรุษและแต่งบทละครลำนำสำหรับนักร้อง มหากาพย์เสานทรนันทะ (Sarapatnuek, 2007) เป็นงานประพันธ์ชนิดที่เป็นกาพย์เพื่อการฟัง (ศรวญกาวย) ในแบบร้อยกรอง (Poetry) หรือที่เรียกว่า ปद्य (Padya) ถือได้ว่าเป็นมหากาพย์ที่มีชื่อเสียงเรื่องหนึ่งของพระอศฺวโฆษ เป็นผลงานที่ท่านได้ประพันธ์ขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 621 - 649 ประกอบไปด้วยสรรค (sarga) ทั้งหมด 18 สรรค นับได้ 1,066 โสลก (śloka) (Leurmsai, 2543)

จากการที่ผู้วิจัยเคยได้ศึกษาบทประพันธ์ทางวรรณกรรมสันสกฤตที่เป็นมหากาพย์ในแบบร้อยกรองคือ มหากาพย์เสานทรนันทะของพระอศิวโฆษ เกิดความประทับใจในโคลงฉันทและโคลงแต่ละโคลงที่ประพันธ์โดยใช้ หลักการแต่งภาษาสันสกฤตทางไวยากรณ์ได้อย่างงดงาม โดยเฉพาะความหมายของคำแต่ละคำที่นำมาใช้บังคับ ถึงความสามารถในความเป็นกวีของท่านอย่างยิ่ง และต้องการที่จะรู้ให้ลึกลงไปว่าการใช้คำที่สื่อถึงพฤติกรรมของ ตัวละครในแต่ละโคลงแต่ละตอนในมหากาพย์เสานทรนันทะนั้น ท่านเลือกใช้คำในแง่ของไวยากรณ์ซึ่งสอดคล้อง กับหลักไวยากรณ์ของปานิธิอย่างไร

ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ไวยากรณ์สันสกฤตด้านกระบวนการ สร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะของพระอศิวโฆษตามแนวคัมภีร์อัฐชายายีของปานิธิ เพื่อต้องการนำเสนอ ประเด็นที่ยังไม่มีนักวิชาการท่านใดเคยวิเคราะห์มาก่อน เพื่อให้เห็นความงดงามในด้านภาษาสันสกฤตที่ใช้ประพันธ์ มหากาพย์ของพระอศิวโฆษอันจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการด้านภาษาบาลีสันสกฤตและพระพุทธศาสนาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติและผลงานของปานิธิและพระอศิวโฆษ
2. เพื่อศึกษาบทต่าง ๆ ลักษณะของฉันทลักษณ์และอสังการในมหากาพย์เสานทรนันทะ
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำตามหลักไวยากรณ์คัมภีร์อัฐชายายีของปานิธิ ฉันท ลักษณ์ และอสังการในมหากาพย์เสานทรนันทะ

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาประวัติและผลงานของปานิธิและพระอศิวโฆษ เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ ที่ตั้งไว้ โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 รวบรวมเอกสารข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ที่เป็นภาษาบาลีสันสกฤต ภาษาไทย และภาษาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกรวิจัย รวมทั้งผลงานของปานิธิและพระอศิวโฆษ

ขั้นตอนที่ 2 เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) จะทำการค้นคว้า รวบรวมข้อมูลจากรวบรวมกรรม ต่าง ๆ เช่น หนังสือ งานวิจัย บทความ ข้อเขียน วารสาร บทวิจารณ์ เอกสารต่าง ๆ ทั้งที่เป็นภาษาไทย และ ภาษาต่างประเทศ ที่กล่าวถึงปานิธิและพระอศิวโฆษ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่น พุทธปรัชญา, หนังสือพุทธ ศาสนามหายาน เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 3 รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล เรียบเรียงประวัติและผลงานของปานิธิและพระอศิวโฆษ รวมถึงกระบวนการสร้างคำตามหลักไวยากรณ์ในคัมภีร์อัฐชายายีของปานิธิ ฉันทลักษณ์และอสังการที่ปรากฏใน มหากาพย์เสานทรนันทะ

ขั้นตอนที่ 4 สรุปผลการวิจัย พร้อมทั้งเสนอแนะประเด็นศึกษาเพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์ทางวิชาการต่อไป

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ได้พบประเด็นที่ต่อบวตฤประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาประวัติและผลงานของปามินิและพระอศิวโฆษ พบว่า

ปามินิ (Pāṃini) เป็นนักไวยากรณ์สันสกฤตที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาผู้ให้กำเนิดภาษาสันสกฤตแบบแผน เป็นนักปราชญ์อักษรศาสตร์ผู้สร้างศิลปศาสตร์ในภาษาสันสกฤต มีชื่อเรียกอยู่ 6 ชื่อ คือ ปามินะ (Pāṃina), ปามินิ (Pāṃini), ทากษิปุตร (Dākṣiṃputra), ศาลังกี (Śālaṅkī), ศาลาตุริยะ (Śālaṃturiya) และ อาหิกะ (Āhika) (Dvivedī, 1983) ประวัติของปามินิยังไม่ชัดเจนนัก นักวิชาการทั้งหลายต่างมีความเห็นเกี่ยวกับสมัยของปามินิไม่ตรงกัน นักปราชญ์ตะวันตกเห็นว่าท่านมีชีวิตอยู่ช่วง 300 ก่อน ค.ศ. (AHSI, 1909) แต่นักปราชญ์ส่วนมากเห็นว่าท่านอยู่ในช่วง 400 ปี ก่อนคริสตกาล (Cardona, 1976) ท่านเกิดในสกุลพราหมณ์ปมินิ จึงมีชื่อว่า “ปามินิ” (ตระกูลของพราหมณ์ปมินิ) ตามชื่อสกุล (Rājārādhākāntadeva, 1987) มีชื่อเต็มว่า “ทากษิปุตร ปามินิ” หรือ ทากษเย ปามินิ (ปามินิบุตรนางทากษิ) เพราะมารดามีชื่อว่า ทากษิ ตามชื่อตระกูล (Rājārādhākāntadeva, 1987) रामภทราจารย์ ระบุว่าบิดาของท่านชื่อว่าปามินะ ซึ่งคำว่า ปามินิ มาจากคำดังกล่าว ส่วนชื่อว่า “ศาลาตุริยะ” (ชาวบ้านศาลาตุริยะ) เพราะเกิดที่หมู่บ้านศาลาตุริยะ ในแคว้นคันธาระ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย ปัจจุบันคืออัฟกานิสถาน (Bod, 2013) หมู่บ้านดังกล่าวอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำสินธุ เป็นปากน้ำทางบรรจบของแม่น้ำสองสาย คือ แม่น้ำคาบูลกับแม่น้ำสินธุ ปัจจุบันยังมีปรากฏเนินดินที่ประกอบด้วยโบราณวัตถุอันแสดงว่าเคยเป็นสถานที่เก่าแก่มาก่อน ในบันทึกของพระจีนรูปหนึ่งคือ ซูแอน แซง (Xuanzang) ที่ได้ไปสถานที่นั้นราวคริสต์ศตวรรษที่ 7 กล่าวว่าได้พบรูปปั้นของปามินิที่หมู่บ้านนั้น และได้เป็นที่เคารพสักการะอย่างยิ่งของชาวอินเดียในสมัยนั้น (Singh, 2008)

ผลงานการประพันธ์ของปามินิ คือ คัมภีร์อัชฎายายี มีสูตร 4,000 (AHSI, 1909) สูตร บางแห่งว่า 3,959 สูตร (Bod, 2013) บางแห่งว่า 3,996 สูตร (Singh, 2008) ส่วนคัมภีร์ลขุสิทธานตเกมุทีระบูวามี 3,997 สูตร ประกอบด้วย อชฎายะที่ 1 จำนวน 351 สูตร อชฎายะที่ 2 จำนวน 268 สูตร อชฎายะที่ 3 จำนวน 631 สูตร อชฎายะที่ 4 จำนวน 635 สูตร อชฎายะที่ 5 จำนวน 555 สูตร อชฎายะที่ 6 จำนวน 736 สูตร อชฎายะที่ 7 จำนวน 438 สูตร และอชฎายะที่ 8 จำนวน 369 สูตร รวมเป็น 3,983 บวกกับปริตยาหาระอีก 14 สูตร จึงรวมทั้งสิ้น 3,997 สูตร (Dvivedī, 1983) ปามินิได้วางหลักเกณฑ์เรียกว่า สูตร เป็นตัวกำหนดหลักการทางไวยากรณ์ คัมภีร์อัชฎายายี เป็นหนึ่งในไวยากรณ์สันสกฤตที่เก่าแก่ที่สุด แม้ว่าปามินิจะอ้างถึงคัมภีร์ที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ เช่น อุณาทีสูตร (Uṇādisūtra) ธาตุปาฐะ (Dhātupāṭha) คณปาฐะ (Gaṇapāṭha) ก็ตาม แต่คัมภีร์เล่มนี้เป็นผลงานชิ้นแรกที่ทำให้เรารู้เรื่องระบบภาษาศาสตร์รวมทั้งผลงานของปราชญ์รุ่นก่อน ๆ เช่น คัมภีร์ที่เรียกว่า นิรุกตะ (Nirukta) นิษัณญ

(Nighantu) ศึกษา (Śikṣā) จัดเป็นผลงานเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ทางภาษาศาสตร์ ทฤษฎีการวิเคราะห์ทางสันฐานวิทยาของปามีนิมีความก้าวหน้ากว่าทฤษฎีทางตะวันตกก่อนกลางศตวรรษที่ 20 (Staal, 1988) และการวิเคราะห์การประกอบคำนามยังใช้เป็นรูปแบบทฤษฎีพื้นฐานทางภาษาศาสตร์สมัยใหม่ เช่น การประสมคำ มีพหุวิธีสมาส เป็นต้น และได้กลายเป็นรูปแบบการเขียนคัมภีร์ไวยากรณ์แบบแผนโดยใช้สูตรในเวลาต่อมา ในการประกอบคำศัพท์ต่าง ๆ ก็ได้มีส่วนประกอบมาจาก ธาตุปาฐะ และคณปาฐะ เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อสร้างคำศัพท์ให้สำเร็จ จัดเป็นกฎเกณฑ์ที่เป็นระบบและเป็นเทคนิคขั้นสูง

คัมภีร์อัชฎายายี ไม่ใช่คัมภีร์หลักไวยากรณ์สันสกฤตแรก ๆ แต่มีการพัฒนาจากคัมภีร์รุ่นก่อนหน้านี้ทั้งหมดที่หายไป เว้นเฉพาะที่ถูกกล่าวถึงโดยปามีนิ ดังนั้น คัมภีร์อัชฎายายีจึงกลายเป็นรากฐานของไวยากรณ์และผลงานคลาสสิกของภาษาสันสกฤตอื่น ๆ เจริญรุ่งเรืองในช่วงศตวรรษที่ 8 - 15 หลักไวยากรณ์ปามีนิถูกนำมาใช้เป็นคัมภีร์หลักในการศึกษาภาษาศาสตร์ซึ่งประกอบด้วยวากยสัมพันธ์ สันฐานวิทยาและ สัทวิทยา หลักการพื้นฐานสองประการที่ใช้ภาษาเป็นพื้นฐานคือการไม่ใช้ความซ้ำซ้อนและการประหยัดหรือความรัดกุมของสูตร ผลงานของท่านนี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อภาษาศาสตร์และตรรกศาสตร์ในโลกทั่วทั้งอินเดียและยุโรป (Bod, 2013)

พระอศฺวโฆษได้นำหลักไวยากรณ์สันสกฤตมาพัฒนาเพื่อต่อยอดผลิตผลของไวยากรณ์ในรูปของบทกวีประเภทกาพย์ เช่น พุทธจรีต เสานทรนันทะ จนได้รับยกย่องว่าเป็นมหากาพย์ที่ยอดเยี่ยม ส่งเสริมให้ภาษาสันสกฤตบรรลุถึงความคลาสสิกและเป็นผลผลิตที่นำไปสู่เป้าหมายคือการรู้แจ้งสังธรรมอันตั้งอยู่บนฐานของพระพุทธศาสนา และทรงอิทธิพลที่สำคัญยิ่งต่อความเจริญรุ่งเรืองของวรรณคดีสันสกฤตในยุคต่อมาที่แพร่ออกไปทั่วโลก

พระอศฺวโฆษเกิดในตระกูลพราหมณ์ มีมารดาชื่อสุวรรณากษี (Suvamāksī) ส่วนชื่อบิดาไม่มีหลักฐานปรากฏ (Keith, 1973) ท่านเกิดที่เมืองสาเกต (Sāketa) หรือเรียกว่า อโยธยา (Ayodhyā) แคว้นโกศล (Warder, 1974) บางท่านว่า เมืองพาราณสี และเมืองปาดลีบุตร ในช่วงวัยหนุ่มท่านจะเดินทางไปต่าง ๆ ในฐานะนักโต้วาทีและนักเทศน์สอนผู้นับถือพระพุทธศาสนาจนกระทั่งได้รับชื่อเสียงในฐานะนักวิชาการ - นักกวี ในอินเดียตะวันออกตามที่พระถังซำจั๋ง (Hsüan-Tsang) กล่าวไว้ (Sarapatnuek, 1928) อย่างไรก็ตาม อาจสรุปได้ว่าพระอศฺวโฆษเป็นชาวตะวันออก และแน่นอนว่าเป็นพลเมืองของเมืองสาเกต และมีชีวิตอยู่ช่วง 50 ปีก่อนคริสต์ศักราชถึง คริสต์ศักราช 100 เป็นปราชญ์และยอดกวีที่ได้รับยกย่องว่าเป็นกวีที่มีหัวใจเต็มเปี่ยมด้วยความเคารพรักในพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง และมีความรู้แตกฉานในคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยสามารถที่จะเสนอชีวประวัติและคำสอนของพระศาสดาด้วยภาษาที่สูงส่งและมีศิลปะ อันแสดงให้เห็นถึงภูมิความรู้ความสามารถด้านหลักภาษาคือไวยากรณ์สันสกฤตอย่างแตกฉาน ส่วนผลงานต่าง ๆ นั้น เป็นข้อสันนิษฐานของนักปราชญ์ชาวอินเดีย บางเรื่องยังเป็นที่ยกเถียงกันอยู่ โดยเฉพาะผลงานประพันธ์ 3 เรื่องเท่านั้นที่เป็นผลงานของท่านอย่างแน่นอน ส่วนที่เหลือนั้น

ยังไม่เป็นที่ยุติ แต่ถึงอย่างไร ผลงานการประพันธ์ของท่านเฉพาะมหากาพย์ 2 เรื่องคือ พุทธจริต และเสานทรนันทะ ก็แสดงถึงความเป็นปราชญ์ที่ทรงภูมิความรู้ด้านหลักไวยากรณ์ ฉันทลักษณ์และอสังการได้เป็นอย่างดี

2. เพื่อศึกษาบทต่าง ๆ ลักษณะของฉันทลักษณ์และอสังการในมหากาพย์เสานทรนันทะ พบว่า

คัมภีร์ไวยากรณ์ของปาดินิ ได้รับการยอมรับในระดับสากลเกี่ยวกับการวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตอย่างลึกซึ้ง มีสูตรเป็นกฎอธิบายโครงสร้างของคำอย่างชัดเจน เป็นการศึกษาและอธิบายตามที่ได้สังเกตเห็นจริง มิได้แต่งขึ้นตามความเชื่อส่วนตัวหรือแต่งขึ้นตามหลักปรัชญา จึงได้รียกย่องว่าเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์เล่มแรกที่ศึกษาภาษาในแนววิทยาศาสตร์และวิเคราะห์ภาษาได้สมบูรณ์ที่สุด นอกจากนี้ ลักษณะเฉพาะของภาษาสันสกฤตยังดึงดูดทำให้เกิดความสนใจได้อย่างมาก เนื่องจากได้แสดงถึงความสมบูรณ์ของการอธิบายที่ครอบคลุมทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน ในสมัยของปาดินิและข้อมูลที่เป็นลักษณะเฉพาะมักจะเกี่ยวกับการใช้คำศัพท์ต่าง ๆ ในคัมภีร์พระเวท ภูมิภาคและแม้กระทั่งการใช้ในสังคมภาษา นักภาษาศาสตร์ต่างประทับใจในความกระชับที่นำทิ้งและความสอดคล้องของไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตที่ปาดินิได้แต่งไว้ รวมถึงศัพท์เฉพาะที่ท่านได้คิดสร้างสรรค์และในระบบภาษาที่ซับซ้อนท่านก็ใช้สูตรควบคุมและเชื่อมสัมพันธ์กับสูตรได้อย่างละเอียด ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของทฤษฎีภาษาศาสตร์สมัยใหม่

สูตรต่าง ๆ ในคัมภีร์อักษฎายายี จัดเป็นหลักสำคัญในการประกอบรูปศัพท์ต่าง ๆ ทั้งบทนามและบทกริยาเพื่อนำมาร้อยเรียงเป็นประโยคคำพูด เมื่อนำส่วนประกอบต่าง ๆ มารวมกันตามสูตรของปาดินิแล้วจึงเกิดเป็นบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น ผลงานที่ปรากฏทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรองล้วนมาจากการประกอบรูปศัพท์ต่าง ๆ ตามขั้นตอนสูตรของปาดินิ มหากาพย์เสานทรนันทะเป็นหนึ่งในผลงานของพระอโศกที่แต่งเป็นบทร้อยกรองเป็นไปตามสูตรของปาดินิ คัมภีร์ไวยากรณ์กล่าวถึงเนื้อหาของหลักภาษา เมื่อว่าโดยสรุปแล้ว มีส่วนประกอบที่เป็นบทต่าง ๆ ที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะ คือ บทสนธิ บทนาม บทอภัยศัพท์ บทสมาส บทตัดทอน บทกริยาคุมพากย์ และบทกฤต

นอกจากนั้น การศึกษากระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะตามแนวคัมภีร์อักษฎายายีของปาดินิซึ่งมีอิทธิพลต่อการศึกษาภาษาบาลีอย่างมาก โดยเฉพาะการใช้สูตรในการสร้างคำมีประโยชน์หลายประการ อาทิเช่น สูตรทำให้รู้ถึงทุกขั้นตอนอย่างละเอียดเกี่ยวกับความเป็นมาของศัพท์สันสกฤตทุกแขนง เป็นหลักฐานที่มั่นคงเชื่อถือได้เนื่องจากเป็นระบบสูตรที่เก่าแก่โบราณสืบทอดมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน เป็นที่รู้ได้ว่าศัพท์สันสกฤตแต่ละศัพท์มีที่มาโดยการผ่านระบบสูตรนั้นเป็นศัพท์ที่ถูกต้องสมบูรณ์ถ่องแท้ทุกประการ ทำให้อาจหาญในการวินิจฉัยและทราบได้ว่าศัพท์สันสกฤตใดถูกต้อง-ไม่ถูกต้อง และสูตรทำให้ทราบได้ว่าในยุคนั้นท่านมีการใช้สำนวนใด ไม่ใช้สำนวนใด ในแต่ยุคสมัย

ฉันทลักษณ์ เป็นหลักการประพันธ์ประเภทร้อยกรองที่เรียกว่า ปัทยะ (Padya) ประกอบด้วยโคลก 2 ประเภท คือ (1) **มาตราพฤติ** คือ โคลกที่นับมาตรา กำหนดมาตราของแต่ละบาทในแต่ละโคลก (2) **วรรณ-พฤติ** คือ โคลกที่นับพยางค์ กำหนดพยางค์ของแต่ละบาทในแต่ละโคลก ฉันทจึงเป็นเหตุให้เกิดโคลก ส่วนโคลกเป็นผล

ของฉันท์ คณะในฉันท์ลักษณะ คือ กลุ่มคำที่ท่านกำหนดด้วยครุและลหุ คณะฉันท์ในโคลกวรรณพดิมี่ครุและลหุ คณะละ 3 พยางค์ ด้วยเหตุผล 3 อย่าง คือ (1) สภาพของพระศิวะที่มีอยู่ในอาตมัมมี 3 อย่างคือ สัตตะ ระชะ ตมะ ท่านจึงจัดคณะฉันท์ให้มี 3 พยางค์ตามสภาพของพระศิวะ (2) เสียงสระมี 3 ระดับ คือ อุทาตะ (เสียงสูง), อนุทาตะ (เสียงต่ำ), สวาริตะ (เสียงกลาง) คณะจึงมี 3 พยางค์ตามเสียงเหล่านี้ (3) ตามโวหารในพระวินัย คำว่า “คณะ” หมายถึงอักษร 3 พยางค์ (Phragandhasarabhiwong, 2008) คณะฉันท์ในโคลกวรรณพดิมี่มี 8 คณะ ส่วนคณะฉันท์ในโคลกวรรณพดิมี่กำหนดด้วยคณะที่มี 4 มาตรา มี 5 คณะ คณะในโคลกวรรณพดิมี่ทั้ง 8 นั้นมีลักษณะ (หมายเลข 2 = ครุ, 1 = ลหุ) ดังต่อไปนี้ 1) ม คณะ มีครุล้วน (2 2 2) 2) น คณะ มีลหุล้วน (1 1 1) 3) ภา คณะ มีครุหน้า (2 1 1) 4) ย คณะ มีลหุหน้า (1 2 2) 5) ข คณะ มีครุกลาง (1 2 1) 6) ส คณะ มีครุหลัง (1 1 2) 7) ร คณะ มีลหุกลาง (2 1 2) 8) ต คณะ มีลหุหลัง (2 2 1)

อลังการ หมายถึงอาการเครื่องประดับตกแต่งบทประพันธ์โดยใช้ถ้อยคำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายละเอียดลึกซึ้ง มีหลากหลาย โดยเฉพาะอลังการภาษาสันสกฤตในประเทศอินเดียถือว่าเป็นบ่อเกิดสรรพวิชาหลายแขนงที่เข้ามามีอิทธิพลต่อวรรณคดีไทย ขอนำมากล่าวเฉพาะอลังการที่เป็นทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต 2 ประเด็น มี **ทฤษฎีส** คือ ปฏิบัติทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นในใจผู้อ่านเมื่อได้รับรู้อารมณ์ที่กวีถ่ายทอดไว้ในวรรณคดี วรรณคดีเกิดขึ้นเมื่อกวีมีอารมณ์สะเทือนใจแล้วถ่ายทอดออกมาในบทประพันธ์ อารมณ์ต่าง ๆ ที่แสดงไว้ในผลงานเรียกว่า ภาวะ มี 9 ภาวะ คือ รติ (ความรัก) เป็นต้น เมื่อผู้อ่านได้รับรู้ภาวะที่กวีแสดงไว้แล้วก็จะเกิดอารมณ์ตอบสนองต่อภาวะนั้นเรียกว่า รส มี 9 รส ประกอบด้วย ศฤงคารรส (ความซาบซึ้งในความรัก) เป็นต้น และ **ทฤษฎีอลังการ** คือ การใช้ถ้อยคำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายลึกซึ้งให้เป็นเสมือนเครื่องประดับของบทประพันธ์ เสียงและความหมายของศัพท์ที่จัดเป็นบทประพันธ์ได้ ต้องร้อยกรองเรียบเรียงตามอลังการนั้น ๆ อย่างเป็นเรื่องเป็นราว อลังการแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ 1) **อลังการทางเสียง** คือการเล่นคำด้วยเสียงหนัก เสียงเบา เสียงที่มีฐานกรณ์เดียวกันเป็นต้น เพื่อให้เกิดความไพเราะของเสียงในบทประพันธ์ อลังการทางเสียงที่สำคัญคือ (1) ยมก คือการซ้ำพยางค์ที่มีเสียงเหมือนกัน แต่สื่อความหมายต่างกัน คำประพันธ์วรรคเดียวหรือบทเดียวกัน (2) อนุปราสะ คือการซ้ำเสียงพยัญชนะ ซึ่งอาจเป็นพยัญชนะเดียวหรือพยัญชนะซ้อนก็ได้ ในคำประพันธ์วรรคเดียวกัน 2) **อลังการทางความหมาย** คือ การใช้สำนวนโวหารเปรียบเทียบหรือสำนวนโวหารที่แฝงความหมายเพื่อให้เกิดความได้ละเอียดลึกซึ้งต่าง ๆ กันไป อลังการทางความหมายที่สำคัญคือ (1) อุปมา คือการนำสิ่งที่กวีต้องการแสดงลักษณะเด่นไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเด่นนั้นเป็นที่ยอมรับกันแล้ว โดยมีคำที่มีความหมายทำนองว่า เหมือน คล้าย เป็นคำแสดงความเปรียบเทียบ เช่น ดวงหน้านางนวลกระจ่างดุจดวงจันทร์ (2) รูปกะ คือการเปรียบเทียบทำนองเดียวกับอุปมา แต่ด้วยการกล่าวว่าเป็นอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ดวงหน้าของนางคือดวงจันทร์ (3) อติศโยกติ คือการกล่าวให้เกินความจริงจากสิ่งที่มีอยู่ตามปกติ กวีที่ใช้อลังการในผลงานการประพันธ์ของตนด้วยการใช้ภาษาวิพนธ์ที่ประดับด้วยอลังการจนต่างไปจากภาษาธรรมดา น่าจะมีความ

วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร ปีที่ 8 ฉบับที่ 6 (พฤศจิกายน-ธันวาคม 2563) 2106

ประสงค์ในการใช้ คือ 1) เพื่อแสดงความสามารถของตน 2) เพื่อแสดงความคิดหรืออารมณ์ที่ลึกซึ้ง 3) เพื่อเลี่ยงการกล่าวตรง ๆ ดังจะเห็นได้จากมหากาพย์เสานทรนันทะที่เป็นผลงานการประพันธ์ของพระอศิวโฆษ

3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำตามหลักไวยากรณ์คัมภีร์อัฐชาดกของปานิณินิจฉัยลักษณ์ และอรรถการในมหากาพย์เสานทรนันทะ พบว่า

มหากาพย์เสานทรนันทะนี้ เป็นผลงานการประพันธ์ของพระอศิวโฆษที่มีอรรถการมากกว่าผลงานการประพันธ์ก่อน ๆ ซึ่งเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่กวีแต่ท่านได้พัฒนาตัวเองขึ้นไปตามลำดับผลงานที่ผลิตออกมา ท่านเป็นกวียุคแรก ๆ บทกวีของท่านได้รับอิทธิพลจากมหากาพย์ทั้งสองของอินเดีย ดังนั้น จึงมีการอ้างอิงชื่อของวาลมิกิและวยาสะ พร้อมทั้งตัวละครต่าง ๆ ที่ปรากฏในบทต่าง ๆ ในมหากาพย์เสานทรนันทะอย่างมาก

พระอศิวโฆษมีเป้าหมายในการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธเจ้า โดยผ่านผลงานการประพันธ์ที่เป็นมหากาพย์ ในฐานะที่เป็นกวีนักเทศน์ ดังนั้น ศิลปะมีนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุดและบทประพันธ์ที่เป็นมหากาพย์เป็นเพียงศาสตร์ที่ให้เข้าถึงศิลปะคือนิพพาน เป็นสิ่งปลอม ท่านเป็นผู้แต่งบทกวีที่สำคัญสองเรื่องคือ มหากาพย์พุทธจริตและเสานทรนันทะ นอกเหนือจากการกล่าวถึงชีวประวัติในงานเหล่านี้และลำดับความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของมหากาพย์แล้ว ยังมีการพัฒนารูปแบบการประพันธ์อย่างต่อเนื่องในฐานะที่เป็นมหากาพย์ ทำให้มหากาพย์เสานทรนันทะได้รับการพัฒนาขึ้นอย่างมาก

นอกจากการวางตัวละครอย่างเป็นระบบแล้ว ยังมีลักษณะของหลักไวยากรณ์ ฉันทลักษณ์และอรรถการ รวมถึงจินตนาการด้านศิลปกรรมเป็นต้นที่ปรากฏในมหากาพย์นี้ซึ่งเป็นอาภรณ์ที่ประดับประดาบทประพันธ์ให้สง่างามยิ่งขึ้น ขอสรุปในแต่ละประเด็น ดังนี้

1) ด้านไวยากรณ์ กระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะตามสูตรปานิณินี มีความละเอียดลึกซึ้งด้านหลักไวยากรณ์อย่างมาก ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่นับว่ามีความละเอียดและได้ผ่านการปรับปรุงแก้ไขมาเป็นอย่างดีทั้งในด้านเสียง อักษร และหลักไวยากรณ์ การศึกษากระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะทำให้สามารถสร้างความคิดอย่างเป็นระบบในใจของผู้ศึกษาได้ เพราะภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่มีระบบ มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนแน่นอน และสูตรปานิณินีมีกฎเกณฑ์รายละเอียดปลีกย่อยอีกมาก สังเกตจากอาทหกรณ์ในโคลกต่าง ๆ ของมหากาพย์ที่ได้แสดงขั้นตอนการสร้างคำโดยอ้างอิงสูตรตามที่กล่าวไว้แล้วมีความละเอียดทุกขั้นตอนของกระบวนการสร้างคำก่อนที่จะมาเป็นบท ๆ หนึ่งที่จะนำมาประกอบเป็นโคลกได้

การศึกษาภาษาสันสกฤตในมหากาพย์โดยอ้างอิงสูตรจากปานิณินีจึงเป็นการฝึกฝนพัฒนาความคิดอย่างเป็นระบบระเบียบให้กับผู้ศึกษาได้เป็นอย่างดี เนื่องจากผลลัพธ์อย่างเดียวกันแต่สภาพบริบทต่างกันก็ต้องใช้สูตรที่ต่างกัน ขั้นตอนการสร้างบทแต่ละบทนั้นล้วนมีกระบวนการในการอ้างอิงสูตรแตกต่างกัน ทั้งที่มีผลลัพธ์อย่างเดียวกัน เช่นอาทหกรณ์ของสูตรที่ทำเป็นขั้นคุณเป็นต้น ดังนั้น กระบวนการสร้างคำตามสูตรปานิณินี จึงสามารถเพาะบ่มความเป็นคนที่ละเอียดรอบคอบให้กับผู้ศึกษาได้เป็นอย่างดี

2) ด้านฉันทลักษณ์ การศึกษาวิเคราะห์ด้านฉันทลักษณ์ คือการศึกษาตามคัมภีร์วฤตตรีตันการ เป็นต้นที่แสดงฉันทลักษณ์อันว่าด้วยกฎระเบียบในการวางศัพท์ที่เป็นเสียงครุและลหุ ในรูปแบบต่าง ๆ ในการประพันธ์ที่เป็นร้อยกรองซึ่งเรียกว่า ปद्यะ ดังนั้น อุทาหรณ์ที่เป็นโคลงในมหากาพย์เสานทรนันทะเฉพาะสรรคที่ 1, 2 และ 3 มีจำนวน 169 โคลง ประกอบด้วยฉันทประเภทต่าง ๆ ดังนี้ (1) **อนุษฏกฉันท** (Anuṣṭubh) 8 พยางค์ มีจำนวน 122 โคลง ประกอบด้วย (1.1) ปดยวักตระ จำนวน 90 โคลง ปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 42 โคลง และสรรคที่ 2 จำนวน 48 โคลง (1.2) ปรมภการวิปูลา จำนวน 1 โคลง ปรากฏในสรรคที่ 1 โคลงที่ 2 (1.3) ปรมภการวิปูลา จำนวน 16 โคลง ปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 10 โคลง ในสรรคที่ 2 จำนวน 5 โคลง และในสรรคที่ 3 จำนวน 1 โคลง (1.4) ตฤตยการวิปูลา จำนวน 12 โคลง ปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 4 โคลง และในสรรคที่ 2 จำนวน 8 โคลง (1.5) ปรมภการวิปูลา จำนวน 3 โคลง ปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 2 โคลง และในสรรคที่ 2 จำนวน 1 โคลง (2) **ตรีษฏกฉันท** (Triṣṭubh) 11 พยางค์ เป็นประเภทยุขชาติ คือ โคลงที่ผสมอินทรวีรชราภักกับอุปนทรวีรชราเข้าด้วยกัน หรือเป็นโคลงที่ผสมโคลงหลายชนิดซึ่งมีพยางค์ไม่เท่ากันในแต่ละฉันทก็เรียกว่าอุชชาติ จำนวน 3 โคลง ปรากฏในสรรคที่ 1 จำนวน 1 โคลง และในสรรคที่ 2 จำนวน 2 โคลง (3) **อติชติฉันท** (Atijagati) 13 พยางค์ เป็นปรัหณฉันท จำนวน 1 โคลง ซึ่งปรากฏในสรรคที่ 1 โคลงที่ 61 (4) **ศักวรีฉันท** (Śakvī) 14 พยางค์ เป็นวสันตติลกา จำนวน 1 โคลง ปรากฏในสรรคที่ 1 โคลงที่ 62 (5) **วาควัลลฉันท** (Vāgvalābha) ประเภทวิสมวฤตติคือโคลงที่มีคณะไม่เสมอกัน หมายความว่า บาททั้ง 4 ในโคลงไม่เหมือนกัน โคลงชนิดนี้มีกำหนดคณะในพยางค์ที่ 5 6 7 ของแต่ละบาทเท่านั้น พยางค์อื่นไม่มีกำหนดคณะไว้ ทำให้บาททั้ง 4 ไม่แตกต่างกัน มีจำนวน 41 โคลง คือเป็นอุทคตา (Utgatā) จำนวน 41 โคลง ปรากฏในสรรคที่ 3 ทั้งหมด (6) **อุชชาติ** (Ujagati) ประเภทอัฒสมวฤตติคือโคลงที่มีคณะเสมอกันครั้งหนึ่ง หมายความว่า บาทที่ 1 และ 3 มีคณะเหมือนกัน ส่วนบาทที่ 2 และ 4 ก็มีคณะเหมือนกัน เป็นปุชิตาครา (Puspitāgrā) จำนวน 1 โคลง ซึ่งปรากฏในสรรคที่ 3 คือโคลงที่ 42

3) ด้านอลังการ คือ การเลือกใช้คำที่ไพเราะและสำนวนโวหารที่มีความหมายลึกซึ้งให้เป็นประหนึ่งอารมณ์ของบทประพันธ์ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ อลังการทางเสียง (ศัพท์อลังการ) และอลังการทางความหมาย (อรรถอลังการ) **3.1) อลังการทางเสียง** คือการเลือกใช้คำเพื่อให้เกิดความไพเราะของเสียงในบทประพันธ์ นั่นก็คือคุณที่เกิดจากการเลือกใช้คำของผู้ประพันธ์ มีปรากฏในมหากาพย์เสานทรนันทะครบทั้ง 10 ประเภท คือ (1) **ปราสาทคุณ** (Prasādaguna) คือ รสคำแจ่มกระจ่าง หมายความว่า มีเนื้อความชัดเจน และอ่านเข้าใจง่าย มีอุทาหรณ์ของปราสาทคุณในโคลงที่ 1/1 ในโคลงนี้ บททุกบทแนบชิดกันเหมือนประโยคร้อยแก้วทั่วไป และปราศจากพยางค์ฉิบส (โทษสับสน) คือวางบทไว้สับสนไม่เป็นระเบียบ (2) **โอชคุณ** (Ojaguna) คือ ความซาบซึ้งตรึงใจ กล่าวคือ การผูกบทหลายบทเป็นบทสมาสยว ๆ มีอุทาหรณ์ของโอชคุณในโคลงที่ 1/10 โคลงนี้เป็นอุทาหรณ์ของโอชคุณ มีบทสมาสยวในบาททั้งสี่ของโคลงนี้ คือ บทว่า นีวารผลสัสตุชโย ในบาทที่ 1, บทว่า อนุตสุโก ในบาทที่ 2, บทว่า ตโปฤททิกะ ในบาทที่ 3 และบทว่า ศูนย์ศูนย์ ในบาทที่ 4 จึงเป็นโอชคุณ (3) **มธุรสตา**

คุณ (Madhuvratāgūṃa) คือ การมีเสียงอ่อนหวาน กล่าวคือ ประกอบศตฺยकारसเป็นต้นไว้ในบทประพันธ์ หรือ ประกอบสระและพยัญชนะที่มีฐาน, กรณ์ และมาตราเหมือนกันไว้ใกล้กัน หรือกล่าวซ้ำเสียงในพยางค์ส่งผลให้มีเสียงคล้อยงอกกัน มีอุทาหรณ์ของอนุปราสมธุรตาคุณในโคลกที่ 1/11 ซึ่งโคลกที่เป็นอุทาหรณ์นี้มีอักษรที่มีฐานเหมือนกันอยู่ใกล้กัน เช่น ในบาทที่ 1 มีต้นตยฐานอยู่ใกล้กัน คือ น อักษรใน นินา, นานา เป็นต้น (4) **สมตาคคุณ** (Samatāgūṃa) คือ การมีเสียงสม่ำเสมอในการเลือกอักษรมาเรียงลำดับโดยมีพยัญชนะเสียงอ่อนฐานเดียวกันจำนวนมาก, พยัญชนะเสียงแข็งฐานเดียวกันจำนวนมากหรือพยัญชนะเสียงอ่อนผสมเสียงแข็งที่มีฐานเดียวกัน มีอุทาหรณ์ของสมตาคคุณ (ก) ประเภทมฤตพันธะในโคลกที่ 1/57 โคลกนี้เป็นบทประพันธ์ที่ประกอบอักษรเสียงอ่อน จะเห็นได้ว่า ท่านผู้แต่งเริ่มต้นใช้มฤตอักษรด้วยคำว่า กบิลสย เป็นต้นไปจนถึงคำสุดท้ายว่า ตสฺมาตคปิลาสตุ ตต มิเพียงสฤตอักษรเล็กน้อย คือ ข ในบาทที่ 1 ว่า ตสฺยเรเส, ศ ในบาทที่ 2 ว่า ตสฺมินาครฺมาสฺตฺนินิ ดิงฺนินิ จึงเป็นมฤตสมตาคคุณ (ข) ประเภทสฤตพันธะในโคลกที่ 2/3 โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของสฤตพันธะ คือ บทประพันธ์ที่ประกอบอักษรเสียงแข็ง จะเห็นได้ว่าท่านผู้แต่งประกอบใช้สฤตอักษรในบาททั้ง 4 คือ สระเสียงยาวว่า ลียา, และสังโยคว่า สดตว, ปนนะ ในบาทที่ 1, สระเสียงยาวว่า วาน, มา และสังโยคว่า พุท ในบาทที่ 2 อีกทั้งประกอบใช้ ศ ในคำว่า ศฺรุตวาน, สระเสียงยาวว่า รานโต, โจ และ ศ อักษรใน ศฺโจว ในบาทที่ 3, สระเสียงยาวว่า อี, เอ ในบาทที่ 4 ดิงฺนินิ จึงเป็นสฤตสมตาคคุณ (ค) ประเภทมริธยพันธะในโคลกที่ 2/1 โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของมริธยพันธะ คือ บทประพันธ์ที่ประกอบอักษรเสียงอ่อนผสมเสียงแข็ง จะเห็นได้ว่า มีเสียงอ่อนผสมเสียงแข็งอยู่ในบาททั้ง 4 โดยทั่วไป กล่าวคือ ในบาทที่ 1 และที่ 2 ไม่มีธนิธอักษร มิเพียงสระเสียงยาวและพยัญชนะสังโยคเพื่อให้มีเสียงแข็ง แต่ในบาทที่ 3 มีธนิธอักษรคือ ศ และ ธ ใน ศฺพุโร และในบาทที่ 4 มีธนิธอักษรคือ ศ และ ธ ใน ศฺพุโร จึงเป็นมริธยสมตาคคุณ (5) **สุกุมารตาคคุณ** (Sukumārātāgūṃa) คือ การมีเสียงนุ่มนวลชัดเจน โดยมีพยัญชนะเสียงอ่อนมากกว่า ธนิธอักษรและไม่มีอักษรออกเสียงยาก คือ สนธิ, สมาส และสังโยคที่ประกอบบทไว้ไม่ดี หรือเป็นความนุ่มนวลด้วยการประกอบคำที่สละสลวย โดยหลีกเลี่ยงจากความไม่สุภาพและความไม่เหมาะสมมีอุทาหรณ์ของสุกุมารตาคคุณในโคลกที่ 2/7 โคลกนี้ประกอบด้วยอักษรเสียงอ่อนเป็นอันมาก คือ ย และ ส เป็นต้นในบาททั้ง 4 แต่มีเสียงแข็ง คือ ข อักษรแทรกอยู่ในบาทที่ 2 และ ศ อักษรแทรกอยู่ในบาทที่ 3 จึงก่อให้เกิดสุกุมารตาคคุณ และหลีกเลี่ยงจากโทษที่มีอักษรเสียงอ่อนล้วน ๆ (6) **ศลิษฏคคุณ** (Śliṣṭāgūṃa) คือ การมีเสียงกลมกลืนกันด้วยอักษรเสียงอ่อน คือ สระเสียงสั้น, อักษรที่ 1 ที่ 3 และที่ 5 ของวรรคทั้งห้า และ ย ร ล มีอุทาหรณ์ของศลิษฏคคุณในโคลกที่ 1/6 โคลกนี้ประกอบด้วยอักษรเสียงอ่อนเป็นอันมากในบาททั้ง 4 แต่มีเสียงแข็ง คือ ธ อักษรใน ปรสนิศฺร แทรกอยู่ในบาทที่ 2, ธ อักษรใน ธุม แทรกอยู่ในบาทที่ 3 และ ภ อักษร 2 เสียงใน สทาทร และ อิวาพเภา แทรกอยู่ในบาทที่ 4 จึงเป็นศลิษฏคคุณ (7) **อุทาร์ตาคคุณ** (Udāratāgūṃa) คือ การแสดงคุณธรรมอันสูงส่งน่าอัศจรรย์ เช่น ความเสียสละ เป็นต้น หรือการประกอบบทวิเสสนะที่น่าชมเชย มีอุทาหรณ์ของอุทาร์ตาคคุณในโคลกที่ 2/4 โคลกนี้ประกอบด้วยวิเสสนะที่น่าชมเชย คือบทว่า วปุษฺมาคฺจน จ สดฺพุโร (ทรงมีพระวรกายงดงาม แต่ไม่ทรงแข่งกระด้าง), ทกฺษิโณ น จ นารชเว (ทรงมีความสุภาพอ่อนน้อม แต่ไม่ทรงคดโกง), เตชฺสฺวี น จ น กฺษานตเต (ทรงมีพระราชอำนาจ แต่ทรงมี

ความอดกลั้นอยู่เสมอ) และ กรตา จ น วิสุมิตะ (ทรงทำงานตามหน้าที่ แต่ก็ไม่ทรงอวดอ้าง) จึงเป็นอุทาร์ตคุณ ที่มีบิณฑเสสนะที่ชมเชยพระเจ้าศุทโธทนะ (8) **กานติคุณ** (Kāntiguṇa) คือ รสคำที่น่าพึงใจ กล่าวคือ ไม่พูดเกินความจริง โดยสื่อความหมายตรงกับภาวะที่เป็นไปได้ ไม่เกินเลยจากความจริง มีอุทาหรณ์ของกานติคุณในโคลกที่ 1/13 โคลกนี้เป็นอุทาหรณ์ของกานติคุณที่กล่าวพรรณนาสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยพ้นไปจากธรรมเนียมของชาวโลก กล่าวคือ ผู้งสัตว์เล็กสัตว์น้อยและหมู่กวางมักหวาดระแวงคน แต่ด้วยเมตตาภาพของพระดาบสผู้ได้บรรลุเมตตาญาณ ทำให้สัตว์เหล่านั้นสงบเสงี่ยมมีระเบียบวินัยเป็นอย่างดี จึงเป็นกานติคุณที่พ้นไปจากธรรมเนียมของชาวโลก และในโคลกที่ 2/2 นี้ก็เป็นอุทาหรณ์ของกานติคุณที่กล่าวพรรณนาสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามธรรมเนียมที่มีจริงในโลก จะเห็นได้ว่า คุณธรรมของพระเจ้าศุทโธทนะที่ท่านผู้แต่งพรรณนาไว้ในโคลกนี้ เป็นสิ่งที่มีจริงในโลก จึงเป็นกานติคุณที่ดำรงอยู่ในธรรม-นิยมของชาวโลก (9) **อรถยักติคุณ** (Arthavyaktiguṇa) คือ ความเป็นไปแจ่มแจ้งของเนื้อความ กล่าวคือ มีความหมายชัดเจน ไม่กำกวมก่อให้เกิดความสงสัย มีอุทาหรณ์ของอรถยักติคุณในโคลกที่ 2/57 ซึ่งมีบทต่าง ๆ ในโคลกนี้แสดงข้อความโดยตรง ไม่มีบทที่เพิ่มเข้ามาแปล จึงมีความหมายชัดเจน จัดเป็นอรถยักติคุณ (10) **สมาธิคุณ** (Samādhiguṇa) คือ รสคำที่กล่าวถึงสิ่งที่ไม่จริงให้เหมือนมีจริง เช่น กล่าวถึงสิ่งที่ไม่มีชีวิตให้เหมือนมีชีวิต หรือกล่าวถึงสิ่งที่ไม่มีรูปให้เหมือนมีรูป เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้มีภาพพจน์ชัดเจน มีอุทาหรณ์สมาธิคุณ ประเภทปฐมสมาธิ (รูปธรรมสมาธิ) คือ การยกสภาพของสิ่งที่ประกอบด้วยรูปขึ้นไว้ในสิ่งที่ปราศจากรูป คือ กล่าวถึงสิ่งที่ปราศจากรูปให้เหมือนมีรูป ในโคลกที่ 2/29 ข้อความในโคลกนี้มีลักษณะของการนำเอาสภาพของสิ่งที่มีรูปมาใส่ไว้ในสิ่งที่ปราศจากรูป จะเห็นได้ว่า การพาดเป็นเรื่องของสิ่งที่ประกอบด้วยรูป แต่ท่านยกไปใส่ในราชตระกูลที่ไม่มีรูปโดยอุปมาว่าพระราชตระกูลให้พระเกียรติยศพึงกระจายด้วยพระจริยาวัตรเหมือนดังราชฤๅษี และพัตต์ทำลายศัตรูทั้งหลายด้วยพระเดชานุภาพ เหมือนดังพระอาทิตย์ทำลายความมืดด้วยแสงสว่าง โคลกนี้จึงเป็นสมาธิคุณ ประเภทปฐมสมาธิ คือ การยกสภาพของสิ่งที่ประกอบด้วยรูปขึ้นไว้ในสิ่งที่ปราศจากรูป 3.2) **อลังการทางความหมาย** คือการใช้สำนวนโวหารเปรียบเทียบหรือสำนวนโวหารแฝงความหมายเพื่อให้มีการตีความได้ลึกซึ้งต่าง ๆ กันไป ในระยะแรก ๆ มักเป็นโวหารง่าย ๆ ต่อมาจึงพลิกแพลงให้สลับซับซ้อนมากขึ้น จนเป็นการใช้ความหมายที่ซ่อนเร้นเจตนาของผู้ประพันธ์ ที่ปรากฏในมหากาพย์เสานทร-นันทะ มี 3 ประเภท คือ (1) **รูปกาลังการ** (Rūpakāṅkāra) คือการแสดงความคล้ายกันระหว่าง อุปมานะและอุปไมย มีอุทาหรณ์รูปกาลังการปรากฏในโคลกที่ 2/39 ในโคลกนี้ คำว่า โศทเป็น (ด้วยประทีปคือพระเกียรติยศ) เป็นบทอุปมานะและอุปไมยที่รวมเข้าเป็นบทเดียวกัน โดยไม่แยกว่าประทีปเป็นอุปมานะ พระเกียรติยศเป็นอุปไมย จึงเป็นรูปกาลังการ (2) **อุปมาลังการ** (Upamāṅkāra) คือ การเปรียบเทียบความเหมือนกันระหว่างสิ่งสองสิ่ง มีอุทาหรณ์อุปมาลังการปรากฏในโคลกที่ 2/59 เป็นการเปรียบราชกุมารนันทะว่าเหมือนเดือนมฤ พระจันทร์ข้างขึ้น และกามเทพ จึงเป็นอุปมาลังการ (3) **รสออลังการ** (Rasī-āṅkāra) ออลังการมีอรรถรส คือ แต่งให้เกิดรสต่าง ๆ มีศฤงคารรส (ความซาบซึ้งในความรัก) เป็นต้น สรุปลือ รสมีรสสาทคุณเป็นต้น 10 ประเภท เป็นรสหทางวรรณคดีที่ยกขึ้นกล่าวโดยอ้อม

เพราะเป็นบทประพันธ์ไพเราะไม่หยาบคาย แต่ตฤณการรสเป็นต้น 9 ประเภทที่กล่าวไว้ในรสีลึงการ จัดเป็นรสทางวรรณคดีโดยตรง

อภิปรายผลการวิจัย

มหากาพย์เสานทรนันทะเป็นผลงานการประพันธ์ที่มีอิทธิพลมากกว่าผลงานการประพันธ์ก่อน ๆ แสดงให้เห็นการพัฒนาขึ้นไปตามลำดับผลงานที่สร้างออกมา พระอศวิโฆษเป็นกวียุคแรก ๆ บทกวีของท่านได้รับอิทธิพลจากมหากาพย์ทั้งสองของอินเดีย มีการอ้างอิงถึงวาลมீกิและวยาสะ มหากาพย์เสานทรนันทะอ้างอิงถึงระบบแนวคิดต่าง ๆ ของปรัชญาอินเดียโดยเฉพาะปรัชญาโยคะ เห็นได้จากรูปแบบการบรรยายเรื่องการเดินทางของพระรามเสด็จสู่ป่าและการกลับมาของพระลักษมี ไปยังเมืองที่รกร้างนั้นมีลักษณะคล้ายกับคำพรรณนาในมหากาพย์พุทธจริต ในการเสด็จอภิเษกกรรมของเจ้าชายสรวารณสีทระและการกลับเมืองกบิล-วาสดูของนายฉันทนะ ที่แสดงให้เห็นว่าพระอศวิโฆษมีความรอบรู้เรื่องอโยธยากาณณะของรามายณะอย่างมากซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ Kumar (1979) ที่พบว่า พระอศวิโฆษได้นำหลักการของวรรณคดีที่มีอยู่ก่อนและเพิ่มความรู้ของพระพุทธศาสนาเพื่อให้รู้ความจริงเชิงปรมัตถ์ซึ่งเป็นความรู้ชั้นสูงในสมัยนั้นที่ไม่มีในหลักคำสอนอื่น และความเห็นของ Nariman (1992) ว่าภาษาสันสกฤตมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์งานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในยุคเริ่มต้นเป็นอย่างมาก จนทำให้เกิดความนิยมนำภาษาสันสกฤตมาเขียนงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

นอกจากการวางตัวละครอย่างเป็นระบบแล้ว ยังมีลักษณะของหลักไวยากรณ์ ฉันทลักษณ์และอลังการ รวมถึงจินตนาการด้านวรรณศิลป์ เป็นต้น ที่ปรากฏในมหากาพย์นี้ซึ่งเป็นอาภรณ์ที่ประดับประดาบทประพันธ์ให้สง่างามยิ่งขึ้น ทั้งใน 1) ด้านไวยากรณ์ กระบวนการสร้างคำในมหากาพย์เสานทรนันทะตามสูตรปาดินิซึ่งสอดคล้องกับ Kiparsky (2008) ว่า ไวยากรณ์ปาดินิมีโครงสร้างเป็นสากลและส่งผลต่อนักปราชญ์ นักกวีรุ่นหลังอย่างมาก เห็นได้จากมหากาพย์มีการอ้างอิงสูตรจากปาดินิอย่างเป็นระบบ มีการสร้างคำแบบใช้สูตรตามหลักไวยากรณ์ของปาดินิแต่ให้ความหมายเชิงพุทธ 2) ด้านฉันทลักษณ์ การประพันธ์ที่เป็นร้อยกรองซึ่งเรียกว่า ปัทยะ (Padya) ต้องอาศัยความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในการประพันธ์ 3) ด้านอลังการ คือ มีการเลือกใช้คำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายลึกซึ้งให้เป็นที่น่าจดจำของบทประพันธ์ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ อลังการทางเสียง คือการเลือกใช้คำเพื่อให้เกิดความไพเราะของเสียงในบทประพันธ์ ซึ่งแบ่งเป็น 10 ประเภท เช่น ปรสาทคุณ โขชคุณ และมธุรสตาคุณ เป็นต้น และอลังการทางความหมาย มี 3 ประเภท คือ 1) รูปกา- ลึงการ การแสดงความเป็นสิ่งเดียวกันระหว่างอุปมานะและอุปไมย 2) อุปมาลึงการ การเปรียบเทียบความเหมือนกันระหว่างสิ่งสองสิ่ง 3) รสีลึงการ อลังการมีอรรถรส คือแต่งให้เกิดรสต่าง ๆ มีตฤณการรส เป็นต้น

การอ้างอิงถึงหัวข้อต่าง ๆ ที่มีอยู่ในการศึกษาภาษาสันสกฤตในสาขาที่แตกต่างกันเพื่อยืนยันมุมมองของสุนทรียศาสตร์ของอินเดียว่า กวีจะต้องมีความชำนาญกับเนื้อหาที่น่าเสนอในสาขาหลากหลายและสำหรับการสร้างบทกวีซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างจินตนาการกับเหตุผล บางครั้ง พระอศวิโฆษอาจจะมีบทบาทในฐานะ

นักเทศน์และนักปรัชญา และบางครั้งก็เป็นนักการเมืองที่ฉลาดหลักแหลม แต่ในเบื้องต้นท่านเป็นกวีและความเป็นกวีของท่านนี่เองที่ครองใจนักปราชญ์วรรณศิลป์ได้อย่างมั่นคง ทั้งนี้ เนื่องจากในบทกวีของอินเดีย อลังการและรูปแบบวรรณกรรมที่ถึงความสมบูรณ์แบบที่สุดได้ เพราะได้รับการพัฒนาผลงานการประพันธ์ด้วยมือของพระอศิวโฆษ (Kumar, 1979)

นอกจากการแสดงสุนทรียรสที่มีความสะเทือนและตราตรึงใจของชาวโลกโดยทั่วไปคือการแสดงอารมณ์ความรักและความทุกข์เพราะความพลัดพรากของพระนันทะดังที่ Samnang Leurmsai เน้นให้เห็นภาพแห่งภาวะโลกีย์รสกับสันติรสของพระพุทธศาสนา มีความละมุนละไมเต็มไปด้วยรสทางวรรณกรรม ซึ่งนำไปสู่จุดมุ่งหมายชีวิตคือ กามะ อรรถะ ธรรมะ และโมกษะ พระอศิวโฆษยังได้นำเทคนิคต่าง ๆ ทั้งหลักภาษา อลังการฉันทลักษณ์ที่ประกอบด้วยความจริง ธรรมะ ปรัชญา เป็นต้นที่ปรากฏในมหากาพย์เพื่อการพัฒนาจิตของผู้ฟังหรือผู้อ่านวรรณกรรมให้สูงขึ้น เช่นบทสนทนาหว่านครูและศิษย์เพื่อการเรียนรู้และแก้ปัญหา ศิลปะนี้ประกอบด้วย การสร้างเรื่องและประเด็นที่เด่นชัด จุดประสงค์เพื่อกระตุ้นความอยากรู้อยากเห็นในใจของผู้อ่านให้ติดตามเนื้อหา และคำตอบของบทสนทนาเพื่อนำเสนอความจริงของชีวิตกล่าวคืองานมหากาพย์คือการสอนปรัชญาซึ่งสอดคล้องกับความคิดของ Kunhan Raja (1962) ที่เห็นว่า งานประพันธ์มหากาพย์เพื่อรักษาความสนใจของผู้อ่านจนกว่าจะจบละครแบบความสุข วรรณศิลป์นี้ใช้หลักการมาประกอบเพื่อนำไปสู่เป้าหมายระดับต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนา

การเผยแพร่หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยผ่านสื่อกลางทางบทกวีและการเขียนเอกสารวรรณกรรมโดยมีวัตถุประสงค์ในการสอนธรรมให้นำไปสู่การบรรลุธรรมเป็นเรื่องที่ยากอย่างมาก เพราะอาจจะทำให้ผู้อ่านละเนื้อหารสชาติที่เป็นความจริงแท้ แต่จะนำผู้อ่านให้ยึดติดกับอารมณ์ของบทกวี กาพย์หรือบทกวีเป็นเรื่องของอารมณ์ซึ่งเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์และมีวิธีการแต่งโดยผ่านศิลปะที่มีทักษะความสามารถรอบรู้วิธีการแต่งด้วยสำนวนโวหารและขั้นตอนที่ตีจึงจะสามารถนำเสนอสาระหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาไปสู่ผู้อ่านได้ โดยผ่านผลงานการประพันธ์ที่เป็นมหากาพย์ ดังนั้น กาพย์จึงมีนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุดซึ่งสอดคล้องกับ Covill (2009) ที่เห็นว่างานมหากาพย์เสานันทะต้องการแสดงให้เห็นอริยสัจ ส่วนมหากาพย์ เป็นเพียงเครื่องมือที่ให้เข้าถึงนิพพาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Bhattacharya (1976) ซึ่งถือเป็นแนวคิดสำคัญที่สุดของพระอศิวโฆษ โดยท่านต้องการแสดงให้เห็นความชำนาญด้านศิลปะด้วยบทกวีของท่านโดยวิธีการใช้ยาขม (ปรมาตถธรรม) เคลือบน้ำตาล (กวี) เช่นเดียวกับการรักษาโรค เพราะโลกที่มนุษย์อาศัยอยู่เต็มไปด้วยความทุกข์ และจัดการประพันธ์บทกวีให้อยู่ในเส้นทางของการหลุดพ้นซึ่งเป็นเรื่องน่าเบื่อและไม่น่าสนใจ เปรียบเสมือนยาขมที่ไม่ถูกใจคนไข้ และจะต้องประพันธ์ผลงานให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์รูปแบบของฉันทลักษณ์รวมถึงให้อยู่ในรูปแบบของบทกวีที่ประกอบด้วยอลังการต่าง ๆ จึงจะสามารถดึงดูดผู้คนให้สนใจใคร่รู้และนำจิตมุ่งตรงสู่การรู้แจ้งสัจธรรม ทั้งนี้ ก็เพื่อเป้าหมายคือการเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยผ่านสื่อบทกวีอันจะขับเคลื่อนหลักคำสอนสร้างความประทับใจให้ผู้อ่านได้ซาบซึ้งใจในพระพุทธคุณซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ Leurmsai (2000) ที่เห็นว่า มหากาพย์เสานันทะแสดงให้เห็นโลกีย์รสกับสันติรสของพระพุทธศาสนา มีความละมุนละไมเต็มไปด้วยรสทางวรรณกรรม ซึ่งนำไปสู่

จุดมุ่งหมายชีวิตคือ กามะ อรรถะ ธรรมะ และโมกษะ ลักษณะที่โดดเด่นของศิลปะนี้ประกอบด้วยบทสนทนา ระหว่างครูและศิษย์คือ พระพุทธเจ้าและพระนันทะ

การสร้างคำอุปมาอุปไมยได้รับการยกย่องว่ามีความสำคัญอย่างมากเพราะนำเสนอให้ผู้อ่านมีภาพจินตนาการซึ่งกวีต้องการที่จะให้เกิดกับผู้อ่าน महाकाव्यเสานทรนันทะในสรรคแรกได้พรรณนาภาพของป่าละเมาะที่ตั้งอยู่บนยอดเทือกเขาหิมาลัย การนำเสนอในรูปแบบนี้ ได้รับการยกย่องในตำราโบราณเกี่ยวกับการวิจารณ์และบทกวี บทกวีเชิงจินตนาการที่แทรกซึมชีวิตและวิญญาณในการสร้างศิลปะที่นำแบบของกวีไวทรภะมาใช้ พระอศิวโฆษได้นำรูปแบบนี้มาใช้ถือว่าเป็นการบ่งบอกความผูกพันของท่านกับแนวคิดของกวีไวทรภะซึ่งมีรูปแบบที่ได้รับมาจากศิลปินที่มีชื่อเสียงคือวาลมิกีและกาลิทาส ท่านได้พรรณนาว่ามีป่าละเมาะที่เหมาะสมกับการฝึกฝนวิถิปรัชชาอย่างเข้มงวด ไม้เลื้อยและต้นไม้ในป่าละเมาะนี้สวยงามมากถูกปกคลุมด้วยหญ้าสีเขียวมันวาวและคว้นที่เกิดจากไฟสังเวปปรากฏอยู่ในนั้นเหมือนเป็นโขงของเมฆมืดคลุมภาคพื้น หาดทรายของแม่น้ำที่ไหลผ่านนั้นถูกปกคลุมด้วยดอกไม้ ประดับประดาอย่างสวยงาม ส่องประกายบนยอดต้นไม้และภูเขาที่ถูกรอบแทนบุชายัญ หมู่กวางย่างกรายเหมือนกับว่าถูกดึงดูดโดยการปรากฏตัวของดอกไม้และอาหารที่ใช้สำหรับการประกอบพิธีบูชาัญ ผุ่งสัตว์ตัวเล็กตัวน้อยเหล่านี้เคลื่อนไหวได้อย่างอิสระ เนื่องจากได้รับคำสั่งสอนเกี่ยวกับจรรยาบรรณจากนักพรตที่อาศัยอยู่ในอาศรม ประชาญ์ผู้ซึ่งตกอยู่ในภวังค์แห่งสรวงสวรรค์หลังจากที่นั้งกรรมฐานอย่างยาวนานในที่สำนักเพื่อฝึกฝนกรรมฐานอย่างเข้มงวด ความเหน็ดเหนื่อยดูเหมือนจะหมดสิ้นราวกับว่าจะปรีดิ์เปรมผ่านความงดงามของการฝึกฝนจิต การพรรณนาทั้งหมดของอาศรมจึงเต็มไปด้วยรูปกรวีแบบเพนินยาย ซึ่งถือได้ว่าเป็นความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของรูปแบบมาตรฐานบทกวีอินเดีย (Kumar, 1979)

สรุป

จากข้อมูลดังกล่าวจึงสามารถกล่าวโดยภาพรวมได้ว่า ปาณินิมีชีวิตอยู่ในช่วง 400 ปีก่อน ค.ศ. เกิดในสกุลพราหมณ์ มีชื่อว่า ปาณินิ ท่านมีผลงานคือคัมภีร์อัฐกาธยายี ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่ละเอียดผ่านการคัดกรองมาอย่างดี ทั้งเสียง อักษร และหลักไวยากรณ์ ท่านได้พัฒนาคัมภีร์ไวยากรณ์จนมาเป็นต้นแบบของภาษาศาสตร์ พระอศิวโฆษมีชีวิตอยู่ระหว่าง 50 ปีก่อน ค.ศ. ถึง ค.ศ. 100 เป็นกวีคนแรกที่แต่งบทละครสันสกฤต ท่านได้นำไวยากรณ์สันสกฤตมาพัฒนาต่อยอดผลิตผลของไวยากรณ์ในรูปของบทกวี เช่น พุทธจรีต เสานทรนันทะ จนได้รับยกย่องว่าเป็นมหากาพย์ที่ยอดเยี่ยม โดยเฉพาะมหากาพย์เสานทรนันทะนั้นเป็นผลผลิตที่นำไปสู่เป้าหมายคือการรู้แจ้งสังธรรม และกระบวนการสร้างคำตามตำราเรียนในปัจจุบันเป็นการทำให้ง่ายขึ้นสำหรับการเรียนไวยากรณ์สันสกฤตแบบใหม่ ซึ่งไม่ละเอียดเหมือนกระบวนการสร้างคำแบบอ้างอิงสูตรปาณินิ ส่วนฉันทลักษณ์ในมหากาพย์เสานทรนันทะ สรรคที่ 1, 2 และ 3 จำนวน 169 โศลก มีฉันทประเภทต่าง ๆ คือ 1) อนุชฎุณันท์ 8 พยางค์ 2) ตรีชฎุณันท์ 11 พยางค์ 3) อติชคตฉันท์ 13 พยางค์ 4) ศักวีฉันท์ 14 พยางค์ 5) วาควัลลฉันท์ โศลกที่มีคณะไม้เท่ากัน 6) อุปชาติ โศลกที่มีคณะเสมอกันครั้งหนึ่ง และอลังการมี 2 ประเภท คือ 1) อลังการทางเสียง มี

ครบทั้ง 10 ประเภท มีปราสาทคัมเป็นต้น 2) อลังการทางความหมาย มี 3 ประเภท คือ (ก) รูปาลังการ การแสดงความเป็นสิ่งเดียวกันระหว่างอุปมานะและอุปไมย (ข) อุปมาลังการ การเปรียบเทียบความเหมือนกันระหว่างสิ่งสองสิ่ง (ค) รสือลังการ อลังการมีอรรถรส คือแต่งให้เกิดรสต่าง ๆ มีศฤงคารรส เป็นต้น และมหากาพย์เสานทรนันทะได้แสดงให้เห็นถึงสื่อการสอนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อความพันทุกขิโดยผ่านสำนวนการใช้ภาษาตามหลักไวยากรณ์ปาณินิ ความสัมพันธ์ระหว่างภาพจินตนาการของบทกวีและองค์ประกอบของฉันทลักษณ์รวมถึงอลังการเป็นหนึ่งในกริ่งฟ้าอาศัยกันและกันที่กวีแสดงให้เห็นท่วงทำนองของรสนที่ละขั้นตอนทำให้กลายเป็นภาพที่ประสบความสำเร็จของการแสดงออกทางบทกวีอันเป็นที่มาของการได้รับความนิยมนที่ประทับใจของกวีทั้งหลายว่าเป็นบทกวีที่ยอดเยี่ยมซึ่งเป็นผลงานการประพันธ์ของพระอศิวโฆษผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นบิดาคนแรกแห่งบทละครสันสกฤตที่ทรงอิทธิพลจนถึงปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า ประวัติและผลงานของปาณินิและพระอศิวโฆษเป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง และนอกจากนี้ความสามารถในด้านต่าง ๆ ของปาณินิและอศิวโฆษยังเป็นที่ควรศึกษา ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการศึกษาประวัติและผลงานในด้านต่าง ๆ ของปาณินิและพระอศิวโฆษอย่างละเอียดและเผยแพร่เพื่อการศึกษาประวัติและผลงานเชิงลึก

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ลักษณะของฉันทลักษณ์และอลังการในมหากาพย์ เสานทรนันทะ มีความงามในด้านฉันทลักษณ์ และมีรสของอลังการที่เป็นเลิศ แม้แต่การวางตัวละคร การปรับปรุงแก้ไขคำให้มีรสของอลังการยังสามารถแสดงความสุนทรีย์รสออกมาได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องเผยแพร่บทประพันธ์ผลงานให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์รูปแบบของฉันทลักษณ์รวมถึงให้อยู่ในรูปแบบของบทกวีที่ประกอบด้วยอลังการต่าง ๆ จึงจะสามารถดึงดูดผู้คนให้สนใจใคร่รู้และนำจิตมุ่งตรงสู่การรู้แจ้งสั่งธรรม

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า ได้เข้าใจกระบวนการสร้างคำตามหลักไวยากรณ์คัมภีร์อักษฎายายีของปาณินิ ประเภทของฉันทลักษณ์ และอลังการในมหากาพย์เสานทรนันทะของพระอศิวโฆษที่เต็มไปด้วยความสามารถที่ยอดเยี่ยมด้านมุมมองของกวีเอกและการสร้างสรรค์บทประพันธ์ด้วยภาษาสันสกฤตที่งดงาม ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการนำเสนอความสัมพันธ์ของลักษณะคำไวยากรณ์ในบทกวีให้อ่านมีภาพจินตนาการซึ่งกวีต้องการที่จะให้เกิดกับผู้อ่านให้ได้มากที่สุด

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- 2.1 การศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการสูตรปาณินิสู่ความเป็นภาษาศาสตร์
- 2.2 การศึกษาวิเคราะห์ฉันทลักษณ์และอลังการในมหากาพย์พุทธจริต

2.3 เปรียบเทียบหลักไวยากรณ์สันสกฤตแบบแผนกับสันสกฤตแบบพระพุทธรศาสนา

2.4 ภาษาจินตภาพในวรรณกรรมเชิงวรรณคดีที่มีคุณค่าต่อการเผยแผ่พระพุทธรศาสนา

References

- Bhattacharya B. (1976). *Asvaghosa: A critical Study*. Culcatta: Santiniketan, Bisvabharati publication.
- Bod, R. (2013). *A New History of the Humanities: The Search for Principles and Patterns from Antiquity to the Present* New York. New York: Oxford University Press.
- Kunhan Raja, C. (1962). *Survey of Sanskrit Literature*. Bombay: Bharata Vidya Bhavan.
- Cardona, G. (1976). *Pāṇini: A Survey of Research*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Covill, L. (2009). *A Metaphorical Study of Saundarananda*. New Delhi: Motilal Banarsidass Publishes.
- Sarapatnuek, J. (1928). *History of Sanskrit Literature (Re-view version)*. Bangkok: Graduate school, Silpakorn University.
- Dvivedī, K. (1983). *Laghusiddhāntakaumudī. Vārāṇasī*: visvavidyalaya.
- Johnston E.H. (1928). *Saundarananda Kāvya*. Lahor: University of Punjab.
- Keith, A.B. (1973). *A History of Sanskrit Literature*. Delhi: oxford University Press.
- Kiparsky, P. (2008). *On the Architecture of Panini's Grammar*. Retrieved May 3, 2019, from <https://www.researchgate.net/publication/221145943>.
- Kumar, S. (1979). *Asvaghosa as a Poet and Dramatist: a Critical Study*. (Doctoral Dissertation). The University of Burdwan. West Bengal.
- Nariman, J.K. (1992). *Literacy History of Buddhist Sanskrit*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Phragandhasrabhiwong. (2008). *Vuttodayamanjari: A Comparative Study of Pali Prosody*. Bangkok: C.A.I Centre Ltd.
- Rajaradhakantadeva. (1987). *Sabdakalpadaruma*. Delhi: New Gian offset Printers.
- Luemsai, S. (2000). *Asvaghosa's Saundarananda Epic*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Singh, U. (2008). *A History of Ancient and Early Medieval India*. Delhi: Pearson Education India.
- Staal, F. (1988). *Universals: studies in Indian logic and linguistics*. USA: University of

Chicago Press.

The Authority of His Majesty's Secretary of State for India in council. (AHSI). (1909). *The Imperial Gazetteer of India, Vol. II*. London: Oxford University Press.

Warder, A.K. (1974). *Indian Kāvya Literature: Origins and Formation of the Classical Kāvya*. Delhi: Motilal Banarsidass.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	พระมหาโกมล แก้วดิ่ง (ฉายา กมโล)
วัน เดือน ปี เกิด	26 มิถุนายน 2515
สถานที่เกิด	92 หมู่ 5 บ้านโคกทหาร ต.ทัพเสด็จ อ.ตาพระยา จ.สระแก้ว
วุฒิการศึกษา	ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต
ที่อยู่ปัจจุบัน	32 วัดพิชยญาติการาม วรวิหาร ถนนประชาธิปไตย แขวงสมเด็จเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร 10600

